

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HANEFÎ MEZHEBİNİN ÜÇ MEZHEBİN FIKHÎ
GÖRÜŞLERİNE KARŞI KULLANDIĞI HADİSLER
(TÂNEVÎ'NİN İ'LÂÜ'S-SÜNEN ADLI ESERİNDEN
KİTÂBÜ'L-HACC BÖLÜMÜ)

Yaşar ERKEK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi

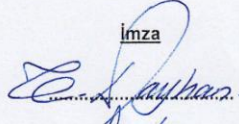
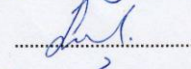
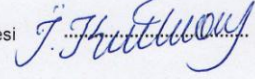
Ahmet Tahir DAYHAN

İZMİR - 2019

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : YAŞAR ERKEK
Öğrenci No : 2014800862
Tez Başlığı : Hanefi Mezhebinin Üç Mezhebin Fikhi Görüşlerine Karşı Kullandığı
Hadisler (Tânevî'nin l'lâû's-Sünen Adlı Eserinden Kitâbü'l-Hacc Bölümü)
Savunma Tarihi : 17/05/2019
Danışmanı : Dr.Öğr.Üyesi Ahmet Tahir DAYHAN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Dr.Öğr.Üyesi Ahmet Tahir DAYHAN	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Doç.Dr.Süleyman GÖKBULUT	- Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.İbrahim KUTLUAY	- İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	

YAŞAR ERKEK tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Metin ARIKAN
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum; **“Hanefî Mezhebinin Üç Mezhebin Fıkıhî Görüşlerine Karşı Kullandığı Hadisler (Tânevî'nin İ'lâü's-Sünen Adlı Eserinden Kitâbü'l-Hacc Bölümü)”** adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

29/04/2019

Yaşar ERKEK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Hanefî Mezhebinin Üç Mezhebin Fıkâhî Görüşlerine

Karşı Kullandığı Hadisler

(Tânevî'nin İ'lâü's-Sünen Adlı Eserinden Kitâbü'l-Hacc Bölümü)

Yaşar ERKEK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Programı

İçinde bulunduğumuz asrın en büyük sorunlarından biri, ilimden uzak bazı kimselerin, İmam Ebû Hanîfe ve öğrencileri tarafından ortaya konan Hanefî fıkâh ekolünün furû kısmının, Hadis ve Sünnet temelli olduğunu görmezden gelmeye, tarihi bir gerçeği yok saymaya çalışmalarıdır. Bu kimseler, birtakım iftira ve bühtanlarla İmam Ebû Hanîfe'ye ve Hanefî mezhebine dil uzatmışlar; Hanefî fukahâsının fetvalarında Kur'ân ve sahih Sünnet'ten elde edilen sağlam delillere ve kanıtlara istinat etmediklerini, “zayıf rivâyetlerle” ihticac ettiklerini iddia etmişlerdir. Onları bu yanlış iddiaya götüren, Hanefîlerin dayandıkları usûl ve kâideler konusundaki cehâletleridir.

İmam Ebû Hanîfe'nin sahih hadisler karşısındaki tavrı, selef âlimlerinin zemmettiği ehl-i re'yyeden olmadığını ispat etmektedir. Hüküm verirken Hadis ve Sünneti aslî bir kaynak olarak kabul etme bakımından, onun diğer müçtehidlerden farklı olmadığı inkâr edilemez bir gerçektir.

Biz bu tezimizde, Hanefî mezhebinin diğerk üç mezhebin (Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî) fikhî görüşlerine muhalif olarak ortaya koyduğı hükümlerde kullandığı hadisleri, Hindistan'lı Hanefî âlim Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tânevî/Tehânevî'nin (1394/1974) “İ'lâü's-Sünen” adlı eserinden “Kitâbü'l-Hacc” bölümünü incelemek suretiyle tespit etmeyi hedefledik.

İslâm'ın beş şartından biri olan Hacc ibadetine dair detaylı hükümlerde Hanefî fakihlerinin delil olarak aldıkları hadislerin kaynaklarını, “İ'lâü's-Sünen”den hareketle ortaya koymaya çalıştık. Hanefilerin -bir örnek olarak- Hacc gibi önemli bir konudaki nebevî dayanaklarını araştırarak, yukarıda sözü edilen iddia ve isnatların doğru olmadığını; delilleriyle ispata gayret ettik.

Bu çerçevede, Tânevî'nin tahrir ettiği rivâyetlerin yer aldığı başta Kütüb-i Tis'a olmak üzere diğerk hadis kitaplarındaki ilgili yerleri tespit ettik; bu rivâyetler üzerinde Hanefî mezhebinin önde gelen imamlarının hadis tenkîdi kriterlerini esas alarak değerlendirmeler yaptık. Hacc ahkâmı bağlamında, dört mezhebin birbirlerine tenkit yöneltirken hangi konular üzerinde yoğunlaştıkları, aralarındaki muhalefetin sebep ve gerekçelerini incelemeye çalıştık.

Günümüzde Hacc menâsikinin ne şekilde gerçekleştirildiğı, mevcut uygulamalar ile çalışmamızda ele alınan hadislerin birbiriyle ne derece örtüştüğü araştırılmış; karşılaşılan bazı güncel problemlerin giderilmesi için çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hanefî Mezhebi, Hadis, Tânevî, İ'lâü's-Sünen, Hacc, Umre.

ABSTRACT

Master's Thesis

**The Hadiths that Used by The Hanafi School Against The Juristic
Opinions of The Three Schools (The Book of Pilgrimage/Kitab al-
Hajj from al-Tahanawi's I'la' al-Sunan)**

Yaşar ERKEK

**Dokuz Eylul University
Graduate School of Social Sciences
Department of Basic Islamic Sciences
Basic Islamic Sciences Program**

One of the most instigations of our century is some people who are away from science ignore the Hanafi fiqh school's forou (subsidiary) part which is brought up by Imam Abu Hanifah and his students based on Hadith and Sunnah and also ignore the historical reality.

These people defined imam Abu Hanifah and his sect with some slanders and they claimed that the Hanafis in their fatwas are not based on Qur'an and valid Sunnahs. These people also asserted that they're relied upon rumours and weak hadiths.

This wrong claim of them is just because of their ignorance of Hanafis methods and bases.

Imam Abu Hanifah's attitude towards the valid hadiths shows that he did not belong to Ahl al-ra'y who are disparaged by predecessor scholars. It's an undeniable reality that he is the same with the other scholars as he accepts Hadith and Sunnah as the basic source when judging.

We, in our thesis, aimed to establish the Hadiths that opposed to other three sects (Maliki, Shafii, Hanbali) by analysing the "Book of Pilgrimage/Kitab

al-Hajj” from the “I’la’ al-Sunan” written by Indian scholar Zafar Ahmad al-Osmani et-Tahanawi (1394/1974).

We tried to establish the sources of hadiths about Hajj that is one of the five pillars of Islam basing on “I’la’ al-Sunan” and to prove that claims and imputations against Hanafis mentioned above are not true with the evidences by analysing of hadith sources about Hajj.

Within this framework, the related parts in the hadith books especially Kutub al Tis’ah are determined and commented on the grounds of Hanafi School leading Imams hadith criterion. It’s tried to be analyzed in the context of Hajj, the four schools when critisizing each other which subjects they’re relied on mostly and reasons and justifications of their oppositions.

In our thesis it is analysed how the Hajj is performed today, how much the existing practice and the hadiths match up with each other and solution suggestions for the problems are presented.

Keywords: Hanafi School, Hadith, Tahanawi, I’la’ al-Sunan, Pilgrimage, Hajj, Umrah.

**HANEFÎ MEZHEBİNİN ÜÇ MEZHEBİN FIKHÎ GÖRÜŞLERİNE
KARŞI KULLANDIĞI HADİSLER (TÂNEVÎ’NİN İ’LÂÜ’S
SÜNEN ADLI ESERİNDEN KİTÂBÜ’L-HACC BÖLÜMÜ)**

İÇİNDEKİLER

TEZ/PROJE ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xv
I. GİRİŞ	1
II. KONU, KAYNAKLAR VE YÖNTEM	3
1.1. Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı.....	3
1.2. Kaynaklar ve Yöntem	3

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SAHÂBEDEN GÜNÜMÜZE HANEFÎ MEZHEBİ VE HADİS	5
1.1. Genel Olarak Hadis-Fıkıh İlişkisi	6
1.2. Hanefîlerde Hadis-Fıkıh İlişkisi.....	8
1.3. İmam Ebû Hanîfe’ye Yapılan Eleştirilere Verilen Cevaplar	10
II. EŞREF ALİ VE ZAFER AHMED ET-TÂNEVÎ VE İ’LÂÜ’S-SÜNEN	15
1.1. Eşref Ali et-Tânevî’nin Hayatı ve İlmî Kişiliği	15
1.2. Eserleri	17
2.1. Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tânevî’nin Hayatı	18
2.2. İlmî Kişiliği ve Hocaları.....	18
2.3. Eserleri	20
3.1. İ’lâ’ü’s-Sünen.....	21

3.2. İ'lâ'ü's-Sünen'in Yazılma Nedeni	23
3.3. İ'lâ'ü's-Sünen'in Metodu.....	23
3.4. İ'lâ'ü's-Sünen İçin Yazılan Mukaddime.....	24
3.5. İ'lâ'ü's-Sünen'in Muhtevası ve Özellikleri	25

İKİNCİ BÖLÜM

I. HACCIN FARZ OLUŞU.....	27
1.1. Hacc Yapmak Müslümanlara Ömrü Boyunca Sadece Bir Defa Farzdır.....	27
1.2. Vakit Geçirmeden Farz Olan Haccı Eda Etmek Gerekir	30
1.3. Haccın Farz Olmasının Şartı (Azık ve Binek)	33
1.4. Hacc Yapmak İçin Gereken Diğer Şartlar	35
1.5. Hacc Yapmak İsteyen Kadının Yanında Kocasının veya Kendisine Nikâh Düşmeyen Bir Akrabasının Bulunması Şartı	37
II. MİKAT VE İHRÂM	41
2.1. Hacc ve Umre İçin Mîkat Yerleri ve İhrâm'a Girmek.....	41
2.2. Mîkat Yerinden Önce İhrâma Girmenin Fazileti	44
2.3. Yolu Üzerinde İki Mîkat Yeri Olanların İhrâma Girişi	46
2.4. Mekke'de İkâmet Edenlerin Mîkat Yeri	48
2.5. İhrâma Girerken, Hayız ve Loğusa Durumunda Gusûl Abdesti Almak	50
2.6. İhrâma Gireceklerin Dikişli Elbiselerini Çıkarıp Koku Sürünmesi	51
2.7. İhrâma Girmeden Önce İki Rek'at İhrâm Namazı Kılmak ve Telbiye.....	54
2.8. Telbiye Getirmek ve İhrâma Girmek	58
2.9. İhrâm Namazının Hemen Peşinden Telbiye Getirmek	61
2.10. İhrâmlı İken Avlanmanın Hükümleri.....	63
2.11. İhrâmlının Giyebileceği ve Örtünmesi Hakkında	65
2.12. İhrâmlının Şalvar (Pantolon) Giyip Giyemeyeceği.....	69
2.13. İhrâma Girdikten Sonra Koku Sürünmenin Yasak Olması.....	70
2.14. Safran Gibi Koku Sürülmüş Elbiselerin Yıkanmışsa Giyilebileceği	71
2.15. İhrâmlının Üzerindeki Gömleği Nasıl Çıkarabileceği Hakkında.....	72
2.16. İhrâmlı Kişinin Başını ve Vücûdunu Yıkanması	73

2.17. İhrâmlının Sıcaktan Korunmak İçin Gölgelemesi	75

III. MEKKE'DE YAPILACAK OLAN HACC MENÂSİKİ..... 76

3.1. Mekke-i Mükerreme'ye Giriş ve Sonrasında Yapılması Gerekenler.....	76
3.2. Hacer-i Esved'i İstilâm Ederken Okunacak Dualar ve Selamlama Âdâbı....	77
3.3. İstilâm Edilen Rükünlerde Elleri Kaldırmak	79
3.4. Kudûm Tavaflı, Tavaflarda Remel ve İzdıbâ.....	82
3.5. Tavaflı Hafîm'in (Hicr-i İsmâil) Dışından Yapmak.....	84
3.6. Tavaflı Her Şavtında Hacer-i Esved'i ve Rük-n-i Yemânî'yi İstilâm Etmek	85
3.7. Mazeret Olduğunda Binek Üstünde Tavaflı Yapmak	86
3.8. Tavaflı Hacer-i Esved'in Sağından Başlamak.....	87
3.9. Tavaflı Namazı Sonrası Hacer-i Esved'i İstilâm Edip Safâ'ya Çıkmak	88
3.10. Mescid-i Haram ve Harem Bölgesi Dışında Tavaflı Namazı Kılmak.....	90
3.11. Tavaflı Ederken Allah Teâlâ'yı Zikretmek ve Okunacak Dualar	91
3.12. Tavaflı Konuşmanın Caiz Olmakla Beraber Şartının Olması	93
3.13. Şavtların Çoğunu Yerine Getirince Tavaflı Geçerli Sayılması.....	94
3.14. Mazeret Sebebiyle Tavaflı Yarıda Bırakıldığında Yapılması Gerekenler	95
3.15. Tavaflı Bitince Kerâhet Vakti Değilse İki Rek'at Tavaflı Namazı Kılmak	96
3.16. Tavaflı İçin Taharetin ve Avret Yerlerini Örtmenin Vacip Olması	97
3.17. Tavaflı Yapmanın Fazileti.....	99

IV. SA'Y YAPMAK 100

4.1. Sa'y Yapmaya Safâ Tepesinden Başlamak.....	100
4.2. Tavaflı Taharetin Vacipliği, Sa'yde Taharetin Vacip Olmaması.....	102
4.3. Hacc ve Umre'de Sa'y Yapmanın Hükümü.....	103
4.4. Hacc ve Umre'de Sa'yin Bir Defa Yapılması, Nafîle Yapılamayacağı.....	105
4.5. Hacc Günlerinde Verilen Hutbeler.....	106
4.6. Hacc İçin Terviye Günü Mina'ya Gidiş.....	110

V. HACCIN EN ÖNEMLİ RÜKNÜ: ARAFAT VAKFESİ 111

5.1. Arafat'a Gidiş, Zevâlden Sonra Hutbe ve Öğle ile İkinci'yi Cem' Etmek .	112
5.2. Arafat'ta Vakfe Yapmak Haccın En Önemli Rük-nüdür	114

5.3. Arafat ve Müzdelife'de Vakfe Yapılacak Yerler	116
5.4. Arafat'ta Vakfe ve Sonrasında Elden Geldiğince Çok Dua Etmek	117
5.5. Akabe Cem'resi'ni (Büyük şeytan) Taşlayıncaya Kadar Telbiye Getirmek	120
5.6. Arafat'tan Ayrılma Vakti	122
5.7. Mazeret Sebebiyle Güneş Battıktan Sonra Arafat'ta Kalmanın Hükümü	124
5.8. Arefe Günü Hakkında Şüphe Edilirse O Sene Yapılan Haccın Hükümü	125
VI. MÜZDELİFE VAKFESİ	127
6.1. Müzdelife'de Akşam ve Yatsı Namazlarını Bir Ezan ve Kâmetle Cem'	127
6.2. Akşam ve Yatsı Namazı Ara Verilip Kılındığında Bir Ezan ve İki Kâmet	129
6.3. Arafat Dönüşü Akşam Namazının Nerede Kılınacağı	131
6.4. Müzdelife'de Yapılacak Olan Hacc Menâsiki	133
6.5. Müzdelife'de Vakfenin Vacipliği, Özürsüz Terkinde Dem'in Gerekliliği .	136
VII. MİNA'DA YAPILACAK OLAN HACC MENÂSİKİ	142
7.1. Bayram Günü Akabe Cem'resi'ni (Büyük Şeytan) Taşlama Zamanı	142
7.2. Muhassir Vadisinden Hızlı Geçmek, Şeytan Taşlama İçin Taşların Nereden Toplanacağı, Taşlamanın Ne Zaman ve Nasıl Yapılacağı	146
7.3. Şeytan Taşlamanın Binek Üstünde veya Yaya Olarak Yapılması	156
7.4. Şeytan Taşlama Sonrası Akabe Cem'resinin Yanında Dua Etmek İçin Kalınmayacağı ve Cem'lerden Taş Alınamayacağı	159
7.5. Kurban Gününde Yapılacak Hacc Menâsikini Sırayla Yapmanın Hükümü.	160
7.6. İhrâmdan Çıkma ve İhrâm Yasaklarının Sona Ermesi	164
7.7. Saçları Tıraş Etmenin (Halk) veya Kısaltmanın (Taksîr) Hükümü	169
7.8. Teşrik Günlerinde Mina'da Gecelemenin Hükümü	173
7.19. Muhassab (Ebtah)'da Konaklamanın Hükümü	177
7.10. Zemzem Suyu İçmenin Fazileti, Dağıtmanın, Memlekete Götürmenin ve Mültezem'de Dua Etmenin Müstehaplığı	180
VIII. HACC'IN SON MENÂSİKİ: VEDÂ TAVAFI	186
8.1. Vedâ Tavafı İle İlgili Âdet Gören Kadınların Durumu	186

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. HACC MENÂSİKİNE DÂİR ÇEŞİTLİ MESELELER.....	190
9.1. Arafat'ta Vakfe Yapmanın Mezheplere Göre Zamanı.....	190
9.2. İhrâma Giren Kadının Durumu ve İhrâmda İken Yüzünü Açması.....	194
9.3. Kadınların Telbiyede ve Tavaf Yaparken Dikkat Etmesi Gerekenler	196
9.4. Kadının Saçını Kısaltmasının Gerekliliği, Tıraş Olmasının Caiz Olmadığı.....	197
9.5. Hedy'i Nişâneleyip Yanında Götüren Kişinin İhrâma Girmiş Olacağı	197
9.6. Hedy'e İşaret Konulması ve Bedene'ye Kaç Kişinin Ortak Olabileceği	201
9.7. Kurbanlık Hayvanın Değiştirilmemesi	203
9.8. Kırân Haccının Temettu' ve İfrâd Hacclarıdan Daha Faziletli Olması.....	204
9.9. Haccı ve Umreyi Ayrı Ayrı İhrâm'a Girerek Yapmanın Fazileti	210
9.10. Kırân Haccı Yapanın İki Kez Tavaf ve İki Kez Sa'y Yapması	218
9.11. Temettu' ve Kırân Hacclarının Mîkat Sınırları Dışında İkamet Edenler İçin Olduğu ve Hedy Kesmelerinin Gerekliği.....	222
9.12. Kırân veya Temettu' Haccı Yapan Bir Kimsenin Kurban Bulamazsa Son Günü Arefe Olmak Üzere Üç Gün Oruç Tutması Gerekliği.....	224
9.13. Temettu' Haccının Şekli, Temettu' Yapanın Hedy Götürmesi Gerekliği ve Bayram Günü Kurbanını Kesinceye Kadar İhrâmdan Çıkamayacağı	228
9.14. Temettu' Haccına Niyetlenenlerin Telbiyeyi Kesme Zamanı	231
9.15. Temettu' İle İlgili Hükümler	232
9.16. Temettu' Yapmak İsteyip de Kurbanlık Götürmeyen Kişinin Durumu ...	236
9.17. Hacc Aylarından Önce veya Sonra İhrâma Girmenin Mekruh Oluşu, Diğer Aylarda İhrâma Girmenin Geçerli Olup Olmadığı	239
9.18. İhrâma Giren Kadının Âdet Görmesi Durumu	240
9.19. Temettu' Yapmaya Niyet Eden Bir Kadının, Umre Tavafini Yapmadan Âdet Gördüğünde Yapması Gerekenler	242
9.20. Mekke'de İkamet Edenlerin Mina'da Namazlarını Kısaltmamaları.....	244
9.21. Haccını Tamamlayan Kişinin Âilesine Dönmekte Acele Etmesi, Memleketine Yaklaştığında Söyleyeceği ve Karşılایanların Yapacağı Şeyler	245

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. HACC VE UMREDE YASAKLARA UYMAMANIN CEZALARI	248
A. İHRÂM YASAKLARI VE AVLANMA CEZALARI	248
10.1. İhrâmlının Kına, Safran ve Güzel Koku Sürünmesi	248
10.2. İhrâma Girdikten Sonra Bir Özür Nedeniyle Tıraş Olana Fidye Gerekir .	249
10.3. Arafat'ta Vakfeden Önce Cinsel İlişkiye Girenin Cezası	251
10.4. Vakfe Yaptıktan Sonra Tıraş Olmadan Cinsel İlişkiye Girenin Cezası....	253
10.5. Hanımını Şehvetle Açık veya Dokunanın Cezası	255
10.6. Ziyaret Tavafının Cünüp veya Abdestsiz Yapılmasının Hükümü	257
10.7. Haccın Vaciplerinden Birisini Terk eden veya Unutan ya da Vaktinden Önce veya Sonra Yapan Kişi Hakkında Mezheplerin Görüşleri	259
10.8. Avlanma Cezaları, Harem'de Öldürülmesi Helal Olan Hayvanlar.....	261
10.9. Avın Yerini Söylemenin Avlanmak Gibi Olması	265
10.10. İhrâmlının İhrâmlı Olmayan Birisinin Avladığından Yemesi	267
10.11. İhrâmlının Kestiğinin Murdar Olması.....	272
10.12. Mecbur Kaldığında İhramlının Leşi Değil Av Etini Tercih Edebileceği	272
10.13. İhrâmlının Avı Kasten, Hata ile, Unutarak Öldürmesinin Hükümü	273
10.14. “İçinizden Adâlet Sâhibi İki Kişi Hükmeder” Âyeti Hakkında	273
10.15. Deve Kuşu Yumurtası İle İlgili Hükümler	274
10.16. Ceza Hedyinin Kesileceği Yer, Yemek Yedirme ve İftar Ettirme.....	277
10.17. Çekirgenin Kara Avı Hükümünde Olması, Öldürenin Cezası	279
10.18. İhrâma Girenin Elinde, Evinde veya Kafeste Tuttuğu Avın Hükümü	281
10.19. Harem Bölgesinde Kesilmesi, Koparılması Haram Olan ve Olmayanlar	282
B. İHSÂR VE FEVÂT (HACCDAN ENGELLENME VE KAÇIRMA)	289
10.20. İhsârın Meydana Geliş Şekilleri ve Muhsarla İlgili Hükümler	289
10.21. İhsârın Sadece Hacc'da Değil Umrede de Gerçekleşmesi	294
10.22. Umre ve Hacc'dan Engellenenin Yapması Gerekenler	295
10.23. Kâbe'ye Gidemeyen Muhsarın İhrâmdan Çıkma Şekli	298
10.24. Muhsar Olan ve Olmayan İçin Hedy'in Kurban Edileceği Yer	300

10.25. Haccda ve Umrede Şart Koşmanın Hükümü	303
10.26. Haccı Kaçıran Kişinin Hükümü	305
10.27. Umre Yapmanın Mekruh Kabul Edildiği Günler.....	306
10.28. Umre Yapmanın Hükümü	310
10.29. Kendisi Hacc Yapmamış Kişinin Başkasının Yerine Hacc Yapması	314
10.30. Çocuk Yaşta Yapılan Hacc ile Farz Olan Hacc Eda Edilmiş Olmaz.....	316
C. HEDY (KURBANLIK HAYVAN)	317
10.31. Hedy; Deve, Sığır, Koyun ya da Bir Bedene'ye Ortak Olmakla Olur....	318
10.32. Temettu', Kırân, Nafile Hedylerin Etlerinden Yemenin Müstehaplığı; Av Cezası, Adak ve Fidyeye Kurbanlarının Etinin Yenemeyeceği.....	319
10.33. Kurbanlık Hayvanların Kesilmesi.....	321
10.34. Hedylerin Derileri veya Örtülerinin Kasap Ücreti Olarak Verilmesi	323
10.35. Mecbur Kalınca Hedy'e Binmek Hakkında.....	324
10.36. Nafile veya Adak Olarak Gönderilen Hedyin Ölmesi Halinde Yenisini Göndermenin Gerekip Gerekmediği	325
10.37. Telef Olmasından Korkulan Hedy'e Ne Yapılması Gerektiği.....	326
10.38. Yürüyerek Hacc Yapmayı Adayan Kişiyle İlgili Hükümler.....	328
10.39. Ahkâm Açısından Medine Hareminin Mekke Haremi Gibi Olmaması..	330
D. RASÛLULLAH'IN KABRİNİ ZİYÂRETİN FAZİLETİ VE ÂDÂBI	334
10.40. Hacc ve Umreden Önce/Sonra Rasûlullah (s.a.v.)'in Kabrini Ziyaret....	334
SONUÇ	345
KAYNAKÇA	354

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Bin
bt.	: Binti
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühû
çev.	: Çeviren
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştır
m.	: Mîlâdi
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiyallâhu Anh
r.anhüm	: Radiyallâhu Anhüm
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
şrh.	: Şerh eden
thk.	: Tahkîk eden
tlk.	: Talîk
trc.	: Tercüme eden
trs.	: Tarihsiz
v.	: Vefat
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
yay.	: Yayınları/Yayıncılık
yy.	: Basım Yeri Yok

I. GİRİŞ

İslâm dininin kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm, hüküm ve prensiplerin kendisine dayandırıldığı asıl kaynaktır. Kur'ân'dan sonra dînin ikinci temel dayanağı ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Sünneti'dir.

“Ey inananlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Rasûlüne itaat edin.”¹ “(Rasûlüm!) De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın.”² “Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi nehyettiye ondan sakının. Allah'tan korkun!”. ”³ “Muhakkak ki sana (Rasûle) biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler.”⁴

Bu âyetlerden de anlaşılacağı gibi, mü'minler için Allah'ın kitabından sonra başvurulacak otorite, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in hayatı ve sözleri ile yaşayış ilkelerini içeren Sünnet-i Seniyye'dir. Kur'ân'ı, bütün hayatı boyunca bizzat yaşantısıyla ve uygulamalarıyla insanlara göstermiş olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söz ve davranışları, İslâm dininin ikinci temel kaynağıdır.

İslâm tarihi boyunca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in örnekliğini ve önderliğini, sünnetin önemini bütünüyle reddeden hiçbir İslâmî fırka olmamıştır. Bununla birlikte, sünnet ve hadisin anlaşılması ve yorumlanmasında bir takım görüş ayrılıkları günümüze kadar varlığını sürdüregelmıştır. Nassları anlama ve yorumlamada Ehl-i hadis ve Ehl-i re'y'in başlangıçtan beri var olan yaklaşımları İslâm düşünce geleneğinde derin etkiler bırakmış, temel İslâmî ilimlerle ilgilenen hemen her ilim adamı bu konudaki tartışmaların içinde yer almış, ekollerin farklı yaklaşımlarına dayalı tartışmalar çok sayıda araştırmaya konu teşkil etmiştir.⁵

Nassları anlamada önemli tesirleri bulunan Ehl-i re'y ve Ehl-i hadis yaklaşımları, ilk dönemlerden günümüze kadar nassların değerlendirildiği her alanda önemli ölçüde etkili olmuşlardır. Bu iki yaklaşımdan Ehl-i re'y'in önde gelen ismi olarak kabul edilen İmam Ebû Hanîfe, ister nasslara yaklaşımı, isterse olaylara bakış açısı itibarıyla ortaya attığı fikirleriyle dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır.

¹ Enfâl, 8/24.

² Âl-i İmrân, 3/31.

³ Haşr, 59/7.

⁴ Feth, 48/10.

⁵ Şahyar, Ataullah, *Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y İhtilafları*, Akdem Yay., İstanbul 2011, s. 15.

Kimileri ondan övgüyle söz eder ve ona bağlılığını her fırsatta ifade etmeye çalışırken, kimileri onun fikirlerine daha ihtiyatlı yaklaşmıştır.⁶

Büyük çoğunluğu mezhepler arasındaki ihtilafların ele alınıp tartışıldığı dönemlerde olmak üzere günümüze kadar İmam Ebû Hanîfe'ye pek çok itirazlar yapılmış, eleştiriler yöneltlmıştır.⁷ Hanefî mezhebine ve kurucu imamı İmam Azam Ebû Hanîfe'ye yapılan itiraz ve eleştirilere cevap vermek için ciddi çaba sarfeden ilim adamlarından birisi de Hindistan'lı Hanefî âlim Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tehânevî (Tânevî) (1394/1974)'dir.⁸ Hayatını, Hanefî fıkıh ekolünün furû kısmının Hadis ve Sünnet temelli olduğunu görmezden gelenlerin büyük bir yanlış içinde olduklarını ispat etmeye; Hanefî mezhebinin imamlarının verdikleri fetvalarda geçen hadisleri bir araya toplamaya adanmış ve bunda da başarılı olmuştur.

Tânevî'nin çalışmaları ışığında, Hanefî mezhebinin kaynaklarında, İmam Ebû Hanîfe'nin içtihad ederken şu usûlü takip ettiği görülmektedir:

Bir meselede hüküm vermeden önce Kur'ân'a başvurur, bulamadığı zaman hadis/sünnete başvururdu. İmam Ebû Hanîfe'nin içtihad meclisinde birçok muhaddis bulunurdu.⁹ Hadislerin sahihliğini kabul konusunda çok titiz davranır, sünnette de bulamazsa, ulemânın icmâ ettiği hususları kabul ederdi. İcmâ yoksa, sahâbenin söz ve uygulamalarında ittifak ettiklerini tartışmasız kabul eder, ihtilaf ettikleri meselelerde ise istediği birini tercih ederdi. Sahâbeden sonra gelen neslin (tâbiûn) görüş ve fetvalarına uyma konusunda; "Hasan Basrî, İbrâhim en-Nehâî, Saîd b. el-Müseyyeb'e gelince, biz de onlar gibi içtihad ederiz" görüşündeydi.¹⁰

⁶ Şahyar, Ataullah, **a.g.e.**, s. 19.

⁷ Şahyar, Ataullah, **a.g.e.**, s. 20.

⁸ et-Tehânevî ve Tânevî şeklinde yazılmaktadır. Okunuşu Tânevî'dir.

⁹ Ebû Hanîfe ve önde gelen 227 muhaddis ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Tânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, **Hadis Usûlü: İmam-ı Â'zam Ebû Hanîfe ve Muhaddis Ashabı**, Mukaddime-I, Misvak Neşriyat, İstanbul 2018, s. 501.

¹⁰ Tânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, **Hadislerle Hanefî Fıkıhı**, Yücel, Ahmet, Misvak Neşriyat, İstanbul 2006, I, s. 7-8.

I. KONU, KAYNAKLAR ve YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı

Biz bu tezimizde, Hanefî mezhebinin diğer üç mezhebin (Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî) fikhî görüşlerine muhalif olarak ortaya koyduğu hükümlerde kullandığı hadisleri, Zafer Ahmed Tânevî'nin “İ'lâû's-Sünen” adlı eserinden “Kitâbü'l-Hacc” bölümünü incelemek suretiyle tespit etmeyi hedefledik.

İslâm'ın beş şartından biri olan Hacc ibadetine dair detaylı hükümlerde Hanefî fakihlerinin delil olarak aldıkları hadislerin kaynaklarını, “İ'lâû's-Sünen”den hareketle ortaya koymaya çalıştık. Hanefîlerin -bir örnek olarak- Hacc gibi önemli bir konudaki nebevî dayanaklarını araştırarak, yukarıda sözü edilen iddia ve isnatların doğru olmadığını; delilleriyle ispata gayret ettik.

Bu çerçevede, Tânevî'nin tahrir ettiği rivâyetlerin yer aldığı başta Kütüb-i Tis'a olmak üzere diğer hadis kitaplarındaki ilgili yerleri tespit ettik. Bu rivâyetler üzerinde Hanefî mezhebinin önde gelen imamlarının hadis tenkîdi kriterlerini¹¹ esas alarak değerlendirmeler yaptık. Hacc ahkâmı bağlamında, dört mezhebin birbirlerine tenkit yöneltirken hangi konular üzerinde yoğunlaştıkları, aralarındaki muhalefetin sebep ve gerekçelerini incelemeye çalıştık.

Günümüzde Hacc menâsikinin ne şekilde gerçekleştirildiği, mevcut uygulamalar ile çalışmamızda ele alınan hadislerin birbiriyle ne derece örtüştüğü araştırılmış; karşılaşılan bazı güncel problemlerin giderilmesi için çözüm önerileri sunulmuştur.

1.2. Kaynaklar ve Yöntem

Tezimizde esas olarak hadislerin yer aldığı Mütakaddimûn ve Muteahhirûn dönemi eserlerde kaynak taraması metodunu kullandık. Hadisleri şerh eden eserlerden de ayrıca faydalanmaya çalıştık. Bu çerçevede, *İ'lâû's-Sünen*'in “Kitâbü'l-Hacc” bölümünde geçen hadisleri, başta *Kütüb-i Tis'a* olmak üzere, Abdürrezzâk es-

¹¹ Daha geniş bilgi için bkz. Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, DİB yay., Ankara 2012, s. 93-133.

San'ânî ve İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'leri, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî'nin *Müsned*'leri, Tahâvî'nin *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ı, Hâkim'in *el-Müstedrek*'i, Nevevî'nin *el-Minhâc*'ı, İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî* ve *el-Metâlibu'l-Âliye* adlı eserleri, Serahsî'nin *el-Mebsut*'u, Merğînânî'nin *el-Hidâye*'si, Cessâs'ın *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sı ve *Şuabü'l-İmân*'ı gibi hadis kaynakları vasıtasıyla tespit ve tahlil etmeye çalıştık.

Ayrıca hadisler hakkındaki bilgi ve değerlendirmelere de yer verdik. Bunların yanında *İ'lâû's-Sünen*'in “Kitâbü'l-Hacc” bölümünde geçen hadislerin her birinin Arapça metinlerini, müstakil bir ciltte (EK) ayrıca kaydettik. Böylece tezimizde bahsi geçen hadisler ile bu hadislerin dipnotlarda verilen kaynaklardaki metinlerinden, ayrı bir çalışma ortaya çıkmış oldu. Çalışmamızda takip ettiğimiz bu yöntemin, kendi alanında bir ilk olma özelliği taşıdığı kanaatindeyiz.

Çalışmamızda, her geçen gün kullanım alanı genişleyen ve ilmî çalışmaların vazgeçilmez kaynakları arasında yer alan *el-Mektebetü's-Şâmile* programından da faydalanma yoluna gittik. Tezimizin ana bölümünde Kütüb-i Sitte'de yer alan hadislere; “Mevsûatü's-Sünne: el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ”dan (Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn) dipnot verilmiş, diğer kaynaklardaki hadislere ait dipnotlar ise *Şâmile* programından istifadeyle verilmiştir. Hadislerin sadece Arapça metinlerinin yer aldığı ikinci ciltte ise, hadislerin ait olduğu kaynakların cilt ve sayfa numaralarının verilmesinde yine *Şâmile* programı esas alınmıştır.

Tezimizi dört ana bölüm halinde ele almış bulunuyoruz. Birinci bölümde; genel olarak Hadis-Fıkıh ilişkisi ve Eşref Ali Tânevî ile Zafer Ahmed Tânevî'nin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve tezimizin konusu olan *İ'lâû's-Sünen* hakkında bilgi verdik. İkinci bölümde; Haccın farz olması, Mîkât yerleri, İhrâm, Mekte'de yapılacak olan hacc menâsiki, Sa'y, Arafât ve Müzdelife vakfesi, Mina'da yapılacak olan hacc görevleri ve Vedâ tavafı, Üçüncü bölümde; hacc menâsikine dair çeşitli konular, Dördüncü bölümde ise; hacc ve umredeki yasaklar, ihsâr, fevât, hedy, hacc ve umreden önce veya sonra Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyaret etmenin fazilet ve âdâbı ile ilgili konulardaki hadisleri, zikredildikleri kaynaklarla birlikte ortaya koymaya çalıştık.

Mezheplerin Hacc'la ilgili konularda delil olarak aldıkları hadisleri, ilgili görüş ayrılıklarını ve Hanefîlerin dayandığı delilleri belirtmeye gayret ettik.

Tezimizde, temel kaynak olarak Tânevî'nin *İ'lâü's-Sünen* adlı eserinin Beyrut Dâru'l-Fıkr yayınevinde 2001'de yapılan baskısını esas aldık. Geçen hadisleri bu baskıdaki orjinal yazılı haliyle vermeyi uygun bulduk. Bunu *el-Mektebetü's-Şâmile* programının yöneticilerinin, Hanefîlere ait kitaplara yer vermekte getirdikleri kısıtlamadan dolayı ve Tânevî'nin yazdığı hadislerin aslına sadık kalmak için yaptık. Eserin, Misvak Neşriyat tarafından "*Hadislerle Hanefî Fıkhı*" adıyla yayınlanan tercümesine de müracaat ettik.

Ayrıca Mehmet Özşenel'in *Pakistan'da Hadis Çalışmaları ve İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları*, Metin Yiğit'in *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, Halid Zaferullah Daudi'nin *Pakistan ve Hindistan'da Şah Veliyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İsmail Hakkı Ünal'ın *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, Ataullah Şahyar'ın *Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y İhtilafları* isimli kitapları ile Yusuf Akgül'ün *et-Tânevî'nin İ'lâü's-Sünen Adlı Eserine Dair-1* adlı makalesinden, Ehl-i re'y ve Ehl-i hadis ihtilafları, Hanefîlerin usûl anlayışı ve hadis metodu, İ'lâüs-Sünen'in yazılması, muhtevası ve metodunu içeren konularda istifade ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. SAHÂBEDEN GÜNÜMÜZE HANEFÎ MEZHEBİ VE HADİS

Hız. Peygamber (s.a.v.), kendisine nâzil olan Kur'an'ın nasıl anlaşılması ve yaşanması gerektiğini sahâbeye öğretmiş; onlarda bu emâneti dünya'ya yaymışlardır.

İslâmî yükümlülükleri ve dîni ilimleri sahâbeden daha iyi öğrenme ve yaşama imkânı başka hiçbir kimseye nasip olmamış, ahlâkî erdemler bakımından da hiç kimse onların seviyesine erişememiştir. Sahâbenin tamamının Allah Teâlâ'nın rızâsına kavuştukları Kur'an¹² ve sünnette¹³ belirtilmiştir.

Sahâbe, hadisleri korumak için rivâyette bulunanlarda:

1) Şahit istemek

¹² Tevbe, 9/100; Enfâl, 8/74.

¹³ Tirmizî, *Sünen*, Menâkıb, 57.

- 2) Yemin teklif etmek
- 3) Râvilerin hıfzlarını kontrol etmek
- 4) Hatalı rivâyetlere müdahale etmek
- 5) Az hadis rivâyet etmeye özendirmek gibi birtakım kriterler aramışlardır. Çünkü hadis râvileri her ne kadar âdil, güvenilir ve emîn olsalar bile, insan olmaları sebebiyle yanılma, unutma ve karıştırma halinde bulunabilecekleri bir gerçektir.¹⁴

Hadis rivâyeti konusunda sahâbe döeminde başlayan bu tedbirlerin neticesi olarak tâbiûn döneminde isnâd sistemi doğmuş, daha sonra da hadis râvilerinin durumları araştırılmak ve değerlendirilmek sûretiyle cerh ve ta'dîl ilmi ortaya çıkmıştır.

Sahâbeden aldıkları ilmi en güzel bir şekilde nakleden tâbiûn imamlarının pek çoğu kendi devirlerinde insanların kendisine uyduğu kimseler haline gelmişler, ancak, sahâbeye uymaktaki yol ve anlayışları yani mezhepleri, sistemli olarak eserlerle ortaya konmadığı için dört tanesi hariç hiç biri günümüze ulaşamamıştır.

Dört mezhep imamlarından biri olan İmam Ebû Hanîfe, sahâbenin son zamanlarına kavuşmuş olmakla birlikte hayatının büyük çoğunluğunu tâbiûn devrinde yaşamıştır. İmam Ebû Hanîfe, hadis konusunda çok titiz davranmış; bu yönüyle sahâbenin yolunda olmak için büyük gayret sarf etmiştir.

Günümüze gelene kadar yapılan birçok ilmî çalışma, Hanefî mezhebinde hadislerin, Kur'an'dan sonra başvurulacak ikinci kaynak durumunda olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalardan birisi de Hindistan'lı Hanefî âlim Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tânevî/Tehânevî'nin "İ'lâu's-Sünen" adlı eseridir. Yaklaşık 20 yıl süren yoğun bir çalışma neticesinde, Hanefî mezhebine ait hükümleri, hadis-i şeriflerdeki delilleriye birlikte anlatan bir eser meydana gelmiştir.

1.1. Genel Olarak Hadis-Fıkıh İlişkisi

İmam Ebû Hanîfe'nin ve Hanefî mezhebinin İslâm müesseseleri tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Ebû Hanîfe hadis, fıkıh ve kelam alanında her çevre ve eğilimden birçok insanı etkilemiş ve derin izler bırakmıştır. Kufe mescidindeki

¹⁴ Karataş, Mustafa, *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, İstanbul 1999, sy. 13, 14, 15, s. 190-192.

tedris halkasında temellerini attığı hadis ve fıkıh ekolü, öğrencileri tarafından geliştirilerek müdevven bir mezhep haline getirilmiştir. İmam Azam Ebû Hanîfe'nin içtihadları bizzat kendi denetimi altında ders halkası içinde imlâ yoluyla kaydedilmiştir. Bu notlar, öğrencileri İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed tarafından farklı suretlerle kitaplaştırılmış ve kuşaktan kuşağa aktarılacak suretiyle günümüze kadar ulaştırılmıştır.¹⁵

Hadis-Fıkıh ilişkisi ilk dönemlerden bu yana üzerinde tartışılan bir konu olagelmıştır. Tarihte bu iki disiplin hakkındaki irtibata işaret etmek üzere “Fıkhu'l-Hadis” kavramı kullanılmıştır. Tarihte hadisleri anlama ve yorumlama adına yapılan her faaliyeti Fıkhu'l-Hadis olarak değerlendirmek mümkündür. Fıkıh'ul-Hadis terimi dar ve geniş anlam olmak üzere iki şekilde kullanıldığını görüyoruz. Geniş anlamda Fıkhu'l-Hadis, hadisleri anlamak, hadislerden hareketle Rasûlullah (s.a.v.)'in gaye ve maksatlarını kavramaktır. Bu anlamda bir kullanım **Ebu Dâvûd (275/888)**'un tahric etmiş olduğu bir hadiste şöyle geçer: Rivayete göre Rasûlullah (s.a.v.) Hayf Mescidinde vermiş olduğu bir hutbede “Benim sözlerimi işitip, ezberleyip kavradıktan sonra işittiği gibi aynen başkalarına aktaran kimselerin Allah yüzlerini ağartsın. Nice fıkıh taşıyıcıları vardır ki fakîh (anlayıp idrak eden) değildir. Nice fıkıh taşıyıcıları fikhî, kendilerinden daha fakîh olan kimselere taşırlar”¹⁶ buyurmuştur. Hadiste geçen fıkıh kelimesinin anlama ve kavrama manasında kullanıldığı açıktır.¹⁷ Hadislerin manalarının anlaşılıp hayata geçirilebilmesi için re'y kullanmak, başka bir ifadeyle hadisler üzerinde içtihad etmek, hadislerin sadece rivâyetiyle yetinmeyip, üzerinde düşünülmesi ve ihtiva ettiği manaların kavranılmaya çalışılması gerekir.¹⁸ **İmam Ebû Hanîfe (150/767)** bunu şahsında göstermiştir. Çünkü fikhî, ilk tedvin eden kişi olmuş, âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerdeki kastedilen manayı, derin, ince anlamları İslâm hukukuna yansıtmış, İslâm âleminin istifadesine sunmuş, “Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbe döneminin şartları ile bizim şartlarımız aynı

¹⁵ Yiğit, Metin, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet*, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 17.

¹⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992, 24 İlim 10, 3660.

¹⁷ Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000, s. 102-103.

¹⁸ Özşenel, Mehmet, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları: Şeybânî Örneği*, MÜİFV Yay., İstanbul 2017, s. 95.

değildir” diyerek hadisın anlam ve yorumunda zamanla ortaya çıkan gelişmeleri dikkate almıştır.¹⁹

Dar anlamda Fıkhu'l-Hadise gelince, yani hadislerden fikhî hüküm çıkarmayı konu edinen ilim dalı olarak Fıkhu'l-Hadis, fıkıh ilmî bir metodoloji olarak yerleşirken bilhassa Fıkhu'r-Re'ye karşı bir tepki olarak doğmuştur. Dar ve teknik anlamda Fıkhu'l-Hadis **İmam Şâfiî (204/819)**'ye kadar yaygın olarak kullanılmakla birlikte müstakil bir ilim dalı hüviyetine kavuşmamıştır. İmam Şâfiî ilk defa hadis metinlerini nass olarak değerlendirmiş ve dil kaideleri üzerine örülü bir anlama yöntemi geliştirmiştir.²⁰

Fıkhu'l-Hadis ile ilgili yazılan eserlere gelince, başlangıçta müstakil olarak bu başlık adı altında eserlere rastlayamıyoruz. Hadisciler eserlerini yazarken rivâyet ettikleri hadislerin fikhını da yansıtmaya çalışmışlardır. Mesela **Buhârî (256/870)**, **İbn Huzeyme (311/923)** ve **İbn Hibbân (354/965)** kullandıkları bab başlıklarında Fıkhu'l-Hadisi yansıtmışlardır. Yine sünen türü kitaplar Ehl-i Hadisin fıkıh kitapları konumunda olduğundan Fıkhu'l-Hadis'e kaynaklık ederler. Tasnif döneminden sonra Fıkhu'l-Hadis türündeki eserler mezhep fikhına bağlı olarak yazılmıştır. Mesela **Tahâvî (321/933)**'nin *Şerhu Meâni'l-Âsâr*'ı Hanefî ekolünü, **Beyhakî (458/1066)**'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sı Şâfiî ekolünü yansıtır.²¹

1.2. Hanefîlerde Hadis-Fıkıh İlişkisi

Hadislerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den günümüze kadar sened ve metin olarak ulaşmış olması ne kadar önemli ise, doğru anlaşılması, yorumlanması ve günlük yaşantımızda uygulanması da o derecede önemlidir. İslâm Târihinde günümüze kadar devam eden süreçte hadislerin gerek rivayet gerekse dirayeti ile ilgili meseleleri çözümlemek üzere pek çok gayret gösterilmiş, aynı zamanda eserler yazılmıştır.

İncelemeye çalıştığımız **Tânevî**'nin, Hadis ve Fıkıh konularını ihtiva eden *İ'lâû's-Sünen* adlı eseri, böyle bir çalışmanın seçkin örneklerindendir.

¹⁹ Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, s. 117.

²⁰ Görmez, Mehmet, *a.g.e.*, s. 105; Fıkhu'l-Hadîs konusunda daha geniş bilgi için bkz. Görmez, Mehmet, *"Fıkhu'l-hadîs"*, TDVİA, XII, 547-549.

İmam Tânevî'nin aynı zamanda Hanefî olması dolayısıyla, Hanefî mezhebinde hadisin yerini oldukça özet bir şekilde ifade etmeyi uygun görüyoruz. Hanefîlerde hadisin ifade ettiği değeri anlayabilmek ve onların fıkıh anlayışında hadisin (sünnet) kapsadığı alanı görebilmek için öncelikle mezhebin kurucusu İmam Ebû Hanîfe'nin hadis'e bakışını bilmemiz gerekmektedir. Zira bu konuda en fazla tenkide tâbi tutulan şahıslar arasında İmam Ebû Hanîfe ilk sıralarda yer alır. O, kendisine yapılan kıyas ve re'yi hadisin önüne geçiriyor eleştirilerine "İnsanlara hayret ediyorum, bana re'yi ile fetva veriyor diyorlar. Halbûki ben ancak eserle fetva veriyorum"²² demiştir.

Kaynakları incelediğimizde İmam Ebû Hanîfe'nin mütevâtir ve meşhûr hadislerle amel etmekte tereddüt etmediğini, zayıf hadislerle amel etme noktasında ise tedbirli davrandığını görüyoruz. O sahih olan haber-i vâhidlerle amel etmeyi genel prensip olarak kabul etmekle beraber bunlar kesinlik ifade etmediği için dinin genel ilkeleri ve aklın ilkeleri ile çelişen hadisler konusunda ihtiyatlı davranmış, eğer bir hadis Kur'an'daki ilkelere, aklın ilkelerine uygun değilse onunla amel etmemiş, kuvvetli kıyası buna tercih etmiştir. İşte İmam Ebû Hanîfe'nin bu metodu muhalifleri tarafından hadislerle amel etmeme, kıyası hadise tercih etme şeklinde yorumlanmıştır.²³

Ebû Hanîfe'nin Hadis ve Sünneti teşriî bir kaynak olarak nasıl değerlendirdiği ve ona ne ölçüde ittiba ettiğinin sağlıklı bir tespiti ancak onun, talebeleri vasıtasıyla nakledilen fıkına bakmakla mümkün olacaktır.²⁴

Ebû Hanîfe'ye göre haber-i vâhidin -senede ilişkin şartların yanı sıra- muhteva bakımından bazı özellikleri haiz olması gerekir. İlk dönem kaynaklarda Ebû Hanîfe'nin muhtevayla ilgili ileri sürdüğü tek şart adem-i şuzûzdur. Yani haber-i vahidin, Kur'an'ın mana ve delâletine ve hakkında ittifak edilen Sünnet'e veya Meşhur ve Marûf Sünnet'e aykırı olmaması gerekir. İbn Abdilberr bu hususu şöyle aktarır: "Ebû Hanîfe âhâd haberleri, hakkında hadislerin müttefik olduğu hususlara ve Kur'an'ın manalarına arz ederdi. Buna uymayan hadisleri ise reddeder ve şazz

²¹ Uğur, Müteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, Ankara 1996, s. 96.

²² Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, s. 67.

²³ Ebû Hanîfe'nin hadis anlayışı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, *a.g.e.*, s. 67 vd.

²⁴ Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, s. 69.

olarak isimlendirirdi.” Ebû Hanîfe’ye ait ifadelerin toplamından onun Kitap ve Marûf Sünnet’e muvafakatı bir usûl kaidesi olarak benimsediği anlaşılmaktadır.²⁵

Ebû Hanîfe’ye göre sadece Kur’ân’ın zâhirî delaletine arzdan söz etmek yerine Kur’ân’a ve Marûf Sünnet’e arzdan söz etmek daha doğru olur. Rivayet edilen hadisler şerîata muhalif olup Kur’ân ve Meşhur haberlerin tekzip ettiği rivayetler ise bunların reddedilmesi vaciptir ve Peygamber’in bunları söylemediği anlaşılır. Tahâvî, Şerhu Meâni’l-Âsâr adlı eserinde hadislerin Kitap ve ittifaklı Sünnet’e uygun manalara hamledilmesi gerektiğinden söz eder. İbn Abdilberr’in aşağıdaki ifadeleri de Ebû Hanîfe’nin arz anlayışının Kur’ân’la sınırlı olmadığını göstermektedir: Ehl-i hadisten birçok kişi “Âdil kimselerin rivâyet ettiği çok sayıda âhâd haberi reddettiği ve bunları, ittifaklı hadislere ve Kur’ân’ın manalarına arz edip muhalif olanları şazz olarak isimlendirdiği” gerekçesiyle Ebû Hanîfe’ye ta’n etmeyi caiz görmüşlerdir. İbn Abdilberr yaptığı başka bir açıklamada bu tutumun Ebû Hanîfe’ye mahsus olmadığını, istisnasız bütün âlimlerin makul tevillerle veya nesih gerekçesiyle bazı hadisleri terkettiğini belirtir. Sahâbe döneminden itibaren bu yöntem müçtehidler tarafından değişik oranlarda tatbik edilmiştir. Mesela Hz. Ömer’in, “Unutup unutmadığını bilmediğimiz bir kadının sözünden ötürü Allah’ın Kitab’ını ve Peygamberimizin Sünnet’ini terk etmeyiz” şeklindeki sözü de bu çerçevede mütalaa edilebilir. Hz. Âişe’nin bazı hadisleri reddetmesi de hadisin Kur’ân ve Marûf Sünnet’e arzı çerçevesinde mütalaa edilebilecek örneklerdir.²⁶

1.3. İmam Ebû Hanîfe’ye Yapılan Eleştirilere Verilen Cevaplar

Allah Teâlâ’nın ona özel ihsanı ve kendisinden ilim öğrenmek için etrafında toplanan arkadaşlarının katkıları ile bu ilmî ilk olarak konular halinde bölümlere ayıran, ilk telif ve tasnifi yapan kişi, bu ümmetin kandili İmam Ebû Hanîfe’dir.

İmam Ebû Hanîfe’nin arkadaşlarından bazıları hadis ilminde önde gelen **İmam Ebû Yûsuf (183/798)**, sual sorma ve meselenin inceliklerini ortaya koymada en önde gelen **Hasan b. Ziyâd el-Lu’lu’î (201/819)**, kıyas ilminde en önde gelen **Züfer**

²⁵ Yiğit, Metin, *İlk Dönem Hanefi Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe’nin Usûl Anlayışında Sünnet* s. 175.

²⁶ İlk Dönem Hanefi Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe’nin Usûl Anlayışında Sünnet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yiğit, Metin, *a.g.e.*, s. 180-181, vd.

(158/775) ve kıvrak zekâ, irab, nahiv ve hesap ilminde en önde gelen **Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (189/804)**'dir. İmam Ebû Hanîfe her ne kadar Sahâbe döneminde doğmuş ve **Enes b. Mâlik (93/712)** (r.a.), **Âmir b. Tufeyl (102/721)** (r.a.), **Abdullâh b. Cez ez-Zübeydi (87/706)** (r.a.) gibi bir grup sahâbiyle görüşmüş ise de esas itibariyle tâbiûn döneminde yetişmiş, onlardan ilim öğrenmiş ve onlarla birlikte fetva vermiştir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Asırların en hayırlısı benim içinde bulunduğum asırdır. Sonra onların ardından gelenler, sonra da onların ardından gelenlerdir. Onlardan sonra yalancılık yaygınlaşır. Öyle ki, adam şahitliği istenmeden şahitlikte bulunur, yemin teklif edilmeden yemin eder."²⁷ Bu yüzden insanların hayırlı ve doğru olduklarına Rasûlullah (s.a.v.)'in tanıklık ettiği bir dönemde her kim ilmî kurumlaştırır ve kitaplaştırırsa, elbette doğru yapmış olur. Önder olur. Daha sonraları bu yolu takip edenler bile bunu îtiraf ettiğine göre bunda şaşılacak bir şey yoktur. Nitekim İmam Şâfiî; "Bütün insanlar fıkıhta İmam Ebû Hanîfe'nin çoluk çocuğu yerindedir"²⁸ demiştir.²⁹

Mezhepçiliğin zirveye ulaştığı hicri IV. asırda en fazla hücumu uğrayan şahıslardan birisi de İmam Ebû Hanîfe'dir. Yapılan eleştirilerin ortak özelliği onun re'y ve kıyası çokça kullanması, hadis hakkındaki bilgisinin zayıf olması, takvâ sahibi olmaması gibi ithamlardır. Öte yandan Ehl-i Hadis, Ebû Hanîfe ve ashâbını hadis bilmemek ve hadise muhalefet etmekle suçlamıştır. İmam Evzâî şöyle derdi: "Ebû Hanîfe'yi re'y kullanıyor diye ayıplamıyoruz. Hepimiz re'y ile hüküm vermekteyiz. Ebû Hanîfe'de ayıpladığımız husus, kendisine Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bir hadis gelince ona muhalefet edip başka bir şekilde hüküm veriyor". Ancak Evzâî, Abdullah b. Mübârek ile görüştüktan sonra bu fikrinin Ebû Hanîfe'nin içtihad usûlünü bilmemekten ve aynı zamanda kulaktan dolma yanlış bilgilere sahip olmaktan kaynaklandığını görmüş, doğrusunu öğrenince bu kanaatinden vazgeçmiştir.³⁰

Sünnetin fıkıhta vazgeçilmez bir delil olduğu âlimler tarafından kabul edilen bir görüştür. Dolayısıyla fikhî malzemenin büyük bir bölümünü oluşturan hadis ve

²⁷ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Dahhâk, **Sünen**, Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992, 33 Şehâdât 4.

²⁸ Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed b. Hanbel, **el-Mebsût**, Dâru'l-Marife, Beyrut 1414/1993, I, 3.

²⁹ Serahsî, **a.g.e.**, I, 3.

sünnetten müstağni bir fakîh düşünülemez. İmam Ebû Hanîfe'nin hadis bilgisinin zayıf olduğu görüşünün ise insaf sâhibi âlimler tarafından reddedildiğini görüyoruz. Bu konuda **İbn Haldun (808/1406)** Mukaddime'sinde şöyle der: “Hadis ilmi sahasındaki sermayelerinin ve bilgilerinin az veya çok oluşu bakımından müçtehid imamların dereceleri birbirinden farklıdır. Söylenişine göre Ebu Hanife'nin (r.a.) hadis rivayeti sadece 17 veya 50 veya buna yakın bir rakama bâliğ olmuştu. Bazı aşırılar ve hasetçiler, müçtehidlerden bazılarının hadis bilgisinin yeterli olmadığını ve bu yüzden rivâyetlerinin az olduğunu söylerler. Büyük imamlar hakkında böyle bir inanca mahal yoktur. Çünkü şeriat, kitap ve sünnetten alınır. Rivâyeti az olanlar haberlerdeki bazı ta'nlar ve tariklerindeki bazı illetler yüzünden rivâyeti azaltmışlardır. İmam Ebû Hanîfe de rivâyet ve tahammülünde gösterdiği şiddet ve titizlik yüzünden az rivâyet etmiştir. Rivâyeti az olduğu için hadisi de az almıştır. Hâşâ hadis rivâyetini kasten terk etmemiştir. Mezhebinin, hadis imamları arasında itimat edilir bir mezhep oluşu, rivâyetleri red ve kabul yönünden onun değerlendirmesine itibar edilmesi, hadis ilminde büyük müçtehitlerden olduğuna delâlet eder.”³¹

Ebû Hanîfe'nin hadis bilgisinden bahsedilirken, Zehebî'nin ona Tezkiratü'l-Huffâz'ında yer vermesinin önemine de dikkat edilmelidir. Yani Zehebî'ye göre Ebû Hanîfe hadiste “Hâfız”dır. Binaenaleyh bu ölçünün tutarsızlığı anlaşılınca, “az hadis biliyor” diye itham edilen ulemanın gerçek hadis bilgisini başka bir ölçüyle tartmak gerekecektir. Ebû Hanîfe'nin, imamı olduğu mezhebin hadislerle olan kuvvetli bağına görmek için, bu konuda yazılan eserlere bir göz atmak yeterli olacaktır. İmameyn'den her birisinin kaleme aldıkları *Kitâbü'l-Âsâr*'ların yanısıra bizzat Ebû Hanîfe'ye nisbet edilen **Müsned**'ler de bulunmaktadır. Ebü'l-Müeyyed el-Harizmî (655/1257) tarafından *Câmiu'l-Mesaniid* adıyla onbeş tanesi biraraya getirilen bu “*Müsned*”ler de Ebû Hanîfe'nin hadis dağarcığını, belki de kısmen göstermektedir. Ona nisbet edilen “17 Müsned” ile, İbn Haldûn'un naklettiği “17 rivâyet” rakamları arasında da muhtemelen bir münasebet vardır. Belki de bu “17 müsned” sözü “17

³⁰ Özşenel, Mehmet, *İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları: Şeybânî Örneği*, MÜİFV Yay., İstanbul 2017, s.145.

³¹ İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b.Hasan el-Hadramî el-Mağribî el-Tûnisî, *Mukaddime II*, trc. Z. Kadiri Urgan, İstanbul 1970, s. 481-482.

hadis” olarak anlaşılmış olabilir.³² Tezimize konu olan Tânevî’nin, Hanefi mezhebinin hadis kaynaklarını göstermek gayesiyle yazmış olduğu İ’lâû’s-Sünen isimli eseri bu konuda net bir kanaat verecek mahiyettedir.

İmam Ebû Hanîfe’nin kesinlikle kıyası habere takdim etmediği görüşünde olan “et-Tabakâtü’s-Seniyye” müellifi de,³³ “İmam Ebû Hanîfe’ye yapılan düşmanlıkların en çirkini, onun, kıyası habere takdim ettiği ithâmıdır” diyerek şöyle devam eder: “Çünkü İmam Ebû Hanîfe önce Allah’ın kitabını, sonra Rasûlullah (s.a.v.)’in sünnetini, sonra sahâbenin üzerinde ittifak ettiklerini, sonra bir sahâbeden gelen haberi delil olarak alır ve böyle amel ederdi. Sahâbe ve ulemâ’nın ihtilaf ettiği bir mesele olursa bir şeyi diğeriyle mukayese ederek sonuca varırdı. Eğer konu ile ilgili hiçbir şey yoksa o zaman kıyas yapardı.”³⁴

İmam Ebû Hanîfe çağdaşı ve Basra müçtehidlerinden Osman el-Bettî’ye gönderdiği mektubunda şöyle demektedir: "Hz. Peygamber (s.a.v.)’in söylediği her şey -biz işitelim veya işitmeyelim- baş ve göz üstünedir. Buna iman ettik ve onun, Allah Rasûlü’nün söylediği gibi olduğuna şehâdet ederiz. Bilmiş ol ki, öğrendiğiniz ve insanlara öğrettiğiniz şeylerin en efdali sünnettir.” Bu açıklamalarda İmam Ebû Hanîfe’nin, Kur’an ve Sünneti temel kaynak olarak takdim ettiği açıkça görülmektedir.³⁵

Diğer üç mezhebin imamları da hadis âlimi olmalarına, muhaddislerin önderleri olmalarına rağmen re’y’e hiç başvurmadıkları, kıyas delilini kullanmadıkları söylenemez. Çünkü mezheplerinin görüşlerinin yer aldığı kitaplarda bunun örneklerini görmek mümkündür.³⁶

İmam Ebû Hanîfe, **H. Hüseyin (60/680) (r.a.)** Efendimizin torunu **Muhammed Bâkır (114/733)** ile Medine de karşılaştıklarında, “Sen ceddin, Rasûlullah (s.a.v.)’in hadislerine kıyas ile muhalefet ediyormuşsun” demiştir. İmam Ebû Hanîfe de “Hayır efendim Allah Teâlâ korusun, bunu hiçbir zaman kabul edemem. Oturunuzda anlatayım. Ceddiniz hürmetine sizlere saygı göstermeye

³² Yılmaz, Hayati, *İbn Haldûn, “Hadis İlimleri”*, Usûl İslam Araştırmaları Dergisi, sy. 5, İstanbul 2006, s. 207.

³³ Takıyyüddin b. Abdülkadir et-Temîmî el-Gazzi.

³⁴ Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe’nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, s. 184-185.

³⁵ Yiğit, Metin, *İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe’nin Usûl Anlayışında Sünnet*, s. 111.

hepimiz borçluyuz. Muhammed Bâkır oturunca İmam Ebû Hanîfe karşısında diz çöküp oturarak söyle demiştir. “-Acaba erkekler mi daha zayıftır, kadınlar mı? Muhammed Bâkır; “-Kadınlar” diye cevap verdi. “-Mirasda hangisinin payı fazladır? Muhammed Bâkır; “-Erkeklerin” deyince, İşte ben, eğer kıyas ile hükmetmiş olsaydım kadınların payını arttıırırdım, dedi. Sonra “-Namaz mı daha faziletlidir, oruç mu?” diye sordu. Muhammed Bâkır; “-Namaz daha faziletlidir” deyince, “-Eğer ben re’y ile hükmetsem hayızlı kadınlara namazı kazâ etmeyi emrederdim, orucu değil” diye karşılık verdi. Sonra dedi ki; “-Bevl mi daha pistir yoksa meni mi?” diye sordu. Muhammed Bâkır; “-Bevl daha pistir” deyince; “-Eğer ben re’ye uyanlardan olsaydım, meni sebebiyle değil bevl sebebiyle guslü gerekli kılardım. Ben hadislere aykırı görüş belirtmekten Allah’a sığınırım. Gayem Rasûlullah (s.a.v)’in sözlerine hizmet etmektir.” Bunun üzerine Hz. Hüseyin (r.a.)’in oğlu yerinden kalkıp İmam Ebû Hanîfe’nin mübarek yüzünü öptü.³⁷

İmam Malik (179/795)’e Ebû Hanife’yi sordular; “Sübânallah! O’nun gibisini görmedim. Eğer, şu direk altındır dese, bu sözünün doğruluğunu kıyasi delillerle isbat eder” diye cevap vermiştir. **İmam Gazalî (505/1111)**; “İmam Ebû Hanife’ye gelince gerçekten O, dâhi, âbid, zâhid, ârif-i billâh, Allah’tan korkan ve ilim ile Allah’ın rızasını dileyen bir zât idi.”³⁸

İmam Ebû Hanîfe’yi hadisçiliği yönünden cerhedenler ve onu, sahih hadise muhalefet ettiği, zayıf hadisle amel ettiğini söyleyenler genellikle ondan çok sonra yaşayan hadisçilerdir. Dayandıkları ölçüler de yine İmam Ebû Hanîfe’den en az bir asır sonra gelmiş hadisçilerin tespit ettikleri kriterlerdir.³⁹ Dolayısıyla İmam Ebû Hanîfe gibi bir âlimin kendi yaşadığı bir dönemde hüküm çıkarmak için kullandığı hadisleri daha sonra gelenlerin kendi ölçütlerine uymadığı gerekçesi ile zayıf saymaları mâkul bir anlayış sayılamaz. Ebû Hanife, hadisçilerin anladığı manada bir muhaddis değil, fakihtir ve onun en önemli özelliği de budur. Fıkhında kullandığı hadisleri, devrinde mutat olduğu şekilde, çeşitli rivâyetler arasından bazı tercih unsurlarını göz önünde bulundurarak seçmiş ve kullanmıştır. Diğer hadisçilerin

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Hârisî, Muhammed Kâsım Abduh, *Muhaddisler Nazarında İmam Ebû Hanîfe*, Trc. Yücel, Ahmet, Tüfekçi, İbrahim, Misvak Neşriyat, İstanbul 2004.

³⁷ Yücel, Ahmed, *Hadislerle Hanefî Fıkhi*, Misvak Neşriyat, İstanbul 2006, I, s. 8-9.

³⁸ Yücel, Ahmed, *a.g.e.*, I, s. 9.

³⁹ Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe’nin Hadîs Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadîs Metodu*, s. 313.

yaptıkları gibi kendisine ulaşan her rivâyeti toplama metodunu kullanmamış, uzak beldelere hadis talebi için seyahatte de bulunmamıştır.⁴⁰

II. EŞREF ALİ VE ZAFER AHMED ET-TÂNEVÎ VE İ'LÂÜ'S-SÜNEN

Bu bölümde Eşref Ali et-Tânevî ve Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tânevî'nin hayatı, eserleri, İslâmî ilimlere katkıları ve İ'lâü's-Sünen hakkında bilgi verilmektedir.

1.1. Eşref Ali et-Tânevî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

Mevlâna⁴¹ Eşref Ali Tânevî Hicri 1280 yılı Rebi'ul'âhir ayında (m.1863) Hindistan'ın bir kasabası olan Tehane Bhavan'da doğdu. Beş yaşındayken annesi vefat etti. Daha çocukken, yaşlıları arasında, yaradılışındaki İslâmî unsurlarla üstünlüğünü gösterdi.

Ailesinde öteden beri mevcut bulunan geleneğe uygun olarak önce Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Kur'ân hıfzından sonra Mevlâna Fetih Muhammed'den Arapça öğrendi. Bu dönemde, çocukluktan uzak bir şuur ve irade ile teheccüd namazlarına başladı. Bunda, Fetih Muhammed Efendi'nin onun üzerinde bıraktığı ilimle amel etmenin olumlu etkisi olmuştur. Arkasından, dayısından Farsça öğrendi. Öğrendiği bu Farsça ile 18 yaşında Mesnevi-i Zer-u Bem gibi çok değerli bir eser yazabilmiştir. Hicri 1295'de ülkenin en etkin medresesi olan Diyo bend'deki Dar'ul-Ulûm'da ilim tahsiline başladı. İslâmî ilimleri tahsil ettikten sonra hicri 1301'de Hindistan'ın önde gelen âlimlerinden olan Reşid Ahmed b. Hanbel Gangûhi'den icâzetini aldı. Buradaki diğer hocaları Şeyh'ul-Hind Mevlâna Mahmud Hasen, Seyyid Ahmed b. Hanbel Dehlevî, Muhammed Yakub Nanotvi gibi büyük âlimlerdi.

Daha sonra Kanpur şehrinde Feyzul'âm medresesinde müderrisliğe başladı. Derin ilmi ve tesirli hitâbeti ile kısa bir sürede tüm medrese ve şehir halkı arasında itibar kazandı. Medrese idârecileri, onun bu tesirli hitâbetini bağış toplamak için kullanmayı düşündüler. O ise bu teklifi hamiyyet-i diniyye'ye ters buldu ve hitâbetini

⁴⁰ Ünal, İsmail Hakkı, *a.g.e.*, s. 311.

⁴¹ “*Mevlânâ*” kelimesi, Hind ve Pakistan'da ulemâ'ya verilen bir unvandır. Müderris, Âlim, Hoca, Profesör yerinde kullanılır. Dini ilimlerde ileri gelen zevât-ı kirâma denir.

böyle bir amaçla kullanamayacağını belirterek reddetti ve böylece oradan ayrıldı. Daha sonra Câmi-ul-Ulûm Medresesi'nde öğretime başladı ve burada on dört sene kaldı. Hicri 1315'de memleketine geri döndü. Orada çeşitli ilmi çalışmalarının yanı sıra irşad çalışmalarında da bulundu.

Tasavvufu, ifrat ya da tefrit noktasına getirenlere karşı, tasavvufun aslî yapısını, Kur'ân ve sünnetten deliller getirerek açıkladı. Zamanla buraya zâhiri ve bâtinî yönden istifâde etmek için gelen halk o kadar çoğaldı ki, devlet bu ufak kasabaya bir tren istasyonu açmak zorunda kaldı. Yaşadığı dönemde, insanların, en çok telîfi bulunanıdır. Hatta içinde bulunduğumuz yüzyılda bile telif çokluğu bakımından, onun bıraktığı sayıya ulaşmak şöyle dursun, yaklaşan dahi mevcut değildir. Kendisi, arkasında, küçüklü-büyükü matbu bin kitap bırakmıştır. Müslümanların ihtiyaç duyduğu hiçbir dinî konu yoktur ki, o konuda bir risâlesi, kitabı veya matbu va'z-u nasihat metni bulunmasın.

Eşref Ali Tânevî'in Urduca, büyük boy ve Hacimli 4 ciltten müteşekkil "Beyânu'l-Kur'ân" adlı eseri, Tefsir, Nahiv, Belâgat, Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf konularında önemli ilmî hususlar ihtivâ etmektedir. Bu eserin kıymeti ancak, diğer tefsirler üzerinde yapılan uzun boylu çalışmalardan sonra kendisine müracaat edildiğinde bilinebilir. Zira bu tefsir, diğerlerinin özü ve ilmî kapsayıcılık özelliği olan bir özetidir. Kendisine, yeryüzünün doğusundan ve batısından fetva isteyenler başvurur, büyük âlimler, çözümünde zorlandıkları güç meseleleri kendisine yazarlar ve o da bunları en ince noktalarına kadar açıklar, onların gönüllerini rahatlatır ve susuzluklarını giderirdi.⁴²

Telif ve öğretim faaliyetleri yanında kendisine mektupla sorulan sorulara cevaplar veren Eşref Ali Tânevî, hayatı boyunca gayr-i müslimlerin müslümanların hayat tarzı üzerindeki olumsuz etkilerini önlemeye çalıştı ve bu konuda oldukça başarı sağladı.⁴³

Müslümanların dertleriyle yakından ilgilenen Eşref Ali Tânevî, Müslümanlara herhangi bir musibet ve fenalık isabet edecek olursa ziyadesiyle üzüldü ve hasta olurdu. Yine Hicri 1362 Receb ayında (1943) müslümanlar arasında

⁴² Muhammed Takî el-Osmânî, *Dâru'l-Ulûm Hadîs Hocası*, Karaçi 1396/1976.

⁴³ Ansarı, A.s. Bazmee, *Eşref Ali*, TDVİA, XI, s. 473.

baş gösteren sıkıntı ve üzüntüden duydukları teessür neticesinde sıhhatleri bozulmuş ve aynı sene içinde vefat etmiştir.⁴⁴

1.2. Eserleri

1) *İhyâü's-Sünen.*

Fıkıh bablarına göre Hanefî mezhebinin istinad ettiği Hadisleri topladığı bu eser kaybolmuştur.

2) *Câmiu'l-Âsâr.*

Mevlânâ Eşref Ali Tânevî, *İhyâü's-sünen*'in kaybolmasından sonra yine Hanefîlerin istidlal ettiği Hadisleri Câmiu'l-Âsâr'da tasnif etmeye başlamış, buna Tâbiu'l-Âsâr adını verdiği ta'liklerini ilave etmiştir. İki bir arada bir cilt halinde 1315/1897 tarihinde Diyobend'de yayımlanmıştır. Ne var ki eser namaz bahislerinden öteye geçmemektedir. Bu eserini ve arzusunu daha sonra Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tânevî, "*İ'lâü's-Sünen*" adlı eseri yazarak gerçekleştirmiştir.

3) *Hıfz-i Erbaîn.*

Sahih-i Müslim'den seçme Kırk Hadis mecmuası olup Urduca tercüme ve şerhi de bulunmaktadır.

4) *el-Miskü'z-Zekî.*

Sünen-i Tirmizî ders takrirleri olup, bazı öğrencileri tarafından toplanmıştır.

5) *Muahharatü'z-Zünûn an Mukaddimeti İbn-i Haldûn.*

İbn-i Haldûn'un Mukaddimesinde Mehdi'nin zuhurunu inkâr eden bazı şahıslardan yaptığı nakillerin cevabını ihtiva etmektedir.

6) *et-Teşerrüf bi Ma'rifeti Ehâdisi't-Tasavvûf.*

Tasavvuf kitaplarındaki Hadislerin tahkikini ihtiva etmektedir.

7) *Hakikatü't-Tarîka mine's-Sünneti'l-Enîka.*

Eşref Ali Tânevî, tasavvufun isbatı hakkında üç yüz kadar Hadis nakletmektedir.

8) *Fevâid-i Muvatta-i İmam Mâlik.*

9) *es-Sebu's-Seyyâra.*

⁴⁴ Genceli, Ali, *Hayâtü'l-Müslimîn (Müslümanlara Hayat Ruhları)*, İslâmî Neşriyat Yay., Konya 1977, s. 13.

Eşref Ali Tânevî'nin Kütüb-i Sitte ve Muvatta'-ı İmam Mâlik'e kadar olan isnadları topladığı risaledir.⁴⁵

10) *Hayâtü'l-Müslimîn*

Eşref Ali Tânevî'nin bu kitabı, Prof. Ali GENCELİ tarafından Urduca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Eserin, İslâmî neşriyat tarafından 1977 yılında ikinci baskısı yapılmıştır.

11) *et-Teşerruf bi ma'rifeti ehadîsi't Tasavvuf:*

Tasavvuf kitaplarındaki hadislerin tahkikini ihtiva eden eser, Tekmilu't Tasarruf fî Teshili't Teşerrüf adındaki Urduca tercümesi ile birlikte yayınlanmıştır.⁴⁶

2.1. Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tânevî'nin Hayatı

Müellif Tânevî, hadis, tefsîr, fıkıh, usûl, edebiyat, târih sahalarında muhakkik⁴⁷ ve müdakkik⁴⁸ unvanlarına bihakkın lâyık, ilminde otorite olan, zühd, takvâ ve basiret sahibi bir kimsedir. Hicrî 13 Rebî'ul-Evvel **1310/1892**' de Hindistan'ın en büyük ilim merkezlerinden biri olan Diyobend'deki Dâru'l-Ulûma komşu, ecdaddan kalma evde dünyaya geldi. Daha üç yaşında iken annesini kaybetti. Büyük annesi Hacc farızasını yerine getirmiş salih bir kadındı. Onu en güzel şekilde yetiştirdi. Torunu onun salâhat⁴⁹ ve takvâsını tevârüs⁵⁰ edecektir.

2.2. İlmî Kişiliği ve Hocaları

Beş yaşını bitirir bitirmez Deyvebend'in büyük hâfızlarının yanında Kur'ân-ı Kerîm kırâatı dersi almaya başladı. Kırâat hocalarından Dâru'l-Ulûm'un müderrisi Hâfız Nâmdâr'ı ve onun nâibi⁵¹ olan hâfız Gulâm Resûl'ü ve Mevlâna Nezî Ahmed b. Hanbel'i sayabiliriz. Yedi yaşını bitirince Mevlânâ Muhammed Yâsin'in yanında

⁴⁵ Özşenel, Mehmet, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, MÜİFV Yay., İstanbul 2014, s. 106-107.

⁴⁶ Dr. Zaferullah Dâvûdî ve Ahmet Yıldırım tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş olup, Umran yayınevi tarafından 1995 yılında basılmıştır.

⁴⁷ Muhakkık: Gerçeği araştıran, soruşturan kişi.

⁴⁸ Müdakkık: İnceden inceye araştıran, en ufak gizli şeyleri bilmeye, öğrenmeye çalışan kişi.

⁴⁹ Salâhat: Dindarlıkta çok ileri olma, günahlardan uzak durma.

⁵⁰ Tevârüs: Mirasa konmak, birisine diğerinden irsen geçmek.

⁵¹ Nâib: Vekil, birinin yerine geçen.

Farsca ve Urduca kitapları, hesap ve riyâzata ait kitapları okumaya başladı. Sonra Diyobend'den Tühâne Bihûn'a orada bulunan dayısı Mevlâna Muhammed Eşref Alî et-Tânevî'nin yanına sarf, nahiv ve edebiyât üzerine arapça kitaplar okumaya gitti. Dayısı Beyânu'l-Kur'ân'ı Urduca olarak yazmaya başlayınca onunla birlikte Kânûr'a gitti. Dayısı onu, Kânûr'daki ikâmeti sırasında tesis etmiş olduğu "Câmiu'l-Ulûm" adındaki medreseye kaydetti. Onun tadrîs ve tâlimini talebelerinden Mevlâna Muhammed İshâk el-Berdevânî ve Mevlâna Muhammed Reşîd el-Kanbûrî'ye havale etti. O ikisinin yanında, bu bölgede okutulması mukarrer olan Sahihu'l-Buhârî, Sahihu Müslim, Sünen-ü Ebû Dâvûd, Sünenü'n-Nesâî, Sünenü't-Tirmizî, Sünen-ü İbni Mâce, Mişkâtü'l-Mesâbîh adındaki hadis kitaplarını okudu. Bunların yanında tahsîlinin gerektirdiği hadis ilimleri ve ıstılah kitapları ile fıkıh, tefsir ve edebiyatla ilgili mukarrer kitapları eksiksiz okudu. Gayret ve kabiliyyet yönünden diğer talebelere üstünlükte temayüz ederek şerî ve aklî ilimlerden icâzet aldığı vakit Sehâr-Nüfûr'a gitti. Orada Mezâhiru'l-Ulûm medresesine kaydolarak el-Ârifubillah el-İmamu'l-Muhaddis el-Fakîh Mevlâna Halîl Ahmed b. Hanbel es-Sehâr Nüfûrî'nin hadis derslerine devam etti. Bu Muhaddîs imamın yanında bir müddet kaldıktan sonra hadis ilimlerinden, diğer aklî ve naklî ilimlerden icâzet aldı. Böylece 1328 yılında yüksek tahsilini bitirmiş oldu. O sırada henüz onsekiz yaşındaydı. Bu oldukça küçük bir yaş sayılır.

Bu yaşta böyle bir ilmî seviyeye ancak pek nâdir bulunan dehâ sahipleri çıkabilir. Bu müddet esnasında mezkûr medresede mantık, hendese, yüksek riyazat derslerini ilgili müderrislerden takip etti. Bunlar medresenin idarecisi Mevlâna Abdullatif ve Mevlâna Abdulkadir el-Bencâbî'dir. Emsaline nisbetle elde ettiği üstünlük ve zekâca parlaklık ve dehası nazara alınarak mezkûr medreseye müderris tâyin edildi.⁵² Orada yedi sene kadar tedrisde bulundu. Fıkıh, usûl, mantık, felsefe ve diğerlerini okuttu. Oradan Tühâne-Bihûn'da bulunan İmâdu'l-Ulûm medresesine gitti. Burada medrese programında yer alan hadis kitaplarının tedrisiyle meşgul oldu. Bunlar yukarda ismi geçen yedi kitaptır. Ayrıca fıkıh ve tefsir de okuttu. Bunlarda son derece başarılı oldu. Birçok değerli âlimler onun önünden mezun oldular. Bu bölgelerde ilmi neşrettiler. İnsanların önünde şerîat yolunu tenvîr⁵³ ettiler.

⁵² Tânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, *Kavâid fî Ulûmi'l-Hadis*, Thk. Abdu'l-Fettah Ebû Gudde, Beyrut 2007, s. 7-8.

⁵³ Tenvîr: Bilgi vermek, aydınlatmak.

2.3. Eserleri

İmam Tânevî'ye dayısı Eşref Ali, iftâ ve tedris vazifesiyle beraber İ'lâû's-Sünen kitabının telifini teklif etti. İ'lâû's-Sünen'in telifi için takriben yirmi yıl çalıştı. Böylece bu muazzam kitap yirmi ciltte tamamlandı. Yirmi yıllık özverili, aralıksız çalışmasının bir ürünü olan bu eser, ahkâm hadislerini ve şerhini ihtivâ eden en geniş kitaplardan biri olarak kabul edilmektedir. Esas itibariyle, Ehl-i Hadis ekolüne mensup bazı kişilerin Hanefî mezhebinin hadislere istinat etmediği ve Hanefîlerin kıyası hadise tercih ettikleri yolundaki iddialarına cevaben telifine başlanan eser, neticede kapsamlı bir hadis mecmuasına dönüşmüştür.⁵⁴

Buna diğer bir kitap daha ilave ederek İncâu'l-Vatan anî'l-İzdirâi bi İmami'z-Zaman diye adlandırdı. Bu kitapta İmam Ebû Hanîfe'nin talebelerinin ve talebelerinin talebelerinin ve sonrakilerin teracimlerini (tarihçe-i hayatlarını) kaleme aldı.⁵⁵

Tânevî'nin İ'lâû's-Sünen adlı kitabının yanı sıra tefsir, tasavvuf, hadis gibi çeşitli alanlarda Arapça ve Urduca birçok eseri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Ahkâmü'l-Kur'ân (Tefsir)⁵⁶
2. İnkişâfü'l-Hakîka an İstihlâfî't-Tarîka (Tasavvuf)⁵⁷
3. El-Kavlu'l-Mâdî fî Nasbi'l-Kâdî (Fıkıh)
4. Keşfu'd-Dücâ an Vechi'r-Ribâ (Fıkıh)⁵⁸
5. Tahzîru'l-Müslimîn an Muvâlâtî'l-Müşrikîn⁵⁹
6. İncâu'l-Vatan anî'l-İzdirâi bi İmami'z-Zemân⁶⁰
7. el-Kavlu'l-Metîn fî'l-İhfâi bi Âmîn⁶¹

⁵⁴ Özşenel, Mehmet, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, s. 163.

⁵⁵ Tânevî, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁵⁶ Başlangıçta Hanefî mezhebinin Kur'an'dan delillerini ihtiva etmesi düşüncesiyle esere Delâ'ilü'l-Kur'ân 'alâ mesâ'ilî'n-Nu'mân adı verilmişken daha sonra Kur'an'dan istinbat edilen itikadî, fikhî, usulî bütün meseleleri ihtiva etmesi esas alındığından adı Ahkâmü'l-Kur'ân olarak değiştirilmiştir. Eser tamamlanmış şekliyle yayımlanmıştır (I-VIII, Lahor 1419/1998).

⁵⁷ Tasavvuf'la ilgilidir.

⁵⁸ Faiz'in haram oluşunun tüm delilleriyle ele alındığı kitap.

⁵⁹ Müşriklere yardım etmekten Müslümanları sakındırmak hakkında yazılmıştır.

⁶⁰ Ebû Hanîfe'nin hadis ilmindeki yeri, hadis âlimlerinin onun hakkındaki övgüleri, önde gelen hadis âlimlerinden hoca ve talebeleri zikredilmekte, onun hadis ilmine hizmetleri incelenmektedir. Ayrıca İmam Ebû Hanîfe (r.a.) hakkındaki şüphe ve itirazlara cevap verilmektedir. Tek cilt halinde Karaçi'de basılmıştır.

⁶¹ Cemaatle birlikte kılınan namazlarda Fatîha bitince "Âmîn" derken gizli mi açıktan mı söylenmesi hakkındadır.

8. Şakku'l-Ğayn an Hakkı Raf'i'l-Yedeyn⁶²
9. Fâtihatu'l-Kelâm fî'l-Kırâeti Halfe'l-İmâm⁶³
10. el-Envâru'l-Muhammediyye⁶⁴
11. Rahmetu'l-Kudûs fî Tercume-i Behceti'n-Nufûs⁶⁵
12. el-İtru'l-Verdî fî Zikri'l-Mesîhi'l-Mehdî⁶⁶
13. Terdîd-i Perviziyyet⁶⁷
14. Tercemetü't-Terğib ve't-Terhib⁶⁸

3.1. İ'lâ'ü's-Sünen

Hanefî mezhebini hadis yoluyla savunan bu en büyük çalışma, Tânevî'nin ilmî alandaki en önemli eseridir.⁶⁹ Eşref Ali Tânevî, İ'lâ'ü's-Sünen'i medhederek şöyle dedi: "Elhamdülillâh, İmdâdiye hânîkâhında (Tihâne-Bihûn'daki) büyük bir eser ortaya çıktı. Bunun bir eşine Hindistan'ın en büyük dîni ilim merkezlerinde bile rastlanmaz. Bu eser her bâbdaki ihtilaflı meselelerde İmam Ebû Hanîfe'nin istinat ettiği hadisleri ihtiva etmektedir. İşte bu pek değerli kitabın telifiyle bütün avâma âmmeten⁷⁰ ve ulemâya hâsseten ayan beyan zâhir oldu ki, İmam Ebû Hanîfe'nin faslettiği meselelerden hiç biri Kitap ve Sünnet'e muhalif değildir. Bu iş bitinceye kadar uzun müddet gayret sarfettik. Pek çok para harcadık. Allah'ın lütûf ve keremiyle eser ortaya çıktı. Milyon kere hamdler O' nadır."⁷¹

Allâme **Zâhidü'l-Kevserî** (1952/1879), Bu kitabı görünce duygularını şöyle ifade etmiştir: "Ben böylesine bir telif ve harcanan böylesine bir çaba karşısında dehşet içinde kaldım. Her bir hadis için, hadis ilmi mucibince gerek metin ve gerekse senet yönüyle söylenmesi gerekenlerin en mükemmel şekilde noksansız ifade edilişi,

⁶² Namazda elleri kaldırmak hakkındadır.

⁶³ İmamın arkasında Fatiha'nın okunması hakkında bilgi vermektedir.

⁶⁴ Bu eser, et-Terğîb ve't-Terhîb'in Urduca tercümesidir.

⁶⁵ Hafız Ebû Muhammed Abdullah b. Sa'd el-Endülûsî tarafından Buhârî'deki üç yüz hadisin mutasavvıfâne şerhinden ilk yüz hadisin Urduca tercümesidir.

⁶⁶ Âhir zamanda gelmesi beklenen Mehdî ile ilgilidir.

⁶⁷ Hadis inkârcılarını reddeden bu kitap Lahor'da basılmıştır.

⁶⁸ Tânevî, *Kavâid fî Ulûmi'l-Hadis*, s. 9; Özşenel, Mehmet, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, s.165; Daudi, Halid Zaferullah, *Pakistan ve Hindistan'da Şah Veliyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 227.

⁶⁹ Daudi, *a.g.e.*, s. 223.

⁷⁰ Âmmeten: Umumi, genel olarak, herkese ait.

⁷¹ Tânevî, *Kavâid fî Ulûmi'l-Hadis*, s. 11-12.

üstelik kendi mezhebinin görüşlerini teyit ettirici herhangi bir zoraki tevil ve tekellüf izine rastlanmayışı, muhtelif mezhep sahiplerinin görüşlerine temas edilirken son derece bîtaraf davranılışı karşısında duyduğum sevinç ve takdiri ifadeden âcizim. Gerçek erlerin himmeti ve hakiki kahramanların sabrı böyle olur.”⁷²

Tânevî'nin yirmi yıllık çalışmasının ürünü olan bu eseri, Hanefî fıkhnın dayandığı ahkâm hadisleri incelemek ve bu hadislerin sıhhati hakkında bilgi edinmek isteyenler için çok değerli bir kaynaktır. Yine bu eser, muhtelif birçok kaynaktan yararlanılarak hazırlandığından sahasında mevcut en kapsamlı bilgileri içeren başvuru kitabıdır. Kitabın yazımı (h. 1338 -1357) yılları arasında tamamlanmıştır.⁷³

Her biri bir cilt hacmindeki yirmi iki cüzden oluşan yaklaşık beş bin sayfalık eserin ilk on bir cildi Tanabon'da, 12. ve 18. cüzler Karaçi'de (1965-1967) taşbaskı yöntemiyle yayımlanmış, daha sonra İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmîyye tarafından yine Karaçi'de neşredilmiştir. Hadisleri numaralanıp tashihler yapılmak ve her sayfaya konu başlıkları yazılmak suretiyle yeniden yayımlanan kitapta (Karaçi 1415/1994) mukaddimeler 19, 20 ve 21. cüz olarak yer almış, 22. cüz eserin tamamının konu başlıklarının fihristine ayrılmıştır. Ayrıca Ebu Bekir Sifil tarafından tercümesi yapılmakta olduğu ifade edilmiş olup, henüz tamamlanmamıştır.⁷⁴

Karaçi'deki baskıda İ'lâû's-Sünen'in ilk iki cildinde Muhammed Takî Osmânî'nin tahkik ve talikleri de yer almaktadır. İ'lâû's-Sünen bugün mukaddimleri, metin ve şerhiyle birlikte on iki cilt (yirmi bir mücellet) halinde Karaçi'de yayımlanmış bulunmaktadır.⁷⁵

Misvak Neşriyat tarafından “Hadislerle Hanefî Fıkhu” adıyla Türkçe'ye tercüme edilmesi tamamlanmış olup,⁷⁶ Mukaddimleri⁷⁷ ile birlikte yayımlanmıştır.

⁷² Tânevî, a.g.e., s. 14,

⁷³ Özşenel, Mehmet, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, s. 163.

⁷⁴ Sifil, Ebû Bekir, *İ'lâû's-Sünen*, TDVİA, XXII, s. 78.

⁷⁵ Özşenel, Mehmet, a.g.e., s. 164.

⁷⁶ Eserin tercümesi Mehmet Erdoğan kontrolünde yapılmış olup sırasıyla ciltlerin tercümesini yapanlar şunlardır. 1. Ahmed Yücel, 2-3. İbrahim Tüfekçi, 4. Hakan Çavuşoğlu, Rahmi Yaran, 5. A. Yücel, İ. Tüfekçi, Ferhat Koca, 6. Nedim Yılmaz, İ. Tüfekçi, 7. İ. Tüfekçi, Yılmaz Özdemir, Hüseyin Kayapınar, 8. H. Kayapınar, İ. Tüfekçi, 9-10. İ. Tüfekçi, 11. H. Kayapınar, İ. Tüfekçi, 12. İ. Tüfekçi, 13. Tahir Tural, Mehmet Canbulat, İ. Tüfekçi, 14. İ. Tüfekçi, Abdülhalik Duman, 15. A. Duman, Macit Bilge, 16. Macit Bilge, 17. Macit Bilge, Abdülhalik Duman, 18-19-20. Abdülhalik Duman.

⁷⁷ Mukaddime I, Macit Bilge, Mukaddime II, Mehmet Erdoğan, Abdülhalik Duman.

3.2. İ'lâ'ü's-Sünen'in Yazılma Nedeni

Yirminci asrın ortalarında Hindistan'da ortaya çıkan ve kendilerine Ehl-i hadis adı verilen bir grubun, Hanefî mezhebinin hadislere istinat etmediği ve Hanefîlerin kıyası hadise tercih ettikleri yolundaki iddialarına cevap vermek gayesiyle yazılan kitaplardan biridir. Zafer Ahmed'in bu eserini kaleme alış nedeninde dayısı ve hocası olan Eşref Ali'nin özel talebi etkili olmuştur.

Hanefî mezhebine destek veren hadislerin toplanması için Eşref Ali İhyâü's-Sünen isimli bir hadis kitabını yazmaya başlamış, müsveddelerinin kaybolması üzerine talebesi Hasan Sambeli'ye kitabı tamamlama görevi vermiştir. Fakat onun yaptığı İhyâü's-Sünen isimli çalışmasından memnun olmamış, bundan dolayı bu görevi Zafer Ahmed Tânevî'ye vermiştir. Tânevî, *İhyâü's-Sünen*'e bir istidrak olan *İstidrâkü'l-Hasen*'i yazmış, *İhyâü's-Sünen* ve *l-İstidrâku'l-Hasen*'i tekrar gözden geçirerek birleştirmiş ve ismini *İ'lâü's-Sünen* koymuştur. Tânevî kitabının birinci cildini Muhammed Eşref Ali'ye götürmüş, o görünce çok beğenerek ikinci cildini de yazmasını ondan istemiştir. Bunun üzerine Tânevî ikinci cildini yazmış ve kendisine sunmuştur. Muhammed Eşref Ali bunu çok beğenerek üzerindeki şalı onun üzerine örtüp şöyle dediği nakledilir: “*Hanefî âlimleri üzerinde bin iki yüz seneden beri İmam Ebû Hanîfe'nin alacağı vardı. Hamdolsun bugün bu ödendi.*”

Yine bu eserin yazımına neden olan hususlardan biri de Hanefî mezhebi ve imamı hakkında ileri sürülen şu üç iddiaya cevap vermektir:

1. İmam Ebû Hanîfe, pek hadis bilmez ve görüşleri kıyas ve re'y'e dayanır.
2. Hadise muhalefet eder, kıyas ve re'y'i tercih eder.
3. Mezhep imamları zayıf hadisleri rivâyet ederler.⁷⁸

3.3. İ'lâ'ü's-Sünen'in Metodu

İ'lâü's-Sünen, muhaddislerin takip ettiği geleneksel usûl yerine Hanefî mezhebi anlayışına uygun hadis usûlü çerçevesinde kaleme alınarak oluşturulmuştur. Hadisler için mümkün olan her kaynaktan yararlanılmıştır. Eser, metin ve şerh olarak

⁷⁸ Akgül, Yusuf, “*et-Tânevî'nin İ'lâü's-Sünen Adlı Eserine Dair-1*”, Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yozgat 2014, s. 110.

iki kısım halinde kaleme alınmıştır. Metin kısmında Hanefî'lerin görüşlerinin delili olan sahih hadis ve sahabe kavilleri, sayfanın üst kısmında kaynakları ile birlikte zikredilmiştir. Rivâyetlerin sened ve metinleri hakkında muhaddislerin değerlendirmelerine kısaca temas edilmiş, sahih rivâyetlerin ardından bunları desteklemek amacıyla varsa zayıf rivayetlere de yer verilmiştir.⁷⁹

Şerh kısmı olan sayfanın alt kısmında zikredilen rivâyetler sened ve metin açısından tenkide tâbi tutulmuş, fikhî yönleri üzerinde durulmuş, bu konularda mezhebin muteber kitaplarından iktibaslar yapılmış, görüş farklılığı olan yerlerde tercih edilen görüş belirtilmiştir. Sayfanın en sonunda ise diğer mezheplerin delil olarak kullandığı hadislerle Hanefî mezhebinin delilleri karşılaştırılmış, Hanefîlerin delillerinin tercih sebepleri açıklanmıştır. İ'lâû's-Sünen'in bölümlenmesi temelde fikhî konulara göre olduğu görülmektedir. Kitâbu't-Tahâre'den başlayarak Kitabu'l-Hiyel'e kadar tamamı fikhî bölümlerdir. Sadece son kısımda Kitabu'l-Edeb ve't-Tasavvuf ahlakla ilgili bir bölüm vardır.⁸⁰

Her bölümün içinde geçen fikhî konular bab başlığı konularak ilgili hadislerle işlenmiştir. Hidâye'nin tertibi esas alınarak fıkıh babları altında konuyla ilgili hadisler bir araya getirilmiştir. Şerh kısmında her hadisle ilgili hadis usûlü kaidelerine göre açıklama yapılmış ve incelemelerde bulunulmuş, hadisler hakkında muhtelif imamların görüşleri nakledilmiş ve Hanefîlerin bakış açısı ortaya konmuştur.⁸¹

3.4. İ'lâ'ü's-Sünen İçin Yazılan Mukaddime

İ'lâû's-Sünen'in mukaddimesi her biri bir cilt olan üç cüzden oluşur:

Birinci cüzü, "*Kavâid fî Ulûmi'l-Hadis*" adıyla ki hadis usûlü ile ilgilidir. Bu cüzü Tânevî yazmıştır. Bu cüzün birkaç baskısı Abdu'l-Fettâh Ebû Ğudde'nin tahkik ve talikiyle yapılmış ve Halep'te neşredilmiştir. Türkçe tercümesi Doç. Dr. İbrahim CANAN tarafından yapılmış, "*Yeni Usûl-i Hadis*" adıyla İzmir'de 1982 yılında yayımlanmıştır.⁸²

⁷⁹ Akgül, Yusuf, *a.g.e.*, s. 111.

⁸⁰ Sifil, Ebû Bekir, *İ'lâû's-Sünen*, TDVİA, XXII, s. 78.

⁸¹ Özşenel, Mehmet, *Pakistan'da Hadîs Çalışmaları*, s. 164.

⁸² Sifil, Ebû Bekir, *a.g.e.*, s. 78.

Hanefî düşüncesine göre hadis usûlünün ilk kapsamlı çalışmasıdır. Müellif, kitabında takip ettiği usûlû beyan etmek gayesiyle ele aldığı hadis usûlüyle ilgili mukaddimesinde başlıca şu hususlar üzerinde durmaktadır: Hadis ilminde kullanılan lafız ve lakaplar, zayıf hadislerle amel, merfû, mevkûf, maktu, mürsel hadis çeşitleri ve hükmü, hadisin sahih ve zayıf olarak değerlendirilmesine dâir meseleler, cerh ve ta'dil, mezhep imamları hakkında cerh ve tadil ulemasının değerlendirmeleri, hadisler arasındaki teâruz, İ'lâû's-Sünen'de kullanılan bazı terimlerin anlamları gibi muhtelif meselelerdir.⁸³

İkinci cüz, “*Kavâid fî Ulûmi'l-Fıkıh*” adıyla anılan içtihad, taklid, tefik ve kıyasla amelin vücûbiyetinin ispatı gibi fıkha ve usûle dair önemli kuralların açıklandığı bir çalışmadır.

Üçüncü cüz ise “*İmam Ebû Hanîfe ve Eshâbu'l-Muhaddisîn*” ismiyledir. İmam Ebû Hanîfe'nin hadis ilmindeki yeri, hadis âlimlerinin onun hakkındaki övgüleri, önde gelen hadis âlimlerinden hoca ve talebeleri zikredilmekte, onun hadis ilmine hizmetleri incelenmektedir.⁸⁴

Misvak neşriyat tarafından bu üç Mukaddime; Hadis Usûlü (Kavâid fî Ulûmu'l-hadis), Mukaddime I, (Hadis Usûlü, İmam-ı Â'zam İmam Ebû Hanîfe ve Muhaddis Ashâbı), Mukaddime II, (Fıkıh Usûlü, İcmâ-Kıyas-İçtihad-Taklîd) diye isimlendirilerek 2018 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

3.5. İ'lâ'ü's-Sünen'in Muhtevası Ve Özellikleri

1. Eser Arapça olarak kaleme alınmıştır.
2. Müellif Hanefî mezhebinin görüşlerini destekleyen bilhassa merfû hadisleri fikhî konularına göre bir araya getirmiştir. Bunun yanı sıra Hadis ve Fıkhu'l-Hadisten tutun, hadis usûlünden, rical ilmine kadar birçok konuya kitabında değinmiştir.
3. Konular hadislerle müdellel olarak işlenmiştir. Eserde numaralandırılmış 6123 Hadis mevcuttur. Nakledilen hadislerin kaynağı belirtildiği gibi senedi de zikredilmiş, yeri geldikçe râvi kritiği yapılmış, şahısların biyografisi verilmiştir. Bu yönüyle İ'lâû's-Sünen hadisin sened ve metin kritiği üzerinde çalışma yapanlar için

⁸³ Özşenel, Mehmet, *a.g.e.*, s. 164.

kıymetli bir kaynaktır. İ'lâü's-Sünen her ne kadar Hanefî mezhebinin fikhî görüşlerinin dayandığı hadisleri rivâyet ve dirâyet yönüyle irdeleyen bir eser ise de diğer mezhep imam ve müçtehidlerinin görüşlerine delilleriyle beraber yer verdiği için İslâm Hukukunun konularını ele alan mukayeseli bir İslâm Hukuku kaynağı olarak da değerlendirilebilir.

4. Muhteva ve sistematîği yönüyle esere bakacak olursak, kitabın fihristi incelendiğinde de görüleceği gibi birinci ciltten son cilde kadar (yaklaşık 9000 sayfada) İslâm Hukuku konularına yer verilmiştir. Temel konular 54 bölüm halinde ele alınmıştır. Bölümlerin alt başlıkları ise genelde “Bab” şeklinde ele alınmıştır. Kitapta geçen temel konuların tasnifi ise fikhî kitaplarındaki gibi klasikleşmiş sırasıyla ibâdât, muâmelât ve ukûbât bölümlerinden meydana gelmektedir.

5. Eser metin ve açıklama şeklinde iki kısımdan oluşmaktadır. Metin kısmında hadis, sahâbe ve tabiîn görüşlerine yer verilmiş, açıklama kısmında ise hadislerin sened ve metinleri hakkında detaylı açıklamalarda bulunulmuştur.

6. Hadis kaydedildikten sonra rical hakkında bilgi verilmiş,⁸⁵ gereken yerlerde “Kultü” denilerek müellifin hükmü belirtilmiştir. Muhtelif deliller zikredildikten sonra Hanefî mezhebinin görüş veya fetvasının da hadise daha yakın olduğu ispata çalışılmıştır. Bazen diğer görüşlerin reddedildiği görülür. Özellikle İmam Şâfiî, İbn Hazm (456/1064) bunlar arasındadır. Hadislerin sened ve metniyle uzunca yer verildiği gibi sadece sahâbi râvisiyle zikredildiği de görülmektedir.⁸⁶

7. Hadis tahririnde esas aldığı kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Ebû Yusuf'un el-Âsâr'ı
- 2) İbn Hâcer'in Buluğu'l-Meram, Telhîsu'l-Habîr, Fethu'l-Bârî'si
- 3) Beyhakî'nin Delâilu'n-Nubuvve'si
- 4) Ali el-Muttakî'nin Kenzu'l-Ummâl'ı
- 5) Heysemî'nin Mecmeu'z-Zevâid'i
- 6) Zeylâî'nin Nasbu'r-Râye'si
- 8) Şevkânî'nin Neylu'l-Evtâr'ı ve El-Ğumârî'nin el-Hidâye'sidir.⁸⁷

⁸⁴ Daudi, *Pakistan ve Hindistan'da Şah Velîyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, s. 226-227.

⁸⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, Thk. Hazim el-Kâdî, Beyrut 2001, I, s. 65-66.

⁸⁶ Akgül, Yusuf, “*et-Tânevî'nin İ'lâü's-Sünen Adlı Eserine Dair-1*”, s. 112-113.

⁸⁷ Akgül, Yusuf, *a.g.e.*, s. 113.

İKİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde kişiye, haccın farz olması için gereken şartlar, haccı, ömürde bir defa ve vakit geçirmeden yapmak gerektiği ve hacc ibadetini yerine getirecek olan kadınlarla ilgili konular ele alınmıştır.

I. HACCIN FARZ OLUŞU

Allah Teâlâ, her topluma peygamber göndermek suretiyle insanları kulluk görevlerini yapmaya çağırmıştır. Bu çağrıya uyanlar, ilk inşa edilen Kâbe olmak üzere yeryüzünde pek çok mabet yapmışlardır. Kâbe, Hz. İbrahim ve oğlu İsmail (a.s.) tarafından inşa edilmiştir.⁸⁸ İnşaatin bitiminde, “Rabbimiz! Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster”⁸⁹ diye dua etmeleri üzerine Allah Teâlâ, onlara Hacc ibadetinin nasıl yapılacağını Cebrâîl vasıtasıyla öğretmiş ve “İnsanlar arasında haccı ilan et ki gerek yaya olarak gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler”⁹⁰ emrini vererek haccı farz kılmıştır.

1.1. Hacc Yapmak Müslümanlara Ömrü Boyunca Sadece Bir Defa Farzdır

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وقوله عز وجل: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾.

٢٥٤٩ - عن أبي هريرة رضي الله عنه ، قال: خطبنا رسول الله ﷺ ، فقال : «يا أيها الناس ! قد فرض الله عليكم الحج فحجوا ، فقال رجل : أكل عام يا رسول الله ؟ فسكت ، حتى قالها ثلاثا ، فقال النبي ﷺ : لو قلت : نعم ، لوجبت ، ولما استطعتم» .
وتمامه : ثم قال : «ذروني ما تركتكم» . وفي لفظ : «ولو وجبت ما قمتم بها»

RAHMÂN VE RAHÎM OLAN ALLAH'IN ADIYLA

"Ona bir yol bulabilenlerin (gitmeye gücü yetenlerin) Kâbe de hacc yapması, Allah'ın insanlar üzerinde yerine getirmeleri gereken bir hakkıdır."⁹¹

⁸⁸ Bakara, 2/127.

⁸⁹ Bakara, 2/128.

⁹⁰ Hacc, 22/27.

⁹¹ Âl-i İmrân, 3/97.

1-2549. Ebu Hureyre (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), bize konuşma yaptı ve dedi ki: "Ey İnsanlar! Allah Teâlâ size hacc yapmayı farz kılmıştır. Öyle ise hacc yapınız." Bir adam "Her yıl mı yâ Rasûlullah (s.a.v.)?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.) cevap vermedi. Adam soruyu üç defa tekrar etti. Rasûlullah (s.a.v.) sonunda, "Evet dersem farz olur ve siz de bunu yerine getiremezsiniz" diye cevap verdi. Hadis'in devamı "Sizi kendi halinize bıraktığım zaman siz de beni kendi halime bırakın" şeklindedir. Başka bir rivâyette ise "Eğer her yıl farz olsaydı bunu yapamazdınız" diye geçmektedir.⁹²

٢٥٥٠- عن ابن عباس رضي الله عنهما، قال: خطبنا رسول الله ﷺ، فقال: «يا أيها الناس! كتب عليكم الحج، فقام الأقرع بن حابس، فقال: أفي كل عام يا رسول الله؟ فقال: لو قلتها لوجبت، ولو وجبت لم تعملوا بها، ولم تستطيعوا أن تعملوا بها، الحج مرة، فمن زاد فهو تطوع».

2-2550. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), bize konuşma yaptı ve "Ey İnsanlar! Hacc sizin üzerinize farz kılındı" dedi. Akra' b. Hâbis (r.a.) ayağa kalktı ve "Her yıl mı yâ Rasûlullah (s.a.v.)?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.)'de "Evet dersem her yıl farz olur. O zaman da bunu yerine getiremezsiniz. Yapmaya imkânınız olsa bile farz olan, haccı bir defa yapmanızdır. Fazlası nafiledir" diye cevap verdi.⁹³

Her iki hadis de, farz olan haccın hayatı boyunca insana bir defa farz olduğunu açıkca göstermektedir. **İbn Mâce (273/886)**'nin Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivâyet ettiği hadis de Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Hacc yapmak size farz kılındı." "Her yıl mı yâ Rasûlullah (s.a.v.)?", diye sorulunca, Rasûlullah (s.a.v.),

⁹² Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, **Müsned**, Thk. Şuayb Arnaût, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1421/2001, XVI, 355, 10607; Müslim, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, **Sahih**, Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992, 15 Hacc 73, 412(1337); Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **Sünen**, Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992, 24 el- Menâsik 1, 2618.

⁹³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 151, 2304; İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen**, Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992, 25 el-Menâsik 2, 2884; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 el-Menâsik 1, 1721; Nesâî, **Sünen**, 24 el-Menâsik 1, 2618; Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Hâkim en-Nîsâbûrî, **Müstedrek**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990, II, 321, 3155; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, **Sünenü'l-Kübrâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1414/2003, IV, 534, 8617.

“Evet dersem her yıl farz olur. O zaman da bunu yerine getiremezsiniz. Yapamayınca da azaba müstehak olursunuz” buyurmuştur.⁹⁴

Tânevî der ki: “Hacc ibadeti, İslâm dininin yerine getirilmesi gereken temel esaslarından birisidir. Zikredilen hadisler, hayat boyunca sadece bir kez hacca gitmenin farz olduğuna delildir. Hicretin dokuzuncu veya altıncı yılında farz kılınmıştır. Haccın farz olma ve eda etme şartları oluşanın, hayatında bir defa hacc yapması farzdır. Çünkü haccın sebebi Kâbe’dir, o da bir tanedir. Birden fazla hacc yapmak nafilidir. Bu Hanefîlere göredir. Şâfiî mezhebinde ise hacc, nafil olarak nitelendirilemez. Yapılan ilk hacc, farz-ı ayn, diğerleri farz-ı kifâyedir. Hadiste geçen Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)’in “Hacc bir keredir. Fazlası nafilidir” sözü, mezhebimizin görüşünü destekleyen açık bir delildir.⁹⁵

Hacc sözlükte kastetmek, hürmet gösterilecek yerleri ziyaret etmek demektir. Şeriatte ise, “belli bir zamanda Arafat’ta durarak vakfe yapmak ve sonra Kâbe’yi tavaf etmek” demektir. Belli zamandan maksat, Arafat’a nisbetle Kurban Bayramı’nın arefe günü zeval vaktinden, Bayram gününün fecrine, tavafa nisbetle de Bayram günü fecrin doğuşundan ömrün sonuna kadar devam eden zamandır. Bütün İslâm âlimleri, haccın farziyyeti üzerinde icmâ etmişlerdir. Haccın farziyyetini inkâr etmek küfürdür. Hacc ömürde bir defa yerine getirilmesi gerekli ve yeterli olan bir farzdır.⁹⁶

Haccın farz kılındığı hicretin dokuzuncu yılında Hz. Ebû Bekr (r.a.)’i hacc emiri olarak görevlendiren Rasûlullah (s.a.v.), hicretin onuncu yılında yüz bini aşan sahâbe ile birlikte hacc yapmıştır.

Rasûlullah (s.a.v.), kendisine Peygamberlik gelişinden vefatına kadar bu haccından başka hacc yapmamıştır. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’in bu Haccına “Vedâ haccı” denilmesini arzu etmez; ona “İslâm haccı” derdi.⁹⁷

Rasûlullah (s.a.v.)’in yaptığı bu hacca, haccın farz kılınmasından sonra yaptığı ilk hacc olması nedeniyle “İslâm haccı”, müslümanlara hacc ibadetinin nasıl yapılacağını hem nazari, hem de pratik olarak gösterdiği için “Belağ haccı”, aynı

⁹⁴ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Hacc 2, 2885.

⁹⁵ Tânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, *İlâû’s-Sünen*, Dârü’l-Fikr, Beyrut 1421/2001, VII, s. 2928.

⁹⁶ N. Yeniei, H. Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yay., İstanbul 1989, VI, s. 387.

⁹⁷ İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, *Kitâbü’t-Tabakâtü’l-Kebîr*, Thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü’l-Hanci, Kahire 2001, II, s.176.

zamanda yaptığı son hacc olması ve sahâbîlerle vedâlaştığı için “Vedâ hacı” denilmiştir.⁹⁸

Kişiye hayatı boyunca sadece bir kere hacc yapmak farz kılınmıştır.⁹⁹ Zira Rasûlullah (s.a.v.)’e “Hacc her yıl mı farz kılındı, yoksa bir defa mı?” diye sorulmuş Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’de “Hayır, sadece bir defadır. Bir defadan fazlası nafiledir”¹⁰⁰ buyurmuştur. Kaldı ki haccın vacip oluşunun sebebi Kâbe’dir. Kâbe’de bir tane olup (namaza sebep olan vakitler gibi) tekrar etmediği için haccın vacip oluşu da (sonraki senelerde) yenilenmez.¹⁰¹

1.2. Vakıt Geçirmeden Farz Olan Haccı Eda Etmek Gerekir

۲۵۵۱ - عن ابن عباس ، عن النبي ﷺ قال : «تعجلوا إلى الحج - يعني الفريضة . فإن أحدكم لا يدري ما يعرض له»

3-2551. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’den rivâyet etmiştir: “Haccı eda etmede (Farz olan) acele ediniz. Çünkü sizden hiç kimse, başına ne geleceğini bilemez.”¹⁰²

۲۵۵۲ - عن سعيد بن جبیر، عن ابن عباس، عن الفضل، أو أحدهما عن الآخر، قال: قال رسول الله ﷺ: «من أراد الحج فليتعجل؛ فإنه قد يمرض المريض، وتضل الراحلة، وتعرض الحاجة».

⁹⁸ Karagöz, İsmail, Keskin Mehmet, Altuntaş Halil, *Hacc İlmihali*, DİB, Yay., Ankara 2007, s. 18.

⁹⁹ Ülkemizde hacca gitmek için müracaat edenlerin sayısında büyük bir artış meydana geldiği için, 2004 yılından itibaren hacca gidecek olanları tespit etmek için kura çekme sistemi getirilmiştir. Hacca gidenler bilgisayarda kaydedilmek suretiyle, hacca ikinci bir defa gidiş engellenmektedir. Dolayısıyla günümüzde sadece bir defa hacca gitme imkânı vardır. Bu ise çekilen kura da çıkma sonucu elde edilebilmektedir.

¹⁰⁰ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Hacc 2, 2885.

¹⁰¹ Merğînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Merğînânî, *el-Hidâye*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut trs, I, 132.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 58, 2867.

4-2552. Sa'îd b. Cübeyr (r.a.), Abdullâh b. Abbâs (r.a.) ve Fadl b. Abbâs (r.a.)'den veya bu ikisinin birinden, o da başka birisinden Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Kim haccetmek isterse acele etsin. Çünkü o, hastalanabilir, bineği kaybolabilir veya başka bir ihtiyacı ortaya çıkar.”¹⁰³

Dârimî (255/865) ve Beyhakî'nin **Ebû Ümâme (86/705)** (r.a.)'den rivâyet ettiği hadis ise şöyledir: “Hacc kendisine farz olduktan sonra bir hastalık, zaruri bir ihtiyaç, bir sıkıntı veya hacc yapılmasını istemeyen zalim bir hükümdar gibi engellemeler olmadığı halde haccetmeyen kimse, ister yahudî isterse hristiyan nasıl isterse öyle ölsün.”¹⁰⁴

Tânevî der ki: “Bu konuda, mevkûf olmakla birlikte **Sa'îd b. Mansûr (227/842)** ve Beyhakî'nin, **H. Ömer (23/644)** (r.a.)'den rivâyet ettikleri sahih bir hadis vardır: “Şehirlere görevli adamlar göndereyim. İmkânı olup da hacca gitmeyenleri tespit etsinler ve onlardan cizye vergisi alsınlar. Onlar müslüman değildirler, müslüman değildirler.” Hadisten, haccın vakit geçirilmeden yerine getirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Böyle bir söz içtihadla söylenmez. Bu itibarla hadis her ne kadar mevkûf olsa da merfû hükmündedir. Zikrettiklerimizden, haccın ertelenmeden yerine getirilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.”¹⁰⁵

Zikredilen hadisteki tehdit, haccı terk etmeyi helal sayanlar için olmalıdır. Haccı daha sonraki yıllarda yapmak isteyenler için bu söz konusu olamaz. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), haccı farz olduğu sene değil, bir sonraki sene yapmıştır.

Abdullâh b. Abbâs (68/687) (r.a.)'in yukarıda zikredilen iki hadisi (2551-2552), haccın vakit geçirmeden yerine getirilmesinin gerektiğini açıkça göstermektedir.

Farz olan hacc, şartlarını yerine getirebilme imkânına sahip bir müslümanın hayatında bir defa yapması gereken haccdır. Bu şartlar olduğu ilk yılda hacca gidilmelidir. Buna haccın *fevrî* oluşu denir. Daha sonraki yıllara bırakılırsa tercih edilen görüşe göre günahkâr olunur. Fakat eda eden günahattan kurtulur. Hiç haccetmeden ölen mükellef ise, hacc için vasiyette bulunmuş olsa bile,

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 333, 1834; İbn Mâcê, 25 **el-Menâsik** 1, 2883.

¹⁰⁴ Dârimî, Ebî Muhammed Abdillâh Abdurrahmân ed-Dârimî, **Sünen**, Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992, 5 Menâsik 2, 1792; Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, IV, 546, 8660.

¹⁰⁵ İbn Hacer, **Telhîsü'l-habîr**, II, 488. 957.

günahkârdır.¹⁰⁶ Haccın farz olduğu yıl değil de daha sonra yerine getirilmesine de haccın *terâhi* oluşu denir.¹⁰⁷

İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf'a göre haccı vakit geçirmeden eda etmek gerekir. İmam Muhammed ile İmam Şâfiî'ye göre hacc ertelenebilir. İmam Şâfiî ile İmam Muhammed'in delilleri mü'minler için bir genişlik getirdiği söylenebilirse de, İmam Ebû Hanîfe ve aynı görüşü paylaşanların delilleri de kuvvetli ve daha ihtiyatlıdır.¹⁰⁸

İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf'un dayanağı şudur: Hacc, kendisine ait kılınmış özel vakitlerde yapılabilir. Bu vakit geçince seneye kadar gelecek vakit uzun olduğu için bir yıl içinde ölümün gerçekleşmesi nadir olmayan bir şeydir. Şu halde ihtiyatın gereği olarak haccın vaktini dar tutmak gerekir. Bu yüzden haccı eda etmekte acele etmek daha faziletlidir. Namaz vakti ise böyle değildir. Zira namaz vakti gibi kısa bir zaman içinde ölme ihtimali nadirdir.

İmam Muhammed ile İmam Şâfiî'ye göre ise: Hacc fevrî değil; *terâhi*'dir. Çünkü hacc kişinin ömründe bir kere yapması gereken bir vazifedir. Buna göre kişi namazı, vakti içerisinde istediği saatte kılabilir. (Bundan dolayı günah işlemiş olmaz) Hacc için ömür de böyledir (Kişi ömrünün dilediği bir vaktinde onu eda edebilir).¹⁰⁹

۲۵۵۳- عن ابن عباس رضى الله عنهما، قال : قال رسول الله ﷺ : «أَيُّمَا صَبِي حَجَّ ثُمَّ بَلَغَ الْحَنْثَ فَعَلِيهِ أَنْ يَحْجَّ حِجَّةَ أُخْرَى ، وَأَيُّمَا أَعْرَابِي حَجَّ ثُمَّ هَاجَرَ فَعَلِيهِ أَنْ يَحْجَّ وَأَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ثُمَّ أَعْتَقَ فَعَلِيهِ أَنْ يَحْجَّ حِجَّةَ أُخْرَى» .

5-2553. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'den rivâyet etmiştir: “Çocuk hacc yaptıktan sonra ergenlik çağına gelince bir defa daha hacc yapması gerekir. Bedevi hacc yaptıktan sonra hicret ederse bir defa daha haccetmesi gerekir. Köle hacc yaptıktan sonra hürriyetine kavuşursa bir defa daha hacc yapması gerekir.”¹¹⁰

¹⁰⁶ N. Yenieli, H. Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, VI, s, 388.

¹⁰⁷ N. Yenieli, H. Kayapınar, *a.g.e.*, VI, s, 430.

¹⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. N. Yenieli, H. Kayapınar, *a.g.e.*, VI, s, 433.

¹⁰⁹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 132.

¹¹⁰ Hâkim, *Müstedrek*, I, 655, 1769.

Bu hadisten, üzerine hacc farz olması için kişinin hür ve buluğ çağına gelmiş olmasının şart olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Kaldı ki hacc bir ibadettir. İbadetler tümüyle çocuklardan kaldırılmıştır. Çocuk hiçbir ibadetle mükellef değildir. Hacca gidecek kişinin akıllı olması ise (Her ibadette olduğu gibi) mükellef olabilmenin şartıdır.¹¹¹

Tânevî der ki: “Rasûlullah (s.a.v.)’in, “Bedevi hacc yaptıktan sonra hicret ederse bir defa daha haccetmesi gerekir” sözü, hicret etmenin, İslâm’ın kabulü ve geçerli olması için şart sayıldığı zamana yönelik olmalıdır; o dönemde bedevi, müslüman olmadan önce haccetmiş gibi olacağından, müslüman olduktan sonra tekrar hacc yapması gerekir.” Ayrıca kölenin malı olmadığından azık ve bineğe sahip olma imkânı da yoktur. Bu nedenle köleye, hacc farz değildir. Fakir kimse hakkındaki azık ve binek şartı ise kölenin ki gibi değildir. Fakirler için bu şart, ehliyetten dolayı değil, kolaylaştırma içindir. Sonuç olarak hacc, Mekke fakirlerine ve bir yolunu bulup Mekke’ye ulaşabilen, başka beldelerde yaşayan fakirlere de yerine getirmeleri farz olur.¹¹²

1.3. Haccın Farz Olmasının Şartı (Azık ve Binek)

٢٥٥٤ - عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ : قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ! مَا السَّبِيلُ ؟ قَالَ : «الزَادُ وَالرَّاحِلَةُ»

6-2554. **Enes b. Mâlik (r.a.)**’den rivâyet edilmiştir: “Yol bulabilenlerin Kâbe’de hacc yapmaları, Allah Teâlâ’nın insanlar üzerinde bir hakkıdır” âyeti hakkında yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Yol nedir? diye sorulduğunda, “Azık ve binektir” buyurdu.¹¹³

٢٥٥٥ - عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ ، فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ ! مَا يَوْجِبُ الْحَجَّ ؟ قَالَ : « الزَادُ وَالرَّاحِلَةُ » .

¹¹¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 132.

¹¹² Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2933.

¹¹³ Hâkim, *Müstedrek*, I, 609, 1613.

7-2555. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'in rivâyet ettiğine göre, birisi Rasûlullah (s.a.v.)'e gelip “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Hacc için gereken nedir?” diye sorduğunda, “Azık ve binektir” dedi.¹¹⁴

Her iki hadis, hacc yapabilmek için azık ve bineğin şart olduğuna delildir.

Tânevî der ki: Azık, ne çok fazla ne de çok az, orta yollu bir nafaka, binek ise kişiyi götürebilecek bir binek hayvanıdır. Bineğin emanet veya kullanımına izin verilmiş değil de, kişinin mülkünde veya ücretini ödeyip kiraladığı bir vasıta olması gerekir. Azık ve bineğin, ev, zaruri ihtiyaçlar ve döneceği zamana kadar âilesinin geçimi için gerekli olan nafakanın dışında olması şarttır.

Haccın farz olmasının şartları en doğru görüşe göre yedi'dir:

- 1) Müslüman olmaktır. Hacc, kâfire farz değildir. Kâfir hacc yapsa bile sahih olmaz.
 - 2) Haccın farz olduğunu bilmektir.
 - 3) Buluğa Ermiş olmak.
 - 4) Akıllı olmak.
 - 5) Özgür olmak.
 - 6) Ekonomik yönden imkân sahibi olmak. Hacc ibadetini yerine getirinceye kadar kendisine yetecek azığa ve bineğe sahip olmak.
 - 7) Haccın eda edileceği vakte yetişmek. Haccın eda edileceği vakit; hacc aylarıdır.¹¹⁵
- Bu konuda âyetle, “Hacc bilinen aylardadır”¹¹⁶ buyurulmuştur.

Günümüz dünyasında ülkemizin içinde bulunduğu coğrafi konum ve çevremizdeki müslüman ülkelerin durumu neticesinde ülkemizden hacca gidecek olanlar için binek olarak kullanabilecekleri sadece havayolu ile ulaşım imkânı kalmıştır. Karayolu ile gitme imkânı 1990 yılında başlayan Körfez savaşı ile ortadan kalkmış bulunmaktadır. Ülkemizde refah seviyesinin yükselmesi neticesinde hacc ibadetine büyük bir teveccüh meydana gelmiştir. 2018 yılında Hacca gitmek için kura çekimi bekleyen kişi sayısı iki milyonu aşmıştır. Suudi Arabistan Hacc Bakanlığı'nın uyguladığı kota nedeniyle her yıl ülke nüfuslarının binde biri hacc için kutsal topraklara kabul edilmektedir. Bu nedenle ülkemizden ortalama seksen beş bin kişi hacca gidebilmektedir.

¹¹⁴ İbn Mâce, **Sünen**, 25 Menâsik 6, 2897; Tirmizî, **Sünen**, 7 Hacc 4, 813; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 433, 15714.

¹¹⁵ Tânevî, **İ'lâü's-Sünen**, VII, s. 2934.

1.4. Hacc Yapmak İçin Gereken Şartlar

٢٥٥٦ - عن أبي أمامة مرفوعا : « من لم يجبسه مرض ، أو حاجة ظاهرة ، أو مشقة ظاهرة ، أو سلطان جائر ، فلم يحج فليمت إن شاء يهوديا ، وإن شاء نصرانيا »

8-2556. Ebû Ümâme (r.a.)’den merfû olarak rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), “Hacc kendisine farz olduğunda hastalık, ihtiyaç, sıkıntı veya zalim bir hükümdar gibi engelleyici sebepler olmadığı halde hacc yapmayan kişi, ister yahudi isterse hristiyan nasıl isterse öyle ölsün”¹¹⁷ buyurmuştur.

٢٥٥٧ - عن عبد الله بن الزبير رضى الله عنهما ، قال: جاء رجل من خثعم إلى رسول الله ﷺ فقال: إن أبى أدركه الإسلام وهو شيخ كبير لا يستطيع ركوب الرحل، والحج مكتوب عليه، أفأحج عنه؟ قال: أنت أكبر ولده؟ قال: نعم، قال: أ رأيت لو كان على أبيك دين فقضيته عنه أ كان يجزئ ذلك عنه؟ قال: نعم، قال: فأحجج عنه.

9-2557. Abdullâh b. Zübeyr (r.a.) rivâyet etmiştir: Has’am kabilesinden bir adam, Rasûlullah (s.a.v.)’e geldi ve “Babam müslüman oldu. Hacc yapması kendisine farzdır. Fakat bineğe binemeyecek kadar çok yaşlıdır. Onun yerine hacc yapayım mı?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.), “En büyük oğlu sen misin?” diye sorunca adam “Evet” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), “Babanın bir borcu olsa ve onun yerine sen borcu ödesen borç ödenmiş olur mu?” deyince adam “Evet” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) “Öyle ise babanın yerine hacc yap” dedi.¹¹⁸

Ebû Ümâme (r.a.) hadisinden, şu durumlarda haccı ertelemenin günah olmadığı anlaşılmaktadır:

- 1) Kâbe’ye gitmek için yolculuğa çıkılmasına engel olan bir hastalık.
- 2) Zaruri bir ihtiyaç (Bakıma muhtaç küçük bir çocuk olması veya hizmet edilmeye muhtaç hasta anne ve babayla ilgilenmenin gerekli olduğu durumlar).

¹¹⁶ Bakara, 2/197.

¹¹⁷ Dârimî, *Sünen*, V, II, 1792; Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, IV, 546, 8660.

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLVII, 26, 16125; Nesâî, *Sünen*, 24 el-Menâsik 11, 2636.

- 3) Kendi başına binek hayvanı üzerinde duramayacak kadar çok yaşlı ve hasta olmak.
- 4) Hacc yapılmasına engel olmaya çalışan zalim yöneticiden korkmak.
- 5) Hacc yolu üzerinde yağma yapan ve saldırılarda bulunan eşkiyaların (Teröristlerin) bulunması sebebiyle can ve mal güvenliğinin bulunmaması.

Bu durumlarda kişi, bu engeller ortadan kalkıncaya kadar haccını erteleyebilir.

Tânevî der ki: Haccı eda etme şartları olarak vücudun sıhhat ve afiyette olması, seyahat özgürlüğü, her türlü korkudan emin olma ve yol güvenliği zikredilmiştir. Bunların hiçbiri haccın farziyyetinin şartı değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), âyette geçen "Yol bulabilmek" şartını sadece "Azık ve binek" olarak açıklamıştır. Diğerlerini zikretmemiştir. Şayet bunlar, haccın farz olması için şart olsaydı, Rasûlullah (s.a.v.)'in sorulan soruya cevaben bunları açıklaması gerekirdi.

Abdullâh b. Zübeyr (r.a.) hadisi, vasıtaya binip inemeyecek (Yolculuğa çıkamayacak) kadar çok yaşlanmış kişiye de haccın farz olduğuna delildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) adamın "Hacc kendisine farzdır" sözüne cevap vermeyerek susmuş, yani onu onaylamış ve borcunun ödenmesi örneğini verdikten sonra "Öyle ise onun adına hacc yap" buyurmuşlardır. Yolculuk yapmaya güç yetiremeyecek derecede yaşlı olan için hüküm bu olunca, kendilerine yardım edecek birini buldukları zaman, kötürüm, müzmin, felçli, iki ayağı, iki eli kesik, tek ayağı olan, kör ve hasta olan kişiler için de aynı hüküm söz konusu olur. Çünkü hacc onlara da farzdır. Yaşlılıktan dolayı sağlığı el verişli olmayanların, farz olan haccı bizzat kendilerinin yerine getirmesi gerekmez. Bu durumda olanların, kendileri adına hacc yapacak bir vekil bulmaları veya vefat ederken yanındakilere vasiyette bulunmaları gerekir.¹¹⁹

¹¹⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2935, 2936, 2937.

1.5. Hacc Yapmak İsteyen Kadının Yanında Kocasının veya Kendisine Nikâh Düşmeyen Bir Akrabasının Bulunması Şartı

٢٥٥٨- عن ابن عباس : أن رسول الله ﷺ قال : « لا تحج امرأة إلا ومعها محرم ، فقال رجل : يا نبي الله ! إني اكتتبت في غزوة كذا وامراتي حاجة ، قال : ارجع فحج معها ».

10-2558. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den: Rasûlullah (s.a.v.), “Kadın ancak bir mahremiyle beraber hacc yapabilir” dedi. Adamın biri “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Ben falan gazveye yazılmışım. Eşim de hacca gidiyor” dedi. Rasûlullah (s.a.v.)’de “Dön ve onunla birlikte sen de hacca git” diye cevap verdi.¹²⁰

٢٥٥٩- عن أبي أمامة رفعه: « لا يحل لامرأة مسلمة أن تحج إلا مع زوج أو ذو من وجه آخر بنحوه ، بلفظ : « لا تسافر امرأة ثلاثة أيام أو تحج إلا ومعها زوجها » محرم »

11-2559. Ebû Ümâme (r.a.)’den merfû olarak rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle demiştir: “Müslüman bir kadının yanında kocası veya yakın bir akrabası bulunmaksızın hacc yapması helal değildir.”¹²¹ Dârekutnî, “Bir kadın, yanında kocasıyla birlikte üç günlük yolculuğa çıkabilir veya hacca gidebilir”¹²² diye rivâyet etmiştir.

٢٥٦٠- عن ابن عمر مرفوعا: « لا تسافر المرأة ثلاثا إلا ومعها ذو محرم ». وفي لفظ: ثلاث ليال. وفي لفظ: فوق ثلاث أخرج الشيخان.

¹²⁰ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 74, 424 (1341); Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Ömer b. Abdilhâlik, *Müsned*, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikme, Medine 2009, XI, 411, 5259.

¹²¹ Taberânî, Ebû’l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu’cemu’l-kebîr*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1415/1994, VIII, 261,

¹²² Dârekutnî, Ebû’l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Hanbel, *Sünen*, er-Risâle, Beyrut 1424/2004, III, 228, 2442.

12-2560. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), “Kadın ancak bir yakını ile birlikte üç günlük yola çıkabilir” demiştir. Bir rivâyette “üç gece”, bir diğer rivâyette “üç günün üstünde” lafızları vardır.¹²³

Tânevî der ki: Bu üç hadis, yanında kocası veya nikâhı düşmeyen bir yakını olmadan kadının hacc yapamayacağını göstermektedir. Buluğ çağına gelen bir kadının, yaşlı dahi olsalar, yanında güvenilir başka kadınlar veya salih erkekler de bulunsa, nikâh düşmeyen yakın akrabası veya kocası olmadan hacc için yolculuk mesafesine onlarla birlikte çıkması caiz değildir. Fakat hacc için gidilecek yol, yolculuk mesafesinden az olursa kadın, iddet de beklemiyorsa hacc ibadetini yapması gerekir. Kadının yalnız başına hacca gidememesi üç günden fazla sürecek yolculuk içindir. Bundan daha az bir mesafe olursa, kocası hacca gitmesine engel olamaz.¹²⁴

Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den gelen rivâyetlerde “üç” kelimesi zikredilmektedir. Hüküm bu rivâyetlere dayanmaktadır. İki ve bir günlük yolculuğun zikredilmesi ise genel ahlâkın bozulması ve benzeri hallerin dikkate alınması içindir. Bu yüzden İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf, kadının bir günlük mesafeye yapacağı yolculuğun mekruh olduğunu söylemişlerdir. Âlimlerin çoğu genel ahlâkın bozulmasını dikkate alarak bu görüşü benimsemişlerdir. Hanefîlerin, hadislerin derecelerine gösterdikleri özene dikkat edilirse, Allah Teâlâ'nın izniyle herhangi bir konuda rivâyet edilmiş hiçbir hadis ile amel etmeyi terk etmedikleri anlaşılır. Onlar sadece bir hadis, neshedildiği sabit olmuş veya mevzû olduğu açıkça anlaşılabilen bir hadis ile amel etmemişlerdir. “Kıyası nasslara tercih ediyor” diyerek İmam Ebû Hanîfe'ye dil uzatanlara Allah Teâlâ merhamet etsin. Bu apaçık iftiradan başka bir şey değildir. Hanefî mezhebi, zayıf hadisleri (bile) re'ye tercih etmektedir.¹²⁵

İmam Şâfiî' kadının, eş, mahrem veya güvenilir kadınlarla birlikte olmasını şart koşturmuştur. Yol güvenli olduğunda kadının, güvenilir kadınlarla birlikte yolculuk yapabileceğine dair delillerden biri, konu ile ilgili şu hadistir: Hz. Ömer (r.a.), gittiği son haccında Rasûlullah (s.a.v.)'in hanımlarına hacc izni vermiş, Hz. Osman (35/656) (r.a.), Abdurrahmân b. Avf (32/652) (r.a.) ve Rasûlullah (s.a.v.)'in hanımlarının bazılarının ittifak etmeleri neticesinde Hz. Osman (r.a.), Abdurrahmân b. Avf (r.a.)'i

¹²³ Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, **Sahih**, Çağrı Yay., - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992, 18 Taksîru's-Salât 4, 1087; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 74, 413 (1338).

¹²⁴ Tânevî, **İ'lâû's-Sünen**, VII, s. 2937.

¹²⁵ Tânevî, **İ'lâû's-Sünen**, VII, s. 2939.

onlarla beraber göndermiştir. Sahâbeden de bu duruma karşı bir görüş veya hoşnutsuzluk olduğu haber verilmemiştir. Mü'minlerin annelerinden bunu kabul etmeyenler olmuştur. Sebebi, yolculuğun mahreme bağlı olması nedeniyle değil, özel bir sebepten dolayıdır.¹²⁶ Bu özel sebebi Ahmed b. Hanbel'in şu rivâyetinden öğreniyoruz: "Ebû Hüreyre'nin bildirdiğine göre Rasûlullâh (s.a.v.) Vedâ haccından sonra eşlerine şöyle dedi: "Bu haccınızdan sonra ise yeriniz (Evlerinizdeki) hasırların üstüdür." Râvi devamında daha sonraları Zeynep bnt. Cahş (20/641) (r.anhâ) ile Sevede bnt. Zem'a (23/644) (r.anhâ) dışında bütün eşleri hacc yapardı. Bu ikisi "Rasûlullah (s.a.v.)'den bu sözü işittikten sonra artık hiçbir binek bizi alıp hacca götüremez" derlerdi.¹²⁷

Tahâvî bu durumu şöyle açıklamaktadır: Hakkâm er-Râzî, İmam Ebû Hanîfe'ye, "Kadın mahremi olmadan yolculuk yapar mı?" diye sordum. O, "Hayır, Rasûlullah (s.a.v.), yanında zevcesi, babası ve mahremi olmadan kadının üç günlük veya daha fazla sürecek bir yolculuğa çıkmasını yasaklamıştır" diye cevap verdi. Daha sonra gidip Azramî'ye sordum. O "Bir sakıncası yok. Atâ, Hz. Âişe (58/678) (r.anhâ)'nin mahremi olmadan yolculuk yaptığını rivâyet etmektedir" diye cevap verdi. Bunu İmam Ebû Hanîfe'ye haber verince bana, "Azramî ne rivâyet ettiğini tam anlayamamış. Bütün insanlar Hz. Âişe (r.anhâ) için mahremdi. Onlardan hangisiyle yolculuk yapsa mahremiyle yolculuk yapmış olurdu. Diğer kadınlar için böyle bir durum söz konusu değildir" dedi.¹²⁸

Zikredilen hadislerde, "Bir grup güvenilir kadın" ve "Yol güvenliği" gibi hiçbir şarta rastlanmamaktadır. Hadis'te geçen Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Git ve karınla birlikte hacc yap" sözü, "Güvenilir kadınlarla birlikte, kadının yolculuk edebileceği" görüşünü çürütmektedir. Eğer durum böyle olmasaydı, Rasûlullah (s.a.v.)'in: "O kadının sana ihtiyacı yoktur. Çünkü o, diğer müslümanlarla birlikte hacca gitmektedir. Sen de hangi gazveye yazıldıysan ona git" demesi gerekirdi. Rasûlullah (s.a.v.)'in ona böyle bir emir vermeyip eşiyle birlikte hacca gitmesini istemesi, kadının, yanında kocası (diğer hadislerle birlikte değerlendirildiğinde) veya bir mahremi olmadan hacc yapmasının uygun olmadığına delildir.¹²⁹

¹²⁶ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 2941.

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLIV, 332, 26751.

¹²⁸ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Hanbel b. Muhammed, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, Âlemü'l-Kütüb, Medine 1414/1994, II, 116, 3515.

¹²⁹ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 115, 3513.

Tânevî, Hanefîlerin hadislere uymada gösterdikleri titizliği şu cümlelerle özetler: “Mahremi, kadın için "Yol bulabilme" şartlarından olduğu, Hanefîlerin hadislere uyma konusunda son derece titiz davrandıkları ve konu ile ilgili nassların olduğu yerde kıyas yapmaktan kaçındıkları ortaya çıkmış oldu. Doğrusunu Yüce Allah bilir.”¹³⁰

Merğînânî (593/1197) der ki: Bizim delilimiz şu hadis-i şeriftir; “Hiçbir kadın beraberinde kendisiyle evlenmesi caiz olmayan mahremi bulunmadan hacc yolculuğuna çıkmasın.”¹³¹ Yanında mahremi bulunmayan kadının her türlü fitneye düşmesinden korkulur. Beraberinde başka kadınlar olduğu zaman ise bu korku daha da fazla olur. Bu yüzden yanında başka bir kadın olsa bile yabancı bir kadınla yalnız kalmak caiz değildir. Fakat evinden, Mekke’ye üç günlük mesafeden daha az bir mesafe varsa o zaman beraberinde kocası veya mahremi bulunmasa da hacca gitmesi caiz olur. Kadın, kendisiyle hacca gidecek mahrem bulursa kocası onu hacca gitmekten alıkoyamaz. İmam Şâfiî, “Alıkoyma hakkı vardır. Çünkü kadının hacca gitmesinde kocanın kadından istifade etme hakkı kaybolmuş olur” demiştir. Farz olan ibadetlerin eda edilmesinde erkeğin hakkı söz konusu değildir. Hacc da farz olan bir ibadettir. Nafile bir hacc yapacak olursa, o zaman kocası onu engelleyebilir.¹³²

İbn Hacer (852/1449) Fethu'l-Bârî’de şöyle demiştir: "Kadının kölesi, kendisi için mahremdir" diyen kişi, bunu açıklığa kavuşturması gerekir. Çünkü Sa’îd b. Mansûr (r.a.), **İbn Ömer (73/692)** (r.a.)’den merfû olarak rivâyet etmiştir: "Kadının tek başına kölesiyle birlikte yolculuk yapması ziyandır (caiz değildir)."¹³³ Hadisin isnadında zayıflık vardır. Ancak **Ahmed b. Hanbel (241/855)** ve diğerleri, bu hadisi delil olarak kullanmışlardır. (Müçtehidin bir hadisi delil olarak kullanması, onu sahih kabul ettiği anlamına gelir).¹³⁴

Kadının kölesiyle birlikte yolculuk yapmasını caiz gören kişinin, ikisi yalnız olarak değil "Bir kâfile içinde olurlarsa" kaydını da zikretmelidir.¹³⁵

¹³⁰ Tânevî, , *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2945.

¹³¹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 227, 2440.

¹³² Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 133.

¹³³ İbn Hâcer, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût 1379, IV, 77, 1862.

¹³⁴ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2942

¹³⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 77, 1862.

Ahmed Davudoğlu (1983), “Zamanımızda Hanefî mezhebinden birçok kadınların hacca, uzak ve yakın birçok yerlere kocasız ve mahremsiz gidip geldikleri görülmektedir. Hanefî mezhebinde bunun caiz olmadığını ayrıca hatırlatırız” demektedir.¹³⁶

Kısa dönem umre programlarında tanıdıkları arkadaşları ile birlikte olmasına rağmen, kadınların bir takım sıkıntılar yaşadıkları görülmektedir. Bu durum hacc farızası için Mekke'de geçirilecek sürenin daha uzun olduğu düşünüldüğünde, kadınların maddi ve manevi yönden haccın bütün feyiz ve bereketinden istifade edebilmeleri için Hanefîlerin dayandıkları delillerin ne kadar yerinde olduğu görülmektedir. Uygulamada ise İmam Şâfiî'nin içtihadı esas alınmaktadır.

II. MÎKAT VE İHRÂM

Bu bölümde mîkat yerlerinin neresi olduğu, ihrâma nasıl girileceği, ihrâm süresince yapılmaması gerekenlerin neler olduğu ve ihrâmlı iken avlanmakla ilgili konular ele alınmaktadır.

2.1. Hacc ve Umre İçin Mîkat Yerleri ve İhrâm'a Girmek

٢٥٦١ - عن ابن عباس ، قال : وقت رسول الله ﷺ لأهل المدينة ذا الحليفة ، ولأهل الشام الجحفة ، ولأهل نجد قرن المنازل ، ولأهل اليمن يلملم ، قال : فهن لهن ولن أتى عليهن من غير أهلهن لمن كان يريد الحج والعمره ، فمن كان دونهن فمهله من أهله ، وكذلك حتى أهل مكة يهلون منها .

13-2561. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Medine halkı için Zü'l-huleyfe'yi, Şam halkı için Cuhfe'yi, Necd halkı için Karnü'l-Menâzil'i ve Yemen halkı için Yelemlem'i mîkat kıldı ve "Bu yerler, o bölge halkı için ve o bölgelerden geçerek gelecek olan hacc ve umreciler için mîkattır. Bu yerlerden daha

¹³⁶ A. Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, Rihle Kitap, Ravza Yay., I. Baskı, İstanbul 2017, VII, 84,

yakında oturanların mîkatları ise oturdukları yerlerdir. Mekkelilerin ihrâma gireceği yer ise Mekke'dir" dedi.¹³⁷

٢٥٦٢- عن عائشة رضى الله تعالى عنها : أن النبي ﷺ وقت لأهل العراق ذات عرق .

14-2562. Hz. Âişe (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'in, Irak halkı için mîkat yeri olarak Zâtü Irk'ı belirlediğini rivâyet etmiştir.¹³⁸

٢٥٦٣- عن أبي الزبير : أنه سمع جابرا سئل عن المهل ، فقال : سمعت أحسبه رفع إلى النبي ﷺ قال : « مهل أهل المدينة من ذى الحليفة ، والطريق الآخر الجحفة ، ومهل أهل العراق ذات عرق، ومهل أهل نجد من قرن، ومهل أهل اليمن يللمم

15-2563. İbnü'z-Zübeyr (r.a.) rivâyet etmiştir. Câbir (r.a.)'e mîkat yerlerinin sorulduğunu ve Câbir (r.a.)'de aynı sorunun Rasûlullah (s.a.v.)'e sorulduğunu, Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Medinelilerin mîkat yeri Zü'l-huleyfe diğer bir yoldan ise Cuhfe'dir. Irak halkının mîkat yeri Zâtü Irk'tır. Necd halkının mîkat yeri Karn'dır. Yemen halkının mîkat yeri Yelemlem'dir" dediğini işitmiştir.¹³⁹

٢٥٦٤- حدثنا عبد السلام بن حرب ، عن خصيف ، عن سعيد بن جبیر ، عن ابن

عباس : أن النبي ﷺ قال : « لا تجاوزوا المواقيت إلا بإحرام

16-2564. Abdüsselâm b. Harb (r.a.), Husayf, Sa'îd b. Cübeyr, İbn Abbâs (r.a.)Nebi (s.a.v.)'den rivâyet etmiştir: "Mîkat mahallerini ihrâma girmeden geçmeyiniz."¹⁴⁰

٢٥٦٥- أخبرنا ابن عيينة ، عن عمرو ، عن أبي الشعثاء : أنه رأى ابن عباس يرد

من جاوز الميقات غير محرم

¹³⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 9, 1526; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 2, 11 (1181).

¹³⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 8, 1739; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 22, 2654.

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 459, 14615; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 2, 18, (1183).

¹⁴⁰ Zeylaî, Cemâleddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf, *Nasbu'r-Râye Li Ehâdîsi'd-Dîrâye*, Müessesetü'r-Rayân Beyrut 1418/1997, III, 15,

17-2565. İbn Uyeyne (r.a.), Amr'dan, Ebû Şa'sâ'nın Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'i mîkatı ihrâma girmeden geçeni ihrâma girmesi için geri gönderdiğini gördüğünü rivâyet etmiştir.¹⁴¹

Abdullâh b. Abbâs (r.a.) hadisi, mîkat yerlerinin çeşitli bölgelerden gelenler için neresi olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Hz. Âişe (r.anhâ) hadisi ile birlikte tüm bu rivâyetler birbirini desteklemektedir. Abdüsselâm b. Harb (r.a.) hadisi ve ondan sonra gelen diğer hadis, mîkat sınırının ihrâmsız geçilmemesi gerektiğine delildir.

Tânevî der ki: Buhârî'nin "Rasûlullah (s.a.v.), fetih senesi Mekke'ye başında miğfer olduğu halde girdi" şeklinde Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivâyet ettiği hadis,¹⁴² bu konuda zikredilen iki hadisle görünüş itibariyle çelişmektedir. Çünkü bu hadisler, savaşmak amacıyla Mekke'ye ihrâmsız girilebileceğine işaret etmektedir. Bu çelişki şöyle giderilebilir: Mekke'de savaşmak, Rasûlullah (s.a.v.)'e has, özel bir durumdur. Çünkü yine Buhârî'de rivâyet edilen bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Rasûlüllâh Mekke'de savaştı diye kendisi için ruhsat koparmak isteyeneye Allah Teâlâ, Rasûlüne izin vermiştir, size değil" deyiniz.¹⁴³

Ihrâma girmiş kimseye, gömlek, zırh gibi dikişli kıyafetler giymesi yasaklanmış, başını ve yüzünü açması ise emredilmiştir. Savaşacak kişi ise, zırh giymek ve başını örtmek zorundadır. Allah Teâlâ, Rasûlüne ve sahâbeye Mekke fethedildiğinde gündüzün belli bir zamanında savaşma izni verdiğiğinde, mîkatı ihrâmsız bir şekilde geçme izni de vermiş olur. İmam Muhammed Muvatta' da şöyle der: Rasûlullah (s.a.v.), fethettiği zaman Mekke'ye ihrâmsız olarak girmiştir. Bu sebeple başında da miğfer vardı. Rasûlullah (s.a.v.)'in, Huneyn'de Ci'râne'de ihrâma girdiği zaman, "Bu umre, fetih günü Mekke'ye ihrâmsız olarak girmeye karşılıktır" dediği hadisi bize ulaşmıştır. Bu yüzden bizce Mekke'ye ihrâmsız olarak giren kimsenin, Mekke'ye ihrâmsız olarak girdiği için Mekke'den en yakın mîkat yerine gidip, umre veya hacc için ihrâma girmesi gerekir. Bu İmam Ebû Hanîfe'nin ve fukahâmızın görüşüdür.¹⁴⁴

¹⁴¹ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 15.

¹⁴² Buhârî, *Sahih*, 28 Cezai's-Sayd 3, 1846.

¹⁴³ Buhârî, *a.g.e.*, 3 İlim 37, 104.

¹⁴⁴ Muhammed, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, *Muvatta'*, Tlk. ve Thk. Abdül-Vehhâb Abdüllatîf, Mektebetü'l-İlmiyye, Kahire 1414/1994, I, 175, 523.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre Mekke'ye girmeye niyet etsin veya etmesin, mikatlardan birini ihrâmsız olarak geçmek caiz değildir.¹⁴⁵

Şâfiî mezhebine göre hacc ve umre dışında başka bir maksatla Harem bölgesine ihrâmsız olarak girilebilir. Fakat ihrâmlı girmek daha faziletlidir.¹⁴⁶

2.2. Mîkat Yerinden Önce İhrâma Girmenin Fazileti

٢٥٦٦ - عن عبد الله بن سلمة المرادي ، قال : سئل على عن قول الله عز وجل :
﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ ؟ قال : أن تحرم من دويرة أهلك

18-2566. Abdullâh b. Seleme el-Murâdî (r.a.), Hz. Ali (r.a.)'e "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın"¹⁴⁷ âyetinin anlamını sorduğunda, "Âilenin evinden ihrâma girmendir" dediğini rivâyet etmiştir.¹⁴⁸

٢٥٦٧ - عن شعبة ، عن الحكم بن عتبة ، عن ابن أذينة ، قال : " أتيت عمر فقلت
له : من أين أعتمر ؟ قال : أتت عليا فسله ، فأتيته فسألته ؟ فقال : من حيث ابتدأت ،
فذكرت له ذلك ، فقال : ما أجدر لك إلا ذلك

19-2567. Şu'be (r.a.), Hakem b. Utbe kanalıyla, İbn Üzeyne şöyle demiştir: Hz. Ömer (r.a.)'e gittim ve ona "Umre için nerede ihrâma gireyim" diye sordum. O da "Hz. Ali (r.a.)'e git ve ona sor" dedi. Hz. Ali (r.a.)'e gittim ve sordum. Hz. Ali (r.a.), "Umreye başladığın yerde ihrâma gir" dedi. Bunu Hz. Ömer (r.a.)'e söylediğimde "Senin için en iyi olan budur"¹⁴⁹ dedi.

¹⁴⁵ A. Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, VI, s. 293.

¹⁴⁶ Karagöz, İsmail, Keskin, Mehmet, Altuntaş, Halil, *Hacc İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2007, s. 55.

¹⁴⁷ Bakara, 2/196.

¹⁴⁸ İbn Hacer, *Telhîsü'l-Habîr*, II, 498, 966.

¹⁴⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, II, 498, 966.

٢٥٦٨ - عن أبي هريرة رفعه : « إن تمام الحج أن تحرم من دويرة أهلك

20-2568. Ebû Hüreyre (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: “Haccın ve umrenin tamamlanması, âilenin evinden ihrâma girmendir.”¹⁵⁰

٢٥٦٩ - عن أم سلمة زوج النبي ﷺ ، أنها سمعت رسول الله ﷺ يقول : « من أهل بحجة أو عمرة من المسجد الأقصى إلى المسجد الحرام غفر له ما تقدم من ذنبه وما تأخر ، أو وجبت له الجنة

21-2569. Rasûlullah (s.a.v.)'in hanımı Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin Rasûlullah (s.a.v.)'den şöyle işittiği rivâyet edilmiştir: “Hacc veya umre için Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a kadar ihrâmlı olarak gelen kişinin geçmiş ve gelecek günahları affedilir veya cennet ona vacip olur.”¹⁵¹

٢٥٧٠ - مالك ، عن الثقة عنده : أن عبد الله بن عمر أحرم من إيليا

22-2570. Mâlik b. Enes (r.a.), sika olduğunu bildiği bir râvîden, Abdullah b. Ömer (r.a.)'in Îlyâ' dan¹⁵² ihrâma girdiğini rivâyet etmiştir.¹⁵³

Tânevî der ki: “Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ali (40/661) (r.a.)'e ait "Umre'nin tamamlanması, oturduğun yerden yapmaya başlamandır" şeklindeki söz, "Ehlinin oturduğu yerden ihrâma girmendir" değil; "Umre için yapacağın yolculuğa oturduğun yerden başlaman ve umre niyetini aklında tutmandır" anlamına gelmektedir. Ahmed b. Hanbel, Sufyân b. Uyeyne (198/814) (r.a.)'in böyle tefsir ettiğini ve kendisinin de bu şekilde tefsir ettiğini söyler. Bizzat ihrâma girmek şeklinde tefsir edilmesi yerinde olmaz. Allah Teâlâ umrenin tamamlanmasını emrettiğinde Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbe evlerinde ihrâma girmemişlerdir. Eğer

¹⁵⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, II, 497, 966.

¹⁵¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 8, 1741.

¹⁵² Îlyâ: Kudüs.

¹⁵³ Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta'*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, I, 331, 26.

sözleri buna yorumlanırsa yani "oturulan yerde ihrâma girmek" şeklinde tefsir edilirse, Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbe, Allah Teâlâ'nın emrini terk etmiş olurlardı. Kaldı ki Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) sadece mîkat yerlerinde ihrâma girmişlerdir.”¹⁵⁴

Âlimler, mîkatta mı yoksa daha önce mi ihrâma girmenin daha faziletli olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn mîkatta ihrâma girmişlerdir. Çünkü onlar, ancak en faziletli olan şeyi yerine getirirlerdi. Hiç biri daha faziletlisi varken, diğerini seçmemiştir. Rasûlullah (s.a.v.) mîkat yerine varmadan ihrâma girseydi sahâbe de girerdi. Ihrâmlı iken işlenmesi haram olan işleri yapma tehlikesine düşmemeleri için Rasûlullah (s.a.v.), mîkattan önce ihrâma girmemiştir.

Hanefî âlimlerimizin görüşleri şöyledir: Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)'nin sözleri, ihrâmlı iken haram olan fiillere karşı kendinden emin olan kimse içindir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, halîfelerinin, Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.)'in mîkat yerlerinde ihrâma girmeleri, insanlar için daha kolay ve daha uygun olanı seçmek, ihrâm yasaklarından korunmak anlamına da gelir.¹⁵⁵

Hanefîler, mîkata varmadan ihrâma girmenin daha faziletli olduğu görüşündedirler.¹⁵⁶ İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî: “İktidarı olan kimsenin bu mîkatlardan evvel ihrâma girmesi efdaldır” demişlerdir.¹⁵⁷

2.3. Yolu Üzerinde İki Mîkat Yeri Olanların Ihrâma Girişi

٢٥٧١ - بلغنا عن النبي ﷺ ، أنه قال : « من أحب منكم أن يستمتع بشيابه إلى

الجحفة فليفعل

23-2571. Rasûlullah (s.a.v.), "Cuhfe'ye kadar elbisesinden (ihrâmsızlık halinden) faydalanmak isteyen kişi, bunu yapsın" buyurmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 2954.

¹⁵⁵ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 2956.

¹⁵⁶ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 2958.

¹⁵⁷ A. Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, VI, 292.

٢٥٧٢ - أخبرنا سفيان ، عن يحيى بن سعيد ، عن ابن المسيب : أن عائشة اعتمرت
فى سنة مرتين ، مرة من ذى الحليفة ، ومرة من الجحفة

24-2572. **Süfyân**, Yahyâ b. Sa'îd'den, o da İbnü'l-Müseyyeb'den haber vermiştir: Hz. Âişe (r.anhâ), bir yılda iki defa umre yapmış, birinde Zü'l-huleyfe'de diğesinde ise Cuhfe mîkatında ihrâma girmiştir.¹⁵⁹

Her iki hadis de yolu üzerinde iki mîkat yeri olan kişinin dilediği mîkat yerinde ihrâma girebileceğini göstermektedir. Bu, Hz. Âişe (r.anhâ)'nin uygulamasıyla da kuvvet kazanmıştır.

Tânevî der ki: Hanbelî mezhebinde kişi, ilk mîkatta ihrâma girmelidir. İkinci mîkata ertelemesi caiz olmaz. Hz. Âişe (r.anhâ)'nin ertelemesini, yani Cuhfe'de ihrâma girmesini, yolunun Zü'l-huleyfe'ye uğramaması şeklinde yorumlamışlardır. el-Muğnî'de bu şekildedir.¹⁶⁰

Hanefîlere göre Şam istikametinden gelen bir kimsenin, Zü'l-huleyfe'yi ihrâmsız olarak geçip Cuhfe'de ihrâma girmesi caizdir.¹⁶¹ Bu, Medine halkı içinde caizdir. İmam Muhammed, İbn Ömer (r.a.)'nin Mekke'ye Zü'l-huleyfe'den daha yakın bir yer olan Fûr'de ihrâma girmesini zikrettikten sonra şöyle der: "Bu yerin ilerisinde başka bir mîkat yeri olan Cuhfe vardır. Medine halkının Cuhfe'de ihrâma girmesi caizdir. Çünkü Cuhfe'de bir mîkat yeridir."¹⁶²

Medine'de ikamet edenlerin ve Medine istikametinden Mekke'ye gidecek olanların, ihrâma girmeyi Cuhfe'ye kadar ertelemesi daha faziletli olana aykırıdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), Medine halkı ve bu istikametten gelenler için mîkat olarak Zü'l-huleyfe'yi belirlemiş ve bizzat burada ihrâma girmiştir. Burada ihrâma girmek azîmet, Cuhfe'de ihrâma girmek ruhsattır.¹⁶³

Açıkça anlaşılacağı gibi vacip olan durum, ilk mîkatı değil mutlak olarak mîkatı ihrâmsız geçmemektir. Zikredilen ilk hadis de Rasûlullah (s.a.v.), " Cuhfe'ye

¹⁵⁸ İmam Muhammed, **Muvatta'**, I, 134, 383.

¹⁵⁹ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. El-Abbâs b. Osman, **el-Ümm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1410/1990, II, 147.

¹⁶⁰ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, **el-Muğnî**, Mektebetü'l-Kâhire, Kahire 1388/1968, III, 250.

¹⁶¹ Tânevî, **İ'lâü's-Sünen**, VII, s. 2959.

¹⁶² İmam Muhammed, **Muvatta'**, I, 134, 383.

¹⁶³ Tânevî, **İ'lâü's-Sünen**, VII, s. 2960.

kadar elbisesinden (İhrâmsızlık halinden) faydalanmak isteyen kişi, bunu yapsın" buyurmuşlardır.

Âfâki¹⁶⁴ olanların Mekke'ye girebilmeleri için zikredilen mîkatlardan birine varınca ihrâma girmesi gerekir. Hacc veya umre yapmak ya da başka bir şey için olması sonucu değiştirmez. Zira Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kimse mîkatları ihrâma girmeden geçemez." Üstelik ihrâma girmek, bu şerefli yere saygı göstermek olduğu için, hacc veya umre niyetiyle ya da başka bir şey için Mekke'ye gitmek (Bu yerlerden ihrâmsız geçmeme hususunda) eşittir. Mîkatların içinde oturanlar ise, Mekke'ye herhangi bir iş için gitmek istediklerinde ihrâma girmeleri gerekmez.¹⁶⁵

Deniz ve hava yolu ile umre veya hacc için yolculuk yapanlar, gemi ve uçaklara binmeden önce ihrâma girebilecekleri gibi bindikten sonra da ihrâma girebilirler. Hanefî mezhebine göre Mîkat sınırlarından önce ihrâma girilebilir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre mîkattan önce ihrâma girmek mekruhtur. Bir kimse, hacc ve umre maksadıyla değil de, bir iş için ya da ikâmet maksadıyla Hıll¹⁶⁶ bölgesine, mesela Cidde'ye gelir de sonradan hacc veya umre yapmak isterse, bulunduğu yerde ihrâma girer.¹⁶⁷

2.4. Mekke'de İkâmet Edenlerin Mîkat Yeri

٢٥٧٣ - عن ابن عباس في حديث طويل في المواقيت : « فمن كان دونهن فمهل من أهله ، وكذلك حتى أهل مكة يهلون منها »

25-2573. **Abdullâh b. Abbâs (r.a.)**, uzun bir hadiste mîkat yerleri için: "Bu mîkat sınırlarından daha yakında oturanların mîkatları ise oturdukları yerlerdir. Mekke halkının ihrâma girecekleri yer ise Mekke'dir"¹⁶⁸ diye rivâyet etmiştir.

¹⁶⁴ Âfâki: Evi mîkatların yani hıll bölgesinin dışında olanlar.

¹⁶⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 133.

¹⁶⁶ Hıll: Harem bölgesini çevreleyen, Zülhuleyfe, Cuhfe, Karn, Yelemlem ve Zât-ı Irk adındaki yerleşim yerlerini birleştiren itibârî dâire ile harem sınırları arasında kalan bölgedir.

¹⁶⁷ Karagöz, İsmail, Keskin, Mehmet, Altuntaş, Halil, *Hacc İlmi Halî*, s. 56.

¹⁶⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 9, 1526; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 2, 11 (1181).

٢٥٧٤ - عن عائشة ، قالت: نزل رسول الله ﷺ المحصب : فدعا عبد الرحمن بن أبي بكر فقال : اخرج بأختك من الحرم ، فتهل بعمره ، ثم لتطف بالبيت ، فإنني أنتظر كما ههنا وزاد الطحاوي : أنها قالت : فكان أدنانا من الحرم التنعيم فاعتمرت منه

26-2574. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Muhassab'da konakladı. Abdurrahmân b. Ebû Bekr (r.a.)'yı çağırdı ve "Kız kardeşini Harem bölgesinden çıkar, umre için ihrâma girip Kâbe'yi tavaf etsin. Ben sizi burada bekliyorum" dedi.¹⁶⁹ Tahâvî'nin rivâyetinde Hz. Âişe (r.anhâ)'nin şu sözleri de vardır: "Bizim için Harem'e en yakın mîkat mahalli Ten'im idi. Umre için ihrâma orada girdim."¹⁷⁰

٢٥٧٥ - عن جابر ، قال: أمرنا رسول الله ﷺ لما أحللنا أن نحرم إذا توجهنا إلى منى ، فأهللنا من الأبطح

27-2575. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: "Biz ihrâmdan (Umre ihrâmı) çıktıktan sonra (Terviye günü) Mina'ya gitmek için harekete geçtiğimizde Rasûlullah (s.a.v.), bize tekrar ihrâma (Hacc için) girmemizi emir buyurdu. Biz de Ebtah'ta ihrâma girdik."¹⁷¹

Hz. Âişe (r.anhâ) hadisinde geçen Rasûlullah (s.a.v.)'in "Kız kardeşini Harem bölgesinden çıkar" sözü, umre de Mekke halkı için mîkat'ın, Hıll bölgesi olduğuna delildir. Yine Hz. Âişe (r.anhâ)'nin "Bizim için Harem'e en yakın yer Ten'im idi. Umre için ihrâma orada girdim" sözleri de Mekke halkının umre için mîkat yerinin Hıll bölgesi olduğunu, Ten'im ve diğer yerlerin bu yönden eşit olduğunu göstermektedir. Rasûlullah (s.a.v.)'in Hz. Âişe (r.anhâ)'ye Ten'im'de ihrâma girmesini emretmiş olması, Mekke'ye en yakın Hıll bölgesi orası olduğu içindir.

Câbir (r.a.) hadisi, Mekke halkının hacc için mîkat yerinin Harem bölgesi olduğunu açıklamaktadır. Çünkü Câbir (r.a.) ve kurbanlık hayvan getirmeyen diğer sahâbe, umre için ihramdan çıktıktan sonra Mekke halkı gibi ihramsız yaşamaya

¹⁶⁹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 31, 1560; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 17, 123, (1211).

¹⁷⁰ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 241, 4085.

¹⁷¹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 17, 139 (1214).

başlamışlar ve Zi'l-hicce'nin sekizinci günü (Terviye günü) Mina'ya gitmeden önce Ebtah'ta hacc için ihrâma girmişlerdir. Bu, hacc için Mekke halkının mîkat yerinin Harem bölgesi olduğuna delildir. Harem'in her tarafı bu hususta aynıdır. Harem sınırlarının belirlenmesi, Kâbe'ye duyulan saygı sebebiyledir. Harem bölgesinin tamamı Mekke'den sayılmaktadır.¹⁷²

2.5. İhrâma Girerken, Hayız ve Loğusa Durumunda Gusül Abdesti Almak

۲۵۷۶ - عن زيد بن ثابت رضي الله عنه : أنه رأى النبي ﷺ تجرد لإِهْلَالِهِ واغتسل

28-2576. Zeyd b. Sâbit (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, ihrâma girmek için soyunduğunu ve gusül abdesti aldığını gördüğünü rivâyet etmiştir.¹⁷³

۲۵۷۷ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : قال : من السنة أن يغتسل إذا أراد أن يحرم

29-2577. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: “Kişinin ihrâma girmek istediğinde gusül abdesti alması sünnettendir.”¹⁷⁴

۲۵۷۸ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : نفست أسماء بنت عميس بمحمد بن

أبي بكر بالشجرة ، فأمر رسول الله ﷺ أبا بكر أن تغتسل وتهل

30-2578. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: “Esmâ bint Umeys (r.anhâ), Muhammed b. Ebû Bekr (r.a.)'i bir ağacın altında dünyaya getirdi. Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Ebû Bekr (r.a.)'e, onun gusül abdesti alarak ihrâma girmesini emir buyurdu.”¹⁷⁵

۲۵۷۹ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ قال : « الحائض والنفساء إذا أتتا على الوقت

تغتسلان وتحرمان وتقضيان المناسك كلها غير الطواف بالبيت

¹⁷² Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2961, s.2962.

¹⁷³ Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 16, 830. Tirmizî, bir kısım ilim ehli, ihrâma girerken gusül abdesti almayı müstehâb görmüşlerdir. Bu aynı zamanda Şâfiî'nin görüşüdür” der.

¹⁷⁴ Dârekutnî, *Sünen*, XII, 3, 2433; Hâkim, *Müstedrek*, I, 615, 1639.

¹⁷⁵ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 16, 109 (1209).

31-2579. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Hayız ve loğusa olan kadınlar mîkat yerine geldiklerinde gusûl abdesti olarak ihrâma girsınlar ve Kâbe’yi tavaf etmek hariç haccın bütün menâsikini yapsınlar.”¹⁷⁶

Rasûlullah (s.a.v.), ihrâma girmek istediğinde gusûl abdesti almıştır. Zikredilen hadislerin hepsi, kadın hayız veya loğusa halinde olsa dahi, ihrâma girmeden önce gusûl abdesti almakla emrolunduğunu açıkça göstermektedir. Fakat bu, temizlendiğinde ona farz olacak olan guslün yerine geçmez.¹⁷⁷

Mîkatlarla ilgili bazı hükümleri şöyle özetleyebiliriz:

- 1) Hacc veya umre yapmak isteyen bir kimsenin, yolu üzerinde bulunan bir mîkatı ihrâmsız olarak geçmesi caiz değildir. Bu konuda ulemâ arasında görüş birliği vardır.
- 2) Mîkat’a varmadan ihrâma girmek caizdir.
- 3) Hacc yolculuğuna çıkan bir kimsenin yolu hangi mîkat’a uğrarsa, oradan ihrâma girer. Bu mîkatın başka ülkeler için ta’yin edilmiş olması zarar vermez.
- 4) Mîkatlerden herhangi birisi ile Mekke arasında ikamet eden bir kimse hacc için bulunduğu yerden ihrâma girer.
- 5) Mekke’lilerin Hacc için ihrâma girecekleri yer Mekke’dir. Fakat umre yapmak istedikleri zaman ihrâma girmek için harem hudutları dışına (Hıll bölgesine) çıkmaları gerekir.¹⁷⁸

2.6. Ihrâma Gireceklerin Dikişli Elbiselerini Çıkarıp Koku Sürünmesi

٢٥٨٠ - عن ابن عباس ، قال : انطلق النبي ﷺ من المدينة بعد ما ترجل وادهن
ولبس إزاره ورداءه هو وأصحابه ، فلم ينه عن شيء من الأردية والأزر تلبس إلا
المزعفرات التي تردع على الجلد

32-2580. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) ve Ashâbı saçlarını taradıktan, güzel koku süründükten, altlık ve üstlük elbiselerini (izâr ve

¹⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 9, 1744.

¹⁷⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 134.

ridâ) giydikten sonra Medine'den yola çıktılar. Rasûlullah (s.a.v.), ciltte iz bırakan safranlı olanları dışında hiçbir altlık ve üstlük ihrâm örtüsünü yasak etmemiştir.¹⁷⁹

٢٥٨١ - عن عائشة « أم المؤمنين » زوج النبي ﷺ ، قالت : كنت أطيب رسول الله

ﷺ لإحرامه حين يحرم ، ولحله قبل أن يطوف بالبيت

33-2581. Rasûlullah (s.a.v.)'in hanımı, Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (r.anhâ):

“Ben, Rasûlullah (s.a.v.) ihrâma gireceği zaman bir de ihrâmdan çıktığında Kâbe'ye tavaf etmesinden önce kendisini güzel koku ile kokulandırırdım” demiştir.¹⁸⁰

٢٥٨٢ - وعنها ، قالت : كنت أطيب النبي ﷺ عند إحرامه بأطيب ما أجد ، وفي

رواية : كان النبي ﷺ إذا أراد أن يحرم تطيب بأطيب ما يجد ، ثم أرى وبيص الدهن
فى رأسه ولحيته بعد ذلك

34-2582. Hz. Âişe (r.anhâ), “Rasûlullah (s.a.v.)'e ihrâma gireceği zaman bulabildiğim en hoş kokuyu sürerdim” demiştir. Başka bir rivâyette ise “Rasûlullah (s.a.v.), ihrâma girmek isteyince bulabildiği en güzel kokuyu sürünür daha sonra parlak yağı başına ve sakalına sürüp parlatırdı” demektedir.¹⁸¹

٢٥٨٣ - وعنها ، قالت : كنا نخرج مع النبي ﷺ إلى مكة ، فنضمد جباهنا بالسك

المطيب عند الإحرام ، فإذا عرقت إحداها سال على وجهها ، فيراه النبي ﷺ ولا ينهانا .

35-2583. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Mekke'ye doğru yola çıktığımızda ihrâma girerken (Girmeden önce) alınlarımıza kokulu “Sükk” sürerdik. Terlediğimiz zaman alnımızdan akardı. Rasûlullah (s.a.v.) bunu gördüğü halde bizi ondan nehyetmezdi.¹⁸²

¹⁷⁸ Yeniél, Necati, Kayapınar, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, VI, s, 449.

¹⁷⁹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 23, 1545.

¹⁸⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 18, 1536.

¹⁸¹ Buhârî, *a.g.e.*, 77 Libâs 74, 5928; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 7, 44 (1190).

¹⁸² Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 31, 1830.

Abdullâh b. Abbâs (r.a.) hadisi, ihrâma girerken üzerimizdeki dikişli elbiseleri çıkarıp ihrâm dediğimiz altlık ve üstlük (ridâ ve izâr) havluya bürünmek gerektiğini açıkça göstermektedir.

Hiz. Âişe (r.anhâ)'nin rivâyet ettiğı üç hadis de ihrâma girmek istenildiğinde güzel koku sürünmenin müstehâb olduğuna delildir. Ihrâma girerken ve daha sonra kokunun devam etmesinin sakıncasının olmadığı anlaşılmaktadır. Ihrâma girdikten sonra koku sürünmek yasaktır.

Tânevî der ki: Hiz. Âişe (r.anhâ)'nin “Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber Mekke'ye doğru yola çıktığımızda ihrâma girerken alınlarımıza kokulu ‘Sükk’ sürerdik...” hadisi, âlimlerin çoğunluğuna göre sağlam bir delildir. Abdullâh b. Ömer (r.a.)’de “Koku sürünmüş olarak ihrâma girmeyi istemem. Katran sürünmem benim için koku sürünmekten daha hoştur”¹⁸³ sözünü Hiz. Âişe (r.anhâ) hadisi rivâyet etmeden önce söylemiştir. O hadisi duyunca susmuş ve cevap vermemiştir. Abdullâh b. Abdullâh b. Ömer ve Sâlim b. Abdullâh b. Ömer, Hiz. Âişe (r.anhâ) hadisini işittikten sonra babalarına ve dedelerine muhalefet etmişlerdir. Sâlim (r.a.), Hiz. Ömer (r.a.)’in koku hakkındaki sözünü ve Hiz. Âişe (r.anhâ) hadisini zikrettikten sonra “Rasûlullah (s.a.v.)’in sünneti uyulmaya en layıktır”¹⁸⁴ demiştir.

Ya’lâ b. Ümeyye (r.a.)’den Buhârî¹⁸⁵ ve Müslim’in¹⁸⁶ rivâyet ettikleri hadis, ihrâmlı olsun olmasın erkeğın safran ve halûk kokularının sürünmesinin yasaklanmış olduğuna delildir. Hadis şöyledir: Ya’lâ diyor ki: Koku sürünmüş ve üzerinde cübbe olan bir adam Rasûlullah (s.a.v.)’e, “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Koku sürülmüş bir cübbe içerisinde umre için ihrâma giren kişi hakkında ne dersin?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.), “Üzerindeki koku maddesini üç defa yıka, cübbeni de çıkar ve hacda ne yaptıysan umrede de onu yap” diye cevap verdi. Rasûlullah (s.a.v.)’in, adama yıkamasını emir buyurduğu kokunun ‘halûk’ olduğu bilinmektedir. Bu içinde safran bulunan bir kokudur; herhangi bir koku değildir. Rasûlullah (s.a.v.), içinde bulunan safrandan dolayı bu şekilde emretmiş olmalıdır.¹⁸⁷

¹⁸³ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 7, 49 (1192).

¹⁸⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 398.

¹⁸⁵ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 17, 4329.

¹⁸⁶ Müslim, *a.g.e.*, 15 Hacc 1, 8 (1180).

¹⁸⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2967, s. 2968.

Misk ve galiye¹⁸⁸ gibi kalacak şekilde sürünmenin ise İmam Ebû Yûsuf'a göre bir sakıncası yoktur. Bu İmam Şâfiî'nin de görüşüdür. İmam Muhammed'e göre ise bu mekruhtur ve bir dem kesmesi gerekir. İmam Mâlik ve İmam Züfer de bu görüştedir. İhtilaftan kurtulmak için cirmi olmayan koku maddesi sürünmek gerekir. Rasûlullah (s.a.v.)'in kullandığına dâir sahih hattâ mütevâtir hadislerden dolayı misk sürünmek müstehâbtır. İhtilaftan dolayı âlimler, gül suyu gibi bir şeyle miski inceltmenin müstehâb olduğu görüşündedirler. İhrâma girdikten sonra cirmi kalacak şekilde ihrâm elbisesine (ridâ ve izâr) koku sürünmek ittifakla caiz değildir.¹⁸⁹

Hiz. Âişe (r.anhâ)'nin sözleri, ihrâma girerken koku sürünmeyi caiz görmeyen Abdullâh b. Ömer (r.a.)'e cevaptır. Bu hadislerden ihrâma girerken güzel kokular sürünmenin müstehâb olduğu ve o kokuların ihrâmdan sonra pâyidâr olmasında bir be's olmadığı istidlâl olunmaktadır.¹⁹⁰

2.7. İhrâma Girmeden Önce İki Rek'at İhrâm Namazı Kılmak ve Telbiye

٢٥٨٥ - عن سالم ، عن ابن عمر ، قال : كان رسول الله ﷺ يركع بذي الحليفة ركعتين ، ثم إذا استوت به الناقة قائمة عند مسجد ذي الحليفة أهل بهؤلاء الكلمات .

36-2585. Sâlim (r.a.), Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Zü'l-huleyfe'de iki rek'at namaz kılıyordu. Sonra Zü'l-huleyfe mescidi yanında devesine binerdi ve hayvan ayağa kalktığında şu kelimelerle telbiye getirirdi.¹⁹¹

Bu hadis, ihrâma girmeden önce iki rek'at namaz kılmanın müstehâb olduğuna delildir.

٢٥٨٦ - عن ابن عمر : أن النبي ﷺ كان إذا استوت به راحلته قائمة عند مسجد

¹⁸⁸ Galiye: Misk ve amberden yapılmış meşhur koku. Hoş kokulu kıymetli madde.

¹⁸⁹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 2968, s. 2969.

¹⁹⁰ Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987, III, s. 1458.

¹⁹¹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 3, 21 (1184).

ذی الخلیفة أهل ، فقال : « اللهم ليك لبيك ، لا شريك لك لبيك ، إن الحمد والنعمة لك ، والملک لك ، لا شريك لك » وكان عبد الله يزيد مع هذا : « لبيك لبيك وسعديك ، والخير بيدك ، والرغبة إليك والعمل

37-2586. **Abdullâh b. Ömer (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in Zü'l-huleyfe mescidi yanında devesine binip de hayvan ayağa kalktığına şu kelimelerle telbiye getirdiğini rivâyet etmiştir: “Lebbeyk, Allahümme lebbeyk, Lebbeyk, lâ şerîke leke lebbeyk, inne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülke lek, lâ şerîke lek”¹⁹² Abdullâh b. Ömer (r.a.) şu kelimeleri de ekliyordu: “Lebbeyk, lebbeyke ve sa'deyk, ve'l-hayru bi yedeyk, ve'r-rağbâü ileyke ve'l-amel.”¹⁹³ Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir.¹⁹⁴

٢٥٨٧ - عن جابر ، قال : أهل رسول الله ﷺ ، فذكر التلبية مثل حديث ابن عمر ، قال : والناس يزيدون : ذا المعارج ، ونحوه من الكلام ، والنبي ﷺ يسمع فلا يقول لهم شيئا

38-2587. **Câbir (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in nasıl telbiye getirdiğini ve Abdullâh b. Ömer hadisindeki sözleri rivâyet etmiştir. Aynı zamanda İnsanların “Ze'l-meâric”¹⁹⁵ ve benzeri sözlerle telbiye'ye ekleme yaptıklarını ve Rasûlullah (s.a.v.)'in bunları duyduğunu, fakat bir şey demediğini haber vermiştir.¹⁹⁶

٢٥٨٨ - عن أبي هريرة : أن النبي ﷺ قال في تلبيته : « لبيك إله الحق لبيك

39-2588. **Ebû Hüreyre (r.a.)** Rasûlullah (s.a.v.)'in telbiye getirirken “Lebbeyk ilâhe'l-hakkı lebbeyk” dediğini rivâyet etmiştir.¹⁹⁷

¹⁹² “Buyur Allâhım buyur! Senin ortağın yoktur, buyur! Sana hamd olsun. Ni'met ve hüküm sahibi sensin, Senin ortağın yoktur!”

¹⁹³ Buyur! Buyur! Senin rızân ve tevfiğin(isitiyorum). Hayırlar senin elinde; arzularım ve amelim sana yönelmiş durumda.

¹⁹⁴ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 26, 1549; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 3, 21 (1184).

¹⁹⁵ Yüksek dereceler sâhibi Allâhım. Allâh'ın nimetleri, fazl-u ihsânı kastedilmiştir.

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, ; XXII, 325, 14440; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 26, 1813.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 194, 8497; İbn Mâce, **Sünen**, 25 Menâsik 15, 2920.

٢٥٨٩ - عن السائب بن خلاد ، قال : قال رسول الله ﷺ : « أتاني جبريل فأمرني أن أمر أصحابي أن يرفعوا أصواتهم بالإلهال والتلبية

40-2589. **es-Sâib b. Hallâd**, Hz Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: “Bana Cebrâil geldi ve ashâbıma, yüksek sesle telbiye getirmelerini emretmemi istedi.”¹⁹⁸

٢٥٩٠ - عن خزيمة بن ثابت ، عن النبي ﷺ : أنه إذا فرغ من تلبيته سأل الله عز وجل رضوانه والجنة ، واستعاذ برحمته من النار

41-2590. **Huzeyme b. Sâbit (r.a.)**'in rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.v.), telbiye getirdikten sonra Allah Teâlâ'dan rızasını ve cenneti talep eder, cehennemden ise yine onun rahmetine sığınır.¹⁹⁹

٢٥٩١ - عن القاسم بن محمد قال : كان يستحب للرجل إذا فرغ من تلبيته أن يصلي على النبي ﷺ

42-2591. **Kâsım b. Muhammed**, “Telbiye getiren kişinin, Rasûlullah (s.a.v.)'e salevât okumasının müstehâb olduğunu söylemiştir.”²⁰⁰

٢٥٩٢ - عن جابر قال : كان رسول الله ﷺ يلبى إذا لقي ركبا ، أو علا أكمة ، أو هبط واديا ، وفي إدبار المكتوبة ، وآخر الليل .

43-2592. **Câbir (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.), bir kervanla karşılaşınca veya bir tepeye çıktığında veya bir vadiye indiği zaman, farz namazlardan sonra ve gece sona erdiğinde telbiye getirirdi²⁰¹ demiştir.

¹⁹⁸ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 16, 2922; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 26, 1814.

¹⁹⁹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 257, 2507.

²⁰⁰ Dârekutnî, *Sünen*, III, 257, 2507.

²⁰¹ Fethu'r-rabbânî, *Müsneid*, XI, 190.

٢٥٩٣ - وله شاهد من حديث ابن عمر موقوفا : أنه كان يلبي راكبا ونازلا
ومضطجعا . رواه الشافعي

44-2593. **Câbir (r.a.)** hadisinin (bir önceki hadisin), Abdullâh b. Ömer (r.a.)’den mevkûf olarak rivâyet edilen bir şâhid hadisi şöyledir: Rasûlullah (s.a.v.), bineğe binerken, binekten indiğinde ve yan tarafına uzandığında telbiye getirirdi.²⁰²

٢٥٩٤ - وروى ابن أبي شيبة من رواية ابن سابط قال : كان السلف يستحبون
التلبية في أربعة مواضع: في دبر الصلاة ، وإذا أهبطوا واديا ، أو علوه ، وعند التقاء
الرفاق .

45-2594. **İbn Ebî Şeybe’nin**, İbn Sâbit (r.a.)’den rivâyeti ise şöyledir: Selef, dört yerde telbiye getirilmesini müstehâb görmüşlerdir: Namazın peşinden, vadiye indiklerinde, tepeye çıkınca, bir kafil ile karşılaştıkları zaman.²⁰³

Rasûlullah (s.a.v.) telbiye’de “Lebbeyk Allahümme lebbeyk” bölümünü daha baskın bir sesle söylerdi. Birgün insanlar yanından ayrılırken sanki içinde bulunduğu durumdan memnun oldu ve telbiyesine “Lebbeyk, inne’l-ayşe ayşü’l-âhirah”²⁰⁴ cümlesini ekledi. Rasûlullah (s.a.v.)’in telbiyenin peşine “Lebbeyk hakkan hakkan teabbüden ve rikkan”²⁰⁵ diye eklediği de olmuştur.²⁰⁶

Tânevî der ki: Hadisler, telbiyenin nasıl getirileceğini, yüksek sesle telbiye getirmenin müstehâb olduğunu, telbiyenin sonuna eklemeler yapmanın, dua etmenin ve Rasûlullah (s.a.v.)’e salevât getirmenin caiz olduğunu, aynı zamanda telbiyenin ezanda ve teşehhütte olduğu gibi sözlerinde değişiklik yapılamayacak bir dua olduğunu iddia edenlere, telbiye’ye hiç bir ekleme yapılmasının caiz olmadığını söyleyenlere karşı açık bir delildir.²⁰⁷

²⁰² Şâfiî, **Müsned**, I, 123.

²⁰³ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, **Musannef**, Mektebetü’r-Rüşd, Riyâd 1409, III, 131, 12747.

²⁰⁴ İbn Hacer, **Telhîsü’l-Habîr**, II, 523, 1004. Buyur! Gerçek hayat âhiret hayatıdır.

²⁰⁵ Buyur Allâhım! Tam bir teslimiyetle kul ve köle olarak emrine âmâdeyim.

²⁰⁶ Bezzar, **Müsned**, XIII, 265, 6803.

2.8. Telbiye Getirmek ve İhrâma Girmek

٢٥٩٦ - عن خلاد بن السائب ، عن أبيه : أن رسول الله ﷺ قال : « أتاني جبرئيل عليه السلام ، فأمرني أن آمر أصحابي ومن معي أن يرفعوا أصواتهم بالإهلال ، أو قال: بالتلبية

46-2596. Hallâd b. es-Sâib, babasından Rasûlullah (s.a.v.)'in “Cebrâil, ashâbıma ve yanımdakilere telbiye getirirken seslerini yükseltmelerini emretmemi istedi” dediğini rivayet etmiştir.²⁰⁸ Hadisin Hâkim’e ve bazı muhaddislere dayandırılan ve sahih kabul edilen rivâyetlerde “Çünkü telbiye haccın şîârındandır”²⁰⁹ ilavesi de vardır.

٢٥٩٧ - عن جابر : ثم دخل رسول الله ﷺ على عائشة رضى الله عنها وهى تبكى ، فقال لها : ما شأنك ؟ قالت : شأنى أنى حضت ، وقد حل الناس ولم أحلل ولم أطف بالبيت ، والناس يذهبون إلى الحج الآن ، فقال : إن هذا أمر كتبه الله على بنات آدم ، فاغتسلى ثم أهلى بالحج ، ففعلت ووقفت المواقف ، حتى إذا طهرت طافت بالكعبة والصفاء والمروة

47-2597. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Sonra Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Âişe (r.anhâ)'nin yanına vardı ve onu ağlarken buldu. “Neyin var?” diye sordu. Hz. Âişe (r.anhâ), “Hayız oldum. İnsanlar ihrâmıdan çıktılar, ben çıkamadım ve Kâbe’yi tavaf yapmadım. Şimdi ise insanlar hacc yapmaya gidiyorlar” diye cevap verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), “Bu Allah’ın Âdem’in kızlarına yazdığı bir yazıdır. Yıkan, sonra hacc için telbiye getir” buyurdu. Hz. Âişe (r.anhâ) de öyle yaptı. Arafat’ta vakfe’ye durdu ve diğer hacc görevlerini yerine getirdi. Temizlendiği zaman da Kâbe’yi tavaf etti. Safâ ile Merve arasında sa’y yaptı.²¹⁰

²⁰⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2975.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVII, 101, 16567; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 16, 2922; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 26, 1814.

²⁰⁹ Hâkim, *Müstedrek*, I, 619, 1653.

٢٥٩٨ - وعن عائشة رضى الله عنها فى حديث طويل : فقدمت مكة وأنا حائض ، ولم أطف بالبيت ولا بالصفاء والمروة ، فشكوت ذلك إلى النبى ﷺ ، فقال : « انقضى رأسك ، وامتشطى ، وأهلى بالحج ، ودعى العمرة

48-2598. Hz. Âişe (r.anhâ), rivâyet ettiği uzun bir hadiste şöyle rivâyet etmiştir: Hayız olduğum halde Mekke'ye vardım. Kâbe'yi tavaf yapamadığım gibi Safâ ile Merve arasında sa'y da yapamadım. Bu halimi Rasûlullah (s.a.v.)'e şikâyetle bulundum. Bana “Başını çöz ve (saçını) taran, hacc için telbiye getir, umreyi bırak” dedi.²¹¹

٢٥٩٩ - عن عبد الله بن دينار ، عن ابن عمر : ﴿ فمن فرض فيهن الحج ﴾ قال : أهل . أخرجه الطبرى وفى لفظ له : قوله : ﴿ فمن فرض فيهن الحج ﴾ قال : من أهل بالحج

49-2599. Abdullâh b. Dînâr, İbn Ömer (r.a.)'nin, “O aylarda kim haccetmeye niyet ederse”²¹² âyetini “Kim telbiye getirirse” şeklinde tefsir ettiğini rivâyet etmiştir. Bu hadisi Taberî (310/923) zikretmiştir. Hadis “Kim hacc için telbiye getirirse” şeklinde de rivâyet edilmiştir.²¹³

٢٦٠١ - عن جبير بن حبيب ، قال : سألت القاسم بن محمد عن فرض فيهن الحج ؟ قال : إذا اغتسلت ولبست ثوبك ولبيت فقد فرضت فيهن الحج

50-2601. Cübeyr b. Habîb, Kâsım b. Muhammed'e “O aylarda kim hacca niyet ederse” âyetini sorunca, Kâsım b. Muhammed “Gusûl için yıkandığın, ihrâm için

²¹⁰ Buhârî, *Sahih*, 6 Hayd 1, 294; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 17, 136 (1213).

²¹¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 31, 1556.

²¹² Bakara, 2/197.

²¹³ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî, *Câmiu'l-Kur'ân fî Te'vîli'l-Kurân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000, IV, 122, 3558.

elbiselerini (izâr ve ridâ) giydiğin ve telbiye getirdiğinde hacca niyet etmiş olursun" demiştir.²¹⁴

٢٦٠٢ - وأخرج ابن المنذر عن ابن عباس ، قال : الفرض الإهلال .

51-2602. İbnü'l-Münzir, İbn Abbâs (r.a.)'nin "Hacca niyet etmek telbiye getirmektir" dediğini rivâyet etmiştir.²¹⁵

es-Sâib b. Hallâd'ın rivâyetinde geçen "ashâbıma emretmemi" ifadesi, çevresine ve kendine zarar vermeyecek şekilde yüksek sesle telbiye getirmenin müstehâb olduğuna delil kabul edilmiştir. Rasûlullah (s.a.v.), "ashâbıma" sözüyle kadınları bunun dışında tutmuştur. Çünkü kadınlar yüksek sesle telbiye getirmezler; kendileri duyabileceği şekilde söylerler. Kadının sesi sahih olan görüşe göre avret değildir. Kadınların seslerini yükselttikleri takdirde bunun haram değil, fakat mekruh olacağı Hanefî mezhebinin görüşüdür. Hanefî ulemâsından **Aynî (855/1451)** der ki: "Kadının telbiye esnasında sesini ancak kendisinin duyacağı kadar yükseltebileceğinde ve daha fazla yükseltmeyeceğinde ulemâ ittifak etmiştir. Delili ise, İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet edilen, "Kadın telbiye getirirken sesini yükseltmez"²¹⁶ anlamındaki hadis ile İbn Ömer (r.a.)²¹⁷'den rivâyet edilen "Telbiye getirirken kadınlar seslerini yükseltmezler"²¹⁸ hadisidir.²¹⁹

Hanefî mezhebine göre yüksek sesle telbiye getirmenin emredilmesi telbiye getirmenin vacip olduğuna delildir. Hallâd b. es-Sâib hadisi hakkında **Cessâs (370/981)**, "İki anlam içermektedir: Telbiye getirmek ve telbiyeyi yüksek sesle getirmek. Âlimler telbiyede sesi yükseltmenin vacip olmadığına ittifak halindedirler. Vacip olan telbiye getirmektir"²²⁰ demektedirler.

Câbir (r.a.)'in ve Hz. Âişe (r.anhâ)'nin rivâyetlerinde geçen "Hacc için telbiye getir" ve "Müslümanların söylediklerini söyle" sözleri telbiyenin vacip

²¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Kur'ân*, IV, 122, 3554.

²¹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Kur'ân*, IV, 122, 3562. Taberî, Mücâhid'den rivâyet etmektedir.

²¹⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 328, 14662.

²¹⁷ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 72, 9039.

²¹⁸ Aynî, Bedrûddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Huseyn, *Umdetü'l-kâri Şerhu Sahihu'l-Buhârî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut IX, 171.

²¹⁹ N. Yeniçel, H. Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi* VII, s. 117.

²²⁰ Cessâs, Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru el-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, I, 371.

olduğuna delildir. Müslümanların söyledikleri, ihrâma girdiklerinde telbiye getirmeleridir. Diğer tüm hadisler telbiye getirmenin vacip olduğunu ve ihrâmın ancak telbiye getirildiğinde geçerli olduğunu açıklamaktadır.

Kişinin ihrâma ne ile girdiğini söylemesi müstehâbtır. Bir şey söylemeyip sadece niyet etmekle yetinmesi hâlinde Ahmed b. Hanbel, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre bu yeterlidir. İmam Ebû Hanîfe ise telbiye getirmeden veya kurbanlık göndermeden, sadece niyetin yeterli olmayacağı görüşündedir. Çünkü önceki âlimlerden, ihrâma ancak telbiye getirilmesi veya kurbanlıkların işaretlenerek sevk edilmesiyle girildiği rivâyetleri gelmiştir. Namaza başlarken iftitah tekbiri getirmek gerektiği veya onun yerine geçebilecek bir şey söylenmeden sadece niyetin yeterli olmadığı hakkında ittifak vardır. Namaza niyet eden ve niyeti de sahih olan birisi, tekbir getirmedikçe namaza başlamış olmayacağı gibi, hacc ve umre için ihrâma girmek de böyledir. Telbiye veya onun yerine geçebilecek kurbanlık sevk etme olmazsa sadece niyet etmek ihrâma girmek için yeterli olmaz. Âyette geçen 'hacca niyet etmek'²²¹ ifâdesinin "ihrâma girmek ve telbiye getirmek" şeklinde tefsir edilmesi bunun delilidir.²²²

2.9. İhrâm Namazının Hemen Peşinden Telbiye Getirmek

٢٦٠٧ - عن سعيد بن جبیر ، عن ابن عباس : أن النبي ﷺ أهل في دبر الصلاة

52-2607. Sa'îd b. Cübeyr, Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den rivâyet etmiştir. Rasûlullah (s.a.v.), (ihrâm) namazından sonra telbiye getirdi.²²³

²²¹ Bakara, 2/197.

²²² Tânevî, *İ'tâü's-Sünen*, VII, s. 2977, 2978, 2979.

²²³ Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 9, 819; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 21, 1770.

٢٦٠٨ - عن سعيد بن جبیر ، قال : قلت لعبد الله بن عباس : عجت لاختلاف أصحاب رسول الله ﷺ في إهلاله حين أوجب ، فقال : إني لأعلم الناس بذلك ، إنها إنما كانت من رسول الله ﷺ حجة واحدة ، فمن هناك اختلفوا ، خرج رسول الله ﷺ حاجا ، فلما صلى في مسجده بذى الحليفة ركعتيه أوجب في مجلسه ، فأهل بالحج حين فرغ من ركعتيه ، فسمع ذلك منه أقوام فحفظته منه ، ثم ركب فلما استقلت به ناقته أهل ، وأدرك ذلك أقوام ، وذلك أن الناس إنما كانوا يأتون أرسالا ، فسمعوه حين استقلت به ناقته يهل ، فقالوا : إنما أهل رسول الله ﷺ حين استقلت به ناقته ، ثم مضى عليه السلام فلما علا شرف البيداء أهل ، وأدرك ذلك أقوام ، فقالوا : إنما أهل حين علا على شرف البيداء وآيم الله لقد أوجب في مصلاه ، وأهل حين استقلت به ناقته ، وأهل حين علا على شرف البيداء ، قال سعيد بن جبیر : فمن أخذ بقول ابن عباس أهل في مصلاه إذا فرغ من ركعتيه ،

53-2608. Sa'îd b. Cübeyr'den rivâyet edildiğine göre o: Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'e "Rasûlullah (s.a.v.)'in, vacip olan telbiye'yi ne zaman getirdiği hakkında sahâbenin farklı rivâyetleri var. Buna hayret ediyorum" dedim. O da bana dedi ki: "Ben bu konuyu en iyi bilenim. Rasûlullah (s.a.v.) bir kere hacc yaptı. Bu yüzden sahâbeler ihtilâfa düştü. Rasûlullah (s.a.v.) hacc yolculuğuna çıktığı zaman Zü'l-huleyfe'deki mescidde iki rek'at namaz kıldı, o sırada telbiye getirmek vacip oldu ve namazını bitirince hemen peşinden telbiye getirdi. İnsanlardan bazıları bunu duydu ve bu şekilde olduğunu kabul etti. Sonra devesine bindi. Devesi doğrulunca yine telbiye getirdi. İnsanlardan bazıları da bunu gördü. Çünkü insanlar gruplar halinde hacc için gelmekteydiler. Rasûlullah (s.a.v.)'in, devesi doğrulunca telbiye getirdiğini duyanlar, Rasûlullah (s.a.v.) devesine binip devesi doğrulunca telbiye getirdi, dediler. Daha sonra Rasûlullah (s.a.v.) yoluna devam etti ve Beydâ tepesine çıkınca burada tekrar telbiye getirdi. Bunu gören insanlardan başka bir grup, Rasûlullah (s.a.v.) Beydâ'ya çıkınca telbiye getirdi, dediler. Allah'a yemîn ederim ki vacip olan telbiye, namazı kıldığı yerde getirmiş olduğu telbiyedir. Devesi doğrulduğunda ve Beydâ'ya

çıkıldığında da telbiye getirmiştir. Sa'îd b. Cübeyr, "Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'in bu hadisiyle amel eden kimse iki rek'at namaz kıldığı yerde telbiye getirir" demiştir.²²⁴

Tânevî der ki: "Bu iki hadis, namazdan sonra telbiye getirmeyi en ince noktasına kadar açıklamaktadır. İkinci hadis, konuyu tam anlamıyla açıklamakta ve farklı rivâyetleri uzlaştırmaktadır. İbn Abbâs (r.a.) hadisi, Rasûlullah (s.a.v.)'in, namazın peşinden ve devesi doğrulduğunda telbiye getirdiği şeklinde daha ayrıntılı bilgi vermektedir."²²⁵

2.10. İhrâmlı İken Avlanmanın Hükümleri

٢٦٠٩ - عن أبي قتادة ، قال : كنت يوما جالسا مع رجال من أصحاب النبي ﷺ في منزل في طريق مكة ، ورسول الله ﷺ أمامنا ، والقوم محرمون ، وأنا غير محرم عام الحديبية ، فأبصروا حمارا وحشيا ، وأنا مشغول أخصف نعلی ، فلم يؤذنونی ، وأحبوا لو أنى أبصرته ، فالتفت فأبصرته ، فقممت إلى الفرس فأسرجته ، ثم ركبت ونسيت السوط والرمح ، فقلت لهم : ناولوني السوط والرمح ، قالوا : والله لا نعینك علیه فغضبت ، فنزلت فأخذتهما ، ثم ركبت فشدت على الحمار فعقرته ، ثم جئت به وقد مات ، فوقعوا فيه يأكلونه ، ثم أنهم شكوا فی أكلهم إياه وهم حرم ، فرحنا وخبأت العضد معی ، فأدركنا رسول الله ﷺ ، فسألناه عن ذلك ؟ فقال : هل معكم منه شيء ؟ فقلت : نعم ، فناولته العضد . فأكلها وهو محرم

54-2609. Ebû Katâde (r.a.) rivâyet etmiştir: Bir gün Mekke yolu üzerindeki bir yerde Rasûlullah (s.a.v.)'in ashâbından bazıları ile birlikte oturuyordum. Rasûlullah (s.a.v.) önümüzden gitmekteydi. Yanımdakiler ihrâma girmişlerdi. Ben ise ihrâma girmemişim. Hudeybiye senesi idi. Bir yaban eşiği yani zebra gördüler. Ben ayakkabılarımın söküklerini dikmekle meşguldüm. Bana zebrayı göstermediler. Ama hayvanı görmemi istiyorlardı. Dönünce zebrayı gördüm. Atımın yanına geldim ve onu eğerledim. Sonra kırbaç ile mızrağı almadan bindim. Onlara "Kırbacı ve

²²⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 21, 1770.

²²⁵ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 2979, 2980.

mızrağımı verin" dedim. Onlar ise "Vallahi bu konuda sana yardımcı olmayız" dediler. Buna kızmıştım. Atımdan indim. Kırbaçla mızrağımı aldım ve tekrar atıma bindim. Hayvanın üzerine saldırdım ve onu avladım. Getirdiğimde ölmüştü. Arkadaşlarım onu yemeğe koyuldular; fakat ihramlı olarak yedikleri için şüpheye düştüler. Yola koyulduk, ben hayvanın ön bacağını yanımda saklamıştım. Rasûlullah (s.a.v.)'e yetiştik. Bu durumu kendisine anlatıp sorduk. Rasûlullah (s.a.v.), "Yanınızda ondan kalan bir şey var mı?" dedi. Ben "Evet" dedim ve hayvanın ön bacağını kendisine uzattım. İhrâmlı iken onu yedi. Hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Buhârî'de bu şekildedir. Bir rivâyette "O helaldir. Yiyebilirsiniz" ifâdesi vardır.

Müslim'de Rasûlullah (s.a.v.), " Sizden ona işaret eden oldu mu veya avlanmasını istedi mi?" diye sordu. 'Hayır', diye cevap verdiler. Hz.Peygamber (s.a.v.) "Öyleyse yiyebilirsiniz" dedi.

Buhârî'de ise Rasûlullah (s.a.v.) "İçinizde Ebû Katâde'den hayvanı avlamasını isteyen veya ona işaret eden oldu mu?" diye sordu. "Hayır" diye cevap verdiler. Rasûlullah (s.a.v.), "Öyleyse kalan eti de yiyebilirsiniz" dedi rivâyeti vardır.²²⁶

٢٦١٠ - عن جابر : أن النبي ﷺ قال : « صيد البر لكم حلال وأنتم حرم ما لم تصيدوه أو يصاد لكم

55-2610. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), "İhrâmlı iken avlamadığınız veya sizin için avlanılmayan karadaki av hayvanlarından yemenizde sakınca yoktur."²²⁷

Ebû Katâde (r.a.) hadisi, ihrâma giren kişinin avlanmasının yasak olduğunu, av için avcıya yol gösteremeyeceği, yol göstermediği ve işaret etmediği durumlarda ihrâma girmeyen kişinin avladığı av hayvanından yiyebileceğine delildir.

Tânevî der ki: Ebû Katâde (r.a.) Mekke'ye gitmek üzere değil, Rasûlullah (s.a.v.)'in kendisine verdiği bir iş için yola çıkmıştır. İşini bitirince Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbenin umre için Mekke'ye gittiklerini duymuş ve yolda onlara yetişmiştir. Bu

²²⁶ Buhârî, **Sahih**, 28 Cezâü's-Sayd 5, 2570; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 8, 60 (1196).

²²⁷ Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 40, 1851.

olay Hudeybiye senesinde cereyan etmiştir. Olay, mîkat yerlerinin belirlenmesinden önce gerçekleşmiş olabilir. Doğrusunu Allah Teâlâ bilir.²²⁸

İmam Muhammed der ki: "İhrâma girmemiş kişi avladığı hayvanı keserse, ihrâma girmiş kişinin, o etten yemesinde hiçbir sakınca yoktur. Kendisi için avlanılsın veya avlanılmasın fark etmez. Çünkü ihrâma girmeyen kişi o hayvanı avlayıp kesmiştir ki bunu yapmak ona helaldir. Artık o hayvan, av hükmünden çıkmış et haline gelmiştir. Bu durumda ihrâmlı olan kişinin, o hayvanın etinden yemesinde bir sakınca yoktur. Bu İmam Ebû Hanîfe ve tüm fıkıh âlimlerimizin görüşüdür."²²⁹

Ebû Katâde (r.a.), yaban eşeğini kendisi ve beraber olduğu arkadaşları için avlamıştır. Böyle olduğu hadisten açıkça anlaşılmaktadır.

İmam Şâfiî, kendisi için avlanıldığı zaman ihrâmlı kişiye av etini yemesinin helal olmadığı görüşündedir. Bu görüşünü Câbir (r.a.) hadisine dayandırmaktadır. Oysa hadiste İmam Şâfiî'nin görüşünü destekleyecek bir delil yoktur. Çünkü ancak kendi isteği üzerine avlanılırsa o hayvan ihrâma girmiş kişi için avlanılmış olur.²³⁰

2.11. İhrâmlının Giyebileceği ve Örtünmesi Hakkında

٢٦١١ - عن ابن عمر ، قال : سئل رسول الله ﷺ ما يلبس المحرم ؟ قال : « لا يلبس المحرم القميص ، ولا العمامة ، ولا البرنس ، ولا السراويل ، ولا ثوبا مسه ورس ولا زعفران ، ولا الخفين إلا أن لا يجد نعلين فليقطعهما حتى يكونا أسفل من الكعيين

56-2611. Abdullâh b. Ömer (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)’e “İhrâma giren ne giyebilir?” diye soruldu. Rasûlullah (s.a.v.)’de “İhrâma giren, gömlek, sarık, bornoz, şalvar, vers²³¹ veya safran²³² sürülmüş giysi ve mest giyemez. Ancak, terlik bulamazsa topuklarının aşağı kısmına kadar kesmek şartıyla mest de

²²⁸ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2983.

²²⁹ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 151, 446.

²³⁰ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 2987.

²³¹ Vers: Sarı boya veren bitki.

²³² Safran: Safran bitkisinden elde edilen etkili, keskin bir koku çeşidi.

giyebilir” dedi.²³³ Buhârî’de “Alt ve üst giysilerinizi ve terliklerinizi giyerek ihrâma girin. Terlik bulamazsanız mest giyin” şeklinde başka bir rivâyet vardır.²³⁴

٢٦١٢ - عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهما : أن النبي ﷺ قال : « لا تنتقب المرأة

المحرمة ولا تلبس القفازين

57-2612. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’in, “İhrâma giren kadın peçe takmasın, eldiven giymesin” dediğini rivâyet etmiştir.²³⁵

٢٦١٣ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : كان الركبان يمرون بنا ونحن مع رسول الله ﷺ محرمات ، فإذا حازوا بنا سدلت إحدانا جلبابها من رأسها على وجهها فإذا جاوزونا كشفناه

58-2613. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Biz, Rasûlullah (s.a.v.)’le beraber ve ihrâmlı iken hacc kâfileleri ile karşılaştık. Bizim hizamıza geldiklerinde peçelerimizi başımızdan yüzümüze indirirdik. Bizi geçtikleri zaman tekrar açardık.²³⁶

٢٦١٤ - عن سالم : أن عبد الله - يعني ابن عمر - كان يقطع الخفين للمرأة المحرمة، ثم حدثته صفية بنت أبي عبيد أن عائشة حدثتها : أن رسول الله ﷺ كان قد رخص للنساء في الخفين ، فترك ذلك

59-2614. Sâlim (r.a.) rivâyet etmiştir: Abdullâh b. Ömer (r.a.), ihrâma giren kadınların giymiş olduğu mestleri keserdi. Sonra Safiye bint Ebû Ubeyde (r.anhâ) ona, Hz. Âişe (r.anhâ)’nin, “Rasûlullah (s.a.v.), kadınlara mest konusunda izin

²³³ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü’s-Sayd 15, 366; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 1, 2 (1177).

²³⁴ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü’s-Sayd 16, 134.

²³⁵ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü’s-Sayd 13, 1838.

²³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL, 22, 24021; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 33, 1833.

vermiştir” dediğini söyledi. Abdullâh b. Ömer (r.a.)’de bu uygulamasından vazgeçti.²³⁷

٢٦١٥- عن سعيد بن جبیر ، عن ابن عباس : أن رجلا أو قصته راحلته وهو محرم فمات ، فقال رسول الله ﷺ : « اغسلوه بماء وسدر ، وكفنوه في ثوبيه ، ولا تمسوه طيبا ، ولا تخمروا رأسه ولا وجهه ، فإنه يبعث يوم القيامة ملبيا

60-2615. Sa’îd b. Cübeyr, Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den rivâyet etmiştir: Bir adam ihrâmlı iken devesi onu üzerinden attı (veya düştü) ve adamın boynu kırıldı. Adam hemen orada öldü. Rasûlullah (s.a.v.), “Onu su ve sidr²³⁸ ile yıkayın. Başını ve yüzünü örtmeyin. Alt ve üst kısmını örtecek iki parça ile kefenleyiniz. Güzel koku sürmeyin. Muhakkak o, kıyamet günü telbiye getirdiği halde diriltilecektir”²³⁹ buyurdu.

٢٦١٦- أخبرنا مالك ، حدثنا نافع ، أن ابن عمر كان يقول : ما نوق الذقن من الرأس فلا يخمره المحرم

61-2616. Mâlik b. Enes, Nâfi’den, İbn Ömer (r.a.)’nin “İhrâma girenler, çenenin üst kısmından itibaren başını örtmez” dediğini rivâyet etmiştir.²⁴⁰

٢٦١٧- عن عمر وقد رأى على طلحة ثوبا مصبوغا وهو محرم ، فقال : ما هذا ؟ قال : إنما هو مدر ، قال : إنكم أيها الرهط أئمة يقتدى بكم الناس ، فلو أن رجلا جاهلا رأى هذا الثوب لقال : إن طلحة بن عبيد الله كان يلبس الثياب المصبغة في الإحرام فلا تلبسوا أيها الرهط من هذه المصبغة

²³⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 31, 1831.

²³⁸ Sidr: Suudi Arabistan da yetişen, gölgesi koyu, latîf olan bir çeşit kiraz.

²³⁹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 14, 98 (1206); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 89, 3084; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 97, 2851.

62-2617. Hz. Ömer (r.a.), Talhâ (r.a.)'i ihrâmlı iken üzerinde boyalı bir elbise ile gördü ve “Bu nedir?” diye sordu. Talhâ (r.a.)’de “O çamur” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.); “Sizler sahâbe olarak insanların sizi örnek aldığı rehberlersiniz. Bilgisi olmayan bu elbiseyi görünce “Talhâ (r.a.) ihrâmıda iken boyalı elbise giyiyordu” diyebilir. Ey cemaât, ihrâmıda iken boyalı elbise giymeniz uygun değildir.²⁴¹

İmam Muhammed Muvatta’ da şöyle demektedir: “İhrâmlı kişi, aspur²⁴² vers ve safranla boyanmış elbise giyemez. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), “İhrâmlı olan kimse safran veya alaçehrenin değdiği bir elbise giyemez”²⁴³ buyurmuştur. Elbisenin üzerinde bu boyalardan varsa kokusu gidinceye kadar yıkaması gerekir. Bunu yaptıktan sonra rengi gitmemiş de olsa ihrâmlı kişinin, onu giymesinde bir sakınca yoktur.²⁴⁴

Hadiste zikredilenleri ihrâmlı kişinin giyemeyeceği konusunda âlimler ittifak etmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.), gömlek ve şalvar ile bütün dikişli elbiselere, sarık ve bornoz ile dikişli olsun olmasın başı örtenlere, mest ile de ayağı örten her şeye işaret buyurmuştur. Hadiste zikredilenlerin kadınlar tarafından giyilebileceğinde ise ittifak edilmiştir. İbn Hâcer, hadisteki ihrâmlı kişiden maksadın erkek olduğunda ve kadının, bu hükmün dışında tutulduğunda ittifak edildiğini haber vermiştir.²⁴⁵

Abdullâh b. Ömer (r.a.)’in ikinci hadisi, kadınların, ihrâmlı iken yüzlerini ve ellerini örtemeyeceklerine delildir. **Tânevî:** Âlimler, peçe takılmasında ihtilâf etmişlerdir. Hanefîler caiz olduğu görüşündedirler. Bir rivâyete göre Mâlikî ve Şâfiîlere göre de öyledir. Hanefîler, sadece yabancı erkeklerin bakışlarından kadınların korunmak için yüzünü örtmeye ihtiyaç duyduğu zaman, peçeyi başından sarkıtmasına cevaz vermişlerdir. Bu durumda da tenine temas etmeyecek şekilde yüzünden uzak tutarak sarkıtmaya özen gösterilmelidir. Şâfiî âlimleri ve diğerleri de böyle söylemektedir. Bu durum, hadis metniyle reddedilmiş değildir. Bir sonraki Hz. Âişe (r.anhâ) hadisi ile bu hüküm kuvvetlenmektedir. Ancak yasaklanan peçe gibi olmaması için örtünün temas etmeyecek şekilde yüzden uzak sarkıtılmasını caiz

²⁴⁰ Mâlik, *Muvatta’*, I, 327, 13.

²⁴¹ Mâlik, *Muvatta’*, I, 326, 10.

²⁴² Aspur: Kırmızı boya veren bir bitki çeşidi.

²⁴³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 137, 3638.

²⁴⁴ İmam Muhammed, *Muvatta’*, XVI, 425; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 136.

²⁴⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 2988, 2989.

görmüşlerdir. Böylece bir hadisle amel edip diğeri terk edilmiş olmaz; her iki hadisle amel edilmiş olur.²⁴⁶

Sâlim hadisi, kadının mest giyebileceğine delildir. Hanefî mezhebinin görüşü böyledir. Sa'îd b. Cübeyr hadisi başın ve yüzün örtülmeyeceğine delildir.

2.12. İhrâmlının Şalvar (Pantolon) Giyip Giyemeyeceği

۲۶۱۸- عن جابر ، قال : قال رسول الله ﷺ : « من لم يجد نعلين فليلبس خفين ، ومن لم يجد إزارا فليلبس سراويل

63-2618. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), "Terlik bulamayan kişi mest, izâr bulamayan da şalvar giysin" buyurmuştur.²⁴⁷

Ahmed b. Hanbel, terlik ve izâr bulamayan kişinin mesti ve şalvarı olduğu gibi giyebileceklerini söylemiştir. Şâfiî mezhebinde de en doğru görüşün, Ahmed b. Hanbel'in görüşü gibi, şalvarı kesmeden giymenin caiz olduğudur. Âlimlerin çoğu mestin kesilmesi ve şalvarın açılmasının şart olduğunu, aksi takdirde fideye gerekir, demişlerdir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), İbn Ömer (r.a.)'nin rivâyet ettiği hadiste "Ancak terlik bulamazsa topukların aşağı kısmına kadar keserek giyebilir"²⁴⁸ buyurmuştur.

Mâlik b. Enes (r.a.)'e Rasûlullah (s.a.v.)'in "izâr bulamayan şalvar giysin" sözü sorulunca, "Bunu işitmedim ve ihrâmlının şalvar giyebileceğini düşünmüyorum. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), ihrâmlının giymesi yasak olan elbiseler içinde şalvarı da saymış; mesti hariç tuttuğu halde onu hariç tutmadı" demiştir. Oysa Câbir (r.a.) hadisinde bu istisnâ vardır. İbn Abbâs (r.a.)'nin rivâyet ettiği şu hadiste de şalvar istisnâ edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'i Arafat'ta konuşurken, "İzâr bulamayan kişi şalvar giysin; terlik bulamayan da mest giysin" derken işittim.²⁴⁹

İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed, izâr bulamayan kişinin şalvar giyebileceğini caiz görmüşlerdir. Fakat olduğu gibi değil, kesilip

²⁴⁶ Tânevî, *İ'lâû's-Sünen*, VII, s. 2989.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 356, 14465; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 1, 5 (1179).

²⁴⁸ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü's-Sayd 15, 1843; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 1, 5 (1179).

²⁴⁹ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü's-Sayd 15, 1843; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 1, 5 (1179).

açılarak giyilebileceği; şayet kesip açmadan giyilirse fidye ödenmesi gerektiğini söylemişlerdir.²⁵⁰

Hacc ve umre yapacak olanlar, ihram diye de isimlendirilen alt ve üst (ridâ ve izâr) olmak üzere iki parça beyaz büyük havluya bürünmektedirler. Baş tarafı, arkası ve üstü açık terlik giymektedirler. Günümüzde Rasûlullah (s.a.v.)'in açıkladığı şekilde ihrâma girmek oldukça kolaylaşmıştır. Yeter ki sahih sünnete uymak için, ibadetleri bilerek yapmak için gayret gösterilsin.

2.13. İhrâm'a Girdikten Sonra Koku Sürünmenin Yasak Olması

٢٦١٩ - عن ابن عمر في حديثه : « ولا ثوب مسه ورس ولا زعفران » . وقال في المحرم الذي أوقصته ناقتة : « ولا تمسوه طيبا »

64-2619. Abdullâh b. Ömer (r.a.), daha önce geçen (2611) hadiste Rasûlullah (s.a.v.)'in ihrâmlı kişi için, "Vers ve safran sürülmüş olan giysi giyemez" dediğini rivâyet etmişti. Devesinin, üzerinden fırlattığında boynu kırılarak ölen adam hakkında Abdullâh b. Abbâs (r.a.) ise Rasûlullah (s.a.v.)'in "Ona koku sürmeyin" dediğini rivâyet etmiştir.²⁵¹

٢٦٢٠ - وعنه أن رجلا قال لرسول الله ﷺ : من الحاج ؟ قال : « الشعث التفل قال : فأى الحج أفضل ؟ قال : « العج والثج » . قال : وما السبيل ؟ قال : « الزاد والراحلة » .

65-2620. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Adamın biri Rasûlullah (s.a.v.)'e "Hacı kimdir?" dedi. Rasûlullah (s.a.v.), "Saçı başı dağınık ve ter kokandır" buyurdu. Adam, "Hangi hacc daha efdaldır?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.), "Telbiyenin yüksek sesle

²⁵⁰ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 135, 3630.

²⁵¹ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü's-Sayd 15, 1850; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 14, 99 (1206).

getirildiği ve kurban kesilen haccdır. Hacca yol bulmak nasıl olur? Sorusuna Rasûlullah (s.a.v.), “Azık ve binektir” diye cevap verdi.²⁵²

İbn Ömer (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.) rivâyetleri, ihrâma giren kişiye koku sürünmenin yasaklandığına delildir. Hz. Ömer (r.a.), ihrâma girmiş olan Muâviye (r.a.)'den güzel bir koku yayıldığını hissetti ve ona "Dön ve o kokuyu yıka. Rasûlullah (s.a.v.)'in hacı, saç başı dağınık olan ve ter kokandır" dediğini işittim²⁵³ demiştir.

2.14. Safran Gibi Koku Sürülmüş Elbiselerin Yıkanmışsa Giyilebileceği

٢٦٢١ - حدثنا فهد ، ثنا يحيى بن عبد الحميد الحماني ، ثنا أبو معاوية ، وحدثنا ابن أبي عمران ، ثنا عبد الرحمن بن صالح الأزدي ، حدثنا أبو معاوية ، عن عبيد الله ، عن نافع ، عن ابن عمر ، قال : قال رسول الله ﷺ : « لا تلبسوا ثوبا مسه ورس أو زعفران إلا أن يكون غسिला . يعني في الإحرام

66-2621. **Fehd**, Yahyâ b. Abdülhamîd el-Hımmânî, Ebû Muâviye, Ebû İmrân, Abdurrahmân b. Salih el-Ezdî, Ebû Muâviye, Ubeydullâh, Nâfî, İbn Ömer (r.a.) senediyle Rasûlullah (s.a.v.)'in "Yıkanmış olmadıkça (İhrâmda iken) vers veya safran sürülmüş elbise giymeyiniz" dediğini rivâyet etmiştir.²⁵⁴

٢٦٢٢ - ثنا يزيد بن هارون ، ثنا الحجاج ، عن حسين بن عبد الله ، عن عكرمة ، عن ابن عباس ، عن النبي ﷺ ، قال : « لا بأس أن يحرم الرجل في ثوب مصبوغ بزعفران قد غسل وليس له قميص ولا درع

67-2622. **Yezîd b. Hârûn**, el-Haccâc, Hüseyin b. Abdullâh, İkrime (r.a.), İbn Abbâs (r.a.) senediyle Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Üzerinde gömlek ya da elbise olmadığı zaman

²⁵² İbn Mâce, **Sünen**, 25 Menâsik 6, 2896.

²⁵³ Bezzâr, **Müsneid**, I, 285, 182.

kişinin, safran sürülmüş, fakat yıkanmış olan örtü içinde ihrâma girmesinin sakıncası yoktur" dediğini rivâyet etmiştir.²⁵⁵

Safranla boyanmış elbisenin giyilmesi, safranın kokusundan dolayıdır. Yıkamakla koku yok olduğu zaman, illet de yok olmuş ve elbiseden koku giderilmiş olur. Bu, üzerimizdeki elbiseye necaset bulaşmış olması gibidir. Necaset sebebi ile onunla namaz kılınmaz. Fakat yıkanıp temizlenirse elbise temizlenir ve onunla namaz kılınabilir. Bu hüküm, İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'in görüşleridir.²⁵⁶

Tahâvî der ki: Bazıları, vers veya safran sürülmüş bir elbisenin, yıkanmış da olsa ihrâmda iken giyilemeyeceğini, yıkanmış ile yıkanmamış ayrımı yapmadan hepsini yasaklamışlardır. Diğerleri ise, bu durumdaki elbisenin yıkandıktan sonra koku maddesi tamamen gitmemiş olsa bile ihrâmda iken giyilmesinde bir sakınca görmemişlerdir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.)'den, "yıkanmış olmadıkça" şeklinde, ihrâmda iken giyilmesini yasakladığı elbiselerden bunu hariç tutan bir açıklama rivâyet edilmiştir.²⁵⁷

2.15. İhrâmlının Üzerindeki Gömleği Nasıl Çıkarabileceği Hakkında

٢٦٢٣ - عن يعلى بن أمية في رجل أحرم بعمره وهو متضمن بطيب فقال :
اغسل الطيب الذي بك ثلاث مرات ، وانزع عنك الجبة ، واصنع في عمرتك ما تصنع
في حجتك

68-2623. Ya'lâ b. Ümeyye (r.a.) koku sürünmüş ve umre için ihrâma girmiş bir adama "Sürdüğün kokuyu üç defa yıka, cübbeni de çıkar, haccda yaptığın gibi umrede de aynısını yap" demiştir. Ahmed b. Hanbel ve Buhârî rivâyet etmiştir.²⁵⁸ Hadis, Ebû Dâvûd da "Adam cübbesini başından çıkardı" diye devam etmektedir.²⁵⁹

²⁵⁴ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 136, 3631.

²⁵⁵ Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, III, 29.

²⁵⁶ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 136, 3634.

²⁵⁷ Tahâvî, *a.g.e.*, II, 136.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIX, 468, 17948; Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 17, 1536.

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Hacc 30, 1820.

Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'in yanında oturuyordum. Rasûlullah (s.a.v.), gömleğini göğsünün üzerinden yırttı ve ayaklarından çıkardı. İnsanlar Rasûlullah (s.a.v.)'e (şaşkın şaşkın) baktılar. "Rasûlullah (s.a.v.), "Ben sevk ettiğim büyükbaş kurbanlıklarımın hedy olduğuna dair bir alâmet konmasını ve falan yerde işaretlenmesini emretmişim. Gömleğimi giymişim ve çıkarmayı unutmuşum. Gömleği başımdan çıkarmam söz konusu değil" dedi.²⁶⁰

Tânevî der ki: "Âlimlerin çoğunluğu Ya'lâ hadisini delil almışlardır. Çünkü senedi Câbir (r.a.)'in senedinden daha sağlamdır. Çünkü ihrâma giren, başının üzerinde giysi veya başka bir şey taşırsa veya elini başının üzerine koyarsa bunda bir sakınca olmadığı hakkında görüş birliği vardır. Baş örtmenin yasaklanmış olması, sadece başlık, sarık ve namaz takkesi gibi başa takılanların giyilmemesi şeklindedir. İhrâmlı kişi, gömleği başından çıkardığında bir süre örtmüş olsa da gömleği başına giymiş olmayacağından sakıncası yoktur. Câbir (r.a.) hadisi, hassasiyet göstermeye ve takvâya yorumlanmalıdır."²⁶¹

2.16. İhrâmlı Kişi Başını ve Vücûdunu Yıkanması

٢٦٢٤ - عن عبد الله بن حنين : أن ابن عباس والمسور بن مخرمة اختلفا بالأبواء ، فقال ابن عباس رضي الله عنهما : يغسل المحرم رأسه ، قال المسور : لا يغسله ، فأرسلني ابن عباس إلى أبي أيوب الأنصاري ، فوجدته يغتسل بين القرنين وهو يستتر بثوب ، فسلمت عليه ، فقال : من هذا ؟ قلت : عبد الله بن حنين ، أرسلني ابن عباس يسألك كان رسول الله ﷺ يغسل رأسه وهو محرم ؟ فوضع يده في الثوب فطأطأه ، حتى بدا لي رأسه ، ثم قال لإنسان يصب عليه : اصب ، فصب على رأسه ، ثم حرك رأسه بيديه فأقبل بهما وأدبر ، فقال : هكذا رأيتُه ﷺ يفعل ، فقال المسور لابن عباس : لا أماريك أبدا .

69-2624. Abdullâh b. Huneyn rivâyet etmiştir: İbn Abbâs (r.a.) ve el-Misver b. Mahreme (r.a.), Ebvâ'da ihtilafa düştüler. İbn Abbâs (r.a.) "İhrâma giren başını

²⁶⁰ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 138, 3640.

²⁶¹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3001.

yıkayabilir" dedi. Misver (r.a.) ise "Yıkayamaz" dedi. İbn Abbâs (r.a.) beni Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.)'e gönderdi. Onu kuyunun yanındaki kovanın asılı olduğu direklerin arasında bir giysiyi kendine siper edinmiş yıkanırken gördüm. Selâm verdim. "Kim o?" diye sordu. "Abdullâh b. Huneyn. Beni İbn Abbâs (r.a.) gönderdi. Sana, Rasûlullah (s.a.v.)'in ihrâmlı iken başını yıkayıp yıkamadığını soruyor" dedim. Elini siper edindiği giysinin üzerine koydu ve başını görünene kadar indirdikten sonra su döken kişiye "Dök" dedi. O da başına su döktü. Sonra ellerini başında ileri geri gezdirdi. "Rasûlullah (s.a.v.)'i böyle yaparken gördüm" dedi. Misver (r.a.), İbn Abbâs (r.a.)'ya "Bundan sonra asla seninle tartışmayacağım" dedi.²⁶²

Hadis ihrâmda iken başın ve vücudun yıkanabileceğine delildir. Cünüplükten kurtulmak için ihrâmlı kişinin yıkanabileceğinde görüş birliği vardır. Serinlemek vb. için başı yıkamaya gelinde Hanefiler ve çoğunluk, bunun caiz olduğu ve mekrûh olmadığı görüşündedir. İmam Şâfiî, kişinin, kıl koparmadan başını sidr veya hatmi ile yıkamasının caiz olduğunu söyler. Kıl koparmadıkça fidye de gerekmez.²⁶³

Merğînânî Hidâye'de der ki: "İhrâmda olan kimse başını ve sakalını hatmi ile yıkayamaz. Çünkü hatmi güzel kokulu bir bitkidir. Üstelik baştaki haşereleri de öldürür."²⁶⁴

Tânevî der ki: Hadis metninden, sahâbîlerin tartıştıkları zaman, ancak delil olduğunda birbirlerinin sözlerini kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Öyleyse nassın olduğu yerde içtihad ve kıyas terk edilmelidir. Ayrıca Misver (r.a.), İbn Abbâs (r.a.)'nin faziletini kabul etmiş ve onunla bir daha tartışmamaya karar vermiştir. Bu hadis, bir müctehidin, kendisinden daha üstün olduğunu anladığı başka bir müctehide uymasının caiz olduğuna delildir.²⁶⁵

²⁶² Mâlik, *Muvatta'*, I, 323, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVIII, 510, 23529; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 22, 2934; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 37, 1840; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 27, 2663.

²⁶³ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, VIII, 126.

²⁶⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 137.

²⁶⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3003.

2.17. İhrâmlının Sıcaktan Korunmak İçin Gölgelemesi

٢٦٢٥ - عن أم الحصين ، قالت : حججنا مع رسول الله ﷺ حجة الوداع ، فرأيت أسامة وبلالا ، وأحدهما أخذ بخطام ناقة النبي ﷺ ، والآخر رافع ثوبه يستره من الحر ، حتى رمى جمرة العقبة ، وفي رواية : والآخر رافع ثوبه على رأس النبي ﷺ يظلمه من الشمس

70-2625. Ümmü'l-Husayn (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Vedâ haccında Rasûlullah (s.a.v.) ile hacc yaptık. Üsâme ve Bilâl (r.anhümâ)'yı gördüm; birisi Rasûlullah (s.a.v.)'in devesinin yularını tutmuş, diğeri de sıcaktan korumak üzere elbisesini kaldırmıştı. Bu Akabe cemresine kadar devam etti. Bir başka rivâyette ise "Rasûlullah (s.a.v.)'i güneşten korumak için elbisesini Rasûlullah (s.a.v.)'in başının üzerine gölgelik etmesi için kaldırmıştı" şeklindedir.²⁶⁶

٢٦٢٦ - عن جابر في حديث طويل : فلما كان يوم التروية توجهوا إلى منى ، فأهلوا بالحج ، وركب رسول الله ﷺ ، فصلى بها الظهر ، والعصر ، والمغرب ، والعشاء والفجر ، ثم مكث قليلا حتى طلعت الشمس ، وأمر بقبة من شعر ، فضربت له بنمرة فسار حتى أتى عرفة ، فوجد القبة قد ضربت له بنمرة ، فنزل بها

71-2626. Câbir (r.a.), uzun bir hadisin bir bölümünde şöyle rivâyet etmiştir: Terviye²⁶⁷ günü gelince Mina'ya gitmek için yöneldiler ve hacc için ihrâma girdiler. Rasûlullah (s.a.v.), devesine bindi. Mina'da öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını kıldı. Sonra güneş doğuncaya kadar biraz bekledi ve kıl çadır kurulmasını emretti. Nemîre'de çadır kuruldu. Yürüyerek Arafat'a gitti ve kendisi için Nemîre'de kurulmuş olan çadırda konakladı.²⁶⁸

Tânevî der ki: Ümmü'l-Husayn (r.anhâ) hadisi, ihrâma giren kişinin, sıcaktan korunmak için bir elbise, devenin hevdecisi ve şemsiye gibi başka bir şeyle

²⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XLV, 233, 27259; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 51, 312 (1298).

²⁶⁷ Terviye günü: Zî'l-hicce'nin sekizinci günü.

gölgelenebileceğini açıkça göstermektedir. Âlimlerin çoğunun görüşü budur. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel ise bunun caiz olmadığını söylemektedirler. Fakat hadis aksini göstermektedir. Bazı Mâlikîler, hadisteki gölgelenmenin devamlı olmadığını ve İmam Mâlik'in de ihrâmlı kişinin, eliyle gölgelenmesine cevaz verdiğini söylemektedirler. Ihrâmlı kişi, gölgelendiği takdirde İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre fidye vermesi gerekir. Ihrâmlı kişi, bir çadırın içinde veya çatının altına oturup gölgelense bunun caiz olduğunda ittifak vardır.²⁶⁹

III. MEKKE'DE YAPILACAK OLAN HACC MENÂSİKİ

Bu bölümde Mekke'ye varınca ilk önce Tavaf yapmak gerektiği, tavafin yapılışı ve tavaf namazı, başkasını rahatsız etmeden Haccer-i Esved'i İstilam etmenin, buna imkân yoksa uzaktan selamlamanın, tekbîr, tehlîl ve salevât getirmenin müstehâb olduğu ele alınacaktır.

3.1. Mekke-i Mükerreme'ye Giriş ve Sonrasında Yapılması Gerekenler

٢٦٢٧ - عن عائشة رضي الله تعالى عنها : أن النبي ﷺ أول شيء بدأ به حين قدم مكة أنه توضأ ثم طاف بالبيت

72-2627. Hz. Âişe (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'in, Mekke'ye vardığı zaman ilk önce abdest alıp Kâbe'yi tavaf ettiğini rivâyet etmiştir.²⁷⁰

٢٦٢٨ - عن جابر أن النبي ﷺ لما قدم مكة دخل المسجد ، فاستلم الحجر ثم مضى .

²⁶⁸ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 56, 1905.

²⁶⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3003.

²⁷⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 78, 1614; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 29, 190 (1235).

73-2628. **Câbir (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Mekke'ye vardığında Mescid-i Haram'a girdiğini, Hacer-i Esved'i istilam ettiğini sonra diğer menâsiki yapmaya koyulduğunu rivâyet etmiştir.²⁷¹

٢٦٣٠ - عن سعيد بن المسيب، عن عمر رضي الله عنهما: أن النبي ﷺ قال له: «يا عمر! إنك رجل قوى، لا تزاحم على الحجر فتؤذي الضعيف، إن وجدت خلوة فاستلمه، وإلا فاستقبله وكبر وهلل»

74-2630. **Sa'îd b. el-Müseyyeb**, Hz. Ömer (r.a.)'den, Rasûlullah (s.a.v.)'in kendisine "Ey Ömer! Sen güçlü kuvvetli birisin. Hacer-i Esved'in yanında izdihama sebep olup da zayıf olanlara rahatsızlık verme. Boşluk bulduğunda istilam et; bulamazsan uzaktan selamla, tekbîr ve tehlîl getir" dediğini rivâyet etmiştir.²⁷²

Memleketimizden hacc veya umre için Mekke'ye gidenler, ilk önce otele gitmektedirler. Eşyalar odalara yerleştirildikten ve bir süre dinlenildikten sonra Kâbe'ye gidilmektedir. Hz. Âişe (r.anhâ) ve Câbir (r.a.) hadisleri, Mekke'ye girildiğinde ilk olarak Kâbe'yi tavaf etmenin, Sa'îd b. el-Müseyyeb hadisi de Mekke'ye girildiğinde Hacer-i Esved'i istilam etmenin, tekbîr ve tehlîl getirmenin müstehâb olduğuna delildir. Mescid-i Haram'a giren kişi ilk iş olarak namaz kılmaz; Kâbe'yi tavaf eder. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'ye geldiğinde Mescid-i Haram'ı namazla değil, tavafla selamlamıştır.

3.2. Hacer-i Esved'i İstilâm Ederken Okunacak Dualar ve Selamlama Âdâbı

٢٦٣١ - عن ابن عمر: أنه كان إذا استلم الحجر قال: بسم الله والله أكبر

75-2631. **Abdullâh b. Ömer (r.a.)** Hacer-i Esved'i istilam ederken "Bismillâhi Allah ekber" derdi.²⁷³

²⁷¹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 20, 150 (1218).

²⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 321, 190; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 130, 9261.

²⁷³ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 128, 9250.

٢٦٣٢ - وعنه : أنه كان إذا أراد أن يستلم يقول : اللهم إيماناً بك ، وتصديقاً بكتابك، واتباعاً لسنة نبيك ، ثم يصلى على النبي ﷺ ، ثم يستلمه

76-2632. **İbn Ömer (r.a.)**, Hacer-i Esved'i istilam edeceği zaman "Allahümme îmânen bike ve tasdîkan bi kitêbike ve't tibâen li sünneti nebiyyike"²⁷⁴ der, sonra Rasûlullah (s.a.v.)'e salevât getirir ve sonra da Hacer-i Esved'i istilam ederdi.²⁷⁵

٢٦٣٣ - ورواه البيهقي والطبراني في « الأوسط والدعاء » عن الحارث الأعور ، عن علي : أنه كان إذا مر بالحجر الأسود فرأى عليه زحاما استقبله وكبر ثم قال : اللهم إيماناً بك ، وتصديقاً بكتابك ، واتباعاً لسنة نبيك

77-2633. **Beyhakî** rivâyet etmiştir: Hz. Ali (r.a.), Hacer-i Esved'in yanına geldiğinde kalabalık gördü ve onu karşıdan selamladı ve tekbîr getirdi. Sonra "Allahümme îmânen bike ve tasdîkan bi kitêbike ve't tibâen li sünneti nebiyyike" dedi.²⁷⁶

٢٦٣٤ - عن ابن أبي نجيح ، قال : أخبرت أن بعض أصحاب النبي ﷺ قال : يا رسول الله ! كيف نقول إذا استلمنا ؟ قال : « قولوا : بسم الله والله أكبر ، إيماناً بالله وتصديقاً لما جاء به محمد »

78-2634. **İbn Ebû Nüceyh (r.a.)** rivâyet etmiştir: Bana haber verildi ki bir sahâbî "Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! İstilam ederken ne diyelim?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.) de "Bismillâhi Allah ekber, îmânen billâhi ve tasdîkan limâ câe bihî Muhammed (s.a.v.) deyiniz"²⁷⁷ dedi.²⁷⁸

²⁷⁴ Allâhım! Sana îmân ederek, kitâbını tasdik ederek, Peygamber (s.a.v.)'inin sünnetine uyarak.

²⁷⁵ Beyhakî, **a.g.e.**, V, 128, 9252.

²⁷⁶ Beyhakî, **Sünenü'l-Kübrâ**, V, 128, 9251.

²⁷⁷ Allâh'ın adıyla, Allâh en büyüktür. Allâh (c.c.)'ne îmân ederek ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiğini tasdik ederek.

²⁷⁸ Şafîi, **el-Ümm**, II, 186.

Hadisler, Hacer-i Esved'i istilam ederken okunacak olan dualar hakkında bilgi vermektedir. Abdullâh b. Sercis rivâyet etmiştir: Ben Hz. Ömer (r.a.)'in, Hacer-i Esved'i öptüğünü ve şöyle dediğini duydum: "Ey taş! Seni öpüyorum ve biliyorum ki sen bir taşsın. Ne zarar ne de fayda verirsin. Allah Teâlâ benim Rabbimdir. Rasûlullah (s.a.v.)'i seni öperken görmüş olmasaydım, seni öpmezdim."²⁷⁹

Tânevî der ki: Hacc ve umre de rehber durumunda olan ileri gelen kişilerin ve âlimlerin, Hacer-i Esved'i istilam ederken "Biliyorum ki sen bir taşsın. Ne zarar ne de fayda verirsin. Allah Teâlâ benim Rabbimdir ve O'ndan başka ilâh yoktur. Rasûlullah (s.a.v.)'in seni öptüğü haberi bize ulaşmamış olsaydı seni öpmezdim" demeleri ne kadar güzel ve yerinde olur! Müslümanlar, kadın erkek karışık bir vaziyette izdiham sebebiyle birbirlerine eziyet etmektedirler. Hacer-i Esved'i öperken Rasûlullah (s.a.v.)'in ve Hz. Ömer (r.a.)'in söylediği gibi söylemeye devam etsek, bu işin hakikati ile insanları bilgilendirsek daha güzel ve sünnete uygun olur.²⁸⁰

Hacca ve umreye gidenlere, bu bilgiler ve daha fazlası en ince detaylarına varıncaya kadar seminerlerde ve o mübarek beldelerde anlatılmaktadır. Ne yazık ki Müslümanlar, Hacer-i Esved söz konusu olduğunda apayrı bir ruh haline sahip oluyorlar. Daha da acı olanı; kadınların da erkekler gibi davranmaları. Hacer-i Esved'in istilam edilmesi için yaşananların İslâm âlimleri ve Müslüman psikologlar tarafından en ince detayına kadar araştırılması ve Müslümanlara hiç yakışmayan oradaki çirkin davranışların son bulması için çareler üretilmelidir.

Hatîm (Hicr-i İsmâil)'in çevresini kaplayan hilâl şeklindeki mermerin aynısından Hacer-i Esved'in olduğu yere de yapılması uygun olabilir. Böylece karşıdan selamlama yapılmış, kadın erkek insanların birbirlerini ezmelerinin önüne geçilmiş olur.

3.3. İstilâm Edilen Rükünlerde Elleri Kaldırmak

٢٦٣٥ - عن إبراهيم النخعي ، قال : ترفع الأيدي في سبع مواطن : في افتتاح الصلاة وفي التكبير للقنوت في الوتر ، وفي العيدين ، وعند استلام الحجر ، وعلى الصفا والمروة ، وبجمع وعرفات ، وعند المقامين وعند الجمرتين

²⁷⁹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 41, 248 (1270); Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 147, 2935.

79-2635. İbrâhîm en-Nehâî, "Yedi yerde eller kaldırılır: Namaza başlarken, vitir namazında kunut için tekbîr getirirken, Ramazan ve Kurban bayramı namazlarında, Hacer-i Esved'i istilam ederken, Safâ ile Merve'de, Müzdelife'de ve Arafat'ta, iki cemrede (Bayramın ikinci, üçüncü günleri orta ve küçük şeytanı taşlarken) dua yapılacak yerde dururken."²⁸¹

٢٦٣٦ - عن ابن عمر ، قال : لم أر النبي ﷺ يمس من الأركان إلا اليمانيين

80-2636. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in sadece Rûkn-i Yemânî'ye dokunduğunu rivâyet etmiştir.²⁸²

٢٦٣٧ - عن نافع ، قال : رأيت ابن عمر استلم الحجر بيده ، ثم قبل يده ، وقال : ما تركته منذ رأيت رسول الله ﷺ يفعله

81-2637. Nâfi, İbn Ömer (r.a.)'nin, Hacer-i Esved'i eliyle istilam ettiğini ve "Rasûlullah (s.a.v.)'i böyle yaparken gördüğümden bu güne kadar hiç bırakmadım" dediğini rivâyet etmiştir.²⁸³

٢٦٣٨ - عن أبي الطفيل عامر بن واثلة قال : رأيت رسول الله ﷺ يطوف بالبيت ، ويستلم بمحجن معه ويقبل المحجن

82-2638. Ebu't-Tufeyl Âmir b.Vâsile (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'i Tavaf ederken beraberindeki ucu eğik çomağı Hacer-i Esved'e değdirerek İstilam ettiğini ve onu (çomağın ucunu) öptüğünü gördüğünü söylemektedir.²⁸⁴

²⁸⁰ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3017.

²⁸¹ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 178, 3825.

²⁸² Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 59, 5851; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 5, 25 (1187); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 25 Hacc 47, 1874.

²⁸³ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 57, 1606; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 40, 246, (1268).

²⁸⁴ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 42, 257 (1275).

٢٦٣٩ - عن ابن عباس ، قال : طاف النبي ﷺ في حجة الوداع على بعير يستلم الركن بمحجن ، متفق عليه ، وفي لفظ : طاف رسول الله ﷺ على بعير ، كلما أتى على الركن أشار إليه بشيء في يده وكبر

83-2639. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, Vedâ haccında, devenin üzerinde ucu eğik çomağıyla Rüknu istilam ettiğini haber vermiştir.²⁸⁵ Diğer bir hadiste ise "Rasûlullah (s.a.v.), devenin üzerinde iken tavaf yaptı. Rükne her geldiğinde elindeki bir şeyle ona (Hacer-i Esved) işaret etti ve tekbîr getirdi" şeklindedir.²⁸⁶

Abdullâh b. Ömer (r.a.) hadisi, sadece Hacer-i Esved ve Rükni Yemânî'nin istilam edileceğine delildir. Diğer hadisler ise, istilam etmenin mümkün olmadığında, bir şeyi Hacer-i Esved'e ve Rükni Yemânî'ye değdirir gibi işaret ederek onun öpüleceği bilgisini vermektedir.

Kadın, erkeklerle birlikte tavaf ederken, onlardan ayrı bir tarafta tavaf etmeli, istilam etmek için erkeklerle itişip kakışmamalıdır. Hz. Âişe (r.anhâ)'nin kölelerinden birisi, yanına gelmiş ve ona "Ey mü'minlerin annesi! Kâbe'yi tavaf ettim. Rükni'ü iki veya üç kere istilam ettim" deyince Hz. Âişe (r.anhâ), "Allah iyiliğini versin, Allah iyiliğini versin! Erkeklerin arasında itişip kakıştın desene. Tekbîr getirip geçseydin!" demiştir.²⁸⁷

Yeterli eğitim almadıklarından ve İslâmî edep ve terbiye eksikliği vb. sebeplerden dolayıdır ki; hacc ve umreye giden hanımlar, Hacer-i Esved'e elleriyle dokunmak için çok kalabalık olmasına rağmen erkeklerin arasına karışmakta ve başörtülerinin ve elbiselerinin açılmasına aldırış etmeden tüm güçlerini harcamaktadırlar. Günümüz Müslümanları arasında Hacer-i Esved'i selamlamak, haccın ve umrenin olmazsa olmaz şartı gibi kabul görmektedir. Burada harcanan güç, kararlılık ve gayret; Kur'ân-ı ve Sünneti anlamak ve yaşamak için sarfedilse ne kadar güzel ve yerinde olur. Tavaf yaparken erkek ve kadınların birbirlerinin kollarına girmeleri, ellerini bellerine ve omuzlarına koymaları ve evlenme ilanı gibi davranışlarda bulunmaları sürekli gözlemlediğimiz şeyler haline gelmiştir.

²⁸⁵ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 58, 1607; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 42, 253 (1272).

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 208, 2378.

²⁸⁷ Şâfiî, **Müsned**, I, 345.

3.4. Kudûm²⁸⁸ Tavafi, Tavaflarda Remel²⁸⁹ ve Izdîbâ²⁹⁰

٢٦٤٠ - عن جابر : أن رسول الله ﷺ لما قدم مكة بدأ الحج بالحجر فاستلمه ، ثم أخذ عن يمينه ، فرمل ثلاثة أشواط ومشى أربع

84-2640. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Mekke'ye geldiğinde ilk önce Hacer-i Esved'i istilam etti, sonra Hacer-i Esved'in sağ tarafından tavaf yapmaya başladı. İlk üç şavtta remel yaptı, dört şavtta ise normal şekilde yürüdü.²⁹¹

٢٦٤١ - عن ابن عمر: أن النبي ﷺ كان إذا طاف بالبيت الطواف الأول خب ثلاثا، ومشى أربعاً ، وفي رواية : إذا طاف في الحج والعمرة أول ما يقدم فإنه يسعى ثلاثة أطواف بالبيت ويمشى أربعة

85-2641. Abdullâh b. Ömer (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), ilk tavafını yaptığında üç şavtını koşar adımlarla, diğer dört şavtını ise normal yürüyerek yapmıştır.²⁹² Diğer bir rivâyette: Hacc ve umrede ilk olarak tavaf yaptı. İlk üç şavtını koşar adımlarla, dört şavtını ise normal yürüyerek yerine getirdi, şeklindedir.²⁹³

٢٦٤٢ - عن ابن عباس : أن رسول الله ﷺ وأصحابه اعتمرُوا من جعرانة ، فرملوا بالبيت، وجعلوا أرديتهم تحت آباطهم ، ثم قذفوها على عواتقهم اليسرى

²⁸⁸ Kudûm Tavafi: Mekke dışından gelenlerin Mekke'ye vardıklarında yaptıkları ilk Tavaftır.

²⁸⁹ Remel: Tavafin ilk üç şavtında adımları kısaltarak, omuzları silkerek çalimli yürümek.

²⁹⁰ Izdîbâ: İhramlı iken omuza alınan örtünün (rida) bir ucunun sağ koltuğun altına alarak sol omuz üzerine atmasıdır.

²⁹¹ Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 39, 150 (1218).

²⁹² Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 57, 1617; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 39, 230 (1261).

²⁹³ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 63, 1616; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 39, 231 (1261).

86-2642. Abdullâh b. Abb'as (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbe, Cî'râne'den umre yapmaya gittiler. Remel yaparak Kâbe'yi tavaf ettiler ve ridalarını sağ koltuklarının altından geçirip sol omuzlarının üzerine attılar.²⁹⁴

Tânevî der ki: Kudûm tavafinın vacip olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. İmam Mâlik ve bazı Şâfiî âlimleri "*Beytü'l-atîk'i (Kâbe'yi) Tavaf etsinler*"²⁹⁵ âyeti ve "*Hacc ibadetinizi benden alınız*"²⁹⁶ hadisi sebebiyle farz olduğunu kabul etmişlerdir.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre Kudûm tavafı sünnettir. İmam Şâfiî, Kudûm tavafinın tahîyyetü'l mescit namazı hükmünde olduğunu söylemiştir. Her ikisi de "Kudûm tavafı hakkında bir emir yoktur; yalnız Rasûlullah (s.a.v.) bu tavafı yapmıştır" demişlerdir. Âyetin delil olarak görülmesine gelince, âyette ki tavafın; Kudûm tavafı değil, Ziyaret tavafı olduğunda ittifâk edilmiştir. Kudûm tavafinın vacip değil de sünnet olduğuna başka bir delil de Mekke'ye vardığı zaman hayız halinde olan bir kadından bu tavafın düşmesidir. Vaktin dar olduğu bir zamanda, Kudûm tavafı ile meşgul oldukları zaman, Arafat vakfesini kaçıracaklarından endişe ederlerse erkeklerden de düşmektedir. Vacip olsaydı düşmez, kaçırıldığından dolayı da keffâret gerekirdi. Keffâret gerektiğini söyleyen hiç kimse yoktur.²⁹⁷

Câbir (r.a.), Hz.Peygamber (s.a.v.)'in Vedâ haccında, o zaman Mekke'de hiç kâfir kalmadığı halde remel yaptığını rivâyet ediyor. Hadis, sebebi ortadan kalksa bile, remelin sünnet olarak devam ettiğini göstermektedir. Remel; kâfirler, Müslümanların güçlerini görsünler diye, ilk önce kaza umresinde yapılmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbe Hudeybiye'den sonra umre yapmak üzere Mekke'ye doğru yola çıktıklarında, Müşrikler "Yesrib hummasının, kendilerini zayıf düşürdüğü bir topluluk size geliyor" dediler. Hz Peygamber (s.a.v.), Ashâbına remel yapmalarını emir buyurdu. Mekke'li müşrikler, "Hummanın zayıf düşürdüğünü iddia ettiğiniz kimseler bunlar mı? Bunlar, önceki hallerinden daha güçlüler"²⁹⁸ dediler.

Hz. Ömer (r.a.), "Niçin remel yaparız, omuzları açarak çalılımlı çalılımlı yürürüz?! Sıkıntılar ortadan kalkmış, Allah Teâlâ İslâm'ı muvaffak kılmış, küfrü ve

²⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 12, 2792; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 25 Hacc 49, 1884.

²⁹⁵ Hacc, 22/29.

²⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 25 Hacc 77, 1970.

²⁹⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3022.

²⁹⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 55, 1602.

kâfirleri mağlup etmiştir. Böyle de olsa biz, Rasûlullah (s.a.v.) zamanında yaptığımız hiçbir şeyi terk etmeyiz" demiştir.²⁹⁹

3.5. Tavaf'ı Hatîm'in³⁰⁰ (Hicr-i İsmâil) Dışından Yapmak

٢٦٤٣ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : سألت النبي ﷺ عن الحجر آمن البيت هو؟ قال : نعم ، قلت : فما لهم لم يدخلوه فى البيت ؟ قال : « إن قومك قصرت بهم النفقة ، ولولا أن قومك حديث عهد بالجاهلية فأخاف أن تنكر قلوبهم لنظرت أن أدخل الحجر البيت

87-2643. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'e "Hatîm, Kâbe'nin bir parçası mıdır" dedim, "Evet" diye cevap verdi. "Neden Kâbe'ye katmamışlar?" diye sordum, "Eğer cahiliye döneminin hatıraları kavminin zihninde halen canlı olarak durmasaydı ve onların kırılacaklarından endişe etmeseydim Hatîm'i Kâbe'ye dahil etmek isterdim" dedi.³⁰¹

٢٦٤٤ - عن ابن عباس ، قال : الحجر من البيت ؛ لأن رسول الله ﷺ طاف بالبيت من ورائه ، قال الله تعالى : ﴿ وليطوفوا بالبيت العتيق ﴾

88-2644. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Hatîm'in, Kâbe'nin bir parçası olduğunu; çünkü Rasûlullah (s.a.v.)'in tavafı onun dışından yaptığını haber vermiştir.³⁰² Allah Teâlâ, "Beytü'l-atîk'i (Kâbe) tavaf yapsınlar" buyurmuştur.³⁰³

Hz. Âişe (r.anhâ) hadisi, Hatîm'in Kâbe'den bir bölüm olduğunu göstermektedir. Tavaf, ancak Hatîm'in duvarının dışından yapılırsa geçerli olur.

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 405, 317; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 50, 1887.

³⁰⁰ Hatîm: Kâ'be'nin yanbaşında yarım dâire biçiminde çevrili olan kısım.

³⁰¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 42, 7243; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 70, 405 (1333).

³⁰² Hâkim, *Müstedrek*, I, 630, 1688.

³⁰³ Hacc, 22/29.

Hatîm'i çevreleyen duvarın içinden geçen kimsenin tavafı geçerli olmaz. İbn Abbâs (r.a.) hadisi, tavaf'ın Hatîm'in dışından yapılmasının vacip olduğuna delildir.

3.6. Tavaf'ın Her Şavt'ında Hacer'i Esved'i ve Rûkn-i Yemânî'yi İstilam Etmek

٢٦٤٥ - عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : طاف النبي ﷺ بالبيت على بعير ، كلما أتى الركن أشار إليه بشيء كان عنده وكبر

89-2645. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, Kâbe'yi devesinin üzerinde tavaf ettiğini, Hacer-i Esved'e her gelişinde yanındaki bir şeyle onu selamlayıp tekbîr getirdiğini rivâyet etmiştir.³⁰⁴

٢٦٤٦ - عن ابن عمر رضى الله عنهما ، أن النبي ﷺ كان إذا طاف بالبيت مسح ، أو قال : استلم الحجر والركن في كل طواف

90-2646. Abdullâh b. Ömer (r.a.), "Rasûlullah (s.a.v.), Kâbe'yi tavaf ettiğinde dokunmuştu" veya "Her tavafta Hacer-i Esved'i ve Rûknü Yemânî'yi istilam etmişti" demiştir.³⁰⁵

İbn Abbâs (r.a.) hadisinde geçen şey'den maksat, ucu eğri çomaktır. Buhârî, Sahih'inde İbn Abbâs (r.a.)'den, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Vedâ haccında devesinin üzerinde iken Rûknü, ucu eğri çomakla istilam ettiğini rivâyet etmiştir.³⁰⁶

Müslim, İbn Ömer (r.a.)'nin de Hacer-i Esved'i eliyle istilam ettiğini sonra da elini öptüğünü rivâyet etmiştir.³⁰⁷

Atâ, "Ebû Saîd (r.a.), Ebû Hüreyre (r.a.) ve Câbir (r.a.)'i, Hacer-i Esved'i istilam ettiklerinde kendi ellerini öptüklerini gördüm" demiş, "İbn Abbâs (r.a.)'yı?" "Çok" diye cevap vermiştir. Bu nedenle âlimlerin çoğunluğu, "Sünnet olan Rûknü

³⁰⁴ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 62, 1613.

³⁰⁵ Hâkim, *Müstedrek*, I, 626, 1676.

³⁰⁶ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 61, 1607.

³⁰⁷ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 40, 246 (1268).

istilam edip kendi elini öpmektir. Eliyle istilam edemezse elindeki bir şeyle istilam eder ve onu öper. Buna da imkân bulamazsa sadece eliyle istilam eder" demiştir. İmam Mâlik bir rivâyette "Elini öpmez" demiştir.³⁰⁸

Günümüzde hacc ve umre yapanların büyük çoğunluğunun uygulaması Hacer-i Esved'i karşıdan eliyle selamlayıp kendi elini öpmek şeklindedir. Kadınlardan ve erkeklerden bazıları ise birbirlerini ezme ve sakat kalma pahasına da olsa Rûknü öpebilmek için her yolu denemektedirler. İslâmî ahlak ve edep kaidelerini hiçe saymaları, üzerinde düşünülmesi ve acil tedbirler alınması gereken bir problem olarak çözüm beklemektedir.

3.7. Mazeret Olduğunda Binek Üstünde Tavaf Yapmak Caizdir

٢٦٤٧ - عن ابن عباس : قدم النبي ﷺ مكة وهو يشتكى ، فطاف على راحلته

91-2647. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, Mekke'ye rahatsız olarak geldiğini ve Kâbe'yi binek (Deve) üzerinde tavaf ettiğini rivâyet etmiştir.³⁰⁹

٢٦٤٨ - عن أم سلمة رضي الله عنها ، قالت : شكوت إلى رسول الله ﷺ أني أشتكى ، فقال : « طوفى من وراء الناس وأنت راكبة

92-2648. Ümmü Seleme (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'e rahatsızlığımı haber verdiğimde "Binek üzerinde ve insanların arkasından tavaf et" dedi.³¹⁰

İbn Abbâs (r.a.) hadisinden, Rasûlullah (s.a.v.)'in, binek üzerinde tavaf etmesinin bir mazeret sebebiyle olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Rasûlullah (s.a.v.)'in, "İnsanların arkasından tavaf et!" sözünden, kadınların erkeklerle beraber tavaf edebilecekleri, ancak mümkün olduğunca erkeklerin arkasından tavaf etmelerinin

³⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 473, 1607.

³⁰⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 48, 1881.

³¹⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 64, 1633; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 253.

daha iyi olacağı anlaşılır. Tavaf, namaza benzer bir ibadettir. Namazda nasıl kadınlar erkeklerin arkasında dururlarsa, Tavafta da öyle olmaları gerekir.³¹¹

Tânevî der ki: Ümmü Seleme (r.anhâ) hadisi mazeretsiz olarak binek üstünde tavaf yapmanın mekruh olduğunu gösterir. Çünkü Ümmü Seleme (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'e sorduktan sonra Rasûlullah (s.a.v.) izin verince binek üstünde tavaf yapmıştır. Yürüyerek tavaf ile binek üstünde tavaf yapmanın hükmü aynı olsaydı, Ümmü Seleme (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'e sorup izin istemezdi.³¹²

Rasûlullah (s.a.v.)'in binek üstünde tavaf etmesi, aynı zamanda hacc ibadetinin kendisinden öğrenilmesi ihtiyacından dolayıdır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.v.)'in kendisine mahsus özellikleri (*Hasâisu'n-Nebi*) toplayanlar, bu özelliklerin arasında binek üzerinde hacc yapmış olmasına da yer vermişlerdir.³¹³

3.8. Tavaf'a Hacer-i Esved'in Sağından Başlamak

٢٦٤٩ - عن ابن شهاب ، عن سالم ، عن أبيه رضى الله عنه قال : رأيت رسول الله ﷺ حين يقدم مكة إذا استلم الركن الأسود أول ما يطوف يخب ثلاثة أطواف من السبع .

93-2649. İbn Şihâb ez-Zührî, Sâlim'den, o da babasından rivâyet etmiştir: Hz.Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye geldiği zaman Hacer-i Esved'i istilam ettikten sonra tavafa başladı. İlk üç şavtını koşar adımlarla (remel) yürüyerek yaptı.³¹⁴

٢٦٥٠ - عن جابر رضى الله عنه : أن رسول الله ﷺ لما قدم مكة بدأ بالحجر فاستلمه، ثم أخذ عن يمينه فرمل ثلاثة أشواط ، ومشى أربعاً

94-2650. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'ye geldiğinde, önce Hacer-i Esved'i istilam etti, sonra onun sağından tavaf etmeye başladı. İlk üç şavtında

³¹¹ M. Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, IV, 1551.

³¹² Tânevî, *I'lâû's-Sünen*, VII, s. 3027.

³¹³ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3028.

remel yaptı. Dört şavtta ise (normal) yürüdü. Bu hadis-i şerif tavafa, Hacer-i Esved'in sağ tarafından başlamak gerektiğine delildir.

İbn Şihâb ez-Zührî hadisi, Hacer-i Esved'i istilam ederek tavafa başlamaya delildir. Tavafın her şavtında istilam etmek sünnettir. Daha önce geçen (2645) İbn Abbas (r.a.) hadisinde Rasûlullah (s.a.v.)'in Hacer-i Esved'e her geldiğinde yanındaki bir şeyle işaret ettiği geçmişti. Dolayısıyla her bir tavafta sekiz kere istilam edilmiş olmaktadır. Eğer tavaf, kendisinden sonra sa'y edilecek tavaf ise, kılınan tavaf namazından sonra, sa'y yapmaya başlamak için Hacer-i Esved bir kez daha istilam edilir. Sonra sa'y yapmak için Safâ tepesine gidilir.

3.9. Tavaf Namazı Sonrası Hacer-i Esved'i İstîlâm Edip Safâ'ya Çıkmak

٢٦٥١ - عن جابر : أن رسول الله ﷺ لما انتهى إلى مقام إبراهيم قرأ : ﴿ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ﴾ ، فصلی ركعتین ، فقرأ فاتحة الكتاب ، وقل يا أيها الكافرون ، وقل هو الله أحد ، ثم عاد إلى الركن فاستلمه ، ثم خرج إلى الصفا

95-2651. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Makâm-ı İbrâhîm'e geldiğinde "Makâm-ı İbrâhîm'de namazgâh edininiz"³¹⁵ âyetini okudu ve orada iki rek'at namaz kıldı. Birinci rek'atta Fâtihâ'dan sonra Kâfirûn, ikinci rek'atta İhlâs sûresini okudu. Sonra Hacer-i Esved'e döndü, onu istilam etti ve ardından Safâ tepesine çıktı.³¹⁶

٢٦٥٢ - قيل للزهري : إن عطاء يقول : يجزئ المكتوبة من ركعتي الطواف ، فقال : السنة أفضل ، لم يطف النبي ﷺ أسبوعاً إلا صلى ركعتين

96-2652. İbn Şihâb ez-Zührî'ye, Atâ'nın "(Tavaftan sonra kılınan) farz namaz, iki rek'at tavaf namazı yerine de geçer" dediği söylenince şu cevabı vermiştir: "Sünnete

³¹⁴ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 56, 1603.

³¹⁵ Bakara, 2/125.

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 326, 14440; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

uymak daha faziletlidir. Rasûlullah (s.a.v.) her tavaftan sonra iki rek'at tavaf namazı kılmıştır."³¹⁷

٢٦٥٣ - عن نافع ، عن ابن عمر ، قال : سن رسول الله ﷺ لكل أسبوع ركعتين .

97-2653. Nâfi', İbn Ömer (r.a.)'nin "Rasûlullah (s.a.v.), her tavaf için iki rek'at sünnet namaz kılmıştır" dediğini rivâyet etmiştir.³¹⁸

٢٦٥٤ - عن عمرو ، عن الحسن ، قال : مضت السنة أن مع كل أسبوع ركعتين لا

يجزىء منهما تطوع ولا فريضة

98-2654. Amr, el-Hasan'ın, "Sünnet olan, her tavafla birlikte (tavaftan sonra) iki rek'at namaz kılmaktır. Hiçbir nafile veya farz namaz onun yerine geçmez" dediğini rivâyet etmiştir.³¹⁹

Tânevî der ki: Rasûlullah (s.a.v.), Makâm-ı İbrâhîm'in arkasında namaz kılmak istediğinde "Makâm-ı İbrâhîm'de namazgâh edininiz" âyetini okumuştur. Rasûlullah (s.a.v.)'in bu uygulaması, âyetteki kastedilen namazın, tavaftan sonra kılınan namaz olduğuna delildir. Âyetten anlaşılan bu namazın emredilmiş olduğu ve vacip olmasıdır. Rasûlullah (s.a.v.)'in bu namazı Kâbe'nin yanında kıldığı da rivâyet edilmiştir.³²⁰ Zikrettiğimiz âyet, tavaf namazının vacip olduğunun delilidir. Rasûlullah (s.a.v.)'in Makâm-ı İbrâhîm'de ve başka yerde kılmış olması, bizzat Makâm-ı İbrâhîm'de kılınmasının vacip olmadığına delildir.³²¹

Bazı ülkelerden hacc ve umre için gelen müslümanlar, Makâm-ı İbrâhîm'in hemen arkasında namaza durmaktadırlar. Bu davranış, metaî alanı günümüzde her zaman çok kalabalık olduğu için hiç hoş olmayan olayların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Tüm ülkelerden hacc ve umre için gelenler, iyi bir eğitimden geçirilmeli, bilgilendirilmeli, neyi, nerede, ve nasıl yapmalarının en uygun davranış

³¹⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 69.

³¹⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 69.

³¹⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 249, 13914.

³²⁰ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3030.

³²¹ Tânevî, *a.g.e*, VII, s. 3031.

olduğu öğretilmelidir. Sevap kazanmak isterken insanlar birbirlerini ezmekte, tasvip edilmeyecek olayların yaşanmasına sebep olmaktadır.

Zührî ve el-Hasan'ın "Sünnet, her tavafla birlikte iki rek'at namaz kılmak şeklindedir. Hiçbir nafle veya farz namaz onun yerine geçmez" şeklindeki sözlerinden, bu iki rek'at tavaf namazının vacip veya müekked sünnet olduğudur. Hanefî mezhebi olarak bizim de görüşümüz budur. Müekked sünnet olması uygulamada vacip hükmünde olması demektir.³²²

Hiz. Ömer (r.a.), sabah ve ikindi namazlarından sonra tavaf yaptıktan sonra tavaf namazını kılmaya kalkanlara, kerâhet vakti çıkana kadar ertelemelerini söylemiş, Hiz. Âişe (r.anhâ) de bunu onaylamıştır. İbn Ebî Şeybe sahih bir senedle Hiz. Âişe (r.anhâ)'nin "Sabah veya ikindi namazından sonra Kâbe'yi tavaf etmek istediğinde tavaf yap, güneş doğuncaya veya batıncaya kadar tavaf namazını ertele. Sonra her bir tavaf için iki rek'at tavaf namaz kıl"³²³ dediğini rivâyet etmiştir.

Tavaf namazı Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre vacip, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise sünnettir. Mâlikî mezhebine göre tavaf namazını kılmayan kimseye dem gerekir. Mescid-i Haram'ın her yerinde kılınabilir.

3.10. Mescid-i Haram ve Harem Bölgesi Dışında Tavaf Namazı Kılmak

٢٦٥٥ - عن ام سلمة رضى الله عنها ، قال لها رسول الله ﷺ : « إذا أقيمت صلاة الصبح فطوفى على بعيرك والناس يصلون ، ففعلت ذلك ، فلم تصل حتى خرجت ».

99-2655. Rasûlullah (s.a.v.), Ümmü Seleme (r.anhâ)'ye "Sabah namazı için kâmet getirilince insanlar namazı kılarken sen de devenin üzerinde tavaf et" demiştir. Ümmü Seleme (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'in dediği gibi yapmış ve Mescid-i Haram'dan çıkana kadar namaz kılmamıştır.³²⁴

٢٦٥٦ - وصلى عمر رضى الله عنه خارجا من الحرم

³²² Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3036.

³²³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 181, 13257.

100-2656. Hz. Ömer (r.a.), Harem'in dışında tavaf namazı kılmıştır.³²⁵

Rivâyet edilen hadisler; tavaf namazının Mescid-i Haram ve Harem bölgesi dışında da kılınabileceğini göstermektedir.

Tânevî der ki: Ümmü Seleme (r.anhâ) hadisinden, tavaf namazını kılmayı unutan kişinin, Hıll'de veya Harem bölgesinde olsun hatırladığı yerde kaza edebileceği hükmü çıkartılmıştır. Âlimlerin çoğunun görüşüdür.³²⁶

Tavaf namazını kişi, Harem'in dışında kılabilir. Memleketine döndükten sonra kılsa bile caizdir; fakat tenzîhen mekruhtur. Sağ olduğu sürece üzerinden düşmez. Sünnet olan tavafın peşinden hemen kılmaktır. Ertelemek mekruhtur. Namaz kılınması mekruh olan vakit söz konusu ise mekruh olmayan vakte kadar ertelemek gerekir.³²⁷

Rasûlullah (s.a.v.)'in, Ümmü Seleme (r.anhâ)'ye "Sabah namazı için kâmet getirilince insanlar namazı kılarken sen de devenin üzerinde tavaf et" buyurması, kadınların, tavaf yaparken erkeklere karışmamalarının, kadınlar için tavaf yapma âdâbından olduğunu göstermektedir. Hz. Âişe (r.anhâ), kendisine bir kadının, "Ey Mü'minlerim annesi! Gel beraber istilam edelim" dediğinde, "Hayır bunu yapma" demesi, geceleyin tanınmayacak şekilde örtülü olarak metafor alanına gelip tavaf yapması, günümüz hanımlarının, iyi anlayıp uygulamaları gereken çok önemli hacc ve umre menâsikindendir.

3.11. Tavaf Ederken Allah Teâlâ'yı Zikretmek ve Okunacak Dualar

٢٦٥٧- عن عبد الله بن السائب، قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول بين الركنتين
اليمنى والحجر: ﴿ربنا آتنا في الدنيا حسنة، وفي الآخرة حسنة، وقنا عذاب النار﴾.

³²⁴ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 71, 1626.

³²⁵ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 71, 1614.

³²⁶ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3038.

³²⁷ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3039.

101-2657. **Abdullâh b. es-Sâib (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Rûkn-i Yemânî ve Hacer-i Esved arasında "Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhîrati haseneten ve kînâ azêbe'n-nâr"³²⁸ duasını okurken işittiğini rivâyet etmiştir.³²⁹

٢٦٥٨ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ كان يدعو بهذا الدعاء بين الركعتين :
« اللهم قنني بما رزقتني ، وبارك لي فيه ، واخلف علي كل غائبة لي بخير »

102-2658. **Abdullâh b. Abbâs (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in iki rûkûn arasında şu duayı okuduğunu rivâyet etmiştir: "Allahümme kanni'nî bimâ razektenî ve bârik lî fîhi vahlûf alê külli ġâibetin lî bihayrin."³³⁰ Hadisi **Hâkim (405/1014)** rivâyet etmiştir.³³¹

٢٦٥٩ - عن أبي هريرة : أن الله وكل بالبحر سبعين ملكا ، فمن قال : اللهم إني
أسألك العفو والعافية في الدنيا والآخرة ، ربنا آتنا في الدنيا حسنة ، وفي الآخرة حسنة ،
وقنا عذاب النار ، قالوا : آمين

103-2659. **Ebû Hureyre (r.a.)** rivâyet etmiştir: Allah Teâlâ, Hacer-i Esved için yetmiş melek tayin etmiştir. Her kim, "Allahümme innî es'elûke'l-afve ve'l-âfiyete fi'd-dünyâ ve'l-âhîrati. "Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhîrati haseneten ve kînâ azêbe'n-nâr"³³² derse melekler de "Âmîn" derler.³³³

٢٦٦٠ - وعنه : من طاف بالبيت سبعا فلم يتكلم إلا بسبحان الله ، والحمد لله ، ولا
إله إلا الله ، والله أكبر ، ولا حول ولا قوة إلا بالله ، محيت عنه عشر سيئات ، وكتبت
له عشر حسنات ، ورفعت له عشر درجات

³²⁸ Rabbimiz! Bize dünyada ve âhirette iyilik ver, bizi cehennem azâbından koru.

³²⁹ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXIV, 120, 15399; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 51, 1892.

³³⁰ Allâhım! Bana verdiğin rızka kanaat etmemi nasîp et. Onu bana bereketli kıl. Elden çıkan her ni'metten sonra daha hayırlısını ver.

³³¹ Hâkim, **Müstedrek**, I, 690, 1878; İbn Hacer, **Telhîsü'l-Habîr**, II, 538, 1026.

³³² Allâhım! Senden dünyada ve âhirette af ve âfiyet dilerim. Rabbimiz! Bize dünyada ve âhirette iyilik ver, bizi cehennem azâbından koru.

³³³ İbn Mâce, **Sünen**, 25 Hacc 32, 2957.

104-2660. Yine Ebû Hureyre (r.a.)'den: Kim Kâbe'yi tavaf eder ve konuşmadan "Sübhânellâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallah vallah ekber ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh"³³⁴ derse kendisinin on günahı silinir, amel defterine on iyilik yazılır ve derecesi on basamak yükseltilir.³³⁵

Tânevî der ki: Hadislerde belirtilen duaları okumak, Kur'ân okumaktan daha faziletlidir. Zikir maksadıyla Kur'ân'daki dua âyetlerini okumak en faziletlisidir.³³⁶

Rasûlullah (s.a.v.)'in iki rûkûn arasında "Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhıratı haseneten ve kınâ azêbe'n-nâr" duasını okuduğu sahih olarak rivâyet edilmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, dualarının çoğu, Kur'ân'daki dua âyetleridir. Kur'ân okuyacak kişi, duyanların dinlemesinin farz olduğunu düşünerek sessizce içinden okuması gerekir. Bu aynı zamanda tavaf yapanların dikkatlerinin dağılmaması ve huşûlarının bozulmaması için de gereklidir.

3.12. Tavafta Konuşmanın Caiz Olmakla Beraber Şartının Olması

٢٦٦١ - عن ابن عباس مرفوعا : « الطواف بالبیت صلاة ، إلا أن الله أباح فيه

الكلام ، فمن نطق فلا ينطق إلا بخير

105-2661. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: "Kâbe'yi tavaf etmek namaz gibidir. Ancak Allah Teâlâ tavafta konuşmayı mübah kılmıştır. Öyleyse konuşan kimse sadece hayır konuşsun."³³⁷

Tânevî der ki: Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Kâbe'yi tavaf etmek namazdır" sözü, tavafta konuşmayı terk etmenin müstehâb olduğuna işaret etmektedir. "Şu kadar var ki Allah Teâlâ tavafta konuşmayı mübah kılmıştır" sözü ise, tavaf esnasında konuşmanın mübah olduğunu açıkça göstermektedir. Hanefî âlimlerimiz şöyle demişlerdir: Mubah olan konuşmayı terk etmek müstehâbtır. Ağzı örtmek, zaruret

³³⁴ Allâh (c.c.) her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Her türlü hamd Allâh'a mahsustur. Allâh'tan başka ilâh yoktur. Allâh en büyüktür. Güç ve kuvvet ancak Allâh'a aittir.

³³⁵ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Hacc 32, 2957.

³³⁶ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3040.

³³⁷ Dârimî, *Sünen* 5 Menâsik 32, 1889; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 137, 12808; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Hacc, II, 178, 3829; Hâkim, *Müstedrek*, II, 293, 3056; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 141, 9304.

olmadan yüzünü insanlara dönmek, eli beline veya enseye koymak gibi huşû ve teslimiyete aykırı hareketleri yapmamak müstehâbtır. Eli namazdaki gibi tutmak ise mekruhtur. Bu sünnete aykırıdır. Rasûlullah (s.a.v.)'in ve sahâbenin, tavafta iken ellerini yana salıverdikleri mütevâtirdir. Tavafın namaza kıyaslanması, ellerin bağlanması gerektiriyorsa da Rasûlullah (s.a.v.)'in sünneti bu şekildedir. Hanefîler için “Hadisleri ihmal edip kıyas yapıyorlar” diyenler, Hanefîlerin sünneti ne kadar hassas bir şekilde gözettiklerini ve nassın olduğu yerde kıyastan kaçındıklarını buradan anlayabilirler. İnsanı meşgul eden şeylere de bakmamak müstehâbtır. Namaz kılan kişinin, gözlerini secde ettiği yerden ayırmayacağı gibi, tavafta iken de gözleri yürüdüğü yerden çevirmemesi gerekir. Çünkü edeple kalp toparlanır; fikir dağınıklığı ortadan kaybolur. Tavafta şer'-i şerife aykırı şeylerden, helal olmayan bakışlardan, hacc ve umre ibadetinde yanlış yapılanı veya bilgisi az olanı küçük görmekten uzak durmak gerekir. Tatlı bir dille anlatmak gerekir. Âdâba riâyetsizliğin (dünyevî ve uhrevî) cezasından emin olunulmaz. Kâbe'nin yanında iken yapılan kötülük, uzakta yapılan gibi değildir. Bunların hepsi, "Kâbe'yi tavaf etmek namazdır" hadisini gerektiği gibi anlayıp amel edilmesi için söylenmiştir.³³⁸

Hacc ve umre ibadetini yapmaya gelenler, gelişen teknolojiyi tavaf alanında da kullanmayı ihmal etmezken, maalesef ölçüyü kaçırmaktadırlar. Tavaf esnasında resim ve video çekmenin yanında ülkelerindeki yakınlarıyla canlı yayın görüşmeleri yapılmaktadır. Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Kâbe'yi Tavaf etmek namazdır" hadisi kimsenin aklına gelmemektedir. Hiç duymamış da olabilirler.

Görevlilerin rehberliğinde yüksek sesle hep birlikte okunmaya çalışılan âyet ve dualar, yanlış telaffuz edilmesinin yanında, diğer tavaf edenlerin huşûunu kaçırmakta ve rahatsızlık vermektedir. Tatlı dille yapılan tebliğlere, çoğu zaman sert karşılık verilmekte, hoş olmayan tartışmalar olmaktadır.

3.13. Şavtların Çoğu Yerine Getirince Tavafın Geçerli Sayılması

٢٦٦٢ - عن أبي الشعثاء : أنه أقيمت الصلاة وقد طاف خمسة أطواف فلم يتم ما بقي

³³⁸ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3042.

106-2662. Ebu's-Şa'sâ, Tavafin beş şavtını bitirdiğinde, namaz için kâmet getirilmeye başlanınca o da tavafı bırakmış, geri kalan şavtları tamamlamamıştır.³³⁹

Ebu's-Şa'sâ (93/711), İbn Abbâs (r.a.)'nin öğrencilerinden, hadis ilminde sika bir tâbiîdir.

Hanefî âlimleri, "Tavafin rüknü, şavtlarının çoğunu yapmaktır" demişlerdir. Tavafin ilk dört şavtı farz, yedi şavta tamamlamak vaciptir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise tavafı yedi şavta tamamlamak farzdır. Tavafin bir şavtı eksik kalsa, tavaf geçerli olmaz ve ceza ile de telafisi de mümkün değildir. Eksik kalan şavtın mutlaka tamamlanması gerekir.

3.14. Mazeret Sebebiyle Tavaf Yarıda Bırakıldığında Yapılması Gerekenler

۲۶۶۳ - حدثنا إسماعيل بن زكريا ، عن جميل بن زيد ، قال : رأيت ابن عمر طاف بالبيت فأقيمت الصلاة فصلى مع القوم ، ثم قام فبنى على ما مضى من طوافه .

107-2663. İsmâil b. Zekerîyyâ, Cümeyyil b. Zeyd'den rivâyet etmiştir: İbn Ömer (r.a.), Tavaf ederken namaz için kâmet getirilince tavafı yarıda bırakıp cemaatle namaz kıldı. Namazdan sonra tavafa kaldığı yerden devam edip tamamladı.³⁴⁰

۲۶۶۴ - عن ابن جريج : قلت لعطاء : الطواف الذي يقطعه على الصلاة واعتد به

أيجزىء ؟ قال : نعم ، وأحب إلى أن لا يعتد به ، قال : فأردت أن أركع قبل أن أتم

سبعي ؟ قال : لا ، أوف سبعك إلا أن تمنع من الطواف

108-2664. İbn Cüreyc rivâyet etmiştir: Atâ'ya dedim ki: "Namaz kılmak için yarıda kesilen ve şavtları yeterli sayılan tavaf geçerli midir?" "Evet, ama bence yeterli kabul edilmemesi daha uygundur" diye cevap verdi. "Tavafımı yediye tamamlamadan

³³⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 484.

³⁴⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 484.

namaz kılmak istedim" deyince, "Hayır, bir mazeret olmadan tavafı yarıda kesme, yediye tamamla" dedi.³⁴¹

٢٦٦٥ - حدثنا هشيم ، حدثنا عبد الملك ، عن عطاء ، أنه كان يقول في الرجل يطوف بعد طوافه ثم تحضر الجنازة : يخرج فيصلى عليها ، ثم يقضى ما بقى عليه من طوافه

109-2665. Hüşeym, Abdülmelik'ten rivâyet etmiştir: Atâ, cenaze geldiği sırada tavafını henüz tamamlamamış olan bir kişi için "Tavafı bırakır, cenaze namazını kılar, sonra tavafa kaldığı yerden devam ederek tamamlar" demiştir.³⁴²

İsmâil b. Zekerîyyâ hadisi, bir ma'zeret sebebiyle tavaf yarıda kesildiğinde, kalındığı yerden tavafın tamamlanabileceğini, tavafa yeniden başlamaya gerek olmadığına delildir. Hüşeym hadisi, farz namazı kılmak için tavafı yarıda bırakan kişinin, namazdan sonra tavafa kaldığı yerden devam edebileceğine delildir.

Kişi Tavaf ve sa'y etmeye başlar da farz namaz için kâmet getirilirse, âlimlerin çoğuna göre cemaatle farz olan namazı kılar. Cenaze namazı içinde aynı hüküm geçerlidir. Cenaze namazını kılar, sonra kaldığı yerden devam eder.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre kişi, farz namaz, cenaze namazı, abdest yenilemek gibi şeyler için tavafını yarıda kesebilir. Mazeretsiz olarak kesemez. Keserse İmam Ebû Hanîfe'ye göre de yeniden başlaması müstehâbtır.³⁴³

3.15. Tavaf Bitince Kerâhet Vakti Değilse İki Rek'at Tavaf Namazı Kılmak

٢٦٦٦ - عن معمر ، عن أيوب ، عن نافع : أن ابن عمر كان يكره قرن الطواف ، ويقول : على كل سبع صلاة ركعتين ، وكان لا يقرن

³⁴¹ Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk, *Musannef*, Mekteb el-İslâmî, Beyrut 1403, V, 53, 8972.

³⁴² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 484.

³⁴³ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3045, 3046.

110-2666. Ma'mer b. Râşid, Eyyûb'dan, o da Nâfi'den: İbn Ömer (r.a.)'nin tavafları birleştirmeyi mekruh gördüğünü ve "Her bir tavaf için iki rek'at tavaf namazı kılmak gerekir" dediğini rivâyet etmiştir.³⁴⁴

٢٦٦٧- عن المسور بن مخرمة : أنه كان يقرن بين الأسابيع إذا طاف بعد الصبح أو العصر، فإذا طلعت الشمس أو غربت صلى لكل أسبوع ركعتين

111-2667. el-Misver b. Mahreme (r.a.), kendisinin, sabah ve ikindi namazlarından sonra tavaf yaptığında arka arkaya tavaf yaptığını, güneş doğunca veya batınca (kerâhet vakti çıkınca), yaptığı her bir tavaf için iki rek'at tavaf namazı kıldığını haber vermiştir.³⁴⁵

İhtilaf, kerâhet vakti olmadığında tavafları birleştirmektedir. **Ma'mer (154/771)**,³⁴⁶ rivâyeti, kerâhet vakti değilse tavafların birleştirilemeyeceğini ve her tavaftan sonra iki rek'at tavaf namazını kılmak gerektiğini, **el-Misver b. Mahreme (64/683)** (r.a.) rivâyeti, kerâhet vaktinde tavafları birleştirmenin mekruh olmadığını açıkça göstermektedir.

İbn Hacer şöyle demektedir: Tavafları birleştirmek, Rasûlullah (s.a.v.) yapmadığı için uygun değildir. Şâfiî âlimlerin çoğu ve İmam Ebû Yûsuf bu görüştedir. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre ise mekruhtur. Kerâhet vakti dışında tavafların birleştirilmemesi görüşündedirler. Âlimlerin çoğu ise buna cevaz vermektedirler.³⁴⁷

Tânevî, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in, kerâhet vakti dışında tavafların birleştirilmemesi gerektiği görüşünü en sağlam görüş olarak belirtir.³⁴⁸

3.16. Tavaf İçin Taharetin ve Avret Yerlerini Örtmenin Vacip Olması

٢٦٦٨- في حديث أبي بكر الصديق عن النبي ﷺ قال : « لا يطوف بالبيت عريان

³⁴⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 64, 9012; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 485.

³⁴⁵ İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 485.

³⁴⁶ Ma'mer b. Raşid: Zamanımıza kadar intikal etmiş olan Hadis musannefâtının en eskisi olan el-Câmi' adlı eserin sahibidir ve hadis ilminde önemli bir yere sahiptir.

³⁴⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 485.

112-2668. Hz. Ebû Bekr (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Çıplak, Kâbe'yi Tavafl edemez" dediğini rivâyet etmiştir.³⁴⁹

٢٦٦٩- وعن عائشة : أن أول شيء بدأ به النبي ﷺ حين قدم أنه توضأ، ثم طاف بالبيت

113-2669. Hz. Âişe (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'in Mekke'ye geldiği zaman ilk iş olarak abdest aldığını ve Kâbe'yi tavaf ettiğini rivâyet etmiştir.³⁵⁰

٢٦٧٠- وقال لها النبي ﷺ لما طمئت بسرف : « افعلى كما يفعل الحاج غير ألا

تطوفى بالبيت حتى تطهري

114-2670. Hz. Âişe (r.anhâ), Serifte hayız olduğu zaman Rasûlullah (s.a.v.), ona "Hacının yaptığı her şeyi yap. Sadece temizleninceye kadar Kâbe'yi tavaf yapma"³⁵¹ demiştir.

٢٦٧١- وعن مرفوعا : « الحائض تقضى المناسك كلها إلا الطواف

115-2671. Hz. Âişe (r.anhâ)'dan, merfû olarak rivâyet edilmiştir: "Hayız halindeki kadın, Tavaf dışında hacın bütün menâsikini yerine getirir."³⁵²

Serahsî (483/1090) der ki: Hanefî mezhebine göre, tavafta abdestli olmak vaciptir. Terk edilmesi durumunda ceza kurbanının gerekli olması, tavafta abdestli olmanın vâcip olduğuna delildir.³⁵³

Tânevî der ki: "Beytü'l-atîk'i (Kâbe) tavaf etsinler" (*Hacc*, 22/29) âyetinden hareketle mutlak olarak tavafın farz olduğunu ve hadise dayanarak avret yerini örtmenin vacip olduğunu söylüyoruz. Taharetin vacip olduğuna delil Rasûlullah (s.a.v.)'in, Hz. Âişe (r.anhâ)'ye "Yalnız temizleninceye kadar Kâbe'yi tavaf etme" demesidir. Bu hadiste Rasûlullah (s.a.v.), taharetsiz olarak Kâbe'yi tavaf etmeyi

³⁴⁸ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3047.

³⁴⁹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 67, 1622.

³⁵⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 78, 1614.

³⁵¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 81, 294; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 140, 8805.

³⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 504, 25055; Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 100, 945.

yasaklamıştır. Bu hadis, “Çıplak Kâbe’yi tavaf edemez” hadisi gibidir. Sonuç olarak bize göre taharet tavaf için vaciptir. Rasûlullah (s.a.v.)’in, devamlı abdestli olarak tavaf etmesi bu hükmü desteklemektedir. Tavaf, namaz gibidir. Namaza benzemesi açısından, her iki delille amel edip tavaflı abdestli yapmak gerekir. Amacımız her şeyi yerli yerine oturtmaktır. Böylece Hanefîlerin sınırlara özen göstermede ne kadar dikkatli davrandıkları özen gösterdikleri anlaşılmış olur.³⁵⁴

3.17. Tavaf Yapmanın Fazileti

٢٦٧٧ - عن ابن عباس رضى الله عنهما مرفوعا : « الطواف بالبيت صلاة ، إلا أن الله أباح فيه الكلام ، فمن نطق فلا ينطق إلا بخير

116-2677. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: "Kâbe'yi Tavaf etmek namazdır. Şu kadar var ki Allah Teâlâ tavaf'ta konuşmayı mübah kılmıştır. Öyleyse konuşan kimse sadece hayırlı olanı konuşsun."³⁵⁵

٢٦٧٨ - عن ابن عمر رضى الله عنهما مرفوعا : « من طاف بهذا البيت أسبوعا فأحصاه كان كعتق رقبة ، لا يضع قدما ولا يرفع أخرى إلا حط الله عنه بها خطيئة ، وكتب له بها حسنة

117-2678. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den, merfû olarak rivâyet edilmiştir: "Kim Kâbe'yi eksiksiz yedi şavtını yerine getirip tavaf ederse köle âzâd etmiş gibi sevap kazanır. Attığı her bir adımda Allah Teâlâ bir günahını siler, ona bir iyilik yazar."³⁵⁶

Abdullâh b. Abbâs (r.a.) hadisi, tavafın faziletini açıklamaktadır. Çünkü namaz tüm ibadetlerin en faziletlisidir. Kâbe’yi tavaf etmek de Şâri’e göre namazdır.

³⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 38.

³⁵⁴ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3049, 3050.

³⁵⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 178, 3829; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 138, 9292.

³⁵⁶ Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 111, 959; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 134, 2917; Hâkim, *Müstedrek*, I, 664, 1799.

Bu ne büyük fazilettir. Yine bu konuda İbn Abbâs (r.a.)'nin rivâyet ettiği bir hadis şöyledir: “Allah Teâlâ her gün yeryüzüne yüz yirmi rahmet indirir. Altmışı Kâbe'yi Tavaf edenlere, kırkı Kâbe'de namaz kılanlara ve yirmisi de Kâbe'yi seyredenlerin üzerine iner.”³⁵⁷

IV. SA'Y YAPMAK

Bu bölüm, Sa'y yapmaya Safâ tepesinden başlamak gerektiği, hacc ve umre de sa'y yapmanın hükmü ve hacc günlerinde verilen hutbeler hakkındadır.

4.1. Sa'y Yapmaya Safâ Tepesinden Başlamak

٢٦٧٢ - عن جابر : أن النبي ﷺ لما دنا من الصفا قرأ : ﴿ إن الصفا والمروة من شعائر الله ﴾ ، أبدأ بما بدأ الله به ، فبدأ بالصفا ، فرقى عليه حتى رأى البيت ، فاستقبل البيت فوحد الله ، وكبره ، وقال : « لا إله إلا الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد ، وهو على كل شيء قدير ، لا إله إلا الله وحده ، أنجز وعده ، ونصر عبده ، وهزم الأحزاب وحده » ثم دعا بين ذلك فقال مثل هذا ثلاث مرات ، ثم نزل إلى المروة حتى انصبت قدماه في بطن الوادي ، حتى إذا صعدنا مشى حتى أتى المروة ، ففعل على المروة كما فعل على الصفا ولفظ النسائي : « فَايْدُوْا بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ » الحميدى فى « الجمع بين الصحيحين » : حتى انصبت قدماي رمل فى بطن الوادى.

118-2672. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Safâ'ya yaklaşıncı "Safâ ile Merve Allah'ın nişânelerindendir"³⁵⁸ âyetini okudu ve "Allah'ın başladığı yerden başlarım" diyerek Safâ tepesinden sa'y yapmaya başladı. Safâ'ya çıktı. Kâbe'yi görünce yüzünü ona doğru döndü. Kelime-i tevhîd ve tekbîr getirdi. "Allah'tan başka ilâh yoktur. Tek ilâh O' dur. Ortağı yoktur. Mülk onun, Hamd ona mahsustur. O'nun her şeye gücü yeter. Allah'tan başka ilâh yoktur. Tek ilâh O'dur. Va'dini yerine

³⁵⁷ Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, V, 486, 3760.

³⁵⁸ Bakara, 2/185.

getirdi. Kulunu zafere ulaştırdı. Tek başına ahzâbı, İslâm'a düşmanlık eden kâfirleri mağlup etti" diye dua etti. Bu duayı üç kere tekrar etti. Sonra Merve tepesine gitmek için Safâ tepesinden inmeye başladı. Vadiyi geçti ve Merve tepesine çıkana kadar yürüdü. Safâ tepesinde ne yaptıysa aynısını Merve tepesinde de yaptı.³⁵⁹

Nesâî (303/915) rivâyetinde "Allah'ın başladığı yerden başlayınız" şeklindedir.³⁶⁰ **Humeydî (488/1095)**, el-Cem'u beyne's-Sahihayn'da "Ayak basınca vadinin tabanında remel (hervele)³⁶¹ yaptı"³⁶² diye rivâyet etmiştir.

٢٦٧٣ - عن جابر : أن رسول الله ﷺ طاف وسعى ، رمل ثلاثا ومشى أربعاً ، ثم قرأ : ﴿ واتخذوا من مقام إبراهيم مصلى ﴾ . فصلى سجدتين ، وجعل المقام بينه وبين الكعبة ، ثم استلم ، ثم خرج فقال : ﴿ إن الصفا والمروة من شعائر الله ﴾ . فابدؤوا بما بدأ الله به

119-2673. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) tavaf ve sa'y yaptı. İlk üç şavtta remel yaptı, dört şavtta ise normal yürüdü. Sonra "Makâm-ı İbrâhîm'den namazgâh edininiz"³⁶³ âyetini okudu. Sonra iki rek'at namaz kıldı. Makâm-ı İbrâhîmi namaz kıldığı yer ile Kâbe arasına aldı. Sonra Hacer-i Esved-i istilâm etti. Sonra (Safâ tepesine) çıktı, "Safâ ile Merve Allah'ın nişânelerindendir"³⁶⁴ âyetini okudu ve Allah'ın başladığı yerden başlayınız"³⁶⁵ diyerek (Sa'y yapmaya başladı).

٢٦٧٤ - عن أبي هريرة رضى الله عنه : أن النبي ﷺ لما فرغ من طوافه أتى الصفا ، فعلا عليه حتى نظر إلى البيت ، ورفع يديه ، فجعل يحمد الله ويدعو ما شاء أن يدعو

³⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 326, 14440; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218); Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 163, 2970; Mâlik, *Muvatta'*, I, 372, 127.

³⁶⁰ Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 163, 2970.

³⁶¹ Hervele: Safâ ile Merve tepeleri arasında sa'y yaparken erkeklerin, yeşil ışıkla belirlenmiş bölgede kısa adımlarla koşarak, hızlı ve çalimli yürümek.

³⁶² Humeydî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr Fütûh (Fettûh) b. Abdillâh el-Humeydî, *el-Cem'u beyne's-Sahihayn el-Buhârî ve Müslim*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002, II, 374.

³⁶³ Bakara, 2/125

³⁶⁴ Bakara, 2/185

³⁶⁵ Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 173, 2962.

120-2674. Ebû Hureyre (r.a.) rivâyet etmiştir: Hz.Peygamber (s.a.v.), tavafını tamamlayınca Safâ'ya geldi. Safâ tepesine çıktı. Kâbe'ye baktı, ellerini kaldırıp bir süre Allah Teâlâ'ya hamdü sena ve dua etti.³⁶⁶

Câbir (r.a.) hadisi, sa'y yapmaya Safâ'dan başlamanın vacip; Safâ ile Merve'ye çıkıp yüzü Kâbe'ye dönerek dua ve zikir yapmanın sünnet olduğuna işaret etmektedir.

Tânevî der ki: Nesâî, Rasûlullah (s.a.v.)'in sözünü emir kipiyle “başlayınız” şeklinde rivâyet etmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'in “Hacc ibadetini benden alınız” hadisi de göz önünde bulundurulduğunda, “başlayınız” emir kipinin vaciplik ifade ettiği anlaşılır.³⁶⁷

İkinci Câbir (r.a.) hadisi ile Ebû Hureyre (r.a.) hadisi, tavaf ile sa'y arasındaki tertibe riâyet etmenin lüzumunu; yani önce tavaf sonra sa'y etmek gerektiğini göstermektedir. Bu, biz Hanefîlere göre vaciptir. Âlimlerin çoğu, “Tavaftan önce yapılan sa'yin geçerli olmadığı görüşündedirler.”³⁶⁸

İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Hanbelî mezheplerine göre sa'y yapmak haccın ve umrenin rükünlerindendir. Sa'y yapılmazsa hacc ve umre geçerli olmaz.³⁶⁹

Sa'y, müstakil bir ibadet değildir. Sa'yin geçerli olan bir tavaftan sonra olması gerekir. Safâ ile Merve arasında yapılması ve Sa'ye Safâ tepesinden başlayıp Merve tepesinde bitirmek gerekir. En az dört şavtını yapmak rükün, yediye tamamlamak vaciptir. Sa'yin dört şavtını yapan kimse sa'yi yapmış olur. Diğer üç şavt yapılmazsa her şavt için bir sadaka-i fitır miktarı sadaka gerekir. Sa'y bütünüyle terk edilirse dem gerekir.³⁷⁰

4.2. Tavafta Taharetin Vacipliği, Sa'yde Taharetin Vacip Olmaması

Rasûlullah (s.a.v.)'in, Hz. Âişe (r.anhâ)'ye, “Ziyaret tavaftı ve Safâ ile Merve arasındaki sa'y hariç, diğer hacıların yaptığı gibi yap” dediği, İmam Mâlik'ten rivâyet edilmiştir.³⁷¹ **İbn Ebî Şeybe (239/853)**'nin Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den sağlam

³⁶⁶ Müslim, *Sahih*, 32 Cihâd 31, 84 (1780); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 45, 1872.

³⁶⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3051.

³⁶⁸ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3052.

³⁶⁹ Karagöz, İsmail, Keskin, Mehmet, Altuntaş, Halil, *Hacc İlmihali*, s. 86.

³⁷⁰ Karagöz, İsmail, Keskin, Mehmet, Altuntaş, Halil, *a.g.e.*, s. 88.

³⁷¹ Mâlik, *Muvatta'*, III, 603, 224.

bir senetle yaptığı rivâyette ise “Hayız halindeki kadın, Kâbe’yi tavaf etmek ve Safâ ile Merve arasında sa’y yapmak dışında haccın tüm menâsikini yerine getirir”³⁷² şeklindedir.

Tânevî der ki: Tüm bu rivâyetler tavaftan önce hayız gören kadın için söz konusudur. O’nun sa’y yapması caiz değildir. Çünkü sa’y, kendisinden önce yapılan müstakil bir tavafla geçerli olur. Hayız halindeki kadının tavaf etme imkânı olmadığı için, sa’y etmesi de imkânsız olur. Bu sa’y etmek için taharetin şart olduğundan değildir.³⁷³

Hacc veya umredeki sa’y esnasında cünüplükten ve hayız halinden temizlenmiş olma vacip değildir. Çünkü sa’y, Mescid-i Haram’da yapılmaz. Aslolan, Mescid-i Haram’ın dışında yapılan hacc menâsikinden, taharetin vacip olmamasıdır. Sa’y, Arafatta ve Müzdelifede vakfe yapma ve şeytan taşlama böyledir. Tavaf ise böyle değildir. Çünkü o, Mescid-i Haram’da yapılır ve taharet vaciptir. Serahsî der ki: Cünüp ve hayızlının yaptığı sa’y caizdir.³⁷⁴ Çünkü sa’y, Beytullâh’a özgü bir ibadet değildir. Dolayısıyla Arafat’ta vakfede ve diğer hacc fiillerinde olduğu gibi sa’yda da abdestli olmak koşul değildir.³⁷⁵

4.3. Hacc ve Umre’de Sa’y Yapmanın Hükümü

٢٦٧٥ - عن عروة ، عن عائشة ، قال : قلت لها : إني لأظن رجلا لو لم يطف بين الصفا والمروة ما ضره ، قالت : لم ؟ قلت : لأن الله تعالى يقول : ﴿ إن الصفا والمروة من شعائر الله ﴾ إلى آخر الآية ، فقالت : ما أتم الله حج امرئ ولا عمرته لم يطف بين الصفا والمروة ، ولو كان كما تقول لكان فلا جناح عليه أن لا يطوف بهما والبخارى ولفظه : فليس لأحد أن يترك الطواف بينهما

³⁷² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 299, 14397.

³⁷³ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3054.

³⁷⁴ Bu hüküm, sa’y edilen yerin Serahsî’nin eserini yazdığı zamanda Mescid-i Haram’ın dışında olmasından dolayıdır. Günümüzde ise sa’y edilen yer Mescid-i Haram’ın içine alınmıştır. Bu sebeple günümüzde sa’y yerine hayızlı, loğusa ve cünüp giremez.

³⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 50.

121-2675. Urve (r.a.) rivâyet etmiştir: Hz. Âişe (r.anhâ)'ye "Kişi Safâ ile Merve arasında sa'y etmezse bunun ona zarar vermeyeceğini düşünüyorum" dedim. "Niye?" diye sorunca, "Çünkü Allah Teâlâ 'Safâ ile Merve Allah'ın şeâirindendir (alâmetlerindendir). İşte kim o Beyti hacc veya umre niyetiyle ziyaret ederse bunları güzelce tavaf etmesinde (sa'y etmesinde) bir günâh yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah Teâlâ onu bilir, karşılığını verir."³⁷⁶ buyuruyor dedim. Bunun üzerine Hz. Âişe (r.anhâ) bana "Allah Teâlâ Safâ ile Merve arasında sa'y etmeyen kişinin haccı veya umresini tamam kılmamıştır. Eğer bu âyetin hükmü senin dediğin gibi olsaydı âyet 'Safâ ile Merve arasında sa'y etmemekte bir günâh yoktur' şeklinde olurdu" diye cevap verdi.³⁷⁷ Buhârî rivâyetinde ise "Hiç kimse ikisi arasında tavafı (Sa'y) terk edemez"şeklindedir.³⁷⁸

٢٦٧٦ - عن ابن المبارك ، أخبرني معروف بن مشكان ، أخبرني منصور بن عبد الرحمن عن أمه صفية ، قالت : أخبرني نسوة من بنى عبد الدار اللاتى أدركن رسول الله ﷺ ، قلن : دخلنا دار ابن أبى حسين فاطلعنا من مقطع ، فرأينا رسول الله ﷺ يشد فى المسعى ، حتى إذا بلغ زقاق بنى فلان - قد سماه من المسعى - استقبل الناس ، وقال : « يا أيها الناس ! اسعوا ، فإن السعى قد كتب عليكم

122-2676. İbnü'l-Mübârek, Ma'rûf b. Müşkân, Mansûr b. Abdurrahmân senediyle, Mansûr'un annesi Safiyye (r.anhâ)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'e yetişen Abdüddâr oğulları kabilesinin kadınları bana şu olayı haber verdiler: İbn Ebû Hüseyin yurduna vardık. Geçitten baktığımızda Rasûlullah (s.a.v.)'in sa'y mahallinde koşturduğunu gördük. Sa'y yerinde olan falan oğulları sekisine gelince insanlarla karşılaştı ve "Ey İnsanlar! Sa'y yapınız; çünkü Allah Teâlâ sa'y yapmanızı emir buyurdu"³⁷⁹ dedi.

Tânevî der ki: Hz. Âişe (r.anhâ)'nin, "Allah Teâlâ, Safâ ile Merve arasında sa'y etmeyen kişinin haccını veya umresini tamam kılmamıştır" ve "Hiç kimse ikisi

³⁷⁶ Bakara, 2/185

³⁷⁷ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 43, 259 (1277).

³⁷⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 79, 1643.

³⁷⁹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 289, 2582.

arasında tavafı (Sa'yı) terk edemez" şeklindeki sözleri, sa'y etmenin, hacc ve umrede vacip olduğunu gösterir.³⁸⁰

İbn Kudâme (620/1223) bu konuda şu açıklamaları yapmaktadır: Sa'yin hükmü hakkında farklı görüşler vardır. Ahmed b. Hanbel'e göre sa'y, haccın ancak kendisi ile tamamlandığı bir rüknüdür. Hz. Âişe (r.anhâ), Urve, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî de bu görüştedirler.³⁸¹

İmam Ebû Hanîfe "Sa'y rükün değil; vaciptir. Kişi sa'y yapmayı terk ederse keffâret olarak küçükbaş hayvan kurban kesmesi gerekir" görüşündedir. Hz. Âişe (r.anhâ)'nin, "Allah Teâlâ, tamam kabul kılmamıştır" sözü, sa'y edilmeyen haccın sıhhatine zarar vermez. Ancak haccın kemâline manidir.³⁸²

Müslim'in³⁸³ rivâyetinde geçen, "Allah Teâlâ, Safâ ile Merve arasında sa'y etmeyen kişinin hacc veya umresini tamam kabul etmez" şeklindeki söz, sa'yin vacip olduğunu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü "Hacc ibadetinizi benden alınız"³⁸⁴ hadisi, Rasûlullah (s.a.v.)'in haccda yaptığı her menâsikin vacip olduğuna değil; haccın hükümlerini Rasûlullah (s.a.v.)'den almanın ve öğrenmenin gerektiğine işaretler. Menâsik, öğrenilmesi vacip olduğu halde işlenmesi sünnet veya müstehâb olabilir. Bu, fıkıh bilgisi olanların kolaylıkla fark edebileceği bir konudur.³⁸⁵

4.4. Hacc ve Umre de Sa'y in Bir Defa Yapılması, Nafile Yapılamayacağı

٢٦٧٩ - عن جابر : لم يطف النبي ﷺ ولا أصحابه بين الصفا والمروة إلا طوافا واحدا

123-2679. Câbir (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.) ve ashâbının Safâ ile Merve arasında sadece bir defa sa'y ettiğini rivâyet etmiştir.³⁸⁶

Hadis, sa'yin her bir tavaftan sonra tekrar edilemeyeceğini, hacc ve umre için sadece bir defa sa'y yapılmasının yeterli olduğuna delildir.

³⁸⁰ Tânevî, *İ'lâû's-Sünen*, VII, s. 3055.

³⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 351.

³⁸² Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3057.

³⁸³ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 43, 259 (1277).

³⁸⁴ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 51, 310 (1297); Ebû Dâvûd, Sünen, 25 Hacc 77, 1970.

³⁸⁵ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3055.

³⁸⁶ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 44, 265 (1279); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 53, 1895.

Tânevî der ki: Bu hadisten, Hacc-ı Kırân yapan kişinin, bir tavaf ve bir sa'y yapması gerektiği sonucunu çıkarırların vardıkları hüküm isabetli değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.)'in sahâbeden bir kısmı Hacc-ı İfrad, bir kısmı Hacc-ı Kırân, diğer bir kısmı da Hacc-ı Temettu' yapmıştır. Hacc-ı Temettu' yapanların, iki defa tavaf ve iki sa'y etmeleri gerekir. Bu konuda icmâ vardır. Ashâbın hacc yaptıktan sonra bir sa'y ile yetinip, umreden sonra sa'y etmedikleri şeklinde hadisi te'vîl etmek doğru değildir. Bilakis hadisin doğru yorumu, tatavvu olarak yaptıkları her bir tavaftan sonra sa'y etmedikleridir. Çünkü nafîle olarak sa'y yapıldığı bilinen bir ibadet değildir.³⁸⁷

İbn Kudâme el-Muğnî'de "Hacının birden fazla sa'y yapması meşrû değildir. Bu konuda âlimlerimiz arasında ihtilâf yoktur"³⁸⁸ dedikten sonra Câbir (r.a.) hadisini nakleder. İbn Kudâme'nin bu açıklamalarından sa'yin hacc için bir kere yapılacağı konusunda ittifak olduğu anlaşılmaktadır.

4.5. Hacc Günlerinde Verilen Hutbeler

٢٦٨٠ - عن العلاء بن خالد بن هوذة ، قال : رأيت رسول الله ﷺ يخطب الناس يوم عرفة على بعير قائم في الركابين

124-2680. el-Addâ b. Hâlid b. Hevze, Rasûlullah (s.a.v.)'in arefe günü devesinin üzerinde ayakları üzengide olduğu halde hutbe verdiğini rivâyet etmiştir.³⁸⁹

٢٦٨١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : سمعت النبي ﷺ يخطب بعرفات.

125-2681. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in Arafat'ta hutbe verdiğini rivâyet etmiştir.³⁹⁰

³⁸⁷ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3059.

³⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 393.

³⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 61, 1917.

³⁹⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 132, 1740.

٢٦٨٢ - عن جابر : أن النبي ﷺ حين رجع من عمرة الجعرانة بعث أبا بكر على الحج ، فأقبلنا معه ، حتى إذا كان بالعرج ثوب بالصبح ، ثم استوى ليكبر ، فسمع الرغوة خلف ظهره ، فوقف على التكبير ، فقال : هذه رغوة ناقة رسول الله ﷺ الجدعاء ، لقد بدا لرسول الله ﷺ في الحج ، فلعله أن يكون رسول الله ﷺ فنصلي معه ، فإذا على عليها ، فقال له أبو بكر : أمير أم رسول ؟ قال : لا ، بل رسول ، أرسلني رسول الله ﷺ ببراءة أقرأها على الناس في مواقف الحج ، فقدمنا مكة ، فلما كان قبل يوم

التروية بيوم قام أبو بكر رضي الله عنه فخطب الناس ، فحدثهم عن مناسكهم ، حتى إذا فرغ قام على رضي الله عنه ، فقرأ على الناس براءة حتى ختمها ، ثم خرجنا معه حتى إذا كان يوم عرفة قام أبو بكر ، فخطب الناس ، فحدثهم عن مناسكهم ، حتى إذا فرغ قام على فقرأ على الناس براءة حتى ختمها ، ثم كان يوم النحر فأفضنا ، فلما رجع أبو بكر خطب الناس فحدثهم عن إفاضتهم وعن نحرهم وعن مناسكهم ، فلما فرغ قام علي فقرأ على الناس براءة حتى ختمها ، فلما كان يوم النفر الأول قام أبو بكر ، فخطب الناس فحدثهم كيف ينفرون ، وكيف يرمون فعلمهم ، فلما فرغ قام علي ، فقرأ براءة على الناس

126-2682. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Ci'râne umresinden döndüğünde Hz. Ebû Bekr (13/634) (r.a.)'i hacc emiri olarak görevlendirdi. Biz de onunla birlikte yola çıktık. Arc bölgesine geldiğimizde sabah namazı için kâmet getirildi. Hz. Ebû Bekr (r.a.) tekbîr getirmek için ayağa kalktı. Arkadan bir ses duydu, tekbîr getirecekken durdu ve "Bu Rasûlullah (s.a.v.)'in devesi Ced'a'nın sesi. Belki Rasûlullah (s.a.v.) hacc konusunda görüşünü değiştirmiştir. Bu sebeple gelen Rasûlullah (s.a.v.) olabilir. Öyleyse namazı onunla beraber kılarız"dedi. Bir de baktık ki devenin üzerinde Hz. Ali (r.a.) vardı. Hz. Ebû Bekr (r.a.) ona "Emir olarak mı geldin yoksa tebliğci olarak mı?" diye sordu. Hz. Ali (r.a.) "Hayır, tebliğci olarak geldim. Hz Peygamber (s.a.v.): beni Berâe sûresini hacc vakfelerinde insanlara okumam için gönderdi" diye cevap verdi. Mekke'ye geldik. Terviye gününden bir gün önce Hz. Ebû Bekr (r.a.) kalktı ve insanlara hutbe okudu. Hutbesinde hacc

menâsiki hakkında konuştu. Konuşmasını tamamlayınca Hz. Ali (r.a.) ayağa kalktı ve insanlara Berâe sûresini sonuna kadar okudu. Sonra Hz. Ebû Bekr (r.a.) ile birlikte Mekke'den çıktık. Arefe günü gelince Hz. Ebû Bekr (r.a.) ayağa kalktı ve insanlara hutbe okudu. Hutbesinde yine hacc menâsikinden bahsetti. Bitirince Hz. Ali (r.a.) ayağa kalktı ve insanlara Berâe sûresini okuyup bitirdi. Kurban günü gelince Mina'ya gitmek üzere yola koyulduk. Hz. Ebû Bekr (r.a.) Mina'ya varınca, ayapa kalkıp insanlara konuşma yaptı. İnsanlara Ziyaret tavafını nasıl yapacaklarından, kurbanlarını nasıl keseceklerinden ve diğer hacc menâsikini anlattı. Konuşması bitince Hz. Ali (r.a.) insanlara Berâe suresini sonuna kadar okudu. Yevm-i Nefr³⁹¹ geldiğinde Hz. Ebû Bekr (r.a.) insanlara Mina'dan ayrılıp Harem'e nasıl ineceklerinden ve şeytan taşlamayı nasıl yapacaklarından bahsetti. Konuşması bitince Hz. Ali (r.a.) insanlara Berâe sûresini okudu.³⁹²

٢٦٨٣ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : كان رسول الله ﷺ إذا كان قبل التروية بيوم
خطب الناس ، فأخبرهم بمناسكهم

127-2683. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in Terviye gününden bir gün önce insanlara konuşma yaptığını ve hacc menâsiki hakkında bilgi verdiğini rivâyet etmiştir.³⁹³

٢٦٨٤ - عن جعفر بن محمد بن علي ، عن أبيه ، عن جابر : أنه ﷺ خطب بعرفات خطبتين.

128-2684. Ca'fer b. Muhammed b. Ali, babası ve Câbir (r.a.) yoluyla Rasûlullah (s.a.v.)'in, Arafat'ta iki hutbe verdiğini rivâyet etmiştir.³⁹⁴

٢٦٨٥ - عن سراء بنت نبهان ، قالت : خطبنا النبي ﷺ يوم الرؤوس . فقال : أي يوم هذا ؟ قلنا : الله ورسوله أعلم ، قال : أليس أوسط أيام التشريق ؟ .

³⁹¹ Yevm-i Nefr: Mina'dan ayrılışın ilk günü

³⁹² Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 187, 2991.

³⁹³ Hâkim, *Müstedrek*, I, 632, 1693; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 180, 9436.

³⁹⁴ Beyhakî, *a.g.e.*, V, 185, 9455.

129-2685. Serrâ bint Nebhân (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), yevm-i ruûs'da³⁹⁵ bize konuşma yaptı ve "Bugün hangi gündür?" diye sordu. Biz Allah ve Rasûlü (s.a.v.) daha iyi bilir" dedik. O da "Teşrik günlerinin ortası değil midir?" buyurdu.³⁹⁶

٢٦٨٦- وروى مثله عن رجلين من بنى بكر، قال: رأينا رسول الله ﷺ يخطب بين أوسط أيام التشريق، وهي خطبة رسول الله ﷺ التي خطب بمنى اهـ. وسكت عنه.

130-2686. Ebû Dâvûd, Benî Bekr kabilesinden iki kişiden de benzer bir hadis daha rivâyet etmiştir. Bu kişiler, Rasûlullah (s.a.v.)'i teşrik günlerinin ortasında insanlara hutbe verirken gördüklerini ve bu hutbenin de Rasûlullah (s.a.v.)'in Mina'da yaptığı konuşma olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁷

٢٦٨٧- وقال ابن حزم : وخطب الناس أيضا - يعنى سيدنا رسول الله ﷺ - يوم الأحد ثانى أيام النحر وهو يوم الرؤوس

131-2687. İbn Hazm, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Pazar gününe tevafuk eden ve Kurban bayramının ikinci günü olan yevm-i ruûs'ta insanlara konuşma yaptığını söylemiştir.³⁹⁸

İbn Hacer, hacc'da eda edilen hutbeler hakkında şunları söylemektedir: Hanefî ve Mâlikî mezheblerine göre hacc hutbeleri üç tanedir: Zi'l-hicce'nin yedisinde, arefe günü ve Kurban bayramının ikinci günü Mina'da verilen hutbedir. İmam Şâfiî, üçüncü hutbenin, Kurban bayramının ikinci günü değil de üçüncü günü verildiğini söyler. Kurban bayramında okunan hutbeyi de dördüncü hutbe olarak kabul etmektedir.³⁹⁹

Hutbelerin her biri arasında birer gün ara vardır. Çünkü hutbeden maksat, bilgi vermektir. Terviye günü ile kurban günleri meşguliyetin çok olduğu günlerdir.

³⁹⁵ Yevm-i ruûs: Kurban bayramının ikinci günü.

³⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 70, 1953.

³⁹⁷ Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, 11 Menâsik 70, 1952.

³⁹⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, X, 79.

Bu meşguliyet, insanların hutbeyi dinlemeye gelememelerine sebep olur. Böylece hutbenin maksadı ortadan kalkmış olur. Günümüzde hacc yapanların dinlediği hutbe, sadece arefe günü Arafat'ta verilen hutbedir. Diğer hutbelerin, özellikle Türkiye'den giden hacılar için uygulanması ortadan kalkmıştır. Hutbelerde anlatılacak olan hacc menâsiki grupların ve kabilelerin başındaki din görevlileri tarafından anlatılmakta ve yerine getirilmesinde yardımcı olunmaktadır.

4.6. Hacc İçin Terviye Günü Mina'ya Gidiş

٢٦٨٨ - عن جابر في حديثه الطويل قال : لما كان يوم التروية توجهوا إلى منى ،

فأهلوا بالحج ، وركب رسول الله ﷺ ، فصلّى بها الظهر ، والعصر ، والمغرب ، والعشاء ، والفجر ، ثم مكث قليلا حتى طلعت الشمس ، وأمر بقبة من شعر تضرب له بنمرة ، فسار رسول الله ﷺ ، ولا تشك قريش أنه واقف عند المشعر الحرام ، كما كانت

قريش تصنع في الجاهلية ، فأجاز رسول الله ﷺ حتى أتى عرفة

132-2688. Câbir (r.a.) uzun bir hadiste şöyle rivâyet etmiştir: Terviye günü gelince (Hacc yapacak olanlar) Mina'ya gitmek için yöneldiklerinde hacc için ihrâma girdiler. Rasûlullah (s.a.v.) devesine bindi. Öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını Mina'da kıldı. Sonra biraz bekledi. Güneş doğunca Nemîre'de kendisi için bir kıl çadır kurulmasını emretti ve yola çıktı. Kureys, kendilerinin cahiliye döneminde yaptıkları gibi Rasûlullah (s.a.v.)'in de Meş'ar-i Haram'da (Müzdelif) vakfe yapacağını zannediyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.) orada vakfe yapmadan geçerek Arafat'a gitti.⁴⁰⁰

٢٦٨٩ - عن ابن عمر : أنه كان يحب إذا استطاع أن يصلّى الظهر بمنى من يوم

التروية، وذلك أن النبي ﷺ صلى الظهر بمنى

³⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 577.

⁴⁰⁰ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

133-2689. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Mümkün olduğunda terviye günü öğle namazını Mina'da kılmayı sevdiğini; çünkü Rasûlullah (s.a.v.)'de öğle namazını Mina'da kıldı, demiştir.⁴⁰¹

٢٦٩٠ - ثبت أنه ﷺ خرج من مكة لصحى من يوم التروية ، وغدا إلى عرفات يوم

عرفة بعد الطلوع

134-2690. Rasûlullah (s.a.v.)'in terviye günü kuşluk vakti Mekke'den ayrıldığı ve ertesi gün arefe günü güneş doğduktan sonra Arafat'a vardığı bilinmektedir.⁴⁰²

İmam Muhammed, Muvatta'da, Abdullâh b. Ömer (r.a.)'in, Mina'da öğle namazını kıldığını ve güneş doğunca Arafat'a gittiğini rivâyet ettikten sonra şöyle devam etmektedir: "Sünnet olan budur. Daha önce veya sonra gidilmesi durumunda inşallah bunda bir sakınca yoktur. İmam Ebû Hanîfe'nin de görüşü böyledir."⁴⁰³

Âlimlerin çoğu öğle namazına yetişecek şekilde Mekke'den Mina'ya hareket etmenin müstehâb olduğunda ittifak etmişlerdir. Öğle namazı Mina'da kılınır, o gece orada kalınır ve bu şekilde beş vakit namaz Mina'da kılınmış olur. Arefe günü sabah namazı kılınıp güneş doğduktan sonra Arafat bölgesine hareket edilir. Terviye günü Cuma gününe rast gelirse, bu durumda zeval vaktinden önce Mina'ya hareket edilmelidir. Günümüzde hacc yapmak isteyenlerin sayısının çok fazla olması sebebiyle hacı adaylarının hepsi Mina'da bulunamamaktadırlar. Türkiye'den giden hacı adaylarının bir bölümü, Yevm-i Terviye günü öğle namazından sonra doğrudan Arafat'a, az bir bölümü de Mina'ya gitmektedir.

V. HACCIN EN ÖNEMLİ RÜKNÜ: ARAFAT VAKFESİ

Bu bölümde Arefe günü güneş doğduktan sonra Mina'dan Arafat'a gidiş, zevâl vaktinden sonra öğle namazından önce Arafat'ta hutbe okunacağı, bir ezan ve iki kâmet ile öğle vaktinde öğle ve ikindi namazlarını cem ederek kılmak gerektiği, arefe günü hakkında şüphe edilmesi konuları ele alınacaktır.

⁴⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X, 280, 6131.

⁴⁰² Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 83, 1653; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 46, 147 (1218).

⁴⁰³ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 164, 484.

5.1. Arafat'a Gidiş, Zevâlden Sonra Hutbe ve Öğle ile İkinci'yi Cem' Etmek

٢٦٩١ - عن جابر في حديث طويل : وركب رسول الله ﷺ إلى منى ، فصلى بها الظهر ، والعصر ، والمغرب ، والعشاء ، والفجر ، ثم مكث قليلا حتى طلعت الشمس ، وأمر بقبة من شعر تضرب له بنمرة ، فسار رسول الله ﷺ ، ولا تشك قريش إلا أنه واقف عند المشعر الحرام ، كما كانت قريش تصنع في الجاهلية ، فأجاز رسول الله ﷺ ، حتى إذا أتى عرفه فوجد القبة قد ضربت له بنمرة ، فنزل بها ، حتى إذا زالت الشمس أمر بالقصواء ، فرحلت له ، فأتى بطن الوادي ، فخطب الناس ، وقال : « إن دماءكم وأموالكم حرام كحرمة يومكم هذا في شهركم هذا في بلدكم هذا » . إلى أن قال : وقد تركت فيكم ما لم تضلوا بعده إن اعتصمتم به ، كتاب الله ، وأنتم تسألون عني فما أنتم قائلون ؟ قالوا : نشهد أنك قد بلغت وأديت ونصحت ، فقال بإصبعه السبابة يرفعها إلى السماء وينكبها إلى الناس : « اللهم اشهد ، اللهم اشهد » ثلاث مرات ، ثم أذن ، ثم أقام ، فصلى الظهر ، ثم أقام ، فصلى العصر ولم يصل بينهما شيئا ، ثم ركب رسول الله ﷺ حتى أتى الموقف اهـ

135-2691. Câbir (r.a.), uzun bir hadis-i şerif'te şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), devesine bindi. Mina'ya geldi. Öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını Mina'da kıldı. Biraz bekledikten sonra, güneş doğunca Nemîre'de kendisi için bir kıl çadır kurulmasını emir buyurdu ve yola çıktı. Kureyş, kendilerinin cahiliye döneminde yaptıkları gibi Rasûlullah (s.a.v.)'in de Meş'ar-i Haram'da (Müzdelife) vakfe yapacağını zannediyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.) orada vakfe yapmadan Arafat'a gitti. Kendisi için çadırın Nemire'de kurulduğunu gördü. Çadırda konakladı. Zeval vakti gelince devesi Kasvâ'nın getirilmesini emir buyurdu. Deve derhal semerlenerek hazırlandı. Rasûlullah (s.a.v.) , vadinin tabanına geldi ve insanlara hutbe okudu. Hutbesinde “Kanlarınız ve mallarınız, bu ayınızda ve bu beldenizdeki bu gününüz gibi mukaddestir... Size öyle bir emanet bırakıyorum ki ona sımsıkı sarılırsanız asla sapıklığa düşmeyeceksiniz. O Allah'ın kitabıdır. Size benim hakkımda sorulduğunda ne diyeceksiniz?” dedi. İnsanlar, Şehâdet ederiz ki sen islâmı tebliğ ettin. Peygamberlik görevini yerine getirdin ve nasihatte bulundun”

diye cevap verdiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) işaret parmağını gökyüzüne kaldırıp, insanları göstererek üç kere “Allahım şâhid ol! Allahım şâhid ol!” dedi. Sonra ezan okundu, kâmet getirildi. Rasûlullah (s.a.v.) öğle namazını kıldırdı. Sonra yine kâmet getirildi, ikindi namazını kıldırdı. Öğle ve ikindi namazı arasında başka hiçbir namaz kılmadı. Sonra devesine binip vakfe yapacağı yere geldi.⁴⁰⁴

٢٦٩٢ - عن عبد الله بن الزبير ، قال : من سنة الحج أن يصلى الإمام الظهر ،
والعصر ، والمغرب ، والعشاء الآخر ، والصبح بمنى ، ثم يغدو إلى عرفة فيقبل حيث
قضى له ، حتى إذا زالت الشمس خطب الناس ، ثم صلى الظهر والعصر جميعا . ثم
وقف بعرفات حتى تغيب الشمس ، ثم يفيض فيصلى بالمزدلفة ، أو حيث قضى الله .
ثم يقف بجمع حتى يسفر ويدفع قبل طلوع الشمس ، فإذا رمى الجمرة الكبرى حل له
كل شيء حرم عليه إلا النساء والطيب حتى يزور البيت

136-2692. Abdullâh ibnü'z-Zübeyr (r.a.) şöyle demiştir: Haccın sünnetlerinden birisi de İmamın öğle, ikindi, akşam, yatsı ve (ertesi gün) sabah namazlarını Mina'da kıldıktan sonra sabahleyin Arafat'a gitmesi kendisi için ayrılmış olan yerde bir müddet kaylule yapmasıdır. Güneş zevale erdikten sonra insanlara hutbe okur. Sonra öğle ve ikindi namazlarını cem' eder. Güneş batıncaya kadar Arafat'ta vakfe yapar. Sonra Arafat'tan Müzdelife'ye hareket eder, Müzdelife'de veya Allah'ın takdir buyurduğu başka bir yerde namaz (Akşam ile yatsı) kılar. Sonra Cem'de (Müzdelife) tan yeri ağarıncaya kadar vakfe yapar. Güneş doğmadan önce Mina'ya gitmek için yola koyulur. Büyük Cemre'ye varıp şeytanı taşılayınca ziyaret tavafını yapıncaya kadar kadınlara yaklaşma ve koku sürünme hariç ihrâm yasakları sona erer.⁴⁰⁵

Her iki hadis-i şerif ile arefe günü güneş doğduktan sonra Arafat bölgesine gidiş, zeval vaktinden sonra ve namazdan önce hutbenin okunması ve öğle namazı vaktinde bir ezan ve iki kâmetle öğle ve ikindi namazlarını cem' etmek konuları açığa kavuşturulmuştur.

⁴⁰⁴ Müslüm, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 84, 3074; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 56, 1905.

⁴⁰⁵ Hâkim, *Müstedrek*, I, 632, 1695.

İbn Hacer, İmam Ebû Hanîfe'nin "Namazları cem' etmek, imamla birlikte olanlar içindir" dediğini zikretmektedir.⁴⁰⁶

Merğînânî (593/1197), "İmam Ebû Hanîfe'ye göre namaz vakitlerine riayet etmek, nass ile sabit bir farzdır. İmamla birlikte cemaatin namazları cem' etmesi şeklindeki şer'i durum dışında bunu terk etmek caiz olmaz" demektedir.⁴⁰⁷

İmam Ebû Hanîfe'ye göre, öğle ile ikindi namazlarının cem'i takdim ile kılınabilmesi için; Arefe günü hacc için ihrâmlı olarak Arafat'ta bulunmak ve öğle ile ikindi namazlarını Mescid-i Nemîre'de "Cemaati kübrâ" ile kılmak gerekir. Aksi halde her namaz kendi vaktinde kılınmalıdır. Bu konuda İmameyn ve Tahâvî İmam Ebû Hanîfe'ye muhalefet etmişlerdir. Buhâri, muâllak olarak İbn Ömer (r.a.)'nin arefe günü imama yetişemediği zaman öğle ve ikindi namazlarını konakladığı yerde cem' ettiğini rivâyet etmektedir.⁴⁰⁸ İbn Ömer (r.a.)'nin bu uygulaması, çoğunluğun en güçlü delillerindendir. O, Rasûlullah (s.a.v.)'in, namazları cem' ettiğine dair hadisi rivâyet eden sahâbedir. İbn Ömer (r.a.), tek başına da cem' ederdi. Böylece o, namazları cem' etmenin imama özgü olmadığını göstermiştir.⁴⁰⁹

İbn Ömer (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'i, adım adım takip eden, sünnetlere uymada olağanüstü gayret sarfeden sahâbenin önde gelenlerindendir. Hayatını Rasûlullah (s.a.v.) gibi yaşamak için adamıştır. Günümüzde Arafat'ta namazları cem' etme İbn Ömer (r.a.)'nin uyguladığı şekildedir.

5.2. Arafat'ta Vakfe Yapmak Haccın En Önemli Rükündür

٢٦٩٣ - عن جابر رضى الله عنه فى الحديث الطويل : ثم أقام فصلى العصر ، ولم يصل بينهما شيئا ، ثم ركب رسول الله ﷺ حتى أتى الموقف ، فجعل بطن ناقته القصواء إلى الصخرات ، وجعل حبل المشاة بين يديه واستقبل القبلة ، فلم يزل واقفا حتى غربت الشمس وذهبت الصفرة قليلا حتى غاب القرص

⁴⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l- Bâri* III, 513.

⁴⁰⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 171.

⁴⁰⁸ Buhâri, *Sahih*, 25 Hacc 89, 1662.

⁴⁰⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 513.

137-2693. Câbir (r.a.) rivâyet ettiği uzun bir hadiste der ki: Sonra kâmet getirildi. Ve Rasûlullah (s.a.v.), ikindiye kıldı. Öğle ile ikindi arasında başka bir (Nafile) namaz kılmadı. Sonra devesine binip vakfe yapacağı yere geldi. Devesi Kasvâ'nın göğsünü kayalıklara doğru çevirdi. Hacıların toplandığı yeri önüne aldı ve yönünü kibleye çevirdi. Güneş batıp, batı tarafında az bir sarılığı kalıp da tamamen batıncaya kadar vakfe yapmaya devam etti.⁴¹⁰

٢٦٩٤ - عن عبد الرحمن بن يعمر ، قال : شهدت رسول الله ﷺ وهو واقف بعرفات وأتاه ناس من أهل نجد فقالوا : يا رسول الله ! كيف الحج ؟ فقال : « الحج عرفة ، من جاء عرفة قبل صلاة الفجر من ليلة جمع فقد تم حجه

138-2694. Abdurrahmân b. Ya'mer (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'i Arafat'ta vakfe yaparken gördüm. Necid'li bazı insanlar. “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Hacc nasıl yapılır?” dediler. Rasûlullah (s.a.v.), “Hacc Arafat'tır. Her kim Müzdelife'deki vakfe gecesi sabah namazından önce Arafat bölgesinde bulunursa haccı tamam olur” dedi.⁴¹¹

Nevevî (676/1277) konu ile ilgili şöyle demektedir: Arafat'ta vakfe yapmanın, haccın en temel rüknü olduğunda ittifâk edilmiştir. Vakfenin zamanı ise arefe günü zeval vakti ile kurban günü fecr-i sâdık'ın ağarmasına kadardır. Bu süre içerisinde bir müddet Arafat'a gelen kişinin haccı tamam olur. Bu vakit içerisinde Arafat'ta bulunamayan kişi, haccı kaçırmış olur. Hanefî, Şâfiî ve âlimlerimizin çoğunluğunun görüşü böyledir. İmam Mâlik, “Sadece gündüz vakfe yapmak yeterli değildir. Gündüz yapılan vakfe'den sonra geceleyin de bir müddet vakfe yapmak gerekir” görüşündedir.⁴¹²

Kişinin haccının sahih ve tamam olması için, iki vakitte; gece veya gündüz Arafat'ta bulunup vakfe yapması gerekir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, gündüz vakti vakfe yaptığı ve güneş battığı zaman Arafat'tan ayrıldığı haberi günümüze kadar mütevâtir

⁴¹⁰ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

⁴¹¹ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 57, 3015; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 68, 1949; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 282, 9813.

⁴¹² Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahih-i Müslim*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1392 VIII, 186.

olarak gelmiştir. Bu haber, vakfe zamanının, gündüz ve vakfe'den ayrılış zamanının da güneşin batış zamanı olduğunun delilidir.

Âlimlerin çoğunluğu vakfe zamanının, arefe günü zeval vaktinden sonra başladığında icmâ etmişlerdir. Arafat'ta vakfe zamanının sonu olarak kurban gününün fecir vakti olduğu hususunda ise herhangi bir ihtilaf yoktur. İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ebû Hanîfe “Vakfe zamanının başlangıcı, arefe günü zeval vaktinin bitişidir” demektedirler. Ahmed b. Hanbel ise vakfe zamanının, arefe günü fecirden itibaren başladığı görüşündedir.⁴¹³

5.3. Arafat ve Müzdelife'de Vakfe Yapılacak Yerler

٢٦٩٥ - عن ابن عباس مرفوعا : وقال حين وقف بعرفة : « هذا الموقف ، وكل عرفة موقف ، وقال حين وقف على قزح : « هذا الموقف ، وكل المزدلفة موقف » .

139-2695. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: İbn Abbâs (r.a.), Arafat'ta vakfe'ye durduğu zaman “Burası vakfe yeridir. Arafat'ın her yeri vakfe yeridir, Kuzeh dağında vakfe'ye durduğu zaman “Burası vakfe yeridir. Müzdelife'nin her yeri vakfe yeridir”⁴¹⁴ demiştir. **Taberânî** (360/971) aynı hadisi şöyle rivâyet etmiştir: “Arafat'ın her yeri vakfe yeridir. Urane vadisi hariç (Urane vakfe yeri değildir). Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir, Muhassir vadisi hariç (Muhassir vakfe yeri değildir).”⁴¹⁵

٢٦٩٦ - وأخرج الحاكم الجملة الأخيرة عن ابن عباس مرفوعا بلفظ : « ارفعوا عن بطن عرنة ، وارفعوا عن بطن محسر »

⁴¹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 372.

⁴¹⁴ Hâkim, *Müstedrek*, I, 633, 1697.

⁴¹⁵ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 119, 11231.

140-2696. Hâkim, Taberânî'nin rivâyetini "Batn-ı Urane'den geçiniz (Urane vakfe yeri değildir). Batn-ı Muhassir'dan geçiniz (Muhassir vakfe yeri değildir)"⁴¹⁶ şeklinde rivâyet etmiştir.

İbn Abbâs (r.a.) hadisi, Arafat ve Müzdelife'deki vakfe yerlerini açıklığa kavuşturmaktadır. Mezhep imamı, Nemîre mescidinin Arafat bölgesinin içinde olup olmadığı konusunda ihtilaf ettikleri için vakfe yapılan bölge dışında tutulmuştur. Vakfede taharet (abdest), örtünme, Kâbe'ye yönelme ve niyet şart değildir. Bu konuda ihtilaf yoktur.⁴¹⁷ Rasûlullah (s.a.v.)'in, Hz Âişe (r.anhâ)'ye söylediği "*Hacının yaptığı her şeyi yap. Sadece temizleninceye kadar Kâbe'yi tavaf yapma*"⁴¹⁸ hadisi, abdestsiz ve kadınların özel hallerinde olsalar dahi Arafat'ta vakfe yapmanın caiz olduğuna delildir.

Rasûlullah (s.a.v.)'in "*Ameller niyetlere göredir*" hadisi,⁴¹⁹ yapılan her amelin başında niyetin var olmasını gerektirir. Hacc yapmak için evinden çıkan ve ihrâma giren kişi niyet etmiş demektir. Hacc menâsikinin her bir rûknünü yaparken niyetini tekrarlamasına gerek yoktur. Nitekim namaza başlayan kişi, namazın bazı rûkûnlerinde uykuya dalsa bile namazı sahihtir. Vakfede de aynı durum geçerlidir. Farkında olarak veya olmayarak Arafatın herhangi bir yerinde vakfe yapan kişi, vakfe yapmış sayılır. Farz olan, uykulu veya uyanık, bilerek veya bilmeyerek, bayılmış, ameliyat olmuş komada olan şuûru yerinde olmayan; hangi halde olursa olsun vakfe yapmaktır. Nitekim durumu çok ağır bile olsa bütün hastalar, ambulanslarla gerektiğinde helikopter ile Arafat bölgesinden geçirilmekte, böylece hacı olmaları sağlanmaktadır..

5.4. Arafat'ta Vakfe ve Sonrasında Elden Geldiğince Çok Dua Etmek

٢٦٩٧ - عن عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، عن جده : أن النبي ﷺ قال : « خير

الدعاء دعاء يوم عرفة ، وخير ما قلت أنا والنبيون من قبلي : لا إله إلا الله وحده لا

شريك له ، له الملك وله الحمد ، وهو على كل شيء قدير

⁴¹⁶ Hâkim, *Müstedrek*, I, 633, 1697.

⁴¹⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 372.

⁴¹⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 81, 1650.

141-2697. Amr b. Şu'ayb, babasından o da dedesinden Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "En hayırlı dua arefe günü yapılandır. Benim ve benden önceki Peygamberlerin söylediği en hayırlı söz: Lâ ilâhe illallah vahdehû lâ şerîke leh. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr"⁴²⁰ sözüdür."⁴²¹

٢٦٩٩ - عن علي ، قال : أكثر ما دعا به رسول الله ﷺ عشية عرفة في الموقف :
«اللهم لك الحمد كالذي نقول ، وخيرا مما نقول ، اللهم لك صلاتي ، ونسكي
ومحياتي ومماتي ، وإليك مآبي ، ولك رب ترائي ، اللهم إني أعوذ بك من عذاب القبر
ووسوسة الصدر ، وشتات الأمر ، اللهم إني أعوذ بك من شر ما تجيء به الريح » .

142-2699. Hz. Ali (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) arefe günü akşama doğru en çok şöyle dua ederdi: "Allahım! Senin bizim dediğimizden daha iyi buyurduğun gibi hamd ancak sana mahsustur. Allahım! Namazım, haccım, hayatım ve ölümüm ancak sana aittir. Dönüşüm ancak sanadır. Her türlü varlığım sana aittir. Allahım! Kabir azabından, kalbime gelen vesveselerden ve işlerimin dağınıklığından sana sığınırım. Allahım! Rüzgârın getireceği âfetlerin şerrinden de sana sığınırım."⁴²²

٢٧٠٠ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ كان يدعو يوم عرفة ما دأ به كالمستطعم المسكين

143-2700. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, arefe günü ellerini yiyecek isteyen bir fakir gibi uzatarak dua ettiğini rivâyet etmiştir.⁴²³

٢٧٠١ - وأخرج ابن أبي شيبة ، وأحمد بن منيع في «مسنده» عن أبي سعيد ، قال :
إن رسول الله ﷺ وقف بعرفة ، فجعل يدعو هكذا ، وجعل ظهره كفيه مما يلي صدره .

⁴¹⁹ Buhârî, *Sahih*, 1 Bed'ü'l-vahy 1, 1.

⁴²⁰ Allâh'tan başka ilâh yoktur. Tek ilâh odur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na âittir. O'nun her şeye gücü yeter.

⁴²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 549, 6961; Tirmîzi, *Sünen*, 45 De'avât, 122, 3585.

⁴²² Tirmîzi, *Sünen*, 45 De'avât, 87, 3520.

144-2701. İbn Ebî Şeybe ve *Müsned*'inde Ahmed b. Menî', Ebû Saîd (r.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: "Rasûlullah (s.a.v.), Arafat'ta vakfe yaptı ve dua ederken şöyle yaptı: "O bunu derken avuçlarının dışını göğsünün hizasına gelecek şekilde tutuyordu."⁴²⁴

٢٧٠٢ - وفى لفظ لابن منيع عن ابن عباس : قال : لقد رأى رسول الله ﷺ عشية
عرفة رافعا يديه يرى ما تحت إبطيه

145-2702. İbn Menî', İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), arefe günü ikindi üzeri, koltuk altları görünecek şekilde ellerini kaldırarak dua ederken görülmüştür.⁴²⁵

٢٧٠٣ - ولأبى داود فى مراسيله وسكت عنه عن سليمان بن موسى قال : لم
يحفظ عن رسول الله ﷺ أنه رفع يديه الرفع كله إلا فى ثلاثة مواطن : الاستسقاء ،
والاستنصار ، وعشية عرفة ، ثم كان بعد رفع دون رفع

146-2703. Ebû Dâvûd el-Merâsîl'inde Süleyman b. Mûsâ'dan şöyle rivâyet etmiştir: Şu üç durum haricinde Rasûlullah (s.a.v.)'in ellerini tam olarak kaldırdığı haber verilmemiştir: Yağmur duasında, zafer için yardım isterken dua ettiğinde ve arefe günü ikindi vaktinde. Bundan başka Rasûlullah (s.a.v.), dua ederken ellerini kaldırdığı zaman tam kaldırmazdı.⁴²⁶

Rivâyet edilen hadisler, Arafat'ta duanın nasıl yapılacağını haber vermektedir.

Tânevî der ki: Arefe günü, dua etmek için senenin en değerli günüdür. Haccın olmazsa olmazı, maksadı ve temelidir. İnsanın arefe günü Arafat'ta tüm gayretini zikir ve duaya, salevât'a ve Kur'ân okumaya yönlendirmesi gerekir. Arefe

⁴²³ Bezzâr, *Müsned*, VI, 102, 2161.

⁴²⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 333, 14704.

⁴²⁵ İbn Hacer, *Metâlibu'l-Âliye*, VII, 23, 1242.

⁴²⁶ Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, I, 152, 148.

günü, tek başına olsun cemaatle birlikte olsun her yerde dualar okunmalı ve zikirler yapılmalıdır. Kişi, kendisi, anne ve babası, hocaları, akrabaları, zevcesi, çocukları, dostları, kendisine iyiliği dokunan diğer insanlar ve bütün müslümanlar için dua etmelidir. Bu konuda ihmalkâr davranmaktan kesinlikle kaçınılmalıdır. Çünkü diğer günlerin aksine arefe gününün telafisi münkün değildir.⁴²⁷

Böyle kıymetli bir yer ve zaman bir daha ele geçmez. Türkiye'de hacca gitmek için her yıl iki milyonu aşan sayıda hacı adayı kuraya katılmaktadır. Durum böyle olduğu için ikinci bir defa hacca gitme imkânı bulunmamaktadır. Hacc yapma imkânı elde edenlerin ömürde bir defa yapacak oldukları hacc menâsiki ile ilgili tüm bilgileri öğrenmeleri ve rehberlik eden hocaları ile birlikte her şeyi zamanında ve yerinde şuurlu bir şekilde yapmaları gerekir.

Enes b. Mâlik'den rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.), Arafat'ta vakfe yapmaktaydı. Güneş batmak üzereyken Rasûlullah (s.a.v.), Bilâl (r.a.)'e “*İnsanları sustur da konuşayım*” dedi. Bilâl (r.a.) de “Susun, Rasûlüllâh (s.a.v.) konuşacak” diye seslenerek insanları susturdu. Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: “*Ey İnsanlar! Az önce bana Cebrail geldi. Rabbimin selamını getirdi ve ‘Allah Teâlâ, Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfe yapanların günahlarını bağışladı ve onların hukukunu üzerine aldı’* dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), “Bu durum bize mi mahsus?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.), “*Size ve sizden sonra arefe günü Arafat'ta vakfe yapanlara*” diye cevap verdi. Hz. Ömer (r.a.), “Allah Teâlâ'nın lûtfu ne kadar çok ve hoş” dedi.⁴²⁸

Bu kadar güzel ve kıymetli nimetlerden mahrum olmamak için hacca gitmeden önce çok iyi bir hazırlık dönemi geçirilmesi gerekir. Hacca giden kişinin, arefe günü hakkıyla eda edildiğinde kendisinin annesinden doğduğu gün gibi tertemiz olacağını ve diğer Müslümanların affedileceğini bilmesi ve gereğince amel etmesi gerekir.

5.5. Akabe Cemresini (Büyük şeytan) Taşlayıncaya Kadar Telbiye Getirmek

٢٧٠٤ - عن الفضل بن عباس : أن رسول الله ﷺ لم يزل يلبى حتى رمى جمره العقبة

⁴²⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3083.

⁴²⁸ Abdülcabbâr, Süheyb, *el-Câmiu's-Sahih li'l-Mesânîd*, yy, 2014, VII, 311.

147-2704. **Fadl b. Abbâs (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in büyük şeytanı (Akabe cemresi) taşlayıncaya kadar telbiye getirmeye devam ettiğini rivâyet etmiştir.⁴²⁹

٢٧٠٥ - ولفظ الصحيحين من حديث ابن عباس : أن أسامة بن زيد كان ردف النبي ﷺ من عرفة إلى المزدلفة ، ثم أردف الفضل إلى منى ، وكلاهما قال : لم يزل النبي ﷺ يلبي حتى رمى جمرة العقبة وفي رواية : حتى بلغ الجمرة ، وفي رواية النسائي : فلم يزل يلبي حتى رمى ، فلما رمى قطع التلبية .

148-2705. Sahîhayn'da **Abdullâh b. Abbâs (r.a.)**' den rivâyet edilmiştir: Üsâme b. Zeyd (r.a.), Arafat'tan Müzdelife'ye gelinceye kadar Rasûlullah (s.a.v.)'in terkisinde idi. Daha sonra Rasûlullah (s.a.v.), Müzdelife'den Mina'ya kadar Fadl (r.a.)'i terkisine bindirdi. Her ikisi de; "Rasûlullah (s.a.v.) büyük şeytanı taşlayıncaya kadar telbiye getirdi" demiştir. Diğer bir rivâyet "şeytan taşlama yerine gelinceye kadar" şeklindedir. Nesâî rivâyeti ise "Telbiye getirmeye şeytan taşlayıncaya kadar devam etti. Taşlayınca telbiye'yi kesti" şeklindedir.⁴³⁰

٢٧٠٦ - وعند أبي داود عن ابن مسعود : رمقت النبي ﷺ فلم يزل يلبي حتى رمى جمرة العقبة بأول حصاة

149-2706. Ebû Dâvûd, **Abdullâh b. Mes'ûd (32/652) (r.a.)**'den rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'i izledim. Akabe'de şeytan taşlamada ilk taşı atıncaya kadar telbiye getirmeye devam etti.⁴³¹

Rivâyetler, Rasûlullah (s.a.v.)'in, şeytan taşlayıncaya kadar veya şeytan taşlama yerine varıncaya kadar telbiye getirmeye devam ettiğini açıklamaktadır. Fadl b. Abbâs (r.a.) hadisi, telbiyenin, kurban günü şeytan taşlamaya kadar devam ettiğini açıklamaktadır.

⁴²⁹ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 101, 1544; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 45, 266 (1281); İbn Mâce, **Sünen**, 25 Menâsik 69, 3040; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 27, 1815; Tirmîzi, **Sünen**, 7 Menâsik 78, 918; Nesâî, **Sünen**, 24 Menâsik 229, 3081.

⁴³⁰ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 22, 1686; Müslim, **Sahi**, 15 Hacc 45, 267 (1281); Nesâî, **Sünen**, 24 Menâsik 229, 3081.

Sa'îd b. Mansûr, İbn Abbâs (r.a.)'nin "Hz. Ömer (r.a.) ile birlikte on bir hacc yaptım. Şeytan taşlayana kadar telbiye getirmeye devam ediyordu" dediğini rivâyet etmiştir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Sevrî telbiyenin şeytan taşlamaya kadar devam ettiği görüşündedirler. Bazıları ise "İhrâmlı kişi, harem bölgesine girince telbiyeyi keser" demiştir. Bu İbn Ömer (r.a.)'nin görüşü olmakla beraber o, Arafat'a gitmek üzere Mekke'den çıkınca tekrar telbiye getirmeye başladılar. Başka bir grup "Vakfe yerine gidince telbiyeyi keser" demektedir. İmam Mâlik'de bu görüşte olup telbiyeyi kesme vaktinin arefe günü güneşin zeval bulması olduğu görüşündedir.⁴³²

5.6. Arafat'tan Ayrılma Vakti

٢٧٠٧ - عن جابر رضى الله عنه في حديثه الطويل : فلم يزل واقفا حتى غربت الشمس وذهبت الصفرة قليلا حتى غاب القرص

150-2707. Câbir (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in güneş batıp, batı tarafında az bir sarılığı kalıp da tamamen ufukta batıncaya kadar vakfe yaptığını rivâyet etmiştir.⁴³³

٢٧٠٨ - عن على بن أبى طالب رضى الله عنه ، قال : وقف رسول الله ﷺ بعرفة ، فقال : « هذه عرفة ، وهو الموقف ، وعرفة كلها موقف » . ثم أفاض حين غربت الشمس

151-2708. Ali b. Ebî Tâlib (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Arafat'ta vakfe yaptı. "Burası Arafat'tır; vakfe yeridir. Arafat'ın tamamı vakfe yeridir" dedi. Sonra güneş battığı zaman Arafat'tan ayrıldı.⁴³⁴

⁴³¹ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 224, 9603.

⁴³² İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III, 533.

⁴³³ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

⁴³⁴ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 54, 885.

٢٧٠٩ - عن المسور بن مخرمة ، قال : خطبنا رسول الله ﷺ بعرفات ، ثم قال : «أما بعد ، فإن أهل الشرك كانوا يدفعون من هذا الموضع إذا كانت الشمس على رؤوس الجبال ، كأنها عمائم الرجال على رؤوسها ، وإنا ندفع بعد أن تغيب

152-2709. el- Misver b.Mahreme (r.a.) der ki: Rasûlullah (s.a.v.), Arafat'ta bize konuşma yaptı; "Şimdi, şirk ehli buradan güneş, insanların başlarındaki sarıklar gibi, dağların başları üzerinde iken ayrılırlardı. Biz güneş battıktan sonra ayrılacağız"⁴³⁵ dedi.

Câbir (r.a.) ve Hz Ali (r.a.) hadisleri, Rasûlullah (s.a.v.)'in güneş battıktan sonra Arafat'tan ayrıldığına delildir. Rasûlullah (s.a.v.)'in güneş battıktan sonra Arafat'tan ayrıldığını bildiren rivâyetler mütevâtir derecesindedir. Güneş batıncaya kadar vakfede kalmanın vacip olduğu anlaşılmaktadır.

Misver b. Mahreme (r.a.) hadisi de, güneş batana kadar vakfede kalmanın vacip olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılmayı müşriklerin adetlerinden saymış ve bu konuda onlara muhalefet etmiştir.

İbn Kudâme, bu konu hakkında şu açıklamaları yapmaktadır: İbn Abbâs (r.a.)'nin "Haccın bir menâsikini terk eden kişinin küçükbaş kurban (dem) keffâreti ödemesi gerekir. Bir koyun yeterlidir"⁴³⁶ sözüne göre, güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılan kişinin dem keffâreti ödemesi gerekir. Âlimlerin çoğu bu görüştedir. Güneş batmadan önce ayrılıp da gündüz geri gelir ve güneş batana kadar vakfe yaparsa dem keffâreti gerekmez. Güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılıp battıktan sonra geri dönerse ittifakla dem keffâreti gerekir. İmam Ebû Hanîfe ve İmameyn gündüz dönüldüğü zaman keffâret gerekmediği görüşündedirler. Keffâret gerektiğini sadece İmam Züfer söylemiştir.⁴³⁷

İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in "Ancak imamla birlikte Arafat'tan ayrılmak uygundur" dediğini nakletmiştir. İmamdan önce ve güneş battıktan sonra vakfe yerinden ayrılan kişinin durumu sorulduğunda ise "Hiç kimsenin buna ruhsat

⁴³⁵ Hâkim, *Müstedrek*, III, 601, 6229.

⁴³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 252.

⁴³⁷ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3091, 3092.

verdiğini bilmiyorum. Hepsi de bu konuda taviz vermemişlerdir” demiştir. Bu söz imamla yani hacc emiriyle beraber ayrılmanın vacip olduğu hakkında neredeyse icmâ olduğunu bildirmektedir.⁴³⁸

Rivâyet ettiğimiz hadisler ve haberler imam ayrılınca kadar değil; güneş batıncaya kadar vakfe yapmanın vacip olduğunu göstermektedir.⁴³⁹

5.7. Bir Mazeret Sebebiyle Güneş Battıktan Sonra Arafat'ta Kalmanın Hükümü

٢٧١٠ - عن عائشة رضى الله عنها : أنها كانت تدعو بشراب فتفطر ثم تفيض

153-2710. Hz. Âişe (r.anhâ)'nin içecek bir şey istediği, iftarını açtığı ve daha sonra Arafat'tan ayrıldığı rivâyet edilmiştir.⁴⁴⁰

٢٧١١ - عن عبد الرحمن بن يزيد ، قال : خرجت مع عبد الله ، فلما وقفنا بعرفات غابت الشمس ، فقال : لو أن أمير المؤمنين أفاض الآن كان قد أصاب ، قال : فما أدري أكلام ابن مسعود أسرع أو إفاضة عثمان ؟ قال : فأوضح الناس ، ولم يزد ابن مسعود على العنق حتى أتى جمعا

154-2711. **Abdurrahmân b. Yezîd** rivâyet etmiştir: **Abdullâh b. Mes'ûd** (r.a.) ile yola çıktım. Arafat'ta vakfe yapmaktaydık. Güneş batınca "Emîru'l-Mü'minîn şimdi hareket etse doğru yapmış olur" dedi. İbn Mes'ud (r.a.)'in sözü mü daha hızlıydı yoksa Hz. Osman (r.a.)'in Arafat'tan hareket etmesi mi bilemiyorum. İnsanlar hemen aceleyle yola çıktılar. İbn Mes'ud (r.a.) ise acele etmeden Müzdelife'ye geldi.⁴⁴¹

Hz. Âişe (r.anhâ) ve **Abdurrahmân b. Yezîd** (98/716) hadisleri, güneş battıktan ve imam hareket ettikten sonra az bir müddet Arafat'ta kalmanın caiz olduğuna delildir. Fakat imam Arafat'ı terk ettikten sonra hemen yola çıkmak gerekir. Gece vakfede durmadan Arafat'tan ayrılma konusunda ihtilaf edilmiştir.

⁴³⁸ İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 373.

⁴³⁹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3092.

⁴⁴⁰ Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 196, 13396.

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 8, 3893.

İmam Mâlik, arefe günü gündüzü ile kurban gününün gecesinin vakfe zamanı olduğu görüşündedir. Gecenin bir kısmında Arafat'ta bulunmak vakfenin geçerlilik şartıdır. Güneş batmadan önce Arafat'tan ayrılıp bir daha dönmeyen kişinin haccı geçersiz olur.⁴⁴² Ahmed b. Hanbel'e göre Arafat vakfesinin zamanı, arefe günü fecr-i sâdıkla başlar, bayramın birinci günü fecr-i sâdıkla sona erer.⁴⁴³

İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî ise arefe günü zeval vaktinden sonra gündüz ve ona bağlı olan gecenin tamamının vakfe zamanı olduğu görüşündedirler. Hacc yapmak isteyen kişi, gündüz veya gece bir miktar vakfe yaparsa yeterlidir. Gündüz zevalden sonra vakfe yaptığında, güneş batmadan önce ayrılırsa dem gerekir. Gündüz değil de gece bir miktar vakfe yaparsa keffâret gerekmez.⁴⁴⁴

Gündüz vakfe yapan ve ayrılmayı geceye kadar bir süre tehir eden kişi vakfe zamanını uzatmış olur. Fakat sünnete aykırı olduğu için bu mekruhtur. Bir mazeret sebebiyle yaparsa bir sakıncası yoktur.⁴⁴⁵

Her sene üç milyonun üzerinde (2019 yılı için bu sayı beş milyon olarak hedeflenmektedir) müslüman hacc yapmak için Arafat bölgesinde vakfe'ye durmak için toplanmaktadır. Hacı adayları kendi mezhebinin görüşlerini yerine getirmeye gayret etmekle beraber, dört mezhebin görüşleriyle amel edilmesinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir.

5.8. Arefe Günü Hakkında Şüphe Edilirse O Sene Yapılan Haccın Hükümü

٢٧١٢ - عن عبد العزيز بن عبد الله بن خالد بن أسيد مرفوعاً : « يوم عرفة اليوم

الذي يعرف الناس فيه »

155-2712. Abdülazîz b. Abdullâh b. Hâlid b. Esîd'den merfû olarak Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Arefe günü, insanların arefe günü olarak bildikleri gündür."⁴⁴⁶

⁴⁴² Karagöz, İsmail, Keskin, Mehmet, Altuntaş, Halil, *Hacc İlmi Halî*, s. 95.

⁴⁴³ Karagöz, İsmail, Keskin, Mehmet, Altuntaş, Halil, *a.g.e.*, s. 98.

⁴⁴⁴ Aynî, *Umdetü'l-kâri*, X, 5.

⁴⁴⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3094.

٢٧١٣- وله شاهد ، فقد رواه مجاهد بن إسماعيل عن سفيان ، عن ابن المنكدر ، عن عائشة مرفوعاً بلفظ : « عرفة يوم يعرف الإمام »

156-2713. Yukarıdaki Hadisin, **Mücâhid b. İsmâil** tarafından, Süfyân, İbnü'l-Münkedir, Hz. Âişe (r.anhâ) senediyle merfû olarak rivâyet edilen şâhidi şöyledir: "Arefe günü imamın arefe günü olarak bildirdiği gündür."⁴⁴⁷

٢٧١٤- عن مسلم بن خالد ، عن ابن جريج ، قال : قلت لعطاء : رجل حج أول ما حج ، فأخطأ الناس بيوم النحر ، أيجزىء عنه ؟ قال : نعم ، قال : وأحسبه قال : قال رسول الله ﷺ : « فطركم يوم تفطرون ، وأضحاكم يوم تضحون » قال : وأراه قال : « وعرفة يوم تعرفون »

157-2714. **Müslim b. Hâlid**, İbn Cüreyc'den rivâyet etmiştir: Atâ'ya "İnsanlar kurban gününü belirlemede hata etseler ilk defa hacca giden bir adamın haccı kabul edilir mi?" diye sordum. "Evet" diye cevap verdi ve sanırım şöyle devam etti: "Rasûlullah (s.a.v.), 'Ramazan bayramınız, orucunuzu açtığınız gündür. Kurban bayramınız, kurbanı kestiğiniz gündür' demiştir. Sanırım Rasûlullah (s.a.v.) 'Arefe, arefe olarak bildiğiniz gündür' sözünü de söylemiştir.

Kâsânî (587/1191) bu konuda şu açıklamaları yapmaktadır: Zi'l-hicce hilali hakkında şüphe edilirse, Zilka'de ayı otuza tamamlandıktan sonra arefe günü olduğu düşünülen günde vakfe yapılır. Sonra bir topluluğun şهادetiyle o günün Kurban günü olduğu anlaşılırsa şهادetleri kabul edilmez; vakfeleri geçerli olur. Aksi takdirde bu şهادet, büyük bir sıkıntıya sebep olur. Rasûlullah (s.a.v.): "Orucunuz, oruç tuttuğunuz gündedir; kurbanınız kurban kestiğiniz gündedir; Arefeniz, arefe günü olarak bildiğiniz gündedir", "Haccınız, haccettiğiniz gündedir" buyurmuştur. Rasûlullah (s.a.v.), vakfe veya hacc zamanını, insanların vakfe veya hacc yaptıkları zaman olarak belirlemiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁶ İbn Hacer, *Telhisü'l-Habîr*, II, 552, 1051.

⁴⁴⁷ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 286, 9827.

⁴⁴⁸ Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed b. Hanbel, *Bedai'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, II, 126, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1406/1986.

VI. MÜZDELİFE VAKFESİ

Bu bölümde Müzdelife’de akşam ve yatsı namazlarını cem’ etmenin nasıl yapılacağı, Müzdelife vakfesinin vakti, bu vakfeyi terk edebilecek olan mazeret sahiplerinin kimler olduğu ve mazeretsiz olarak terk edilmesi durumunda ne yapılması gerektiği konuları ele alınacaktır.

6.1. Müzdelife’de Akşam ve Yatsı Namazlarını Bir Ezan ve Bir Kâmetle Cem'

٢٧١٥ - عن ابن عمر رضى الله تعالى عنهما ، قال : جمع رسول الله ﷺ بين المغرب والعشاء بجمع ليس بينهما سجده ، وفي رواية : جمع رسول الله ﷺ بين المغرب والعشاء بجمع ، صلى المغرب ثلاثا ، والعشاء ركعتين بإقامة واحدة

158-2715. Abdullâh b. Ömer (r.a.) rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.), Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını cem' etti. İkisi arasında başka nafile namaz kılmadı." Diğer bir rivâyet, "Rasûlullah (s.a.v.), Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını cem' etti. Tek bir kâmetle, akşam namazını üç rek'at, yatsı namazını iki rek'at olarak kıldı" şeklindedir.⁴⁴⁹

٢٧١٦ - وعنه : أنه أتى المزدلفة فأذن وأقام ، فصلى المغرب ثلاثا ، ثم التفت إلينا فقال : الصلاة فصلى العشاء ركعتين

159-2716. Rivâyet edildiğine göre İbn Ömer (r.a.) Müzdelife'ye geldi. Ezan okutup, kâmet getirdi ve akşam namazını üç rek'at olarak kıldı. Sonra insanlara "es-salât" diye seslendi ve yatsı namazını iki rek'at olarak kıldı.⁴⁵⁰

٢٧١٧ - عن جابر بن عبد الله ، قال : صلى رسول الله ﷺ المغرب والعشاء بجمع بأذان واحد وإقامة ، ولم يسبح بينهما

⁴⁴⁹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 47, 287 (1288).

160-2717. Câbir b. Abdullâh (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını birleştirerek bir ezan ve iki kâmetle kıldı ve ikisi arasında başka nafîle namaz kılmadı.⁴⁵¹

٢٧١٩ - قلت : وقد رواه أبو حنيفة في « مسنده » عن أبي إسحاق ، عن عبد

الله بن يزيد الخطمي ، عن أبي أيوب مرفوعا : صلى المغرب والعشاء بجمع بأذان وإقامة واحدة

161-2719. İmam Ebû Hanîfe, Ebû İshâk ve Abdullâh b. Yezîd el-Hatmî yoluyla Ebû Eyyûb (r.a.)'den merfû olarak Rasûlullah (s.a.v.)'in, Müzdelife'de tek bir ezan ve kâmetle akşam ve yatsı namazlarını birlikte kıldığını rivâyet etmiştir.⁴⁵²

İbn Ömer (r.a.) ve İmam Ebû Hanîfe rivâyetleri, Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarının tek bir ezan ve kâmetle cem' edilip kılınacağına delildir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile Züfer ve Tahâvî bu görüştedir.⁴⁵³

Sahîhayn, Rasûlullah (s.a.v.)'in, bir ezan ve iki kâmetle namazları cem' ettiği konusunda ittifak etmektedir. Müslim'de Câbir (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını bir ezan ve iki kâmetle cem' ettiğini rivâyet etmiştir.⁴⁵⁴

Buhârî'de ise İbn Ömer (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.), Müzdelife'de akşam ve yatsı namazlarını cem' etti. Her biri için ayrı ayrı kâmet getirdi. İkisi arasında ve sonunda başka nafîle namaz kılmadı.”⁴⁵⁵

Tânevî der ki: “Biz Hanefilere göre bu farklı rivâyetler şöyle tevil edilebilir: Rasûlullah (s.a.v.)'in tek bir kâmetle akşam ve yatsı namazlarını cem' ettiğini bildiren hadisler, Rasûlullah (s.a.v.)'in, akşam ve yatsı namazlarının arasına akşam yemeği yemek ve develerden yükleri indirmek gibi bir şey girmeden namazları cem' etmiş olabileceğine yorumlanır. İki kâmetle namazların cem' edildiğini bildiren hadisler ise bazı sahâbenin akşam namazını kıldıktan sonra develerden yükleri indirmeleri ve daha sonra da yatsı namazını kılmış olmalarına yorumlanır. İbn Ebî

⁴⁵⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 64, 1933.

⁴⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 264, 14050; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 56, 1906.

⁴⁵² İmam Ebû Hanîfe, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, *Müsned*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985, I, 238.

⁴⁵³ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3096.

⁴⁵⁴ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

⁴⁵⁵ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 96, 1673.

Şeybe'nin 'Müzdelife'ye geldiğinde akşam namazını üç rek'at kıldı; sonra akşam yemeğini yedi; sonra ezan okuyup kâmet getirdi ve yatsı namazını iki rek'at olarak kıldı⁴⁵⁶ rivâyeti bunu göstermektedir.⁴⁵⁷

Hanefî mezhebinde meşhur olan görüş, akşam namazı için ezan okunup kâmet getirilmesi, yatsı namazı için ezan okunmayıp kâmet getirilmemesidir. Uygulama bu şekildedir.

6.2. Müzdelife'de Akşam ve Yatsı Namazları Ara Verilip Kılındığında Bir Ezan ve İki Kâmetle Cem' Edilir

٢٧٢٠ - عن ابن مسعود : أنه أتى المزدلفة حين الأذان بالعتمة أو قريباً من ذلك ، فأمر رجلاً ، فأذن وأقام ، ثم صلى المغرب ، وصلى بعدها ركعتين ، ثم دعا بعشائه فتعشى ثم أمر - أي رجلاً - فأذن وأقام ، ثم صلى العشاء ركعتين

162-2720. Züheyr rivâyet etmiştir: **İbn Mes'ud (r.a.)**, yatsı namazı için ezan vakti girdiğinde veya ezan vakti yaklaştığında Müzdelife'ye geldi. Bir adama emretti. O da ezan okuyup kâmet getirdi. İbn Mes'ud (r.a.) akşam namazını kıldı. Sonra iki rek'at daha kıldı. Sonra akşam yemeğini getirmelerini istedi ve yedi. Daha sonra zannediyorum (Şüphe var) bir adama emir verdi. O da ezan okuyup kâmet getirdi ve yatsı namazını iki rek'at olarak kıldı. Hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.⁴⁵⁸ Bu hadisin İsmâîlî rivâyetinde "Her ikisinden önce veya sonra nafile namaz kılmadı"⁴⁵⁹ şeklindedir.

٢٧٢١ - عن أسامة بن يزيد مرفوعاً : فجاء المزدلفة ، فتوضأ فأسبغ ، ثم أقيمت الصلاة ، فصلى المغرب ، ثم أناخ كل إنسان بعيره فى منزله ، ثم أقيمت الصلاة ، فصلى ولم يصل بينهما

⁴⁵⁶ Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 388, 15199.

⁴⁵⁷ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3097.

⁴⁵⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 97, 1675.

⁴⁵⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 525.

163-2721. Üsâme b. Yezîd (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Müzdelife'ye geldi. Tam bir abdest aldı. Sonra namaz için kâmet getirildi. Akşam namazını kıldı. Sonra herkes konakladığı yerde develerden yüklerini indirdi, namaz için kâmet getirildi ve Rasûlullah (s.a.v.) (Yatsı) namazını kıldı. İkisi arasında başka nafîle namaz kılmadı.⁴⁶⁰

İbn Mes'ûd (r.a.) hadisi, namazları cem' ederken ara verildiği takdirde iki kâmet getirildiğine delildir. **Tânevî der ki:** Hadiste iki namazın her biri için ezan okunduğu ve kâmet getirildiği belirtilmektedir. Herhalde İbn Mes'ûd (r.a.)'in yanındaki insanlar, Müzdelife'de onun yanından ayrılmışlar; o da onları bir araya toplayabilmek için ezan okutmuştur. Bunun caiz olduğunu göstermek için yapmış da olabilir. Namazların arasında ara vererek cem' etmeye gelince; İbn Mes'ûd (r.a.)'in bu şekilde yaptığı kesin değildir. Buhârî'nin rivâyetinden de anlaşılabilirliği gibi Zühre bunu şüpheyle rivâyet etmiştir. Hanefî mezhebi iki ezan okunacağı görüşünde değildir; iki namaz arasında ara olduğu zaman iki kâmet getirilmesi görüşündedir.⁴⁶¹

Âlimler, akşam ve yatsı namazları cem' edildikten bir süre sonra, akşam ve yatsı namazlarının sünnetlerinin ve vitir namazının kılınabileceğini söylemişlerdir. Hanefî ve Şâfiî'ler bu görüştedir.⁴⁶²

Usâme hadisi, namazların iki kâmetle cem' edildiğini haber vermektedir. Bu Hanefîlere göre namazların arasına develerden yükleri indirmek suretiyle ara verildiği içindir. Çünkü iki rek'at namaz kılmak, cem' etmeyi kesintiye uğratıyorsa, develerden yükleri indirmek daha fazla kesintiye uğratır. Rasûlullah (s.a.v.), bu yüzden namazları iki kâmetle cem' etmiş olabilir.⁴⁶³

İmam Muhammed şöyle demektedir: "İmam Ebû Hanîfe, 'Cem''de namazları kıldığında bir kâmetle kıl. İki namaz arasında nafîle namaz kılasan her biri için ayrı ayrı kâmet getir'. Biz bu sözle amel ederiz. Bu aynı zamanda İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.⁴⁶⁴

Kâsânî konu ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: Müzdelife'de akşam ile yatsıyı cem' etmeyi Arafat'ta öğle ile ikindiye cem' etmeye kıyas etmek doğru

⁴⁶⁰ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 95, 139.

⁴⁶¹ Tânevî, **İ'lâü's-Sünen**, VII, s. 3099, 3100.

⁴⁶² Tânevî, **a.g.e.**, VII, s. 3101.

⁴⁶³ Tânevî, **a.g.e.**, VII, s. 3103.

⁴⁶⁴ İmam Muhammed, **el-Âsâr**, VI, 341.

değildir. Çünkü Arafat'taki ikinci namaz (İkindi namazı) vaktinin dışında eda edilmektedir. O namazın kılındığını haber vermek için tekrar bir kâmete ihtiyaç vardır. Müzdelife'deki ikinci namaz ise (Yatsı namazı) vaktinde kılınmaktadır. Yatsı namazıyla birlikte kılınan vitir namazında olduğu gibi tekrar ilan etmeye gerek yoktur.⁴⁶⁵

Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre Müzdelife de akşam ve yatsı namazlarını ister tek başına ister cemaatle olsun, yatsı vaktinde cem'-i te'hîr ile kılmak vaciptir. Ebû Yûsuf, İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre sünnettir.

6.3. Arafat Dönüşü Akşam Namazının Nerede Kılınacağı

٢٧٢٢ - عن أسامة بن زيد ، قال : ردت رسول الله ﷺ من عرفات ، فلما بلغ الشعب الأيسر الذي دون المزدلفة أناخ فبال ، ثم جاء فصبيت عليه الوضوء ، فتوضأ وضوءاً خفيفاً ، فقلت : الصلاة يا رسول الله ! فقال : « الصلاة أمامك » ، فركب حتى أتى المزدلفة فصلى ثم ردف الفضل رسول الله ﷺ غداة جمع . للسته

164-2722. Üsâme b. Zeyd (r.a.) rivâyet etmiştir: Arafat'tan yola çıkıldığında Rasûlullah (s.a.v.)'in terkisine ben bindim. Rasûlullah (s.a.v.), Müzdelife'nin önünde sol taraftaki vadiye vardığında devesini çöktürdü, küçük abdestini bozdu; sonra geldi. Eline abdest için su döktüm. Hafif bir abdest aldı. "Namaz mı kılacağız yâ Rasûlullah?" dedim. "Namaz önünde (İlerde)" dedi. Devesine bindi, Müzdelife'ye vardığında namazını kıldı. Sonra Müzdelife günü (Kurban bayramının birinci günü) sabahı Rasûlullah (s.a.v.)'in terkisine Fadl b. Abbâs (r.a.) bindi.⁴⁶⁶

٢٧٢٣ - عن جابر : أنه كان يقول : « لا صلاة إلا بجمع »

⁴⁶⁵ Kâsânî, *el-Bedaî*, II, 155.

165-2723. Câbir b. Abdullâh (r.a.), “Cem’e kadar namaz yok”⁴⁶⁷ demiştir.

٢٧٢٤ - عن ابن مسعود ، أنه قال : هما صلاتان تحولان عن وقتيهما : صلاة المغرب بعد ما يأتي الناس المزدلفة ، والفجر حين يبرغ الفجر ، قال : رأيت رسول الله ﷺ يفعله

166-2724. İbn Mes’ûd (r.a.) der ki: “Şu iki namazın vakitleri değiştirilmiştir. Biri akşam namazı halk Müzdelife’ye geldikten sonra kılınır; diğeri de sabah namazı, bu da şafak söker sökmez kılınır.” İbn Mes’ûd (r.a.) sözlerinin devamında: “Ben Rasûlullah (s.a.v.)’in böyle yaptığını gördüm”⁴⁶⁸ dedi.

Serahsî *el-Mebsût*’da şu açıklamaları yapmıştır: Üsâme (r.a.) hadisinde Hz Peygamber (s.a.v.), “Namaz önünde (ilerde)” sözü ile namazın vaktini veya mekânını kasdetmiştir. Kasdettiği mekân ise namazı eda etme yerinin o mekâna; yani Müzdelife’ye ait olduğunu açıklamıştır. Başka yerde kılınması caiz değildir. Kasdettiği vakit ise hacc yapanlar için akşam namazı vaktinin, güneşin batmasıyla girmiş olmadığı anlaşılır ve namazı vakti girmeden önce eda etmek caiz değildir. Akşam namazını kılmanın ertelenmiş olması bunun delilidir. Erteleme emrinin sebebi, akşam ve yatsı namazlarını Müzdelife’de cem’ etmektir.⁴⁶⁹

Hacc yapan kişi güneş battıktan sonra ve Müzdelife’ye gelmeden önce akşam namazını kıldığı takdirde, eğer fecir doğmadan Müzdelife’ye ulaşırsa namazı geçerli olmaz. İmam Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Züfer’e göre fecir doğmadığı sürece iade etmesi gerekir. Fecir doğana kadar iade imkânı bulamazsa o takdirde caiz olur. İmam Ebû Yûsuf’a göre ise namazı geçerli olmakla birlikte mekruhtur.⁴⁷⁰

⁴⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVI, 68, 21742; Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 93, 1669; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 45, 266 (1280); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 59, 3019; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 63, 1921.

⁴⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 261, 14025.

⁴⁶⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 97, 1675.

⁴⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 62.

⁴⁷⁰ Kâsânî, *el-Bedaî*, II, 155.

6.4. Müzdelife’de Yapılacak Olan Hacc Menâsiki

٢٧٢٥ - عن عبد الرحمن بن يزيد ، قال : خرجت مع عبد الله رضى الله عنه إلى مكة ثم قدمنا جمعا ، فصلى الصلاتين كل صلاة وحدها بأذان وإقامة والعشاء بينهما ، صلى الفجر حين طلع الفجر ، قائل يقول : طلع الفجر ، وقائل يقول : لم يطلع الفجر ، ثم قال : إن رسول الله ﷺ قال : « إن هاتين الصلاتين حولتا عن وقتيهما في هذا المكان المغرب والعشاء » فلا يقدم الناس جمعا حتى يعتموا ، وصلاة الفجر هذه الساعة ، ثم وقف حتى أسفر ، ثم قال : لو أن أمير المؤمنين أفاض الآن أصاب السنة ، فما أدرى أقوله كان أسرع أم دفع عثمان رضى الله عنه ، فلم يزل يلبى حتى رمى جمرة العقبة يوم النحر

167-2725. **Abdurrahmân b. Yezîd** rivâyet etmiştir: Abdullâh b. Mes’ûd (r.a.) ile birlikte (Arafat’tan) Mekke’ye doğru yola çıkmıştım. Sonra Müzdelife’ye geldik. İbn Mes’ûd (r.a.), (Akşam ile yatsı) iki namazı birlikte kıldı. Her bir namaz için ezan okundu ve kâmet getirildi. Namazların arasında akşam yemeğini yedi. Fecir doğar doğmaz sabah namazını kıldı. Öyle ki birisi “Fecir doğdu”, bir diğeri “Fecir henüz doğmadı” diyorlardı. Sonra İbn Mes’ûd (r.a.), “Rasûlullah (s.a.v.), bu ikisi, bu yerde vakitleri değiştirilmiş iki namazdır: Akşam ve yatsı namazları demiştir” dedi ve sözüne “Çünkü insanlar Cem”e ancak gece karanlığında gelirler. Sabah namazı da bu vakitte kılınır” diye devam etti. Sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yaptı. Daha sonra “Mü’minlerin Emîri şimdi hareket ederse sünnete uygun davranmış olur” dedi. İbn Mes’ûd (r.a.)’in sözümü yoksa Hz. Osman (r.a.)’in hareket emri mi daha önce verildi, emin değilim. İbn Mes’ûd (r.a.), kurban günü büyük şeytanı taşılayıncaya kadar telbiye getirdi.⁴⁷¹

⁴⁷¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 99, 1683.

٢٧٢٦ - عن أبى إسحاق ، سمعت عمرو بن ميمون يقول : شهدت عمر رضى الله عنه صلى بجمع الصبح ، ثم وقف ، فقال : إن المشركين كانوا لا يفيضون حتى تطلع الشمس ، ويقولون : أشرق ثبير ، وإن النبى ﷺ خالفهم ، ثم أفاض قبل أن تطلع الشمس

168-2726. Ebû İshâk, Amr b. Meymûn dan şöyle işittiğini rivâyet etmiştir: Hz. Ömer (r.a.) Cem’de sabah namazını kıldı; sonra vakfe yaptı. Sonra “Müşrikler, güneş doğarken buradan ayrılmazlar ve ‘Üzerine güneş doğsun ey Sebir!’⁴⁷² diyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.) onlara muhalefet etmiş ve güneş doğmadan ayrılmıştır” dedi. Sonra güneş doğmadan önce Müzdelife’den ayrıldı.⁴⁷³

٢٧٢٧ - وفى حديث جابر الطويل : فصلى الفجر حين تبين له الصبح ، ثم ركب القصواء حتى أتى المشعر الحرام ، فاستقبل القبلة ، فدعا الله تعالى وكبره وهله ، ووحده فلم يزل واقفا حتى أسفر جدا ، فدفع قبل أن تطلع الشمس

169-2727. Câbir b. Abdullâh (r.a.) uzun bir hadiste şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), tan yerinin ağarmaya başladığını görünce sabah namazını kıldı. Sonra devesi Kasvâ’ya bindi, Meş’ari Haram’a geldi. Kibleye doğru döndü. Allah Teâlâ’ya dua etti, tekbîr ve tehlîl getirdi. O’nu birledi. Ortalık iyice aydınlanıncaya kadar vakfe yapmaya devam etti. Güneş doğmadan önce de Müzdelife’den ayrıldı.⁴⁷⁴

٢٧٢٨ - وروى الطبرى عن على ، قال : لما أصبح رسول الله ﷺ بالمزدلفة غدا فوقف على قزح وأردف الفضل ، ثم قال : « هذا الموقف ، وكل المزدلفة موقف » حتى إذا أسفر دفع

⁴⁷² Sebir: Müzdelife’de bir dağın adıdır.

⁴⁷³ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 100, 1684.

⁴⁷⁴ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

170-2728. Tâberî, Hz. Ali (r.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), sonraki gün Müzdelife'de sabahlayıncaya kadar Kuzeh dağında vakfe yaptı. Terkisine Fadl b. Abbâs (r.a.)'i almıştı. Sonra “Burası vakfe yeridir. Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir” dedi. Ortalık aydınlanınca da Müzdelife'den ayrıldı.⁴⁷⁵

Abdurrahmân b. Yezîd hadisi, Müzdelife'de sabah namazını kılma ve Müzdelife'den ayrılma vakti hakkında bilgi vermektedir. “Bu ikisi, bu yerde vakitleri değiştirilmiş yegâne iki namazdır” sözü, akşam namazını yatsı namazı vaktinden önce ve Müzdelife'ye varmadan evvel kılmanın caiz olmadığını göstermektedir. “Sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yaptı” sözü, Müzdelife'de vakfe yapma zamanının, sabah namazının ardından ortalığın aydınlanmasına kadar olduğuna delildir.

İbn Mes'ûd (r.a.)'in, “Müminlerin emîri şimdi hareket ederse sünnete uygun davranmış olur” sözü ise güneş doğmadan önce Müzdelife'den ayrılmanın sünnet olup; vacip olmadığının delilidir.

Hz. Ömer (r.a.)'in rivâyeti, Müzdelife'de vakfe zamanının, sabah namazının kılınmasıyla başlayıp ortalığın aydınlanmasıyla sona erdiğini, güneş doğmadan Müzdelife'den ayrılmanın sünnet; doğduktan sonra ayrılmanın mekruh olduğuna delildir.

Câbir (r.a.) rivâyeti ise tamamına delildir. Hz. Ali (r.a.) rivâyeti, vakfeyi Kuzeh dağında yapmanın müstehâb; Müzdelife'nin tamamında vakfe yapmanın caiz olduğuna delildir. Daha önce geçen hadis de⁴⁷⁶ Rasûlullah (s.a.v.), Muhassir vadisinin hariç olduğunu bildirmiştir.

Hanefîlere göre, Müzdelife'de vakfe zamanı, kurban bayramı günü fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasındaki zamandır. Müzdelife'de gecelese de geceleme de, o zamanda Müzdelife'de bulunan kişi vakfeye yetişmiş olur. Müzdelife'de bulunamazsa vakfeyi kaçırmış demektir.

Müzdelife vakfesinin zamanı, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre arefe gününü bayrama bağlayan gecenin yarısından güneşin doğmasına kadar geçen süredir. Gece yarısı; güneşin batışı ile fecr-i sadık arasındaki süredir. Mâlikî

⁴⁷⁵ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 54, 885.

⁴⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 119.

mezhebine göre arefe günü akşamı güneşin batışından bayram sabahı güneşin doğuşuna kadar olan süredir.⁴⁷⁷

İbn Kudâme, *el-Muğnî*'de "Güneş doğmadan önce Müzdelife'den ayrılmanın sünnet olduğunda ihtilaf yoktur. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) böyle yapmıştır" dedikten sonra Buhârî'nin rivâyet ettiği Hz. Ömer (r.a.) hadisini zikretmekte ve şöyle devam etmektedir: "Sünnet olan, ortalık iyice aydınlanıncaya kadar vakfe de durmaktır. İmam Şâfiî ve Re'y ehlinin görüşü budur. İmam Mâlik'in görüşü ise ortalık aydınlanmadan önce ayrılmaktır."⁴⁷⁸

Câbir (r.a.) hadisinde Meş'ar-i Haram'ın Kuzeh dağı olduğu bilgisi vardır. Bu dağın yanında bulunduğu için Müzdelife'nin tamamına Meş'ar-i Haram denildiği anlaşılmaktadır. Müfessirlerin, siyer tarihçilerinin ve muhaddislerin çoğuna göre ise Meş'ar-i Haram, Müzdelife'nin tamamıdır.⁴⁷⁹

Rivâyetlerden, Rasûlullah (s.a.v.) ve önde gelen sahâbenin, ortalık aydınlanmadan önce değil; aydınlandıktan sonra güneş doğmadan önce ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Günümüzde ise uygulama, gecenin yarısından sonra vakfe yaparak Müzdelife'den ayrılmak şeklindedir. Bu uygulama ile, Müzdelife vakfesi terk edilmiş olmaktadır. Müzdelife vakfesini kimlerin terk edebileceği ve terk edilmesi ile ilgili bilgi ve hükümler gelen bölümde yer almaktadır.

6.5. Müzdelife'de Vakfenin Vacipliği, Özürsüz Terkinde Dem Gerektiği

٢٧٢٩ - عن عروة بن مضر ، قال : أتى رسول الله ﷺ بالمزدلفة حين خرج إلى الصلاة فقلت : يا رسول الله ! إني جئت من جبلى طى ، أكللت راحلتى ، وأتعبت والله ما تركت من جبل إلا وقفت عليه ، فهل لى من حج ؟ فقال رسول الله ﷺ : « من شهد صلاتنا هذه ، ووقف معنا حتى يدفع ، وقد وقف بعرفة قبل ذلك ليلا أو نهارا ، فقد تم حجه ، وقضى نفثه »

لفظ للطحاوى : « من شهد معنا هذه الصلاة ، صلاة الفجر »

⁴⁷⁷ Karagöz, İsmail, Keskin Mehmet, Altuntaş Halil, *Hacc İlmihali*, s. 103.

⁴⁷⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 377.

⁴⁷⁹ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, VIII, 189.

171-2729. Urve b. Mudarris (r.a.) rivâyet etmiştir: Müzdelife’de namaza çıktığı sırada Rasûlullah (s.a.v.)’in yanına vardım. “Tayy dağlarından geliyorum. Vallahi, geçtiğim her dağda durdum. Devem de ben de yorulduk; bitkin düştük. Benim hacc yapabilme imkânım var mı?” dedim. Rasûlullah (s.a.v.), “Daha önce gece veya gündüz Arafat’ta vakfe yapan bir kişi, bu namaza (Sabah namazı) yetişip, buradan ayrılana kadar bizimle vakfe’de durursa haccı tamam olur; Hacc menâsikini yerine getirmiş olur” diye cevap verdi.⁴⁸⁰ Tahâvî, “Bizimle birlikte bu namaza; sabah namazına yetişen”⁴⁸¹ şeklinde rivâyet etmiştir.

٢٧٣٠ - عن عائشة رضي الله تعالى عنها ، قالت : نزلنا المزدلفة ، فاستأذنت النبي ﷺ سودة أن تدفع قبل حطمة الناس ، وكانت امرأة بطيئة ، فأذن لها ، فدفعت قبل حطمة الناس ، وأقمنا حتى أصبحنا نحن ، ثم دفعنا بدفعه ، فلأن أكون استأذنت رسول الله ﷺ كما استأذنت سودة أحب إلي من مفروح به وفي رواية له : وكانت عائشة لا تفيض إلا مع الإمام

172-2730. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Müzdelife’de konakladığımızda Sevde (r.anhâ), insanlar kalabalık olmadan önce Müzdelife’den ayrılmak için Rasûlullah (s.a.v.)’den izin istedi. Kendisi yavaş hareket eden bir kadındı. Rasûlullah (s.a.v.) kendisine izin verdi ve o, insanların hepsi toplanmadan oradan ayrıldı. Bizler Müzdelife’de sabahladık. Keşke bende Sevde (r.anhâ) gibi Rasûlullah (s.a.v.)’den izin isteseydim; benim için daha rahatlık verici olurdu, diye düşündüm.⁴⁸² Buhârî rivâyeti böyledir.

Müslim’in rivâyetinde ise “Sevde (r.anhâ) gibi Rasûlullah (s.a.v.)’den müsade almayı isterdim. Böylece sabah namazını Mina’da kılar ve insanlar kalabalık olmadan önce şeytan taşlardım”⁴⁸³ şeklindedir. Müslim’de geçen başka bir rivâyet ise “Hz. Âişe (r.anhâ), ancak imamla beraber Müzdelife’den ayrılırdı”⁴⁸⁴ şeklindedir.

⁴⁸⁰ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 57, 3016; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 68, 1950; Tirmîzi, *Sünen*, 7 Hacc 57, 891; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 211, 3041.

⁴⁸¹ Tahâvî, *Serhu Meânîl-Âsâr*, II, 208, 3944.

⁴⁸² Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 98, 1681.

⁴⁸³ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 49, 294 (1290).

٢٧٣١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : بعثنى النبى ﷺ فيمن جمع بليل
وفى رواية : أنا من قدم النبى ﷺ ليلة المزدلفة فى ضعفة أهله . رواهما البخارى
أخرج الطحاوى من طريق عطاء ، عن ابن عباس مفصلا : قال : قال رسول الله ﷺ
للعباس ليلة المزدلفة : « اذهب بضعفائنا ونسائنا ليصلوا الصبح بمنى ، وليرموا جمرة
العقبة قبل أن تصيهم دفعة الناس » قال (الراوى) : فكان عطاء يفعله بعد ما كبر
وضعف

173-2731. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), “Rasûlullah (s.a.v.) beni geceleyn Müzdelife’den önden gönderdikleriyle beraber yolladı. Diğer bir rivâyet ise “Ben, Rasûlullah (s.a.v.)’in, âilesindeki kadın ve çocuk gibi güçsüzlerle birlikte önceden gönderdikleri arasında ben de vardım” şeklindedir.⁴⁸⁵

Tahâvî, Atâ (114/732) kanalıyla Rasûlullah (s.a.v.)’in İbn Abbâs (r.a.)’ya tam olarak şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Güçsüzlerimizi ve kadınlarımızı götür. Sabah namazını Mina’da kılınlar ve insanlar kalabalık olmadan önce büyük şeytanı taşlasınlar.”⁴⁸⁶ Hadisin râvisi, Atâ’nın da kuvvetten düşüp ihtiyarlayınca öyle yaptığını haber vermektedir.⁴⁸⁷

Tânevî der ki: Urve b. Mudarris (r.a.) hadisinde geçen Rasûlullah (s.a.v.)’in, “Bu namaza yetişip, buradan ayrılana kadar bizimle vakfe yaparsa” sözü, Müzdelife’de vakfe zamanının fecrin doğuşu ile başladığını açıkça göstermektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), sabah vaktinin girdiğini anlayınca hemen sabah namazını kılmıştır. Bunu, sadece bir an önce vakfeye durmak için yapmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) ayrıca bu sözünde haccın tamamlanmasını bu vakfeye bağlamıştır. Bu nedenle bu vakfe vaciptir. Rasûlullah (s.a.v.), insanlar kalabalıklaşmadan şeytan taşılayabilmeleri için âilesinden güçsüz ve zayıf kişilere bu vakfeyi terk etme ve geceleyn Müzdelife’den ayrılma ruhsatını vermiştir. Müzdelife vakfesi farz olsaydı farzlar

⁴⁸⁴ Müslim, *a.g.e.*, 15 Hacc 49, 294 (1290).

⁴⁸⁵ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 98, 1677.

⁴⁸⁶ Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, II, 215, 3972.

⁴⁸⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, III, 528.

böylesi mazeretler yüzünden terk edilmezdi.⁴⁸⁸ Dolayısıyla Müzdelife vakfesinin farz olmadığı anlaşılmaktadır.

Urve hadisinin Nesâî’de; “*Ayrılanı kadar imamla ve insanlarla birlikte Müzdelife’ye yetişen kişi hacca yetişmiştir. İmamla ve insanlarla birlikte yetişemeyen kişi hacca da yetişememiştir*”⁴⁸⁹ rivâyeti vardır. Hacca yetişmekten veya yetişmemekten maksat, onu tam veya eksik olarak yerine getirmektir. Yoksa bu vakfenin kaçmış olmasıyla hacc da kaçmış; geçersiz olmuş değildir. Çünkü ibadet farz yerine getirilmezse geçersiz olur. Müzdelife vakfesi farz değildir. Müzdelife’de geceleme ise, vacip değil; sünnettir. Rasûlullah (s.a.v.), Urve b. Mudarris (r.a.)’e Müzdelife’de gecelemeksizin Arafat’ta vakfe yapmakla haccın geçerli olacağını açıklamıştır.⁴⁹⁰

Hiz. Âişe (r.anhâ) ve İbn Abbâs (r.a.) hadisleri, güçsüz ve zayıf kimselerin, izdiham vb. mazeretlerle vakfeyi terk edebileceklerine delildir. Müzdelife vakfesi, bir mazeret sebebiyle terk edilebilmektedir. Rasûlullah (s.a.v.), âilesindeki zayıf ve güçsüz kişileri önceden göndermiş ve keffâret ödemelerini emretmemiştir. Farz olsaydı, diğer farzlarda olduğu gibi terk edilmesi caiz olmazdı.

İmam Kâsânî der ki: “Hastalık, güçsüzlük, hayız hâli gibi ma’zeretler sebebiyle bu vaciplik düşer.”⁴⁹¹

Hanefîlerin Müzdelife’deki vakfe zamanını “Fecrin doğuşu ile ortalığın iyice aydınlanması arasında” demelerinin delili, Rasûlullah (s.a.v.)’in ve önde gelen sahâbenin ve diğer âlimlerin, o vakitte vakfe yapmalarıdır.

Tânevî der ki: Daha önce geçen İbn Abbâs (r.a.)’nin Rasûlullah (s.a.v.)’in, Arafat’ta vakfe’ye durduğu zaman “Burası vakfe yeridir. Arafat’ın her yeri vakfe yeridir, Kuzeh dağında vakfe’ye durduğu zaman “Burası vakfe yeridir. Müzdelife’nin her yeri vakfe yeridir”⁴⁹² rivâyeti, Hiz. Ali (r.a.)’in, Rasûlullah (s.a.v.), Müzdelife’de sabahlayıncaya kadar Kuzeh dağında vakfe yaptı. Terkisine Fadl (r.a.)’i almıştı. Sonra “Burası vakfe yeridir. Müzdelife’nin tamamı vakfe yeridir” dedi. Ortalık aydınlanınca Müzdelife’den ayrıldı.⁴⁹³ rivâyeti, İbn Mes’ûd (r.a.)’in,

⁴⁸⁸ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3111.

⁴⁸⁹ Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 211, 3038.

⁴⁹⁰ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3113, 3114.

⁴⁹¹ Kâsânî, *el-Bedâi*, II, 136.

⁴⁹² Hâkim, *Müstedrek*, I, 633, 1697.

⁴⁹³ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 54, 885.

fecir doğduğunda Müzdelife’de sabah namazını kıldığı; ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yapmış olduğunun rivâyet edilmesi,⁴⁹⁴ Hz. Ömer (r.a.)’in, Cem’de sabah namazını kılmış; sonra da vakfe yapmıştır.⁴⁹⁵ rivâyetleri Hanefî mezhebinin görüşlerini açıklayan delillerindendir.⁴⁹⁶

Râvilerin, Rasûlullah (s.a.v.)’in, Müzdelife’de gecelemesini ve konaklamasını “vakfe” sözcüğü ile ifade etmemeleri ve “Rasûlullah (s.a.v.), sabah namazını kıldıktan sonra vakfe yapmıştır” sözleri, Rasûlullah (s.a.v.)’in, vaktinin başlangıcında vakfeye durabilmek için sabah namazından önce Müzdelife’de konakladığını göstermektedir. Bu, vakfenin bir parçası değildir. Urve b. Mudarris (r.a.) hadisinde Rasûlullah (s.a.v.)’in “Bu namaza yetişip, buradan ayrılana kadar bizimle vakfe yaparsa” sözü çok açık bir delildir. Çünkü bu söz, Müzdelife’de vakfe zamanının, fecrin doğuşundan güneşin doğuşuna kadar olduğunu açıkça göstermektedir. Sabah namazına yetişmek kaydı yoktur. Bunda icmâ edilmiştir.⁴⁹⁷

Cessâs (370/981), Ahkâmü’l-Kur’ân adlı eserinde şöyle demektedir; Müzdelife vakfesi fecir doğduktan sonra başlar. İnsanlar, Rasûlullah (s.a.v.)’in, fecir doğduktan sonra vakfe yaptığını haber vermişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.), âilesindeki zayıf kişileri önceden gece gönderdiği zaman vakfe yapmalarını emretmemiştir. Müzdelife vakfesi gece başlasaydı, vakfe yapmalarını emreder; imkânları varken özürsüz yere vakfeyi terk etmelerine izin vermezdi. İbn Ömer (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), âilesindeki zayıf kimseleri önceden gönderir; onlar da geceleyin Müzdelife’de Meş’ar-i Haram yanında vakfe yaparlar, uygun gördükleri bir süre Allah’ı zikrederler sonra da imam vakfeye durmadan ve Müzdelife’den ayrılmadan önce Mina’ya dönerlerdi.⁴⁹⁸ İbn Ömer (r.a.)’nin yaptığı ise kendi uygulamasıdır. Ayrıca İbn Ömer (r.a.), “Bu vakfe zamanıdır” dememiştir. Mina’ya gitmeden önce Allahu Teâlâ’yı zikretmek müstehâb olduğu için böyle yapmıştır.⁴⁹⁹

Rasûlullah (s.a.v.), “Hacc Arafat’tır. Fecir doğmadan önce Arafat’a yetişen kimse hacca yetişmiş olur” buyurmuşlardır. Arafat vakfesini haccın tamamı olarak belirlemiştir. Müzdelife vakfesi haccın bir rüknü olsaydı, Arafat vakfesi haccın

⁴⁹⁴ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 99, 1678.

⁴⁹⁵ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 100, 1684.

⁴⁹⁶ Tânevî, *I’lâü’s-Sünen*, VII, s. 3120.

⁴⁹⁷ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3121.

⁴⁹⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 98, 1676.

⁴⁹⁹ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kurân*, I, 379, 380.

tamamı olmazdı. Müzdelife vakfesi bir mazeret sebebiyle terk edilebilmektedir. Arafat vakfesi ise, hiçbir mazeret ile terk edilemez. Terk edildiğinde hacc ibadeti yerine getirilmemiş olur.

İmam Ebû Hanîfe, Hammâd b. İbrâhîm yoluyla rivâyet etmiştir: Hz. Ömer (r.a.), Müzdelife’de vakfe yaparken bir adam geldi ve “Ey Mü’minlerin Emîri! Ben şimdi geldim. Hacc için ihrâma girdim.” dedi. Hz. Ömer (r.a.), “Arafat’a kendin gidebilir misin?” diye sordu. Adam “Hayır” dedi. Hz. Ömer (r.a.), birini onunla gönderdi ve o adama “Onu Arafat’a götür. Vakfe yapsın; sonra hızlı bir şekilde gelin. Senin için buradaki insanları bekleteceğim” dedi. Sabah olunca Hz. Ömer (r.a.) insanlara vakfe yaptırmaya başladı. “Adam geldi mi?” diye sordu. Adam gelene kadar insanları vakfede durdurdu. Sonra adam geldi ve insanlar hep beraber Müzdelife’den ayrıldılar.⁵⁰⁰

Tânevî der ki: “Sonra hızlı bir şekilde gelin. Senin için insanları bekleteceğim” sözü, Müzdelife vakfesinin vacip olduğunun delilidir. Vacip olmasaydı Hz. Ömer (r.a.), adam gelene kadar insanları bekletmez ve vakfeye bu kadar önem vermezdi. Böylesine ehemmiyet gösterilen bir durum, ancak vacipler için söz konusudur; sünnetler için değil. Bütün gece Müzdelife vakfesinin zamanı olsaydı, Hz. Ömer (r.a.), adamın fecir doğmadan önce geceleyin bir süre Müzdelife’de bulunmasıyla yetinir (ki adam o gece Müzdelife’de idi), sabah namazını kıldıktan sonra onu beklemek için insanları tutmaz ve “Adam geldi mi?” diye sorup durmazdı. Hata yapıldığı ve çokça tartışıldığı için bu konuda sözü biraz uzattık. Doğrusunu Allah Teâlâ bilir.⁵⁰¹

Güneş battıktan sonra Arafat’tan ayrılan hacılar, akın akın Müzdelife’ye gelmektedir. Gece yarısı olduktan sonra vakfe yapıp Mina’ya doğru şeytan taşlama yapmak için hareket edilir. Zikredilen hadislerden anlaşılacağı gibi vakfe zamanı henüz girmiş değildir. Rasûlullah (s.a.v.), güçsüzlere ve zayıf kimselere önceden ayrılma izni vermiştir; herkese değil. Nitekim Hz. Âişe (r.anhâ), Müslim’in rivâyetinde “Sevde (r.anhâ) gibi Rasûlullah (s.a.v.)’den müsade almayı isterdim. Böylece sabah namazını Mina’da kılar ve insanlar kalabalık olmadan önce şeytan taşlardım”⁵⁰² demiş olmasına rağmen, yine Müslim’de geçen başka bir rivâyet ise

⁵⁰⁰ Ebû Hanîfe, *Câmi’u Mesânîdi’l-İmâm*, I, 521.

⁵⁰¹ Tânevî, *İ’lâü’s-Sünen*, VII, s. 3123.

⁵⁰² Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 49, 294 (1290).

“Hz. Âişe (r.anhâ), ancak imamla beraber Müzdelife’den ayrılırdı”⁵⁰³ rivâyetinden anlaşılacağı üzere Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte yaptığı haccdaki uygulamasından (Sabah namazından sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yapıp güneş doğmadan ayrılmak) vazgeçmemiştir. Günümüzde Müzdelife’den kimlerin önceden ayrılabilceği konusu çok dikkate alınmadan uygulama yapılmaktadır.

VII. MİNA'DA YAPILACAK OLAN HACC MENÂSİKİ

Bu bölümde güneş doğmadan önce büyük şeytanı taşlamanın câiz olmadığı, fecir doğduktan sonra ve güneş doğmadan önce taşlanması hâlinde bunun geçerli olduğu; aksi takdirde geçerli olmayıp vakti geldiğinde iâde edilmesi gerektiği, kurban kesmek, tıraş olmak, teşrik gecelerinde Mina’da konaklamak ve zemzem konuları ele alınacaktır.

7.1. Bayram Günü Akabe Cem'resi'ni (Büyük Şeytan) Taşlama Zamanı

٢٧٣٢ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ قدم ضعفة أهله ، وقال : « لا ترموا الجمرة حتى تطلع الشمس »

174-2732. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’in âilesindeki güçsüz kişileri Müzdelife’den önceden gönderdiğini ve onlara “Güneş doğmadıkça şeytan taşlamayın”⁵⁰⁴ dediğini rivâyet etmiştir.

وأيو داود وسكت عنه بلفظ : كان رسول الله ﷺ يقدم ضعفاء أهله بغلس ،
ويأمرهم يعني لا يرمون الجمرة حتى تطلع الشمس .

⁵⁰³ Müslim, *Sahîh*, 15 Hacc 49, 294 (1290).

⁵⁰⁴ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 62, 3026; Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 58, 893.

Bu hadisi **Ebû Dâvûd**, bir değerlendirme yapmadan “Rasûlullah (s.a.v.) âilesindeki güçsüz kişileri alaca karanlıkta gönderir ve onlara güneş doğmadıkça şeytan taşlamamalarını emrederdi”⁵⁰⁵ diye rivâyet etmiştir.

٢٧٣٣ - عن ابن عباس أيضا ، قال : قدمنا رسول الله ﷺ ليلة المزدلفة أغيلمة بنى عبد المطلب على جمرات ، فجعل يلطخ أفخاذنا ويقول : « أبني ، لا ترموا الجمرة حتى تطلع الشمس »

175-2733. **Abdullâh b. Abbâs (r.a.)** rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), biz Abdü'l-Muttalib çocuklarını Müzdelife gecesı eşeklere bindirerek gönderdi. Bindirdiği zaman bacaklarımıza hafifçe vurarak "Yavrularım! Güneş doğmadıkça şeytan taşlamayın"⁵⁰⁶ dedi.

٢٧٣٤ - عن ابن عمر رضى الله عنهما : أنه كان يقدم ضعفة أهله ، فيقفون عند المشعر الحرام بالمزدلفة بليل ، فيذكرون الله عز وجل ما بدا لهم ، ثم يرجعون قبل أن يقف الإمام وقبل أن يدفع ، فمنهم من يقدم منى لصلاة الفجر ، ومنهم من يقدم بعد ذلك ، فإن قدم رموا الجمرة وكان ابن عمر رضى الله عنهما يقول : أرخص فى أولئك رسول الله ﷺ

176-2734. **Abdullâh b. Ömer (r.a.)** şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), âilesindeki zayıf kimseleri önceden gönderir; onlar da geceleyin Müzdelife'de Meş'ar-i Haram yanında vakfe yaparlar, bir müddet Allah'ı zikrederler sonra da imam vakfeye durmadan ve Müzdelife'den ayrılmadan önce Mina'ya giderlerdi. Bu güçsüzlerden bazıısı Mina'ya sabah namazı vaktinde, bazıısı daha sonra gelirdi. Oraya vardıkları zaman büyük şeytana taş atarlardı. İbn Ömer (r.a.), "Rasûlullah (s.a.v.) bu durumdaki kişilere ruhsat vermiştir"⁵⁰⁷ derdi.

⁵⁰⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 65, 1941.

⁵⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 372, 3192; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 65, 1940.

⁵⁰⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 98, 1676.

Müzdelife vakfesinden önce Müzdelife'den ayrılmasına izin verilen kişiye, güneş doğmadan önce şeytan taşlama menâsiki yasaklandığına göre, izin verilmeyen kişi de vaktinden önce şeytan taşılayamaz.

Haneffiler, ancak güneş doğduktan sonra şeytan taşlamanın yapılabileceği görüşündedirler. Güneş doğmadan önce fecir doğduktan sonra da taşlama yapılabilir. Fecirden önce taşlanırsa iade edilmesi gerekir. Ahmed b. Hanbel ve âlimlerin çoğunun görüşü budur. İmam Şâfiî ise fecirden önce de taşlanabileceği görüşündedir.⁵⁰⁸

Rasûlullah (s.a.v.), âilesindeki kadınlara ve güçsüz kimselere güneş doğduktan sonra şeytan taşlamalarını emrettiği ve öncesinde bunu yasakladığı, İbn Abbâs (r.a.)'den mütevâtir olarak rivâyet edilmiştir.⁵⁰⁹

Ebû Dâvûd rivâyeti ise “Güneş doğmadıkça şeytan taşlamazlardı. Bu, Rasûlullah (s.a.v.)'in, âilesinden kadınlara ve güçsüzlere emrettiği bir durumdu” şeklindedir. Rasûlullah (s.a.v.)'in fecirden önce şeytan taşlama konusunda çocuklara, zayıf kimselere ve âilesi içinde sadece Ümmü Seleme (r.anhâ)'ye izin vermiştir. Bunun sadece Ümmü Seleme (r.anhâ)'ye verilmiş bir ruhsat olması gerekir. Bu ruhsatın sadece Ümmü Seleme (r.anhâ)'ye verilmiş olmasını, kurban gününün, Rasûlullah (s.a.v.)'in kendisine uğrayacağı güne denk gelmesidir, diye açıklamak mümkündür. Allah Teâlâ, dilediği zaman dilediği şekilde Rasûlullah (s.a.v.)'e; sadece kendilerine mahsus olan nimetler ihsan eder.⁵¹⁰

Hiz. Âişe (r.anhâ) der ki: Rasûlullah (s.a.v.) Kurban bayramı gecesini Ümmü Seleme'yi (Müzdelife'den Mina'ya) önceden gönderdi. Ümmü Seleme (r.anhâ) fecirden önce büyük şeytanı (Akabe cem'resini) taşıladı. Sonra (Mekke'ye) gidip Ziyaret tavafını yaptı. O gün Rasûlullah (s.a.v.)'in Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin yanında olacağı gün idi.⁵¹¹ Bu hadis, “Bayram günü fecir doğmadan önce Akabe cemresine taş atılabilir” diyen Şâfiî'lerin delilidir. Ahmed b. Hanbel'in meşhur olan görüşü de budur. Hadiste geçen “Ümmü Seleme (r.anhâ) fecirden önce cemreleri taşıladı” sözüyle “sabah namazından önce taş attı” denilmek istenmiş de olabilir. Söz konusu cümle ile güneş doğmadan önce taşlamanın caiz olduğuna delalet etmez.

⁵⁰⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III, 528.

⁵⁰⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 217, 3983.

⁵¹⁰ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3134.

⁵¹¹ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 217, 9571.

Ayrıca Hz. Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin bu uygulamasının Rasûlullah (s.a.v.)'in izniyle olduğuna dâir bir delil de mevcut değildir. Bu bakımdan Hz. Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin bu fiili bir delil niteliği taşımamaktadır. Kendisine ait özel bir uygulama olması ihtimali de vardır.⁵¹²

Hz. Esmâ⁵¹³ (r.anhâ)'nin haccından bahseden (Râvi),⁵¹⁴ O'nun (Akabe Cemresine) taşları (Fecirden önce) attığını haber verdi ve dedi ki: Ben (Kendisine); “Biz taşları geceleyin attık” dedim. Bana ‘Biz Rasûlullâh (s.a.v.) zamanında böyle yapardık’ diye cevap verdi.”⁵¹⁵ Rasûlullah (s.a.v.)'in baldızı olan Hz. Esmâ'nın bu haccı, Rasûlullah (s.a.v.)'in Dâr-ı bekâ'ya irtihalinden sonra yağtığı bir haccdır. Hz. Esmâ'nın hürriyetine kavuşturduğu eski kölesi Abdullah b. Keysan kendisine; “Biz bu taşları vaktini beklemeden geceleyin attık” diyerek bu uygulamasının açıklamasını istemiştir. Hz. Esmâ (r.anhâ)'de (kadınları ve âcizleri) kastederek, “Biz Rasûlullah (s.a.v.) zamanında böyle yapardık” demiştir. Bu hadisi delil olarak alan Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre bayram günü Akabe Cemresine atılacak olan taşları sabah olmadan geceleyin atmak caizdir. Ulemânın büyük çoğunluğuna göre ise yukarıda zikredilen hadisler delil kabul edilerek “Bu taşları güneş doğmadan önce atmak caiz değildir” denilmiştir.⁵¹⁶

Tânevî der ki: Esmâ (r.anhâ)'nin kölesi, “Efendim! Taşlamayı sanırım alaca karanlıkta yaptık” demiştir. Böyle bir söz ancak, Esmâ (r.anhâ)'nin şeytan taşıdığı vakit hakkında birisi “Fecir doğmuştur”, bir başkası “Fecir doğmamıştır” dediği zaman söylenebilir. Durum bu olduğuna göre râvi şeytan taşlama vaktinden şüphe ederken bu hadis, fecirden önce şeytan taşlamanın caiz olduğuna delil olarak kullanılamaz. Yine hadisin rivâyet senedi, Atâ, bir haberci, Esmâ (r.anhâ) şeklindedir. Ne İmam Şâfiî ne de onun görüşüne katılan diğer muhaddisler, böylesi meçhul bir sened zincirini delil olarak kullanmazlar.⁵¹⁷

Zikredilenlerin tamamı Hanefilerin delil alma yönünden hadisleri anlamada ne kadar çok dikkatli davrandıklarına, özen gösterdiklerine, birilerinin dediği gibi

⁵¹² Yeniei, Necati, Kayapınar, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, VII, s. 355, 356.

⁵¹³ Rasûlullah (s.a.v.)'in baldızı.

⁵¹⁴ Hz. Esmâ'nın hürriyetine kavuşturduğu eski kölesi Abdullah b. Keysan kastedilmiştir.

⁵¹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 65, 1943.

⁵¹⁶ Yeniei, Necati, Kayapınar, Hüseyin, *a.g.e.*, VII, s. 356, 357.

⁵¹⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3126.

hadis varken kıyas yoluna asla gitmediklerini göstermektedir. Hacc yapılırken Hanefi mezhebinin görüşlerinin uygulamada yer verilmemesi düşündürücüdür.

7.2. Muhassir Vadisinden Hızlı Geçmek, Şeytan Taşlama İçin Taşların Nereden Toplanacağı, Taşlamanın Ne Zaman ve Nasıl Yapılacağı

٢٧٣٥ - عن جابر رضى الله عنه فى حديثه الطويل : فدفع قبل أن تطلع الشمس ، وأردف الفضل بن عباس حتى أتى بطن محسر ، فحرك قليلا ، ثم سلك الطريق الوسطى التى تخرج على الجمرة الكبرى ، حتى أتى الجمرة التى عند الشجرة ، فرماها بسبع حصيات يكبر مع كل حصاة منها مثل حصى الخذف ، رمى من بطن الوادى ، ثم انصرف إلى المنحر

177-2735. **Câbir b. Abdullâh (r.a.)**, uzun bir hadiste şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Müzdelife'den güneş doğmadan önce ayrıldı. Muhassir vadisine varıncaya kadar Fadl b. Abbâs (r.a.)'yı terkisine aldı. Muhassir vadisinde bineğini hızlı sürüp geçti. Sonra büyük şeytana çıkan orta yola girdi. Ağacın yanındaki büyük şeytanın olduğu yere vardığında ona yedi taş attı. Fiske ile atılabilecek boyda olan taşların her birini atarken tekbîr getiriyordu. Şeytanı vadinin tabanından taşladı Sonra da kurbanların kesildiği yere gitti.⁵¹⁸

٢٧٣٦ - عن جابر أن النبى ﷺ أوضع فى وادى محسر . وزاد فيه بشر : وأفاض من جمع وعليه السكينة، وأمرهم بالسكينة، وزاد فيه أبو نعيم : وأمرهم أن يرموا بمثل حصى الخذف ، وقال لعلى : « لا أراكم بعد عامى هذا »

178-2736. **Câbir (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Muhassir vadisinden devesini hızlı bir şekilde sürdüğünü rivâyet etmiştir. Bîşr, bu rivâyete "Müzdelife'den sukûnetle ayrıldı ve (ashâbına) sukûnetle ayrılmalarını emretti" ifadesini eklemiştir Ebû Nu'aym ise

⁵¹⁸ Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 19, 147 (1218), ; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 56, 1905.

"fiske ile atılabilecek boyda çakıl taşları atmalarını emretti ve "Bu seneden sonra belki de sizleri göremeyeceğim"⁵¹⁹ ifadesini ilave etmiştir.

٢٧٣٧ - عن عبد الرحمن بن يزيد ، قال : رمى عبد الله من بطن الوادى ، فقلت : يا أبا عبد الرحمن ! إن ناسا يرمونها من فوقها ، فقال : والذي لا إله غيره هذا المقام الذى أنزلت عليه سورة البقرة . ﷺ رواه البخارى ، وفى لفظ له : فرمى بسبع حصيات يكبر مع كل حصاه

179-2737. **Abdurrahmân b.Yezîd** rivâyet etmiştir: Abdullâh ibn Mes'ûd (r.a.) vadinin tabanından şeytanı taşladı. "Ey Ebû Abdurrahmân! İnsanlar vadinin üst tarafından taşıyorlar" dedim. " Kendisinden başka ilâh olmayana yemin ederim ki bu yer, kendisine Bakara sûresi nazil olan kişinin taşladığı yerdir"⁵²⁰ dedi. Buhârî'nin diğer bir rivâyeti "Yedi taş attı. Her bir taşı atarken tekbîr getiriyordu"⁵²¹ şeklindedir.

٢٧٣٨ - عن عمرو بن ميمون ، عن عمر : أنه رمى جمرة العقبة فى السنة التى أصيب فيها وفى غيرها من بطن الوادى

180-2738. **Amr b. Meymûn** (r.a.), Hz.Ömer (r.a.)'in suikaste uğradığı senede ve diğer senelerde vadinin tabanından büyük şeytanı taşladığını rivâyet etmiştir.⁵²²

٢٧٤٠ - عن ابن عباس : قال لى رسول الله ﷺ غداة جمع (وهو على راحلة) القط لى ، فلقطت لى حصيات من حصى الخذف ، فقال : « بأمثال هؤلاء ، وإياكم والغلو فى الدين »

⁵¹⁹ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 55, 886.

⁵²⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 135, 1747; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 50, 307 (1296).

⁵²¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 138, 1750.

⁵²² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 258, 13991.

181-2740. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Müzdelife sabahı (devesinin üzerinde iken) bana "Benim için taş topla" dedi. Fiskelik boyda çakıl taşları topladım. Rasûlullah (s.a.v.) "Evet, bunlar gibi olacak. Sakın dinde aşırılığa gitmeyin"⁵²³ dedi. Ahmed b. Hanbel'in, İbn Abbâs (r.a.)'dan merfû olarak "Fiskelik çakıl taşları toplamanız gerekir"⁵²⁴ rivâyeti vardır.

٢٧٤١ - عن قتادة ، عن ابن عمر قال : ماأبالي رميت الجمار بست أو سبع وإن ابن عباس أنكر ذلك

182-2741. Katâde (r.a.), İbn Ömer (r.a.)'nin "Şeytana altı taş mı yoksa yedi taş mı attığımı hiç önemsemem" dediğini ve İbn Abbâs (r.a.)'nin bu söze tepki gösterdiğini rivâyet etmiştir.⁵²⁵

٢٧٤٢ - وروی من طریق مجاهد : من رمى بست فلا شيء عليه

183-2742. Aynı Hadis, **Mücâhid** kanalıyla "Altı taş atana bir şey gerekmez" şeklindedir.⁵²⁶

٢٧٤٣ - ومن طريق طاوس : يتصدق بشيء اهـ

184-2743. **Tâvûs** kanalıyla ise "Altı taş atan kimse bir miktar sadaka verir" şeklindedir.⁵²⁷

٢٧٤٤ - عن سعد (هو ابن مالك) ، قال : رجعنا في الحجة مع النبي ﷺ ، وبعضنا يقول: رميت بسبع حصيات ، وبعضنا يقول : رميت بست ، فلم يعب بعضهم على بعض

⁵²³ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 63, 3029; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 217, 3055.

⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, II, 427, 1851.

⁵²⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 581.

⁵²⁶ İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 581.

⁵²⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 581.

185-2744. Sa'd b. Mâlik (r.a.) rivâyet etmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'le birlikte yaptığımız haccdan döndük. Bazımız "Yedi taş attım", bazılarımız da "Altı taş attım" diyorlardı. Bu konuda kimseyi kusurlu bulmadı.⁵²⁸

Şeytan taşlama, nasıl yapılacağı Hz. İbrâhîm (a.s.)'a Cebrâil tarafından gösterilen hacc menâsikindendir. **Abdullâh b. Amr b. el-Âs (65/684)** (r.a.)'ın rivâyetinde Cebrâil'in, Hz. İbrâhîm (a.s.)'ı Müzdelife'den Mina'ya götürdüğü; Hz. İbrâhîm (a.s.)'ın orada şeytanı taşıdığı, traş olduğu ve kurban kestiği haber verilmektedir.⁵²⁹

Allah Teâlâ, Rasûlullah (s.a.v.)'e "Hanîf olarak İbrâhîm'in dînine uy. O hiçbir zaman müşriklerden olmadı"⁵³⁰ diye vahyetmiştir. Şeytan taşlamanın vacip olmasının delili icmâdır. Ümmet onun vacip olduğunda icmâ etmiştir. Rasûlullah (s.a.v.), kendisine "Kurban kestim; daha sonra şeytan taşıdım" diyen birisine, "Taşla! Bir sakıncası yok" diye cevap vermiştir. Hadisdeki "taşla" emri, o fiilin vacip olmasını gerektirir.⁵³¹

Câbir (r.a.)'ın rivâyet ettiği birinci hadis, Muhassir vâdisinde hızlı hareket etmek gerektiğini göstermektedir. Muhassir; "Yorgun düşüren" anlamındadır. Çünkü Ebrehe ordusunun filleri burada bitkin ve yorgun düşmüşlerdir.⁵³² Âlimlerimiz, Muhassir vadisinde yaya olanların koşması gerektiğini, hayvana binenlerin de bineğini hızlandırması gerektiğini söylemişlerdir. Bineği hızlı sürmek bu yerde hızlı yol almanın sünnetlerindendir.⁵³³ Muhassir vadisinde hızlanmanın hikmeti, azâbın indiği yerden bir an önce geçip, rahmetin indiği yerde durmaktır. Böyle yerlerde Rasûlullah (s.a.v.)'in uygulaması budur.⁵³⁴

Abdurrahmân b. Yezîd hadisi, büyük şeytanın vadinin tabanından taşlanması gerektiğini açıkça göstermektedir. Bu sünnettir. Aynı zamanda vadinin üst tarafından şeytan taşlamanında geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Abdullâh b. Mes'ud (r.a.), taşlamanın geçerli olmayacağını ve iade etmesi gerektiğini söylememiş, sadece sünnete aykırı olduğunu belirtmiştir. Amr b. Meymûn (r.a.) hadisi de büyük şeytanı vadinin üst tarafından taşlamanın caiz olduğunu göstermektedir.

⁵²⁸ Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 227, 3075.

⁵²⁹ Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, XIII, 470, 14337.

⁵³⁰ Nahl, 16/123.

⁵³¹ Kâsânî, *el-Bedaî*, II, 136.

⁵³² Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3134.

⁵³³ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, VIII, 190.

Rasûlullah (s.a.v.), İbn Abbâs (r.a.)'ye taş toplamasını, Müzdelife'de veya Mina yolunda iken emretmiş olabilir. İbn Ömer (r.a.), taşları Müzdelife'de iken toplardı. Sa'îd b. Cübeyr (r.a.)'de böyle yapmış ve "Taşları Müzdelife'den toplarlardı" demiştir. Hanefîler ve Şâfiî'ler bunu müstehâb görmektedir. Ahmed b. Hanbel'in, "Taşları dilediğin yerden topla" dediği rivâyet edilmiştir.⁵³⁵

Sa'd b. Mâlik (r.a.) hadisindeki, "Bu konuda kimseyi kusurlu bulmadı" sözü taşların çoğunu atmakla, eksik de olsa vacip olan miktarın atıldığı anlamı çıkmaktadır. İbn Ömer (r.a.)'nin sözünü ise İbn Abbâs (r.a.) hoş görmemiştir. Altı taşın atılmasının geçerli olduğunu; ancak sadaka keffâreti vermek gerektiğini söyleyerek bu iki hadisin arasını telif edebiliriz.⁵³⁶

٢٧٦٩ - عن جابر : أن النبي ﷺ رمى الجمرة يوم النحر ضحى ، ثم لم يرم فى سائر الأيام حتى زالت الشمس

186-2769. **Câbir b. Abdullâh (r.a.)** rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), şeytanı kurban günü kuşluk vaktinde taşıladı. Diğer günlerde ise zeval vakti girmeden önce taşlama yapmazdı.⁵³⁷

٢٧٧٠ - عن وبرة ، قال : سألت ابن عمر رضى الله عنهما : متى أرمى الجمار؟ قال: إذا رمى إمامك فارمه ، فأعدت عليه المسألة ، قال : كنا نتحين ، فإذا زالت الشمس رمينا ورواه أحمد عن مالك ، عن نافع ، عن ابن عمر ، بلفظ : أنه كان يقول : لا ترمى الجمار حتى تزول الشمس فى الأيام الثلاثة التى بعد يوم النحر

187-2770. **Vebre, İbn Ömer (r.a.)**'ye "Şeytana ne zaman taş atayım?" diye sordum, "Hacc emiri taşlayınca sen de taşla" dedi. Ben tekrar sorduğumda "Biz vaktinin

⁵³⁴ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3135.

⁵³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 379.

⁵³⁶ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3144.

⁵³⁷ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 53, 314 (1299).

girmesini beklerdik; güneş tepe noktasından batıya kaymaya başlayınca (Zeval vakti) şeytan taşlardık"⁵³⁸ dedi.

İmam Muhammed, Muvatta'da İbn Ömer (r.a.)'in: "Kurban bayramının birinci gününden sonraki üç günde zeval vaktine kadar şeytan taşlamayın" dediğini rivâyet etmiştir.⁵³⁹

٢٧٧١ - عن سالم : أن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما كان يرمى الجمرة الدنيا بسبع حصيات ، يكبر على كل إثر حصاة ، ثم يتقدم فيسهل ، فيقوم مستقبل القبلة قياما طويلا ، فيدعو ويرفع يديه ثم يرمى الجمرة الوسطى كذلك ، فيأخذ ذات الشمال فيسهل ، ويقوم مستقبل القبلة قياما طويلا ، فيدعو ويرفع يديه ، ثم يرمى الجمرة ذات العقبة من بطن الوادي ولا يقف ويقول : هكذا رأيت النبي ﷺ يفعلها فيما رواه ابن أبي شيبة كان ابن عمر يقوم عند الجمرتين مقدار ما يقرأ سورة البقرة

188-2771. **Sâlim** rivâyet etmiştir: İbn Ömer (r.a.), küçük şeytana taş atar, her bir taşı attıktan sonra tekbîr getirirdi. Sonra ilerler ve uygun bulduğu düzlüğe çekilir, orada kibleye yönelerek uzun bir süre ayakta durur; ellerini kaldırarak dua ederdi. Daha sonra orta şeytanı da aynı şekilde taşlar, taş yığınının solundan bir düzlüğe çekilir, orada yine kibleye yönelerek uzun bir süre ayakta durur ve ellerini kaldırarak dua ederdi. Sonra vadi içindeki büyük şeytanı taşlardı. Burada durmaz ve "Rasûlullah (s.a.v.)'i böyle yaparken gördüm"⁵⁴⁰ derdi. İbn Ebî Şeybe: "İbn Ömer (r.a.), iki cemrede (küçük ve orta) Bakara sûresinin okunduğu kadar bir zaman ayakta dururdu"⁵⁴¹ diye rivâyet etmiştir.

⁵³⁸ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 134, 1746.

⁵³⁹ İmam Muhammed, **Muvatta'**, LIII, 499.

⁵⁴⁰ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 140, 1752.

⁵⁴¹ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 294, 14343.

٢٧٧٢ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : أفاض رسول الله ﷺ من آخر يوم حين صلى الظهر ، ثم رجع إلى منى ، فمكث بها ليلالى أيام التشريق، يرمى الجمرة إذا زالت الشمس ، كل جمرة بسبع حصيات ، ويكبر مع كل حصاة ، ويقف عند الأولى ، وعند الثانية ، فيطيل القيام ، ويتضرع ، ويرمى الثالثة لا يقف عندها

189-2772. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Hz.Peygamber (s.a.v.), bayram gününün son kısmı (teşkil eden ikinci yarısı) nda öğle namazını kıldıktan sonra Ziyaret tavafı yaptı; sonra Mina'ya döndü. Teşrik günlerinin gecelerinde orada kaldı. Şeytanı zeval vakti girince taşıyordu. Her birine yedi taş atıyor ve attığı her taşla birlikte tekbîr getiriyordu. Birinci (Küçük) ve ikinci (Orta) şeytanı taşılayınca cemrelerinin yanında uzun bir süre ayakta durup dua ediyordu. Üçüncü (Büyük) cemreye de (Taş) attıktan sonra yanında durmazdı.⁵⁴²

٢٧٧٣ - عن ابن عمر : أن رسول الله ﷺ رخص لرعاء الإبل أن يرموا بالليل

190-2773. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, deve çobanlarına gece şeytan taşlamaları için izin verdiğini rivâyet etmiştir.⁵⁴³

٢٧٧٤ - عن ابن عمر أيضا : أن العباس رضى الله عنه استأذن رسول الله ﷺ أن

يبيت بمكة ليلالى منى لأجل سقاية فأذن له

191-2774. İbn Ömer (r.a.) başka bir rivâyetinde: Hz. Abbâs (r.a.), sikâye (Hacılar su dağıtma) görevini yerine getirmek için Mina gecelerini Mekke'de geçirmek üzere Rasûlullah (s.a.v.)'den izin isteyince Rasûlullah (s.a.v.)' de ona izin vermiştir.⁵⁴⁴

⁵⁴² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XLI, 140, 24592; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 77, 1973.

⁵⁴³ Bezzâr, **Müsned**, XII, 153, 5748.

⁵⁴⁴ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 75, 1634; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 60, 346 (1315).

٢٧٧٥ - عن ابن عباس رضى الله عنهما : إذا انتفج النهار من يوم النفر فقد حل الرمي والصدر

192-2775. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: "Nefir günü⁵⁴⁵ gün aydınlanınca şeytan taşlamak ve Mekke'den ayrılmak helal olur".⁵⁴⁶

٢٧٧٦ - عن عمر أنه قال : من أدركه المساء فى اليوم الثانى فليقم إلى الغد حتى ينفر مع الناس

193-2776. Hz. Ömer (r.a.), "İkinci gün akşama yetişen kişi, ertesi gün insanlarla birlikte ayrılıncaya kadar kalsın" demiştir.⁵⁴⁷

٢٧٧٧ - عن عبد الرحمن بن يعمر : أن ناسا من أهل نجد أتوا رسول الله ﷺ وهو بعرفة فسألوه ؟ فأمر مناديا ينادى ، فنادى : الحج عرفة ، من جاء ليلة جمع قبل طلوع الفجر فقد أدرك الحج ، أيام منى ثلاثة ، فمن تعجل فى يومين فلا إثم عليه ، ومن تأخر فلا إثم عليه

194-2777. Abdurrahmân b. Ya'mer (r.a.) rivâyet etmiştir. Necid ehlinde bazı insanlar, Arafat'ta bulunduğu sırada Rasûlullah (s.a.v.)'in yanına geldiler ve soru sormaya başladılar. Rasûlullah (s.a.v.), birisine: "Hacc Arafat'tır. Müzdelife gecesi fecir doğmadan önce Arafat'a gelen hacca yetişmiş olur. Mina günleri üç gündür. İki gün içinde acele eden için günah yoktur. Üç günden fazla kalan kişi için de günah yoktur"⁵⁴⁸ diye seslenmesini emretti.

Câbir (r.a.) rivâyetinde, Rasûlullah (s.a.v.)'in, kurban günü sadece büyük şeytanı taşıdığı açıkça belirtilmektedir. Bu hususta, herhangi iki âlimin bile ihtilaf etmedikleri bir icmâ vardır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) kurban günü sadece büyük şeytanı taşlamıştır. İhtilaf, büyük şeytanı taşlamanın ilk vakti hususundadır.

⁵⁴⁵ Nefir günü: Kurban bayramının üçüncü günü güneş batmadan Mina'dan ayrılmaya ilk nefir, dördüncü günü ayrılmaya ikinci nefir denir.

⁵⁴⁶ İbn Hacer, *Nasbu'r-Râye*, III, 85.

⁵⁴⁷ İbn Hacer, *Telhîsü'l-Habîr*, II, 555.

⁵⁴⁸ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 57, 889.

Büyük şeytanı taşlamak için en faziletli vakit; kurban günü güneşin doğuşundan zeval vaktinin hemen öncesine kadar olan zamandır. Zeval vaktinden güneşin batışına kadar olan vakitte de şeytan taşlama yapılabilir. Geceleyin fecir doğana kadar taşlama yapılabilmeyle birlikte mekruhtur. Gece de taşlama yapmayıp ertesi güne ertelendiği takdirde İmam Ebû Hanîfe'ye göre dem keffâreti gerekir. İmam Muhammed ile İmam Ebû Yûsuf'a göre ise gerekmez.⁵⁴⁹

Câbir (r.a.)'in rivâyeti aynı zamanda büyük şeytanın kurban günü kuşluk vakti, diğer şeytanların ise zeval vaktinden sonra taşlamanın yapılacağına delildir. İbn Ömer (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilen, “Rasûlullah (s.a.v.), deve çobanlarına gece (Gelecek olan gece) şeytan taşlamalarına izin vermiştir”⁵⁵⁰ hadisi, büyük şeytanın geceleyin taşlanabileceğini ve gecenin de şeytan taşlama vakti olduğunu göstermektedir; ancak mekruhtur. Mazeret olmadan taşlamayı geceye bırakmak caiz değildir. Mazeretsiz geceye ertelemek mekruh olmakla birlikte caizdir. Ertesi güne bırakılırsa dem gerekir.⁵⁵¹

Hacc günleri gecelerinin, onlardan sonra gelen günlere değil; öncelerindeki günlere tâbi olduğu icmâ ile sâbittir. Çünkü Abdurrahmân b. Ya'mer (r.a.)'in “Müzdelife gecesi sabah namazından önce Arafat'a gelen kişi, hacca yetişmiş olur” rivâyeti ile Urve b. Mudarris'in benzer rivâyeti ve Rasûlullah (s.a.v.)'in, şeytanı gece taşlamaları için deve çobanlarına ruhsat verdiğini bildiren İbn Ömer (r.a.) hadisi, Hacc günlerinde gecelerin, öncesine tâbi olduğunu göstermektedir.⁵⁵²

Vebre ile İmam Muhammed'in rivâyetleri, taşlamayı zevalden sonra yapmanın vacip olduğuna delildir. Buradaki taşlama menâsikinden maksat, kurban günü büyük şeytanı taşladıktan sonra teşrik günlerinde diğer üç şeytanı taşlamaktır. Hadisteki “vaktini beklerdik” ifadesi teşrik günlerinde şeytan taşlamanın zevalden önce değil; zevalden sonra olduğuna delildir. Vebre Hadisindeki “*Zeval vakti girdiği zaman*”, Hz. Âişe (r.anhâ) hadisindeki “*Zeval vakti girince*” ve İbn Ömer (r.a.) hadisindeki “*Zeval vakti girince taşlardık*” ifadeleri kurban günü haricindeki şeytan taşlamalarının zeval vakti girmeden önce yapılırsa geçerli olmadığına; taşlama yapılması için vaktin zevalden sonra olduğuna delildir. Buhârî⁵⁵³ ve diğer

⁵⁴⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3173, 3174.

⁵⁵⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 77, 1975.

⁵⁵¹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3175.

⁵⁵² Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3188.

⁵⁵³ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 134.

muhaddisler,⁵⁵⁴ Câbir (r.a.)’den, Rasûlullah (s.a.v.)’in, kurban günü kuşluk vaktinde büyük şeytanı; kurban gününden sonraki günlerde küçük, orta ve büyük şeytanı ise zeval vaktinden sonra taşıdığını rivâyet etmişlerdir. Âlimlerin çoğunluğunun görüşü budur.⁵⁵⁵

Hiz. Âişe (r.anhâ) hadisi, aynı zamanda Rasûlullah (s.a.v.)’in, teşrik günlerinin gecelerinde Mina’da kaldığını ve orada gecelediğini açıklamaktadır. Mina’da geceleme ile ilgili iki görüş vardır: Birincisi, teşrik gecelerini Mina’da geçirmenin vacip olduğudur. İbn Abbâs (r.a.), “Hiç kimse Akabe cem’resinin Mina’ya bakan yüzünün arkasında geceleme sin”⁵⁵⁶ demiştir. Hiz. Ömer (r.a.)’den de bu konuda böyle bir görüş rivâyet edilmiştir.⁵⁵⁷ Mâlikî, Hanbelî ve Şâfiî mezhepleri bu görüştedir. İkinci ise Sünnet olduğu görüşüdür. İbn Abbâs (r.a.)’nin “Şeytanı taşıdıktan sonra istediğin yerde gecele” dediği rivâyet edilmiştir. Çünkü kişi, artık hacc görevini tamamlayıp ihrâmdan çıkmıştır.⁵⁵⁸

Tânevî der ki: Teşrik gecelerini Mina’da geçirmenin vacip olduğu, ancak terk edenin, şeytan taşlamayı terk eden gibi keffâret vermesi gerekmediği anlaşılmaktadır. Çünkü Mina’da geceleme, o günlerde şeytan taşlama ibadetini rahat bir şekilde yerine getirebilmek için vacip olmuştur; Hacc menâsikinden olduğu için değildir. Terk etmekle keffâret gerekmez; ancak mekruhtur. Rasûlullah (s.a.v.) bir menâsik olarak değil; bir menâsiki (Şeytan taşlama) daha kolay yerine getirmek için Mina’da gecelemiştir.⁵⁵⁹

Allah Teâlâ Bakara suresinde “Kim iki gün içinde acele edip dönmek isterse ona bir günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da bir günah yoktur”⁵⁶⁰ buyurmaktadır. Âyetteki “Kim iki gün içinde acele edip dönmek isterse ona bir günah yoktur” sözü teşrik günlerinde eda edilen şeytan taşlama menâsiki ile ilgilidir. Hanefî mezhebinde kişi, Mina’da iken ikinci gün güneş batıncaya kadar ayrılmamışsa ayrılmasının mekruh olduğu, ayrılırsa da dem keffâreti gerekmediği sahih olan görüştür. Ancak teşrik günlerinin üçüncü günü (Bayramın dördüncü günü) fecir doğduktan sonra

⁵⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XXII, 322, 14435; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 77, 1971; Tirmîzi, **Sünen**, 7 Menâsik 59, 894.

⁵⁵⁵ Tânevî, **İ'lâü's-Sünen**, VII, s. 3175, 3176.

⁵⁵⁶ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 297, 14367.

⁵⁵⁷ Mâlik, **Muvatta'**, I, 406, 209; İmam Muhammed, **Muvatta'**, LIV, 500.

⁵⁵⁸ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, III, 387.

⁵⁵⁹ Tânevî, **a.g.e.**, VII, s. 3177, 3178.

⁵⁶⁰ Bakara, 2/203.

ayrılırsa dem gerekir. Üçüncü gün fecir doğana kadar Mina'da kalan kişinin şeytan taşlamadan ayrılması caiz değildir. Bu konu da âlimler arasında ihtilaf yoktur.

Sâlim Hadisi, küçük ve orta şeytan taşlandıktan sonra kenara uygun bir yere çekilerek ayakta uzun bir müddet ellerini kaldırıp dua etmenin caiz olduğunu, nasıl yapılacağını ve âdâbını göstermektedir.

Şeytan taşlama yapılan bölgenin her tarafı ışıktandırılmıştır. İzdiham olmasını önlemek için taşlamanın yapılacağı bina beş kat olarak yeniden yapılmıştır. Böylece önceki yıllarda onlarca hacının ölümüne sebep olan izdiham ve gece şeytan taşlama menâsiki yapıldığında karanlık sebebiyle meydana gelebilecek olan tüm olumsuzluklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu yapılan çalışmalar neticesinde başarılı da olunmuştur. Günümüzde gece de çok rahat bir şekilde şeytan taşlama yapılabilir.

Hiz. Ömer (r.a.), "Niçin remel yapar, omuzları silkerek çalimli çalimli yürürüz?! Halbûki sıkıntılar ortadan kalkmıştır. Allah Teâlâ İslâm'ı üstün kılmış, küfrü ve kâfirleri mağlup etmiştir. Bununla birlikte biz, Rasûlullah (s.a.v.) zamanında yaptığımız hiçbir şeyi terk etmeyiz"⁵⁶¹ buyurmuştur. Hiz. Ömer (r.a.)'in bu sözü gereği, Rasûlullah (s.a.v.)'in yağtığı gibi Teşrik günlerinin gecelerini Mina'da geçirmek gerektiğinin daha isabetli olacağı anlaşılmaktadır.

7.3. Şeytan Taşlamanın Binek Üstünde veya Yaya Olarak Yapılması

٢٧٧٨ - عن جابر، قال : رأيت النبي ﷺ يرمى على راحلته يوم النحر، ويقول:

« لتأخذوا مناسككم ، فإنني لا أدري لعلى لا أحج بعد حجتي هذه »

195-2778. Câbir b. Abdullâh (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'i kurban günü şeytana taşları bineğinin üzerinde atarken gördüm: "Hacc ibadetinizi benden alınız. Bilmiyorum belki de bu haccımdan sonra bir daha hacc yapamayacağım" diyordu.⁵⁶²

⁵⁶¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 50.

⁵⁶² Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 51, 310 (1297).

٢٧٧٩ - عن نافع : كان ابن عمر يرمى جمرة العقبة على دابته يوم النحر ، وكان لا يأتي سائرهما بعد ذلك إلا ماشيا ذاهبا وراجعا ، وزعم أن النبي ﷺ كان لا يأتيها إلا ماشيا ذاهبا وراجعا

196-2779. Nâfi (r.a.) rivâyet etmiştir: İbn Ömer (r.a.), kurban günü şeytan taşlamayı bineğinin üzerinde iken yapardı. Diğer şeytanların yanına yürüyerek gelir gider ve yaya olarak taşlardı. Rasûlullah (s.a.v.)'in de böyle yaya olarak gidip geldiğini ve yaya olarak taşladığını söylerdi.⁵⁶³

٢٧٨٠ - أخبرنا مالك، أخبرنا عبد الرحمن بن القاسم، عن أبيه، أنه قال: إن الناس كانوا إذا رموا الجمار مشوا ذاهبين وراجعين ، وأول من ركب معاوية . أخرجه محمد ، وقال : المشى أفضل ، ومن ركب فلا بأس بذلك .

197-2780. Mâlik b. Enes, Abdurrahmân b. el-Kâsım yoluyla babasının şöyle dediğini haber vermiştir: İnsanlar, şeytan taşılayacakları zaman yaya olarak gidip geliyordu. Binek üzerinde şeytan taşılayan ilk kişi Muâviye'dir. İmam Muhammed hadisi rivâyet ettikten sonra, "Yürümek daha faziletlidir. Binek üzerinde olmanın da bir sakıncası yoktur"⁵⁶⁴ demektedir. İmam Muhammed'in bu sözü kurban gününden sonra yapılan taşlamalar içindir.⁵⁶⁵

٢٧٨١ - وأخرج ابن أبي شيبة : أن ابن عمر كان يمشى إلى الجمار مقبلا ومدبرا

198-2781. İbn Ebî Şeybe, aynı hadisi sahih bir senedle "İbn Ömer (r.a.), cemrelere taş atmaya yürüyerek gidip gelirdi"⁵⁶⁶ diye rivâyet etmiştir.

⁵⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X, 349, 6222; Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 63, 900.

⁵⁶⁴ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 167, 496.

⁵⁶⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3193.

⁵⁶⁶ Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 232, 13737.

٢٧٨٢ - وعن جابر : أنه كان لا يركب إلا من ضرورة،

199-2782. Câbir b.Abdullâh (r.a.)'in mecbur kalmadıkça bineğe binmediği nakledilmiştir.⁵⁶⁷

İslâm âlimleri, yaya veya binek üstünde olsun her iki durumda da şeytan taşlanabileceği konusunda icmâ halindedirler. İhtilaf ise, hangisinin daha faziletli olduğundadır. İmam Ebû Hanîfe, bütün şeytanların yaya veya binek üstünde taşlanabileceğini söylemektedir. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik, büyük şeytanın binek üstünde taşlanacağı görüşündedirler. İmam Mâlik, 'Kurban günü hacı, ister yaya isterse binek üzerinde taşlama yapabilir. Teşrik günlerin de şeytanları yaya olarak taşlamak müstehâbtır. Kurban gününden sonraki şeytan taşlama yaya olarak yapılır' demektedir.⁵⁶⁸

Hadislerden, Rasûlullah (s.a.v.)'in, kurban günü binek üzerinde, diğer günler ise yaya olarak şeytan taşlama yaptığını anlıyoruz. Câbir (r.a.)'in rivâyetinde Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Hacc ibadetinizi benden alınız. Bilmiyorum belki de bu haccımdan sonra hacc yapamayacağım" sözü, insanlar kendisini rahat bir şekilde görsünler ve hacc menâsikinin nasıl yapıldığı hakkında soru sorabilsinler diye bineğinden inmemiş olabilir. Sebebini kesin olarak bilmesek de Rasûlullah (s.a.v.) böyle yapmıştır.⁵⁶⁹

Nâfi hadisi, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Mina'da üç günü tamamladığını bildirmektedir. Rasûlullah (s.a.v.), iki gün içinde Mina'dan ayrılmak için acele etmemiş; üçüncü gün ayrılmıştır.⁵⁷⁰

Günümüzde hacc yapanların sayısının çok kalabalık olması ve izdiham meydana geldiği için en uygunu, kurban günü ve diğer günler yaya olarak yapmaktır. Otobüslerle şeytan taşlama yapılan yerin yakınına kadar gelinebilmekte, Cemrelerin yanına kadar ulaşabilme imkânı ise bulunmamaktadır.

⁵⁶⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 584.

⁵⁶⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, X, 75.

⁵⁶⁹ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3189.

⁵⁷⁰ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3192.

7.4. Şeytan Taşlama Sonrası Akabe Cemresinin Yanında Dua Etmek İçin Kalınmayacağı ve Cemrelerden Taş Alınamayacağı

٢٧٤٥ - عن الزهري ، سمعت سالما يحدث عن أبيه ، عن النبي ﷺ : أنه كان إذا رمى الجمرة رماها بسبع حصيات ، يكبر مع كل حصاة ، ثم ينصرف ، ولا يقف عندها .

200-2745. İbn Şihâb ez-Zührî, Sâlim, Sâlim'in babası yoluyla rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), şeytan taşlarken yedi taş atar ve her bir taşı atarken tekbîr getirirdi. Sonra oradan çekilir; cemrenin yanında kalmazdı.⁵⁷¹

٢٧٤٦ - عن ابن عباس ، قال : كان رسول الله ﷺ إذا رمى جمرة العقبة مضى ولم يقف .

201-2746. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in şeytan taşladıktan sonra oradan geçip gittiğini, durmadığını rivâyet etmiştir.⁵⁷²

٢٧٤٧ - عن أبي سعيد قال : قلنا : يا رسول الله ! هذه الجمار التي يرمى بها كل عام فتحسب أنها تنقض ، فقال : « إنه ما يقبل منها رفع ، ولولا ذلك لرأيتها أمثال الجبال »

202-2747. Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a.) rivâyet etmiştir: Biz, “Yâ Rasûlullah! Her sene şeytanı taşladığımız bu taşların eksildiğini zannediyoruz” dediğimizde Rasûlullah (s.a.v.), “O taşlardan makbul olanlar kaldırılır. Böyle olmasaydı sen onların dağlar gibi yığıldığını görürdün”⁵⁷³ diye cevap verdi.

⁵⁷¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 142, 1753.

⁵⁷² İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 65, 3033.

⁵⁷³ Dârekutnî, *Sünen*, III, 374, 2789.

٢٧٤٨ - عن ابن عباس رضى الله عنهما فى حصى الجمار : ما تقبل منها رفع ، وما لم يتقبل ترك ، ولولا ذلك لسد ما بين الجبلين

203-2748. **Abdullâh b. Abbâs (r.a.)**'in atılan taşlar hakkında “Kabul edilenler kaldırılır. Kabul edilmeyenler orada bırakılır. Şayet öyle olmasaydı iki dağın arası taş dolardı”⁵⁷⁴ dediği rivâyet edilmiştir.

Hanefî mezhebinin görüşü, taşlama yapıldıktan sonra Akabe Cemresinin yanında kalınmayacağı şeklindedir. Zührî ve İbn Abbâs (r.a.) hadisleri bu görüşün delilidir.

Ebû Sa'îd (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.) hadisleri, atılacak olan taşların cemrelere atılan taşlardan alınmasının mekruh olduğuna delildir.

İbn Kudâme, “Hacı, daha önce atılan taşlarla taşlama yaparsa geçerli olmaz.” İmam Şâfiî ise geçerli olduğu fikrindedir. İmam Şâfiî'ye göre tekrar atılan taş da “Taş” olup diğerleri gibidir. Hanefî mezhebi Rasûlullah (s.a.v.)'in uygulamasını esas almıştır: Rasûlullah (s.a.v.), daha önce atılmayan taşlarla şeytan taşlamayı yerine getirmiş ve “Hacc ibadetini benden alınız” buyurmuştur. Daha önce atılan taşlarla şeytan taşlama caiz olsaydı, hacılar cemrelerden başka yerlerden taş toplamaya ihtiyaç duymazlardı.⁵⁷⁵

Bu uygulama, Hanefîlerin Rasûlullah (s.a.v.)'e uymak için ne kadar büyük gayret sarfettiklerine, her şeyi sünnete uygun yapmaya çalıştıklarına delildir.

Hanefîlere göre şeytan taşlarken tertibe riayet etmek yani küçük, orta ve büyük cemrelere taş atarken sırasıyla yapmak sünnet, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise vaciptir.⁵⁷⁶

7.5. Kurban Gününde Yapılacak Hacc Menâsikini Sırayla Yapmanın Hükümü

٢٧٤٩ - عن أنس رضى الله عنه : أن النبى ﷺ أتى منى، فأتى الجمرة فرماها، ثم أتى

منزله بمنى فنحر، ثم قال للحلاق : « خذ » وأشار إلى جانبه الأيمن ثم الأيسر

⁵⁷⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 209, 9543.

⁵⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 380.

⁵⁷⁶ Karagöz, İsmail, Keskin Mehmet, Altuntaş Halil, *Hacc İlmi-hali*, s. 110.

204-2749. Enes b. İmam Mâlik (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Mina'ya geldi. Cemre'nin yanına gidip onu taşıdı. Sonra Mina'da kalacağı yere geldi, kurbanını kesti; daha sonra berbere "Al (kes)" dedi. Önce sağ tarafını; sonra sol tarafını kesmesi için işaret etti.⁵⁷⁷

٢٧٥٠ - عن ابن عمر : من رمى الجمرة بسبع حصيات الجمرة التي عند العقبة ، ثم انصرف فتحصر هديه ، ثم حلق ، فقد حل ما حرم عليه من شأن الحج

205-2750. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den: "Büyük şeytana yedi taş atan; sonra kurbanını kesen ve tıraş olan kimse ihrâmdan çıkmış olur"⁵⁷⁸ dediği rivâyet edilmiştir.

٢٧٥١ - عن الفضل بن عباس رضى الله عنهما ، قال : قال رسول الله ﷺ للناس حين دفعوا عشية عرفة وغداة جمع : « عليكم بالسكينة » حتى إذا دخل منى فهبط حين هبط محسرا ، قال : « عليكم بحصى الخذف الذى يرمى به الجمرة »

206-2751. Fadl b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Arefe akşamı ve Müzdelife gecesi insanlar ayrılmak üzere harekete geçtiklerinde, Rasûlullah (s.a.v.) onlara "Sükûnetle gidiniz" demiştir. Mina'ya geldiği zaman Muhassir'de konaklamış ve "Şeytana atılacak olan, fiskelik boyda çakıl taşları toplayın"⁵⁷⁹ buyurmuştur.

٢٧٥٢ - ثنا أبو الأحوص ، عن إبراهيم بن مهاجر - هو البجلي - عن مجاهد ، عن ابن عباس ، قال : من قدم شيئا من حجه أو أخره فليهرق دما

⁵⁷⁷ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 56, 323 (1305).

⁵⁷⁸ Bezzâr, *Müsned*, XII, 203, 5882.

⁵⁷⁹ Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 218, 3050.

207-2752. **Ebü'l-Ahvas**, İbrâhîm b. Mühâcir (el-Becelî) ve Mücâhid yoluyla İbn Abbâs (r.a.)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Haccından bir şeyi sırası gelmeden önce yapan veya tehir eden kişi, keffâret olarak koyun (Dem) kessin.”⁵⁸⁰

٢٧٥٣ - ثنا أبو معاوية ، عن الأعمش ، عن إبراهيم ، قال : من حلق قبل أن يذبح
أهرق دما ، فقرأ : ﴿ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ﴾

208-2753. **Ebü Muâviye**, el-A'meş yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Kurban kesmeden tıraş olan kimse keffâret olarak koyun kessin.⁵⁸¹ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin.”⁵⁸²

Enes (r.a.) hadisinde bildirilen bu üç hacc menâsikinin sıralamasının, şeytan taşlamak, kurban kesmek ve tıraş olmak şeklinde olduğudur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ilk önce şeytan taşıdığı, sonra kurbanını kestiği ve tıraş olduğuna muhalefet eden hiç kimse bilinmemektedir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, “Hacc ibadetini benden alınız” hadisi ve aksi bir delilde bulunmadığına göre bu üç hacc menâsikinin sırayla yerine getirilmesinin vacip olduğu sonucuna ulaşılır. Hadiste, tıraş etmeye, tıraş edilenin sağından başlanacağı sünneti de açıklanmaktadır.

Fadl b. Abbâs (r.a.) hadisi, Mina'da yerine getirilmesi vacip olan ilk hacc menâsikinin şeytan taşlama olduğuna delildir.

Tânevî der ki: Kurban kesmek ve tıraş olmak arasında sıraya uyma konusunda delil, şu âyet-i kerîmedir; “...Artık ondan hem kendiniz yiyin, hem de yoksul ve fakire yedin. Sonra kirlerini gidersinler...”⁵⁸³ Cessâs es-Râzî Ahkâmü'l-Kur'an tefsîrinde kirleri gidermeği; tıraş olmak ve saçları kısaltmak olarak açıklamıştır.⁵⁸⁴ Allah Teâlâ önce kurban kesmeyi zikretmiştir. Bu sebeple kurban kesmenin, tıraş ve saçları kısaltmaktan önce yerine getirilmesi gerekir. Ebü'l-Ahvas ve Ebü Muâviye rivâyetleri, hacc menâsikinde tertibe riâyet etmenin vacip olduğuna

⁵⁸⁰ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-âsâr*, XV, 288, 5791; İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 168, 502.

⁵⁸¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 363, 14960.

⁵⁸² Bakara, 2/196.

⁵⁸³ Hacc, 22/28, 29.

⁵⁸⁴ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 310.

delildir. Çünkü menâsikten birini önce yapmak veya sonraya bırakarak sırasının bozulmasıyla dem keffâretinin vacip olması; tertibin vacip olmasının bir gereğidir.⁵⁸⁵

Şeytan taşlama, kurban kesme ve tıraş olmada sırayı gözetmenin vacip olmadığı görüşünde olanların delilleri İbn Ömer (r.a.) ile İbn Abbâs (r.a.)’nin rivâyetleridir. İbn Ömer (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: “Adamın biri Rasûlullah (s.a.v.)’e ‘Kurban kesmeden önce tıraş oldum’ dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ona ‘*Kurbanını kes, zorluk yok*’ diye cevap verdi. Başka bir kişi ‘Şeytan taşlamadan önce kurban kestim’ dedi. Rasûlullah (s.a.v.), ‘*Şeytanı taşla, zorluk yok*’ dedi.”⁵⁸⁶

İbn Abbâs (r.a.)’nin rivâyeti ise şöyledir: “Rasûlullah (s.a.v.), Mina’da iken kendisine kurban kesme, tıraş olma, şeytan taşlama ve bunları sırası gelmeden veya daha sonra yerine getirilmeleri ile ilgili sorular sorulmuştu. Rasûlullah (s.a.v.), hepsine ‘*Zorluk yok*’ diye cevap verdi.”⁵⁸⁷

Tânevî der ki: Ancak bu hadis-i şeriflerde geçen sıranın karıştırılması neticesinde Rasûlullah (s.a.v.)’e soru sorulduğunda, Rasûlullah (s.a.v.)’in, “Zorluk yok” ifâdesi, ‘Size günah yok’ anlamındadır. Çünkü insanların büyük çoğunluğu ilk defa hacc yaptıkları için farkına varmadan unutmak suretiyle bu görevlerin sırasını karıştırmışlardır. Diğer yandan sahâbenin önce veya sonra yaparak hacc menâsikinin sırasını bozduklarında Rasûlullah (s.a.v.)’in başında toplanıp devamlı soru sormaları; bu sıralamayı önemli gördüklerine, diğer bir ifadeyle vacip gördüklerine işaretir. Rasûlullah (s.a.v.), onları teselli etmek amacıyla “Şeytanı taşla, zorluk yok; kurbanı kes, zorluk yok; tıraş ol, zorluk yok” diye cevap vermiştir; yoksa sırayı gözetmenin vacip olmadığını ifade etmek istememiştir.⁵⁸⁸

Günümüzde kurbanlar İslâm Kalkınma Bankası aracılığı ile kesilmektedir. Hacılar, bayram günü Akabe Cemresini taşıdıktan sonra otellere gelip tıraş olup ihrâmdan çıkmaktadır. Uygulama bu şekildedir. Tertibe uymaya çalışılmaktadır. Aynı gün, kurbanların kesildiği bilgisi, İslâm Kalkınma Bankası yetkililerince Diyanet İşleri Başkanlığı Hacc Merkezi’ne bildirilmekte, onlardan da kabile başkanlarına bilgi verilmektedir. Kesilen kurbanların etleri, soğuk hava deposu

⁵⁸⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3150.

⁵⁸⁶ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 131, 83.

⁵⁸⁷ Buhârî, *a.g.e.*, 25 Hacc 130, 6666.

⁵⁸⁸ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3151.

imkânlarına sahip tırlarla Afrika'daki ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmaktadır.

7.6. İhrâmdan Çıkma, İhrâm Yasaklarının Sona Ermesi ve Ziyâret Tavafı

٢٧٥٤ - عن ابن عباس ، قال : قال رسول الله ﷺ : « إذا رميتم الجمرة فقد حل لكم كل شيء إلا النساء » . فقال رجل : والطيب ؟ فقال ابن عباس : أما أنا فقد رأيت رسول الله ﷺ يضمخ رأسه بالمسك ، أفطيب ذلك أم لا ؟

209-2754. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in; “Şeytan taşıladığınız da kadınlarla cinsel ilişki hariç her şey size helal olur” hadisini rivâyet etti. Adamın biri, “Koku da helal olur mu?” diye sorunca İbn Abbâs (r.a.), “Ben Rasûlullah (s.a.v.)'in, başına misk sürdüğünü gördüm. Bu koku değil mi?” diye cevap verdi.⁵⁸⁹

٢٧٥٥ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : كنت أطيّب رسول الله ﷺ قبل أن يحرم ، ويوم النحر قبل أن يطوف بالبيت ، كطيّب فيه مسك وللنساءى : طيب رسول الله ﷺ لحرمه حين أحرم ، ولحله بعد ما رمى جمره العقبة قبل أن يطوف بالبيت

210-2755. Hz Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Ben Rasûlullah (s.a.v.)'e ihrâma girmesinden önce ve Kurban günü Kâbe'yi tavaf etmeden önce misk karışımlı koku sürüyordum.⁵⁹⁰ Nesâî rivâyeti ise “Ben Rasûlullah (s.a.v.)'e ihrâma girerken, büyük şeytanı taşıladıktan sonra ve Kâbe'yi tavaf etmeden önce ihrâmdan çıktığında koku sürüyordum”⁵⁹¹ şeklindedir.

⁵⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 5, 2090; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 70, 3041.

⁵⁹⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 18, 1539; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 7, 46 (1191).

⁵⁹¹ Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 41, 2685.

٢٧٥٦ - حدثنا وكيع : عن هشام بن عروة ، عن عروة ، عن عائشة ، قالت : قال رسول الله ﷺ : « إذا رمى أحدكم جمرة العقبة فقد حل له كل شيء إلا النساء » .

211-2756. **Vekî**, Hişâm, İbn Urve, Urve senediyle Hz. Âişe (r.anhâ)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), “Sizden her kim akabe cemresini taşlarsa kadınlarla cinsel ilişki hariç her şey ona helal olur”⁵⁹² demiştir.

٢٧٥٧ - عن الحجاج بن أرطاة ، عن أبي بكر بن عمرو بن حزم ، عن عائشة ، أنها قالت : قال رسول الله ﷺ : « إذا رميتم وحلقتهم وذبحتهم حل لكم كل شيء إلا النساء » .

212-2757. **el-Haccâc b. Ertât**, Ebû Bekr b. Amr b. Hazm senediyle Hz. Âişe (r.anhâ)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), ”Şeytana taş atıp, tıraş olduğunuzda ve kurban kestiğiniz zaman kadınlarla cinsel ilişki hariç her şey size helal olur”⁵⁹³ demiştir.

٢٧٥٨ - عن أم سلمة ، عن النبي ﷺ ، أنه قال عشية يوم النحر : « إن هذا يوم رخص لكم إذا رميتم الجمرة أن تحلوا من كل ما حرمتكم عنه إلا النساء »

213-2758. **Ümmü Seleme (r.anhâ)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in, kurban gününün gecesi şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Bugün şeytan taşladığınız zaman ihrâmdan çıkabileceğinize; kadınlarla cinsel ilişki hariç diğer ihrâm yasaklarını yapabilmenize izin verilmiştir.”⁵⁹⁴

İbn Abbâs (r.a.) hadisindeki “Şeytan taşladığınızda” sözü, şeytana taş atıp, kurban kestiğiniz ve tıraş olduğunuz zaman kadınlarla cinsel ilişki dışında bütün yasaklar size helal olur manasındadır. Rasûlullah (s.a.v.), bu üç menâsikden birini zikretmekle yetinmiştir. Çünkü şer'an şeytan taşlama eda edildikten hemen sonra kurban kesmek ve tıraş olmak gerekir. Bu hadise dayanarak Hanefî ve Şâfiî

⁵⁹² İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 238, 13804.

⁵⁹³ Dârekutnî, **Sünen**, III, 330, 2687.

⁵⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XLIV, 152, 26530, ; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 82, 1999.

mezhepleri şeytan taşlama, kurban kesme ve tıraş olmakla cinsel ilişki dışındaki bütün ihrâm yasaklarının kalktığı görüşündedirler. Âlimlerimiz, şeytan taşlandıktan sonra ve Ziyaret tavafını yapmadan önce hacc yapan kişiye neyin helal olacağına ihtilâfa düşmüşlerdir. İbn Abbâs (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyetleri, kadınlarla cinsel ilişki hariç her şeyin helal olduğunun delilleridir. Cinsel ilişki yasağının devamı konusunda icmâ vardır. Hz. Âişe (r.anhâ)'nin merfû hadisi, mezhebimizin görüşünü teyit etmektedir.⁵⁹⁵

Hz. Âişe (r.anhâ), Vekî ve Haccâc rivâyetleri, şeytan taşlayıp, kurban kestikten ve tıraş olduktan sonra, Ziyaret tavafını eda edinceye kadar hanımlarla cinsel ilişki hariç her şeyin helal olduğunun delilidir.⁵⁹⁶

Amr b. Dinâr'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer (r.a.), “Siz Akabe Cemresine taşları attıktan sonra size kadınlarla cinsel ilişki ve güzel kokudan başka her şey helal olur”⁵⁹⁷ demiştir. Ancak **İbn Dakîki'l-İyd (702/1302)** bu hadisin munkatî⁵⁹⁸ olduğunu ifade etmiştir. İmam Mâlik'in, koku sürünme yasağının da devam ettiği görüşü, Hz. Âişe (r.anhâ)'nin, “Ben Rasûlullah (s.a.v.)'i ihrama girmezden önce bir de Kurban bayramı günü Kâbe'yi tavaf etmezden önce içinde misk olan bir koku sürerdim”⁵⁹⁹ rivâyetiyle reddedilmiştir.⁶⁰⁰

Hz. Âişe (r.anhâ)'den yapılan başka bir rivâyet şöyledir: “ Rasûlullah (s.a.v.), Akabe Cemresini taşıdıktan sonra henüz Ziyaret tavafını yapmadan kokular sürerdim” Sâlim der ki: “Bu konuda Rasûlullah (s.a.v.)'in sünneti, uyulmaya daha lâyıktır.”⁶⁰¹

Tânevî der ki: Hz. Ömer (r.a.)'in, Ziyaret tavafından önce koku sürünmeyi yasaklaması ise; koku sürünmek ihrâmdan çıkmış olmanın bir işaretidir ve cinsel ilişkiye neden olabilir. Nitekim dikişli elbiseyi giymemek ihrâmlı durumu hatırd tutmaya vesile olduğu için cinsel ilişkiden sakınmaya sebep olmaktadır. O zaman ki şartlarda günlük sosyal hayatı çok iyi bilen Hz. Ömer (r.a.), Ziyaret tavafından önce

⁵⁹⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3152.

⁵⁹⁶ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3155, 3156.

⁵⁹⁷ Zeylâî, *Nasbû'r-Râye*, III, 82.

⁵⁹⁸ Munkatî: İsnadı muttasıl olmayan hadis. İnkîta veya râvî düşmesi, isnadın ister başında, ister ortasında veya sonunda olsun, o isnad munkatıdır.

⁵⁹⁹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 7, 46 (1191).

⁶⁰⁰ N. Yenieli, H. Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, VII, 412.

⁶⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 270, 24750.

insanların eşleriyle cinsel ilişkide bulunmalarını önlemek amacıyla koku sürünmelerini yasaklamış olmalıdır.⁶⁰²

٢٧٥٩- عن ابن عمر : أن رسول الله ﷺ أفاض يوم النحر ، ثم رجع ، فصلى الظهر بمنى

214-2759. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, kurban günü Ziyaret tavafını yaptıktan sonra Mina'ya döndüğünü ve öğle namazını Mina'da kıldığını rivâyet etmektedir.⁶⁰³

٢٧٦٠- عن جابر في حديثه الطويل : أن النبي ﷺ انصرف إلى المنحر فنحر ، ثم

ركب فأفاض إلى البيت ، فصلى بمكة الظهر

215-2760. Câbir b. Abdullâh (r.a.) uzun bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.)'in, kurban yerine gittiğini, kurban kestiğini; sonra bineğine binip Ziyaret tavafı yapmaya gittiğini, sonra öğle namazını Mekke'de kıldığını rivâyet etmiştir.⁶⁰⁴

Ziyaret tavafı, mezheplerin hepsinde haccın rûknüdür. Olmazsa olmazdır. Haccın ancak kendisiyle tamam olduğu bir rûkûn olduğunda icmâ edilmiştir. Bu konuda ihtilâf yoktur. Çünkü Allah Teâlâ “...ve o Beyt-i Atîk⁶⁰⁵’i (Kâbe) Tavaf etsinler”⁶⁰⁶ buyurmuştur.

Câbir (r.a.) hadisi, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Kâbe'yi tavaf etmek için, kurbanını kestikten sonra Mina'dan ayrıldığını göstermektedir. Daha önce geçen Hz. Enes (r.a.)'in rivâyetinde Rasûlullah (s.a.v.)'in, kurban kestikten sonra tıraş olduğunu açıklamıştık. Bu hadislerden Rasûlullah (s.a.v.)'in, tıraş olduktan sonra Ziyaret tavafını yaptığı açıkça anlaşılmaktadır. Her iki hadis de Rasûlullah (s.a.v.)'in, Mina'da tıraş olduktan sonra Ziyaret tavafı yaptığına delildir.

⁶⁰² Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3158.

⁶⁰³ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 129, 1732; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 58, 335 (1308); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 82, 1998.

⁶⁰⁴ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

⁶⁰⁵ Beytü'l- Atîk hakkında daha geniş bilgi için Bk. Kutluay, İbrahim, Mukaddes Zaman ve Mekanlar, Rağbet Yay., İstanbul 2009, s. 160, 161; Atîk ismi, “ Âzat edilmiş, zalimlerin sahiplenmesinden ve tasallutundan korunmuş” anlamına gelmektedir.

⁶⁰⁶ Hacc, 22/29.

Ziyaret tavafını, tıraş olmadan önce yapmak mekruh olmakla beraber caizdir. Tavafin hemen yapılmayıp teşrik günlerinde yapılması da caizdir. Teşrik günlerinden sonraya bırakılması da caizdir ve herhangi bir keffâret gerekmez. Bu konuda icmâ vardır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, aranın fazla uzatılması halinde dem gerekeceği görüşündedirler.⁶⁰⁷

İmam Ebû Hanîfe'ye göre Ziyaret tavafının eda edilme vakti; kurban günleridir. İlk nefir gününden (Zi'l-hicce'nin on ikinci günü) sonraya ertelenmesi halinde dem keffâreti gerekir. Ziyaret tavafının mutlak eda edilme vakti; ömrün sonuna kadardır. Ancak söz konusu günlerden sonraya bırakılması mekruhtur.⁶⁰⁸

Tânevî der ki: İbn Ömer (r.a.)'nin "Rasûlullah (s.a.v.), öğle namazını Mina'da kıldı" rivâyetiyle, Câbir (r.a.)'in, "Namazı Mekke'de kıldı; sonra Mina'ya döndü" rivâyetindeki çelişki şöyle giderilebilir; Rasûlullah (s.a.v.), öğle namazını Mekke'de kılmış; daha sonra Mina'ya dönmüştür. Sahâbenin öğlen namazını kılmakta olduklarını görünce, nafile namaz kılmak için onlarla birlikte namaz kılmıştır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisi namazı kılmış birinin daha sonra namaz kılan birilerini gördüğünde böyle yapmasını emretmiştir. Bu açıklamayla, iki hadisi telif etmiş olduk.⁶⁰⁹

Rasûlullah (s.a.v.), kurban günü iki defa tavaf yapmıştır. Birincisi, gündüz yaptığı tavaftır. İbn Ömer (r.a.) ve Câbir (r.a.) rivâyet etmişlerdir. İkincisi ise, hanımlarıyla birlikte gece yaptığı tavaftır. Buna göre Hz. Âişe (r.anhâ)'nin, "Rasûlullah (s.a.v.), kurban günü tavafı geceye erteledi"⁶¹⁰ şeklindeki rivâyetini, hanımlarıyla birlikte yapacağı tavafı geceye erteledi, şeklinde anlamak gerekir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, Mina'da kaldığı zaman her gece Kâbe'yi tav'af ettiği bilinmektedir. Bunun anlamı, Rasûlullah (s.a.v.)'in, her gece Ziyaret tavafı yapmış olduğu değil; her gece nafile tavaf etmek için Mina'dan Mekke'ye gitmiş olmasıdır.⁶¹¹

⁶⁰⁷ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, IX, 58.

⁶⁰⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 146.

⁶⁰⁹ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3161.

⁶¹⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 82, 2000.

⁶¹¹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3161, 3162.

7.7. Saçları Tıraş Etmenin (Halk) veya Kısaltmanın (Taksîr) Hükümü

قال الله تعالى : ﴿لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمَقْصِرِينَ﴾

“...Allah Teâlâ dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak Mescid-i Haram’a gireceksiniz...”⁶¹²

٢٧٦١ - عن ابن عمر رضي الله عنهما ، أن النبي ﷺ قال : « من لم يكن معه هدى فليطف بالبيت ، وبين الصفا والمروة ، وليقصر ، وليحلل »

216-2761. Abdullâh b. Ömer (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), “Yanında kurban getirmeyenler Kâbe’yi tavaf etsin, Safâ ile Merve arasında sa’y yapsın, saçını kısaltarak ihrâmdan çıksın”⁶¹³ buyurmuştur.

٢٧٦٢ - عن جابر ، قال : فأمر النبي ﷺ أصحابه أن يجعلوها عمرة ، ويطوفوا ثم يقصروا ويحلوا إلا من كان معه الهدى
ولفظ البخارى : عن جابر: « أحلوا من إحرامكم بطواف بالبيت وبين الصفا والمروة وقصروا »

217-2762. Câbir b. Abdullâh (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), yanında kurban getirenler dışında sahâbeye, hacclarını umreye çevirmelerini, Kâbe’yi tavaf etmelerini; sonra saçlarını tıraş edip ihrâmdan çıkmalarını emretti. Hadisin Buhârî rivâyeti, “Kâbe’yi tavaf edip, Safâ ile Merve arasında sa’y ederek ihrâmdan çıkınız ve saçlarınızı kısaltınız”⁶¹⁴ şeklindedir.

⁶¹² Feth, 48/27.

⁶¹³ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 104, 1691; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 24, 174 (1227).

⁶¹⁴ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 33, 1651; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 17, 202 (1240).

٢٧٦٣ - عن ابن عمر رضى الله عنهما : أن النبی ﷺ لبد رأسه وأهدى ، فلما قدم مكة أمر نساءه أن يحللن ، قلن : ما لك أنت لم تحل ؟ قال : « إني قلدت هديي ، ولبدت رأسي ، فلا أحل حتى أحل من حجتي وأحلق رأسي »

218-2763. **Abdullâh b. Ömer (r.a.)** rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), saçını yapağı haline getirdi ve kurbanını gönderdi. Mekke'ye gelince hanımlarına ihrâmdan çıkmalarını emretti. Hanımları “Sen neden çıkmıyorsun?” diye sorduklarında Rasûlullah (s.a.v.), “Ben kurbanımı nişâneledim ve saçımı yapağı haline getirdim. Bu nedenle haccımı tamamlayıp başımı tıraş edinceye kadar ihrâmdan çıkamam”⁶¹⁵ diye cevap verdi. Buhârî,⁶¹⁶ aynı hadisi Hafsâ (r.anhâ)'den rivâyet etmiştir ve rivâyetinde “başımı tıraş edinceye kadar” ifadesi yoktur.

٢٧٦٤ - عن ابن عمر رضى الله عنهما : أنه لقي رجلا من أهله يقال له المجبر قد أفاض ولم يحلق ولم يقصر ، جهل ذلك ، فأمره أن يرجع فيحلق أو يقصر ، ثم يرجع إلى البيت فيفيض

219-2764. **İbn Ömer (r.a.)**, akrabasından el-Mücbir denen bir adamla karşılaştı. Adam bilmeyerek tıraş olmadan ve saçını kısaltmadan Ziyaret tavafı yapmıştı. İbn Ömer (r.a.), ona geri dönmesini, tıraş olup veya saçını kısaltıp tekrar gelerek Ziyaret tavafı yapmasını emretti.⁶¹⁷

٢٧٦٥ - عن أبي هريرة رضى الله عنه ، قال : قال رسول الله ﷺ : « اللهم اغفر للمحلقين » قالوا : وللمقصرين ، قال : « اللهم اغفر للمحلقين » قالوا : وللمقصرين ، قالها ثلاثا ، قال : « وللمقصرين » وفي رواية قال في الرابعة : « وللمقصرين »

⁶¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 124, 6068.

⁶¹⁶ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 34, 1566.

⁶¹⁷ Mâlik, *Muvatta'*, I, 397, 189.

220-2765. Ebu Hüreyre (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), "Allahım! Tıraş olanları bağışla" diye dua etti. "Ya saçlarını kısaltanları" denince, yine "Tıraş olanları" diye dua etti. Tekrar "Ya saçlarını kısaltanları" denince, yine "Tıraş olanları" diye dua etti. Bunu üç defa söyledikten sonra "Saçlarını kısaltanları da"⁶¹⁸ dedi. Diğer bir rivâyette, "Dördüncüde 'Saçlarını kısaltanları da' dedi"⁶¹⁹ şeklindedir.

٢٧٦٦ - عن ابن عباس رضي الله عنهما ، قال : قال رسول الله ﷺ : « ليس على النساء الخلق ، إنما على النساء التقصير »

221-2766. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Kadınlar tıraş olmazlar; onların sadece saçlarını kısaltmaları yeterlidir."⁶²⁰

٢٦٦٧ - عن علي : نهى رسول الله ﷺ أن تحلق المرأة رأسها ، زاد رزين : في الحج والعمرة ، وقال : « إنما عليها التقصير »

222-2767. Hz. Ali (r.a.), "Rasûlullah (s.a.v.), kadınların, saçlarını tıraş etmelerini yasaklamıştır" der.⁶²¹ Rezîn⁶²² bu rivâyete "Hacc ve umre" ifadesini eklemiş ve "Kadının saçını kısaltması yeterlidir" demiştir.

٢٧٦٨ - عن ابن عمر قال في الأصلع : يمر الموس على رأسه

223-2768. İbn Ömer (r.a.), dazlak kimse için "Usturayı başında gezdirmesi gerekir"⁶²³ demiştir.

Tânevî der ki: Hanefî imamlarımız, "Başlarınızı meshedin"⁶²⁴ âyetini tıraş olma konusunda delil yapmışlardır. Hanefîlere göre vacip olan, başın dörtte birinin

⁶¹⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 127, 1728.

⁶¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 562, 1727.

⁶²⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 78, 1985.

⁶²¹ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 75, 914.

⁶²² Kütüb-i Sitte'yi bir araya getirme düşüncesini ilk gerçekleştiren, Endülüslü muhaddis Rezîn b. Muâviye es-Sarakustî'dir (ö. 535/1140).

⁶²³ Dârekutnî, *Sünen*, III, 293, 2588.

tıraş edilmesi veya başdaki saçların dörtte birinin, parmak ucu kadar kısaltılmasıdır. Saçların, başın her tarafında uzunluğu aynı olmayacağı için, parmak ucu ölçüsünden biraz daha fazla kısaltılması gerektiği görüşü de vardır.⁶²⁵

Rasûlullah (s.a.v.), tıraş olanlara üç defa; saçlarını kısaltanlara da bir defa mağfiret dilemiş olması; Halk ve Taksîr'in hacc menâsikinden olduğuna delildir. Ayrıca, Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbe bütün hacc ve umrelerinde saçları tıraş veya kısaltmayı yerine getirmişler; kesinlikle terk etmemişlerdir. Bunlar menâsikten olmasaydı, devam etmez, tamamen terk ederlerdi. Tıraş olmanın veya kısaltmanın herhangi bir fazileti söz konusu değil ki bu sebeple yapmış olsunlar. Rasûlullah (s.a.v.)'in, hadiste geçen sahâbeye ihrâmdan çıkmalarını emretmesini; ancak ihrâmdan çıkmayı sağlayan fiili yerine getirerek çıkmaları olarak anlamak gerekir. Bunun tıraş olmak veya saçları kısaltarak yapıldığı herkes tarafından bilindiği için Rasûlullah (s.a.v.), onu ayrıca zikretmeye gerek duymamıştır.⁶²⁶

İbn Mâce'nin rivâyet ettiği İbn Abbâs (r.a.)⁶²⁷ hadisinde Rasûlullah (s.a.v.)'e, “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Niçin tıraş olanlara üç defa, saçlarını kısaltanlara bir defa mağfiret diledin?” diye sorulduğunda Rasûlullah (s.a.v.), “Çünkü onlar tereddüt etmediler” diye cevap vermiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, tıraş olanlara mağfiret dilemesinin sebebi, Hudeybiye umresinde üzüntüden dolayı sahâbenin ihrâmdan çıkmada tereddüt göstermeleridir. Mekke'ye girmeleri, Kâbe'yi ziyaret etmeleri engellendiği için hepsi çok üzülmüşlerdi. Rasûlullah (s.a.v.), Kureyş ile anlaşma yapıp, onlara ihrâmdan çıkmalarını emrettiğinde tereddüt göstermişlerdi. Ümmü Seleme (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'e ilk önce kendisinin ihrâmdan çıkmasını söylemiş; onlarda Rasûlullah (s.a.v.)'in ihrâmdan çıktığını görünce, bir kısmı tıraş olarak, bir kısmı da saçlarını kısaltarak ihrâmdan çıkmışlardır. Saçlarını tıraş eden, kısaltan kişiye göre daha çabuk emri yerine getirmiştir.⁶²⁸

Bu yüzden Rasûlullah (s.a.v.), tıraş olanlara üç defa, kısaltanlara bir defa mağfiret dilemiştir. Böylece bu durumun Vedâ haccında tıraş olanlar için üç defa mağfiret dilenmesi için söz konusu olmadığı anlaşılmış oldu. Çünkü o gün,

⁶²⁴ Mâide, 5/6.

⁶²⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3170.

⁶²⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 387.

⁶²⁷ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 71, 3045.

⁶²⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 564.

Hudeybiye’de bazı sahâbîlerde meydana gelen Rasûlullah (s.a.v.)’in emri karşısındaki tereddüt ve duraksama gerçekleşmemiştir.

Ebu Hureyre (r.a.) rivâyeti, tıraş olmanın ve saç kısıltmanın vacip olduğuna işaret etmektedir. Hadisten, saç kısıltmanın, tıraş olmak yerine geçtiği hükmü de istinbat edilmiştir. Bu konuda icmâ vardır. İbn Abbâs (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) hadisleri kadınların, saçlarını kısıltmalarının vacip; tıraş etmelerinin ise yasak edildiğine delildir. Bu konuda da icmâ vardır. Şâfiîlerin çoğu, kadınların tıraş olmasını, mekruh olmakla birlikte geçerli sayarlar. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel, başın tamamının tıraş edilmesinin vacip olduğu görüşündedirler. İmam Şâfiî bunu müstehâb saymakta ve başın bir kısmının tıraş edilmesinin yeterli olduğu görüşündedir. Tıraş edilecek olan bir kısım konusunda ihtilâf vardır. Hanefîler, bunun dörtte bir olduğu, Şâfiî’ler ise başın en az üç telinin tıraş edilmesinin yeterli olduğu görüşündedirler. Bazıları ise tek bir saç kılının tıraş edilmesi yeter demişlerdir.⁶²⁹

7.8. Teşrik Günlerinde Mina’da Gecelemenin Hükümü

٢٧٨٣ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : أفاض رسول الله ﷺ من آخر يوم حين صلى الظهر ، ثم رجع إلى منى ، فمكث بها ليلتي أيام التشريق

224-2783. Hz Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), (Bayram) gününün son kısmında (İkinci yarısında) öğle namazını Mekke’de kıldıktan sonra Ziyaret tavafını yaptı; sonra Mina’ya döndü ve teşrik günlerinin gecelerini orada geçirdi.⁶³⁰

٢٧٨٤ - عن عبد الرحمن بن فروخ : أنه سأل ابن عمر رضى الله عنهما : إننا نتابع بأموال الناس ، فيأتى أحدنا مكة ، فيبيت على المال ، فقال : أما رسول الله فبات بمنى وظل

⁶²⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 565.

⁶³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 140, 24592; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 77, 1973.

225-2784. **Abdurrahmân b. Ferrûh**, İbn Ömer (r.a.)'ye "Biz ticaret anlaşmaları yapıyoruz. Birimiz Mekke'ye geliyor ve mallarını korumak için Mekke'de geceliyor" diye sorunca İbn Ömer (r.a.), "Rasûlullah (s.a.v.) ise gece ve gündüz Mina'da kalıyordu"⁶³¹ diye cevap verdi. İbn Ömer (r.a.)'nin daha önce "Hz. Abbâs, sikâye (Hacılara su dağıtma) hizmeti vermek üzere Mina gecelerini Mekke'de geçirmek için Rasûlullah (s.a.v.)'den izin istemiş, Rasûlullah (s.a.v.)'de ona izin vermiştir"⁶³² rivâyeti geçmişti. (2774. Hadis)

٢٧٨٥ - عن ابن عمر : أن عمر رضي الله عنهما كان ينهى أن يبيت أحد من وراء

العقبة وكان يأمرهم أن يدخلوا منى

226-2785. **Abdullâh b. Ömer (r.a.)** rivâyet etmiştir: Hz. Ömer (r.a.), Akabe'nin arka tarafında (Mekke sınırı) geceleme için hiç kimseye izin vermezdi. Mina sınırlarına girmelerini emrederdi.⁶³³

٢٧٨٧ - وعن ابن عباس : أنه قال : لا يبيت أحد من وراء العقبة ليلاً بمنى التشريق.

227-2787. **Abdullâh b. Abbâs (r.a.)**, "Teşrik günlerinde hiç kimse Akabe cemresinin Mina sınırından öbür tarafda (Mekke) geceleme" demiştir.⁶³⁴

٢٧٨٨ - أخبرنا مالك ، حدثنا عبد الله بن أبي بكر ، أن أباه أخبره ، أن أبا البداح بن عاصم بن عدى أخبره عن أبيه عاصم بن عدى ، عن رسول الله ﷺ : أنه رخص لرعاء الإبل في البيتوتة ، يرمون يوم النحر ، ثم يرمون من الغد أو من بعد الغد ليومين ، ثم يرمون يوم النفر

⁶³¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 74, 1958.

⁶³² Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 75, 1958; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 60, 346, (1315).

⁶³³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 297, 14368.

⁶³⁴ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, III, 297, 14367.

228-2788. Mâlik b. Enes, Abdullâh b. Ebû Bekr, Abdullâh'ın babası, Ebu'l-Beddâh b. Âsım b. Adiy senediyle Ebu'l-Beddâh'ın babası Âsım b. Adiy (r.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.), deve güden çobanlara geceleme konusunda izin vermiştir. Böylece onlar kurban günü şeytan taşıyorlar; sonra ertesi gün veya ondan sonraki günde, iki günün taşlamasını birlikte yapıyorlar ve nefir gününde şeytan taşıyorlardı."⁶³⁵

٢٧٨٩ - حدثنا ابن إدريس ، عن الأعمش ، عن عمارة ، قال : قال عمر : من قدم ثقله من منى ليلة ينفر فلا حج له

229-2789. İbn İdrîs, A'meş, Umâre senediyle Hz. Ömer (r.a.)'in, "Nefir gecesi Mina'dan yanındaki eşyalarını önceden gönderen kimsenin haccı yoktur" dediğini rivâyet etmiştir.⁶³⁶

٢٧٩٠ - حدثنا وكيع ، عن شعبة ، عن الحكم ، عن إبراهيم ، عن عمر بن شرحبيل ، عن عمر ، قال : من قدم ثقله قبل النفر فلا حج له

230-2790. Vekî, Şube, Hakem, İbrâhîm, Amr b. Şurahbîl senediyle Hz. Ömer (r.a.)'in "Nefir gününden önce eşyalarını (yükünü) gönderen kimsenin haccı yoktur" dediğini rivâyet etmiştir.⁶³⁷

Hiz. Âişe (r.anhâ) hadisi, Rasûlullah (s.a.v.)'in teşrik gecelerini, İbn Ömer (r.a.) hadisi, Mina gecelerini Mina'da geçirdiğini açıklamaktadır. Hiz. Ömer (r.a.)'in âzadlısı olan Abdurrahmân b. Ferrûh'a verdiği cevapta İbn Ömer (r.a.), malları korumak için dahi olsa Mina'dan ayrılmayı hoş görmediğini söylemiştir. Sadece hacılara su dağıtma işine bakan Hiz. Abbâs (r.a.) ve çobanlara izin verildiğini düşündüğü için hoş görmemiş olabilir. Mekkelilerin tamamının Mina'da olması, en hayırlı nesil olan sahâbe zamanının olması, evlerin kilitli olması ve o zamanlarda

⁶³⁵ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 67, 3037; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 77, 1975; Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 108, 955; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 225, 4164.

⁶³⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 404, 15389.

⁶³⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 404, 15392.

Mekke’de hırsızlar olmadığı için Mekke’deki malların başında beklenmeye ihtiyaç olmadığını düşünmüş olabilir. Sadece Rasûlullah (s.a.v.)’in, gündüz ve gece Mina’da konakladığını, bazı kimselerin hacılara su dağıtmak ve mallarını korumak gibi mazeretleri sebebiyle Mekke’de gecelediklerini bildirmek istemiştir. İbn Ömer (r.a.) hadisi, Akabe’nin ve Akabe cemresinin Mina’ya dâhil olmadığını göstermektedir. Mina’nın sınırı, Muhassir vâdisi ile Akabe cemresidir. Her ikisi de Mina’dan değildir. Mina bu ikisi ile sınırlı olan yerdir. Ayrıca bu hadis, Mina gecelerini Mina da geçirmek gerektiğine işaret etmektedir. Hanefî kitaplarımızda bunun sünnet olduğu görüşü yer almaktadır. Hidâye’de, Hz. Ömer (r.a.)’in, “İçinizden hiçbir hacı Mina gecelerini Akabe’nin öbür yanında (Mekke) geçirmesin” demesi ve Mina’da kalmayı cezalandırması delil gösterilerek, sanki Mina’da geceleme vacip olduğu anlatılmak istenmiştir.⁶³⁸

Tânevî der ki: İmam Mâlik hadisi, mazeret sebebiyle şeytan taşlamayı erteleme ve Mina’da geceleme terki caiz olduğunu açıkça göstermektedir. Ayrıca, İbn Ömer (r.a.)’nin “Rasûlullah (s.a.v.) gece şeytan taşlamaları için çobanlara izin verdi” rivâyetini de açıklamaktadır. İmam Şâfiî, İbn Ömer (r.a.) rivâyetini delil olarak kullanmış ve büyük şeytanın kurban gününden önceki gece yarısından sonra taşlanabileceğine fetva vermiştir. Hanefî mezhebi ise hadisi, ikinci ve üçüncü gece için delil olarak almışlardır. Çünkü her bir günün şeytan taşlama vakti gündüz vakti girdiğinde o gündüzü takip eden gecenin sonuna kadar devam eder. Şeytan taşlama konusunda geceler geçen gündüze tâbidir; sonraki güne değil. Delili ise, kurban günü fecir doğmadan önce Arafat’ta vakfeye durmakla vakfenin geçerli olması ve İbn Abbâs (r.a.)’den merfû olarak rivâyet edilen “Güneş doğuncaya kadar şeytan taşlamayınız” hadisidir. Hanefîlerin bu görüşünü, İmam Mâlik’in rivâyeti de desteklemektedir. Çünkü Hadiste öne alarak değil erteleyerek şeytan taşlamaya izin verilmiştir. İbn Cüreyc’in Muhammed b. Ebû Bekr’den rivâyeti deve çobanlarına verilen izin konusunu net olarak açıklamaktadır; “Rasûlullah (s.a.v.), peş peşe şeytan taşlama yapmaları için çobanlara izin verdi. Çobanlar, Kurban bayramı birinci günü şeytan taşlarlar; sonra bir gün ara verirler, ertesi gün iki günün taşlarını peş peşe atarlardı. Böylece çobanlar, iki gün taşlama

⁶³⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 147.

yapmış oluyorlardı.”⁶³⁹ Taşlama yapmadıkları geçen gün için yaptıkları taşlama kaza ve içinde bulunulan gün için yaptıkları taşlama eda olur. İbn Ömer (r.a.)’nin “Rasûlullah (s.a.v.) gece şeytan taşlamaları için çobanlara izin verdi” rivâyetini geçmiş olan gece için düşünmek doğru değildir. İmam Ebû Hanîfe, mazeretsiz olarak taşlamanın ertesi güne ertelenmesi durumunda küçükbaş hayvan keffâreti ve kazâ etmesi gerektiği görüşündedir. Çünkü ona göre her taşlamayı kendisine ait olan günde yerine getirmek vaciptir. İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’e göre ise sadece kazayı gerektirir. Onlara göre teşrik günlerinin hepsi şeytan taşlamanın vaktidir. Taşlama, teşrik günlerinde yerine getirilmemişse taşlama terk edildiği için ikisine göre de dem keffâreti gerekir. Âlimlerin çoğunun görüşü bu yöndedir. Şâfiî mezhebinde, taşlamaların hepsi terk edilmiş bile olsa bir tane dem keffâreti yeterlidir. Şâfiî’lerin hepsi bu konuda aynı görüştedirler.⁶⁴⁰

İbn İdrîs ve Vekî hadisleri, yolculuk için ihtiyaç olan eşya vb. şeyleri Mina’dan ayrılmadan; önceden yollamanın mekruh olduğunu açıkça göstermektedir.

Tânevî, Tahâvî’nin, Hz. Ömer (r.a.)’in “Haccı yoktur” sözü ile ilgili şu açıklamasına yer vermektedir: Hz. Ömer (r.a.)’in “Haccı yoktur” sözü, mekruh bir fiil işlediğinden dolayı haccı kâmil anlamda yerine girmemiş olur” manasınadır. Tahâvî, “Bu mekruhluk, hacı yükünü Mina’da bulundurmakta emin olduğu zaman söz konudur. Emin değilse yükünü önceden göndermesinde hiçbir sakınca yoktur” demektedir.⁶⁴¹

İmam Mâlik’in rivâyet ettiği hadis, bir mazeret sebebiyle taşlamayı ertelemenin ve Mina’da gecelemeği terk etmenin caiz olduğuna delildir.⁶⁴²

7.9. Muhassab (Ebtah)’da Konaklamanın Hükümü

٢٧٩١ - عن ابن عمر : أن النبي ﷺ ، وأبا بكر ، وعمر كانوا ينزلون الأبطح .

⁶³⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 77, 1975; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 225, 3069.

⁶⁴⁰ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3195, 3196.

⁶⁴¹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3199.

⁶⁴² Günümüzde Hacılar, memleketlerinden Mekke’ye vardıklarında eşyalarını otellere yerleştirmektedir. Türk hacılarının büyük çoğunluğu Mina’da gecelememekte, kaldıkları otellerden şeytan taşlamaya gidip gelmektedir. Diğer ülke hacılarının tamamına yakını ise Mina’da kalmaktadır.

231-2791. **Abdullâh b. Ömer (r.a.)**, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Hz. Ebû Bekr (r.a.)'in ve Hz. Ömer (r.a.)'in Ebtah'da (Muhassab) konakladıklarını haber vermiştir.⁶⁴³

٢٧٩٢ - عن نافع : أن ابن عمر كان يرى التحصيب سنة ، وكان يصلى الظهر يوم
النفر بالحصبة . قال نافع : قد حصب رسول الله ﷺ والخلفاء بعده

232-2792. **Nâfi** rivâyet etmiştir: İbn Ömer (r.a.), Muhassab'ta konaklamayı sünnet kabul ederdi. Nefir günü öğle namazını Muhassab'ta kıları. "Rasûlullah (s.a.v.) ve kendisinden sonra gelen halîfeleri de Muhassab'ta konaklamışlardır"⁶⁴⁴ dedi.

٢٧٩٣ - عن أبي هريرة ، قال : قال لنا رسول الله ﷺ ونحن بمنى : « نحن نازلون
غدا بخيف بنى كنانة ، حيث تقاسموا على الكفر » . وذلك أن قريشا وبنى كنانة
حالفت على بنى هاشم وبنى المطلب أن لا يناكحوهم ولا يبايعوهم حتى يسلموا
إليهم رسول الله ، يعنى بالمحصب

233-2793. **Ebû Hüreyre (r.a.)** rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), "Yarın Kinâne oğullarının küfür üzerine yeminleştikleri vadide konaklayacağız" dedi. Kureyş ve Kinâne oğulları, Rasûlullah (s.a.v.)'i teslim edinceye kadar Hâşim oğulları ve Muttalib oğullarından kız alıp vermemek ve onlarla ticaret yapmamak üzere yeminleşmişlerdi. Yeminleştikleri yer Muhassab idi.⁶⁴⁵

٢٧٩٤ - عن قتادة ، عن أنس : أن النبى ﷺ صلى الظهر ، والعصر ، والمغرب ،
والعشاء ورقد زقدة بالمحصب ، ثم ركب إلى البيت فطاف به

⁶⁴³ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 59, 337 (1310).

⁶⁴⁴ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 59, 338 (1310).

⁶⁴⁵ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc, 45, 1590; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 59, 344 (1314).

234-2794. **Katâde**, Enes (r.a.) yoluyla Rasûlullah (s.a.v.)'in Muhassab'ta öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldıktan sonra bir süre uyuduğunu; sonra bineğine binerek Kâbe'ye gittiğini ve tavaf yaptığını rivâyet etmiştir.⁶⁴⁶

٢٧٩٥ - عن نافع : أن ابن عمر رضي الله عنهما كان يصلي بها - يعني المحصب -
الظهر والعصر ، أحسبه قال : والمغرب . قال خالد : لا أشك في العشاء ، ويهجع
هجعة ويذكر ذلك عن النبي ﷺ سفيان بن عيينة بغير شك في المغرب ،

235-2795. **Nâfi, İbn Ömer (r.a.)**'nin, orada (Muhassab) öğle ve ikindi namazlarını kıldığını, -Râvî "Zannedersem akşam namazını kıldığını söyledi" demektedir. Hâlid, "Yatsı namazını kıldığından şüphe etmiyorum" demektedir. Biraz uyuduğunu ve Rasûlullah (s.a.v.)'in böyle yaptığını söylediğini haber vermektedir.⁶⁴⁷ Süfyân b. Uyeyne, İbn Ömer (r.a.)'nin akşam namazını kıldığının kesin olduğunu rivâyet etmiştir.⁶⁴⁸

İbn Ömer (r.a.) ve Nâfi (r.a.) hadisleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve kendisinden sonra gelen halîfelerin Muhassab'da konakladıklarına işaret etmektedir.

Tânevî der ki: Ebû Hureyre (r.a.) rivâyeti, Rasûlullah (s.a.v.)'in, Muhassab'ın cahiliye dönemindeki ve şimdiki durumunu; yani Allah'ı inkâr eden kâfirlerin, küfür üzerine yeminleştikleri dönemle, kendisine Allah Teâlâ'nın lütfettiği nimetini görmek ve hatırlamak, oradaki Müslümanlara da bunu göstermek ve hatırlatmak için konakladığını göstermektedir. Bu durum, Muhassab'da konaklamanın bir ibadet olduğu anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ'nın, bu lütfunu müslümanların her bir ferdinin üzerinde düşünüp şükretmesi gerekir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) böyle yapmış ve bu ümmeti için sünnet olmuştur. Bu sebeble İbn Ömer (r.a.) ve Nâfi (r.a.)'in haber verdikleri gibi Hulefâ-i Râşidîn de Muhassab'da konaklamışlardır. Buhârî, Hz. Âişe (r.anhâ)'den rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.), Medine'ye hareket edeceği zaman kolaylık olsun diye orada (Muhassab) konaklamıştır.⁶⁴⁹ Müslim'in rivâyeti şöyledir: "Ebtah'da konaklamak sünnet değildir.

⁶⁴⁶ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc, 146, 1764.

⁶⁴⁷ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc, 148, 1768.

⁶⁴⁸ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, III, 592.

⁶⁴⁹ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc, 147, 1765.

Rasûlullah (s.a.v.) daha kolay yola çıkmak için orada konaklamıştır.”⁶⁵⁰ İbn Abbâs (r.a.) “Muhassab’da konaklamanın herhangi bir hükmü yoktur; Burası sadece Rasûlullah (s.a.v.)’in konakladığı bir yerdir” görüşündedir.⁶⁵¹

İbn Abbâs (r.a.)’nin bu sözünün anlamı, Muhassab’da konaklamanın, bir hacc menâsiki olmadığıdır. Konaklanmadığı zaman herhangi bir ceza yoktur. Muhassab’da konaklamanın sünnet olduğu görüşünde olanların amacı, Rasûlullah (s.a.v.)’in ibadet olarak yaptığı her şeyi yerine getirerek sünnete tam anlamıyla ittiba etmek ve gönül rahatlığını sağlayabilmektir. Ancak bunun sünnet olduğunda icmâ yoktur. Terk edilmesi durumunda bir ceza gerekmez.⁶⁵²

İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve cumhur âlimlere göre, Rasûlullah (s.a.v.)’e, Hulefâ-i Râşidîn’e ve diğer büyüklere uymak niyetiyle Muhassab’da konaklamak müstehâbdır. Terk edilmesinde keffâret gerekmediği konusunda icmâ vardır.⁶⁵³

Katâde ve Nâfi rivâyetleri, Muhassab’da öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılmanın ve gecenin bir kısmını orada geçirmenin müstehâb olduğunu açıkça göstermektedir.

7.10. Zemzem Suyu İçmenin Fazileti, Dağıtmanın, Memlekete Götürmenin ve Mültezem’de Dua Etmenin Müstehaplığı

٢٨٠١ - عن جابر في حديثه الطويل : فأفاض إلى البيت ، فصلى بمكة الظهر ،
فأتى بنى عبد المطلب يسقون على زمزم ، فقال : « انزعوا بنى عبد المطلب ، فلو أن
يغلبكم الناس على سقايتكم لنزعت معكم » فناولوه دلوفا فشرب منه

236-2801. Câbir b. Abdullâh (r.a.) uzun bir hadiste şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Ziyaret tavafı yaptı. Sonra Mekke’de öğle namazını kıldı. Hacılara zemzem suyu dağıtan Abdülmuttalib oğullarının yanına geldi. Onlara "Çekin ey Abdülmuttalib oğulları! İnsanlar (Benim gibi yapmak için) su dağıtmada

⁶⁵⁰ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 59, 341 (1312).

⁶⁵¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc, 147, 1766.

⁶⁵² Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3200.

⁶⁵³ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, IX, 59.

başınıza üşüşecek olmasaydı ben de sizlerle birlikte (Su) çekerdim" dedi. Ona bir kova su verdiler. Rasûlullah (s.a.v.)'de o sudan içti.⁶⁵⁴

٢٨٠٢ - عن عائشة رضي الله عنها : أنها كانت تحمل من ماء زمزم ، تخبر أن رسول الله ﷺ كان يحمله

237-2802. Hz. Âişe (r.anhâ) Zemzem suyunu taşıyıp getirir ve Rasûlullah (s.a.v.)'in de getirdiğini söylerdi.⁶⁵⁵

٢٨٠٤ - عن ابن عباس رضي الله عنهما : قال : قال رسول الله ﷺ : « خير ماء على وجه الأرض ماء زمزم ، فيه طعام الطعم ، وشفاء السقم »

238-2804. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), "Yeryüzündeki en hayırlı su, Zemzem suyudur. Ondan içene gıda ve hastalığa şifâ vardır"⁶⁵⁶ demiştir.

٢٨٠٥ - عن جابر رضي الله عنه ، قال : قال رسول الله ﷺ : « ماء زمزم لما شرب له »

239-2805. Câbir b. Abdullâh (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Zemzem suyu hangi maksatla içilirse o hâsıl olur"⁶⁵⁷ dediğini rivâyet etmiştir.

٢٨٠٦ - عن ابن عباس رضي الله عنهما ، قال : قال رسول الله ﷺ : « ماء زمزم لما شرب له ، فإن شربته تستشفى به شفاك الله ، وإن شربته مستعيذا أعاذك الله ، وإن شربته ليقطع ظمأك قطعه » قال : وكان ابن عباس إذا شرب ماء زمزم قال : اللهم أسألك علما نافعا ، ورزقا واسعا ، وشفاء من كل داء .

⁶⁵⁴ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

⁶⁵⁵ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 115, 963.

⁶⁵⁶ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 98, 11167.

240-2806. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Zemzem suyu içilen maksada göredir. Onu şifâ bulmak için içersen Allah Teâlâ sana şifâ verir; bir şeyden emin olmayı umarak içersen Allah Teâlâ seni korur; susuzluğunun giderilmesi için içersen susuzluğunu keser". İbn Abbâs (r.a.), Zemzem suyunu içeceği zaman "Allahım senden fayda veren ilim, geniş, bol rızık ve her türlü hastalığa şifâ dilerim"⁶⁵⁸ diye dua ederdi.

٢٨٠٧ - عن عثمان بن الأسود ، قال : جاء رجل إلى ابن عباس ، فقال : من أين جئت ؟ فقال : شربت من زمزم ، فقال له ابن عباس : أشربت منها كما ينبغي ؟ قال : وكيف ذاك يا أبا عباس ؟ قال : إذا شربت منها فاستقبل القبلة ، واذكر اسم الله ، وتنفس ثلاثا ، وتضلع منها ، فإذا فرغت منها فاحمد الله ، فإن رسول الله ﷺ قال : «آية بيننا وبين المنافقين أنهم لا يتضلعون من زمزم»

241-2807. Osman b. Esved (r.a.) rivâyet etmiştir: Adamın biri İbn Abbâs (r.a.)'nin yanına geldi. İbn Abbâs (r.a.), ona "Nereden geldin?" dedi. Adam, "Zemzem suyu içmekten" diye cevap verdi. İbn Abbâs (r.a.) "İçmen gerektiği gibi içtin mi?" deyince adam, "Bu nasıl olur?" diye sordu. İbn Abbâs (r.a.), "Zemzem suyundan içerken kibleye doğru dön, Allah'ın ismini an, üç defa nefes al ve kana kana iç. İçmeyi bitirince Allah'a hamdolsun de. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), "Bizimle münafıklar arasındaki fark, onların Zemzem suyunu kana kana içmemeleridir" buyurmuştur."⁶⁵⁹

٢٨٠٨ - عن ابن عباس : أن رسول الله ﷺ جاء إلى السقاية فاستسقى ، قال العباس : يا فضل ! اذهب إلى أمك فأت رسول الله ﷺ بشراب من عندها ، فقال : «اسقني» ، فشرب ثم أتى زمزم وهم يستقون ويعملون فيها ، فقال : « اعملوا فإنكم على عمل صالح » ثم قال : « لولا أن تغلبوا لنزلت حتى أضع الحبل » يعني على عاتقه ، وأشار إلى عاتقه

⁶⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIII, 140, 14849; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 78, 3062.

⁶⁵⁸ Hâkim, *Müstedrek*, I, 646, 1739.

⁶⁵⁹ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 78, 3061; Hâkim, *Müstedrek*, I, 646, 1738.

242-2808. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Hacılara su ikram edilen yere geldi ve su istedi. Abbâs (r.a.), "Ey Fadl! Annene git ve ondan su alıp Rasûlullah (s.a.v.)'e getir" dedi. Rasûlullah (s.a.v.), Abbâs (r.a.)'e "Suyu sen ver" buyurdu ve içti. Sonra Zemzem kuyusunun yanına geldi. (Abdûlmuttalip oğulları) su çekiyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.), "Çekin; Çünkü salih bir amel işlemektesiniz" dedi. Sonra (insanlar) başınıza toplanacak olmasalardı bende iner ve ipi koyar (su çekerdim)" dedi. Bununla ipi mübarek omuzlarına koymayı kasetmiş, söylerken mübarek omuzlarını işaret ediyordu.⁶⁶⁰

٢٨١٠ - عن طاوس : أن النبي ﷺ أفاض في نسائه ليلا ، فطاف على راحلته يستلم الركن بمحجنه ، ويقبل طرف المحجن ، ثم أتى زمزم ، فقال : « انزعوا ، فلولاً أن تغلبوا عليها لنزعت » ثم أمر بدلو ، فنزع له منها ، فشرب منه ومضمض ، ثم مَج في الدلو ، فأهريق في زمزم ،

243-2810. Tâvûs rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), geceleyin hanımlarıyla birlikte tavaf etti. Tavafını binek üzerinde yaptı ve ucu eğik çomağıyla Hacer-i Esved'i istilâm ediyor ve çomağının ucunu öpüyordu. Sonra Zemzem kuyusuna geldi ve "Çekin; insanlar suyun başına toplanacak olmasalardı ben de sizinle birlikte çekerdim" dedi. Sonra su istedi. Kuyudan bir kova su çekilip verildi. Rasûlullah (s.a.v.), ondan içti, ağzını çalkaladı; sonra ağzındaki suyu kovanın içine döktü. Suyun kalanı Zemzem kuyusuna döküldü.⁶⁶¹

٢٨١١ - عن ابن عباس رضي الله عنهما ، قال : الملتزم بين الركن والباب .

244-2811. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), "Mültezem, Hacer-i Esved ile Kâbe kapısının arasındır"⁶⁶² demiştir.

⁶⁶⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 75, 1635.

⁶⁶¹ Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Hanbel b. Muhammed, *Ahbâru Mekke*, Dâru'l-Endülüs, Beyrut trs, II, 58.

⁶⁶² Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 75, 9047.

٢٨١٢ - عن عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، عن جده ، قال طفت مع عبد الله بن عمرو فلما ، فرغنا من السبع ركعنا في دبر الكعبة ، فقلت : ألا تتعوذ بالله من النار ؟ وقال : أعوذ بالله من النار ، قال : ثم مضى فاستلم الركن ، ثم قام بين الحجر والباب ، فألصق صدره ويديه وخده إليه ، ثم قال : هكذا رأيت رسول الله ﷺ يفعل

245-2812. **Amr b. Şu'ayb**, babası yoluyla dedesinden rivâyet etmiştir: Abdullâh b. Ömer (r.a.) ile birlikte tavaf yaptım. Yedi şavtı tamamladıktan sonra Kâbe'nin arkasında namaz kıldık. "Cehennem azabından Allah'a sığınmayacak mısınız?" dedim. Abdullâh b. Ömer (r.a.) "Allahım cehennemden sana sığınırım" diye dua etti. Sonra kalkıp ilerledi ve Hacer-i Esved'i istilâm etti. Sonra Hacer-i Esved ile Kâbe'nin kapısı arasında ayakta durdu. Göğsünü, elini ve yanağını kapıya yasladı. Sonra "Rasûlullah (s.a.v.)'i böyle yaparken gördüm"⁶⁶³ dedi.

Câbir (r.a.) hadisi, Ziyaret tavafından sonra Zemzem suyunun içileceğini göstermektedir. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyeti, Rasûlullah (s.a.v.) ve ashâbının zemzem suyuna kıymet verdiklerini ve yaşadıkları yerlere de götürdüklerini bildirmektedir.

Sehâvî (902/1497) der ki: Zemzem suyunu yaşadıkları yerlere götürmek sünnet olunca Vedâ tavafında onu içmek müstehâb olur. Çünkü kişi Mekke'den ayrılınca bir daha Zemzem suyunu kana kana içme imkânı olmayacaktır. Ayrıca hadiste Zemzem suyunun yerinde faziletli olduğunu; yerinden taşınırsa faziletinin kalmadığını iddia edenlere de cevap vardır. Şöyle ki, Hz. Âişe (r.anhâ), Zemzem suyunu yanında götürüyor ve Rasûlullah (s.a.v.)'in de götürdüğünü bildiriyordu. Rasûlullah (s.a.v.), yanında getirdiği bu Zemzem suyunu hastalara verip içiriyordu. İbn Abbâs (r.a.), misafiri geldiğinde ona Zemzem ikram ederdi. Atâ'ya Zemzem suyunun başka yerlere götürülmesi sorulduğunda "Rasûlullah (s.a.v.), **Hz. Hasan (49/669) (r.a.)** ve **Hz. Hüseyin (r.a.)** götürmüşlerdir"⁶⁶⁴ demiştir.

İlk İbn Abbâs (r.a.) hadisi, Zemzem suyunun faziletini açıklamaktadır. İkinci İbn Abbâs (r.a.) ve Osman b. el-Esved hadisleri, Zemzem suyunun faziletini ve içme âdâbını açıklamaktadır. Hanefîler, Zemzem suyunu ayakta iken içmenin müstehâb

⁶⁶³ İbn Mâce, **Sünen**, 25 Menâsik 35, 2962; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 54, 1899.

olduğu görüşündedirler. İbn Abbâs (r.a.) hadisinde geçen “Bizimle münafıklar arasındaki fark, onların Zemzem suyunu kana kana içmemeleridir” sözü buna işaretir. Çünkü kana kana ve doyasıya içmek ancak ayakta iken mümkündür.⁶⁶⁵ İbn Abbâs (r.a.)’nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.)’e Zemzem suyundan verdim. Ayakta iken onu içti.”⁶⁶⁶

Tânevî der ki: İlk haccımda Zemzemi çeşitli dîni ve dünyevi işler için içtim ve çoğuna kavuştum. İkinci haccımda da çeşitli maksatlarla içtim ve çoğuna kavuştum. Üçüncü haccımda da çeşitli maksatlar için içtim ve onlara da kavuşacağımı Allah’tan hüsn-ü zan etmekteyim. Dilim de büyük bir tutukluk vardı. Medreselerde ders vermeme ve minberde hutbe okumama engel oluyordu. İlk haccımda bu tutukluğun gitmesi niyetiyle Zemzem içtim ve haccımı tamamladıktan hemen sonra ders verebilecek ve konuşma yapabilecek güce kavuştum. Allah Teâlâ fazl-ı keremiyle bana tam olarak ders verme, hitap etme, vaaz verme gücü verdi ve dinleyicilerin beğenisini nasip eyledi.⁶⁶⁷

İbn Uyeyne’nin öğrencisi, hocasından yüz hadis işitmek için Zemzem suyu içmiş ve bu isteğine kavuşmuştur. İmam Şâfiî, ok atmada başarılı olmak niyetiyle içmiştir. Attığı on oktan dokuzunu isabet ettiriyordu. Hâkim güzel tasnifler yapabilmek ve başka şeyler için niyetlenerek içmiştir. Döneminin en güzel eserler veren kişisi olmuştur. İbn Hacer: “Ben de hadis ilmine başladığım ilk yıllarda hadisleri ezberlemek için Allah’ın bana Zehebî’ninki gibi bir hafıza vermesi için dua ettim. Yaklaşık yirmi yıl sonra hacc yaptım; hafızamın Zehebî’ninkinden daha güçlü olduğunu gördüm. Sayısız ilim adamı, çeşitli niyet ve gayelerle Zemzem içmişler ve umduklarına erişmişlerdir.”⁶⁶⁸

Rasûlullah (s.a.v.)’in hanımlarıyla gece tavaf yaptığını bildiren hadiste Rasûlullah (s.a.v.)’in bir kova istediği ve onunla Zemzem suyu çektiği haber verilmektedir. Bu, Rasûlullah (s.a.v.)’in hanımlarının geceleyin Ziyaret tavafı yaptıkları; Rasûlullah (s.a.v.)’in de hanımlarıyla beraber gidip nafile tavaf yaptığı

⁶⁶⁴ Sehâvî, Şemseddîn Ebû’l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Mekâsîd*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1405/1985, I, 569.

⁶⁶⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3223.

⁶⁶⁶ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 76, 1637.

⁶⁶⁷ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3220.

⁶⁶⁸ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3219.

anlamına gelmektedir. Yani geceleyin hanımlarıyla yaptığı bu tavaf, Ziyaret veya Vedâ tavafı değildir.⁶⁶⁹

Tâvûs hadisi, Vedâ tavafı sonunda Zemzem suyundan içmenin müstehâb olduğuna delildir. İbn Abbâs (r.a.) rivâyeti mültezemin, Hacer-i Esved ile Kâbe kapısı arası olduğuna delildir. Amr b. Şuayb'ın, babası, dedesi yoluyla rivâyet ettiği hadis de İbn Abbâs (r.a.) hadisini desteklemektedir. Amr b. Şuayb'ın rivâyetinde Rasûlullah (s.a.v.)'in göğsünü, elini ve yanaklarını Kâbe'ye yasladığı haber verilmektedir.

Zemzem suyu, suların en faziletlisidir. Kevser suyundan da faziletli olduğu görüşünde olanlar vardır. Çünkü Zemzem suyu ile Rasûlullah (s.a.v.)'in mübarek göğsü ile temiz, pak olan kalbi yıkanmıştır. Ulemâ çeşitli maksatlarla zemzemi içmişler ve niyetleri kabul olmuştur. Bazıları kıyâmet gününün susuzluğunu hissetmemek için içmişlerdir. İmânın tahkike ermesi ve devamlı olması için içmek de çok güzeldir.

VIII. HACC'DA YAPILACAK OLAN EN SON MENÂSİK: VEDÂ TAVAFI

Bu bölümde en son yapılması gereken hacc menâsiki olan Vedâ tavafının umre de olmayıp sadece hacca mahsus olduğu ve âdet gören kadınlara izin verildiği konuları ele alınacaktır.

8.1. Vedâ Tavafı İle İlgili Âdet Gören Kadınların Durumu

٢٧٩٦ - عن ابن عباس قال : أمر الناس أن يكون آخر عهدهم بالبيت ، إلا أنه

خفف عن المرأة الحائض وفي لفظ لمسلم : قال : كان الناس ينصرفون في كل وجه ،

فقال رسول الله ﷺ : « لا ينفرن أحدكم حتى يكون آخر عهده بالبيت

246-2796. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: İnsanlara yapacakları son hacc menâsikinin Kâbe'yi tavaf etmek olduğu emredilmiştir. Ancak âdetli kadınlara bu

⁶⁶⁹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3224.

konuda ruhsat verilmiştir.⁶⁷⁰ Müslim'deki diğer bir rivâyet şöyledir: İnsanlar her yöne doğru (Memleketlerine) gidiyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.), “Hiç biriniz en son Kâbe’yi tavaf etmeden ayrılmasın”⁶⁷¹ dedi.

٢٧٩٧ - أخبرنا مالك ، عن نافع ، عن ابن عمر ، عن عمر رضى الله تعالى عنهم ، قال : « لا يصدرن أحد من الحاج حتى يكون آخر عهده بالبيت فإن آخر النسك الطواف بالبيت »

247-2797. **Mâlik b. Enes**, Nâfi, İbn Ömer (r.a.) kanalıyla Hz. Ömer (r.a.)’in şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “Hiç bir hacı son olarak Kâbe’yi tavaf etmeden yola çıkmasın. Kâbe’yi tavaf etmek, haccın en son menâsikidir.”⁶⁷²

٢٧٩٨ - أخبرنا ابن عيينة عن عمرو بن دينار، وإبراهيم بن ميسرة عن طاوس ، قال: جلست إلى ابن عمر ، فسمعتة يقول : لا ينفرن أحد حتى يكون آخر عهده بالبيت : فقلت : ماله ؟ أما سمع لما سمع أصحابه ؟ ثم جلست إليه من العام المقبل فسمعتة يقول : زعموا أنه رخص للمرأة الحائض

248-2798. **Süfyân b. Uyeyne**, Amr b. Dinâr ve İbrâhim b. Meysere senediyle Tâvûs’un şöyle buyurduğunu haber vermiştir: İbn Ömer (r.a.)’nin yanına vardım ve şöyle dediğini duydum: “Hiç kimse Kâbe’yi tavaf etmeden ayrılmasın.” Niçin böyle söylüyor? Arkadaşlarının bu konuda işittiğini duymamış mı acaba?” dedim. Ertesi sene yine yanına vardığımda bu defa şöyle buyurduğunu işittim: “Âdetli kadına izin verildiği (bize) haber verilmiştir.”⁶⁷³

٢٧٩٩ - عن ابن عمر رضى الله عنهما ، قال : من حج البيت فليكن آخر عهده بالبيت إلا الحيض ، ورخص لهن رسول الله ﷺ .

⁶⁷⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 144, 1755; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 67, 380 (1328).

⁶⁷¹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 67, 379 (1327).

⁶⁷² Mâlik, *Muvatta'*, I, 369, 1365.

249-2799. Abdullâh b. Ömer (r.a.) şöyle buyuruyor: Hacceden kimse, en son Kâbe'yi tavaf etsin. Âdetli kadınlar bunun dışındadır. Rasûlullah (s.a.v.) onlara izin vermiştir.⁶⁷⁴

٢٨٠٠ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : حاضت صفية بنت حيى بعد ما أفاضت ، قالت : فذكرت ذلك لرسول الله ﷺ ، فقال : « أحابستنا هي ؟ » قلت : يا رسول الله ! إنها قد أفاضت ، وطافت بالبیت ، ثم حاضت بعد الإفاضة ، قال : « فلتنفر إذن »

250-2800. Hz. Âişe (r.anhâ.) rivâyet etmiştir: Safiyye (r.anhâ) Ziyaret tavafı yaptıktan sonra âdet gördü. Rasûlullah (s.a.v.), onunla birlikte olmak istedi. Ben, “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! O âdetli” dedim. Rasûlullah (s.a.v.), “Safiyye bizi bekletecek mi?” diye sordu. “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Ziyaret tavafını yaptı; Tavafı yaptıktan sonra âdet görmeye başladı.” Rasûlullah (s.a.v.), “O zaman yola çıkınız”⁶⁷⁵ dedi.

Rasûlullah (s.a.v.), insanlara yerine getirecekleri en son hacc görevinin Kâbe'yi tavaf etmek olduğunu emir buyurmuştur. İbn Abbâs (r.a.) hadisinde geçen insanlardan maksat, hacc için Mekke dışından gelen âfâkilerdir; Mekkeliler veya Mekkeli hükmünde olan Harem halkı ve mîkat sınırları içinde yaşayanlar değildir. Çünkü Müslim'in “İnsanlar her yöne doğru gidiyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.), ‘Hiç biriniz en son Kâbe'yi tavaf etmeden ayrılmasın’ rivâyetinde açıkça görüldüğü gibi Vedâ tavafı yapmaları gerekenler, sadece Mekke'den ayrılmak üzere olan bu insanlardır.

İmam Mâlik hadisindeki “Hiçbir hacı son olarak Kâbe'yi tavaf etmeden yola çıkmasın” sözü, Vedâ tavafının sadece hacca özgü olduğuna delildir. Umre yapana Vedâ tavafı vacip değildir. İmam Muhammed'de bu hadisi zikrettikten sonra “Bu hadisle amel ederiz. Vedâ tavafı (Sader) hacc yapan kişiye vaciptir. Terk eden kişi dem (küçükbaş) keffâreti öder. Âdetli ve loğusa kadın bu hükmün dışındadır. Tavaf

⁶⁷³ Şâfiî, *Müsned*, I, 364, 945.

⁶⁷⁴ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 99, 944.

⁶⁷⁵ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 129, 401; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 67, 382 (1211).

yapmadan Mekke'den ayrılabilir. Bu İmam Ebû Hanîfe'nin ve Hanefî âlimlerimizin görüşüdür.⁶⁷⁶

H. Ömer (r.a.) hadisi, aynı zamanda Vedâ tavafının, hacc vazifesi olduğuna delildir. Bir önceki İbn Abbâs (r.a.) rivâyeti gereğince Vedâ tavafl, yerine getirilmesi vacip olan hacc menâsikinden olduğ u için, terk edenin dem (küçükbaş) keffâreti ödemesi gerekir. Vedâ tavafının umre yapanlara vacip veya müstehâb olduğ unu hiçbir Hanefî âlimi zikretmemiştir.⁶⁷⁷

Aynî der ki: "Vedâ tavafl, âdetli veya loğusa kadına ve umreciye vacip değildir. Çünkü bu tavafın, haccın vaciplerinden olduğ u nass ile bilinmektedir ve sadece hacca mahsustur. Hacca yetişemeyen kiş iye de vacip değildir; çünkü ona bu durumda vacip olan umredir. Umre de ise Vedâ tavafl yoktur. Vedâ tavafını, hacc menâsikini tamamladıktan sonra, bütün iş leri bitirip sadece Vedâ tavafl ve Mekke'den ayrılmak için yolculuğa çıkacağı zaman yapması müstehâbtır. Vedâ tavafını geciktirip veya erteleyip sonra da tavafı yapmadan Mekke'den çıkan kiş i, Mekke'ye yakınsa dönüp tavafı yapar; dönmezse herhangi bir ceza gerekmez. İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre bu kiş i, Mekke'ye yakınsa döner ve Vedâ tavafını yerine getirir. Mekke'ye uzaksa geri dönmez ve dem (küçükbaş) keffâreti ödemesi gerekir. İmamlarımız arasında yakınlığın ölçüsünde ihtilâf vardır. H. Ömer (r.a.)'den, Vedâ tavafını yapmayan birini Merrû'z-Zehrân'dan geri gönderdiği rivâyet edilmiştir.⁶⁷⁸ Merrû'z-Zehrân ile Mekke arası onsekiz mildir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre Vedâ tavafını yapmadan Mekke'den ayrılan kiş i, mîkat sınırına varmamışsa Mekke'ye geri döner. H. Ömer (r.a.) rivâyeti bunu desteklemektedir. Çünkü Merrû'z-Zehrân, Harem bölgesinden uzak olmasına rağmen, mîkat bölgesine nazaran Mekke'ye daha yakındır. İmam Şâfiî'ye göre Mekke'ye seferi sayılma (Namazları kısaltma) mesafesinden daha yakında ise geri döner.⁶⁷⁹

Süfyân b. Uyeyne (r.a.) rivâyeti, âdet gören kadınlara Vedâ tavafını terk etme konusunda izin verildiğini ve İbn Ömer (r.a.)'nin, âdetli kadınlara Vedâ tavafının vacip olduğ u şeklindeki babası H. Ömer (r.a.)'in görüşünü terk ettiğini

⁶⁷⁶ İmam Muhammed, Muvatta', LXVIII, 517.

⁶⁷⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3206, 3207.

⁶⁷⁸ Mâlik, *Muvatta*, III, 540, 1367.

⁶⁷⁹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 95.

göstermektedir. İbn Ömer (r.a.) rivâyetindeki “Hacceden kimse” sözü, Vedâ tavafının sadece hacc yapanlara vacip olduğuna delildir. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyeti, âdet gören kadına Vedâ tavafının vacip olmadığını açıkça gösteren bir delildir. Rasûlullah (s.a.v.)’in, Vedâ haccında, Vedâ tavafını emretmiş olması, terkini yasaklamış olması ve bizzat bu tavafı yerine getirmiş olması; tüm bunlar vacip olduğuna delildir. Hz. Ömer (r.a.) rivâyeti ile Vedâ tavafının, son hacc vazifesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Rasûlullah (s.a.v.)’in yaptığı umrelerin hiçbirinde Vedâ tavafı yaptığı rivâyeti söz konusu olmamıştır. Bu, Vedâ tavafının umrenin vaciplerinden olmadığına delildir. Umreci âfâki de olsa durum değişmez.

İmam Nevevî şöyle demiştir: “Vedâ tavafı vaciptir. Terk edilmesi durumunda bize göre, küçükbaş kurban keffâreti gerekir. Âlimlerin çoğunluğu da bu görüştedir. İmam Mâlik’e göre Vedâ tavafı sünnettir ve terkedilirse herhangi bir şey gerekmez.”⁶⁸⁰

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. HACC MENÂSİKİNE DÂİR ÇEŞİTLİ MESELELER

Bu bölümde Kudûm tavafının terk edilmesi, kadınların yüzlerini açması ve saçlarını kısaltması, hacc çeşitleri, telbiye’nin ne zaman kesileceği, hacc ayları ve hacc ibadetini tamamlayanların âilesinin yanına dönmekte acele etmesi gerektiği konuları ele alınacaktır.

9.1. Arafat’ta Vakfe Yapmanın Mezheplere Göre Zamanı

٢٨١٤ - عن عروة بن مضر ، قال : أتيت رسول الله ﷺ بالمزدلفة حين خرج إلى

الصلاة ، وفي رواية للطحاوي : حين برق الفجر فقلت : يا رسول الله ! إني جئت

من جبل طى ، أكللت راحلتى ، وأتعبت نفسى ، والله ما تركت من جبل إلا وقفت

عليه ، فهل لى من حج ؟ فقال رسول الله ﷺ : « من شهد صلاتنا هذه ، ووقف معنا

حتى يدفع وقد وقف بعرفة قبل ذلك ليلا أو نهارا ، فقد تم حجه وقضى نفثه »

251-2814. Urve b. Mudarris rivâyet etmiştir: Müzdelife’de namaza çıkacağı sırada Rasûlullah (s.a.v.)’in yanına vardım ve şöyle dedim: “Tayy denilen bölgenin dağlarından geliyorum. Hayvanımı da yordum, kendim de yoruldum; üzerinde durmadığım bir dağ kalmadı. Benim haccım olur mu?” Rasûlullah (s.a.v.), “Daha önce gece veya gündüz Arafat’ta vakfe yapmış bir kişi, şu sabah namazına yetişip, buradan ayrılıncaya kadar bizimle vakfe yaparsa hacc vazifesini yapmış ve hacc menâsikini tamamlamış olur”⁶⁸¹ diye cevap verdi.

٢٨١٥ - عن عبد الرحمن بن يعمر ، قال : شهدت رسول الله ، وهو واقف بعرفات وأتاه ناس من أهل نجد ، فقالوا : يا رسول الله ! كيف الحج ؟ فقال : « الحج عرفة ، من جاء عرفة قبل صلاة الفجر من ليلة جمع فقد تم حجه »

252-2815. Abdurrahmân b. Ya’mer (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)’i Arafat’ta vakfe yaparken gördüm. Necid ehlinde insanlar, “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Hacc nasıl yapılır?” diye sorduklarında Rasûlullah (s.a.v.), “Hacc Arafat’tır. Her kim Müzdelife’deki vakfe gecesi sabah namazından önce Arafat’a gelirse hacc vazifesini yapmış ve hacc menâsikini tamamlamış olur”⁶⁸² dedi.

٢٨١٦ - عن جابر في حديثه الطويل : فأجاز رسول الله ﷺ ، حتى إذا أتى عرفة فوجد القبة قد ضربت له بنمرة ، فنزل بها ، حتى إذا زالت الشمس أمر بالقصواء ، فرحلت له ، فأتى بطن الوادي ، فخطب الناس ، ثم أذن ، ثم أقام فصلى الظهر ، ثم أقام فصلى العصر ، ولم يصل بينهما شيئا ، ثم ركب رسول الله ﷺ حتى أتى الموقف .

253-2816. Câbir b. Abdullâh (r.a.) uzun bir hadiste şöyle rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Arafat’a geldi. Kendisi için çadırın Nemîre’de kurulmuş olduğunu görünce orada konakladı. Zeval vakti geldiğinde devesi Kasvâ’nın

⁶⁸⁰ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 585, 1754.

⁶⁸¹ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 57, 891; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 211, 3040; Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-Âsâr*, II, 207, 3944; Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, V, 282, 9814.

⁶⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI, 64, 18774; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 57, 3015; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 68, 1949; Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 57, 889; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 211, 3995.

getirilmesini emir buyurdu. Deve hemen Rasûlullah (s.a.v.) için hazırlandı. Rasûlullah (s.a.v.), vadinin tabanına geldi ve insanlara konuşma yaptı. Sonra ezan okundu, kâmet getirildi. Rasûlullah (s.a.v.) öğle namazını kıldırdı. Sonra yine kâmet getirildi, ikindi namazını kıldırdı. Öğle ile ikindi namazları arasında başka namaz kılmadı. Devesine binip vakfe yapacağı yere geldi.⁶⁸³

٢٨١٧ - عن سالم قال : كتب عبد الملك إلى الحجاج : ألا تخالف ابن عمر في الحج ، وفي رواية : أن يأتى بعبد الله بن عمر في الحج ، فجاء ابن عمر وأنا معه يوم عرفة حين زالت الشمس ، فصاح عند سرادق الحجاج ، فخرج وعليه ملحفة معصفرة ، فقال : مالك يا أبا عبد الرحمن ؟ فقال : الرواح إن كنت تريد السنة ، قال : هذه الساعة ؟ قال : نعم ، قال : فأنظرنى حتى أفيض على رأسى ثم أخرج فنزل (أى ابن عمر) حتى خرج الحجاج ، فسار بينى وبين أبى ، فقلت : إن كنت تريد السنة فاقصر الخطبة وعجل الوقوف ، فجعل ينظر إلى عبد الله ، فلما رأى ذلك عبد الله ، قال : صدق .

254-2817. **Sâlim b. Abdullâh** rivâyet etmiştir: Abdûlmelik, Haccâc'a "Hacc konusunda İbn Ömer (r.a.)'nin sözünü dinle" diye (Diğer bir rivâyette "İbn Ömer (r.a.)'yi Hacc emîri olarak görevlendirmesi için) mektup yazdı. Arefe günü zeval vakti çıkarken İbn Ömer (r.a.) geldi. Ben de yanındaydım. Haccâc'ın çadırının yanına gelince seslendi. Haccâc, asprulu bir gömlek giymiş olarak çadırından çıktı. İbn Ömer (r.a.)'ye "Ne oldu yâ Abdullâh?" diye sordu. İbn Ömer (r.a.), "Sünnete uygun hareket etmek istiyorsan gitme zamanıdır" diye cevap verdi. Haccâc, "Beni bekle, başıma su döküp yıkanayım, sonra çıkayım (Geleyim)" dedi. İbn Ömer (r.a.) bineğinden indi ve Haccâc'ın çıkmasını bekledi. Haccâc çıktı, benimle ve babamın arasında yürümeye başladı. Ben, "Sünnete uygun yapmak istiyorsan hutbeyi kısa tut ve hemen vakfeye dur" dedim. Haccâc, İbn Ömer (r.a.)'nin yüzüne baktı. İbn Ömer (r.a.) "Doğru söylüyor"⁶⁸⁴ dedi.

⁶⁸³ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 84, 3074; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 56, 1905.

⁶⁸⁴ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 87, 1660.

٢٨١٨ - أبو حنيفة الإمام، عن حماد، عن إبراهيم، عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه: أنه بينا هو واقف بجمع إذا أتاه رجل، فقال: يا أمير المؤمنين! قدمت الساعة وأنا مهمل، فقال له عمر: أتتهدى إلى عرفات؟ قال: لا، فأرسل معه رجلا وقال: انطلق به إلى عرفات، فليقف بها، ثم أعجل على أتم العجل، فإنى حابس الناس عليك

255-2818. **İmam Ebû Hanîfe**, Hammâd ve İbrâhîm yoluyla rivâyet etmiştir: Hz. Ömer (r.a.), Müzdelife’de vakfe yapmakta iken yanına bir adam geldi ve “Yâ Emîru’l-Mü’minîn! Şimdi geldim. Hacc için ihrâma girdim” dedi. Hz. Ömer (r.a.), “Arafat’a kendi başına gidebilir misin?” diye sordu. Adam, “Hayır” dedi. Hz. Ömer (r.a.), birisini onunla gönderdi ve “Onu Arafat’a götür. Vakfe yapsın; bir an önce gelin. İnsanları bekleteceğim” dedi. Sabah olunca Hz. Ömer (r.a.) insanlara vakfe yaptırmaya başladı. “Adam geldi mi?” diye sordu. Adam gelene kadar insanları vakfede bekletti. Adam gelince insanlarla birlikte Müzdelife’den ayrıldılar.⁶⁸⁵

Ahmed b. Hanbel, Urve b. Mudarris (r.a.) hadisinde geçen “gece veya gündüz” sözünden “Vakfe zamanı zevalden sonrasına mahsus değildir; aksine arefe günü fecrin doğmasıyla başlar, bayram günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Çünkü gece ve gündüz ifâdesi mutlakdır” demektedir. Âlimlerin çoğunluğu, bu görüşe, gündüzden kastedilen zevalden sonrasındır; çünkü Rasûlullah (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn sadece zeval vaktinden sonra vakfe yapmışlardır. Rasûlullah (s.a.v.)’in, zeval vaktinden önce vakfe yaptığını hiç kimse haber vermemiştir. Zevalden sonra hava çok sıcak olduğu halde ve böyle sıcak havalarda öğle namazını hava serinleyinceye kadar geciktirmek sünnet olmasına rağmen, Rasûlullah (s.a.v.)’in, Arafat’ta namazı bir an önce kılmak istemesi, hiçbir mazereti olmadığı halde ikindiye vaktinden öne almak suretiyle (Cem’-i takdîm) ve öğle namazıyla cem’ ederek kılması, vakfeyi hemen yapmayı, zamanından sonraya ertelemeyi hiçbir şekilde istemediğine delildir. Aynı sebeple Müzdelife sabahı, Müzdelife vakfesine

⁶⁸⁵ Ebû Hanîfe, *Câmi’u Mesânîdi’l-İmam*, I, 521; İmam Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrâhîm b. Habib b. Sa’d el-Kûfî, *el-Âsâr*, 554, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut trs., I, 119.

vakti girince hemen başlamak için sabah namazını bilinen vaktinden önce kılmıştır.⁶⁸⁶

Urve b. Mudarris hadisi, Arafat'ta vakfenin sona erdiği zamanı da açıklamaktadır. Abdurrahmân b. Ya'mer (r.a.) hadisi, Urve (r.a.) hadisi gibi, Arafat vakfesi zamanının, kurban bayramı sabahı fecrin doğuşu ile sona erdiğinin delilidir. Sâlim (r.a.) hadisi, Rasûlullah (s.a.v.)'in vakfeye zevalden önce başlamadığına delildir. Rasûlullah (s.a.v.)'in bu uygulaması, vakfe zamanının başlangıcını da açıklamaktadır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), hacc farz kılındıktan sonra sadece bir defa hacc yapmıştır. Eğer vakfe zamanı, zevalden önce olsaydı, sahâbeden veya halîfelerinden birisine bunu söylerdi. Urve (r.a.) hadisinde geçen "Gece veya gündüz" sözü, vakfe vaktinin başlangıcını bildirmemekte, vakfenin gece bitiş zamanı hakkında bilgi vermekte, kurban bayramı günü sabahı fecir doğana kadar vakfe yapılabileceğini açıklamaktadır. Rasûlullah (s.a.v.), vakfenin gündüz başlangıcını sadece uygulamasıyla açıklamıştır. "Gece veya gündüz" sözü bu şekilde anlaşılmalıdır.⁶⁸⁷

İmam Ebû Hanîfe rivâyeti, Kudüm tavafının, vakit olmadığında Mekkeye gitmeden doğrudan Arafat'a gelen kişiden düştüğüne delildir. Bunda icmâ vardır. Çünkü âlimlerin çoğunluğuna göre Kudüm tavafı sünnettir; terk edene bir keffâret gerekmez. Sadece İmam Mâlik, dem keffâreti gerektiğini söylemiştir.⁶⁸⁸

9.2. İhrâma Giren Kadının Durumu ve İhrâmda İken Yüzünü Açması

۲۸۱۹ - عن ابن عمر مرفوعا : « ليس على المرأة إحراما إلا في وجهها »

عن ابن عمر ، قال : « إحرام المرأة في وجهها ، وإحرام الرجل في رأسه »

256-2819. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den merfû olarak "Kadının ihrâmı sadece yüzündedir" ve "Kadının ihrâmı yüzünde; erkeğin ihrâmı başındadır" şeklinde rivâyet edilmiştir.⁶⁸⁹

⁶⁸⁶ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3234, 3235.

⁶⁸⁷ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3236.

⁶⁸⁸ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3237.

⁶⁸⁹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 363, 2761; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 74, 9048.

٢٨٢٠ - أخبرنا سعيد بن سالم ، عن ابن جريج ، عن عطاء ، عن ابن عباس ، قال :
تدلى عليها من جلابيها ، ولا تضرب به ، قلت : وما لا تضرب به ؟ فأشار لي كما
تجلبب المرأة ، ثم أشار ما على خدها من الجلباب ، فقال : لا تغطيه فتضرب به على
لا يبقى عليها ، ولكن تسدله على وجهها كما هو مسدولا ، ولا تقلبه ، لا تضرب به ، ولا تعطفه

257-2820. Sa'îd b. Sâlim, İbn Cüreyc yoluyla Atâ'dan rivâyet etmiştir: İbn Abbâs (r.a.), "Kadın, başından örtüyü yüzüne değmeyecek şekilde aşağı sarkıtır" dedi. "Bu yüzüne değmeden nasıl olur?" dedim. Kadının örtülü haline, sonra yanağını örtmüş olduğu örtüye işaret etti ve "Örtüyü yüzüne değdirmemek için yanağını örtmez; fakat yüzünü göstermeyecek şekilde örtüyü aşağı sarkıtır, yüzüne değdirmez, çevirip eğip bükmez"⁶⁹⁰ dedi.

Hanefiler, İbn Ömer (r.a.)'nin, "Kadının ihrâmı sadece yüzündedir" rivâyetini delil kabul ederek kadının, ihrâmlı iken yüzünü açmasının vacip olduğunu söylemişlerdir. İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edilen "İhrâma giren kimse, çenenin üst kısmından itibaren başını örtmez"⁶⁹¹ hadisinden istinbatla erkeğin yüzünü ve başını örtmesi caiz değildir.

Kadının ihrâmda iken yüzünü açmasının sırrı, yüzü peçe veya başka bir şeyle örtmenin, izzet ve şeref alameti olarak hür kadınların ayrılmaz bir parçası olmasıdır. Bu yüzden ihrâmda iken bu hür kadınlara ait olan özel durumu bırakıp; cariyeler, hiç evlenmemiş kızlar ve hizmetçiler gibi olmaları emredilmiştir. Böylece kadın ve erkek bütün insanlar Harem bölgesine ve Kâbe'ye köle sıfatıyla geleceklerdir. Peçe genelde rüzgâr gibi sebeplerle yüze yapışır; temas eder. Rasûlullah (s.a.v.)'in hanımlarının uygulamalarını en iyi bilenlerden biri olan İbn Abbâs (r.a.) kadının, örtüyü yüzüne temas etmeyecek şekilde aşağı sarkıtması gerektiğini açıklamaya çalışmıştır.⁶⁹²

⁶⁹⁰ Şâfiî, *Müsned*, I, 118,

⁶⁹¹ Mâlik, *Muvatta'*, III, 473, 1172; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 87, 9090

⁶⁹² Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3240, 3241.

9.3. Kadınların Telbiyede ve Tavaf Yaparken Dikkat Etmesi Gerekenler

٢٨٢١ - ثنا محمد بن مخلد ، نا على بن أشكاب ، نا إسحاق الأزرقى ، عن عبيد الله بن عمر ، عن نافع ، عن ابن عمر ، قال : ليس على النساء رمل بالبیت ، ولا بین الصفا والمروة

258-2821. **Muhammed b. Muhalled**, Ali b. İşkab, İshâk b. Ezrakî, Ubeydullâh b. Ömer, Nâfî senediyle İbn Ömer (r.a.)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Kadınların Kâbe'yi tavaf ederken remel ve Safâ ile Merve arasında (hervele) yapması gerekmez".⁶⁹³

٢٨٢٣ - أخبرنا سعيد بن سالم ، عن عمر بن سعيد بن أبى حسين ، عن منبوذ بن أبى سليمان ، عن أمه : أنها كانت عند عائشة زوج النبى ﷺ أم المؤمنين ، فدخلت عليها مولاة لها ، فقالت لها : يا أم المؤمنين ! طفت بالبیت سبعا ، واستلمت الركن مرتين أو ثلاثا ، فقالت لها عائشة : لا أجرك الله ، تدافعين الرجال ، ألا كبرت ومرت ؟

259-2823. **Sa'îd b. Sâlim**, Ömer b. Sa'îd b. Ebû Husayn, Menbûz b. Ebû Süleyman, Menbûz'un annesi senediyle rivâyet etmiştir: Menbûz'un annesi, Rasûlullah (s.a.v.)'in eşi Mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.anhâ)'nin yanında iken, Hz. Âişe (r.anhâ)'nin kölelerinden birisi, yanına gelerek, "Ey Mü'minlerin annesi! Kâbe'yi Tavaf ettim, Rûkn'ü (Hacer-i Esved) iki veya üç kere istilâm ettim" deyince Hz. Âişe (r.anhâ), "Allah iyiliğini versin! Erkeklerle itişip kakıştın desene. Tekbîr getirip geçseydin!" demiştir.⁶⁹⁴

Her iki hadis, kadınların tavaf ve sa'y yaparken nasıl davranacaklarına açıklık getirmektedir. Günümüzde tavaf ve sa'y, gruplar ve kabileler halinde yapılmaktadır. Gruptan ayrılmamak için kadınların da erkeklerle beraber remel ve hervele

⁶⁹³ Ebû Yûsuf, **el-Âsâr**, I, 95, 464; İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 151, 12954; Dârekutnî, **Sünen**, III, 365, 2766.

⁶⁹⁴ Şâfiî, **Müsneid**, I, 127.

yaptıkları, her türlü bilgilendirme ve açıklama kendilerine yapılmasına rağmen kadınların, erkeklerle çok sıkışık bir halde Hacer-i Esved'i istilâm için akıl almaz bir şekilde mücadele ettikleri görülmektedir. Kadın hacc ve umrecilerimizin bazıları dînimizin edep ve ahlâk kurallarını hiçe saymakta, üstlerinin açılmasına vücudlarının zarar görmesine aldırış etmeden Hacer-i Esved'i istilâm etmek için tüm güçlerini harcamaktadırlar. Hz. Âişe (r.anhâ)'nin tavsiyesini yerine getirmiş olsalar, ne kadar hoş ve ne kadar güzel bir davranış olurdu.

9.4. Kadının Saçını Kısaltmasının Gerektiği, Tıraş Olmasının Caiz Olmadığı

٢٨٢٤ - عن ابن عباس رضي الله عنهما ، قال : قال رسول الله ﷺ : « ليس على النساء الحلق ، إنما على النساء التقصير »

260-2824. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Kadının tıraş olması gerekmez; yapması gereken sadece kısaltmasıdır."⁶⁹⁵

٢٨٢٥ - عن علي رضي الله عنه : نهى رسول الله ﷺ أن تحلق المرأة رأسها ، زاد رزين : في الحج والعمرة ، وقال : « إنما عليها التقصير »

261-2825. Hz. Ali (r.a.) rivâyet etmiştir: "Hz Peygamber (s.a.v.), kadına başını tıraş etmesini yasaklamıştır." Rezîn, bu rivâyete "Hacc'da ve umre'de, yapması gereken saçını kısaltmasıdır" ifâdesini eklemiştir.⁶⁹⁶ Her iki hadis, ihrâmdan çıkarken kadınların tıraş olmayacağını; kısaltmalarının yeterli olduğunu açıklamaktadır.

9.5. Hedy'i Nişâneleyip Yanında Götüren Kişinin İhrâma Girmiş Olacağı

٢٨٢٦ - حدثنا ابن نمير ، ثنا عبيد الله بن عمر ، عن نافع ، عن ابن عمر ، قال : من قلد فقد أحرم

⁶⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 78, 1985.

⁶⁹⁶ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 75, 915.

262-2826. **İbn Nümejr**, Ubeydullâh b. Ömer, Nâfi yoluyla İbn Ömer (r.a.)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: (Kurbanını) işaretleyen ihrâma girmiş olur."⁶⁹⁷

٢٨٢٧ - حدثنا وكيع ، عن سفيان ، عن حبيب بن أبي ثابت ، عن ابن عباس ، قال :

من قلد أو جلل أو أشعر فقد أحرم

263-2827. **Vekî**, Süfyân, Habîb b. Ebû Sâbit yoluyla İbn Abbâs (r.a.)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Kurbanın boynuna işaret koymak, üzerine örtü örtmek veya derisinde yara açarak işaretleyen ihrâma girmiştir."⁶⁹⁸

٢٨٢٨ - عن عمرة بنت عبد الرحمن : أن زياد بن أبي سفيان كتب إلى عائشة

رضى الله عنها : أن عبد الله بن عباس رضى الله عنهما قال : من أهدى هديا حرم عليه

ما يحرم على الحاج حتى ينحر هديه ، قالت عمرة : فقالت عائشة رضى الله عنها :

ليس كما قال ابن عباس رضى الله عنهما : أنا فتلت قلائد هدى رسول الله ﷺ بيدي ،

ثم قلدها رسول الله ﷺ بيديه ، ثم بعث بها مع أبي ، فلم يحرم على رسول الله ﷺ

شيء أحله الله حتى نحر الهدى

264-2828. **Amre bint Abdurrahmân** rivâyet etmiştir: Ziyâd b. Ebû Sufyân, Hz. Âişe (r.anhâ)'ye mektup yazdı. Mektubunda Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'in, "Kim hedy gönderirse, hedy kurban edilene kadar hacc yapana haram olan (İhrâm yasakları) herşey ona da haram olur" dediğini haber veriyordu. Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle dedi: "İbn Abbâs (r.a.) yanılıyor. Rasûlullah (s.a.v.)'in, hedyini bizzat işaretledim; Rasûlullah (s.a.v.) kendisi de bizzat işaretledi. Daha sonra babamla birlikte gönderdi. Hedy, kurban edilene kadar Rasûlullah (s.a.v.)'e Allah Teâlâ'nın helal kıldığı hiçbir şey haram (İhrâmlıya yasak olan) olmadı."⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 127, 12711.

⁶⁹⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 127, 12706.

⁶⁹⁹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 109, 1700; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 64, 112 (1211).

٢٨٢٩ - عن عائشة ، قالت : كان رسول الله ﷺ يهدي من المدينة فأقتل قلائد هديه ، ثم لا يجنب مما يجنب المحرم

265-2829. Hz. Âîşe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), hedyini Medine'den gönderir, ben hedyini işaretlerdim; sonra Rasûlullah (s.a.v.), ihrâma girenin kaçındığı hiçbir şeyden kaçınmazdı.⁷⁰⁰

٢٨٣٠ - عن ابن عمر رضى الله عنهما عن حفصة أنها قالت : يا رسول الله ! ما شأن الناس حلوا بعمره . ولم تحلل أنت من عمرتك ؟ قال : « إنى لبدت رأسى وقلدت هدى فلا أحل حتى أنحر »

266-2830. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Hz. Hafsâ (r.anhâ)'den rivâyet etmiştir: Hafsâ (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'e "Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Sen umren için ihrâmdan çıkmadığın halde insanlar neden umre için ihrâmdan çıkıyorlar?" Rasûlullah (s.a.v.), "Ben saçımı yapağı haline getirdim ve hedyimi işaretledim. Bu nedenle kurbanımı kesinceye kadar ihrâmdan çıkamam"⁷⁰¹ diye cevap vermiştir.

٢٨٣١ - أخبرنا سفيان ، حدثنا ابن طاوس ، وإبراهيم بن ميسرة ، وهشام بن حجير ، سمعوا طاوسا يقول : فذكر الحديث ، إلى أن قال : فأمر أصحابه من كان منهم أهل ولم يكن معه هدى أن يجعلها عمرة ، وقال : « لو استقبلت من أمرى ما استدبرت لما سقت الهدى ، ولكنى لبدت رأسى ، وسقت هدى ، فليس لى محل دون محل هدى »

267-2831. İmam Şâfiî, İbn Tâvûs, İbrâhîm b. Meysere, Hişâm b. Huceyr, Tâvûs yoluyla rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), âileleriyle birlikte gelen ve hedy

⁷⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 71, 24524; Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 107, 1698; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 64, 359 (1321); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 16, 1758; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 65, 2773.

⁷⁰¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 126, 1566.

getirmeyen ashâbına hacclarını umreye çevirmelerini emretmiş ve "Şayet bu yaptığımı baştan yapma imkânım olsaydı hedyimi getirmezdin. Fakat saçlarımı yapağı haline ve hedyimi de beraberimde getirdiğim için Kurban yerinde hedyimi kesinceye kadar ihrâmdan çıkamam"⁷⁰² buyurmuştur.

İmam Muhammed, Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü, Amre'nin Hz. Âişe (r.anhâ)'den rivâyet ettiği hadisi zikrettikten sonra şöyle açıklamaktadır: Biz bu hadisla amel ederiz. İhrâm yasakları, sadece bedenesini (büyükbaş kurbanlık) işaretleyerek Mekke'ye (Hacca) gitmek için hedyi ile beraber yola çıkan kişi içindir. İşaretlediği bedenesi (Büyükbaş kurbanlık hayvan) ile birlikte Mekke'ye gitmekte olan kişi ihrâmlı olur. Memleketinde kalan kişi ihrâmlı olmaz ve kendisine helal olan hiçbir şey haram olmaz (İhrâm yasakları bu kişi için geçerli değildir). Bu İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.⁷⁰³

Tânevî der ki: Zikredilen rivâyetler, hedyi yanında götürmenin ihrâma girmek ve ihrâm yasaklarına riâyet etmek bakımından telbiye getirmekten daha bağlayıcı olduğunu göstermektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), hacc için telbiye getirenlere hacclarını feshedip umreye çevirmelerini emir buyurmuş, hedyelerini yanlarında getirenlerden bunu istememiştir. İhrâmdan çıkmalarını istediği ashâbına da kendisinin ihrâmdan çıkmama sebebini, saçlarını yapağı haline getirmesi ve beraberinde hedyi getirmesi olarak açıklamıştır. Rasûlullah (s.a.v.)'in bu sözü, Hanefîlerin "Hedyini işaretleyip beraberinde getiren kimse, telbiye getirsin veya getirmesin ihrâma girmiş olur" şeklindeki görüşlerinin delilidir. Çünkü hadislerden, hedyi beraberinde getirmenin, ihrâm konusunda telbiyeden daha bağlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Hanefîlere özgü bu ince anlayış Allah vergisidir. Hanefîlerin bu konudaki görüşlerini detaylı bir şekilde destekleyen sadece ben olduğumu zannediordum. Sonra Cessâs'ın Ahkâmü'l-Kur'ân'ına baktığım zaman bu delilleri benden önce zikrettiğini gördüm. İlmin gerçek sahibi, her şeyi hakkıyla bilen ve dilediğine ilim ihsan eden Allah Teâlâ'dır.⁷⁰⁴

⁷⁰² Şâfiî, *Müsned*, I, 111.

⁷⁰³ İmam Muhammed, *Muvatta'*, VII, 398.

⁷⁰⁴ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3257.

9.6. Hedy'e İşaret Konulması ve Bedene'ye Kaç Kişinin Ortak Olabileceği

٢٨٣٢ - عن جابر ، قال : أمرنا رسول الله ﷺ أن نشترك في الإبل والبقر ، كل سبعة منا في بدنة . متفق عليه ^(١) ، وفي لفظ : قال لنا رسول الله ﷺ : « اشتركوا في الإبل والبقر كل سبعة في بدنة » . رواه البرقاني على شرط الصحيحين . وفي رواية : قال : اشتركنا مع النبي ﷺ في الحج والعمرة ، كل سبعة منا في بدنة . فقال رجل لجابر : أيشترك في البقر ما يشترك في الجزور؟ قال : ما هي إلا من البدن

268-2832. Câbir b. Abdullâh (r.a.) rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.), deve veya sığır olsun bedene için yedi kişi ortak olmamızı emretti." Diğer bir rivâyet, "Hz Peygamber (s.a.v.), bize 'Deve veya sığır olsun bedeneye yedi kişi ortak olunuz' dedi" şeklindedir. Başka bir rivâyette: "Câbir (r.a.), 'Rasûlullah (s.a.v.)'le birlikte hacc ve umre yaptık. Bir bedeneye yedi kişi ortak olduk' dedi. Bir adam Câbir (r.a.)'e 'Devede yapılan ortaklık, sığırdan da oluyor mu?' diye sordu. Câbir (r.a.) 'O da bedeneden başka bir şey değildir' dedi."⁷⁰⁵

٢٨٣٣ - روى ابن أبي شيبة في « مصنفه » بأسانيد جيدة عن عائشة وابن عباس رضي الله عنهم : إن شئت فأشعر ، وإن شئت فلا

269-2833. İbn Ebî Şeybe, Musannef'inde sağlam senedlerle Hz. Âişe (r.anhâ) ve İbn Abbâs (r.a.)'nin "İstersen hedyin derisinde yara açarsın; istersen açma"⁷⁰⁶ dediklerini rivâyet etmiştir.

٢٨٣٤ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : كنت أفتل القلائد للنبي ﷺ ، فيقلد الغنم ويقيم في أهله حلالا

⁷⁰⁵ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 62, 353 (1318).

270-2834. Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyet etmiştir: Ben, Rasûlullah (s.a.v.)'in hedyinin boynuna işaretler bağladım. Rasûlullah (s.a.v.)'de koyunların boyunlarına işaret bağlar ve ihrâmsız olarak âilesinin yanında kalmaya devam ederdi.⁷⁰⁷

Câbir (r.a.) hadisi, deve ve sığırın bizzat Rasûlullah (s.a.v.) tarafından bedene kapsamın da olduğunu ve yedi kişinin ortak olabileceğini açıklamaktadır.

İmam Ebû Hanîfe'nin, bedene de yara açmayı mekruh gördüğü haberi için Tahâvî, bedene de yara açmanın kendisini mekruh görmediğini ve sünnet olduğunu kabul ettiğini haber vermektedir. O, Hicaz sıcak bir bölge olduğundan, mızrak ucu ve keskin bıçakla açılan, ilerleyip hayvanın helak olmasına sebep olacak şekilde bir yara açılmasını mekruh görmüştür. Halkın, yara açarken dikkatli davranmayacağını düşünmüş ve halkın böyle yapmasını engellemek istemiştir. Ete dokunmadan ve aşırı gitmeden deriyi kesen kişi için mekruh değildir. Hz. Âişe (r.anhâ) ve İbn Abbâs (r.a.)'nin yara açıp açmama konusunda hedy sahibinin serbest olduğu rivâyetleri yukarıda zikredilmiştir. **(2833. Hadis)** Bu rivâyetler onların yara açmayı sünnet veya müstehâb olarak görmediklerine delildir.⁷⁰⁸

Tânevî der ki: Ancak İmam Ebû Hanîfe, herhalde önce mekruh olduğunu söyleyip sonra bu görüşünden vaz geçmiştir. Çünkü İmam Muhammed, İmam Ebû Hanîfe'nin yara açmayı müstahsen gördüğünü nakletmekte ve bu konuda farklı bir görüş zikretmemektedir. Oysa İmam Ebû Hanîfe'nin ve İmam Ebû Yûsuf'un ihtilaf ettikleri konuları zikretmek, İmam Muhammed'in üslûbudur. Müçtehidler önceki görüşlerinden her zaman dönebilirler. İşte İmam Şâfiî; her meselede mutlaka eski ve yeni diye iki tane görüş belirtmiştir.⁷⁰⁹

Hanefîlerin koyundan hedy olmayacağını söyledikleri iddiası ise düpedüz bir iftiradır. Tam aksine kitapları, “Hedy, kurban olarak Harem’e hediye olarak gönderilen Kurbanlık hayvanın adıdır. En aşağısı da koyundur” şeklinde ibarelerle doludur. İbn Abbâs (r.a.) “Hedyin kolay olanı koyundur” demiştir. Hanefîler bu hadisi delil kabul etmişler ve “Hedy erkek veya dişi olsun deve, sığır ve koyundur” ve bu “İcmâ ile böyledir” demişlerdir.⁷¹⁰

⁷⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 177, 13211.

⁷⁰⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 110, 1702.

⁷⁰⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 35.

⁷⁰⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3263.

⁷¹⁰ Aynî, *a.g.e.*, X, 42.

Bedene işaretlenir. Koyun ise bedene olmadığı için ve işaretlendiğine dair bilgi olmadığı için işaretlenmez. Koyunun işaretlenmesi sünnet olsaydı, Hanefiler bunu terk etmezlerdi. Hanefiler koyunun işaretlenmesinin caiz olmadığını söylememişler; sadece sünnet olmadığını söylemişlerdir.⁷¹¹

İbn Hacer der ki: “Deve gibi sığıra da yara açılabilceği konusunda Sa’îd b. el-Müsyyeb dışındaki âlimler ittifak etmişlerdir. Bedeneye göre güçsüz bir hayvan olduğu için ve kılları ile açılan yara örtüleceğinden koyuna yara açılmaması gerektiğinde ittifak edilmiştir.”⁷¹²

Türkiye’den hacc görevini yerine getirmek için Mekke’ye giden hacılar, yola çıkmadan önce kurbanlarının, İslâm kalkınma bankası tarafından kesilmesi için ücretlerini ödeyip vekâlet verdiklerinden dolayı, bedene de yara açma ve işaret koymalarına imkân bulunmamaktadır.

9.7. Kurbanlık Hayvanın Değiştirilmemesi

٢٨٣٥ - عن سالم ، عن أبيه ، قال : أهدى عمر بن الخطاب بختيا ، فأعطى بها ثلاث مائة دينار ، فأتى النبي ﷺ ، فقال : يا رسول الله ! إني أهديت بختيا ، فأعطيت بها ثلاث مائة دينار ، فأبيعها واشترى بثمانها بدنا ؟ قال : « لا ، انحرها إياها »

271-2835. **Sâlim (r.a.)** babasından rivâyet etmiştir: Hz. Ömer (r.a.), bir Horasan devesini hedy olarak, üç yüz dinara satın almıştı. Rasûlullah (s.a.v.)'e geldi ve "Ya Rasûlullah (s.a.v.)! Bir Horasan devesini hedy niyetiyle üç yüz dinara satın aldım. Onu satıp, bedeliyle bir bedene satın alsam olur mu?" diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.), "Hayır, onu kurban et, onu!"⁷¹³ dedi.

Hanefîler, nafîle hedy ile vacip hedyi birbirinden ayırmışlar; nafîle hedyi değiştirilemeyeceğini, vacip hedyi ise değiştirmenin caiz olduğunu söylemişlerdir. Fakat değiştirmemek daha iyidir.⁷¹⁴

⁷¹¹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3265, 3266.

⁷¹² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 545.

⁷¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X, 403, 6325; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Hacc 15, 1756.

⁷¹⁴ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3267.

İbn Kudâme şöyle demektedir: Vacip olan hedy, daha iyisi ile değiştirilebilir. İmam Ahmed b. Hanbel, Sahâbîlerin ekserisi ve Hanefî mezhebi bu görüştedir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî de, “Hedy, hedy sahibinin mülkü değildir. Ne satabilir ne de değiştirebilir” görüşündedirler.⁷¹⁵

9.8. Kırân Haccının Temettu’ ve İfrâd Hacclarından Daha Faziletli Olması

٢٨٣٦ - عن عمر بن الخطاب ، قال : سمعت رسول الله ﷺ وهو بوادى العقيق يقول: « أتانى الليله آت من ربى ، فقال : صل فى هذا الوادى المبارك ، وقل : عمرة

رواية للبخارى « وقل : عمرة وحجة » وزاد فى لفظ : يعنى ذا الحليفة فى حجة »

272-2836. Hz. Ömer (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'i, Akîk vâdisinde şöyle derken işittim: "Geceleyin birisi geldi ve 'Bu mübarek vadide namaz kıl ve 'Umreyi haccla (birleştirdim)' de diye söyledi."⁷¹⁶ Buhârî, başka bir rivâyetinde, "Umre ile hacca (niyet ettim)"⁷¹⁷ diye söyledi şeklinde rivâyet etmiştir. Akîk vâdisinin Zül-huleyfe olduğu belirtilmektedir.⁷¹⁸

٢٨٣٧ - عن أم سلمه : سمعت رسول الله ﷺ يقول: « أهلوا يا آل محمد بعمرة فى حجة »

273-2837. Ümmü Seleme (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini işittiği: "Ey Muhammed âilesi! Haccla birlikte umre için de ihrâma girin."⁷¹⁹

٢٨٣٨ - عن سراقه بن مالك ، قال : سمعت رسول الله ﷺ يقول : « دخلت العمرة

فى الحج إلى يوم القيامة ». قال : وقرن النبى ﷺ فى حجة الوداع

⁷¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 463.

⁷¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 300, 161; Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 16, 1534; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Hacc 40, 2976; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 24, 1800

⁷¹⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 16, 1535.

⁷¹⁸ Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, III, 100.

⁷¹⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 154, 3722.

274-2838. **Sürâka b. Malik (r.a.)** rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'i şöyle derken işittim: "Kıyâmet gününe kadar haccla umreyi birleştirdim." Rasûlullah (s.a.v.) Vedâ haccını Kırân haccı olarak yapmıştır.⁷²⁰

٢٨٣٩ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : خرجنا مع رسول الله ﷺ ، فقال « من أراد منكم أن يهل بحج وعمره فليفعل ، ومن أراد أن يهل بحج فليهل ، ومن أراد أن يهل بعمره فليهل »

275-2839. **Hiz. Âişe (r.anhâ)** rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'le birlikte hacca gittik. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi: "Sizden kim hacc ve umre için ihrâma girmek isterse girebilir; kim hacc için ihrâma girmek isterse girebilir; kim de umre için ihrâma girmek isterse girebilir."⁷²¹

٢٨٤٠ - ويزاد فى الباب ما سيأتى فى الباب الذى بعده عن على - رضى الله عنه - : أنه جمع بين الحج والعمره ، فطاف طوافين ، وسعى سعين ، وحدث : أن رسول الله ﷺ فعل ذلك

276-2840. **Hiz. Ali (r.a.)**, Hacc ve umreyi birleştirmiş; iki kere Tavaf ve iki kere sa'y yapmıştır. Rasûlullah (s.a.v.)'in de bu şekilde yaptığını söylemiştir.⁷²²

٢٨٤١ - عن مجاهد : سئل ابن عمر كم اعتمر رسول الله ﷺ ؟ فقال : مرتين ، فقالت عائشة : لقد علم ابن عمر أن رسول الله ﷺ اعتمر ثلاثا سوى التى قرن بحجته ،

277-2841. **Mücâhid** rivâyet etmiştir: İbn Ömer (r.a.)'ye Rasûlullah (s.a.v.)'in kaç kere umre yaptığı sorulunca iki kere yaptığını söyledi. Hiz. Âişe (r.anhâ) "İbn Ömer

⁷²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIX, 124, 17583.

⁷²¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 34, 1783; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 17, 114 (1211).

⁷²² İbn Hacer, *ed-Dirâye*, II, 35, 490.

(r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in Vedâ haccında haccla birleştirdiği umre dışında üç defa umre yaptığını bilmesi gerekir"⁷²³ dedi.

٢٨٤٢ - عن جابر بن عبد الله : أن رسول الله ﷺ حج ثلاث حجج : حجتين قبل أن يهاجر ، وحجة بعد ما هاجر معها عمرة

278-2842. Câbir b. Abdullâh (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) üç kere haccetmiştir. İki defa (Mekke'de) hicret etmeden önce, bir defa da hicretten sonra umre ile birleştirerek yapmış olduğu haccdır.⁷²⁴

٢٨٤٣ - عن ابن عباس ، قال : اعتمر رسول الله ﷺ أربع عمر : عمرة الحديبية ، والثانية حين تواطؤوا على عمرة من قابل ، والثالثة من الجعرانة ، والرابعة التي قرنها مع حجته

279-2843. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'in yaptığı umre dört tanedir. Hudeybiye umresi. İkincisi Hudeybiye senesinden sonraki sene yapacağına dair müşriklerle anlaştıkları (Kazâ umresi) umredir. Üçüncüsü Ci'râne'den ve dördüncüsü, haccıyla beraber yaptığı umredir.⁷²⁵

٢٨٤٤ - عن بكر بن عبد المزنى ، عن أنس ، قال : سمعت رسول الله ﷺ يلبى بالحج والعمرة جميعا . قال بكر : فحدثت بذلك ابن عمر فقال : لبي بالحج وحده فلقيت أنساً فحدثته بقول ابن عمر ، فقال أنس : ما يعدوننا إلا صبيانا ، سمعت رسول الله ﷺ يقول : « لبيك عمرة وحجا »

⁷²³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 79, 1992.

⁷²⁴ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 6, 815.

⁷²⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 79, 1993.

280-2844. Bekr b. Abdullâh el-Müzenî şöyle rivâyet etmiştir: Enes b. Mâlik (r.a.), "Rasûlullah (s.a.v.)'in hacc ve umre için ikisine birden telbiye getirdiğini işittim" dedi. Bunu İbn Ömer (r.a.)'ye söylediğimde o, "Sadece hacc için telbiye getirmiştir" dedi. Hz. Enes (r.a.) ile görüştüğümde İbn Ömer (r.a.)'nin sözünü ona haber verdim. Hz. Enes (r.a.), "Bizi çocuk yerine koyuyorlar. Rasûlullah (s.a.v.)'in 'Buyur Allah'ım! Umreye ve hacca niyet ettim" derken duydum"⁷²⁶ dedi.

٢٨٤٥ - عن ابن عمر ، عن حفصة - رضى الله عنها - زوج النبي ﷺ ، أنها قالت :
يا رسول الله ! ما شأن الناس حلوا بعمره ولم تحلل أنت من عمرتك ؟ قال : « إني
لبدت رأسي ، وقلدت هديي ، فلا أحل حتى أنحر »

281-2845. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Hafsâ (r.anhâ)'nin Rasûlullah (s.a.v.)'e "Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Sen umren için ihrâmdan çıkmadığın halde insanlar neden ihrâmdan çıkıyorlar?" diye sorunca Rasûlullah (s.a.v.), "Ben saçımı yapağı haline getirdim ve hedyimi de işaretledim. Dolayısıyla kurbanımı kesene kadar ihrâmdan çıkamam"⁷²⁷ dediğini rivâyet etmiştir.

٢٨٤٦ - ولفظ أحمد عن أنس : « ولكن سقت الهدى ، وقرنت بين الحج والعمره .

282-2846. Ahmed b. Hanbel, Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), "Ancak ben, hedy getirdim ve haccla birlikte umre yapmayı birleştirdim"⁷²⁸ demiştir.

٢٨٤٧ - أبو حنيفة ، عن حماد ، عن طاوس ، أنه قال : لو حججت ألف حجة لم
أدع أن أقرن بين الحج والعمره ، حتى إنا لندعوه الحج الأكبر ، ونرى أن حج من لم
يقرن ليس بكامل

⁷²⁶ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 59, 4353; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 27, 185 (1232).

⁷²⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 34, 1566; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 25, 176 (1229).

⁷²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XIX, 483, 12502.

283-2847. İmam Ebû Hanîfe, Tâvûs'un şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Bin defa hacc yapsam 'Umre ile haccı birleştiriyorum (Kırân haccına)' diye niyet etmem. Çünkü biz Kırân haccı için 'en büyük hacca (Hacc-ı ekber)' diye niyet ederiz. Bizim görüşümüze göre Kırân haccı yapmayan kişi, kâmil bir hacc yapmamış sayılır.⁷²⁹

Hiz. Ömer (r.a.) hadisi, Rasûlullah (s.a.v.)'in Kırân haccı yaptığını, bunun vahiy meleği (Cebrâil) tarafından bildirilen ilâhî bir emir olduğunu bildiren sahih bir rivâyettir. Allah Teâlâ bu haccda iki şey emretmiştir: Birincisi hacc ve umreyi birleştirmektir. Bu sadece hacc veya sadece umre için ihrâma girmekten daha faziletlidir. Hiz. Ömer (r.a.) hadisi buna delildir. İkincisi hedy getirmeyenlerin, hacclarını feshedip umreye çevirmeleri ve ihrâmdan çıkmaları; hedy getirenlerin ise kurban günü hacclarını tamamlayıncaya kadar ihrâmdan çıkmamalarıdır. Câbir (r.a.) ile diğer hadisler buna delildir. Hanefîler, bu haccı feshedip umreye çevirme faziletinin, cahiliye âdetine muhalefet etmek için o seneye mahsus olduğu görüşündedir. Haccı ve umreyi ihrâma girerken birleştirmenin fazileti ise kıyamete kadar geçerlidir.⁷³⁰

Ümmü Seleme (62/681) (r.anhâ) ve **Sürâka b. Mâlik (24/645)** (r.a.) rivâyetleri, Kırân haccının diğer hacc şekillerinden daha faziletli olduğuna delildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), âilesine ve yakınlarına Kırân haccı yapmalarını emretmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Kıyamete kadar umreyi haccla birleştirdim" sözü, Kırân haccı yaptığını açıkça göstermektedir. Sürâka (r.a.)'de "Vedâ haccını, Kırân haccı olarak yapmıştır" sözüyle buna açıklık getirmiştir.

Hiz. Âişe (r.anhâ) hadisi, hacc yapılış çeşitlerinin Kırân, Temettu' ve İfrad olduğunu açıklamaktadır. **Abdullâh el-Mûzenî (108/726)** hadisi, Rasûlullah (s.a.v.)'in, hacc ve umre için ihrâma girdiğine ve Kırân haccı yaptığını delildir.

Rivâyetlerden Rasûlullah (s.a.v.), dört defa umre yapmış olduğu anlaşılmaktadır: Birincisi hicretin altıncı senesi olan Hudeybiye, ikincisi yedinci sene olan kazâ (Altıncı sene yapılamayan umrenin yerine) umresi, üçüncüsü sekizinci sene yapılan Ci'râne umresi ve dördüncüsü onuncu sene haccıyla birlikte eda ettiği umredir.

Tânevî der ki: İmam Ebû Hanîfe'nin rivâyeti, Kırân haccının en faziletli hacc olduğuna delildir. Çünkü "Biz Kırân haccı için 'En büyük hacca (Hacc-ı

⁷²⁹ Ebû Yûsuf, **el-Âsâr**, I, 99, 479.

ekbere)’ diye niyet ederiz” sözü, Kırân haccının, Temettu’ ve İfrad hacclarına olan faziletinin tâbiûn döneminde de meşhur olduğunu göstermektedir. Sahâbîler tarafından kendilerine açıklanmadan bunu bilmeleri ise mümkün değildir.⁷³¹

Ulemâ üç çeşit haccdan hangisinin daha faziletli olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Hanefîlere göre en faziletli hacc Kırân haccıdır. Sonra Temettu’ ve sonra da İfrad haccı gelir. Şâfiî ve Mâlikilere göre en efdal olan İfrad haccıdır. Sonra Temettu’ ve Kırân gelir. Ahmed b. Hanbel’e göre ise, efdal olan Temettu’ haccıdır. Sonra İfrad ve Kırân haccı gelir.⁷³²

Rasûlullah (s.a.v.)’in, yaptığı hacc konusunda ihtilaf edilmiştir. Bir kısım sahâbîlerin rivâyetleri, Kırân haccı yaptığı, bir kısmı Temettu’, diğer bir kısmı ise İfrad haccı yaptığı yönündedir. Âlimler, Rasûlullah (s.a.v.)’in, Kırân haccı yaptığı yönündeki rivâyetlerin en güçlü ve en uygun olduğu görüşündedirler. Çünkü diğerlerine ait olan tercih sebepleri, onların tercih edilmelerine denk değildir. Rasûlullah (s.a.v.)’in, Kırân haccı yaptığı görüşünün tercih sebepleri şunlardır: Kırân haccı yaptığına dair rivâyetler, İfrad ve Temettu’ haccı yaptığını bildiren rivâyetlerden daha fazladır. Bir diğeri Rasûlullah (s.a.v.)’in İfrad ve Temettu’ haccı yaptığını rivâyet edenlerin arasındaki ihtilafıdır. Çünkü bu ravilerin hepsi, aynı zamanda Rasûlullah (s.a.v.)’in, Kırân haccı yaptığını da rivâyet etmişlerdir. Bir başka tercih sebebi de Kırân haccı yaptığını bildiren rivâyetlerin tevil edilme ihtimali taşımasıdır.⁷³³

Şevkânî der ki: Rasûlullah (s.a.v.)’in hangi haccı yaptığı konusunda ihtilaf edilmiştir; Bu konuda farklı rivâyetler vardır. Bir kısım sahâbenin rivâyeti, Kırân haccı yaptığı yönündedir: İbn Ömer (r.a.)’nin Buhârî ve Müslim’deki, yine İbn Ömer (r.a.)’nin Müslim’deki, Hz. Âişe (r.anhâ)’nin Buhârî ve Müslim’deki, Ebû Dâvûd’daki ve İmam Mâlik’in Muvatta’daki, Hz. Ömer (r.a.)’in zikrettiğimiz Buhârî’deki, el-Berâ b. Âzib (r.a.)’in zikrettiğimiz Ebû Dâvûd’daki, Hz. Ali (r.a.)’in Nesâî’deki, zikrettiğimiz Buhârî ve Müslim’deki, İmran b. Husayn (r.a.)’in Müslim’deki, Ebû Katâde (r.a.)’in Dârekutnî’deki, Sürâka b. Mâlik (r.a.)’in zikrettiğimiz Ahmed b. Hanbel’in Müsned’indeki (senedindeki râvilerin tamamı

⁷³⁰ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3271, 3272.

⁷³¹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3287.

⁷³² N. Yeniçel, H. Kayapınar, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, VII, 27.

⁷³³ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3269.

güvenilirdir), Ebû Talhâ el-Ensârî'nin Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'deki (senedinde Haccâc b. Ertâd vardır. Haccâc'ın rivâyetleri hasenden aşağıda değildir. İbn Kayyim, Hadisi rivâyet ederken bu husûsu açıklamaktadır), el-Hirmâs b. Ziyâd el-Bâhilî'nin Ahmed b. Hanbel'deki, İbn Ebû Evfâ (r.a.)'nin sahih bir senedle el-Bezzâr'daki, Ebû Sa'îd (r.a.)'in el-Bezzâr'daki, Câbir b. Abdullâh (r.a.)'in Ahmed b. Hanbel'deki, Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin Ahmed b. Hanbel'deki, Hz. Hafsâ (r.anhâ)'nin Buhârî ve Müslim'deki, Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a.)'in Nesâî ve Tirmizî'deki (Tirmizî sahih olduğu belirtir) ve Enes (r.a.)'in zikrettiğimiz Buhârî ve Müslim'deki rivâyetleri, Rasûlullah (s.a.v.)'in Kırân haccı yaptığını bildiren rivâyetlerdir. Rasûlullah (s.a.v.)'in İfrad haccı yaptığına dair Hz. Âişe (r.anhâ)'nin Buhârî'deki, İbn Ömer (r.a.)'nin Ahmed b. Hanbel ve Müslim'deki, İbn Abbâs (r.a.)'nin Müslim'deki, Câbir (r.a.)'in İbn Mâce'deki rivâyetleri bulunmaktadır. Temettu' haccı yaptığına dair ise Hz. Âişe (r.anhâ) ve İbn Ömer (r.a.)'nin Buhârî ve Müslim'deki, Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Osman (r.a.)'in Müslim'deki, İbn Abbâs (r.a.)'nin Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'deki ve Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a.)'in rivâyetleri bulunmaktadır.⁷³⁴

9.9. Haccı ve Umreyi Ayrı Ayrı İhrâm'a Girerek Yapmanın Fazileti

٢٨٤٨ - عن أبي نضرة ، قال : كان ابن عباس يأمر بالمتعة ، وكان ابن الزبير ينهى عنها قال : فذكرت ذلك لجابر بن عبد الله ، فقال : على يدى دار الحديث ، تمتعنا مع رسول الله ﷺ فلما قام عمر قال : إن الله كان يحل لرسوله ما شاء بما شاء ، وأن القرآن قد نزل منازل ، فأتوا الحج والعمرة لله كما أمركم الله ، وأبتوا نكاح هذه النساء ، فلن أوتى برجل نكح امرأة إلى أجل إلا رجمته بالحجارة . وفى رواية فافصلوا حجكم من عمرتكم ، فإنه أتم لحجكم ، وأتم لعمرتكم

284-2848. Ebû Nadra rivâyet etmiştir: İbn Abbâs (r.a.), Temettu' haccını emreder, İbnü'z-Zübeyr ise yasaklardı. Bu durumu Câbir b. Abdullâh (r.a.)'e bildirince şöyle dedi: "Şu hadis yanımda söylendi: Rasûlullah (s.a.v.)'le birlikte Temettu' haccı yaptık. Hz.Ömer (r.a.), halife olunca şöyle dedi: "Şüphesiz ki Allah, Rasûlü (s.a.v.)'e

⁷³⁴ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, IV, 366.

dilediğini dilediği şekilde helal kılardı ve Kur'ân nüzûl sebebine göre inmiştir. Siz, haccı ve umreyi Allah için Allah'ın emrettiği gibi tamamlayın! Kadınlarla muta nikâhı yapmayı da terkedin! Bana bir kadınla muta nikâhıyla evlenmiş birini getirirlerse, ona mutlaka taşla recm cezası uygulayın". Başka bir rivâyette ise şöyle demiştir: "Siz haccınızı umrenizden ayırın! Çünkü bu şekilde, haccınızı ve umrenizi daha güzel yapmış olursunuz."⁷³⁵

٢٨٤٩ - عن عمر رضى الله عنه : أنه قال : إن أتم لحجكم وعمرتكم أن تنشئوا لكل منهما سفرا . وعن ابن مسعود نحوه

285-2849. Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Haccınız ve umreniz için daha güzel olan, ikisini ayrı ayrı sefer (ihrâma girerek) ile yapmanızdır."⁷³⁶ İbn Mes'ud (r.a.)'den de benzer şekilde rivâyet edilmiştir.

٢٨٥٠ - عن عائشة رضى الله عنها فى عمرتها : أن النبى ﷺ قال لها : « إنما أجرك وفى لفظ للبخارى : على قدر نفقتك أو نصبك » فى عمرتك على قدر نفقتك

286-2850. Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Âişe (r.anhâ)'ye umresi hakkında şöyle demiştir: "Yaptığın umreden harcadığın kadar sevap kazanırsın." Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde "(Sevabın) Harcadığın nafaka veya çektiğin meşakkat miktarıdır"⁷³⁷ şeklindedir. Hâkim ise "Çektiğin meşakkat veya harcadığın nafaka miktarıdır"⁷³⁸ diye rivâyet etmiştir.

٢٨٥١ - عن سليم بن الأسود : أن أبا ذر كان يقول فىمن حج ثم فسخها بعمره : لم يكن ذلك إلا للركب الذين كانوا مع رسول الله ﷺ .

⁷³⁵ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 18, 145 (1217).

⁷³⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 428.

⁷³⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 8, 1787; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 17, 126 (1211)

287-2851. **Süleyman b. el-Esved** rivâyet etmiştir: Ebû Zerr (r.a.), hacc yaparken haccını feshedip umreye çeviren kişi hakkında şöyle demiştir: "Bu, sadece Rasûlullah (s.a.v.)'le beraber hacc yapanlar içindir."⁷³⁹

٢٨٥٢ - ولمسلم والنسائي وابن ماجه عن إبراهيم التيمي، عن أبيه، عن أبي ذر قال:
كانت المتعة في الحج لأصحاب رسول الله ﷺ خاصة .

288-2852. **Müslim**, Nesâî ve İbn Mâce, İbrâhîm et-Teymî, İbrâhîm'in babası kanalıyla Ebû Zerr (r.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Temettu' haccı, Rasûlullah (s.a.v.)'in ashâbına has idi."⁷⁴⁰

٢٨٥٣ - عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن ، عن الحارث بن بلال، عن أبيه قال : قلت:
يا رسول الله! فسخ الحج لنا خاصة أم للناس عامة؟ قال: «لنا خاصة».

289-2853. **Rebîa b. Ebû Abdurrahmân**, el-Hâris b. Bilâl (r.a.) kanalıyla Bilâl (r.a.)'in babasından rivâyet etmiştir: Bilâl (r.a.)'in babası, Rasûlullah (s.a.v.)'e "Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Haccı feshetmek sadece bizim için mi; yoksa tüm insanlar için geçerli mi?" diye sormuş, Rasûlullah (s.a.v.)'de "Bize has"⁷⁴¹ diye cevap vermiştir.

٢٨٥٤ - عن إبراهيم التيمي ، عن أبيه ، قال : قال أبو ذر : لا تصلح المتعتان إلا لنا
خاصة ، يعني متعة النساء ، ومتعة الحج .

290-2854. **İbrâhîm et-Teymî**, babasından rivâyet etmiştir: Ebû Zerr (r.a.) şöyle demiştir: Bu iki muta bize has idi; Kadınlarla muta nikahı ve Temettu' haccı.⁷⁴²

⁷³⁸ Hâkim, *Müstedrek*, I, 644, 1733.

⁷³⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 24, 1807.

⁷⁴⁰ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 23, 160 (1224); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 42, 2985; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 77, 2809.

⁷⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXV, 183, 15853; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 42, 2984; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 24, 1808.

⁷⁴² Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 23, 162 (1224)

٢٨٥٥ - عن أبي نضرة ، قال : كنت عند جابر بن عبد الله ، فأثاء آت فقال : ابن عباس وابن الزبير اختلفا في المتعتين ، فقال جابر : فعلناهما مع رسول الله ﷺ ، ثم نهانا عنهما عمر ، فلم نعد لهما

291-2855. **Ebû Nadra** rivâyet etmiştir: Câbir b. Abdullâh (r.a.)'in yanında idim. Bir adam geldi ve "İbn Abbâs (r.a.) ile İbnü'z-Zübeyr (r.a.), iki muta hakkında ihtilaf etmekte" dedi. Câbir (r.a.), "Biz bu ikisini Rasûlullah (s.a.v.) zamanında yapıyorduk. Sonra Hz. Ömer (r.a.) bunları yasak etti; biz de yapmayı bıraktık"⁷⁴³ diye cevap verdi.

٢٨٥٦ - وعنه ، عن أبيه ، عن أبي ذر في متعة الحج : ليست لكم ، ولستم منها في شيء إنما كانت رخصة لنا - أصحاب رسول الله ﷺ .

292-2856. **İbrâhîm et-Teymî**, babası yoluyla Ebû Zerr (r.a.)'in Temettu' haccı konusunda şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Bu sizinle ilgili değildir. Hiçbir alakanız da yoktur. Rasûlullah (s.a.v.)'in ashâhına, sadece bize ruhsat verilmiştir."⁷⁴⁴

٢٨٥٧ - وعنه ، عن أبيه ، قال : سئل عثمان عن متعة الحج ؟ فقال : كانت لنا ليست لكم .

293-2857. **İbrâhîm et-Teymî**, babasından rivâyet etmiştir: Hz. Osman (r.a.)'e Temettu' haccı soruldu. "O bizim içindir. Sizinle ilgili değildir"⁷⁴⁵ diye cevap verdi.

٢٨٥٨ - عن محمد بن نوفل : أن رجلا من أهل العراق قال له : سل لي عروة بن الزبير عن رجل أهل بالحج فإذا طاف بالبيت أ يحل أم لا ؟ قال : فسألته ؟ فقال : لا يحل من أهل بالحج إلا بالحج ، فذكر الحديث وفيه : قد حج رسول الله ﷺ ، فأخبرتني عائشة أن أول شيء بدأ به حين قدم مكة أنه توضأ ، ثم طاف بالبيت ، ثم حج أبو بكر ، فكان أول شيء بدأ به

⁷⁴³ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 33, 17 (1405).

⁷⁴⁴ Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 77, 2808.

الطواف بالبيت ، ثم لم تكن عمرة ، ثم عمر مثل ذلك ، ثم حج عثمان ، فرأيته أول شيء بدأ به الطواف بالبيت ، ثم لم تكن عمرة ، ثم معاوية ، وعبد الله بن عمر ، ثم حجبت مع أبي الزبير بن العوام ، فكان أول شيء بدأ به الطواف بالبيت ، ثم لم تكن عمرة ثم رأيت المهاجرين من الأنصار يفعلون ذلك ، ثم لم تكن عمرة ، ثم آخر من رأيت فعل ذلك ابن عمر ، ثم لم ينقضها بعمرة ، فهذا ابن عمر عندهم أفلا يسألونه ؟ ولا أحد ممن مضى ما كانوا يبدأون بشيء حين يضعون أقدامهم أول من الطواف بالبيت ، ثم لا يحلون ، وقد رأيت أمي وخالتي حين تقدمان لا تبدآن بشيء أول من الطواف بالبيت ، تطوفان به ، ثم لا تحلان

294-2958. Adamın biri **Muhammed b. Nevfel**'e, "Benim için Urve b. ez-Zübeyr (r.a.)'e, hacc için ihrâma giren birinin, "Kâbe'yi Tavaf edince ihrâmdan çıkıp çıkamayacağını sorar mısın?" dedi. Muhammed b. Nevfel: "Ona sordum; Hacc için ihrâma giren kişinin, ancak haccını tamamladıktan sonra ihrâmdan çıkacağını söyledi." Muhammed b. Nevfel daha sonra Urve (r.a.)'den şu hadisi rivâyet etmiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) hacc yaptı. Hz. Âişe (r.anhâ), bana Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Mekke'ye vardığında ilk olarak abdest aldığını; sonra Kâbe'yi tavaf ettiğini haber verdi. Sonra Hz. Ebû Bekr (r.a.) hacc yaptı. İlk olarak Kâbe'yi tavaf etmiştir; sonra umreye çevirmemiştir. Sonra Hz. Ömer (r.a.) aynı şekilde yapmıştır. Sonra Hz. Osman (r.a.) hacc yaptı. İlk olarak Kâbe'yi tavaf ettiğini gördüm; sonra umreye çevirmedi. Sonra Muâviye ve Abdullâh b. Ömer (r.a.) hacc yaptılar. Sonra ben babam Zübeyr b. el-Avvâm (r.a.)'le birlikte hacc yaptım. O da ilk olarak Kâbe'yi tavaf etti; sonra umreye çevirmedi. Sonra Muhâcir ve Ensâr'ın da böyle yaptıklarını ve hacclarını umreye çevirmediklerini gördüm. Son olarak da İbn Ömer (r.a.)'nin böyle yaptığını ve haccını bozup umreye çevirmediğini gördüm. İşte İbn Ömer (r.a.) onların arasında, neden ona sormuyorlar? Öncekilerden (Mütekaddimûn) hiç kimse Mekke'ye vardığı zaman Kâbe'yi tavaf etmeden önce başka bir şey yapmaz (İlk tavaf yapar) ve daha sonra da ihrâmdan çıkmazdı. Annemim ve halamın da Mekke'de ilk olarak Kâbe'yi tavaf ettiklerini; sonrasında ise ihrâmdan çıkmadıklarını gördüm."⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 195, 3900.

⁷⁴⁶ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 78, 1641; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 29, 190 (1235).

٢٨٥٩ - عن وبرة ، قال : كنت جالسا عند ابن عمر ، فجاءه رجل ، فقال : أياصلح
بى أن أطوف بالبيت قبل أن أتى الموقف ؟ فقال : نعم ، فقال : فإن ابن عباس يقول :
لا تطف بالبيت حتى تأتى الموقف ، فقال ابن عمر : فقد حج رسول الله ﷺ ،
فطاف بالبيت قبل أن يأتى الموقف ، فبقول رسول الله ﷺ أحق أن تأخذ ، أو بقول ابن
عباس إن كنت صادقا ؟

295-2859. **Vebre** rivâyet etmiştir: İbn Ömer (r.a.)'nin yanında oturuyordum. Bir adam geldi ve "Vakfe yerine varmadan önce Kâbe'yi tavaf etmem uygun olur mu?" diye sordu. İbn Ömer (r.a.), "Evet" diye cevap verdi. Adam, "İbn Abbâs (r.a.), 'Hayır! Vakfe yerine varmadan önce Kâbe'yi tavaf yapma' dedi" deyince İbn Ömer (r.a.), şöyle dedi: "Rasûlullah (s.a.v.) hacc yapmıştır ve vakfe yerine (Arafat) gitmeden önce Kâbe'yi tavaf etmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'in sözüyle amel etmen gerekmez mi? Yoksa İbn Abbâs (r.a.)'nin sözüne mi güveniyorsun?"⁷⁴⁷

İbn Abbâs (r.a.) ile **İbnü'z-Zübeyr (73/692)** (r.a.)'in ihtilaf ettikleri Temettu' haccı feshedip umreye çevirme şeklinde olan Temettu' haccıdır. Rasûlullah (s.a.v.), hacc yaptığı zaman sahâbeye hacclarını feshedip umreye çevirmelerini emretmişti. Bu emir her yıl için değil; sadece o sene içindir.⁷⁴⁸ Hz. Ömer (r.a.)'in, "Siz haccınızı umrenizden ayırın! Çünkü bu şekilde, haccınız ve umreniz daha güzel olur" sözü Hanefîlerin şu görüşüne delildir: Haccı ve umreyi ayrı ayrı iki seferde yapmak, Kırân ve Temettu' haccından daha faziletlidir.⁷⁴⁹ Hz. Ömer (r.a.)'in, "Haccınız ve umreniz için daha güzel olan, ikisi için ayrı ayrı yolculuk yapmanızdır." sözü, haccı ve umreyi ayrı ayrı iki seferde yapmanın daha faziletli olduğuna delildir.

İmam Muhammed der ki: "Kişi umre yaptıktan sonra memleketine döner; sonra gelip hacc yaptıktan sonra memleketine döner. Böylece ayrı ayrı ihrâmla yaptığı için, Kırân haccından daha faziletli olur. Ancak Kırân haccı, İfrad haccı ile Mekke'den yapılan umreden ve Temettu' haccı ile Mekke'den yapılan haccdan daha faziletlidir. Çünkü Kırân haccı yapan haccı ve umreyi memleketinden gelerek

⁷⁴⁷ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 28, 187 (1233).

⁷⁴⁸ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3287.

yapmıştır. Temettu' haccı yaparsa haccı Mekke'den yapılmış olur. Kırân haccı daha faziletlidir. İmam Ebû Hanîfe'nin görüşü bu şekildedir.⁷⁵⁰

Ebû Nadra rivâyetinde geçen Hz. Ömer (r.a.)'in yasakladığı Temettu', haccı feshedip umreye çevirme şeklindeki Temettu' haccıdır. Çünkü Hz. Ömer (r.a.), “Şüphesiz ki Allah Teâlâ, Rasûlü Hz. Muhammed (s.a.v.)'e dilediğini dilediği şekilde helal kılar” demiştir. Bu söz, bu şekilde bir Temettu'nün sadece Rasûlullah (s.a.v.)'in ashâbına o seneye ait olduğunu açıkça göstermektedir. Haccı feshetmeden yapılan Temettu' haccı ise Bakara sûresindeki “Kim hacc aylarına kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir hedy (kurban) kessin.”⁷⁵¹ âyeti ile açıklanmış olmalıdır.⁷⁵²

Ebû Zerr (32/653) (r.a.) rivâyetleri, haccı feshedip umre yapmanın, Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbeye ait olduğunu, bu konuda sadece onlara izin verdiğini, başkaları için bunun söz konusu olmadığına delildir.

Bilâl b. Hâris (60/680) (r.a.), Allah Teâlâ'nın bir lütfu olarak, haccın feshi ile ilgili konunun net bir şekilde anlaşılabilmesi ve çeşitli şekillerde tevil edilemeyeceği bir soru sormuştur: “Bu, sadece bizim için mi; yoksa tüm insanlar için geçerli mi?” Rasûlullah (s.a.v.), “Bize ait” diye çok net bir cevap vermiştir.

Tânevî der ki: İbrâhîm et-Teymî ve Ebû Nadra rivâyetleri, muta nikâhı ile Temettu' haccının, Rasûlullah (s.a.v.) ashâbına ait olduğuna başka bir delildir. Ashâba ait olduğu hükmünü, Hz. Ömer (r.a.) ile Hz. Ebû Zerr (r.a.)'in görüşü olarak yorumlamak caiz değildir. Çünkü özel hükümler ancak delille sabit olur. Âlimlerin çoğu Hz. Ömer (r.a.) ile Hz. Ebû Zerr (r.a.)'in bu konudaki sözlerinin, kesin olarak Rasûlullah (s.a.v.)'den işittikleri görüşündedirler. Allah'a ve Rasûlü Hz. Muhammed (s.a.v.)'e îman eden, Hz. Ömer (r.a.)'in üstünlüğünü, Rasûlullah (s.a.v.)'e olan aşkını bilen bir insan, Temettu' haccı konusunda daha önce Rasûlullah (s.a.v.)'den bir şey işitmeden; sadece kendi görüşü ile onu yasakladığını ve Rasûlullah (s.a.v.) ashâbına has kıldığını söyleyebilir mi? Hz. Ömer (r.a.) kendi görüşü ile bir şey tahsis edecek olsaydı, Rasûlullah (s.a.v.)'den sonra uygulanmasının bir illeti kalmayan remeli yasaklardı.⁷⁵³ Çünkü Hz. Ömer (r.a.), “Niçin remel yapar, omuzları silkerek çalımı

⁷⁴⁹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3288.

⁷⁵⁰ İmam Muhammed, *Muvatta'*, VI, 397.

⁷⁵¹ Bakara, 2/196.

⁷⁵² Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3290.

⁷⁵³ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3300, 3301.

çalımlı yürürüz?! Şimdi sıkıntılar ortadan kalkmış, Allah Teâlâ İslâm'ı üstün kılmış, küfrü ve kâfirleri mağlup etmiştir. Bununla birlikte biz, Rasûlullah (s.a.v.) zamanında yaptığımız hiçbir şeyi terk etmeyiz”⁷⁵⁴ demiştir.

Urve (r.a.)’in “Hacc için ihrâma giren kişi, ancak haccını tamamladıktan sonra ihrâmdan çıkar” sözü, haccın feshedilip umreye çevrileceğini söyleyenlere cevaptır. Urve (r.a.)’in, Hulefâ-i Râşidîn, Muhâcir ve Ensâr’ın uygulamalarından çokça delil getirmesi icmâ oluştuğunun delilidir. Müslümanların bu konuda ittifâk ettiklerine delildir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve İmam Şâfî bu görüştedirler. Ahmed b. Hanbel ve Ehl-i Hadisten bazıları, haccı feshedip umreye çevirmenin herkes için caiz olduğu görüşündedirler.⁷⁵⁵

Nevevî, Âlimlerin çoğunluğu, haccı feshedip umreye çevirmenin, o yıl sahâbeye ait olduğu ve daha sonraki yıllarda bunun caiz olmadığı görüşündedir. Cahiliyye döneminde hacc aylarında umre yapmanın haram kabul edilmesini ortadan kaldırmak amacıyla sadece o yıl böyle yapmaları emredilmiştir.⁷⁵⁶

“Vakfe yerine varmadan önce Kâbe’yi tavaf yapma” sözünü ve “Hacı olsun olmasın Kâbe’yi tavaf eden ihrâmdan çıkar” görüşü sadece İbn Abbâs (r.a.)’ye aittir.⁷⁵⁷ İbn Abbâs (r.a.) ile Urve (r.a.) arasında şöyle bir tartışma yaşandığı haber verilmiştir: Urve (r.a.), İbn Abbâs (r.a.)’ya “Allah Teâlâ’dan korkmuyor musun da Temettu’ haccına izin veriyorsun?” dedi. İbn Abbâs (r.a.), “Annene sor ey küçük Urve” dedi. Urve (r.a.), “Ancak Hz. Ebû Bekr (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) bu şekilde yapmadılar” dedi. İbn Abbâs (r.a.), “Allah Teâlâ size azap edinceye kadar vazgeçmeyeceğinizi görüyorum. Size Rasûlullah (s.a.v.)’den rivâyet ediyorum. Siz ise Hz. Ebû Bekr (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)’in yaptıklarını söylüyorsunuz” dedi. Bunun üzerine Urve (r.a.), “Onlar Rasûlullah (s.a.v.)’in sünnetini senden daha iyi bilir ve ona uyarlar” diye cevap verdi.⁷⁵⁸ Urve (r.a.), İbn Abbâs (r.a.)’yi, ilmi ve bilgisi ile değil; Hz. Ebû Bekr (r.a.), Hz. Ömer (r.a.)’in tevâtür derecesine ulaşan ve insanların

⁷⁵⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 50, 1887.

⁷⁵⁵ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3305.

⁷⁵⁶ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, VIII, 203.

⁷⁵⁷ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullâh, *Neylû’l-evtâr*, Dâru’l-Hadîs, Kahire 1413/1933, IV, 327.

⁷⁵⁸ İbnü’l-Kayyim, Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb b. Said Şemseddîn, *Zâdü’l-me’âd*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1415/1994, II, 191.

kabul ettiği görüşleriyle ilzâm etmiştir. Bu nedenle İbn Abbâs (r.a.) susmuş ve “Ben Hz. Ebû Bekr (r.a.)’i ve Hz. Ömer (r.a.)’i senden daha iyi bilirim” dememiştir.⁷⁵⁹

Haccı feshetme konusundaki rivâyetlerde, sahâbe görüşlerine ve ileri gelen sahâbenin uygulamalarıyla amel etmek gerekir. Hz. Ömer (r.a.)’in, haccı feshetmeyi yasakladığını, insanların bu uygulamasına son verdiğini, Hz. Osman (r.a.)’in de böyle hareket ettiğini, feshi Rasûlullah (s.a.v.)’in ashâbına has kıldığını, Ebû Zerr (r.a.) ve Bilâl el-Müzenî (r.a.) rivâyetlerinin onları desteklediğini görmekteyiz. İnsanlar, İbn Abbâs (r.a.)’nin, insanları birbirine düşüren fetvasını kabul ve amel etmemişlerdir.⁷⁶⁰

9.10. Hacc-ı Kırân Yapan Kişinin İki Kez Tavaf ve İki Kez Sa’y Yapması

٢٨٦٠ - عن علي رضي الله عنه : أنه جمع بين الحج والعمرة ، فطاف طوافين ، وسعى سعين ، وحدث : أن رسول الله ﷺ فعل ذلك

296-2860. Hz. Ali (r.a.)’in, Hacc ile umreyi birleştirdiği (Temettu’ veya Kırân haccı), İki defa tavaf, iki defa sa’y yaptığı ve “Rasûlullah (s.a.v.)’in de böyle yaptı” dediği rivâyet edilmiştir.⁷⁶¹

٢٨٦١ - عن حماد بن عبد الرحمن الأنصاري ، عن إبراهيم بن محمد بن الحنفية ، قال: طفت مع أبي وقد جمع الحج والعمرة ، فطاف لهما طوافين ، وسعى لهما سعين، وحدثني أن عليا رضي الله عنه فعل ذلك ، وحدثه : أن رسول الله ﷺ فعل ذلك .

297-2861. Hammad b. Abdurrahmân el-Ensârî, İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hanefîyye’den şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Hacc ve umreyi beraber yapan babamla birlikte tavaf yaptım. O, ikisi için iki defa tavaf iki defa sa’y yaptı. Bana

⁷⁵⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3308.

⁷⁶⁰ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3310.

⁷⁶¹ İbn Hacer, *ed-Dirâye*, II, 35.

“Hz. Ali (r.a.)’in, Rasûlullah (s.a.v.) böyle yaptı dediğini ve kendisinde böyle yaptığını haber verdi” dedi.⁷⁶²

٢٨٦٢- أخبرنا أبو حنيفة، ثنا منصور بن المعتمر، عن إبراهيم النخعي، عن أبي نصر

السلمي، عن علي بن أبي طالب، قال: إذا أهملت بالحج والعمرة فطف لهما طوافين، واسع لهما سعيين بالصفاء والمروة، قال منصور: فليقت مجاهدا وهو يفتي بطواف واحد لمن قرن، فحدثته بهذا الحديث، فقال: لو كنت سمعته لم أفت إلا بطوافين، وأما بعده فلا أفتي إلا بهما

298-2862. **İmam Ebû Hanîfe**, Mansûr b. Mu'temir, İbrâhîm en-Nehâî, Ebû Nasr es-Sülemî yoluyla Ali b. Ebû Tâlib (r.a.)’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Hacc ve umrenin ikisine birlikte ihrâma girdiğinde her ikisi için de iki defa tavaf, iki defa da Safâ ile Merve arasında sa'y yap." Mansûr der ki: "Mücâhid, Kırân haccı yapanın bir kere tavaf etmesi gerektiğine fetva veriyordu. Yanına gittim ve bu hadisi kendisine rivâyet ettim. Bunun üzerine O: "Şayet bunu daha önceden duymuş olsaydım bu şekilde fetva vermezdim. Bundan sonra onunla (İki defa tavaf yapılacağına) fetva veririm"⁷⁶³ dedi.

٢٨٦٣ - حدثنا هشيم، عن منصور بن زاذان، عن الحكم، عن زياد بن مالك: أن عليا وابن مسعود رضي الله عنهما قالا: القارن يطوف طوافين بطريق سعيد بن منصور بسنده قالا: القارن يطوف طوافين، ويسعى سعيين.

299-2863. **Hüseyim**, Mansûr b. Zâzân, Hakem, Ziyâd b. Mâlik yoluyla rivâyet edildiğine göre Hz. Ali (r.a.) ve İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demişlerdir: "Kırân haccı yapanın, iki tavaf yapması gerekir."⁷⁶⁴ Tahâvi, Sa'îd b. Mansûr yoluyla Hz. Ali (r.a.)

⁷⁶² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IX, 280.

⁷⁶³ Dârekutnî, *Sünen*, III, 308, 2634; İmam Muhammed, *el-Âsâr*, II, 322.

⁷⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 291, 14313.

ve İbn Mes'ûd (r.a.)'in şöyle dediklerini rivâyet etmiştir: "Kırân haccı yapanın iki defa tavaf ve iki defa sa'y yapması gerekir."⁷⁶⁵

٢٨٦٤ - عن حماد بن سلمة ، عن حماد بن أبي سليمان، عن إبراهيم النخعي : أن الصبي بن معبد قرن بين الحج والعمرة فطاف لهما طوافين ، وسعى سعيين ، ولم يحل بينهما وأهدى ، وأخرجه بذلك عمر بن الخطاب ، فقال : هديت لسنة نبيك ﷺ

300-2864. Hammad b. Seleme, Hammad b. Ebû Süleyman yoluyla İbrâhîm en-Nehâî'den şöyle rivâyet etmiştir: "Sabiyy b. Ma'bid hacc ve umreyi birlikte yaptı. (Kırân haccı) Biri hacc diğeri de umre için olmak üzere iki defa tavaf ve iki defa sa'y yaptı. Umre ile hacc arasında ihrâmıdan çıkmadı ve hedy (Mekke'ye hacca giderken götürdüğü kurbanlık) kesti." Hz. Ömer (r.a.)'in, onun bu yaptığı hoşuna gitti ve "Nebi (s.a.v.)'in sünnetine uygun yaptın"⁷⁶⁶ dedi.

٢٨٦٥ - حدثنا أبو محمد بن صاعد ، ثنا محمد بن يحيى الأزدي ، ثنا عبد الله بن داود ، عن شعبة ، عن حميد بن هلال ، عن مطرف ، عن عمران بن حصين : أن النبي ﷺ طاف طوافين وسعى سعيين

301-2865. Ebû Muhammed b. Sa'd, Muhammed b. Yahyâ el-Ezdî, Abdullâh b. Dâvûd, Şu'be, Humeyd b. Hilâl, Mutarrîf yoluyla İmrân b. Husayn (r.a.)'den gelen rivâyette Rasûlullah (s.a.v.)'in, iki defa tavaf ve iki defa da sa'y yaptığı haber verilmiştir.⁷⁶⁷

٢٨٦٦ - حدثنا حفص بن غياث ، عن حجاج ، عن الحكم ، عن عمرو، عن الحسن بن على رضى الله عنهما، قال : إذا قرنت بين الحج والعمرة فطف طوافين، واسع سعيين.

⁷⁶⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 205, 3941.

⁷⁶⁶ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, I, 98, 478.

302-2866. Hafs b. Ğıyas, Haccac, Hakem, Amr, yoluyla gelen bir rivâyette Hasan b. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Umre ile haccı birleştirdiğin zaman iki defa tavaf, iki defa sa'y yap."⁷⁶⁸

Mucâhid, müçtehid bir imamdır. Hicazlıların hadislerini en iyi bilenlerdendir. Hz. Ali (r.a.)'in rivâyeti kendisine ulaşmadığı için önceleri Kırân haccı yapan kişinin bir defa tavaf yapmasının yeterli olacağına fetva verdiği, Iraklılar kendisine Hz. Ali (r.a.)'in iki tavaf ve iki sa'y yapması gerektiğini haber verince onu kabul etmiştir. Ömrünün sonunda uzun süre aralarında kaldığı için Iraklıların Hz. Ali (r.a.)'den yaptıkları rivâyetin sahih olduğu kanaatine varmıştır. Çünkü Hz. Ali (r.a.)'in rivâyet, görüş ve fetvalarını en iyi bilenler onlardı. Mucâhid, hadisi istinbat etmiş ve önceki görüşünü terk etmiştir. Müçtehid bir imamın böyle yapması, onu sahih kabul ettiği anlamındadır.⁷⁶⁹

Tânevî der ki: Kırân haccı yapan kişi bir tavaf ve bir sa'y yapar görüşünde olanların delil olarak dayandıkları râvilerin (Hz. Âişe (r.anhâ) ve Câbir (r.a.)) ihrâmları Rasûlullah (s.a.v.)'in ihrâmı gibi değildi. Çünkü onlar Kırân haccına niyet etmiş değillerdi. Bunun delili, ihrâmı Rasûlullah (s.a.v.) gibi olan Hz. Ali (r.a.) ve benzerlerinin hadisidir. Onlar Kırân haccı yaptıkları için Kırân haccına ait olan hükümleri diğerlerinden daha iyi bilirler. Hz. Ali (r.a.) Kırân haccı yapana iki defa tavaf ve iki defa sa'y yapmalarını emretmiş ve Rasûlullah (s.a.v.)'in böyle yaptığını haber vermiştir. "Bir şeyi isbât eden haber, onu nefyeden (Olmadığını söyleyen) haberden önceliklidir." Ayrıca "Sadece bir defa tavaf etti" diyenlerin sözü, onların ikinci tavafı görmediklerine de yorumlanır. "İki defa tavaf ve iki defa sa'y yapmıştır" diyenler ise diğerlerinin görmediklerini, onların olmadığını söyledikleri şeyin varlığını ortaya koymuşlardır. Rasûlullah (s.a.v.) ile aynı menâsiki yapanların dedikleri alınır, diğerlerinin ki terk edilir.⁷⁷⁰

Câbir (r.a.)'in rivâyet ettiği uzun hadis de ve diğer bazı rivâyetlerde görüldüğü üzere Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'ye vardıklarında tavaf yapmıştır. Hz. Âişe (r.anhâ), Câbir (r.a.) ve diğer sahâbî tarafından rivâyet edilen hadislerde de görüldüğü gibi Kurban bayramı günü Mina'dan döndükten sonra tekrar tavaf

⁷⁶⁷ Dârekutnî, *Sünen*, III, 307, 2632.

⁷⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 295, 14314.

⁷⁶⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3313.

⁷⁷⁰ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3328.

etmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'in bir değil, iki defa tavaf yaptığında asla şüphe yoktur.⁷⁷¹

9.11. Temettu' ve Kırân Hacclarının Mîkat Sınırları Dışında İkamet Edenler İçin Olduğu ve Hedy Kesmelerinin Gerekliği

٢٨٦٧ - عن ابن عباس رضى الله عنهما : أنه سئل عن متعة الحج ؟ فقال : أهل

المهاجرون والأنصار وأزواج النبي ﷺ في حجة الوداع ، فأهللنا ، إلى أن قال بعد ذكر التمتع : فإذا فرغنا من المناسك جئنا ، فطفنا بالبیت وبالصفاء والمروة ، فقد تم حجنا ، وعلينا الهدى ، كما قاله تعالى : ﴿ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ﴾ إلى أمصاركم ، الشاة تجزىء ، فجمعوا نسكين فى عام بين الحج والعمرة ، فإن الله تعالى أنزله فى كتابه ، وسنة نبيه ﷺ ، وأباحه للناس غير أهل مكة ، قال الله : ﴿ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾ ، وأشهر الحج التى ذكرها الله تعالى : شوال ، وذو القعدة ، وذو الحجة ، فمن تمتع فى هذه الأشهر فعليه دم أو صوم

303-2867. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'ya Temettu' haccı soruldu. O şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.v.)'in zevceleri, Muhâcir ve Ensâr'ın zevceleri Vedâ haccında ihrâma girdiler. "Biz de ihrâma girdik" Temettu'u zikrettikten sonra, "Biz hacc menâsikini tamamlayıp, (Mekke'ye) geldik, Kâbe'yi tavaf yaptık. Safâ ile Merve arasında sa'y yaptık. Haccımızı tamamladık ve bize kurban kesmek vacip oldu. Nitekim Allah Teâlâ "Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır..."⁷⁷² buyurmuştur. Kurban olarak koyun yeterlidir. Sahâbeler bir sene içinde iki menâsiki; yani hacc ile umreyi birleştirdiler. Allah Teâlâ bunu kitabında bildirdi, Nebîsi (s.a.v.) bunu sünneti ile nasıl yapılacağını gösterdi. Bunu Mekke'li olmayanlara has kıldı. Allah Teâlâ "Bu âilesi Mescid-i

⁷⁷¹ Tânevî, a.g.e., VII, s. 3330.

Haram'da (Mekke ve civarında) oturmayanlar içindir..."⁷⁷³ buyurdu. Allah Teâlâ'nın zikrettiği hacc ayları; Şevvâl, Zilka'de ve Zi'l-hicce'dir. Kim bu aylarda Temettu' yaparsa (Hacc ve umre yaparsa) kurban kesmesi bulamazsa oruç tutması gerekir.⁷⁷⁴

٢٨٦٨ - حدثنا ابن بشار، ثنا عبد الرحمن، ثنا عبد الله بن المبارك، عن عبد الرحمن ابن يزيد بن جابر، عن مكحول : ﴿ ذلك لمن لم يكن أهله حاضري المسجد الحرام ﴾ قال : من كان دون المواقيت حدثنا المثني ، ثنا سويد ، أخبرنا ابن المبارك بإسناده مثله إلا أنه قال : ما كان دون المواقيت إلى مكة

304-2868. **İbn Beşşar**, Abdurrahmân, Abdullâh b. Mübârek, Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir yoluyla Mekhûl'ün "Bu, âilesi Mescid-i Haram'da (Mekke ve civarında) oturmayanlar içindir" âyetinden maksadın, "Mîkat'ın içinde oturanlar" dediğini rivâyet etmişlerdir. Müsennâ, Süveyd ve İbnü'l-Mübârek isnadı ile önceki rivâyetin benzerini rivâyet etmiştir. Râvî bu rivâyette, "Mîkat'ın içinde oturanlar" yerine, "Mîkat'ın içindeki yerler"⁷⁷⁵ demiştir.

٢٨٦٩ - حدثنا الحسن بن يحيى ، قال : أخبرنا عبد الرزاق ، عن معمر ، عن رجل ، عن عطاء قال : من كان أهله دون المواقيت فهو كأهل مكة لا يتمتع

305-2869. **Hasan b. Yahyâ**, Abdürrezzâk, Ma'mer, bir adam aracılığıyla Atâ'dan şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Âilesi, Mîkat sınırından içerde oturanlar Mekkeliler gibidir, Temettu' haccı yapamazlar.⁷⁷⁶

٢٨٧٠ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن حماد ، عن إبراهيم ، في رجل من أهل مكة اعتمر في أشهر الحج ، ثم حج من عامه ذلك قال : ليس عليه هدى لمتعته

⁷⁷² Bakara, 2/196.

⁷⁷³ Bakara, 2/196.

⁷⁷⁴ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 37, 1572.

⁷⁷⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 440.

وقال : وبه نأخذ ، وهو قول أبي حنيفة ، وذلك لقول الله تعالى : ﴿ ذَلِكْ
لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾

306-2870. İmam Ebû Hanîfe Hammad'dan o da İbrâhîm (en-Nehâî)'den; Mekke'de oturan birinin hacc aylarında umre, sonra da aynı sene içinde hacc yaptığını rivâyet etmiştir. İbrâhîm; "Temettu' haccı yapmış olmasından dolayı onun kurban kesmesi gerekmez" demiştir. İmam Muhammed, "Biz de bu görüşteyiz. İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebi de budur. Çünkü Allah Teâlâ: 'Bu, âilesi Mescid-i Haram'da (Mekke ve civârında) oturmayanlar içindir' buyurmaktadır"⁷⁷⁷ demiştir.

“Âilesi Mescid-i Haram'da (Mekke ve civârında) oturmayanların kimler olduğunda ihtilaf edilmiştir. İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İmam Mâlik'e göre Mekke ve civârında oturanların Temettu' veya Kırân haccı yapması mekruh değildir. Ancak Mekke'lilerden Temettu' haccı yapanın kurban kesmesi gerekmez. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ise, Mekke'linin Temettu' veya Kırân haccı yapması mekruhtur. Yaparsa ceza kurbanı kesmesi gerekir. Bu iki hacc türü âfâkiler (Mikât sınırları dışında yaşayanlar) için müstehâbtır. Temettu' veya Kırân hacclerından birisini eda ederlerse kendilerine şükür olarak kurban kesmeleri gerekir.”⁷⁷⁸

9.12. Kırân veya Temettu' Haccı Yapan Bir Kimsenin Kurban Bulamazsa Son Günü Arefe Olmak Üzere Üç Gün Oruç Tutması Gerektiği

٢٨٧١ - عن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه ، قال : أمرني النبي ﷺ أن أنادي
أيام منى : إنها أيام أكل وشراب ، ولا صوم فيها ، يعني أيام التشريق .
ولفظ الطحاوي : إنها أيام أكل وشرب وبعال

307-2871. Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: Nebî (s.a.v.) bana Mina günlerinde halka şöyle söylememi emir buyurdu “Bu günler yeme içme günleridir,

⁷⁷⁶ Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, III, 440.

⁷⁷⁷ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 336.

⁷⁷⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, IX, 205.

bu günlerde (Teşrik günlerinde) oruç tutulmaz.”⁷⁷⁹ Hadisin Tahâvî’deki başka bir rivâyeti; “O günler yeme, içme ve aynı zamanda cinsellik günleridir”⁷⁸⁰ şeklindedir.

Tânevî der ki: Tahâvî, teşrik günlerinde oruç tutmayı yasaklayan hadisi birçok isnadla on altı sahâbeden rivâyet etmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)’den gelen bu rivâyetlerle teşrik günlerinde oruç tutmanın yasaklandığı anlaşılmaktadır. Rasûlullah (s.a.v.) ile hacc yapanların içinde hem Temettu’ hem de Kırân haccına niyetlenenler vardı. Rasûlullâh (s.a.v.) bunların hiçbirini ayırmadan hacılar Mina’da oldukları sırada oruç tutmayı yasak etmiştir. Bu hükme Temettu’ yapanlar da Kırân haccı yapanlar da dâhildir. Bununla anlaşılıyor ki teşrik günlerinde tutulan oruç hiç kimse hakkında Temettu’, Kırân, İhsâr, keffâret veya nafîle olarak geçerli olmaz. Bu, İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’in görüşüdür.⁷⁸¹ Bu hadis, teşrik günlerinin Kurban bayramının birinci gününden sonraki üç gün olduğuna da delildir. Çünkü bayram günü oruç tutulmayacağı konusunda ihtilaf yoktur.

Ebû Bekr er-Râzî (Cessâs) bu konuda şunları söyler: "Hacc günlerinde üç gün oruç..." âyetinde ki oruç, teşrik günlerinde oruç tutmak gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır. Bu günlerden başka günleri ifade eder. Çünkü bu günlerde hacc bitmiştir. O günlerde oruç tutmak caiz değildir. Bu günlerin hacc günleri olduğu ve hacc günlerinde tutulacak olan orucun bu günlerde tutulması gerektiği söylenirse, şu nedenlerle böyle olmadığını söyleriz:

- 1) Rasûlullah (s.a.v.)’in Mina günlerinde oruç tutmayı yasaklamış olması, bu günlerde oruç tutmayı kaldırmış ve onu tahsîs etmiştir. "Diğer günlerde oruç tutsun" âyetindeki hükmü de Rasûlullâh (s.a.v.)’in bu yasaklaması tahsîs etmiştir.
- 2) Bu günleri hacc günleri kabul ederek oruç tutmanın caiz olduğu söylenirse o zaman Kurban bayramının birinci günü de oruç tutmanın öncelikle olarak caiz olması gerekir. Çünkü bayramın birinci günü, hacca ait ameller için teşrik günlerinden daha çok tahsîs edilmiştir.
- 3) Rasûlullah (s.a.v.)’in "Hacc Arafat’tır" sözü ve "Hacc günlerinde üç gün oruç..." âyette geçen ile istenen orucun son gününün arefe günü olması gerekir.
- 4) Temettu’ haccı yapan kişinin kurban kesememişse, hacc günü olmasına rağmen bayramın birinci gününde oruç tutamayacağı konusunda icmâ vardır. Adı hacc günü

⁷⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 62, 1456; Tahâvî, *Şerhu Meâni’l-âsâr*, II, 244, 4096.

⁷⁸⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 394, 15265; Tahâvî, *a.g.e.*, II, 245, 4116.

⁷⁸¹ Tahâvî, *a.g.e.*, II, 246.

olmayan ve kendilerinde oruç tutulması yasaklanan günlerde oruç tutulmaması daha önceliklidir. Bayramın birinci gününden sonraya kalan hacca ait fiiller haccın aslî değil, tâbi fiilleridir. Öyleyse teşrik günleri hacc günleri değildir ve o günlerin orucu haccdaki oruç değildir.⁷⁸²

٢٨٧٢- حدثنا محمد بن خزيمة، ثنا حجاج بن المنهال، ثنا حماد بن سلمة، أنا حجاج، عن عمرو بن شعيب، عن سعيد بن المسيب: أن رجلا أتى عمر بن الخطاب يوم النحر، فقال: يا أمير المؤمنين! إني تمتعت ولم أهد ولم أصم في العشر، فقال: سل في قومك؟ ثم قال: يا معيقيب! أعطه شاة

308-2872. Muhammed b. Huzeyme, Haccâc b. Minhâl, Hammâd b. Seleme, Amr b. Şu'ayb, yoluyla Sa'îd b. el-Müseyyeb'den gelen bir rivâyete göre; Kurban bayramının birinci günü bir adam Hz. Ömer (r.a.)'e gelerek; "Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Temettu' haccı yaptım ama hedyi kesmedim, on gün oruç da tutmadım (ne yapmam gerekir?)" dedi. Hz. Ömer (r.a.) "halkına sor" sonra da "Yâ Muaykîb!"⁷⁸³ Ona bir koyun ver"⁷⁸⁴ dedi.

Tânevî der ki: Tahâvî bu hadisi İbn Ömer (r.a.)'den isnadıyla birlikte rivâyet ettikten sonra şöyle demiştir: Görülmüyor mu? Hz. Ömer (r.a.) ona (İmam Mâlik'in dediği gibi) "Bu günler teşrik günleridir, bu günlerde oruç tut" dememiştir. Aynı şekilde (İmam Şâfî'nin dediği gibi) "Teşrik günleri geçtikten sonra oruç tut" da dememiştir. Aksine "halkından kurban iste" dedi. Hz. Ömer (r.a.)'in o günlerde oruç tutmasını değil de, kurban kesmesini emir buyurması, ona göre Allah Teâlâ'nın Temettu' haccı yapana oruç tutmasını emrettiği günlerin, bayram günü ve peşinden gelen teşrik günleri olmayıp, bayramdan önceki günler olduğu görüşünde olduğuna açık bir delildir.⁷⁸⁵ Hz. Ömer (r.a.)'in, Temettu' haccı yapıp kurban kesemeyene teşrik günlerinden sonraki üç gün oruç tutmasının yeterli olmadığı görüşünde olduğunu gösterir. Çünkü aksi halde halkından kurban alabilmesi için para istemesini

⁷⁸² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, I, 368.

⁷⁸³ Bu zâtın adı, Tahâvî'de geçtiği üzere Muaykîb'dir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) hazînedeki âmil olarak görevlendirmişlerdir.

⁷⁸⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 248, 4126.

emretmez, on gün orucun tamamını teşrik günlerinden sonra tutmasını emretmesi gerekirdi.

İbnü'l-Hümâm (861/1457) *Şerhu Fethu'l-Kadîr*'de der ki: Buhârî'de Hz. Âişe (r.anhâ) ve İbn Ömer (r.a.)'den şöyle bir rivâyet vardır: “Teşrik günlerinde (Temettu' haccı yaptığı halde) kurban kesemeyenlerden başkasının oruç tutmasına ruhsat verilmedi.”⁷⁸⁶ İbn Ömer (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyetleri, o günlerde oruç tutmanın yasak olduğunu bildiren hadise, karşı delil olamaz. Çünkü kurban kesemeyenlerin bu günlerde oruç tutması gerektiğini söyleyenlere göre de, ruhsat verildiği bildirilen bu rivâyetin sahih ve merfû olduğu kesin olmadıkça, genel yasağı ifade eden hadisi tahsîs edemez. Bu rivâyeti İmam Şâfiî (Sanki durumundan şüphe etmiş gibi) "bana ulaştı" derken, diğerleri de “mevkûf” olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca İbn Ömer (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anhâ) rivâyetleri, Hz. Ömer (r.a.)'den rivâyet edilen habere de aykırıdır. Hz. Ömer (r.a.), oğlundan da Hz. Âişe (r.anhâ)'den de Kur'ân-ı ve sünneti anlama, yaşama ve uygulama söz konusu olduğunda daha basiretli ve gayretli olduğu şüphesiz herkesin bildiği ve kabul ettiği bir durumdur.⁷⁸⁷

٢٨٧٣- عن كعب بن مالك: أن رسول الله ﷺ بعثه وأوس بن الحدثان أيام التشريق، فناديا: أنه لا يدخل الجنة إلا مؤمن، وأيام منى أيام أكل وشرب

309-2873. **Ka'b b. Mâlik (r.a.)**'den rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) onu ve Evs b. el-Hadsân'ı, teşrik günlerinde şöyle söylemeleri için insanların yanına göndermiştir: “Cennete mü'minden başkası giremez. Mina günleri yeme ve içme günleridir.”⁷⁸⁸

٢٨٧٤- عن عمرو بن العاص، أنه قال لابنه عبد الله في أيام التشريق: إنها الأيام التي نهى رسول الله ﷺ عن صومهن، وأمر بفطرهن،

⁷⁸⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I, 431.

⁷⁸⁶ Buhârî, *Sahih*, 30 Savm 68, 1997.

⁷⁸⁷ İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamî es-Sivâsî, *Fethu'l-Kadîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut trs, II, 532.

⁷⁸⁸ Müslim, *Sahih*, 13 Sıyâm 23, 145 (1142).

310-2874. Amr b. el-As (r.a.) teşrik günlerinde oğlu Abdullâh (r.a.)’e şöyle demiştir: Bu günler, Rasûlullah (s.a.v.)’in kendilerinde oruç tutmayı yasakladığı, yenilip içilmesini emir buyurduğu günlerdir.⁷⁸⁹

٢٨٧٥- أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم، في الرجل يفوته صوم ثلاثة أيام في الحج، قال: عليه الهدى، لا بد منه ولو أن يبيع ثوبه. أخرجه محمد في “الآثار”

311-2875. İmam Ebû Hanîfe, Hammad yoluyla İbrâhîm en-Nehâî’den, hacda üç gün oruç tutması gerekip de tutamayan kişi hakkında şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Onun kurban kesmesi gerekir. Elbisesini satması gerekse bile mutlaka bunu yapması gerekir.”⁷⁹⁰

9.13. Temettu’ Haccının Şekli, Temettu’ Yapanın Hedy Götürmesi Gerektiği ve Bayram Günü Kurbanını Kesinceye Kadar İhrâmdan Çıkamayacağı

٢٨٧٦- عن الزهرى، عن سالم، عن أبيه، قال: تمتع رسول الله ﷺ في حجة الوداع بالعمرة إلى الحج وأهدى، فساق معه الهدى من ذى الحليفة، وبدأ رسول الله

⁷⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 14 Sıyâm 50, 2418.

⁷⁹⁰ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 338.

ﷺ فأهل بالعمرة، ثم أهل بالحج، وتمتع الناس مع رسول الله ﷺ بالعمرة إلى الحج، فكان من الناس من أهدى فساق الهدى، ومنهم من لم يهد، فلما قدم رسول الله ﷺ مكة قال للناس: «من كان منكم أهدى فإنه لا يحل من شيء حرم منه حتى يقضى حجه، ومن لم يكن منكم أهدى فليطف بالبيت وبالصفا والمروة، وليقصر وليحلل، ثم ليهل بالحج وليهد، فمن لم يجد هديا فصيام ثلاثة أيام في الحج، وسبعة إذا رجع إلى أهله». وطاف رسول الله ﷺ حين قدم مكة، فاستلم الركن أول شيء، ثم خب ثلاثة أشواط من السبع، ومشى أربعة أطواف، ثم ركع حين قضى طوافه بالبيت عند المقام ركعتين، ثم سلم فانصرف، فأتى الصفا فطاف بالصفا والمروة سبعة أطواف، ثم لم يتحلل من شيء حرم منه حتى قضى حجه، ونحر هديه يوم النحر، وأفاض فطاف بالبيت، ثم حل من كل شيء حرم منه، وفعل مثل ما فعل رسول الله ﷺ من أهدى فساق الهدى.

312-2876. İbn Şihâb ez-Zührî, Sâlim'den o da babasından rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Vedâ haccında hacc ile umreye birlikte niyet etti ve Zü'l-huleyfe'den itibaren beraberinde kurbanlık götürdü. Rasûlüllâh (s.a.v.) bu haccında, önce umre yapmaya sonra da hacc yapmaya niyetlendi. Diğer insanlar da Rasûlullah (s.a.v.)'le birlikte hacca ve umreye niyetlendiler. İçlerinde kurbanlık götürönlende vardı, götürmeyenlerde vardı. Mekke'ye vardıklarında Rasûlullâh (s.a.v.) onlara şöyle dedi: "Sizden kurbanlık (hedy) getirenlere haccını tamamlayıncaya kadar (ihrâm yasaklarından) haram olan hiçbir şey helal olmaz. Kurbanlık getirmeyenler ise, Kâbe'yi tavaf edip, Safâ ile Merve arasında sa'y yaptıktan sonra, saçlarını kısaltınsınlar veya tıraş etsinler (Umre ihrâmından çıkılmış olur). Sonra hacc için ihrâma girsinler ve kurban kessinler. Kurbanlık bulamayanlar hacc günlerinde üç gün, döndükten sonra da yedi gün oruç tutsunlar." Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'ye varınca Kâbe'yi tavaf yaptı. Hacer-i Esved'i selamladı. İlk üç şavtta koşar adımlarla, kalan dört şavtta ise normal bir yürüyüşle tavaf yaptı. Tavaf bittikten sonra Makâm-ı İbrâhîm'in yanında iki rek'at tavaf namazı kıldı. Namaz bitince Safâ tepesine gitti. Safâ ile Merve arasında sa'y (Safâ'dan Merve'ye dört gidiş, Merve'den Safâ tepesine üç geliş) yaptı. Haccını tamamlayıncaya kadar, ihrâm nedeniyle yasak olan hiçbir şeyi kendisine helal olmadı (ihrâmdan çıkmadı). Bayramın birinci günü olduğunda

kurbanını kesti. Kâbe’de Ziyaret (İfada) tavafını yaptı. Bundan sonra (İhrâm nedeniyle) yasak olan her şey helal oldu. Kurbanlık götürenlerin tamamı Rasûlullah (s.a.v.)’in yaptığı gibi yaptı.⁷⁹¹

٢٨٧٧- وفي حديث جابر الطويل عند مسلم: حتى إذا كان آخر طوافه على المروة فقال: «لو أنى استقبلت من أمرى ما استدبرت لم أسق الهدى، وجعلتها عمرة. فمن كان منكم ليس معه هدى فليحل وليجعلها عمرة».

313-2877. Müslim’deki **Câbir (r.a.)**’in uzunca bir rivâyetinde şu ilave vardır: Sa’yin son şavtını Merve’de bitirdiği zaman Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Gelecekte tekrar hacc yapacak olursam hedy (kurbanlık hayvan) sevk etmezdim. Haccımı da umreye çevirirdim. Sizlerden kimin yanında kurbanlık hayvan yoksa ihrâmdan çıksın, haccını da umreye çevirsin.”⁷⁹²

Kırân haccına niyet edenler hacc menâsikini bitirip kurbanını kesinceye kadar ittifakla ihrâmdan çıkamaz. Rasûlullah (s.a.v.), sadece kurbanlık sevk edenlerin ihrâmdan çıkmamalarını emretmiştir.

Temettu’ hacca niyetlenenlerin hepsi Mina’ya doğru yola çıkınca ihrâma girerler. Câbir (r.a.) rivâyet etmiştir: “Biz umre yaparak ihrâmdan çıkınca Rasûlullah (s.a.v.), bizim Mina’ya doğru yöneldiğimizi görünce ihrâma girmemizi emretti. Biz de Ebtah’da ihrâma girdik.”⁷⁹³

Temettu’ yapan kişi, beraberinde kurbanlık getirmişse hacc için Yevm-i Terviye (Zi’l-hicce’nin sekizinci) günü geldiğinde ihrâma girer. Haccını tamamlayarak kurbanını kesmedikçe ihrâmdan çıkamaz.⁷⁹⁴

⁷⁹¹ Buhârî, **Sahih**, 25 Hacc 104, 1692; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 174, 174 (1227).

⁷⁹² Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 19, 147 (1218).

⁷⁹³ Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 17, 139 (1214).

⁷⁹⁴ Şimdiki uygulama şöyledir: Temettu’ ve Kırân haccı yapmak isteyen hacı adayları hacc için Mekke’ye gitmeden önce kurban ücretlerini İslâm Kalkınma Bankası’na yatırmaktadırlar. Temettu’ haccı yapacak olanlar, Mekke’ye vardıklarında umre yapıp ihrâmdan çıkarlar. Zi’l-hicce’nin sekizinci otellerinde niyet ederek hacc için ihrâma girerler. Mina’ya değil, doğrudan Arafat’a giderler. Kırân haccı yapanlar ise haccını bitirip kurbanını kesinceye kadar ittifakla ihrâmdan çıkamaz.

9.14. Temettu' Haccına Niyetlenenlerin Telbiye'yi Kesme Zamanı

٢٨٧٨- عن ابن أبي ليلى، عن عطاء، عن ابن عباس: أن النبي ﷺ كان
يمسك عن التلبية في العمرة إذا استلم الحجر

314-2878. İbn Ebî Leylâ, Atâ yoluyla İbn Abbâs (r.a.)'dan rivâyet etmiştir: “Nebi (s.a.v.) umrede (Tavafa başlarken) Hacer-i Esved'i istilâm ettiği zaman telbiyeye son verirdi.”⁷⁹⁵

٢٨٧٩- عن ابن عباس رضى الله عنهما: أن النبي ﷺ قال: «يلبى المعتمر حتى
يستلم الحجر».

315-2879. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den rivâyet edilmiştir; “Umre yapan kişi, Hacer-i Esved'i istilâm edinceye kadar telbiye getirmeye devam eder.”⁷⁹⁶

٢٨٨٠- حدثنا أسامة بن زيد، عن عمرو بن شعيب، عن أبيه، عن جده: أن النبي ﷺ لبي يعنى فى عمرة القضية حتى استلم الركن.

316-2880. Üsâme b. Zeyd (r.a.), Amr b. Şu'ayb'den o da babası aracılığıyla dedesinden rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) kazâ umresi yaptığında Rûkn'ü (Hacer-i Esved'in bulunduğu köşe) selamlayıncaya kadar telbiye getirmeye devam etti.⁷⁹⁷

Âlimlerin çoğunluğunun görüşü; “Umre yapan kişi Hacer-i Esved'i istilâm edinceye kadar telbiyeyi kesmez” şeklindedir. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bu görüştedir. Bazıları Mekke'nin evlerine varıldığında telbiye kesilir görüşündedir. İmam Mâlik'e göre ise, Kâbe'yi gördüğünde keser. Çünkü umre, Kâbe'yi ziyaretir, onunla biter. Hanefîlerin delili, Rasûlullah (s.a.v.)'in kazâ umresinde, Hacer-i

⁷⁹⁵ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Menâsik 79, 919.

⁷⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 28, 1817.

Esved'i istilâm edince telbiyeyi kesmiş olmasıdır. Umrede amaç tavaftır. Öyleyse tavafa başlayınca telbiyeyi kesmek gerekir.⁷⁹⁸

Hacc yapanlar, telbiyeyi şeytan taşlamaya başlayınca keserler. Rasûlullah (s.a.v.)'in uygulaması bu şekildedir.

9.15. Temettu' İle İlgili Hükümler

٢٨٨١- عن ابن عباس في حديث طويل: أنه سئل عن متعة الحاج، فقال: أهل المهاجرون والأنصار، فذكر الحديث، وفيه: فجمعها نسكين في عام واحد بين الحج والعمرة، فإن الله أنزله في كتابه، وسنه نبيه، وأباحه للناس غير أهل مكة، قال الله تعالى: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرًا الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾. وأشهر الحج التي ذكره الله: شوال، وذوالقعدة، وذوالحجة، فمن تمتع في هذه الأشهر فعليه دم أو صوم.

317-2881. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den uzun bir hadiste şöyle rivâyet edilmiştir: İbn Abbâs (r.a.)'ye Haccın hacc ile umreyi birlikte nasıl yapacağı soruldu. O şöyle cevap verdi: Mucâhirler ve Ensâr ihrâma girdiler..." İbn Abbâs (r.a.), "İnsanlar bir senede iki menâsiki; hacc ile umreyi birleştirdiler. Allah Teâlâ, kitâbında bunu bildirdi. Nebîsi (s.a.v.) sünneti ile nasıl yapıldığını gösterdi. Bu haccı Mekke'li olmayanlara has kıldı. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Bu, âilesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir"⁷⁹⁹ Allah'ın zikrettiği hacc ayları; Şevvâl, Zi'l-ka'de ve Zi'l-hicce'dir. Bu aylarda hacc ve umreyi birlikte yapma imkânı olanların hedy kesmesi, buna imkân bulamazlarsa oruç tutması gerekir."⁸⁰⁰

٢٨٨٢- عن أبي جمرة قال: سألت ابن عباس عن المتعة، فأمرني بها، وسألته عن الهدى، فقال: فيها جزور، أو بقرة، أو شاة، أو شرك من دم.

⁷⁹⁷ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 115.

⁷⁹⁸ Merginâni, *el-Hidâye*, I, 153.

⁷⁹⁹ Bakara, 2/196.

⁸⁰⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 37, 1572.

318-2882. **Ebû Cemre'**den rivâyet edilmiştir; İbn Abbâs (r.a.)'ye muta'nın (Temettu') hükmünü sordum. Bana onu yapmamı emir buyurdu. Ve Hedy'i sordum. "O, deve, sığır, bir büyükbaş hayvana ortak olmak ya da koyundur"⁸⁰¹ dedi.

٢٨٨٣- عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر، أنه كان يقول: من اعتمر في أشهر الحج: في شوال، أو ذى القعدة، أو ذى الحجة، قبل الحج، ثم أقام بمكة حتى يدركه الحج، فهو متمتع إن حج، وعليه ما استيسر من الهدى. فإن لم يجد فصيام ثلاثة أيام في الحج، وسبعة إذا رجع.

319-2883. **Abdullâh b. Dinar**, İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Kim, hacc aylarında hacc yapmadan önce umre yapıp, hacc zamanına kadar Mekke'de kalır ve hacc'da yaparsa Temettu' haccı yapmış olur. Gücünün yettiği bir kurban kesmesi gerekir. Kurbanlık bulamazsa üç gün hacc günlerinde, yedi gün de haccdan döndükten sonra oruç tutması gerekir.⁸⁰²

٢٨٨٤- مالك، عن صدقة بن يسار، عن عبد الله بن عمر، أنه قال: والله لأن أعتمر قبل الحج وأهدى أحب إلى من أن أعتمر بعد الحج في ذى الحجة.

320-2884. **Sadaka b. Yesâr**, Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet etmiştir: "Allah'a yemin olsun ki, benim hacc'dan önce umre yaparak (Sonra hacc yapıp) kurban kesmem, bana hacc yaptıktan sonra Zi'l-hicce ayında umre yapmakdan çok daha hoşuma gider."⁸⁰³

٢٨٨٥- عن نافع: أنه خرج مع ابن عمر معتمرين في شوال، فأدركهما الحج وهما بمكة، فقال ابن عمر: من اعتمر معنا في شوال ثم حج فهو متمتع، عليه ما استيسر من الهدى. الحديث،

⁸⁰¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 102, 1688.

⁸⁰² Mâlik, *Muvatta'*, XX, 19, 1252.

⁸⁰³ İmam Mâlik, *a.g.e.*, XX, 19, 1248.

321-2885. Nâfi'den rivâyet edilmiştir: O ve İbn Ömer (r.a.), Şevvâl ayında beraber umre yaptılar. Onlar Mekke'de iken hacc vakti geldi. İbn Ömer (r.a.): "Kim bizimle Şevvâl'de umre yaptıktan sonra hacc da yaptıysa o, Temettu' yapmıştır. Onun gücünün yettiği bir kurban kesmesi gerekir."⁸⁰⁴

٢٨٨٦- حدثنا ابن حميد، ثنا هارون، عن عنبسة، عن ليث، عن عطاء، في رجل اعتمر في غير أشهر الحج، فساق هديا تطوعا، فقدم مكة في أشهر الحج، قال: إن لم يكن يريد الحج فلينحر هديه، ثم ليرجع إن شاء. فإن هو نحر الهدى وحل، ثم بدا له أن يقيم حتى يحج، فلينحر هديا آخر لتمتعه، فإن لم يجد فليصم.

322-2886. İbn Humeyd, Hârûn, Anbese, Leys yoluyla Atâ'dan, hacc aylarından önce umre yapıp, hacc zamanı Mekke'ye gelen ve yanında nafîle hedy bulunan kimse için: "Şayet hacc yapmak istemiyorsa, kurbanını kesip sonra isterse geri dönsün. Kurbanını kesip ihrâm'dan çıktıktan sonra hacc yapıncaya kadar Mekke'de kalmak isterse Temettu' için ayrı bir kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamazsa oruç tutsun"⁸⁰⁵ dediği rivâyet edilmiştir.

٢٨٨٧- اخبرنا ابو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم، في الرجل يقدم متمتعا في شهر رمضان فلا يطوف حتى يدخل شوال، قال: هو متمتع؛ لأنه طاف (لعمرتة) في أشهر الحج.

323-2887. İmam Ebû Hanîfe, Ramazan ayında Temettu' yapmak için gelip, Şevvâl ayına girinceye kadar tavaf etmeyen kimse hakkında Hammad kanalıyla İbrâhîm en-Nehâî'den rivâyet etmiştir: "O, Temettu' yapmıştır. Çünkü hacc aylarında umresi için tavaf yapmıştır."

İmam Muhammed, Bu kişinin umresi, ihrâma girdiği ayda değil, tavafını yaptığı aydadır. Bu İmam Ebû Hanîfe'nin de görüşüdür. Biz de bu görüşü

⁸⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 416.

⁸⁰⁵ Taberî, *a.g.e.*, III, 92.

benimsiyoruz” demektedir.⁸⁰⁶ Bu haber, Temettu’ haccı yapmış olmak için umrenin şart olduğuna ve umre yapmaktan maksadın ihrâm değil tavaf olduğuna delildir.

Bu konudaki rivâyetler hacc aylarında, önce umre yapıp sonra aynı sene hacc etmenin Temettu’ haccının şartlarından olduğuna ve bunu yapanın gücünün yettiği bir kurban kesmesi gerektiğini açıklamaktadır. Sadaka b. Yes’âr rivâyeti, hacc bittikten sonra Zi’l-hicce ayında umre yapmanın Temettu’ olmadığına delildir. Atâ’nın rivâyetinde, kişi daha önceden ihrâma girmiş bile olsa Temettu’nun şartının, umre tavafının hacc ayları içinde olması gerektiğine delildir. Bu hükümlerin tamamı İmam Ebû Hanîfe’nin de görüşüdür.⁸⁰⁷

Allah Teâlâ; “Hacc için güvende olduğunuz vakit kim hacc günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, gücünün yettiği bir kurban kesmesi gerekir...”⁸⁰⁸ buyurmuş, kurban kesmenin vacip olmasının illeti olarak hacc günlerine kadar umre ile faydalanmak olduğunu belirtmiştir. Bu hacc aylarında umre yapmak suretiyle gerçekleşir. Kişi hacc aylarında, hacc yapmayı da isteyerek umre yaparsa o Temettu’ haccı yapmış olur ve kurban kesmesi, kurban kesmeye gücü yetmez veya imkân bulamazsa oruç tutması gerekir. Bu orucu, hacc aylarında umre için ihrâma girdikten sonra, hacc ihrâmına girmeden önce tutar. İbn Abbâs (r.a.)’den şöyle rivâyet edilmiştir: “Temettu’ yapanın oruç tutacağı zaman, ihrâmı ile arefe gününe kadar olan günler arasındadır”⁸⁰⁹

Bu ihrâmdan maksat, umre ihramıdır. Çünkü Temettu’ haccı yapan kişi için ihrâma girmek ancak (Tevriye günü) Mina’ya hareket edileceğinde sünnettir. Bu nedenle hacc ihrâmı ile arefe günü arasında üç gün oruç tutacak bir vakit yoktur. Hanefîler bu görüştedir. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik, ancak hacc için ihrâma girdikten sonra tutulabilir. Ahmed b. Hanbel’e göre ise umre ihrâmından çıktıktan sonra oruç tutulabilir, görüşündedirler. Yedi gün oruç tutmak için müstehâb vakit, âilesinin yanına döndükten sonradır. Çünkü İbn Ömer (r.a.)’den merfû olarak şöyle rivâyet edilmiştir: “Kurbanlık bulamayan kimse üç gün hacc günlerinde, yedi gün de âilesinin yanına döndükten sonra oruç tutsun.” Bu orucu tutmanın caiz olduğu vakit ise, teşrik günleri çıktıktan sonradır. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, teşrik

⁸⁰⁶ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 337.

⁸⁰⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, X, s. 312, 313.

⁸⁰⁸ Bakara, 2/196.

⁸⁰⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 94.

günlerinden sonra bu orucu tutmanın caiz olduğu görüşündedirler. Malik ayrıca, bu yedi gün orucun peş peşe tutulmasının şart olmadığı görüşündedir.⁸¹⁰

Ulemâ, hacc ayları haricinde umre yapıp, sonra aynı yıl hacc yapan kişinin Temettu' yapmış olmayacağına icmâ etmişlerdir.⁸¹¹

9.16. Temettu' Yapmak İsteyip de Kurbanlık Götürmeyen Kişinin Durumu

٢٨٨٨ - أخبرنا مالك ، أخبرنا يحيى بن سعيد ، أنه سمع سعيد بن المسيب يقول :
من اعتمر في شوال أو ذي القعدة أو ذي الحجة ثم أقام حتى يحج فهو متمتع ، قد
وجب عليه ما استيسر من الهدى ، أو الصيام إن لم يجد هديا ، ومن رجع إلى أهله ثم
حج فليس بمتمتع .

324-2888. **İmam Mâlik**'in Yahyâ b. Sa'îd'den rivâyetine göre o, Sa'îd b. el-Müseyyeb'i şöyle derken dinlemiş: Şevvâl veya Zi'l-ka'de veya Zi'l-hicce aylarında umre yapan, hacc yapıncaya kadar (Mekke'de) kalırsa Temettu' haccı yapmış olur. Gücünün yettiği bir kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamazsa oruç tutması gerekir. Âilesinin yanına dönüp de sonra hacc yapan ise Temettu' yapmış olmaz.⁸¹²

٢٨٨٩ - عن ابن عمر ، قال : قال عمر : إذا اعتمر في أشهر الحج ثم أقام فهو
متمتع فإن رجع فليس بمتمتع

325-2889. **Abdullâh b. Ömer (r.a.)**'den Hz. Ömer (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hacc aylarında umre yapıp da (Mekke'de) kalan kişi Temettu' haccı yapmıştır. Âilesinin yanına dönerse Temettu' yapmış olmaz."⁸¹³

٢٨٩٠ - عن عطاء ، قال : من اعتمر في أشهر الحج ، ثم رجع إلى بلده ، ثم حج
من عامه فليس بمتمتع ذاك من أقام ولم يرجع

⁸¹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 418.

⁸¹¹ İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 413.

⁸¹² İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 153, 454.

326-2890. Atâ'dan rivâyet edilmiştir: Bir kimse hacc aylarında umre yapıp sonra memleketine dönse, sonra da aynı sene hacc yaparsa Temettu' haccı yapmış olmaz. Temettu' yapan, Mekke'de kalıp (Hacc'dan önce) memleketine dönmeyen kimsedir.⁸¹⁴

٢٨٩١ - أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم، في الرجل إذا أهل بالعمرة في غير أشهر الحج، ثم أقام حتى يحج أو رجع إلى أهله ثم حج: فليس بمتع، وإذا أهل بالعمرة في أشهر الحج، ثم رجع إلى أهله، ثم حج فليس بمتع، وإذا اعتمر في أشهر الحج، ثم أقام حتى يحج فهو متع،

327-2891. İmam Ebû Hanîfe, Hammad aracılığı ile İbrâhîm'den, hacc ayları haricinde umre için ihrâma girip, hacc yapıncaya kadar (Mekke'de) kalan veya âilesinin yanına dönen sonra gelip hacc yapan kişi hakkında şöyle demiştir: “O, Temettu' yapmış olmaz. Hacc aylarında umre için ihrâma girip, sonra âilesinin yanına giden sonra tekrar dönüp hacc yapan kimse de Temettu' yapmış olmaz. Ama hacc aylarında umre yapar ve haccı tamamlayıncaya kadar Mekke'de kalırsa işte o Temettu' yapmış olur.”⁸¹⁵

٢٨٩٢ - عن زيد الثقفي رضي الله عنه : أنه سأل ابن عباس رضي الله عنهما فقال :
أتينا عمارا فقضيناها ، ثم زرنا القبر ، ثم حججنا ، فقال : أنتم متمتعون

328-2892. Zeyd es-Sekafi'den rivâyet edildiğine göre o, İbn Abbâs (r.a.)'ya; biz umre yapmak için geldik ve umremizi tamamladık. Sonra kabri (Hz. Muhammed (s.a.v.)) ziyaret ettik. Sonra da hacc yaptık. “Bizim haccımızın durumu (Hükmü) nedir ?” diye sordu. İbn Abbâs (r.a.); “Siz Temettu' haccı yapmış oldunuz”⁸¹⁶ dedi.

Allah Teâlâ Mekke de ikâmet edenler ve Mekke'li hükmünde olanlar için Temettu' haccının olmadığını, bu haccın âfâkiler (Onların dışındakiler) için

⁸¹³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 156, 13006.

⁸¹⁴ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, III, 156, 13008.

⁸¹⁵ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 335.

olduğunu bildirmiştir. Bundaki gerekçe, Mekke'lilerin umre yaptıktan sonra ihrâmından çıkıp âilelerinin yanına dönebilmeleridir. Aynı gerekçe, umre ihrâmından çıktıktan sonra memleketlerine dönen yabancılar içinde geçerlidir. Çünkü o, umre ihrâmından çıktıktan sonra âilesinin yanına dönmüş ve Mekke de oturanlar gibi olmuştur.⁸¹⁷

Hiz. Ömer (r.a.)'in haberi, hacc ayları içinde umre yapıp da memleketine âilesinin yanına dönen kişinin Temettu' haccı yapmış olmayacağına delildir. Dört mezheb imamı da, geri dönmenin kapsamında ihtilâf etselerde bu konuda icmâ etmişlerdir. Bu dönmeyi Hanefîler kendi şehrine, Şâfiîler mîkat'a, Mâlikîler kendi şehrine veya oradan daha uzak bir mesafeye dönmek, Ahmed b. Hanbel ise umre yaptıktan sonra namazların kısaltılacağı kadar bir mesafe olarak kabul etmişlerdir.⁸¹⁸ Mezhep imamları, geri dönmenin Temettu' u bozduğunda ittifâk etmişlerdir.

Tânevî der ki: Zeyd es-Sekafî haberi, Temettu' haccı yapacak olan kişinin, umreyi yaptıktan sonra kendi memleketine değil de başka bir yere gitmiş olsa Temettu'nun bozulmayacağına delildir. Çünkü Medine'nin Mekke'ye çok uzak ve mîkat'ın dışında olduğunda şüphe yoktur. İbn Abbâs (r.a.) onların umreden sonra Medine'ye gitmelerini Temettu' u bozmadığını söylemiştir. Bununla Temettu' u bozan dönmenin, kişinin âilesinin yanına dönmek olduğu anlaşılmaktadır. İster uzak olsun ister yakın olsun başka bir yere dönmek değildir. Bu durumda olan kişi aynı yıl Mekke'ye döner de hacc yaparsa Temettu' haccı yapmış olur. Gücünün yettiği bir kurban kesmesi gerekir. Hiz. Ömer (r.a.)'in haberindeki mutlak dönmenin, İbn Abbâs (r.a.)'nin haberiyle âilenin yanına dönmek olduğu anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili olarak sahâbe ve tâbiûndan yaptığımız rivâyetlerden anlaşılmıştır ki, İmam Ebû Hanîfe imamlar arasında sahâbe ve tâbiûn sözlerine en çok uyan, akıl ve kıyas yolunu en az kullanan imamdır. Onun çok kıyas yaptığını, kendi kişisel görüşü ile fetva verdiğini söyleyenler, eserleri (Sahâbe ve tâbiûn haberlerini) bilmeyenler ve konu ile ilgili haberleri doğru olarak anlayamayanlardır. Bu haber aynı zamanda sahâbe ve tâbiûn'un Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyaret etmek için yolculuk yaptıklarına da delildir. Müçtehidler de bunu onlardan öğrenmişlerdir. Bu, Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyaretin ilk dönem müslümanlar tarafından

⁸¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 184.

⁸¹⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kurân*, I, 349.

⁸¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 413.

uygulanmadığını, bunu müçtehid imamların bilmediklerini söyleyenlere karşı delildir. Onların görüşlerini geçersiz kılmaktadır.⁸¹⁹

9.17. Hacc Aylarından Önce veya Sonra İhrâma Girmenin Mekruh Oluşu, Diğer Aylarda İhrâma Girmenin Geçerli Olup Olmadığı

۲۸۹۳ - عن ابن عمر رضى الله عنهما : أنه قال : أشهر الحج : شوال، وذو القعدة، وعشر من ذى الحجة

329-2893. Abdullâh b. Ömer (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: “Hacc ayları; Şevvâl, Zi’lka’de ve Zi’l-hicce’nin ilk on günüdür.”⁸²⁰

۲۸۹۴ - عن ابن عباس رضى الله عنهما، قال: من السنة ألا يحرم بالحج إلا فى أشهر الحج.

330-2894. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den; “Sünnet olan, hacc için ancak hacc ayları girdiğinde ihrâma girmektir” dediği rivâyet edilmiştir.⁸²¹

İbn Abbâs (r.a.) hadisi, hacc ayları girmeden önce hacc için ihrâma girmenin mekruh olduğuna delildir. Bu hadis bu konuyu çok net bir şekilde açıklamaktadır.

Tânevî der ki: Allah Teâlâ: “Hacc bilinen aylardadır”⁸²² ve “Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: "Onlar insanlar ve hacc için vakit ölçüleridir”⁸²³ buyurmuştur. Biz her iki âyetle de amel ediyoruz ve hacc için ihrâma her ayda girmenin caiz olduğunu, fakat hacca ait olan fiillerin sadece iki ay ve üçüncü ayın bir kısmında yapılabileceğini söylüyoruz. İhrâm, Hanefî ve Hanbelîlere göre haccın rükünlerinden değil, şartlarındandır. “Hacc bilinen aylardadır” âyeti, haccın şartlarının değil, sadece kendisinin ve rükünlerinin bu aylara has oluşunu gerektirir. Nitekim namaz vakti

⁸¹⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3362, 3363.

⁸²⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 33.

⁸²¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 33.

⁸²² Bakara, 2/197.

⁸²³ Bakara, 2/189.

girmeden önce abdest almak veya temizlik yapmak caizdir. Haccın bilinen aylarda farz oluşundan maksat, o aylarda hacc menâsikinin yapılacağı olmasıdır.⁸²⁴

Hacc ayları girmeden hacc için ihrâma girmek ihtilafsız mekruhtur. Çünkü o, vaktinden önce ihrâma girmektir. Mîkat mahalline varmadan hacc için ihrâma girmek sahih olmakla beraber mekruhtur. Hacc ayları girmeden ihrâma girildiğinde, hacc zamanına kadar ihrâmda kalınırsa bu da sahihtir. Ahmed b. Hanbel, Nehâî, Sevrî, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'in görüşleri böyledir. İmam Şâfiî böyle yapan kişinin ihrâmını umreye çevirmesi gerektiği görüşündedir.⁸²⁵

Hacc ayları girmeden ihrâma girecek kişinin, ihrâm yasaklarını çok iyi bilmesi ve dikkat etmesi gerekir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, Mekke-Medine yolu üzerindeki iki mîkat mahallinden Mekke'ye yakın olan "Cuhfe'ye kadar elbiseli halinden faydalanmak isteyen, bunu yapsın" buyurduğunu ve yine Rasûlullah (s.a.v.)'in hacc aylarında ihrâma girdiğini unutmamak ve sünnete uymak gerekir.

9.18. İhrâma Giren Kadının Âdet Görmesi Durumu

٢٨٩٥ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : خرجنا لا نرى إلا الحج ، فلما كنا بسرف حضت ، فدخل رسول الله ﷺ وأنا أبكى ، فقال : «مالك؟ أنفست؟» . قلت : نعم ، قال : «إن هذا أمر كتبه الله على بنات آدم ، فاقضى ما يقضى الحج ، غير ألا تطوفى بالبيت حتى تطهري»

331-2895. Hz. Âişe (r.anhâ)'den rivâyet edilmiştir: “Hacc'dan başka bir niyetimiz olmadığı halde Medine'den yola çıktık. Serif'te iken ben âdet oldum. Ağlıyordum. Rasûlullah (s.a.v.) yanıma girdi ve “Neyin var, yoksa âdet mi oldun?” dedi. Ben “Evet” dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.); “Bu Allah'ın Âdem (a.s.) kızlarına yazdığı (Takdir buyurduğu) bir hâldir. Sen hacıların yaptığı her şeyi yap, sadece temizleninceye kadar Kâbe'yi tavaf yapma”⁸²⁶ buyurdu.

⁸²⁴ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3368, 3369.

⁸²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 256.

⁸²⁶ Buhârî, *Sahih*, 6 Hayz 1, 294.

٢٨٩٦ - عن وكيع ، ثنا سفيان ، عن جابر ، عن عبد الرحمن بن الأسود ، عن أبيه ،
عن عائشة ، عن النبي صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلم ، قال : « الحائض
تقضى المناسك كلها إلا الطواف بالبيت »

332-2896. **Vekî**, Süfyân, Câbir, Abdurrahmân b. Esved, Esved ve Hz. Âişe (r.anhâ)'den Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Âdetli kadın, hacc menâsikinden, Kâbe’yi tavaf dışında hacının yaptığı her şeyi yapar.”⁸²⁷

Her iki hadis, âdet gören bir kadının, tavaf dışında hacın bütün menâsikini yerine getirebileceğine delildir. Hz. Âişe (r.anhâ) hadisinin bazı rivâyetlerinde şu ilâveler vardır: Rasûlullah (s.a.v.); “*Temiz olunca Kâbe’yi tavaf eder, Safâ ile Merve’de sa’y yaparsın*” buyurdu ve ekledi “*Artık hacc ve umrenin ikisinde ihrâmından çıkmış olursun.*” Hz. Âişe (r.anhâ); “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Zannediyorum ben, hacc sonuna kadar Kâbe’yi hiç havaf etmedim” dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “*Abdurrahmân, onu götür ve Ten'im'den (İhrâma girdikten sonra) umre yaptır*” buyurdular.⁸²⁸

Yine Hz. Âişe (r.anhâ)'nin: “İnsanlar hem hacc hem umre yapmış olarak dönüyorlar, ben sadece hacc yapmış olarak dönüyorum” dediğinde Rasûlullah (s.a.v.): “Mekke’ye geldiğimizden bu güne kadar sen Kâbe’yi hiç tavaf etmedin mi?” diye sordu. Hz. Âişe (r.anhâ): “Hayır! dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Âişe (r.anhâ)'nin kardeşi Abdurrahmân (r.a.)’e Hz. Âişe (r.anhâ)’yi Ten'im’e götürmesini sonra da umre yaptırmasını emir buyurdu.”⁸²⁹ Bu, onun başlamış olduğu, fakat yapamadığı umresinin kazâsı idi. Umresini yaptıktan sonra Rasûlullah (s.a.v.)’in: “Bu, (yapamadığın) umrenin yerinedir” buyurması buna delildir.⁸³⁰

⁸²⁷ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, XLI, 504, 25055.

⁸²⁸ Tânevî, **İ'lâü's-Sünen**, VII, s. 3369.

⁸²⁹ Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 17, 136 (1213).

⁸³⁰ Tânevî, **a.g.e.**, VII, s. 3371.

9.19. Temettu' Yapmaya Niyet Eden Bir Kadının, Umre Tavafinı Yapmadan Âdet Gördüğünde Yapması Gerekenler

٢٨٩٧ - عن عروة بن الزبير ، وعن عائشة رضى الله عنها زوج النبي ﷺ ، قالت :
خرجنا مع النبي ﷺ ، فى حجة الوداع ، فأهللنا بعمره ، ثم قال النبي ﷺ : « من كان
معه هدى ، فليهل بالحج مع العمرة ، ثم لا يحل حتى يحل منهما جميعا » . فقدمت
مكة وأنا حائض ، ولم أطف بالبيت ولا بين الصفا والمروة ، فشكوت ذلك إلى النبي
ﷺ ، فقال : « انقضى رأسك وامتشطى ، وأهلى بالحج ، ودعى العمرة » ، ففعلت ،
فلما قضينا الحج أرسلنى النبي ﷺ مع عبد الرحمن بن أبى بكر إلى التنعيم ،
فاعتمرت ، فقال : « هذه مكان عمرتك »

333-2897. Urve b. Zübeyr (r.a.), Hz. Âişe (r.anhâ)'den rivâyet etmiştir: Vedâ haccında Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte yola çıktığımızda, umre için ihrâma girdik. Rasûlullah (s.a.v.): “Beraberinde hedy bulunanlar hacc ve umreye birlikte niyetlensinler ve ikisini de tamamlayıncaya kadar ihrâmdan çıkmasınlar” buyurdu. Ben âdet gördüğüm halde Mekke'ye vardım. Kâbe'yi tavaf yapamadım. Safâ ile Merve arasında sa'y yapamadım. Bu durumu Rasûlullah (s.a.v.) 'e şikâyetle bulundum. Rasûlullah (s.a.v.): “Saç örgünü çöz (yikan) ve taran, (Umre ihrâmından çık) hacc için ihrâma gir, umreyi bırak” buyurdu. Ben de dediği gibi yaptım. Haccı tamamlayınca beni Abdurrahmân (r.a.) ile Ten'im'e gönderdi. Ben de (İhrâma girip) umre yaptım. Rasûlullah (s.a.v.) bana; “Bu, (yapamadığın) umrenin yerinedir”⁸³¹ buyurdu.

٢٨٩٨ - عن حماد ، عن إبراهيم ، عن الأسود ، عن عائشة رضى الله عنها : أنها
قدمت متمتعة وهى حائض ، فأمرها النبي ﷺ ، فرفضت عمرتها ، فاستأنفت الحج ،
حتى إذا فرغت من حجها أمرها أن تصدر إلى التنعيم مع أخيها عبد الرحمن

334-2898. Hammad, İbrâhîm'den, İbrâhîm, Esved'den o da Hz. Âişe (r.anhâ)'den rivâyet ettiler ki; Hz. Âişe (r.anhâ) âdet görmüş olarak Mekke'ye geldi. Rasûlullah (s.a.v.) ona emir buyurdular, o da umreyi bırakıp, hacc yapmaya başladı. Haccını tamamlayınca Rasûlullah (s.a.v.) ona, kardeşi Abdurrahmân (r.a.) ile birlikte Ten'im'e gitmesini (Umre ihrâmına girmesi için) emir buyurdular.⁸³²

٢٨٩٩ - أبو حنيفة، عن الهيثم، عن رجل، عن عائشة رضى الله عنها: أن رسول الله ﷺ ذبح لرفضها العمرة بقره. البخارى بسنده عن أبي حنيفة، عن عبد الملك بن عمير، عن ربعي بن حراش عن عائشة: أن النبي ﷺ أمرها لرفضها العمرة دما

335-2899. İmam Ebû Hanîfe, Heysem'den, Heysem (adı zikredilmemiş) bir adamdan o da Hz. Âişe (r.anhâ)'den rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Âişe (r.anhâ) umreyi (Âdet görmesi sebebiyle) bıraktığı için bir inek kurban etmiştir.”⁸³³

Ebû Muhammed el-Buhârî bu hadisi Abdûlmelik b. Umeyr ve Rebî b. Hıraş yoluyla Hz. Âişe (r.anhâ)'den rivâyet etmiştir: “Nebi (s.a.v.), umreyi bıraktığı için dem (küçükbaş hayvan) kurban etmesini emir buyurdu.”⁸³⁴

٢٩٠٠ - وروى مسلم عن جابر: نحر رسول الله ﷺ عن عائشة بقره يوم النحر.

336-2900. Müslim, Câbir b. Abdullâh (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Kurban bayramı günü Hz. Âişe (r.anhâ) adına bir inek kurban etti.⁸³⁵ Bu rivâyet, İmam Ebû Hanîfe'in haberini güçlendirmektedir.

Tânevî der ki: Bütün bu rivâyetler açık bir şekilde göstermektedir ki, Hz. Âişe (r.anhâ) Medine'den yola çıktıklarında niyetlendiği ilk umresini yapma imkânı bulamamıştır. Çünkü ikinci umre, ancak birincisini terketmişse onun yerine veya kazâsı olur. Hz. Âişe (r.anhâ) umrenin fiillerini yapma imkânı bulamamıştır.

⁸³¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 31, 1556; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 17, 111 (1211).

⁸³² Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 1, 103, 494.

⁸³³ Ebû Hanîfe, *Müsned*, I, 406.

⁸³⁴ Ebû Hanîfe, *Câmiu Mesânîdü'l-İmam*, I, 549.

⁸³⁵ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 62, 357 (1319).

Rasûlullah (s.a.v.)'in emri ile umreyi Arafat'ta vakfe yapmak için bırakmıştır. İmam Ebû Hanîfe'nin bu haberi, Hanefîlerin şu görüşleri için delildir: Umreyi bırakmak zorunda olanların, onu kaza etmeleri ve yarıda kestikleri için bir kurban kesmeleri gerekir. Yarıda kesilen umrenin kazasına delil daha önce zikrettiğimiz iki rivâyettir. İmam Ebû Hanîfe'nin rivâyetinde Rasûlullah (s.a.v.)'in Hz. Âişe (r.anhâ)'ye umresini bıraktığı için bir kurban kesmesini emrettiği açıkça görüldüğüne göre bu, Rasûlullah (s.a.v.)'in zevceleri için hedy olarak götürmüş olduğu kurbanlardan başkadır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.)'in zevceleri Temettu' haccı yapmışlardır. Temettu' kurbanı ise, umre bırakıldığı için kesilen ceza kurbanı değil, şükür kurbanıdır.⁸³⁶

Hz. Âişe (r.anhâ)'nin Kırân haccı mı yoksa Temettu' haccı mı yaptığı konusunda Hanefîler Temettu' yaptığı görüşündedirler. Çünkü Hz. Âişe (r.anhâ) Mekke'ye Temettu' haccı yapmak niyetiyle umre için ihrâma girmiş olarak geldi. Âdet olduğu için umre menâsikini yapamadı. Umreyi bırakıp Temettu'nu iptal etti. İfrad Haccı için ihrâma girdi. Hacc bittikten sonra da, daha önce bıraktığı umresini kazâ etmek için umre yaptı. Allah Teâlâ ona hacc ve umresini tamamlamayı nasip eyledi.⁸³⁷

9.20. Mekke'de İkâmet Edenlerin Mina'da Namazlarını Kısaltmamaları

٢٩٧٣ - أخبرنا سعيد بن عبيد الطائي ، عن علي بن ربيعة الوالبي ، قال : سألت عبد الله بن عمر إلى كم تقصر الصلاة ؟ فقال : أتعرف السويداء ؟ قال : قلت : لا ، ولكنني قد سمعت بها ، قال : هي ثلاث ليال قواصد ، فإذا خرجنا إليها قصرنا الصلاة .

337-2973. Sa'îd b. Ubeydü't-Tâî, Ali b. Rebîa el-Vâlibî'den rivâyet etmiştir: Abdullâh b. Ömer (r.a.)'e ne kadar uzaklıktaki mesafeye kadar namaz kısaltılır? diye sordum. "Süveydâ'yı biliyor musun?" dedi. "Hayır, fakat orayı işittim" dedim. "Orası orta bir yürüyüşle üç günlük bir mesafedir. Biz oraya kadar çıktığımızda namazları kısaltırdık"⁸³⁸ dedi.

⁸³⁶ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3374.

⁸³⁷ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3375.

⁸³⁸ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, I, 500.

Bu haber, İbn Ömer (r.a.)'den, namazı kısaltmak için mesafe sınırının üç günlük yol mesafesi olduğu konusunda gelen en açık rivâyettir. Ulemâ, Mekke'ye hacc için gelen kişinin Mekke'de, Mina ve diğer Meşâir'de⁸³⁹ namazları kısaltarak kılacağında ittifâk etmişlerdir. Çünkü bu kişi seferidir. Mekke, Mekkeli olmayanlar ve orada yerleşmeye niyet etmeyenler için ikamet yeri değildir. Mekke'den göç eden Muhâcirlerin orada yerleşmemeleri farz kılınmıştır. Bu nedenle Rasûlullah (s.a.v.) ne Mekke'de ne de Mina'da ikamete niyet etmiştir. İlim adamları Mekke'de ikâmet edenlerin Mina'da namazları nasıl kılacakları konusunda ihtilaf etmişlerdir: İmam Mâlik'e göre Mekkeliler, Mekke'de tam kılar, Mina'da kısaltırlar. Mina'da oturanlar ise, Mina'da tam kılar, Mekke ve Arafat'ta kısaltırlar. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) Arafat'ta namazları kasrederken arkada saf tutan cemaati ayırmamıştır. Mekkelilere "Siz tam kılın" dememiştir. Şâyet gerekseydi bunu açıklardı. İmam Ebû Hanîfe ve talebeleri, İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel'in bulunduğu âlimlerin çoğunluğu; Mekke'lilerin Mekke'de ve Mina'da namazlarını kısaltmayacakları görüşündedirler. Çünkü Mekke ile Mina arasında sefer mesafesi yoktur.⁸⁴⁰

Haz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı namazlarını Arafat'ta ve Mina'da sırf seferi oldukları için kısaltmışlardır. Kısaltmanın haccla ilgili bir menâsik veya bir sünnet olduğundan değildir. Nitekim Hz. Osman (r.a.) Mekke'de evlenince Arafat ve Mina'da namazları tam kılmıştır.⁸⁴¹

9.21. Haccını Tamamlayan Kişinin Âilesine Dönmekte Acele Etmesi, Memleketine Yaklaştığında Söyleyeceği ve Karşılamanın Yapacağı Şeyler

٢٩٧٤ - عن عائشة رضي الله عنها مرفوعا : قال رسول الله ﷺ : « إذا قضى أحدكم حجه فليعجل الرحلة إلى أهله ، فإنه أعظم لأجره »

338-2974. Hz. Âişe (r.anhâ)'den merfû olarak Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Sizden biriniz haccını tamamladığı zaman âilesinin yanına dönmekte acele etsin. Çünkü bunun sevabı daha büyüktür."⁸⁴²

⁸³⁹ Hacı olmadan evvel durulması gereken mühim yerler.

⁸⁴⁰ Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, VII, 119.

⁸⁴¹ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3494.

⁸⁴² Dârekutnî, *Sünen*, III, 375, 2790; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 424, 10363.

٢٩٧٥ - عن أنس ، قال : أقبلنا مع النبي ﷺ أنا وأبو طلحة وصفية رديفته على ناقته ، حتى إذا كنا بظهر المدينة قال : « آيبنون تائبون عابدون لربنا حامدون » فلم يزل يقول ذلك حتى قدمنا المدينة

339-2975. Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle dedi: Ebû Talhâ ile ben, Rasûlullah (s.a.v.) devesinin üzerinde, Safiyye (r.anhâ) terkisinde hep beraber Medine'ye doğru yol aldık. Medine'nin yakınlarına gelince Rasûlullah (s.a.v.), “Biz dönenleriz, tevbe edenleriz, Rabbimize ibadet edenleriz, (O'na) hamd edenleriz” buyurdu. Medine'ye kadar bu sözleri söylemeye devam etti.⁸⁴³

٢٩٧٦ - عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : كان ﷺ إذا قدم من سفر فرأى أهله قال : « أوبا أوبا إلى ربنا توبا ، لا يغادر علينا حوبا »

340-2976. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) yolculuktan dönüp de âilesini gördüğünde, “Rabbimize dönünüz, tevbe ediniz. O, aleyhimize hiçbir günah bırakmaz”⁸⁴⁴ buyururdu.

٢٩٧٧ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : أقبلنا من مكة فى حج أو عمرة ، وأسيد بن حضير يسير بين يدى رسول الله ﷺ ، فتلقانا غلامان من الأنصار ، وكانوا يتلقون أهاليهم إذا قدموا

341-2977. Hz.Âişe (r.anhâ) şöyle rivâyet etmiştir: Hacc veya umre yapıp Mekke'den sonra (Medine'ye) dönerken, Üseyd b. Hudayr (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'in önünde yürüyordu. Bu sırada âilelerini bekleyen Ensâr'dan bazı çocuklar bizi karşıladı.⁸⁴⁵

⁸⁴³ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 76, 429 (1345).

⁸⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 156, 2311; Hâkim, *Müstedrek*, I, 663, 1795.

⁸⁴⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 427, 10375.

٢٩٧٨ - عن ابن عمر مرفوعا : « إذا لقيت الحاج فسلم عليه وصافحه ، ومره أن يستغفر لك قبل أن يدخل بيته ، فإنه مغفور له »

342-2978. **Abdullâh b. Ömer (r.a.)**'den merfû olarak rivâyet edilmiştir. “Hacc yapıp dönen kişi ile karşılaştığın zaman ona selam ver ve onunla musafaha yap (Tokalaş). Evine girmeden önce senin için Allah Teâlâ'dan bağışlanmanı dilemesini iste. Çünkü onun için affedilirsin.”⁸⁴⁶

٢٩٧٩ - عن عمر رضى الله عنه ، قال : تلقوا الحاج والعمار والغزاة ، فليدعوا لكم قبل أن يتدنسوا

343-2979. **H. Ömer (r.a.)**'den rivâyet edilmiştir: Hacıları, umrecileri ve gazileri (Savaşta dönenleri) karşılayınız. Onlar kirlenmeden (Günaha girmeden) önce sizin için dua etsinler.⁸⁴⁷

Rivâyetlerde hacc görevini yerine getiren kişinin, hacc ile ilgili görevlerini bitirdikten sonra ülkesine dönmekte acele etmesinin emredildiği görülmektedir. Çünkü eşinin ve âilesinde onun üzerinde hakları vardır. Onlardan ayrı kalış süresini uzatarak onların bu hakkını geciktirmesi doğru değildir. Ayrıca haccını tamamlayan hacı da bir an önce memleketine dönmek ister. Bu insanların çoğunluğunun davranışlarında görülmektedir. Din görevlisi ve Kafile başkanlarına bayramın dördüncü gününden sonra en çok sorulan soru: 'Hocam, ne zaman dönüyoruz?' olmaktadır.” Bu durumda iken Mekke’de kalmanın bir anlamı olmaz.

Mekke’de ancak gönül dünyası buraların aşkıyla yanıp tutuşanlar kalır. Farklı bir duyguya kapılmışsa, Beytullâh'a ve onun azametine karşı yanlış bir davranışta bulunmamak için hemen yola çıkmak uygun olur. Kişi yapmasa bile, oradaki isteklerinden ve azmettiği şeylerden sorumlu tutulacağı için İmam Ebû Hanîfe Mekke'de mücâvir olmayı mekruh görmüştür. Çünkü Allah Teâlâ: "Orada

⁸⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX, 272, 5371.

⁸⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 121, 12651.

(Mekke'de) zulümle hakdan sapmak isteyenlere acı bir azap tattıracağız"⁸⁴⁸ buyurmaktadır. Hz. Âişe (r.anhâ) hadisi, konumuz için delildir.

Hanefîlerde racih olan görüşe göre kendine güvenen kimse için Mekke ve Medine'de ikâmet etmek mekruh değildir.⁸⁴⁹

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. HACC VE UMREDE YASAKLARA UYMAMANIN CEZALARI

Hacc ve umre de ihrâm yasaklarına uymamanın cezaları vardır. Bunlar: Bedene (Büyükbaş hayvan), Dem (Küçükbaş hayvan) kesmek ve sadaka vermektir.

A. İHRÂM YASAKLARI ve AVLANMA CEZALARI

Bu bölümde Arafat vakfesinden önce ve sonra eşiyle cinsel ilişkiye girilmesi, tavafın cünüp ve abdestsiz yapılması, ihrâmlı iken koku sürünülmesi ve avlanma ile ilgili konular ele alınacaktır.

10.1. İhrâmlının Kına, Safran ve Güzel Koku Sürünmesi

٢٩٠١ - عن خولة بنت حكيم، عن أم سلمة، قالت: قال رسول الله ﷺ: « لا تطيبى وأنت محرمة، ولا تمسى الحناء، فإنه طيب »

344-2901. Havle binti Hakîm, Ümmü Seleme (r.anhâ)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.): “İhrâmlı iken koku sürme, kına yakma. Çünkü o güzel kokudur”⁸⁵⁰ buyurdu.

⁸⁴⁸ Hacc, 22/25.

⁸⁴⁹ Hüseyinî, Seyyid Muhammed Maruf, Dört Mezhebe Dair Çok Esaslı Ve Kaynakları Çok Sağlam Hacc Menâsiki, Cumhuriyet Matbaası, İzmir 1995, s. 209.

⁸⁵⁰ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIII, 418.

Ümmü Seleme (r.anhâ) hadisi, kınanın ihrâma girince yasak olan koku cinsinden olduğuna delildir. Ebû Hanîfe, kınanın güzel koku olduğu görüşündedir.

Tânevî der ki: Şâfiî mezhebi ve onlarla aynı görüşte olanlar ise, kınanın güzel koku sayılmadığına İbn Abbâs (r.a.)'nin şu rivâyetini delil göstermektedirler: "Rasûlullah (s.a.v.)'in zevceleri ihrâmlı iken kına yakarlar ve safran sürülmüş olan elbise giyerlerdi."⁸⁵¹ Hadisin isnadının bulunamaması, verilen bir isnad da yer alan Ya'kûb b. Atâ'nın zayıf olduğunu söyleyenlerin, güvenilir olduğunu söyleyenlerden çok olması ve garib olduğu hükümlerinin verilmiş olması dolayısıyla bu rivâyet muhaddisler nazarında huccet sayılmaz.⁸⁵²

Buhârî ve Müslim'in Ya'lâ b. Ümeyye (r.a.)'den rivâyet ettikleri hadiste Rasûlullah (s.a.v.)'e üzerinde halûk denilen koku sürülmüş cübbe giymiş olan bir adam geldi. Rasûlullah (s.a.v.) adama: "Üzerindeki güzel kokuyu yıka, cübbeni çıkar. Haccda ne yaptıysan umrende de aynısını yap"⁸⁵³ dedi. Bu hadis, ihrâma giren kişinin, üzerinde dikişli elbise, gömlek ve cübbe varsa çıkarması ve güzel kokuyu yıkaması gerektiğine delildir. Ihrâma girmeden önce koku sürünmenin bir sakıncası yoktur. Çünkü Mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.) ihrâma girerken kendi elleriyle Rasûlüllâh (s.a.v.)'e güzel koku sürdüğü bilinmektedir.⁸⁵⁴

10.2. Ihrâma Girdikten Sonra Bir Özür Nedeniyle Tıraş Olana Fidye Gerekir

٢٩٠٣ - عن كعب بن عجرة ، قال : وقف على رسول الله ﷺ بالحديبية ورأسى ينهافت قملا ، فقال : « يؤذيك هوامك ؟ » قلت : نعم ، قال : « فاحلق رأسك أو احلق » قال : في نزلت هذه الآية : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ ﴾ إلى آخرها فقال النبي ﷺ : « صم ثلاثة أيام ، أو تصدق بفرق بين ستة ، أو نسك مما تيسر » « أو أطعم ستة مساكين ، لكل مسكين نصف صاع » وفي رواية عند أحمد « والفرق ثلاث أصع » .

⁸⁵¹ Beyhakî, *el-Ma'rîfetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, VII, 168, 9691.

⁸⁵² Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3378, 3379.

⁸⁵³ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 17, 1789; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 1, 7 (1180).

⁸⁵⁴ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 18, 1539; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 7, 31 (1189).

345-2903. Ka'b b. Ucre (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: Rasûlüllâh (s.a.v.), Hudeybiye'de bitlerin başımdan aşağıya döküldüğünü görünce bana, "Haşereler sana eziyet veriyor mu?" dedi. "Evet" dedim. "Başını tıraş et (ya da tıraş ol) buyurdu. "... Sizden her kim hasta olursa veya başında bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir..."⁸⁵⁵ âyeti benim için nazil oldu." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): "Üç gün oruç tut veya altı kişiye bir ferak⁸⁵⁶ sadaka ver ya da gücünün yettiği bir kurban kes"⁸⁵⁷ buyurdu.

Hadisin Buhârî'deki başka bir rivâyetinde Rasûlüllâh (s.a.v.): "Ya da her bir yoksula yarım sa' olmak üzere altı yoksula sadaka ver"⁸⁵⁸ buyurmuştur. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'indeki bir rivâyette "Ferah üç sa'⁸⁵⁹dır" diye açıklama vardır.⁸⁶⁰

٢٩٠٤ - عن الشعبي ، عن ابن أبي ليلى ، عن كعب بن عجرة : أن النبي ﷺ قال له : « إن شئت فانسك نسيكة ، وإن شئت فصم ثلاثة أيام ، وإن شئت فأطعم » . وفي رواية مالك في « الموطأ في آخر الحديث ، « أي ذلك فعلت أجزأك »

346-2904. Şa'bî, İbn Ebû Leylâ'dan, o Ka'b b. Ucre (r.a.) yoluyla Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Dilersen bir kurban kes, dilersen üç gün oruç tut, dilersen de yemek yedir"⁸⁶¹ İmam Mâlik'in Muvatta'daki aynı isnadla Abdülkerîm'den gelen rivâyetinin sonunda "Bunlardan hangisini istersen onu yap"⁸⁶² ilâvesi vardır.

Tânevî der ki: Ka'b b. Ucre (r.a.) hadisi, ihrâmlı bir kişinin bir mazeret sebebiyle başını tıraş ederse; oruç tutmak, sadaka vermek ve kurban kesmekten birisini seçme hakkı olduğuna delildir. Mazereti olanlar için hükmün bu olduğunda ulemâ icmâ etmiştir. İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bir görüşünde bu fidyede mazereti olanla olmayan, bile bile tıraş olanla yanlışlıkla tıraş olan arasında

⁸⁵⁵ Bakara, 2/196.

⁸⁵⁶ Ferak: Üç sa' veya on altı ritl buğday, 9,984 gr.

⁸⁵⁷ Buhârî, *Sahih*, 27 Muhsar 6, 1815; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 10, 82 (1201).

⁸⁵⁸ Buhârî, *Sahih*, 27 Muhsar 7, 1816.

⁸⁵⁹ Sa': Dört müd miktarıdır. 3,328 gr; (Müd: ¼ Sa'a eşit ölçü birimidir. 832 gr).

⁸⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL, 108, 24089.

⁸⁶¹ Buhârî, *Sahih*, 27 Muhsar 7, 4190; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 10, 83 (1201); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 42, 1857.

⁸⁶² Mâlik, *Muvatta'*, XX, 78, 237.

bir fark olmadığı görüşündedirler. Başını mazeretsiz olarak tıraş eden kişinin seçme hakkı olmaksızın bir küçükbaş hayvan kurban etmesi gerekir. İmam Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel'in bir görüşü böyledir. Allah Teâlâ âyette seçme hakkını mazeret şartıyla vermiştir. Mazeret olmayınca seçme hakkı da söz konusu olamaz.⁸⁶³

10.3. Arafat'ta Vakfeden Önce Cinsel İlişkiye Girenin Cezası

٢٩٠٥ - عن يزيد بن نعيم : أن رجلا من جذام جامع امرأته وهما محرمان ، فسألا النبي ﷺ فقال : « اقضيا نسككما ، واهديا هديا »

347-2905. **Yezîd b. Na'im**'den rivâyet edilmiştir; Cüzam kabilesinden ihrâmlı olan bir adam, ihrâmlı olan zevcesiyle cinsel ilişkide bulundu. Adam bu durumu Rasûlullah (s.a.v.)'e sordu. Nebi (s.a.v.)'de; "Hacc menâsikini tamamlayın ve bir kurban kesin"⁸⁶⁴ buyurdu.

٢٩٠٦ - عن عبيد الله بن عمر ، عن عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، قال : أتى رجل عبد الله بن عمرو ، فسأله عن محرم وقع بامرأته ، فأشار له إلى عبد الله بن عمر ، فلم يعرفه الرجل ، قال : فذهبت معه ، فسأله عن محرم وقع بامرأته ، قال : بطل حجه ، قال : فيقعد ؟ قال : لا بل يخرج مع الناس ، فيصنع ما يصنعون ، فإذا أدركه قابل حج وأهدى وفرجعنا إلى عبد الله بن عمرو ، فأرسلنا إلى ابن عباس ، قال شعيب : فذهبت معه إلى ابن عباس ، فقال له مثل ذلك ، فقال الرجل لعبد الله بن عمرو : ما تقول أنت ؟ فقال مثل ما قالوا .

348-2906. **Ubeydullâh b. Ömer**, Amr b. Şu'ayb'dan babası Şu'ayb'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir. Bir adam Abdullâh b. Amr (r.a.)'e gelip, ihrâmlı iken zevcesiyle ilişkiye giren kişinin hükmünü sordu. O da, Abdullâh b. Ömer (r.a.)'yi işaret etti.

⁸⁶³ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3382.

⁸⁶⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 272, 9778.

Adam onu tanıımıyordu. Onunla birlikte bende gittim. Adam Abdullâh b. Ömer (r.a.)’e, ihrâmlı iken zevcesiyle ilişkiye girmenin hükmünü sordu. İbn Ömer (r.a.);

- “Haccı bozulur” dedi. Adam:

-“Peki, bundan sonra Haccı bırakır mı?” dedi. Abdullâh b. Ömer (r.a.):

-“Hayır, insanlarla birlikte devam eder. Onların yaptıklarını yapar. Ertesi yıl tekrar hacc yapar ve kurban keser” dedi.

Biz adamla birlikte Abdullâh b. Amr (r.a.)’in yanına döndüğümüzde, o bizi bir de İbn Abbâs (r.a.)’ye gönderdi. Ben yine onunla beraber gittim. İbn Abbâs (r.a.)’de, Abdullâh b. Ömer (r.a.)’in dediklerinin aynısını söyledi. Adam, Abdullâh b. Amr (r.a.)’e; “Senin görüşün nedir?” dedi. O; “Bende onların dedikleri gibi düşünüyorum”⁸⁶⁵ cevabını verdi.

٢٩٠٧ - مالك أنه بلغه : أن عمر ، وعلياً ، وأبا هريرة ، سئلوا عن رجل أصاب أهله وهو محرم ، بالحج ، فقالوا : ينفذان بوجوهما حتى يقضيا حجهما ، ثم عليهما الحج من قابل والهدى ، قال على : فإذا أهلا بالحج من عام قابل تفرقا حتى يقضيا حجهما

349-2907. Mâlik b. Enes’e haber verildiğine göre, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Ebû Hureyre’ye; ihrâmlı iken zevcesiyle ilişkiye giren kimse ne yapmalıdır? diye soruldu. Hepsi de; “Oldukları yerden, hacclarını tamamlayıncaya kadar devam ederler. Ertesi yıl hacclarını kaza etmeleri ve kurban kesmeleri gerekir” dediler. Hz. Ali (r.a.) “Karı koca ertesi yıl hacc için ihrâma girince hacclarını bitirinceye kadar birbirlerinden ayrı kalırlar”⁸⁶⁶ demiştir.

Hanefîlere göre Arafat'ta vakfeden önce eşiyle ilişkiye girenin (Menisi gelsin veya gelmesin) haccı geçersiz olur. Diğer hacılar gibi haccına devam eder. Bir koyun kesmesi ve gelecek sene bu haccı kaza etmesi gerekir.⁸⁶⁷

İmam Ebû Hanîfe: "Eğer birisi, Arafat'ta vakfeden önce ilişkiye girerse haccı fasit olur. Vakfeden sonra girerse fasit olmaz. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) "Hacc Arafattır" buyurmuştur. Bu durumda haccın kaçırılma endişesi de kalmamıştır.

⁸⁶⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 164, 13085.

⁸⁶⁶ Mâlik, *Muvatta'*, XX 48, 151

⁸⁶⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 160.

Dolayısıyla hacc da fasit olmaz. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.)'in, "Hacc Arafat'tır" sözü, vakfenin haccın tamamı olduğunu, vakfenin diğer rükünlerden üstün olduğunu gösterir. Vakfe'nin, haccın ancak kendisiyle tamamlanacağı rükün olduğunda icmâ vardır. Yine Rasûlullah (s.a.v.); "Arafat'ta vakfe yapanın haccı tamam olmuştur" buyurmuştur. Nass'la tamam olan bir şeyin fasit olduğunu söylemek doğru değildir.⁸⁶⁸

İmam Mâlik'e ulaşan rivâyet, cinsel ilişki sonucu bozulan haccı kazâ ederken karı kocanın birbirlerinden ayrılmasına gerek olmadığına delildir. Çünkü Hz. Ömer (r.a.) ve Ebû Hureyre (r.a.) soruyu soran kişiye bunun gerekli olduğunu söylememişlerdir. Sadece Hz. Ali (r.a.) söylemiştir. Bu vacip olsaydı, Hz. Ömer (r.a.) ve Ebû Hureyre (r.a.)'de mutlaka söylerlerdi.⁸⁶⁹

Karı kocanın birbirinden ayrılmaları haccı eda ederken yapılan hacc menâsikinden değildir ki, haccı kazâ ederken yapılması vacip olsun. Bu konuda sahâbenin hiç birisi karı kocanın birbirinden ayrılmasının vacip olarak emredildiğini rivâyet etmemiş, yine ilişkiye girerler endişesiyle bunun önüne geçmek için mendûb olarak emredildiğini rivâyet etmişlerdir. Karı kocanın birbirinden ayrılma yerlerinin belirlenmesindeki farklı görüşlerde, haccın menâsikinden olmadığına delildir.⁸⁷⁰

Tânevî der ki: Rasûlullah (s.a.v.)'den mürsel olarak rivâyet ettiğimiz hadis, hedy (kurbanlık hayvan) kayıtlamamıştır. Hedyin en alt derecesinde olanı da koyundur. Abdullâh b. Amr, İbn Abbâs, İbn Ömer, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Ebû Hureyre (r.anhüm) rivâyetlerinde de hepsinin, bu durumda olan kişiye hedy gerektiğini söylemişlerdir. Sadece İbn Ebî Şeybe'nin şu rivâyetinde bedene (büyükbaş) denilmiştir: Hz. Ali (r.a.)'in,⁸⁷¹ "Onlardan her birine bir bedene gerekir. Gelecek yıl hacc edecekleri zaman ilişkiye girdikleri yerde birbirinden ayrılırlar."⁸⁷²

10.4. Vakfe Yaptıktan Sonra Tıraş Olmadan Cinsel İlişkiye Girenin Cezası

٢٩٠٨ - أخبرنا مالك ، أخبرنا أبو الزبير المكي ، عن عطاء بن أبي رباح ، عن ابن

⁸⁶⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 308.

⁸⁶⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3390.

⁸⁷⁰ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3391.

⁸⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 164, 13083.

عباس أنه سئل عن رجل وقع على امرأته قبل أن يفيض ، فأمره أن ينحر بدنة .
وهو في « موطأ مالك » بهذا السند ، ولفظه : وهو بمنى قبل أن يفيض

350-2908. **Mâlik b. Enes**, Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî'den, o Atâ b. Ebû Rebâh'tan, o da İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet ettiklerine göre; İbn Abbâs (r.a.)'ya Ziyaret (Îfada) tavafını yapmadan önce zevcesiyle ilişkiye girenin durumu soruldu. O da, bir bedene kesmesini emretti.⁸⁷³ İmam Mâlik'in Muvatta'ında; "Mina'da bulunduğu sırada, Ziyaret tavafını yapmadan önce..."⁸⁷⁴ diye geçmektedir.

٢٩٠٩ - حدثنا أبو بكر بن عياش ، عن عبد العزيز بن رفيع ، عن عطاء ، قال :
سئل ابن عباس عن رجل قضى المناسك كلها ، غير أنه لم يزر البيت حتى وقع على
أمرأته ؟ قال : عليه بدنة

351-2909. **Ebû Bekr b. Ayyâş**, Abdülazîz b. Râfî'den o da Atâ'dan rivâyet etmiştir: İbn Abbâs (r.a.)'ya, Ziyaret tavafının dışında haccın tüm menâsikini bitirince zevcesi ile ilişkiye giren kişinin durumu soruldu. O da; "Bir bedene kurban etmesi gerekir"⁸⁷⁵ dedi.

٢٩١٠ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن عطاء بن أبي رباح ، عن ابن عباس ، قال : إذا
جامع بعد ما يفيض من عرفات فعليه بدنة ، ويقضى ما بقى من حجه وتم حجه ،

352-2910. **İmam Ebû Hanîfe**, Atâ b. Ebû Rebâh'tan, o da İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Arafat'tan ayrıldıktan sonra cinsel ilişkiye girenin bir büyükbaş hayvan kesmesi gerekir. Fakat haccına devam eder ve haccı tamamlanmış olur.⁸⁷⁶

Arafat'ta vakfeden sonra, Ziyaret tavafını yapmadan önce cinsel ilişkide bulunanın haccı fasit olmaz. İlişkiye girdiği için ceza olarak bir bedene (büyükbaş

⁸⁷² Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3389.

⁸⁷³ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 172, 513.

⁸⁷⁴ Mâlik, *Muvatta'*, III, 563, 1432.

⁸⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 360, 14934.

⁸⁷⁶ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, I, 118, 549; İmam Muhammed, *el-Âsâr*, VII, 344.

hayvan) kesmesi gerekir. Haccı tamamdır. İster şeytanı taşlamadan önce isterse şeytanı taşıladıktan sonra ilişkiye girilmiş olsun, farketmez. Bu İmam Ebû Hanîfe ve Hanefî fakihlerinin görüşüdür. İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise, Kurban bayramı günü şeytan taşlamadan önce ilişkiye girilmesi durumunda hacc fasit olur. Bu da ilişkinin tıraş olmadan önce olması durumunda söz konusudur. Tıraş olduktan sonra ilişkiye girilirse bir koyun kurban etmesi gerekir. Çünkü onun ihrâmı elbise giyme konusunda kalkmış, kadınlarla ilişki yasağı ise devam etmektedir. Delil olarak, cinsel ilişkinin hacc ihrâmı devam ederken gerçekleştirilmiş olmasını gösterirler. Oysa Hz.Peygamber (s.a.v.) "Arafat'ta vakfe yapanın haccı tamam olmuştur ve ihrâmdan çıkması gerçekleşmiştir"⁸⁷⁷ buyurmuşlardır. Dolayısıyla Arafat'ta vakfeden sonra cinsel ilişkiye girenin haccı fasit olmaz. İlişkiye girdiği için bedene kurban etmesi gerekir. Bir şey tamam olduktan sonra onun fasitliği söz konusu değildir.⁸⁷⁸

10.5. Hanımını Şehvetle Öpen veya Dokunanın Cezası

٢٩١١ - أخبرنا أبو حنيفة عن عبد العزيز بن رفيع ، عن مجاهد ، عن ابن عباس :
أن رجلا أتاه ، فقال : إني قبلت امرأتى وأنا محرم ، فخذفت بشهوتي ، فقال : إنك
شبق ، أهرق دما ، وتم حجك

353-2911. İmam Ebû Hanîfe, Abdülazîz b. Rafî'den, o Mücâhid'den, Mücâhid'de İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Bir adam İbn Abbâs (r.a.)'ye gelerek: “Ben ihrâmlı iken zevcem'i öpünce şehvetlendim ve şehvetimi giderdim” dedi. İbn Abbâs (r.a.); “Sen şehvetine düşkün birisin, bir kurban kes ve haccını tamamla”⁸⁷⁹ dedi.

٢٩١٢ - عن عبد الرحمن بن الحارث : أن عمر بن عبد الله قبل عائشة بنت طلحة
محرمًا فأجمع له على أن يهرق دما

⁸⁷⁷ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 189, 9469.

⁸⁷⁸ İmam Muhammed, *Muvatta'*, LXV, 513.

354-2912. **Abdurrahmân b. el-Hâris**'ten rivâyet edilmiştir: Ömer b. Abdullâh ihrâmlı iken (Zevcesi) Âişe binti Talhâ'yı öptüğünde, onun bir kan akıtması (Kurban kesmesi) gerektiği görüşünde icmâ edildi.⁸⁸⁰

٢٩١٣ - أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم، قال : من قبل وهو محرم فعليه

دم . أخرجه محمد في « الآثار » وقال : وبه تأخذ إذا قبل بشهوة ، وهو قول
أبي حنيفة وسنده صحيح

355-2913. **İmam Ebû Hanîfe**, Hammad'dan İbrâhîm'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: İhrâmlı iken zevcesini öpene dem gerekir. Bu haberi İmam Muhammed el-Âsâr'da rivâyet etmiş ve "Şehvetle öptüğünde biz de bu görüşteyiz. İmam Ebû Hanîfe'nin görüşü de budur"⁸⁸¹ demiştir.

Tânevî der ki: Cinsel ilişki, bir kadına cinsel organından erkeğin sünnet yerlerinin birleşmesi sonucu oluşur. Sünnet yerleri birleşinceye kadar hacc fasit olmaz. Şehvetle öpmek, dokunmak ya da ön ve arkanın dışındaki bir yere sürünmek cinsel ilişki değildir. Bunlarla boşalma olsun ya da olmasın hacc fasit olmaz Bunun Arafat'ta vakfe'den önce veya sonra olması arasında da fark yoktur. İbn Abbâs (r.a.) hadisi, ihrâmlı iken hanımını şehvetle öpen kişinin, boşalsa bile haccının fasit olmadığına delildir. Çünkü soruyu soran kişinin "Şehvetimi giderdim" sözünden boşalmanın gerçekleştiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu kişiye İbn Abbâs (r.a.), haccının tamam olduğuna ve bir kurban kesmesi gerektiğine fetva vermiştir. Bu, bir koyun veya bir deve ya da sığırdan bir hissedir. Hayal etmek suretiyle boşalma olduğunda ve kadına bakmakla mezi geldiğinde kurban gerekmediğinde icmâ vardır.⁸⁸²

Haccı, cinsel ilişki dışında hiçbir şeyin bozmayacağına icmâ vardır.⁸⁸³

⁸⁷⁹ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, I, 122, 564; İmam Muhammed, *el-Âsâr*, VII, 343.

⁸⁸⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 311,

⁸⁸¹ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, VII, 346.

⁸⁸² Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3395.

⁸⁸³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 308.

10.6. Ziyaret Tavafinın Cünüp veya Abdestsiz Yapılmasının Hükümü

٢٩١٤ - عن ابن عباس رضى الله عنهما مرفوعا : «الطواف بالبيت صلاة إلا أن الله أباح فيه الكلام ، فمن نطق فلا ينطق إلا بخير »

356-2914. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den merfû olarak rivâyet edilmiştir: “Kâbe’ yi tavaf etmek namaz gibidir. Ancak Allah Teâlâ onda konuşmayı mubâh kılmıştır. Konuşan ancak hayırlı şeyler konuşsun.”⁸⁸⁴

٢٩١٥ - عن عائشة رضى الله عنها، قال لها النبي ﷺ لما طمئت بسرف : « افعل ما يفعل الحاج غير ألا تطوفى بالبيت حتى تطهري »

357-2915. Hz. Âişe (r.anhâ)’den rivâyet edilmiştir: O (r.anhâ), Serif’te âdet olduğunda Rasûlullah (s.a.v.); “Hacc yapanın yaptığı her şeyi yap. Ancak temizleninceye kadar Kâbe’yi tavaf yapma”⁸⁸⁵ buyurdu.

٢٩١٦ - حدثنا أبو عوانة ، عن أبي بشر ، عن عطاء ، قال : حاضت امرأة وهي تطوف مع عائشة أم المؤمنين ، فأتمت بها عائشة سنة طوافها

358-2916. Ebû Avâne, Bişr’den, o da Atâ’dan rivâyet etmiştir: Bir kadın Mü’minlerin annesi Hz. Âişe (r.anhâ) ile birlikte tavaf yaparken âdet oldu. Hz. Âişe (r.anhâ) ona tavafinın sünnetini tamamlattı.⁸⁸⁶

٢٩١٧ - حدثنا غندر ، حدثنا شعبة ، قال : سألت الحكم ، وحmada ، ومنصورا وسليمان عن الرجل يطوف بالبيت على غير طهارة ، فلم يروا به بأسا . وروى عن عطاء : إذا طافت المرأة ثلاثة أطواف فصاعدا ثم حاضت أجزأ عنها

⁸⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 414, 15423; Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 112, 690.

⁸⁸⁵ Buhârî, *Sahih*, 6 Hayz 1, 1650.

⁸⁸⁶ Zeylâi, *Nasbu’r-Râye*, III, 128.

359-2917. Bize, **Ğander**, Şu'be'nin şöyle dediğini haber verdi: Hakem'e, Hammad'a, Mansûr'a ve Süleymân'a Kâbe'yi taharetsiz (abdestsiz) olarak tavaf eden kişinin durumu soruldu. Onlar bunda bir sakınca görmediler. Atâ'dan; Bir kadın tavafın üç veya daha fazla şavtını abdestli olarak yapmış sonra âdet olmuşsa bunun zararının olmadığını söylediği rivâyet edilmiştir.⁸⁸⁷

İbnAbbâs (r.a.) ile Hz. Âişe (r.anhâ) hadisleri tavaf için taharetin vacip olduğuna delildir. Hanefî ulemâsı tavafta taharetin vacip olduğunu söyledikten sonra, bu hükmün; tavafın farz, vacip ve sünnet tavaf oluşuna göre, hadesinde cünüplük veya abdestsiz olma durumuna göre değiştiği görüşünü zikretmişlerdir. Şöyle ki, Ziyaret tavafını abdestsiz olarak yapan kişiye bir koyun, cünüp olarak yapana ise bir büyükbaş hayvan kesmesi gerekir.⁸⁸⁸

Kudüm tavafını abdestsiz veya cünüp olarak yapan kişinin sadaka vermesi gerekir. Vedâ tavafını abdestsiz yapan kişiye sadaka, cünüp olarak yapana ise bir koyun kesmesi gerekir. Umrenin tavafını veya sa'yini abdestsiz veya cünüp olarak yapan kişiye bir koyun kesmesi gerekir. Bu cezalar, yapılan tavafın vakti içerisinde iade edilmemesi durumundadır. Tavaf iade edilirse bir şey gerekmez. Kişinin Mekke'de olduğu süre zarfında abdesti olmadan yaptığı tavafı iade etmesi üzerine vaciptir. Ziyaret tavafını cünüp olarak yapmışsa, âilesinin yanına dönmüş olsa bile iade etmesi gerekir. Gelip iade etme imkânı bulamaz da bir büyükbaş hayvan gönderip kestirmesi yeterli olsa da günahkâr olur.⁸⁸⁹

Tânevî der ki: Ebu Avâne hadisi, taharetin tavafın olmazsa olmaz şartı olmadığını delilidir. Aksi halde, Hz. Âişe (r.anhâ) ile beraber tavaf yapan kadının tavafının geçersiz olması gerekirdi. Açıkça anlaşıldığı gibi kadın, adet olduktan sonra tavafı bırakmamış, aksine tamamlamıştır. Bu hadis, hiçbir şübhecinin şübhe etmeyeceği kadar açıklayıcıdır.⁸⁹⁰

⁸⁸⁷ İbn Ebî Şeybe, **Musannef**, III, 295, 14352.

⁸⁸⁸ Merğînânî, **el-Hidâye**, I, 161.

⁸⁸⁹ Tânevî, **I'lâü's-Sünen**, VII, s. 3401.

⁸⁹⁰ Tânevî, **a.g.e.**, VII, s. 3402.

10.7. Haccın Vaciplerinden Birisini Terk eden veya Unutan ya da Vaktinden Önce veya Sonra Yapan Kişi Hakkında Mezheplerin Görüşleri

٢٩١٨ - عن مجاهد ، عن ابن عباس رضى الله عنهما : من قدم شيئا من حجه أو أخره فليهرق لذلك دما

360-2918. **Mücâhid**, Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den rivâyet etmiştir: “Hacc menâsikinden birini vaktinden önce veya sonra yapan, bir dem kessin.”⁸⁹¹

٢٩١٩ - مالك، حدثنا أيوب السخيتاني، عن سعيد بن جبیر، عن ابن عباس :

أنه كان يقول: من نسي من نسكه شيئا أو ترك فليهرق دما. قال أيوب: لا أدري أقال : ترك أم نسي؟

361-2919. **Mâlik b. Enes**, Eyyûb es-Sahtiyânî’den, o, Sa’îd b. Cübeyr’den, Sa’îd’de İbn Abbâs (r.a.)’den rivâyet etmiştir: “Nüsüklerden birini unutan veya terk eden kimse kurban kessin.”⁸⁹² Eyyûb der ki; “terk eden” mi dedi yoksa “unutan” mı dedi iyice belleyemedim.⁸⁹³

Bu iki rivâyet, “Ziyaret veya Vedâ tavafında tahareti terk edene, Vedâ tavafını tamamen terk edene (Çünkü vaciptir) kurban kesmesi gerekir” diyen Hanefî imamlarımız için açık bir delildir. Aynı zamanda Müzdelife’de vakfeyi, şeytan taşlamanın tamamını terk edene, Kurban bayramı günleri geçinceye kadar tıraş olmayı ve Ziyaret tavafını yapmayı geciktirenin kurban kesmesi gerekir. Bir nüsükü vaktinden önce ve diğer bir nüsükten önce yapmak, vacipler arasında takdim ve tehir yapmak Sâhibeyn’in aksine İmam Ebû Hanîfe’ye göre kurban gerekir. Kurban bayramının ilk gününden sonraki iki günde Ziyaret tavafını yapmadan şeytan taşılayıp âilesinin yanına dönen kişiye ittifakla kurban gerekir. Âdet gören kadın Ziyaret tavafını bayram günlerinden sonraya bırakırsa mazeretinden dolayı ittifakla kurban gerekmez. Sa’y içinde hüküm böyledir. Çünkü Hanefîlere göre sa’y, haccın

⁸⁹¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 362, 14958.

⁸⁹² Mâlik, *Muvatta’*, XX, 79, 240.

⁸⁹³ İmam Muhammed, *Muvatta’*, I, 168, 502.

rükünlerinden değil, vaciplerindendir. Terkinden dolayı hacc fasit olmaz, dem gerekir.⁸⁹⁴

İmam Muhammed ile İmam Ebû Yûsuf, İbn Abbâs (r.a.), Abdullâh b. Amr b. el-As (r.a.) ve diğer sahâbelerin şu rivâyetini görüşlerine delil almışlardır: Rasûlullah (s.a.v.), Vedâ haccında insanların arasında bulunduğu sırada, onlarda soru soruyorlardı. Bir adam geldi ve “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Ben bilemedim ve şeytan taşlamadan kurban kestim” dedi. Rasûlullah (s.a.v.); “Taşla, zararı yok” buyurdu. Başka birisi; “Yâ Rasûlülâh (s.a.v.)! Ben bilemedim kurbanı kesmeden tıraş oldum” dedi. Rasûlullah (s.a.v.); “Kes” buyurdular. O gün zamanından önce yapılan veya sonraya bırakılan nüsük ile ilgili soruların hepsine Rasûlullah (s.a.v.); “Yap, zararı yok”⁸⁹⁵ buyurdular. İmam Muhammed, biz Rasûlullah (s.a.v.)’den rivâyet edilen; bir şeyin gerekmediğini bildiren hadisini alırız. İmam Ebû Hanîfe; “Buradaki zarar yok sözünden maksat, bunlardan dolayı bir tek şeyin dışında keffârete gerek görmediğidir. O şeyde Temettu’ veya Kırân haccına niyet eden kişi, kurban kesmeden önce tıraş olursa ona kurban gerekir” görüşündedir. Biz ise bundan dolayı bir şey gerekmediği görüşündeyiz. Temettu’ veya Kırân haccı yapana ise kurban kesmek vacip bir nüsüktür. Dolayısıyla kurban ile diğer nüsükler arasındaki tertibe riayet etmesi gerekir.⁸⁹⁶

İmam Ebû Hanîfe, Rasûlullah (s.a.v.)’in bir nüsükü vaktinden önce veya sonra yapmanın sorusuna karşılık, “Yap, zararı yok” cevabını, o kimse için keffâret olmadığına değil, günah olmadığı anlamında yorumlamıştır.⁸⁹⁷

İbn Abbâs (r.a.)’nin; “Hacc menâsikinden bir şeyi unutan veya terk eden...” sözü vacipler içindir. Çünkü Arafat’ta vakfe ile Ziyaret tavafını yapmayanın haccı ittifâkla fasit olur. Ziyaret tavafını yapmadan memleketine dönen kişi, geri gelip bu tavafı aynı ihrâmla yapması gerekir. Çünkü bu ihrâmdan çıkma henüz gerçekleşmemiştir. Cinsel ilişki yasağı devam etmektedir. Ziyaret tavafı haccın rükünüdür. Onu yapmadan ihrâmdan çıkma gerçekleşmiş olmaz. Ziyaret tavafını yapmadan memleketine dönerse ihrâmda kalmaya devam eder. İmkân bulup

⁸⁹⁴ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3403.

⁸⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Hacc 87, 2015.

⁸⁹⁶ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3404.

⁸⁹⁷ Tânevî, *a.g.e*, VII, s. 3405.

Mekke'ye gelmesi ve Ziyaret tavafını yapması gerekir. Bunun başka yolu yoktur. Cumhur ulemâ bu görüştedir.⁸⁹⁸

Farzların ve rükünlerin terki halinde kurban keserek telafi etmek mümkün değildir. Sünnetlerin ve müstehâbların terkinden dolayı ittifakla bir şey lazım gelmez. Ancak Kudûm tavafı gibi, vacip mi yoksa sünnet mi olduğu ihtilaflı olanlar müstesnâ. Kudûm tavafının sünnet olduğu görüşün de olanlara göre terkinde bir şey gerekmez. Vacip diyenlere göre terkedilmesi durumunda kurban gerekir.⁸⁹⁹

Hadiste sakınca olmayışı, bilmeden öne alma veya geciktirme ile kayıtlanmıştır. Rasûlullah (s.a.v.)'de menâsiki sırayla yapmış ve “Hacc menâsikini benden alınız” buyurmuşlardır. Daha sonra yapılması gereken nüsükün önce, önce yapılması gerekenin sonra yapılmasına izin verilmesi, soru soran kişinin “bilemedim” mazereti olduğu içindir. Bilmemek, keffâreti düşürmek değil de, günah olarak sorumlu tutulmamaya uygun bir vasıftır. Nitekim tırnak kesmek, başı tıraş etmek, başı örtmek, elbise giymek, koku sürünmek ve diğer ihrâm yasaklarında kasıt, unutma veya haram olduğunu bilmeme eşittir. Bunlardan birini ihrâmlı iken yapana kayıtsız şartsız ceza gerekir. Kişi bunları bilmeden veya unutarak yaparsa günâhkar olmaz. Burada da durum aynıdır. Bu konuda en güçlü dirâyet ve rivâyet açısından en sağlam görüş İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.⁹⁰⁰

10.8. Avlanma Cezaları, Harem'de Öldürülmesi Helal Olan Hayvanlar

٢٩٢٠ - عن عائشة، قالت: أمر رسول الله ﷺ بقتل خمس فواسق في الحل والحرم:

الغراب ، والحدأة ، والعقرب ، والفأرة ، والكلب العقور .

⁸⁹⁸ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3403.

⁸⁹⁹ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3404.

⁹⁰⁰ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3406.

362-2920. Hz. Âişe (r.anhâ) şöyle dedi: Rasûlullah (s.a.v.) beş fâsıkın (Zarar veren hayvanın) Harem'de ve Hıll bölgesinde öldürülmesini emir buyurdu. Bunlar: Karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpektir.⁹⁰¹

٢٩٢١ - عن سعيد بن المسيب ، عن النبي ﷺ قال : « ويقتل المحرم الحية الذئب »

363-2921. Sa'îd b. Müseyyeb, Rasûlullah (s.a.v.)'in "İhrâmlının yılan ve kurt öldürmesinde bir sakınca yoktur"⁹⁰² dediğini rivâyet etmiştir.

٢٩٢٢ - عن حجاج بن أرطاة ، عن وبرة ، عن ابن عمر ، قال : أمر رسول الله ﷺ بقتل الذئب للمحرم .

364-2922. Haccâc b. Ertâd, Vebra'dan o da Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) ihrâmlının kurdu öldürmesini emir buyurdu.⁹⁰³

٢٩٢٣ - عن ابن عمر : أن رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم ، قال : « خمس من الدواب ليس على المحرم فى قتلهم جناح : الغراب ، والحدأة ، والعقرب ، والفأرة ، والكلب العقور » . رواه الجماعة

365-2923. Abdullâh b. Ömer (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)'den rivâyet etmiştir: "ihrâmlının öldürmesinde sakınca olmayan beş çeşit hayvan şunlardır: Karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpektir."⁹⁰⁴

⁹⁰¹ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü's-sayd 7 ; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 9, 67 (1198); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 91, 3087; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 39, 1846; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 82, 84, 86, 2826.

⁹⁰² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 345, 10043.

⁹⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VIII, 549, 4851.

⁹⁰⁴ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 9, 68 (1198); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 91, 3088; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 39, 1846; Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 21, 838; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 82, 84, 86, 2826.

٢٩٢٤ - عن ابن مسعود رضى الله عنه : أن النبي ﷺ أمر محرما بقتل حية بمنى .

366-2924. Abdullâh b. Mes'ûd (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) Mina'da ihrâmlı birisine yılanı öldürmesini emir buyurdu.”⁹⁰⁵

٢٩٢٥ - عن أبى سعيد عن النبي ﷺ ، قال : « يقتل المحرم السبع العادى ، والكلب العقور ، والفأرة ، والعقرب ، والحدأة ».

367-2925. Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a.), Nebi (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “İhrâmlı kişinin saldırgan vahşî hayvanları, ısıran köpeği, fareyi, akrebi ve çaylağı öldürmesinde bir sakınca yoktur.”⁹⁰⁶

٢٩٢٦ - عن جابر بن عبد الله : أن رسول الله ﷺ سئل عن الضبع ، فقال : « هى من الصيد » ، وجعل فيها إذا أصابها المحرم كبشا .

368-2926. Câbir b. Abdullâh (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'e sırtlan soruldu. “O, av hayvanlarındandır. Onu öldüren ihrâmlının bir koç kurban etmesi gerekir” dedi.⁹⁰⁷

Av, yaratılış olarak insanlardan kaçan, insanlarla evcil hayvanlar gibi bir yakınlığı söz konusu olmayan hayvanlara denir. Rasûlullah (s.a.v.), beş zararlı hayvanın öldürülmesine izin vermiştir. Bunlar; karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpektir. Bunlara başka rivâyetlerde kurt ve yılan da eklenmiştir. Bunlar kendilerine saldırı olmasa bile zarar verirler. Kargadan maksat leş yiyen kargadır.⁹⁰⁸ İmam Şâfiî ve onunla aynı görüşte olanlar ezanın kendisini, Hanefîler ise, hayvanların zararının

⁹⁰⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 345, 10046.

⁹⁰⁶ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 91, 3089; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 39, 1848; Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 21, 838.

⁹⁰⁷ Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 28, 851; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 89, 2834.

⁹⁰⁸ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 9, 60 (1196).

insanlara geçmesini dikkate almışlardır. Delil ise, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'deki bazı rivâyetlerde “yırtıcı hayvan”ın, saldırgan olmakla nitelenmesidir.⁹⁰⁹

Cumhur, ihrâmlının öldürebilecekleri konusunda, başka hayvanlarında hadiste geçen beş zararlıya katılabileceğini söylemişlerdir. Hanefiler, cumhura muhalefet etmiş ve hükmün hadisteki beş hayvana ait olduğunu söylemişlerdir. Çünkü “Rasûlullah (s.a.v.), beş hayvanın öldürülmesini isimlerini sayarak açıkça söylemiştir. Bu, bunların dışındaki hayvanlar için geçerli olan hükmün, bunların hükmünden başka olduğunu gösterir. Aksi halde bu beş hayvanın özellikle zikredilmesinin bir anlamı olmazdı.⁹¹⁰ Ancak bunlara, kendilerine bir şey yapılmasa bile hemen saldıran ve zarar veren yılanı ve kurdu da katmışlardır. Çünkü bunlar hakkında rivâyetler vardır.⁹¹¹

İbn Ömer (r.a.)'nin rivâyetinde görüldüğü gibi, Harem'de ihrâmlı olan birinin kurt öldürmesi caizdir. Bu, yukarıda geçen beş hayvana ilavedir. Bu durumda öldürme yasağından istisna edilen hayvan sayısı altı veya yedi olacaktır. Ya da köpek ile kurt tek cins sayılmıştır. İbn Mes'ûd (r.a.) rivâyeti, ihrâmlının yılan öldürmesinin caiz olduğuna delildir. Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a.) hadisindeki “Saldırgan vahşi hayvan” cümlesi, vahşi hayvanların saldırdıklarında öldürülebileceğine, saldırmadıklarında ise öldürülemeyeceğine delildir. Hanefilerin görüşü budur.⁹¹²

Câbir (r.a.) hadisi, ihrâmlının tüm yırtıcı hayvanları öldürmesinin caiz olmadığına delildir. Sırtlan yırtıcı hayvanlardandır. Bununla birlikte Rasûlullah (s.a.v.) onu ihrâmlının öldürmesini yasaklamış ve öldürürse bir koç kurban kesmesi gerekir buyurmuşlardır.⁹¹³ Hadiste sayılan hayvanların ortak yönü insanlara doğrudan saldırmalarıdır. Bunların hükmü, o sırada saldırmamış olsalar bile geneldeki durumlarına göredir.

⁹⁰⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3408.

⁹¹⁰ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 182.

⁹¹¹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3414.

⁹¹² Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3415.

⁹¹³ Cessâs, *Ahkâmu'l-kurân*, II, 587.

10.9. Avın Yerini Söylemenin Avlanmak Gibi Olması

٢٩٢٧ - عن أبي قتادة في حديث طويل : أن رسول الله ﷺ خرج حاجاً ، فخرجوا معه ، فصرف طائفة منهم فيهم أبو قتادة ، فقال : خذوا ساحل البحر ، فلما انصرفوا أحرموا إلا أبا قتادة ، فبينما هم يسيرون إذ رأوا حمراً وحشية ، فحمل أبو قتادة على الحمير ، فعقر منها أتاناً فنزلوا ، فأكلوا من لحمها ، وقالوا : أ نأكل لحم صيد ونحن محرمون ؟ فحملنا ما بقي من لحم الأتان ، فلما أتوا رسول الله ﷺ ذكروا ذلك له ، قال : « أ منكم أحد أمره أن يحمل عليها ، أو أشار إليها ؟ » قالوا : لا ، قال : « فكلوا ما بقي من لحمها »

369-2927. **Ebû Katâde (r.a.)**'den uzun bir hadiste şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) hacetmek üzere ashâbıyla birlikte yola çıktı. Aralarında Ebû Katâde (r.a.)'in de bulunduğu bir grup, onlardan ayrıldı. Rasûlullah (s.a.v.) onlara "Sahil yolunu takip edin" dedi. Bu grup, Rasûlullah (s.a.v.)'den ayrıldıktan sonra ihrâma girdiler. Ebû Katâde (r.a.) ihrâma girmedi. Giderken yolda vahşi eşekler (zebra) gördüler. Ebû Katâde (r.a.) onlara hücum etti ve dişi bir zebra avladı. Orada mola verdiler ve zebranın etinden yediler. Sonra da "Biz ihramlı iken av eti mi yiyoruz?" diye şüphe ettiler. Ebû Katâde (r.a.) "Yaban eşeğinin kalanını (hayvanımıza) yükledik" der. Rasûlullah (s.a.v.) 'in yanına vardıklarında durumu bildirdiler. Rasûlullah (s.a.v.); "İçinizden, Ebû Katâde'ye zebralara hücum etmesini emreden veya onları gösteren oldu mu?" diye sordu. "Hayır" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.); "Kalan eti yeyiniz"⁹¹⁴ buyurdu.

Hadisin Buhârî'deki Ebû Hâzim yoluyla gelen rivâyetinde Ebû Katâde (r.a.)'nin "Hayvanın kol kısmını yanımda gizledim. Rasûlullah (s.a.v.); "Beraberinizde ondan bir şey var mı?" diye sordu, Rasûlullah (s.a.v.) verdiğimiz etin kol kısmını aldı ve kemik üzerindeki etleri hiç kalmayacak şekilde yedi"⁹¹⁵ ilaveleri de yer almaktadır. Müslim'deki bir rivâyetinde Rasûlullah (s.a.v.)'in; "Sizden ona

⁹¹⁴ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü's-sayd 5, 1824; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 8, 60 (1196).

⁹¹⁵ Buhârî, *Sahih*, 70 Et'ime 19, 2570.

emreden veya ava bir şeyle gösteren oldu mu?” başka bir rivâyette ise: “Gösterdiniz mi? Yardım ettiniz mi? Avladınız mı?”⁹¹⁶ diye sorduğu yer almaktadır.

٢٩٢٨ - عن عمر : أن رجلا قال له : إني أشرت إلى ظبي وأنا محرم ، فقتله
صاحبي فقال عمر لعبد الرحمن بن عوف : ما ترى ؟ قال : شاة ، قال : وأنا أرى
ذلك .

370-2928. Hz. Ömer (r.a.)’den rivâyet edilmiştir; bir adam Hz. Ömer (r.a.)’e “Ben ihrâmlı iken bir ceylanı arkadaşşıma gösterdim. O’da onu avladı” dedi. Hz. Ömer (r.a.), Abdurrahmân b. Avf (r.a.)’e “Bu konuda senin fikrin nedir?” diye sordu. Abdurrahmân b. Avf (r.a.) bir dem kesmesi gerektiğini söyledi. Hz. Ömer (r.a.) “Benim görüşümde aynı”⁹¹⁷ dedi.

Ebû Katâde (r.a.) hadisi, ihrâmlı birisinin, avlanan birisine az veya çok yardım etmesinin caiz olmadığına delildir. Sahâbenin ittifâkıyla, avı göstermek ihrâm yasaklarındandır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Katâde (r.a.)’in arkadaşlarına “Ona yardım ettiniz mi? Ona işaret ettiniz mi? Onu gösterdiniz mi?” diye sormuş, işareti yardım etmek olarak kabul etmiştir. Bu, işaret etmenin ihrâm yasağı olduğuna delildir.⁹¹⁸

İhrâmlının, ihrâmlıya veya ihrâmsıza avın yerinin göstermesinin hükmünde ihtilaf vardır. İmam Ebû Hanîfe ve talebeleri bu kişiye ceza gerektiği görüşündedirler. Bu aynı zamanda Ahmed b. Hanbel, İshâh b. Râhuye, Hz. Ali (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.)’nin görüşüdür. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî bunu mekruh kabul etmekle birlikte ceza gerekmediği görüşündedirler. Tahâvî,⁹¹⁹ “Ashâbın hiç birisinden buna aykırı bir görüş nakledilmemiştir” demektedir. Dolayısıyla da icmâ oluşmuştur.”⁹²⁰

⁹¹⁶ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 8, 60 (1196).

⁹¹⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 416, 15520.

⁹¹⁸ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3423.

⁹¹⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I, 463.

⁹²⁰ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3424.

10.10. İhrâmlının İhrâmlı Olmayan Birisinin Avladığından Yemesi

٢٩٢٩ - عن أبي قتادة في حديث طويل : أنه اصطاد حمارا وحشيا وهو غير محرم وأصحابه محرمون ، فوقعوا فيه يأكلونه ، ثم إنهم شكوا في أكلهم إياه وهم حرم ، فرحنا وخبأت العضد معي ، فأدركنا رسول الله ﷺ ، فسألناه عن ذلك ، فقال : « هل معكم منه شيء ؟ » فقلت : نعم ، فناولته العضد ، فأكلها وهو محرم . مختصر ومسلم : « هل أشار إليه إنسان أو أمره بشيء ؟ » قالوا : لا ، قال : « فكلوه » وللبخاري « هل منكم أحد أمره أن يحمل عليها ، أو أشار إليها ؟ » قالوا : لا ، قال : « فكلوا ما بقي من لحمها »

371-2929. Ebû Katâde (r.a.)’den rivâyet edilen uzun bir hadiste; kendisi ihrâmsız, arkadaşları ihrâmlı iken yaban eşiği avladığını, arkadaşlarının mola vererek onu yediklerini, sonra da ihrâmlı iken onu yedikleri için şüpheyi düşüklerini haber verdikten sonra şöyle devam etmiştir: Yola koyulduğumuzda hayvanın kol kısmını yanımda sakladım. Rasûlullah (s.a.v.)’e yetişince durumu sorduk. Rasûlullah (s.a.v.), “Yanınızda ondan bir şey var mı?” diye sordu. “Evet” dedim ve etin kol kısmını Rasûlullah (s.a.v.)’e verdim. Rasûlullah (s.a.v.) ihrâmlı olduğu halde onu yedi.⁹²¹ Hadisin Müslim’deki rivâyetinde Rasûlullah (s.a.v.); “Biriniz ona işaret etti mi? Veya ona bir şey emretti mi?” diye sormuş, “Hayır” diye cevap vermeleri üzerine Rasûlullah (s.a.v.); “Onu yiyiniz”⁹²² buyurmuştur.

Buhârî’deki rivâyette ise Rasûlulâh (s.a.v.); “Sizden Ebû Katâde’den o hayvanı avlamasını isteyen veya ona işaret eden oldu mu?” diye sordu. “Hayır” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.); “Etinden kalanı yiyiniz”⁹²³ buyurdu.

Rasûlullah (s.a.v.); “İçinizde ona hücum etmesini emreden oldu mu? Gösteren oldu mu? Yardım eden oldu mu?” diye sordu. Onlar “Hayır” cevabını verdiler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.); “O halde yiyebilirsiniz” buyurdu. İhrâmsız birinin, ihrâmlı için avlanmış olması da engellerden olsaydı, Rasûlullah

⁹²¹ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezaü’s-sayd 5, 1824.

⁹²² Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 8, 60 (1196).

⁹²³ Buhârî, *Sahih*, 28 Cezaü’s-sayd 5, 1824.

(s.a.v.) engelleri sayarken soruların içinde bunun da olması gerekirdi. Rasûlullah (s.a.v.), Ebû Katâde (r.a.)’e onu kendisi için mi yoksa arkadaşları için mi avladığını sormamıştır. İhrâmının av etini yemesinin haramlığı onu göstermesine, işaret etmiş olmasına ve avlanmasını emretmesine bağlıdır. İhrâmlı için avlanmış olmasına değil.

۲۹۳۰ - عن عبد الرحمن بن عثمان بن عبد الله التيمي - هو ابن أخى طلحة - قال : كنا مع طلحة ونحن حرم ، فأهدى لنا طيراً وطلحة راقد ، فمنا من أكل ، ومنا من تورع فلم يأكل ، فلما استيقظ طلحة وفق من أكله ، قال : أكلناه مع رسول الله ﷺ .

372-2930. Abdurrahmân b. Abdullâh et-Teymî (Bu kişi Talhâ (r.a.)’in kardeşinin oğludur)’den rivâyet edilmiştir: Biz ihrâmli iken Talhâ (r.a.) ile beraberdik. Talhâ (r.a.) uyurken bize bir kuş ikram edildi. İçimizden bazıları ondan yedi, bazıları şüphe etti, yemedi. Talhâ (r.a.) uyanınca yiyenleri uygun buldu ve “Biz Rasûlullah (s.a.v.)’le beraber onu yedik”⁹²⁴ dedi.

۲۹۳۱ - عن عمير بن سلمة الضمري ، عن رجل من بهز : أنه خرج مع رسول الله يريد مكة ، حتى إذا كانوا في بعض وادي الروحاء وجد الناس حماراً وحشياً عقيراً ، فذكروا ذلك للنبي ﷺ ، فقال : « أقروه حتى يأتي صاحبه » ، فأتى البهزي وكان صاحبه ، فقال : يا رسول الله ! شأنكم هذا الحمار ، فأمر رسول الله ﷺ أبا بكر ، فقسمه في الرفاق وهم محرمون .

373-2931. Umeyr b. Seleme ed-Dâmîrî, Behz kabilesinden bir adamdan rivâyet etmiştir: Behz’den bir adam Mekke’ye gitmek üzere Rasûlullâh (s.a.v.) ile yola çıktı. Ravha vadisine vardıklarında insanlar kesilmiş halde bırakılan bir yaban eşeği buldular. Durumu Rasûlullah (s.a.v.)’e anlattılar. O (s.a.v.): “Sahibi gelinceye kadar bekleyin” dedi. Sâhibi olan Behzli geldi ve “Ya Rasûlullah (s.a.v.)! Bu yaban eşeği hakkında ne dersiniz?” dedi. Rasûlullah (s.a.v.) Ebû Bekr (r.a.)’e emretti. O da arkadaşlarına dağıttı (Taksim etti). Onlar ihrâmlıydılar.⁹²⁵

⁹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 7, 1383; Müslim, *Sahih*, 25 Hacc 8, 65 (1197).

⁹²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXI, 25, 15744; Mâlik, *Muvatta*’, III, 510, 1282.

Talhâ (r.a.) arkadaşlarına kuşu kimin ikram ettiğini, onu kendisi için mi yoksa ihrâmlı olanlar için mi avladığını sormamıştır. Behz kabilesinden bir adamın rivâyetinde de Rasûlullah (s.a.v.) aynı şekilde bu adama bu soruları sormamıştır. Talhâ (r.a.) ve Behz hadisinden, ihrâmsızın avladığını, ister kendisi isterse ihrâmlılar için avlamış olsun, ihrâmdakiler ona işaret etmemiş ve yerini de söylememişlerse ihrâmlının yemesinin helal olduğuna delildir.

٢٩٣٢ - مالك عن ابن شهاب ، عن سالم بن عبد الله أنه سمع أبا هريرة يحدث عبد الله بن عمر : أنه مر به قوم محرمون بالربذة ، فاستفتوه في لحم صيد ، وجدوا ناسا أحلة يأكلونه فأفتاهم بأكله ، قال : ثم قدمت المدينة على عمر بن الخطاب ، فسألته عن ذلك فقال : بم أفتيتهم ؟ قال : فقلت : أفتيتهم بأكله ، قال : فقال عمر : لو أفتيتهم بغير ذلك لأوجعتك . والطحاوي وزاد : إنما نهيت أن تصطاده .

374-2932. **Mâlik b. Enes**, Şihâb'dan o da Sâlim b. Abdullâh'dan rivâyete göre Ebû Hureyre (r.a.) Abdullâh b. Ömer (r.a.)'e şöyle anlatmıştı: Rebeze'de ihrâmlı bir topluluğa rastladım. Av eti konusunda bana fetva sordular. Onlar av eti yiyen İhrâmsız insanlara rastlamışlardı (ve onlardan biraz et alıp yemişlerdi). Ebû Hureyre (r.a.)'de yiyebileceklerine dair fetva vermişti. Ebû Hureyre (r.a.) der ki; “Sonra Medine’ye Hz. Ömer b. Hattâb (r.a.)’in yanına geldim ve bu meseleyi sordum. “Onlara nasıl fetva verdin?” dedi. “Onu yiyebileceklerine fetva verdim” dedim. Hz. Ömer (r.a.) “Eğer başka türlü fetva vermiş olsaydın sana ceza vererek incitirdim”⁹²⁶ dedi. Hadisin Tahâvî’deki rivâyetinde “Sana sadece onu avlaman yasak edildi”⁹²⁷ ilavesi vardır. Hadis, ihrâmsız birisinin avladığı avın etinden ihrâmlının yemesinin caiz olduğuna delildir.

٢٩٣٣ - عن عبد الله بن شماس ، يقول : أتيت عائشة فسألتها عن لحم الصيد ، يصيده الحلال ثم يهديه للمحرم ، فقالت : اختلف فيه أصحاب رسول الله ﷺ ، فمنهم من حرمه ، ومنهم من أحله ، وما أرى بشيء منه بأسا .

⁹²⁶ Mâlik, *Muvatta'*, III, 512, 1283.

375-2933. Abdullâh b. Şemmas şöyle demektedir: Hz. Âişe (r.anhâ)'ye gelip, ihrâmsız birisinin avlayıp sonra ihrâmlı birisine ikram ettiği avın hükmü nedir? diye sordum. Dedi ki: "Rasûlullah (s.a.v.)'in ashâbı o konuda ihtilaf ettiler. Onlardan kimisi onun haram, kimisi de helal olduğunu söyledi. Benim görüşüm, bir sakınca yoktur."⁹²⁸

Hz. Âişe (r.anhâ)'nin "Benim görüşüm, bir sakınca yoktur" cümlesi, ihrâmlı olmayan kişinin hangi amaçla olursa olsun avladığı av hayvanının etinin ihrâmlı için helal olduğuna, ondan yiyebileceğine delildir.

٢٩٣٤ - أخبرنا أبو حنيفة ، قال : حدثنا هشام بن عروة ، عن أبيه ، عن جده الزبير ابن العوام ، قال : كنا نحمل لحم الصيد صفيفا ، ونتزود ونأكله ونحن محرمون مع رسول الله ﷺ .

376-2934. İmam Ebû Hanîfe, Hişâm b. Urve, Onun babası aracılığıyla dedesi Zübeyr b. Avvâm (r.a.)'den rivâyet etmiştir: "Biz Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber ihrâmlı iken av etini kurutulmuş olarak yanımızda azık olarak taşır ve onu yerdik."⁹²⁹

İmam Ebû Hanîfe'nin bu rivâyeti, kişinin ihrâma girmeden önce avladığı avın etini ihrâma girdikten sonra yanında taşımasının ve yemesinin caiz olduğuna delildir.

٢٩٣٥ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن محمد بن المنكدر ، عن عثمان بن محمد ، عن طلحة بن عبيد الله ، قال : تذاكرنا لحم الصيد يصيده الحلال فيأكله المحرم والنبي ﷺ نائم ، فارتفعت أصواتنا ، فاستيقظ النبي ﷺ ، فقال : « فيم تتنازعون ؟ » فقلنا : في لحم يصيده الحلال فيأكله المحرم ، قال : فأمرنا بأكله .

377-2935. İmam Ebû Hanîfe, Muhammed b. el-Münkedir'den, o, Osman b. Muhammed'den, o da, Talhâ b. Ubeydullâh'dan rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) uyumakta iken biz aramızda, ihrâmsız birisinin avladığı, ihrâmlının yediği av etinin

⁹²⁷ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 174, 3815.

⁹²⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 169, 3788.

⁹²⁹ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, VII, 357.

hükümünü tartışıyorduk. Seslerimiz yükselince Rasûlullah (s.a.v.) uyandı ve “Neyi tartışıyorsunuz?” dedi. Biz; “İhrâmsız birinin avlayıp, ihrâmlının yediği eti” dedik. Rasûlullah (s.a.v.) bize onu yememizi emretti.⁹³⁰

Talhâ b. Ubeydullâh (r.a.)’ın; “Bize onu yememizi emretti” sözü, hangi niyetle avlamış olursa olsun ihrâmsız birinin avladığını, ihrâmlı olanların yemesinin caiz olduğuna delildir.

٢٩٣٦ - أخبرنا أبو حنيفة ، قال : حدثنا الهيثم بن أبي الهيثم ، عن الصلت بن حنين عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما ، قال : أهدى له ظبيان وبيض نعام في الحرم ، فأبى أن يقبله وقال : هلا ذبحتهما قبل أن تجيء بهما ؟

378-2936. Bize **İmam Ebû Hanîfe**, Heysem b. Ebu'l-Heysem'den, o, Salt b. Hanîn'den haber vermiştir: Abdullâh b. Ömer (r.a.)'ye Harem'de ceylanlar ve deve kuşu yumurtaları hediye edildi. Abdullâh b. Ömer (r.a.) kabul etmek istemedi ve “Onları getirmeden önce kesseydiniz”⁹³¹ dedi.

Bu rivâyet, bir av hayvanının Harem'e canlı olarak getirilirse onu kesmenin ve satmanın helal olmadığına, serbest bırakılması gerektiğine delildir. Aynı zamanda kesilmiş olan av etinin Harem'e sokulmasının caiz olduğunu gösterir. Avın canlı olarak hediye edilmesinin caiz olmadığına, ihrâmsız birisi tarafından kesildikten sonra ise ihrâmlı olanlara hediye edilmesinin caiz olduğunu göstermektedir.

٢٩٣٧ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن حماد ، عن إبراهيم ، قال : إذا أهلت بهما جميعا العمرة والحج فأصبت صيدا فإن عليك جزاءين ، فإن أهلت بعمرة كان عليك جزاء ، وإن أهلت بحج كان عليك جزاء .

379-2937. **İmam Ebû Hanîfe**, Hammad yoluyla İbrâhîm'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Umre ve hacca birlikte niyet edip (İhrâma girip) bir av avlarsan sana iki

⁹³⁰ İmam Muhammed, *a.g.e.*, VII, 358.

⁹³¹ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, VII, 360.

ceza gerekir. Sadece umre için ihrâma girmişsen bir ceza, sadece hacc için ihrâma girmişsen yine bir ceza gerekir.”⁹³²

٢٩٣٨ - أبو حنيفة ، عن حماد ، عن إبراهيم ، قال : إذا اشترك القوم المحرمين في صيد فعلى كل واحد منهم جزاؤه . قال محمد : وبه نأخذ ، وهو قول أبي حنيفة .

380-2938. İmam Ebû Hanîfe, Hammad yoluyla İbrâhîm’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Bir av hayvanını avlamaya birden çok ihrâmlı iştirak ederse her birisine ceza gerekir.”⁹³³

10.11. İhrâmlının Kestiğinin Murdar Olması

Dört mezhep imamı ve onların görüşlerini benimseyenler ihrâmlı birinin kestiği avın haram olduğunda, onun leş olup bütün insanlar tarafından yenilmesinin helal olmadığında⁹³⁴ icmâ etmişlerdir.⁹³⁵

10.12. Mecbur Kaldığında İhramlının Leşi Değil Av Etini Tercih Edebileceği

İhrâmlı bir kimse leş ile av hayvanının etinden birini yemek zorunda kalırsa İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf, İmam Şâfiî av hayvanının etini yemesi gerekir görüşündedirler. Çünkü leşin haramlığı daha ağırdır. Nitekim av hayvanının etinin haramlığı ihrâmdan çıkmakla ortadan kalkmış olur. Mecbur kalınıldığı zaman iki haramdan daha hafif olanı yapmak gerekir.

Züfer, İmam Mâlik, Sevrî ve Hasan Basrî ise leşi yemesi görüşündedirler: Çünkü ihrâmlının kestiği av hayvanı leş hükmünde olup, haram olma da leşe eşittir. Av hayvanının etinden yenildiğinde bir de ceza gerekir. Bu ihrâmlı olmanın saygınlığını da zedeler. Bu sebeple leşi yemek daha iyidir.⁹³⁶

Ulemâ, ihrâmlının “Leşi yemeyi midesi almazsa başka bir şey de bulamazsa av hayvanının etinden yer” görüşündedir. İnsanların leş yemede fitraten var olan

⁹³² İmam Muhammed, *a.g.e.*, VII, 354.

⁹³³ İmam Muhammed, *a.g.e.*, VII, 359.

⁹³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 420.

⁹³⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3445.

⁹³⁶ İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 293.

tiksintiden dolayı av hayvanının etini yemesini mubâh kabul etmişlerdir. Şayet tıbbî bir zorunluluk varsa bu öncelikli tercih sebebidir.⁹³⁷

10.13. İhrâmlının Avı Kasten, Hata ile veya Unutarak Öldürmesinin Hükümü

Allah Teâlâ, “Siz ihrâmlı iken av hayvanı öldürmeyiniz”⁹³⁸ âyetinde ihrâmlı iken av öldürmeyi nassla yasaklamıştır. Hanefilere göre, avlanan kişi bedelini vermesi gerekir. Diğer ihrâm yasaklarında mazeretli olanla mazeretli olmayanın durumu eşittir. Avlamayı yasaklamanın zahirinden de kasden avlama ile hata ile avlamanın eşit olduğu anlaşılır.⁹³⁹

İbn Abbâs (r.a.), “Sizden kim kasten öldürürse...” âyeti hakkında, “Onu ister kasten isterse unutarak hata ile öldürsün cezaya hükmedilir”⁹⁴⁰ demiştir.

10.14. “İçinizden Adâlet Sâhibi İki Kişi Hükmeder” Âyeti Hakkında

٢٩٣٩ - عن محمد بن سيرين : أن رجلا جاء إلى عمر بن الخطاب ، فقال : إني أجريت أنا وصاحب لي فرسين نستبق إلى ثغرة ثنية ، فأصبنا ظبيا ونحن محرمان ، فماذا ترى؟ فقال عمر لرجل بجنبه : تعال حتى نحكم أنا وأنت ، قال : فحكما عليه

بعنز ، فولى الرجل وهو يقول : هذا أمير المؤمنين لا يستطيع أن يحكم في ظبي حتى دعا رجلا فحكم معه ، فسمع عمر قول الرجل ، فدعاه ، فسأله : هل تقرأ سورة المائدة؟ فقال : لا ، فقال : هل تعرف هذا الرجل الذي حكم معي ؟ فقال : لا ، فقال : لو أخبرتنى أنك تقرأ سورة المائدة لأوجعتك ضربا ، ثم قال : إن الله عز وجل يقول في كتابه : ﴿ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ ﴾ ، وهذا عبد الرحمن بن عوف .

381-2939. Muhammed b. Sîrin'den rivâyet edilmiştir: Adamın biri Hz. Ömer (r.a.)'e gelip; “Arkadaşımın ve benim ve birer atımız var. Biz dar bir geçide doğru

⁹³⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3447.

⁹³⁸ Mâide, 5/95.

⁹³⁹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3449.

⁹⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, XI.

birlikte (ok atma) yarışı yaparız. İhrâmlı iken bir geyik avladık. Ne dersin?” dedi. Hz. Ömer (r.a.) yanındaki bir adama; “Gel, ben ve sen birlikte hüküm verelim” dedi. Onlar soru soranın bir keçi kesmesine ve sadaka olarak dağıtmasına hükmettiler. Adam: “Şu da Mü'minlerin Emîri olacak! Bir geyik hakkında hüküm veremedi de bir adam çağırıp onunla beraber hükmetti” diye söylenerek geri döndü. Hz. Ömer (r.a.) adamın dediğini duyup geri çağırdı ve “Mâide sûresini okudun mu?” diye sordu. Adam “Hayır” dedi. Yine Hz. Ömer (r.a.); “Benimle birlikte hüküm veren bu adamı tanıyor musun?” dedi. Adam yine “Hayır” dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.); “Bana Mâide sûresini okudum deseydin seni dayakla cezalandıracaktım. Allah Teâlâ, kitâbında ; “Buna (Kâbe'ye) varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sahibi iki kişi hüküm versin”⁹⁴¹ buyuruyor. Bu yanımdaki kişi Abdurrahmân b. Avf'tır”⁹⁴² dedi.

Bu rivâyet avlanılmış olan avın bedelini tespit için adalet sahibi iki kişiyi hakem yapmanın ve bunların av bedelini tespit etmeleri gerektiğine delildir.

İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf'a göre avın cezası şu şekilde belirlenir: Avlanılan hayvana, öldürüldüğü yerde veya o bölgeye en yakın yerde değer tespiti yapılır. Bunu iki adil kişinin yapması gerekir. Sonra avlayan kişi cezayı ödemekte serbesttir. Takdir edilen bedel bir kurban almaya yeterse; isterse tespit edilen para ile bir kurbanlık hayvan alıp keser. Ya da onunla buğday, arpa veya hurma satın alır. Her bir fakire yarım sa' buğday veya bir sa' arpa ya da hurmayı sadaka olarak dağıtır. İsterse de oruç tutar.⁹⁴³

Tahâvî, İmam Muhammed'den cezalardan birinin seçilmesinin hakemlere ait olduğu, Kerhî'den ise, seçme hakkının avı öldürene ait olduğu görüşünü rivâyet etmiştir.⁹⁴⁴

10.15. Deve Kuşu Yumurtası İle İlgili Hükümler

٢٩٤٠ - عن كعب بن عجرة : أن النبي ﷺ قضى في بيض نعامه أصابه المحرم بقيمته

⁹⁴¹ Mâide, 5/95.

⁹⁴² Mâlik, *Muvatta'*, III, 608, 1563.

⁹⁴³ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 165.

⁹⁴⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 73.

382-2940. Ka'b b. Ucre (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) ihrâmlı birinin aldığı (Kırdığı) deve kuşu yumurtası için değerini sadaka olarak vermesine hükmetti.⁹⁴⁵

Hadis, ihrâmlının aldığı veya kırdığı yumurtanın, değeriyle tazmin edilmesi gerektiğine delildir. Bu konuda görüş ayrılığı olduğu bilinmemektedir. İhtilaf, avın tazmininin değeriyle mi yoksa benzeri bir hayvan ile mi olacağındadır. Allah Teâlâ, âyet-i kerîme'de “Öldürdüğü hayvanın dengi (Misli) ona cezadır”⁹⁴⁶ buyurmuştur. İhtilafın kaynağı âyette geçen “öldürülenin dengi ifadesinin farklı anlaşılmasıdır. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf, “Allah Teâlâ bununla manevî denklığı kasdetmiştir. Öyleyse bununla kastedilen avın değeri olur” görüşündedirler. İmam Muhammed, İmam Şâfiî ve diğer bazı âlimler, benzeri olan avların benzerlerinin kesilmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁹⁴⁷

Mislin, benzer değil de kıymet olduğuna şu rivâyet delildir: Bir grup ashâbdan, güvercine karşılık koyun gerektiği rivâyet edilmiştir. Açık olarak anlaşılacağı üzere güvercin ile koyun arasında görüntü olarak bir benzerlik söz konusu değildir. Bundan anlaşılan, sahâbenin koyunu kıymet olarak gerekli gördükleridir. Rasûlullah (s.a.v.)'in sırtlana karşılık koçu kıymet bedeli saydığı rivâyet (2926. Hadis) edilmiştir. Bu onun kıymetidir (kıymet belirlenirken o günün şartlarını düşünmek gerekir) denilmiştir. Bu hadiste, Rasûlullah (s.a.v.)'in koçu sırtlanın benzeri olduğu için gerekli gördüğüne dair bir delil söz konusu değildir.⁹⁴⁸

٢٩٤٧ - عن مجاهد ، عن عبد الله ، قال : في الضب يصيبه المحرم حفنة من طعام.

383-2947. Mücâhid, Abdullâh'ın; ihrâmlının avladığı kelerden dolayı bir avuç buğday sadaka vermesi gerekir, diye hüküm verdiğini rivâyet etmiştir.⁹⁴⁹

⁹⁴⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 423, 8302.

⁹⁴⁶ Mâide, 5/95.

⁹⁴⁷ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3454.

⁹⁴⁸ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, II, 591.

⁹⁴⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 424, 156

٢٩٤٨ - عن طارق قال : خرجنا حجاجا ، فأوطأ رجل منا - يقال له : أريد - ضبا ، ففزر ظهره ، فأتى عمر ، فقال عمر : احكم يا أريد ، قال : أرى فيه جديا قد جمع الماء والشجر قال عمر : فذاك فيه .

384-2948. **Târik** şöyle demiştir: Biz hacc yapmak için yola çıktık. Bizden Erbed diye bilinen birisi bir kelerin üstüne bastı ve onun sırtının yarılmasına sebep oldu. Hz. Ömer (r.a.)'in yanına vardığında Hz. Ömer (r.a.); “Yâ Erbed! Buna sen hüküm ver” dedi. Erbed (r.a.); “Su ve ağaçla (ot) beslenen bir oğlak gerekir” dedi. Hz. Ömer (r.a.) “Buna karşılık o gerekir”⁹⁵⁰ dedi.

Tânevî der ki: Sahâbe, ihrâmlının öldürdüğü keler için ne gerektiğinde ihtilâf etmişlerdir. Mücâhid, İbn Abbâs (r.a.)'den, bir avuç buğday olduğunu rivâyet etmiştir. Hz. Ömer (r.a.) ise bir oğlak gerektiğini söylemiştir. Bunlar, Hanefîlerin mislden maksat avın benzeri değil kıymetidir görüşümüze delildir. Aksi halde, belli ve görünen bir şey olduğu için aralarında ihtilaf olmaması gerekirdi. Onlar, kıymeti değişik olabileceği için ihtilaf etmiş olabilirler. Çünkü değeri bir avuç buğday eden keler olabileceği gibi, kıymeti bir oğlak eden kelerde olabilir.⁹⁵¹

٢٩٤٩ - عن عمر رضى الله عنه : أنه قضى فى الغزال بعنز ، وفى الأرنب بعناق ، وفى اليربوع بجفرة .

385-2949. **H. Ömer (r.a.)**'den rivâyet edilmiştir: O, ceylana karşı bir keçi, tavşana karşılık bir dişi oğlak, yaban faresine (Arab tavşanı) karşılık sütten kesilmiş otlamaya başlamış bir kuzu gerektiğine hüküm vermiştir.⁹⁵²

٢٩٥٠ - حدثنا محمد بن المثنى ، ثنا محمد بن جعفر ، ثنا شعبة ، عن حماد ، سمعت إبراهيم يقول : فى كل شىء من الصيد ثمنه . أخرجه الإمام ابن جرير الطبرى

⁹⁵⁰ Şâfiî, *Müsned*, I, 134.

⁹⁵¹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3464.

⁹⁵² Mâlik, *Muvatta'*, III, 607, 1562.

386-2950. Muhammed b. Müsennâ, Muhammed b. Ca'fer, Şu'be, Hammad'dan rivâyet etmiştir: İbrâhîm'den, "Her av için kıymeti vardır" dediğini işittim.⁹⁵³

Tânevî der ki: İhrâmlı kişinin avladığı tavşana karşılık cezasının ne olacağı hakkında Hz. Ömer (r.a.)'den farklı cezalar rivâyet edilmiştir. Bir rivâyette bir yaşını doldurmamış bir oğlak, başka bir rivâyette inek kesmesi gerektiği rivâyet edilmiştir. Açıkça anlaşılacağı gibi bu, bazı tavşanlar oğlağa, bazıları ineğe benzediği için değildir. Bunun sebebi, tavşanların değerlerinin farklı olmasıdır. Tavşanın ucuz olduğu dönemde oğlağa, pahalı olduğu dönemde de ineğe hükmetmiştir. Bu, Hanefîlerin "mislden maksat benzer değil kıymettir" sözüne delildir.⁹⁵⁴

İbrâhîm en-Nehâî'nin sözü, âyetteki "misil"den maksadın, benzeri olmayıp kıymeti olduğunu açıklamaktadır. Tüm bu zikredilenlerden sonra, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf'un, görüşlerinde yalnız olmadıkları anlaşılmaktadır. Muhammed b. Müsennâ rivâyeti, bu görüşü paylaşan onlardan önce gelen tâbiîler olduğuna da delildir.

10.16. Ceza Hedyinin Kesileceği Yer, Yemek Yedirme ve İftar Ettirme

٢٩٥١ - حدثنا هناد ، ثنا ابن أبي عروبة ، عن أبي معشر ، عن إبراهيم ، قال : ما كان من دم فبمكة ، وما كان من صدقة أو صوم حيث شاء .

387-2951. Hennâd, İbn Ebû Arûbe, Ebû Ma'ser,⁹⁵⁵ İbrâhîm en-Nehâî'den: "Kesilecek küçükbaş kurbanın (dem) yeri Mekke'dir. Sadaka ve oruç ise istediği yerde eda edilir"⁹⁵⁶ dediğini rivâyet etmişlerdir:

⁹⁵³ Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, VIII, 687.

⁹⁵⁴ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3465.

⁹⁵⁵ İbrâhîm en-Nehâî'nin en eski talebelerinden Ziyâd b. Küleyb'dir. Sikadır. Hakkında ihtilâf edilen Ebû Ma'ser en-Necîh değildir.

⁹⁵⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 706.

٢٩٥٢ - حدثنا ابن وكيع ، وابن حميد ، قالوا : ثنا جرير ، عن منصور ، عن الحكم ، عن قسم ، عن ابن عباس : « فجزاء مثل ما قتل من النعم ، فإن لم يجد نظر كم ثمنه ، قال ابن حميد : كم قيمته فقوم عليه ثمنه طعاماً ، فصام مكان كل نصف صاع يوماً ، أو كفارة طعام مساكين ، أو عدل ذلك صياماً ، قال : إنما أريد الطعام بالصيام ، فإذا وجد الطعام وجد جزاؤه .

388-2952. **İbn Vekî'** ve İbn Humeyd, Cerîr, Mansûr, Hakem, Kasem'den o da İbn Abbâs (r.a.)'dan, "Ey îman edenler! İhrâmlı iken av hayvanı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) ceza gerekir. (Bu) Kâbe'ye ulaştırılacak bir kurban ve içinizden adalet sahibi iki kişi hüküm verecektir. (Avlanmanın cezası) fakirlerin doyurulacağı bir keffâret veya onun dengi oruç tutmaktır..."⁹⁵⁷ âyeti ile ilgili olarak şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: "Bir ihrâmlı av hayvanı avlarsa onun cezası olarak bir hayvan kesmesine hüküm verilir. Eğer kurban bulamazsa o av hayvanının değerine bakılır." İbn Humeyd: Kıymetinin kaç (Para) olduğuna bakılır ve o yiyecek (Buğday) olarak değerlendirilir.⁹⁵⁸

Âyette; "Yahut (Avlanmanın cezası) fakirlerin doyurulacağı bir keffârettir..." denilmektedir. Âyette geçtiği gibi fakir doyurmak ceza ve keffâret olarak belirtilmiştir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Mâlik'e göre, onun miktarını belirlemede hediye (Kurbana) değil, avın kendisine itibar edilir. Avın dengine değil bizzat kendisine fiyat biçilir. Âlimler, kurbanlık hayvanlardan benzeri olmayan avın cezasında, yoksula verilecek veya yedirilecek olan şeyin miktarını belirlemede ittifakla avın değerini ölçü almışlardır. Hanefiler, yoksul doyurma yolunu seçerse her bir fakire yarım sa' buğday vermesi gerektiğine veya her yarım sa' buğday için bir gün oruç tutar. Ahmed b. Hanbel ve İmam Şâfiî "Kişi fakirleri doyurma yolunu seçerse avın dengini para ile parayı da buğdayla değerlendirir" diye hüküm vermişlerdir.⁹⁵⁹

⁹⁵⁷ Mâide, 5/9.

⁹⁵⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 683.

⁹⁵⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3469, 3470.

٢٩٥٣ - حدثنا هناد بن السري ، ثنا ابن أبي زائدة ، أخبرنا ابن جريج ، عن عطاء ،
فى قول الله تعالى : ﴿ فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ ﴾ ، قال : إن أصاب إنسان محرم
نعامة فإن له إن كان ذا يسار أن يهدى ما شاء جزورا ، أو عدلها طعاما ، أو عدلها
صياما ، قال : كل شيء فى القرآن أو فليخر منه صاحبه من شاء .

389-2953. **Hennâd b. Serî**, İbn Ebû Zâide, İbn Cüreyç, Atâ'dan: “Öldürdüğü hayvanın dengi/misli ona cezadır” âyeti hakkında şöyle rivâyet etmiştir: İhrâmlı birisi bir deve kuşu avlarsa; eğer zenginse istediği bir deveyi Kâbe'ye hedy olarak sevk eder veya onun kıymeti kadar buğdayı sadaka olarak verir ya da onun dengi kadar oruç tutar.⁹⁶⁰ İhrâmlı kimse av hayvanı öldürdüğünde bu üç şeyden birisini yapmakta serbesttir. İster fakir isterse zengin olsun bu üç şeyden hangisini isterse onunla keffâret öder. Hanefî, Şâfiî ve Mâlikilerin görüşü budur.⁹⁶¹

10.17. Çekirgenin Kara Avı Hükümünde Olması, Öldürenin Cezası

٢٩٥٥ - عن زيد بن أسلم : إن رجلا جاء إلى عمر بن الخطاب ، فقال : يا أمير المؤمنين أنى أصبت جرادات بسوطى وأنا محرم ، فقال له عمر : أطعم قبضة من طعام .

390-2955. **Zeyd b. Eslem**'den rivâyet edildiğine göre bir adam Hz. Ömer (r.a.)'e gelip; “Yâ Emîrul-Mü'minîn! Ben ihrâmlı iken kamçımla çekirgeleri avlasam ne gerekir?” dedi. Hz. Ömer (r.a.); “Bir avuç buğdayı sadaka olarak vermen gerekir”⁹⁶² dedi.

٢٩٥٦ - عن يحيى بن سعيد : إن رجلا جاء إلى عمر بن الخطاب ، فسأله عن جرادة قتلها وهو محرم ؟ ، فقال عمر لكعب : تعال حتى نحكم ، فقال كعب : درهم ، فقال عمر : إنك لتجد الدراهم ، لتمريرة خير من جرادة .

⁹⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 700.

⁹⁶¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 448.

391-2956. Yahyâ b. Sa'îd'den rivâyet edilmiştir. Bir adam Hz. Ömer (r.a.)'in yanına gelip, ihrâmlı iken birisinin öldürmüş olduğu çekirgeden dolayı ne gerektiğini sordu. Hz. Ömer (r.a.), Ka'b (r.a.)'e; "Gel, birlikte hüküm verelim" dedi Ka'b (r.a.); "Bir dirhem (Sadaka) versin" dedi. Hz. Ömer (r.a.); "Sen dirhemler bulabiliyor musun? Bir hurma bir çekirgeden daha kıymetlidir (Makbuldür)"⁹⁶³ dedi.

٢٩٥٧ - عن ابن عباس : فى الجرادة قبضة من طعام ولتأخذن بقبضة جرادات.

392-2957. İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: "Çekirgeye karşılık bir avuç buğday (Sadaka) gerekir. Bir avuç çekirgeden dolayı sorumlu tutulursunuz."⁹⁶⁴

İmam Muhammed bu konudaki görüşünü şöyle belirtmektedir: "İhrâmlının çekirge öldürmesi yasaktır. Eğer öldürürse keffâretini öder. Bir hurma bir çekirgeden hayırlıdır. Hz. Ömer (r.a.) böyle söylemiştir. Bunlar İmam Ebû Hanîfe ve diğer imamlarımızın görüşüdür."⁹⁶⁵

İmam Şâfiî, çekirge öldüren ihrâmlı kişi onun kıymetini öder görüşündedir. Ahmed b. Hambel'in bir görüşü, her bir çekirge için bir hurma sadaka verilir. Bu Hz. Ömer (r.a.)'den rivâyet edilmiştir. İbn Abbâs (r.a.), bir çekirge için bir avuç buğday sadaka verilmesi gerektiği görüşündedir.⁹⁶⁶

İmam Muhammed Muvatta'da der ki: İmam Mâlik, Nâfi'den rivayet etmektedir: İhrâmlının vücudundaki kıllardan bir şey koparması, tıraş etmesi ve kısaltması doğru değildir. Başına bir rahatsızlık, hastalık halinin gelmesi durumunda Allah Teâlâ'nın emrettiği gibi fidyesini verir. İhrâmlının tırnaklarını kesmesi, bit öldürmesi, başından veya vücudundan alıp yere atması, avlanması ve av hayvanının öldürülmesini istemesi, avı göstermesi de helal olmaz. Biz de bunu alırız. İmam Ebû Hanîfe'nin görüşü de budur.⁹⁶⁷

⁹⁶² Mâlik, *Muvatta'*, III, 611, 1572.

⁹⁶³ Mâlik, *a.g.e.*, III, 612, 1573.

⁹⁶⁴ Şâfiî, *el-Umm*, II, 601.

⁹⁶⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3464.

⁹⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 441.

⁹⁶⁷ İmam Muhammed, *Muvatta'*, XII, 415.

10.18. İhrâma Girenin Elinde, Evinde veya Kafeste Tuttuğu Avın Hükümü

٢٩٥٨ - حدثنا أبو بكر بن عياش، عن زيد بن أبي بكر، عن عبد الله بن الحارث قال:

كنا نحج ونترك عند أهلنا أشياء من الصيد ما نرسلها .

393-2958. Ebû Bekir b. Ayyâş, Zeyd b. Ebî Bekir, o da Abdullâh b. Hâris (r.a.)’den rivâyet etmiştir: Biz hacc yaptığımızda, elimizdeki avları âilemizin yanında bırakırdık, onları salıvermezdik.⁹⁶⁸

٢٩٥٩ - حدثنا عبد السلام بن حرب ، عن ليث ، عن مجاهد : أن عليا رضى الله عنه

رأى مع أصحابه داجنا من الصيد وهم محرمون ، فلم يأمرهم بإرساله

394-2959. Abdüsselâm b. Harb, Leys’ten, Leys’de Mücâhid’den rivâyet etti ki, Hz. Ali (r.a.) ihrâmlı olan arkadaşları ile birlikte avlanmış güvercinler gördü, (o kişiye) onları bırakmasını emretmedi.⁹⁶⁹

٢٩٦٠ - حدثنا عارم ، ثنا حماد بن زيد ، عن هشام بن عروة ، قال : كان ابن الزبير بمكة

وأصحاب النبي ﷺ يحملون الطير في الأقفاص .

395-2960. Ârim, Hammâd b. Zeyd’den, o da Hişâm b. Urve’den rivâyet etmiştir: İbn Zübeyr Mekke’de iken Rsûlullâh (s.a.v.)’in ashâbı kafeslerde kuş taşıyorlardı.⁹⁷⁰

Hadis, ihrâma girenin evinde veya yanındaki kafeste av hayvanı olsa onu salmasının gerekli olmadığına delildir. Bu, Hanefîlerin görüşüdür. İmam Şâfiî ise ihrâmlının salması gerekir. Çünkü o, avı mülkünde tutmakla ona taarruz etmiş olmaktadır, görüşündedir. Hanefîlerin delili ise, sahâbenin uygulamalarıdır. Onlar evlerinde avladıkları güvercinler olduğu halde ihrâma girerlerdi. Güvercinleri

⁹⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 353, 14864.

⁹⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 353, 14862.

saldıklarına dair bir haber gelmemiştir. Av hayvanı, ihrâmlının evinde iken bir saldırıya uğramış değildir. Sadece ihrâmlının mülkündedir.⁹⁷¹

Bu, avın telef olmayacağı bir şekilde olmalıdır. Ihrâmlının ava saldırmasının yasak olduğuna dair delil, daha önce geçen Ebû Katâde (r.a.) (2927. Hadis) hadisidir. Hanefîler, avı elinde tutmuş olarak Harem'e sokmayı mekruh görürler. Kafesin içinde sokmak mekruh değildir. Câbir b. Abdullâh (r.a.)'den gelen iki rivâyetten biri caiz olduğu, diğeri ise mekruh olduğudur. Hz Peygamber (s.a.v.)'in ashâbı bunda bir sakınca görmemişlerdir. Çünkü kişi bunlara Harem'in dışında sahip olmuştur. Dilediği gibi tasarruf etmesi caizdir.⁹⁷²

10.19. Harem Bölgesinde Kesilmesi, Koparılması Haram Olan ve Olmayanlar

٢٩٦١ - عن أبي شريح العدوي ، أنه قال لعمر بن سعد - وهو يبعث البعوث إلى مكة: ائذن لي أيها الأمير ! احداثك قولاً قال به رسول الله ﷺ الغد من يوم الفتح ، فسمعتُه أذناني ، ووعاه قلبي ، وأبصرته عيني حين تكلم به : إنه حمد الله وأثنى عليه ثم قال : « إن مكة حرمها الله ، ولم يحرمها الناس ، فلا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك بها دماً ولا يعضد بها شجرة ، فإن أحد ترخص لقتال رسول الله ﷺ فقولوا له : إن الله قد أذن لرسوله ﷺ ، ولم يأذن لكم ، وإنما أذن لي ساعة من نهار ، وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس ، وليبلغ الشاهد الغائب » ،

396-2961. Ebû Şüreyh el-Adevî'den rivâyet edildiğine göre; o, Amr b. Sa'd Mekke'ye temsilci gönderirken ona şöyle dedi: Ey emîr! Bana mücade edersen, sana Rasûlullah (s.a.v.)'in fetih'den sonraki gün söylediği bir sözü sana haber vereyim. O sözü ben kulaklarımla duydum, kalbim ezberledi, konuştuğu zaman gözlerim Rasûlullah (s.a.v.)'i gördü. Rasûlullah (s.a.v.) Allah'a hamd ü senâ ettikten sonra şöyle dedi: “Mekke'yi Allah Teâlâ haram kıldı. Allah'a ve ahiret gününe inanan bir

⁹⁷⁰ Buhârî, *Sahih*, 78 el-Edebü'l-Müfred, 70, 383.

⁹⁷¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 170.

⁹⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 318.

mü'mine orada kan dökmek haramdır. Ağaç kesmesi helal olmaz. Birisi Rasûlullah'ın savaşıdan dolayı kendisine ruhsat bulmak isterse ona; Allah, Rasûlüne izin verdi, size izin vermedi" deyin. Allah Teâlâ, bana gündüzün sadece bir kısmında izin verdi. Bugün oranın haramlığı dün olduğu gibi devam etmektedir. Buna şahid olan olmayanlara bildirsin.⁹⁷³

٢٩٦٢ - عن أبي هريرة رضى الله عنه ، قال : لما فتح الله على رسوله مكة قام النبي ﷺ فيهم فحمد الله، وأثنى عليه، ثم قال : «إن الله حبس عن مكة الفيل، وسلط عليها رسوله والمؤمنين ، وأنها أحلت لى ساعة من نهار ، ثم بقيت حراما إلى يوم القيامة ، لا يعضد شجرها، ولا ينفر صيدها ، ولا يختلى خلاها ، ولا تحل ساقطتها إلا لمنشد . فقال العباس : إلا الإذخر ، فإنه لقبورنا وبيوتنا ، فقال عليه الصلاة والسلام : « إلا الإذخر »

397-2962. Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: Allah Teâlâ, Rasûlü (s.a.v.)'e Mekke'nin fethini nasip edince Nebi (s.a.v.) ayağa kalkıp Allah'a hamdü senâ etti ve şöyle dedi: "Şüphesiz Allah, filin Mekke'ye girmesine izin vermedi. Rasûlüne ve Mü'minlere oraya girmelerini nasip eyledi. Şüphesiz bana, günün bir kısmı (Savaşmak için) helal kılınmıştır. Sonra yine kıyâmet gününe kadar haram kılınmıştır. Buranın ağacı kesilmez, avı ürkütülmez, yaş otu kesilmez. Yere düşeni (Kayıp-yitik) ancak sahibini bulmak için ilan edecek kişi için almak helal olur." Hz. Abbâs (r.a.); "İzhır müstesnâ değil mi? Çünkü o bizim evlerimiz ve kabirlerimiz için gereklidir" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.); İzhır müstesnâ⁹⁷⁴ buyurdular.

⁹⁷³ Buhârî, **Sahih**, 28 Cezâü's-sayd 8, 1832; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 82, 446 (1354); Nesâî, **Sünen**, 24 Menâsik 110, 2874.

⁹⁷⁴ Buhârî, **Sahih**, 28 Cezâü's-sayd 9, 2434; Müslim, **Sahih**, 15 Hacc 82, 447 (1355); İbn Mâce, **Sünen**, 25 Menâsik 103, 3109; Ebû Dâvûd, **Sünen**, 11 Menâsik 89, 2017; Nesâî, **Sünen**, 24 Menâsik 110, 2890.

٢٩٦٣ - عن طاوس ، عن ابن عباس : أن رسول الله ﷺ قال يوم فتح مكة : « وإن هذا بلد حرمه الله يوم خلق السماوات والأرض ، وهو حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة وأنه لم يحل القتال فيه لأحد قبلى ، ولم يحل لى إلا ساعة من نهار ، فهو حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة ، لا يعضد شوكة ، ولا ينفر صيده ولا يلتقط لقطته إلا من عرفها ولا يختلى خلاها » قال العباس : يا رسول الله ! إلا الإذخر ، فإنه لقينهم وليوتهم ، فقال : « إلا الإذخر » .

398-2963. Tâvûs, Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den, Rasûlullâh (s.a.v.)’in Mekke’nin fethi günü şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Allah Teâlâ’nın şüphesiz burayı gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Burası Allah’ın hürmeti (Haram kılması) ile kıyamete kadar haramdır. Benden önce burada hiç kimse için savaşmak helal olmamıştır. Benim için de sadece günün bir kısmında helal kılınmıştır. Dikeni koparılmaz, avı ürkütülmez, ilan edecek olandan başka hiç kimse başkasının kaybettiğini (Yitiği) alamaz. Yaş otu kesilmez. Hz. Abbâs (r.a.); “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! İzhr müstesnâ değil mi? Çünkü o, onların boyacıları/demircileri ve evleri içindir.” Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.); İzhr müstesnâ⁹⁷⁵ buyurdular.

Ebû Şüreyh hadisindeki Rasûlullah (s.a.v.)’in; “Mekke’yi Allah Teâlâ haram kıldı, insanlar haram kılmadı” sözü, Harem’e ihrâmsız girilemeyeceğine delil kabul edilmiştir.⁹⁷⁶

İmam Mâlik ve İmam Şâfiî, “Harem’e devamlı girip çıkandan başka hiç kimsenin ihrâmsız girmesi caiz değildir”⁹⁷⁷ demişlerdir. Hanefilere göre bu, mîkat sınırları içerisinde oturanlar içindir. Bu hadis aynı zamanda Harem’de adam öldürmenin ve savaşmanın haram olduğuna delildir. Harem’de cinayet işleyen ceza olarak orada öldürülebileceğinin caiz olduğu rivâyet edilmiştir. İhtilaf, Hıll’de birini öldürüpte Harem’e sığınanın öldürölüp öldürölemeyeceği konusundadır. İmam Ebû Hanîfe; Harem’e sığınan katilin kendi hür iradesi ile Harem’den çıkmadıkça öldürölemeyeceği görüşündedir. Kendisine Harem’de kaldığı süre içerisinde devamlı

⁹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 184, 359, 2353; Buhârî, *Sahih*, 28 Cezâü’s-sayd 9, 10, 2434; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 82, 447 (1355); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 103, 3109; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 89, 2017; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 110, 2890.

⁹⁷⁶ Tânevî, *İ’lâü’s-Sünen*, VII, s. 3483.

⁹⁷⁷ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, IV, 48.

olarak nasihat edilir. Birlikte oturulmaz ve konuşulmaz. İbn Ebî Şeybe, Tâvûs yoluyla İbn Abbâs (r.a.)’den rivâyet etmiştir: “Birisi had cezası gerektiren bir suç işledikten sonra Harem’ e sığınırsa onunla oturulmaz ve alış veriş yapılmaz.”⁹⁷⁸ İmam Ebû Yûsuf zorla Hıll bölgesine çıkartılacağı görüşündedir. İbn Zübeyr (r.a.) böyle yapmıştır. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî’den, doğrudan suçluya Harem’de had cezası uygulanacağı görüşü rivâyet edilmiştir. Çünkü o kişi, Allah Teâlâ’ya isyan ederek kendi canının dokunulmazlığını, kendisi ortadan kaldırmıştır.⁹⁷⁹

Hadiste geçen “Ağacı kesilmez” cümlesi ile ilgili olarak fakihler, yasak olan ağacın, Allah Teâlâ’nın bitirdiği, insanların bir katkısının söz konusu olmadığı ağaçlar olduğu görüşündedirler. İnsanların katkısı olmayan ağaçları kesen kişiye verilecek ceza da ihtilaf vardır. İmam Ebû Hanîfe’ye göre kesilen ağacın değeri ile bir kurbanlık alınıp kesilir. İmam Şâfiî’ye göre büyük ağaç için bir inek, orta büyüklüktekiler için ise bir koyun gerekir. Misvak yapmak için ağacın dallarından kesmek caizdir. Ağaca zarar vermemek şartıyla yaprak ve meyvelerinden alınabileceğini söyler. İmam Mâlik onun için dünyalık bir cezanın söz konusu olmadığını, günahkâr olacağı görüşündedir.⁹⁸⁰

İnsanlar tarafından dikilip yetiştirilen ağaçlar konusunda ihtilaf vardır. Cumhura göre bu ağaçları kesmek caizdir. İmam Şâfiî ayırım yapmadan tüm ağaçların kesilmesi durumunda ceza gerektiği görüşündedir. İmam Ebû Hanîfe’ye göre, ceviz, badem, hurma gibi insanların yetiştirdiği cinsten olanların ve başka cinslerden insanların yetiştirdiklerinden dolayı ceza gerekmez.⁹⁸¹

٢٩٦٤ - أخبرنا سعيد، عن ابن جريج، قال : سمعت عطاء، يقول : سئل ابن عباس

رضى الله عنهما ، عن صيد الجراد من الحرم ، فقال : لا ، ونهى عنه ، قال : أما قلت له
أو رجل من القوم : فإن قومك يأخذونه وهم محتبون (وفى لفظ :، منحنون) فى
المسجد ؟ فقال : لا يعلمون .

⁹⁷⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 47

⁹⁷⁹ İbn Hacer, *a.g.e.*, IV, 47.

⁹⁸⁰ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3485.

⁹⁸¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 320.

399-2964. Sa'îd, İbn Cüreyc'ten Atâ'nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: İbn Abbâs (r.a.)'ye Harem'de çekirge avlamak soruldu. "Hayır" dedi ve onu nehyetti. Râvî dedi ki: Sen veya halktan birisi ona; "Senin kavmin Mescid'de elbiselerinin eteklerini bellerine bağlayarak çekirge topluyorlardı" demedin mi? O da; "Onlar bilmiyorlar"⁹⁸² dedi. Bu haber, Harem'de çekirge avlamanın haram olduğuna delildir. Çekirge Hıll bölgesinin avıdır. Ama Harem'e girince Harem avı hükmünü almıştır. Hanefî mezhebinde bu şekildedir.

۲۹۶۵ - أخبرنا سعيد ، عن ابن جريج ، عن عطاء : أن عثمان بن عبيد الله بن حميد قتل ابن له حمامة ، فجاء ابن عباس ، فقال له ذلك ، فقال ابن عباس : نذبح شاة فتصدق بها ، قال ابن جريج : فقلت لعطاء : أ من حمامة مكة ؟ قال : نعم .

400-2965. Sa'îd, İbn Cüreyc'ten Atâ'nın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Osman b. Ubeydullâh b. Humeyd'in oğlu bir güvercin öldürdü. İbn Abbâs (r.a.)'ye gelip hükmünü sordu. İbn Abbâs (r.a.); "Bir koyun kesersin ve onu yoksullara dağıtırsın" dedi. İbn Cüreyc der ki; Atâ'ya "Mekke'nin güvercinlerinden miydi?" diye sordum. O, "Evet"⁹⁸³ dedi.

۲۹۶۶ - عن عطاء : أن رجلا أغلق بابہ علی حمامة وفرخیها ، ثم انطلق إلى عرفات ومنى ، فرجع وقد موتت ، فأتى ابن عمر ، فجعل عليه ثلاثا من الغنم ، وحكى معه رجل آخر .

401-2966. Atâ'dan rivâyet edilmiştir: Bir adam (Kümesin) kapısını bir güvercin ile iki yavrusunun üzerine kapattı. Arafat'a ve Mina'ya gitti. Döndüğünde hayvanlar ölmüştü. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'e gelip hükmünü sordu. O, onun üç koyun kesmesine hüküm verdi. İbn Ömer (r.a.) ile beraber başka birisi de aynı şekilde hüküm verdi.⁹⁸⁴

⁹⁸² Şâfiî, *Müsned*, I, 136.

⁹⁸³ Şâfiî, *a.g.e.*, I, 135.

⁹⁸⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 177, 13212; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 336, 10007.

٢٩٦٧ - عن عبد الله بن عمر العمرى ، عن أبيه ، قال : قدمنا ونحن غلمان مع حفص بن عاصم ، فأخذنا فرخا بمكة فى منزلنا ، فلعبنا به حتى قتلناه ، فقالت له امرأته عائشة بنت مطيع بن الأسور ، فأمر بكبش ، فتصدق له .

402-2967. Abdullâh b. Ömer el-Amrî, babasından rivâyet etmiştir: Biz Hafs b. Âsım'la ve bazı çocuklarla birlikte Mekke'deki evimize geldik. Bir kuş yavrusu yakaladık. Onunla oyun oynarken, hayvan öldü. Hafs'ın hanımı Mutî' b. el-Esved'in kızı Âişe bunu Hafs'a haber verdi. O, bir koç kesilmesine hüküm verdi. Onu da sadaka olarak dağıttı.⁹⁸⁵

٢٩٦٨ - مالك عن يحيى بن سعيد، عن سعيد بن المسيب، أنه كان يقول: فى حمام إذا قتلن شاة .

403-2968. Mâlik b. Enes, Yahyâ b. Sa'îd'den, O da Sa'îd b. el-Müseyyeb'den "Mekke'nin güvercini öldürüldüğünde bir koyun gerekir" dediğini rivâyet etmiştir.⁹⁸⁶

٢٩٦٩ - عن داود بن شابور ، عن مجاهد ، عن النبى ﷺ ، أنه قال : « فى الدوحة الكبيرة إذا قطعت من أصلها بقرة » ،

404-2969. Dâvûd b. Şâbûr, Mücâhid'den, o da Rasûlüllâh (s.a.v.)'den: "Büyük kaba bir ağaç kökünden kesildiğinde bir inek gerekir"⁹⁸⁷ dediğini rivâyet etmiştir.

٢٩٧٠ - عن ابن الزبير : فى الشجرة النامية الكبيرة بقرة ، وفى الصغيرة شاة .

⁹⁸⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 326, 14649.

⁹⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, III, 178, 13223.

⁹⁸⁷ İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, II, 545.

405-2970. İbnü’z-Zübeyr (r.a.)’den büyük, ürün veren ağaçtan dolayı bir inek, küçük bir ağaçtan dolayı da bir koyun gerektiği rivâyet edilmiştir.⁹⁸⁸

Sa’îd (r.a.) hadisinden itibaren gelen haberler, Harem’in avının haram olduğuna ve öldürene ceza gerektiğine delildir. Cezanın olmadığını söyleyenlere cevaptır. Mücâhid ve İbnü’z-Zübeyr (r.a.)’in haberleri, küçük olsun büyük olsun Harem’in ağacını kesene ceza gerektiğine delildir. İmam Şâfiî bu haberin zahirini delil olarak almış ve Harem’deki büyük kaba ağacı kesene inek, küçük ağacı kesene bir koyun kesmesi gerekir demiştir. İmam Ebû Hanîfe ise, kesilen ağacın değeri belirlenerek onun kıymeti ile bir kurbanlık alınıp kesilir. Eti yoksullara dağıtılır. Ya da onun değeri ile buğday alınır ve her bir fakire yarım sa’ dağıtılır. İmam Ebû Hanîfe’ye göre, bu cezada oruç yeterli olmaz.⁹⁸⁹

İbn Abbâs (r.a.)’den, “Büyük ağaçtan dolayı bir inek, küçük ağaçtan dolayı bir koyun gerekir”⁹⁹⁰ dediği rivâyet edilmiştir. Harem’in saygınlığından dolayı ağacını kesmek yasaktır. Avda olduğu gibi tazmin edilir. Bu durumda; Harem’in büyük ağacı için bir inek, küçük ağacı için bir koyun, otu için değeri kadar sadaka, dalı için onun ağacın değerinde meydana getirdiği eksikliğin tazmini gerekir. Bu İmam Şâfiî’nin görüşüdür.⁹⁹¹

Hanefilere göre ise hepsi için kesilen şeylerin kıymeti gerekir. Delilleri ise, Ebû Hüseyim’in şu rivâyetidir: Ben Hz. Ömer (r.a.)’i Mescid-i Haram’da tavaf edenlere zarar veren bir ağacın kesilmesini emrettiğini gördüm. Ağaç kesildi ve Hz. Ömer (r.a.) onun kıymetini ödedi. Ebû Hüseyim cezanın bir inek olduğunu söylemiştir.⁹⁹²

٢٩٧٢ - أبو حنيفة عن حماد ، والهيثم ، عن نافع ، عن ابن عمر رضي الله عنهما ،
أنه قال : إذا رمى الرجل في الحرم فأصاب في الحل فعليه الجزاء ، وإذا رمى في الحل
في الحرم فعليه الجزاء .

⁹⁸⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, I, 229.

⁹⁸⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3487.

⁹⁹⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 322.

⁹⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 323.

⁹⁹² İbn Kudâme, *a.g.e.*, III, 322.

406-2972. İmam Ebû Hanîfe, Hammad ve Heysem'den, onlar Nâfi'den, Nâfi de Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet etmiştir: “Bir kimse Harem'den ok atar ve o ok Hill'deki bir ava isabet ederse kendisine ceza gerekir. Hill'den ok atar o ok da Harem'deki bir ava isabet ederse ona da ceza gerekir.”⁹⁹³ **İbn Hüsrev (522/1101)**, İmam Ebû Hanîfe için oluşturduğu Müsned'inde rivâyet etmiştir. Bu haber, Harem avı avlayan avcı, ister Harem bölgesinde ister Hill'de olsun kendisine ceza gerektiğinin delilidir. Bu, Hanefîlerin görüşüdür.

B. İHSÂR ve FEVÂT (HACCDAN ENGELLENME VE KAÇIRMA)

Bu bölümde İhsârın nasıl meydana geldiği, muhsarın keseceği kurban ile ilgili hükümler, haccı kaçıran kişinin yapması gerekenler, umre ile ilgili hükümler, başkasının yerine hacc yapmak ve çocuk yaştaki yapılan hacc konuları ele alınacaktır.

10.20. İhsârın Meydana Geliş Şekilleri ve Muhsarla İlgili Hükümler

٢٩٨٠ - عن الحجاج بن عمرو ، قال : سمعت رسول الله ﷺ يقول : « من كسر أو عرج فقد حل وعليه حجة أخرى » . قال عكرمة : فذكرت ذلك لابن عباس ، وأبى هريرة ، فقالا : صدق . وفي رواية لأبي داود « من عرج أو كسر أو مرض » فذكر معناه ، وفي رواية لأحمد : « من حبس بكسر أو مرض » ،

407-2980. Haccâc b. Amr (r.a.) şöyle dedi: Ben Rasûlullah (s.a.v.)'i şöyle buyururken işittim: “İhrâmlı iken bir organı kırılan veya ayağından sakatlanan kimse ihrâmdan çıkar, gelecek yıl tekrar hacc yapar.” İkrime der ki; “Ben bunu İbn Abbâs (r.a.)'ya ve Ebû Hüreyre (r.a.)'e söyledim, ‘doğru söylemiş’ dediler.” Ebû Dâvûd rivâyetinde: “Kim topal olur, bir tarafı kırılır veya hasta olursa...” şeklindedir.

⁹⁹³ İbn Hüsrev, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Huseyin b. Muhammed b. Husrev el-Belhî, *Müsnedü İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe Câmiu'l-Mesânîd*, Mektebetü'l-İmdâdiye, Mekke 1431/2010, II, 870.

Ahmed b. Hanbel'in bir rivâyetinde ise şöyledir; "Bir kırık veya hastalık nedeniyle hacc yapmaya devam edemeyen."⁹⁹⁴

٢٩٨١ - حدثني المثنى، ثنا أبو صالح، ثنا معاوية، عن علي، عن ابن عباس، قوله: ﴿فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ يقول: من أحرم بحج أو بعمره، ثم حبس عن البيت بمرض يجهد، أو عذر يحبس، فعليه قضاؤها.

408-2981. el-Müsennâ, Ebû Sâlih, Muâviye, Alî, Abdullâh b. Abbâs, (r.a.)'nin, Âyetin, "Eğer engellenirseniz, gücünüzün yettiği bir kurban gönderin"⁹⁹⁵ bölümü ile ilgili şöyle dediği rivâyet olunmuştur: "Hacc veya umre için ihrâma girip de, kendisinde geçmeyen bir hastalık veya engel olan bir mazeret sebebiyle evden çıkamazsa o haccı veya umreyi kaza etmesi gerekir."⁹⁹⁶

٢٩٨٢ - حدثنا ابن مرزوق، ثنا بشر بن عمر، ثنا شعبة، عن الحكم، قال: سمعت إبراهيم يحدث عن عبد الرحمن بن يزيد، قال: أهل رجل من النخع بعمره، يقال له: عمير بن سعيد، فلدغ، فبينما هو صريع في الطريق إذ اطلع عليهم ركب فيهم ابن مسعود رضى الله عنه، فسأله، فقال: ابعثوا بالهدى، واجعلوا بينكم وبينه يوما أمارة، فإذا كان ذلك فليحل، قال الحكم: وقال عمار بن عمير: وكان حدثك به عن عبد الرحمن بن يزيد أن ابن مسعود قال: وعليه العمرة من قابل، قال شعبة: سمعت سليمان حدثه به مثل ما حدث به الحكم سواء.

409-2982. İbn Merzûk, Beşir b. Ömer, Şu'be, Hakem'den rivâyet etmişlerdir: İbrâhîm'i Abdurrahmân b. Yezîd'in şöyle dediğini haber verirken dinledim: Nehâ'dan Umeyr b. Sa'îd adında bir adam umre için ihrâma girdi. Yolda giderlerken kendisini yılan soktu. Adam bayılıp yere düştü. Bu sırada aralarında İbn Mes'ûd

⁹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIV, 509, 15731; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 85, 3077; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 43, 1863; Tirmîzi, *Sünen*, 7 Hacc 96, 940.

⁹⁹⁵ Bakara, 2/196.

⁹⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, III, 22.

(r.a.)’in de bulunduğu bir kafilâ yanlarından geçti. Başlarından geçen durumu İbn Mes’ûd (r.a.)’e sordular. “Kurban gönderin ve kurbanlığı gönderdiğiniz kişi ile sizin aranızda işaret olarak bir gün belirleyin. O gün gelince ihrâmdan çıksın” dedi. Hakem, İmâre b. Umeyr’in şöyle dediğini rivâyet eder: el-Hakem dedi ki: Umare b. Umeyr, Abdurrahmân b. Yezîd’den, İbn Mes’ûd (r.a.)’in şöyle dediğini nakletti: “Onun gelecek yıl umre yapması gerekir.” Şu’be dedi ki; “Ben Süleyman’ı da, bu hadisi el-Hakem’in naklettiği şekilde tahdis ederken dinledim.”⁹⁹⁷

٢٩٨٣ - روى الواقدي فى المغازى عن جماعة من مشايخه قالوا : لما دخل هلال
ذى القعدة سنة سبع أمر رسول الله ﷺ أصحابه أن يعتمروا قضاء عمرتهم التى صدوا
عنها ، وأن لا يتخلف أحد ممن شهد الحديبية ، فلم يتخلف ممن شهدها إلا من قتل
بخير أو مات ، وخرج معه ناس ممن لم يشهد الحديبية ، فكان عدة من معه من
المسلمين ألفين .

410-2983. Vâkıdî, el-Megâzî isimli eserinde hocalarının bazılarının şöyle dediğini nakletmektedir: Hicrî 7. yılın Zi'l-ka'de ayı girdiğinde Rasûlullah (s.a.v.) ashâbına, yarıda bıraktıkları umrelerini kazâ etmelerini ve Hudeybiye'de bulunan herkesin katılmasını emretti. Ölenlerin ve Hayber'de şehit olanlardan başka herkes bu umreye katıldı. İnsanlardan Hudeybiye'de olmayanlardan da onlarla birlikte gelenler oldu. O (s.a.v.) ile birlikte olan müslümanların sayısı iki bin kişiydi.⁹⁹⁸

٢٩٨٤ - عن ابن عمر ، أنه كان يقول : أليس حسبكم سنة رسول الله ﷺ ؟ إن
حبس أحدكم عن الحج طاف بالبيت وبالصفا والمروة ثم يحل من كل شىء حتى يحج
عاما قابلا فيهدى ، أو يصوم إن لم يجد هديا .

411-2984. Abdullâh b. Ömer (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.)’in sünneti size yetmiyor mu? Şüphesiz sizden birisi hacc yapmaktan (Arafat’ta vakfe

⁹⁹⁷ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 251, 4137.

⁹⁹⁸ İbn Hacer, *Telhisü'l-Habîr*, II, 554.

yapmaktan) alıkonulursa, Kâbe'yi tavaf yapar, Safâ ile Merve arasında sa'y yapar. Sonra ertesi yıl hacc yapıncaya kadar kendisine her şey helal olur. Kurban keser, hedy bulamazsa oruç tutar.⁹⁹⁹

Ulemânın ve dilcilerin "İhsâr" kelimesini farklı anlamlandırmaları görüş ayrılığına sebep olmuştur. Bazılarına göre İhsâr; ancak hastalık nedeniyle olan engellemeye denilir. Düşman nedeniyle olan engellemeye "hasr" denilir. Diğer bazılarına göre ise "İhsâr" ve "hasr" aynı anlamdadır.¹⁰⁰⁰

Haccâc b. Amr hadisi, fukahâ arasındaki tartışmalı bir konu hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Selef ulemasından, muhsarın hükmü konusunda üç ayrı görüş ortaya konmuştur. Bunlar:

- 1) İhsâr düşman tarafından alıkonulmayla olur, hastalığı kapsamaz. İbn Ömer (r.a.) hastanın ihrâmından çıkamayacağı, düşman engellemesi olmadan muhsar sayılmayacağı görüşündedir. Şâfiî ve Mâlikîler bu görüşü benimsemişlerdir.
- 2) Zübeyr ve Urve b. Zübeyr, hastalık ve düşmanın eşit olduğunu, fakat bu durumda olanların ancak tavaf yaparak ihrâmından çıkmaları gerektiğini söylerler. Bu görüşü benimseyen yoktur.
- 3) İbn Mes'ûd (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.), düşman ve hastalığın eşit olduklarını, bu durumda olan kişinin Harem'e kurbanlık (Hedy) göndermesi gerektiğini ve kurban kesildikten sonra ihrâmından çıkabileceğini söylemişlerdir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed, Züfer ve Sevrî bu görüştedirler.¹⁰⁰¹

Hanefîler; İhsâr ister düşman, ister hastalık sebebiyle olsun Harem'e kurban gönderip kestirerek ihrâmından çıkmışsa, kendisine kazâ gerekir. İmam Şâfiî ve İmam Mâlik ise, hastalık nedeniyle engellenmeyi İhsâr saymadıkları için şu görüştedirler: "Düşman sebebiyle engellenir de ihrâmından çıkarsa ne hacc ne de umre için kazâ gerekir."

İhsâr nedeniyle eda edilemeyen hacc ve umrenin kazasının gerekliliğine "Haccı ve umreyi tamamlayınız" âyeti de delildir. Hacca veya umreye başlanıldığı zaman tamamlanması gerekir. İhtilâf edilen konulardan birisi de nafîle hacca veya nafîle umreye niyet edip de yola devamdan alıkonulan muhsarın ne yapması gerektiğidir. Nafîle hacc, başlanıldığında vacip olur. Böylece farz olan veya

⁹⁹⁹ Buhârî, *Sahih*, 27 el-İhsâr 2, 1810.

¹⁰⁰⁰ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3499, 3500.

¹⁰⁰¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, I, 325.

nezredilmiş haccın hükümlerine tâbi olur. İster mazeretle, isterse mazeretsiz tamamlanmadan ihrâmdan çıkılması durumunda, kazâ edilmesi gerekir. Nedeni ise, vacip olan bir şeyi özür düşürmez. Âlimlerimiz başlanılan bir haccın bozulması durumunda kazâsının gerekli olduğunda ittifâk ettiklerine göre, İhsârda da kaza edilmesi gerekir. Haccâc b. Amr hadisi, İhsârın düşmandan başka engellerle de meydana gelebileceğine çok açık bir delildir. Hadis, muhsara haccını (veya umresini) kaza etmesinin vacip olduğuna da delildir. Rasûlullah (s.a.v.) daha önce Hudeybiye'de yarıda kestiği umresinin kazâsı olmak üzere ertesi yıl umre yapmıştır. O sene orada olanların hepsinin mutlaka katılmasını emretmiş ve yapılan umreye de "Umretü'l-kazâ" (Kazâ umresi) denilmiştir. Hastalığın İhsâr nedeni olduğunun aklı delili de şudur: Düşmanın engel olması ile yolundan alıkonan kişi, Kâbe'ye ulaşmakta mazeret sahibi olduğu için ihrâmdan çıkması caiz olunca, hastalık nedeniyle de aynı mazeret meydana geldiği için bunun da düşman engellemesi gibi olması gerekir. Nitekim Kâbe'ye varması düşman tarafından engellenmeyen ihrâmlı kişinin ihrâmdan çıkması caiz değildir. Anlaşıldığı gibi, düşmanın engellemesindeki gerekçe; Kâbe'ye ulaşamama mazeretidir. Hanefîlere karşıt görüş ileri sürenlerin, nafil hacc için ihrâma giren bir kadının, kocasının hacca gitmesine engel olmasını, borç veya başka bir sebeple hapsedilip Kâbe'ye gitmesi imkânsız olan kişi için muhsar hükmünü vermeleri, Hanefîlerin delillerinin çok isabetli olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Öyleyse hasta da aynıdır.¹⁰⁰²

Abdurrahmân b. Yezîd'in haberi, Hanefîlerin görüşleri olan, İhsârın sadece düşman engellemesiyle olmadığını, hacca devam edemeyen kişiye engellendiği hacc veya umresini kaza etmesi ve gücünün yettiği bir kurban göndermesi gerektiğini ve kurbanın, kişinin alıkonulduğu yerde kesilmeyip, Harem'e gönderilmesi gerektiğini çok net olarak açıklamaktadır. Ayrıca bu haber, umrenin vakti olmadığı için, umrede İhsârın olmadığını, bu kimsenin, kalkıp da tavaf ve sa'y yaparak umre yapınca kadar ihrâmdan çıkamayacağını ileri sürenlere de bir reddiyedir.¹⁰⁰³

İbn Ömer (r.a.) ihrâma girdikten sonra engellenen kişi için iki hüküm zikretmiştir. Gelecek yıl hacc yapması ve kurban kesmesi. Bu hadis, muhsarın yapamadığı haccını kaza etmesi gerektiğine de delildir. İmam Şâfiî buna gerek olmadığı görüşündedir. Âlimlerin cumhuru muhsarın kurban kesmesinin vacip

¹⁰⁰² Cessâs, *a.g.e.*, I, 327.

olduğunda ittifak etmişlerdir. Buna "Eğer engellenirseniz, gücünüzün yettiği bir kurban gönderin"¹⁰⁰⁴ âyeti ve Rasûlullah (s.a.v.)'in hadisleri delildir.¹⁰⁰⁵

İbn Abbâs (r.a.) hadisi, hastalık ve kişiyi hacc veya umreye gitmekten alıkoyan her çeşit mazeretle İhsârın meydana geldiğine ve muhsarın yapamadığı haccı ve umreyi kaza etmesi gerektiğine delildir.

10.21. İhsârın Sadece Hacc'da Değil, Umre'de de Gerçekleşmesi

٢٩٨٥ - نافع أن عبد الله بن عبد الله ، وسالم بن عبد الله ، كلما عبد الله حين نزل الحجاج لقتال ابن الزبير ، فقالا : لا يضرک أن لا تحج العام ، فإننا نخشى أن يكون بين الناس قتال ، ويحال بينك وبين البيت ، قال : إن حيل بيني وبينه فعلت كما فعل رسول الله ﷺ وأنا معه حين حالت كفار قريش بينه وبين البيت ، أشهدكم أني قد أوجبت عمرة ، فانطلق حتى أتى ذا الحليفة فلبى بالعمرة ، ثم قال : إن خلى سبيلي قضيت عمرتي ، وإن حيل بيني وبينه فعلت كما فعل رسول الله ﷺ وأنا معه ، ثم تلا : ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ ، ثم سار حتى إذا كان بظهر البداء قال : ما أمرهما إلا واحد ، إن حيل بيني وبين الحج ، أشهدكم أني قد أوجبت حجة مع عمرتي .

412-2985. Nâfi'den rivâyet edildiğine göre Abdullâh b. Abdullâh ve Sâlim b. Abdullâh, Haccâc, Abdullâh b. Zübeyr (r.a.)'le savaşmak için geldiği yıl, Abdullâh b. Zübeyr (r.a.)'e şöyle dediler: "Bu yıl senin hacc yapmaman senin için eksiklik değildir. Biz korkarız ki insanlar arasında savaş çıkacak ve bu seninle Kâbe arasında engel olacak." O; "Eğer benimle Kâbe arasına engel girerse, Rasûlullah (s.a.v.)'in yaptığı gibi yaparım. Kureyş kâfirleri onunla Kâbe arasına girdiklerinde ben O (s.a.v.) ile beraber idim. Sizi şahit tutarım ki ben umre yapmayı kendime vacip kıldım" dedi, yola çıktı. Zül-huleyfe'ye gelince umreye niyetlenip ihrâma girdi. Sonra "Yolum açık olursa umremi tamamlarım. Eğer benimle Kâbe arasına engel

¹⁰⁰³ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3505.

¹⁰⁰⁴ Bakara, 2/196.

olunursa, Rasûlullah (s.a.v.) ile beraberken O (s.a.v.)'in yaptığını yaparım” dedi ve “Şüphesiz Allah Rasûlünde, Allah’ın lûtfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah’ı çokça zikredenler için alınacak güzel bir örnek vardır”¹⁰⁰⁶ âyetini okudu. Sonra yola çıktı. Zahru’l-Beydâ’ya varınca; “İkisinin (Hacc ve umrenin) durumu aynıdır. Benimle umre arasına engel girerse, benimle hacc arasına da girmiş olur. Sizi şahit tutarım ki, ben kendime umre ile birlikte haccı da vacip kıldım”¹⁰⁰⁷ dedi.

Nâfi'nin rivâyetinde geçen "İkisinin (Hacc ve umrenin) durumu aynıdır" cümlesi, İhsâr halinde hacc ve umrenin hükümlerinin aynı olduğuna delildir. Rasûlullah (s.a.v.)'in, Hudeybiye'de umreye devam etmeleri engellendiğinde ashâbına kurban kesmelerini ve tıraş olup ihrâmdan çıkmalarını emrettiği tevâtür derecesinde sabittir. İmam Ebû Hanîfe, Ahmed b. Hanbel ve İmam Şâfi'ye göre bu ihrâmın hacc için, umre için ve her ikisi için de olması caizdir. İmam Mâlik'in, umre yapmaya niyetlenenin, onu kaçırma endişesi olmadığı için ihrâmdan çıkamayacağı görüşü rivâyet edilmişse de bu, doğru değildir. Çünkü âyet, ("Eğer engellenirseniz, gücünüzün yettiği bir kurban gönderin") Hudeybiye'deki İhsâr hakkında nazil olmuştur. Rasûlullah (s.a.v.) ve ashâbı orada umre için ihrâmda idiler.¹⁰⁰⁸

10.22. Umre ve Hacc'dan Engellenenin Yapması Gerekenler

٢٩٨٦ - حدثنا عبيد بن إسماعيل الهباري ، ثنا عبد الله بن نمير ، عن الأعمش ، عن إبراهيم ، عن علقمة : ﴿ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ ﴾ قال : إذا أهل الرجل بالحج فأحصر قال : يبعث بما استيسر من الهدى شاة ، قال : فإن عجل قبل أن يبلغ الهدى محله ، أو حلق رأسه ، أو مس طيبا ، أو تداوى ، كان عليه فدية من صيام ، أو صدقة ، أو نسك ، ﴿ فإذا أمنتُمْ ﴾ فإذا برأ فمضى من وجهة ذلك حتى أتى البيت حل من حجة بعمره ، وكان عليه الحج من قابل ، وإن هو رجع ولم يتم إلى البيت من وجهة ذلك ، فإن عليه

¹⁰⁰⁵ Tânevî, *İ'lâû's-Sünen*, VII, s. 3508.

¹⁰⁰⁶ Ahzâb, 33/21

¹⁰⁰⁷ Buhârî, *Sahih*, 27 el-İhsâr 1, 1807; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 26, 181 (1230).

¹⁰⁰⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 326.

حجة وعمره ودمما لتأخير العمرة ، فإن هو رجع متمتعا في أشهر الحج ، فإن عليه ما استيسر من الهدى شاة ، فمن لم يجد فصيام ثلاثة أيام في الحج ، وسبعة إذا رجع ، قال إبراهيم : فذكرت ذلك لسعيد بن جبير فقال : كذلك قال ابن عباس في ذلك كله ،

413-2986. Ubeyd b. İsmâil el-Hubârî, Abdullâh b. Numeyr, A'meş, İbrâhîm kanalıyla Alkame'den; "Eğer engellenirseniz..."¹⁰⁰⁹ âyeti hakkında şöyle dediğini nakletmiştir: "Bir kimse hacc için ihrâma girer ve engellenirse, gücünün yettiği bir kurban olarak, bir koyun gönderir. Eğer kurban yerine varmadan acele eder veya başını tıraş eder veya güzel koku sürünürse veya tedavi olursa kendisine fidye olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. "Güvende olduğunuz zaman" yani iyileşir de yoluna devam eder ve Kâbe'ye varırsa umre yaparak hacc ihrâmından çıkar. Gelecek yıl hacc yapar. Kâbe'ye varamaz ve geri dönerse hem hacc hem de umre yapması gerekir. Ayrıca umreyi geciktirdiği için kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamayan hacc aylarında üç gün, memleketine döndüğünde de yedi gün oruç tutmalıdır. İbrâhîm der ki; Bunu Sa'îd b. Cübeyr'e söyledim. "Bütün bunlarda, İbn Abbâs (r.a.)'de aynısını söyledi"¹⁰¹⁰ dedi.

٢٩٨٧ - حدثنا يزيد بن سنان ، ثنا يحيى بن سعيد القطان ، عن الأعمش ، عن

إبراهيم عن علقمة : ﴿ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ﴾ ، قال : إذا أحصر الرجل بعث بالهدى ، ﴿ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ ﴾ ، فإن عجل فحلق قبل أن يبلغ الهدى محله فعليه فدية من صيام أو صدقة ، أو نسك ، صيام ثلاثة أيام ، أو تصدق على ستة مساكين ، كل مسكين نصف صاع ، والنسك شاة ، فإذا أمن مما كان به ﴿ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ ﴾ فإن مضى من وجهة ذلك فعليه حجة وإن أخر العمرة إلى قابل فعليه حجة وعمره ، ﴿ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ ﴾ آخرها يوم عرفة ، ﴿ وَسَبْعَةٌ إِذَا رَجَعْتُمْ ﴾ ، قال :

¹⁰⁰⁹ Bakara, 2/196

¹⁰¹⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, III, 413.

فذكرت ذلك لسعيد بن جبیر ، فقال: هذا قول ابن عباس ، وعقد ثلاثين ،

414-2987. Yezîd b. Sinân, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, A'meş, İbrâhîm, Alkame'den rivâyet etmişlerdir: "Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer engellenirseniz, gücünüzün yettiği bir kurban gönderin"¹⁰¹¹ yani "Bir adam hacca devam etmekten engellenirse kurban gönderir." "Kurban yerine ulaşmıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. İçinizden hasta olan veya başından rahatsız olan varsa fidye olarak ya oruç tutsun ya da kurban kessin."¹⁰¹² Eğer acele eder de kurban yerine varmadan tıraş olursa, fidye olarak ya oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Oruç üç gündür. Sadaka, altı yoksula her birine yarım sa' olmak üzere verilir. Kurban da bir koyundur. İçinde bulunduğu halden güvenli bir duruma çıkarsa; "Hacca kadar umreden yararlanmak isteyen kimse" O sene yoluna devam ederse hacc yapması gerekir. Eğer umreyi gelecek seneye ertelerse ona hacc ve umre gerekir. "Gücünün yettiği bir kurban keser. Kurban bulamayan kimse de (sonu arefe günü olmak üzere) üç gün hacca yedi gün de döndüğü zaman oruç tutar."¹⁰¹³ Bunu Sa'îd b. Cübeyr'e söyledim. "Bu İbn Abbâs (r.a.)'nin görüşüdür" dedi.¹⁰¹⁴

Alkame rivâyetinde geçen "İyileşir de yoluna devam eder ve Kâbe'ye varırsa umre yapar, hacc ihrâmından çıkar. Gelecek yıl hacc yapması gerekir. Kâbe'ye varamazsa ve geri dönerse hem hacc hem de umre yapması gerekir" sözlerinden açıkça anlaşıldığı gibi, hacc için ihrâma girip engellenen ve o sene Kâbe'ye gidemeyen kimse engellendiği yerde ihrâmdan çıkar. Ertesi yıl hem hacc hem de umre yapması gerekir. Hanefî mezhebinin görüşü budur.¹⁰¹⁵

İbn Ömer (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: "Size Rasûlüllâh (s.a.v.)'in sünneti yetmiyor mu? Sizden biri hacc için ihrâma girer de gitmesine engel çıkarsa Kâbe'yi tavaf yapar, sonra Safâ ve Merve arasında sa'y yapar. Sonra da gelecek yıl hacc yapmıncaya kadar kendisine her şey helal olur. Fidyeye kurban kesmesi, kurban bulamazsa oruç tutması gerekir."¹⁰¹⁶

¹⁰¹¹ Bakara, 2/196

¹⁰¹² Bakara, 2/196

¹⁰¹³ Bakara, 2/196

¹⁰¹⁴ Tahâvî, *Şerhu Müşkilü'l-Âsâr*, XV, 152, 5914.

¹⁰¹⁵ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3512.

¹⁰¹⁶ Buhârî, *Sahih*, 27 el-Ihsâr 2, 1810.

İbn Ömer (r.a.)'nin, “Kâbe’yi tavaf yapar, Safâ ve Merve arasında sa’y yapar” sözü, umre yapmasının vacip olduğuna, “Gelecek yıl hacc yapıncaya kadar” sözü de, hacc yapmasının vacip olduğuna delildir.¹⁰¹⁷

10.23. Kâbe’ye Gidemeyen Muhsarın İhrâmdan Çıkma Şekli

٢٩٨٨ - عن المسور ومروان في حديث عمرة الحديبية والصلح : أن النبي ﷺ لما فرغ من قضية الكتاب قال لأصحابه : « قوموا فأنحروا ثم احلقوا » ، قال : فوالله ما قام منهم رجل حتى قال ذلك ثلاث مرات ، فلما لم يقم منهم أحد دخل على أم سلمة ، فذكر لها ما لقي من الناس ، فقالت أم سلمة : يا نبي ﷺ ! أتحب ذاك ؟ أخرج ثم لا تكلم أحدا منهم كلمة حتى تنحر بدنك ، وتدعو حالقك فيحلقك ، فخرج فلم يكلم أحدا منهم حتى فعل ذلك ، نحر بدنه ، ودعا حالقه فحلقه ، فلما رأوا ذلك قاموا فنحروا ، وجعل بعضهم يحلق بعضا ، حتى كاد بعضهم يقتل بعضا غما .

415-2988. Hudeybiye anlaşması ve hadisi hakkında **Misver ve Mervan**’dan rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), (anlaşma) tamamlandıktan sonra ashâbına “Kalkınız, kurbanlarınızı kesiniz sonra da tıraş olunuz” dedi. Vallahi ashâbından hiç kimse kalkmadı. Öyle ki Rasûlullah (s.a.v.) sözünü üç defa tekrarladi. Onlardan kimse kalkmayınca Ümmü Seleme (r.anhâ)’nin yanına (çadırına) girdi, ona insanlarla karşılaştığı durumu haber verdi. Ümmü Seleme (r.anhâ); “Ey Allah’ın Nebîsi (s.a.v.)! Bunu Sen istiyor musun? Şimdi çık, onlarla konuşmadan kendi deveni kes. Berberini çağır, Seni tıraş etsin.” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) çıktı, kimseye bir şey söylemedi. Ümmü Seleme (r.anhâ)’nin dediklerini aynen yaptı; devesini kurban etti, berberini çağırdı ve tıraş oldu. Ashâbı bunu görünce kalktılar ve develerini kestiler, birbirlerini tıraş ettiler. Öyle üzüntülüydülerdi ki neredeyse birbirlerini keseceklerdi.¹⁰¹⁸

¹⁰¹⁷ Tânevî, *İ'lâû's-Sünen*, VII, s. 3515.

¹⁰¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI, 251, 18928.

٢٩٨٩ - عن المسور: أن النبي ﷺ نحر قبل أن يحلق ، وأمر أصحابه بذلك .

416-2989. Misver'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh (s.a.v.) tıraş olmadan önce kurban kesti ve ashâbına da böyle yapmalarını emir buyurdu.¹⁰¹⁹

٢٩٩٠ - عن عائشة (أم المؤمنين رضى الله عنها) زوج النبي ﷺ فى حديث طويل :
فقدت مكة وأنا حائض ، ولم أطف بالبيت ولا بين الصفا والمروة ، فشكوت ذلك
إلى النبي ﷺ ، فقال : « انقضى رأسك وامتشطى ، وأهلى بالحج ، ودعى العمرة » .
ففعلت فلما قضينا الحج أرسلنى النبي ﷺ مع عبد الرحمن بن أبى بكر إلى التنعيم ،
فاعتمرت ، فقال : « هذه مكان عمرتك »

417-2990. Hz. Âişe (r.anhâ) (Mü'minlerin Annesi), Nebi (s.a.v.)'in zevcesi rivâyet ettiği uzun bir hadis de şöyle demiştir: “Ben âdet görmüş olarak Mekke'ye vardım. Kâbe'yi tavaf etmedim. Safâ ile Merve arasında sa'y yapmadım. Bu hâlimi Rasûlullah (s.a.v.)'e anlattım. “Saç örgünü çöz (yık), taran, umreyi bırak. Hacc için ihrâma gir” buyurdu. Ben de dediği gibi yaptım. Haccı tamamlayınca beni Abdurrahmân b. Ebû Bekr (r.a.) ile birlikte Ten'im'e gönderdi. Ben (orada ihrâma girerek) umre yaptım. Rasûlullâh (s.a.v.); “Bu, senin (yapamadığın) umrenin yerinedir”¹⁰²⁰ dedi.

İmam Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed bu hadisi görüşleri için delil kabul ederek şöyle demişlerdir: Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Âişe (r.anhâ)'ye, umreye ait olan fiilleri yapmadan ihrâmdan çıkmasını emretmiş ama saçlarını kısaltması konusunda bir emir vermemiştir. Çünkü o, umrenin menâsikini yerine getirmemişti. Bu, hacc ve umrenin menâsikini tamamlamadan, ihrâmdan çıkması caiz olan kimsenin başını tıraş etme veya kısaltma zorunluluğunun olmadığını gösterir.¹⁰²¹

¹⁰¹⁹ Buhârî, *Sahih*, 27 el-İhsâr 3, 1811.

¹⁰²⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 31, 1556.

¹⁰²¹ Tânevî, *İ'lâû's-Sünen*, VII, s. 3516, 3517.

İmam Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed, muhsarın, tıraş olmasının gerekli olmadığı görüşündedir. Çünkü tıraş, yerine getirilmiş olan hacc veya umre menâsikinden sonra yapılması gereken bir nüsüktür.¹⁰²²

İmam Ebû Yûsuf ise Muhsarın İhsârdan dolayı kurban kestikten sonra tıraş olması gerektiği görüşündedir. Delili, Rasûlullah (s.a.v.)'in Hudeybiye senesinde ashâbına tıraş olmalarını emretmiş olmasıdır. Çünkü bir şey emredilmişse o vacip olur.¹⁰²³

Tânevî der ki: Rasûlullah (s.a.v.)'in Hudeybiye'de ihrâmdan çıkarken başlarını tıraş edenlere üç defa, saçlarını kısaltanlar için bir defa onların bağışlanmaları için dua etmesi İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün daha doğru olduğuna delalet eder. Bu, muhsar için tıraş olmanın veya saçları kısaltmanın bir nüsük olduğunu gösterir. Rasûlullah (s.a.v.)'in; “Saç örgünü çöz, taran” sözünü, saçlarını kısalt anlamında söylemiş olması da mümkündür. Çünkü kadınların saçları taranırken çokça kopmaktadır. Bu durum kadınlar için saç kısaltma anlamında olur.¹⁰²⁴

10.24. Muhsar Olan ve Olmayan İçin Hedy'in Kurban Edileceği Yer

٢٩٩١- عن عطاء بن أبي رباح، عن جابر قال: قال رسول الله ﷺ: «كل عرفة موقف وكل منى منحرج، وكل المزدلفة موقف، وكل فجاج مكة طريق ومنحرج»

418-2991. Atâ b. Ebû Rebâh, Câbir (r.a.)'den, Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Arafat'ın tamamı vakfe yeridir. Mina'nın tamamı kurban kesme yeridir. Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir. Mekke sokaklarının tamamı yol ve kurban kesme yeridir.”¹⁰²⁵

¹⁰²² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, I, 334.

¹⁰²³ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3515.

¹⁰²⁴ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3517.

¹⁰²⁵ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 73, 3048; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 64, 1937.

٢٩٩٢ - عن عمرو بن ميمون ، قال : سمعت أبا حاضر الحميري يحدث أبي ميمون ابن مهران ، قال : خرجت معتمرا عام حاصر أهل الشام ابن الزبير بمكة، وبعث معي رجال من قومي بهدي، فلما انتهينا إلى أهل الشام منعونا أن ندخل الحرم فنحرت الهدى مكاني ، ثم أحللت، ثم رجعت ، فلما كان من العام المقبل خرجت لأقضي عمرتي ، فأتيت ابن عباس فقال : أبذل الهدى ، فإن رسول الله أمر أصحابه أن يبدلوا الهدى الذي نحروا عام الحديبية في عمرة القضاء .

419-2992. Amr b. Meymûn'un şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ebû Hâzır el-Humeyrî'yi Ebû Meymûn b. Mehran'dan şöyle haber verirken işittim: Şamlılar Mekke'de İbn Zübeyr (r.a.)'i muhâsara altına aldıkları yıl umre yapmak için hareket ettiğimde, halkımdan bazıları benimle kurban gönderdiler. Şamlılar bulundukları yere geldiğimizde bizim Harem'e girmemize engel olduklarında, ben de devemi bulduğum yerde kestim, ihrâmdan çıktım ve geri döndüm. Ertesi yıl umremi kaza etmek üzere tekrar yola çıktım. İbn Abbâs (r.a.)'nin yanına vardım. Bana "Kurbanının yerine bedel kes. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), Ashâbına kaza umresinde, Hudeybiye günü kestikleri kurbanlarına bedel kurban kesmelerini emir buyurdu"¹⁰²⁶ dedi.

٢٩٩٣ - عن ابن عباس : وإذا كان معه هدى وهو محصر نحر إن كان لا يستطيع أن يبعث ، وإن استطاع أن يبعث به لم يحل حتى يبلغ الهدى محله .

420-2993. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: " (Hacc veya umre için ihrâma girip de) engellenen kişinin beraberinde kurbanlık varsa; onu Harem'e göndermeye gücü yetmezse bulunduğu yerde kessin."¹⁰²⁷

¹⁰²⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 43, 1864.

¹⁰²⁷ Buhârî, *Sahih*, 27 el-İhsâr 4.

٢٩٩٤ - عن عبد الرحمن بن يزيد ، قال : أهل رجل منا بعمره فلدغ ، فطلع ركب
فيهم عبد الله بن مسعود ، فسأله ، فقال : يبعث بهدى ، واجعلوا بينكم وبينه يوما
أماره فإذا كان ذلك اليوم فليحل ،

421-2994. Abdurrahmân b. Yezîd şöyle der: Bizden birisi umre için ihrâma girdi ve kendisini (yılan) soktu. Aralarında Abdullâh b. Mes'ûd (r.a.)'in de bulunduğu bir kafilâ yanımızdan geçti. Bu kişinin durumu kendisine sorulduğunda şöyle dedi: "Bir adamla kurban gönderin. Onunla aranızda bir gün belirleyin. O gün geldiğinde ihrâm'dan çıksın."¹⁰²⁸

Ulemâ, İhsâr kurbanı hariç diğer kurbanların sadece Harem'de kesilebileceğinde icmâ etmişlerdir. İhsâr kurbanının kesim yerinde ise ihtilaf etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, İmam Şâfiî ve İmam Mâlik; ister Hıll'de olsun ister Harem bölgesinde olsun kişinin yoluna devam etmekten alıkonulduğu yerde kesileceği görüşündedirler. İmkân olurda Harem bölgesinin bir yerinde kesmeye gücü yeterse, Harem'de keser. Çünkü Harem bölgesinin tamamı kurban kesme yeridir. İmkân bulamazsa engellendiği yerde keser.¹⁰²⁹

Hanefîlerin delili, "Kim Allah'ın nişâneleri olan hacc ibadetine ve kurbanlara saygı gösterirse şüphesiz bu kalblerin takvâsındandır. O kurbanlıklarda sizin için belirli bir süreye kadar yünlerinden ve sütlerinden bir takım menfaatler vardır. Sonra da varacakları yer Kâbe'dir"¹⁰³⁰ âyetidir. Âyette Allah Teâlâ kurbanlıkların kesileceği yer olarak Harem'i zikretmiştir.¹⁰³¹

Nâciye b. Cündüb el-Eslem (r.a.)'in sahih bir senedle rivâyet ettiği hadis, Rasûlullah (s.a.v.)'in Hudeybiye'deki kurbanını Harem'de kestiğine delalet etmektedir: Nâciye (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.) kesmek için kurbanını ayırdığında şöyle der; "Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Kurbanını benimle gönder de onu ben (Harem'de) keseyim." Rasûlullah (s.a.v.); "Bunu nasıl yapacaksın?" diye sordu. O da; "Ben kimsenin ulaşamayacağı vadilerden onu götürürüm" dedi. Rasûlullah (s.a.v.)

¹⁰²⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, III, 42.

¹⁰²⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 327.

¹⁰³⁰ Hacc, 22/32, 33.

¹⁰³¹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3519.

kurbanını ona verdi. O da alıp götürdü ve Harem'de kesti.¹⁰³² Nâciye (r.a.)'in Rasûlullah (s.a.v.)'in kurbanını Harem'de kesmek istemesindeki titizliği, Rasûlullah (s.a.v.)'in bunu nasıl yapacağını ve bulduğu çareyi öğrenmek için ısrarla sorması, muhsarın bulabildiği tüm çarelere başvurarak kurbanını harem bölgesinde kesmesinin vacip olduğuna delildir.¹⁰³³ Çünkü Allah Teâlâ, "Sonra da varacakları yer Kâbe'dir"¹⁰³⁴ buyurmuştur. Kurbanlarını Hıll bölgesinde kesen sahâbe, Harem'de kesme imkânı bulamadıkları için orada kesmişlerdir. İbn Abbâs (r.a.)'den gelen bir rivâyette; "Rasûlullah (s.a.v.) kaza umresinde Ashâbına, Hudeybiye'de kestikleri kurbanların yerine bedel olmak üzere kurban kesmelerini emir buyurmuştur."¹⁰³⁵ Bu, muhsarın kurbanını Harem bölgesinde kesmesinin vacip olduğuna çok açık bir delildir. Kaza umresinde öncekilerin yerine kurban kesilmesi, onlar Hıll bölgesinde kesildiği içindir.¹⁰³⁶

Rasûlullah (s.a.v.)'in, Hudeybiye günü kurbanını Harem'de kestiğine dair gelen haberlerden birisi de Tahâvî'nin şu rivâyetidir: Süfyân b. Bişr el-Kûfî, Yahyâ b. Ebû Zâide, Muhammed b. İshâk, Zührî yoluyla Misver'den: "Hudeybiye'de Hz.Peygamber (s.a.v.)'in çadırı Hıll'de, musallâsı (Namaz kıldırıldığı yer) harem'de idi." Daha sonra Tahâvî şöyle der: "Bu nakledilenlerle anlaşıldı ki, Rasûlullah (s.a.v.) Harem'den ayrılmamıştı. Namazını Harem'in bir bölümünde kılıyordu. Ulemânın hepsi, "Harem'e girme gücü olan bir muhsarın kurbanını Harem dışında kesmesi caiz değildir" görüşünde ittifak etmişlerdir.¹⁰³⁷

10.25. Haccda ve Umrede Şart Koşmanın Hükümü

٢٩٩٥ - حدثني يونس قال : أخبرنا ابن وهب ، وأخبرني يونس : عن ابن شهاب عن سالم ، قال : كان عبد الله بن عمر ينكر الاشتراط في الحج ، ويقول : أليس حسبكم سنة رسول الله ﷺ ؟ إن حبس أحدكم عن الحج طاف بالبيت والصفة والمروة ، ثم حل من كل شيء حتى يحج عاما قابلا ، ويهدى أو يصوم إن لم يجد هديا .

¹⁰³² Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 242, 4087.

¹⁰³³ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3520.

¹⁰³⁴ Hacc, 22/32, 33.

¹⁰³⁵ Buhârî, *Sahih*, 27 el-İhsâr 4.

¹⁰³⁶ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3521.

422-2995. Yûnus, İbn Vehb, Yûnus, İbn Şihâb, Sâlim'in şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Abdullâh b. Ömer (r.a.) haccda şart koşmayı kabul etmez ve şöyle derdi: "Size Rasûlullah (s.a.v.)'in sünneti yeterli değil mi? Sizden birisi hacca gitmekten engellenirse Kâbe'yi tavaf yapar. Safâ ile Merve arasında sa'y yapar. Artık gelecek yıl hacc yapıncaya kadar her şey ona helal olur. Bir kurban keser veya kurban bulamazsa oruç tutar."¹⁰³⁸

٢٩٩٦ - أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم في الرجل يشترط في الحج قال :

ليس شرطه بشيء .

423-2996. İmam Ebû Hanîfe, Hammad yoluyla İbrâhîm'in, Haccda şart koşan kişi hakkında "Onun şartı bir şey ifade etmez" dediğini rivâyet eder. İmam Muhammed, "Biz de bunu benimsiyoruz. İmam Ebû Hanîfe'nin görüşü de budur" der.¹⁰³⁹

İhrâma girerken şart koşmanın caiz olduğu görüşünde olanlar, Dubâa hadisini¹⁰⁴⁰ delil almışlardır. Bu hadis şöyledir: Rasûlullah (s.a.v.) Zübeyr'in kızı Dubâa'yı ziyaret etmiş ve "Hacc yapmak istemiyor musun? dedi. Dubâa; "Ben rahatsızım" dedi. Hz.Peygamber (s.a.v.); "Hacc yap (İhrâma gir) ve ihrâmdan çıkma yerim, senin beni engelleyeceğin yerdir diye şart koş" buyurdu.

Tânevî der ki: Hz.Peygamber (s.a.v.)'in ne haccında ne de umresinde şart koşmamış olması ve Dubâa'dan başka sahâbeden hiç kimseye böyle yapması için emir ve izin vermeyişi İbn Ömer (r.a.)'yi desteklemektedir. Oysa şart koşmaya genel olarak herkesin ihtiyacı vardır. Hiç kimse bir gün karşısına bir engel çıkmayacağından emin olamaz. Şart koşma hükmü geneli kapsayan bir hüküm olsaydı, Hz.Peygamber (s.a.v.) bunu kendisi ya yapar ya da sahâbeye emrederdi. Böyle bir şey söz konusu olmadığına göre bu hükmün sadece Dubâa' için olduğu açıktır.¹⁰⁴¹ İbn Ömer (r.a.)'yi "Eğer engellenirseniz, kolayınıza gelen bir kurban

¹⁰³⁷ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 242, 4088.

¹⁰³⁸ Buhârî, *Sahih*, 27 el-İhsâr 2, 1810.

¹⁰³⁹ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, IV, 334.

¹⁰⁴⁰ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 361, 10102; Şâfiî, *Müsned*, I, 123.

¹⁰⁴¹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3528.

gönderin"¹⁰⁴² âyeti de teyit etmektedir. Çünkü âyet, kurban kesilinceye kadar ihrâmdan çıkmayı beklemek gerektiğine delalet etmektedir. Şart koşmanın caiz olduğunu söyleyenler kurban kesmeden ihrâmdan çıkmayı caiz görüyorlar demektir. Dubâa hadisi nass olarak kabul edilirse o zaman Kur'ân'î nassa aykırı olur.¹⁰⁴³

10.26. Haccı Kaçıran Kişinin Hükümü

٢٩٩٧ - عن يحيى بن عيسى النهشلى ، عن محمد بن أبي لیلی ، عن عطاء ، عن ابن عباس ، قال : قال رسول الله ﷺ : « من أدرك عرفات فوقف بها والمزدلفة فقد تم حجه ومن فاتته عرفات فقد فاتته الحج ، فليتحلل بعمره ، وعليه الحج من قابل » ،

424-2997. Yahyâ b. Îsa en-Nehşelî, Muhammed b. Ebî Leylâ, Atâ, İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet etmişlerdir: "Arafat'a yetişip de orada ve Müzdelife'de vakfe yapanın haccı tamam olmuştur. Kim Arafat'ı geçirirsa haccı da kaçırmış olur. Böyle biri umre yapıp ihrâmdan çıksın, gelecek yıl hacc yapsın."¹⁰⁴⁴

٢٩٩٨ - عن ابن عمر : أن رسول الله ﷺ قال : « من وقف بعرفة بليل فقد أدرك الحج ومن فاتته عرفات بليل فقد فاتته الحج ، فليحل بعمره ، وعليه الحج من قابل » .

425-2998. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: Rasûlüllâh (s.a.v.) "Gece Arafat'ta vakfe yapan, hacc yapmıştır. Geceleyinde Arafat'ta bulunamayan ise haccı kaçırmıştır. O umre yaparak ihrâmdan çıksın, ertesi yıl tekrar hacc yapması gerekir"¹⁰⁴⁵ buyurdu.

Tânevî der ki: Hanefîlerin dışındakiler, haccı kaçırın kişinin kurban kesmesi gerektiğini söylerler. Delilleri, Hz. Ömer (r.a.)'den rivâyet edilen şu hadistir: Ebû Eyyûb devesini kaybedip, hacca yetişemeyince Hz. Ömer (r.a.) ona; "Umre yapanın yaptıklarını yap, sonra ihrâmdan çık. Ertesi sene haccını kaza et ve gücünün yettiği

¹⁰⁴² Bakara, 2/196.

¹⁰⁴³ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3529.

¹⁰⁴⁴ Dârekutnî, *Sünen*, III, 263, 2519.

bir kurban kes"¹⁰⁴⁶ dedi. Hanefîlere göre bu hadis, kurban kesmenin mendûb olduğu şeklinde anlaşılır. Çünkü Hz.Peygamber (s.a.v.) yetişilemeyen haccın hükmünü açıklarken kurbandan söz etmemiştir. Haccı kaçıran kişi, bazı menâsiki yerine getirerek ihrâmdan çıkmaktadır. Muhsar ise böyle değildir. Çünkü o, menâsikten hiç birini yerine getirmeden ihrâmdan çıkmaktadır.¹⁰⁴⁷

Aynî, *el-Binâye*'de şu açıklamalarda bulunmaktadır: Esved'den şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Ömer (r.a.)'i "haccı kaçıran kimse umre yaparak ihrâmdan çıkar. Kendisine kurban gerekmez. Gelecek yıl hacc etmesi gerekir" derken dinledim. Bundan üç yıl sonra Zeyd b. Sâbit (r.a.)'le karşılaştım. O da Hz. Ömer (r.a.)'in söylediklerini söyledi. Hz. Osman (r.a.)'den de benzeri rivâyet edilmiştir.¹⁰⁴⁸

Öyle anlaşılıyor ki Hz. Ömer (r.a.): "Umre yapanın yaptıklarını yap, sonra ihrâmdan çık. Ertesi sene haccını kazâ et ve gücünün yettiği bir kurban kes" görüşünden, Hz.Peygamber (s.a.v.)'in yetişilemeyen haccın hükmünü açıklarken kurbandan söz etmediği rivâyetini duyunca dönmüş olmalıdır. Her iki hadis, umreye ait menâsiki yaparak ihrâmdan çıkmaya ve bu durumda olan kişiye kurban gerekmediğine delildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) yetişilemeyen haccın hükmünü açıklamış, kurbandan hiç söz etmemiştir. Hacc için ihrâma giren kimse, Kurban bayramının birinci günü fecr-i sâdık'a kadar Arafat'ta vakfe yapamazsa o sene haccı kaçırmış olur. Bu kişinin tavaf ve sa'y yaparak umre yapması, ertesi yıl haccını kazâ etmesi gerekir.

10.27. Umre Yapmanın Mekruh Kabul Edildiği Günler

٢٩٩٩ - عن ابن عباس ، أن النبي ﷺ ، قال : « عمرة في رمضان تعدل حجة » .
وأخرجه ابن حبان بلفظ : « عمرة في رمضان تعدل حجة معي » ،

¹⁰⁴⁵ Dârekutnî, *a.g.e.*, III, 263, 2518.

¹⁰⁴⁶ Mâlik, *Muvatta'*, III, 562, 1428.

¹⁰⁴⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3531.

¹⁰⁴⁸ Aynî, *el-Binâye*, IV, 460.

426-2999. Abdullâh b. Abbâs (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’den rivâyet etmiştir: “Ramazan’daki umre hacca bedeldir. Hacc gibi sevap kazandırır.”¹⁰⁴⁹ Bu hadisi Tirmizî’nin dışındaki büyük muhaddisler rivâyet etmişlerdir. Tirmizî de Ümmü Ma’kıl (r.anhâ)’den bir rivâyet vardır.¹⁰⁵⁰ İbn Hibbân’da, “Ramazan’daki umre benimle birlikte yapılan hacca denktir”¹⁰⁵¹ şeklinde rivâyet etmiştir.

٣٠٠٠ - عن قتادة سألت كم اعتمر النبي ﷺ ؟ قال : أربع ، عمرة الحديبية في ذي القعدة حيث صده المشركون ، وعمرة من العام المقبل في ذي القعدة حيث صالحهم ، وعمرة الجعرانة ، وفي رواية قال : اعتمر أربع عمر في ذي القعدة إلا التي اعتمر مع حبيته ،

427-3000. Katâde (r.a.) rivâyet etmiştir: Enes b. Malik (r.a.)’e Rasûlullah (s.a.v.) kaç defa umre yaptı? diye sordum. “Dört defa; (Hicretin altıncı senesi) Zi’l-ka’de ayındaki müşriklerin geri çevirdikleri Hudeybiye umresi, Kureyş ile imzaladığı anlaşma gereği ertesi yıl Zi’l-ka’de ayında yaptığı kaza umresi, (Hicretin sekizinci yılı) Huneyn ganimetlerinin taksim edildiği Ci’rânenen yaptığı umre, Vedâ haccı ile beraber yaptığı umre” dedi. Bir rivâyette; “Vedâ haccında yaptığı umre dışında Zi’l-ka’de ayında dört defa umre yaptı”¹⁰⁵² denilmektedir.

٣٠٠١ - عن عائشة : أن النبي ﷺ اعتمر عمرتين في ذي القعدة، وعمرة في شوال ،

428-3001. Hz. Âişe (r.anhâ)’den şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) birisi Zi’l-ka’de ayında, diğeri Şevvâl’de olmak üzere iki defa umre yaptı.”¹⁰⁵³

Rasûlullah (s.a.v.), câhiliye döneminden kalan hacc aylarında umrenin yapılamayacağı anlayışını yıkmak için bütün umrelerini hacc aylarında yapmıştır.

¹⁰⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 22, 2808; Buhârî, *Sahih*, 26 Umre 4, 1782; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 36, 221 (1256); İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 45, 2991; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 79, 1990.

¹⁰⁵⁰ Tirmizî, *Sünen*, 7 Hacc 95, 939.

¹⁰⁵¹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hanbel el-Büstî, *Sahih-i İbn Hibbân*, Thk. Şuayb Arnaût, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1414/1993, IX, 12.

¹⁰⁵² Buhârî, *Sahih*, 26 Umre 3, 1778; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 35, 220, (1255).

¹⁰⁵³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 79, 1991.

Âlimlerin çoğunluğu bu görüştedirler. Ramazan ayındaki umrenin mi yoksa hacc aylarında eda edilen umrenin mi daha faziletli olduğunda ihtilaf edilmiştir. Nedeni, Rasûlullah (s.a.v.) sadece hacc aylarında umre yapmıştır. Rasûlullah (s.a.v.)'den başkaları için Ramazan'da yapılan umrenin daha faziletli olduğu söylenmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'in kendisine gelince O (s.a.v.), ne yaparsa efdal olanı odur. Çünkü O (s.a.v.), câhiliye toplumunun yaptıklarını yıkmak için öyle yapmıştır.¹⁰⁵⁴

٣٠٠٢ - عن شعبة ، عن يزيد الرشك ، عن معاذة عن عائشة رضى الله عنها ،
قالت: حلت العمرة في السنة كلها إلا أربعة أيام : يوم عرفة ، ويوم النحر ، ويومان
بعد ذلك .

429-3002. Şu'be, Yezîd er-Rüşk, Muâze, Hz. Âişe (r.anhâ)'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Senenin dört günü dışında her gün umre yapılması caizdir: Arefe günü, Kurban bayramı günü ve peşinden gelen iki gün."¹⁰⁵⁵

٣٠٠٣ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن يزيد بن عبد الرحمن ، عن عجزوز من العتيك ،
عن عائشة أم المؤمنين رضى الله عنها ، أنها قالت : لا بأس بالعمرة في أى السنة شئت
ما خلا خمسة أيام : يوم عرفة ، ويوم النحر ، وأيام التشريق ،

430-3003. İmam Ebû Hanîfe, Yezîd b. Abdurrahmân, Atîk'ten yaşlı bir kadın yoluyla Hz. Âişe (r.anhâ) Mü'minlerin annesi'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Senenin beş günü dışında istediğin her gün umre yapmakta bir sakınca yoktur; Arefe günü, Kurban bayramı günü ve teşrik günleri (Kurban bayramının 2. 3.ve 4. günleri).¹⁰⁵⁶

٣٠٠٤ - عن إسماعيل بن عياش عن إبراهيم ، ونافع عن طاوس قال البحر يعنى
ابن عباس : خمسة أيام : يوم عرفة ، ويوم النحر ، وثلاثة أيام التشريق ، اعتمر قبلها وبعدها ما شئت ،

¹⁰⁵⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 605.

¹⁰⁵⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 565, 8741.

¹⁰⁵⁶ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 339.

431-3004. İsmâîl b. Ayyâş, İbrâhîm ve Nâfi yoluyla Tâvûs'tan nakletmiştir: Bahr yani (İbn Abbâs (r.a.) şöyle dedi: Şu beş günden; Arefe günü, Kurban bayramı ve üç teşrik günü dışında dilersen önce dilersen sonra umre yap.¹⁰⁵⁷

Şu'be, dört günün dışında, İmam Ebû Hanîfe, senenin beş günü dışında senenin her günü umre yapılabileceğini rivâyet etmişlerdir. İmam Ebû Hanîfe'nin görüşü tercih edilmiştir. Çünkü İbn Abbâs (r.a.)'nin haberi onun için şahittir.

İmam Şâfiî, senenin hiç bir gününde umre yapmanın mekruh olmadığını söyler. İmam Mâlik, haccı ta'zîm için hacc aylarında umre yapmanın mekruh olduğunu söyler. Selef ulemâsı, hacc aylarında umre yapmanın hükmü konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hz. Ömer (r.a.) bunu yasaklar ve “Hacc aylarında hacc yapmak, diğer aylarda umre yapmak hacc ve umreniz için daha güzeldir” derdi. Bu konuda Hz. Ömer (r.a.)’den gelen rivâyetler farklıdır. Tercih edilen görüşe göre Hz. Ömer (r.a.), hacc için ayrı, umre için ayrı yolculuk yaparak tek umre ve tek haccı, ikisini birlikte yapmaktan daha faziletli göürdü.¹⁰⁵⁸

٣٠٠٥ - عن ابن مسعود مرفوعا : « تابعوا بين الحج والعمرة ، فإن متابعة بينهما تنفي الذنوب والفقر كما ينفي الكير خبث الحديد ، وليس للحجة المبرورة ثواب إلا الجنة »

432-3005. Abdullâh b. Mes'ûd (r.a.)'den merfû olarak Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Hacc ve umreyi arka arkaya yapınız; Çünkü onları arka arkaya yapmak körüğün demirin pasını yok ettiği gibi, günahları ve fakirliği yok eder. Kabul olan haccın sevabı ise ancak cennettir.”¹⁰⁵⁹

Hadis, Rasûlullah (s.a.v.)'in sözüyle hacc aylarında umre yapmanın caiz olduğunun çok açık delilidir. Çünkü hacc ile umrenin arka arkaya yapılması ister umre haccdan önce, isterse sonra olsun ancak hacc aylarında mümkündür.

Tânevî der ki: Hz. Âişe (r.anhâ) haccdan sonra Ten'im'de ihrâma girerek umre yapmaya vefat edene kadar devam etmiştir. Hz. Âişe (r.anhâ) hacc yaptığı zaman Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber yaptığı gibi yapardı. Hz. Âişe (r.anhâ)

¹⁰⁵⁷ Zeylâî, *Nasbu'r-Râye*, III, 147.

¹⁰⁵⁸ Aynî, *el-Binâye*, IV, 460.

Müslüman erkek ve kadınlara örnek olarak yeter. Çünkü olayı yaşayan kendisiydi ve Rasûlullah (s.a.v.)'in maksadının ne olduğunu en iyi o biliyordu. Haccdan sonra Ten'im'den ihrâma girip umre yapmak, bazı görüş sahiblerinin dediği gibi mekruh olsaydı Hz. Âişe (r.anhâ), Rasûlullah (s.a.v.)'in vefatından sonra buna devam etmezdi.¹⁰⁶⁰

İbn Ömer (r.a.)'den şöyle rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.), Vedâ haccında başını tıraş etti. İnsanlarda başlarını tıraş ediyorlardı. Sonra ayrılma sırasında umre yapıyorlardı. Saçı olmayan birisi için Rasûlullah (s.a.v.)'e, bu nasıl tıraş olacak? diye sorulduğunda Rasûlullah (s.a.v.), “Usturayı başında gezdir”¹⁰⁶¹ buyurdu. Bu hadis, hacıların günümüzde de yaptıkları gibi, haccdan sonra umre yapmanın bid'at olmadığına ve bunu inkâr etmenin caiz olmadığına delildir.

Zikredilen hadisler, Mâlikîler gibi, bir yılda birden fazla veya başkaları gibi ayda bir kez umre yapmanın mekruh olduğunu söyleyenlere, karşı bir delildir. Âlimler, hacca ait menâsikle meşgul olmayanların, yılın her gününde umre yapabileceklerinde ittifâk etmişlerdir. Sadece Hanefîlerden; Arefe, Kurban bayramının birinci günü ve teşrik günlerinde yapılmasının mekruh olduğu rivâyet edilmiştir.¹⁰⁶²

Rasûlullah (s.a.v.), Ramazan'da yapılan umrenin sevap yönünden hacca denk olduğunu haber vermiştir. Bundan farzın yerine gelmiş olması anlamında bu umrenin hacc yerine geçmesi anlaşılmamalıdır. Çünkü bu umrenin farz olan hacc yerine yeterli olmayacağına icmâ vardır.¹⁰⁶³

10.28. Umre Yapmanın Hükümü

٣٠٠٦ - عن جابر رضي الله عنه : أن النبي ﷺ سئل عن العمرة أواجبه هي ؟ قال :
« لا ، وأن تعتمروا هو أفضل . »

¹⁰⁵⁹ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Hacc 2, 810.

¹⁰⁶⁰ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3538.

¹⁰⁶¹ Hâkim, *Müstedrek*, I, 654, 1765.

¹⁰⁶² Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3539.

¹⁰⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 604.

433-3006. Abdullâh b. Câbir (r.a.)'den rivâyet edildi ki: Rasûlullah (s.a.v.)'e "Umre vacip mi?" diye soruldu. O (s.a.v.)'de; "Hayır, ama umre yapmanız da faziletlidir"¹⁰⁶⁴ buyurdu.

٣٠٠٧ - وعنه أن رجلا قال: يا رسول الله! أخبرني عن العمرة أواجبة هي؟ قال: «لا

وأن تعتمر خير لك»

434-3007. Yine **Câbir (r.a.)**'den rivâyet edildi: Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'e "Umre vacip mi?" diye sordu. Rasûlullâh (s.a.v.), "Hayır, ama umre yapman senin için hayırlıdır"¹⁰⁶⁵ buyurdu.

٣٠٠٨ - حدثنا بشر بن موسى ، ثنا جرير وأبو الأحوص ، عن معاوية بن إسحاق ، عن أبي صالح ، عن أبي هريرة ، قال : قال رسول الله ﷺ : «الحج جهاد ، والعمرة تطوع»

435-3008. Bîşr b. Mûsâ, Cerîr, Ebu'l-Ahvas, Muâviye b. İshâk, Ebû Sâlih, Ebû Hureyre (r.a.); Rasûlullâh (s.a.v.)'in "Hacc cihattır, umre tatavvûdur (nafiledir)"¹⁰⁶⁶ dediğini rivâyet etmiştir.

٣٠١٠ - حدثنا ابن إدريس وأبو أسامة ، عن سعيد بن أبي معشر ، عن إبراهيم قال : قال عبد الله بن مسعود : الحج فريضة، والعمرة تطوع

436-3010. İbn İdrîs ve Ebû Üsâme, Sa'îd b. Ebû Ma'ser'den Abdullâh b. Mes'ûd (r.a.)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "Hacc farzdır, Umre tatavvûdur (sünnettir)."¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶⁴ Tirmîzi, *Sünen*, 7 Hacc 88, 931.

¹⁰⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 290, 14397.

¹⁰⁶⁶ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 44, 2989.

¹⁰⁶⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 223, 13648.

Tânevî der ki: Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettikleri Câbir (r.a.) hadisleri, bu konuda nasstır. Hadis hakkında, "Sahih, hasen ve hasen sahih" değerlendirmeleri yapılmıştır. Hasen hadis de ittifâkla şer'î delildir. Karşı görüşde olanların elinde sahih ve merfû bir hadis yoktur. Onlar, Zeyd b. Sâbit (r.a.), İbn Ömer (r.a.) ve İbn Abbâs (r.a.)'nin sözlerine dayanmaktadırlar. İbn Mes'ûd (r.a.)'in rivâyeti Hanefîlerin delilleri arasında konuyu çok açık bir şekilde açıklamaktadır. Hidâye'de açıklandığı gibi Hanefîlere göre umrenin hükmünün sünnet-i müekkede olduğudur.¹⁰⁶⁸

Umrenin farz olduğu görüşünde olanların delili; "Haccı ve umreyi tamamlayın"¹⁰⁶⁹ âyetidir. İbn Cerîr et-Taberî, bu âyet hakkında İbn Abbâs (r.a.)'nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Hacc ve umre için ihrâma giren kimse, Kurban bayramı günü haccını tamamlayıncaya kadar ihrâmdan çıkamaz. Şeytan taşlar ve Kâbe'yi tavaf ederse bütün yasaklar kalkar ve ihrâmdan çıkmış olur. Umrenin tamam olması da; Kâbe'yi tavaf edip, Safâ ve Merve arasında sa'y etmesidir. Bunları yapınca tıraş olup ihrâmdan çıkar."¹⁰⁷⁰ Bu sözler, İbn Abbâs (r.a.)'ye göre "hacc ve umreyi tamamlayın" emrinden maksadın, başladıktan sonra onları mutlaka tamamlamak gerektiğidir. Yoksa bunların baştan vacip oluşu değildir. Umre'nin farz olduğu görüşünde olanların delil alabilecekleri sadece İbn Ömer (r.a.) ve Zeyd b. Sâbit (r.a.)'in sözleridir. İbn Mes'ûd (r.a.)'in sözü onlara karşı delildir. Bu durumda umrenin farz olduğu söylenemez.¹⁰⁷¹

Kadı Ebûbekr b. el-Arabî (543/1148) bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: Ulemâ umrenin vacip olup olmadığı konusunda ihtilaf ettiler. İmam Şâfiî vacip olduğunu söyler ve bunu İbn Abbâs (r.a.)'den nakleder. Câbir b. Abdullâh (r.a.) umrenin tatavvu (sünnet) olduğunu söyler. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'de bu görüştedirler. "Haccı ve umreyi tamamlayın" âyetinde umrenin vacip olduğuna delil yoktur. Çünkü Allah Teâlâ umreyi hacca, yeni başlama konusunda değil, tamamlamanın vacip oluşu konusunda birleştirmiştir. Kur'ân'da namazın ve zekât'ın farz kılınışı "Namazı kılınız, zekâtı veriniz"¹⁰⁷² diye emredilmiştir. Haccın farz oluşu da "Yoluna gücü yetenlerin o evi ziyaret edip hacc yapması Allah'ın

¹⁰⁶⁸ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3542.

¹⁰⁶⁹ Bakara, 2/196.

¹⁰⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 326.

¹⁰⁷¹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3546.

¹⁰⁷² Bakara, 2/43.

insanlar üzerinde bir hakkıdır”¹⁰⁷³ diye ifade edilmiştir. Umre ise başlanarak yapılması emredilmemiş, başlanılanın tamamlanması emredilmiştir. Kişi on defa hacc yapsa ve on defa umre yapsa hepsinde başladığını tamamlaması gerekir. Âyet baştan başlanmak suretiyle yapılmasını değil, başlanılmış olanın tamamlanması gerektiğine delalet etmektedir.¹⁰⁷⁴

Zikredilen delillerden Allah Teâlâ’nın, umreyi vacip kılmadığı, Rasûlullah (s.a.v.)’in de vacip kılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca umre’nin farz olduğu konusunda ümmetin âlimleri arasında icmâ da oluşmamıştır. Şayet umre farz olsaydı, diğer farz olan namaz, zekât, oruç ve hacc gibi bir vakte bağlanması gerekirdi. Böyle olmadığına göre, nafil namaz ve nafil oruca benzer.

Buhârî, İbn Ömer (r.a.) ile İbn Abbâs (r.a.)’nin şu sözlerini umrenin vacipliğine delil olarak getirmiştir. İbn Ömer (r.a.): “Herkesin üzerinde muhakkak bir hacc ve bir umre borcu vardır.” İbn Abbâs (r.a.): “Şüphesiz ki umre, Allah’ın kitabında hacc ile beraber zikredilmiştir: ‘Haccı da umreyi de Allah için tam yapın...’ buyuruldu, demiştir.”¹⁰⁷⁵

İmam Şâfiî der ki: “Kur’ân’ın zâhirine, ilim ehlinin ve benim nazarımda en kuvvetli olan içtihadı dayanarak ve Allah Teâlâ’dan tevfiğ ve inâyet dileyerek derim ki: Bence bu meselede hakka en çok benzeyen hüküm, umrenin vacip olmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ, umreyi hacca bitişik olarak zikretmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)’de haccdan önce umre yapmıştır. Hacc gibi umrede de mîkat, ihrâm, tavaf, sa’y, saç kesmek veya kısaltmak ile ihrâmdan çıkmak vardır. Şu fark ile ki, hacda, umre üzerine ziyade kılınmış mensekler vardır. Kur’ân’ın zahiri ise, delalet bulunmadığı zaman delil olmaya daha layıktır.”¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷³ Âl-i İmrân, 3/97.

¹⁰⁷⁴ Ebû Bekir el-Arabî, el-Meâfirî’l-İşbîlî el-İmam Mâlikî, *Ahkâmu’l-kur’ân*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, I, 169.

¹⁰⁷⁵ Buhârî, *Sahih*, 26 Umre 1.

¹⁰⁷⁶ M. Sofuoğlu, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, IV, s. 1672.

10.29. Kendisi İçin Hacc Yapmamış Kişinin Başkasının Yerine Hacc Yapması

٣٠١١ - عن عبد الله بن الزبير قال : جاء رجل من خثعم إلى رسول الله ﷺ فقال :
إن أبى أدركه الإسلام ، وهو شيخ كبير لا يستطيع ركوب الرحل والحج مكتوب عليه ،
أفأحج عنه ؟ قال : « أنت أكبر ولده ؟ » قال : نعم ، قال : « رأيت لو كان على أبيك
دين فقضيته عنه ، آكان يجزىء ذلك عنه ؟ » قال : نعم ، قال : « فأحجج عنه » .

437-3011. Abdullah b. Zübeyr (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: Has’am kabilesinden bir adam Rasûlullah (s.a.v.)’e gelip; “Babam çok yaşlı iken islâm’a girdi. Hayvan üzerinde yolculuk yapabilecek durumda değil. Ama kendisine hacc farzdır. Onun adına ben hacc yapsam olur mu?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.); “En büyük çocuğu sen misin?” dedi. Adam “Evet” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.); “Babanın borcu olsa sen de onun adına borcunu ödesen, borcu ödenmiş olur mu?” buyurdu. Adam “Evet” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “Onun yerine hacc yap”¹⁰⁷⁷ dedi.

٣٠١٢ - عن ابن عباس أن امرأة من جهينة جاءت إلى النبي ﷺ فقالت : إن أمي
نذرت أن تحج فلم تحج حتى ماتت أفأحج عنها؟ قال : « نعم ، حجي عنها ، رأيت لو كان
على أمك دين أكنت قاضيته ؟ اقضوا الله ، فالله أحق بالوفاء »

438-3012. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: Cüheyne kabilesinden bir kadın, Nebi (s.a.v.)’e gelerek; “Annem hacc yapmayı adadı, fakat hacc yapamadan vefat etti. Onun yerine ben hacc yapsam olur mu?” diye sordu. Nebi (s.a.v.); “Evet onun yerine hacc yap. Annenin borcu olsa onu ödemez miydin? Allah Teâlâ’ya olan borcunuzu ödeyiniz. Muhakkak ki Allah Teâlâ, kendisine verilen sözün yerine getirilmesine herkesten daha çok layıktır”¹⁰⁷⁸ buyurdu.

¹⁰⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVI, 47, 16125; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 11, 2636.

¹⁰⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 42, 2140; Buhârî, *Sahih*, 28 Sayd 22, 1852; Nesâî, *Sünen*, 24 Menâsik 7, 2632.

Tânevî der ki: Hadislerden, kendisi hacc yapmayan kişinin başkasının yerine hacc etmesinin caiz olduğu hükmü çıkartılmıştır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), soru soran kişiye kendisinin daha önce hacc yapıp yapmadığını sormamıştır. Bu, Hanefîlerin görüşüdür. Cumhur, Hanefîlere katılmamakta ve başkası adına hacc yapacak kişinin kendisi için hacc yapmış olmasını şart koşturmaktadırlar. Ayrıca Rasûlullah (s.a.v.) soru soran Has'amlı'ya "En büyük çocuğu sen misin?" diye sorması; ölenin yerine en büyük çocuğunun hacc yapmasının efdal olduğunu gösterir. İbn Abbâs (r.a.) hadisi, ölenin mirasçısı olsun olmasın ölenin yerine bir başkasının hacc yapmasının caiz olduğuna delalet eder. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), ölenin adına hacc yapacak kişiye mirasçısı olup olmadığı sormamış, onu borca benzetmiştir. Rasûlullah (s.a.v.)'in hacc borcunun ödenmesini mal borcunun ödenmesine benzetmesi de Hanefîlerin görüşüne delalet eder. Çünkü bütün âlimler, borçlu olan ana babanın borcunu, evladının ödeyebileceğinde ittifak etmişlerdir. Nitekim bir kimse kendi borcunu ödemeyip, babasının borcunu ödese bu ödeme geçerlidir. Onun yerine hacc yapmakda bunun gibidir.¹⁰⁷⁹

Cumhurun delil olarak aldığı İbn Abbâs (r.a.) rivâyeti şöyledir: "Rasûlullah (s.a.v.) bir kişinin; "Şübrüme adına Lebbeyk" dediğini duyunca, "Şübrüme kimdir?" diye sordu. Adam; "Benim bir akrabam, veya kardeşim" dedi. Rasûlullah (s.a.v.); "Sen kendin için hacc yaptın mı?" dedi. Adam "Hayır" dedi. Rasûlullah (s.a.v.); "Önce kendin için hacc yap, sonra da Şübrüme için yap"¹⁰⁸⁰ buyurdu.

Rasûlullah (s.a.v.) Has'amlı adama daha önce kendisi için hacc yapıp yapmadığını sormadan; "Babanın yerine hacc yap" demiştir. Bu, bir başkası adına hacc etmenin bir kayda bağlı olmaksızın mutlak olarak caiz olduğunu ifâde eder. Şübrüme hadisi ise önce kendisi için hacc yapmasının müstehâb olduğunu gösterir. Böylece iki rivâyetin arası birleştirilmiş olur. Hacca gidecek kadar maddi imkâna ve bir bineğe sahip olan kimse, aynı zamanda diğer şartlar ve sağlığı yerinde ise onun kendisi için değilde başkası için hacca gitmesi tahrimen mekruhtur. Çünkü hacc yapma imkânına sahip olduğu ilk anda hacc kendisine farz olur ve terk etmesi durumunda günahkâr olur. Buradaki yasaklama, yapılan haccın kendisine değil,

¹⁰⁷⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3554, 3555.

¹⁰⁸⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 25, 1811.

başka bir nedendendir. O da kendisine farz olan haccı yapamama endişesidir. Çünkü bir yıl içinde kişinin ölme ihtimâli vardır.¹⁰⁸¹

Haccu's-sarûret (kendi hacc yapmamış olanın başkası için hacc etmesi) caizdir. İhtilaftan kaçınmak için efdal olan önce kendisi için hacc yapmasıdır.¹⁰⁸²

10.30. Çocuk Yaşta Yapılan Hacc İle Farz Olan Hacc Eda Edilmiş Olmaz

٣٠١٣ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ لقي ركباً بالروحاء فقال : « من القوم ؟ » قالوا : المسلمون من أنت ؟ فقال : « رسول الله ﷺ » فرفعت إليه امرأة صبياً فقالت : ألهذا حج ؟ قال : « نعم ولك أجر » ،

439-3013. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den rivâyet edilmiştir; Rasûlüllâh (s.a.v.) Ravhâ'da bir toplulukla karşılaştı. “Bu topluluk kim?” diye sordu. Onlar, “Müslümanlarız, peki sen kimsin?” dediler. Rasûlullah (s.a.v.); “Allah Teâlâ'nın Peygamberi” dedi. Kalabalığın içinde bulunan bir kadın küçük bir çocuğu havaya kaldırıp, “Bunun haccı olur mu?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.) “Evet, senin içinde sevabı var”¹⁰⁸³ karşılığını verdi.

٣٠١٤ - عن السائب بن يزيد ، قال : حج بي مع رسول الله ﷺ في حجة الوداع وأنا ابن سبع سنين .

440-3014. Sâib b. Yezîd şöyle demiştir: “Yedi yaşındaydım. Vedâ haccında Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte bana hacc yaptırıldı.”¹⁰⁸⁴

٣٠١٥ - عن جابر قال : حججنا مع رسول الله ﷺ معنا النساء والصبيان ، فليينا عن الصبيان ورمينا عنهم .

¹⁰⁸¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, III, 160.

¹⁰⁸² Kâsânî, *el-Bedaî*, II, 213.

¹⁰⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 385, 1898; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 72, 409 (1336); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 7, 1736.

¹⁰⁸⁴ Buhârî, *Sahih*, 28 Sayd 25, 1858; Tirmîzi, *Sünen*, 7 Hacc 83, 926.

441-3015. Câbir b. Abdullâh (r.a.) rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte hacc yaptık. Aramızda kadınlar ve çocuklar da vardı. Çocuklar adına telbiye getirdik ve onlar adına şeytan taşladık.”¹⁰⁸⁵

٣٠١٦ - عن ابن عباس مرفوعا قال : «أما صبي حج ثم بلغ فعليه حجة الإسلام ،
وأما عبد حج ثم عتق فعليه حجة الإسلام » .

442-3016. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den merfû olarak rivâyet edilmiştir: “Bir çocuk hacc yapar, sonra ergenlik çağına geldiğinde tekrar farz olan haccı yapması gerekir. Bir köle hacceder de sonra hür olursa onun da farz haccı tekrar yapması gerekir.”¹⁰⁸⁶

Tânevî der ki: Rasûlullah (s.a.v.), “Şüphesiz çocuk için hacc vardır” buyurmuştur. Tahâvî, bu, insanların üzerinde icmâ ettiği bir husustur. Çocuğun namazının olduğu gibi haccının da sahih olduğu konusunda görüş birliği vardır. Ancak kıldığı namaz kendisine farz olan namaz olmadığı gibi, yaptığı hacc da kendisine farz olan hacc değildir. Çocuğun yaptığı haccın farz olan haccın yerine geçmeyeceğinin delili “Üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır; akıl bâliğ oluncaya kadar çocuktan...”¹⁰⁸⁷ rivâyetidir. Çocuk büyüdüğü zaman yeniden hacc etmesi gerekir. Bu, İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’in görüşüdür.¹⁰⁸⁸ Bu, çocuğun haccının Hanefî imamlarımıza göre nafîle olarak geçerli olduğuna delildir.¹⁰⁸⁹

C. HEDY (KURBANLIK HAYVAN)

Bu bölümde Hedy’in hangi hayvanlardan olacağı, hacc da kesilen kurbanlar ile ilgili hükümler ve haccın yaya ve binekle yapılması konuları ele alınacaktır.

¹⁰⁸⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 242, 13841; İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 68, 3038.

¹⁰⁸⁶ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 533, 8613.

¹⁰⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 254, 940; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 75, 15978.

¹⁰⁸⁸ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, II, 256, 4145.

¹⁰⁸⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3565.

10.31. Hedy; Deve, Sığır, Koyun ya da Bir Bedene'ye Ortak Olmakla Olur

۳۰۱۷ - عن أبي جمرة قال : سألت ابن عباس رضى الله عنهما عن المتعة فأمرنى بها ، وسألته عن الهدى فقال : فيها جزور أو بقر أو شاة أو شرك فى دم .

443-3017. Ebû Cemre şöyle demiştir: “İbn Abbâs (r.a.)’ya Temettu’ hakkını sordum, bana onu yapmamı emretti (izin verdi).” Hedy sordum, “Onda; deve, sığır, koyun veya bir kurbana ortak olmak vardır”¹⁰⁹⁰ dedi.

۳۰۱۸ - عن ابن عباس : أن النبى ﷺ أتاه رجل فقال : إن على بدنة وأنا موسر ، ولا أجدها فأشترىها ؟ فأمره رسول الله ﷺ أن يبتاع سبع شياة فيذبهن .

444-3018. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: Bir adam Nebi (s.a.v.)’e gelerek; “Benim bir bedene kesme borcum var ve ben zengin biriyim. Ama satın almak için bedene bulamıyorum” dedi. Rasûlullah (s.a.v) ona yedi koyun satın alıp kesmesini emretti.¹⁰⁹¹

۳۰۱۹ - عن حذيفة قال : شرك رسول الله ﷺ فى حجته بين المسلمين فى البقرة عن سبعة .

445-3019. Huzeyfe (r.a.)’den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) yaptığı haccı sırasında yedi müslümanı bir ineğe ortak etti.”¹⁰⁹²

Tânevî der ki: Ebû Cemre hadisi, hedyin; deve, sığır ve koyun olduğuna ya da bir büyükbaş kurbanı ortak kesmekle gerçekleştiğine, sığır ve deveyi ortaklaşa kesmenin caiz olduğuna delildir. Hedy ister vacip, ister nafile olsun İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî ve diğer âlimler bu görüştedirler. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik, kurban kesecek olanların hepsinin ibadet niyetiyle kesmeleri gerektiği görüşündedir. Çünkü hedy, Allah Teâlâ’ya yaklaşmak amacıyla Beytullâh’a hediye

¹⁰⁹⁰ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 102, 1688.

¹⁰⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 48, 2851; İbn Mâce, *Sünen*, 26 Edahî 6, 3136.

edilen hayvana denir. Ortaklardan bazıları ibadet niyetiyle kesmediklerinde bu hayvan hedy olmaktan çıkar. Diğerleri ise kurbanı iştirak edenlerin bazılarının ibadet niyetiyle, bazılarının ise et niyetiyle kesmiş olmaları fark etmez görüşündedirler.¹⁰⁹³

İbn Abbâs (r.a.) ve Huzeyfe (r.a.)'in rivâyetlerinden açıkça anlaşılacağı üzere, kurbanı ortak olmanın caiz olduğu görüşünde olan ulemâ yedi kişiden fazla ortak olmayacağına ittifâk etmişlerdir. Sadece Sa'îd b. Müseyyeb, bir sığıra on kişinin ortak olabileceğini söylemiştir.¹⁰⁹⁴ Getirmiş olduğu delil, ganimet taksiminde meydana gelen bir durumdur. Bu konuda cumhurdan ayrılmıştır. Fakihlerden hiç kimse onun görüşüne uymamıştır. Âlimler koyunda ortak olunamayacağına ittifak etmişlerdir.¹⁰⁹⁵

10.32. Temettu', Kırân, Nafile Hedylerin Etlerinden Yemenin Müstehaplığı; Av Cezası, Adak ve Fidyeye Kurbanlarının Etinin Yenemeyeceği

٣٠٢٠ - عن جابر في حديثه الطويل : ثم انصرف إلى المنحر فنحر ثلاثا وستين بيده ثم أعطى عليا فنحر ما غبر ، وأشركه في هديه ، ثم أمر من كل بدنة ببضعة ، فجعلت في قدر فطبخت، فأكلا من لحمها وشربا من مرقها .

446-3020. Câbir b. Abdullâh (r.a.) uzun bir hadisin bir bölümünde şöyle rivâyet etmiştir: "...Rasûlullah (s.a.v.) sonra kurban kesilen yere gitti, bizzat kendi eliyle atmış üç tanesini kesti. Sonra Hz. Ali (r.a.)'e (bıçağı) verdi, diğerlerini de o kesti. Onu hedyine (kurbanına) ortak etti. Sonra her deveden bir parça alınmasını emretti. Bir kazana konulup pişirildi. Rasûlullah (s.a.v.) ve Hz. Ali (r.a.)'de onların etinden yediler, çorbasından (et suyundan) içtiler."¹⁰⁹⁶

٣٠٢١ - عن نافع، عن ابن عمر رضي الله عنهما: لا يؤكل من جزاء الصيد والنذر ،

ويؤكل مما سوى ذلك .

¹⁰⁹² Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XXXVIII, 441, 23453.

¹⁰⁹³ Tânevî, *I'lâû's-Sünen*, VII, s. 3565, 3566.

¹⁰⁹⁴ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3567.

¹⁰⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 535.

¹⁰⁹⁶ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218).

447-3021. Nâfi, İbn Ömer (r.a.)’nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Av cezası olarak kesilen kurban ve adak kurbanının etinden (Kurban sahibi) yiyemez. Bunların dışındakilerin yenilmesinde sakınca yoktur.”¹⁰⁹⁷

٣٠٢٢ - عن عطاء قال : يأكل ويطعم من المتعة .

448-3022. Atâ’nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “(Kurban sahibi) Temettu’ kurbanından kendisi yiyebildiği gibi başkasına da yedirir.”¹⁰⁹⁸

٣٠٢٤ - وروى عبد بن حميد من وجه آخر عنه : إن شاء أكل من الهدى والأضحية ، وإن شاء لم يأكل .

449-3024. Abd b. Humeyd yine Atâ’dan bir başka yolla şöyle rivâyet etmiştir: “Allah Teâlâ’ya yaklaşmak niyetiyle (Kâbe’de hacc veya umrede ve Kurban bayramında) kestiği kurbandan isterse yiyebilir, isterse yemez.”¹⁰⁹⁹

Hanefilere göre kişi, Nafile, Temettu’ ve Kırân kurbanlarının etlerinden yiyebilir. Çünkü Temettu’ ve Kırân kurbanları, telâfi değil, nüsük kurbanıdır. Ahmed b. Hanbel’den gelen bir rivâyet ve İmam Mâlik’in görüşleri de böyledir.¹¹⁰⁰

Atâ’nın rivâyetleri, Temettu’ kurbanından yemenin ve yedirmenin caiz olduğuna delildir. Hz. Âişe (r.anhâ)’den şöyle rivâyet edilmektedir: Kurban bayramı günü bize sığır eti getirildi. “Bu nedir?” diye sordum. “Rasûlullah (s.a.v.) eşleri için kesti” denildi.¹¹⁰¹ Rasûlullah (s.a.v.)’in, Vedâ haccında eşleri için kestiği inek Temettu’ haccından dolayı idi. Hz. Âişe (r.anhâ)’nin haber verdiği gibi yemeleri için onlara et getirildi. Bu, Temettu’ kurbanı kesenin ondan yiyebileceğine delildir.¹¹⁰²

Aynî, şu açıklamalarda bulunmuştur: Kurban etinin ne kadarının yenilip ne kadarının dağıtılacağı konusunda ihtilaf vardır. Câbir (r.a.), Ebû Zübeyr’den rivayet

¹⁰⁹⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 124.

¹⁰⁹⁸ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 124.

¹⁰⁹⁹ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, III, 558.

¹¹⁰⁰ İbn Hacer, *a.g.e.*, III, 558.

¹¹⁰¹ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 115, 1790; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 17, 125 (1211).

¹¹⁰² Tânevî, *İ’lâü’s-Sünen*, VII, s. 3571.

ettiğine göre:¹¹⁰³ "Hz.Peygamber (s.a.v.), kurban kesenin, kurban etlerinin üçte birinden fazlasını yemesini yasakladı. Daha sonra; "Yiyiniz, azık yapınız ve biriktiriniz" buyurdu. İbn Mes'ûd (r.a.), üçte birinin sadaka olarak verilmesi, üçte birinin yenilmesi ve diğer üçte birinde hediye olarak verilmesi gerektiğini söylemiştir. İmam Ebû Hanîfe, "Sadaka olarak verilmesi vacip olan miktar üçte birinin daha azıdır" demiştir.¹¹⁰⁴

10.33. Kurbanlık Hayvanların Kesilmesi

٣٠٢٥ - عن أنس في حديث : ونحر النبي ﷺ بيده سبع بدن قياما، وضحي بالمدينة كبشين أملحين أقرنين .

450-3025. Enes b. Malik (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) bizzat kendisi yedi deveyi ayakta kesti. Medine’de iki boynuzlu ala koçu kurban etti.”¹¹⁰⁵

٣٠٢٦ - عن جابر : أن النبي ﷺ وأصحابه كانوا ينحرون البدنة معقولة اليسرى قائمة على ما بقى من قوائمها .

451-3026. Câbir b. Abdullâh (r.a.)’den rivâyet edilmiştir:” Rasûlullah (s.a.v.) ve sahâbe deveyi sol ayağı bağlı geri kalan ayakları yere bastığı halde keserlerdi.”¹¹⁰⁶

٣٠٢٧ - عن زياد بن جبیر قال : كنت مع ابن عمر بمنى، فمر برجل وهو ينحر بدنته وهى باركة فقال : ابعثها قياما مقيدة، سنة محمد ﷺ.

452-3027. Ziyâd b. Cübeyr’den rivâyet edilmiştir: İbn Ömer (r.a.) ile Mina’da bulunuyordum. Kurbanlık devesini çöktürmüş vaziyette kesen bir adama rastladım ve

¹¹⁰³ Müslim, *Sahih*, 35 Edahî 5, 29 (1972).

¹¹⁰⁴ Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, X, 57.

¹¹⁰⁵ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 117, 1712.

¹¹⁰⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 20, 1767.

“Onu bacağı bağlanmış halde ayağı kaldır. Onu ayakta kes, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in sünneti budur”¹¹⁰⁷ dedi.

۳۰۲۸ - عن أنس قال : ضحى رسول الله ﷺ بكبشين أملحين أقرنين ، فرأيته واضعا قدميه على صفاحهما يسمي ويكبر فذبحهما بيده .

453-3028. Enes b. Malik (r.a.)’den rivâyet edilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) boynuzlu iki alaca koç kurban etti. Onu, ayaklarını koçların boğazlarının üzerine koymuş, besmele çektiğini ve tekbîr getirdiğini gördüm.”¹¹⁰⁸

۳۰۲۹ - عن جابر فى حديثه الطويل : ثم انصرف إلى المنحر فنحر ثلاثا وستين بيده ، ثم أعطى عليا فنحر ما غبر .

454-3029. Câbir b. Abdullâh (r.a.) uzun bir hadiste rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) sonra ayrıldı ve kurban kesme yerine gitti. Kendi eliyle atmış üç deve kesti. Sonra Hz. Ali (r.a.)’e (bıçağı) verdi, geri kalanları da o kesti.¹¹⁰⁹

۳۰۳۰ - عن أبى هريرة قال : ذبح رسول الله ﷺ عن اعتمر من نسائه فى حجة الوداع بقرة بينهن .

455-3030. Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.) Vedâ haccında umre de yapan (Hacc ve umreyi birlikte yapan) eşleri adına aralarında ortak olmak üzere bir inek kesti.”¹¹¹⁰

Devenin kesiminde müstehâb olan nahr (Boğazının göğsüne bitiştiği yerden kesilmesi), koyun ve sığırdaki müstehâb olan zebh’dir (Çenenin altından kesilmesi).” Sığır ve koyun ayakta kesilmez. Bunlarda sünnet olan çene altından kesmektir.¹¹¹¹

¹¹⁰⁷ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 118, 1713; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 63, 358 (1320); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 20, 1768.

¹¹⁰⁸ Buhârî, *Sahih*, 73 Edahî 7, 5564; Müslim, *Sahih*, 35 Edahî 3, 18 (1966).

¹¹⁰⁹ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 19, 147 (1218)

İmam Ebû Hanîfe, ayakta veya çökmüş olarak kesilmesinin fazilet olarak eşit olduğu görüşündedir. İmam Ebû Hanîfe'nin deveyi çökmüş olarak kesmeyi tercih etmesinin sebebi, ayakta iken keserken devenin kaçmış olması ve bu yüzden insanlara zarar verecek bir durumun yaşanmış olmasındandır. Kesme işini iyi yapabilenlerin sünnete uyarak ayakta, bacağı bağlı olarak kesmesi daha faziletlidir.¹¹¹²

10.34. Hedylerin Derileri ve Örtülerinin Kasap Ücreti Olarak Verilmesi

۳۰۳۱ - عن علي رضي الله تعالى عنه قال : أمرني رسول الله ﷺ أن أقوم على بدنة وأقسم جلودها وجلالها ، وأمرني ألا أعطى الجزار منها شيئا . وقال : نحن نعطيهِ من عندنا

456-3031. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: Rasûlullâh (s.a.v.) bana develerini kesip, derilerini ve çullarını dağıtmamı, kasaba bunlardan bir şey vermememi emir buyurdu. Biz kasaba kesim ücretini kendimizden (bir şeyler) veririz.¹¹¹³

Hadisten, hedylerin derileri ile örtülerinin kasap ücreti olarak verilmemesi, sadaka olarak verilebileceği açıkça anlaşılmaktadır. Kasaba, sadaka olarak verilebilir. Bunda bir sakınca yoktur. Delili, Hz. Ali (r.a.)'in, "Biz ona kesim ücretini kendi yanımızdan veririz" sözüdür.

İbn Hacer, İbn Ebû Huzeyme'nin, "Kasaba vermemekten maksat, onu ücret olarak vermemektir" dediğini nakleder. Beğavî'nin de, "Önce kasap ücretini yanından tam olarak verir, sonra da o kasap fakirse diğer fakirlere verdiği gibi ona da deriyi sadaka olarak verebilir. Bunda bir sakınca yoktur" görüşünü nakleder.¹¹¹⁴

Tânevî der ki: Rasûlullah (s.a.v.)'in, " develerini kesip, derilerini ve çullarını dağıtmamı, onlardan kasaba bir şey vermememi emretti" ifadesinden, aldığı

¹¹¹⁰ Hâkim, *Müstedrek*, I, 639, 1717; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 551.

¹¹¹¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 182.

¹¹¹² Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3574.

¹¹¹³ Buhârî, *Sahih*, 25 Hacc 113, 1716; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 61, 348 (1317); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 19, 1769.

¹¹¹⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 556.

sadakadan dolayı ücrette müsamaha yapmaması için kasaba sadaka olarak da verilmemesi gerektiği anlaşılabilir.¹¹¹⁵

10.35. Mecbur Kalınınca Hedy'e Binmek Hakkında

۳۰۳۲- عن أبي الزبير قال : سمعت جابر بن عبد الله سئل عن ركوب الهدى ، فقال سمعت رسول الله ﷺ يقول : « اركبها إذا ألجئت إليها حتى تجد ظهرا » .

457-3032. Ebû Zübeyr hedy binilmesi hususunda Câbir (r.a.)'i şöyle söylerken dinlediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'in, “Çaresiz kaldığın zaman başka bir hayvan buluncaya kadar ona bin!”¹¹¹⁶ dediğini işittim.

۳۰۳۳- أخبرنا مالك أخبرنا هشام بن عروة عن أبيه أنه قال : إذا اضطررت إلى بدنتك فاركبها ركوبا غير قاذح .

458-3033. Bize Mâlik b. Enes, Hişam b. Urve yoluyla babası Urve'den şöyle rivâyette bulundu: “Çaresiz kaldığın zaman (hedy olarak götürdüğün) hayvanına, zarar vermeden binebilirsin.”¹¹¹⁷

Nevevî, bu konuda şu açıklamalarda bulunmuştur: Kâbe'ye hediye olarak götürülen hayvana binme konusunda farklı görüşler vardır. İmam Şâfiî, sahibinin ihtiyacı varsa binebilir. Usulüne göre zarar vermeden binmesi gerekir. İhtiyacı yoksa binemez. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel, zarar vermemek kaydıyla ihtiyacı olmasa da binebileceği, İmam Ebû Hanîfe çaresiz kalmadıkça binilemeyeceği görüşündedir. Kâdî, bazı ulemânın hadisteki emrin kayıtsız oluşundan dolayı ve cahiliye dönemi adetlerinden olan bahîra,¹¹¹⁸ sâibe¹¹¹⁹ ve vasîle¹¹²⁰ ye saygı

¹¹¹⁵ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3575.

¹¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 305, 14413.

¹¹¹⁷ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 142.

¹¹¹⁸ Bahîra: Câhiliye döneminde beş defa doğum yapan devedir. Onun kulağı yarıdır, işte kullanılmaz, verdiği otlaktan ve sudan kovulmazdı. İslâm bunları yasak etti.

¹¹¹⁹ Sâibe: Câhiliye döneminde adak veya başka bir şey için salıverilen deve.

¹¹²⁰ Vasîle: On defa doğum yapan deve.

göstermelerine muhalefet olması için sahibinin, götürdüğü hediye binmesinin vacip olduğu görüşünde olduklarını nakleder.¹¹²¹

Câbir (r.a.) hadisi İmam Ebû Hanîfe için, İmam Şâfiî'ye ve onunla aynı görüşte olanlara karşı delildir. Çünkü “Çaresiz kalırsan” sözü, hediye binmenin zaruret halinde olabileceğine delalet etmektedir. Bu da, İmam Ebû Hanîfe'nin dediği, “Başka çare bulamazsa binebilir” sözü ile aynı anlamdadır. Âlimlerin çoğunluğunun delili; Rasûlullah (s.a.v.)'in hedy götürdüğü halde ona binmemesi ve insanlara da hedylerine binmelerini emretmemiş olmasıdır. Hanefilerin bunlara karşı delili, zikrettiğimiz Câbir (r.a.) hadisidir.¹¹²²

Hedy binmeden dolayı meydana gelen kusurun tazmin edilmesi konusunda İmam Şâfiî, İmam Ebû Hanîfe ile aynı görüştedir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre hedy ister vacip ister nafîle olsun, binmeden dolayı meydana gelen noksanlık tazmin edilir.¹¹²³

10.36. Nafîle veya Adak Olarak Gönderilen Hedyin Ölmesi Halinde Yenisini Göndermenin Gerekip Gerekmediği

۳۰۳۴- عن ابن عمر (مرفوعاً): «من أهدى تطوعاً ثم ضلت فإن شاء أبدلها وإن شاء ترك، وإن كان في نذر فليتبذل».

459-3034. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: “Bir kimse nafîle olarak bir hedy gönderse, sonra bu hedy kaybolursa dilerse yerine başkasını gönderir, dilerse göndermez. Şayet adak kurbanı ise yerine başkasını göndermesi gerekir.”¹¹²⁴

۳۰۳۵- أخبرنا مالك ، أخبرنا نافع : أن ابن عمر أو عمر - شك محمد - كان يقول: من أهدى بدنة فضلت أو ماتت فإن كانت نذراً أبدلها ، وإن كانت تطوعاً فإن

¹¹²¹ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, IX, 74.

¹¹²² Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3576, 3577.

¹¹²³ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3578.

¹¹²⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 400, 10258.

شاء أبدلها ، وإن شاء تركها .

460-3035. Mâlik b. Enes'in, Nâfi yoluyla İbn Ömer (r.a.) veya Hz. Ömer (r.a.)'den rivâyetine göre (şüphenin sebebi Muhammeddir) o şöyle derdi: “Bir kimse hedy olarak bir deve gönderse o da kaybolrsa veya ölse; eğer bu deve adak kurbanı ise yerine başkasını göndermesi gerekir, nafiye ise dilerse gönderir, dilerse göndermez.”¹¹²⁵

Her iki rivâyet, kişinin gönderdiği nafiye olan hedyin kaybolması veya ölmesi durumunda yerine başka bir hedy gönderip göndermeme konusunda serbest olduğuna, adak ise yerine bir başkasını göndermesi gerektiğine delildir.

10.37. Telef Olmasından Korkulan Hedy'e Ne Yapılması Gerektiği

٣٠٣٦ - عن ابن عباس رضي الله عنهما : أن ذويبا أبا قبصة حدثه : أن رسول الله ﷺ كان يبعث معه بالبدن ثم يقول : « إذا عطب منها شيء فخشيت عليه موتا فأنحرها ، ثم اغمس نعلها في دمها ثم اضرب به صفحتها ، ولا تطعمها أنت ولا أحد من أهل رفقتك »

461-3036. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'ya Züveyb Ebî Kabîsa kendisine şöyle haber vermiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Züveyb'in beraberinde kurbanlık develer yollar sonra ona şu emri verirdi: “Bu kurbanlık develerden yolda yürümekten aciz kalıp, ölümüne yaklaşan olursa, sen de ölmesinden endişe edersen, hemen onu boğazla. Sonra nalını kanına bulaştır ve onunla hörgücünün yan tarafına vur. Bunun etinden ne sen ve ne de arkadaşlarından hiç kimse yemesin”¹¹²⁶ buyurdu.

٣٠٣٧ - عن أبي قتادة مرفوعا : « إن كان هديا تطوعا عطب فلا تأكل منه »

¹¹²⁵ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 143.

¹¹²⁶ Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 66, 378 (1326)

462-3037. Ebû Katâde (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: "Eğer ölmesinden korktuğun hedy, nafiye ise, onun etinden yeme."¹¹²⁷

٣٨٠-٣ عن أبي قتادة أيضا مرفوعا: «من ساق الهدى تطوعا فعطب فلا يأكل منه، فإنه إن أكل منه كان عليه بدله، ولكن لينحرها ثم ليغمس نعلها في دمها ثم ليضرب جبينها، وإن كان هديا واجبا فليأكل إن شاء فإنه لا بد من قضاءه».

463-3038. Ebû Katâde (r.a.)'den merfû olarak rivâyet edilmiştir: "Kim nafiye olarak hedy (Mekke'ye) kurbanlık olarak gönderir ve o telef olursa, ondan yemesin. Eğer ondan yiyecek olursa, yediğinin bedelini öder. Ancak onu kestikten sonra, boğazına asılan nalını kanına bulaştırsın, sonra onu yan tarafına vursun. Eğer bu vacip olan hedy ise isterse yesin, mutlaka yenisini kesmesi gerekir."¹¹²⁸

İmam Muhammed, İbn Abbâs (r.a.)'den yapılan ilk rivâyeti el-Âsâr'da şöyle rivâyet etmiştir: Bize İmam Ebû Hanîfe haber verdi, ona Mansûr b. Mu'temir haber verdi, ona da İbrâhîm en-Nehâî, teyzesinden şöyle nakletti: Hz. Âişe (r.anhâ)'ye, yolda telef olan hedy'e ne yapılması gerektiğini sordum. "Onu yemesi, bana yırtıcı hayvanlara bırakmasından daha uygun geliyor" dedi. İmam Ebû Hanîfe; bu ve diğer rivâyetleri delil alarak şöyle demiştir: Eğer hedy vacipse, istediğini yapabilirsin. Çünkü onun yerine başkasını kesmen gerekir. Nafiye ise yoksullara sadaka olarak dağıt. Eğer yoksulların bulunmadığı bir yerde olursa o zaman hayvanı kes, boynunda asılı olan nalını kanına bulaştır ve yan tarafına vur. Sonra bırak insanlar yesinler. Sen kendin yersen yediğinin bedelini ödemen gerekir. Dilersen onun hakkında istediğini yap. Yerine mutlaka başkasını kesmen gerekir.¹¹²⁹

¹¹²⁷ Muttakî el-Hindî, Alaâddin Ali b. Hüsâmeddîn b. Kâdî, *Kenzü'l-Ummâl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1401/1981, V, 111.

¹¹²⁸ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 400, 10261.

¹¹²⁹ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, XII, 361.

10.38. Yürüyerek Hacc Yapmayı Adayan Kişiyle İlgili Hükümler

٣٠٣٩ - عن عكرمة عن ابن عباس : أن عقبة بن عامر سأل النبي ﷺ فقال : إن أخته نذرت أن تمشى إلى البيت وشكا إليه ضعفها ، فقال النبي ﷺ : « إن الله غنى عن نذر أختك ، فلتركب ولتهد بدنة » .

464-3039. İkrime, İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Ukbe b. Âmir, Rasûlullah (s.a.v.)'e kız kardeşinin yürüyerek hacc yapmayı adadığını, kendisinin zayıflığından (Güçsüz olduğundan) dolayı bunu yerine getiremeyeceğini söyleyip ne yapması gerektiğini sordu. Nebî (s.a.v.); “Allah Teâlâ senin kız kardeşinin adağına muhtaç değildir. Adağını terketsin, bir deve göndersin (Adağına karşılık bir deve kessin)”¹¹³⁰ diye cevap verdi.

٣٠٤٠ - عن ابن عباس رضى الله عنهما قال : جاء رجل فقال : يا رسول الله ! إن أختي حلفت أن تمشى إلى البيت ، وأنه يشق عليها المشى ، فقال : « مرها فلتركب إذا لم تستطع أن تمشى فما أغنى الله أن يشق على أختك » .

465-3040. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Bir adam gelip: “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Kız kardeşim Kâbe'ye yürüyerek gitmek için (Hacc için) yemin etti, fakat yürümek ona zor geliyor” dedi. Rasûlullah (s.a.v.); “Ona söyle yürümekten yorulduğu zaman hayvana binsin. Allah Teâlâ'nın senin kız kardeşine meşakkat vermeye ihtiyacı yoktur”¹¹³¹ dedi.

٣٠٤١ - أخبرنا شعبة بن الحجاج عن الحكم بن عتبة عن إبراهيم النخعي عن على ابن أبي طالب كرم الله وجهه أنه قال : من نذر أن يحج ماشيا ثم عجز فليركب وليحج ولينحر بدنة . وجاء عنه في حديث آخر : ويهدى هديا .

¹¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 133, 2278; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, X, 136, 20115.

466-3041. Şu'be b. Haccâc, Hakem b. Utbe'den, Hakem, İbrâhîm en-Nehâî'den o da Alî b. Ebû Tâlib (r.a.)'den rivâyet etmiştir: "Yürüyerek hacc yapmayı adadığı halde kendisinde yürüyecek güç bulamayan kişi (hayvana) binsin, haccını tamamlasın ve (hayvana bindiği için) bir deve kurban etsin."¹¹³²

٣٠٤٢ - عن عطاء بن أبي رباح عن عبيد الله بن عباس قال : كانت الأنبياء يدخلون الحرم مشاة حفاة ، ويطوفون بالبيت ويقضون المناسك حفاة مشاة .

467-3042. Atâ b. Ebû Rebah, Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Harem'e yürüyerek ve yalın ayakla girer, Kâbe'yi yalın ayak ve yürüyerek tavaf eder, hacc menâsikini yalın ayak ve yürüyerek yapardı.¹¹³³

٣٠٤٣ - عن ابن عباس رضى الله عنهما، عن النبي ﷺ قال : « إن آدم أتى البيت ألف آتية لم يركب قط فيهن من الهند على رجله ».

468-3043. Abdullâh b. Abbâs (r.a.)'den rivâyet edilmiştir: Âdem (a.s.) Hindistan'dan Kâbe'ye yürüyerek bin defa gelmiş ve hiç hayvana binmemiştir.¹¹³⁴

İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: "Ben yaya olarak yürümeyi istedim ama yapamadım. Hayatımda sadece buna çok üzülürüm. Çünkü Allah Teâlâ'nın "Sana yaya olarak gelirler" buyurduğunu işittim."¹¹³⁵

Hasan b. Ali (r.a.), Medine'den Mekke'ye yürüyerek 25 defa hacc yapmıştır. Medine toplumunun ileri gelenleri de onunla birlikteydi.¹¹³⁶

Allah Teâlâ'nın "Gerek yaya olarak ve gerekse bütün uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler"¹¹³⁷ âyeti, yaya olarak da binekli olarak da

¹¹³¹ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 335, 7829.

¹¹³² İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 262, 747.

¹¹³³ İbn Mâce, *Sünen*, 25 Menâsik 25, 2939.

¹¹³⁴ İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshâk, *Sahîh*, Mektebü'l-İslâmî, 1424/2003, 2792, IV, 245.

¹¹³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 518.

¹¹³⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-kurân*, III, 303.

¹¹³⁷ Hacc, 22/27.

hacc yapmanın mübahlığına delalet eder. Seleften (İlk dönem ulemâsından), haccı yaya olarak yapmaları ve âyeti buna yorumlamaları haccın yürüyerek de yapılacağına işaret eder. İbn Abbâs (r.a.)'den yapılan son iki rivâyet, Kâbe'ye yürüyerek gitmenin dinen övülen bir hareket olduğunu göstermektedir. Hz.Peygamber (s.a.v.), Cahiliye döneminde insanlar, hep yaya olarak haccettikleri için, onlara muhalefet etmek amacıyla binek üzerinde hacc yapmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) bazen ümmetine ağır geleceği endişesiyle evlâ olandan başkasını tercih ederdi.¹¹³⁸

Cessâs, "Gerek yaya olarak ve gerekse bütün uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler"¹¹³⁹ âyeti hakkında, hacca yaya olarak da binek üzerinde olarak da gelmenin mübah olduğunu, bunlardan hangisinin daha faziletli olduğunu gösteren bir yön bulunmadığını söylemiştir.¹¹⁴⁰

Merğînânî el-Hidâye'de şu açıklamaları yapmaktadır: Bir kimse haccı yaya olarak yapmayı adarsa Ziyaret tavafını yapıncaya kadar bineğe binemez. Bu, onun vacip olduğuna delildir.¹¹⁴¹

İmam Muhammed, "Alî b. Ebû Tâlib (r.a.)'in rivâyeti bize daha uygun geliyor. Ebû ve Hanîfe (r.a.)'in ve fukahamızın genelinin görüşü böyledir" demektedir.¹¹⁴²

İnsanlar çok uzak mesafelerden hacc yapmak için gelmektedirler. Mesafe kısa olur, kişi de yürümeyi sever ve gücü de yeterse yürüyerek hacc ibadetini yerine getirebilir. Yolculuk mesafesi uzun olan hacı adayları ile yakın dahi olsa yürümeye güç yetiremeyenler binek ile hacc yaparlar. Âyet-i kerîme'den her ikisinin de caiz olduğu anlaşılmaktadır.

10.39. Ahkâm Açısından Medine Hareminin Mekke Haremi Gibi Olmaması

٣٠٤٤ - عن سلمة بن الأكوع رضى الله عنه قال : كنت أرمى الوحش وأصيدها وأهدى لحمها إلى رسول الله ﷺ ، فقال رسول الله ﷺ : « أما لو كنت تصيدها بالعقيق

¹¹³⁸ Tânevî, *I'lâü's-Sünen*, VII, s. 3589, 3590.

¹¹³⁹ Hacc, 22/27.

¹¹⁴⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-kurân*, III, 303.

¹¹⁴¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 184.

¹¹⁴² İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 262, 746.

لشيعةك إذا ذهبت وتلقيتك إذا جئت ، فإنني أحب العقيق » .

469-3044. Seleme b. el-Ekvâ (r.a.) der ki: Ben vahşî hayvanlara ok atar, onları avlar ve etini Rasûlullah (s.a.v.)'e ikram ederdim. Rasûlullah (s.a.v.); “Eğer sen Akîk’da avlansaydın giderken uğurlar döndüğünde seni karşılardım. Şüphesiz ben Akîk’ı severim”¹¹⁴³ buyurdu.

٣٠٤٥ - عن أنس قال : قال رسول الله ﷺ : « أحد جبل يحبنا ونحبه ، فإذا جئتموه فكلوا من شجره ولو من عضاهه » .

470-3045. Enes b. Mâlik (r.a.)’den, Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Uhud öyle bir dağdır ki, o bize muhabbet eder, biz de ona muhabbet ederiz.” Onu (Ziyaret için) geldiğinizde, azâhından da olsa (dikenli bir ağaç çeşidi) ağacından yiyiniz.”¹¹⁴⁴

٣٠٤٦ - وعنه كان النبي ﷺ أحسن الناس خلقا ، وكان لي أخ يقال له : عمير وهو فطيم ، كان إذا جاء قال : « يا أبا عمير ! ما فعل النغير ؟ » لنغر كان يلعب به .

471-3046. Ondan (**Enes b. Malik (r.a.)**) rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) insanların en güzel ahlâklısı idi. Benim Umeyr adında bir kardeşim vardı, süttten kesilmişti. O geldiği zaman Rasûlullah (s.a.v.); “Ey Ebâ Umeyr! Nuğayra (serçe yavrusu) ne yaptı?” derdi. Kardeşim o kuşla oynardı.¹¹⁴⁵

٣٠٤٧ - عن أبي هريرة رضى الله عنه عن النبي ﷺ قال : « المدينة حرم ، فمن أحدث فيها حدثا ، أو آوى محدثا فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين ، لا يقبل منه يوم القيامة عدل ولا صرف » .

¹¹⁴³ Taberânî, *Mucemu'l-kebîr*, VII, 6.

¹¹⁴⁴ Taberânî, *a.g.e.*, II, 255.

¹¹⁴⁵ Tirmîzi, *Sünen*, 25 el-Birr ve's-sıla 57, 333.

472-3047. Ebû Hüreyre (r.a.)'den Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Medine harem'dir. Kim burada dine muhalif bir bid'at meydana getirirse veya bid'atçıyı barındırırsa Allah Teâlâ'nın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Kıyamet günü onun ne farzı ve ne de nafilesi makbul değildir.”¹¹⁴⁶

٣٠٤٨ - عن عدی بن زید قال : حمى رسول الله ﷺ كل ناحية من المدينة يريدان
بريدا لا يخط شجره ولا يعضد إلا ما يساق به الجمل .

473-3048. Adiy b. Zeyd'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.) Medine'nin her tarafından birer berîd'lik (12 mil) bir bölgeyi koru tayin etti. Buranın ağaçları silkelenebilir, budanamaz, ancak kendisi ile deve sürülecek kadar bir kamçı kesilebilir.¹¹⁴⁷

٣٠٤٩ - عن جابر بن عبد الله : أن رسول الله ﷺ قال : « لا يخط ولا يعضد حمى
رسول الله ولكن يهش هشا رفيقا » ،

474-3049. Câbir b. Abdullâh (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.); “Rasûlullah (s.a.v.)'in korusunun ağaçları sopa ile silkelenebilir, dalları budanıp kesilemez. Ama yaprağının dökülmesi için hafifçe bir şeyle dalına vurulabilir”¹¹⁴⁸ buyurdu.

٣٠٥٠ - عن عائشة رضى الله عنها قالت : كان لآل رسول الله ﷺ وحش فإذا خرج
لعب واشتد وأقبل وأدبر ، فإذا أحس برسول الله ﷺ قد دخل ربض فلم يترمرم كراهة
أن يؤذيه .

¹¹⁴⁶ Buhârî, *Sahih*, 29 Fedailü'l-Medine 1, 1870; Müslim, *Sahih*, 15 Hacc 85, 469 (1371); Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 95, 5114.

¹¹⁴⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 96, 2036.

¹¹⁴⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 96, 2039.

475-3050. Hz. Âişe (r.anhâ)'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.v.)'in âilesinin yabâni bir hayvanı vardı. Dışarı çıktığında dolaşır, gider, geri gelirdi. Rasûlullah (s.a.v.)'in yanına girdiğini hissettiği zaman yere çöker, ona eziyet vermek istemediği için ağzını açar, hiç sesi çıkmazdı.¹¹⁴⁹

İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Abdullâh b. Mübârek, Mekke'nin olduğu gibi, Medine'nin haremî yoktur görüşündedirler. Şâyet Medine harem olsaydı, Rasûlullah (s.a.v.) bunu açıklardı. Ayrıca Medine'ye girenin ihrâma girmesi gerekmez. Harem'in avında olduğu gibi orada avlanma cezası koyardı. Rasûlullah (s.a.v.), Seleme'ye, Medine'de av mahallinde iken yol göstermiştir. Böyle bir durum Mekke'de helal olmaz. Bu rivâyetle, Medine'nin avının, Mekke'nin avından farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hz.Peygamber (s.a.v.) ona, Akîk'te avlanmasını söylemiştir. İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Abdullâh b. Mübârek, Medine'nin haramlığı konusundaki bütün rivâyetlerle ilgili olarak şöyle söylemişlerdir: Medine'nin de harem olduğunu söyleyenler, avı ve ağacı haram olduğu için böyle söylememişlerdir. Medine'nin güzelliğinin bozulmaması için böyle söylemişlerdir. Bu, Medinenin yüksek binalarının yıkılmasının yasaklanmasına benzer. Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), "Onlar Medine'nin zinetidir" buyurmuş ve yıkılmasını yasaklamıştır. Enes b. Mâlik (r.a.)'den rivâyet edilen ikinci hadis, Medine haremînin avını elde tutmanın caiz olduğuna delildir. Eğer Medine haremînin avının hükmü de Mekke avının hükmü gibi olmuş olsaydı Rasûlullah (s.a.v.), serçe kuşuyla oynamanın dışında serçe yavrusunu elde tutmayı mutlak olarak zikretmezdi. Nitekim Mekke haremînin avı için böyle bir şey söylememiştir.¹¹⁵⁰

İmam Mâlik (r.a.)'den rivâyet edilen hadiste Rasûlullah (s.a.v.), Uhud dağının ağacından yemeği mübah kılmıştır. Hadis, Uhud dağının ağacından yemenin caiz olduğuna delildir. Medine'nin harem olduğunu görüşünde olanlara göre Uhud, Harem'in içindedir. Bu rivâyetlerde Medine'nin haremînin hükmünün, Mekke'nin haremînin hükmü gibi olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Mekke'nin haremînin dikenî koparılmaz, ağacı kesilmez. Medine'nin ise dikenî koparılır, ağacından yenir.

Ahmed b. Hanbel'in Câbir (r.a.)'den rivâyetinde Rasûlullah (s.a.v.) Medine'yi harem kılınca sahâbe; "Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Biz elinin emeği ile geçinen ve

¹¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 320, 24818.

ziraatle uğraşan kişileriz. Kendi arazimizden başka arazi bulamayız. Bize ruhsat ver" dediklerinde Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi; "İki tane masa ayağı, yastık, kapı pervazı ve makara mili" Bunların dışında ki ağaç koparılmaz ve silkelenmez."¹¹⁵¹ Görüldüğü gibi bu rivâyette Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'nin haremünde izin vermediği şeylere, Medine'de izin vermiştir.

Hiz. Âişe (r.anhâ) rivâyeti için Tahâvî şu değerlendirmeyi yapmıştır: Bu, Medine'de harem içerisinde gerçekleşmiştir. Medine halkı yabâbi hayvanları evlerine alırlar, sahiplenirler ve üzerlerine kapıyı kilitlerlerdi. Bu, bu konuda Medine haremünün hükmünün Mekke gibi olmadığına delildir.¹¹⁵²

Medine haremî iki lâbe arasında kalan kısımdır. Lâbe, siyah taşlıktan ibaret ve günümüzde Harra diye bilinen yerlerdir. İmam Ebû Hanîfe dışındaki cumhura göre gerek ihrâmlı, gerek ihrâmsız tarafından avlanmanın, ağaç kesmenin haram olması bakımından Medine de Mekke gibidir. Delilleri şu hadistir: "İbrâhim (a.s.) Mekke'yi haram kıldı, ben de Medine'yi haram kıldım. İki lâbe arasındaki ağaç ve otlar kesilmez, avı avlanmaz."¹¹⁵³ İmam Ebû Hanîfe: "Ey Ebâ Numeyr! Nugayra ne yaptı?" hadisiyle istidlâl etmiş olabilir. Ayrıca Medine'de herhangi bir nüsük (Hacc ile ilgili bir fiil) eda edilmemektedir.¹¹⁵⁴

D. RASÛLULLAH'IN KABRİNİ ZİYÂRETİN FAZİLETİ ve ÂDÂBİ

Bu bölümde hacc ve umreden önce veya sonra Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyâret etmenin fazileti, âdâbı konuları ele alınacaktır.

10.40. Hacc ve Umreden Önce/Sonra Rasûlullah (s.a.v.)'in Kabrini Ziyaret

٣٠٥١ - عن موسى بن هلال العبدى عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر
رضى الله تعالى عنهما قال : قال رسول الله ﷺ : « من زار قبرى وجبت له شفاعتى »

¹¹⁵⁰ Aynî, *Umdetü'l-Kâri*, X, 229.

¹¹⁵¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 325.

¹¹⁵² Aynî, *a.g.e.*, X, 230.

¹¹⁵³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, V, 325, 9967.

¹¹⁵⁴ Hüseyinî, Seyyid Muhammed Maruf, *Dört Mezhebe Dair Çok Esaslı Ve Kaynakları Çok Sağlam Hacc Menâsiki*, İzmir 1995, s. 208, 209.

476-3051. Mûsâ b. Hilâl el-Abdî, Ubeydullâh b. Ömer yoluyla Nâfi'den, o da Abdullâh b. Ömer (r.a.)'den rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v.): “Kim benim kabrimi ziyaret ederse, şefâatim ona vacip olur”¹¹⁵⁵ buyurdu.

Bu hadis-i şerif, Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyaret etmenin faziletini açıklamaktadır. Bu dünyada bir Müslümanın elde edebileceği en büyük ve faziletli makam, Rasûlullah (s.a.v.)'in şefâatinin ona vacip olmasıdır.

Şevkânî (1250/1834), Neylû'l-Evtâr'da Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyaret konusunda âlimlerin görüşlerinin farklı olduğunu, genel olarak cumhurun mendûb kabul ettiğini söyler. Mâlikîlerden ve Zâhirîlerden bazıları vacip olduğu görüşündedirler. Hanefîler de vacip derecesinde olduğu görüşündedirler. Hanbelîlerden bazıları ve İbn Teymiyye meşrû olmadığı görüşündedirler. İmam Mâlik, Cüveynî ve Kadı İyâz da aynı görüştedirler. Mendûb olduğunu kabul edenler şu âyet-i delil gösterirler: “Eğer onlar kendilerine haksızlık yaptıklarında sana gelip de Allah'tan bağışlanma dileselerdi ve Peygamber de onların bağışlanmasını isteseydi, elbette Allah'ı tevbeleri kabul edici ve çok merhametli bulurlardı.”¹¹⁵⁶ Bu âyeti delil getirmelerinin izahı: Rasûlullah (s.a.v.) irtihalinden sonra da kabrinde diridir. Hadis-i şerifte: “Peygamberler kabirlerinde diridirler”¹¹⁵⁷ buyurulmuştur. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.), yüzünü Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrinin üzerine koymasını hoş görmeyen kişiye “Ben Rasûlullah (s.a.v.)'e geldim, kerpiçlere, taşlara gelmedim”¹¹⁵⁸ demiştir.¹¹⁵⁹

Tânevî der ki: Zikrettiğimiz âyetin hükmü Rasûlullah (s.a.v.)'in irtihalinden sonra da geçerlidir. Öyle ise günahkâr kimsenin Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyaret edince Allah Teâlâ'dan bağışlanma dilemesi gerekir ki; Rasûlullah (s.a.v.)'de onun için bağışlanma dilesin.¹¹⁶⁰

Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyaret etmenin vacip olduğunu söyleyenler de: “Her kim hacc yapar da beni ziyarete gelmezse, bana karşı kırıncı (hoş olmayan) bir

¹¹⁵⁵ Dârekutnî, *Sünen*, III, 334, 2695.

¹¹⁵⁶ Nisâ, 4/64.

¹¹⁵⁷ Bezzâr, *Müsned*, VI, 147, 3425.

¹¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVIII, 558, 23585; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 560, 8571.

¹¹⁵⁹ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, V, 113.

¹¹⁶⁰ Tânevî, *İ'lâû's-Sünen*, VII, s. 3604.

davranış sergilemiş olur”¹¹⁶¹ hadisini delil getirmişler ve Rasûlullah (s.a.v.)’e kırıcı davranmak haramdır, öyle ise ziyaret vacip olur, demişlerdir.¹¹⁶²

Bu hadiste önce hacc yapılmasına, sonra da ziyaret için Medine’ye gidilmesine işaret vardır ki İmam Ebû Hanîfe’nin tercîhi de budur. Önce Medine ziyaretiyle başlaması da caizdir.¹¹⁶³

Her zaman ülkelerin uzaklığına ve mezheplerin farklılığına rağmen hacc ve umre maksadıyla yola çıkan Müslümanlar, Medine’de Rasûlullah (s.a.v.)’i ziyaret eder ve bunu en faziletli ibadetlerden sayarlar. Hiç kimsenin de bunu hoş görmediği bildirilmemiştir. Böylece bir icmâ oluşmuştur.¹¹⁶⁴

Günümüzde daha önceleri (üç veya dört yıl önce) bir hafta olan umre ziyaretlerinde Medine’de kalınan sürenin azaltılmasından dolayı umreciler arasında bu durumdan büyük bir hoşnutsuzluk vardır. Hayatları boyunca belki bir daha ya nasip olur ya olmaz düşüncesiyle Medine’de en az yedi-sekiz gün kalmak istemektedirler. Bu durum, bu necip milletin Rasûlullah (s.a.v.)’e olan sevgi ve muhabbetinin bir alametidir.

٣٠٥٢ - عن ابن عمر مرفوعاً قال ﷺ: « من جاءني زائراً لا يهمة إلا زيارتي كان حقاً على أن أكون له شفيعاً »

477-3052. Abdullâh b. Ömer (r.a.)’den merfû olarak rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.): “Kim sadece beni ziyaret niyetiyle gelirse, ona şefâatçi olmam benim üzerimde bir hak olur”¹¹⁶⁵ buyurmuştur.

٣٠٥٣ - عن هارون بن قزعة عن رجل من آل حاطب عن حاطب رضي الله عنه قال : قال رسول الله ﷺ : « من زارني بعد موتي فكأنما زارني في حياتي ، ومن مات بأحد الحرمين بعث من الآمنين يوم القيامة » .

¹¹⁶¹ Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekir Celâleddîn es-Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr fi’t-Tefsîr bi’l-Me’sûr*, Dâru’l-Fikir, Beyrut, trs., I, 569.

¹¹⁶² Tânevî, *İ’lâü’s-Sünen*, VII, s. 3605.

¹¹⁶³ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3608.

¹¹⁶⁴ Şevkânî, *Neylû’l-Evtâr*, V, 115.

478-3053. Hârûn b. Kazaa, Hâtib oğullarından birisi yoluyla Hâtib (r.a.)’den Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Her kim vefatımdan sonra beni ziyaret ederse hayatım da ziyaret etmiş gibidir. Kim de iki haremden birisinde (Mekke veya Medine) ölürse Kıyamet günü emîn olanlarla beraber dirilir.”¹¹⁶⁶

٣٠٥٤ - عن سوار بن ميمون : حدثني رجل من آل عمر عن عمر رضى الله تعالى
عنهما قال : سمعت رسول الله ﷺ يقول : « من زار قبري - أو قال : من زارني -
كنت له شفيعا أو شهيدا ، ومن مات في أحد الحرمين بعثه الله عز وجل في الأمنين يوم القيامة

479-3054. Sivar b. Meymûn’dan rivâyet edilmiştir: Hz. Ömer (r.a.)’in âilesinden bir adam bana Hz. Ömer (r.a.)’den Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle dediğini rivâyet etti: “Kim benim kabrimi ziyaret ederse veya beni ziyaret ederse ben de ona şefâatçi veya şahit olurum. Kim de iki harem’den birinde (Mekke veya Medine) ölürse Allah onu kıyamet gününde emîn olanlarla beraber diriltir.”¹¹⁶⁷

٣٠٥٥ - حدثنا محمد بن يعقوب ثنا عبد الله بن وهب عن رجل عن بكر بن عبد
الله رضى الله عنه عن النبي ﷺ قال : « من أتى المدينة زائرا لى وجبت له شفاعتى يوم
القيامة ومن مات فى أحد الحرمين بعث آمنا »

480-3055. Muhammed b. Ya’kûb, Abdullâh b. Vehb’den, o da (ismi zikredilmeyen) bir adamdan, o da Bekr b. Abdullâh (r.a.)’den Nebi (s.a.v.)’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Beni ziyaret için Medine’ye gelene Kıyamet günü şafâatım vacip olur. Kim de iki harem’den birinde (Mekke veya Medine) ölürse Kıyâmet günü emîn olarak dirilir.”¹¹⁶⁸

Hadislerde geçen “Beni ziyaret için Medine’ye gelirse...” ve Mücâhid yoluyla İbn Ömer (r.a.)’den rivâyette geçen: “Kim benim vefatımdan sonra hacc yapar da kabrimi ziyaret ederse beni hayatımda ziyaret etmiş gibi olur”¹¹⁶⁹ ifadesi,

¹¹⁶⁵ Taberânî, *Mucemu’l-kebir*, XII, 291.

¹¹⁶⁶ Dârekutnî, *Sünen*, III, 333, 2694.

¹¹⁶⁷ Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, V, 403, 10273; Taberânî, *Mucemu’l-Kebîr*, XII, 406.

¹¹⁶⁸ Semhûdî, Ebu’l-Hasen Nûreddîn Ali B. Abdillâh b. Ahmed b. Ali, *Vefâü’l-Vefâ*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiye, Beyrut 1419, IV, 177.

¹¹⁶⁹ Taberânî, *Mu’cemu’l-Kebîr*, XII, 406.

Medine'ye ister yakın olsun, ister uzak olsun bütün ziyaretçileri kapsamaktadır. Bu, Rasûlullah (s.a.v.)'i ziyaret için yolculuk yapmanın müstehâb olduğunu gösterir.¹¹⁷⁰

Bazıları bütün bu hadislerle gözlerini ve kulaklarını kapamışlar, rivâyetleri gördükleri halde görmezden gelmişler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kabrini ziyaretin meşrûluğunu inkâr etmişler, böyle büyük bir fazileti yasaklamışlar, ziyarete gideceklerin sadece Mescid-i Nebevî'yi ziyarete niyetlenmeleri gerektiği tezini ortaya koymuşlardır. Mescid-i Nebevî'nin faziletinin, orada mefdun bulunan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in varlığından, bereketinden kaynaklandığını idrak edememişlerdir. Oysa mescidi ziyarete niyetin caiz oluşu, orada bulunan Rasûlullah (s.a.v.)'i ziyarete niyetin de caiz olmasını öncelikli olarak gerekli kılar.¹¹⁷¹

٣٠٥٦ - عن أبي هريرة رضي الله عنه: أن رسول الله ﷺ قال: « ما من أحد يسلم على إلا رد الله على روحى حتى أرد عليه السلام ». وذكره ابن قدامة من رواية أحمد بلفظ: « ما من أحد يسلم على عند قبري »

481-3056. Ebû Hüreyre (r.a.)'den Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Biriniz bana selam verirse mutlaka Allah Teâlâ ruhumu bana iâde eder de ben onun selamını alırım.”¹¹⁷²

İbn Kudâme de Ahmed b. Hanbel'den: “Biriniz kabrimin yanında selam verirse...”¹¹⁷³ diye rivâyet etmiştir.

Yine Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyet edilen: “Kim benim kabrimin yanında bana salevât getirirse ben onu duyurum. Bana uzak bir yerde salevât getirirse o da bana ulaştırılır”¹¹⁷⁴ hadisinde ziyaretçinin selamını Rasûlullah (s.a.v.)'in duyduğu açıkça ifade edilmektedir.

¹¹⁷⁰ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3610.

¹¹⁷¹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3612.

¹¹⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI, 477, 10815; Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Menâsik 96, 2041.

¹¹⁷³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 478.

¹¹⁷⁴ Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, III, 140, 1481.

Rasûlullah (s.a.v.): “Benim vefatımdan sonraki bilgim de hayatımdaki bilgim gibidir” buyurmuşlardır. Enes (r.a.), Rasûlullah (s.a.v.)’in: “Peygamberler kabirlerinde diridirler, namaz kılarlar”¹¹⁷⁵ buyurduğunu rivâyet etmiştir.

İbn Mâce de Ebu’d-Derdâ (r.a.)’den Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: “Cuma günleri bana çokca salevât getirin. Çünkü o meleklerin şahit olduğu bir gündür. Bir kimse bana salevât getirirse, bitirdiğinde onun salevâtı mutlaka bana ulaştırılır.” Ebu’d-Derdâ (r.a.) “Ya vefatınızdan sonra?” diye sordum. Rasûlullah (s.a.v.): “Vefatımdan sonra da ulaştırılır. Allah Teâlâ toprağa Peygamberlerin cesedini yemeği haram kılmıştır. Allah Teâlâ’nın Peygamberleri kabirlerinde diridir, onlar orada rızıklanmaktadır” buyurdu.¹¹⁷⁶

Rasûlullah (s.a.v.)’in vefatından sonra da yaşadığında şüphe yoktur. Bütün Peygamberler kabirlerinde diridirler. Onların hayatı, Allahu Teâlâ’nın Kur’ân-ı Kerîm’de haber verdiği şehitlerin hayatından daha üstün bir hayattır. Bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ise bütün Peygamberlerin ve şehitlerin efendisidir.¹¹⁷⁷

٣٠٥٧ - عن عمر بن عبد العزيز رضى الله عنه : أنه كان يبرد البريد من الشام
يقول: سلم لى على رسول الله ﷺ .

482-3057. Ömer b. Abdülazîz (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre o, Şam’dan Medine’ye elçi gönderir ve ona: Benden Rasûlullah (s.a.v.)’e selam söyle, derdi.¹¹⁷⁸

Ömer b. Abdülazîz (r.a.), Tâbiûn’un büyük âlimlerinin zikrettiği gibi doğru yol üzere bulunan Râşid Halîfelerin beşincisidir. Rasûlullah (s.a.v.)’e selam götürmesi için Şam’dan Medine’ye elçi gönderirdi. Onun böyle yapmasıyla ziyaret için yolculuk yapmanın caiz olduğu anlaşılmıştır. Hiç kimsenin de bunu reddettiği haber verilmemiştir. Bu, Rasûlullah (s.a.v.)’e selam vermek ve kabrini ziyaret etmek

¹¹⁷⁵ Bezzâr, *Müsned*, XIII, 299, 6888.

¹¹⁷⁶ İbn Mâce, *Sünen*, 6 Cenâiz 65, 1637.

¹¹⁷⁷ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3614.

¹¹⁷⁸ Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, IV, 183.

için yolculuk yapmaktan men eden **İbn Teymiyye** (622/1225) ve onun gibi düşünenlere karşı bir delildir.¹¹⁷⁹

٣٠٥٨- عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه : أنه لما صالح أهل البيت المقدس وقدم عليه كعب الأحبار وأسلم ، وفرح بإسلامه قال له : هل لك أن تسير معى إلى المدينة ، وتزور قبر النبى ﷺ وتتمتع بزيارته ؟ فقال : نعم يا أمير المؤمنين ! أنا أفعل ذلك ، ولما قدم عمر المدينة كان أول ما بدأ بالمسجد وسلم على رسول الله ﷺ .

483-3058. Ömer b. Hattâb (r.a.)'den rivâyet edilmiştir ki: o, Kudüs halkıyla barış anlaşması yapınca Ka'bû'l-Ahbâr yanına gelip Müslüman olmuştu, bundan dolayı çok sevinçliydi. Hz. Ömer (r.a.) ona: "Benimle Medine'ye gelip Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrini ziyaret etmek ve ondan yararlanmak ister misin? diye sorduğunda: Evet ey Mü'minlerin Emiri! Yapmak isterim, dedi. Hz. Ömer (r.a.) Medine'ye vardığında ilk iş olarak mescide gidip Rasûlullah (s.a.v.)'e selam verdi.¹¹⁸⁰

Nevevî der ki: Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrinin çevresinde dönmek caiz değildir. Kabrin duvarına karnını ve sırtını dayamak da mekruhtur. Kabre, el ile dokunmak ve onu öpmek de mekruhtur. Ziyarete âdâb, hayatta iken ziyaret edildiğinde nasıl huzurunda kendisinden uzak duruluyorsa öyle olmalıdır. Eğer birisi, el ile dokunmanın ve benzeri davranışların bereket ummada daha uygun olduğunu düşünüyorsa bu onun bilgisizliğinden ve gafletinden meydana gelmektedir. Çünkü bereket, ancak dîne ve âlimlerin söylediklerine uygun olan davranışlardadır.¹¹⁸¹

Ziyaretçi selamlama yaparken kabrin üzerine veya kabre karşı eğilmekten sakınmalıdır. **İbn Cem'âa (790/1388)**¹¹⁸² bazı âlimlerin; "Bu davranış bid'attir. Bu konuda bilgisi olmayanlar bunun saygı gereği olduğunu zannederler" dediklerini haber vermiştir.¹¹⁸³

Yanlış inanç ve bid'atlere yol açmaması için insanları bilgilendirmek ve bu gibi davranışlardan men etmek gerekir. Ziyaret ederken kendisinden geçenlere

¹¹⁷⁹ Tânevî, *a.g.e.*, VII, s. 3615.

¹¹⁸⁰ Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, IV, 183.

¹¹⁸¹ Semhûdî, *a.g.e.*, IV, 215.

¹¹⁸² Mufessir, Şâfiî fâkihi.

¹¹⁸³ Semhûdî, *a.g.e.*, IV, 218.

vurmak ve itmek gibi şiddet göstermemek gerekir. Çünkü burada bir genişlik, kolaylık ve ruhsat vardır. Rasûlullah (s.a.v.)’in huzurunda çok dikkatli olmalı, amellerimizin boşa gitmemesi için gayret sarfetmeliyiz. Çünkü Allah Teâlâ: “Ey imân edenler! Sesinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize yüksek sesle konuştuğunuz gibi ona da yüksek sesle hitap etmeyin. Yoksa siz farkına varmadan amelleriniz boşa gidiverir. Muhakkak ki Rasûlullah (s.a.v.)’in huzurunda seslerini kısarlar, Allah’ın kalblerini takvâ için seçtiği kimselerdir. Onlar için mağrifet ve büyük bir mükâfat vardır”¹¹⁸⁴ buyurmuştur.

٣٠٥٩ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : أنه كان إذا قدم من سفر أتى قبر النبي ﷺ فقال : السلام عليكم يا رسول الله ، السلام عليك يا أبا بكر ، السلام عليك يا أبتاه .

484-3059. Abdullâh b. Ömer (r.a.)’den rivâyet edildiğine göre o, bir seferden geldiği zaman Rasûlullah (s.a.v.)’in kabrini ziyarete gider ve “es-Selâmü aleyke yâ Rasûlullah, es-Selâmü aleyke yâ Ebâ Bekr Sıddîk, es-Selâmü aleyke yâ Ebetâh” (Selâm sana Yâ Rasûlullah (s.a.v.), selam sana yâ Ebâ Bekr, selâm sana ey babacığım!) diye selam verirdi.¹¹⁸⁵

٣٠٦٠ - أبو حنيفة عن نافع عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهما قال : من السنة أن تأتي قبر النبي ﷺ من قبل القبلة وتجعل ظهرك إلى القبلة وتستقبل القبر بوجهك ثم تقول : السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته .

485-3060. İmam Ebû Hanîfe, Nâfî kanalıyla Abdullâh b. Ömer (r.a.)’in: Rasûlullah (s.a.v.)’in kabrine ziyarete kible yönünden gelir, sırtını kibleye, yüzünü de Rasûlullah (s.a.v.)’in kabrine döner: “es-Selâmü aleyke eyyühe’n Nebiyyü ve rahmetüllâhi ve berakâtühû!” (Ey Nebi (s.a.v.)! Allah Teâlâ’nın selâmı, rahmeti ve bereketi Senin üzerine olsun!) diye selam vermek sünnettendir”¹¹⁸⁶ dediğini rivâyet etmiştir.

İbn Ömer (r.a.) ve İmam Ebû Hanîfe hadisleri, Rasûlullah (s.a.v.)’in kabrini ziyaret etmenin ve selam vermenin nasıl olacağına açıklık getirmektedir.

¹¹⁸⁴ Hucurât, 49/2, 3.

¹¹⁸⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 576, 6724; Beyhakî, *Sünenü’l-Kübrâ*, V, 402, 10271.

İmam Gazâli ‘İhyâu Ulûmiddîn’ de “Ziyaretçinin kabre yakın bir yerde durması gerektiğini, hayatta iken ziyaret ettiğinde ne kadar yaklaşırsa şimdi de o kadar yaklaşması gerektiğini, içi ve dışı ile tam bir edep ve hayâ içerisinde karşısında bulunan Hücre-i Şerifin duvarının alt kısmına bakmalıdır” der. Devamında “Bilmiş ol ki Rasûlullah (s.a.v.), senin geldiğini, huzurunda durduğunu, kendisini ziyaret ettiğini bilir. Senin salât ve selamın kendisine ulaşır. Senin selamını duyar ve alır. Öyle ise sen de O (s.a.v.)’in mübarek sûretini hayalinde canlandır. Makamının büyüklüğünü hiçbir zaman kalbinden çıkarma”¹¹⁸⁷ demiştir.

Kadı İyâz (544/1149): “Rasûlullah (s.a.v.)’in kabrini ziyaret etmek, müslümanlar arasında üzerinde ittifak edilmiş bir sünnettir ve yapılması teşvik edilmiş bir fazilettir” demektedir. Âlimler kabirleri ziyaret etmeyi, erkekler için müstehâb görürken, kadınlar hakkında farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Rasûlullah (s.a.v.)’in kabri rivâyet edilen hadislerden de anlaşılacağı üzere özel delillerle ayrıcalık kazanmıştır. **Sübkî** (771/1370) : “Rasûlullah (s.a.v.)’in ziyareti konusunda kadınlarla erkekler arasında bir fark yoktur” demiştir.¹¹⁸⁸

Emirü’l-Mü’minîn Ebû Ca’fer, Mescid-i Nebevî’de İmam Mâlik ile münazara ettiklerinde İmam Mâlik ona şunları söylemiştir: “Ey Mü’minlerin Emîri! Bu mescidde sesini yükseltme! Çünkü Allah Teâlâ, “Sesinizi Peygamberin sesinin üzerine çıkarmayın”¹¹⁸⁹ diye bir kavmi edepli olmaya davet etti. “Rasûlullah (s.a.v.)’in huzurunda seslerini kısınlarsın”¹¹⁹⁰ diye bir kavmi övdü. “Ey Peygamber! Seni odaların arkasından çağırınların çoğunun akli ermez”¹¹⁹¹ diye de bir kavmi kınadı. Rasûlullah (s.a.v.)’in vefatından sonraki saygınlığı hayatındaki saygınlığı gibidir. Ebû Ca’fer, İmam Mâlik’i dinledi ve: “Ey Ebû Abdullâh! Kibleye dönerek mi dua edeyim, yoksa Rasûlullah (s.a.v.)’e dönelerek mi?” diye sordu. İmam Mâlik: “Yüzünü Rasûlullah (s.a.v.)’den neden çeviriyorsun? Kıyamet günü O (s.a.v.), senin ve baban Âdem (a.s.)’in Allah Teâlâ’nın huzurunda vesilesi olacaktır. Rasûlullah (s.a.v.)’e yönel ve şefâat dile ki Allah Teâlâ, Onu (s.a.v.), senin hakkında şefâatçi kılsın. Allah Teâlâ: “Eğer onlar kendilerine haksızlık yaptıklarında sana gelip de

¹¹⁸⁶ Semhûdî, *Vefâü’l-Vefâ*, IV, 198.

¹¹⁸⁷ İmam Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmiddîn*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut trs., I, 271.

¹¹⁸⁸ Semhûdî, *a.g.e.*, IV, 186.

¹¹⁸⁹ Hucurât, 49/2.

¹¹⁹⁰ Hucurât, 49/3.

Allah'tan bağışlanma dileselerdi ve Peygamber de onların bağışlanmasını isteseydi, elbette Allah'ı tevbeleri kabul edici ve çok merhametli bulurlardı¹¹⁹² buyurmaktadır, diye cevap verdi. İmam Mâlik'in, ziyaret edebi, dua ederken yapılması gereken âdaplar hakkındaki delilleri ve sözleri ne kadar güzel!¹¹⁹³

٣٠٦١ - أخبرنا مالك ، أخبرنا عبد الله بن دينار : أن ابن عمر كان إذا أراد سفرا أو قدم من سفر جاء قبر النبي ﷺ ، فصلى عليه ودعا ثم انصرف ، قال محمد : هكذا ينبغي أن يفعله إذا قدم المدينة ، يأتي قبر النبي ﷺ .

486-3061. Mâlik b. Enes, Abdullâh b. Dînâr'dan rivâyet etmiştir: İbn Ömer (r.a.) bir yolculuğa çıkacağı zaman veya bir yolculuktan döndüğü zaman ilk önce Rasûlullah (s.a.v.)'in kabrine gelir, salevât getirir ve dua eder, sonra da oradan ayrılırdı. İmam Muhammed: “Medine’ye gelen kişinin ilk önce Rasûlullah (s.a.v.)’in kabrine gelerek bu şekilde yapması gerekir¹¹⁹⁴ demektedir.

Bu hadiste Medine’den ayrılmak durumunda olan kimsenin de Kabr-i Şerife gelip ziyaret etmesi gerektiğine işaret vardır. Müslümanların uygulaması da bu şekilde devam etmektedir.

Kirmânî (543/1149) der ki: Medine’den ayrılmak üzere olan ziyaretçinin döneceği zaman Kabr-i Şerife gelip selam ve duadan sonra şöyle demesi müstehâbtır: “Yâ Rasûlullah (s.a.v.)! Senden ayrılmayı ve Sana vedâ etmeyi istemediğimiz halde buradan ayrılıyoruz. Senin haremini ziyaretten bizim ayağımızı kesmemesini, bizi sağlıklı kazançlı bir şekilde memleketlerimize döndürmesini, bize ihsan eylediği bu ziyareti mübarek kılmasını ve buna şükretmeyi bize nasip eylesesini Allah Teâlâ’dan dilemeni istiyoruz. Allahım! Bu ziyareti, Senin Peygamberin Hz. Muhammed (s.a.v.)’in kabrine yapacağımız son ziyaret eyleme!” Sonra Ravza’ya yönelir ve çıkacağı zaman iki rek’at namaz kılar. Selâmet ve âfiyetle dönmeyi Allah Teâlâ’dan dua ve niyaz ederek ayrılır.¹¹⁹⁵

¹¹⁹¹ Hucurât, 49/4.

¹¹⁹² Nisâ, 4/64.

¹¹⁹³ Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ*, IV, 196.

¹¹⁹⁴ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 334, 948.

¹¹⁹⁵ Semhûdî, *a.g.e.*, IV, 226.

٣٠٦٢- عن داود بن أبي صالح قال : أقبل مروان يوما فوجد رجلا واضعا وجهه على القبر ، فأخذ رقبته وقال : أتدري ما تصنع ؟ قال : نعم ، فأقبل عليه فإذا هو أبو أيوب الأنصاري رضي الله عنه ، فقال : جئت رسول الله ﷺ ولم آت الحجر ، سمعت رسول الله يقول : « لا تبكوا على الدين إذا وليه أهله ، ولكن ابكوا عليه إذا وليه غير أهله » .

487-3062. Dâvûd b. Ebû Sâlih'den rivâyet edilmiştir: Birgün Mervan, yüzünü kabrin üzerine koymuş bir adam görünce onu omzundan tuttu ve: Sen ne yaptığını biliyor musun? dedi. O da “Evet” deyince ona baktı ve gördü ki Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.)! Ebû Eyyûb ona: Ben Rasûlullah (s.a.v.)’e geldim, taşlara gelmedim ve ben Rasûlullah (s.a.v.)’in şöyle dediğini duydum: “Ehli olan idare ettiğinde dine ağlamayın, fakat ehli olmayan idare ettiğinde ona ağlayın”¹¹⁹⁶ dedi.

Tânevî der ki: Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.)’in, “Ben Rasûlullah (s.a.v.)’e geldim, taşlara gelmedim” sözü ve “Her kim vefatımdan sonra beni ziyaret ederse hayatım da ziyaret etmiş gibi olur”¹¹⁹⁷ hadisi ile sabit olmuştur ki: “Eğer onlar kendilerine haksızlık yaptıklarında sana gelip de Allah’tan bağışlanma dileselerdi ve Peygamber de onların bağışlanmasını isteseydi, elbette Allah’ı tevbeleri kabul edici ve çok merhametli bulurlardı”¹¹⁹⁸ âyetinin hükmü Rasûlullah (s.a.v.)’in vefatından sonra da bâkidir, sona ermemiştir. Durum böyle olunca Hz. Muhammed (s.a.v.)’in kabrine gelen kimse Rasûlullah (s.a.v.)’e gelmiştir. Hangi mü’min imkânı varsa gücü yettiği halde canı pahasına bile olsa Rasûlullah (s.a.v.)’e gelmek istemez? Kim Hz. Muhammed (s.a.v.)’in kabrinde diri olduğunu ve kabrine gelenin Rasûlullah (s.a.v.)’e geldiğini bildiği halde bu iş için yolculuk yapmayı engelleyebilir? Bunu ancak Rasûlullah (s.a.v.)’in kabrinde hayatta olduğunu kabul etmeyenler veya Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.)’in, “Ben Rasûlullah (s.a.v.)’e geldim, taşlara gelmedim” sözü kulağına ve kalbine girmeyenler, bunu idrak edemeyenler ya da kalbi Rasûlullah (s.a.v.)’in sevgisinden boş olanlar inkâr edebilir. Allah’a yemîn ederim ki, insanlar kabre, taşlara gelmiyorlar, Hz. Muhammed (s.a.v.)’e geliyorlar.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVIII, 558, 23585; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 560, 8571.

¹¹⁹⁷ Dârekutnî, *Sünen*, III, 334, 2695.

¹¹⁹⁸ Nisâ, 4/64.

¹¹⁹⁹ Tânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3622, 3623.

SONUÇ

Hanefî mezhebinin diğer mezheplerin fikhî görüşlerine karşı kullandıkları hadisleri tespit bağlamında, Mevlânâ Zafer Ahmed el-Osmânî et-Tânevî'nin "İ'lâû's-Sünen" isimli kitabının "Kitâbü'l-Hacc" bölümünü konu alan tez çalışmamız, İmam Azam Ebû Hanîfe ve talebelerinin, Hadis ve Sünnet'e gereken önemi ve değeri verdiklerini delilleriyle ortaya koymaktadır. Hanefî müçtehidlerin, fetva verdikleri tüm konularda Kur'ân-ı Kerîm'den sonra hadislerle teşriî bakımdan yer vermiş olmaları bunun delilidir. Aynı zamanda Hanefî mezhebi imamları ile diğer mezhep imamları, fukahâ ve muhaddisler arasında ortaya çıkan farkın; hadisleri anlama, yorumlama ve delil olarak kullanma safhasında olduğu çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bulundukları bölgenin çeşitli ırk, din ve kültürleri bünyesinde barındıran kozmopolit özelliği, sosyal ilişkilerin karmaşıklığı, hadis uydurma faaliyetleri açısından darphane özelliği taşıyan bir muhit oluşu, Mekke ve Medine'ye nispetle sünnet malzemesinin azlığı... gibi sebepler, Hanefîleri hadisleri delil olarak kullanma ve onlarla amel etme konusunda daha titiz davranmaya, her işittikleri rivâyeti hemen kabul etmeyerek hassas olmaya sevk etmiştir.

İmam Ebû Hanîfe'nin, kıyası nassa tercih ettiği, haber-i vâhidle amel etmediği ve hadis bilgisinin az olduğu eleştirileri yapılmıştır. Günümüzde de kimi çevrelerce aynı eleştiriler yapılmaktadır. Oysa ilim ehline bilinmektedir ki bu iddialar, kendi mezhebini öne çıkarma gayretinden, yanlış anlamadan, bilgisizlikten, hasetten ve İmam Ebû Hanîfe'yi layıkıyla anlayamamaktan kaynaklanmaktadır. Zira İmam Ebû Hanîfe, hadislerin tahammül ve edâsı ile meşgul olan bir muhaddis değil, Allah Teâlâ'nın kendisine dîni ilimlere hizmet etme özelliği ihsan eylediği, hadisten fıkıh istinbat eden bir fakîhtir.

İmam Ebû Hanîfe'nin bazı sahâbîlerle ve ilim ehli birçok tabî ile görüşmüş olması, hadisler konusunda önemli bir birikiminin olduğunu gösterir. İmam Ebû Hanîfe'nin hangi sahâbîlerle görüştüğü ve onlardan rivâyetinin olup olmadığı konusunda farklı bilgiler bulunmakla beraber, bazı eserlerde sadece Enes b. Mâlik (r.a.)'in ömrünün son yıllarında Kufe'ye geldiği için kendisinden rivâyette bulunduğu bilgisi verilirken, bir kısmı da onun, Enes b. Malik (93/712), Abdullah b.

Ebû Evfa (87/706), Sehl b. Sa'd es-Sâidî (88/707) ve Ebû Tufeyl Âmir b. Vâsile (102/721) ile görüştüğünü haber vermektedir.

Büyük tâbiî muhaddislerden A'meş kendisine bir takım meseleler sorulduğunda, yanında bulunan İmam Ebû Hanîfe'ye hitaben: “Şu meselelerin cevabını veriniz” dedi. İmam Ebû Hanîfe de güzel bir şekilde cevap verince A'meş'in: “Bu cevapları siz nereden çıkarıyorsunuz?” diye şaşkınlığını ifade etmesi üzerine: “Sizden dinlediğim hadislerden” deyip zikredilen hadisleri senedleriyle beraber okumaya başladı. Birçoğunu açıkladıktan sonra A'meş şöyle dedi: “Okuduklarınız yeterlidir. Benim bir ayda öğrendiğim tüm hadisleri bana okuyorsunuz. Bu hadislerin gereğine tam anlamıyla uyduğunuzu zannetmiyordum. Büyük fakihler uzman tabiplere benzerler, bizler de (muhaddisler) eczacı ve attarlara benzeriz. Ey Ebû Hanife! Sen, her iki tarafın da özelliğini bir arada şahsında toplamışsın!”¹²⁰⁰

İmam Azam Ebû Hanîfe, fıkında delil olarak kullandığı hadisleri, çeşitli rivâyetler arasından kendisine has bazı tercih unsurlarını göz önünde bulundurarak seçmiş ve kullanmıştır. Diğer bazı hadisçilerin yaptıkları gibi kendisine ulaşan her rivâyeti toplama amacını gütmemiş, yine bazı hadisçilerin yaptıkları gibi uzak şehirlere hadis talep etmek için yolculuk (rîhle) yapmamıştır.

İmam Ebû Hanîfe'nin içtihadındaki usûlü; önce Kur'ân'a, orada bulamadığı zaman Sünnet'e başvurmak'tır. İmam Ebû Hanîfe'nin içtihad meclisinde birçok muhaddis bulunurdu. Hadislerin sahihliğini kabul konusunda çok titiz davranırdı. Sünnette de bulamazsa, ulemânın icmâ ettiklerini kabul ederdi. İcmâ bulunmazsa, sahâbenin söz ve uygulamalarına bakardı. Sahâbenin ittifak ettiklerini tartışmasız kabul eder, ihtilafa düştükleri meselelerde, aralarından birini tercih ederdi. Sahâbeden sonra gelen neslin (tabiûn) görüş ve fetvalarına uyma konusunda; “Hasan Basrî, İbrâhim en-Nehâî, Said b. el-Müseyyeb'e gelince biz de onlar gibi içtihad ederiz” görüşünde idi.

İmam Ebû Hanîfe'yi “hadis bilmemekle” ya da “çok az hadis bilmekle” tenkit eden çevreler; onun mezhebinin fikhî görüşlerinin Sünnet'ten delili olarak sadece metin kısmında “altı bin yüz yirmi üç” hadisin yer aldığı Tânevî'nin “İ'lâü's-Sünen”ini görüp inceleme fırsatı bulsalar, Ebû Hanîfe'nin Fıkıh'ta olduğu kadar

Hadis ilminde de ne kadar büyük bir imam olduğunu kabul ve itiraf etmekten başka çareleri kalmazdı. *İ'lâü's-Sünen*, İmam Ebû Hanîfe'nin ahkâma dair görüşlerinin hiçbirinin Kitab ve Sünnet'e muhalif olmadığını ispat etmektedir.

Tânevî, adı geçen kitabında bütün fıkıh konularını sistematik bir şekilde açıklarken, Hanefî mezhebinin hükümlerinin dayandığı hadis-i şerifleri rivâyet ve dirâyet yönünden ele alarak incelemiş, diğer mezheplerle arasındaki bazı farklılıkların hangi nedenlere dayandığını açıklamıştır.

Hanefî mezhebi ile Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri arasında hacc ibadeti ile ilgili görüş ayrılığının yer aldığı konulardan bazıları şunlardır:

1) Hanefilere göre sa'y yapmak haccın aslî vaciplerindendir. Meşru bir mazeret olmadan terk edilirse dem (Küçükbaş hayvan) gerekir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre sa'y yapmak haccın ve umrenin rükünlerindendir. Sa'y yapılmazsa hacc ve umre geçersiz olur. (s. 101, 104)

2) Hanefiler, "Tavafin rüknü, şavtlarının çoğunu yapmaktır" demişlerdir. Tavafin ilk dört şavtı farz, yedi şavta tamamlamak vaciptir. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ise tavafi yedi şavta tamamlamak farzdır. Tavafin bir şavtı eksik kalsa, tavaf geçerli olmaz ve ceza ile de telafisi mümkün değildir. Eksik şavtın mutlaka tamamlanması gerekir. (s. 94)

3) Kişinin ihrâma girerken bir şey söylemeyip sadece niyet etmekle yetinmesi hâlinde, Ahmed b. Hanbel, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'ye göre bu yeterlidir. İmam Ebû Hanîfe ise telbiye getirmeden veya kurbanlık göndermeden, sadece niyetin yeterli olmayacağı görüşündedir. Çünkü önceki âlimlerden, ihrâma ancak telbiye getirilmesi veya kurbanlıkların işaretlenerek sevk edilmesiyle girildiği rivâyetleri gelmiştir. (s. 59)

4) Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre Müzdelife de akşam ve yatsı namazlarını ister tek başına ister cemaatle olsun, yatsı vaktinde cem'-i te'hîr ile kılmak vaciptir. Ebû Yûsuf, İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre sünnettir. (s. 131)

5) Hanefilere göre Teşrik günlerinin gecelerini Mina'da geçirmek sünnet, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise vaciptir. (s. 155)

¹²⁰⁰ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fazlihî*, Dâru İbni'l-Cevziyye, ed Dammam 1414/1994, II, 1030, 1973.

6) Hanefîlere göre şeytan taşlarken tertibe riayet etmek yani küçük, orta ve büyük cemrelere taş atarken sırasıyla yapmak sünnet, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise vaciptir. (s. 161)

7) Arafat'ta vakfeden sonra, Ziyaret tavafını yapmadan önce cinsel ilişkide bulunanın haccı fasit olmaz. İlişkiye girdiği için ceza olarak bedene (büyükbaş hayvan) kesmesi gerekir. Haccı tamamdır. İster şeytanı taşlamadan önce isterse şeytanı taşladıktan sonra ilişkiye girilmiş olsun, farketmez. Bu İmam Ebû Hanîfe ve Hanefî fakihlerinin görüşüdür. İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise, Kurban bayramı günü şeytan taşlamadan önce ilişkiye girilmesi durumunda hacc fasit olur. Bu da ilişkinin tıraş olmadan önce olması durumunda söz konusudur. Tıraş olduktan sonra ilişkiye girilirse bir koyun kurban etmesi gerekir. Çünkü onun ihrâmı elbise giyme konusunda kalkmış, kadınlarla ilişki yasağı ise devam etmektedir. Delil olarak, cinsel ilişkinin hacc ihrâmı devam ederken gerçekleştirilmiş olmasını gösterirler. Oysa Hz.Peygamber (s.a.v.) "Arafat'ta vakfe yapanın haccı tamam olmuştur ve ihrâmdan çıkması gerçekleşmiştir" buyurmuşlardır. Dolayısıyla Arafat'ta vakfeden sonra cinsel ilişkiye girenin haccı fasit olmaz. İlişkiye girdiği için bedene gerekir. Bir şey tamam olduktan sonra onun fasitliği söz konusu değildir. (s. 257)

8) Ulemâ, İhsâr kurbanı hariç diğer kurbanların sadece Harem'de kesilebileceğinde icmâ etmişlerdir. İhsâr kurbanının kesim yerinde ise ihtilaf etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel, İmam Şâfiî ve İmam Mâlik; ister Hill'de olsun ister Harem bölgesinde olsun kişinin yoluna devam etmekten alıkonulduğu yerde kesileceği görüşündedirler. İmkân olurda Harem bölgesinin bir yerinde kesmeye gücü yeterse, Harem'de keser. Çünkü Harem bölgesinin tamamı kurban kesme yeridir. İmkân bulamazsa engellendiği yerde keser.

Hanefîler ise Harem bölgesinde kesilmesi gerektiği görüşündedirler. Delilleri, "Kim Allah'ın nişâneleri olan hacc ibadetine ve kurbanlara saygı gösterirse şüphesiz bu kalblerin takvâsındandır. O kurbanlıklarda sizin için belirli bir süreye kadar yünlerinden ve sütlerinden bir takım menfaatler vardır. Sonra da varacakları yer Kâbe'dir" âyetidir. Âyette Allah Teâlâ kurbanlıkların kesileceği yer olarak Harem'i zikretmiştir. (s. 305)

Tez çalışmamız olan hacc konusunda Hanefî imamlarından İmam Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf arasındaki görüş farklılıklarının yer aldığı konular şunlardır:

1) İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf'a göre haccı vakit geçirmeden eda etmek gerekir. İmam Muhammed ile İmam Şâfiî'ye göre hacc ertelenebilir.

2) Tavafları birleştirmek, Rasûlullah (s.a.v.) yapmadığı için uygun değildir. Şâfiî âlimlerin çoğu ve İmam Ebû Yûsuf bu görüştedir. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre ise mekruhtur. Kerâhet vakti dışında tavafların birleştirilmemesi görüşündedirler. Âlimlerin çoğu ise buna cevaz vermektedirler. (s. 96)

3) İmam Ebû Hanîfe'ye göre, öğle ile ikinci namazlarının cem'i takdim ile kılınabilmesi için; Arefe günü hacc için ihrâmlı olarak Arafat'ta bulunmak ve öğle ile ikinci namazlarını Mescid-i Nemîre'de "Cemaati kübrâ" ile kılmak gerekir. Aksi halde her namaz kendi vaktinde kılınmalıdır. Bu konuda İmameyn ve Tahâvî İmam Ebû Hanîfe'ye muhalefet etmişlerdir. (s. 114)

4) Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre Müzdelife de akşam ve yatsı namazlarını ister tek başına ister cemaatle olsun, yatsı vaktinde cem'-i te'hîr ile kılmak vaciptir. Ebû Yûsuf, İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre sünnettir. (s. 131)

5) Hacc yapan kişi güneş battıktan sonra ve Müzdelife'ye gelmeden önce akşam namazını kıldığı takdirde, eğer fecr doğmadan Müzdelife'ye ulaşırsa namazı geçerli olmaz. İmam Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Züfer'e göre fecr doğmadığı sürece iade etmesi gerekir. Fecir doğana kadar iade imkânı bulamazsa o takdirde caiz olur. İmam Ebû Yûsuf'a göre ise namazı geçerli olmakla birlikte mekruhtur. (s. 132)

6) Büyük şeytanı taşlamak için en faziletli vakit; kurban günü güneşin doğuşundan zeval vaktinin hemen öncesine kadar olan zamandır. Zeval vaktinden güneşin batışına kadar olan vakitte de şeytan taşlama yapılabilir. Geceleyin fecir doğana kadar taşlama yapılabilmeyle birlikte mekruhtur. Gece de taşlama yapmayıp ertesi güne ertelendiği takdirde İmam Ebû Hanîfe'ye göre dem keffâreti gerekir. İmam Muhammed ile İmam Ebû Yûsuf'a göre ise gerekmez. (s. 154)

7) İmam Ebû Hanîfe, mazeretsiz olarak taşlamanın ertesi güne ertelenmesi durumunda küçükbaş hayvan keffâreti ve kazâ etmesi gerektiği görüşündedir. Çünkü ona göre her taşlamayı kendisine ait olan günde yerine getirmek vaciptir. İmam Ebû

Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise sadece kazayı gerektirir. Onlara göre teşrik günlerinin hepsi şeytan taşlamanın vaktidir. Taşlama, teşrik günlerinde yerine getirilmemişse taşlama terk edildiği için ikisine göre de dem keffâreti gerekir. (s. 177)

8) Bir nüsükü vaktinden önce ve diğer bir nüsükten önce yapmak, vacipler arasında takdim ve tehir yapmak Sâhibeyn'in aksine İmam Ebû Hanîfe'ye göre kurban gerekir. (s. 261)

9) Allah Teâlâ, âyet-i kerîme'de "Öldürdüğü hayvanın dengi (Misli) ona cezadır" buyurmuştur. İhtilafın kaynağı âyette geçen "öldürülenin dengi" ifadesinin farklı anlaşılmasıdır. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Ebû Yûsuf, "Allah Teâlâ bununla manevî denkliği kastedmiştir. Öyleyse bununla kastedilen avın değeri olur" görüşündedirler. İmam Muhammed, İmam Şâfiî ve diğer bazı âlimler, benzeri olan avların benzerlerinin kesilmesi gerektiğini söylemişlerdir. (s. 277)

10) İmam Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed, muhsarın, tıraş olmasının gerekli olmadığı görüşündedir. Çünkü tıraş, yerine getirilmiş olan hacc veya umre menâsikinden sonra yapılması gereken bir nüsüktür. İmam Ebû Yûsuf ise Muhsarın İhsârdan dolayı kurban kestikten sonra tıraş olması gerektiği görüşündedir. Delili, Rasûlullah (s.a.v.)'in Hudeybiye senesinde ashâbına tıraş olmalarını emretmiş olmasıdır. Çünkü bir şey emredilmişse o vacip olur. (s. 301)

Tez çalışmamızda İmam Muhammed ile İmam Şâfiî'nin bazı konularda görüşlerinin aynı olduğu görülmektedir. İmam Muhammed, İmam Şâfiî'nin ders aldığı hocaları arasında olması nedeniyle görüşlerini değiştirmesinde etkili olmuştur. İmam Muhammed'den Ehl-i re'y fikhını alan İmam Şâfiî'nin artık meselelere farklı bir açıdan baktığı, aynı zamanda üvey babası olması münasebetiyle kitaplarının İmam Şâfiî'ye kalması gibi etkenler de söz konusudur. Hanefî ve Şâfiî mezhepleri arasındaki ortak noktalar ve bunlara etki eden sebepler üzerine bir çalışma yapılması halinde bu durumun açığa kavuşturulmuş olacağını düşünüyoruz.

Hanefîlerin Hadis ve Sünnet'le olan yakın ilgi ve sıkı irtibatları konusunda, ilmî kriterler, insaf ve ahlâk ölçüleri içerisinde yapılacak objektif değerlendirmelerle şu sonuçlara ulaşılabilecektir:

1) İmam Azam Ebû Hanîfe'ye göre Sünnet, Kur'an'dan sonra fikhın ikinci temel kaynağıdır. Sünnet'in Kur'an'ı beyanı konusunda Ebû Hanîfe'yle diğer mezhep

imamları İmam Şâfî, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. İlk kaynaklar İmam Ebû Hanîfe'nin Kur'an'daki umumî ifadeleri meşhur ve âhâd haberlerle tahsis ettiğini, Kur'ân'a, meşhûr ve ma'rûf sünnete muvâfakatı bir usûl kaidesi olarak benimsediğini göstermektedir.

2) Hanefîlerin, hadislerin derecelerine ve farklı hadisleri topluca değerlendirmede gösterdikleri özene dikkat edilirse, herhangi bir konuda rivâyet edilmiş hiçbir hadisle amel etmeyi terk etmemek için gayret gösterdikleri anlaşılmaktadır. Neshedildiği sabit olan ya da mevzû olduğu açıkça anlaşılan, Kur'ân'ın ve aklın ilkelerine aykırı olan hadisleri dikkate almamışlardır.

3) Hanefîlerin Hadis ve Sünnete tâbi olmada son derece hassas oldukları ve nassın olduğu yerde kıyasa başvurmadıkları anlaşılabacaktır.

4) Hadis uydurma işi o günkü Irak bölgesinde çok yaygın olduğu için, Hanefîler her rivâyet edileni hemen kabul etmemiş, birtakım kriter ve şartlar ileri sürmüşlerdir.

5) İmam Ebû Hanîfe, Kur'ân ve Sünnetin yanında akla da çok önem verdiği için “Re'y taraftarı” diye isimlendirilmiştir. Onu bu konuda eleştirenler ve hadis bilmezlikle itham edenler, daha çok Ehl-i Hadis olmuştur. Oysa İmam Ebû Hanîfe'nin yaşadığı dönem hadis uydurmacılığının oldukça yaygın olduğu bir dönemdi. Bu yüzden, fetvalarında hadisleri kullanırken çok dikkatli davranmıştır.

6) İmam Ebû Hanîfe'nin yaşadığı dönemde hadislerin tedvîni başlamış olmakla beraber, tamamı kaydedilip yazıya geçirilmiş değildi. İmam Ebû Hanîfe'yi “bazı hadisleri göz ardı etmekle” tenkid edenlerin, onun vefatından çok sonraki tasnif döneminde yaşayan muhaddisler olduğunu da unutmamak gerekir.

7) İmam Azam Ebû Hanîfe'nin, mezhep imamları arasında sahâbî ve tabiûn sözlerine uymaya özen gösteren, akıl ve kıyas yolunu minimum düzeyde kullanan bir müçtehid olduğu anlaşılmaktadır. Onun kıyasa çok başvurduğunu, kendi re'yi ile fetva verdiğini iddia edenlerin, onun muttali olduğu âsârı (sahâbî ve tabiî haberlerini) bilmedikleri, onun tevarüs ettiği rivâyet birikimini doğru anlayamadıkları ve kavrayamadıkları ortaya çıkmaktadır.

8) Hanefî mezhebinin, muhaddislerin koyduğu kriterlere göre zayıf olmakla birlikte, şâhid ve mütâbî' gibi destekleyici unsurlarla güçlenen hadisleri delil olarak kullandıkları, bu tür hadisleri re'ye tercih ettikleri, mezhebin tüm kaynaklarında sâbit

olan ilmî bir gerçektir. Kendilerine ulaşmayan rivâyetler için onları suçlamak ise, ilmî bakış açısına uygun bir davranış sayılamaz. *İ'lâü's-Sünen*, Hanefî mezhebi ve mezhebin kurucu imamı İmam Ebû Hanîfe ile ilgili tüm sorulara gereken cevabı, ilmî-ahlâkî sınırlar içinde, gerek rivâyet gerekse dirâyet perspektifinden veren doyurucu ve yetkin bir eserdir.

İ'lâü's-Sünen'in Kitâbü'l-Hacc bölümünü dört bölüm, on üç ana başlık ve yüz beş alt başlık halinde ele aldığımız bu tez çalışmamızda şu neticelere varmış bulunmaktayız:

1) Kırk dört alt başlık ihtiva eden ikinci bölümde Hanefîlerin delil olarak kullandıkları ve Kütüb-i Tis'a da yer alan hadislerin sayısı 388'dir. Bu hadislerin, hadis kitaplarındaki dağılımı Tablo 1'de gösterilmiştir:

Buhârî	18
Müslim	79
Ebû Dâvûd	52
Tirmizî	21
Nesâî	22
İbn Mâce	26
Ahmed b. Hanbel	39
Mâlik	9
Dârimî	3

Tablo 1.

2) Yirmi bir alt başlık altında incelediğimiz üçüncü bölümde delil olarak kullandıkları hadis sayısı 84'tür. Bu hadislerin, hadis kitaplarındaki dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir:

Buhârî	21
Müslim	20
Ebû Dâvûd	13
Tirmizî	5
Nesâî	5
İbn Mâce	5
Ahmed b. Hanbel	9
Mâlik	4

Tablo 2.

3) Dördüncü bölümdeki kırk alt başlıkta yer alan hadislerin toplamı ise 143'tür. Hadis kitaplarındaki dağılımı Tablo 3'de gösterilmiştir:

Buhârî	37
Müslim	27
Ebû Dâvûd	21
Tirmizî	9
Nesâî	8
İbn Mâce	12
Ahmed b. Hanbel	22
Mâlik	9

Tablo 3.

Sonuç olarak; sadece Hacc ile ilgili Hanefîlerin kullandığı hadisler, Kütüb-i Tis'a'da toplamda 564 yerde zikredilmektedir.

Tezimizin dipnotlarında gösterdiğimiz diğer hadis kaynaklarında zikredilenlerle beraber bu sayı; 954'e ulaşmaktadır.

I'l'au's-Sünen'de ele alınan 54 ana başlığın tamamı dikkate alındığında, Hanefîlerin ahkâma dair konularda 6123 hadisi delil olarak kullandıkları görülmektedir.

3. ve 4. hicrî asırlarda hadislerin tedvîn ve tasnîf işlemlerinin büyük oranda sona ermesi neticesinde ortaya çıkan gerçeklerden birisi de şu olmuştur:

İmam Azam Ebû Hanîfe ve Hanefî mezhebi müçtehidleri, fıkıh yaparken Sünnet verilerine, yani hadis-i şeriflere hakettikleri değeri vermek için ellerinden gelen çabayı göstermişler ve bunda başarılı da olmuşlardır. O devirde ve daha sonraki dönemlerde bir takım çevreler, farklı önyargı veya taassuplar sebebiyle Hanefîlerin muhtevası hadislerle dolu olan fıkıh kitaplarının isimlerini dahi zikretmekten imtina etmiş olsalar da, mezhebin delil olarak istinad ettiği hadislerin, muhaddisler nezdinde meşhur ve muteber kabul edilen hadis kitaplarında yer aldığı, tarihten günümüze ilim dünyasının inkâr edemeyeceği ilmî bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Sadece Hacc ibadetiyle ilgili fikhî görüşleri ihtiva eden tezimizin, bu gerçeğin delillerle ispatına hizmet etmiş olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hümâm b. Nâfi', **el-Musannef**, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, **el-Müsned**, (Mevsûatü's-Sünne el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ), Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul, 1413/1992.
- Akgül, Yusuf, **et-Tehânevî'nin İ'lâû's-Sünen Adlı Eserine Dair-1**, Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yozgat 2014.
- Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd, **el-Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1414/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Ömer, **el-Müsned**, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikme, Medine 2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, (Mevsûatü's-Sünne el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ), Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, **es-Sünen**, Mektebetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh Abdurrahmân, **es-Sünen**, (Mevsûatü's-Sünne el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ), Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992.
- Daudi, Halid Zaferullah, **Pakistan ve Hindistan'da Şah Veliyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları**, Doktora Tezi, AÜSBE, 1994.
- Davudoğlu, Ahmed, **Sahih-i Müslim Tercem'e ve Şerhi**, Rihle Kitap, İstanbul 2017.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, **es-Sünen**, (Mevsûatü's-Sünne el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ), Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992.
- Ebû Hanîfe, İmam Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ, **el-Müsned**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1405/1985.

- Ebû Yûsuf, İmam Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, **el-Âsâr**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed, **Ahbâru Mekke**, Dâru'l-Endülüs, Beyrut, trs.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.
- Görmez, Mehmet, **Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1411/1990.
- Hindî, Alâüddîn Ali el-Muttakî, **Kenzü'l-Ummâl**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1401/1981.
- Humeydî, Muhammed b. Fütûh el-Humeydî, **el-Cem''u beyne's-Sahîhayn: el-Buhârî ve Müslim**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1423/2002.
- Hüseynî, Seyyid Muhammed Maruf, **Dört Mezhebe Dair Çok Esaslı Ve Kaynakları Çok Sağlam Hacc Menâsiki**, Cumhuriyet Matbaası, İzmir 1995.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, **Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fazlihî**, Dâru İbni'l-Cevziyye, ed Dammam 1414/1994.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-İşbîlî el-Mâlikî, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Absî el-Kûfî, **el-Musannef**, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1409.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Bâri**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun Hadramî, **Mukaddime**, (Çev. Zakir Kadiri Ugan), Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, **Sahihu İbn Hibbân**, Thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1414/1993.
- İbn Husrev, Ebu Abdillâh Muhammed b. el-Huseyn el-Belhî, **Müsnedü'l-İmâm A'zam İmam Ebû Hanîfe Câmiu'l-Mesânîd**, Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke 1431/2010.

İbn Huzeyme, Ebu Bekr Muhammed b. İshâk, **es-Sahih**, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, trs.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamît es-Sivâsî, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.

İbnü'l-Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb el-Cevziyye, **Zâdü'l-Me'âd**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed el-Makdisî, **el-Muğnî**, Mektebetü'l-Kâhire, Kahire 1388/1968.

Karagöz, İsmail – Keskin, Mehmet – Altuntaş, Halil, **Hacc İlmihali**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2007.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, **Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1406/1986.

Kayapınar, Hüseyin - Tüfekçi, İbrahim – Özdemir, Yılmaz, **Hadislerle Hanefî Fıkhi**, Misvak Neşriyat Yay., No. 6, İstanbul 2009.

Kutluay, İbrahim, **Mukaddes Zaman ve Mekanlar**, Rağbet Yay., İstanbul 2009.

Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Yemenî, **Muvatta'**, (Mevsûatü's-Sünne el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ), Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992.

Merğînânî, Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr, **el-Hidâye**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.

Müslim, Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, **el-Câmiu's-Sahîh**, (Mevsûatü's-Sünne el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ), Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, **es-Sünen**, (Mevsûatü's-Sünne el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ), Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992.

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, **el-Minhâc Şerhu Sahihi Müslim**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1392/1972.

Özşenel, Mehmet, **İlk Dönem Hadis-Rey Tartışmaları: Şeybânî Örneği**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2017.

Özşenel, Mehmet, **Pakistan'da Hadis Çalışmaları**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1992.

Sehâvî, Şemsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, **el-Mekâsîdü'l-Hasene**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1405/1985.

Semhûdî, Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Abdillâh b. Ahmed b. Ali, **Vefâü'l-Vefâ**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut 1419.

Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl, **el-Mebsût**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1414/1993.

Sofuoğlu, Mehmed, **Sahih-i Buhârî ve Tercem'esi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987.
Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.

Şâfî, İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs, **el-Ümm**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1410/1990.

Şahyar, Ataullah, **Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y İhtilafları: İbn Ebî Şeybe ve İmam Ebû Hanîfe Örneği**, Akdem Yay., İstanbul 2011.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdillâh, **Neylül-Evtâr Şerhu Münteha'l-Ahbâr min Ehâdisi Seyyidi'l-Ahyâr**, Dâru'l-Hadis, Kahire 1413/1933.

Şeybânî, İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, **Muvatta'**, tlk. ve thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf, Mektebetü'l-İlmiyye, Kahire 1414/1994.

Taberânî, Ebu'l-Kâsim Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, **el-Mu'cem'u'l-Kebîr**, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire 1415/1994.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmûlî, **Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kurân**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000.

Tahâvî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed, **Şerhu Meâni'l-Âsâr**, Âlemü'l-Kütüb, Medine 1414/1994.

Tahâvî, **Şerhu Müşkilü'l-Âsâr**, Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1415/1994.

Tânevî, Zafer Ahmed el-Osmânî, **Kavâid fi Ulûmi'l-Hadîs**, Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Beyrut 2007.

Tânevî, **İ'lâü's-Sünen**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1421/2001.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Dahhâk, **es-Sünen**, (Mevsûatü's-Sünne el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ), Çağrı Yay. - Dâru Sahnûn, İstanbul 1413/1992.

Ubeydî, Yâsir İsmail Mustafa, **Kavâidü Mustalahi'l-Hadîs inde'l-İmâm et-Tânevî fi Kitâbihî İ'lâü's-Sünen**, Yüksek Lisans Tezi, Câmiatü'l-İslâmîyye, Bağdat 2006.

Uğur, Mücteba, **Hadis İlimleri Edebiyatı**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1996.

Ünal, İsmail Hakkı, **İmam İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu**, DİB Yay., Ankara 2001.

Yeniel, Necati - Kayapınar, Hüseyin, **Sünen-i Ebû Dâvûd Tercem'e ve Şerhi**, Şamil Yayınevi, İstanbul 1989.

Yılmaz, Hayati, **İbn Haldûn, "Hadis İlimleri"**, Usûl İslam Araştırmaları Dergisi, sy. 5, İstanbul 2006,

Yiğit, Metin, **İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebû Hanîfe'nin Usûl Anlayışında Sünnet**, İz. Yay., İstanbul 2009.

Zeylaî, Cem'âlüddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf, **Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'd-Dirâye**, Müessesetü'r-Rayyân, Beyrut - Cidde 1418/1997.

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HANEFÎ MEZHEBİNİN
ÜÇ MEZHEBİN FIKHÎ GÖRÜŞLERİNE KARŞI
KULLANDIĞI HADİSLER
(TÂNEVÎ'NİN İ'LÂÜ'S-SÜNEN ADLI ESERİNDEN
KİTÂBÜ'L-HACC BÖLÜMÜ)**

(EK)

Yaşar ERKEK

Danışman

**Dr. Öğretim Üyesi
Ahmet Tahir DAYHAN**

İZMİR - 2019

**TEZDEKİ DİPNOTLARDA
(II. BÖLÜMDEN İTİBAREN)
REFERANS OLARAK GÖSTERİLEN
KAYNAKLARDA GEÇEN HADİSLERİN
ARAPÇA METİNLERİ**

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BÖLÜM

I. HACCIN FARZ OLUŞU.....	8
1.1. Hacc Yapmak Müslümanlara Ömrü Boyunca Sadece Bir Defa Farzdır.....	8
1.2. Vakit Geçirmeden Farz Olan Haccı Eda Etmek Gerekir.....	10
1.3. Haccın Farz Olmasının Şartı (Azık ve Binek).....	12
1.4. Hacc Yapmak İçin Gereken Şartlar.....	13
1.5. Hacc Yapmak İsteyen Kadının Yanında Kocasının veya Kendisine Nikâh Düşmeyen Bir Akrabasının Bulunması Şartı.....	14
 II. MİKAT VE İHRÂM.....	17
2.1. Hacc ve Umre İçin Mîkat Yerleri ve İhrâm'a Girmek.....	17
2.2. Mîkat Yerine Ulaşmadan Önce İhrâma Girmenin Fazileti.....	20
2.3. Yolu Üzerinde İki Mîkat Yeri Olanlar İstedğinde İhrâma Girebilir.....	21
2.4. Mekke'de İkâmet Edenlerin Mîkat Yeri.....	22
2.5. İhrâma Girerken, Hayız ve Loğusa Durumlarında Gusûl Abdesti Almak.....	24
2.6. İhrâma Girenerin Dikişli Elbiselerini Çıkarıp İzâr ve Ridâ'ya Bürünmeleri ve Koku Sürünmesi.....	25
2.7. İhrâma Girmeden İki Rek'at İhrâm Namazı Kılmak ve Telbiye Getirmek.....	27
2.8. Telbiye Getirmek ve İhrâma Girmek.....	32
2.9. İhrâm Namazının Hemen Peşinden Telbiye Getirmek.....	35
2.10. İhrâmlı İken Avlanmanın Hükümleri.....	36
2.11. İhrâmlının Giyebileceği ve Örtünmesi Hakkında.....	38
2.12. İhrâmlının Şalvar (Pantolon) Giyip Giyemeyeceği.....	41
2.13. İhrâm'a Girdikten Sonra Koku Sürünmesinin Yasak Olması.....	42
2.14. Safran Gibi Koku Sürülmüş Elbiselerin Yıkanmışsa Giyilebileceği.....	43
2.15. İhrâmlının Üzerindeki Gömleği Nasıl Çıkarabileceği Hakkında.....	44
2.16. İhrâmlı Kişi Başını ve Vücûdunu Yıkayabilir.....	46
2.17. İhrâmlının Sıcaktan Korunmak İçin Gölgelemesinde Bir Sakınca Yoktur.....	47

III. MEKKE'DE YAPILACAK OLAN HACC MENÂSİKİ.....	49
3.1. Mekke-i Mükەرreme'ye Giriş ve Hemen Sonrasında Yapılacak Olanlar.....	49
3.2. Hacer-i Esved'i İstılam Ederken Okunacak Dualar ve Selamlama Âdabı.....	50
3.3. Hacer-i Esved'i İstılam Ederken Elleri Kaldırmak Gerektiği ve İstılam Edilen Rükünlerin Hangileri Olduğu.....	51
3.4. Kudûm Tavafı, Tavaflarda Remel ve İztıba Yapmak.....	54
3.5. Tavaf'ı Hatim'in (Hicr-i İsmâil) Dışından Yapmak.....	56
3.6. Tavaf'ın Her Şavt'ında Hacer'i Esved'i ve Rük-n-i Yemânî'yi İstılam Etmek...	57
3.7. Mazeret Olduğunda Binek Üstünde Tavaf Yapmak Câizdir.....	58
3.8. Tavaf'a Başlarken Önce Hacer-i Esved'i İsti'lam Etmek Sonra Hacer-i Esved'in Sağından Tavaf'a Devam Etmek.....	59
3.9. Tavaf Namazını Kılıp Hacer-i Esved'i İstılam Edip Safâ'ya Çıkmak.....	60
3.10. Mescid-i Haram'ın ve Harem Bölgesinin Dışında Tavaf Namazı Kılmak.....	61
3.11. Tavaf Ederken Allâhü Teâlâ'yı Zikretmek ve Okunacak Dualar	62
3.12. Tavafta Konuşmanın Câiz Olmakla Beraber Şartının Olması.....	63
3.13. Şavtların Çoğu Yerine Getirince Tavafin Geçerli Sayılması.....	64
3.14. Mazeret Sebebiyle Tavaf Yarıda Bırakıldığında Yapılması Gerekenler.....	64
3.15. Tavaf Bitince Kerâhet Vakti Değilse İki Rek'at Tavaf Namazı Kılmak.....	65
3.16. Tavaf İçin Taharetin ve Avret Yerlerini Örtmenin Vacip Olması.....	66
3.17. Tavaf Yapmanın Fazileti.....	68
IV. SAFÂ İLE MERVE ARASINDA SA'Y YAPMAK.....	69
4.1. Sa'y Yapmaya Safâ Tepesinden Başlamak.....	69
4.2. Kâ'be'yi Taharetli Olarak Tavaf Edince Sa'yde Taharetin Vacip Olmaması...	71
4.3. Hacc ve Umre'de Sa'y Yapmanın Hükümü.....	72
4.4. Hacc ve Umre de Sa'y in Bir Defa Yapılması, Nafile Olarak Yapılmayacağı..	74
4.5. Hacc Günlerinde Verilen Hutbeler.....	74
4.6. Hacc İçin Terviye Günü Mina'ya Gidiş.....	77
V. HACCIN EN ÖNEMLİ RÜKNÜ: ARAFAT VAKFESİ.....	79

5.1. Hacc İçin Arafat'a Gidiş, Zeval Vaktinden Sonra Hutbe Okumak ve Öğle ile İkinci Namazlarını Öğle Namazı Vaktinde Cem Ederek Kılmak.....	79
5.2. Arafat'ta Vakfe Yapmak Haccın En Önemli Rükündür.....	82
5.3. Arafat ve Müzdelife'de Vakfe Yapılacak Yerler.....	83
5.4. Arafat'ta Vakfe ve Sonrasında Elden Geldiğince Çok Dua Etmek.....	84
5.5. Akabe Cemresi (Büyük Şeytan)'ne Taş Atana Kadar Telbiye Getirmek.....	86
5.6. Arafat'tan Ayrılma Vakti.....	88
5.7. Mazeret Sebebiyle Güneş Battıktan Sonra Arafat'ta Biraz Kalmanın Hükümü...	89
5.8. Arefe Günü Hakkında Şüphe Edilirse O Sene Yapılan Haccın Hükümü.....	90

VI. MÜZDELİFE VAKFESİ.....91

6.1. Müzdelife'de Akşam ve Yatsı Namazlarını Bir Ezan ve Kâmetle Cem Etmek..	91
6.2. Müzdelife'de Akşam ve Yatsı Namazları Ara Verilerek Kılındığında Bir Ezan ve İki Kâmetle Cem Edilir.....	93
6.3. Arafat Dönüşü Akşam Namazının Nerede Kılınacağı.....	94
6.4. Müzdelife'de Yapılacak Olan Hacc Menâsiki.....	96
6.5. Müzdelife'de Vakfe Yapmak Vaciptir, Özürsüz Terk Edilirse Dem Gerekir.....	98

VII. MİNA'DA YAPILACAK OLAN HACC MENÂSİKİ.....102

7.1. Bayram Günü Akabe Cemresini (Büyük Şeytan) Taşlama Zamanı.....	102
7.2. Muhassir Vadisinden Hızlı Geçmek, Şeytan Taşlama İçin Taşların Nereden Toplanacağı, Taşlamanın Ne Zaman ve Nasıl Yapılacağı İle İlgili Hükümler.....	104
7.3. Şeytan Taşlamanın Binek Üstünde veya Yaya Olarak Yapılması	113
7.4. Büyük Şeytanı Taşladıktan Sonra Akabe Cemresinin Yanında Dua Etmek İçin Kalınmayacağı ve Cemrelerden Taş Alınmayacağı.....	114
7.5. Kurban Gününde Yapılacak Hacc Menâsikini Sırayla Yapmanın Hükümü.....	116
7.6. İhrâmdan Çıkma ve İhrâm Yasaklarının Sona Ermesi.....	118
7.7. Şeytanı Taşladıktan ve Tıraş Olduktan Sonra Ziyaret Tavafını Yapmak.....	120
7.8. Saçları Tıraş Etmenin (Halk) veya Kısaltmanın (Taksir) Hükümü.....	121
7.9. Teşrik Günlerinde Mina'da Gecelemenin Hükümü.....	125
7.10. Muhassab (Ebtah)'da Konaklamanın Hükümü.....	127

7.11. Zemzem Suyu İçmenin Fazileti, Dağıtmanın, Memlekete Götürmenin ve Mültezem’de Dua Etmenin Müstehap Olması.....	130

VIII. HACC’DA YAPILACAK OLAN EN MENÂSİK: VEDA TAVAFI.....134

8.1. Âdet Gören Kadınların Veda Tavafları İle İlgili Hüküm.....	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. HACC MENÂSİKİNE DÂİR ÇEŞİTLİ MESELELER.....136

9.1. Arafat’ta Vakfe Yapmanın Mezheplere Göre Zamanı ve Vakit Darlığı Sebebiyle Kudüm Tavaflarının Düşmesi.....	136
9.2. İhrâma Giren Kadının Durumu ve İhrâmda İken Yüzünü Açmasının Sırrı.....	141
9.3. Kadının Telbiye Getirirken ve Tavafları Yaparken Dikkat Etmesi Gerekenler.....	142
9.4. Kadının Saçını Kısaltmasının Gerekliği, Tıraş Olmasının Caiz Olmadığı.....	143
9.5. Kurbanlık Hayvanı Nişâneleyip Yanında Götüren Kişinin Durumu.....	144
9.6. Hedy’ye İşaret Konulması ve Bedene’ye Kaç Kişinin Ortak Olabileceği.....	147
9.7. Kurbanlık Hayvanın Değiştirilmemesi.....	149
9.8. Rasûlullâh (s.a.v.)’in Kıran Haccı Yaptığı, Kıran Haccının Temettu’ ve İfrad Hacclarından Daha Faziletli Olması ve Mezheplere Göre Hangi Haccın Daha Faziletli Olduğu.....	149
9.9. Haccı ve Umreyi İki Ayrı Seferde İhrâm’a Girerek Yapmanın Üstünlüğü.....	154
9.10. Haccı Kıran Yapan Kişinin İki Tavafları ve İki Sa’y Yapması Gerekliği.....	160
9.11. Temettu’ ve Kıran Hacclarının Mîkat Sınırları Dışında İkamet Edenler İçin Olduğu ve Hedy Kesmelerinin Gerekliği.....	164
9.12. Kırân veya Temettu’ Haccı Yapan Bir Kimsenin Kurban Bulamazsa Son Günü Arefe Olmak Üzere Üç Gün Oruç Tutması Gerekliği.....	166
9.13. Temettu’ Haccının Şekli, Temettu’ Yapanın Hedy Götürmesi Gerekliği ve Bayram Günü Kurbanını Kesinceye Kadar İhrâmdan Çıkamayacağı.....	169
9.14. Temettu’ Hacca ve Umreye Niyetlenenlerin Telbiye’yi Kesme Zamanı.....	170
9.15. Temettu’ İle İlgili Hükümler.....	171
9.16. Temettu’ Yapmak İsteyip de Kurbanlık Götürmeyen Kişinin Durumu.....	174

9.17. Hacc Aylarından Önce veya Sonra İhrâma Girmenin Mekruh Oluşu, Diğer Aylarda İhrâma Girmenin Geçerli Olup Olmadığı.....	176
9.18. İhrâma Giren Kadının Âdet Görmesi Durumu.....	177
9.19. Temettu’ Yapmaya Niyet Eden Bir Kadının, Umre Tavafinı Yapmadan Âdet Gördüğünde Yapması Gerekenler.....	179
9.20. Mekke’de İkâmet Edenlerin Mina’da Namazlarını Kısaltmamaları.....	181
9.21. Haccını Tamamlayan Kişinin Âilesine Dönmekte Acele Etmesi, Memleketine Yaklaştığında Söyleyeceği ve Karşılایanların Yapacağı Şeyler.....	181

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. HACC VE UMREDE YASAKLARA UYMAMANIN CEZASI.....	183
A. İHRÂM YASAKLARI ve AVLANMA CEZALARI.....	183
10.1. İhrâmlının Kına, Safran ve Güzel Koku Sürünmesi.....	183
10.2. İhrâma Girdikten Sonra Özür Nedeniyle Başını Tıraş Edene Fidyeye Gerekir..	184
10.3. Arafat’ta Vakfeden Önce Cinsel İlişkiye Girenin Cezası.....	186
10.4. Vakfe Yaptıktan Sonra Tıraş Olmadan Cinsel İlişkiye Girenin Cezası.....	188
10.5. Hanımını Şehvetle Öpen veya Dokunanın Cezası.....	190
10.6. Ziyaret Tavafinın Cünüp veya Abdestsiz Yapılmasının Hükümü.....	191
10.7. Haccın Vaciplerinden Birisini Terk Eden Veya Unutan Ya Da Vaktinden Önce Veya Sonra Yapan Kişi Hakkında Mezheplerin Görüşleri.....	192
10.8. Avlanma Cezaları, Harem’de Öldürülmesi Helal Olan Hayvanlar.....	193
10.9. Avın Yerini Söylemenin Avlanmak Gibi Olması.....	197
10.10. İhrâmlının İhrâmlı Olmayan Birisinin Avladığından Yemesi.....	198
10.11. İhrâmlının Kestiğinin Murdar Olması.....	203
10.12. Mecbur Kaldığında İhrâmlının Leşi Değil Av Etini Tercih Edebileceği.....	203
10.13. İhrâmlı Kişinin Avı Kasten, Hata ile veya Unutarak Öldürmesi.....	203
10.14. “ İçinizden Adâlet Sâhibi İki Kişi Hükmeder” Âyeti Hakkında.....	203
10.15. Deve Kuşu Yumurtası İle İlgili Hükümler.....	204
10.16. Ceza Hedyinin Kesileceği Yer, Yemek Yedirme ve İftar Ettirme.....	206
10.17. Çekirgenin Kara Avı Hükümünde Olması, Öldürenin Cezası.....	207

10.18. İhrâma Girenin Elinde, Evinde veya Kafeste Tuttuğu Avın Hükümü.....	208
10.19. Harem Bölgesinde Kesilmesi, Koparılması Haram Olan ve Olmayanlar....	209

B. İHSÂR VE FEVÂT (HACCDAN ENGELLENME VE KAÇIRMA).....215

10.20. İhsârın Meydana Geliş Şekilleri ve Muhsarla İlgili Hükümler.....	215
10.21. İhsarın Sadece Hacc da Değil, Umrede de Gerçekleşmesi.....	219
10.22. Umre ve Hacc'dan Engellenenin Yapması Gerekenler.....	220
10.23. Kâbe'ye Gidemeyen Muhsarın İhrâmdan Çıkma Şekli.....	221
10.24. Muhsar Olan ve Olmayan İçin Hedy'in Kurban Edileceği Yer.....	223
10.25. Hacc da Ve Umre de Şart Koşmanın Hükümü.....	225
10.26. Haccı Kaçıran Kişinin Hükümü.....	226
10.27. Umre Yapmanın Mekruh Kabul Edildiği Günler.....	227
10.28. Umre Yapmanın Hükümü.....	231
10.29. Kendisi İçin Hacc Yapmamış Kişinin Başkasının Yerine Hacc Yapması....	233
10.30. Çocuk Yaşta Yapılan Hacc İle Farz Olan Hacc Eda Edilmiş Olmaz.....	234

C. HEDY (KURBANLIK HAYVAN).....236

10.31. Hedy; Deveden, Sığırdan, Koyundan Ya da Bir Bedene (Büyükbaş Kurbanlık Hayvan)'ye Ortak Olmakla Olur.....	236
10.32. Temettu', Kıran ve Nafile Hedylerinin (Kurbanlık Hayvanların) Etlerinden Yemek Müstehâbdır. Av Cezası, Adak ve Fidyeye Kurbanlarının Eti Yenmez.....	238
10.33. Kurbanlık Hayvanların Kesilmesi.....	239
10.34. Hedylerin Derileri ve Örtüleri'nin Kasap Ücreti Olarak Verilmesi.....	241
10.35. Hedy Mecbur Kalınması Hâlinde Binmek Hakkında.....	242
10.36. Nafile ve Adak Olarak Gönderilen Hedy Yolda Ölürsa Yerine Yenisini Göndermek Gerekip/Gerekmediği.....	243
10.37. Telef Olmasından Korkulan Kurbanlık Hayvan Ne Yapılması Gerektiği....	244
10.38. Yürüyerek Hacc Yapmayı Adayan Kişinin Yürümesi Gerekir. Bunu Yerine Getiremezse Bineğe Biner Ve Ceza Olarak Kurban Keser.....	245
10.39. Ahkâm Açısından Medine'nin Haremi, Mekke'nin Haremi Gibi Değildir...	247

4.4. HZ. MUHAMMED (s.a.v.)'i ZİYÂRET ETMENİN FAZİLETİ.....250

İKİNCİ BÖLÜM

I. HACCIN FARZ OLUŞU

1.1. Hacc Yapmak Müslümanlara Ömrü Boyunca Sadece Bir Defa Farzdır

٢٥٤٩ - عن أبي هريرة رضي الله عنه ، قال: خطبنا رسول الله ﷺ ، فقال : «يا أيها الناس ! قد فرض الله عليكم الحج فحجوا ، فقال رجل : أكل عام يا رسول الله ؟ فسكت ، حتى قالها ثلاثا ، فقال النبي ﷺ : لو قلت : نعم ، لوجبت ، ولما استطعتم . وتماهه : ثم قال : «ذروني ما تركتكم» . وفي لفظ : «ولو وجبت ما قمتم بها»

10607 - حَدَّثَنَا يَزِيدُ، أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ مُسْلِمٍ الْقُرَشِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: خَطَبَنَا وَقَالَ مَرَّةً: خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ فَرَضَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا» فَقَالَ رَجُلٌ: أَكُلَّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَسَكَتَ، حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَوْ قُلْتُ: نَعَمْ، لَوَجِبَتْ، وَلَمَّا اسْتَطَعْتُمْ " ثُمَّ قَالَ: " ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ، فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ، فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ ، فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ، وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ، فَدَعُوهُ "1201

412 - (1337) وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ مُسْلِمٍ الْقُرَشِيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ، فَحُجُّوا»، فَقَالَ رَجُلٌ: أَكُلَّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَسَكَتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَوْ قُلْتُ: نَعَمْ لَوَجِبَتْ، وَلَمَّا اسْتَطَعْتُمْ "، ثُمَّ قَالَ: «ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ، فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بكَثْرَةِ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلَافِهِمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ، فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ، وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَدَعُوهُ»1202

2620 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَنْبَأَنَا مُوسَى بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْجَلِيلِ بْنُ حُمَيْدٍ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ الدَّؤَلِيِّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ، فَقَالَ: «إِنَّ

¹²⁰¹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Tahkik, Şuayb Arnaûd, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1421/2001, XVI, 355, 10607.

¹²⁰² Müslim, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahih*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, 15 Hacc 73, 412(1337).

اللَّهُ تَعَالَى كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ» فَقَالَ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ كُلُّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَسَكَتَ، فَقَالَ: «لَوْ قُلْتُ نَعَمْ، لَوَجِبَتْ، ثُمَّ إِذَا لَا تَسْمَعُونَ، وَلَا تُطِيعُونَ، وَلَكِنَّهُ حَجَّةٌ وَاحِدَةٌ»¹²⁰³

2885 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُنِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ الْحَجُّ فِي كُلِّ عَامٍ قَالَ: " لَوْ قُلْتُ: نَعَمْ، لَوَجِبَتْ، وَلَوْ وَجِبَتْ، لَمْ تَقُومُوا بِهَا، وَلَوْ لَمْ تَقُومُوا بِهَا، غَدَبْتُكُمْ " ¹²⁰⁴

2886 - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ قَالَ: أَنْبَأَنَا سُفْيَانُ بْنُ حُسَيْنٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ الْأَقْرَعَ بْنَ حَابِسٍ، سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ الْحَجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ، أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً؟ قَالَ: «بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً، فَمَنْ زَادَ، فَتَطَوَّعَ»¹²⁰⁵

ولا يجب في العمر الا مرة واحدة " لأنه عليه الصلاة والسلام قيل له الحج في كل عام أم مرة واحدة فقال " لا بل مرة واحدة فما زاد فهو تطوع " ولأن سببه البيت وأنه لا يتعدد فلا يتكرر الوجوب¹²⁰⁶

٢٥٥٠- عن ابن عباس رضى الله عنهما، قال: خطبنا رسول الله ﷺ، فقال: «يا أيها الناس! كتب عليكم الحج، فقام الأقرع بن حابس، فقال: أ في كل عام يا رسول الله؟ فقال: لو قلتها لوجب، ولو وجبت لم تعملوا بها، ولم تستطيعوا أن تعملوا بها، الحج مرة، فمن زاد فهو تطوع».

2304 - حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ أَبُو دَاوُدَ الْوَاسِطِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ شِهَابٍ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: خَطَبَنَا - يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ، كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْحَجُّ " قَالَ: فَقَامَ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ فَقَالَ: أَفِي كُلِّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: " لَوْ قُلْتُهَا لَوَجِبَتْ، وَلَوْ وَجِبَتْ لَمْ تَعْمَلُوا بِهَا، - أَوْ: لَمْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْمَلُوا بِهَا - الْحَجُّ مَرَّةً فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ " ¹²⁰⁷

2620- أَحْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ النَّيْسَابُورِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: أَنْبَأَنَا مُوسَى بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْجَلِيلِ بْنُ حُمَيْدٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيِّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ

¹²⁰³ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, , Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, 24 el- Menâsik 1, 2618.

¹²⁰⁴ İbn Mâce, Ebû Abdillâh b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen*, Dâru Sahnûn-Çağrı Yay., İstanbul 1413/1992, 25 el-Menâsik 2, 2885.

¹²⁰⁵ İbn Mâce, *Sünen*, 25 el-Menâsik 2, 2886.

¹²⁰⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 132.

¹²⁰⁷ Ahmed, *Müsned*, IV, 151, 2304.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ، فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ» فَقَالَ الْأَفْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ كُلَّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَسَكَتَ، فَقَالَ: «لَوْ قُلْتُ نَعَمْ، لَوَجِبَتْ، ثُمَّ إِذَا لَا تَسْمَعُونَ، وَلَا تُطِيعُونَ، وَلَكِنَّهُ حَجَّةٌ وَاحِدَةٌ»¹²⁰⁸

8617 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحِ بْنِ هَانِيٍّ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْفَضْلِ الْبَجَلِيُّ، ثنا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، سَمِعْتُ ابْنَ شَهَابٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ " فَقَامَ الْأَفْرَعُ بْنُ حَابِسٍ فَقَالَ: أَيُّ كُلِّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: " لَوْ قُلْنَا لَوَجِبَتْ وَلَوْ وَجِبَتْ لَمْ تَعْمَلُوا بِهَا وَلَمْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْمَلُوا بِهَا ، الْحَجُّ مَرَّةً فَمَنْ زَادَ فَتَطَوُّعٌ " .¹²⁰⁹

2884 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُنِيرٍ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ وَرْدَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ {وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ، مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا} [آل عمران: 97] قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ الْحَجُّ فِي كُلِّ عَامٍ؟ فَسَكَتَ، ثُمَّ قَالُوا: أَيُّ كُلِّ عَامٍ؟ فَقَالَ: " لَا، وَلَوْ قُلْتُ: نَعَمْ، لَوَجِبَتْ {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا، لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ} [المائدة: 101] " .¹²¹⁰

814 - حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْأَشْجِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَنْصُورُ بْنُ وَرْدَانَ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ عَبْدِ الْأَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَخْتَرِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: {وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا}، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ كُلِّ عَامٍ؟ فَسَكَتَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ كُلِّ عَامٍ؟ قَالَ: لَا، وَلَوْ قُلْتُ: نَعَمْ، لَوَجِبَتْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبَدَّ لَكُمْ تَسْؤُكُمْ} .¹²¹¹

1721 - حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ الْمَعْنَى، قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ سُفْيَانَ بْنِ حُسَيْنٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ الْأَفْرَعُ بْنَ حَابِسٍ، سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الْحَجُّ فِي كُلِّ سَنَةٍ أَوْ مَرَّةً وَاحِدَةً قَالَ: «بَلْ مَرَّةً وَاحِدَةً، فَمَنْ زَادَ فَهُوَ تَطَوُّعٌ» . قَالَ أَبُو دَاوُدَ: هُوَ أَبُو سِنَانَ الدُّؤَلِيُّ، كَذَا قَالَ: عَبْدُ الْجَلِيلِ بْنُ حُمَيْدٍ، وَسُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، جَمِيعًا عَنِ الزُّهْرِيِّ، وَقَالَ غَقِيلٌ، عَنْ سِنَانَ¹²¹²

¹²⁰⁸ Nesâî, *Sünen*, 24 el-Menâsik 1, 2618.

¹²⁰⁹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1414/2003, IV, 534.

¹²¹⁰ İbn Mâce, *Sünen*, 25 el-Menâsik 2, 2885.

¹²¹¹ Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Dahhâh, *Sünen*, II, 170.

¹²¹² Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, 24 el-Menâsik 1, 1721.

3155 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ بْنِ هَانِيٍّ، ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ الْفَضْلِ الْبَجَلِيُّ، ثنا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ شِهَابٍ، يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ» فَقَامَ الْأَفْرَعُ بْنُ حَابِسٍ فَقَالَ: أَيُّ كُلِّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «لَوْ قُلْتُمْهَا لَوَجِبَتْ وَلَوْ وَجِبَتْ لَمْ تَعْمَلُوا بِهَا، أَوْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْمَلُوا بِهَا، الْحُجُّ مَرَّةً، فَمَنْ زَادَ فَتَطَوُّعٌ»¹²¹³

2885 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ الْحُجُّ فِي كُلِّ عَامٍ قَالَ: " لَوْ قُلْتُ: نَعَمْ، لَوَجِبَتْ، وَلَوْ وَجِبَتْ، لَمْ تَقُومُوا بِهَا، وَلَوْ لَمْ تَقُومُوا بِهَا، عُذِبْتُمْ " ¹²¹⁴

1.2. Vakit Geçirmeden Farz Olan Haccı Eda Etmek Gerekir

٢٥٥١ - عن ابن عباس ، عن النبي ﷺ قال : «تعجلوا إلى الحج - يعني الفريضة -

فإن أحذكم لا يدري ما يعرض له»

2867 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا الثَّوْرِيُّ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ هُوَ أَبُو إِسْرَائِيلَ الْمَلَائِيُّ، عَنْ فَضِيلٍ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " تَعَجَّلُوا إِلَى الْحَجِّ - يَعْنِي: الْفَرِيضَةَ - فَإِنَّ أَحَذَّكُمْ لَا يَدْرِي مَا يَعْصُرُ لَهُ " ¹²¹⁵

٢٥٥٢ - عن سعيد بن جبير، عن ابن عباس، عن الفضل، أو أحدهما عن الآخر، قال: قال رسول الله ﷺ: «من أراد الحج فليتعجل؛ فإنه قد يمرض المريض، وتضل الراحلة، وتعرض الحاجة».

1834 - حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْرَائِيلَ الْعَبْسِيُّ، عَنْ فَضِيلِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ الْفَضْلِ، أَوْ أَحَدِهِمَا عَنِ الْآخَرِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ، فَإِنَّهُ قَدْ يَمْرُضُ الْمَرِيضُ، وَتَضِلُّ الصَّالَّةُ، وَتَعْرِضُ الْحَاجَةُ " ¹²¹⁶

¹²¹³ Hâkim, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh, *Müstedrek*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut

1411/1990, II, 321, 3155

¹²¹⁴ Ibn Mâce, *Sünen*, 25 el-Menâsik 2, 2885.

¹²¹⁵ Ahmed, *Müsned*, V, 58.

¹²¹⁶ Ahmed, *Müsned*, III, 333.

1826 - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَابِطٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ لَمْ يَمْنَعْهُ عَنِ الْحَجِّ حَاجَةٌ ظَاهِرَةٌ، أَوْ سُلْطَانٌ جَائِرٌ، أَوْ مَرَضٌ حَابِسٌ فَمَاتَ وَلَمْ يَحْجْ، فَلَيْمُتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا، وَإِنْ شَاءَ نَصْرَانِيًّا»¹²¹⁷

8660 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، أُنْبَأَ شَاذَانُ، ثنا شَرِيكٌ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ ابْنِ سَابِطٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ لَمْ يَحْبِسْهُ مَرَضٌ أَوْ حَاجَةٌ ظَاهِرَةٌ أَوْ سُلْطَانٌ جَائِرٌ وَلَمْ يَحْجْ فَلَيْمُتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا " وَهَذَا وَإِنْ كَانَ إِسْنَادُهُ غَيْرَ قَوِيٍّ فَلَهُ شَاهِدٌ مِنْ قَوْلِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ¹²¹⁸

957 - عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَلَهُ طَرِيقٌ صَحِيحَةٌ إِلَّا أَنَّهَا مَوْقُوفَةٌ رَوَاهَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ وَابْنُ بَيْهَقٍ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَبْعَثَ رَجُلًا إِلَى هَذِهِ الْأَمْصَارِ فَيَنْظُرُوا كُلَّ مَنْ لَهُ جَدَّةٌ وَلَمْ يَحْجْ فَيَضْرِبُوا عَلَيْهِ الْجَزِيَّةَ مَا هُمْ بِمُسْلِمِينَ مَا هُمْ بِمُسْلِمِينَ¹²¹⁹

وجه الأول أنه يختص بوقت خاص والموت في سنة واحدة غير نادر فيتضيق احتياطا ولهذا كان التعجيل أفض
بخلاف وقت الصلاة لأن الموت في مثله نادر¹²²⁰

وعند محمد والشافعي رحمهما الله على التراخي لأنه وظيفة العمر فكان العمر فيه كالوقت في الصلاة¹²²¹

٢٥٥٣- عن ابن عباس رضى الله عنهما، قال : قال رسول الله ﷺ : «أيا صبي حج ثم بلغ الحنث فعليه أن يحج حجة أخرى ، وأيا أعرابي حج ثم هاجر فعليه أن يحج وأيا عبد حج ثم أعتق فعليه أن يحج حجة أخرى» .

1769 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَلْمَانَ الْفَقِيه، ثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ شَاكِرٍ، ثنا عَقَّانُ، ثنا شُعْبَةُ، وَأَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَقِيه، بِالرِّيِّ، ثنا أَبُو حَاتِمٍ مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ، ثنا أَبُو الْوَلِيدِ، وَمُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، قَالَا: ثنا شُعْبَةُ، وَحَدَّثَنَا أَبُو

¹²¹⁷ Dârimî, *Sünen*, II, 1122.

¹²¹⁸ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 546.

¹²¹⁹ İbn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, II, 426.

¹²²⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 132.

¹²²¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 132.

بَكْرِ بْنِ إِسْحَاقَ، ثنا أَبُو الْمُثَنَّى، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْهَالِ، ثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، ثنا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي طَبِيَّانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا حَجَّ الصَّبِيُّ فَهِيَ لَهُ حَجَّةٌ حَتَّى يَعْقَلَ، وَإِذَا عَقَلَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى، وَإِذَا حَجَّ الْأَعْرَابِيُّ فَهِيَ لَهُ حَجَّةٌ، فَإِذَا هَاجَرَ فَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ¹²²²

وإنما شرط الحرية والبلوغ لقوله عليه الصلاة والسلام " أيما عبد حج عشر حجج ثم أعتق فعليه حجة الإسلام وأيما صبي حج عشر حجج ثم بلغ فعليه حجة الإسلام " ولأنه عبادة والعبادات بأسرها موضوعة عن الصبيان والعقل شرط لصحة التكليف¹²²³

1.3. Haccın Farz Olmasının Şartı (Azık ve Binek)

٢٥٥٤ - عَنِ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حَجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا السَّبِيلُ؟ قَالَ: «الزَادُ وَالرَّاحِلَةُ»

1613 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَازِمٍ الْحَافِظُ بِالْكُوفَةِ، وَأَبُو سَعِيدٍ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَحْمَدَ التَّاجِرُ، قَالَا: ثنا عَلِيُّ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ الْوَلِيدِ الْبَجَلِيُّ، ثنا عَلِيُّ بْنُ سَعِيدٍ بْنُ مَسْرُوقٍ الْكِنْدِيُّ، ثنا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: {وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حَجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا} [آل عمران: 97] قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا السَّبِيلُ؟ قَالَ: «الزَادُ وَالرَّاحِلَةُ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ " وَقَدْ تَابَعَ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ سَعِيدًا عَلَى رَوَايَتِهِ، عَنْ قَتَادَةَ¹²²⁴

٢٥٥٥ - عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا يَوْجِبُ الْحَجَّ؟ قَالَ: «الزَادُ وَالرَّاحِلَةُ».

2897 - حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْقُرَشِيُّ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: وَأَخْبَرَنِيهِ أَيْضًا عَنْ ابْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الزَادُ، وَالرَّاحِلَةُ»¹²²⁵

¹²²² Hâkim, *Müstedrek*, I, 655.

¹²²³ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 132.

¹²²⁴ Hâkim, *Müstedrek*, I, 609.

¹²²⁵ Ibn Mâce, *Sünen*, II, 967.

813 - حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ عِيسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادِ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنْ ابْنِ عُمرَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا يُوَجِّبُ الْحَجَّ؟ قَالَ: الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ.

هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ. وَالْعَمَلُ عَلَيْهِ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ: أَنَّ الرَّجُلَ إِذَا مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً وَجَبَ عَلَيْهِ الْحَجُّ. وَإِبْرَاهِيمُ هُوَ ابْنُ يَزِيدَ الْخُزَيْمِيُّ وَقَدْ تَكَلَّمَ فِيهِ بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ مِنْ قَبْلِ حِفْظِهِ.¹²²⁶

15714 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: نَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا السَّبِيلُ إِلَيْهِ؟ قَالَ: «الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ»¹²²⁷

1.4. Hacc Yapmak İçin Gereken Şartlar

٢٥٥٦ - عن أبي أمامة مرفوعاً: « من لم يجبسه مرض ، أو حاجة ظاهرة ، أو مشقة ظاهرة ، أو سلطان جائر ، فلم يحج فليمت إن شاء يهوديا ، وإن شاء نصرانيا »

8660 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، أَنَا شاذَانُ، ثنا شَرِيكٌ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ ابْنِ سَابِطٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ لَمْ يَجْبِسْهُ مَرَضٌ أَوْ حَاجَةٌ ظَاهِرَةٌ أَوْ سُلْطَانٌ جَائِرٌ وَلَمْ يَحْجْ فَلَيْمَتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا " وَهَذَا وَإِنْ كَانَ إِسْنَادُهُ غَيْرَ قَوِيٍّ فَلَهُ شَاهِدٌ مِنْ قَوْلِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ¹²²⁸

1826 - أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنْ شَرِيكٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَابِطٍ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ لَمْ يَمْنَعْهُ عَنِ الْحَجِّ حَاجَةٌ ظَاهِرَةٌ، أَوْ سُلْطَانٌ جَائِرٌ، أَوْ مَرَضٌ حَاسٍ فَمَاتَ وَلَمْ يَحْجْ، فَلَيْمَتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا، وَإِنْ شَاءَ نَصْرَانِيًّا»¹²²⁹

٢٥٥٧ - عن عبد الله بن الزبير رضى الله عنهما ، قال: جاء رجل من خثعم إلى رسول الله ﷺ فقال: إن أبى أدركه الإسلام وهو شيخ كبير لا يستطيع ركوب الرحل، والحج مكتوب عليه، أ فأحج عنه؟ قال: أنت أكبر ولده؟ قال: نعم، قال: أ رأيت لو كان

¹²²⁶ Tirmizi, *Sünen*, III, 168.

¹²²⁷ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 433.

¹²²⁸ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 546.

¹²²⁹ Dârimî, *Sünen*, II, 1122.

على أبليك دين فقضيته عنه أ كان يجرى ذلك عنه؟ قال: نعم، قال: فاحجج عنه.

16125 - حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنْ خَنَعٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ أَبِي أَدْرَكَهُ الْإِسْلَامُ، وَهُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَا يَسْتَطِيعُ رُكُوبَ الرَّحْلِ، وَالْحُجُّ مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ، أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ: " أَنْتَ أَكْبَرُ وَلَدِهِ؟ " قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: " أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أَبِيكَ دَيْنٌ فَقَضَيْتَهُ عَنْهُ، أَكَانَ ذَلِكَ يُجْزِي عَنْهُ؟ " قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: " فَأَحُجُّ عَنْهُ " ¹²³⁰

2638 - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَنْبَأَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنْ خَنَعٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ أَبِي شَيْخٌ كَبِيرٌ، لَا يَسْتَطِيعُ الرُّكُوبَ، وَأَدْرَكَتْهُ فَرِيضَةُ اللَّهِ فِي الْحُجِّ، فَهَلْ يُجْزِي أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ؟ قَالَ: «أَنْتَ أَكْبَرُ وَلَدِهِ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ أَكُنْتَ تَقْضِيهِ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَحُجَّ عَنْهُ» ¹²³¹

1.5. Hacc Yapmak İsteyen Kadının Yanında Kocasının veya Kendisine Nikâh Düşmeyen Bir Akrabasının Bulunması Şartı

٢٥٥٨ - عن ابن عباس : أن رسول الله ﷺ قال : « لا تحج امرأة إلا ومعها محرم ، فقال رجل : يا نبي الله ! إني اكتتبت في غزوة كذا وامراتي حاجة ، قال : ارجع فحج معها ».

424 - (1341) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، كِلَاهُمَا عَنْ سُفْيَانَ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ يَقُولُ: «لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ، وَلَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ»، فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ امْرَأَتِي خَرَجَتْ حَاجَةً، وَإِنِّي اكْتَتَبْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا، قَالَ: «انْطَلِقْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ» ¹²³²

5259 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَارَةَ بْنِ صُبَيْحٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عُمَرَ بْنِ هِيَاجٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَمْرُو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنِّي اكْتَتَبْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا وَامْرَأَتِي تُرِيدُ أَنْ أَحُجَّ مَعَهَا قَالَ: ارْجِعْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ. ¹²³³

¹²³⁰ Ahmed, *Müsned*, XLVII, 26.

¹²³¹ Nesâî, *Sünen*, V, 117.

¹²³² Müslim, *Sahîh*, II, 978.

¹²³³ Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed b. Ömer b. Abdilhâlik, *Müsned*, XI, 411.

٢٥٥٩- عن أبي أمامة رفعه: «لا يحل لامرأة مسلمة أن تحج إلا مع زوج أو ذو من وجه آخر بنحوه ، بلفظ : « لا تسافر امرأة ثلاثة أيام أو تحج إلا ومعها زوجها » محرم»

2442 - نا أبو مُحَمَّد بنُ صَاعِدٍ ، نا مُحَمَّد بنُ عَلِي بنِ الْحَسَنِ بنِ شَقِيقٍ ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: نا أَبُو حَمْرَةَ ، عَنْ جَابِرٍ ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ ، عَنْ سَالِمِ بنِ أَبِي الْجَعْدِ ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا تُسَافِرُ امْرَأَةٌ سَفَرًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ تَحُجَّ إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا»¹²³⁴

2442 - نا أبو مُحَمَّد بنُ صَاعِدٍ ، نا مُحَمَّد بنُ عَلِي بنِ الْحَسَنِ بنِ شَقِيقٍ ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: نا أَبُو حَمْرَةَ ، عَنْ جَابِرٍ ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ ، عَنْ سَالِمِ بنِ أَبِي الْجَعْدِ ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا تُسَافِرُ امْرَأَةٌ سَفَرًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ تَحُجَّ إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا»¹²³⁵

٢٥٦٠- عن ابن عمر مرفوعا: «لا تسافر المرأة ثلاثا إلا ومعها ذو محرم». وفي لفظ: ثلاث ليال. وفي لفظ: فوق ثلاث أخرج الشيخان.

1087 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ ثَلَاثًا إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ» تَابَعَهُ أَحْمَدُ، عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹²³⁶

1862 - حَدَّثَنَا أَبُو التُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ، وَلَا يَدْخُلُ عَلَيْهَا رَجُلٌ إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ»، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَخْرُجَ فِي جَيْشٍ كَذَا وَكَذَا، وَأَمْرًا يُرِيدُ الْحَجَّ، فَقَالَ: «اخْرُجْ مَعَهَا»¹²³⁷

¹²³⁴ Taberânî, Ebu'l-Kasim Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 261.

¹²³⁵ Dârekutnî, *Sünen*, III, 228.

¹²³⁶ Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, *Sahîh*, II, 43.

¹²³⁷ Buhâri, *Sahîh*, III, 19.

413 - (1338) حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَا: حَدَّثَنَا يَحْيَى وَهُوَ الْقَطَّانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُسَافِرِ الْمَرْأَةُ ثَلَاثًا، إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ»،¹²³⁸

26751 - حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، وَحَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، وَإِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي ذَنْبٍ، عَنْ صَالِحٍ، مَوْلَى التَّوَّامَةِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِسَيِّمَةِ عَامَ حَبَّةِ الْوَدَاعِ: "هَذِهِ، ثُمَّ ظَهَرَ الْحَضَرُ"، قَالَ: فَكُنْ كُلُّهُنَّ يَخْجُنَ إِلَّا زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ، وَسَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ، وَكَانَتَا تَقُولَانِ: وَاللَّهِ لَا نُحْرِكُنَا ذَابَّةً بَعْدَ أَنْ سَمِعْنَا ذَلِكَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ، فِي حَدِيثِهِ: قَالَتَا: وَاللَّهِ لَا نُحْرِكُنَا ذَابَّةً بَعْدَ قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هَذِهِ، ثُمَّ ظَهَرَ الْحَضَرُ"¹²³⁹

3515 - فَحَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِنَا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُقَاتِلٍ الرَّازِيِّ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنْ حَكَّامِ الرَّازِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ هَلْ تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ بِغَيْرِ مَحْرَمٍ؟ فَقَالَ: لَا، نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُسَافِرَ امْرَأَةٌ مَسِيرَةَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فَصَاعِدًا إِلَّا وَمَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ أَبُوهَا أَوْ ذُو رَحِمٍ مِنْهَا "قَالَ حَكَّامٌ: فَسَأَلْتُ الْعُرْزَمِيَّ فَقَالَ: «لَا بَأْسَ بِذَلِكَ» حَدَّثَنِي عَطَاءٌ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَتْ تُسَافِرُ بِلَا مَحْرَمٍ قَالَ: فَأَتَيْتُ أَبَا حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ فَأَخْبَرْتُهُ بِذَلِكَ فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَمْ يَدْرِ الْعُرْزَمِيُّ مَا رَوَى كَانَ النَّاسُ لِعَائِشَةَ مُحْرَمًا فَمَعَ أَهْلُهُمْ سَافَرَتْ فَقَدْ سَافَرَتْ مَعَ مَحْرَمٍ وَلَيْسَ النَّاسُ لِعَافِيهَا مِنَ التَّسَاءِ "كَذَلِكَ وَكُلُّ الَّذِي أَثْبَتْنَا فِي هَذَا الْبَابِ مِنْ مَنَعَ الْمَرْأَةَ مِنَ السَّفَرِ مَسِيرَةَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ إِلَّا مَعَ مَحْرَمٍ وَمِنْ إِبَاحَةِ مَا دُونَ ذَلِكَ لَهَا مِنَ السَّفَرِ بِغَيْرِ مَحْرَمٍ وَمِنْ أَنَّ الْمَرْأَةَ لَا يَجِبُ عَلَيْهَا فَرَضُ الْحَجِّ إِلَّا بِوُجُودِهَا الْمَحْرَمَ مَعَ وَجُودِ سَائِرِ السَّبِيلِ الَّذِي يَجِبُ بِوُجُودِهَا فَرَضُ الْحَجِّ. قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى¹²⁴⁰

فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: إِنِّي أَرَدْتُ أَنْ أَحُجَّ بِامْرَأَتِي وَقَدْ اِكْتَنَبْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا قَالَ اخْجُجْ بِامْرَأَتِكَ «فَدَلَّ ذَلِكَ عَلَى أَنَّهَا لَا يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تَحُجَّ إِلَّا بِهِ وَلَوْلَا ذَلِكَ لَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» وَمَا حَاجَّتُهَا إِلَيْكَ لِأَنَّهَا تَخْرُجُ مَعَ الْمُسْلِمِينَ وَأَنْتَ فَاْمُضِ لَوَجْهِكَ فِيمَا اِكْتَنَبْتُ "فَفِي تَرْكِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَأْمُرَهُ بِذَلِكَ وَأَمْرِهِ أَنْ يَحُجَّ مَعَهَا دَلِيلٌ عَلَى أَنَّهَا لَا يَصْلُحُ لَهَا الْحُجُّ إِلَّا بِهِ¹²⁴¹

2440 - نا أحمد بن محمد بن أبي الرجال ، نا أبو حميد ، قال: سمعتُ حجاجاً ، يقول: قال ابن جريج ، عن عمرو بن دينار ، عن أبي معبد مولى ابن عباس أو عكرمة ، عن ابن عباس ، أنه قال: جاء رجلٌ إلى المدينة ،

¹²³⁸ Muslim, *Sahih*, II, 975.

¹²³⁹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, XLIV. 332.

¹²⁴⁰ Tahâvî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 116.

¹²⁴¹ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 115.

فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيُّنَ نَزَلَتْ؟» , قَالَ: عَلَى فُلَانَةٍ , قَالَ: «أَعْلَقْتَ عَلَيْكَ بَابَهَا لَا تَخْجُرُ امْرَأَةً إِلَّا وَمَعَهَا ذُو مُحْرِمٍ»¹²⁴²

ولنا قوله عليه الصلاة والسلام " لا تحجن امرأة الا ومعهما محرم " ولأنها بدون المحرم يخاف عليها الفتنة وتزداد بانضمام غيرها اليها ولهذا تحرم الخلوة بالأجنبية وإن كان معها غيرها بخلاف ما إذا كان بينها وبين مكة أقل من ثلاثة أيام لأنه يباح لها الخروج إلى ما دون السفر بغير محرم " وإذا وجدت محرمًا لم يكن للزوج منعها " وقال الشافعي رحمه الله له أن يمنعها لأن في الخروج تفويت حقه ولنا أن حق الزوج لا يظهر في حق الفرائض والحج منها حتى لو كان الحج نفلا له أن يمنعها.¹²⁴³

وَمَنْ قَالَ إِنَّ عَبْدَ الْمَرْأَةِ مُحْرَمٌ لَهَا يَحْتَاجُ أَنْ يَزِيدَ فِي هَذَا الضَّابِطِ مَا يُدْخِلُهُ وَقَدْ رَوَى سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ مِنْ حَدِيثِ بْنِ عُمَرَ مَرْفُوعًا سَفَرُ الْمَرْأَةِ مَعَ عَبْدِهَا ضَيْعَةٌ لَكِنْ فِي إِسْنَادِهِ ضَعْفٌ وَقَدْ احْتَجَّ بِهِ أَحْمَدُ وَغَيْرُهُ وَيَنْبَغِي لِمَنْ أَجَازَ ذَلِكَ أَنْ يُقَيِّدَهُ بِمَا إِذَا كَانَا فِي قَافِلَةٍ بِخِلَافِ مَا إِذَا كَانَا وَحَدَّثَهَا فَلَا هَذَا الْحَدِيثُ¹²⁴⁴

II. MİKAT VE İHRÂM

2.1. Hacc ve Umre İçin Mikat Yerleri ve İhrâm'a Girmek

٢٥٦١ - عن ابن عباس ، قال : وقت رسول الله ﷺ لأهل المدينة ذا الحليفة ، ولأهل الشام الجحفة ، ولأهل نجد قرن المنازل ، ولأهل اليمن يلملم ، قال : فهن لهن ولمن أتى عليهن من غير أهلهن لمن كان يريد الحج والعمره ، فمن كان دونهن فمهله من أهله ، وكذلك حتى أهل مكة يهلون منها .

1526 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «وَقَتَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحَلِيفَةِ، وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجَحْفَةَ، وَلِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلِأَهْلِ الْيَمَنِ يَلْمَلَمَ، فَهُنَّ هُنَّ، وَلِمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِنَّ لِمَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَمَنْ كَانَ دُونَهُنَّ، فَمَهْلُهُ مِنْ أَهْلِهِ، وَكَذَلِكَ حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ يُهْلُونَ مِنْهَا»¹²⁴⁵

¹²⁴² Dârekutnî, *Sünen*, III, 227.

¹²⁴³ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 133.

¹²⁴⁴ İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 77.

¹²⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, II, 134.

11 - (1181) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَخَلْفَ بْنِ هِشَامٍ، وَأَبُو الرَّبِيعِ، وَقُتَيْبَةُ، جَمِيعًا عَنْ حَمَّادٍ، قَالَ يَحْيَى: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: وَقَّتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ، ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلِأَهْلِ نَجْدٍ، قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلِأَهْلِ الْيَمَنِ، يَلْمَلَمَ، قَالَ: «فَهُنَّ هُنَّ، وَلَمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِنَّ، يَمِّنَ أَرَادَ الْحُجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَمَنْ كَانَ دُونَهُنَّ فَمِنْ أَهْلِهِ، وَكَذَا فَكَذَلِكَ، حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ يُهْلُونَ مِنْهَا»¹²⁴⁶

٢٥٦٢ - عن عائشة رضي الله تعالى عنها : أن النبي ﷺ وقت لأهل العراق ذات عرق .

1739 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ بِهْرَامٍ الْمَدَائِنِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُعَاوِيُّ بْنُ عَمْرِانَ، عَنْ أَفْلَحَ بْنِ يَعْنَى ابْنِ حُمَيْدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «وَقَّتَ لِأَهْلِ الْعِرَاقِ ذَاتَ عِرْقٍ»¹²⁴⁷

2656 - أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمَّارٍ الْمُوصِلِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو هَاشِمٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ الْمُعَاوِي، عَنْ أَفْلَحَ بْنِ حُمَيْدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «وَقَّتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَلِأَهْلِ الشَّامِ وَمَصَرَ الْجُحْفَةَ، وَلِأَهْلِ الْعِرَاقِ ذَاتَ عِرْقٍ، وَلِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنًا، وَلِأَهْلِ الْيَمَنِ يَلْمَلَمَ»¹²⁴⁸

٢٥٦٣ - عن أبي الزبير : أنه سمع جابرا سئل عن المهل ، فقال : سمعت أحسبه رفع إلى النبي ﷺ قال : « مهل أهل المدينة من ذى الحليفة ، والطريق الآخر الجحفة ، ومهل أهل العراق ذات عرق، ومهل أهل نجد من قرن، ومهل أهل اليمن يللملم

14615 - حَدَّثَنَا حَسَنٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ هُبَيْعَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ قَالَ: سَأَلْتُ جَابِرًا، عَنِ الْمَهَلِّ؟ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " مَهْلُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ، وَمَهْلُ أَهْلِ الطَّرِيقِ الْأُخْرَى مِنَ الْجُحْفَةِ، وَمَهْلُ أَهْلِ الْعِرَاقِ مِنْ ذَاتِ عِرْقٍ، وَمَهْلُ أَهْلِ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ، وَمَهْلُ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ يَلْمَلَمَ " ¹²⁴⁹

18 - (1183) وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ كِلَاهُمَا، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ بَكْرِ - قَالَ عَبْدُ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ - أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يُسْأَلُ عَنِ الْمَهَلِّ فَقَالَ: سَمِعْتُ

¹²⁴⁶ Muslim, *Sahih*, II, 838.

¹²⁴⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 143.

¹²⁴⁸ Nesâî, *Sünen*, V, 125.

¹²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, XXII, 459.

- أَحْسَبُهُ رَفَعَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: «مُهَلُّ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي الْخَلِيفَةِ، وَالطَّرِيقُ الْآخَرُ الْجُحْفَةُ، وَمُهَلُّ أَهْلِ الْعِرَاقِ مِنْ ذَاتِ عَرْقٍ، وَمُهَلُّ أَهْلِ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ، وَمُهَلُّ أَهْلِ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمَلَمَ»¹²⁵⁰

٢٥٦٤ - حدثنا عبد السلام بن حرب ، عن خصيف ، عن سعيد بن جبير ، عن ابن عباس : أن النبي ﷺ قال : « لا تجاوزوا المواقيت إلا بإحرام

الحديث السابع: قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "لَا يَتَجَاوَزُ أَحَدُ الْمِيقَاتِ إِلَّا مُحْرَمًا"، قُلْتُ: رَوَاهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي "مُصَنَّفِهِ" حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ خَصِيفٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: "لَا تَجَاوِزُوا الْوُقُوتَ إِلَّا بِإِحْرَامٍ"¹²⁵¹

٢٥٦٥ - أخبرنا ابن عيينة ، عن عمرو ، عن أبي الشعثاء : أنه رأى ابن عباس يرد من جاوز الميقات غير محرم

وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي "مُعْجَمِهِ"، وَرَوَى الشَّافِعِيُّ فِي "مُسْنَدِهِ" أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو عَنْ أَبِي الشَّعْثَاءِ أَنَّهُ رَأَى ابْنَ عَبَّاسٍ يَرُدُّ مَنْ جَاوَزَ الْمِيقَاتَ غَيْرَ مُحْرَمٍ،¹²⁵²

1846 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ، وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ، فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّ ابْنَ خَطْلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ فَقَالَ «افْتُلُوهُ»¹²⁵³

104 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدٌ هُوَ ابْنُ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي شَرِيحٍ، أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ: - وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ - ائْذَنْ لِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ، أُحَدِّثُكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغَدَ مِنْ يَوْمِ الْفَتْحِ، سَمِعْتُهُ أُذْنَايَ وَوَعَاةَ قَلْبِي، وَأَبْصَرْتُهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ: حَمْدُ اللَّهِ وَأَثْنٌ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: " إِنْ مَكَّةَ حَرَمَهَا اللَّهُ، وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ، فَلَا يَحِلُّ لِمَرءٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا، وَلَا يَعْصِدَ بِهَا شَجَرَةً، فَإِنْ أَحَدٌ تَرَحَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا، فَقُولُوا: إِنَّ اللَّهَ قَدْ [ص:33] أَذِنَ لِرَسُولِهِ وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ، وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، ثُمَّ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا

¹²⁵⁰ Muslim, *Sahih*, II, 841.

¹²⁵¹ Zeylaî, Cemâleddîn Ebû Muhammed Abdullâh b. Yûsuf, *Nasbu'r-Râye Li Ehâdîsi'd-Dîrâye*, III,

15.

¹²⁵² Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 15.

¹²⁵³ Buhârî, *Sahih*, III, 17.

بِالْأَمْسِ، وَلِيَبْلَغَ الشَّاهِدُ الْغَائِبِ " فَقِيلَ لِأَيِّ شَرِيحٍ مَا قَالَ عَمْرُو قَالَ: أَنَا أَعْلَمُ مِنْكَ يَا أَبَا شَرِيحٍ لَا يُعِيدُ عَاصِبًا وَلَا فَارًا بِدَمٍ وَلَا فَارًا بِخَرَبَةٍ¹²⁵⁴

14904 - حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " دَخَلَ يَوْمَ فَتَحِ مَكَّةَ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ "¹²⁵⁵

2869 - أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ الْمَكِّيُّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ يَوْمَ فَتَحِ مَكَّةَ، وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ سَوْدَاءُ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ»¹²⁵⁶

BAŞINDA MIĞFER OLDUĞU HALDE

12932 - قَرَأْتُ عَلَى (3) عَبْدِ الرَّحْمَنِ، مَالِكٌ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ، جَاءَهُ رَجُلٌ وَقَالَ: ابْنُ خَطْلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ فَقَالَ: " اقْتُلُوهُ "¹²⁵⁷

523 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " دَخَلَ مَكَّةَ عَامَ الْفَتْحِ، وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ: ابْنُ خَطْلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ، قَالَ: اقْتُلُوهُ "، قَالَ مُحَمَّدٌ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ حِينَ فَتَحَهَا غَيْرَ مُحْرِمٍ وَلِلَّذَلِكَ دَخَلَ، وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ، وَقَدْ بَلَّغْنَا أَنَّهُ حِينَ أَحْرَمَ مِنْ حُنَيْنٍ، قَالَ: هَذِهِ الْعُمْرَةُ لِدُخُولِنَا مَكَّةَ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ يَعْنِي يَوْمَ الْفَتْحِ، فَكَذَلِكَ الْأَمْرُ عِنْدَنَا: مَنْ دَخَلَ مَكَّةَ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ، فَلَا بُدَّ لَهُ مِنْ أَنْ يَخْرُجَ فِيْهِلَّ بِعُمْرَةٍ، أَوْ بِحُجَّةٍ لِدُخُولِهِ مَكَّةَ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ، وَالْعَامَّةُ مِنْ فُقَهَائِنَا¹²⁵⁸

9840 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَيْرِ جَامِعٌ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ مَهْدِيٍّ الْمُحَمَّدِيَّ أَبَا ذِيٍّ، أَنبَأَ أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْمُحَمَّدِيَّ أَبَا ذِيٍّ، ثنا أَبُو سَعِيدٍ عُثْمَانُ بْنُ سَعِيدٍ الدَّارِمِيُّ بِهَرَاةَ فِي سَنَةِ تِسْعٍ وَسَبْعِينَ وَمِائَتَيْنِ، ثنا الْقَعْنَبِيُّ فِيمَا قَرَأَ عَلَى مَالِكٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَامَ الْفَتْحِ مَكَّةَ وَعَلَى رَأْسِهِ الْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: إِنَّ ابْنَ خَطْلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ الْكَعْبَةِ، فَقَالَ: " اقْتُلُوهُ " قَالَ مَالِكٌ: وَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَئِذٍ مُحْرِمًا، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَوْسُفَ وَغَيْرِهِ، وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ عَنِ الْقَعْنَبِيِّ وَيَحْيَى وَغَيْرِهِمَا كُلُّهُمَا عَنْ مَالِكٍ¹²⁵⁹

¹²⁵⁴ Buhârî, *Sahih*, I, 32.

¹²⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIII, 178.

¹²⁵⁶ Nesâî, *Sünen*, 5, 201.

¹²⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XX, 265.

¹²⁵⁸ Imam Muhammed, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad, *Muvatta'*, I, 175.

¹²⁵⁹ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, Hacc, V, 289.

2.2. Mîkat Yerine Ulaşmadan Önce İhrâma Girmenin Fazileti

٢٥٦٦ - عن عبد الله بن سلمة المرادي ، قال : سئل علي عن قول الله عز وجل :
﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ ؟ قال : أن تحرم من دويرة أهلك

حَدِيثُ أَنَّ عَلِيًّا فَسَّرَ الْإِتْمَامَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى : {وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ} [البقرة: 196]¹²⁶⁰

"أَنْ تُحْرِمَ بَيْنَهُمَا مِنْ دَوِيرَةٍ أَهْلِكَ" 1 الْحَاكِمُ فِي تَفْسِيرِ الْمُسْتَدْرَكِ مِنْ طَرِيقِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى : {وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ} قَالَ تُحْرِمُ مِنْ دَوِيرَةِ أَهْلِكَ وَإِسْنَادُهُ قَوِيٌّ.¹²⁶¹

٢٥٦٧ - عن شعبة ، عن الحكم بن عتبة ، عن ابن أذينة ، قال : " أتيت عمر فقلت له : من أين أعتمر ؟ قال : ائت عليا فسله ، فأتيته فسألته ؟ فقال : من حيث ابتدأت ، فذكرت له ذلك ، فقال : ما أجد لك إلا ذلك

وَرَوَى وَكِيعٌ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ الْحَكَمِ بْنِ عِيْنَةَ عَنْ ابْنِ أَذِينَةَ قَالَ أَتَيْتُ عُمَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِنْ أَيْنَ أَعْتَمِرُ قَالَ أَنْتَ عَلِيًّا فَسَلْهُ فَأَتَيْتُهُ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ مِنْ حَيْثُ ابْتَدَأْتُ فَأَتَيْتُ عُمَرَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ مَا أَجَدُ لَكَ إِلَّا ذَلِكَ¹²⁶²

٢٥٦٨ - عن أبي هريرة رفعه : « إن تمام الحج أن تحرم من دويرة أهلك

966 - حَدِيثٌ يُرْوَى أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ "أَفْضَلُ الْحَجِّ أَنْ تُحْرِمَ مِنْ دَوِيرَةِ أَهْلِكَ" الْبَيْهَقِيُّ مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ وَفِي إِسْنَادِهِ جَابِرُ بْنُ نُوحٍ قَالَ الْبَيْهَقِيُّ فِي رَفْعِهِ نَظَرٌ.¹²⁶³

٢٥٦٩ - عن أم سلمة زوج النبي ﷺ ، أنها سمعت رسول الله ﷺ يقول : « من أهل بحجة أو عمرة من المسجد الأقصى إلى المسجد الحرام غفر له ما تقدم من ذنبه وما تأخر ، أو وجبت له الجنة

¹²⁶⁰ Bakara, 2/196.

¹²⁶¹ Ibn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, II, 498.

¹²⁶² Ibn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, II, 498.

¹²⁶³ Ibn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, II, 497.

1741 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يُحْنَسٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي سُفْيَانَ الْأَخْنَسِيِّ، عَنْ جَدِّهِ حُكَيْمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [ص:144] وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ أَهَلَ بِحَجَّةٍ، أَوْ عُمْرَةٍ مِنَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، وَمَا تَأَخَّرَ - أَوْ - وَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ». - شَكََّ عَبْدُ اللَّهِ أَيُّهُمَا - قَالَ: قَالَ أَبُو دَاوُدَ: يَرْحَمُ اللَّهُ وَكَيْفَا أَحْرَمَ مِنْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ يَعْنِي إِلَى مَكَّةَ¹²⁶⁴

٢٥٧٠ - مالك ، عن الثقة عنده : أن عبد الله بن عمر أحرم من إيليا

26 - وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنِ الثَّقَةِ عِنْدَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ أَهَلَ مِنْ إِيلِيَاءَ¹²⁶⁵

2.3. Yolu Üzerinde İki Mîkat Yeri Olanlar İstediginde İhrâma Girebilir

٢٥٧١ - بلغنا عن النبي ﷺ ، أنه قال : « من أحب منكم أن يستمتع بشيابه إلى الجحفة فليفعل

383 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنِي الثَّقَةُ عِنْدِي، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ «أَحْرَمَ مِنْ إِيلِيَاءَ» ، قَالَ مُحَمَّدٌ: وَهَذَا نَأْخُذُ، هَذِهِ مَوَاقِيتُ وَقَفَّتْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يُجَاوِزَهَا إِذَا أَرَادَ حَجًّا إِلَّا مُحْرَمًا، فَأَمَّا إِحْرَامُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ مِنَ الْفُرْعِ [ص:134] وَهُوَ دُونَ ذِي الْحُلَيْفَةِ إِلَى مَكَّةَ، فَإِنَّ أَمَامَهَا وَقْتُ آخِرٍ وَهُوَ الْجُحْفَةُ، وَقَدْ رُحِّصَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ أَنْ يُحْرِمُوا مِنَ الْجُحْفَةِ لِأَنَّهَا وَقْتُ مِنَ الْمَوَاقِيتِ بَلَّغْنَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَمْتَعَ بِشَيَابِهِ إِلَى الْجُحْفَةِ فَلْيَفْعَلْ» ، أَخْبَرَنَا بِذَلِكَ أَبُو يُوسُفَ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ رَاشِدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹²⁶⁶

٢٥٧٢ - أخبرنا سفيان ، عن يحيى بن سعيد ، عن ابن المسيب : أن عائشة اعتمرت في سنة مرتين ، مرة من ذي الحليفة ، ومرة من الجحفة

أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ أَنَّ عَائِشَةَ اعْتَمَرَتْ فِي سَنَةِ مَرَّتَيْنِ، مَرَّةً مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ وَمَرَّةً مِنَ الْجُحْفَةِ،¹²⁶⁷

¹²⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 143.

¹²⁶⁵ İmam Mâlik b. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta'*, I, 331.

¹²⁶⁶ İmam Muhammed, *el-Muvatta'*, I, 134.

¹²⁶⁷ Şafîi, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. El-Abbâs b. Osman, *el-Ümm*, II, 147.

وَيَحْتَمِلُ أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ حِينَ أَحْرَمَ أَصْحَابَهُ دُونَهُ فِي قِصَّةِ صَيْدِهِ لِلْحِمَارِ الْوَحْشِيِّ، إِنَّمَا تَرَكَ الْإِحْرَامَ لِكَوْنِهِ لَمْ يَمُرَّ عَلَى ذِي الْحَلِيفَةِ، فَأَخَّرَ إِحْرَامَهُ إِلَى الْجُحْفَةِ. إِذْ لَوْ مَرَّ عَلَيْهَا لَمْ يَجْزُ لَهُ تَجَاوُزُهَا مِنْ غَيْرِ إِحْرَامٍ. وَتُمْكِنُ حَمْلُ حَدِيثِ عَائِشَةَ فِي تَأْخِيرِهَا إِحْرَامَ الْعُمْرَةِ إِلَى الْجُحْفَةِ عَلَى هَذَا، وَأَنَّهَا لَا تَمُرُّ فِي طَرِيقِهَا عَلَى ذِي الْحَلِيفَةِ؛ لِئَلَّا يَكُونَ فِعْلُهَا مُخَالَفًا لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَلِسَائِرِ أَهْلِ الْعِلْمِ.¹²⁶⁸

383 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنِي الثَّقَفِيُّ عِنْدِي، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ «أَحْرَمَ مِنْ إِبِلَيَّاءَ»، قَالَ مُحَمَّدٌ: وَهَذَا نَأْخُذُ، هَذِهِ مَوَاقِيتُ وَقَفَّتْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يُجَاوِزَهَا إِذَا أَرَادَ حَجًّا إِلَّا مُحْرِمًا، فَأَمَّا إِحْرَامُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ مِنَ الْفُرْعِ [ص: 134] وَهُوَ دُونَ ذِي الْحَلِيفَةِ إِلَى مَكَّةَ، فَإِنَّ أَمَامَهَا وَقَفَتْ آخَرُ وَهُوَ الْجُحْفَةُ، وَقَدْ رُجِّصَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ أَنْ يُحْرِمُوا مِنَ الْجُحْفَةِ لِأَنَّهَا وَقَفَتْ مِنَ الْمَوَاقِيتِ¹²⁶⁹

الأفاقي إذا انتهى إليها على قصد دخول مكة عليه أن يحرم قصد الحج أو العمرة أو لم يقصد عندنا " لقوله عليه الصلاة والسلام " لا يجاوز أحد الميقات إلا محرمًا " ولأن وجوب الإحرام لتعظيم هذه البقعة الشريفة فيستوي فيه الحاج والمُعتمر وغيرهما " ومن كان داخل الميقات له أن يدخل مكة بغير إحرام لحاجته "¹²⁷⁰

2.4. Mekke'de İkâmet Edenlerin Mikat Yeri

٢٥٧٣ - عن ابن عباس في حديث طويل في المواقيت : « فمن كان دونهن فمهله من أهله ، وكذلك حتى أهل مكة يهلون منها

1526 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «وَقَفَّتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحَلِيفَةِ، وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلِأَهْلِ الْيَمَنِ يَلْمَلَمَ، فَهِنَّ هُنَّ، وَلَمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِنَّ لِمَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَمَنْ كَانَ دُونَهُنَّ، فَمَهْلُهُ مِنْ أَهْلِهِ، وَكَذَاكَ حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ يُهْلُونَ مِنْهَا»¹²⁷¹

11 - (1181) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَخَلْفَ بَنُ هِشَامٍ، وَأَبُو الرَّبِيعِ، وَقُتَيْبَةُ، جَمِيعًا عَنْ حَمَّادٍ، قَالَ يَحْيَى: أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: وَقَفَّتْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ، ذَا الْحَلِيفَةِ، وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلِأَهْلِ نَجْدٍ، قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلِأَهْلِ الْيَمَنِ،

¹²⁶⁸ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 250.

¹²⁶⁹ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 134.

¹²⁷⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 133.

¹²⁷¹ Buhârî, *Sahih*, 2, 134.

يَلْمَلَمَ، قَالَ: «فَهُنَّ هُنَّ، وَلَمْ يَأْتِ عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِ أَهْلِهِنَّ، يَمْنُ أَرَادَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَمَنْ كَانَ دُونَهُنَّ فَمِنْ أَهْلِهِ، وَكَذَا فَكَذَلِكَ، حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ يَهْلُونَ مِنْهَا»¹²⁷²

٢٥٧٤ - عن عائشة ، قالت: نزل رسول الله ﷺ المحصب : فدعا عبد الرحمن بن أبي بكر فقال : اخرج بأختك من الحرم ، فتهل بعمره ، ثم لتطف بالبيت ، فإنى أنتظر كما ههنا وزاد الطحاوى : أنها قالت : فكان أدنانا من الحرم التنعيم فاعتمرت منه

1560 -قَالَتْ: ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ فِي النَّفَرِ الْآخِرِ، حَتَّى نَزَلَ الْمُحَصَّبُ، وَنَزَلْنَا مَعَهُ،

فَدَعَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَ: «اُخْرُجْ بِأُخْتِكَ مِنَ الْحَرَمِ، فَلْتَهْلَ بِعُمْرَةٍ، ثُمَّ افْرَعَا، ثُمَّ اثْبَيَا هَاهُنَا،¹²⁷³

123 - (1211) وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَفْلَحَ بْنِ حُمَيْدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُهْلَيْنِ بِالْحَجِّ، فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ، وَفِي حُرْمِ الْحَجِّ، وَلِيَالِي الْحَجِّ، حَتَّى نَزَلْنَا بِسَرَفٍ، فَخَرَجَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ: «مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ مِنْكُمْ هَدْيٌ فَأَحَبُّ أَنْ يَجْعَلَهَا عُمْرَةً، فَلْيَفْعَلْ، وَمَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ، فَلَا» فَمِنْهُمْ الْأَحَدُ بَهَا وَالتَّارِكُ لَهَا، يَمْنُ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ، فَأَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ مَعَهُ الْهَدْيُ، وَمَعَ رَجَالٍ مِنْ أَصْحَابِهِ لَهُمْ قُوَّةٌ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، فَقَالَ: «مَا يُبْكِيكَ؟» قُلْتُ: سَمِعْتُ كَلَامَكَ مَعَ أَصْحَابِكَ فَسَمِعْتُ بِالْعُمْرَةِ قَالَ «وَمَا لَكَ؟» قُلْتُ: لَا أَصْلِي، قَالَ: «فَلَا يَضُرُّكَ، فَكُونِي فِي حَجِّكَ، فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَزُوقَكِيهَا، وَإِنَّمَا أَنْتِ مِنْ بَنَاتِ آدَمَ، كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكَ مَا كَتَبَ عَلَيْهِنَّ» قَالَتْ: فَخَرَجْتُ فِي حَجَّتِي حَتَّى نَزَلْنَا مَعِيَ فَتَطَهَّرْتُ، ثُمَّ طُفْنَا بِالْبَيْتِ، وَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمُحَصَّبُ، فَدَعَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَ: «اُخْرُجْ بِأُخْتِكَ مِنَ الْحَرَمِ فَلْتَهْلَ بِعُمْرَةٍ، ثُمَّ لَتُطْفَ بِالْبَيْتِ، فَإِنِّي أَنْتَظِرُكُمَا هَاهُنَا» قَالَتْ: فَخَرَجْنَا فَأَهْلَلْتُ، ثُمَّ طُفْتُ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَجِئْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي مَنْزِلِهِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ، فَقَالَ: «هَلْ فَرَعْتِ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، فَأَذَنَ فِي أَصْحَابِهِ بِالرَّحِيلِ، فَخَرَجَ فَمَرَّ بِالْبَيْتِ فَطَافَ بِهِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْمَدِينَةِ¹²⁷⁴

فَلْتَهْلِلَ بِعُمْرَةٍ فَكَانَ أَذْنَانَا مِنَ الْحَرَمِ ، التَّنْعِيمِ ، فَأَهْلَلْتُ بِعُمْرَةٍ¹²⁷⁵

¹²⁷² Muslim, *Sahih*, 2, 838.

¹²⁷³ Buhârî, *Sahih*, 2, 141.

¹²⁷⁴ Muslim, *Sahih*, 2, 875.

¹²⁷⁵ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 241.

٢٥٧٥ - عن جابر ، قال: أمرنا رسول الله ﷺ لما أحللتنا أن نحرم إذا توجهنا إلى منى ، فأهللنا من الأبطح

139 - (1214) وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: " أَمَرَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أَحَلَّلَنَا، أَنْ نُحْرِمَ إِذَا تَوَجَّهْنَا إِلَى مَنَى، قَالَ: فَأَهْلَلْنَا مِنَ الْأَبْطَحِ " 1276

2.5. İhrâma Girerken, Hayız ve Loğusa Durumunda Gusûl Abdesti Almak

٢٥٧٦ - عن زيد بن ثابت رضى الله عنه : أنه رأى النبي ﷺ تجرد لإهلاله واغتسل

830 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زِيَادٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَعْقُوبَ الْمَدِينِيُّ، عَنْ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ «رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَجَرَّدَ لِإِهْلَالِهِ وَاغْتَسَلَ»: [ص: 184] «هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ» وَقَدْ اسْتَحَبَّ قَوْمٌ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ الْإِغْتِسَالَ عِنْدَ الْإِحْرَامِ، وَبِهِ يَقُولُ الشَّافِعِيُّ " 1277

٢٥٧٧ - عن ابن عمر رضى الله عنهما : قال : من السنة أن يغتسل إذا أراد أن يحرم

2433 - نا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمَّادٍ ، نا أَبُو مُوسَى ، نا سَهْلُ بْنُ يُوسُفَ ، نا حُمَيْدٌ ، عَنْ بَكْرِ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ: «إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يَغْتَسِلَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْرِمَ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ مَكَّةَ» 1278

1639 - حَدَّثَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحَافِظُ، أَنَبَا عَبْدَانُ الْأَهْوَازِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، ثنا سَهْلُ بْنُ يُوسُفَ، ثنا حُمَيْدٌ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يَغْتَسِلَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُحْرِمَ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ مَكَّةَ» صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ " 1279

٢٥٧٨ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : نفست أسماء بنت عميس بمحمد بن

1276 Muslim, *Sahih*, 2, 822.

1277 Tirmizî, *Sünen*, 3, 183. Tirmizî, bir kısım ilim ehli, ihrâma girerken gusûl abdesti almayı müstehâb görmüşlerdir. Bu aynı zamanda İmam Şâfiî'nin görüşüdür." der.

1278 Dârekutnî, *Sünen*, 3, 223.

1279 Hâkim, *Müstedrek*, I, 615.

أبي بكر بالشجرة ، فأمر رسول الله ﷺ أبا بكر أن تغتسل وتهل

109 - (1209) حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَرُهَيْبُ بْنُ حَرْبٍ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، كُلُّهُمْ عَنْ عَبْدِ، قَالَ رُهَيْبٌ: حَدَّثَنَا عَبْدُهُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ عُيَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: نَفِستُ أَسْمَاءَ بِنْتُ عُمَيْسٍ بِمُحَمَّدٍ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بِالشَّجَرَةِ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا بَكْرٍ، «يَأْمُرُهَا أَنْ تَغْتَسِلَ وَتُهْلَ»¹²⁸⁰

٢٥٧٩ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ قال : « الحائض والنفساء إذا أتتا على الوقت تغتسلان وتحرمان وتقضيان المناسك كلها غير الطواف بالبيت

1744 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى، وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو مَعْمَرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ شُجَاعٍ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، وَمُجَاهِدٍ، وَعَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْحَائِضُ وَالنَّفْسَاءُ إِذَا أَتَتَا عَلَى الْوَقْتِ تَغْتَسِلَانِ، وَتُحْرِمَانِ وَتَقْضِيَانِ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا غَيْرَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ».

قَالَ أَبُو مَعْمَرٍ، فِي حَدِيثِهِ حَتَّى تَطْهَرَ وَلَمْ يَذْكُرْ ابْنُ عِيسَى، عِكْرَمَةَ وَمُجَاهِدًا، قَالَ: عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَلَمْ يَقُلْ ابْنُ عِيسَى، كُلَّهَا قَالَ: «الْمَنَاسِكَ إِلَّا الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ»¹²⁸¹

" وإذا أراد الإحرام اغتسل أو تَوَضَّأَ والغسل أفضل " لما روي أنه عليه الصلاة والسلام اغتسل لإحرامه إلا أنه للتنظيف حتى تؤمر به الحائض وإن لم يقع فرضها عنها فيقوم الوضوء مقامه كما في الجمعة¹²⁸²

2.6. İhrâma Gireceklerin Dikişli Elbiselerini Çıkarıp İzâr ve Ridâ'ya Bürünmeleri ve Koku Sürünmesi

٢٥٨٠ - عن ابن عباس ، قال : انطلق النبي ﷺ من المدينة بعد ما ترجل وأدهن ولبس إزاره ورداءه هو وأصحابه ، فلم ينه عن شيء من الأردية والأزر تلبس إلا المزعفرات التي تردع على الجلد

1545 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ، حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «انْطَلَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ بَعْدَ

¹²⁸⁰ Müslim, *Sahîh*, 2, 869.

¹²⁸¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 144.

¹²⁸² Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 134.

مَا تَرَجَّلَ، وَادَّهَنَ وَلَبَسَ إِزَارَهُ وَرِدَاءَهُ هُوَ وَأَصْحَابُهُ، فَلَمْ يَنْهَ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الْأَزْدِيَّةِ وَالْأَزُرِ ثُلُبُسُ [ص: 138] إِلَّا الْمَرْغَفَةَ الَّتِي تَرَدُّعُ عَلَى الْجِلْدِ،¹²⁸³

٢٥٨١ - عن عائشة « أم المؤمنين » زوج النبي ﷺ ، قالت : كنت أطيب رسول الله ﷺ لإحرامه حين يحرم ، ولحله قبل أن يطوف بالبيت

1539 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: «كُنْتُ أُطِيبُ [ص: 137] رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِإِحْرَامِهِ حِينَ يُحْرِمُ، وَلِحَلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ»¹²⁸⁴

٢٥٨٢ - وعن عائشة ، قالت : كنت أطيب النبي ﷺ عند إحرامه بأطيب ما أجد ، وفي رواية : كان النبي ﷺ إذا أراد أن يحرم تطيب بأطيب ما يجد ، ثم أرى وبيص الدهن في رأسه ولحيته بعد ذلك

5928 - حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: «كُنْتُ أُطِيبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ إِحْرَامِهِ بِأَطْيَبِ مَا أَجِدُ»¹²⁸⁵

أَنَّ أَيُّوبَ السَّخْتِيَّانِيَّ، وَابْنَ الْمُبَارَكِ، وَوَكَيْعًا، وَابْنَ ثُمَيْرٍ، وَجَمَاعَةً غَيْرُهُمْ، رَوَوْا عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كُنْتُ أُطِيبُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَلِّهِ، وَلِحِرْمِهِ بِأَطْيَبِ مَا أَجِدُ».¹²⁸⁶

٢٥٨٣ - وعن عائشة ، قالت : كنا نخرج مع النبي ﷺ إلى مكة ، فنضمد جباهنا بالسك المطيب عند الإحرام ، فإذا عرقت إحداها سال على وجهها ، فيراه النبي ﷺ ولا ينهانا.

1830 - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْجَنَيْدِ الدَّامِغَانِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ سُوَيْدٍ التَّقْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَائِشَةُ بِنْتُ طَلْحَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حَدَّثَتْهَا، قَالَتْ: «كُنَّا نَخْرُجُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى مَكَّةَ فَنُضَمِّدُ جِبَاهَنَا بِالسَّكِّ الْمُطِيبِ عِنْدَ الْإِحْرَامِ، فَإِذَا عَرِقَتْ إِحْدَانَا سَالَ عَلَى وَجْهِهَا فَيَرَاهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا يَنْهَاهَا»¹²⁸⁷

¹²⁸³ Buhârî, *Sahih*, 2, 137.

¹²⁸⁴ Buhârî, *Sahih*, 2, 136.

¹²⁸⁵ Buhârî, *Sahih*, 7, 164.

¹²⁸⁶ Muslim, *Sahih*, 1, 30.

¹²⁸⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 166.

49 - (1192) وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ مِسْعَرٍ، وَسُفْيَانَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ الْمُثَنَّى، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: لَأَنْ أَصْبَحَ مُطْلَبًا بِقَطْرَانٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَصْبَحَ مُحْرَمًا أَنْصَحُ طَبِيبًا،¹²⁸⁸

ذَلِكَ وَقَدْ رَوَى سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ مِنْ طَرِيقِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ عَائِشَةَ كَانَتْ تَقُولُ لَا بَأْسَ بِأَنْ يَمَسَّ الطَّبِيبُ عِنْدَ الْإِحْرَامِ قَالَ فَدَعَوْتُ رَجُلًا وَأَنَا جَالِسٌ بِحَنْبٍ بِنِ عُمَرَ فَأَرْسَلْتُهُ إِلَيْهَا وَقَدْ عَلِمْتُ قَوْلَهَا وَلَكِنْ أَحْبَبْتُ أَنْ يَسْمَعَهُ أَبِي فَجَاءَنِي رَسُولِي فَقَالَ إِنَّ عَائِشَةَ تَقُولُ لَا بَأْسَ بِالطَّبِيبِ عِنْدَ الْإِحْرَامِ فَأَصِيبْ مَا بَدَا لَكَ قَالَ فَسَكَتَ بِنِ عُمَرَ وَكَذَا كَانَ سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ يُخَالِفُ أَبَاهُ وَجَدَّهُ فِي ذَلِكَ لِحَدِيثِ عَائِشَةَ قَالَ بِنِ عُيَيْنَةَ أَخْبَرَنَا عُمَرُو بْنُ دِينَارٍ عَنْ سَالِمٍ أَنَّهُ ذَكَرَ قَوْلَ عُمَرَ فِي الطَّبِيبِ ثُمَّ قَالَ قَالَتْ عَائِشَةُ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ قَالَ سَالِمٌ سَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَقُّ أَنْ تُتَّبَعَ¹²⁸⁹

4329 - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، أَخْبَرَهُ: أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ: لَيْتَنِي أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ، قَالَ: فَبَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أَظْلَمَ بِهِ، مَعَهُ فِيهِ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، إِذْ جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مُتَضَمِّخٌ بِطَبِيبٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمَرَةٍ فِي جُبَّةٍ بَعْدَمَا تَضَمَّخَ بِالطَّبِيبِ؟ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى بِيَدِهِ: أَنْ تَعَالَ، فَجَاءَ يَعْلَى فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ، فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْمَرُ الْوَجْهِ، يَغْطُ كَذَلِكَ سَاعَةً، ثُمَّ سَرَى عَنْهُ، فَقَالَ: «أَيْنَ الَّذِي يَسْأَلُنِي عَنِ الْعُمَرَةِ أَنْفًا» فَالْتَمَسَ الرَّجُلُ فَأُتِيَ بِهِ، فَقَالَ: «أَمَّا الطَّبِيبُ الَّذِي بِكَ فَاعْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْرِعْهَا، ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمَرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ»¹²⁹⁰

8 - (1180) حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَشْرَمٍ - وَاللَّفْظُ لَهُ - أَخْبَرَنَا عِيسَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، أَخْبَرَهُ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: لَيْتَنِي أَرَى نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ، فَلَمَّا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ، وَعَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَوْبٌ قَدْ أَظْلَمَ بِهِ عَلَيْهِ، مَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، فِيهِمْ عُمَرُ، إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ عَلَيْهِ جُبَّةٌ صُوفٍ، مُتَضَمِّخٌ بِطَبِيبٍ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمَرَةٍ فِي جُبَّةٍ بَعْدَمَا تَضَمَّخَ بِطَبِيبٍ؟ فَنَظَرَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةً، ثُمَّ سَكَتَ، فَجَاءَهُ الْوَحْيُ، فَأَشَارَ عُمَرُ بِيَدِهِ إِلَى يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ: تَعَالَ، فَجَاءَ يَعْلَى، فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ، فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْمَرُ الْوَجْهِ، يَغْطُ سَاعَةً، ثُمَّ سَرَى عَنْهُ، فَقَالَ: «أَيْنَ الَّذِي

¹²⁸⁸ Muslim, *Sahih*, 2, 850.

¹²⁸⁹ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 398.

¹²⁹⁰ Buhârî, *Sahih*, 5, 157.

سَأَلَنِي عَنِ الْعُمْرَةِ أَنْفًا؟» فَالْتَمَسَ الرَّجُلُ، فَجِئَ بِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَمَّا الطَّيِّبُ الَّذِي بِكَ، فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا، ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمَرَتِكَ، مَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ»¹²⁹¹

2.7. İhrâma Girmeden Önce İki Rek'at İhrâm Namazı Kılmak ve Telbiye

Getirmek

٢٥٨٥ - عن سالم ، عن ابن عمر ، قال : كان رسول الله ﷺ يركع بذي الحليفة ركعتين ، ثم إذا استوت به الناقة قائمة عند مسجد ذي الحليفة أهل بهؤلاء الكلمات .

21 - (1184) وَحَدَّثَنِي حُزْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: فَإِنَّ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَخْبَرَنِي عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُهَلُّ مُلَبِّدًا، يَقُولُ: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ، لَبَّيْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ» لَا يَزِيدُ عَلَى هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ، وَإِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، كَانَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكَعُ بِذِي الْحَلِيفَةِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ إِذَا اسْتَوَتْ بِهِ النَّاقَةُ قَائِمَةً عِنْدَ مَسْجِدِ ذِي الْحَلِيفَةِ، أَهَلَ بِهَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ،¹²⁹²

٢٥٨٦ - عن ابن عمر : أن النبي ﷺ كان إذا استوت به راحلته قائمة عند مسجد ذي الحليفة أهل ، فقال : « اللهم ليبيك لبيك ، لا شريك لك لبيك ، إن الحمد والنعمة لك ، والمملك لك ، لا شريك لك » وكان عبد الله يزيد مع هذا : « لبيك لبيك وسعديك ، والخير بيديك ، والربغباء إليك والعمل

1549 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: " أَنَّ تَلْبِيَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ " ¹²⁹³

21 - (1184) وَحَدَّثَنِي حُزْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: فَإِنَّ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَخْبَرَنِي عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُهَلُّ مُلَبِّدًا، يَقُولُ: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ، لَبَّيْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ» لَا يَزِيدُ عَلَى

¹²⁹¹ Muslim, *Sahih*, 2, 837.

¹²⁹² Muslim, *Sahih*, 2, 842.

¹²⁹³ Buhârî, *Sahih*, 2, 138.

هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ، وَإِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، كَانَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكَعُ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رُكْعَتَيْنِ،

ثُمَّ إِذَا اسْتَوَتْ بِهِ النَّافَةُ قَائِمَةً عِنْدَ مَسْجِدِ ذِي الْحُلَيْفَةِ، أَهَلَ بِهَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ، وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: كَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يُهَلُّ بِأَهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ، وَيَقُولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ، وَالْخَيْرُ فِي يَدَيْكَ لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ وَالْعَمَلُ¹²⁹⁴

٢٥٨٧ - عن جابر ، قال : أهل رسول الله ﷺ ، فذكر التلبية مثل حديث ابن عمر ، قال : والناس يزيدون : ذا المعارج ، ونحوه من الكلام ، والنبى ﷺ يسمع فلا يقول لهم شيئا

14440 - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ، حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: أَتَيْنَا جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ وَهُوَ فِي بَنِي سَلَمَةَ، فَسَأَلْنَاهُ عَنْ حَجَّةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَحَدَّثَنَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَكَثَ بِالْمَدِينَةِ تِسْعَ سِنِينَ لَمْ يَحْجْ، ثُمَّ أُذِنَ فِي النَّاسِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجٌّ هَذَا الْعَامَ، قَالَ: فَنَزَلَ الْمَدِينَةَ بَشَرًا كَثِيرًا، كُلُّهُمْ يَلْتَمِسُ (2) أَنْ يَأْتِيَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَيَفْعَلَ مِثْلَ مَا يَفْعَلُ، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لِعَشْرِ بَقِيْنَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى إِذَا (3) أَتَى ذَا الْحُلَيْفَةِ، نُفِستُ أَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ بِمُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، فَأَرْسَلَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَيْفَ أَصْنَعُ؟، قَالَ: " اغْتَسِلِي، ثُمَّ اسْتُذْفِرِي بِثَوْبٍ، ثُمَّ أَهْلِي "، فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى إِذَا اسْتَوَتْ بِهِ نَافَتُهُ عَلَى الْبَيْدَاءِ، أَهَلَ بِالتَّوْحِيدِ: " لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ، وَالتَّعْمَةَ، لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ "، وَلَبَّى النَّاسُ، وَالنَّاسُ يَزِيدُونَ ذَا الْمَعَارِجِ، وَنَحْوَهُ مِنَ الْكَلَامِ، وَالتَّيْبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَسْمَعُ، فَلَمْ يَقُلْ لَهُمْ شَيْئًا، فَنَظَرْتُ مَدَّ بَصَرِي، وَبَيْنَ يَدَيَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ رَاكِبٍ، وَمَاشٍ، وَمِنْ خَلْفِهِ مِثْلُ ذَلِكَ، وَعَنْ يَمِينِهِ مِثْلُ¹²⁹⁵

1813 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَعْفَرُ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَهَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ التَّلْبِيَةَ مِثْلَ حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: وَالنَّاسُ يَزِيدُونَ «ذَا الْمَعَارِجِ» وَنَحْوَهُ مِنَ الْكَلَامِ وَالتَّيْبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْمَعُ فَلَا يَقُولُ لَهُمْ شَيْئًا¹²⁹⁶

٢٥٨٨ - عن أبي هريرة : أن النبى ﷺ قال فى تلبيته : « لبيك إله الحق لبيك

¹²⁹⁴ Muslim, *Sahih*, 2, 842.

¹²⁹⁵ Ibn. Hanbel, *Musned*, XXII, 325.

¹²⁹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 162.

8497 - حَدَّثَنَا أَبُو سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ مِنْ تَلْبِيَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَبَّيْكَ إِلَهَ الْحَقِّ " ¹²⁹⁷

2920 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: فِي تَلْبِيَّتِهِ «لَبَّيْكَ إِلَهَ الْحَقِّ، لَبَّيْكَ» ¹²⁹⁸

٢٥٨٩ - عن السائب بن خلاد ، قال : قال رسول الله ﷺ : « أتاني جبريل فأمرني أن أمر أصحابي أن يرفعوا أصواتهم بالإلهال والتلبية

2922 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ خَلَادِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَتَانِي جِبْرِيلُ، فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلَالِ» ¹²⁹⁹

1814 - حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ [ص:163] بْنِ عَمْرِو بْنِ حَرْمٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ خَلَادِ بْنِ السَّائِبِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أَتَانِي جِبْرِيلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي وَمَنْ مَعِيَ أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلَالِ - أَوْ قَالَ: - بِالتَّلْبِيَةِ " يُرِيدُ أَحَدَهُمَا ¹³⁰⁰

٢٥٩٠ - عن خزيمة بن ثابت ، عن النبي ﷺ : أنه إذا فرغ من تلبيته سأل الله عز وجل رضوانه والجنة ، واستعاذ برحمته من النار

2507 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُخَلَّدٍ ، ثنا عَلِيُّ بْنُ زَكَرِيَّا التَّمَارُ ، نا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ ، نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأُمَوِيُّ ، قَالَ: سَمِعْتُ صَالِحَ بْنَ مُحَمَّدٍ بْنِ زَائِدَةَ ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ ، [ص:258] عَنْ أَبِيهِ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَانَ إِذَا فَرَغَ مِنْ تَلْبِيَّتِهِ سَأَلَ اللَّهَ تَعَالَى مَغْفِرَتَهُ وَرِضْوَانَهُ وَاسْتِعَاذَ بِرَحْمَتِهِ مِنَ النَّارِ» ¹³⁰¹

¹²⁹⁷ Ibn. Hanbel, *Müsned*, IV, 194.

¹²⁹⁸ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 974.

¹²⁹⁹ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 975.

¹³⁰⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 162.

¹³⁰¹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 257.

٢٥٩١ - عن القاسم بن محمد قال : كان يستحب للرجل إذا فرغ من تليته أن يصلي على النبي ﷺ

2507 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ ، ثنا عَلِيُّ بْنُ زَكْرِيَّا التَّمَارُ ، نا يَعْقُوبُ بْنُ حُمَيْدٍ ، نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأُمَوِيُّ ، قَالَ: سَمِعْتُ صَالِحَ بْنَ مُحَمَّدٍ بْنِ زَائِدَةَ ، عَنْ عُمَارَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ ، [ص:258] عَنْ أَبِيهِ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «كَانَ إِذَا فَرَغَ مِنْ تَلِيَّتِهِ سَأَلَ اللَّهُ تَعَالَى مَغْفِرَتَهُ وَرِضْوَانَهُ وَاسْتِعَاذَ بِرَحْمَتِهِ مِنَ النَّارِ». قَالَ صَالِحٌ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ ، يَقُولُ: «كَانَ يُسْتَحَبُّ لِلرَّجُلِ إِذَا فَرَغَ مِنْ تَلِيَّتِهِ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹³⁰²

٢٥٩٢ - عن جابر قال : كان رسول الله ﷺ يلبي إذا لقي ركبا ، أو علا أكمة ، أو هبط واديا ، وفي إدبار المكتوبة ، وآخر الليل .

عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يلبي إذا رأى ركبا أو صعد أكمة ، أو هبط واديا وفي أدبار المكتوبة وآخر الليل (قال الحافظ) في التلخيص رواه ابن عسك في تخرجه لأحاديث المهذب من طريق عبد الله بن محمد بن ناجية في فوائده بإسناد له عن جابر قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يلبي إذا لقي ركبا فذكره وفي إسناده من لا يعرف،¹³⁰³

٢٥٩٣ - وله شاهد من حديث ابن عمر موقوفا : أنه كان يلبي راكبا ونازلا ومضطجعا . رواه الشافعي

أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سَالِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ كَانَ يُلَبِّي رَاكِبًا وَنَازِلًا وَمُضْطَجِعًا¹³⁰⁴

2592- 2593- 2594 Birlikte Fethu'r-Rabbani 11-190

عن جابر بن عبد الله رضي الله عنهما قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يلبي إذا رأى ركبا أو صعد أكمة ، أو هبط واديا وفي أدبار المكتوبة وآخر الليل (قال الحافظ) في التلخيص رواه ابن عسك في تخرجه لأحاديث المهذب من طريق عبد الله بن محمد بن ناجية في فوائده بإسناد له عن جابر قال كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يلبي إذا لقي ركبا فذكره وفي إسناده من لا يعرف، وروى الشافعي عن سعيد بن سالم عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر أنه كان يلبي راكبا ونازلا ومضطجعا (وروى ابن أبي شيبة) من رواية بن سابط قال كان

¹³⁰² Dârekutnî, *Sünen*, III, 257.

¹³⁰³ Fethu'r-Rabbânî, *Müsne'd*, XI, 190.

¹³⁰⁴ Şâfiî, *Müsne'd*, I, 123.

السلف يستحبون التلبية في أربعة مواضع في دبر الصلاة وإذا هبطوا وادياً أو علوه وعند التقاء الرفاق، وعند خثيمة نحوه وزاد "وإذا استقلت بالرجل راحلته" اه مذاكره الحافظ (قلت) وبذلك قال إبراهيم النخعي (والأمامان الشافعي وأحمد والجمهور)

٢٥٩٤ - وروى ابن أبي شيبه من رواية ابن سابط قال : كان السلف يستحبون التلبية في أربعة مواضع: في دبر الصلاة ، وإذا أهبطوا واديا ، أو علوه ، وعند التقاء الرفاق .

12747 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: ثنا أَبُو خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ سَابِطٍ، قَالَ: " كَانَ سَلُولٌ يَسْتَحِبُّ أَنْ يُحَرِّمَ دُبُرَ التَّلْبِيَةِ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاضِعَ: فِي دُبُرِ الصَّلَاةِ، وَإِذَا هَبَطُوا وَادِيًا وَعَلَوْهُ، وَعِنْدَ انْصِمَامِ الرَّفَاقِ ¹³⁰⁵

وروى ابن أبي شيبه من رواية بن سابط قال كان السلف يستحبون التلبية في أربعة مواضع في دبر الصلاة وإذا هبطوا وادياً أو علوه وعند التقاء الرفاق، ¹³⁰⁶

وَرَوَى الشَّافِعِيُّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ حُمَيْدٍ الْأَعْرَجِ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُظْهِرُ مِنَ التَّلْبِيَةِ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ» - الْحَدِيثُ - قَالَ: «حَتَّى إِذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ وَالنَّاسُ يَصْرِفُونَ عَنْهُ كَأَنَّهُ أَعْجَبَهُ مَا هُوَ فِيهِ فَزَادَ فِيهَا: لَبَّيْكَ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَةِ» ¹³⁰⁷

6803- سَمِعْتُ بَعْضَ أَصْحَابِنَا يُحَدِّثُ عَنْ النُّصْرِ بْنِ شَمِيلٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانٍ، عَنْ ابْنِ سِيرِينَ ، عَنْ أَخِيهِ يَحْيَى بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: كَانَتْ تَلْبِيَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَبَّيْكَ حَقًّا حَقًّا تَعْبُدًا وَرَقًا. ¹³⁰⁸ . قَوْلُهُ: رُويَ فِي بَعْضِ الرِّوَايَاتِ «أَنَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ فِي التَّلْبِيَةِ: لَبَّيْكَ حَقًّا حَقًّا، تَعْبُدًا وَرَقًا» . الْبَزَّازُ،

2.8.Telbiye Getirmek ve İhrâma Girmek

٢٥٩٦ - عن خلاد بن السائب ، عن أبيه : أن رسول الله ﷺ قال : « أتاني جبرئيل عليه السلام ، فأمرني أن آمر أصحابي ومن معي أن يرفعوا أصواتهم بالإهلال ، أو

¹³⁰⁵ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 131.

¹³⁰⁶ Fethu'r-Rabbânî, *Müsned*, XI, 190.

¹³⁰⁷ Ibn Hâcer, *Telhîsü'l-Habîr*, II, 523. "Buyur! Gerçek hayat âhiret hayatıdır."

¹³⁰⁸ Bezzar, *Müsned*, XIII, 265. "Buyur Allâhım! Tam bir teslimiyetle kul ve köle olarak emrine âmâdeyim."

قال: بالتلبية

16567 - قَرَأْتُ عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ: مَالِكٌ. وَحَدَّثَنَا رَوْحٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ يَغْنِي ابْنَ أَنَسٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ خَلَادِ بْنِ السَّائِبِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي، أَوْ مَنْ مَعِيَ أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّلْبِيَةِ، أَوْ بِالْإِهْلَالِ " ، يُرِيدُ أَحَدَهُمَا¹³⁰⁹

2922 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ خَلَادِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « أَتَانِي جِبْرِيلُ، فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلَالِ »¹³¹⁰

1814 - حَدَّثَنَا الْقُفَيْيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ [ص: 163] بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ خَلَادِ بْنِ السَّائِبِ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " أَتَانِي جِبْرِيلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَرَنِي أَنْ أَمُرَ أَصْحَابِي وَمَنْ مَعِيَ أَنْ يَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالْإِهْلَالِ - أَوْ قَالَ: - بِالتَّلْبِيَةِ " يُرِيدُ أَحَدَهُمَا¹³¹¹

1653 - أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ مُوسَى، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ قُتَيْبَةَ، ثنا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي لَبِيدٍ، عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْطَبٍ، عَنْ خَلَادِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " جَاءَنِي جِبْرِيلُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، مَرُّ أَصْحَابِكَ فَلْيَرْفَعُوا صِيَاحَهُمْ بِالتَّلْبِيَةِ، فَإِنَّهَا شِعَارُ الْحَجِّ " وَقِيلَ: عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَنْطَبٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ¹³¹²

٢٥٩٧ - عن جابر : ثم دخل رسول الله ﷺ على عائشة رضى الله عنها وهى تبكى ، فقال لها : ما شأنك ؟ قالت : شأنى أنى حضت ، وقد حل الناس ولم أحلل ولم أطف بالبيت ، والناس يذهبون إلى الحج الآن ، فقال : إن هذا أمر كتبه الله على بنات آدم ، فاغتسلى ثم أهلى بالحج ، ففعلت ووقفت المواقف ، حتى إذا ظهرت طافت بالكعبة والصفاء والمروة

¹³⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXVII, 101.

¹³¹⁰ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 975.

¹³¹¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 162.

¹³¹² Hâkim, *Müstedrek*, 1, 619.

294 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْقَاسِمِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ [ص: 67]، يَقُولُ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: خَرَجْنَا لَا نَرَى إِلَّا الْحَجَّ، فَلَمَّا كُنَّا بِسِرَفٍ حِصْتُ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، قَالَ: «مَا لَكَ أَنْفِستِ؟». قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «إِنَّ هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَأَقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ» قَالَتْ: وَضَحَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ¹³¹³

136 - (1213) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ، جَمِيعًا عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ، - قَالَ قُتَيْبَةُ: حَدَّثَنَا، لَيْثٌ - عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: أَقْبَلْنَا مُهْلِينَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحَجٍّ مُفْرَدٍ، وَأَقْبَلَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، بِعُمْرَةٍ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِسِرَفٍ عَرَكْتُ، حَتَّى إِذَا قَدِمْنَا طُفْنَا بِالْكَعْبَةِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَحِلَّ مِنَّا مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ، قَالَ فَقُلْنَا: حِلٌّ مَاذَا؟ قَالَ: «الْحِلُّ كُلُّهُ» فَوَاقَعْنَا النِّسَاءَ، وَتَطَيَّبْنَا بِالطِّيبِ، وَلَبَسْنَا ثِيَابَنَا، وَلَيْسَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ عَرَفَةَ إِلَّا أَرْبَعُ لَيَالٍ، ثُمَّ أَهْلَلْنَا يَوْمَ النَّوْرِ، ثُمَّ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَوَجَدَهَا تَبْكِي، فَقَالَ: «مَا شَأْنُكِ؟» قَالَتْ: شَأْنِي أَنِّي قَدْ حِصْتُ، وَقَدْ حَلَّ النَّاسُ، وَلَمْ أَحِلَّ، وَلَمْ أَطْفُ بِالْبَيْتِ وَالنَّاسُ يَذْهَبُونَ إِلَى الْحَجِّ الْآنَ، فَقَالَ: «إِنَّ هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَأَغْتَسِلِي، ثُمَّ أَهْلِي بِالْحَجِّ» فَفَعَلْتُ وَوَقَفْتُ الْمَوَاقِفَ، حَتَّى إِذَا طَهَّرْتُ طَافْتُ بِالْكَعْبَةِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةَ، ثُمَّ قَالَ: «قَدْ حَلَلْتِ مِنْ حَجِّكِ وَعُمْرَتِكَ جَمِيعًا» فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَجِدُ فِي نَفْسِي أَنِّي لَمْ أَطْفُ بِالْبَيْتِ حَتَّى حَجَجْتُ، قَالَ: «فَاذْهَبِي بِهَا، يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ، فَأَعْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ» وَذَلِكَ لَيْلَةُ الْحُصْبَةِ¹³¹⁴

٢٥٩٨ - وعن عائشة رضى الله عنها فى حديث طويل : فقدمت مكة وأنا حائض ،

ولم أطف بالبيت ولا بالصفا والمروة ، فشكوت ذلك إلى النبى ﷺ ، فقال : « انقضى رأسك ، وامتشطى ، وأهلى بالحج ، ودعى العمرة

1556 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ، ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهْلِلْ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ، ثُمَّ لَا يَحِلَّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا

« فَقَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ، وَلَمْ أَطْفُ بِالْبَيْتِ، وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَشَكَوْتُ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «انْقُضِي رَأْسَكِ وَامْتَشِطِي وَأَهْلِي بِالْحَجِّ، وَدَعِي الْعُمْرَةَ»، فَفَعَلْتُ، فَلَمَّا قَضَيْنَا الْحَجَّ أَرْسَلَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ إِلَى التَّنْعِيمِ فَأَعْتَمَرْتُ، فَقَالَ: «هَذِهِ مَكَانُ عُمْرَتِكَ»، قَالَتْ:

¹³¹³ Buhârî, *Sahîh*, 1, 66.

¹³¹⁴ Müslim, *Sahîh*, 2, 881.

فَطَافَ الَّذِينَ كَانُوا أَهْلُوا بِالْعُمْرَةِ بِالْبَيْتِ، وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ حَلُّوا، ثُمَّ طَافُوا طَوَافًا آخَرَ بَعْدَ أَنْ رَجَعُوا مِنْ مِثْيَ، وَأَمَّا الَّذِينَ جَمَعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا¹³¹⁵

٢٥٩٩ - عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر: ﴿فمن فرض فيهن الحج﴾ قال: أهل. أخرجه الطبري وفي لفظ له: قوله: ﴿فمن فرض فيهن الحج﴾ قال: من أهل بالحج 3558 - حدثنا أحمد بن حازم، قال: حدثنا ورقاء عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر: "فمن فرض فيهن الحج" قال: أهل¹³¹⁶

3554 - حدثنا أحمد بن إسحاق، قال: حدثنا أبو أحمد، قال: حدثنا ورقاء، عن عبد الله المديني بن دينار، عن ابن عمر قوله: "فمن فرض فيهن الحج" قال: من أهل بحج¹³¹⁷.

٢٦٠١ - عن جبير بن حبيب، قال: سألت القاسم بن محمد عن فرض فيهن الحج؟ قال: إذا اغتسلت ولبست ثوبك ولبيت فقد فرضت فيهن الحج

3562 - حدثنا إبراهيم بن عبد الله بن مسلم، قال: حدثنا أبو عمرو الضير، قال: أخبرنا حماد بن سلمة، عن جبر بن حبيب، قال: سألت القاسم بن محمد عن: "من فرض فيهن الحج"، قال: إذا اغتسلت ولبست ثوبك ولبيت، فقد فرضت الحج¹³¹⁸

٢٦٠٢ - وأخرج ابن المنذر عن ابن عباس، قال: الفرض الإهلال.

3560 - حدثنا الحسن بن يحيى، قال: أخبرنا عبد الرزاق، قال: أخبرنا معمر، عن ابن أبي نجيح، عن مجاهد: "فمن فرض فيهن الحج" قال: الفرض: الإهلال¹³¹⁹.

14662 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْنُ بْنُ عِيسَى، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي حَبِيبَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «لَا تَرْفَعُ الْمَرْأَةُ صَوْتَهَا بِالتَّلْبِيَةِ»¹³²⁰

¹³¹⁵ Buhârî, *Sahîh*, 2, 140.

¹³¹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Kur'ân fi Te'vîli'l-Kurân*, IV, 121.

¹³¹⁷ Taberî, *a.g.e*, IV, 122.

¹³¹⁸ Taberî, *a.g.e*, IV, 122.

¹³¹⁹ Taberî, *a.g.e*, IV, 122.

¹³²⁰ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 328.

9039 - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَارِثِ الْفَقِيه ، أَنبَأَ عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، ثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ ، ثنا أَبُو دَاوُدَ الْحَفَرِيُّ ، ثنا سُفْيَانُ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ : " لَا تَصْعَدُ الْمَرْأَةُ فَوْقَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلَا تَرْفَعُ صَوْتَهَا بِالتَّلْبِيَةِ " مَوْقُوفٌ¹³²¹

2.9. İhrâm Namazının Hemen Peşinden Telbiye Getirmek

٢٦٠٧ - عن سعيد بن جبیر ، عن ابن عباس : أن النبي ﷺ أهل في دبر الصلاة

819 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَلَ فِي دُبْرِ الصَّلَاةِ. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُ أَحَدًا رَوَاهُ غَيْرَ عَبْدِ السَّلَامِ بْنِ حَرْبٍ، وَهُوَ الَّذِي يَسْتَحِبُّهُ أَهْلُ الْعِلْمِ: أَنَّ يُحْرِمَ الرَّجُلُ فِي دُبْرِ الصَّلَاةِ.¹³²²

2754 - أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَلَ فِي دُبْرِ الصَّلَاةِ»¹³²³

٢٦٠٨ - عن سعيد بن جبیر ، قال : قلت لعبد الله بن عباس : عجبت لاختلاف أصحاب رسول الله ﷺ في إهلاله حين أوجب ، فقال : إني لأعلم الناس بذلك ، إنها إنما كانت من رسول الله ﷺ حجة واحدة ، فمن هناك اختلفوا ، خرج رسول الله ﷺ حاجا ، فلما صلى في مسجده بذى الحليفة ركعتيه أوجب في مجلسه ، فأهل بالحج حين فرغ من ركعتيه ، فسمع ذلك منه أقوام فحفظته منه ، ثم ركب فلما استقلت به ناقته أهل ، وأدرك ذلك أقوام ، وذلك أن الناس إنما كانوا يأتون أرسالا ، فسمعوه حين استقلت به ناقته يهل ، فقالوا : إنما أهل رسول الله ﷺ حين استقلت به ناقته ، ثم مضى عليه السلام فلما علا شرف البيداء أهل ، وأدرك ذلك أقوام ، فقالوا : إنما أهل حين علا على شرف البيداء وأيم الله لقد أوجب في مصلاه ، وأهل حين استقلت به ناقته ، وأهل حين علا على شرف البيداء ، قال سعيد بن جبیر : فمن أخذ بقول ابن عباس أهل في مصلاه إذا فرغ من ركعتيه

¹³²¹ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 72.

¹³²² Tirmizî, *Sünen*, 2, 174.

¹³²³ Nesâî, *Sünen*, V, 162.

1770 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ يَغْيِي بْنِ إِسْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: حَدَّثَنِي خُصَيْفُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْجُزَيْئِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ: يَا أَبَا الْعَبَّاسِ، عَجِبْتُ لِاخْتِلَافِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي إِهْلَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أُوجِبَ، فَقَالَ: " إِنِّي لَأَعْلَمُ النَّاسَ بِذَلِكَ إِنَّهَا إِنَّمَا كَانَتْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةً وَاحِدَةً، فَمِنْ هُنَاكَ اخْتَلَفُوا، خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجًّا فَلَمَّا صَلَّى فِي مَسْجِدِهِ بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكَعَتَيْهِ أُوجِبَ فِي مَجْلِسِهِ، فَأَهْلَ بِالْحَجِّ حِينَ فَرَغَ مِنْ رَكَعَتَيْهِ، فَسَمِعَ ذَلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ فَحَفِظْنَاهُ عَنْهُ، ثُمَّ رَكِبَ فَلَمَّا اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ أَهْلٌ، وَأَذْرَكَ ذَلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ، وَذَلِكَ أَنَّ النَّاسَ إِنَّمَا كَانُوا يَأْتُونَ أَرْسَالًا، فَسَمِعُوهُ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ يُهْلُ، فَقَالُوا: إِنَّمَا أَهْلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ، ثُمَّ مَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا عَلَا عَلَى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ أَهْلٌ، وَأَذْرَكَ ذَلِكَ مِنْهُ أَقْوَامٌ، فَقَالُوا: إِنَّمَا أَهْلٌ حِينَ عَلَا عَلَى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ، وَابْنُ اللَّهِ لَقَدْ أُوجِبَ فِي مُصَلَّاهُ، وَأَهْلٌ حِينَ اسْتَقَلَّتْ بِهِ نَاقَتُهُ، وَأَهْلٌ حِينَ عَلَا عَلَى شَرَفِ الْبَيْدَاءِ ". قَالَ سَعِيدٌ: فَمَنْ أَخَذَ بِقَوْلِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَهْلٌ فِي مُصَلَّاهُ إِذَا فَرَغَ مِنْ رَكَعَتَيْهِ¹³²⁴

2.10. İhrâmlı İken Avlanmanın Hükümleri

٢٦٠٩ - عن أبي قتادة ، قال : كنت يوما جالسا مع رجال من أصحاب النبي ﷺ في منزل في طريق مكة ، ورسول الله ﷺ أمانا ، والقوم محرمون ، وأنا غير محرم عام الحديبية ، فأبصروا حمارا وحشيا ، وأنا مشغول أخصف نعلي ، فلم يؤذونني ، وأحبوا لو أني أبصرته ، فالتفت فأبصرته ، فقممت إلى الفرس فأسرجته ، ثم ركبته ونسيت السوط والرمح ، فقلت لهم : ناولوني السوط والرمح ، قالوا : والله لا نعينك عليه فغضبت ، فنزلت فأخذتهما ، ثم ركبته فشددت على الحمار فعقرته ، ثم جئت به وقد مات ، فوقعوا فيه يأكلونه ، ثم أنهم شكوا في أكلهم إياه وهم حرم ، فرحنا وخبأت العضد معي ، فأدركنا رسول الله ﷺ ، فسألناه عن ذلك ؟ فقال : هل معكم منه شيء ؟ فقلت : نعم ، فناولته العضد . فأكلها وهو محرم

2570 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ السَّلَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنْتُ يَوْمًا جَالِسًا مَعَ رِجَالٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَنْزِلٍ، فِي طَرِيقِ مَكَّةَ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَازِلٌ أَمَانًا وَالْقَوْمُ مُحْرِمُونَ، وَأَنَا غَيْرُ مُحْرِمٍ، فَأَبْصَرُوا حِمَارًا

¹³²⁴ Ebû Dâvûd, Sünen, 2, 150.

وَحَشِيًّا، وَأَنَا مَشْغُولٌ أَخْصِفُ نَعْلِي، فَلَمْ يُؤْذِنُونِي بِهِ، وَأَحْبُوا لَوْ أَنِّي أَبْصَرْتُهُ، وَالتَفْتُ، فَأَبْصَرْتُهُ فَقُمْتُ إِلَى الْفَرَسِ، فَأَسْرَجْتُهُ، ثُمَّ رَكِبْتُ، وَنَسِيتُ السَّوْطَ وَالرُّمَحَ، فَقُلْتُ لَهُمْ: نَاوِلُونِي السَّوْطَ وَالرُّمَحَ، فَقَالُوا: لَا وَاللَّهِ، لَا نُعِينُكَ عَلَيْهِ بِشَيْءٍ، فَعَصَبْتُ، فَنَزَلْتُ، فَأَخَذْتُهُمَا، ثُمَّ رَكِبْتُ فَشَدَدْتُ عَلَى الْحِمَارِ فَعَقَرْتُهُ، ثُمَّ جِئْتُ بِهِ وَقَدْ مَاتَ، فَوَقَعُوا فِيهِ يَأْكُلُونَهُ، ثُمَّ إِنَّهُمْ شَكُّوا فِي أَكْلِهِمْ إِيَّاهُ وَهُمْ خُرْمٌ، فَرُخْنَا وَخَبَأْتُ الْعَصَدَ مَعِيَ، فَأَذْرَكْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: «مَعَكُمْ مِنْهُ شَيْءٌ؟»، فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَنَاوَلْتُهُ الْعَصَدَ، فَأَكَلَهَا حَتَّى نَفِدَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ، فَحَدَّثَنِي بِهِ زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹³²⁵

60 - (1196) حَدَّثَنِي أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَوْهَبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجًّا، وَخَرَجْنَا مَعَهُ، قَالَ: فَصَرَفَ مِنْ أَصْحَابِهِ فِيهِمْ أَبُو قَتَادَةَ، فَقَالَ: «خُذُوا سَاحِلَ الْبَحْرِ حَتَّى تَلْقَوْنِي» قَالَ: فَأَخَذُوا سَاحِلَ الْبَحْرِ، فَلَمَّا انْصَرَفُوا قَبِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَحْرَمُوا كُلَّهُمْ، إِلَّا أَبَا قَتَادَةَ، فَإِنَّهُ لَمْ يُحْرَمْ، فَبَيْنَمَا هُمْ يَسِيرُونَ إِذْ رَأَوْا حُمْرَ وَحْشٍ، فَحَمَلَ عَلَيْهَا أَبُو قَتَادَةَ، فَعَقَرَ مِنْهَا أَتَانًا، فَنَزَلُوا فَأَكَلُوا مِنْ لَحْمِهَا، قَالَ فَقَالُوا: أَكَلْنَا لَحْمًا وَنَحْنُ مُحْرَمُونَ، قَالَ: فَحَمَلُوا مَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِ الْأَتَانِ، فَلَمَّا أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا أَحْرَمْنَا، وَكَانَ أَبُو قَتَادَةَ لَمْ يُحْرَمْ، فَرَأَيْنَا حُمْرَ وَحْشٍ، فَحَمَلَ عَلَيْهَا أَبُو قَتَادَةَ، فَعَقَرَ مِنْهَا أَتَانًا، فَنَزَلْنَا فَأَكَلْنَا مِنْ لَحْمِهَا، فَقُلْنَا: نَأْكُلُ لَحْمَ صَيْدٍ وَنَحْنُ مُحْرَمُونَ، فَحَمَلْنَا مَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِهَا، فَقَالَ: «هَلْ مِنْكُمْ أَحَدٌ أَحَدَ أَمْرَهُ أَوْ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ؟» قَالَ قَالُوا: لَا، قَالَ: «فَكُلُوا مَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِهَا»¹³²⁶

٢٦١٠ - عن جابر : أن النبي ﷺ قال : « صيد البر لكم حلال وأنتم حرم ما لم تصيدوه أو يصاد لكم

1851 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ يَغْنِي الْإِسْكَندَرِيُّ الْقَارِي، عَنْ عَمْرِو، عَنِ الْمُطَّلِبِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «صَيْدُ الْبَرِّ لَكُمْ حَلَالٌ، مَا لَمْ تَصِيدُوهُ أَوْ يُصَدَّ لَكُمْ» قَالَ أَبُو دَاوُدَ: إِذَا تَنَازَعَ الْحَبْرَانِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُنْظَرُ بِمَا أَخَذَ بِهِ أَصْحَابُهُ¹³²⁷

446 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُروَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ الزُّبَيْرَ بْنَ الْعَوَامِ كَانَ «يَتَزَوَّدُ صَفِيفَ الطَّبَا فِي الْإِحْرَامِ»، قَالَ مُحَمَّدٌ: وَبِهَذَا كُلِّهِ نَأْخُذُ، إِذَا صَادَ الْحَلَالُ الصَّيْدَ فَذَبَحَهُ، فَلَا بَأْسَ بِأَنْ يَأْكُلَ الْمُحْرِمُ مِنْ لَحْمِهِ إِنْ كَانَ صَيْدَ مِنْ أَجْلِهِ، أَوْ لَمْ يُصَدَّ مِنْ أَجْلِهِ لِأَنَّ الْحَلَالَ صَادَهُ وَذَبَحَهُ، وَذَلِكَ لَهُ حَلَالٌ، فَخَرَجَ مِنْ حَالِ الصَّيْدِ

¹³²⁵ Buhârî, *Sahîh*, 3, 154.

¹³²⁶ Muslim, *Sahîh*, 2, 853.

¹³²⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 171.

وَصَارَ حَتْمًا، فَلَا بَأْسَ بِأَنْ يَأْكُلَ الْمُحْرِمُ مِنْهُ، وَأَمَّا الْجَرَادُ، فَلَا يَنْبَغِي لِلْمُحْرِمِ أَنْ يَصِيدَهُ فَإِنْ فَعَلَ كَفَرَ، وَتَمَرَّةٌ خَيْرٌ مِنْ جَرَادَةٍ: كَذَلِكَ قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، وَهَذَا كُلُّهُ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ، وَالْعَامَّةُ مِنْ فُقَهَائِنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى¹³²⁸

2.11. İhrâmının Giyebileceği ve Örtünmesi Hakkında

٢٦١١ - عن ابن عمر، قال: سئل رسول الله ﷺ ما يلبس المحرم؟ قال: « لا يلبس المحرم القميص، ولا العمامة، ولا البرنس، ولا السراويل، ولا ثوبا مسه ورس ولا زعفران، ولا الخفين إلا أن لا يجد نعلين فليقطعهما حتى يكونا أسفل من الكعبين

366 - حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ؟ فَقَالَ: «لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلَا السَّرَاوِيلَ، وَلَا الْبُرْنُسَ، وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ الرَّعْفَرَانُ، وَلَا وَرْسَ، فَمَنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخَفَيْنِ، وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ»، وَعَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ¹³²⁹

134 - حَدَّثَنَا آدَمُ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ: مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ؟ فَقَالَ: «لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ، وَلَا الْعِمَامَةَ، وَلَا السَّرَاوِيلَ، وَلَا الْبُرْنُسَ، وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ الْوَرْسُ أَوْ الرَّعْفَرَانُ، فَإِنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخَفَيْنِ، وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ»¹³³⁰

2 - (1177) وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَعَمَرُو النَّاقِدُ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، كُلُّهُمْ عَنِ ابْنِ عُيَيْنَةَ، قَالَ يَحْيَى: أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ؟ قَالَ: «لَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ الْقَمِيصَ، وَلَا الْعِمَامَةَ، وَلَا الْبُرْنُسَ، وَلَا السَّرَاوِيلَ، وَلَا ثَوْبًا مَسَّهُ وَرْسٌ وَلَا رَعْفَرَانٌ وَلَا الْخَفَيْنِ، إِلَّا أَنْ لَا يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَقْطَعْهُمَا، حَتَّى يَكُونَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ»¹³³¹

¹³²⁸ Imam Muhammed, *Muvatta'*, I, 151.

¹³²⁹ Buhârî, *Sahih*, 1, 82.

¹³³⁰ Buhârî, *Sahih*, 1, 39.

¹³³¹ Müslim, *Sahih*, 2, 835.

٢٦١٢ - عن ابن عمر رضى الله تعالى عنهما : أن النبي ﷺ قال : « لا تنتقب المرأة

المحرمة ولا تلبس القفازين

1838 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنَا نَافِعٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَاذَا تَأْمُرُنَا أَنْ نَلْبَسَ مِنَ الثِّيَابِ فِي الْإِحْرَامِ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَلْبَسُوا الْقَمِيصَ، وَلَا السَّرَاوِيلَ، وَلَا الْعَمَامِ، وَلَا الْبِرَانِسَ إِلَّا أَنْ يَكُونَ أَحَدٌ لَيْسَتْ لَهُ نَعْلَانِ، فَلْيَلْبَسِ الْخَفَيْنِ، وَلْيَقْطَعْ أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ، وَلَا تَلْبَسُوا شَيْئًا مَسَّهُ زَعْفَرَانٌ، وَلَا الْوَرُسُ، وَلَا تَنْتَقِبِ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ، وَلَا تَلْبَسِ الْقَفَازِينَ»، تَابَعَهُ مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، وَإِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقْبَةَ، وَجُوَيْرِئَةُ، وَابْنُ إِسْحَاقَ: فِي النَّقَابِ وَالْقَفَازِينَ، وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ: وَلَا وَرْسٌ، وَكَانَ يَقُولُ: لَا تَنْتَقِبِ الْمُحْرِمَةُ، وَلَا تَلْبَسِ الْقَفَازِينَ، وَقَالَ مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ " لَا تَنْتَقِبِ الْمُحْرِمَةُ، وَتَابَعَهُ لَيْثُ بْنُ أَبِي سُلَيْمٍ ¹³³²

٢٦١٣ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : كان الركبان يمرون بنا ونحن مع رسول الله ﷺ محرمات ، فإذا حازوا بنا سدلت إحدانا جلبابها من رأسها على وجهها فإذا جاوزونا كشفناه

24021 - حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: " كَانَ الرُّكْبَانُ يَمْرُونَنَا، وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْرِمَاتٌ، فَإِذَا حَاذَوْا بِنَا، أَسَدَلْتُ (1) إِحْدَانَا جِلْبَابَهَا مِنْ رَأْسِهَا عَلَى وَجْهِهَا، فَإِذَا جَاوَزُونَا كَشَفْنَاهُ " ¹³³³

1833 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «كَانَ الرُّكْبَانُ يَمْرُونَنَا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْرِمَاتٌ، فَإِذَا حَاذَوْا بِنَا سَدَلْتُ إِحْدَانَا جِلْبَابَهَا مِنْ رَأْسِهَا عَلَى وَجْهِهَا فَإِذَا جَاوَزُونَا كَشَفْنَاهُ» ¹³³⁴

٢٦١٤ - عن سالم : أن عبد الله - يعنى ابن عمر - كان يقطع الخفين للمرأة المحرمة، ثم حدثته صفية بنت أبي عبيد أن عائشة حدثتها : أن رسول الله ﷺ كان قد رخص

¹³³² Buhârî, *Sahîh*, 3, 15.

¹³³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL, 22.

¹³³⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 167.

للنساء في الخفين ، فترك ذلك

1831 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: ذَكَرْتُ لِابْنِ شِهَابٍ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ يَعْنِي [ص: 167] ابْنَ عُمَرَ «كَانَ يَصْنَعُ ذَلِكَ يَعْنِي يَقَطَعُ الْخَفَيْنِ لِلْمَرْأَةِ الْمُحْرَمَةِ» ثُمَّ حَدَّثَنِي صَفِيَّةُ بِنْتُ أَبِي عُبَيْدٍ، أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ كَانَ رَخِصَ لِلنِّسَاءِ فِي الْخَفَيْنِ فَتَرَكَ ذَلِكَ»¹³³⁵

٢٦١٥ - عن سعيد بن جبير ، عن ابن عباس : أن رجلا أو قصته راحلته وهو محرم فمات ، فقال رسول الله ﷺ : « اغسلوه بماء وسدر ، وكفنوه في ثوبيه ، ولا تمسوه طيبا ، ولا تخمروا رأسه ولا وجهه ، فإنه يبعث يوم القيامة ملبيا

98 - (1206) وَحَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا أَوْقَصَتْهُ رَاحِلَتُهُ وَهُوَ مُحْرَمٌ، فَمَاتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْهِ، وَلَا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ وَلَا وَجْهَهُ، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا»¹³³⁶

3084 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا أَوْقَصَتْهُ رَاحِلَتُهُ وَهُوَ مُحْرَمٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْهِ، وَلَا تُخَمِّرُوا وَجْهَهُ وَلَا رَأْسَهُ، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا» حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، مِثْلَهُ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ أَعْقَصَتْهُ رَاحِلَتُهُ وَقَالَ: «لَا تُقَرِّبُوهُ طَيْبًا، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا»¹³³⁷

2853 - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ: أَنْبَأَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا كَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَوَقَصَتْهُ نَاقَتُهُ وَهُوَ مُحْرَمٌ، فَمَاتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ، وَسِدْرٍ، وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْهِ، وَلَا تُمَسِّسُوهُ بِطَيْبٍ، وَلَا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا»¹³³⁸

٢٦١٦ - أخبرنا مالك ، حدثنا نافع ، أن ابن عمر كان يقول : ما نوق الذقن من

¹³³⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 166.

¹³³⁶ Müslim, *Sahîh*, 2, 866.

¹³³⁷ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1030

¹³³⁸ Nesâî, *Sünen*, 5, 195.

الرأس فلا يخمره المحرم

13 - وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: «مَا فَوْقَ الدَّقَنِ مِنَ الرَّأْسِ فَلَا يُخْمَرُهُ الْمُحْرِمُ»¹³³⁹

٢٦١٧ - عن عمر وقد رأى على طلحة ثوبا مصبوغا وهو محرم ، فقال : ما هذا ؟ قال : إنما هو مدر ، قال : إنكم أيها الرهط أئمة يقتدى بكم الناس ، فلو أن رجلا جاهلا رأى هذا الثوب لقال : إن طلحة بن عبيد الله كان يلبس الثياب المصبغة في الإحرام فلا تلبسوا أيها الرهط من هذه المصبغة

10 - وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ، أَنَّهُ سَمِعَ أَسْلَمَ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ يُحَدِّثُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَأَى عَلَى طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ ثَوْبًا مَصْبُوغًا وَهُوَ مُحْرَمٌ. فَقَالَ عُمَرُ: «مَا هَذَا الثَّوْبُ الْمَصْبُوغُ يَا طَلْحَةُ؟» فَقَالَ طَلْحَةُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. إِنَّمَا هُوَ مَدَرٌ، فَقَالَ عُمَرُ: "إِنَّكُمْ أَيُّهَا الرَّهْطُ أَئِمَّةٌ يَقْتَدِي بِكُمْ النَّاسُ. فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا جَاهِلًا رَأَى هَذَا الثَّوْبَ، لَقَالَ: إِنَّ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ كَانَ يَلْبَسُ الثِّيَابَ الْمَصْبُغَةَ فِي الْإِحْرَامِ، فَلَا تَلْبَسُوا أَيُّهَا الرَّهْطُ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الثِّيَابِ الْمَصْبُغَةِ"¹³⁴⁰

١٦ - باب ما يكره للمحرم أن يلبس من الثياب

٤٢٥ - أخبرنا مالك ، أخبرنا نافع ، عن أسلم مولى عمر بن الخطاب ، أنه سمع أسلم يُحَدِّثُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَأَى عَلَى طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ ثَوْبًا مَصْبُوغًا وَهُوَ مُحْرَمٌ ، فَقَالَ عُمَرُ : ما هذا الثوب المصبوغ يا طلحة ؟ فقال : يا أمير المؤمنين ، إنما هو من مدر ، فقال : إنكم أيها الرهط أئمة يقتدى بكم الناس ، ولو أن رجلا جاهلا رأى هذا الثوب لقال : إن طلحة كان يلبس الثياب المصبغة في الإحرام .

قال محمد : يُكْرَهُ أَنْ يَلْبَسَ الْمُحْرِمُ الْمُشْتَبِعَ بِالْعَصْفَرِ ، وَالْمَصْبُوغَ بِالْوَرَسِ أَوْ الزَّرْعَفَرَانِ ، إِلَّا أَنْ يَكُونَ شَيْءٌ مِنْ ذَلِكَ قَدْ غُسِلَ فَذَهَبَ رِيحُهُ ، وَصَارَ لَا يَنْفَضُّ ، فَلَا بَأْسَ بِأَنْ يَلْبِسَهُ ، وَلَا يَنْبَغِي لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَتَّقِبَ ، فَإِنْ أَرَادَتْ أَنْ تُعْطَى وَجْهَهَا فَلْتَسْدُلِ الثَّوْبَ سَدْلًا مِنْ فَوْقَ خِمَارِهَا عَلَى وَجْهَهَا ، وَتَجَافِيهِ عَنْ وَجْهَهَا ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَالْعَامَّةِ مِنْ فَقْهَائِنَا .¹³⁴¹

¹³³⁹ Imam Mâlik, *Muvatta'*, I, 327.

¹³⁴⁰ Imam Mâlik, *Muvatta'*, I, 326.

¹³⁴¹ Imam Muhammed, *Muvatta'*, XVI, 425.

" ولا يلبس ثوبا مصبوغا بورس ولا زعفران ولا عصفور " لقوله عليه الصلاة والسلام " لا يلبس المحرم ثوبا مسه زعفران ولا ورس " قال: " إلا أن يكون غسिला لا ينفض " لأن المنع للطيب لا للو¹³⁴²

3638 - حَدَّثَنَا ابْنُ مَرْزُوقٍ , قَالَ: ثنا أَبُو عَامِرٍ , عَنْ سُفْيَانَ , عَنْ لَيْثٍ , عَنْ طَاوُسٍ , قَالَ: «إِذَا كَانَ فِي الثَّوْبِ زَعْفَرَانٌ أَوْ وَرْسٌ فَعُغْسِلْ فَلَا بَأْسَ أَنْ يُحْرَمَ فِيهِ»¹³⁴³

2.12. İhrâmının Şalvar (Pantolon) Giyip Giyemeyeceği

٢٦١٨ - عن جابر ، قال : قال رسول الله ﷺ : « من لم يجد نعلين فليلبس خفين ، ومن لم يجد إزارا فليلبس سراويل

14465 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ (2) حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ، وَمَنْ لَمْ يَجِدْ إِزَارًا فَلْيَلْبَسْ سَرَاوِيلَ " ¹³⁴⁴

5 - (1179) وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ، فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ وَمَنْ لَمْ يَجِدْ إِزَارًا، فَلْيَلْبَسْ سَرَاوِيلَ»¹³⁴⁵

3630 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُرَيْمَةَ , قَالَ: ثنا حَجَّاجٌ , قَالَ: ثنا شُعْبَةُ , قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ , أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ لَمْ يَجِدْ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ وَلْيَشُقَّهُمَا مِنْ عِنْدِ الْكَعْبَيْنِ» فَهَذَا ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُخْبِرُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِلُبْسِ الْخُفَيْنِ الَّذِي أَبَاحَهُ لِلْمُحْرَمِ كَيْفَ هُوَ وَأَنَّهُ بِخِلَافِ مَا يَلْبَسُ الْحَلَالُ. وَلَمْ يُبَيِّنْ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي حَدِيثِهِ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَحَدِيثُ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَوْلَاهُمَا. وَإِذَا كَانَ مَا أَبَاحَ لِلْمُحْرَمِ مِنْ لُبْسِ الْخُفَيْنِ هُوَ بِخِلَافِ مَا يَلْبَسُ الْحَلَالُ فَكَذَلِكَ مَا أَبَاحَ لَهُ مِنْ لُبْسِ السَّرَاوِيلِ هُوَ بِخِلَافِ مَا يَلْبَسُ الْحَلَالُ. فَهَذَا حُكْمُ هَذَا الْبَابِ مِنْ طَرِيقِ تَصْحِيحِ مَعَانِي الْأَثَارِ. وَأَمَّا النَّظَرُ عَلَى ذَلِكَ فَإِنَّا رَأَيْنَاهُمْ لَمْ يَخْتَلِفُوا فِيمَنْ وَجَدَ إِزَارًا أَنَّ لُبْسَ السَّرَاوِيلِ لَهُ غَيْرُ مَبَاحٍ لِأَنَّ الْإِحْرَامَ قَدْ مَنَعَهُ مِنْ ذَلِكَ. وَكَذَلِكَ مَنْ وَجَدَ نَعْلَيْنِ فَحَرَامٌ عَلَيْهِ لُبْسُ الْخُفَيْنِ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ فَأَرَدْنَا أَنْ نَنْظُرَ فِي لُبْسِ ذَلِكَ مِنْ طَرِيقِ الضَّرُورَةِ كَيْفَ هُوَ؟ وَهَلْ يُوجِبُ كُفَّارَةٌ أَوْ لَا يُوجِبُهَا؟ فَاعْتَبَرْنَا ذَلِكَ فَرَأَيْنَا الْإِحْرَامَ يُنْهِي عَنْ أَشْيَاءَ قَدْ كَانَتْ مُبَاحَةً قَبْلَهُ مِنْهَا: لُبْسُ الْقَمِيصِ وَالْعَمَامِ وَالْخِفَافِ وَالسَّرَاوِيلِ وَالْبُرَانِسِ. [ص: 136] وَكَانَ مَنْ اضْطُرَّ فَوَجَدَ الْحَرَّ فَعَطَّى رَأْسَهُ وَوَجَدَ الْبُرْدَ فَلَبَسَ ثِيَابَهُ أَنَّهُ قَدْ فَعَلَ مَا هُوَ مُبَاحٌ لَهُ فَعَلَهُ وَعَلَيْهِ الْكُفَّارَةُ مَعَ ذَلِكَ وَحَرَمٌ عَلَيْهِ الْإِحْرَامُ أَيْضًا حَلْقُ الرَّأْسِ إِلَّا مِنْ ضَرُورَةٍ. وَكَانَ مَنْ حَلَقَ رَأْسَهُ مِنْ ضَرُورَةٍ فَقَدْ فَعَلَ مَا هُوَ لَهُ مُبَاحٌ وَالْكَفَّارَةُ عَلَيْهِ وَاجِبَةٌ. فَكَانَ حَلْقُ الرَّأْسِ لِلْمُحْرَمِ، فِي غَيْرِ حَالٍ

¹³⁴² Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 136.

¹³⁴³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 137.

¹³⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 356.

¹³⁴⁵ Müslim, *Sahîh*, 2, 836.

الضُّرُورَةُ، إِذَا أُبِيحَ فِي خَالِ الضُّرُورَةِ لَمْ يَكُنْ إِباحَتُهُ تُسْقِطُ الْكُفَّارَةَ بَلِ الْكُفَّارَةُ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ وَاجِبَةٌ فِي خَالِ الضُّرُورَةِ كَهَيِّ فِي غَيْرِ خَالِ الضُّرُورَةِ. وَكَذَلِكَ لُبْسُ الْقَمِيصِ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْهِ فِي غَيْرِ خَالِ الضُّرُورَةِ. فَإِذَا كَانَتِ الضُّرُورَةُ فَأُبِيحَ ذَلِكَ لَهُ لَمْ يَسْقِطْ بِذَلِكَ الضَّمَانُ فَكَانَتِ الْكُفَّارَةُ عَلَيْهِ وَاجِبَةً فِي ذَلِكَ كُلِّهِ فَلَمْ يَكُنِ الضُّرُورَةُ فِي شَيْءٍ مِمَّا ذَكَرْنَا تُسْقِطُ كُفَّارَةً كَانَتْ تَحِبُّ فِي شَيْءٍ فِي غَيْرِ خَالِ الضُّرُورَةِ وَإِنَّمَا تُسْقِطُ الْآثَامَ خَاصَّةً. فَكَذَلِكَ الضُّرُورَاتُ فِي لُبْسِ الْخِفَافِ وَالسَّرَاوِيلِ لَا تُوجِبُ سُقُوطَ الْكُفَّارَاتِ الَّتِي كَانَتْ تَحِبُّ لَوْ لَمْ تَكُنْ تِلْكَ الضُّرُورَاتُ وَلَكِنَّهَا تَرْفَعُ الْآثَامَ خَاصَّةً. فَهَذَا هُوَ النَّظَرُ فِي هَذَا الْبَابِ أَيْضًا، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ وَمُحَمَّدٍ، رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى¹³⁴⁶

1843 - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: خَطَبَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَاتٍ، فَقَالَ: «مَنْ لَمْ يَجِدِ الْإِزَارَ فَلْيَلْبَسِ السَّرَاوِيلَ، وَمَنْ لَمْ يَجِدِ التَّغْلِينَ فَلْيَلْبَسِ الْحَقْلِينَ»¹³⁴⁷

2.13. İhrâm'a Girdikten Sonra Koku Sürünmenin Yasak Olması

٢٦١٩ - عن ابن عمر في حديثه : « ولا ثوب مسه ورس ولا زعفران » . وقال في المحرم الذي أوقصته ناقته : « ولا تمسوه طيبا »

1850 - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: بَيْنَا رَجُلٌ وَاقِفٌ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَةَ، إِذْ وَقَعَ عَنْ رَاحِلَتِهِ، فَوَقَصْتُهُ أَوْ قَالَ: فَأَوَقَصْتُهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَكَفَّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ، وَلَا تَمْسُوهُ طَيْبًا، وَلَا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ، وَلَا تَحْتِطُّوهُ، فَإِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبَّدًا»¹³⁴⁸

99 - (1206) وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَشِيرٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى - وَاللَّفْظُ لَهُ - أَخْبَرَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْرَمًا، فَوَقَصْتُهُ نَاقَتَهُ فَمَاتَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَكَفَّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ، وَلَا تَمْسُوهُ بِطَيْبٍ، وَلَا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبَّدًا»¹³⁴⁹

٢٦٢٠ - وعنه أن رجلا قال لرسول الله ﷺ : من الحاج ؟ قال : « الشعث التفل
قال: فأى الحج أفضل ؟ قال : « العج والشج » . قال : وما السبيل ؟ قال : « الزاد
والراحلة » .

¹³⁴⁶ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 135.

¹³⁴⁷ Buhârî, *Sahîh*, 3, 16.

¹³⁴⁸ Buhârî, *Sahîh*, 3, 17.

¹³⁴⁹ Müslim, *Sahîh*, 2, 835.

2896 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَرْوَانُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَعَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ الْمَكِّيُّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادٍ بْنِ جَعْفَرٍ الْمَخْزُومِيِّ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يُوجِبُ الْحُجَّ؟ قَالَ: «الرَّأْدُ وَالرَّاحِلَةُ» قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا الْحَاجُّ؟ قَالَ: «الشَّعْثُ، التَّهْلُ» وَقَامَ آخَرُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْحُجُّ؟ قَالَ: «الْعَجُّ، وَالتَّحُّجُّ» قَالَ وَكِيعٌ: يَعْنِي بِالْعَجِّ: الْعَجِيجُ بِالتَّلْبِيَةِ، وَالتَّحُّجُّ: نَحْرُ الْبُذْنِ¹³⁵⁰

182 - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْجُنَيْدِ قَالَ: نَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ مُطَرِّفٍ، قَالَ [ص: 286]: حَدَّثَنِي عَيْسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادٍ بْنِ جَعْفَرٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ عُمَرَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِذِي الْحُلَيْفَةِ أَهَلَّ وَأَهْلَلْنَا، فَمَرَّ بِنَا رَاكِبٌ يَنْفُخُ مِنْهُ رِيحَ الطَّيِّبِ فَقَالَ عُمَرُ: مَنْ هَذَا؟ قَالُوا: مُعَاوِيَةُ فَقَالَ: مَا هَذَا يَا مُعَاوِيَةُ؟ قَالَ: مَرَرْتُ بِأُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ فَقَعَلْتُ فِي هَذَا، قَالَ: ارْجِعْ فَأَغْسِلْهُ عَنْكَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الْحُجَّاجُ الشَّعْثُ التَّهْلُ». وَهَذَا الْحَدِيثُ لَا نَعْلَمُهُ يُرْوَى إِلَّا عَنْ عُمَرَ، وَلَا نَعْلَمُ لَهُ إِسْنَادًا عَنْ عُمَرَ إِلَّا هَذَا الْإِسْنَادَ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ لَيْسَ بِالْقَوِي، وَقَدْ حَدَّثَ عَنْهُ سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ وَجَمَاعَةٌ كَثِيرَةٌ¹³⁵¹

2.14. Safran Gibi Koku Sürülmüş Elbiselerin Yıkanmışsa Giyilebileceği

٢٦٢١ - حدثنا فهد ، ثنا يحيى بن عبد الحميد الحماني ، ثنا أبو معاوية ، وحدثنا ابن أبي عمران ، ثنا عبد الرحمن بن صالح الأزدي ، حدثنا أبو معاوية ، عن عبيد الله ، عن نافع، عن ابن عمر، قال : قال رسول الله ﷺ : « لا تلبسوا ثوبا مسه ورس أو زعفران إلا أن يكون غسिला » . يعني في الإحرام

3631 - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ قَالَ: ثنا أَبُو دَاوُدَ وَأَبُو صَالِحٍ كَاتِبُ اللَّيْثِ قَالَا: ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تَلْبَسُوا ثَوْبًا مَسَّهُ وَرْسٌ أَوْ زَعْفَرَانٌ» يَعْنِي فِي الْإِحْرَامِ¹³⁵²

٢٦٢٢ - ثنا يزيد بن هارون ، ثنا الحجاج ، عن حسين بن عبد الله ، عن عكرمة ، عن ابن عباس ، عن النبي ﷺ ، قال : « لا بأس أن يحرم الرجل في ثوب مصبوغ بزعفران قد غسل وليس له قميص ولا درع

¹³⁵⁰ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 967.

¹³⁵¹ Bezzâr, *Müsned*, I, 285.

¹³⁵² Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 136.

حَدِيثٌ آخَرُ: أَخْرَجَهُ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهُوَيْهٍ 3، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَالْبَزَّازُ، وَأَبُو يَعْلَى الْمُؤَصِّلِيُّ فِي "مَسَانِيدِهِمْ" حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ ثَنَا الْحَجَّاجُ عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: "لَا بَأْسَ أَنْ يُحْرِمَ الرَّجُلُ فِي تَوْبٍ مَصْبُوعٍ بِزَعْفَرَانٍ قَدْ غُسِلَ، فَلَيْسَ لَهُ نَفْضٌ، وَلَا رَدْعٌ"، انْتَهَى.¹³⁵³

3634 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَزْمَةَ، قَالَ: ثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: ثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَهُ [ص: 137] قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ: فَذَهَبَ قَوْمٌ إِلَى هَذِهِ الْأَثَارِ فَقَالُوا: كُلُّ تَوْبٍ مَسَّهُ وَرْسٌ أَوْ زَعْفَرَانٌ فَلَا يَحِلُّ لُبْسُهُ فِي الْإِحْرَامِ وَإِنْ غُسِلَ لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَبَيِّنْ فِي هَذِهِ الْأَثَارِ مَا غُسِلَ مِنْ ذَلِكَ جُمًّا لَمْ يُغْسَلْ فَتَنْهَيْهِ عَلَى ذَلِكَ كُلِّهِ. وَخَالَفَهُمْ فِي ذَلِكَ آخَرُونَ فَقَالُوا: مَا غُسِلَ مِنْ ذَلِكَ حَتَّى صَارَ لَا يَنْفَضُ فَلَا بَأْسَ بِلُبْسِهِ فِي الْإِحْرَامِ لِأَنَّ التَّوْبَ الَّذِي صُبِغَ إِذَا هِيَ عَنْ لُبْسِهِ فِي الْإِحْرَامِ لَمَّا كَانَ قَدْ دَخَلَهُ مِمَّا هُوَ حَرَامٌ عَلَى الْمُحْرَمِ فَإِذَا غُسِلَ فَخَرَجَ ذَلِكَ مِنْهُ ذَهَبَ الْمَعْنَى الَّذِي كَانَ لَهُ النَّهْيُ وَعَادَ التَّوْبُ إِلَى أَصْلِهِ الْأَوَّلِ قَبْلَ أَنْ يُصْبِغَهُ ذَلِكَ الَّذِي غُسِلَ مِنْهُ. وَقَالُوا: هَذَا كَالْتَّوْبِ الطَّاهِرِ يُصْبِغُهُ النَّجَاسَةُ فَيَنْجُسُ بِذَلِكَ فَلَا تَجُوزُ الصَّلَاةُ فِيهِ فَإِذَا غُسِلَ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْهُ النَّجَاسَةُ طَهَّرَ وَحَلَّتِ الصَّلَاةُ فِيهِ. وَقَدْ رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ أَنَّهُ اسْتَتْنَى بِمَا حَرَّمَهُ عَلَى الْمُحْرَمِ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ «إِلَّا أَنْ يَكُونَ غَسِيلًا»¹³⁵⁴

كَانَ لَهُ النَّهْيُ وَعَادَ التَّوْبُ إِلَى أَصْلِهِ الْأَوَّلِ قَبْلَ أَنْ يُصْبِغَهُ ذَلِكَ الَّذِي غُسِلَ مِنْهُ. وَقَالُوا: هَذَا كَالْتَّوْبِ الطَّاهِرِ يُصْبِغُهُ النَّجَاسَةُ فَيَنْجُسُ بِذَلِكَ فَلَا تَجُوزُ الصَّلَاةُ فِيهِ فَإِذَا غُسِلَ حَتَّى يَخْرُجَ مِنْهُ النَّجَاسَةُ طَهَّرَ وَحَلَّتِ الصَّلَاةُ فِيهِ. وَقَدْ رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ أَنَّهُ اسْتَتْنَى بِمَا حَرَّمَهُ عَلَى الْمُحْرَمِ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ «إِلَّا أَنْ يَكُونَ غَسِيلًا»¹³⁵⁵

2.15. İhrâmının Üzerindeki Gümleği Nasıl Çıkarabileceği Hakkında

٢٦٢٣ - عن يعلى بن أمية في رجل أحرَمَ بعمره وهو متضمخ بطيب فقال : اغسل الطيب الذي بك ثلاث مرات ، وانزع عنك الجبة ، واصنع في عمرتك ما تصنع

في حجتك

17948 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، أَخْبَرَهُ أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ: لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ: لَيْتَنِي أَرَى النَّبِيَّ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ، قَالَ: فَلَمَّا كَانَ بِالْجُعْرَانَةِ وَعَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوْبٌ قَدْ أَظْلَ بِهِ مَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، مِنْهُمْ عُمَرُ، إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ عَلَيْهِ جُبَّةٌ مُتَضَمِّخًا بِطِيبٍ، قَالَ: فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ فِي جُبَّةٍ بَعْدَ مَا تَضَمَّمَ بِطِيبٍ؟ فَنَظَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةً ثُمَّ سَكَتَ، فَجَاءَهُ الْوَحْيُ فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى أَنْ تَعَالَ، فَجَاءَ يَعْلَى، فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ،

¹³⁵³ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III 29.

¹³⁵⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 136.

¹³⁵⁵ Tahâvî, *a.g.e*, II, 136.

فَإِذَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْمَرُ الْوَجْهِ يَغُطُّ كَذَلِكَ سَاعَةً، ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ، فَقَالَ: " أَتَيْنَ الَّذِي سَأَلَنِي عَنِ
الْعُمْرَةِ آتِفًا؟ " فَالْتُمَسَ الرَّجُلُ فَأُتِيَ بِهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " أَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ، فَاغْسِلْهُ ثَلَاثَ
مَرَّاتٍ، وَأَمَّا الْجَبَّةُ فَانزِعْهَا، ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمُرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ
فِي حَجَّتِكَ ¹³⁵⁶

1536 - قَالَ أَبُو عَاصِمٍ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَنَّ صَفْوَانَ بْنَ يَعْلَى أَخْبَرَهُ، أَنَّ يَعْلَى قَالَ لِعُمَرَ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَرِنِي النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يُوحَى إِلَيْهِ، قَالَ: " فَبَيْنَمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
بِالْجُعْرَانَةِ، وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ، وَهُوَ مُتَضَمِّحٌ
بِطِيبٍ، فَسَكَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةً، فَجَاءَهُ الْوَحْيُ، فَأَشَارَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِلَى يَعْلَى، فَجَاءَ
يَعْلَى وَعَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَوْبٌ قَدْ أُظْلِيَ بِهِ، فَأَدْخَلَ رَأْسَهُ، فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
مُحْمَرُ الْوَجْهِ، وَهُوَ يَغُطُّ، ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ، فَقَالَ: «أَيْنَ الَّذِي سَأَلَ عَنِ الْعُمْرَةِ؟» فَأُتِيَ بِرَجُلٍ، فَقَالَ: «اغْسِلِ الطِّيبَ
الَّذِي بِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَانزِعْ عَنْكَ الْجَبَّةَ، وَاصْنَعْ فِي عُمُرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجَّتِكَ» فَلْتُ لِعَطَاءٍ: أَرَادَ الْإِنْقَاءَ
حِينَ أَمَرَهُ أَنْ يَغْسِلَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ؟ قَالَ: «نَعَمْ» ¹³⁵⁷

1820 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِمْسَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشْرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، وَهَشِيمٍ، عَنْ
الْحُجَّاجِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، بِهَذِهِ الْقِصَّةِ، قَالَ فِيهِ: فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«اخْلَعْ جُبَّتَكَ» فَخَلَعَهَا مِنْ رَأْسِهِ، وَسَاقَ الْحَدِيثَ، ¹³⁵⁸

3640 - حَدَّثَنَا رَبِيعُ الْمُؤَدِّدُ قَالَ: ثنا أَسَدٌ قَالَ: ثنا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَطَاءٍ بْنِ لَبِيَّةَ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ جَابِرٍ
عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا فِي الْمَسْجِدِ فَقَدْ قَمِصَهُ مِنْ جَنْبِهِ حَتَّى أَخْرَجَهُ مِنْ رِجْلَيْهِ
فَنَظَرَ الْقَوْمُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «إِنِّي أَمُرْتُ بِبُذْنِي الَّتِي بَعَثْتُ بِهَا أَنْ يُقْلَدَ الْيَوْمَ وَيُشْعَرَ عَلَى كَذَا وَكَذَا فَلَيْسَتْ
قَمِيصِي وَنَسِيتُ فَلَمْ أَكُنْ لِأُخْرِجَ قَمِيصِي مِنْ رَأْسِي» ¹³⁵⁹

¹³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIX, 468.

¹³⁵⁷ Buhârî, *Sahih*, 2, 136.

¹³⁵⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 164.

¹³⁵⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 138.

2.16. İhrâmlı Kişi Başını ve Vücûdunu Yıkayabilir

٢٦٢٤ - عن عبد الله بن حنين : أن ابن عباس والمسور بن مخرمة اختلفا بالأبواء ، فقال ابن عباس رضي الله عنهما : يغسل المحرم رأسه ، قال المسور : لا يغسله ، فأرسلني ابن عباس إلى أبي أيوب الأنصاري ، فوجدته يغتسل بين القرنين وهو يستتر بثوب ، فسلمت عليه ، فقال : من هذا ؟ قلت : عبد الله بن حنين ، أرسلني ابن عباس يسألك كان رسول الله ﷺ يغسل رأسه وهو محرم ؟ فوضع يده في الثوب فطأطأه ، حتى بدا لي رأسه ، ثم قال لإنسان يصب عليه : اصب ، فصب على رأسه ، ثم حرك رأسه بيديه فأقبل بهما وأدبر ، فقال : هكذا رأيت رسول الله ﷺ يفعل ، فقال المسور لابن عباس : لا أماريك أبدا

4 - حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُنَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ، وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ اِخْتَلَفَا بِالْأَبْوَاءِ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ. وَقَالَ الْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ لَا يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ. قَالَ فَأَرْسَلَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ إِلَى أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ بَيْنَ الْقَرْنَيْنِ وَهُوَ يُسْتَرُ بِثَوْبٍ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ فَقُلْتُ: أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حُنَيْنٍ. أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ أَسْأَلُكَ: كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ؟ قَالَ، فَوَضَعَ أَبُو أَيُّوبَ يَدَهُ عَلَى الثَّوْبِ فَطَأَطَأَهُ حَتَّى بَدَأَ لِي رَأْسُهُ، ثُمَّ قَالَ لِإِنْسَانٍ يَصُبُّ عَلَيْهِ: " اَصْبُبْ. فَصَبَّ عَلَى رَأْسِهِ. ثُمَّ حَرَّكَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ، فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ " 1360

23529 - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُنَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: اِخْتَلَفَ الْمِسْوَرُ، وَابْنُ عَبَّاسٍ وَقَالَ مَرَّةً: امْتَرَى فِي الْمُحْرِمِ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ الْمَاءَ قَالَ: فَأَرْسَلُوا إِلَى أَبِي أَيُّوبَ كَيْفَ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ؟ فَقَالَ: " هَكَذَا مُقْبِلًا وَمُدْبِرًا " وَصَفَهُ سُفْيَانُ 1361

2934 - حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُنَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ، وَالْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ، اِخْتَلَفَا بِالْأَبْوَاءِ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ: يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ، وَقَالَ الْمِسْوَرُ: لَا يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ، فَأَرْسَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ إِلَى أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ أَسْأَلُهُ عَنْ ذَلِكَ، فَوَجَدْتُهُ

¹³⁶⁰ Imam Mâlik, *Muvatta'*, I, 323.

¹³⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XXXVIII, 510.

يَغْتَسِلُ بَيْنَ الْقَرْنَيْنِ، وَهُوَ يَسْتَتِرُ بِثَوْبٍ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا قُلْتُ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حُنَيْنٍ أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ أَسْأَلُكَ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ، قَالَ: فَوَضَعَ أَبُو أَيُّوبُ يَدَهُ عَلَى الثَّوْبِ فَطَاطَاهُ، حَتَّى بَدَا لِي رَأْسُهُ، ثُمَّ قَالَ: لِإِنْسَانٍ يَصُبُّ عَلَيْهِ: اصْبُبْ " فَصَبَّ عَلَى رَأْسِهِ، ثُمَّ حَرَّكَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ، فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَذْبَرَ، ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ" ¹³⁶²

1840 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُنَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ، وَالْمِسْوَرُ بْنُ مَخْرَمَةَ، اخْتَلَفَا بِالْأَبْوَاءِ فَقَالَ: ابْنُ عَبَّاسٍ يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ وَقَالَ الْمِسْوَرُ: لَا يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ فَأَرْسَلَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ، إِلَى أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ، فَوَجَدَهُ يَغْتَسِلُ بَيْنَ الْقَرْنَيْنِ وَهُوَ يُسْتَتِرُ بِثَوْبٍ، قَالَ: فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، قَالَ: مَنْ هَذَا قُلْتُ: أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حُنَيْنٍ، أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ أَسْأَلُكَ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ؟ قَالَ: فَوَضَعَ أَبُو أَيُّوبَ يَدَهُ عَلَى الثَّوْبِ فَطَاطَاهُ حَتَّى بَدَا لِي رَأْسُهُ، ثُمَّ قَالَ: لِإِنْسَانٍ يَصُبُّ عَلَيْهِ اصْبُبْ [ص: 169]، قَالَ: " فَصَبَّ عَلَى رَأْسِهِ، ثُمَّ حَرَّكَ أَبُو أَيُّوبَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَذْبَرَ، ثُمَّ قَالَ: «هَكَذَا رَأَيْتُهُ يَفْعَلُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»" ¹³⁶³

2665 - أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُنَيْنٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، وَالْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ، أَنَّهُمَا اخْتَلَفَا بِالْأَبْوَاءِ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَغْسِلُ الْمُحْرِمُ رَأْسَهُ، وَقَالَ الْمِسْوَرُ: لَا يَغْسِلُ رَأْسَهُ، فَأَرْسَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ إِلَى أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ أَسْأَلُهُ عَنْ ذَلِكَ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ بَيْنَ قَرْنَيْ الْبُتْرِ، وَهُوَ مُسْتَتِرٌ بِثَوْبٍ، فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، وَقُلْتُ: أَرْسَلَنِي إِلَيْكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ أَسْأَلُكَ، كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ؟ فَوَضَعَ أَبُو أَيُّوبَ يَدَهُ عَلَى الثَّوْبِ فَطَاطَاهُ حَتَّى بَدَا رَأْسُهُ، ثُمَّ قَالَ لِإِنْسَانٍ: يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ، ثُمَّ حَرَّكَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ، فَأَقْبَلَ بِهِمَا، وَأَذْبَرَ "، وَقَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ ¹³⁶⁴

وَاتَّفَقَ الْعُلَمَاءُ عَلَى جَوَازِ غَسْلِ الْمُحْرِمِ رَأْسَهُ وَجَسَدَهُ مِنَ الْجَنَابَةِ بَلْ هُوَ وَاجِبٌ عَلَيْهِ وَأَمَّا غَسْلُهُ تَبَرُّدًا فَمَذْهَبُهَا وَمَذْهَبُ الْجُمْهُورِ جَوَازُهُ بِلاَ كَرَاهَةٍ وَيَجُوزُ عِنْدَنَا غَسْلُ رَأْسِهِ بِالسِّدْرِ وَالْحَطْمِيِّ بَحِثْ لَا يَنْتَفِ شَعْرًا فَلَا فِدْيَةَ عَلَيْهِ مَا لَمْ يَنْتَفِ شَعْرًا وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَمَالِكٌ هُوَ حَرَامٌ مُوجِبٌ لِلْفِدْيَةِ ¹³⁶⁵

" ولا يغسل رأسه ولا لحيته بالخطمي " لأنه نوع طيب ولأنه يقتل هوام الرأس. ¹³⁶⁶

¹³⁶² Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 978.

¹³⁶³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 168.

¹³⁶⁴ Nesâî, *Sünen*, 5, 128.

¹³⁶⁵ İmam Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, VIII, 126.

¹³⁶⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 137.

2.17. İhrâmının Sıcaktan Korunmak İçin Gölgelemesinde Bir Sakınca Yoktur

٢٦٢٥ - عن أم الحصين ، قالت : حججنا مع رسول الله ﷺ حجة الوداع ، فرأيت أسامة وبلالا ، وأحدهما أخذ بخطام ناقة النبي ﷺ ، والآخر رافع ثوبه يستره من الحر ، حتى رمى جمرة العقبة ، وفي رواية : والآخر رافع ثوبه على رأس النبي ﷺ يظلمه من الشمس

27259 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنْيَسَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَصِينِ، عَنْ أُمِّ الْحَصِينِ جَدَّتِهِ قَالَتْ (2) : " حَجَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ فَرَأَيْتُ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَبِلَالَاً وَأَحَدُهُمَا آخِذٌ بِخَطَامِ نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْآخَرُ رَافِعٌ ثَوْبَهُ يَسْتُرُهُ مِنَ الْحَرِّ حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ " 1367

312 - (1298) وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنْيَسَةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ الْحَصِينِ، عَنْ أُمِّ الْحَصِينِ، جَدَّتِهِ قَالَتْ : «حَجَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ، فَرَأَيْتُ أُسَامَةَ وَبِلَالَاً، وَأَحَدُهُمَا آخِذٌ بِخَطَامِ نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْآخَرُ رَافِعٌ ثَوْبَهُ يَسْتُرُهُ مِنَ الْحَرِّ، حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ» قَالَ مُسْلِمٌ: وَاسْمُ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ خَالِدُ بْنُ أَبِي يَزِيدَ وَهُوَ خَالُ مُحَمَّدِ بْنِ سَلَمَةَ رَوَى عَنْهُ وَكَيْعٌ وَحَجَّاجُ الْأَعْمُورِ 1368

٢٦٢٦ - عن جابر في حديث طويل : فلما كان يوم التروية توجهوا إلى منى ، فأهلوا بالحج ، وركب رسول الله ﷺ ، فصلى بها الظهر ، والعصر ، والمغرب ، والعشاء والفجر ، ثم مكث قليلا حتى طلعت الشمس ، وأمر بقبة من شعر ، فضربت له بنمرة فسار حتى أتى عرفة ، فوجد القبة قد ضربت له بنمرة ، فنزل بها

فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّزْوِيَةِ تَوَجَّهُوا إِلَى مَنًى، فَأَهْلُوا بِالْحَجِّ، وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِهَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، وَأَمَرَ بِقُبَّةٍ مِنْ شَعَرٍ تُضْرَبُ لَهُ بِنَمْرَةٍ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَشْكُ فُرَيْشٌ إِلَّا أَنَّهُ وَقِفٌ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، كَمَا كَانَتْ فُرَيْشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمْرَةٍ، فَنَزَلَ بِهَا 1369

¹³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLV, 233.

¹³⁶⁸ Müslim, *Sahih*, 2, 944.

¹³⁶⁹ Müslim, *Sahih*, 2, 886.

فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّزْوِيَةِ وَوَجَّهُوا إِلَى مَنَى أَهْلُوا بِالْحَجِّ، فَركبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِمِنَى الطُّهْرِ وَالْعَصْرِ [ص: 185] وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالصُّبْحَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَأَمَرَ بِقَبَّةٍ لَهُ مِنْ شَعْرِ فَضَرِبَتْ بِبَمْرَةٍ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَشْكُ فُرَيْشُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ بِالْمُزْدَلِفَةِ، كَمَا كَانَتْ فُرَيْشُ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَوَجَدَ الْقَبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِبَمْرَةٍ، فَنَزَلَ بِهَا¹³⁷⁰

III. MEKKE'DE YAPILACAK OLAN HACC MENÂSİKİ

3.1. Mekke-i Mükerreme'ye Giriş ve Hemen Sonrasında Yapılacak Olanlar

٢٦٢٧ - عن عائشة رضي الله تعالى عنها : أن النبي ﷺ أول شيء بدأ به حين قدم مكة أنه توضأ ثم طاف بالبيت

1614 - حَدَّثَنَا أَصْبَغُ، عَنِ ابْنِ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عُمَرُو، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، ذَكَرْتُ لِعُرْوَةَ قَالَ: فَأَخْبَرْتَنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: «أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ - حِينَ قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ تَوَضَّأَ، ثُمَّ طَافَ»، ثُمَّ لَمْ تَكُنْ عُمَرَةَ. ثُمَّ حَجَّ أَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: مِثْلَهُ، ثُمَّ حَجَّجْتُ مَعَ أَبِي الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَوَّلُ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ الطَّوْفُ، ثُمَّ رَأَيْتُ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارَ يَفْعَلُونَهُ، وَقَدْ أَخْبَرْتَنِي أُمِّي: أَنَّهَا أَهَلَّتْ هِيَ، وَأُحْتِثَا، وَالزُّبَيْرُ، وَفُلَانٌ وَفُلَانٌ، بِعُمَرَةَ، فَلَمَّا مَسَحُوا الرُّكْنَ حَلُّوا¹³⁷¹

190 (1235) فَذَكَرَ حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتَنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: «أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ، ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ حَجَّ» أَبُو بَكْرٍ فَكَانَ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ لَمْ يَكُنْ غَيْرُهُ¹³⁷²

٢٦٢٨ - عن جابر أن النبي ﷺ لما قدم مكة دخل المسجد ، فاستلم الحجر ثم مضى .

150 - (1218) وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ، ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ، فَرَمَلَ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا»¹³⁷³

¹³⁷⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 182.

¹³⁷¹ Buhârî, *Sahih*, 2, 152.

¹³⁷² Müslim, *Sahih*, 2, 906.

٢٦٣٠ - عن سعيد بن المسيب، عن عمر رضي الله عنهما: أن النبي ﷺ قال له: «يا عمر! إنك رجل قوى، لا تراحم على الحجر فتؤذي الضعيف، إن وجدت خلوة فاستلمه، وإلا فاستقبله وكبر واهلل

190 - حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي يَغْفُورٍ الْعَبْدِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ شَيْخًا مَكَّةَ فِي إِمَارَةِ الْحَجَّاجِ يُحَدِّثُ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: " يَا عُمَرُ، إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ، لَا تَرَاحِمُ عَلَى الْحَجَرِ فَتُؤْذِي الضَّعِيفَ، إِنْ وَجَدْتَ خُلُوةً فَاسْتَلِمْهُ، وَإِلَّا فَاسْتَقْبِلْهُ فَهَلِّلْ وَكَبِّرْ ".¹³⁷⁴

9261 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ ، ثنا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ بْنِ هَانِيٍّ ، ثنا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْخَنْظَلِيُّ إِمْلَاءً فِي مَسْجِدِ رَجَاءِ بْنِ مُعَاذٍ ، أَنبَأَ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، ثنا مَفْضَلُ بْنُ صَالِحٍ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَا عُمَرُ إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ لَا تُؤْذِي الضَّعِيفَ إِذْ أَرَدْتَ اسْتِلَامَ الْحَجَرِ ، فَإِنْ خَلَا لَكَ فَاسْتَلِمْهُ وَإِلَّا فَاسْتَقْبِلْهُ وَكَبِّرْ " ¹³⁷⁵

3.2. Hacer-i Esved'i İstilam Ederken Okunacak Dualar ve Selamlama Âdabı

٢٦٣١ - عن ابن عمر : أنه كان إذا استلم الحجر قال : بسم الله والله أكبر

9250 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ ، أَنبَأَ أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ جَعْفَرٍ بْنُ حَمْدَانَ ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ ، يَعْنِي ابْنَ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ ، حَدَّثَنِي أَبِي ، حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ يَعْنِي ابْنَ غُلَيْثَةَ ، عَنْ نَافِعٍ ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ قَالَ: " ثُمَّ يَدْخُلُ مَكَّةَ ضَحَى فَيَأْتِي الْبَيْتَ فَيَسْتَلِمُ الْحَجَرَ وَيَقُولُ: بِاسْمِ اللَّهِ وَاللَّهِ أَكْبَرُ " ¹³⁷⁶

٢٦٣٢ - وعنه : أنه كان إذا أراد أن يستلم يقول : اللهم إيماناً بك ، وتصديقاً بكتابك، واتباعاً لسنة نبيك ، ثم يصلي على النبي ﷺ ، ثم يستلمه

¹³⁷³ Muslim, *Sahih*, 2, 893.

¹³⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I, 321.

¹³⁷⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 130.

¹³⁷⁶ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 128.

9252 - وَرَوَى مِنْ وَجْهِ آخَرَ ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ ، عَنِ الْحَارِثِ ، عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِذَا اسْتَلَمَ الْحَجَرَ : " اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ ، وَتَصَدِيقًا بِكِتَابِكَ ، وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " أَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ بْنِ قَتَادَةَ ، أَنبَأَ أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ السَّرَّاجُ ، ثنا مُطَيَّنٌ ، ثنا أَبُو بَلَالٍ الْأَشْعَرِيُّ ، ثنا شَرِيكٌ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ : وَحَدَّثَنَا مُطَيَّنٌ ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ الشَّافِعِيُّ ، ثنا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ عَنْ أَبِي الْغَمَّسِ ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ ، عَنِ الْحَارِثِ ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِذَلِكَ ¹³⁷⁷

٢٦٣٣ - ورواه البيهقي والطبراني في « الأوسط والدعاء » عن الحارث الأعور ، عن علي : أنه كان إذا مر بالحجر الأسود فرأى عليه زحاما استقبله وكبر ثم قال : اللهم إيمانًا بك ، وتصديقًا بكتابك ، واتباعًا لسنة نبيك

9251 - وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ ، أَنبَأَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ ، ثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ ، ثنا أَبُو دَاوُدَ ، ثنا الْمَسْعُودِيُّ ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ ، عَنِ الْحَارِثِ ، عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ كَانَ إِذَا مَرَّ بِالْحَجَرِ الْأَسْوَدِ فَرَأَى عَلَيْهِ زَحَامًا اسْتَقْبَلَهُ وَكَبَّرَ وَقَالَ : " اللَّهُمَّ تَصَدِيقًا بِكِتَابِكَ وَسُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " ¹³⁷⁸

٢٦٣٤ - عن ابن أبي نجیح ، قال : أخبرت أن بعض أصحاب النبي ﷺ قال : يا رسول الله ! كيف نقول إذا استلمنا ؟ قال : « قولوا : بسم الله والله أكبر ، إيمانًا بالله وتصديقًا لما جاء به محمد »

أَخْبَرَنَا سَعِيدٌ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرْتُ « أَنَّ بَعْضَ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ نَقُولُ إِذَا اسْتَلَمْنَا الْحَجَرَ ؟ قَالَ قُولُوا بِاسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ إِيْمَانًا بِاللَّهِ وَتَصَدِيقًا بِمَا جَاءَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - » ¹³⁷⁹

248 - (1270) وَحَدَّثَنِي حَزْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ ، وَعَمَرُو ، ح وَحَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ ، حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ ، عَنْ سَالِمٍ ، أَنَّ أَبَاهُ ، حَدَّثَهُ قَالَ : قَبْلَ عَمْرِو بْنِ الْخَطَّابِ الْحَجَرِ ، ثُمَّ قَالَ : « أَمَّ وَاللَّهِ ، لَقَدْ عَلِمْتُ أَنَّكَ حَجَرٌ ، وَلَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْبَلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ » زَادَ هَارُونُ فِي رِوَايَتِهِ : قَالَ عَمَرُو : وَحَدَّثَنِي بِمِثْلِهَا زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ ، عَنْ أَبِيهِ أَسْلَمَ ¹³⁸⁰

¹³⁷⁷ Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, V, 128.

¹³⁷⁸ Beyhakî, a.g.e, V, 128.

¹³⁷⁹ Şafîi, el-Ümm, II, 186.

¹³⁸⁰ Müslim, Sahîh, 2, 925.

2937 - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَنْبَأَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، وَجَرِيرٌ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَابِسِ بْنِ رِبِيعَةَ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ جَاءَ إِلَى الْحَجَرِ فَقَالَ: «إِنِّي لِأَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ، وَلَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْبَلُكَ، مَا قَبَّلْتُكَ» ثُمَّ دَنَا مِنْهُ، فَقَبَّلَهُ¹³⁸¹

3.3. Hacer-i Esved'i İstilam Ederken Elleri Kaldırmak Gerektiği ve İstilam Edilen Rükünlerin Hangileri Olduğu

٢٦٣٥ - عن إبراهيم النخعي ، قال : ترفع الأيدي في سبع مواطن : في افتتاح الصلاة وفي التكبير للقنوت في الوتر ، وفي العيدين ، وعند استلام الحجر ، وعلى الصفا والمروة ، وبجمع وعرفات ، وعند المقيمين وعند الجمرتين

3825 - مَا حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ شُعَيْبٍ بْنُ سُلَيْمَانَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ أَبِي يُوسُفَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ مُصَرِّفٍ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ قَالَ: " تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ: فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ، وَفِي التَّكْبِيرِ لِلْقُنُوتِ فِي الْوُتْرِ ، وَفِي الْعِيدَيْنِ ، وَعِنْدَ اسْتِلَامِ الْحَجَرِ ، وَعَلَى الصَّافَا وَالْمَرْوَةِ ، وَبِجَمْعِ وَعُرَفَاتٍ ، وَعِنْدَ الْمَقَامَيْنِ عِنْدَ الْجُمُرَتَيْنِ " قَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ: فَأَمَّا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ فِي الْعِيدَيْنِ ، وَفِي الْوُتْرِ ، وَعِنْدَ اسْتِلَامِ الْحَجَرِ ، فَيَجْعَلُ ظَهْرَ كَفِّهِ إِلَى وَجْهِهِ ، وَأَمَّا فِي الثَّلَاثِ الْآخِرِ ، فَيَسْتَقْبِلُ بِبَاطِنِ كَفِّهِ وَجْهَهُ فَأَمَّا مَا ذَكَرْنَا فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ، فَقَدْ اتَّفَقَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى ذَلِكَ جَمِيعًا وَأَمَّا التَّكْبِيرَةُ فِي الْقُنُوتِ فِي الْوُتْرِ ، فَإِنَّهَا تَكْبِيرَةٌ زَائِدَةٌ فِي تِلْكَ الصَّلَاةِ ، وَقَدْ أَجْمَعَ الَّذِينَ يَقْنُتُونَ قَبْلَ الرُّكُوعِ عَلَى الرَّفْعِ مَعَهَا فَالْتِظَرُّ عَلَى ذَلِكَ ، أَنْ يَكُونَ كَذَلِكَ كُلُّ تَكْبِيرَةٍ زَائِدَةٍ فِي كُلِّ صَلَاةٍ ، فَتَكْبِيرُ الْعِيدَيْنِ الزَّائِدَةُ فِيهَا عَلَى سَائِرِ الصَّلَاةِ ، كَذَلِكَ أَيْضًا وَأَمَّا عِنْدَ اسْتِلَامِ الْحَجَرِ ، فَإِنَّ ذَلِكَ جُعِلَ تَكْبِيرًا يُفْتَتَحُ بِهِ الطَّوَافُ ، كَمَا يُفْتَتَحُ بِالتَّكْبِيرِ الصَّلَاةُ وَأَمَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيْضًا¹³⁸²

٢٦٣٦ - عن ابن عمر ، قال : لم أر النبي ﷺ يمس من الأركان إلا اليمانيين

5851 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جُرَيْجٍ: أَنَّهُ قَالَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: رَأَيْتُكَ تَصْنَعُ أَرْبَعًا لَمْ أَرِ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِكَ يَصْنَعُهَا، قَالَ: مَا هِيَ يَا ابْنَ جُرَيْجٍ؟ قَالَ: رَأَيْتُكَ لَا تَمْسُ مِنَ الْأَرْكَانِ إِلَّا الْيَمَانَيْنِ، وَرَأَيْتُكَ تَلْبَسُ التَّعَالَ السَّبْتِيَّةَ، وَرَأَيْتُكَ تَصْبُغُ بِالصُّفْرَةِ، وَرَأَيْتُكَ إِذَا

¹³⁸¹ Nesâî, Sünen, 5, 227.

¹³⁸² Tahâvî, Şerhu Me'âni'l-Âsâr, II, 178.

كُنْتُ بِمَكَّةَ، أَهْلَ النَّاسِ إِذَا رَأَوْا الْهَيْلَالَ، وَلَمْ تُهَلَّ أَنْتَ حَتَّى كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: «أَمَّا الْأَرْكَانُ: " فَإِنِّي لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمَسُّ إِلَّا الْيَمَانَيْنِ،¹³⁸³

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: «أَمَّا الْأَرْكَانُ، فَإِنِّي لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمَسُّ إِلَّا الْيَمَانَيْنِ¹³⁸⁴

عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ: «أَمَّا الْأَرْكَانُ فَإِنِّي لَمْ أَرِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمَسُّ إِلَّا الْيَمَانَيْنِ¹³⁸⁵

٢٦٣٧ - عن نافع ، قال : رأيت ابن عمر استلم الحجر بيده ، ثم قبل يده ، وقال :
ما تركته منذ رأيت رسول الله ﷺ يفعله

1606 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «مَا تَرَكْتُ اسْتِلَامَ هَذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ فِي شِدَّةٍ وَلَا رَخَاءٍ، مُنْذُ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَلِمُهُمَا»، قُلْتُ لِنَافِعٍ: أَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَمْشِي بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ؟ قَالَ: «إِنَّمَا كَانَ يَمْشِي لِيَكُونَ أَيْسَرَ لاسْتِلَامِهِ»¹³⁸⁶

246 - (1268) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَابْنُ نُمَيْرٍ جَمِيعًا عَنْ أَبِي خَالِدٍ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: " رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بِيَدِهِ، ثُمَّ قَبَلَ يَدَهُ، وَقَالَ: مَا تَرَكْتُهُ مُنْذُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ " ¹³⁸⁷

٢٦٣٨ - عن أبي الطفيل عامر بن واثلة قال : رأيت رسول الله ﷺ يطوف بالبيت ،
ويستلم بمحجن معه ويقبل المحجن

257 - (1275) وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا مَعْرُوفُ بْنُ خَرِّوْدَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الطُّفَيْلِ، يَقُولُ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ، وَيَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِخْجَنِ مَعَهُ وَيَقْبَلُ الْمِخْجَنَ»¹³⁸⁸

¹³⁸³ Buhârî, *Sahîh*, 7, 153.

¹³⁸⁴ Muslim, *Sahîh*, 2, 844.

¹³⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 150.

¹³⁸⁶ Buhârî, *Sahîh*, 2, 151.

¹³⁸⁷ Muslim, *Sahîh*, 2, 924.

¹³⁸⁸ Muslim, *a.g.e*, 2, 927.

٢٦٣٩ - عن ابن عباس ، قال : طاف النبي ﷺ في حجة الوداع على بعير يستلم الركن بمحجن ، متفق عليه ، وفي لفظ : طاف رسول الله ﷺ على بعير ، كلما أتى على الركن أشار إليه بشيء في يده وكبر

1607 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، وَيَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى بَعِيرٍ، يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِخْجَنٍ»¹³⁸⁹

253 - (1272) حَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ، وَحَزْمَةُ بْنُ يَحْيَى، قَالَا: أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «طَافَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى بَعِيرٍ، يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِخْجَنٍ»¹³⁹⁰

2378 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، حَدَّثَنِي خَالِدُ الْحَدَّاءُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " طَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَعِيرِهِ، فَكُلَّمَا أَتَى عَلَى الرُّكْنِ، أَشَارَ إِلَيْهِ وَكَبَّرَ " ¹³⁹¹

890-سَعِيدُ بْنُ سَالِمٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ، عَنْ مُنْبُودٍ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ: -عَنْ أُمِّهِ أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَدَخَلَتْ عَلَيْهَا مَوْلَاةٌ لَهَا، فَقَامَتْ لَهَا، يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ: طُفْتُ بِالْبَيْتِ سَبْعًا، وَاسْتَلَمْتُ الرُّكْنَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، فَقَالَتْ لَهَا عَائِشَةُ: لَا آجُرُكَ اللَّهُ، لَا آجُرُكَ اللَّهُ، تُدَافِعِينَ الرِّجَالَ، أَلَا كَبَّرْتَ اللَّهَ وَمَرَرْتَ¹³⁹²

1613 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا خَالِدُ الْحَدَّاءُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ عَلَى بَعِيرٍ، كُلَّمَا أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ كَانَ عِنْدَهُ وَكَبَّرَ»¹³⁹³

257 - (1275) وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا مَعْرُوفُ بْنُ خَرِثُودَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا الطُّفَيْلِ، يَقُولُ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ، وَيَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِخْجَنٍ مَعَهُ وَيَقْبَلُ الْمِخْجَنَ»¹³⁹⁴

¹³⁸⁹ Buhârî, a.g.e, 2, 151.

¹³⁹⁰ Muslim, a.g.e, 2, 926.

¹³⁹¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 208.

¹³⁹² Şâfiî Müsned, I, 345.

¹³⁹³ Buhârî, Sahîh, 2, 152.

¹³⁹⁴ Muslim, Sahîh, 2, 927.

3.4. Kudûm¹³⁹⁵ Tavafı, Tavaflarda Remel¹³⁹⁶ ve İztiba¹³⁹⁷ Yapmak

٢٦٤٠- عن جابر : أن رسول الله ﷺ لما قدم مكة بدأ الحج بالحجر فاستلمه ، ثم

أخذ عن يمينه ، فرمل ثلاثة أشواط ومشى أربع

150 - (1218) وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ، ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ، فَرَمَلَ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا»¹³⁹⁸

٢٦٤١- عن ابن عمر: أن النبي ﷺ كان إذا طاف بالبيت الطواف الأول خب ثلاثا،

ومشى أربعاً ، وفي رواية : إذا طاف في الحج والعمرة أول ما يقدم فإنه يسعى ثلاثة أطواف بالبيت ويمشى أربعة

1617 - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ الطَّوْفَ الْأَوَّلَ، يَخْبُ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ، وَيَمْشِي أَرْبَعَةً، وَأَنَّهُ كَانَ يَسْعَى بَطْنَ الْمَسِيلِ، إِذَا طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ»¹³⁹⁹

230 - (1261) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ، ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ مُنِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ الطَّوْفَ الْأَوَّلَ، خَبَّ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا، وَكَانَ يَسْعَى بَطْنَ الْمَسِيلِ إِذَا طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ» وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَفْعَلُ ذَلِكَ
1400,,

¹³⁹⁵ Kudûm Tavafı: Mekke dışından gelenlerin Mekke'ye vardıklarında yaptıkları ilk Tavaftır.

¹³⁹⁶ Remel: Tavafin ilk üç şavtında adımları kısaltarak, omuzları silkerek çalımli yürümek.

¹³⁹⁷ İztiba: İhramlı iken omuza alınan örtünün (rida) bir ucunun sağ koltuğun altına alarak sol omuz üzerine atmak.

¹³⁹⁸ Müslim, *Sahîh*, 2, 893.

¹³⁹⁹ Buhârî, *Sahîh*, 2, 152.

¹⁴⁰⁰ Müslim, *Sahîh*, 2, 920.

1616 - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ أَنَسٌ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا طَافَ فِي الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، أَوَّلَ مَا يَقْدُمُ سَعَى ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ، وَمَشَى أَرْبَعَةً، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ يَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ»¹⁴⁰¹

231 - (1261) وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ، حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ يَعْنَى ابْنَ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا طَافَ فِي الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، أَوَّلَ مَا يَقْدُمُ، فَإِنَّهُ يَسْعَى ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ يَمْشِي أَرْبَعَةً، ثُمَّ يُصَلِّي سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ يَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ»¹⁴⁰²

٢٦٤٢ - عن ابن عباس : أن رسول الله ﷺ وأصحابه اعتمروا من جعرانة ، فرملوا بالبيت، وجعلوا أردبتهم تحت آبائهم ، ثم قذفوها على عواتقهم اليسرى

2792 - حَدَّثَنَا سُرَيْجٌ، وَيُونُسُ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ "اعْتَمَرُوا مِنْ جِعْرَانَةَ، فَاصْطَبَعُوا أَرْدِيَّتَهُمْ تَحْتَ آبَائِهِمْ" حَدَّثَنَا يُونُسُ: "جَعَلُوا أَرْدِيَّتَهُمْ" قَالَ يُونُسُ: "وَقَذَفُوهَا عَلَى عَوَاتِقِهِمُ الْيُسْرَى"¹⁴⁰³

1884 - حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ مُوسَى، حَدَّثَنَا حَمَّادُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ «اعْتَمَرُوا مِنَ الْجِعْرَانَةِ فَرَمَلُوا بِالْبَيْتِ وَجَعَلُوا أَرْدِيَّتَهُمْ تَحْتَ آبَائِهِمْ قَدْ قَذَفُوهَا عَلَى عَوَاتِقِهِمُ الْيُسْرَى»¹⁴⁰⁴

1970 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي عَلَى رَاحِلَتِهِ يَوْمَ النَّحْرِ يَقُولُ: «لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ، فَإِنِّي لَا أَدْرِي لَعَلِّي لَا أَحُجُّ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ»¹⁴⁰⁵

1602 - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ هُوَ ابْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ، فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: إِنَّهُ يَقْدُمُ عَلَيْكُمْ وَقَدْ

¹⁴⁰¹ Buhârî, a.g.e, 2, 152.

¹⁴⁰² Muslim, a.g.e, 2, 920.

¹⁴⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 12.

¹⁴⁰⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 177.

¹⁴⁰⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 201.

وَهَنَّهُمْ حُمَى يَثْرِبَ، فَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ الثَّلَاثَةَ، وَأَنْ يَمْشُوا مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ، وَلَمْ يَمْنَعُهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِنْبَاءَ عَلَيْهِمْ»¹⁴⁰⁶

317 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ: فِيهِمُ الرَّمْلَانُ الْآنَ، وَالْكَشْفُ عَنِ الْمَنَاقِبِ، وَقَدْ أَطَّأَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ، وَنَفَى الْكُفْرَ وَأَهْلَهُ، وَمَعَ ذَلِكَ لَا نَدْعُ شَيْئًا كُنَّا نَفْعَلُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹⁴⁰⁷

2952 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ، يَقُولُ: «فِيهِمُ الرَّمْلَانُ الْآنَ؟ وَقَدْ أَطَّأَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ، وَنَفَى الْكُفْرَ وَأَهْلَهُ، وَابْتِغَى اللَّهُ، مَا نَدْعُ شَيْئًا، كُنَّا نَفْعَلُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁴⁰⁸

1887 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، يَقُولُ: «فِيهِمُ [ص: 179] الرَّمْلَانُ الْيَوْمَ وَالْكَشْفُ عَنِ الْمَنَاقِبِ وَقَدْ أَطَّأَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ، وَنَفَى الْكُفْرَ وَأَهْلَهُ مَعَ ذَلِكَ لَا نَدْعُ شَيْئًا كُنَّا نَفْعَلُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁴⁰⁹

3.5. Tavaf'ı Hatim'in¹⁴¹⁰ (Hicr-i İsmâil) Dışından Yapmak

٢٦٤٣ - عن عائشة رضي الله عنها، قالت: سألت النبي ﷺ عن الحجر آمن البيت هو؟ قال: نعم، قلت: فما لهم لم يدخلوه في البيت؟ قال: «إن قومك قصرت بهم النفقة، ولولا أن قومك حديث عهد بالجاهلية فأخاف أن تنكر قلوبهم لنظرت أن أدخل الحجر البيت

7243 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، حَدَّثَنَا أَشْعَثُ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْبَيْتِ هُوَ؟ قَالَ: «نَعَمْ»، قُلْتُ: فَمَا لَهُمْ لَمْ يُدْخِلُوهُ فِي الْبَيْتِ؟ قَالَ: «إِنَّ قَوْمَكَ قَصَّرَتْ بِهِمُ النَّفَقَةُ»، قُلْتُ: فَمَا شَأْنُ بَابِهِ مُرْتَفَعًا، قَالَ: «فَعَلَ ذَلِكَ قَوْمُكَ لِيُدْخِلُوا مَنْ شَاءُوا، وَيَمْنَعُوا مَنْ شَاءُوا، وَلَوْلَا أَنَّ قَوْمَكَ حَدِيثٌ عَهْدُهُمْ بِالْجَاهِلِيَّةِ فَأَخَافُ أَنْ تُنْكَرَ قُلُوبُهُمْ، أَنْ أُدْخَلَ الْجَدْرَ فِي الْبَيْتِ، وَأَنْ أَلْصَقَ بَابَهُ فِي الْأَرْضِ»¹⁴¹¹

¹⁴⁰⁶ Buhârî, *Sahîh*, 2, 150.

¹⁴⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 405.

¹⁴⁰⁸ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 984.

¹⁴⁰⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 178.

¹⁴¹⁰ Hatim: Kâ'be'nin yanibaşında yarım dâire biçiminde çevrili olan kısım.

¹⁴¹¹ Buhârî, *Sahîh*, 9, 86.

405 - (1333) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، حَدَّثَنَا أَشْعَثُ بْنُ أَبِي الشَّعَثَاءِ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْجَدْرِ أَمِنَ الْبَيْتَ هُوَ؟ قَالَ: «نَعَمْ»، قُلْتُ: فَلِمَ لَمْ يَدْخُلُوهُ فِي الْبَيْتِ؟ قَالَ: «إِنَّ قَوْمَكَ قَصَرَتْ بِهِمُ النَّفَقَةُ»، قُلْتُ: فَمَا شَأْنُ بَابِهِ مُرْتَفَعًا؟ قَالَ: «فَعَلَ ذَلِكَ قَوْمُكَ لِيَدْخُلُوا مِنْ شَاءُوا، وَيَمْنَعُوا مَنْ شَاءُوا، وَلَوْلَا أَنَّ قَوْمَكَ حَدِيثُ عَهْدِهِمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَخَافُ أَنْ تُنْكِرَ قُلُوبُهُمْ، لَنَظَرْتُ أَنْ أُدْخِلَ الْجَدْرَ فِي الْبَيْتِ، وَأَنْ أُلْزِقَ بَابَهُ بِالْأَرْضِ»¹⁴¹²

1584 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، حَدَّثَنَا أَشْعَثُ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْجَدْرِ أَمِنَ الْبَيْتَ هُوَ؟ قَالَ: «نَعَمْ» قُلْتُ: فَمَا هُمْ لَمْ يَدْخُلُوهُ فِي الْبَيْتِ؟ قَالَ: «إِنَّ قَوْمَكَ قَصَرَتْ بِهِمُ النَّفَقَةُ» قُلْتُ: فَمَا شَأْنُ بَابِهِ مُرْتَفَعًا؟ قَالَ: «فَعَلَ ذَلِكَ قَوْمُكَ، لِيَدْخُلُوا مَنْ شَاءُوا وَيَمْنَعُوا مَنْ شَاءُوا، وَلَوْلَا أَنَّ قَوْمَكَ حَدِيثُ عَهْدِهِمْ بِالْجَاهِلِيَّةِ، فَأَخَافُ أَنْ تُنْكِرَ قُلُوبُهُمْ، أَنْ أُدْخِلَ الْجَدْرَ فِي الْبَيْتِ، وَأَنْ أُلْصِقَ بَابَهُ بِالْأَرْضِ»¹⁴¹³

٢٦٤٤ - عن ابن عباس ، قال : الحجر من البيت ؛ لأن رسول الله ﷺ طاف بالبيت من ورائه ، قال الله تعالى : ﴿ وَلِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴾

1688 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ إِسْحَاقَ الْفَقِيه، أَنَبَأَ بِشَرِّ بْنِ مُوسَى، ثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، ثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حُجَيْرٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «الْحَجَرُ مِنَ الْبَيْتِ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ بِالْبَيْتِ مِنْ وَرَائِهِ»، قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: {وَلِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ} [الحج: 29] «هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ الْإِسْنَادُ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ هَكَذَا»¹⁴¹⁴

3.6. Tavaf'ın Her Şavt'ında Hacer'i Esved'i ve Rük-n-i Yemânî'yi İstilam Etmek

٢٦٤٥ - عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : طاف النبي ﷺ بالبيت على بعير ، كلما أتى الركن أشار إليه بشيء كان عنده وكبر

¹⁴¹² Muslim, *Sahîh*, 2, 973.

¹⁴¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 45.

¹⁴¹⁴ Hâkim, *Müstedrek*, I, 630.

1613 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا خَالِدُ الْحَدَّاءُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَيْتِ عَلَى بَعِيرٍ، كُلَّمَا أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ كَانَ عِنْدَهُ وَكَبَّرَ»¹⁴¹⁵

٢٦٤٦ - عن ابن عمر رضي الله عنهما ، أن النبي ﷺ كان إذا طاف بالبيت مسح ،
أو قال : استلم الحجر والركن في كل طواف

1676 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ بَطَّةَ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ زَكْرِيَّا، ثنا بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ الْعَسْكَرِيُّ، ثنا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الْعَزِيزِ بْنَ أَبِي رَوَّادٍ، يُحَدِّثُ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، " أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ مَسَحَ - أَوْ قَالَ: اسْتَلَمَ - الْحَجَرَ وَالرُّكْنَ فِي كُلِّ طَوَافٍ «هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ الْإِسْنَادِ، وَلَمْ يُجَرِّجْهُ»¹⁴¹⁶

1607 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، وَيَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «طَافَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى بَعِيرٍ، يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِخْجَنِ»، تَابَعَهُ الدَّرَاوَرْدِيُّ، عَنْ ابْنِ أَخِي الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَمِّهِ¹⁴¹⁷

246 - (1268) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَابْنُ مُنِيرٍ جَمِيعًا عَنْ أَبِي خَالِدٍ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، قَالَ: " رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَسْتَلِمُ الْحَجَرَ بِيَدِهِ، ثُمَّ قَبَّلَ يَدَهُ، وَقَالَ: مَا تَرَكْتُهُ مِنْذُ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ " ¹⁴¹⁸

[1607] قَوْلُهُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ كَذَا قَالَ يُونُسُ وَخَالَفَهُ اللَّيْثُ وَأَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ وَزَمَعَةُ بْنُ صَالِحٍ فَرَوَوْهُ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ بُلْغَيْنِ عَنْ بَنِ عَبَّاسٍ وَهَذِهِ النُّكْتَةُ اسْتَظْهَرَ الْبُخَارِيُّ بِطَرِيقِ ابْنِ أَخِي الزُّهْرِيِّ فَقَالَ تَابَعَهُ الدَّرَاوَرْدِيُّ عَنْ بَنِ أَخِي الزُّهْرِيِّ وَهَذِهِ الْمُتَابَعَةُ أَخْرَجَهَا الْإِسْمَاعِيلِيُّ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَفْيَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّادٍ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ الدَّرَاوَرْدِيِّ فَذَكَرَهُ وَلَمْ يَقُلْ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَلَا عَلَى بَعِيرٍ وَسَيَّاتِي الْبَحْثُ فِي مَسْأَلَةِ الطَّوَافِ رَاكِبًا بَعْدَ خَمْسَةِ عَشَرَ بَابًا قَوْلُهُ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِخْجَنِ زَادَ مُسْلِمٌ مِنْ حَدِيثِ أَبِي الطُّفَيْلِ وَيُقْبَلُ الْمِخْجَنَ وَلَهُ مِنْ حَدِيثِ بَنِ عُمَرَ أَنَّهُ اسْتَلَمَ الْحَجَرَ بِيَدِهِ ثُمَّ قَبَّلَهُ وَرَفَعَ ذَلِكَ وَلِسَعِيدِ بْنِ الْمَنْصُورِ مِنْ طَرِيقِ عَطَاءٍ قَالَ رَأَيْتُ أَبَا سَعِيدٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ وَبَنِ عُمَرَ وَجَابِرًا إِذَا اسْتَلَمُوا الْحَجَرَ قَبَّلُوا أَيْدِيَهُمْ قِيلَ وَبَنِ عَبَّاسٍ قَالَ وَبَنِ عَبَّاسٍ أَحْسَبُهُ قَالَ كَثِيرًا وَهَذَا قَالَ الْجُمْهُورُ أَنَّ السُّنَّةَ أَنَّ يَسْتَلِمَ الرُّكْنَ وَيُقْبَلُ يَدَهُ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَسْتَلِمَهُ بِيَدِهِ اسْتَلَمَهُ بِشَيْءٍ فِي يَدِهِ وَقَبَّلَ ذَلِكَ

¹⁴¹⁵ Buhârî, *Sahîh*, 2, 152.

¹⁴¹⁶ Hâkim, *Müstedrek*, I, 626.

¹⁴¹⁷ Buhârî, *Sahîh*, 2, 151.

¹⁴¹⁸ Müslim, *Sahîh*, 2, 924.

الشَّيْءُ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَشَارَ إِلَيْهِ وَكَتَفَى بِذَلِكَ وَعَنْ مَالِكٍ فِي رِوَايَةٍ لَا يَقْبَلُ يَدَهُ وَكَذَا قَالَ الْقَاسِمُ فِي رِوَايَةٍ عِنْدَ الْمَالِكِيَّةِ يَضَعُ يَدَهُ عَلَى فَمِهِ مِنْ غَيْرِ تَقْيِيلٍ¹⁴¹⁹

3.7. Mazeret Olduğunda Binek Üstünde Tavaf Yapmak Câizdir

٢٦٤٧ - عن ابن عباس : قدم النبي ﷺ مكة وهو يشتكي ، فطاف على راحلته

1881 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ مَكَّةَ وَهُوَ يَشْتَكِي «فَطَافَ عَلَى رَاحِلَتِهِ كُلَّمَا أَتَى عَلَى الرُّكْنِ اسْتَلَمَ الرُّكْنَ بِمِخْجَنٍ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ طَوَافِهِ أَنَاخَ فَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ»¹⁴²⁰

٢٦٤٨ - عن أم سلمة رضي الله عنها ، قالت : شكوت إلى رسول الله ﷺ أني أشتكي ، فقال : « طوفي من وراء الناس وأنت راكبة

1633 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ نَوْفَلٍ، عَنْ غُرُورَةَ، عَنْ زَيْنَبِ ابْنَةِ أُمِّ سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: شَكَوْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي أَشْتَكِي، فَقَالَ: «طُوفِي مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وَأَنْتِ رَاكِبَةٌ»¹⁴²¹

وَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ إِخَّ وَصَلَهُ الْمُصَنِّفُ فِي بَابِ طَوَافِ النِّسَاءِ مِنْ كِتَابِ الْحَجِّ مِنْ رِوَايَةِ مَالِكٍ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ عَنْ غُرُورَةَ عَنْ زَيْنَبِ عَنْ أُمِّهَا أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ شَكَوْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي أَشْتَكِي أَيُّ أَنَّ بِي مَرَضًا فَقَالَ طُوفِي وَرَاءَ النَّاسِ وَأَنْتِ رَاكِبَةٌ قَالَتْ فَطُفْتُ حِينَئِذٍ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹⁴²²

3.8. Tavaf'a Başlarken Önce Hacer-i Esved'i İsti'lam Etmek Sonra Hacer-i Esved'in Sağından Tavaf'a Devam Etmek

٢٦٤٩ - عن ابن شهاب ، عن سالم ، عن أبيه رضي الله عنه قال : رأيت رسول الله ﷺ حين يقدم مكة إذا استلم الركن الأسود أول ما يطوف يخب ثلاثة أطواف من

¹⁴¹⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III, 473.

¹⁴²⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 177.

¹⁴²¹ Buhârî, *Sahih*, 2, 155.

¹⁴²² İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, II, 253.

السبع

1603 - حَدَّثَنَا أَصْبَغُ بْنُ الْفَرَجِ، أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يَقْدُمُ مَكَّةَ " إِذَا اسْتَلَمَ الرُّكْنَ الْأَسْوَدَ، أَوَّلَ مَا يَطُوفُ: يَحْبُ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ مِنَ السَّبْعِ " ¹⁴²³

٢٦٥٠ - عن جابر رضي الله عنه : أن رسول الله ﷺ لما قدم مكة بدأ بالحجر فاستلمه، ثم أخذ عن يمينه فرمل ثلاثة أشواط ، ومشى أربعاً

150 - (1218) وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ أَتَى الْحَجَرَ فَاسْتَلَمَهُ، ثُمَّ مَشَى عَلَى يَمِينِهِ، فَرَمَلَ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا» ¹⁴²⁴

3.9. Tavaif Namazını Kıldıktan Sonra Hacer-i Esved'i İstilam Edip Safâ'ya Çıkmak

٢٦٥١ - عن جابر : أن رسول الله ﷺ لما انتهى إلى مقام إبراهيم قرأ : ﴿ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ﴾ ، فصلى ركعتين ، فقرأ فاتحة الكتاب ، وقل يا أيها الكافرون، وقل هو الله أحد ، ثم عاد إلى الركن فاستلمه ، ثم خرج إلى الصفا

حَتَّى أَتَيْنَا الْكُعْبَةَ، فَاسْتَلَمَ نَبِيُّ اللَّهِ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ، ثُمَّ رَمَلَ ثَلَاثَةً، وَمَشَى أَرْبَعَةً، حَتَّى إِذَا (1) فَرَعَ، عَمَدَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ فَصَلَّى خَلْفَهُ رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ﴾ [البقرة: 125] - قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ يَعْني جَعْفَرًا: - فَقَرَأَ فِيهَا بِالتَّوْحِيدِ، وَ (2) قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، ثُمَّ اسْتَلَمَ الْحَجَرَ، وَخَرَجَ إِلَى الصَّفَا ¹⁴²⁵

قَالَ جَابِرٌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: لَسْنَا نَنُوي إِلَّا الْحَجَّ، لَسْنَا نَعْرِفُ الْعُمْرَةَ، حَتَّى إِذَا أَتَيْنَا الْبَيْتَ مَعَهُ، اسْتَلَمَ الرُّكْنَ فَرَمَلَ ثَلَاثًا وَمَشَى أَرْبَعًا، ثُمَّ نَفَذَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَرَأَ: ﴿ وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ﴾ [البقرة: 125] فَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ، فَكَانَ أَبِي [ص: 888] يَقُولُ - وَلَا أَعْلَمُهُ ذَكَرَهُ إِلَّا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ

¹⁴²³ Buhârî, *Sahîh*, 2, 150.

¹⁴²⁴ Müslim, *Sahîh*, 2, 893.

¹⁴²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 326.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : كَانَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الرُّكْنِ فَاسْتَلَمَهُ، ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الصَّفَا¹⁴²⁶

٢٦٥٢ - قيل للزهري : إن عطاء يقول : يجرى المكتوبة من ركعتي الطواف ،

فقال: السنة أفضل ، لم يطف النبي ﷺ أسبوعا إلا صلى ركعتين

وَقَالَ نَافِعٌ، كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا «يُصَلِّي لِكُلِّ سَبْعٍ رَكَعَتَيْنِ» وَقَالَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ: قُلْتُ لِلزُّهْرِيِّ: إِنَّ عَطَاءً يَقُولُ: تُجْزِئُهُ الْمَكْتُوبَةُ مِنْ رَكَعَتَيِ الطَّوَافِ؟ فَقَالَ: السُّنَّةُ أَفْضَلُ «لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعًا قَطُّ إِلَّا صَلَّى رَكَعَتَيْنِ»¹⁴²⁷

٢٦٥٣ - عن نافع ، عن ابن عمر ، قال : سن رسول الله ﷺ لكل أسبوع ركعتين .

وَقَالَ نَافِعٌ، كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا «يُصَلِّي لِكُلِّ سَبْعٍ رَكَعَتَيْنِ» وَقَالَ إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ: قُلْتُ لِلزُّهْرِيِّ: إِنَّ عَطَاءً يَقُولُ: تُجْزِئُهُ الْمَكْتُوبَةُ مِنْ رَكَعَتَيِ الطَّوَافِ؟ فَقَالَ: السُّنَّةُ أَفْضَلُ «لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعًا قَطُّ إِلَّا صَلَّى رَكَعَتَيْنِ»¹⁴²⁸

٢٦٥٤ - عن عمرو ، عن الحسن ، قال : مضت السنة أن مع كل أسبوع ركعتين لا

يجزىء منهما تطوع ولا فريضة

13914 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عَمْرِو، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: «مَضَتِ السُّنَّةُ أَنْ مَعَ كُلِّ أَسْبُوعٍ رَكَعَتَيْنِ لَا يُجْزِئُ مِنْهُمَا تَطَوُّعٌ، وَلَا فَرِيضَةٌ»¹⁴²⁹

SAYFA 204 Buhari- Hz Aişe (r.anhâ) dipnot

13257 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: «إِذَا أَرَدْتَ الطَّوَافَ بِالْبَيْتِ بَعْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ، أَوْ بَعْدَ صَلَاةِ الْعَصْرِ، فَطُفْ، وَأَخْرِ الصَّلَاةَ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ، وَحَتَّى تَطْلُعَ، فَصَلِّ لِكُلِّ أَسْبُوعٍ رَكَعَتَيْنِ»¹⁴³⁰

¹⁴²⁶ Muslim, *Sahih*, 2, 886.

¹⁴²⁷ Buhârî, *Sahih*, 2, 154.

¹⁴²⁸ Buhârî, *Sahih*, 2, 154.

¹⁴²⁹ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 249.

¹⁴³⁰ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 181.

3.10. Mescid-i Haram'ın ve Harem Bölgesinin Dışında Tavaf Namazı Kılmak

Caizdir

٢٦٥٥ - عن ام سلمة رضى الله عنها ، قال لها رسول الله ﷺ : « إذا أقيمت صلاة الصبح فطوفى على بعيرك والناس يصلون ، ففعلت ذلك ، فلم تصل حتى خرجت ».

1626 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ زَيْنَبَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: شَكَّوتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا أَبُو مَرْوَانَ يَحْيَى بْنُ أَبِي زَكَرِيَاءَ الْعَسَائِيُّ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ - زَوْجِ النَّبِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ بِمَكَّةَ، وَأَرَادَ الْخُرُوجَ، وَلَمْ تَكُنْ أُمُّ سَلَمَةَ طَافَتْ بِالْبَيْتِ وَأَرَادَتْ الْخُرُوجَ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أُقِيمَتْ صَلَاةُ الصُّبْحِ فَطُوفِي عَلَى بَعِيرِكَ وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ». فَفَعَلْتُ ذَلِكَ، فَلَمْ تُصَلِّ حَتَّى خَرَجْتُ¹⁴³¹

٢٦٥٦ - وصلى عمر رضى الله عنه خارجا من الحرم

وَصَلَّى عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَارِجًا مِنَ الْحَرَمِ¹⁴³²

3.11. Tavaf Ederken Allâhü Teâlâ'yı Zikretmek ve Okunacak Dualar

٢٦٥٧ - عن عبد الله بن السائب، قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول بين الركن اليماني والحجر: ﴿ربنا آتنا في الدنيا حسنة، وفي الآخرة حسنة، وقنا عذاب النار﴾.

15399 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " يَقُولُ (1) بَيْنَ الرُّكْنِ الْيَمَانِيِّ وَالْحَجَرِ: { رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا [البقرة: 201] عَذَابَ النَّارِ } "،¹⁴³³

¹⁴³¹ Buhârî, *Sahîh*, 2, 154.

¹⁴³² Buhârî, *Sahîh*, 2, 154.

¹⁴³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, XXIV, 120.

1892 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِمْسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَفَنَا عَذَابَ النَّارِ»¹⁴³⁴

٢٦٥٨ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ كان يدعو بهذا الدعاء بين الركعتين :
« اللهم قنني بما رزقتني ، وبارك لي فيه ، واخلف علي كل غائبة لي بخير »

1878 - أَخْبَرَنِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَلِيلِ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا يَعْقُوبُ بْنُ يُونُسَ الْقَزْوِينِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ بْنِ سَابِقٍ، ثنا عَمْرُو بْنُ أَبِي قَيْسٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عُمَارَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو يَقُولُ: «اللَّهُمَّ قَنِّعِي بِمَا رَزَقْتَنِي، وَبَارِكْ لِي فِيهِ، وَاخْلُفْ عَلَيَّ كُلَّ غَائِبَةٍ لِي بِخَيْرٍ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ،¹⁴³⁵

1026 - قَوْلُهُ وَلَا بَأْسَ بِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ فِي الطَّوَافِ بَلْ هِيَ أَفْضَلُ مِنَ الدُّعَاءِ الَّذِي لَمْ يُؤْتَرْ وَالدُّعَاءُ الْمَسْنُونُ أَفْضَلُ مِنْهَا تَأْسِيًّا بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَا أَشَارَ إِلَيْهِ مِنَ الدُّعَاءِ الْمَسْنُونِ قَدْ وَرَدَتْ فِيهِ أَحَادِيثُ مِنْهَا حَدِيثُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ الْمُتَقَدِّمِ وَمِنْهَا حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَدْعُو بِهَذَا الدُّعَاءِ بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ "اللَّهُمَّ قَنِّعِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيهِ وَاخْلُفْ عَلَيَّ كُلَّ غَائِبَةٍ لِي بِخَيْرٍ"¹⁴³⁶

٢٦٥٩ - عن أبي هريرة : أن الله وكل بالحجر سبعين ملكا ، فمن قال : اللهم إني أسألك العفو والعافية في الدنيا والآخرة، ربنا آتنا في الدنيا حسنة، وفي الآخرة حسنة، وقتنا عذاب النار، قالوا : آمين

2957 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ أَبِي سَوِيَّةٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ هِشَامٍ، يَسْأَلُ عَطَاءَ بْنَ أَبِي رِبَاحٍ عَنِ الرُّكْنِ الْيَمَانِيِّ، وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ، فَقَالَ عَطَاءٌ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " وَكُلِّ بِهِ سَبْعُونَ مَلَكًا، فَمَنْ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَفَنَا عَذَابَ النَّارِ، قَالُوا: آمِينَ "¹⁴³⁷

¹⁴³⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 179.

¹⁴³⁵ Hâkim, *Müstedrek*, I, 690.

¹⁴³⁶ Ibn Hacer, *Telhîsü'l-Habîr*, II, 538.

¹⁴³⁷ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 985.

٢٦٦٠ - وعنه : من طاف بالبيت سبعا فلم يتكلم إلا بسبحان الله ، والحمد لله ، ولا إله إلا الله ، والله أكبر ، ولا حول ولا قوة إلا بالله ، محيت عنه عشر سيئات ، وكتبت له عشر حسنات ، ورفعت له عشر درجات

حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ سَبْعًا وَلَا يَتَكَلَّمُ، إِلَّا بِسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ، إِلَّا بِاللَّهِ، مُحِيتْ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ، وَكُتِبَتْ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَرُفِعَ لَهُ بِهَا عَشْرَةُ دَرَجَاتٍ»¹⁴³⁸

3.12. Tavafta Konuşmanın Câiz Olmakla Beraber Şartının Olması

٢٦٦١ - عن ابن عباس مرفوعا : « الطواف بالبيت صلاة ، إلا أن الله أباح فيه الكلام ، فمن نطق فلا ينطق إلا بخير

1889 - أَخْبَرَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا الْفَضِيلُ بْنُ عِيَّاضٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ إِلَّا أَنْ اللَّهُ أَبَاحَ فِيهِ الْمَنْطِقَ، فَمَنْ نَطَقَ فِيهِ فَلَا يَنْطِقُ إِلَّا بِخَيْرٍ»¹⁴³⁹

12808 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: ثنا ابْنُ فَضِيلٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ، وَلَكِنَّ اللَّهَ أَحَلَّ فِيهِ الْمَنْطِقَ، فَمَنْ نَطَقَ فَلَا يَنْطِقُ إِلَّا بِخَيْرٍ»¹⁴⁴⁰

3829 - وَحَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَا: ثنا الْفَضِيلُ بْنُ عِيَّاضٍ ، [ص:179] عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ ، عَنْ طَاوُسٍ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ ، إِلَّا أَنْ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَحَلَّ لَكُمْ التَّنَطُّقَ ، فَمَنْ نَطَقَ فَلَا يَنْطِقُ إِلَّا بِخَيْرٍ» فَهَذِهِ الْعِلَّةُ الَّتِي لَهَا وَجَبَ الرُّفْعُ فِيمَا زَادَ عَلَى مَا فِي الْحَدِيثِ الْأَوَّلِ وَأَمَّا الرُّفْعُ عَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ، وَجَمْعُ ، وَعَرَفَاتٍ وَعِنْدَ الْمَقَامَيْنِ عِنْدَ الْجُمُرَتَيْنِ ، فَإِنَّ ذَلِكَ قَدْ جَاءَ مَنْصُوصًا فِي الْحَبَرِ الْأَوَّلِ وَهَذَا الَّذِي وَصَفْنَا مِنْ هَذِهِ الْمَعَانِي الَّتِي ثَبَّتْنَاهَا ، قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ ، وَأَبِي يُوسُفَ ، وَمُحَمَّدٍ ، رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى¹⁴⁴¹

¹⁴³⁸ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 985.

¹⁴³⁹ Dârimî, *Sünen*, 5 Menâsik 32.

¹⁴⁴⁰ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 137.

¹⁴⁴¹ Tahâvî, *Meâni'l-Âsâr*, II, 178.

3056 - حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرِو عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ السَّمَاكِ بِبَغْدَادَ، عَنْ مُكْرَمِ الْبَرَّازِ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَنَّ أَبَا الْقَاسِمِ بْنَ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «طَهِّرَا بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ» فَالطَّوَّافُ قَبْلَ الصَّلَاةِ، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الطَّوَّافُ بِالْبَيْتِ بِمَنْزِلَةِ الصَّلَاةِ، إِلَّا أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَلَّ فِيهِ الْمِنْطَقَ، فَمَنْ نَطَقَ فَلَا يَنْطِقُ إِلَّا بِخَيْرٍ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ،¹⁴⁴²

9304 - وَحَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ السُّلَمِيُّ إِمْلَاءً، أَنَّ أَبَا الْوَلِيدِ حَسَّانَ بْنَ مُحَمَّدٍ، ثنا عُمَرَانُ بْنُ مُوسَى، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، ثنا مَعْنٌ، ثنا مُوسَى بْنُ [ص:142] أَغْبَنٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "الطَّوَّافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَحَلَّ فِيهِ الْمِنْطَقَ فَمَنْ نَطَقَ فَلَا يَنْطِقُ إِلَّا بِخَيْرٍ" رَفَعَهُ عَطَاءٌ وَلَيْثُ بْنُ أَبِي سُلَيْمٍ وَوَقَفَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ طَاوُسٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ مَيْسَرَةَ فِي الرَّوَايَةِ الصَّحِيحَةِ¹⁴⁴³

3.13. Şavtların Çoğu Yerine Getirince Tavafın Geçerli Sayılması

٢٦٦٢ - عن أبي الشعثاء : أنه أقيمت الصلاة وقد طاف خمسة أطواف فلم يتم ما بقي

عبد الرزاق أيضا عن بن جريج عن عطاء إن كان الطَّوَّافُ تَطَوُّعًا وَخَرَجَ فِي وَتَرٍ فَإِنَّهُ يُجْزَى عَنْهُ وَمِنْ طَرِيقِ أَبِي الشَّعْثَاءِ أَنَّهُ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَقَدْ طَافَ خَمْسَةَ أَطْوَافٍ فَلَمْ يُتِمَّ مَا بَقِيَ¹⁴⁴⁴

3.14. Mazeret Sebebiyle Tavaf Yarıda Bırakıldığında Yapılması Gerekenler

٢٦٦٣ - حدثنا إسماعيل بن زكريا ، عن جميل بن زيد ، قال : رأيت ابن عمر

طاف بالبيت فأقيمت الصلاة فصلى مع القوم ، ثم قام فبنى على ما مضى من طوافه .

نَحْوَهُ سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا عَنْ جَمِيلِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ رَأَيْتُ بَنَ عُمَرَ طَافَ بِالْبَيْتِ فَأُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَصَلَّى مَعَ الْقَوْمِ ثُمَّ قَامَ فَبَنَى عَلَى مَا مَضَى مِنْ طَوَافِهِ¹⁴⁴⁵

٢٦٦٤ - عن ابن جريج : قلت لعطاء : الطواف الذي يقطعه على الصلاة واعتد به

¹⁴⁴² Hâkim, *Müstedrek*, II, 293.

¹⁴⁴³ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 141.

¹⁴⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 484.

¹⁴⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 484.

أيجزىء؟ قال : نعم ، وأحب إلى أن لا يعتد به ، قال : فأردت أن أركع قبل أن أتم سبعى؟ قال : لا ، أوف سبعك إلا أن تمنع من الطواف

8972 - عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ: كَيْفَ أَنْتَ؟ قَالَ: «إِذَا رَأَيْتَهُ قَدْ خَرَجَ وَأَنَا عِنْدَ الرُّكْنِ لَمْ أَطْفُءُ» قُلْتُ: فَخَرَجَ وَقَدْ خَلَفَتِ الرُّكْنَ؟ قَالَ: «إِنْ ظَنَنْتَ أَنِّي مُكَبِّلٌ ذَلِكَ الطَّوَافِ مَضَيْتُ فَطُفْتُ وَإِلَّا قَصَرْتُ» قُلْتُ: قَطَعْتَ الصَّلَاةَ فِي سَبْعِي، فَانصَرَفْتُ فَأَرَدْتُ أَنْ أَرْكَعَ قَبْلَ أَنْ أُتِمَّ سَبْعِي؟ قَالَ: «لَا، أَوْفِ سَبْعَكَ، إِلَّا أَنْ تَمْنَعَ الطَّوَافَ فَصَلِّ إِنْ شِئْتَ، حَتَّى تَتْرُكَ»¹⁴⁴⁶

٢٦٦٥ - حدثنا هشيم ، حدثنا عبد الملك ، عن عطاء ، أنه كان يقول في الرجل يطوف بعد طوافه ثم تحضر الجنازة : يخرج فيصلى عليها ، ثم يقضى ما بقى عليه من طوافه

حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ عَطَاءٍ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي الرَّجُلِ يَطُوفُ بَعْضَ طَوَافِهِ ثُمَّ تَحْضُرُ الْجَنَازَةُ يَخْرُجُ فَيُصَلِّي عَلَيْهَا ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَقْضِي مَا بَقِيَ عَلَيْهِ مِنْ طَوَافِهِ¹⁴⁴⁷

3.15. Tavaf Bitince Kerâhet Vakti Değilse İki Rek'at Tavaf Namazı Kılmak

٢٦٦٦ - عن معمر ، عن أيوب ، عن نافع : أن ابن عمر كان يكره قرن الطواف ، ويقول : على كل سبع صلاة ركعتين ، وكان لا يقرن

9012 - عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ: أَنَّ ابْنَ عُمَرَ، كَانَ يَكْرَهُ قَرْنَ الطَّوَافِ، وَيَقُولُ: «عَلَى كُلِّ سَبْعٍ رَكَعَتَانِ وَكَانَ هُوَ لَا يَقْرُنُ بَيْنَ سَبْعَيْنِ»¹⁴⁴⁸

عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ الثَّوْرِيِّ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ سَبْعًا ثُمَّ يُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ وَعَنْ مَعْمَرٍ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يَكْرَهُ قَرْنَ الطَّوَافِ وَيَقُولُ عَلَى كُلِّ سَبْعٍ صَلَاةٌ رَكَعَتَيْنِ وَكَانَ لَا يَقْرُنُ¹⁴⁴⁹

٢٦٦٧ - عن المسور بن مخرمة : أنه كان يقرن بين الأسابيع إذا طاف بعد الصبح أو

¹⁴⁴⁶ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 53.

¹⁴⁴⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 484.

¹⁴⁴⁸ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 64.

¹⁴⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 485.

العصر، فإذا طلعت الشمس أو غربت صلى لكل أسبوع ركعتين

وروى بن أبي شَيْبَةَ بِإِسْنَادٍ جَيِّدٍ عَنِ الْمُسَوِّرِ بْنِ مَخْرَمَةَ أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ بَيْنَ الْأَسَابِيعِ إِذَا طَافَ بَعْدَ الصُّبْحِ وَالْعَصْرِ فَإِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ أَوْ غَرَبَتِ صَلَّى لِكُلِّ أُسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ¹⁴⁵⁰

[1623] قَوْلُهُ قَالَ وَسَأَلْتُ الْقَائِلُ هُوَ عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ الرَّاوي عَنْ بَنِ عُمَرَ وَوَجْهُ الدَّلَالَةِ مِنْهُ لِمَقْصُودِ التَّرْجِمَةِ وَهُوَ أَنَّ الْقِرَانَ بَيْنَ الْأَسَابِيعِ خِلَافَ الْأَوَّلَى مِنْ جِهَةِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفْعَلْهُ وَقَدْ قَالَ خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ وَهَذَا قَوْلُ أَكْثَرِ الشَّافِعِيَّةِ وَأَبِي يُوسُفَ وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ يُكْرَهُ وَأَجَازُهُ الْجُمْهُورُ¹⁴⁵¹

3.16. Tawaf Yapabilmek İçin Taharetin ve Avret Yerlerini Örtmenin Vacip Olması

٢٦٦٨- في حديث أبي بكر الصديق عن النبي ﷺ قال : « لا يطوف بالبيت عريان

1622 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، قَالَ يُونُسُ: قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: حَدَّثَنِي حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَرَهُ عَلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ يَوْمَ النَّحْرِ فِي رَهْطٍ يُؤَدِّنُ فِي النَّاسِ «أَلَا لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ»¹⁴⁵²

٢٦٦٩- وعن عائشة : أن أول شيء بدأ به النبي ﷺ حين قدم أنه توضأ، ثم طاف بالبيت

فَأَخْبَرَتْنِي عَائِشَةُ (48) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ، ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ،¹⁴⁵³

٢٦٧٠- وقال لها النبي ﷺ لما طمشت بسرف : « افعلى كما يفعل الحاج غير ألا تطوفى بالبيت حتى تطهري

294 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْقَاسِمِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ [ص: 67]، يَقُولُ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: خَرَجْنَا لَا نَرَى إِلَّا الْحَجَّ، فَلَمَّا كُنَّا بِسَرَفٍ حِضْتُ، فَدَخَلَ

¹⁴⁵⁰ İbn Hacer, *a.g.e*, III, 485.

¹⁴⁵¹ İbn Hacer, *a.g.e*, III, 485

¹⁴⁵² Buhârî, *Sahih*, 1, 82.

¹⁴⁵³ Buhârî, *Sahih*, 2, 157.

عَلَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، قَالَ: «مَا لَكَ أَنْفَسَتْ؟». قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «إِنَّ هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَأَقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ» قَالَتْ: وَضَحَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ¹⁴⁵⁴

8805 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عُبَيْدٍ، ثنا هِشَامُ بْنُ عَلِيٍّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ، ثنا عَبْدُ الْعَزِيزِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا نَذْكُرُ إِلَّا الْحَجَّ، فَلَمَّا جِئْنَا سَرَفَ طِمِثٌ، قَالَتْ: فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، قَالَ: " مَا يُبْكِيكِ؟ "، قَالَتْ: فَقُلْتُ: وَاللَّهِ لَوَدِدْتُ أَنْ لَا أَحُجَّ الْعَامَ، قَالَ: " فَاعْلَمِكِ نَفْسُكَ "، قَالَتْ: قُلْتُ نَعَمْ، قَالَ: " إِنَّ هَذَا شَيْءٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَأَقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهَرِي¹⁴⁵⁵

٢٦٧١ - وعنهما مرفوعا : « الحائض تقضي المناسك كلها إلا الطواف

25055 - حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْحَائِضُ تَقْضِي الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا إِلَّا الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ»¹⁴⁵⁶

945 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا شَرِيكٌ، عَنْ جَابِرٍ وَهُوَ ابْنُ يَزِيدَ الْجَعْفِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: حَضْتُ فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقْضِيَ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا، إِلَّا الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ. وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا الْحَدِيثِ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ: أَنَّ الْحَائِضَ تَقْضِي الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا مَا خَلَا الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ.¹⁴⁵⁷

وَهُوَ أَنَّ طَوْفَ الْمُحْدَثِ مُعْتَدٌّ بِهِ عِنْدَنَا، وَلَكِنَّ الْأَفْضَلَ أَنْ يُعِيدَهُ، وَإِنْ لَمْ يُعِدْهُ فَعَلَيْهِ دَمٌ. وَقَالَ الشَّافِعِيُّ - رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى - لَا يُعْتَدُّ بِطَوْفِ الْمُحْدَثِ؛ لِأَنَّ الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ بِمَنْزِلَةِ الصَّلَاةِ مِنْ حَيْثُ إِنَّهَا عِبَادَةٌ مُتَعَلِّقَةٌ بِالْبَيْتِ، وَلِأَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - شَبَّهَ الطَّوْفَ بِالصَّلَاةِ فَقَالَ «الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ فَأَقِلُّوا فِيهِ الْكَلَامَ» ثُمَّ الطَّهَّارَةُ فِي الصَّلَاةِ شَرْطُ الْإِعْتِدَادِ بِهِ فَكَذَلِكَ الطَّهَّارَةُ فِي الطَّوْفِ، وَحُجَّتُنَا فِي ذَلِكَ أَنَّ الْمَأْمُورَ بِهِ بِالنَّصِّ هُوَ الطَّوْفُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَلِيَطُوفُوا وَهُوَ اسْمٌ لِلدَّوْرَانِ حَوْلَ الْبَيْتِ، وَذَلِكَ يَتَحَقَّقُ مِنَ الْمُحْدَثِ وَالطَّاهِرِ فَاشْتِرَاؤُ الطَّهَّارَةِ فِيهِ يَكُونُ زِيَادَةً عَلَى النَّصِّ، وَمِثْلُ هَذِهِ الزِّيَادَةِ لَا تَنْبُتُ بِخَيْرِ الْوَاحِدِ وَلَا بِالْقِيَاسِ؛ لِأَنَّ الرُّكْنِيَّةَ لَا تَنْبُتُ إِلَّا بِالنَّصِّ فَأَمَّا الْوُجُوبُ فَبُيِّنَتْ بِخَيْرِ الْوَاحِدِ؛ لِأَنَّهُ يُوجِبُ الْعَمَلَ وَلَا يُوجِبُ عِلْمَ الْبَاقِينَ، وَالرُّكْنِيَّةُ إِنَّمَا تَنْبُتُ بِمَا يُوجِبُ عِلْمَ الْبَاقِينَ فَاصْلُ الطَّوْفِ رُكْنٌ ثَابِتٌ بِالنَّصِّ، وَالطَّهَّارَةُ فِيهِ تَنْبُتُ بِخَيْرِ الْوَاحِدِ فَيَكُونُ مُوجِبٌ

¹⁴⁵⁴ Buhârî, *Sahîh*, 1, 66.

¹⁴⁵⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 4.

¹⁴⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 504.

¹⁴⁵⁷ Tirmizî, *Sünen*, 2, 273.

الْعَمَلِ دُونَ الْعِلْمِ فَلَمْ تَصِرِ الطَّهَّارَةُ زَكَاةً، وَلَكِنَّهَا وَاجِبَةٌ، وَالِدَّمُ يَقُومُ مَقَامَ الْوَاجِبَاتِ فِي بَابِ الْحَجِّ، وَهُوَ الصَّحِيحُ مِنَ الْمَذْهَبِ أَنَّ الطَّهَّارَةَ فِي الطَّوَّافِ وَاجِبَةٌ، وَكَانَ ابْنُ شُبَّانٍ - رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى - يَقُولُ إِنَّهُ سَنَةٌ، وَفِي إِجَابِ الدَّمِ عِنْدَ تَرْكِهِ دَلِيلٌ عَلَى وَجُوبِهِ ثُمَّ الْمُرَادُ تَشْبِيهُ الطَّوَّافِ بِالصَّلَاةِ فِي حَقِّ التَّوَابِ دُونَ الْحُكْمِ أَلَا تَرَى أَنَّ الْكَلَامَ الَّذِي هُوَ مُفْسِدٌ لِلصَّلَاةِ غَيْرُ مُؤَثِّرٍ فِي الطَّوَّافِ،¹⁴⁵⁸

23201 - حَدَّثَنَا رَوْحٌ، وَعَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ رَجُلٍ أَدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِنَّمَا الطَّوَّافُ صَلَاةٌ، فَإِذَا طُفِئَتْ فَأَقِلُّوا الْكَلَامَ "، وَلَمْ يَرْفَعْهُ ابْنُ بَكْرٍ¹⁴⁵⁹

2922 - أَخْبَرَنَا يُونُسُ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ، ح وَالْحَارِثُ بْنُ مِسْكِينٍ قِرَاءَةً عَلَيْهِ وَأَنَا أَسْمَعُ، عَنِ ابْنِ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ رَجُلٍ، أَدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الطَّوَّافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ، فَأَقِلُّوا مِنَ الْكَلَامِ» اللَّفْظُ لِيُونُسَ خَالَفَهُ حَنْظَلَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ¹⁴⁶⁰

9293 - أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ بَغْدَادِي أَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّفَّارُ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " الطَّوَّافُ صَلَاةٌ فَأَقِلُّوا فِيهِ مِنَ الْكَلَامِ " وَكَذَلِكَ رَوَاهُ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَيْسَرَةَ، عَنْ طَاوُسٍ¹⁴⁶¹

3.17. Tawaf Yapmanın Fazileti

٢٦٧٧ - عن ابن عباس رضى الله عنهما مرفوعا : « الطواف بالبيت صلاة ، إلا أن الله أباح فيه الكلام ، فمن نطق فلا ينطق إلا بخير

9292 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الصَّفَّارِ، ثنا عَبَّاسُ الْأَسْفَاطِيُّ، ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثنا الْفَضِيلُ بْنُ عِيَّاضٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " الطَّوَّافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ إِلَّا أَنَّهُ قَدْ أُذِنَ فِيهِ بِالْمَنْطِقِ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ أَنْ لَا يَنْطِقَ إِلَّا بِخَيْرٍ فَلْيَفْعَلْ " وَكَذَلِكَ رَوَاهُ جَرِيرُ بْنُ عَبْدِ الْحَمِيدِ، وَمُوسَى بْنُ أَبِي عَمْرٍاءَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ مَرْفُوعًا،

¹⁴⁵⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 38.

¹⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVIII, 252.

¹⁴⁶⁰ Nesâî, *Sünen*, 5, 222.

¹⁴⁶¹ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 138.

وَرَوَاهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ ، وَشُجَاعُ بْنُ الْوَلِيدِ ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ مَوْفُوقًا ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ طَاوُسٍ ، عَنْ طَاوُسٍ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ مَوْفُوقًا¹⁴⁶²

3829 - وَحَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ: ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: ثنا الْفَضِيلُ بْنُ عِيَّاضٍ ، [ص: 179] عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ ، عَنْ طَاوُسٍ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الطَّوَّافُ بِالْبَيْتِ صَلَاةٌ ، إِلَّا أَنْ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَحَلَّ لَكُمْ التُّنُطُقَ ، فَمَنْ نَطَقَ فَلَا يَنْطُقُ إِلَّا بِخَيْرٍ» فَهَذِهِ الْعِلَّةُ الَّتِي لَهَا وَجَبَ الرَّفْعُ فِيمَا زَادَ عَلَى مَا فِي الْحَدِيثِ الْأَوَّلِ وَأَمَّا الرَّفْعُ عَلَى الصَّفا وَالْمَرْوَةِ ، وَبِجَمْعٍ ، وَعَرَفَاتٍ وَعِنْدَ الْمَقَامَيْنِ عِنْدَ الْجُمُرَتَيْنِ ، فَإِنَّ ذَلِكَ قَدْ جَاءَ مَنْصُوصًا فِي الْحَبَرِ الْأَوَّلِ وَهَذَا الَّذِي وَصَفْنَا مِنْ هَذِهِ الْمَعَانِي الَّتِي تَبَيَّنَتْهَا ، قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ ، وَأَبِي يُوسُفَ ، وَمُحَمَّدٍ ، رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى¹⁴⁶³

٢٦٧٨ - عن ابن عمر رضي الله عنهما مرفوعا : « من طاف بهذا البيت أسبوعا فأحصاه كان كعتق رقبة ، لا يضع قدما ولا يرفع أخرى إلا حط الله عنه بها خطيئة ، وكتب له بها حسنة

959 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنِ ابْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يُزَاحِمُ عَلَى الرُّكْنَيْنِ زَحَامًا مَا رَأَيْتُ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، إِنَّكَ تَزَاحِمُ عَلَى الرُّكْنَيْنِ زَحَامًا مَا رَأَيْتُ أَحَدًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُزَاحِمُ عَلَيْهِ، فَقَالَ: إِنَّ أَفْعَلَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ مَسْحَهُمَا كَفَّارَةٌ لِلْخَطَايَا وَسَمِعْتُهُ، يَقُولُ: مَنْ طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ أُسْبُوعًا فَأَحْصَاهُ كَانَ كَعَتَقِ رَقَبَةٍ وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: لَا يَضَعُ قَدَمًا وَلَا يَرْفَعُ أُخْرَى إِلَّا حَطَّ اللَّهُ عَنْهُ خَطِيئَتَهُ وَكَتَبَ لَهُ بِهَا حَسَنَةً.¹⁴⁶⁴

2919 - أَنَبَأَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ مَا أَرَاكَ تَسْتَلِمُ إِلَّا هَذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ؟ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " إِنَّ مَسْحَهُمَا: يَحْطِئَانِ الْخَطِيئَةَ " وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «مَنْ طَافَ سَبْعًا، فَهُوَ كَعَدِلِ رَقَبَةً»¹⁴⁶⁵

وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «مَنْ طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ أُسْبُوعًا فَأَحْصَاهُ كَانَ كَعَتَقِ رَقَبَةٍ» وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: «لَا يَضَعُ قَدَمًا، وَلَا يَرْفَعُ أُخْرَى إِلَّا حَطَّ اللَّهُ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَتَهُ، وَكَتَبَ لَهُ بِهَا حَسَنَةً» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى مَا بَيَّنَّتُهُ مِنْ حَالِ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ¹⁴⁶⁶

¹⁴⁶² Beyhakî, *a.g.e.*, V, 138.

¹⁴⁶³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 178.

¹⁴⁶⁴ Tirmizî, *Sünen*, 2, 184.

¹⁴⁶⁵ Nesâî, *Sünen*, 5, 221.

¹⁴⁶⁶ Hâkim, *Müstedrek*, I, 664.

عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، [ص:488] وَفِي رِوَايَةِ الْمَالِئِيِّ: مِائَةٌ وَخَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ رَحْمَةً مِنْهَا عَلَى الطَّائِفِينَ سِتُونَ، وَأَرْبَعُونَ عَلَى الْمُصَلِّينَ، وَعِشْرُونَ عَلَى النَّاطِرِينَ¹⁴⁶⁷

IV. SAFÂ İLE MERVE ARASINDA SA'Y YAPMAK

4.1. Safâ ile Merve Arasında Sa'y Etmek Sa'y Yapmaya Safâ Tepesinden

Başlamak

٢٦٧٢ - عن جابر : أن النبي ﷺ لما دنا من الصفا قرأ : ﴿إِنَّ الصفا والمروة من شعائر الله﴾ ، أبدأ بما بدأ الله به ، فبدأ بالصفا ، فرقى عليه حتى رأى البيت ، فاستقبل البيت فوحد الله، وكبره، وقال : « لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد ، وهو على كل شيء قدير، لا إله إلا الله وحده، أنجز وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده» ثم دعا بين ذلك فقال مثل هذا ثلاث مرات، ثم نزل إلى المروة حتى انصبت

- 14440

قَالَ جَابِرٌ: وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَيْنَ أَظْهَرِنَا عَلَيْهِ يَنْزِلُ الْقُرْآنُ، وَهُوَ يَعْرِفُ تَأْوِيلَهُ وَمَا عَمِلَ بِهِ مِنْ شَيْءٍ عَمِلْنَا بِهِ، فَخَرَجْنَا لَا نَنْوِي إِلَّا الْحَجَّ، حَتَّى أَتَيْنَا الْكَعْبَةَ، فَاسْتَلَمَ نَبِيُّ اللَّهِ الْحَجَرَ الْأَسْوَدَ، ثُمَّ رَمَلَ ثَلَاثَةً، وَمَشَى أَرْبَعَةً، حَتَّى إِذَا (1) فَرَعَ، عَمَدَ إِلَى مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ فَصَلَّى خَلْفَهُ رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ قَرَأَ، {وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى} [البقرة: 125] - قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ يَعْنِي جَعْفَرًا: - فَقَرَأَ فِيهَا بِالتَّوْحِيدِ، وَ (2) قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، ثُمَّ اسْتَلَمَ الْحَجَرَ، وَخَرَجَ إِلَى الصَّفا، ثُمَّ قَرَأَ {إِنَّ الصَّفا وَالْمَرْوةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ} [البقرة: 158] ، ثُمَّ قَالَ: " نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ "، فَرَقَى عَلَى الصَّفا حَتَّى إِذَا نَظَرَ إِلَى الْبَيْتِ كَبَّرَ، قَالَ: " لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَصَدَقَ عَبْدَهُ، وَغَلَبَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ "، ثُمَّ دَعَا، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى هَذَا الْكَلَامِ، ثُمَّ نَزَلَ حَتَّى إِذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ فِي الْوَادِي، رَمَلَ، حَتَّى إِذَا صَعِدَ مَشَى، حَتَّى أَتَى الْمَرْوةَ، فَرَقَى عَلَيْهَا، حَتَّى نَظَرَ إِلَى الْبَيْتِ، فَقَالَ عَلَيْهَا كَمَا قَالَ عَلَى الصَّفا، فَلَمَّا كَانَ السَّابِعَ عِنْدَ الْمَرْوةَ،¹⁴⁶⁸

¹⁴⁶⁷ Beyhakî, *Şuabü'l-Îmân*, V, 486.

¹⁴⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 326.

ثُمَّ خَرَجَ مِنَ الْبَابِ إِلَى الصَّفَا، فَلَمَّا دَنَا مِنَ الصَّفَا قَرَأَ: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ} [البقرة: 158] «أَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ» فَبَدَأَ بِالصَّفَا، فَرَقِيَ عَلَيْهِ، حَتَّى رَأَى الْبَيْتَ فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَوَحَّدَ اللَّهَ وَكَبَّرَهُ، وَقَالَ: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أُنْجَزَ وَعْدُهُ، وَنَصَرَ عَبْدُهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ» ثُمَّ دَعَا بَيْنَ ذَلِكَ، قَالَ: مِثْلَ هَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ نَزَلَ إِلَى الْمَرْوَةِ، حَتَّى إِذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ فِي بَطْنِ الْوَادِي سَعَى، حَتَّى إِذَا صَعِدَتَا مَشَى، حَتَّى أَتَى الْمَرْوَةَ، فَفَعَلَ عَلَى الْمَرْوَةِ كَمَا فَعَلَ عَلَى الصَّفَا،¹⁴⁶⁹

2970 - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَنْبَأَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا جَابِرٌ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ إِلَى الصَّفَا وَقَالَ: " نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ، ثُمَّ قَرَأَ: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ} [البقرة: 158] " ¹⁴⁷⁰

127 - وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا وَقَفَ عَلَى الصَّفَا يُكَبِّرُ ثَلَاثًا، وَيَقُولُ: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ. لَا شَرِيكَ لَهُ. لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. يَصْنَعُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. وَيَدْعُو». وَيَصْنَعُ عَلَى الْمَرْوَةِ مِثْلَ ذَلِكَ ¹⁴⁷¹

243 - وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَفَلَ مِنْ غَزْوٍ أَوْ حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ يُكَبِّرُ عَلَى كُلِّ شَرْفٍ مِنَ الْأَرْضِ ثَلَاثَ تَكْبِيرَاتٍ ثُمَّ يَقُولُ: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، آيُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ. لِرَبِّنَا حَامِدُونَ. صَدَقَ اللَّهُ وَعْدُهُ. وَنَصَرَ عَبْدُهُ. وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ» ¹⁴⁷²

ثُمَّ نَزَلَ إِلَى الْمَرْوَةِ حَتَّى انْصَبَتْ قَدَمَاهُ فِي بَطْنِ الْوَادِي رَمَلَ،¹⁴⁷³

٢٦٧٣ - عن جابر : أن رسول الله ﷺ طاف وسعى ، رمل ثلاثا ومشى أربعاً ، ثم قرأ: ﴿ واتخذوا من مقام إبراهيم مصلى ﴾ . فصلى سجدتين ، وجعل المقام بينه وبين الكعبة ، ثم استلم ، ثم خرج فقال : ﴿ إن الصفا والمروة من شعائر الله ﴾ . فابعدوا بما بدأ الله به

¹⁴⁶⁹ Muslim, *Sahih*, 2, 886.

¹⁴⁷⁰ Nesâi, *Sünen*, 5, 239.

¹⁴⁷¹ Imam Mâlik, *Muvatta'*, I, 372.

¹⁴⁷² Imam Mâlik, *Muvatta'*, I, 421.

¹⁴⁷³ Humeydî, *el-Cem 'u beyne's-Sahîhayn el-Buhârî ve Muslim*, II, 374.

2962 - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، طَافَ سَبْعًا رَمَلًا ثَلَاثًا، وَمَشَى أَرْبَعًا، ثُمَّ قَرَأَ: {وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى} [البقرة: 125]، فَصَلَّى سَجْدَتَيْنِ، وَجَعَلَ الْمَقَامَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَعْبَةِ، ثُمَّ اسْتَلَمَ الرُّكْنَ، ثُمَّ خَرَجَ، فَقَالَ: «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ، فَاذْبُدُوا بِمَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ»¹⁴⁷⁴

٢٦٧٤ - عن أبي هريرة رضى الله عنه : أن النبی ﷺ لما فرغ من طوافه أتى الصفا ، فعلا عليه حتى نظر إلى البيت ، ورفع يديه ، فجعل يحمد الله ويدعو ما شاء أن يدعو

فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ طَوَافِهِ أَتَى الصَّفَا، فَعَلَا عَلَيْهِ حَتَّى نَظَرَ إِلَى الْبَيْتِ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ فَجَعَلَ يَحْمَدُ اللَّهَ وَيَدْعُو بِمَا شَاءَ أَنْ يَدْعُو،¹⁴⁷⁵

1872 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا بِهِزُ بْنُ أَسَدٍ، وَهَاشِمُ يَعْنِي ابْنَ الْقَاسِمِ قَالَا: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ الْمُعْبِرَةِ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رِبَاحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: «أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَخَلَ مَكَّةَ فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْحَجَرِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ ثُمَّ أَتَى الصَّفَا فَعَلَاهُ حَيْثُ يَنْظُرُ إِلَى الْبَيْتِ فَرَفَعَ يَدَيْهِ فَجَعَلَ يَذْكُرُ اللَّهَ مَا شَاءَ أَنْ يَذْكُرَهُ وَيَدْعُوهُ». قَالَ: وَالْأَنْصَارُ تَحْتَهُ، قَالَ هَاشِمٌ: فَدَعَا وَحَمَدَ اللَّهَ وَدَعَا بِمَا شَاءَ أَنْ يَدْعُو¹⁴⁷⁶

4.2 Kâ'be'yi Taharetli Olarak Tavaf Edince Sa'ye Taharetin Vacip Olmaması

416 / 1549 - مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّهَا قَالَتْ: قَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ. فَلَمْ أَطْفِ بِالْبَيْتِ، وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. فَشَكَّوْتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: [ص: 604] «أَفْعَلِي مَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ، وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، حَتَّى تَطْهَرِي».¹⁴⁷⁷

14397 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، عَنْ عُمَيْدٍ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: «إِذَا طَافْتَ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ حَاضَتْ قَبْلَ أَنْ تَسْعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَلْتَسْعَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ»¹⁴⁷⁸

(قَالَ) وَيَجُوزُ سَعْيُ الْجَنْبِ، وَالْحَائِضِ؛ لِأَنَّهُ غَيْرُ مُحْتَصٍّ بِالْبَيْتِ فَلَا تَكُونُ الطَّهَارَةُ شَرْطًا فِيهِ كَالْوُقُوفِ وَغَيْرِهِ مِنْ الْمَنَاسِكِ،¹⁴⁷⁹

¹⁴⁷⁴ Nesâî, *Sünen*, 5, 236.

¹⁴⁷⁵ Müslim, *Sahîh*, 3, 1405.

¹⁴⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 175.

¹⁴⁷⁷ İmam Mâlik, *Muvatta'*, III, 603.

¹⁴⁷⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 299.

4.3. Hacc ve Umre'de Sa'y Yapmanın Hükümü

٢٦٧٥ - عن عروة ، عن عائشة ، قال : قلت لها : إني لأظن رجلا لو لم يطف بين الصفا والمروة ما ضره ، قالت : لم ؟ قلت : لأن الله تعالى يقول : ﴿ إن الصفا والمروة من شعائر الله ﴾ إلى آخر الآية ، فقالت : ما أتم الله حج امرئ ولا عمرته لم يطف بين الصفا والمروة ، ولو كان كما تقول لكان فلا جناح عليه أن لا يطوف بهما والبخارى ولفظه : فليس لأحد أن يترك الطواف بينهما

259 - (1277) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ: قُلْتُ لَهَا: إِنِّي لَأَظُنُّ رَجُلًا، لَوْ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، مَا ضَرَّهُ، قَالَتْ: «لَمْ؟» قُلْتُ: لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ} [البقرة: 158] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، فَقَالَتْ: " مَا أَتَمَّ اللَّهُ حَجَّ امْرِئٍ وَلَا عُمَرَتَهُ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَلَوْ كَانَ كَمَا تَقُولُ لَكَانَ: فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا، وَهَلْ تَدْرِي فِيمَا كَانَ ذَاكَ؟ إِنَّمَا كَانَ ذَاكَ أَنَّ الْأَنْصَارَ كَانُوا يُهْلُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ لِصَنَمَيْنِ عَلَى شَطِئِ الْبَحْرِ، يُقَالُ لَهُمَا إِسَافٌ وَنَائِلَةٌ، ثُمَّ يَجِئُونَ فَيَطُوفُونَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ يَخْلِفُونَ، فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ كَرِهُوا أَنْ يَطُوفُوا بَيْنَهُمَا لِلَّذِي كَانُوا يَصْنَعُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، قَالَتْ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ} [البقرة: 158] إِلَى آخِرِهَا، قَالَتْ: فَطَافُوا¹⁴⁸⁰

1643 - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ [ص: 158]، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ عُرْوَةُ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقُلْتُ لَهَا: أَرَأَيْتِ قَوْلَ اللَّهِ تَعَالَى: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا} [البقرة: 158]، فَوَاللَّهِ مَا عَلَى أَحَدٍ جُنَاحَ أَنْ لَا يَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، قَالَتْ: بَشَسَ مَا قُلْتُ يَا ابْنَ أُخْتِي، إِنَّ هَذِهِ لَوُ كَانَتْ كَمَا أَوَّلَتْهَا عَلَيْهِ، كَانَتْ: لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا، وَلَكِنَّهَا أَنْزَلَتْ فِي الْأَنْصَارِ، كَانُوا قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمُوا يُهْلُونَ لِمَنَاةَ الطَّاعِيَةِ، الَّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَهَا عِنْدَ الْمُشَلَّلِ، فَكَانَ مِنْ أَهْلِ يَتَحَرَّجُ أَنْ يَطُوفَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَلَمَّا أَسْلَمُوا، سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا نَتَحَرَّجُ أَنْ نَطُوفَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ} [البقرة: 158]. الْآيَةُ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: «وَقَدْ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّوْفَ بَيْنَهُمَا، فَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يَتْرَكَ الطَّوْفَ بَيْنَهُمَا»¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 50.

¹⁴⁸⁰ Müslim, *Sahîh*, 2, 928.

¹⁴⁸¹ Buhârî, *Sahîh*, 2, 157.

٢٦٧٦ - عن ابن المبارك ، أخبرني معروف بن مشكان ، أخبرني منصور بن عبد الرحمن عن أمه صفية ، قالت : أخبرني نسوة من بني عبد الدار اللاتي أدركن رسول الله ﷺ ، قلن : دخلنا دار ابن أبي حسين فاطلعنا من مقطع ، فرأينا رسول الله ﷺ يشد في المسعى ، حتى إذا بلغ زقاق بني فلان - قد سماه من المسعى - استقبل الناس ، وقال : « يا أيها الناس ! اسعوا ، فإن السعى قد كتب عليكم »

2582 - حَدَّثَنَا ابْنُ يَحْيَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ صَاعِدٍ إِمْلَاءً ، نَا الْحَسَنُ بْنُ [ص: 290] عَيْسَى النَّيْسَابُورِيِّ ، أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ ، أَخْبَرَنِي مَعْرُوفُ بْنُ مُشْكَانَ ، أَخْبَرَنِي مَنْصُورُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ، عَنْ أُمِّهِ صَفِيَّةَ ، قَالَتْ : أَخْبَرَتْنِي نِسْوَةٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الدَّارِ اللَّاتِي أَدْرَكْنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قُلْنَ : دَخَلْنَا دَارَ ابْنِ أَبِي حُسَيْنٍ فَاطْلَعْنَا مِنْ بَابٍ مُقَطَّعٍ ، فَرَأَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَشْتَدُ فِي الْمَسْعَى حَتَّى إِذَا بَلَغَ زُقَاقَ بَنِي فَلَانَ - مَوْضِعًا قَدْ سَمَّاهُ مِنَ الْمَسْعَى - اسْتَقْبَلَ النَّاسَ ، وَقَالَ : « يَا أَيُّهَا النَّاسُ اسْعُوا ، فَإِنَّ السَّعْيَ قَدْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ »¹⁴⁸²

(2481) فَصَلَّ: وَاخْتَلَفَتْ الرِّوَايَةُ فِي السَّعْيِ، فَرَوَى عَنْ أَحْمَدَ أَنَّهُ زَكَنَ، لَا يَتِمُّ الْحُجُّ إِلَّا بِهِ. وَهُوَ قَوْلُ عَائِشَةَ، وَغُرُورَةَ، وَمَالِكٍ، وَالشَّافِعِيِّ؛ لِمَا رَوَى عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «طَافَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَطَافَ الْمُسْلِمُونَ - يَعْنِي بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ - فَكَانَتْ سُنَّةٌ»، فَلَعَمْرِي مَا أَتَمَّ اللَّهُ حَجَّ مَنْ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ.¹⁴⁸³

259 - (1277) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ غُرُورَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَ: قُلْتُ لَهَا: إِنِّي لَأَظُنُّ رَجُلًا، لَوْ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، مَا ضَرَّهُ، قَالَتْ: «لَمْ؟» قُلْتُ: لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ} [البقرة: 158] إِلَى آخِرِ الْآيَةِ، فَقَالَتْ: " مَا أَتَمَّ اللَّهُ حَجَّ امْرِئٍ وَلَا عُمَرَتَهُ لَمْ يَطُفْ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَلَوْ كَانَ كَمَا تَقُولُ لَكَانَ: فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا، وَهَلْ تَدْرِي فِيمَا كَانَ ذَاكَ؟ إِنَّمَا كَانَ ذَاكَ أَنَّ الْأَنْصَارَ كَانُوا يَهْلُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ لِصَنَمَيْنِ عَلَى شَطِئِ الْبَحْرِ، يُقَالُ لَهُمَا إِسَافٌ وَنَائِلَةٌ، ثُمَّ يَحِيتُونَ فَيَطُوفُونَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ يَخْلُقُونَ، فَلَمَّا جَاءَ الْإِسْلَامُ كَرِهُوا أَنْ يَطُوفُوا بَيْنَهُمَا لِلَّذِي كَانُوا يَصْنَعُونَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، قَالَتْ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ {إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ} [البقرة: 158] إِلَى آخِرِهَا، قَالَتْ: فَطَافُوا¹⁴⁸⁴

¹⁴⁸² Dârekutnî, *Sünen*, 3, 289.

¹⁴⁸³ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 351.

¹⁴⁸⁴ Müslim, *Sahîh*, 2, 928.

Haz. Peygamber (s.a.v.): “HACC İBADETİNİZİ BENDEN ALINIZ.”

3062 – أَخْبَرَنَا عُمَرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَرْمِي الْجُمُرَةَ وَهُوَ عَلَى بَعِيرِهِ، وَهُوَ يَقُولُ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ، خُذُوا مَنَاسِكَكُمْ، فَإِنِّي لَا أَذْرِي لَعَلِّي لَا أَحُجُّ بَعْدَ عَامِي هَذَا»¹⁴⁸⁵

310 – (1297) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَعَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ، جَمِيعًا عَنْ عِيسَى بْنِ يُونُسَ، قَالَ ابْنُ خَشْرَمٍ: أَخْبَرَنَا عِيسَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا، يَقُولُ: " رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي عَلَى رَاحِلَتِهِ يَوْمَ النَّحْرِ، وَيَقُولُ: «لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ، فَإِنِّي لَا أَذْرِي لَعَلِّي لَا أَحُجُّ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ»¹⁴⁸⁶

2877 – ثنا عَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ، أَنَا عِيسَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، ح وَثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ، ثنا مُحَمَّدٌ، أَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي عَلَى رَاحِلَتِهِ يَوْمَ النَّحْرِ، وَقَالَ لَنَا: «خُذُوا مَنَاسِكَكُمْ، فَإِنِّي لَا أَذْرِي لَعَلِّي لَا أَحُجُّ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ»¹⁴⁸⁷

4.4. Hacc ve Umre de Sa'y in Bir Defa Yapılması, Nafile Olarak Yapılmayacağı

٢٦٧٩ - عن جابر : لم يطف النبي ﷺ ولا أصحابه بين الصفا والمروة إلا طوافا واحدا

265 – (1279) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: «لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إِلَّا طَوَافًا وَاحِدًا»¹⁴⁸⁸

1895 – حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: «لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا أَصْحَابُهُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إِلَّا طَوَافًا وَاحِدًا طَوَافُهُ الْأَوَّلُ»¹⁴⁸⁹

(2559) فَصَلِّ: وَالْأَطْوَفَةُ الْمَشْرُوعَةُ فِي الْحَجِّ ثَلَاثَةٌ: طَوَافُ الزِّيَارَةِ، وَهُوَ رُكْنُ الْحَجِّ، لَا يَتِمُّ إِلَّا بِهِ، بَعْدَ خِلَافٍ. وَطَوَافُ الْقُدُومِ، وَهُوَ سُنَّةٌ، لَا شَيْءَ عَلَى تَارِكِهِ. وَطَوَافُ الْوَدَاعِ، وَاجِبٌ، يَنْوُبُ عَنْهُ الدَّمُ إِذَا تَرَكَهُ. وَهَذَا قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ، وَأَصْحَابُهُ، وَالثَّوْرِيُّ. وَقَالَ

¹⁴⁸⁵ Nesâî, *Sünen*, 5, 270.

¹⁴⁸⁶ Müslim, *Sahîh*, 2, 943.

¹⁴⁸⁷ İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 277.

¹⁴⁸⁸ Müslim, *Sahîh*, 2, 930.

¹⁴⁸⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 180.

مَالِكٌ: عَلَى تَارِكِ طَوَافِ الْقُدُومِ دَمٌ، وَلَا شَيْءَ عَلَى تَارِكِ طَوَافِ الْوُدَاعِ. وَخُكِّي عَنِ الشَّافِعِيِّ كَقَوْلِنَا فِي طَوَافِ الْوُدَاعِ، وَكَقَوْلِهِ فِي طَوَافِ الْقُدُومِ. وَمَا عَدَا هَذِهِ الْأَطُوفَةَ فَهُوَ نَفْلٌ، وَلَا يُشْرَعُ فِي حَقِّهِ أَكْثَرُ مِنْ سَعْيٍ وَاحِدٍ، بِغَيْرِ خِلَافٍ عَلِمْنَاهُ.¹⁴⁹⁰

4.5. Hacc Günlerinde Verilen Hutbeler

٢٦٨٠ - عن العداء بن خالد بن هوذة ، قال : رأيت رسول الله ﷺ يخطب الناس يوم عرفة على بعير قائم في الركابين

1917 - حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ، وَعُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْعَدَاءُ بْنُ خَالِدِ بْنِ هُوَذَةَ - قَالَ: هَنَادٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَجِيدِ أَبِي عَمْرٍو - قَالَ: حَدَّثَنِي خَالِدُ بْنُ الْعَدَاءِ بْنِ هُوَذَةَ - قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ النَّاسَ يَوْمَ عَرَفَةَ عَلَى بَعِيرٍ قَائِمٍ فِي الرِّكَابِينَ»، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: رَوَاهُ ابْنُ الْعَلَاءِ، عَنْ وَكِيعٍ كَمَا قَالَ: هَنَادُ¹⁴⁹¹

٢٦٨١ - عن ابن عباس رضي الله عنهما ، قال : سمعت النبي ﷺ يخطب بعرفات.

1740 - حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرٌو، قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ بِعَرَفَاتٍ¹⁴⁹²

٢٦٨٢ - عن جابر : أن النبي ﷺ حين رجع من عمرة الجعرانة بعث أبا بكر على الحج ، فأقبلنا معه ، حتى إذا كان بالعرج ثوب بالصباح ، ثم استوى ليكبر ، فسمع الرغوة خلف ظهره ، فوقف على التكبير ، فقال : هذه رغوة ناقة رسول الله ﷺ الجدعاء ، لقد بدا لرسول الله ﷺ في الحج ، فلعله أن يكون رسول الله ﷺ فنصلي معه ، فإذا على عليها ، فقال له أبو بكر : أمير أم رسول ؟ قال : لا ، بل رسول ، أرسلني رسول الله ﷺ ببراءة أقرأها على الناس في مواقف الحج ، فقدمنا مكة ، فلما كان قبل يوم

¹⁴⁹⁰ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 393.

¹⁴⁹¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 189.

¹⁴⁹² Buhârî, *Sahih*, 2, 176.

التروية بيوم قام أبو بكر رضي الله عنه فخطب الناس ، فحدثهم عن مناسكهم ، حتى إذا فرغ قام على رضى الله عنه ، فقرأ على الناس براءة حتى ختمها ، ثم خرجنا معه حتى إذا كان يوم عرفة قام أبو بكر ، فخطب الناس ، فحدثهم عن مناسكهم ، حتى إذا فرغ قام على فقرأ على الناس براءة حتى ختمها ، ثم كان يوم النحر فأفضنا ، فلما رجع أبو بكر خطب الناس فحدثهم عن إفاضتهم وعن نحرهم وعن مناسكهم ، فلما فرغ قام علي فقرأ على الناس براءة حتى ختمها ، فلما كان يوم النفر الأول قام أبو بكر ، فخطب الناس فحدثهم كيف ينفرون ، وكيف يرمون فعلمهم ، فلما فرغ قام على ، فقرأ براءة على الناس

2993 - أَخْبَرَنَا إِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى أَبِي قُرَّةَ مُوسَى بْنِ طَارِقٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنُ حُثَيْمٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ " أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حِينَ رَجَعَ مِنْ عُمْرَةِ الْجِعْرَانَةِ بَعَثَ أَبَا بَكْرٍ عَلَى الْحَجِّ فَأَقْبَلْنَا مَعَهُ، حَتَّى إِذَا كَانَ بِالْعَرَجِ ثَوَّبَ بِالصُّبْحِ، ثُمَّ اسْتَوَى لِيُكَبِّرَ فَسَمِعَ الرِّغْوَةَ خَلْفَ ظَهْرِهِ، فَوَقَّفَ عَلَى التَّكْبِيرِ، فَقَالَ: هَذِهِ رَغْوَةُ نَافَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُدْعَاءِ، لَقَدْ بَدَأَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَجِّ فَلَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتُصَلِّيَ مَعَهُ، فَإِذَا عَلِيَ عَلَيْهَا، فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ: أَمِيرٌ أَمْ رَسُولٌ؟ قَالَ: لَا بَلْ رَسُولٌ، أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِبَرَاءَةٍ أَقْرُؤُهَا عَلَى النَّاسِ فِي مَوَاقِفِ الْحَجِّ، فَقَدِمْنَا مَكَّةَ فَلَمَّا كَانَ قَبْلَ التَّروِيَةِ بِيَوْمٍ، قَامَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ عَنْ مَنْاسِكِهِمْ حَتَّى إِذَا فَرَغَ قَامَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بَرَاءَةً حَتَّى خَتَمَهَا، ثُمَّ خَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمَ عَرَفَةَ قَامَ أَبُو بَكْرٍ فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ عَنْ مَنْاسِكِهِمْ، حَتَّى إِذَا فَرَغَ قَامَ عَلِيٌّ فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بَرَاءَةً حَتَّى خَتَمَهَا، فَلَمَّا رَجَعَ أَبُو بَكْرٍ خَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ عَنْ إِفَاضَتِهِمْ، وَعَنْ نَحْرِهِمْ، وَعَنْ مَنْاسِكِهِمْ، فَلَمَّا فَرَغَ قَامَ عَلِيٌّ فَقَرَأَ عَلَى النَّاسِ بَرَاءَةً حَتَّى خَتَمَهَا، فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ النَّفْرِ الْأَوَّلِ، قَامَ أَبُو بَكْرٍ فَخَطَبَ النَّاسَ فَحَدَّثَهُمْ كَيْفَ يَنْفِرُونَ، وَكَيْفَ يَرْمُونَ، فَعَلَّمَهُمْ مَنْاسِكَهُمْ، فَلَمَّا فَرَغَ، قَامَ عَلِيٌّ فَقَرَأَ بَرَاءَةً عَلَى النَّاسِ حَتَّى خَتَمَهَا " قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ: " ابْنُ حُثَيْمٍ، لَيْسَ بِالْقَوِيِّ فِي الْحَدِيثِ، وَإِنَّمَا أَخْرَجْتُ هَذَا لِأَنَّهُ يُجْعَلُ ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ وَمَا كَتَبْنَاهُ إِلَّا عَنْ إِسْحَقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، وَيَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانِ، لَمْ يَثْرُكْ حَدِيثَ ابْنِ حُثَيْمٍ، وَلَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، إِلَّا أَنَّ عَلِيَّ بْنَ الْمَدِينِيِّ، قَالَ: ابْنُ حُثَيْمٍ مُنْكَرُ الْحَدِيثِ، وَكَأَنَّ عَلِيَّ بْنَ الْمَدِينِيِّ خُلِقَ لِلْحَدِيثِ " 1493

٢٦٨٣ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : كان رسول الله ﷺ إذا كان قبل التروية بيوم خطب الناس ، فأخبرهم بمناسكهم

1493 Nesâi, Sünen, 5, 247.

1693 - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ جَعْفَرٍ الْجُلُودِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، ثنا أَبُو قُرَّةَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ قَبْلَ التَّرْوِيَةِ يَوْمَ خُطَبِ النَّاسِ فَأَخْبَرَهُمْ بِمَنَاسِكِهِمْ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ الْإِسْنَادِ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ¹⁴⁹⁴

9436 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ جَعْفَرٍ الْجُلُودِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مِهْرَانَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، ثنا أَبُو قُرَّةَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ قَبْلَ التَّرْوِيَةِ خُطَبَ النَّاسِ، فَأَخْبَرَهُمْ بِمَنَاسِكِهِمْ¹⁴⁹⁵

٢٦٨٤ - عن جعفر بن محمد بن علي ، عن أبيه، عن جابر : أنه ﷺ خطب بعرفات

خطبتين.

9455 - أَخْبَرَنَا أَبُو زَكْرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَنبَأَ الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ، أَنبَأَ الشَّافِعِيُّ، أَنبَأَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَغَيْرُهُ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ فِي حَجَّةِ الْإِسْلَامِ، قَالَ: "فَرَّاحَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَوْقِفِ بِعَرَفَةَ فَخُطِبَ النَّاسَ الْخُطْبَةُ الْأُولَى، ثُمَّ أَدْنَى بِلَالٌ، ثُمَّ أَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخُطْبَةِ الثَّانِيَةِ، فَفَرَّغَ مِنَ الْخُطْبَةِ وَبِلَالٌ مِنَ الْأَذَانِ ثُمَّ أَقَامَ بِلَالٌ فَصَلَّى الظُّهْرَ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ" قَالَ الشَّيْخُ: تَفَرَّدَ بِهَذَا التَّفْصِيلِ إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ أَبِي يَحْيَى، وَفِي حَدِيثِ خَاتِمِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ مَا دَلَّ عَلَى أَنَّهُ خُطِبَ، ثُمَّ أَدْنَى بِلَالٌ إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ فِيهِ ذِكْرُ أَخْذِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْخُطْبَةِ الثَّانِيَةِ، وَاللَّهُ أَعْلَمُ¹⁴⁹⁶

٢٦٨٥ - عن سراء بنت نبهان ، قالت : خطبنا النبي ﷺ يوم الرؤوس . فقال : أي يوم هذا ؟ قلنا : الله ورسوله أعلم ، قال : أليس أوسط أيام التشريق ؟.

1953 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا أَبُو عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا رَبِيعَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حُصَيْنٍ، حَدَّثَنِي جَدِّي سَرَاءُ بِنْتُ نَبْهَانَ، وَكَانَتْ رُبَّةَ بَيْتٍ فِي الْجَاهِلِيَّةِ قَالَتْ: خُطِبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الرُّءُوسِ، فَقَالَ: «أَيُّ يَوْمٍ هَذَا؟»، قُلْنَا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: «الْيَسَّ أَوْسَطُ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ؟». قَالَ أَبُو دَاوُدَ: وَكَذَلِكَ قَالَ: عُمُ أَبِي حُرَّةَ الرَّقَاشِيِّ، إِنَّهُ خُطِبَ أَوْسَطُ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ¹⁴⁹⁷

¹⁴⁹⁴ Hâkim, *Müstedrek*, I, 632.

¹⁴⁹⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 180.

¹⁴⁹⁶ Beyhakî, *a.g.e.*, Hacc, V, 185.

¹⁴⁹⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 197.

٢٦٨٦- وروى مثله عن رجلين من بنى بكر، قال: رأينا رسول الله ﷺ يخطب بين أوسط أيام التشريق، وهي خطبة رسول الله ﷺ التي خطب بمنى اهـ. وسكت عنه.

1952 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَجُلَيْنِ، مِنْ بَنِي بَكْرِ، قَالَا: رَأَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يَخْطُبُ بَيْنَ أَوْسَطِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ، وَنَحْنُ عِنْدَ رَاحِلَتِهِ وَهِيَ خُطْبَةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي خَطَبَ بِمِنَى»¹⁴⁹⁸

٢٦٨٧- وقال ابن حزم : وخطب الناس أيضا - يعنى سيدنا رسول الله ﷺ - يوم الأحد ثانى أيام النحر وهو يوم الرؤوس

وَقَالَ ابْنُ حَزْمٍ وَخَطَبَ النَّاسَ أَيْضًا يَعْنِي سَيِّدَنَا رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ الْأَحَدِ ثَانِي يَوْمِ النَّحْرِ وَهُوَ يَوْمُ الرُّؤُوسِ وَهُوَ مَذْهَبُ أَبِي حَنِيفَةَ¹⁴⁹⁹

2687. hadis Hacc günlerinde hutbe verilmesi

الْمَالِكِيُّ وَالْحَنَفِيُّ قَالُوا خُطِبَ الْحَجُّ ثَلَاثَةَ سَابِغٍ ذِي الْحِجَّةِ وَيَوْمَ عَرَفَةَ وَثَانِي يَوْمِ النَّحْرِ بِمِنَى¹⁵⁰⁰

4.6. Hacc İçin Terviye Günü Mina'ya Gidiş

٢٦٨٨- عن جابر فى حديثه الطويل قال : لما كان يوم التروية توجهوا إلى منى ، فأهلوا بالحج ، وركب رسول الله ﷺ ، فصلى بها الظهر ، والعصر ، والمغرب ، والعشاء ، والفجر ، ثم مكث قليلا حتى طلعت الشمس ، وأمر بقبة من شعر تضرب له بنمرة ، فسار رسول الله ﷺ ، ولا تشك قريش أنه واقف عند المشعر الحرام ، كما كانت قريش تصنع فى الجاهلية ، فأجاز رسول الله ﷺ حتى أتى عرفة

¹⁴⁹⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 197.

¹⁴⁹⁹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhu'l-Buhârî*, X, 79.

¹⁵⁰⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 577.

فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ تَوَجَّهُوا إِلَى مِيٍّ، فَأَهْلُوا بِالْحَجِّ، وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِهَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، وَأَمَرَ بِقُبَّةٍ مِنْ شَعَرٍ تُضْرَبُ لَهُ بِنَمْرَةٍ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَشْكُ فُرَيْشٌ إِلَّا أَنَّهُ وَقَفَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، كَمَا كَانَتْ فُرَيْشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ¹⁵⁰¹

٢٦٨٩ - عن ابن عمر : أنه كان يحب إذا استطاع أن يصلي الظهر بمنى من يوم التروية، وذلك أن النبي ﷺ صلى الظهر بمنى

6131 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ كَانَ يُحِبُّ إِذَا اسْتَطَاعَ أَنْ يُصَلِّيَ الظُّهْرَ بِمِيٍّ مِنْ يَوْمِ التَّرْوِيَةِ، وَذَلِكَ " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " صَلَّى الظُّهْرَ بِمِيٍّ¹⁵⁰²

٢٦٩٠ - ثبت أنه ﷺ خرج من مكة لضحى من يوم التروية ، وغدا إلى عرفات يوم

عرفة بعد الطلوع

1653 - حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ الْأَزْرَقِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قُلْتُ: أَخْبِرْنِي بِشَيْءٍ عَقَلْتُهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، " أَيْنَ صَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ؟ قَالَ: بِمِيٍّ "، قُلْتُ: " فَأَيْنَ صَلَّى الْعَصْرَ يَوْمَ النَّفَرِ؟ قَالَ: بِالْأَبْطَحِ "، ثُمَّ قَالَ: أَفْعَلُ كَمَا يَفْعَلُ أَمْرَاؤُكَ¹⁵⁰³

147 - (1218) فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ تَوَجَّهُوا إِلَى مِيٍّ، فَأَهْلُوا بِالْحَجِّ، وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِهَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، وَأَمَرَ بِقُبَّةٍ مِنْ شَعَرٍ تُضْرَبُ لَهُ بِنَمْرَةٍ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَشْكُ فُرَيْشٌ إِلَّا أَنَّهُ وَقَفَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، كَمَا كَانَتْ فُرَيْشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ¹⁵⁰⁴

¹⁵⁰¹ Muslim, *Sahih*, 2, 886.

¹⁵⁰² Ahmed b. Hanbel, *Musned*, X, 280.

¹⁵⁰³ Buhârî, *Sahih*, 2, 161.

¹⁵⁰⁴ Muslim, *Sahih*, 2, 886.

484 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا نَافِعٌ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ «يُصَلِّي الظُّهْرَ، وَالْعَصْرَ، وَالْمَغْرِبَ، وَالْعِشَاءَ، وَالصُّبْحَ مِئْتَى، ثُمَّ يَغْدُو إِذَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ إِلَى عَرَفَةَ»، قَالَ مُحَمَّدٌ: هَكَذَا السُّنَّةُ فَإِنْ عَجَلَ، أَوْ تَأَخَّرَ، فَلَا بَأْسَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ¹⁵⁰⁵

فَإِنْ صَادَفَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ يَوْمَ جُمُعَةٍ، فَمَنْ أَقَامَ بِمَكَّةَ حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ¹⁵⁰⁶

V. HACCIN EN ÖNEMLİ RÜKNÜ: ARAFAT VAKFESİ

5.1. Hacc İçin Arafat'a Gidiş, Zeval Vaktinden Sonra Hutbe Okumak ve Öğle ile İkinci Namazlarını Öğle Namazı Vaktinde Cem Ederek Kılmak

٢٦٩١ - عن جابر في حديث طويل : وركب رسول الله ﷺ إلى منى ، فصلى بها الظهر ، والعصر ، والمغرب ، والعشاء ، والفجر ، ثم مكث قليلا حتى طلعت الشمس ، وأمر بقبة من شعر تضرب له بنمرة ، فسار رسول الله ﷺ ، ولا تشك قريش إلا أنه واقف عند المشعر الحرام ، كما كانت قريش تصنع في الجاهلية ، فأجاز رسول الله ﷺ ، حتى إذا أتى عرفه فوجد القبة قد ضربت له بنمرة ، فنزل بها ، حتى إذا زالت الشمس أمر بالقصواء ، فرحلت له ، فأتى بطن الوادي ، فخطب الناس ، وقال : « إن دماءكم وأموالكم حرام كحرمة يومكم هذا في شهركم هذا في بلدكم هذا » . إلى أن قال : وقد تركت فيكم ما لم تصلوا بعده إن اعتصمتم به ، كتاب الله ، وأنتم تسألون عني فما أنتم قائلون ؟ قالوا : نشهد أنك قد بلغت وأديت ونصحت ، فقال بإصبعه السبابة يرفعها إلى السماء وينكبها إلى الناس : « اللهم اشهد ، اللهم اشهد » ثلاث مرات ، ثم أذن ، ثم أقام ، فصلى الظهر ، ثم أقام ، فصلى العصر ولم يصل بينهما شيئا ، ثم ركب رسول الله ﷺ حتى أتى الموقف اهـ

وَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِهَا الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجَرَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، وَأَمَرَ بِقُبَّةٍ مِنْ شَعْرٍ تُضْرَبُ لَهُ بِنَمْرَةٍ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا تَشْكُ قُرَيْشٌ إِلَّا أَنَّهُ وَاقِفٌ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، كَمَا كَانَتْ قُرَيْشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى

¹⁵⁰⁵ Imam Muhammed, *Muvatta'*, I, 164, 484.

¹⁵⁰⁶ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 365.

أَتَى عَرَفَةَ، فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بَنِمْرَةَ، فَتَنَزَلَ بِهَا، حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقَصْوَاءِ، فَرَحِلَتْ لَهُ، فَأَتَى بَطْنَ الْوَادِي، فَخَطَبَ النَّاسَ وَقَالَ: «إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ، كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِي مَوْضُوعٌ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ، وَإِنْ أَوَّلَ دَمٍ أَضَعُ مِنْ دِمَانِنَا دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ، كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدٍ فَقَتَلْتُهُ هَذَا يَلِّ، وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رَبَا أَضَعُ رَبَانَا رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانٍ مِنَ اللَّهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ [ص: 890]، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُوْنَهُ، فَإِنْ فَعَلَنْ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ، كِتَابَ اللَّهِ، وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي، فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟» قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ وَأَدَّيْتَ وَنَصَحْتَ، فَقَالَ: بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ، يَرْفَعُهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيَنْكُتُهَا إِلَى النَّاسِ «اللَّهُمَّ، اشْهَدْ، اللَّهُمَّ، اشْهَدْ» ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْنَى، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ¹⁵⁰⁷

فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى بِمِئَةِ الظُّهْرَ، وَالْعَصْرَ، وَالْمَغْرِبَ، وَالْعِشَاءَ، وَالصُّبْحَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، وَأَمَرَ بِقُبَّةٍ مِنْ شَعْرِ، فَضُرِبَتْ لَهُ بَنِمْرَةَ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَشْكُ فُرُشًا، إِلَّا أَنَّهُ وَاقِفٌ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، أَوْ الْمُزْدَلِفَةِ، كَمَا كَانَتْ فُرُشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بَنِمْرَةَ، فَتَنَزَلَ بِهَا، حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ، أَمَرَ بِالْقَصْوَاءِ، فَرَحِلَتْ لَهُ، فَرَكِبَ، حَتَّى أَتَى بَطْنَ الْوَادِي، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: «إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، [ص: 1025] كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا وَإِنْ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، مَوْضُوعٌ تَحْتَ قَدَمِي هَاتَيْنِ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ، وَأَوَّلَ دَمٍ أَضَعُهُ دَمُ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ - كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدٍ، فَقَتَلْتُهُ هَذَا يَلِّ - وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رَبَا أَضَعُهُ رَبَانَا، رَبَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ، بِأَمَانَةٍ مِنَ اللَّهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَإِنْ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرُشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُوْنَهُ، فَإِنْ فَعَلَنْ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَمْ تَضِلُّوا إِنْ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ، كِتَابَ اللَّهِ، وَأَنْتُمْ مَسْئُولُونَ عَنِّي، فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟» قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ وَأَدَّيْتَ وَنَصَحْتَ، فَقَالَ: بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ إِلَى السَّمَاءِ، وَيَنْكُتُهَا إِلَى النَّاسِ «اللَّهُمَّ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ اشْهَدْ» ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدْنَى بِإِلَّاءٍ، ثُمَّ أَقَامَ، فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ، فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ¹⁵⁰⁸

فَرَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِمِئَةِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ [ص: 185] وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالصُّبْحَ، ثُمَّ مَكَثَ قَلِيلًا حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ وَأَمَرَ بِقُبَّةٍ لَهُ مِنْ شَعْرِ فَضُرِبَتْ بَنِمْرَةَ، فَسَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا

¹⁵⁰⁷ Muslim, *Sahih*, 2, 886.

¹⁵⁰⁸ Ibn Mace, *Sünen*, 2, 1022.

تَشْكُ فُرَيْشٌ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ بِالْمُزْدَلِفَةِ، كَمَا كَانَتْ فُرَيْشٌ تَصْنَعُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَأَجَارَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَوَجَدَ الْقَبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمِرَةٍ، فَزَلَّ بِهَا حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقَصْوَاءِ فَرُحِلَتْ لَهُ فَرَكِبَ حَتَّى أَتَى بَطْنَ الْوَادِي فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: " إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا إِنَّ كُلَّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمَيَّ مَوْضُوعٍ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ، وَأَوَّلُ دَمٍ أَضَعُهُ دِمَاؤُنَا: دَمٌ ". قَالَ عُثْمَانُ: دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ " وَقَالَ سُلَيْمَانُ: دَمُ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَقَالَ: بَعْضُ هَؤُلَاءِ كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَيْتِ سَعْدٍ فَفَتَلَتْهُ هَذِلًا، وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رَبَا أَضَعُهُ رَبَانَا: رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، اتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللَّهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمُ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَإِنْ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرُجَكُمْ، أَحَدًا تَكَرُّهُونَهُ، فَإِنْ فَعَلْنَ فَاصْرُبُوهُنَّ صَرْبًا غَيْرَ مُبَرَّحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَإِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَصِلُوا بَعْدَهُ إِنْ اغْتَضَمْتُمْ بِهِ: كِتَابَ اللَّهِ وَأَنْتُمْ مَسْئُولُونَ عَنِّي، فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ " قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ، وَأَدَّيْتَ، وَنَصَحْتَ، ثُمَّ قَالَ: بِأُصْبُعِهِ السَّبَابَةَ يَرْفَعُهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيَنْكُبُهَا إِلَى النَّاسِ: «اللَّهُمَّ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ اشْهَدْ»، ثُمَّ أَذَّنَ بِأَلٍّ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ الْقَصْوَاءَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ¹⁵⁰⁹

٢٦٩٢ - عن عبد الله بن الزبير ، قال : من سنة الحج أن يصلي الإمام الظهر ، والعصر ، والمغرب ، والعشاء الآخر ، والصبح بمنى ، ثم يغدو إلى عرفة فيقبل حيث قضى له ، حتى إذا زالت الشمس خطب الناس ، ثم صلى الظهر والعصر جميعا . ثم وقف بعرفات حتى تغيب الشمس ، ثم يفيض فيصلى بالمزدلفة ، أو حيث قضى الله . ثم يقف بجمع حتى يسفر ويدفع قبل طلوع الشمس ، فإذا رمى الجمرة الكبرى حل له كل شيء حرم عليه إلا النساء والطيب حتى يزور البيت

1695 - حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْحَافِظُ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنبَأَ يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَنبَأَ يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: «مِنْ سُنَّةِ الْحَجِّ أَنْ يُصَلِّيَ الْإِمَامُ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ الْآخِرَةَ وَالصُّبْحَ بِمَنَى، ثُمَّ يَغْدُو إِلَى عَرَفَةَ فَيَقْبِلُ حَيْثُ قُضِيَ لَهُ، حَتَّى إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ خَطَبَ النَّاسَ، ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ جَمِيعًا، ثُمَّ وَقَفَ بِعَرَفَاتٍ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ، ثُمَّ يَفِيزُ فَيُصَلِّي بِالْمُزْدَلِفَةِ، أَوْ حَيْثُ قُضِيَ اللَّهُ، ثُمَّ يَقِفَ بِجَمْعٍ حَتَّى يُسْفِرَ، وَيَدْفَعُ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، فَإِذَا رَمَى الْجُمْرَةَ الْكُبْرَى حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ حُرِّمَ عَلَيْهِ إِلَّا النِّسَاءَ وَالطِّيبَ حَتَّى يَزُورَ الْبَيْتَ» هَذَا حَدِيثٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ¹⁵¹⁰

¹⁵⁰⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 182.

¹⁵¹⁰ Hâkim, *Müstedrek*, I, 632.

وَكَانَ بِنُ عُمَرَ إِيْحَ وَصَلَهُ إِبْرَاهِيمُ الْحَزِينُ فِي الْمَنَاسِكِ لَهُ قَالَ حَدَّثَنَا الْحَوْضِيُّ عَنْ هَمَّامٍ أَنَّ نَافِعًا حَدَّثَهُ أَنَّ بِنُ عُمَرَ كَانَ إِذَا لَمْ يَذْكُرِ الْإِمَامَ يَوْمَ عَرَفَةَ جَمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ فِي مَنْزِلِهِ وَأَخْرَجَ الثَّوْرِيَّ فِي جَامِعِهِ رَوَايَةً عَبْدُ اللَّهِ بِنُ الْوَلِيدِ الْعَدَنِيُّ عَنْهُ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بِنُ أَبِي رَوَّادٍ عَنْ نَافِعٍ مِثْلَهُ وَأَخْرَجَهُ بِنُ الْمُثَنَّى مِنْ هَذَا الْوَجْهِ وَبِهَذَا قَالَ الْجُمْهُورُ وَخَالَفَهُمْ فِي ذَلِكَ النَّخَعِيُّ وَالثَّوْرِيُّ وَأَبُو حَنِيفَةَ فَقَالُوا يَخْتَصُّ الْجُمُعُ بِمَنْ صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ وَخَالَفَ أَبَا حَنِيفَةَ فِي ذَلِكَ صَاحِبَاهُ وَالطَّحَاوِيُّ¹⁵¹¹

قال: " ومن صلى الظهر في رحله وحده صلى العصر في وقته عند أبي حنيفة رحمه الله وقالوا يجمع بينهما المنفرد لأن جواز الجمع للحاجة إلى امتداد الوقوف والمنفرد محتاج إليه ولأبي حنيفة رحمه الله أن المحافظة على الوقت فرض بالنصوص فلا يجوز تركه إلا فيما ورد الشرع به وهو الجمع بالجماعة مع الإمام¹⁵¹²

وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِذَا فَاتَتْهُ الصَّلَاةُ مَعَ الْإِمَامِ جَمَعَ بَيْنَهُمَا 1662 - وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمٌ، أَنَّ الْحَجَّاجَ بْنَ يُوْسُفَ، عَامَ نَزَلِ بَابِنِ الرُّبَيْعِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، سَأَلَ عَبْدَ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، كَيْفَ تَصْنَعُ فِي الْمَوْقِفِ يَوْمَ عَرَفَةَ؟ فَقَالَ سَالِمٌ: «إِنْ كُنْتُ تُرِيدُ السُّنَّةَ فَهَجِرْ بِالصَّلَاةِ يَوْمَ عَرَفَةَ»، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بِنُ عُمَرَ: «صَدَقَ، إِنَّهُمْ كَانُوا يَجْمَعُونَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ فِي السُّنَّةِ»، فَقُلْتُ لِسَالِمٍ: أَفَعَلَ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَقَالَ سَالِمٌ: «وَهَلْ تَتَّبِعُونَ فِي ذَلِكَ إِلَّا سُنَّتَهُ»¹⁵¹³

وَأَبُو حَنِيفَةَ فَقَالُوا يَخْتَصُّ الْجُمُعُ بِمَنْ صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ وَخَالَفَ أَبَا حَنِيفَةَ فِي ذَلِكَ صَاحِبَاهُ وَالطَّحَاوِيُّ وَمَنْ أَقْوَى الْأَدِلَّةُ لَهُمْ صَنِيعَ بِنِ عُمَرَ هَذَا وَقَدْ رَوَى حَدِيثَ جَمْعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ وَكَانَ مَعَ ذَلِكَ يَجْمَعُ وَحْدَهُ فَدَلَّ عَلَى أَنَّهُ عَرَفَ أَنَّ الْجُمُعَ لَا يَخْتَصُّ بِالْإِمَامِ وَمِنْ قَوَاعِدِهِمْ¹⁵¹⁴

5.2. Arafat'ta Vakfe Yapmak Haccın En Önemli Rüküdür

٢٦٩٣ - عن جابر رضى الله عنه فى الحديث الطويل : ثم أقام فصلى العصر ، ولم يصل بينهما شيئا ، ثم ركب رسول الله ﷺ حتى أتى الموقف ، فجعل بطن ناقته القصواء إلى الصخرات ، وجعل جبل المشاة بين يديه واستقبل القبلة ، فلم يزل واقفا حتى غربت الشمس وذهبت الصفرة قليلا حتى غاب القرص

ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ، فَجَعَلَ بَطْنَ نَاقَتِهِ الْقَصَوَاءِ إِلَى الصَّخْرَاتِ، وَجَعَلَ حَبْلَ الْمَشَاةِ بَيْنَ يَدَيْهِ، وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَذَهَبَتِ الصُّفْرَةُ قَلِيلًا، حَتَّى غَابَ الْقُرْصُ¹⁵¹⁵

¹⁵¹¹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 513.

¹⁵¹² Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 141.

¹⁵¹³ Buhârî, *Sahîh*, 2, 162.

¹⁵¹⁴ İbn Hacer, *a.g.e*, III, 513.

¹⁵¹⁵ Müslim, *Sahîh*, 2, 886.

٢٦٩٤ - عن عبد الرحمن بن يعمر ، قال : شهدت رسول الله ﷺ وهو واقف بعرفات وأتاه ناس من أهل نجد فقالوا : يا رسول الله ! كيف الحج ؟ فقال : « الحج عرفة ، من جاء عرفة قبل صلاة الفجر من ليلة جمع فقد تم حجه

يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ الْحُجُّ؟ قَالَ: «الْحُجُّ عَرَفَةُ، فَمَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ، لَيْلَةَ جَمْعٍ، فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ»¹⁵¹⁶

بِعَرَفَةِ فَجَاءَ نَاسٌ أَوْ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ فَأَمَرُوا رَجُلًا فَنَادَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ الْحُجُّ؟، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا فَنَادَى «الْحُجُّ، الْحُجُّ، يَوْمُ عَرَفَةَ، مَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَتَمَّ حَجُّهُ»¹⁵¹⁷

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِعَرَفَاتٍ فَأَتَاهُ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَأَمَرُوا رَجُلًا فَنَادَى يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ الْحُجُّ ، كَيْفَ الْحُجُّ؟ قَالَ: فَأَمَرَ رَجُلًا فَنَادَى: " الْحُجُّ يَوْمَ عَرَفَةَ مَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ" ¹⁵¹⁸

يَوْمَ عَرَفَةَ وَطُلُوعِ الْفَجْرِ الثَّانِي يَوْمَ النَّحْرِ فَمَنْ حَصَلَ بِعَرَفَاتٍ فِي جُزْءٍ مِنْ هَذَا الزَّمَانِ صَحَّ وَقُوفُهُ وَمَنْ فَاتَهُ ذَلِكَ فَاتَهُ الْحُجُّ هَذَا مَذْهَبُ الشَّافِعِيِّ وَجَمَاهِيرِ الْعُلَمَاءِ وَقَالَ مَالِكٌ لَا يَصِحُّ الْقُوفُ فِي النَّهَارِ مُتَفَرِّدًا بَلْ لَا بُدَّ مِنَ اللَّيْلِ وَخَدُّهُ فَإِنْ اقْتَصَرَ عَلَى اللَّيْلِ كَفَاهُ وَإِنْ اقْتَصَرَ عَلَى النَّهَارِ لَمْ يَصِحَّ وَقُوفُهُ وَقَالَ أَحْمَدُ يَدْخُلُ وَقْتُ الْقُوفِ مِنَ الْفَجْرِ يَوْمَ عَرَفَةَ وَأَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ أَصْلَ الْقُوفِ رُكْنٌ لَا يَصِحُّ الْحُجُّ إِلَّا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ¹⁵¹⁹

وَأَمَّا أَوَّلُهُ فَمِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ يَوْمَ عَرَفَةَ، فَمَنْ أَذْرَكَ عَرَفَةَ فِي شَيْءٍ مِنْ هَذَا الْوَقْتِ وَهُوَ عَاقِلٌ، فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ. وَقَالَ مَالِكٌ، وَالشَّافِعِيُّ: أَوَّلُ وَقْتِهِ زَوَالُ الشَّمْسِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ.¹⁵²⁰

5.3. Arafat ve Müzdelife'de Vakfe Yapılacak Yerler

٢٦٩٥ - عن ابن عباس مرفوعا : وقال حين وقف بعرفة : « هذا الموقف ، وكل عرفة موقف ، وقال حين وقف على قزح : « هذا الموقف ، وكل المزدلفة موقف » .

¹⁵¹⁶ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1003.

¹⁵¹⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 196.

¹⁵¹⁸ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 282.

¹⁵¹⁹ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, VIII, 186.

¹⁵²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 372.

1697 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمُخْبُونِيُّ بِرَوِّ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ سَيَّارٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرْنَةٍ، وَارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ مُحْسِرٍ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ، وَشَاهِدُهُ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ صَحِيحٌ إِلَّا أَنَّ فِيهِ تَقْصِيرًا فِي سَنَدِهِ¹⁵²¹

11231 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ مَالِكٍ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا صَالِحُ بْنُ مَسْمَارٍ، ثنا مَعْنُ بْنُ عِيسَى، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمَلَيْكِيُّ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «عَرَفَهُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرْنَةٍ وَالْمُزْدَلَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ وَارْتَفَعُوا عَنْ بَطْنِ مُحْسِرٍ»¹⁵²²

٢٦٩٦ - وأخرج الحاكم الجملة الأخيرة عن ابن عباس مرفوعا بلفظ: «ارفعوا عن

بطن عرنة، وارفعوا عن بطن محسر» وصححه على شرط مسلم،

1697 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمُخْبُونِيُّ بِرَوِّ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ سَيَّارٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرْنَةٍ، وَارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ مُحْسِرٍ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ، وَشَاهِدُهُ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ صَحِيحٌ إِلَّا أَنَّ فِيهِ تَقْصِيرًا فِي سَنَدِهِ¹⁵²³

[فَصْلٌ لَا يُشْتَرَطُ لِلْوُقُوفِ بِعَرَفَةَ طَهَارَةً وَلَا سِتَارَةً وَلَا اسْتِقْبَالَ وَلَا نِيَّةَ]

(2517) فَصْلٌ: وَلَا يُشْتَرَطُ لِلْوُقُوفِ طَهَارَةً، وَلَا سِتَارَةً، وَلَا اسْتِقْبَالَ، وَلَا نِيَّةَ. وَلَا نَعْلَمُ فِي ذَلِكَ خِلَافًا.¹⁵²⁴

1650 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ، وَلَمْ أَطْفِ بِالْبَيْتِ وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ قَالَتْ: فَشَكَوْتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «افْعَلِي كَمَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهَرِي»¹⁵²⁵

1 - حَدَّثَنَا الْحَمِيدِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْأَنْصَارِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيُّ، أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيَّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا، أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا، فَهَجَرْتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»¹⁵²⁶

¹⁵²¹ Hâkim, *Müstedrek*, I, 633.

¹⁵²² Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsât*, XI, 119.

¹⁵²³ Hâkim, *Müstedrek*, I, 633.

¹⁵²⁴ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 172.

¹⁵²⁵ Buhârî, *Sahîh*, 2, 159.

¹⁵²⁶ Buhârî, *Sahîh*, 1, 6.

5.4. Arafat'ta Vakfe ve Sonrasında Elden Geldiğince Çok Dua Etmek

٢٦٩٧ - عن عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، عن جده : أن النبي ﷺ قال : « خير الدعاء دعاء يوم عرفة ، وخير ما قلت أنا والنبيون من قبلي : لا إله إلا الله وحده لا شريك له ، له الملك وله الحمد ، وهو على كل شيء قدير

6961 - حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: كَانَ أَكْثَرُ دُعَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ: " لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، يَبْدُو الْحَبِيرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ " حميد، بهذا الإسناد، بلفظ: "خير الدعاء دعاء يوم عرفة، وخير ما قلت أنا والنبيون من قبلي: لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك، وله الحمد، وهو على كل شيء قدير".¹⁵²⁷

3585 - حَدَّثَنَا أَبُو عَمْرِو مُسْلِمُ بْنُ عَمْرِو، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نَافِعٍ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ أَبِي حُمَيْدٍ، عَنْ عَمْرُو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: خَيْرُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَخَيْرُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.¹⁵²⁸

٢٦٩٩ - عن علي ، قال : أكثر ما دعا به رسول الله ﷺ عشية عرفة في الموقف : «اللهم لك الحمد كالذي نقول ، وخيرا مما نقول ، اللهم لك صلاتي ، ونسكي ومحياي ومماتي ، وإليك مآبي ، ولك رب تراثي ، اللهم إني أعوذ بك من عذاب القبر ووسوسة الصدر ، وشتات الأمر ، اللهم إني أعوذ بك من شر ما تجيء به الريح » .

3520 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ الْمُؤَدَّبُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ ثَابِتٍ قَالَ: حَدَّثَنِي قَيْسُ بْنُ الرَّبِيعِ، وَكَانَ مِنْ بَنِي أَسَدٍ، عَنْ الْأَعْرَبِ بْنِ الصَّبَّاحِ، عَنْ خَلِيفَةَ بْنِ حُصَيْنٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: أَكْثَرُ مَا دَعَا بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ فِي الْمَوْقِفِ: «اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ وَخَيْرًا مِمَّا نَقُولُ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي، وَإِلَيْكَ مَأْيِي، وَلَكَ رَبِّ تَرَاتِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَوَسْوَسَةِ الصَّدْرِ وَشَتَاتِ الْأَمْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا يَجِيءُ بِهِ الرِّيحُ». هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ مِنْ هَذَا الْوَجْهِ وَلَيْسَ إِسْنَادُهُ بِالْقَوِيِّ¹⁵²⁹

٢٧٠٠ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ كان يدعو يوم عرفة ماداً يديه كالمستطعم المسكين

¹⁵²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XI, 549.

¹⁵²⁸ Tirmîzi, *Sünen*, 5, 464.

¹⁵²⁹ Tirmîzi, *Sünen*, 5, 537.

2161 - وَأَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ حَبِيبٍ عَنْ عَرَبِيٍّ، قَالَ: نَا رَوْحٌ، قَالَ: نَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ الْفَضْلِ، قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاقِفًا بِعَرَفَةَ مَاذَا يَدِيهِ كَالْمُسْتَطْعِمِ» أَوْ كَلِمَةً تَحْوَاهَا. وَهَذَا الْحَدِيثُ لَا نَعْلَمُ لَهُ طَرِيقًا عَنِ الْفَضْلِ إِلَّا هَذَا الطَّرِيقَ¹⁵³⁰

٢٧٠١ - وأخرج ابن أبي شيبة ، وأحمد بن منيع في «مسنده» عن أبي سعيد ، قال: إن رسول الله ﷺ وقف بعرفة، فجعل يدعو هكذا، وجعل ظهر كفيه مما يلي صدره.

14704 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ عُليَّةَ، عَنِ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِي مَجْلَزٍ قَالَ: كَانَ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فَلَمَّا طَلَعَتِ الشَّمْسُ، أَمَرَ بِرَاحِلَتِهِ، فَرُحِلَتْ وَارْتَحَلَ مِنْ مِثَى فَسَارَ قَالَ: فَإِنَّهُ كَانَ عَجِيئًا إِلَيْهِ أَسْفَهْنَا، رَجُلًا كَانَ يُحَدِّثُهُ عَنِ التَّيْمِيِّ وَيُضَحِّكُهُ، قَالَ: فَلَمَّا صَلَّى الْعَصْرَ، وَقَفَ بِعَرَفَةَ، فَجَعَلَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ أَوْ قَالَ: يَمْدُ، قَالَ:، وَلَا أَدْرِي لَعَلَّهُ قَدْ قَالَ: دُونَ أَدْنِيهِ، وَجَعَلَ يَقُولُ: «اللَّهُ أَكْبَرُ [ص:334] وَلِلَّهِ الْحَمْدُ، اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، اللَّهُمَّ اهْدِنِي بِالْهُدَى، وَوَفِّقْنِي بِالتَّقْوَى، وَاعْفُ رِي فِي الْآخِرَةِ وَالْأُولَى»، ثُمَّ يَرُدُّ يَدَيْهِ، فَيَسْكُتُ كَقَدْرِ مَا كَانَ إِنْسَانًا قَارِئًا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، ثُمَّ يَعُودُ فَيَرْفَعُ يَدَيْهِ،¹⁵³¹

٢٧٠٢ - وفي لفظ لابن منيع عن ابن عباس : قال : لقد روى رسول الله ﷺ عشية

عرفة رافعا يديه يرى ما تحت إبطيه

1242 - وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا أَبُو يُوسُفَ ثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُسْلِمٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ لَقَدْ رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ رَافِعًا يَدَيْهِ فَيَرَى مَا تَحْتَ إِبْطِهِ¹⁵³²

٢٧٠٣ - ولأبي داود في مراسيله وسكت عنه عن سليمان بن موسى قال : لم يحفظ عن رسول الله ﷺ أنه رفع يديه الرفع كله إلا في ثلاثة مواطن : الاستسقاء ، والاستنصار ، وعشية عرفة ، ثم كان بعد رفع دون رفع

148 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يَحْيَى ابْنُ عَبْدِ الْوَاحِدِ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى، قَالَ: " لَمْ يُحْفَظْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ رَفَعَ يَدَيْهِ الرَّفْعَ كُلَّهُ إِلَّا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاطِنَ: الْإِسْتِسْقَاءُ وَالْإِسْتِنْصَارُ وَعَشِيَّةَ عَرَفَةَ، ثُمَّ كَانَ بَعْدَ رَفْعِ دُونَ رَفْعٍ¹⁵³³

¹⁵³⁰ Bezzâr, *Müsne'd*, VI, 102.

¹⁵³¹ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 333.

¹⁵³² Ibn Hacer, *Metâlibu'l-Âliye*, VII, 23.

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ - رضي الله عنه - قَالَ: " وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بِعَرَفَاتٍ , وَقَدْ كَادَتِ الشَّمْسُ أَنْ تَنْتُوبَ فَقَالَ: يَا بَلَاءُ، أَنْصَبِ لِي النَّاسَ " , فَقَامَ بِلَالٌ فَقَالَ: أَنْصَبُوا لِرَسُولِ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - فَتَنَصَّتِ النَّاسُ، فَقَالَ: " مَعَاشِرَ النَّاسِ، أَتَانِي جَبْرِيلُ آتِفًا فَأَقْرَأَنِي مِنْ رَبِّي السَّلَامَ , وَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ غَفَرَ لِأَهْلِ عَرَفَاتٍ وَأَهْلِ الْمَشْعَرِ وَضَمِنَ عَنْهُمْ التَّيْبَةَ " , فَقَامَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ - رضي الله عنه - فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ , هَذَا لَنَا خَاصٌّ؟ , فَقَالَ: " هَذَا لَكُمْ , وَلِمَنْ أَتَى بِغَدُوكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ " , فَقَالَ عُمَرُ: كَثُرَ خَيْرُ اللَّهِ وَطَابَ.¹⁵³⁴

5.5. Akabe Cemresi (Büyük şeytan)'ne Taş Atana Kadar Telbiye Getirmek

٢٧٠٤ - عن الفضل بن عباس : أن رسول الله ﷺ لم يزل يلبي حتى رمى جمرة العقبة

1544 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ يُونُسَ الْأَيْلِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ أَسَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ رَذَفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَفَةَ إِلَى الْمُزْدَلِفَةِ، ثُمَّ أَرَدَفَ الْفَضْلَ مِنَ الْمُزْدَلِفَةِ إِلَى مِئَى، قَالَ: فَكَلاهُمَا قَالَ: «لَمْ يَزَلِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَلْبِي حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ»¹⁵³⁵

(1281) قَالَ كُرَيْبٌ: فَأَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ، عَنِ الْفَضْلِ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزَلْ يَلْبِي حَتَّى بَلَغَ الْجُمُرَةَ»¹⁵³⁶

1815 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «لَبَّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ»¹⁵³⁷

3040 - حَدَّثَنَا هَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ: «كُنْتُ رَذَفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمَا زِلْتُ أَسْمَعُهُ يَلْبِي، حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ، فَلَمَّا رَمَاهَا، فَطَعَ التَّلْبِيَةَ»¹⁵³⁸

3081 - أَخْبَرَنَا هَلَالُ بْنُ الْعَلَاءِ بْنِ هَلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَيْثِمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا خُصَيْفٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ، وَعَامِرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ الْفَضْلَ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ «كَانَ رَذِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَّهُ لَمْ يَزَلْ يَلْبِي حَتَّى رَمَى الْجُمُرَةَ»¹⁵³⁹

¹⁵³³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 1, 152.

¹⁵³⁴ Abdülabbâr, Süheyb, *el-Câmiu's-Sahîh li'l-Mesânîd*, VII, 311, 2014, yy.

¹⁵³⁵ Buhârî, *Sahîh*, 2, 137.

¹⁵³⁶ Müslim, *Sahîh*, 2, 931.

¹⁵³⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 163.

¹⁵³⁸ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1011.

918 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: أُرْدَفَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ جَمْعٍ إِلَى مِئَةٍ فَلَمْ يَزَلْ يُلَيِّحُنِي حَتَّى رَمَى الْجُمْرَةَ.¹⁵⁴⁰

٢٧٠٥ - ولفظ الصحيحين من حديث ابن عباس : أن أسامة بن زيد كان ردف النبي ﷺ من عرفة إلى المزدلفة ، ثم أردف الفضل إلى منى ، وكلاهما قال : لم يزل النبي ﷺ يلبي حتى رمى جمرة العقبة

1686 - حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ يُونُسَ الْأَيْلِيِّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا كَانَ رَدَفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَفَةَ إِلَى الْمَزْدَلِفَةِ، ثُمَّ أُرْدَفَ الْفَضْلُ مِنَ الْمَزْدَلِفَةِ إِلَى مِئَةٍ، قَالَ: فَكِلَاهُمَا [ص: 167] قَالَا: «لَمْ يَزَلِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُلَيِّحُنِي حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعُقْبَةِ»¹⁵⁴¹

- (1281) وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَعَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ، كِلَاهُمَا عَنْ عِيسَى بْنِ يُونُسَ، قَالَ ابْنُ خَشْرَمٍ: أَخْبَرَنَا عِيسَى، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَخْبَرَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرْدَفَ الْفَضْلُ مِنْ جَمْعٍ، قَالَ: فَأَخْبَرَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ أَنَّ الْفَضْلَ أَخْبَرَهُ «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَزَلْ يُلَيِّحُنِي، حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعُقْبَةِ»¹⁵⁴²

3081 - أَخْبَرَنَا هَلَالُ بْنُ الْعَلَاءِ بْنِ هَلَالٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو حَيْثَمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا خُصَيْفٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ، وَعَامِرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ الْفَضْلَ، أَخْبَرَهُ أَنَّهُ «كَانَ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَنَّهُ لَمْ يَزَلْ يُلَيِّحُنِي حَتَّى رَمَى الْجُمْرَةَ»¹⁵⁴³

٢٧٠٦ - وعند أبي داود عن ابن مسعود : رمقت النبي ﷺ فلم يزل يلبي حتى رمى جمرة العقبة بأول حصاة

9603 - وَأَخْبَرَنَا الْإِمَامُ أَبُو عَثْمَانَ رَحِمَهُ اللَّهُ ، أَنبَأَ أَبُو طَاهِرٍ بْنُ خُزَيْمَةَ ، أَنبَأَ جَدِّي ، ثنا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ ، ثنا شَرِيكٌ ، عَنْ عَامِرِ بْنِ شَقِيقٍ ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ، قَالَ : " رَمَقْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَزَلْ يُلَيِّحُنِي حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعُقْبَةِ بِأَوَّلِ حَصَاةٍ " ¹⁵⁴⁴

¹⁵³⁹ Nesâî, *Sünen*, 5, 276.

¹⁵⁴⁰ Tirmizî, *Sünen*, 2, 252.

¹⁵⁴¹ Buhârî, *Sahîh*, 2, 166.

¹⁵⁴² Müslim, *Sahîh*, 2, 931.

¹⁵⁴³ Nesâî, *Sünen*, 5, 276.

وروى بن المُنذر بإسناد صحيح عن بن عَبَّاسٍ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ التَّلْبِيَّةُ شِعَارُ الْحَجِّ فَإِنْ كُنْتَ حَاجًّا فَلَبَّ حَتَّى يَذْءَ حَلَّكَ وَيَذْءَ حَلَّكَ أَنْ تَرْمِي جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ وَرَوَى سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ مِنْ طَرِيقِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ حَجَّجْتُ مَعَ عُمَرَ إِحْدَى عَشْرَةَ حِجَّةً وَكَانَ يُلَبِّي حَتَّى يَرْمِي الْجَمْرَةَ وَيَسْتَمِرُّهَا قَالَ الشَّافِعِيُّ وَأَبُو حَنِيفَةَ وَالثَّوْرِيُّ وَأَحْمَدُ وَإِسْحَاقُ وَأَتْبَاعُهُمْ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ يَقْطَعُ الْمُحْرِمُ التَّلْبِيَّةَ إِذَا دَخَلَ الْحَرَمَ وَهُوَ مَذْهَبُ بَنِي عُمَرَ لَكِنْ كَانَ يُعَاوِدُ التَّلْبِيَّةَ إِذَا خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ إِلَى عَرَفَةَ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ يَقْطَعُهَا إِذَا رَاحَ إِلَى الْمَوْقِفِ رَوَاهُ بَنُ الْمُنْذِرِ وَسَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ بِإِسْنَادٍ صَحِيحَةٍ عَنْ عَائِشَةَ وَسَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ وَعَلِيِّ بْنِ مَالِكٍ وَقَيْدُهُ بِزَوَالِ الشَّمْسِ يَوْمَ عَرَفَةَ ¹⁵⁴⁵

5.6. Arafat'tan Ayrılma Vakti

٢٧٠٧ - عن جابر رضي الله عنه في حديثه الطويل : فلم يزل واقفا حتى غربت الشمس وذهبت الصفرة قليلا حتى غاب القرص

فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَذَهَبَتِ الصُّفْرَةُ قَلِيلًا، حَتَّى غَابَ الْقُرْصُ ¹⁵⁴⁶

٢٧٠٨ - عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه ، قال : وقف رسول الله ﷺ بعرفة ، فقال: « هذه عرفة ، وهو الموقف ، وعرفة كلها موقف » . ثم أفاض حين غربت الشمس

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَةَ، فَقَالَ: «هَذِهِ عَرَفَةُ، وَهُوَ الْمَوْقِفُ، وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ»، ثُمَّ أَفَاضَ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ، ¹⁵⁴⁷

٢٧٠٩ - عن المسور بن مخرمة ، قال : خطبنا رسول الله ﷺ بعرفات ، ثم قال : «أما بعد ، فإن أهل الشرك كانوا يدفعون من هذا الموضع إذا كانت الشمس على رؤوس الجبال ، كأنها عمائم الرجال على رؤوسها ، وإنا ندفع بعد أن تغيب

6229 - كَمَا حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَمَّادٍ الْعَدْلِيُّ، ثنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْفَضْلِ الْأَسْفَاطِيُّ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْمُبَارَكِ، ثنا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ، عَنِ الْمُسَوِّرِ بْنِ مَخْرَمَةَ، قَالَ: خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَاتٍ فَحَمِدَ اللَّهُ وَاتَّخَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّ أَهْلَ الشِّرْكِ وَالْأَوْتَانَ

¹⁵⁴⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 224.

¹⁵⁴⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 533.

¹⁵⁴⁶ Müslim, *Sahîh*, 2, 886.

¹⁵⁴⁷ Tirmîzi, *Sünen*, 3, 223.

كَانُوا يَدْفَعُونَ مِنْ هَذَا الْمَوْضِعِ إِذَا كَانَتِ الشَّمْسُ عَلَى رُءُوسِ الْجِبَالِ كَأَنَّهَا عَمَائِمُ الرِّجَالِ فِي وُجُوهِهَا، وَإِنَّا نَدْفَعُ بَعْدَ أَنْ تَغِيبَ¹⁵⁴⁸

وَلَنَا مَا رَوَى ابْنُ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ قَالَ: «مَنْ تَرَكَ نُسْكَاً، فَعَلَيْهِ دَمٌ». رُوِيَ مُؤَفَّوفاً وَمَرْفُوعاً¹⁵⁴⁹

(2518) مَسْأَلَةٌ: قَالَ: (فَإِذَا دَفَعَ الْإِمَامُ، دَفَعَ مَعَهُ إِلَى مُزْدَلِفَةَ) الْإِمَامُ هَاهُنَا الْوَالِي الَّذِي إِلَيْهِ أَمْرُ الْحُجِّ مِنْ قَبْلِ الْإِمَامِ. وَلَا يَنْبَغِي لِلنَّاسِ أَنْ يَدْفَعُوا حَتَّى يَدْفَعَ. قَالَ أَحْمَدُ: مَا يُعْجِبُنِي أَنْ يَدْفَعَ إِلَّا مَعَ الْإِمَامِ. وَسُئِلَ عَنْ رَجُلٍ دَفَعَ قَبْلَ الْإِمَامِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ، فَقَالَ: مَا وَجَدْتُ عَنْ أَحَدٍ أَنَّهُ سَهَّلَ فِيهِ، كُلُّهُمْ يُشَدِّدُ فِيهِ¹⁵⁵⁰

5.7. Bir Mazeret Sebebiyle Güneş Battıktan Sonra Arafat'ta Biraz Kalmanın Hükümü

٢٧١٠ - عن عائشة رضى الله عنها : أنها كانت تدعو بشراب فتفطر ثم تفيض

13396 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، «أَنَّهَا كَانَتْ تَدْعُو بِشَرَابٍ فَتَفْطِرُ، ثُمَّ تَفِضُ»¹⁵⁵¹

٢٧١١ - عن عبد الرحمن بن يزيد ، قال : خرجت مع عبد الله ، فلما وقفنا بعرفات غابت الشمس ، فقال : لو أن أمير المؤمنين أفاض الآن كان قد أصاب ، قال : فما أدرى أكلام ابن مسعود أسرع أو إفاضة عثمان ؟ قال : فأوضح الناس ، ولم يزد ابن مسعود على العنق حتى أتى جمعا

3893 - حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَارِثٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا إِسْحَاقَ، يُحَدِّثُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: حَجَجْنَا مَعَ ابْنِ مَسْعُودٍ، فِي خِلَافَةِ عُثْمَانَ، قَالَ: فَلَمَّا وَقَفْنَا بِعَرَفَةَ، قَالَ: فَلَمَّا غَابَتِ الشَّمْسُ، قَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: لَوْ أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَفَاضَ الْآنَ، كَانَ قَدْ أَصَابَ، قَالَ: فَلَا أَدْرِي كَلِمَةَ ابْنِ مَسْعُودٍ كَانَتْ أَسْرَعَ، أَوْ إِفَاضَةَ عُثْمَانَ، قَالَ: فَأَوْضَعَ النَّاسُ، وَلَمْ [ص:9] يَزِدْ ابْنُ مَسْعُودٍ عَلَى الْعُنُقِ، حَتَّى أَتَيْنَا جَمْعًا¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁸ Hâkim, *Müstedrek*, III, 601.

¹⁵⁴⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 252.

¹⁵⁵⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 373.

¹⁵⁵¹ Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 196.

¹⁵⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 8.

وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَالثَّوْرِيُّ وَالشَّافِعِيُّ: الْإِعْتِمَادُ عَلَى النَّهَارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ مِنْ وَقْتِ الزَّوَالِ وَاللَّيْلِ كُلَّهُ تَبَعٌ، فَإِنْ وَقَفَ جِزْأً مِنَ النَّهَارِ أَجْزَأَهُ، وَإِنْ وَقَفَ جِزْأً مِنَ اللَّيْلِ أَجْزَأَهُ، إِلَّا أَهَمُّ يَقُولُونَ: إِنْ وَقَفَ جِزْأً مِنَ النَّهَارِ بَعْدَ الزَّوَالِ دُونَ اللَّيْلِ كَانَ عَلَيْهِ دَمٌ،¹⁵⁵³

5.8. Arefe Günü Hakkında Şüphe Edilirse O Sene Hacc Yapanların Haccının Hükümü

٢٧١٢ - عن عبد العزيز بن عبد الله بن خالد بن أسيد مرفوعاً : « يوم عرفة اليوم الذي يعرف الناس فيه »

1051 - حَدِيثُ "يَوْمُ عَرَفَةَ الْيَوْمُ الَّذِي يَعْرِفُ النَّاسُ فِيهِ" 4 أَبُو دَاوُدَ فِي الْمَرَاثِلِ¹⁵⁵⁴

٢٧١٣ - وله شاهد ، فقد رواه مجاهد بن إسماعيل عن سفيان ، عن ابن المنكدر ، عن عائشة مرفوعاً بلفظ : « عرفة يوم يعرف الإمام »

9827 - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، أَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ اللَّخْمِيُّ ، ثنا عَبْدَانُ بْنُ أَحْمَدَ ، ثنا يَحْيَى بْنُ حَاتِمٍ الْعَسْكَرِيُّ ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَبُو إِسْمَاعِيلَ ، ثنا سُفْيَانُ ، عَنِ ابْنِ الْمُنْكَدِرِ ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " عَرَفَةُ يَوْمٌ يُعْرِفُ الْإِمَامُ"¹⁵⁵⁵

٢٧١٤ - عن مسلم بن خالد ، عن ابن جريج ، قال : قلت لعطاء : رجل حج أول ما حج ، فأخطأ الناس بيوم النحر ، أيجزىء عنه ؟ قال : نعم ، قال : وأحسبه قال : قال رسول الله ﷺ : « فطركم يوم تفطرون ، وأضحاكم يوم تضحون » قال : وأراه قال : « وعرفة يوم تعرفون »

9829 - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ بْنُ أَبِي عَمْرٍو ، وَثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ ، أَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ ، أَنَا الشَّافِعِيُّ ، أَنَا مُسْلِمُ بْنُ خَالِدٍ ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ ، قَالَ: قُلْتُ لِعَطَاءٍ: رَجُلٌ حَجَّ أَوَّلَ مَا حَجَّ ، فَأَخْطَأَ النَّاسَ يَوْمَ النَّحْرِ أَيْجِزِي عَنْهُ؟ قَالَ: نَعَمْ أَيْ لَعَمْرِي إِنَّهَا لَتُجْزَى عَنْهُ ، [ص:287] قَالَ: وَأَحْسَبُهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " فِطْرُكُمْ يَوْمَ تَفْطَرُونَ وَأَضْحَاكُمْ يَوْمَ تُضْحُونَ " - وَأَرَاهُ قَالَ - : " وَعَرَفَةُ يَوْمٌ تُعْرِفُونَ"¹⁵⁵⁶

¹⁵⁵³ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 5.

¹⁵⁵⁴ İbn Hacer, *Telhîsü'l-Habîr*, II, 552.

¹⁵⁵⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 286.

¹⁵⁵⁶ Beyhakî, *a.g.e*, V, 286.

وَلَوْ اشْتَبَهَ عَلَى النَّاسِ هَلَالُ ذِي الْحِجَّةِ فَوَقَفُوا بِعَرَفَةَ بَعْدَ أَنْ اكْتَمَلُوا عِدَّةَ ذِي الْقَعْدَةِ ثَلَاثِينَ يَوْمًا ثُمَّ شَهِدَ الشُّهُودُ أَنَّهُمْ رَأَوْا الْهَلَالَ يَوْمَ كَذَا، وَتَبَيَّنَ أَنَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ فَوَقَفُوهُمْ صَحِيحًا، وَحُجَّتُهُمْ تَامَّةً اسْتِحْسَانًا، وَالْقِيَاسُ: أَنَّ لَا يَصِحُّ، وَجْهَ الْقِيَاسِ أَنَّهُمْ، وَقَفُوا فِي غَيْرِ وَقْتِ الْوُقُوفِ فَلَا يَجُوزُ كَمَا لَوْ تَبَيَّنَ أَنَّهُمْ، وَقَفُوا يَوْمَ التَّرْوِيَةِ، وَأَيُّ فَرْقٍ بَيْنَ التَّقْدِيمِ، وَالتَّأْخِيرِ، وَالْإِسْتِحْسَانِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ قَالَ: «صَوْمُكُمْ يَوْمَ تَصُومُونَ، وَأَصْحَاكُمْ يَوْمَ تُصْحَوْنَ، وَعَرَفْتُكُمْ يَوْمَ تَعْرِفُونَ». وَرُوِيَ: «وَحُجَّتُكُمْ يَوْمَ تَحُجُّونَ».

فَقَدْ جَعَلَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَقْتِ الْوُقُوفِ أَوْ الْحَجِّ، وَقْتِ تَقَفُ أَوْ تَحُجُّ فِيهِ النَّاسُ، وَالْمَعْنَى فِيهِ مِنْ وَجْهَيْنِ: أَحَدُهُمَا مَا قَالَ بَعْضُ مَشَائِخِنَا: أَنَّ هَذِهِ شَهَادَةٌ قَامَتْ عَلَى النَّفْيِ، وَهِيَ نَفْيُ جَوَازِ الْحَجِّ، وَالشَّهَادَةُ عَلَى النَّفْيِ بَاطِلَةٌ، وَالثَّانِي أَنَّ شَهَادَتَهُمْ جَائِزَةٌ مَقْبُولَةٌ لَكِنْ وَقُوفُهُمْ جَائِزٌ أَيْضًا؛ لِأَنَّ هَذَا النَّوعَ مِنَ الْإِشْتِبَاهِ مِمَّا يَغْلِبُ، وَلَا يُمَكِّنُ التَّحَرُّزَ عَنْهُ فَلَوْ لَمْ تُحْكَمْ بِالْجَوَازِ لَوَقَعَ النَّاسُ فِي الْحَرَجِ بِخِلَافِ مَا إِذَا تَبَيَّنَ أَنَّ ذَلِكَ الْيَوْمَ كَانَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ؛ لِأَنَّ ذَلِكَ نَادِرٌ غَايَةُ النُّدْرَةِ فَكَانَ مُلَحَقًا بِالْعَدَمِ، وَلَئِنْهُمْ بِهَذَا التَّأْخِيرِ بَنَوْا عَلَى دَلِيلٍ ظَاهِرٍ وَاجِبِ الْعَمَلِ بِهِ، وَهُوَ وَجُوبُ اكْتِمَالِ الْعِدَّةِ إِذَا كَانَ بِالسَّمَاءِ عِلَّةٌ فَلَعَدُّوا فِي الْخَطِّ بِخِلَافِ التَّقْدِيمِ فَإِنَّهُ خَطَأٌ غَيْرُ مَبْنِيٍّ عَلَى دَلِيلٍ رَأْسًا فَلَمْ يَغْدُرُوا فِيهِ،¹⁵⁵⁷

VI. MÜZDELİFE VAKFESİ

6.1. Müzdelife’de Akşam ve Yatsı Namazlarını Bir Ezan ve Bir Kâmetle Cem Etmek

٢٧١٥ - عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهما ، قال : جمع رسول الله ﷺ بين المغرب والعشاء بجمع ليس بينهما سجده ، وفي رواية : جمع رسول الله ﷺ بين المغرب والعشاء بجمع ، صلى المغرب ثلاثا ، والعشاء ركعتين بإقامة واحدة

287 - (1288) وَحَدَّثَنِي حَزْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَاهُ، قَالَ: «جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ لَيْسَ بَيْنَهُمَا سَجْدَةٌ، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ، وَصَلَّى الْعِشَاءَ رَكَعَتَيْنِ» فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يُصَلِّي بِجَمْعٍ كَذَلِكَ، حَتَّى لَحِقَ بِاللَّهِ تَعَالَى¹⁵⁵⁸

٢٧١٦ - وعنه : أنه أتى المزدلفة فأذن وأقام ، فصلى المغرب ثلاثا ، ثم التفت إلينا فقال : الصلاة فصلى العشاء ركعتين

¹⁵⁵⁷ Kâsânî, *el-Bedâi*, II, 126.

¹⁵⁵⁸ Müslim, *Sahîh*, 2, 937.

1933 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَخْوَصِ، حَدَّثَنَا أَشْعَثُ بْنُ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَقْبَلْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ مِنْ عَرَافَاتٍ إِلَى الْمُزْدَلِفَةِ فَلَمْ يَكُنْ يَفْتُرُ، مِنَ التَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ، حَتَّى أَتَيْنَا الْمُزْدَلِفَةَ فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، أَوْ أَمَرَ إِنْسَانًا فَأَذَّنَ وَأَقَامَ فَصَلَّى بِنَا الْمَغْرِبِ ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ، ثُمَّ التَفَتَ إِلَيْنَا، فَقَالَ: «الصَّلَاةُ» فَصَلَّى بِنَا الْعِشَاءَ رَكَعَتَيْنِ [ص: 193]، ثُمَّ دَعَا بَعْشَانِهِ. قَالَ: وَأَخْبَرَنِي عِلَاجُ بْنُ عَمْرٍو بِمِثْلِ حَدِيثِ أَبِي، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: فَقِيلَ لِابْنِ عُمَرَ فِي ذَلِكَ، فَقَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَكَذَا¹⁵⁵⁹

٢٧١٧ - عن جابر بن عبد الله ، قال : صلى رسول الله ﷺ المغرب والعشاء بجمع بأذان واحد وإقامة ، ولم يسبح بينهما

14050 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: «صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ، وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا»¹⁵⁶⁰

1906 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ بِلَالٍ، ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ الثَّقَفِيُّ، الْمَعْنَى وَاحِدٌ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ [ص: 187]، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «صَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ بِعَرَفَةَ، وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا وَإِقَامَتَيْنِ وَصَلَّى الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِجَمْعٍ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ، وَإِقَامَتَيْنِ وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا»¹⁵⁶¹

٢٧١٩ - قلت : وقد رواه أبو حنيفة في عن أبي إسحاق ، عن عبد

الله بن يزيد الخطمي ، عن أبي أيوب مرفوعا : صلى المغرب والعشاء بجمع بأذان وإقامة واحدة

حدثنا حاتم بن اسماعيل، عن جعفر بن محمد عن جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى المغرب والعشاء بجمع بأذان واحد وإقامة واحدة، ولم يسبح بينهما لكنه متن غريب¹⁵⁶²

حَتَّى أَتَى الْمُزْدَلِفَةَ، فَصَلَّى بِهَا الْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ بِأَذَانٍ وَاحِدٍ وَإِقَامَتَيْنِ، وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا شَيْئًا¹⁵⁶³

1673 - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «جَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا بِإِقَامَةٍ، وَلَمْ يُسَبِّحْ بَيْنَهُمَا، وَلَا عَلَى إِثْرِ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا»¹⁵⁶⁴

¹⁵⁵⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 192.

¹⁵⁶⁰ Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 264.

¹⁵⁶¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 186.

¹⁵⁶² İmam Ebû Hanîfe, Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh, *Müsned*, I, 238.

¹⁵⁶³ Müslim, *Sahîh*, 2, 886.

15199 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: نَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: «حَجَّجْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَمَّا أَتَى جَمْعًا أَذَّنَ وَأَقَامَ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثَلَاثًا، ثُمَّ تَعَشَّى ثُمَّ أَذَّنَ وَأَقَامَ فَصَلَّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ»¹⁵⁶⁵

6.2. Müzdelife'de Akşam ve Yatsı Namazları Ara Verilip Kılındığında Bir Ezan ve İki Kâmetle Cem Edilir

٢٧٢٠ - عن ابن مسعود : أنه أتى المزدلفة حين الأذان بالعتمة أو قريبا من ذلك ، فأمر رجلا، فأذن وأقام ، ثم صلى المغرب، وصلّى بعدها ركعتين، ثم دعا بعشائه فتعشى ثم أمر - أي رجلا - فأذن وأقام، ثم صلى العشاء ركعتين

1675 - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدٍ يَقُولُ: حَجَّ عَبْدُ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَاتَيْنَا الْمُزْدَلِفَةَ حِينَ الْأَذَانِ بِالْعَتَمَةِ أَوْ قَرِيبًا مِنْ ذَلِكَ، فَأَمَرَ رَجُلًا [ص:165] فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ، وَصَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ دَعَا بِعِشَائِهِ فَتَعَشَّى، ثُمَّ أَمَرَ أَرَى فَأَذَّنَ وَأَقَامَ - قَالَ عَمْرُو: لَا أَعْلَمُ الشَّكَّ إِلَّا مِنْ زُهَيْرٍ -، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ،¹⁵⁶⁶

فَصَلَّى الصَّلَاتَيْنِ كُلَّ صَلَاةٍ وَحْدَهَا بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ بَيْنَهُمَا وَالْعِشَاءَ بَفَتْحِ الْعَيْنِ وَرَوَاهُ بْنُ حُرَيْمَةَ وَأَحْمَدُ مِنْ طَرِيقِ بْنِ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ بِلَفْظِ فَأَذَّنَ وَأَقَامَ ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ تَعَشَّى ثُمَّ قَامَ فَأَذَّنَ وَأَقَامَ وَصَلَّى الْعِشَاءَ ثُمَّ بَاتَ يَجْمَعُ حَتَّى إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ فَأَذَّنَ وَأَقَامَ وَلِأَحْمَدَ مِنْ طَرِيقِ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ فَصَلَّى بِنَا الْمَغْرِبَ ثُمَّ دَعَا بِعِشَائِهِ فَتَعَشَّى ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى الْعِشَاءَ ثُمَّ رَقَدَ وَوَقَعَ عِنْدَ الْإِسْمَاعِيلِيِّ مِنْ رِوَايَةِ شَبَابَةَ عَنْ ابْنِ أَبِي ذَنْبٍ فِي هَذَا الْحَدِيثِ وَلَمْ يَتَطَوَّعْ قَبْلَ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا وَلَا بَعْدَهَا¹⁵⁶⁷

٢٧٢١ - عن أسامة بن يزيد مرفوعا : فجاء المزدلفة ، فتوضأ فأسبغ، ثم أقيمت الصلاة ، فصلّى المغرب ، ثم أناخ كل إنسان بعيره فى منزله ، ثم أقيمت الصلاة ، فصلّى ولم يصل بينهما

¹⁵⁶⁴ Buhârî, *Sahîh*, 2, 164.

¹⁵⁶⁵ Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 388.

¹⁵⁶⁶ Buhârî, *Sahîh*, 2, 164.

¹⁵⁶⁷ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 525.

139 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ: دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَفَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشَّعْبِ نَزَلَ فَبَالَ، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسَبِّحِ الْوُضُوءَ فَقُلْتُ الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ: «الصَّلَاةُ أَمَامَكَ» فَرَكِبَ، فَلَمَّا جَاءَ الْمَزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ، فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ، فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ أَنَاخَ كُلُّ إِنْسَانٍ بَعِيرَهُ فِي مَنْزِلِهِ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ فَصَلَّى، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا¹⁵⁶⁸

وَالْقِيَّاسُ عَلَى الْجَمْعِ الْآخَرِ غَيْرُ سَدِيدٍ؛ لِأَنَّ هُنَاكَ الصَّلَاةَ الثَّانِيَةَ، وَهِيَ الْعَصْرُ تُؤَدَّى فِي غَيْرِ وَقْتِهَا فَتَقَعُ الْحَاجَةُ إِلَى إِقَامَةِ أُخْرَى لِلْإِعْلَامِ بِالشُّرُوعِ فِيهَا، وَالصَّلَاةُ الثَّانِيَةُ هُنَا، وَهِيَ الْعِشَاءُ تُؤَدَّى فِي وَقْتِهَا فَيَسْتَعْنَى عَنْ تَجْدِيدِ الْإِعْلَامِ كَالْوُثْرِ مَعَ الْعِشَاءِ،¹⁵⁶⁹

٦- بَابُ الصَّلَاةِ بِعَرَفَةَ وَجَمْعِ

٣٤١- مُحَمَّدٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو حَنِيفَةَ، عَنْ حَمَادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ فِي الصَّلَاةِ بِجَمْعِ^(٧) قَالَ: إِذَا صَلَّيْتُهُمَا بِجَمْعٍ صَلَّيْتُهُمَا^(٨) بِإِقَامَةٍ وَاحِدَةٍ، وَإِنْ تَطَوَّعْتَ بَيْنَهُمَا فَاجْعَلْ لِكُلِّ وَاحِدَةٍ إِقَامَةً¹⁵⁷⁰

قال محمد: وبه نأخذ، وهو قول أبي حنيفة رحمه الله تعالى،

6.3. Arafat Dönüşü Akşam Namazının Nerede Kılınacağı

٢٧٢٢- عن أسامة بن زيد، قال: ردت رسول الله ﷺ من عرفات، فلما بلغ الشعب الأيسر الذي دون المزدلفة أناخ فبال، ثم جاء فصبيت عليه الوضوء، فتوضأ وضوءاً خفيفاً، فقلت: الصلاة يا رسول الله! فقال: «الصلاة أمامك»، فركب حتى أتى المزدلفة فصلى ثم ردف الفضل رسول الله ﷺ غداة جمع. للسته

21742 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُقْبَةَ، أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ، أَنَّهُ سَأَلَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، قَالَ: قُلْتُ: أَخْبَرَنِي كَيْفَ صَنَعْتُمْ عَشِيَّةَ رَدَفْتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: " جِئْنَا الشَّعْبَ الَّذِي يُبِيخُ فِيهِ النَّاسُ لِلْمَغْرِبِ، فَأَنَاخَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقَتَهُ، ثُمَّ بَالَ مَا، قَالَ: أَهْرَاقِ الْمَاءَ، ثُمَّ دَعَا بِالْوُضُوءِ فَتَوَضَّأَ وَضُوءًا لَيْسَ بِالْبَالِغِ جَدًّا"، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الصَّلَاةُ قَالَ: «الصَّلَاةُ أَمَامَكَ» قَالَ: «فَرَكِبَ

¹⁵⁶⁸ Buhârî, *Sahîh*, 1, 40.

¹⁵⁶⁹ Kâsânî, *el-Bedâi*, II, 155.

¹⁵⁷⁰ Imam Muhammed, *el-Âsâr*, VI, 341.

حَتَّى قَدِمَ الْمُرْدَلِفَةَ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أَنَاخَ النَّاسُ فِي مَنَازِلِهِمْ وَلَمْ يَحْلُوا حَتَّى أَقَامَ الْعِشَاءَ فَصَلَّى، ثُمَّ حَلَّ النَّاسُ» .
 قَالَ: فَقُلْتُ: كَيْفَ فَعَلْتُمْ حِينَ أَصَبَحْتُمْ؟ قَالَ: «رَدَفَهُ الْفَضْلُ [ص: 69] بَنُ عَبَّاسٍ، وَانْطَلَقْتُ أَنَا فِي سَبَاقِ
 قُرَيْشٍ عَلَى رَجُلِي¹⁵⁷¹

1669 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حُرْمَلَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ
 أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَالَ: رَدَفْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَافَاتٍ، فَلَمَّا بَلَغَ رَسُولُ
 اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الشَّعْبَ الْأَيْسَرَ، الَّذِي دُونَ الْمُرْدَلِفَةِ، أَنَاخَ، فَقَالَ ثُمَّ جَاءَ، فَصَبَبْتُ [ص: 164] عَلَيْهِ
 الْوُضُوءَ، فَتَوَضَّأَ وَضُوءًا خَفِيفًا، فَقُلْتُ: الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «الصَّلَاةُ أَمَامَكَ»، فَكَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى الْمُرْدَلِفَةَ فَصَلَّى، ثُمَّ رَدَفَ الْفَضْلُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ جَمْعٍ¹⁵⁷².

266 - (1280) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَابْنُ حُجْرٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى
 بْنُ يَحْيَى، - وَاللَّفْظُ لَهُ - قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي حُرْمَلَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ،
 عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: «رَدَفْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَافَاتٍ، فَلَمَّا بَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
 وَسَلَّمَ الشَّعْبَ الْأَيْسَرَ، الَّذِي دُونَ الْمُرْدَلِفَةِ أَنَاخَ فَقَالَ، ثُمَّ جَاءَ فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ الْوُضُوءَ، فَتَوَضَّأَ وَضُوءًا خَفِيفًا»،
 ثُمَّ قُلْتُ: الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ: «الصَّلَاةُ أَمَامَكَ فَكَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى أَتَى
 الْمُرْدَلِفَةَ، فَصَلَّى، ثُمَّ رَدَفَ الْفَضْلُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةَ جَمْعٍ»¹⁵⁷³

1921 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، وَهَذَا
 لَفْظُ حَدِيثِ زُهَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُقْبَةَ، أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ، أَنَّهُ سَأَلَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، قُلْتُ: أَخْبَرَنِي كَيْفَ فَعَلْتُمْ
 أَوْ صَنَعْتُمْ عَشِيَّةَ رَدَفْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: جِئْنَا الشَّعْبَ الَّذِي يُنْبِخُ النَّاسُ فِيهِ لِلْمُعَرَّسِ
 فَأَنَاخَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقَتَهُ، ثُمَّ بَالَ، وَمَا قَالَ: زُهَيْرٌ أَهْرَاقَ الْمَاءِ، ثُمَّ دَعَا بِالْوُضُوءِ فَتَوَضَّأَ
 وَضُوءًا لَيْسَ بِالْبَالِغِ جَدًّا، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الصَّلَاةُ، قَالَ: «الصَّلَاةُ أَمَامَكَ» قَالَ: فَكَرَبَ حَتَّى قَدِمْنَا
 الْمُرْدَلِفَةَ فَأَقَامَ الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أَنَاخَ النَّاسُ فِي مَنَازِلِهِمْ وَلَمْ يَحْلُوا، حَتَّى أَقَامَ الْعِشَاءَ، وَصَلَّى، ثُمَّ حَلَّ النَّاسُ، زَادَ مُحَمَّدٌ
 فِي حَدِيثِهِ قَالَ: قُلْتُ: كَيْفَ فَعَلْتُمْ حِينَ أَصَبَحْتُمْ؟ قَالَ: رَدَفَهُ الْفَضْلُ وَانْطَلَقْتُ أَنَا فِي سَبَاقِ قُرَيْشٍ عَلَى
 رَجُلِي¹⁵⁷⁴.

٢٧٢٣ - عن جابر : أنه كان يقول : « لا صلاة إلا بجمع »

¹⁵⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, XXXVI, 68.

¹⁵⁷² Buhârî, *Sahih*, 2, 163.

¹⁵⁷³ Muslim, *Sahih*, 2, 931.

¹⁵⁷⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 190.

14025 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: «لَا صَلَاةَ إِلَّا بِجَمْعٍ»¹⁵⁷⁵

٢٧٢٤ - عن ابن مسعود ، أنه قال : هما صلاتان تحولان عن وقتيهما : صلاة المغرب بعد ما يأتي الناس المزدلفة ، والفجر حين يبرز الفجر ، قال : رأيت رسول الله ﷺ يفعله

1675 - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدٍ يَقُولُ: حَجَّ عَبْدُ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَتَيْنَا الْمُزْدَلِفَةَ حِينَ الْأَذَانِ بِالْعَتَمَةِ أَوْ قَرِيبًا مِنْ ذَلِكَ، فَأَمَرَ رَجُلًا [ص:165] فَأَذَّنَ وَأَقَامَ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ، وَصَلَّى بَعْدَهَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ دَعَا بِعِشَائِهِ فَتَعَشَّى، ثُمَّ أَمَرَ أَرَى فَأَذَّنَ وَأَقَامَ - قَالَ عَمْرُو: لَا أَعْلَمُ الشُّكَّ إِلَّا مِنْ زُهَيْرٍ -، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ رَكْعَتَيْنِ، فَلَمَّا طَلَعَ الْفَجْرُ قَالَ: «إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يُصَلِّي هَذِهِ السَّاعَةَ إِلَّا هَذِهِ الصَّلَاةَ، فِي هَذَا الْمَكَانِ مِنْ هَذَا الْيَوْمِ» قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: "هُمَا صَلَاتَانِ تُحَوَّلَانِ عَنْ وَقْتَيْهِمَا: صَلَاةُ الْمَغْرِبِ بَعْدَ مَا يَأْتِي النَّاسُ الْمُزْدَلِفَةَ، وَالْفَجْرُ حِينَ يَبْرُغُ الْفَجْرُ، قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ"¹⁵⁷⁶

«أَسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - فَإِنَّهُ كَانَ زَيْدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي طَرِيقِ الْمُزْدَلِفَةِ فَلَمَّا غَرَبَتِ الشَّمْسُ قَالَ: الصَّلَاةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: الصَّلَاةُ أَمَامَكَ»، وَلَمْ يُرِدْ بِهَذَا فِعْلَ الصَّلَاةِ؛ لِأَنَّ فِعْلَ الصَّلَاةِ حَرَكَاتُ الْمُصَلِّي، وَهُوَ مَعَهُ فَإِمَّا أَنْ أَرَادَ بِهِ الْوَقْتَ أَوْ الْمَكَانَ فَإِنْ كَانَ الْمُرَادُ بِهِ الْمَكَانَ فَقَدْ بَيَّنَّ بِهَذَا النَّصِّ اخْتِصَاصَ أَدَاءِ الصَّلَاةِ بِمَكَانٍ، وَهُوَ الْمُزْدَلِفَةُ فَلَا يَجُوزُ فِي غَيْرِهَا، وَإِنْ كَانَ الْمُرَادُ بِهِ الْوَقْتُ فَقَدْ تَبَيَّنَ أَنَّ وَقْتَ الْمَغْرِبِ فِي حَقِّ الْحَاجِّ لَا يَدْخُلُ بِغُرُوبِ الشَّمْسِ، وَأَدَاءُ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْوَقْتِ لَا يَجُوزُ، وَالِدَّلِيلُ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَأْمُورٌ بِالتَّأَخِيرِ؛ لِأَنَّ فِي الْإِشْتَغَالِ بِالصَّلَاةِ انْقِطَاعَ سَبِيلِهِ فَإِنْ أَدَاءَ الصَّلَاةِ فِي وَقْتِهَا فَرِيضَةٌ فَلَا يَسْقُطُ بِهَذَا الْعُدْرِ، وَلَكِنَّ الْأَمْرَ بِالتَّأَخِيرِ لِلْجَمْعِ بَيْنَهُمَا بِالْمُزْدَلِفَةِ،¹⁵⁷⁷

وَلَوْ صَلَّى الْمَغْرِبَ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ الْمُزْدَلِفَةَ، فَإِنْ كَانَ يُمَكِّنُهُ أَنْ يَأْتِيَ مُزْدَلِفَةَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ لَمْ تَحْزِ صَلَاتُهُ، وَعَلَيْهِ إِعَادَتُهُ مَا لَمْ يَطْلُعِ الْفَجْرُ فِي قَوْلِ أَبِي حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٍ وَزُفَرٍ وَالحَسَنِ، وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: تُجْزِئُهُ وَقَدْ أَسَاءَ،¹⁵⁷⁸

6.4. Müzdelife’de Yapılacak Olan Hacc Menâsiki

¹⁵⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 261.

¹⁵⁷⁶ Buhârî, *Sahîh*, 2, 164.

¹⁵⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 62.

¹⁵⁷⁸ Kâsânî, *el-Bedâi*, II, 155.

٢٧٢٥ - عن عبد الرحمن بن يزيد ، قال : خرجت مع عبد الله رضى الله عنه إلى مكة ثم قدمنا جمعا ، فصلى الصلاتين كل صلاة وحدها بأذان وإقامة والعشاء بينهما ، صلى الفجر حين طلع الفجر ، قائل يقول : طلع الفجر ، وقائل يقول : لم يطلع الفجر ، ثم قال : إن رسول الله ﷺ قال : « إن هاتين الصلاتين حولتا عن وقتيهما في هذا المكان المغرب والعشاء » فلا يقدم الناس جمعا حتى يعتموا ، وصلاة الفجر هذه الساعة ، ثم وقف حتى أسفر ، ثم قال : لو أن أمير المؤمنين أفاض الآن أصاب السنة ، فما أدرى أقوله كان أسرع أم دفع عثمان رضى الله عنه ، فلم يزل يلبي حتى رمى جمرة العقبة يوم النحر

1683 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، إِلَى مَكَّةَ، ثُمَّ قَدِمْنَا جَمْعًا، فَصَلَّى الصَّلَاتَيْنِ كُلَّ صَلَاةٍ وَحْدَهُمَا بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ، وَالْعِشَاءُ بَيْنَهُمَا، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ، قَائِلٌ يَقُولُ: طَلَعَ الْفَجْرُ، وَقَائِلٌ يَقُولُ: لَمْ يَطْلُعِ الْفَجْرُ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ هَاتَيْنِ الصَّلَاتَيْنِ حَوْلَتَا عَنْ وَقْتَيْهِمَا فِي هَذَا الْمَكَانِ، الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ، فَلَا يَقْدُمُ النَّاسُ جَمْعًا حَتَّى يُعْتَمُوا، وَصَلَاةَ الْفَجْرِ هَذِهِ السَّاعَةَ»، ثُمَّ وَقَفَ حَتَّى أَسْفَرَ، ثُمَّ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَفَاضَ الْآنَ أَصَابَ السُّنَّةَ، فَمَا أَذْرِي: أَقَوْلُهُ كَانَ أَسْرَعَ أَمْ دَفَعَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَلَمْ يَزَلْ يَلْبِي حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ يَوْمَ النَّحْرِ¹⁵⁷⁹

٢٧٢٦ - عن أبي إسحاق ، سمعت عمرو بن ميمون يقول : شهدت عمر رضى الله عنه صلى بجمع الصبح ، ثم وقف ، فقال : إن المشركين كانوا لا يفيضون حتى تطلع الشمس ، ويقولون : أشرق ثبير ، وإن النبي ﷺ خالفهم ، ثم أفاض قبل أن تطلع الشمس

1684 - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ مَيْمُونٍ، يَقُولُ: شَهِدْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَلَّى بِجَمْعِ الصُّبْحِ، ثُمَّ وَقَفَ فَقَالَ: " إِنَّ الْمُشْرِكِينَ كَانُوا لَا يُفِيضُونَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَيَقُولُوا: أَشْرَقَ ثَبِيرٌ، وَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالَفَهُمْ ثُمَّ أَفَاضَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ " ¹⁵⁸⁰

¹⁵⁷⁹ Buhârî, *Sahîh*, 2, 166.

¹⁵⁸⁰ Buhârî, *Sahîh*, 2, 166.

٢٧٢٧- وفي حديث جابر الطويل : فصلى الفجر حين تبين له الصبح ، ثم ركب القصواء حتى أتى المشعر الحرام ، فاستقبل القبلة ، فدعا الله تعالى وكبره وهله ، ووحده فلم يزل واقفا حتى أسفر جدا ، فدفع قبل أن تطلع الشمس

وَصَلَّى الْفَجْرَ، حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الصُّبْحُ، بِأَذَانٍ وَإِقَامَةٍ، ثُمَّ رَكِبَ الْقُصُوءَ، حَتَّى أَتَى الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ، فَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَدَعَاهُ وَكَبَّرَهُ وَهَلَّلَهُ وَوَحَّدَهُ، فَلَمْ يَزَلْ وَاقِفًا حَتَّى أَسْفَرَ جَدًّا، فَدَفَعَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ،¹⁵⁸¹

٢٧٢٨- وروى الطبرى عن على ، قال : لما أصبح رسول الله ﷺ بالمزدلفة غدا فوقف على قزح وأردف الفضل ، ثم قال : « هذا الموقف ، وكل المزدلفة موقف حتى إذا أسفر دفع

885 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عِيَّاشٍ بْنِ أَبِي رَيْبَعَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَةَ، فَقَالَ: هَذِهِ عَرَفَةُ، وَهُوَ الْمَوْقِفُ، وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ، ثُمَّ أَقَاضَ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَأَرْدَفَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ، وَجَعَلَ يُشِيرُ بِيَدِهِ عَلَى هَيْئَتِهِ، وَالنَّاسُ يَضْرِبُونَ يَمِينًا وَشِمَالًا، يَلْتَفِتُ إِلَيْهِمْ، وَيَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ السَّكِينَةُ، ثُمَّ أَتَى جَمْعًا فَصَلَّى بِهِمُ الصَّلَاتَيْنِ جَمِيعًا، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى قُزَحَ فَوَقَفَ عَلَيْهِ، وَقَالَ: هَذَا قُزَحُ وَهُوَ الْمَوْقِفُ، وَجَمَعَ كُلُّهَا مَوْقِفٌ، ثُمَّ أَقَاضَ حَتَّى انْتَهَى إِلَى وَادِي مُحَسَّرٍ، فَفَرَعَ نَاقَتَهُ، فَخَبَّتْ حَتَّى جَاوَزَ الْوَادِيَّ فَوَقَفَ، وَأَرْدَفَ الْفَضْلَ ثُمَّ أَتَى الْجُمُرَةَ فَرَمَاهَا، ثُمَّ أَتَى الْمَنْحَرَ، فَقَالَ: هَذَا الْمَنْحَرُ وَمَعَى كُلُّهَا مَنْحَرٌ.¹⁵⁸²

(2528) مَسْأَلَةٌ: قَالَ: (ثُمَّ يَدْفَعُ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ) لَا نَعْلَمُ خِلَافًا فِي أَنَّ السُّنَّةَ الدَّفْعَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَذَلِكَ لِأَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَفْعَلُهُ. قَالَ عُمَرُ: «إِنَّ الْمُشْرِكِينَ كَانُوا لَا يَفِيضُونَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ. وَيَقُولُونَ: أَشْرُقَ ثَبِيرٌ، كَيْمَا نَغِيرُ. وَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَالَفَهُمْ، فَأَقَاضَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ. وَالسُّنَّةُ أَنْ يَقِفَ حَتَّى يُسْفَرَ جَدًّا. وَبِهَذَا قَالَ الشَّافِعِيُّ، وَأَصْحَابُ الرَّأْيِ. وَكَانَ مَالِكٌ يَرَى الدَّفْعَ قَبْلَ الْإِسْفَارِ.¹⁵⁸³

وَهَذَا الْحَدِيثُ حُجَّةُ الْفُقَهَاءِ فِي أَنَّ الْمَشْعَرَ الْحَرَامَ هُوَ قُزَحُ وَقَالَ جَمَاهِيرُ الْمُفَسِّرِينَ وَأَهْلُ السِّيَرِ وَالْحَدِيثِ الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ جَمِيعُ الْمَزْدَلِفَةِ¹⁵⁸⁴

¹⁵⁸¹ Muslim, *Sahih*, 2, 886.

¹⁵⁸² Tirmîzi, *Sünen*, 2, 224.

¹⁵⁸³ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 377.

¹⁵⁸⁴ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Muslim*, VIII, 189.

6.5. Müzdelife'de Vakfe Yapmak Vaciptir, Özürsüz Terk Edilirse Dem Gerekir

٢٧٢٩ - عن عروة بن مضر بن مضر، قال: أتى رسول الله ﷺ بالمزدلفة حين خرج إلى الصلاة فقلت: يا رسول الله! إني جئت من جبل طى، أكلت راحلتى، وأتعبت والله ما تركت من جبل إلا وقفت عليه، فهل لى من حج؟ فقال رسول الله ﷺ: «من شهد صلاتنا هذه، ووقف معنا حتى يدفع، وقد وقف بعرفة قبل ذلك ليلاً أو نهاراً، فقد تم حجه، وقضى تفثه»

3016 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ عَامِرِ بْنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ مُضَرَّسٍ الطَّائِي، أَنَّهُ حَجَّ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمْ يُدْرِكِ النَّاسَ، إِلَّا وَهُمْ يَجْمَعُ، قَالَ: فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أَنْصَيْتُ رَاحِلَتِي، وَأَتَعَبْتُ نَفْسِي، وَاللَّهِ إِنْ تَرَكْتُ مِنْ حَبْلِ، إِلَّا وَقَفْتُ عَلَيْهِ، فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ شَهِدَ الصَّلَاةَ، وَأَفَاضَ مِنْ عَرَفَاتٍ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا، فَقَدْ قَضَى تَفَثَهُ، وَتَمَّ حَجُّهُ»¹⁵⁸⁵

1950 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَامِرٌ، أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ مُضَرَّسٍ الطَّائِي، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَوْقِفِ يَغْنِي بَجْمَعٍ قُلْتُ: جِئْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مِنْ جَبَلٍ طَيٍّ أَكَلْتُ مَطْيِي وَأَتَعَبْتُ نَفْسِي وَاللَّهِ مَا تَرَكْتُ مِنْ حَبْلِ إِلَّا وَقَفْتُ عَلَيْهِ فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ [ص: 197] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَدْرَكَ مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ، وَأَتَى عَرَفَاتٍ، قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا، فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ، وَقَضَى تَفَثَهُ»¹⁵⁸⁶

891 - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، وَإِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، وَزَكَرِيَّا بْنُ أَبِي زَائِدَةَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ مُضَرَّسٍ بْنِ أَوْسٍ بْنِ حَارِثَةَ بْنِ لَامٍ الطَّائِي، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُزْدَلِفَةِ حِينَ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي جِئْتُ مِنْ جَبَلٍ طَيٍّ أَكَلْتُ رَاحِلَتِي، وَأَتَعَبْتُ نَفْسِي، وَاللَّهِ مَا تَرَكْتُ مِنْ حَبْلِ إِلَّا وَقَفْتُ عَلَيْهِ، فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ شَهِدَ صَلَاتَنَا هَذِهِ، وَوَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نَدْفَعَ وَقَدْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا، أَوْ نَهَارًا، فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ، وَقَضَى تَفَثَهُ.¹⁵⁸⁷

3043 - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَامِرٌ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ مُضَرَّسٍ الطَّائِي، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: أَتَيْتُكَ مِنْ جَبَلٍ طَيٍّ، أَكَلْتُ مَطْيِي،

¹⁵⁸⁵ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1004.

¹⁵⁸⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 3, 354.

¹⁵⁸⁷ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 230.

وَأَتَعَبْتُ نَفْسِي، مَا بَقِيَ مِنْ حَبْلِ إِلَّا وَقَفْتُ عَلَيْهِ، فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةَ الْغَدَاةِ هَا هُنَا مَعَنَا، وَقَدْ أَتَى عَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ، فَقَدْ قَضَى تَفَتُّهُ، وَتَمَّ حُجُّهُ»¹⁵⁸⁸

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ شَهِدَ مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ، صَلَاةَ الْفَجْرِ بِالْمُزْدَلِفَةِ»¹⁵⁸⁹

٢٧٣٠ - عن عائشة رضي الله تعالى عنها ، قالت : نزلنا المزدلفة ، فاستأذنت النبي ﷺ سودة أن تدفع قبل حطمة الناس ، وكانت امرأة بطيئة ، فأذن لها ، فدفعت قبل حطمة الناس ، وأقمنا حتى أصبحنا نحن ، ثم دفعنا بدفعه ، فلأن أكون استأذنت رسول الله ﷺ كما استأذنت سودة أحب إلي من مفروح به

1681 - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا أَفْلَحُ بْنُ حُمَيْدٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: «نَزَلْنَا الْمُزْدَلِفَةَ فَاسْتَأْذَنْتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَوْدَةَ، أَنْ تَدْفَعَ قَبْلَ حَطْمَةِ النَّاسِ، وَكَانَتْ امْرَأَةً بَطِيئَةً، فَأَذِنَ لَهَا، فَدَفَعَتْ قَبْلَ حَطْمَةِ النَّاسِ [ص:166]، وَأَقَمْنَا حَتَّى أَصْبَحْنَا نَحْنُ، ثُمَّ دَفَعْنَا بِدَفْعِهِ، فَلَأَنْ أَكُونَ اسْتَأْذَنْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا اسْتَأْذَنْتُ سَوْدَةَ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ مَفْرُوحٍ بِهِ»¹⁵⁹⁰

294 - (1290) وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، جَمِيعًا عَنِ الثَّقَفِيِّ، قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «كَانَتْ سَوْدَةُ امْرَأَةً صَخْمَةً بَطِيئَةً، فَاسْتَأْذَنْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُفِيضَ مِنْ جَمْعٍ بَلِيلٍ، فَأَذِنَ لَهَا» فَقَالَتْ عَائِشَةُ: «فَلَيْتَنِي كُنْتُ اسْتَأْذَنْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا اسْتَأْذَنْتُ سَوْدَةَ» وَكَانَتْ عَائِشَةُ «لَا تُفِيضُ إِلَّا مَعَ الْإِمَامِ»¹⁵⁹¹

٢٧٣١ - عن ابن عباس رضي الله عنهما ، قال : بعثنى النبي ﷺ فيمن جمع بليل وفي رواية : أنا ممن قدم النبي ﷺ ليلة المزدلفة في ضعفة أهله. رواهما البخاري أخرج الطحاوي من طريق عطاء ، عن ابن عباس مفصلاً: قال : قال رسول الله ﷺ للعباس ليلة المزدلفة : « اذهب بضعفائنا ونسائنا ليصلوا الصبح بمنى ، وليرموا جمره العقبة قبل أن تصيبهم دفعة الناس » قال (الراوى) : فكان عطاء يفعله بعد ما كبر

¹⁵⁸⁸ Nesâî, *Sünen*, 5, 264.

¹⁵⁸⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 208.

¹⁵⁹⁰ Buhârî, *Sahîh*, 2, 165.

¹⁵⁹¹ Müslim, *Sahîh*, 2, 939.

1677 - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ جَمْعٍ بَلِيلٍ»¹⁵⁹²

1678 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُثَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي يَزِيدَ، سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: «أَنَا مِمَّنْ قَدَّمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْمُرْدَلِفَةِ فِي ضَعْفَةِ أَهْلِهِ»¹⁵⁹³

3972 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبُدٍ، قَالَ: ثنا حَلَّادُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الصَّفِيرِ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ لَيْلَةَ الْمُرْدَلِفَةِ اذْهَبْ بِضِعْفَانِنَا وَنِسَائِنَا، فَلْيَصَلُّوا الصُّبْحَ بِنِي، وَلْيَرْمُوا جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهُمْ دَفْعَةُ النَّاسِ» قَالَ: فَكَانَ عَطَاءٌ يَفْعَلُهُ بَعْدَ مَا كَبُرَ¹⁵⁹⁴

فِيهِ إِسْنَادٌ آخَرٌ أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ عَنْهُ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ مِثْلَهُ وَقَدْ أَخْرَجَ طَرِيقُ عَطَاءٍ هَذِهِ مَطْوَلَةً الطَّحَاوِيُّ مِنْ رَوَايَةِ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الصَّفِيرِ عَنْ عَطَاءٍ قَالَ أَخْبَرَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْعَبَّاسِ لَيْلَةَ الْمُرْدَلِفَةِ اذْهَبْ بِضِعْفَانِنَا وَنِسَائِنَا فَلْيَصَلُّوا الصُّبْحَ بِنِي وَلْيَرْمُوا جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ قَبْلَ أَنْ تُصِيبَهُمْ دَفْعَةُ النَّاسِ قَالَ فَكَانَ عَطَاءٌ يَفْعَلُهُ بَعْدَ مَا كَبُرَ وَضَعَفَ¹⁵⁹⁵

3040 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ قُدَّامَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَرِيرٌ، عَنْ مُطَرِّفٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ مَضَرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَدْرَكَ جَمْعًا مَعَ الْإِمَامِ وَالنَّاسِ حَتَّى يُفِيضَ مِنْهَا، فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ، وَمَنْ لَمْ يُدْرِكْ مَعَ النَّاسِ وَالْإِمَامَ، فَلَمْ يُدْرِكْ»¹⁵⁹⁶

وَلَأَنَّ تَرْكَ الْوُقُوفِ بِمُرْدَلِفَةٍ جَائِزٌ لِعُذْرٍ عَلَى مَا نُبَيِّنُ، وَلَوْ كَانَ قَرَضًا لَمَا جَازَ تَرْكُهُ أَصْلًا كَسَائِرِ الْفَرَائِضِ فَدَلَّ أَنَّهُ لَيْسَ بِفَرْضٍ بَلْ هُوَ وَاجِبٌ إِلَّا أَنَّهُ قَدْ يَسْقُطُ وَجُوبُهُ لِعُذْرٍ مِنْ ضَعْفٍ أَوْ مَرَضٍ أَوْ خَبْضٍ¹⁵⁹⁷

1697 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْمَحْبُوبِيُّ بِمَرَوْ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ سَيَّارٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِي مَعْبُدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرْنَةِ، وَارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ مُحْسِرٍ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ، وَشَاهِدُهُ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ صَحِيحٌ إِلَّا أَنَّ فِيهِ تَقْصِيرًا فِي سَنَدِهِ¹⁵⁹⁸

¹⁵⁹² Buhâri, *Sahîh*, 2, 165.

¹⁵⁹³ Buhâri, *Sahîh*, 2, 165.

¹⁵⁹⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 215.

¹⁵⁹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 528.

¹⁵⁹⁶ Nesâî, Sünen, 5, 263.

¹⁵⁹⁷ Kâsânî, *el-Bedâî*, II, 136.

¹⁵⁹⁸ Hâkim, *Müstedrek*, I, 633.

885 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الرَّبِيعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عِيَّاشٍ بْنِ أَبِي رَبِيعَةَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَةَ، فَقَالَ: هَذِهِ عَرَفَةُ، وَهُوَ الْمَوْقِفُ، وَعَرَفَةُ كُلُّهَا مَوْقِفٌ،¹⁵⁹⁹

1684 - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ مَيْمُونٍ، يَقُولُ: شَهِدْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ صَلَّى بِجَمْعِ الصُّبْحِ، ثُمَّ وَقَفَ فَقَالَ: " إِنَّ الْمُشْرِكِينَ كَانُوا لَا يُفِيضُونَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَيَقُولُوا: أَشْرِقَ نَبِيرُ، وَأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَالَفَهُمْ ثُمَّ أَفَاضَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ " ¹⁶⁰⁰

فَإِنْ قِيلَ: لِأَنَّهُمْ كَانُوا وَقَفُوا لَيْلًا وَهُوَ وَقْتُ الْوُقُوفِ بِهَا، وَرَوَى سَالِمُ بْنُ عُمَرَ وَهُوَ أَحَدُ مَنْ رَوَى حَدِيثَ تَقْدِيمِ ضَعْفَةِ النَّاسِ مِنَ الْمُزْدَلِفَةِ: فَكَانَ يُقَدِّمُ ضَعْفَةَ أَهْلِهِ مِنَ الْمُزْدَلِفَةِ فَيَقِفُونَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ بَلِيلٍ، فَيَذْكُرُونَ مَا بَدَأَ لَهُمْ ثُمَّ يَذْفَعُونَ قِيلَ لَهُ: وَقْتُ الْوُقُوفِ بِهَا بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ، وَقَدْ نَقَلَ النَّاسُ وَقُوفَ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِهَا بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ وَلَمْ يَأْمُرِ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ ضَعْفَةَ أَهْلِهِ بِالْوُقُوفِ حِينَ عَجَلَهُمْ مِنْهَا لَيْلًا، وَلَوْ كَانَ ذَلِكَ وَقْتُ الْوُقُوفِ لِأَمْرِهِمْ بِهِ، وَلَمْ يُرَخَّصْ لَهُمْ فِي تَرْكِهِ مَعَ إِمْكَانِهِ مِنْ غَيْرِ غُذْرٍ وَمَا رَوَى عَنْ ابْنِ عُمَرَ فَإِنَّمَا هُوَ مِنْ فِعْلِهِ لَيْسَ عَنِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلَمْ يَقُلْ ابْنُ عُمَرَ أَيْضًا: إِنَّ هَذَا وَقْتُ الْوُقُوفِ، وَإِنَّمَا كَانَ ذَلِكَ عَلَى وَجْهِ الاسْتِحْبَابِ لِلذِّكْرِ قَبْلَ الرُّجُوعِ إِلَى مَنَى. وَيَذُلُّ عَلَى أَنَّ وَقْتُ الْوُقُوفِ بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ أَثَا وَجَدْنَا سَائِرَ أَفْعَالِ الْمَنَاسِكِ إِنَّمَا وَقَّتْهَا بِالنَّهَارِ، وَاللَّيْلُ دَخَلَ فِيهِ عَلَى وَجْهِ التَّبَعِ عَلَى مَا بَيَّنَّا. ¹⁶⁰¹

1676 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ سَالِمٌ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُقَدِّمُ ضَعْفَةَ أَهْلِهِ، فَيَقِفُونَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ بِالْمُزْدَلِفَةِ بَلِيلٍ فَيَذْكُرُونَ اللَّهَ مَا بَدَأَ لَهُمْ، ثُمَّ يَزْجَعُونَ قَبْلَ أَنْ يَقِفَ الْإِمَامُ وَقَبْلَ أَنْ يَذْفَعَ، فَمِنْهُمْ مَنْ يَقْدَمُ مَنَى لِصَلَاةِ الْفَجْرِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقْدَمُ بَعْدَ ذَلِكَ، فَإِذَا قَدِمُوا رَمَوْا الْجُمْرَةَ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: «أُرَخِّصَ فِي أَوْلَيْكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» ¹⁶⁰²

﴿أَبُو حَنِيفَةَ﴾ (عَنِ) حَمَادٍ (عَنِ) إِبْرَاهِيمَ (عَنِ) عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَئِأَ هُوَ وَاقِفٌ بِجَمْعٍ إِذَا تَأَمَّرَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ مَتَّ السَّاعَةُ وَأَنَا مَهْلٍ بِالْحَبِجِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ أَتَهْتَدِي إِلَى عَرَفَاتٍ قَالَ لَا فَارْسِلْ مَعَهُ رَجُلًا وَقَالَ انْطَلِقِي بِهِ إِلَى عَرَفَاتٍ فَلْيَقِفْ بِهَا ثُمَّ اعْبُجْ عَلَيَّ أَسْمَ الْعَجَلِ فَإِنِّي حَاسِبُ النَّاسَ عَلَيْكَ فَلَمَّا أَصْبَحَ عُمَرُ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) وَقَفَ بِالنَّاسِ فَقَالَ هَلْ جَاءَ الرَّجُلُ هَلْ جَاءَ الرَّجُلُ

¹⁵⁹⁹ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 224.

¹⁶⁰⁰ Buhâri, *Sahîh*, 2, 166.

¹⁶⁰¹ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 379, 380.

¹⁶⁰² Buhâri, *Sahîh*, 2, 165. (Cessâs da geçen hadîs)

فلم يزل واقفا بالناس حتى جاء الرجل وافاض الرجل وافاض الناس معه

1603

VII. MİNA'DA YAPILACAK OLAN HACC MENÂSİKİ

7.1. Bayram Günü Akabe Cemresini (Büyük Şeytan) Taşlama Zamanı

٢٧٣٢ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ قدم ضعفة أهله ، وقال : « لا ترموا الجمرة حتى تطلع الشمس »

3026 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «كُنْتُ فِيمَنْ قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ضَعْفَةِ أَهْلِهِ»¹⁶⁰⁴

893 - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْمَسْعُودِيِّ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنِ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِمَ ضَعْفَةَ أَهْلِهِ، وَقَالَ: «لَا تَرْمُوا الْجُمُرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ»: حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ¹⁶⁰⁵

1941 - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ عُقَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حُمَزَةُ الرَّيَّانُ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يُقَدِّمُ ضَعْفَاءَ أَهْلِهِ بِغَلَسٍ، وَيَأْمُرُهُمْ بِغَلَسٍ لَا يَرْمُونَ الْجُمُرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ»¹⁶⁰⁶

٢٧٣٣ - عن ابن عباس أيضا ، قال : قدمنا رسول الله ﷺ ليلة المزدلفة أغيلمة بني عبد المطلب على جمرات ، فجعل يلطخ أفخاذنا ويقول : « أبني ، لا ترموا الجمرة حتى تطلع الشمس »

3192 - حدثنا عبد الرحمن حدثنا سفيان عن سلمة بن كهيل عن الحسن الغري عن ابن عباس قال: قدمنا رسول الله - ﷺ - أغيلمة بني عبد المطلب على خمراتنا ليلة المزدلفة، فجعل يَلطُخُ أفخاذنا ويقول: "بني، لا ترموا الجمرة حتى تطلع الشمس"، قال ابن عباس: لا أخال أحدا يرمى حتى تطلع الشمس.¹⁶⁰⁷

¹⁶⁰³ İmam Ebu Hanife, *Câmiu Mesânîdû'l-İmam*, I, 521.

¹⁶⁰⁴ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1007.

¹⁶⁰⁵ Tirmîzi, *Sünen*, 3, 231.

¹⁶⁰⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 194.

1940 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ كُهَيْلٍ، عَنِ الْحَسَنِ الْغُرَيْبِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَدَّمَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةَ الْمُزْدَلِفَةِ أُعْيِلِمَةَ بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، عَلَى خُمَرَاتٍ فَجَعَلَ يَلْطُخُ أَفْحَاذَنَا، وَيَقُولُ: «أُبَيِّنِي لَا تَرْمُوا الْجُمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ». قَالَ أَبُو دَاوُدَ: "اللُّطْخُ: الصَّرْبُ اللَّيِّنُ" ¹⁶⁰⁸

٢٧٣٤ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : أنه كان يقدم ضعفة أهله ، فيقفون عند المشعر الحرام بالمزدلفة بليل ، فيذكرون الله عز وجل ما بدا لهم، ثم يرجعون قبل أن يقف الإمام وقبل أن يدفع ، فمنهم من يقدم منى لصلاة الفجر ، ومنهم من يقدم بعد ذلك ، فإن قدم رموا الجمرة وكان ابن عمر رضي الله عنهما يقول : أرخص في أولئك رسول الله ﷺ

1676 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ سَالِمٌ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُقَدِّمُ ضَعْفَةَ أَهْلِهِ، فَيَقْفُونَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ بِالْمُزْدَلِفَةِ بَلِيلٍ فَيَذْكُرُونَ اللَّهَ مَا بَدَأَ لَهُمْ، ثُمَّ يَرْجِعُونَ قَبْلَ أَنْ يَقِفَ الْإِمَامُ وَقَبْلَ أَنْ يَدْفَعَ، فَمِنْهُمْ مَنْ يَقْدُمُ مَنَى لِصَلَاةِ الْفَجْرِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقْدُمُ بَعْدَ ذَلِكَ، فَإِذَا قَدِمُوا رَمَوْا الْجُمْرَةَ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: «أَرْخَصَ فِي أُولَئِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» ¹⁶⁰⁹

وخالَفَ فِي ذَلِكَ الْحَنْفِيَّةُ فَقَالُوا لَا يَرْمِي جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ إِلَّا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ فَإِنْ رَمَى قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَبَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ جَازٍ وَإِنْ رَمَاهَا قَبْلَ الْفَجْرِ أَعَادَهَا وَهَذَا قَالَ أَحْمَدُ وَإِسْحَاقُ وَالْجُمْهُورُ وَزَادَ إِسْحَاقُ وَلَا يَرْمِيهَا قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَبِهِ قَالَ النَّخَعِيُّ وَمُجَاهِدٌ وَالثَّوْرِيُّ وَأَبُو ثَوْرٍ وَرَأَى جَوَارَ ذَلِكَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ عَطَاءٌ وَطَاوُسٌ وَالشَّعْبِيُّ وَالشَّافِعِيُّ ¹⁶¹⁰

لَأَنَّ هَذَا قَدْ تَوَاتَرَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا بِأَمْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، إِيَّاهُمْ عَلَى مَا ذَكَرْنَا . وَلَأَنَّ الْإِفَاصَةَ مِنْ مُزْدَلِفَةٍ إِنَّمَا رَخَّصَ لِلضَّعَفَاءِ فِيهَا لَيْلًا ، لِئَلَّا يُصِيبَهُمْ خُطْمَةُ النَّاسِ فِي وَقْتِ إِفَاصَتِهِمْ فَإِذَا صَارُوا إِلَى «مَنَى» أَمَكْنَهُمْ مِنْ رَمَى جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ ، بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ ¹⁶¹¹

9571 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ ، ثنا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ يَعْقُوبَ الثَّقَفِيُّ ، أَنبَأَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ الْجَنِيدِ الْمَالِكِيُّ ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ ، حَدَّثَنِي الضَّحَّاكُ بْنُ عُثْمَانَ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ غُرُورَةَ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، قَالَتْ: " أُرْسِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَمِّ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّحْرِ فَرَمَتِ الْجُمْرَةَ قَبْلَ الْفَجْرِ ثُمَّ مَضَتْ فَأَفَاصَتْ ، وَكَانَ ذَلِكَ الْيَوْمَ الَّذِي يَكُونُ عِنْدَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " ¹⁶¹²

¹⁶⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 372.

¹⁶⁰⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 194.

¹⁶⁰⁹ Buhâri, *Sahih*, 2, 165.

¹⁶¹⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, III, 528.

¹⁶¹¹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 217.

¹⁶¹² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 217.

1943 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَخْبَرَنِي مُخَبَّرٌ، عَنْ أَسْمَاءَ، أَنَّهَا رَمَتْ الْجُمْرَةَ، قُلْتُ: إِنَّا رَمَيْنَا الْجُمْرَةَ بِلَيْلٍ، قَالَتْ: «إِنَّا كُنَّا نَصْنَعُ هَذَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁶¹³

7.2. Muhassir Vadisinden Hızlı Geçmek, Şeytan Taşlama İçin Taşların Nereden Toplanacağı, Taşlamanın Ne Zaman ve Nasıl Yapılacağı İle İlgili Hükümler

٢٧٣٥ - عن جابر رضى الله عنه فى حديثه الطويل : فدفع قبل أن تطلع الشمس ، وأردف الفضل بن عباس حتى أتى بطن محسر ، فحرك قليلا ، ثم سلك الطريق الوسطى التى تخرج على الجمرة الكبرى ، حتى أتى الجمرة التى عند الشجرة ، فرماها بسبع حصيات يكبر مع كل حصاة منها مثل حصى الخذف ، رمى من بطن الوادى ، ثم انصرف إلى المنحر

فَدَفَعَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ، وَأَرْدَفَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، وَكَانَ رَجُلًا حَسَنَ الشَّعْرِ أَبْيَضَ وَسِيمًا، فَلَمَّا دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّتْ بِهِ طُعْنُ يَجْرِينَ، فَطَفِقَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهِنَّ، فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَلَى وَجْهِ الْفَضْلِ، فَحَوَّلَ الْفَضْلُ وَجْهَهُ إِلَى الشِّقِّ الْآخَرِ يَنْظُرُ، فَحَوَّلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ مِنَ الشِّقِّ الْآخَرِ عَلَى وَجْهِ الْفَضْلِ، يَصْرِفُ وَجْهَهُ مِنَ الشِّقِّ الْآخَرِ يَنْظُرُ، حَتَّى أَتَى بَطْنَ مُحَسِّرٍ، فَحَرَكَ قَلِيلًا، ثُمَّ سَلَكَ الطَّرِيقَ الْوُسْطَى الَّتِي تَخْرُجُ عَلَى الْجُمْرَةِ الْكُبْرَى، حَتَّى أَتَى الْجُمْرَةَ الَّتِي عِنْدَ الشَّجَرَةِ، فَرَمَاهَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ مِنْهَا، مِثْلَ حَصَاةِ الْخَذْفِ، رَمَى مِنْ بَطْنِ الْوَادِي، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمَنْحَرِ¹⁶¹⁴

ثُمَّ دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَأَرْدَفَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ وَكَانَ رَجُلًا حَسَنَ الشَّعْرِ أَبْيَضَ وَسِيمًا، فَلَمَّا دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ الطُّعْنُ يَجْرِينَ، فَطَفِقَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهِنَّ فَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ عَلَى وَجْهِ الْفَضْلِ، وَصَرَفَ الْفَضْلُ وَجْهَهُ إِلَى الشِّقِّ الْآخَرِ، وَحَوَّلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَهُ إِلَى الشِّقِّ الْآخَرِ، وَصَرَفَ الْفَضْلُ وَجْهَهُ إِلَى الشِّقِّ الْآخَرِ يَنْظُرُ حَتَّى أَتَى مُحَسِّرًا، فَحَرَكَ قَلِيلًا، ثُمَّ سَلَكَ الطَّرِيقَ الْوُسْطَى الَّذِي يُخْرُجُ إِلَى الْجُمْرَةِ الْكُبْرَى، حَتَّى أَتَى الْجُمْرَةَ الَّتِي عِنْدَ الشَّجَرَةِ فَرَمَاهَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ مِنْهَا مِثْلَ حَصَاةِ الْخَذْفِ فَرَمَى مِنْ بَطْنِ الْوَادِي، ثُمَّ انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَنْحَرِ فَتَحَرَ بِيَدِهِ ثَلَاثًا وَسِتِّينَ¹⁶¹⁵

¹⁶¹³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 195.

¹⁶¹⁴ Müslim, *Sahih*, 2, 886

¹⁶¹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 182.

٢٧٣٦ - عن جابر أن النبي ﷺ أوضع في وادي محسر . وزاد فيه بشر : وأفاض من جمع وعليه السكينة، وأمرهم بالسكينة، وزاد فيه أبو نعيم : وأمرهم أن يرموا بمثل حصي الخذف ، وقال لعلی : « لا أراكم بعد عامي هذا »

886 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ غِيْلَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، وَبِشْرُ بْنُ السَّرِيِّ، وَأَبُو نُعَيْمٍ قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْضَعَ فِي وَادِي مُحْسِرٍ. وَزَادَ فِيهِ بِشْرٌ: وَأَفَاضَ مِنْ جَمْعٍ وَعَلَيْهِ السَّكِينَةُ وَأَمَرَهُمْ بِالسَّكِينَةِ. وَزَادَ فِيهِ أَبُو نُعَيْمٍ: وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَرْمُوا بِمِثْلِ حَصَى الْخَذْفِ، وَقَالَ: لَعَلِّي لَا أَرَاكُمْ بَعْدَ عَامِي هَذَا.¹⁶¹⁶

٢٧٣٧ - عن عبد الرحمن بن يزيد ، قال : رمى عبد الله من بطن الوادي ، فقلت : يا أبا عبد الرحمن ! إن ناسا يرمونها من فوقها ، فقال : والذي لا إله غيره هذا المقام الذي أنزلت عليه سورة البقرة . ﷺ رواه البخاري ، وفي لفظ له : فرمى بسبع حصيات يكبر مع كل حصاه

1747 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: رَمَى عَبْدُ اللَّهِ مِنْ بَطْنِ الْوَادِي، فَقُلْتُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ نَاسًا يَرْمُونَهَا مِنْ فَوْقِهَا؟ فَقَالَ: «وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ، هَذَا مَقَامُ الَّذِي أَنْزَلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁶¹⁷

307 - (1296) وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، أَنَّهُ حَجَّ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: فَرَمَى الْجُمُرَةَ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ وَجَعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ وَمِنَى عَنْ يَمِينِهِ وَقَالَ: «هَذَا مَقَامُ الَّذِي أَنْزَلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ»¹⁶¹⁸

1750 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، قَالَ: سَمِعْتُ الْحَجَّاجَ، يَقُولُ عَلَى الْمِنْبَرِ: السُّورَةُ الَّتِي يُذَكَّرُ فِيهَا الْبَقَرَةُ، وَالسُّورَةُ الَّتِي يُذَكَّرُ فِيهَا آلُ عِمْرَانَ، وَالسُّورَةُ الَّتِي يُذَكَّرُ فِيهَا النِّسَاءُ، قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ أَنَّهُ كَانَ مَعَ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حِينَ رَمَى جُمُرَةَ الْعَقَبَةِ،

¹⁶¹⁶ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 226.

¹⁶¹⁷ Buhâri, *Sahîh*, 2, 177.

¹⁶¹⁸ Müslim, *Sahîh*, 2, 943.

فَاسْتَبَطَنَ الْوَادِيَّ حَتَّى إِذَا حَادَى بِالشَّجَرَةِ اعْتَرَضَهَا، فَرَمَى بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ ثُمَّ قَالَ: «مَنْ هَا هُنَا وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ قَامَ الَّذِي أَنْزَلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁶¹⁹

٢٧٣٨ - عن عمرو بن ميمون ، عن عمر : أنه رمى جمرة العقبة في السنة التي أصيب فيها وفي غيرها من بطن الوادي

13991 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عِيَّاشٍ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: «حَجَجْتُ مَعَ عُمَرَ سَنَتَيْنِ إِحْدَاهُمَا فِي السَّنَةِ الَّتِي أُصِيبَ فِيهَا، كُلُّ ذَلِكَ يُكَبِّرُ حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقْبَةِ مِنْ بَطْنِ الْوَادِي»¹⁶²⁰

٢٧٤٠ - عن ابن عباس : قال لي رسول الله ﷺ غداة جمع (وهو على راحلة)

القط لي ، فلقطت لي حصيات من حصي الخذف ، فقال : « بأمثال هؤلاء ، وإياكم والغلو في الدين »

3029 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ عَوْفٍ، عَنْ زِيَادِ بْنِ الْحَصَنِ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَدَاةُ الْعَقْبَةِ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ «الْقَطُّ لِي حَصَى» فَلَقَطْتُ لَهُ سَبْعَ حَصِيَّاتٍ، هُنَّ حَصَى الْخَذْفِ، فَجَعَلَ يَنْفُضُهُنَّ فِي كَفِّهِ وَيَقُولُ «أَمْثَالُ هَؤُلَاءِ، فَارْمُوا» ثُمَّ قَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ، فَإِنَّهُ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الْغُلُوَّ فِي الدِّينِ»¹⁶²¹

3057 - أَخْبَرَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدَّوْرَقِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَوْفٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا زِيَادُ بْنُ حُصَيْنٍ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَدَاةُ الْعَقْبَةِ وَهُوَ عَلَى رَاحِلَتِهِ: «هَاتِ الْقَطُّ لِي» فَلَقَطْتُ لَهُ حَصِيَّاتٍ هُنَّ حَصَى الْخَذْفِ، فَلَمَّا وَضَعَتْهُنَّ فِي يَدِهِ، قَالَ: «بِأَمْثَالِ هَؤُلَاءِ، وَإِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الْغُلُوَّ فِي الدِّينِ»¹⁶²²

1851 - حدثنا هشيم أخبرنا عون عن زياد بن حصين عن أبي العالوية عن ابن عباس قال: قال لي رسول الله - صلى الله عليه وسلم - غداة جمع: "هلم القط لي"، فلقطت له حصيات من حصي الخذف، فلما وضعهن في يده قال: "نعم، بأمثال هؤلاء، وإياكم والغلو في الدين، فإنما هلك من كان قبلكم بالغلو في الدين".¹⁶²³

¹⁶¹⁹ Buhâri, *Sahîh*, 2, 178.

¹⁶²⁰ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 258.

¹⁶²¹ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1008.

¹⁶²² Nesâî, *Sünen*, 5, 268.

¹⁶²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, II, 427.

٢٧٤١ - عن قتادة ، عن ابن عمر قال : ما أبالي رميت الجمار بست أو سبع وإن ابن عباس أنكّر ذلك

ذَكَرَهُ بِنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُشِيرُ بِذَلِكَ إِلَى حَدِيثِ بْنِ عُمَرَ الْمُؤْصُولِ عِنْدَهُ بَعْدَ بَابَيْنِ وَيَأْتِي الْكَلَامُ عَلَيْهِ هُنَاكَ وَأَشَارَ فِي التَّرْجَمَةِ إِلَى رَدِّ مَا رَوَاهُ قَتَادَةُ عَنْ بِنِ عُمَرَ قَالَ مَا أَبَالِي رَمَيْتُ الْجَمَارَ بِسِتٍّ أَوْ سَبْعٍ وَأَنَّ بِنِ عَبَّاسٍ أَنْكَرَ ذَلِكَ وَقَتَادَةُ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ بِنِ عُمَرَ أَخْرَجَهُ بِنِ أَبِي شَيْبَةَ مِنْ طَرِيقِ قَتَادَةَ¹⁶²⁴

٢٧٤٢ - وروى من طريق مجاهد : من رمى بست فلا شيء عليه

وَرَوَى مِنْ طَرِيقِ مُجَاهِدٍ مَنْ رَمَى بِسِتٍّ فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ¹⁶²⁵

٢٧٤٣ - ومن طريق طاوس : يتصدق بشيء اهـ

وَمِنْ طَرِيقِ طَاوُسٍ يَتَصَدَّقُ بِشَيْءٍ وَعَنْ مَالِكٍ وَالْأَوْزَاعِيِّ مَنْ رَمَى بِأَقَلِّ مِنْ سَبْعٍ وَقَاتَهُ التَّدَارُكُ يَجْبِرُهُ بِدَمٍ وَعَنِ الشَّافِعِيِّ فِي تَرْكِ حَصَاةٍ مُدٍّ وَفِي تَرْكِ حَصَاتَيْنِ مُدَّانٍ وَفِي ثَلَاثَةٍ فَأَكْثَرَ دَمٍّ وَعَنِ الْحَنْفِيَّةِ إِنْ تَرَكَ أَقَلَّ مِنْ نِصْفِ الْجَمْرَاتِ الثَّلَاثِ فَنِصْفُ صَاعٍ وَإِلَّا فَدَمٌ¹⁶²⁶

٢٧٤٤ - عن سعد (هو ابن مالك) ، قال : رجعنا في الحجة مع النبي ﷺ ،

وبعضنا يقول: رميت بسبع حصيات ، وبعضنا يقول : رميت بست ، فلم يعب بعضهم على بعض

3077 - أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ مُوسَى الْبَلْخِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، قَالَ: قَالَ مُجَاهِدٌ: قَالَ سَعْدٌ: " رَجَعْنَا فِي الْحُجَّةِ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَعْضُنَا يَقُولُ: رَمَيْتُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، وَبَعْضُنَا يَقُولُ: رَمَيْتُ بِسِتٍّ، فَلَمْ يَعْيبْ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ "¹⁶²⁷

14337 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ التَّمَّارُ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، ثنا سُفْيَانُ (1) ، حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي لَيْلَى (2) ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ [ص:471] عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: أَفَاضَ جَبْرِيلُ بِإِبْرَاهِيمَ - عَلَيْهِمَا السَّلَامُ - إِلَى مَنَى، فَصَلَّى بِهِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالصُّبْحَ مِثْنًا، ثُمَّ [ص:472] غَدَا مِنْ مَنَى إِلَى عَرَفَاتٍ فَصَلَّى بِهِ الصَّلَاتَيْنِ، ثُمَّ وَقَفَ حَتَّى غَابَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ أَتَى بِهِ إِلَى الْمُرْدَلِقَةِ فَنَزَلَ بِهَا فَبَاتَ بِهَا، ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى (3) كَأَعْجَلٍ مَا يَصَلِّي أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، ثُمَّ أَتَى بِهِ (4) كَأَبْطَأٍ مَا يَصَلِّي بِهِ أَحَدٌ

¹⁶²⁴ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 581.

¹⁶²⁵ Ibn Hacer, *a.g.e.*, III, 581.

¹⁶²⁶ Ibn Hacer, *a.g.e.*, III, 581.

¹⁶²⁷ Nesâî, *Sünen*, 5, 275.

من المسلمين، ثم دفع به إلى منى، فرمى وذبح وخلق، ثم أوحى الله إلى محمد صلى الله عليه وسلم: {أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ} ¹⁶²⁸

فَدَلِيلُ وَجُوبِهِ الْإِجْمَاعُ، وَقَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَفَعَلُهُ، أَمَّا الْإِجْمَاعُ فَلِأَنَّ الْأُمَّةَ أَجْمَعَتْ عَلَى وَجُوبِهِ. وَأَمَّا قَوْلُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَمَا رُويَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ، وَقَالَ إِنِّي ذَبَحْتُ ثُمَّ رَمَيْتُ، فَقَالَ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِزِمِ، وَلَا خَرَجَ»، وَظَاهِرُ الْأَمْرِ يَقْتَضِي وَجُوبَ الْعَمَلِ. ¹⁶²⁹

فَحَرَكٌ قَلِيلًا فَهِيَ سُنَّةٌ مِنْ سُنَنِ السَّبْرِ فِي ذَلِكَ الْمَوْضِعِ قَالَ أَصْحَابُنَا يُسْرِعُ الْمَاشِي وَيُحَرِّكُ الرَّكِبَ دَابَّتُهُ فِي وَادِي مُحَسِّرٍ وَيَكُونُ ذَلِكَ قَدْرَ رَمِيَةِ حَجَرٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ ¹⁶³⁰

(2530) مَسْأَلَةٌ: قَالَ: (وَيَأْخُذُ حَصَى الْجِمَارِ مِنْ طَرِيقِهِ، أَوْ مِنْ مُزْدَلِفَةٍ) إِنَّمَا أُسْتَحَبَّ ذَلِكَ لِأَنَّهُ يَشْتَعِلُ عِنْدَ قُدُومِهِ بِشَيْءٍ قَبْلَ الرَّمْيِ، فَإِنَّ الرَّمْيَ نَحْيَةٌ لَهُ، كَمَا أَنَّ الطَّوَافَ نَحْيَةٌ الْمَسْجِدِ، فَلَا يَبْدَأُ بِشَيْءٍ قَبْلَهُ. وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَأْخُذُ الْحَصَى مِنْ جَمْعٍ، وَفَعَلَهُ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ، وَقَالَ: كَانُوا يَتَزَوَّدُونَ الْحَصَى مِنْ جَمْعٍ. وَاسْتَحَبَّهُ الشَّافِعِيُّ. وَعَنْ أَحْمَدَ، قَالَ: خُذْ الْحَصَى مِنْ حَيْثُ شِئْتَ ¹⁶³¹

٢٧٦٩ - عن جابر: أن النبي ﷺ رمى الجمرة يوم النحر ضحى، ثم لم يرم فى سائر الأيام حتى زالت الشمس

314 - (1299) وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، وَابْنُ إِدْرِيسَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الرُّبَيْعِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: «رَمَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْجُمُرَةَ يَوْمَ النَّحْرِ ضَحَى، وَأَمَّا بَعْدُ فَإِذَا زَالَتْ الشَّمْسُ ¹⁶³²

وَأَمْرُهُ يَقْتَضِي الْوُجُوبَ. وَلَئِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَصَفَهُمْ بِهِ، بِقَوْلِهِ سُبْحَانَهُ: {مُخَلِّقِينَ زُجُجَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ} [الفتح: 27]. وَلَوْ لَمْ يَكُنْ مِنَ الْمُنَاسِكَ لَمَّا وَصَفَهُمْ بِهِ، كَاللُّبْسِ وَقَتْلِ الصَّيْدِ، وَلَئِنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - تَرَحَّمَ عَلَى الْمُخَلِّقِينَ ثَلَاثًا، وَعَلَى الْمُقَصِّرِينَ مَرَّةً، وَلَوْ لَمْ يَكُنْ مِنَ الْمُنَاسِكَ، لَمَّا دَخَلَهُ التَّفْضِيلُ، كَالْمُبَاخَاتِ، وَلَئِنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَصْحَابَهُ فَعَلُوهُ فِي جَمِيعِ حَجَّتِهِمْ وَعُمْرَتِهِمْ، وَلَمْ يَحُلُّوا بِهِ، وَلَوْ لَمْ يَكُنْ نُسْكًَا لَمَّا دَاوَمُوا عَلَيْهِ، بَلْ لَمْ يَفْعَلُوهُ إِلَّا نَادِرًا، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ مِنْ عَادَتِهِمْ، ¹⁶³³

أَمْ سَلَمَةٌ أَنْ يَحِلَّ هُوَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَهُمْ فَفَعَلَ فَتَبِعُوهُ فَخَلَقَ بَعْضُهُمْ وَقَصَرَ بَعْضٌ وَكَانَ مَنْ بَادَرَ إِلَى الْخُلُقِ أَسْرَعَ إِلَى امْتِنَالِ الْأَمْرِ مِمَّنْ اقْتَصَرَ عَلَى التَّقْصِيرِ ¹⁶³⁴

¹⁶²⁸ Taberani *Mu'cem'ul-kebîr*, XIII, 470.

¹⁶²⁹ Kâsânî, *el-Bedâi*, II, 136.

¹⁶³⁰ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, VIII, 190.

¹⁶³¹ Ibn Kudame, *el-Muğni*, III, 379.

¹⁶³² Müslim, *Sahîh*, 2, 945.

¹⁶³³ Ibn Kudame, *el-Muğni*, III, 387.

¹⁶³⁴ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 564.

وَأَسْتَحَبُّهُ الْكُوفِيُّونَ وَالشَّافِعِيُّ وَيُجْزَى الْبَعْضُ عَنْهُمْ وَاخْتَلَفُوا فِيهِ فَعَنِ الْحَنْفِيَّةِ الرَّبُّعُ إِلَّا أَبَا يُوسُفَ فَقَالَ الْبِصْفُ وَقَالَ الشَّافِعِيُّ أَقْلُ مَا يَجِبُ خَلْقُ ثَلَاثِ شَعْرَاتٍ وَفِي وَجْهِ لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ شَعْرَةٌ وَاحِدَةٌ وَالتَّقْصِيرُ كَالْخَلْقِ فَلَا فَضْلَ أَنْ يُقَصَّرَ مِنْ جَمِيعِ شَعْرِ رَأْسِهِ وَيُسْتَحَبُّ أَنْ لَا يَنْقُصَ عَنْ قَدْرِ الْأُمْلَةِ وَإِنْ اقْتَصَرَ عَلَى ذُنُوبِهَا أَجْزَأَ هَذَا لِلشَّافِعِيَّةِ وَهُوَ مُرْتَبِّ عِنْدَ غَيْرِهِمْ عَلَى الْخَلْقِ وَهَذَا كُلُّهُ فِي حَقِّ الرِّجَالِ وَأَمَّا النِّسَاءُ فَالْمَشْرُوعُ فِي حَقِّهِنَّ التَّقْصِيرُ بِالْإِجْمَاعِ وَفِيهِ حَدِيثٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ عِنْدَ أَبِي دَاوُدَ وَلَفْظُهُ لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ خَلْقٌ وَإِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ وَلِلزَّمَذِيِّ مِنْ حَدِيثٍ عَلِيِّ نَهَى أَنْ تَخْلُقَ الْمَرْأَةُ رَأْسَهَا وَقَالَ جُمْهُورُ الشَّافِعِيَّةِ لَوْ خَلَقَتْ أَجْزَأَهَا وَيُكْرَهُ وَقَالَ الْقَاضِيَانِ أَبُو الطَّيِّبِ وَحُسَيْنٌ لَا يَجُوزُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَفِي الْحَدِيثِ أَيْضًا مَشْرُوعِيَّةُ الدُّعَاءِ لِمَنْ فَعَلَ مَا شَرَعَ لَهُ وَتَكَرَّرَ الدُّعَاءُ لِمَنْ فَعَلَ الرَّاجِحُ مِنَ الْأَمْرَيْنِ الْمُخَيَّرِ فِيهِمَا وَالتَّنْبِيهُ بِالتَّكْرَارِ عَلَى الرَّجْحَانِ وَطَلَبِ الدُّعَاءِ لِمَنْ فَعَلَ الْجَائِزَ وَإِنْ كَانَ مَرْجُوحًا¹⁶³⁵

٢٧٧٠ - عن وبرة ، قال : سألت ابن عمر رضي الله عنهما : متى أرمى الجمار؟

قال: إذا رمى إمامك فارمه ، فأعدت عليه المسألة ، قال : كنا نتحين ، فإذا زالت الشمس رمينا

1746 - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ، عَنْ وَبَرَةَ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، مَتَى أَرْمِي الْجِمَارَ؟ قَالَ: «إِذَا رَمَى إِمَامُكَ، فَارْمُهُ» فَأَعَدْتُ عَلَيْهِ الْمَسْأَلَةَ، قَالَ: «كُنَّا نَتَحَيَّنُ فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ رَمَيْنَا»¹⁶³⁶

٥٣ - باب رمى الجمار قبل الزوال أو بعده

٤٩٩ - أخبرنا مالك ، أخبرنا نافع ، عن ابن عمر ، أنه كان يقول : لا تُرْمَى الجمار حتى تزول الشمس ؛ في الأيام الثلاثة التي بعد يوم النحر .¹⁶³⁷

٢٧٧١ - عن سالم : أن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما كان يرمى الجمرة الدنيا بسبع حصيات ، يكبر على كل إثر حصاة ، ثم يتقدم فيسهل ، فيقوم مستقبل القبلة قياما طويلا ، فيدعو ويرفع يديه ثم يرمى الجمرة الوسطى كذلك ، فيأخذ ذات الشمال فيسهل ، ويقوم مستقبل القبلة قياما طويلا ، فيدعو ويرفع يديه ، ثم يرمى الجمرة ذات العقبة من بطن الوادي ولا يقف ويقول : هكذا رأيت النبي ﷺ يفعلها

1752 - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي [ص: 179]، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، كَانَ يَرْمِي الْجُمْرَةَ الدُّنْيَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، ثُمَّ يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِ كُلِّ حَصَاةٍ، ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيَسْهَلُ، فَيَقُومُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ قِيَامًا طَوِيلًا، فَيَدْعُو وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ، ثُمَّ يَرْمِي

¹⁶³⁵ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 565.

¹⁶³⁶ Buhâri, *Sahih*, 2, 177.

¹⁶³⁷ Imam Muhammed, *Muvatta'*, LIII, 499.

الجمرة الوسطى كذلك، فيأخذ ذات الشمال فيسهل ويقوم مستقبل القبلة قيامًا طويلاً، فيدعو ويرفع يديه، ثم يرمي الجمرة ذات العقبة من بطن الوادي، ولا يقف عندها، ويقول: «هكذا رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يفعل»¹⁶³⁸

14343 - أبو بكر قال: حدثنا علي بن مسهر، عن ابن جريج، عن عطاء، قال: كان ابن عمر «يقوم عند الجمرتين مقدار ما يقرأ الرجل سورة البقرة»¹⁶³⁹

(2566) مسألة: (ثم يرجع إلى مي، ولا يبيت بمكة ليالي مي) السنة لمن أفاض يوم النحر أن يرجع إلى مي؛ لما روى ابن عمر، أن النبي - صلى الله عليه وسلم - «أفاض يوم النحر، ثم رجع فصلى الظهر مي». متفق عليه. وقالت عائشة - رضي الله عنها -: «أفاض رسول الله - صلى الله عليه وسلم - من آخر يومه حين صلى الظهر، ثم رجع إلى مي، فمكث بها ليالي أيام التشريق». رواه أبو داود. وظاهر كلام الحرقني أن المبيت مي ليالي مي واجب. وهو إحدى الروايتين عن أحمد، وقال ابن عباس: لا يبيت أحد من وراء العقبة من مي ليلاً. وهو قول غزوة، وإبراهيم، ومجاهد، وعطاء. وزوي ذلك عن عمر بن الخطاب - رضي الله عنه - وهو قول مالك، والشافعي. والثانية ليس بواجب. روي ذلك عن الحسن. وزوي عن ابن عباس: إذا رميت الجمرة فبت حيث شئت. ولأنه قد حل من حجه، فلم يجب عليه المبيت بموضع معين، كليله الحصة. والرواية الأولى أن ابن عمر روى: «أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - رخص للعباس بن عبد المطلب أن يبيت بمكة ليالي مي، من أجل سقايته». متفق عليه. وتخصيص العباس بالرخصة لغيره دليل على أنه لا رخصة لغيره. وعن ابن عباس، قال: «لم يرخص النبي - صلى الله عليه وسلم - لأحد يبيت بمكة، إلا للعباس، من أجل سقايته» رواه ابن ماجه. وزوي الأثر، عن ابن عمر، قال: لا يبيت أحد من الحاج إلا مي. وكان يبعث رجالاً يدعون أحداً يبيت وراء العقبة. «ولأن النبي - صلى الله عليه وسلم - فعله نسكاً، وقد قال: (خذوا عني مناسككم)»¹⁶⁴⁰.

٢٧٧٢ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : أفاض رسول الله ﷺ من آخر يوم حين صلى الظهر ، ثم رجع إلى مي ، فمكث بها ليالي أيام التشريق، يرمي الجمرة إذا زالت الشمس ، كل جمرة بسبع حصيات ، ويكبر مع كل حصاة ، ويقف عند الأولى ، وعند الثانية ، فيطيل القيام ، ويتضرع ، ويرمي الثالثة لا يقف عندها

24592 - حدثنا علي بن بحر، قال: حدثنا أبو خالد الأحمر، عن محمد بن إسحاق، عن عبد الرحمن بن القاسم، عن أبيه، عن عائشة، قالت: " أفاض رسول الله صلى الله عليه وسلم من آخر يومه (1) حين صلى الظهر، ثم رجع إلى مي، فمكث بها ليالي أيام التشريق، يرمي الجمرة إذا زالت الشمس، كل جمرة بسبع حصيات، يكبر مع كل حصاة، ويقف عند الأولى، وعند الثانية، فيطيل القيام ويتضرع، ويرمي الثالثة لا يقف عندها " ¹⁶⁴¹

¹⁶³⁸ Buhâri, *Sahîh*, 2, 178.

¹⁶³⁹ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 294.

¹⁶⁴⁰ Ibn Kudame, *el-Muğnî*, III, 397.

¹⁶⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 140.

1973 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ الْمَعْنَى قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «أَفَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنًى، فَمَكَثَ بِهَا لَيَالِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ يَزِمِي الْجُمُرَةَ، إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ كُلُّ جُمُرَةٍ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ، وَيَقِفُ عِنْدَ الْأُولَى، وَالثَّانِيَةِ فَيُطِيلُ الْقِيَامَ، وَيَتَضَرَّعُ، وَيَزِمِي الثَّلَاثَةَ وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا»¹⁶⁴²

٢٧٧٣ - عن ابن عمر : أن رسول الله ﷺ رخص لرعاء الإبل أن يرموا بالليل

5748 - وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَادٍ، حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ أَنْ يَزِمُوا بِاللَّيْلِ.¹⁶⁴³

٢٧٧٤ - عن ابن عمر أيضا : أن العباس رضى الله عنه استأذن رسول الله ﷺ أن يبيت بمكة ليالي منى لأجل سقاية فأذن له

1634 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ، حَدَّثَنَا أَبُو صَمْرَةَ، حَدَّثَنَا عُبيدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: اسْتَأْذَنَ الْعَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيتَ بِمَكَّةَ [ص:156] لَيَالِي مَنًى، مِنْ أَجْلِ سِقَايَتِهِ، «فَأَذِنَ لَهُ»¹⁶⁴⁴

346 - (1315) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ مُيْمِرٍ، وَأَبُو أُسَامَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا عُبيدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ مُيْمِرٍ، - وَاللَّفْظُ لَهُ - حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عُبيدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، «أَنَّ الْعَبَّاسَ بْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، اسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنْ يَبِيتَ بِمَكَّةَ لَيَالِي مَنًى، مِنْ أَجْلِ سِقَايَتِهِ، فَأَذِنَ لَهُ»¹⁶⁴⁵

٢٧٧٥ - عن ابن عباس رضى الله عنهما : إذا انتفج النهار من يوم النفر فقد حل الرمي والصدر

¹⁶⁴² Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 201.

¹⁶⁴³ Bezzâr, *Müsne'd*, XII, 153.

¹⁶⁴⁴ Buhâri, *Sahîh*, 2, 155.

¹⁶⁴⁵ Müslim, *Sahîh*, 2, 953.

قَوْلُهُ: وَمَذْهَبُهُ مَرْوِيٌّ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - يَعْنِي مَذْهَبُ أَبِي حَنِيفَةَ - فِي تَقْدِيمِ الرَّمْيِ عَلَى الزَّوَالِ بَعْدَ الْفَجْرِ فِي الْيَوْمِ الرَّابِعِ مِنْ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ، قُلْتُ: رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ عَنْهُ: إِذَا انْتَفَحَ النَّهَارُ مِنْ يَوْمِ النَّفْرِ فَقَدْ حَلَّ الرَّمْيُ وَالصَّدْرُ، انْتَهَى. فِي "مُسْنَدِ" طَلْحَةَ بْنِ عُمَرَ، وَضَعَفَهُ الْبَيْهَقِيُّ، قَالَ: وَالْإِنْتِفَاحُ: الْإِرْتِفَاعُ.¹⁶⁴⁶

٢٧٧٦ - عن عمر أنه قال : من أدركه المساء في اليوم الثاني فليقم إلى الغد حتى ينفر مع الناس

حَدِيثُ عُمَرَ مَنْ أَدْرَكَهُ الْمَسَاءُ فِي الْيَوْمِ الثَّانِي مِنْ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ فَلْيَقُمْ إِلَى الْغَدِ حَتَّى يَنْفِرَ مَعَ النَّاسِ¹⁶⁴⁷

٢٧٧٧ - عن عبد الرحمن بن يعمر : أن ناسا من أهل نجد أتوا رسول الله ﷺ وهو بعرفة فسألوه ؟ فأمر مناديا ينادى ، فنادى : الحج عرفة ، من جاء ليلة جمع قبل طلوع الفجر فقد أدرك الحج ، أيام منى ثلاثة ، فمن تعجل في يومين فلا إثم عليه ، ومن تأخر فلا إثم عليه

889 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْمَرٍ، أَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِعَرَفَةَ فَسَأَلُوهُ، فَأَمَرَ مُنَادِيًا، فَنَادَى: الْحُجُّ عَرَفَةُ، مَنْ جَاءَ لَيْلَةَ جَمْعٍ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحُجَّ، أَيَّامُ مِنَى ثَلَاثَةٌ، فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ، وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ.¹⁶⁴⁸

1975 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَدَّاحِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «رَخَّصَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ يَزْمُونَ يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ يَزْمُونَ الْغَدَ، وَمَنْ بَعَدَ الْغَدَ بِيَوْمَيْنِ وَيَزْمُونَ، يَوْمَ النَّفْرِ»¹⁶⁴⁹

14435 - حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: " رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزْمِي يَوْمَ النَّحْرِ ضَحًى وَخَدَهُ، وَأَمَّا بَعْدَ ذَلِكَ، فَبَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ "¹⁶⁵⁰

وَقَالَ جَابِرٌ: رَمَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ النَّحْرِ ضَحًى، وَرَمَى بَعْدَ ذَلِكَ بَعْدَ الزَّوَالِ¹⁶⁵¹

¹⁶⁴⁶ Ibn Hacer, *Nasbu'r-Râye*, III, 85.

¹⁶⁴⁷ Ibn Hacer, *Telhîsü'l-habîr*, II, 555.

¹⁶⁴⁸ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 229.

¹⁶⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 202.

¹⁶⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XXII, 322.

894 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي يَوْمَ النَّحْرِ ضُحًى، وَأَمَّا بَعْدَ ذَلِكَ، فَبَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ»: «هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ» وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا الْحَدِيثِ عِنْدَ أَكْثَرِ أَهْلِ الْعِلْمِ أَنَّهُ لَا يَرْمِي بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ إِلَّا بَعْدَ الزَّوَالِ¹⁶⁵²

1971 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَرْمِي يَوْمَ النَّحْرِ ضُحًى، فَأَمَّا بَعْدَ ذَلِكَ فَبَعْدَ زَوَالِ الشَّمْسِ¹⁶⁵³

14367 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضِيلٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: «لَا يَبِيتَنَّ أَحَدٌ مِنْ وَرَاءِ الْعَقَبَةِ لَيْلًا يَمْنَى أَيَّامَ التَّشْرِيقِ»¹⁶⁵⁴

209 - وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ: «لَا يَبِيتَنَّ أَحَدٌ مِنَ الْحَاجِّ لَيْلًا يَمْنَى مِنْ وَرَاءِ الْعَقَبَةِ»¹⁶⁵⁵

٥٤ - باب البيوتة وراء عقبة منى وما يكره من ذلك

٥٠٠ - أخبرنا مالك ، أخبرنا نافع ، قال : زَعَمُوا أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ كَانَ يَبِيتُ رَجُلًا يُدْخِلُونَ النَّاسَ مِنْ وَرَاءِ الْعَقَبَةِ إِلَى مَنَى . قال نافع : قال عبد الله بن عمر : قال عمر بن الخطاب : لا يَبِيتَنَّ أَحَدٌ مِنَ الْحَاجِّ لَيْلًا يَمْنَى وَرَاءَ الْعَقَبَةِ .

قال محمد : وبهذا نأخذ ، لا ينبغي لأحدٍ من الحجاج أن يبيت إلا بمنى لَيْلًا الْحَجِّ ، فإن فعل فهو مكروه ، ولا كَفَّارَةٌ عليه ، وهو قولُ أُمِّي حَنِيفَةَ وَالْعَامَّةِ مِنْ فَقْهَائِنَا .¹⁶⁵⁶

7.3. Şeytan Taşlamanın Binek Üstünde veya Yaya Olarak Yapılması

٢٧٧٨ - عن جابر، قال : رأيت النبي ﷺ يرمى على راحلته يوم النحر، ويقول:

« لتأخذوا مناسككم ، فإنني لا أدري لعلى لا أحج بعد حجتي هذه »

¹⁶⁵¹ Buhari, *Sahih*, 25 Hacc 134.

¹⁶⁵² Tirmizi, *Sünen*, 3, 232.

¹⁶⁵³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 3, 332.

¹⁶⁵⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 297.

¹⁶⁵⁵ Malik, *Muvatta'*, I, 406.

¹⁶⁵⁶ İmam Muhammed, *Muvatta'*, LIV, 500.

310 - (1297) حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَعَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ، جَمِيعًا عَنْ عِيسَى بْنِ يُونُسَ، قَالَ ابْنُ خَشْرَمٍ: أَخْبَرَنَا عِيسَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا، يَقُولُ: " رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْمِي عَلَى رَاحِلَتِهِ يَوْمَ النَّحْرِ، وَيَقُولُ: «لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ، فَإِنِّي لَا أَذْرِي لَعَلِّي لَا أُحِبُّ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ»¹⁶⁵⁷

٢٧٧٩ - عن نافع : كان ابن عمر يرمى جمرة العقبة على دابته يوم النحر ، وكان لا يأتي سائرهما بعد ذلك إلا ماشيا ذاهبا وراجعا ، وزعم أن النبي ﷺ كان لا يأتيها إلا ماشيا ذاهبا وراجعا

6222 - حَدَّثَنَا نُوحُ بْنُ مَيْمُونٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ يَعْنِي ابْنَ عُمَرَ الْعُمَرِيَّ، عَنْ نَافِعٍ قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ يَرْمِي جَمْرَةَ الْعُقْبَةِ عَلَى دَابَّتِهِ يَوْمَ النَّحْرِ، وَكَانَ لَا يَأْتِي سَائِرَهَا بَعْدَ ذَلِكَ إِلَّا مَاشِيًا ذَاهِبًا، وَرَاجِعًا، وَزَعَمَ " أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَأْتِيهَا إِلَّا مَاشِيًا ذَاهِبًا وَرَاجِعًا¹⁶⁵⁸

900 - حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عِيسَى قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ ثُمَيْرٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، [ص: 236] عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَمَى الْجِمَارَ مَشَى إِلَيْهَا ذَاهِبًا وَرَاجِعًا»: «هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ»، وَقَدْ رَوَاهُ بَعْضُهُمْ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ وَلَمْ يَرْفَعْهُ، " وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا عِنْدَ أَكْثَرِ أَهْلِ الْعِلْمِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: يَرْكَبُ يَوْمَ النَّحْرِ، وَيَمْشِي فِي الْأَيَّامِ الَّتِي بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ ". : «وَكَأَنَّ مَنْ قَالَ هَذَا، إِنَّمَا أَرَادَ اتِّبَاعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي فِعْلِهِ، لِأَنَّهُ إِنَّمَا رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ رَكَبَ يَوْمَ النَّحْرِ حِينَ ذَهَبَ يَرْمِي الْجِمَارَ، وَلَا يَرْمِي يَوْمَ النَّحْرِ إِلَّا جَمْرَةَ الْعُقْبَةِ»¹⁶⁵⁹

٢٧٨٠ - أخبرنا مالك، أخبرنا عبد الرحمن بن القاسم، عن أبيه، أنه قال: إن الناس كانوا إذا رموا الجمار مشوا ذاهبين وراجعين ، وأول من ركب معاوية . أخرجه محمد ، وقال : المشى أفضل، ومن ركب فلا بأس بذلك .

496 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: أَنَّ النَّاسَ كَانُوا إِذَا رَمَوْا الْجِمَارَ مَشَوْا ذَاهِبِينَ وَرَاجِعِينَ وَأَوَّلُ مَنْ رَكَبَ مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، قَالَ مُحَمَّدٌ: الْمَشْيُ أَفْضَلُ وَمَنْ رَكَبَ، فَلَا بَأْسَ بِذَلِكَ¹⁶⁶⁰

٢٧٨١ - وأخرج ابن أبي شيبة : أن ابن عمر كان يمشى إلى الجمار مقبلا ومدبرا

¹⁶⁵⁷ Muslim, *Sahih*, 2, 943.

¹⁶⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, X, 349.

¹⁶⁵⁹ Tirmîzi, *Sünen*, 3, 235.

¹⁶⁶⁰ Imam Muhammed, *Muvatta'*, I, 167.

13737 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، «أَنَّهُ كَانَ يَمْشِي إِلَيْهَا مُقْبِلًا وَمُذْبِرًا»¹⁶⁶¹

٢٧٨٢ - وعن جابر : أنه كان لا يركب إلا من ضرورة،

وَعَنْ جَابِرٍ أَنَّهُ كَانَ لَا يَرْكَبُ إِلَّا مِنْ ضَرُورَةٍ¹⁶⁶²

الشَّافِعِيُّ وَمَالِكٌ قَالُوا: رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ رَاكِبًا، قَالَ مَالِكٌ: وَفِي غَيْرِ يَوْمِ التَّحَرُّ مَاشِيًا، وَعَنْ أَبِي حَنِيفَةَ: يَرْمِيهَا كُلَّهَا مَاشِيًا أَوْ رَاكِبًا¹⁶⁶³

7.4. Büyük Şeytanı Taşladıktan Sonra Akabe Cemresinin Yanında Dua Etmek İçin Kalınmayacağı ve Cemrelerden Taş Alınmayacağı

٢٧٤٥ - عن الزهري ، سمعت سالما يحدث عن أبيه ، عن النبي ﷺ : أنه كان إذا رمى الجمرة رماها بسبع حصيات ، يكبر مع كل حصاة ، ثم ينصرف ، ولا يقف عندها .

1753 - وَقَالَ مُحَمَّدٌ: حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمرٍ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا رَمَى الْجَمْرَةَ الَّتِي تَلِي مَسْجِدَ مِئِي يَرْمِيهَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَمَى بِحَصَاةٍ، ثُمَّ تَقَدَّمَ أَمَامَهَا، فَوَقَفَ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ، رَافِعًا يَدَيْهِ يَدْعُو، وَكَانَ يُطِيلُ الْوُقُوفَ، ثُمَّ يَأْتِي الْجَمْرَةَ الثَّانِيَةَ، فَيَرْمِيهَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، يُكَبِّرُ كُلَّمَا رَمَى بِحَصَاةٍ، ثُمَّ يَنْحَدِرُ ذَاتَ الْيَسَارِ، مِمَّا يَلِي الْوَادِي، فَيَقِفُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ رَافِعًا يَدَيْهِ يَدْعُو، ثُمَّ يَأْتِي الْجَمْرَةَ الَّتِي عِنْدَ الْعَقَبَةِ، فَيَرْمِيهَا بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، يُكَبِّرُ عِنْدَ كُلِّ حَصَاةٍ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ وَلَا يَقِفُ عِنْدَهَا» قَالَ الزُّهْرِيُّ: سَمِعْتُ سَالِمَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يُحَدِّثُ مِثْلَ هَذَا، عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَفْعَلُهُ¹⁶⁶⁴

٢٧٤٦ - عن ابن عباس ، قال : كان رسول الله ﷺ إذا رمى جمرة العقبة مضى ولم يقف .

¹⁶⁶¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 232.

¹⁶⁶² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 584.

¹⁶⁶³ Ayni, *el-Umde*, X, 75.

¹⁶⁶⁴ Buhârî, *Sahih*, 2, 179.

3033 - حَدَّثَنَا سُؤَيْدُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُثَيْبَةَ، عَنْ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ مَضَى، وَلَمْ يَقِفْ»¹⁶⁶⁵

٢٧٤٧ - عن أبي سعيد قال : قلنا : يا رسول الله ! هذه الجمار التي يرمى بها كل عام فتحسب أنها تنقض ، فقال : « إنه ما يقبل منها رفع ، ولولا ذلك لرأيتها أمثال الجبال »

2789 - ثنا الحسين بن إسماعيل ، نا سعيد بن يحيى الأموي ، نا أبي ، نا يزيد بن سنان ، عن زبید بن أبي أنيسة ، عن عمرو بن مرة ، عن ابن أبي سعيد ، عن أبي سعيد ، قال : قلنا : يا رسول الله هذه الجمار التي يرمى بها [ص:375] كل عام فتحسب أنها تنقض ، فقال : «إنه ما تقبل منها رفع ولولا ذلك لرأيتها أمثال الجبال»¹⁶⁶⁶

٢٧٤٨ - عن ابن عباس رضى الله عنهما فى حصى الجمار : ما تقبل منها رفع ، وما لم يتقبل ترك ، ولولا ذلك لسد ما بين الجبلين

9543 - وَأَخْبَرَنَا أَبُو نَصْرِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الطَّابِرَانِيُّ بِهَا ، ثنا أَبُو النَّضْرِ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ يُونُسَ الْفَقِيهِ إِمْلَاءً ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ الْقُرَشِيُّ ، ثنا أَزْهَرُ بْنُ سَعْدِ السَّمَانُ ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ خُثَيْمٍ ، عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنِ الْحَصَى الَّذِي يُرْمَى فِي الْجَمَارِ مِنْذُ قَامَ الْإِسْلَامُ ، فَقَالَ: " مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ رُفْعٌ ، وَمَا لَمْ يُتَقَبَّلْ مِنْهُمْ تُرْكٌ وَلَوْلَا ذَلِكَ لَسَدَّ مَا بَيْنَ الْجَبَلَيْنِ »¹⁶⁶⁷

وَأِنْ رَمَى بِحَجَرٍ أَخَذَ مِنَ الْمَرْمِيِّ لَمْ يُجْزِهِ. وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: يُجْزِيهِ؛ لِأَنَّهُ حَصَى، فَيَدْخُلُ فِي الْعُمُومِ. وَلَنَا، أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَخَذَ مِنْ غَيْرِ الْمَرْمِيِّ. وَقَالَ: «خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ». وَلِأَنَّهُ لَوْ جَازَ الرَّمْيُ بِمَا رُمِيَ بِهِ، لَمَا احتاجَ أَحَدٌ إِلَى أَخَذِ الْحَصَى مِنْ غَيْرِ مَكَانِهِ،¹⁶⁶⁸

7.5. Kurban Gününde Yapılacak Hacc Menâsikini Sırayla Yapmanın Hükümü

٢٧٤٩ - عن أنس رضى الله عنه: أن النبي ﷺ أتى منى، فأتى الجمرة فرماها، ثم أتى

¹⁶⁶⁵ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1009.

¹⁶⁶⁶ Dârekutnî, *Sünen*, III, 374.

¹⁶⁶⁷ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 209.

¹⁶⁶⁸ İbn Kudame, *el-Muğnî*, III, 380.

منزله بمنى فنحر ، ثم قال للحلاق : « خذ » وأشار إلى جانبه الأيمن ثم الأيسر

323 - (1305) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى مِنًى، فَأَتَى الْجُمُرَةَ فَرَمَاهَا، ثُمَّ أَتَى مَنْزِلَهُ مِنًى وَنَحَرَ، ثُمَّ قَالَ لِلْحَلَّاقِ خُذْ وَأَشَارَ إِلَى جَانِبِهِ الْأَيْمَنِ، ثُمَّ الْأَيْسَرِ، ثُمَّ جَعَلَ يُعْطِيهِ النَّاسَ»¹⁶⁶⁹

٢٧٥٠ - عن ابن عمر : من رمى الجمرة بسبع حصيات الجمرة التي عند العقبة ، ثم

انصرف فنحصر هديه ، ثم حلق ، فقد حل ما حرم عليه من شأن الحج

5882- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ خِلَادٍ الْمُؤَدَّبُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا فُلَيْحُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ رَمَى الْجُمُرَةَ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ، الْجُمُرَةُ الَّتِي عِنْدَ الْعَقْبَةِ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَنَحَرَ هَدْيًا، ثُمَّ حَلَقَ، أَوْ قَصَرَ فَقَدْ حَلَّ لَهُ مَا حُرِّمَ عَلَيْهِ مِنْ شَأْنِ الْحَجِّ.¹⁶⁷⁰

٢٧٥١ - عن الفضل بن عباس رضى الله عنهما ، قال : قال رسول الله ﷺ للناس حين دفعوا عشية عرفة وغداة جمع : « عليكم بالسكينة » حتى إذا دخل منى فهبط حين هبط محسرا ، قال : « عليكم بحصى الخذف الذى يرمى به الجمرة »

3052 - أَخْبَرَنَا عُبيدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ أَبِي مُعْبِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلنَّاسِ حِينَ دَفَعُوا عَشِيَّةَ عَرَفَةَ وَغَدَاةَ جَمْعٍ: «عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ» وَهُوَ كَأَنَّ نَاقَتَهُ، حَتَّى إِذَا دَخَلَ مِنًى فَهَبَطَ، حِينَ هَبَطَ مُحْسِرًا، قَالَ: «عَلَيْكُمْ بِحَصَى الْخُذْفِ الَّتِي يُرْمَى بِهَا الْجُمُرَةُ»¹⁶⁷¹

٢٧٥٢ - ثنا أبو الأحوص ، عن إبراهيم بن مهاجر - هو البجلي - عن مجاهد ،

عن ابن عباس ، قال : من قدم شيئا من حجه أو أخره فليهرق دما

¹⁶⁶⁹ Muslim, *Sahih*, 2, 947.

¹⁶⁷⁰ Bezzâr, *Müsneid*, XII, 203.

¹⁶⁷¹ Nesâî, *Sünen*, 5, 267.

مَا قَدْ حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ مَرْزُوقٍ، حَدَّثَنَا الْحَصِيبُ بْنُ نَاصِحٍ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَمَا قَدْ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " مَنْ قَدَّمَ شَيْئًا مِنْ حَجِّهِ، وَآخَرَ، فَلْيَهْرِقْ دَمًا " [ص: 289] قَدْ لَّ عَلَى أَنْ قَوْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَا ذَكَرْنَا: " لَا حَرَجَ "، لَا يَمْنَعُ أَنْ يَكُونَ عَلَى مَنْ رَفَعَ عَنْهُ ذَلِكَ الْحَرَجُ الْفِدْيَةُ الَّتِي قَالَهَا لِمَنْ قَالَهَا مِمَّنْ ذَكَرْنَا فِي هَذَا الْبَابِ، وَبِاللَّهِ التَّوْفِيقُ.¹⁶⁷²

502 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ السَّخْتِيَانِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسْكِهِ شَيْئًا، أَوْ تَرَكَ فَلْيَهْرِقْ دَمًا»، قَالَ أَيُّوبُ: لَا أَذْرِي أَقَالَ تَرَكَ أَمْ نَسِيَ؟ قَالَ مُحَمَّدٌ: وَبِالْحَدِيثِ الَّذِي رَوَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَأْخُذُ أَنَّهُ قَالَ: لَا حَرَجَ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ، وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ:¹⁶⁷³

٢٧٥٣ - ثنا أبو معاوية ، عن الأعمش ، عن إبراهيم ، قال : من حلق قبل أن يذبح

أهرق دما ، فقرأ : ﴿ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ﴾

14960 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: " إِذَا حَلَقَ قَبْلَ أَنْ يَذْبَحَ، أَهْرَاقَ لِذَلِكَ دَمًا، ثُمَّ قَرَأَ: {وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ} "¹⁶⁷⁴

قَوْلُهُ تَعَالَى: {ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ} رَوَى عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: "الْتَفَتُ الذَّنْبُ وَالْحَلْقُ وَالْتَقْصِيرُ"¹⁶⁷⁵

83 - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عِيسَى بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمِثْلِ النَّاسِ يَسْأَلُونَهُ، فَعَجَّاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَحَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ؟ فَقَالَ: «اذْبَحْ وَلَا حَرَجَ» فَجَاءَ آخَرُ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَنَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ؟ قَالَ: «ارْمِ وَلَا حَرَجَ» فَمَا سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ شَيْءٍ قَدَّمَ وَلَا آخَرَ إِلَّا قَالَ: «افْعَلْ وَلَا حَرَجَ»¹⁶⁷⁶

¹⁶⁷² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, XV, 288.

¹⁶⁷³ Imam Muhammed, *Muvatta'*, I, 168.

¹⁶⁷⁴ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 363.

¹⁶⁷⁵ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 310.

¹⁶⁷⁶ Buhârî, *Sahih*, I, 28.

6666 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: زُرْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ؟ قَالَ: «لَا حَرَجَ» قَالَ آخَرُ: حَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أُذْبَحَ؟ قَالَ: «لَا حَرَجَ» قَالَ آخَرُ: ذَبَحْتُ قَبْلَ أَنْ أُرْمِيَ؟ قَالَ: «لَا حَرَجَ»¹⁶⁷⁷

7.6. İhrâmdan Çıkma ve İhrâm Yasaklarının Sona Ermesi

٢٧٥٤ - عن ابن عباس ، قال : قال رسول الله ﷺ : « إذا رميتم الجمرة فقد حل لكم كل شيء إلا النساء » . فقال رجل : والطيب ؟ فقال ابن عباس : أما أنا فقد رأيت رسول الله ﷺ يضمخ رأسه بالمسك ، أفطيب ذلك أم لا ؟

2090 - حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ، عَنْ الْحَسَنِ الْغُرَنِيِّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا رَمَيْتُمُ الْجُمْرَةَ، فَقَدْ حَلَّ لَكُمْ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ ". فَقَالَ رَجُلٌ: وَالطِّيبُ؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَمَّا أَنَا فَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يُضَمِّخُ رَأْسَهُ بِالْمِسْكِ " أَفَطِيبٌ ذَاكَ أَمْ لَا؟"¹⁶⁷⁸

3041 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، ح وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، وَوَكَيْعٌ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنْ الْحَسَنِ الْغُرَنِيِّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «إِذَا رَمَيْتُمُ الْجُمْرَةَ، فَقَدْ حَلَّ لَكُمْ كُلُّ شَيْءٍ، إِلَّا النِّسَاءَ» فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ وَالطِّيبُ؟ فَقَالَ: «أَمَّا أَنَا، فَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُضَمِّخُ رَأْسَهُ بِالْمِسْكِ، أَفَطِيبٌ ذَلِكَ، أَمْ لَا؟»¹⁶⁷⁹

وَلَهُ تَعَالَى: {ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ} رَوَى عَبْدُ الْمَلِكِ عَنْ عَطَاءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: "التَّفَثُ الدَّبْحُ وَالْحُلُقُ وَالتَّقْصِيرُ"¹⁶⁸⁰

٢٧٥٥ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : كنت أطيّب رسول الله ﷺ قبل أن يحرم ، ويوم النحر قبل أن يطوف بالبيت ، كطيّب فيه مسك وللنساءى : طيب رسول الله ﷺ لحرمه حين أحرم ، ولحله بعد ما رمى جمره العقبة قبل أن يطوف بالبيت

¹⁶⁷⁷ Buhâri, a.g.e, 8, 135.

¹⁶⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, IV, 5.

¹⁶⁷⁹ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1011.

¹⁶⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, III, 310.

1539 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: «كُنْتُ أَطِيبُ [ص:137] رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِإِحْرَامِهِ حِينَ يُحْرِمُ، وَلِحِلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ»¹⁶⁸¹

46 - (1191) وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، وَيَعْقُوبُ الدُّورَقِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كُنْتُ أَطِيبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ يُحْرِمَ، وَيَوْمَ النَّحْرِ، قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ، بِطِيبٍ فِيهِ مِنْكَ»¹⁶⁸²

2687 - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْمَخْزُومِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «طَيَّبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحْرَمِهِ، حِينَ أَحْرَمَ، وَلِحِلِّهِ بَعْدَ مَا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ، قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ»¹⁶⁸³

٢٧٥٦ - حدثنا وكيع : عن هشام بن عروة ، عن عروة ، عن عائشة ، قالت : قال رسول الله ﷺ : « إذا رمى أحدكم جمرة العقبة فقد حل له كل شيء إلا النساء » .

13804 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ، عَنِ الْحَسَنِ الْعُرَيْنِيِّ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «إِذَا رَمَيْتُمُ الْجُمْرَةَ فَقَدْ حَلَّ لَكُمْ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ»¹⁶⁸⁴

٢٧٥٧ - عن الحجاج بن أرطاة ، عن أبي بكر بن عمرو بن حزم ، عن عائشة ، أنها قالت: قال رسول الله ﷺ : « إذا رميتم وحلقتم وذبحتم حل لكم كل شيء إلا النساء » .

2687 - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ، نَا أَبُو سَعِيدٍ الْأَشْجِيُّ ، نَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ ، عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ ، عَنْ عَمْرَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا رَمَيْتُمْ وَحَلَقْتُمْ وَذَبَحْتُمْ فَقَدْ حَلَّ لَكُمْ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ وَحَلَّ لَكُمْ التِّيَابُ وَالطِّيبُ»¹⁶⁸⁵

¹⁶⁸¹ Buhâri, *Sahîh*, 2, 136.

¹⁶⁸² Muslim, *Sahîh*, 2, 849.

¹⁶⁸³ Nesâî, *Sünen*, 5, 137.

¹⁶⁸⁴ Ibn Ebu Şeybe, *Musannef*, III, 238.

¹⁶⁸⁵ Dârekutnî, *Sünen*, III, 330.

٢٧٥٨ - عن أم سلمة ، عن النبي ﷺ ، أنه قال عشية يوم النحر : « إن هذا يوم رخص

لكم إذا رميتم الجمرة أن تحلوا من كل ما حرمتكم عنه إلا النساء »

إِنَّ هَذَا يَوْمٌ رُخِّصَ لَكُمْ إِذَا أَنْتُمْ رَمَيْتُمُ الْجُمُرَةَ أَنْ تَحِلُّوا - يَعْنِي مِنْ كُلِّ مَا حُرِّمْتُمْ مِنْهُ إِلَّا النِّسَاءَ¹⁶⁸⁶

إِنَّ هَذَا يَوْمٌ رُخِّصَ لَكُمْ إِذَا أَنْتُمْ رَمَيْتُمُ الْجُمُرَةَ أَنْ تَحِلُّوا - يَعْنِي مِنْ كُلِّ مَا حُرِّمْتُمْ مِنْهُ إِلَّا النِّسَاءَ¹⁶⁸⁷

رَوَاهُ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عُمَرُو بْنِ دِينَارٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: إِذَا رَمَيْتُمُ الْجُمُرَةَ فَقَدْ حَلَّ لَكُمْ مَا حَرَّمَ، إِلَّا النِّسَاءَ وَالطَّيِّبَ، ثُمَّ قَالَ: هَذَا مُنْقَطِعٌ، فَإِنَّ عُمَرُو بْنَ دِينَارٍ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ عُمَرَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: طَبَّيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبِيلَ أَنْ يُحْرِمَ، وَيَوْمَ النَّحْرِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ بِطَيِّبٍ فِيهِ مِسْكٌ، وَأَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ¹⁶⁸⁸

46 - (1191) وَحَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، وَيَعْقُوبُ الدَّوْرَقِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كُنْتُ أُطِيبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ يُحْرِمَ، وَيَوْمَ النَّحْرِ، قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ، بِطَيِّبٍ فِيهِ مِسْكٌ»¹⁶⁸⁹

24750 - حَدَّثَنَا مُؤَمِّلٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُمَرُو بْنِ دِينَارٍ، قَالَ سَالِمٌ: وَقَالَتْ عَائِشَةُ: " كُنْتُ أُطِيبُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَمَا يَرْمِي الْجُمُرَةَ، قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ إِلَى الْبَيْتِ "، قَالَ سَالِمٌ: " فَسَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَقُّ أَنْ نَأْخُذَ بِهَا مِنْ قَوْلِ عُمَرَ " ¹⁶⁹⁰

7.7. Şeytanı Taşladıktan ve Tıraş Olduktan Sonra Ziyaret Tavafını Yapmak

٢٧٥٩ - عن ابن عمر : أن رسول الله ﷺ أفاض يوم النحر ، ثم رجع ، فصلى الظهر بمنى

1732 - وَقَالَ لَنَا أَبُو نُعَيْمٍ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا «أَنَّهُ طَافَ طَوَافًا وَاحِدًا ثُمَّ يَقِيلُ، ثُمَّ يَأْتِي مَنًى، يَعْنِي يَوْمَ النَّحْرِ» وَرَفَعَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ¹⁶⁹¹

335 - (1308) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ رَجَعَ فَصَلَّى الظُّهْرَ مَعْنَى»¹⁶⁹²

¹⁶⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLIV, 152.

¹⁶⁸⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 207.

¹⁶⁸⁸ Zeylâi, *Nasbû'r-Râye*, III, 82.

¹⁶⁸⁹ Müslim, *Sahih*, 2- 849.

¹⁶⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 270.

¹⁶⁹¹ Buhâri, *Sahih*, 2, 175.

¹⁶⁹² Müslim, *Sahih*, 2, 950.

1998 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَفَاضَ يَوْمَ النَّحْرِ ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ مِئْتَى رَجْعًا»¹⁶⁹³

٢٧٦٠ - عن جابر في حديثه الطويل : أن النبي ﷺ انصرف إلى المنحصر فنحر ، ثم

ركب فأفاض إلى البيت ، فصلى بمكة الظهر

ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمُنْحَرِ، فَنَحَرَ ثَلَاثًا وَسِتِينَ بَيْدَهُ، ثُمَّ أُعْطِيَ عَلِيًّا، فَنَحَرَ مَا غَبَرَ، وَأَشْرَكَهُ فِي هَدْيِهِ، ثُمَّ أَمَرَ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ، فَجَعَلَتْ فِي قَدْرِ، فَطُبِخَتْ، فَأَكَلَا مِنْ حَمِيهَا وَشَرَبَا مِنْ مَرَقِهَا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَافَاضَ إِلَى الْبَيْتِ، فَصَلَّى بِمَكَّةَ الظُّهْرَ¹⁶⁹⁴

وَاتَّفَقُوا عَلَى أَنَّهُ يُسْتَحَبُّ فِعْلُهُ يَوْمَ النَّحْرِ بَعْدَ الرَّمْيِ وَالنَّحْرِ وَالْحُلُقِ فَإِنْ أَخْرَهُ عَنْهُ وَفَعَلَهُ فِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ أَجْزَأُهُ وَلَا دَمَ عَلَيْهِ بِالْإِجْمَاعِ فَإِنْ أَخْرَهُ إِلَى مَا بَعْدَ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ وَأَتَى بِهِ بَعْدَهَا أَجْزَأُهُ وَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ عِنْدَنَا وَبِهِ قَالَ جُمْهُورُ الْعُلَمَاءِ وَقَالَ مَالِكٌ وَأَبُو حَنِيفَةَ إِذَا تَطَاوَلَ لَزِمَهُ مَعَهُ دَمٌ وَاللَّهُ أَعْلَمُ¹⁶⁹⁵

قال: " وهذا الطواف هو المفروض في الحج " وهو ركن فيه إذ هو المأمور به في قوله تعالى: {وَلْيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ} [الحج: 29] ويسمى طواف الإفاضة وطواف يوم النحر ويكره تأخيره عن هذه الأيام لما بينا أنه موقت بها وإن أخره عنها لزمه دم عند أبي حنيفة رحمه الله¹⁶⁹⁶

2000 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، وَابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَخَّرَ طَوَافَ يَوْمِ النَّحْرِ إِلَى اللَّيْلِ»¹⁶⁹⁷

7.8. Saçları Tıraş Etmenin (Halk) veya Kısaltmanın (Taksir) Hükümü

قال الله تعالى : ﴿لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ

وَمُقَصِّرِينَ﴾¹⁶⁹⁸

٢٧٦١ - عن ابن عمر رضي الله عنهما ، أن النبي ﷺ قال : « من لم يكن معه هدى

فليطف بالبيت ، وبين الصفا والمروة ، وليقصر ، وليحلل »

¹⁶⁹³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 207.

¹⁶⁹⁴ Müslim, *Sahîh*, 2, 886.

¹⁶⁹⁵ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, IX, 58.

¹⁶⁹⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 146.

¹⁶⁹⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 207.

¹⁶⁹⁸ Feth, 48/27.

1691 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: تَمَتَّعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ وَأَهْدَى، فَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْيَ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ [ص:168]، وَبَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْلًا بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أَهْلًا بِالْحَجِّ، فَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، فَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدَى، فَسَاقَ الْهَدْيَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يُهْدِ، فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَالَ: لِلنَّاسِ «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لشيءٍ حُرْمَ مِنْهُ، حَتَّى يَقْضِيَ حَجَّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَلْيَقْصِرْ وَلْيَحْلِلْ»¹⁶⁹⁹

174 - (1227) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ بْنُ اللَّيْثِ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، حَدَّثَنِي عُقَيْلُ بْنُ خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: تَمَتَّعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، وَأَهْدَى، فَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْيَ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ، وَبَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْلًا بِالْعُمْرَةِ، ثُمَّ أَهْلًا بِالْحَجِّ، وَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، فَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدَى فَسَاقَ الْهَدْيَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يُهْدِ، فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَالَ لِلنَّاسِ: «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ مِنْ شَيْءٍ حُرْمَ مِنْهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَجَّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلْيَقْصِرْ وَلْيَحْلِلْ»¹⁷⁰⁰

٢٧٦٢ - عن جابر ، قال : فأمر النبي ﷺ أصحابه أن يجعلوها عمرة ، ويطوفوا ثم

يقصروا ويحلوا إلا من كان معه الهدى

1651 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، قَالَ: ح وَ قَالَ لِي خَلِيفُهُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا حَبِيبُ الْمَعْلَمِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أَهْلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ وَأَصْحَابُهُ بِالْحَجِّ، وَلَيْسَ مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ هَدْيٌ غَيْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطَلْحَةَ، وَقَدِمَ عَلَيَّ مِنَ الْيَمَنِ وَمَعَهُ هَدْيٌ [ص:160]، فَقَالَ: أَهْلَلْتُ بِمَا أَهْلَ بِه النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً، وَيَطُوفُوا ثُمَّ يَقْصِرُوا وَيَحْلُلُوا إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ الْهَدْيُ¹⁷⁰¹

202 - (1240) وَحَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ بِذِي طَوًى وَقَدِمَ لِأَرْبَعِ مَضِينَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ، وَأَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يُحَوِّلُوا إِحْرَامَهُمْ بِعُمْرَةٍ، إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ الْهَدْيُ»¹⁷⁰²

¹⁶⁹⁹ Buhâri, *Sahîh*, 2, 167.

¹⁷⁰⁰ Muslim, *Sahîh*, 2, 901.

¹⁷⁰¹ Buhâri, *Sahîh*, 2, 159.

¹⁷⁰² Muslim, *Sahîh*, 2, 911.

٢٧٦٣ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : أن النبي ﷺ لبّد رأسه وأهدى ، فلما قدم مكة أمر نساءه أن يحللن ، قلن : ما لك أنت لم تحل ؟ قال : « إني قلّدت هديي ، ولبّدت رأسي ، فلا أحل حتى أحل من حجّتي وأحلق رأسي »

6068 - حدثنا يونس حدثنا فليح عن نافع عن ابن عمر : أن رسول الله -صلي الله عليه وسلم - لبّد رأسه وأهدى ، فلما قدم مكة أمر نساءه أن يحللن ، قلن : ما لك أنت لا تحل ؟ قال : « إني قلّدت هديي ، ولبّدت رأسي ، فلا أحل حتى أحل من حجّتي وأحلق رأسي ».¹⁷⁰³

1566 - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا شَأْنُ النَّاسِ حَلُّوا بِعُمْرَةٍ، وَلَمْ تَحُلْ أَنْتَ مِنْ عُمْرَتِكَ؟ قَالَ: «إِنِّي لَبَدْتُ رَأْسِي، وَقَلَّدْتُ هَدْيِي، فَلَا أَحِلُّ حَتَّى أُحَرَّ»¹⁷⁰⁴

٢٧٦٤ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : أنه لقي رجلا من أهله يقال له المجبر قد أفاض ولم يحلق ولم يقصر ، جهل ذلك ، فأمره أن يرجع فيحلق أو يقصر ، ثم يرجع إلى البيت فيفيض

189 - وَحَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّهُ لَقِيَ رَجُلًا مِنْ أَهْلِهِ يُقَالُ لَهُ الْمُجَبِّرُ. قَدْ أَفَاضَ وَلَمْ يَحْلِقْ وَلَمْ يُقَصِّرْ. جَهَلَ ذَلِكَ. فَأَمَرَهُ عَبْدُ اللَّهِ أَنْ «يَرْجِعَ فَيَحْلِقَ أَوْ يُقَصِّرَ، ثُمَّ يَرْجِعَ إِلَى الْبَيْتِ فَيُفِضَ»¹⁷⁰⁵

٢٧٦٥ - عن أبي هريرة رضي الله عنه ، قال : قال رسول الله ﷺ : « اللهم اغفر للمحلقين » قالوا : وللمقصرين ، قال : « اللهم اغفر للمحلقين » قالوا : وللمقصرين ، قالها ثلاثا ، قال : « وللمقصرين » والجماعة ، وفي رواية قال في الرابعة : « وللمقصرين »

1728 - حَدَّثَنَا عَيَّاشُ بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، حَدَّثَنَا عُمَارَةُ بْنُ الْقَعْقَاعِ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ» قَالُوا: وَلِلْمُقَصِّرِينَ، قَالَ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ»، قَالُوا: وَلِلْمُقَصِّرِينَ، قَالَهَا ثَلَاثًا، قَالَ: «وَالِلْمُقَصِّرِينَ»¹⁷⁰⁶

¹⁷⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Mūsneḍ*, II, 124.

¹⁷⁰⁴ Buhâri, *Sahih*, 2, 143.

¹⁷⁰⁵ Imam Mâlik, *Muvatta'*, I, 397.

¹⁷⁰⁶ Buhâri, *Sahih*, 2, 174.

1727 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «اللَّهُمَّ ارْحَمْ الْمُحَلِّقِينَ» قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «اللَّهُمَّ ارْحَمْ الْمُحَلِّقِينَ» قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «وَالْمُقَصِّرِينَ»، وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي نَافِعٌ: «رَحِمَ اللَّهُ الْمُحَلِّقِينَ» مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ، قَالَ، وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: حَدَّثَنِي نَافِعٌ، وَقَالَ فِي الرَّابِعَةِ: «وَالْمُقَصِّرِينَ»¹⁷⁰⁷

٢٧٦٦ - عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : قال رسول الله ﷺ : « ليس على

النساء الخلق ، إنما على النساء التقصير »

1985 - حَدَّثَنَا أَبُو يَعْقُوبَ الْبَغْدَادِيُّ، ثِقَةً، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ بْنِ شَيْبَةَ، عَنْ صَفِيَّةِ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: أَخْبَرْتَنِي أُمُّ عَثْمَانَ بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ الْخُلُقُ، إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ»¹⁷⁰⁸

٢٦٦٧ - عن علي : نهى رسول الله ﷺ أن تحلق المرأة رأسها ، زاد رزين : فى الحج

والعمرة ، وقال : « إنما عليها التقصير »

914 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْجَرَشِيُّ الْبَصْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ الطَّيَالِسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ خَلَّاسِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَحْلِقَ الْمَرْأَةُ رَأْسَهَا.¹⁷⁰⁹

٢٧٦٨ - عن ابن عمر قال فى الأصلع : يمر الموص على رأسه

2588 - نا أحمدُ بنُ إسحاقَ بنِ بَهْلُولٍ ، نا مؤمِلُ بنُ إهابٍ ، نا يَحْيَى الجَارِي ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ فِي الْأَصْلَعِ: «يَمُرُّ الْمَوْسَى عَلَى رَأْسِهِ»¹⁷¹⁰

وَأَمْرُهُ يَفْتَضِي الْوُجُوبَ. وَلَئِنَّ اللَّهَ تَعَالَى وَصَفَهُمْ بِهِ، بِقَوْلِهِ سُبْحَانَهُ: {مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ} [الفتح: 27]. وَلَوْ لَمْ يَكُنْ مِنَ الْمَنَاسِكِ لَمَّا وَصَفَهُمْ بِهِ، كَاللَّبِيسِ وَقَتْلِ الصَّيِّدِ، وَلَئِنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - تَرَحَّمَ عَلَى الْمُحَلِّقِينَ ثَلَاثًا، وَعَلَى الْمُقَصِّرِينَ مَرَّةً، وَلَوْ لَمْ يَكُنْ مِنَ الْمَنَاسِكِ، لَمَّا دَخَلَهُ التَّفْصِيلُ، كَالْمَبَاحَاتِ، وَلَئِنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَصْحَابَهُ فَعَلُوهُ فِي جَمِيعِ حُجَّتِهِمْ وَعُمْرَتِهِمْ، وَلَمْ يَحْلُوا بِهِ، وَلَوْ لَمْ يَكُنْ نُسْكَاً لَمَّا دَاوَمُوا عَلَيْهِ، بَلْ لَمْ يَفْعَلُوهُ إِلَّا نَادِرًا، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ مِنْ عَادَتِهِمْ،¹⁷¹¹

¹⁷⁰⁷ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 562.

¹⁷⁰⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 203.

¹⁷⁰⁹ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 249.

¹⁷¹⁰ Dârekutnî, *Sünen*, III, 293.

¹⁷¹¹ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 387.

3045 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ ظَاهَرْتَ لِلْمُحَلِّقِينَ ثَلَاثًا، وَلِلْمُقَصِّرِينَ وَاحِدَةً؟ قَالَ: «إِنَّهُمْ لَمْ يَشْكُوا»¹⁷¹²

أُمُّ سَلَمَةَ أَنَّ بَعْلًا هُوَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَهُمْ فَفَعَلَ فَتَبِعُوهُ فَخَلَقَ بَعْضُهُمْ وَقَصَّرَ بَعْضٌ وَكَانَ مَنْ بَادَرَ إِلَى الْخُلُقِ أَسْرَعَ إِلَى امْتِنَالِ الْأَمْرِ مِمَّنْ افْتَصَرَ عَلَى التَّقْصِيرِ¹⁷¹³

وَأَسْتَحَبَّهُ الْكُوفِيُّونَ وَالشَّافِعِيُّونَ وَبُخَيْرِيُّ الْبَعْضِ عِنْدَهُمْ وَاخْتَلَفُوا فِيهِ فَعَنِ الْحَنْفِيَّةِ الرَّبْعُ إِلَّا أَبَا يُوسُفَ فَقَالَ النَّصَفُ وَقَالَ الشَّافِعِيُّ أَقَلُّ مَا يَجِبُ خَلْقُ ثَلَاثِ شَعْرَاتٍ وَفِي وَجْهِ لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ شَعْرَةٌ وَاحِدَةٌ وَالتَّقْصِيرُ كَالْخُلُقِ فَلَا فُضْلَ أَنْ يُقَصَّرَ مِنْ جَمِيعِ شَعْرِ رَأْسِهِ وَيُسْتَحَبُّ أَنْ لَا يَنْقُصَ عَنْ قَدْرِ الْأُمْلَةِ وَإِنْ افْتَصَرَ عَلَى ذَوْنِهَا أَجْزَأَ هَذَا لِلشَّافِعِيَّةِ وَهُوَ مُرْتَبِّ عِنْدَ غَيْرِهِمْ عَلَى الْخُلُقِ وَهَذَا كُلُّهُ فِي حَقِّ الرِّجَالِ وَأَمَّا النِّسَاءُ فَالْمَشْرُوعُ فِي حَقِّهِنَّ التَّقْصِيرُ بِالْإِجْمَاعِ وَفِيهِ حَدِيثٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ عِنْدَ أَبِي دَاوُدَ وَلَفْظُهُ لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ خُلُقٌ وَإِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ وَلِلزَّمَدِيِّ مِنْ حَدِيثٍ عَلِيٍّ نَهَى أَنْ تَخْلُقَ الْمَرْأَةُ رَأْسَهَا وَقَالَ جُمْهُورُ الشَّافِعِيَّةِ لَوْ خَلَقَتْ أَجْزَأَهَا وَيُكْرَهُ وَقَالَ الْقَاضِيَانِ أَبُو الطَّيِّبِ وَحُسَيْنٌ لَا يَجُوزُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَفِي الْحَدِيثِ أَيْضًا مَشْرُوعِيَّةُ الدُّعَاءِ لِمَنْ فَعَلَ مَا شَرَعَ لَهُ وَتَكَرَّرَ الدُّعَاءُ لِمَنْ فَعَلَ الرَّاجِحُ مِنَ الْأَمْرَيْنِ الْمُخَيَّرَ فِيهِمَا وَالتَّنْبِيهُ بِالتَّكَرُّارِ عَلَى الرَّجْحَانِ وَطَلَبِ الدُّعَاءِ لِمَنْ فَعَلَ الْجَائِزَ وَإِنْ كَانَ مَرْجُوحًا¹⁷¹⁴

7.9. Teşrik Günlerinde Mina'da Gecelemenin Hükümü

٢٧٨٣ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت: أفاض رسول الله ﷺ من آخر يوم حين صلى الظهر ، ثم رجع إلى منى ، فمكث بها ليالي أيام التشريق

24592 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: " أَفَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ (1) حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنَى، فَمَكَثَ بِهَا لَيَالِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ"¹⁷¹⁵

1973 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ الْمَعْنَى قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «أَفَاضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ حِينَ صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنَى، فَمَكَثَ بِهَا لَيَالِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ»¹⁷¹⁶

¹⁷¹² Ibn Mace, *Sünen*, 2, 1012.

¹⁷¹³ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 564.

¹⁷¹⁴ Ibn Hacer, *a.g.e*, III, 565.

¹⁷¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XLI, 140.

¹⁷¹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 201.

٢٧٨٤ - عن عبد الرحمن بن فروخ : أنه سأل ابن عمر رضى الله عنهما : إننا نتابع بأموال الناس ، فيأتى أحدنا مكة ، فيبيت على المال ، فقال : أما رسول الله فبات بمنى وظل

1958 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ خَلَّادٍ الْبَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي حَرِيزٌ أَوْ أَبُو حَرِيرٍ الشَّكَّ مِنْ يَحْيَى، أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ [ص:199] بَنَ فَرُوحَ يَسْأَلُ ابْنَ عُمَرَ، قَالَ: إِنَّا نَتَّبَاعُ بِأَمْوَالِ النَّاسِ فَبَاتِي أَحَدُنَا مَكَّةَ فَيَبِيتُ عَلَى الْمَالِ، فَقَالَ: «أَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَاتَ بِمَنَى وَظَلَّ»¹⁷¹⁷

٢٧٨٥ - عن ابن عمر : أن عمر رضى الله عنهما كان ينهى أن يبيت أحد من وراء العقبة وكان يأمرهم أن يدخلوا منى

14368 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ مُثَمَّرٍ، عَنْ عُبيدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، «كَانَ يَنْهَى أَنْ يَبِيتَ أَحَدٌ مِنْ وَرَاءِ الْعُقْبَةِ، وَكَانَ يَأْمُرُهُمْ أَنْ يَدْخُلُوا مِنِّي»¹⁷¹⁸

٢٧٨٧ - وعن ابن عباس : أنه قال : لا يبيت أحد من وراء العقبة ليلا بمنى أيام التشريق -

14367 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ فَضِيلٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: «لَا يَبِيتُ أَحَدٌ مِنْ وَرَاءِ الْعُقْبَةِ لَيْلًا بِمَنَى أَيَّامَ التَّشْرِيقِ»¹⁷¹⁹

٢٧٨٨ - أخبرنا مالك ، حدثنا عبد الله بن أبي بكر ، أن أباه أخبره ، أن أبا البداح بن عاصم بن عدى أخبره عن أبيه عاصم بن عدى ، عن رسول الله ﷺ : أنه رخص لرعاء الإبل في البيتوتة ، يرمون يوم النحر ، ثم يرمون من الغد أو من بعد الغد ليومين ، ثم يرمون يوم النفر

3037 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَنْبَأَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ، ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سِنَانٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَدَاحِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: " رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ، أَنْ يَرْمُوا يَوْمَ النَّحْرِ،

¹⁷¹⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 198.

¹⁷¹⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 297.

¹⁷¹⁹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 297.

ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمِيَّ يَوْمَيْنِ بَعْدَ النَّحْرِ، فَيَرْمُونَهُ فِي أَحَدِهِمَا - قَالَ مَالِكٌ: ظَنَنْتُ أَنَّهُ قَالَ: فِي الْأَوَّلِ مِنْهُمَا - ثُمَّ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّفَرِ¹⁷²⁰

1975 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَدَّاحِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «رَخَّصَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ يَرْمُونَ الْغَدَا، وَمِنْ بَعْدِ الْغَدَا بِيَوْمَيْنِ وَيَرْمُونَ، يَوْمَ النَّفَرِ»¹⁷²¹

955 - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَلَّالُ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَدَّاحِ بْنِ عَاصِمٍ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ: أَنْ يَرْمُوا يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ يَجْمَعُوا رَمِيَّ يَوْمَيْنِ بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ فَيَرْمُونَهُ فِي أَحَدِهِمَا، قَالَ مَالِكٌ: ظَنَنْتُ أَنَّهُ قَالَ: فِي الْأَوَّلِ مِنْهُمَا، ثُمَّ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّفَرِ.¹⁷²²

4164 - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَدَّاحِ بْنِ عَاصِمٍ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «رَخَّصَ لِرِعَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ عَنْ مَنَى يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ يَرْمُونَ الْغَدَا أَوْ مِنْ بَعْدِ الْغَدَا لِيَوْمَيْنِ، ثُمَّ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّفَرِ»¹⁷²³

٢٧٨٩ - حدثنا ابن إدريس ، عن الأعمش ، عن عمارة ، قال : قال عمر : من قدم ثقله من منى ليلة ينفر فلا حج له

15389 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: نَا ابْنُ إِدْرِيسَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عُمَارَةَ قَالَ: قَالَ عُمَرُ: «مَنْ قَدَّمَ ثِقْلَهُ لَيْلَةَ يَنْفِرُ فَلَا حَجَّ لَهُ»¹⁷²⁴

٢٧٩٠ - حدثنا وكيع ، عن شعبة ، عن الحكم ، عن إبراهيم ، عن عمر بن شرحبيل ، عن عمر ، قال : من قدم ثقله قبل النفر فلا حج له

¹⁷²⁰ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1010.

¹⁷²¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 202.

¹⁷²² Tirmîzi, *Sünen*, 2, 282.

¹⁷²³ Nesâî, *Sünen*, 4, 221.

¹⁷²⁴ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 404.

15392 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: نَا وَكَيْعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شَرْحِبِيلَ، عَنْ عُمَرَ قَالَ: «مَنْ تَقَدَّمَ ثَقْلُهُ قَبْلَ النَّفْرِ فَلَا حَاجَّ لَهُ»¹⁷²⁵

" لأن النبي عليه الصلاة والسلام بات بها وعمر رضي الله عنه كان يؤدب على ترك المقام بها " ¹⁷²⁶

1975 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ السَّرْحِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَدَاحِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «رَخَّصَ لِرِغَاءِ الْإِبِلِ فِي الْبَيْتُوتَةِ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّحْرِ، ثُمَّ يَرْمُونَ الْغَدَا، وَمِنْ بَعْدِ الْغَدَا يَوْمَيْنِ وَيَرْمُونَ، يَوْمَ النَّفْرِ»¹⁷²⁷

3068 - أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ حُرَيْثٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَدَاحِ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، رَخَّصَ لِلرُّعَاةِ أَنْ يَرْمُوا يَوْمًا وَيَدْعُوا يَوْمًا»
3069 - أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الْبَدَاحِ بْنِ عَاصِمٍ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، رَخَّصَ لِلرُّعَاةِ فِي الْبَيْتُوتَةِ يَرْمُونَ يَوْمَ النَّحْرِ، وَالْيَوْمَيْنِ اللَّذَيْنِ بَعْدَهُ يَجْمَعُونَهُمَا فِي أَحَدِهِمَا»¹⁷²⁸

7.10. Muhassab (Ebtah)'da Konaklamanın Hükümü

٢٧٩١ - عن ابن عمر : أن النبي ﷺ ، وأبا بكر ، وعمر كانوا ينزلون الأبطح .

337 - (1310) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِهْرَانَ الرَّازِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ كَانُوا يَنْزِلُونَ الْأَبْطَحَ»¹⁷²⁹

٢٧٩٢ - عن نافع : أن ابن عمر كان يرى التحصيب سنة ، وكان يصلى الظهر يوم النفر بالحصبة . قال نافع : قد حصب رسول الله ﷺ والخلفاء بعده

¹⁷²⁵ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 404.

¹⁷²⁶ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 147.

¹⁷²⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 202.

¹⁷²⁸ Nesâî, *Sünen*, 5, 273.

¹⁷²⁹ Müslim, *Sahîh*, 2, 951.

338 - (1310) حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ بْنُ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، حَدَّثَنَا صَخْرُ بْنُ جُوَيْرِيَةَ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ، كَانَ يَرَى التَّحْصِيبَ سَنَةً، وَكَانَ يُصَلِّي الظُّهْرَ يَوْمَ النَّفْرِ بِالْحَصْبَةِ، قَالَ نَافِعٌ: «قَدْ حَصَّبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاحْتَفَاءً بَعْدَهُ»¹⁷³⁰

٢٧٩٣ - عن أبي هريرة ، قال : قال لنا رسول الله ﷺ ونحن بمنى : « نحن نازلون غدا بخيف بني كنانة ، حيث تقاسموا على الكفر » . وذلك أن قريشا وبني كنانة حالفت على بني هاشم وبني المطلب أن لا يناكحوهم ولا يبايعوهم حتى يسلموا إليهم رسول الله ، يعنى بالمحصب

1590 - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْغَدِ يَوْمَ النَّفْرِ، وَهُوَ بِمِنَى: «نَحْنُ نَازِلُونَ غَدًا بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ، حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ» يَعْنِي ذَلِكَ الْمُحْصَبَ، وَذَلِكَ أَنَّ قُرَيْشًا وَكِنَانَةَ، تَخَالَفَتْ عَلَى بَنِي هَاشِمٍ وَبَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، أَوْ بَنِي الْمُطَّلِبِ: أَنْ لَا يُنَاكِحُوهُمْ وَلَا يُبَايِعُوهُمْ، حَتَّى يُسَلِّمُوا إِلَيْهِمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹⁷³¹

344 - (1314) حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنِي الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَنَحْنُ بِمِنَى: «نَحْنُ نَازِلُونَ غَدًا بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ، حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ» وَذَلِكَ إِنَّ قُرَيْشًا وَبَنِي كِنَانَةَ تَخَالَفَتْ عَلَى بَنِي هَاشِمٍ وَبَنِي الْمُطَّلِبِ أَنْ لَا يُنَاكِحُوهُمْ وَلَا يُبَايِعُوهُمْ، حَتَّى يُسَلِّمُوا إِلَيْهِمُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي بِذَلِكَ، الْمُحْصَبَ¹⁷³²

٢٧٩٤ - عن قتادة ، عن أنس : أن النبي ﷺ صلى الظهر ، والعصر ، والمغرب ، والعشاء وركد رقدة بالمحصب ، ثم ركب إلى البيت فطاف به

1764 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمُتَعَالِ بْنِ طَالِبٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ [ص:181] وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، أَنَّ قَتَادَةَ، حَدَّثَهُ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حَدَّثَهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ «صَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ، وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ، وَرَقَدَ رَقْدَةً بِالْمُحْصَبِ، ثُمَّ رَكِبَ إِلَى الْبَيْتِ، فَطَافَ بِهِ»¹⁷³³

٢٧٩٥ - عن نافع : أن ابن عمر رضى الله عنهما كان يصلى بها -يعنى المحصب- الظهر والعصر ، أحسبه قال : والمغرب . قال خالد : لا أشك فى العشاء ، ويهجع

¹⁷³⁰ Muslim, *Sahih*, 2, 951.

¹⁷³¹ Buhâri, *Sahih*, 2, 148.

¹⁷³² Muslim, *Sahih*, 2, 952.

¹⁷³³ Buhâri, *Sahih*, 2, 180.

هَجْعَةُ وَيَذْكُرُ ذَلِكَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ

1768 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ، قَالَ: سُئِلَ عُيَيْدُ اللَّهِ عَنِ الْمُحَصَّبِ، فَحَدَّثَنَا عُيَيْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ قَالَ: «نَزَلَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعُمَرُ، وَابْنُ عُمَرَ»، وَعَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، «كَانَ يُصَلِّي بِهَا - يَعْنِي الْمُحَصَّبَ - الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ» أَحْسِبُهُ قَالَ: «وَالْمَغْرِبَ»، قَالَ خَالِدٌ لَا أَشْكُ فِي الْعِشَاءِ وَيَهْجَعُ هَجْعَةً، «وَيَذْكُرُ ذَلِكَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁷³⁴

1768 وَقَدْ رَوَاهُ سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ بِغَيْرِ شَكٍّ فِي الْمَغْرِبِ¹⁷³⁵

1765 - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «إِنَّمَا كَانَ مَنْزِلُ نَزْلَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لِيَكُونَ أَمْعَ خُرُوجِهِ» يَعْنِي بِالْأَبْطَحِ¹⁷³⁶

341 - (1312) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَاسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَابْنُ أَبِي عُمَرَ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عُمَرُو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «لَيْسَ التَّخْصِيبُ بِشَيْءٍ، إِنَّمَا هُوَ مَنْزِلُ نَزْلَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁷³⁷

1766 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ عُمَرُو: عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «لَيْسَ التَّخْصِيبُ بِشَيْءٍ، إِنَّمَا هُوَ مَنْزِلُ نَزْلَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁷³⁸

(وَصَلَاةُ الظُّهْرِ وَمَا بَعْدَهَا بِهِ) ذَكَرَ مُسْلِمٌ فِي هَذَا الْبَابِ الْأَحَادِيثَ فِي نَزُولِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْأَبْطَحِ يَوْمَ النَّفَرِ وَهُوَ الْخَصْبُ وَأَنَّ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرُ وَابْنُ عُمَرَ وَالْخُلَفَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ كَانُوا يَقْعُلُونَهُ وَأَنَّ عَائِشَةَ وَابْنَ عَبَّاسٍ كَانَا لَا يَنْزِلَانِ بِهِ وَيَقُولَانِ هُوَ مَنْزِلُ اتِّفَاقِيٍّ لَا مَقْصُودٌ فَحَصَلَ خِلَافٌ بَيْنَ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَمَذْهَبُ الشَّافِعِيِّ وَمَالِكٍ وَالْجُمْهُورِ وَاسْتِحْبَابِهِ اقْتِدَاءً بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ وَغَيْرِهِمْ وَأَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ مَنْ تَرَكَهُ لَا شَيْءَ عَلَيْهِ وَيُسْتَحَبُّ أَنْ يُصَلِّيَ بِهِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَيَبِيتَ بِهِ بَعْضَ اللَّيْلِ أَوْ كُلَّهُ اقْتِدَاءً بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ¹⁷³⁹

7.11. Zemzem Suyu İçmenin Fazileti, Dağıtmanın, Memlekete Götürmenin ve Mültezem'de Dua Etmenin Müstehap Olması

¹⁷³⁴ Buhâri, *Sahîh*, 2, 181.

¹⁷³⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 592.

¹⁷³⁶ Buhâri, *Sahîh*, 2, 181.

¹⁷³⁷ Müslim, *Sahîh*, 2, 952.

¹⁷³⁸ Buhâri, *Sahîh*, 2, 181.

¹⁷³⁹ Nevevî, *Şerhu Sahîh-i Müslim*, IX, 59.

٢٨٠١ - عن جابر في حديثه الطويل : فأفاض إلى البيت ، فصلى بمكة الظهر ،
فأتى بنى عبد المطلب يسقون على زمزم ، فقال : « انزعوا بنى عبد المطلب ، فلو لا أن

يغلبكم الناس على سقايتكم لنزعت معكم » فناولوه دلوفا فشرب منه

147 - (1218) رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَفَاضَ إِلَى الْبَيْتِ، فَصَلَّى بِمَكَّةَ الظُّهْرَ، فَأَتَى بَنِي عَبْدِ
الْمُطَّلِبِ، يَسْقُونَ عَلَى زَمْزَمَ، فَقَالَ: «انْزِعُوا، بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَلَوْلَا أَنْ يَغْلِبَكُمْ النَّاسُ عَلَى سِقَايَتِكُمْ لَنَزَعْتُ
مَعَكُمْ» فَنَاولُوهُ دُلُوفًا فَشَرِبَ مِنْهُ¹⁷⁴⁰

٢٨٠٢ - عن عائشة رضى الله عنها : أنها كانت تحمل من ماء زمزم ، تخبر أن
رسول الله ﷺ كان يحمله

963 - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَلَادُ بْنُ يَزِيدَ الْجُعْفِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ
عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا كَانَتْ تَحْمِلُ مِنْ مَاءِ زَمْزَمَ وَتُخْبِرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَحْمِلُهُ.
هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ، لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ.¹⁷⁴¹

٢٨٠٤ - عن ابن عباس رضى الله عنهما : قال : قال رسول الله ﷺ : « خير ماء
على وجه الأرض ماء زمزم ، فيه طعام الطعم ، وشفاء السقم »

11167 - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، وَعَلِيُّ بْنُ سَعِيدٍ الرَّازِيُّ، قَالَا: ثنا الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي شُعَيْبٍ الْحَرَّانِيُّ،
ثَنَا مِسْكِينُ بْنُ بُكَيْرٍ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُهَاجِرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي حَرَّةَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا،
قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «خَيْرُ مَاءٍ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ مَاءُ زَمْزَمَ فِيهِ طَعَامٌ مِنَ الطَّعْمِ وَشِفَاءٌ مِنَ
السُّقْمِ، وَشَرُّ مَاءٍ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ مَاءُ بَوَادِي بَرَهُوتٍ بِقِيَّةٍ حَضْرَمَوْتَ كَرَجَلِ الْجُرَادِ مِنَ الْهُوَامِ يُصْبِحُ يَتَدَفَّقُ
وَيُمْسِي لَا بَلَالَ بَهَا»¹⁷⁴²

٢٨٠٥ - عن جابر رضى الله عنه ، قال : قال رسول الله ﷺ : « ماء زمزم لما شرب له »

¹⁷⁴⁰ Muslim, *Sahih*, 2, 886.

¹⁷⁴¹ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 287.

¹⁷⁴² Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 98.

14849 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ ثَابِتٍ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُؤَمِّلِ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شَرِبَ لَهُ" ¹⁷⁴³

3062 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُؤَمِّلِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا الزُّبَيْرِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَاءُ زَمْزَمَ، لِمَا شَرِبَ لَهُ ¹⁷⁴⁴

٢٨٠٦ - عن ابن عباس رضي الله عنهما ، قال : قال رسول الله ﷺ : « ماء زمزم لما شرب له ، فإن شربته تستشفى به شفاك الله ، وإن شربته مستعيذا أعاذك الله ، وإن شربته ليقطع ظمأك قطعه » قال : وكان ابن عباس إذا شرب ماء زمزم قال : اللهم أسألك علما نافعا ، ورزقا واسعا ، وشفاء من كل داء .

1739 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَمَّادٍ الْعَدْلِيُّ، ثنا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ هِشَامٍ الْمَرْزُوقِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ حَبِيبٍ الْجَزْأَوْدِيُّ، ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شَرِبَ لَهُ، فَإِنْ شَرِبْتَهُ تَسْتَشْفِي بِهِ شَفَاكَ اللَّهُ، وَإِنْ شَرِبْتَهُ مُسْتَعِيذاً عَاذَكَ اللَّهُ، وَإِنْ شَرِبْتَهُ لَيَقْطَعَ ظَمَأَكَ قَطْعَهُ» قَالَ: وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ إِذَا شَرِبَ مَاءَ زَمْزَمَ قَالَ: «اللَّهُمَّ أَسْأَلُكَ عِلْماً نَافِعاً، وَرِزْقاً وَاسِعاً، وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ» ¹⁷⁴⁵

٢٨٠٧ - عن عثمان بن الأسود ، قال : جاء رجل إلى ابن عباس ، فقال : من أين جئت ؟ فقال : شربت من زمزم ، فقال له ابن عباس : أشربت منها كما ينبغي ؟ قال : وكيف ذاك يا أبا عباس ؟ قال : إذا شربت منها فاستقبل القبلة ، واذكر اسم الله ، وتنفس ثلاثا ، وتصلع منها ، فإذا فرغت منها فاحمد الله ، فإن رسول الله ﷺ قال : « آية بيننا وبين المنافقين أنهم لا يتصلعون من زمزم »

3061 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ جَالِسًا، فَجَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: مِنْ أَيْنَ جِئْتَ؟ قَالَ: مِنْ زَمْزَمَ، قَالَ: فَشَرِبْتَ مِنْهَا، كَمَا يَنْبَغِي؟ قَالَ: وَكَيْفَ؟ قَالَ: إِذَا شَرِبْتَ مِنْهَا، فَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَادْكُرِ اسْمَ اللَّهِ، وَتَنَفَّسْ

¹⁷⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIII, 140.

¹⁷⁴⁴ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1018.

¹⁷⁴⁵ Hâkim, *Müstedrek*, I, 646.

ثَلَاثًا، وَتَضَلَّعَ مِنْهَا، فَإِذَا فَرَعْتَ، فَاحْمَدِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ آيَةَ مَا بَيْنَنَا، وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ، إِنَّهُمْ لَا يَتَضَلَّعُونَ، مِنْ زَمْزَمَ»¹⁷⁴⁶

1738 - أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ يَعْقُوبَ الثَّقَفِيُّ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ زَكْرِيَّا، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: مِنْ أَيْنَ جِئْتَ؟ فَقَالَ: شَرِبْتُ مِنْ زَمْزَمَ، فَقَالَ لَهُ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَشَرِبْتَ مِنْهَا كَمَا يَنْبَغِي؟ قَالَ: وَكَيْفَ ذَلِكَ يَا أَبَا عَبَّاسٍ؟ قَالَ: إِذَا شَرِبْتَ مِنْهَا فَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَادْكُرِ اسْمَ اللَّهِ، وَتَنَقَّسْ ثَلَاثًا، وَتَضَلَّعَ مِنْهَا، فَإِذَا فَرَعْتَ مِنْهَا فَاحْمَدِ اللَّهَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «آيَةُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ أَنَّهُمْ لَا يَتَضَلَّعُونَ مِنْ زَمْزَمَ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ إِنْ كَانَ عُثْمَانُ بْنُ الْأَسْوَدِ سَمِعَ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ¹⁷⁴⁷

٢٨٠٨ - عن ابن عباس : أن رسول الله ﷺ جاء إلى السقاية فاستسقى ، قال العباس : يا فضل ! اذهب إلى أمك فأت رسول الله ﷺ بشراب من عندها ، فقال : « اسقني » ، فشرب ثم أتى زمزم وهم يستقون ويعملون فيها ، فقال : « اعملوا فإنكم على عمل صالح » ثم قال : « لولا أن تغلبوا لنزلت حتى أضع الحبل » يعني على عاتقه ، وأشار إلى عاتقه

1635 - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّاءِ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ إِلَى السَّقَايَةِ فَاسْتَسْقَى، فَقَالَ الْعَبَّاسُ: يَا فَضْلُ، اذْهَبْ إِلَى أُمِّكَ فَأْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرَابٍ مِنْ عِنْدِهَا، فَقَالَ: «اسْقِنِي»، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهُمْ يَجْعَلُونَ أَيْدِيَهُمْ فِيهِ، قَالَ: «اسْقِنِي»، فَشَرِبَ مِنْهُ، ثُمَّ أَتَى زَمْزَمَ وَهُمْ يَسْقُونَ وَيَعْمَلُونَ فِيهَا، فَقَالَ: «اعْمَلُوا فَإِنَّكُمْ عَلَى عَمَلٍ صَالِحٍ» ثُمَّ قَالَ: «لَوْلَا أَنْ تَغْلِبُوا لَنَزَلْتُ، حَتَّى أَضَعَ الْحَبْلَ عَلَى هَذِهِ» يَعْنِي: عَاتِقَهُ، وَأَشَارَ إِلَى عَاتِقِهِ¹⁷⁴⁸

٢٨١٠ - عن طاوس : أن النبي ﷺ أفاض في نسائه ليلا ، فطاف على راحلته يستلم الركن بمحجنه ، ويقبل طرف المحجن ، ثم أتى زمزم ، فقال : « انزعوا ، فلولا أن تغلبوا عليها لنزعت » ثم أمر بدلو ، فنزع له منها ، فشرب منه ومضمض ، ثم مج في الدلو ، فأهرق في زمزم ،

¹⁷⁴⁶ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1017.

¹⁷⁴⁷ Hâkim, *Müstedrek*, I, 646.

¹⁷⁴⁸ Buhâri, *Sahih*, 2, 156.

عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَفَاضَ فِي نِسَائِهِ لَيْلًا وَطَافَ عَلَى رَاحِلَتِهِ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ يَمُحِجُهُ، وَيُقْبِلُ طَرَفَ الْمُحْجَنِّ، ثُمَّ أَتَى زَمْزَمَ فَقَالَ: «انْرَعُوا، فَلَوْلَا أَنْ تُغْلَبُوا عَلَيْهَا لَنَزَعْتُ»، فَقَالَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّ يَفْعَلَ فَرُبَّمَا فَعَلْتُ، فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي، ثُمَّ أَمَرَ بِدَلْوٍ، فَنَزَعَ لَهُ مِنْهَا، فَشَرِبَ فَمَضْمَضَ، ثُمَّ مَجَّ فِي الدَّلْوِ، وَأَمَرَ بِهِ فَأَهْرِيقَ فِي زَمْزَمَ،¹⁷⁴⁹

٢٨١١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : الملتزم بين الركن والباب .

9047 - عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: «هَذَا الْمُلْتَزِمُ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ»¹⁷⁵⁰

٢٨١٢ - عن عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، عن جده ، قال طفت مع عبد الله بن عمرو فلما ، فرغنا من السبع ركعنا فى دبر الكعبة ، فقلت : ألا تتعوذ بالله من النار ؟ وقال : أعوذ بالله من النار، قال : ثم مضى فاستلم الركن، ثم قام بين الحجر والباب ، فألصق صدره ويديه وخده إليه ، ثم قال : هكذا رأيت رسول الله ﷺ يفعل

2962 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْمُثَنَّى بْنَ الصَّبَّاحِ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: طُفْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، فَلَمَّا فَرَعْنَا مِنَ السَّبْعِ، رَكَعْنَا فِي دُبْرِ الْكَعْبَةِ فَقُلْتُ: أَلَا نَتَعَوَّذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ، قَالَ: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ» قَالَ: ثُمَّ مَضَى، فَاسْتَلَمَ الرُّكْنَ، ثُمَّ قَامَ بَيْنَ الْحَجَرِ وَالْبَابِ، فَأَلْصَقَ صَدْرَهُ، وَيَدَيْهِ، وَخَدَّهُ إِلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ»¹⁷⁵¹

1899 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا الْمُثَنَّى بْنُ الصَّبَّاحِ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: طُفْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَمَّا جِئْنَا دُبْرَ الْكَعْبَةِ قُلْتُ: أَلَا تَتَعَوَّذُ؟ قَالَ: «نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ»، ثُمَّ مَضَى حَتَّى اسْتَلَمَ الْحَجَرَ وَأَقَامَ بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ، فَوَضَعَ صَدْرَهُ وَوَجْهَهُ وَذِرَاعِيَهُ وَكَفِّيَهُ هَكَذَا وَبَسَطَهُمَا بَسْطًا، ثُمَّ قَالَ: «هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ»¹⁷⁵²

¹⁷⁴⁹ Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, II, 58.

¹⁷⁵⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 75.

¹⁷⁵¹ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 987.

¹⁷⁵² Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 181.

كانت عائشة رضي الله عنها تحمل وتخبر أنه صلى الله عليه وسلم كان يفعله وأنه كان يحمله في الأداوي والقرب فيصب منه على المرضى ويسقيهم، وكان ابن عباس إذا نزل به ضيف أتخفه بماء زمزم، وسئل عطاء عن حمله فقال: قد حمله النبي صلى الله عليه وسلم والحسن والحسين رضي الله عنهما،¹⁷⁵³

1637 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ هُوَ ابْنُ سَلَامٍ، أَخْبَرَنَا الْقَزَارِيُّ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حَدَّثَهُ قَالَ: «سَقَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ زَمْزَمَ، فَشَرِبَ وَهُوَ قَائِمٌ» قَالَ عَاصِمٌ: فَحَلَفَ عِكْرِمَةُ مَا كَانَ يَوْمَئِذٍ إِلَّا عَلَى بَعِيرٍ¹⁷⁵⁴

VIII. HACC'DA YAPILACAK OLAN EN SON MENÂSİK: VEDA TAVAFI

8.1. Veda Tavafi İle İlgili Âdet Gören Kadınların Durumu

٢٧٩٦ - عن ابن عباس قال : أمر الناس أن يكون آخر عهدهم بالبيت ، إلا أنه خفف عن المرأة الحائض وفي لفظ لمسلم : قال : كان الناس ينصرفون في كل وجه ، فقال رسول الله ﷺ : « لا ينفرن أحدكم حتى يكون آخر عهده بالبيت

1755 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «أَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِم بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خَفَّفَ عَنِ الْحَائِضِ»¹⁷⁵⁵

380 - (1328) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَاللَّفْظُ لِسَعِيدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «أَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِم بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خَفَّفَ عَنِ الْمَرْأَةِ الْحَائِضِ»¹⁷⁵⁶

379 - (1327) حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَخْوَلِ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ النَّاسُ يَنْصَرِفُونَ فِي كُلِّ وَجْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَنْفِرَنَّ أَحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ»¹⁷⁵⁷

¹⁷⁵³ Sehâvî, *el-Mekâsîd*, I, 569.

¹⁷⁵⁴ Buhâri, *Sahîh*, 2, 156.

¹⁷⁵⁵ Buhâri, *Sahîh*, 2, 179.

¹⁷⁵⁶ Müslim, *Sahîh*, 2, 963.

¹⁷⁵⁷ Müslim, *Sahîh*, 2, 963.

٢٧٩٧ - أخبرنا مالك ، عن نافع ، عن ابن عمر ، عن عمر رضى الله تعالى عنهم ، قال : « لا يصدرن أحد من الحاج حتى يكون آخر عهده بالبيت فإن آخر النسك الطواف بالبيت »

1365 - مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ [ص: 540] الْخَطَّابِ قَالَ: لَا يَصْدُرَنَّ أَحَدٌ مِنَ الْحَاجِّ، حَتَّى [ف: 123] يَطُوفَ بِالْبَيْتِ. فَإِنَّ آخِرَ النَّسْكِ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ.¹⁷⁵⁸

٢٧٩٨ - أخبرنا ابن عيينة عن عمرو بن دينار، وإبراهيم بن ميسرة عن طاوس ، قال: جلست إلى ابن عمر ، فسمعتة يقول : لا ينفرن أحد حتى يكون آخر عهده بالبيت : فقلت : ماله ؟ أما سمع لما سمع أصحابه ؟ ثم جلست إليه من العام المقبل فسمعتة يقول : زعموا أنه رخص للمرأة الحائض

945- (أخبرنا) : ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، وَإِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ عَنْ طَاوُوسٍ قَالَ: -جَلَسْتُ إِلَى ابْنِ عُمَرَ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: لَا يَنْصَرِفُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ، فَقُلْتُ: مَا لَهُ أَمَا سَمِعَ أَصْحَابَهُ؟ ثُمَّ جَلَسْتُ إِلَيْهِ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ، فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: زَعَمُوا أَنَّهُ رَخَّصَ لِلْمَرْأَةِ الْحَائِضِ¹⁷⁵⁹

٢٧٩٩ - عن ابن عمر رضى الله عنهما ، قال : من حج البيت فليكن آخر عهده بالبيت إلا الحيض، ورخص لهن رسول الله ﷺ.

944 - حَدَّثَنَا أَبُو عَمَارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: مَنْ حَجَّ الْبَيْتَ فَلْيَكُنْ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ إِلَّا الْحَيْضَ، وَرَخَّصَ لهنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.¹⁷⁶⁰

٢٨٠٠ - عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : حاضت صفية بنت حى بعد ما أفاضت ، قالت : فذكرت ذلك لرسول الله ﷺ ، فقال : « أحاسبتنا هي ؟ » قلت : يا رسول الله ! إنها قد أفاضت ، وطافت بالبيت ، ثم حاضت بعد الإفاضة ، قال : « فلتنفر إذن »

¹⁷⁵⁸ Imam Mālik, *Muvatta'*, III, 539.

¹⁷⁵⁹ Šāfi'i, *Mūsna'd*, I, 364.

¹⁷⁶⁰ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 273.

4401 - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنِي عُزُورَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَخْبَرَتْهُمَا أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَاضَتْ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحَابِسْتُنَا هِيَ» فَقُلْتُ: إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَطَافَتْ بِالْبَيْتِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَلْتَنْفِرْ»¹⁷⁶¹

382 - (1211) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زُمَيْحٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، وَعُزُورَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ: حَاضَتْ صَفِيَّةُ بِنْتُ حُيَيٍّ بَعْدَ مَا أَفَاضَتْ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَذَكَرْتُ حِيضَتَهَا لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحَابِسْتُنَا هِيَ؟» قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّهَا قَدْ كَانَتْ أَفَاضَتْ وَطَافَتْ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ حَاضَتْ بَعْدَ الْإِفَاضَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَلْتَنْفِرْ»¹⁷⁶²

٥١٧ - أخبرنا مالك ، أخبرنا نافع ، عن عبد الله بن عمر ، أن عمر بن الخطاب قال : لا يَصُدَّرْنَ أَحَدٌ من الْحَاجِّ حتى يطوف بالبيت ، فَإِنَّ آخِرَ التَّسْلُكِ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ .
قال محمد : وبهذا نأخذ ؛ طواف الصَّدَرِ واجبٌ على الْحَاجِّ ، ومن تركه فعليه دَمٌ ، إلا الْحَائِضُ والنَّفْسَاءُ فَإِنَّهَا تَنْفِرُ ولا تطوف إن شَاءَتْ ، وهو قولُ أَبِي حَنِيفَةَ وَالْعَامَّةِ من فقهاءنا .¹⁷⁶³

1367 مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَدَّ رَجُلًا مِنْ مَرِّ ظَهْرَانَ ، لَمْ يَكُنْ وَدَّعَ الْبَيْتَ¹⁷⁶⁴ َ

وَلَا يَجِبُ عَلَى الْحَائِضِ وَالنَّفْسَاءِ، وَلَا عَلَى الْمُعْتَمِرِ لِأَنَّهُ جُوبُهُ عَرَفَ نَصَا فِي الْحَجِّ، فَيَقْتَصِرُ عَلَيْهِ وَلَا عَلَى فَائِتِ الْحَجِّ، لِأَنَّهُ الْوَاجِبُ عَلَيْهِ الْعُمْرَةُ وَلَيْسَ لَهَا طَوَافُ الْوَدَاعِ،
قَالَ: وَمَنْ أَخَّرَ طَوَافَ الْوَدَاعِ وَخَرَجَ وَلَمْ يَطْفِ، إِنْ كَانَ قَرِيبًا رَجَعَ فَطَافَ، وَإِنْ لَمْ يَرْجِعْ فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ. وَقَالَ عَطَاءُ وَالثَّوْرِيُّ وَأَبُو حَنِيفَةَ وَالشَّافِعِيُّ فِي أَظْهَرِ قَوْلِهِ، وَأَحْمَدُ وَإِسْحَاقُ وَأَبُو ثَوْرٍ: إِنْ كَانَ قَرِيبًا رَجَعَ فَطَافَ، وَإِنْ تَبَاعَدَ مَضَى وَإِهْرَاقَ دَمًا.
وَاخْتَلَفُوا فِي حَدِّ الْقُرْبِ، فَرَوَى أَنَّ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، رَدَّ رَجُلًا مِنْ مَرِّ الظَّهْرَانِ وَلَمْ يَكُنْ وَدَعَ، وَبَيْنَ مَرِّ الظَّهْرَانِ وَمَكَّةَ ثَمَانِيَةَ عَشَرَ مِيْلًا، وَعِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ يَرْجِعُ مَا لَمْ يَبْلُغِ الْمَوَاقِيتَ، وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ: يَرْجِعُ مِنْ مَسَافَةٍ لَا تَقْصُرُ فِيهَا الصَّلَاةُ.¹⁷⁶⁵

¹⁷⁶¹ Buhâri, *Sahîh*, 2, 176.

¹⁷⁶² Muslim, *Sahîh*, 2, 964.

¹⁷⁶³ Imam Muhammed, *Muvatta'*, LXVIII, 517.

¹⁷⁶⁴ Imam Mâlik, *Muvatta'*, III, 540.

¹⁷⁶⁵ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 95.

1754 قَالَ النَّوَوِيُّ طَوَافُ الْوَدَاعِ وَاجِبٌ يَلْزَمُ بِتَرْكِهِ دَمٌ عَلَى الصَّحِيحِ عِنْدَنَا وَهُوَ قَوْلُ أَكْثَرِ الْعُلَمَاءِ وَقَالَ مَالِكٌ وَدَاوُدُ وَابْنُ الْمُنْذِرِ هُوَ سُنَّةٌ لَا شَيْءَ فِي تَرْكِهِ أَنْتَهَى¹⁷⁶⁶

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. HACC MENÂSİKİNE DÂİR ÇEŞİTLİ MESELELER

9.1. Arafat'ta Vakfe Yapmanın Mezheplere Göre Zamanı ve Vakit Darlığı Sebebiyle Kudüm Tavafının Düşmesi

٢٨١٤ - عن عروة بن مضرس ، قال : أتيت رسول الله ﷺ بالمزدلفة حين خرج إلى الصلاة ، وفي رواية للطحاوي : حين برق الفجر فقلت : يا رسول الله ! إني جئت من جبلي طى ، أكلت راحلتى ، وأتعبت نفسى ، والله ما تركت من جبل إلا وقفت عليه ، فهل لى من حج ؟ فقال رسول الله ﷺ : « من شهد صلاتنا هذه ، ووقف معنا حتى يدفع وقد وقف بعرفة قبل ذلك ليلا أو نهارا ، فقد تم حجه وقضى تفثه »

891 - حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ، وَإِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، وَزَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ مُضَرَّسٍ بْنِ أَوْسٍ بْنِ حَارِثَةَ بْنِ لَامٍ الطَّائِي، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُزْدَلِفَةِ حِينَ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي جِئْتُ مِنْ جَبَلِي طَيْيٍّ أَكَلْتُ رَاحِلَتِي، وَأَتَعَبْتُ نَفْسِي، وَاللَّهِ مَا تَرَكْتُ مِنْ جَبَلٍ إِلَّا وَقَفْتُ عَلَيْهِ، فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ شَهِدَ صَلَاتَنَا هَذِهِ، وَوَقَفَ مَعَنَا حَتَّى نَدْفَعَ وَقَدْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا، أَوْ نَهَارًا، فَقَدْ أَمَّ حَجَّهُ، وَقَضَى تَفَثَهُ.¹⁷⁶⁷

3042 - أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَسْعُودٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي السَّفَرِ، قَالَ: سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ مُضَرَّسٍ بْنِ أَوْسٍ بْنِ حَارِثَةَ بْنِ لَامٍ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِجَمْعٍ،

¹⁷⁶⁶ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 585.

¹⁷⁶⁷ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 230.

فَقُلْتُ: هَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ: «مَنْ صَلَّى هَذِهِ الصَّلَاةَ مَعَنَا، وَقَفَّ هَذَا الْمَوْقِفَ حَتَّى يُفِيضَ، وَأَفَاضَ قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ عَرَفَاتٍ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا، فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ، وَقَضَى تَفَتُّهُ»¹⁷⁶⁸

3944 - حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ ، قَالَ: ثنا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى ، قَالَ: ثنا سُفْيَانُ ، قَالَ: ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، وَابْنِ أَبِي زَائِدَةَ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، وَزَكَرِيَّا عَنِ الشَّعْبِيِّ ، وَدَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ مِصْرَسٍ بْنِ أَوْسٍ بْنِ حَارِثَةَ بْنِ لَائِمٍ الطَّائِي ، يَقُولُ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمُزْدَلِفَةَ ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ مِنْ جَبَلِي طَيِّبٍ ، وَوَاللَّهِ مَا جِئْتُ حَتَّى أَتَعَبْتُ نَفْسِي وَأَنْصِيتُ رَاحِلَتِي ، وَمَا تَرَكْتُ جَبَلًا مِنْ هَذِهِ الْجِبَالِ إِلَّا وَقَدْ وَقَفْتُ عَلَيْهِ ، فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ شَهِدَ مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ ، صَلَاةَ الْفَجْرِ بِالْمُزْدَلِفَةِ ، وَقَدْ كَانَ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ لَيْلًا أَوْ نَهَارًا ، فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ ، وَقَضَى تَفَتُّهُ»¹⁷⁶⁹

9814 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ مُكْرَمٍ ، ثنا عَلِيُّ بْنُ عَاصِمٍ ، أَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ ، ح وَأَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بِشْرَانَ ، بِبَغْدَادَ ، أَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمِصْرِيُّ ، ثنا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ أَبُو الزُّنْبَاعِ ، ثنا حَامِدُ بْنُ يَحْيَى ، ثنا سُفْيَانُ ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ ، وَزَكَرِيَّا ، وَدَاوُدُ بْنُ أَبِي هِنْدٍ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، قَالَ: سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ مِصْرَسٍ بْنِ أَوْسٍ بْنِ حَارِثَةَ بْنِ لَائِمٍ ، يَقُولُ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمُزْدَلِفَةِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ، جِئْتُ مِنْ جَبَلِي طَيِّبٍ فَوَاللَّهِ مَا جِئْتُ حَتَّى [ص: 283] أَتَعَبْتُ نَفْسِي وَأَنْصِيتُ رَاحِلَتِي وَمَا تَرَكْتُ مِنْ هَذِهِ الْجِبَالِ شَيْئًا إِلَّا وَقَفْتُ عَلَيْهِ فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ شَهِدَ مَعَنَا هَذِهِ الصَّلَاةَ صَلَاةَ الْفَجْرِ بِالْمُزْدَلِفَةِ وَكَانَ قَدْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ ، فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ وَقَضَى تَفَتُّهُ " ¹⁷⁷⁰

٢٨١٥ - عن عبد الرحمن بن يعمر ، قال : شهدت رسول الله ، وهو واقف بعرفات وأتاه ناس من أهل نجد ، فقالوا : يا رسول الله ! كيف الحج ؟ فقال : « الحج عرفة ،

من جاء عرفة قبل صلاة الفجر من ليلة جمع فقد تم حجه »

18774 - حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَطَاءٍ اللَّيْثِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَعْمَرَ الدَّيْلِيَّ يَقُولُ: شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ وَقِفٌ بِعَرَفَةَ، وَأَتَاهُ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ الْحَجُّ؟ فَقَالَ: " الْحَجُّ عَرَفَةُ، فَمَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ، فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ " ¹⁷⁷¹

¹⁷⁶⁸ Nesâî, *Sünen*, 5, 264.

¹⁷⁶⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 207.

¹⁷⁷⁰ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 282.

¹⁷⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, XXXI, 64.

3015 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَطَاءٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَعْمَرَ الدَّيْلِيَّ، قَالَ: شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ واقِفٌ بِعَرَفَةَ، وَأَتَاهُ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ الْحُجُّ؟ قَالَ: «الْحُجُّ عَرَفَةُ، فَمَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ، لَيْلَةَ جَمْعٍ، فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ»¹⁷⁷²

1949 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنِي بُكَيْرُ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْمَرَ الدَّيْلِيَّ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِعَرَفَةَ فَجَاءَ نَاسٌ أَوْ نَفَرٌ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ فَأَمَرُوا رَجُلًا فَنَادَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفَ الْحُجُّ؟ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا فَنَادَى «الْحُجُّ، الْحُجُّ، يَوْمَ عَرَفَةَ، مَنْ جَاءَ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَتَمَّ حُجُّهُ»¹⁷⁷³

889 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْمَرَ، أَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِعَرَفَةَ فَسَأَلُوهُ، فَأَمَرَ مُنَادِيًا، فَنَادَى: الْحُجُّ عَرَفَةُ، مَنْ جَاءَ لَيْلَةَ جَمْعٍ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَدْ أَذْرَكَ الْحُجَّ»¹⁷⁷⁴

3997 - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَطَاءٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَعْمَرَ الدَّيْلِيَّ، قَالَ: شَهِدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَرَفَةَ وَأَتَاهُ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ فَسَأَلُوهُ عَنِ الْحُجِّ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْحُجُّ عَرَفَةُ فَمَنْ أَذْرَكَ لَيْلَةَ عَرَفَةَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ مِنْ لَيْلَةِ جَمْعٍ فَقَدْ تَمَّ حُجُّهُ»¹⁷⁷⁵

٢٨١٦ - عن جابر في حديثه الطويل : فأجاز رسول الله ﷺ ، حتى إذا أتى عرفة فوجد القبة قد ضربت له بنمرة ، فنزل بها ، حتى إذا زالت الشمس أمر بالقصواء ، فرحلت له ، فأتى بطن الوادي ، فخطب الناس ، ثم أذن ، ثم أقام فصلى الظهر ، ثم أقام فصلى العصر ، ولم يصل بينهما شيئا ، ثم ركب رسول الله ﷺ حتى أتى الموقف .

147 - (1218) فَأَجَازَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمْرَةٍ، فَتَنَزَّلَ بِهَا، حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقَصَوَاءِ، فَرَحِلَتْ لَهُ، فَأَتَى بَطْنَ الْوَادِي، فَخَطَبَ النَّاسَ وَقَالَ: «إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ، كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِي مَوْضُوعٌ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ، وَإِنَّ أَوَّلَ دَمٍ أَصْعُ مِنْ دِمَائِنَا دَمُ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ، كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدٍ فَقَتَلْتَهُ هَذَا، وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رِبَا أَصْعُ رَبَانَا رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ

¹⁷⁷² Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1003.

¹⁷⁷³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 196.

¹⁷⁷⁴ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 229.

¹⁷⁷⁵ Nesâî, *Sünen*, 4, 159.

المُطَلَّبِ، فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ، وَاسْتَخْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ [ص: 890]، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرْشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ، فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، وَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ، كِتَابَ اللَّهِ، وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي، فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟» قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ وَأَدَّيْتَ وَنَصَحْتَ، فَقَالَ: بِإِصْبَعِهِ السَّبَابَةَ، يَرْفَعُهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيَنْكُتُهَا إِلَى النَّاسِ «اللَّهُمَّ، اشْهَدْ، اللَّهُمَّ، اشْهَدْ» ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدَّنَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ¹⁷⁷⁶

3074 - فَاجْزَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَوَجَدَ الْقُبَّةَ، قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمِرَةٍ، فَنَزَلَ بِهَا، حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ، أَمَرَ بِالْقَصَوَاءِ فَرَحِلَتْ لَهُ، فَركَبَ، حَتَّى أَتَى بَطْنَ الْوَادِي، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: «إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ، [ص: 1025] كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا وَإِنْ كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ، مَوْضُوعٌ تَحْتَ قَدَمَيَّ هَاتَيْنِ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ، وَأَوَّلُ دَمٍ أَضَعُهُ دَمُ رِبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ - كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدٍ، فَقَتَلْتَهُ هَذِيلٌ - وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رَبَا أَضَعُهُ رَبَانَا، رَبَا الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللَّهِ، وَاسْتَخْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَإِنْ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرْشَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ، فَإِنْ فَعَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، وَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَمْ تَضِلُّوا إِنْ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ، كِتَابَ اللَّهِ، وَأَنْتُمْ مَسْئُولُونَ عَنِّي، فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟» قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ وَأَدَّيْتَ وَنَصَحْتَ، فَقَالَ: بِإِصْبَعِهِ السَّبَابَةَ إِلَى السَّمَاءِ، وَيَنْكُتُهَا إِلَى النَّاسِ «اللَّهُمَّ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ اشْهَدْ» ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَدَّنَ بِلَالٍ، ثُمَّ أَقَامَ، فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ، فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ¹⁷⁷⁷

1905 - فَاجْزَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ فَوَجَدَ الْقُبَّةَ قَدْ ضُرِبَتْ لَهُ بِنَمِرَةٍ، فَنَزَلَ بِهَا حَتَّى إِذَا زَاغَتِ الشَّمْسُ أَمَرَ بِالْقَصَوَاءِ فَرَحِلَتْ لَهُ فَركَبَ حَتَّى أَتَى بَطْنَ الْوَادِي فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: " إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحَرَمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا إِنَّ كُلَّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمَيَّ مَوْضُوعٌ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعَةٌ، وَأَوَّلُ دَمٍ أَضَعُهُ دِمَاؤُنَا: دَمٌ " . قَالَ عُثْمَانُ: دَمُ ابْنِ رِبِيعَةَ " وَقَالَ سُلَيْمَانُ: دَمُ رِبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَقَالَ: بَعْضُ هَؤُلَاءِ كَانَ مُسْتَرْضِعًا فِي بَنِي سَعْدٍ فَقَتَلْتَهُ هَذِيلٌ، وَرَبَا الْجَاهِلِيَّةِ مَوْضُوعٌ، وَأَوَّلُ رَبَا أَضَعُهُ رَبَانَا: رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَإِنَّهُ مَوْضُوعٌ كُلُّهُ، اتَّقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللَّهِ، وَاسْتَخْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَإِنْ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فُرْشَكُمْ، أَحَدًا تَكْرَهُونَهُ، فَإِنْ فَعَلْنَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، وَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَإِنِّي قَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ: كِتَابَ اللَّهِ وَأَنْتُمْ مَسْئُولُونَ عَنِّي، فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ " قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ، وَأَدَّيْتَ، وَنَصَحْتَ، ثُمَّ قَالَ: بِإِصْبَعِهِ السَّبَابَةَ يَرْفَعُهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيَنْكُتُهَا إِلَى النَّاسِ: «اللَّهُمَّ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ اشْهَدْ»

¹⁷⁷⁶ Muslim, *Sahih*, 2, 886.

¹⁷⁷⁷ Ibn Mace, *Sünen*, 2, 1022.

اشْهَدُ، اللَّهُمَّ اشْهَدْ»، ثُمَّ أَذَّنَ بِلَالٍ ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا شَيْئًا، ثُمَّ رَكِبَ الْقَصْوَاءَ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ¹⁷⁷⁸

٢٨١٧ - عن سالم قال : كتب عبد الملك إلى الحجاج : ألا تخالف ابن عمر في الحج ، وفي رواية : أن يأتهم بعبد الله بن عمر في الحج ، فجاء ابن عمر وأنا معه يوم عرفة حين زالت الشمس ، فصاح عند سرادق الحجاج ، فخرج وعليه ملحفة معصفرة ، فقال : مالك يا أبا عبد الرحمن ؟ فقال : الرواح إن كنت تريد السنة ، قال : هذه الساعة ؟ قال : نعم ، قال : فأنظرني حتى أفيض على رأسي ثم أخرج فنزل (أي ابن عمر) حتى خرج الحجاج ، فسار بيني وبين أبي ، فقلت : إن كنت تريد السنة فاقصر الخطبة وعجل الوقوف ، فجعل ينظر إلى عبد الله ، فلما رأى ذلك عبد الله ، قال : صدق .

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمٍ، قَالَ: كَتَبَ عَبْدُ الْمَلِكِ إِلَى الْحَجَّاجِ:

1660

أَنْ لَا يُخَالَفَ ابْنُ عُمَرَ فِي الْحَجِّ، فَجَاءَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَأَنَا مَعَهُ يَوْمَ عَرَفَةَ حِينَ زَالَتْ الشَّمْسُ، فَصَاحَ عِنْدَ سُرَادِقِ الْحَجَّاجِ، فَخَرَجَ وَعَلَيْهِ مِلْحَفَةٌ مُعَصْفَرَةٌ فَقَالَ: مَا لَكَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ فَقَالَ: «الرَّوَّاحُ إِنْ كُنْتُ تُرِيدُ السَّنَةَ»، قَالَ: هَذِهِ السَّاعَةُ؟ قَالَ: «نَعَمْ»، قَالَ: فَأَنْظِرْنِي حَتَّى أَفِضَ عَلَى رَأْسِي ثُمَّ أَخْرُجْ، فَنَزَلَ حَتَّى خَرَجَ الْحَجَّاجُ فَسَارَ بَيْنِي وَبَيْنَ أَبِي فَقُلْتُ: إِنْ كُنْتُ تُرِيدُ السَّنَةَ فَاقْصُرِ الْخُطْبَةَ وَعَجِّلِ الْوُقُوفَ، فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: «صَدَقَ»¹⁷⁷⁹

٢٨١٨ - أبو حنيفة الإمام ، عن حماد ، عن إبراهيم ، عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه : أنه بينا هو واقف بجمع إذا أتاه رجل ، فقال : يا أمير المؤمنين ! قدمت الساعة وأنا مهمل ، فقال له عمر : أتتهدى إلى عرفات ؟ قال : لا ، فأرسل معه رجلا وقال : انطلق به إلى عرفات ، فليقف بها ، ثم أعجل على أتم العجل ، فإني حابس الناس عليك

¹⁷⁷⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 182.

¹⁷⁷⁹ Buhâri, *Sahih*, 2, 162.

﴿أَبُو حَنِيفَةَ﴾ (عن) حماد (عن) إبراهيم (عن) عمر بن الخطاب رضي الله عنه أنه بينما هو واقف بجمع اذ أتاه رجل فقال يا أمير المؤمنين قد مدت الساعة وأنا مهمل بالحج فقال له عمر أتهدني إلى عرفات قال لا فأرسل معه رجلا وقال انطلق به إلى عرفات فليقف به ثم اعجل علي اسم الرجل فاني حابس الناس عليك فلما أصبح عمر (رضي الله عنه) وقف بالناس فقال هل جاء الرجل هل جاء الرجل فلم يزل واقفا بالناس حتى جاء الرجل وأفاض الرجل وأفاض الناس معه¹⁷⁸⁰

554 - حَدَّثَنَا يُوسُفُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا عُمَرُ يَجْمَعُ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنِّي قَدِمْتُ السَّاعَةَ وَأَنَا مُهَلٌّ بِالْحَجِّ، فَقَالَ لَهُ: «أَتُهْدَى إِلَى عَرَفَاتٍ؟» قَالَ: لَا. فَأَرْسَلَ مَعَهُ رَجُلًا فَقَالَ: «انْطَلِقْ بِهِ إِلَى عَرَفَاتٍ وَلْيَقِفْ بِهَا، ثُمَّ الْعَجَلْ عَلَيَّ، فَإِنِّي حَابِسُ النَّاسِ عَلَيْكَ». فَلَمَّا أَصْبَحَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَقَفَ بِالنَّاسِ، ثُمَّ جَعَلَ يَقُولُ: «هَلْ جَاءَ الرَّجُلُ؟» فَقَالُوا: لَا. فَلَمْ يَزَلْ حَابِسًا النَّاسَ حَتَّى جَاءَ، فَأَفَاضَ وَأَفَاضَ النَّاسُ مَعَهُ¹⁷⁸¹

9.2. İhrâma Giren Kadının Durumu ve İhrâmda İken Yüzünü Açmasının Sırrı

٢٨١٩ - عن ابن عمر مرفوعا : « ليس على المرأة إحراما إلا في وجهها »
عن ابن عمر ، قال : « إحرام المرأة في وجهها ، وإحرام الرجل في رأسه »

2761 - ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ، نا أَبُو الْأَشْعَثِ ، نا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : «إِحْرَامُ الْمَرْأَةِ فِي وَجْهِهَا وَإِحْرَامُ الرَّجُلِ فِي رَأْسِهِ»¹⁷⁸²

¹⁷⁸⁰ Ebû Hanîfe, *el-Câmi'u Mesânîdi'l-İmam*, I, 521.

¹⁷⁸¹ Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrâhîm b. Habib b. Sa'd el-Kûfî, *el-Âsâr*, I, 119,

¹⁷⁸² Dârekutnî, *Sünen*, III, 363.

9048 - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَارِثِ الْفَقِيه ، أَنبَأَ عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ ، ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ، ثنا أَبُو الْأَشْعَثِ ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ: " إِحْرَامُ الْمَرْأَةِ فِي وَجْهِهَا ، وَإِحْرَامُ الرَّجُلِ فِي رَأْسِهِ " ، هَكَذَا رَوَاهُ الدَّرَاوَرْدِيُّ ، وَغَيْرُهُ مَوْفُوفًا عَلَى ابْنِ عُمَرَ¹⁷⁸³

9048 - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَارِثِ الْفَقِيه ، أَنبَأَ عَلِيُّ بْنُ عُمَرَ الْحَافِظُ ، ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ، ثنا أَبُو الْأَشْعَثِ ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ: " إِحْرَامُ الْمَرْأَةِ فِي وَجْهِهَا ، وَإِحْرَامُ الرَّجُلِ فِي رَأْسِهِ " 1784

9090 - أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ قَتَادَةَ ، أَنبَأَ أَبُو عَمْرٍو بْنُ نُجَيْدٍ ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، ثنا ابْنُ بُكَيْرٍ ، ثنا مَالِكٌ ، عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: مَا فَوْقَ الدَّقَنِ مِنَ الرَّأْسِ فَلَا يُحْمَرُهُ الْمُحْرَمُ¹⁷⁸⁵

٢٨٢٠ - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سَالِمٍ ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ ، عَنْ عَطَاءٍ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ: تَدْلِي عَلَيْهَا مِنْ جَلَابِيهَا ، وَلَا تَضْرِبُ بِهِ ، قُلْتُ : وَمَا لَا تَضْرِبُ بِهِ ؟ فَأَشَارَ لِي كَمَا تَجْلِبُ الْمَرْأَةُ ، ثُمَّ أَشَارَ مَا عَلَى خَدِّهَا مِنَ الْجَلْبَابِ ، فَقَالَ : لَا تَغْطِيهِ فَتَضْرِبُ بِهِ عَلَى لَا يَبْقَى عَلَيْهَا ، وَلَكِنْ تَسُدُّهُ عَلَى وَجْهِهَا كَمَا هُوَ مَسْدُولا ، وَلَا تَقْلِبُهُ ، لَا تَضْرِبُ بِهِ ، وَلَا تَعْطِفُهُ

أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سَالِمٍ ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ ، عَنْ عَطَاءٍ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: " تَدْلِي عَلَيْهَا مِنْ جَلَابِيهَا ، وَلَا تَضْرِبُ بِهِ . قُلْتُ : وَمَا لَا تَضْرِبُ بِهِ ، فَأَشَارَ لِي كَمَا تَجْلِبُ الْمَرْأَةُ ، ثُمَّ أَشَارَ إِلَى مَا عَلَى خَدِّهَا مِنَ الْجَلْبَابِ فَقَالَ: لَا تَغْطِيهِ فَتَضْرِبُ بِهِ عَلَى وَجْهِهَا ، فَذَلِكَ الَّذِي لَا يَبْقَى عَلَيْهَا ، وَلَكِنْ تَسُدُّهُ عَلَى وَجْهِهَا كَمَا هُوَ مَسْدُولا ، وَلَا تَقْلِبُهُ ، وَلَا تَضْرِبُ بِهِ ، وَلَا تُعْطِفُهُ " 1786

1172 - مَالِكٌ ، عَنْ نَافِعٍ ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: مَا فَوْقَ الدَّقَنِ مِنَ الرَّأْسِ ، فَلَا يُحْمَرُهُ الْمُحْرَمُ¹⁷⁸⁷

9090 - أَخْبَرَنَا عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ قَتَادَةَ ، أَنبَأَ أَبُو عَمْرٍو بْنُ نُجَيْدٍ ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، ثنا ابْنُ بُكَيْرٍ ، ثنا مَالِكٌ ، عَنْ نَافِعٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: مَا فَوْقَ الدَّقَنِ مِنَ الرَّأْسِ فَلَا يُحْمَرُهُ الْمُحْرَمُ¹⁷⁸⁸

9.3. Kadının Telbiye Getirirken ve Tavaif Yaparken Dikkat Etmesi Gerekenler

¹⁷⁸³ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 74.

¹⁷⁸⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 74.

¹⁷⁸⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 87.

¹⁷⁸⁶ İmam Şâfiî, *Müsned*, I, 118.

¹⁷⁸⁷ İmam Malik, *Muvatta'*, III, 473.

¹⁷⁸⁸ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 87.

٢٨٢١ - ثنا محمد بن مخلد ، نا علي بن أشكاب ، نا إسحاق الأزرقى ، عن عبيد الله بن عمر ، عن نافع ، عن ابن عمر ، قال : ليس على النساء رمل بالبيت ، ولا بين الصفا والمروة

464 - قَالَ : حَدَّثَنَا يُوسُفُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ ، عَنْ حَمَّادٍ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ ، أَنَّهُ قَالَ : «لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ رَمْلٌ بِالْبَيْتِ ، وَلَا تَسْمَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ فِي بَطْنِ الْوَادِي ، وَلِلنِّسَاءِ أَنْ يَلْبَسْنَ مَا شِئْنَ إِذَا أَخْرَمْنَ ، إِلَّا الْبُرْقُوعَ ، وَإِلَّا مَا كَانَ مَصْبُوعًا بِالْوَرَسِ وَالزَّعْفَرَانِ ، وَالْمُشَبَّعَ بِالْعَصْفَرِ»¹⁷⁸⁹

12954 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ : ثنا عَبْدُهُ ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ ، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ : «لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ رَمْلٌ بِالْبَيْتِ ، وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ»¹⁷⁹⁰

2766 - ثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ ، نا عَلِيُّ بْنُ إِشْكَابٍ ، نا إِسْحَاقُ الْأَزْرَقِيُّ ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ : «لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ رَمْلٌ بِالْبَيْتِ ، وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ»¹⁷⁹¹

٢٨٢٣ - أخبرنا سعيد بن سالم ، عن عمر بن سعيد بن أبي حسين ، عن منبوذ بن أبي سليمان ، عن أمه : أنها كانت عند عائشة زوج النبي ﷺ أم المؤمنين ، فدخلت عليها مولاة لها ، فقالت لها : يا أم المؤمنين ! طفت بالبيت سبعا ، واستلمت الركن مرتين أو ثلاثا ، فقالت لها عائشة : لا أجرك الله ، تدافعين الرجال ، ألا كبرت ومرتت ؟

أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ سَالِمٍ ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدِ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ ، عَنْ مَنْبُذِ بْنِ أَبِي سُلَيْمَانَ ، عَنْ أُمِّهِ ، أَنَّهَا كَانَتْ عِنْدَ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ ، فَدَخَلَتْ عَلَيْهَا مَوْلَاةٌ لَهَا فَقَالَتْ لَهَا : " يَا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ ، طَفْتُ بِالْبَيْتِ سَبْعًا ، وَاسْتَلَمْتُ الرُّكْنَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ، فَقَالَتْ لَهَا عَائِشَةُ : لَا آجِرَكَ اللَّهُ ، لَا آجِرَكَ اللَّهُ ، تُدَافِعِينَ الرِّجَالَ أَلَا كَبُرَتْ وَمَرَرْتَ " ¹⁷⁹²

9.4. Kadının Saçını Kısaltmasının Gerektiği, Tıraş Olmasının Caiz Olmadığı

¹⁷⁸⁹ Ebû Yûsuf, el-Âsâr, I, 95.

¹⁷⁹⁰ Ebû Şeybe, Musannef, III, 151.

¹⁷⁹¹ Dârekutnî, Sünen, III, 365.

¹⁷⁹² İmam Şâfiî, Müsned, I, 127.

٢٨٢٤ - عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : قال رسول الله ﷺ : « ليس على النساء الحلق ، إنما على النساء التقصير »

1985 - حَدَّثَنَا أَبُو يَعْقُوبَ الْبَغْدَادِيُّ، ثِقَّةٌ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ شَيْبَةَ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: أَخْبَرَتْنِي أُمُّ عَثْمَانَ بِنْتُ أَبِي سُفْيَانَ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ الْحَلْقُ، إِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ»¹⁷⁹³

٢٨٢٥ - عن على رضى الله عنه : نهى رسول الله ﷺ أن تحلق المرأة رأسها ، زاد رزين : فى الحج والعمرة ، وقال : « إنما عليها التقصير »

915 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ خِلَاسٍ نَحْوَهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ فِيهِ عَنْ عَلِيٍّ. حَدِيثٌ عَلِيٍّ فِيهِ اضْطِرَابٌ. وَرَوَى هَذَا الْحَدِيثُ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى أَنْ تَحْلُقَ الْمَرْأَةُ رَأْسَهَا، وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ لَا يَرَوْنَ عَلَى الْمَرْأَةِ حَلْقًا، وَيَرَوْنَ أَنَّ عَلَيْهَا التَّقْصِيرَ.¹⁷⁹⁴

9.5. Kurbanlık Hayvanı Nişâneleyip Yanında Götüren Kişinin İhrâma Girmiş Olacağı

٢٨٢٦ - حدثنا ابن نمير ، ثنا عبيد الله بن عمر ، عن نافع ، عن ابن عمر ، قال : من قلد فقد أحرم

12711 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: ثنا ابْنُ نُمَيْرٍ، قَالَ: ثنا عُبيدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: «مَنْ قَلَّدَ، فَقَدْ أَحْرَمَ»¹⁷⁹⁵

٢٨٢٧ - حدثنا وكيع ، عن سفيان ، عن حبيب بن أبى ثابت ، عن ابن عباس ، قال : من قلد أو جلل أو أشعر فقد أحرم

¹⁷⁹³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 203.

¹⁷⁹⁴ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 249.

¹⁷⁹⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 127.

12706 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «مَنْ جَلَلَ، أَوْ قَلَّدَ، أَوْ أَشْعَرَ فَقَدْ أَحْرَمَ»¹⁷⁹⁶

٢٨٢٨ - عن عمرة بنت عبد الرحمن : أن زياد بن أبي سفيان كتب إلى عائشة رضي الله عنها : أن عبد الله بن عباس رضي الله عنهما قال : من أهدى هديا حرم عليه ما يحرم على الحاج حتى ينحر هديه ، قالت عمرة : فقالت عائشة رضي الله عنها : ليس كما قال ابن عباس رضي الله عنهما : أنا فتلت قلائد هدى رسول الله ﷺ بيدي ، ثم قلدها رسول الله ﷺ بيديه ، ثم بعث بها مع أبي ، فلم يحرم على رسول الله ﷺ شيء أحله الله حتى نحر الهدى

1700 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ، عَنْ عُمَرَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ زِيَادَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ كَتَبَ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: مَنْ أَهْدَى هَدِيًّا حَرَّمَ عَلَيْهِ مَا يَحْرُمُ عَلَى الْحَاجِّ حَتَّى يُنْحَرَ هَدْيُهُ، قَالَتْ عُمَرَةُ: فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: لَيْسَ كَمَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، «أَنَا فَتَلْتُ قَلَائِدَ هَدْيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيَّ، ثُمَّ قَلَّدَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدَيْهِ، ثُمَّ بَعَثَ بِهَا مَعَ أَبِي، فَلَمْ يَحْرَمْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْءٌ أَحَلَّهُ اللَّهُ لَهُ حَتَّى نَحِرَ الْهَدْيُ»¹⁷⁹⁷

112 - (1211) وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ بْنُ اللَّيْثِ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، حَدَّثَنِي عُقَيْلُ بْنُ خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حَجَّةِ الْوُدَاعِ، فَمِنَّا مَنْ أَهْلَ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهْلَ بِحَجٍّ، حَتَّى قَدِمْنَا مَكَّةَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ، وَلَمْ يُهْدِ فَلْيُحْلِلْ، وَمَنْ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ، وَأَهْدَى، فَلَا يَحِلُّ حَتَّى يَنْحَرَ هَدْيُهُ، وَمَنْ أَهْلَ بِحَجٍّ، فَلْيَتِمَّ حَجَّهُ» قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: فَحِصْتُ، فَلَمْ أَزَلْ حَائِضًا حَتَّى كَانَ يَوْمُ عَرَفَةَ، وَلَمْ أَهْلِلْ إِلَّا بِعُمْرَةٍ، فَأَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَنْقُضَ رَأْسِي، وَأَمْتَشِطَ، وَأَهْلَ بِحَجٍّ، وَأَتْرُكَ الْعُمْرَةَ، قَالَتْ: فَفَعَلْتُ ذَلِكَ، حَتَّى إِذَا قَضَيْتُ حَجَّتِي، بَعَثَ مَعِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ، وَأَمَرَنِي أَنْ أَعْتَمِرَ مِنَ التَّنْعِيمِ، مَكَانَ عُمْرَتِي، الَّتِي أَدْرَكَنِي الْحُجُّ وَلَمْ أَحْلِلْ مِنْهَا¹⁷⁹⁸

٢٨٢٩ - عن عائشة ، قالت : كان رسول الله ﷺ يهدى من المدينة فأفتل قلائد

¹⁷⁹⁶ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 127.

¹⁷⁹⁷ Buhârî, *Sahih*, 2, 169.

¹⁷⁹⁸ Müslim, *Sahih*, 2, 870.

هديه، ثم لا يجنب مما يجنب المحرم

24524 - حَدَّثَنَا هَاشِمٌ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَعُمَرَةُ بِنْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُهْدِي مِنَ الْمَدِينَةِ فَأُفْتِلَ قَلَانِدَ بُدْنِهِ، ثُمَّ لَا يَجْتَنِبُ شَيْئًا مِمَّا يَجْتَنِبُهُ الْمُحْرَمُ" ¹⁷⁹⁹

1698 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعَنْ عُمَرَةَ بِنْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يُهْدِي مِنَ الْمَدِينَةِ، فَأُفْتِلَ قَلَانِدَ هَدِيهِ، ثُمَّ لَا يَجْتَنِبُ شَيْئًا مِمَّا يَجْتَنِبُهُ الْمُحْرَمُ» ¹⁸⁰⁰

359 - (1321) وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَمُحَمَّدُ بْنُ رُحَيْجٍ، قَالَا: أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ، ح وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَعُمَرَةَ بِنْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُهْدِي مِنَ الْمَدِينَةِ فَأُفْتِلَ قَلَانِدَ هَدِيهِ، ثُمَّ لَا يَجْتَنِبُ شَيْئًا مِمَّا يَجْتَنِبُ الْمُحْرَمُ» ¹⁸⁰¹

1758 - حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ الرَّمْلِيُّ الْهَمْدَانِيُّ، وَقُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ اللَّيْثَ بْنَ سَعْدٍ، حَدَّثَهُمْ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعُمَرَةَ بِنْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يُهْدِي مِنَ الْمَدِينَةِ فَأُفْتِلَ قَلَانِدَ هَدِيهِ، ثُمَّ لَا يَجْتَنِبُ شَيْئًا مِمَّا يَجْتَنِبُ الْمُحْرَمُ» ¹⁸⁰²

2775 - أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، وَعُمَرَةَ بِنْتُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّهَا قَالَتْ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُهْدِي مِنَ الْمَدِينَةِ، فَأُفْتِلَ قَلَانِدَ هَدِيهِ، ثُمَّ لَا يَجْتَنِبُ شَيْئًا مِمَّا يَجْتَنِبُهُ الْمُحْرَمُ» ¹⁸⁰³

٢٨٣٠ - عن ابن عمر رضي الله عنهما عن حفصة أنها قالت : يا رسول الله ! ما شأن الناس حلوا بعمره . ولم تحلل أنت من عمرتك ؟ قال : « إني لبدت رأسي وقلدت هدي فلا أحل حتى أنحر »

¹⁷⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 71.

¹⁸⁰⁰ Buhârî, *Sahih*, 2, 169.

¹⁸⁰¹ Muslim, *Sahih*, 2, 957.

¹⁸⁰² Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 147.

¹⁸⁰³ Nesâî, *Sünen*, 5, 171.

1566 - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا شَأْنُ النَّاسِ حَلُّوا بِعُمْرَةٍ، وَلَمْ تَحِلَّ أَنْتَ مِنْ عُمْرَتِكَ؟ قَالَ: «إِنِّي لَبَدْتُ رَأْسِي، وَقَلَّدْتُ هَدْيِي، فَلَا أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرُ»¹⁸⁰⁴

٢٨٣١ - أخبرنا سفيان ، حدثنا ابن طاوس ، وإبراهيم بن ميسرة ، وهشام بن حجير ، سمعوا طاوسا يقول : فذكر الحديث ، إلى أن قال : فأمر أصحابه من كان منهم أهل ولم يكن معه هدى أن يجعلها عمرة ، وقال : « لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سقت الهدى ، ولكني لبدت رأسي ، وسقت هديي ، فليس لي محل دون محل هدى »

أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا ابْنُ طَاوُسٍ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ مَيْسَرَةَ، وَهَشَامُ بْنُ حُجَيْرٍ، سَمِعُوا طَاوُسًا، يَقُولُ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ لَا يُسَمِّي حَجًّا وَلَا عُمْرَةً يَنْتَظِرُ الْقَضَاءَ وَهُوَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَأَمَرَ أَصْحَابَهُ مَنْ كَانَ مِنْهُمْ أَهْلًا وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ أَنْ يَجْعَلَهَا عُمْرَةً، وَقَالَ: «لَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ لَمَا سَقْتُ الْهَدْيَ، وَلَكِنْ لَبَدْتُ رَأْسِي وَسَقْتُ هَدْيِي فَلَيْسَ لِي مَحَلٌّ دُونَ مَحَلِّ هَدْيِي»¹⁸⁰⁵

٧ - باب من أهدي هديا وهو مقيم

٣٩٨ - أخبرنا مالك ، حدثنا عبد الله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم : أن عُمَرَ بنت عبد الرحمن أَخْبَرَتْهُ : أن زياد بن أبي سفيان كتب إلى عائشة : أن ابن عباس قال : مَنْ أَهْدَى هَدِيًّا حَرَّمَ عَلَيْهِ مَا يَحْرُمُ عَلَى الْحَاجِّ ، وَقَدْ بَعَثْتُ بِهِدْيِي فَاكْتُبِي إِلَيَّ بِأَمْرِكَ ، أَوْ مُرِّي صَاحِبَ الْهَدْيِ . قَالَتْ عُمَرَةُ : قَالَتْ عَائِشَةُ : لَيْسَ كَمَا قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ، أَنَا قَتَلْتُ قَلَائِدَ هَدْيِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِيَدِي ، ثُمَّ قَلَّدَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِيَدِهِ، وَبَعَثَ بِهَا مَعَ أَبِي ، ثُمَّ لَمْ يَحْرُمْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ شَيْءٌ كَانَ أَحَلَّهُ اللَّهُ ، حَتَّى نَحْرَ الْهَدْيَ .

قال محمد : وبهذا نأخذ ، وإنما يُحرم الذي يتوجّه مع هديه ، يريد مكة ، وقد ساق بدَنَّتَهُ وَقَلَّدَهَا ، فهذا يكون مُحَرِّمًا ، حين يتوجّه مع بدَنَّتِهِ المقلدة بما أَرَادَ مِنْ حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ ، فَأَمَّا إِذَا كَانَ

¹⁸⁰⁴ Buhârî, *Sahîh*, 2, 143.

¹⁸⁰⁵ Imam Şâfiî, *Müsned*, I, 111.

مُقيما في أهله لم يكن محرما ، ولم يحرم عليه شيء حل له ، وهو قول أبي حنيفة .¹⁸⁰⁶

9.6. Hedy'e İşaret Konulması ve Bedene'ye Kaç Kişinin Ortak Olabileceği

٢٨٣٢ - عن جابر ، قال : أمرنا رسول الله ﷺ أن نشترك في الإبل والبقر ، كل سبعة منا في بدنة . متفق عليه ^(١) ، وفي لفظ : قال لنا رسول الله ﷺ : « اشتركوا في الإبل والبقر كل سبعة في بدنة » . رواه البرقاني على شرط الصحيحين . وفي رواية : قال : اشتركنا مع النبي ﷺ في الحج والعمرة ، كل سبعة منا في بدنة . فقال رجل لجابر : أيشترك في البقر ما يشترك في الجزور؟ قال : ما هي إلا من البدن

فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَشْتَرِكَ فِي الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ، كُلُّ سَبْعَةٍ مِنَّا فِي بَدَنَةٍ¹⁸⁰⁷

353 - (1318) وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: «اشْتَرَكْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ كُلُّ سَبْعَةٍ فِي بَدَنَةٍ» فَقَالَ رَجُلٌ لَجَابِرٍ: أَیْشْتَرِكُ فِي الْبَدَنَةِ مَا يُشْتَرَكُ فِي الْجُزُورِ؟ قَالَ: " مَا هِيَ إِلَّا مِنَ الْبَدَنِ، وَحَضَرَ جَابِرُ الْحُدَيْبِيَّةَ، قَالَ: نَحَرْنَا يَوْمَئِذٍ سَبْعِينَ بَدَنَةً اشْتَرَكْنَا كُلُّ سَبْعَةٍ فِي بَدَنَةٍ¹⁸⁰⁸

٢٨٣٣ - روى ابن أبي شيبة في « مصنفه » بأسانيد جيدة عن عائشة وابن عباس رضي الله عنهم : إن شئت فأشعر ، وإن شئت فلا

13211 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «إِنْ شِئْتَ فَأَشْعِرِ الْهَدْيَ، وَإِنْ شِئْتَ فَلَا تُشْعِرِ»¹⁸⁰⁹

٢٨٣٤ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : كنت أقتل القلائد للنبي ﷺ ، فيبقلد الغنم ويقيم في أهله حلالا

¹⁸⁰⁶ Imam Muhammed, *Muvatta*”, VII, 398.

¹⁸⁰⁷ Muslim, *Sahih*, 2, 882.

¹⁸⁰⁸ Muslim, *Sahih*, 2, 955.

¹⁸⁰⁹ Ibn Ebû Seybe, *Musannef*, III, 177.

1702 - حَدَّثَنَا أَبُو الثُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ [ص:170] عَنْهَا قَالَتْ: «كُنْتُ أَقْتُلُ الْقَلَائِدَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَيَقْلِدُ الْغَنَمَ، وَيُقِيمُ فِي أَهْلِهِ حَالًا»¹⁸¹⁰

لأن الطحاوي الذي هو أعلم الناس بمذاهب الفقهاء، ولا سيما مذهب أبي حنيفة، ذكر أن أبا حنيفة لم يكره أصل الإشعار، ولا كونه سنة، وإنما كره ما يفعل على وجه يخاف منه هلاكها لسراية الجرح، لا سيما في حر الحجاز مع الطعن بالسنان، أو الشفرة، فأراد سد الباب على العامة، لأنهم لا يراعون الحد في ذلك، وأما من وقف على الحد فقطع الجلد دون اللحم فلا يكرهه، وذكر الكرماني صاحب المناسك عنه استحسانه، قال: وهو الأصح، لا سيما إذا كان بموضع ونحوه، فيصير كالفصد والحجامة، وأما قوله: وهذه قوله لا نعلم لأبي حنيفة فيها متقدم من السلف، فقول فاسد، لأن ابن بطل ذكر أن إبراهيم النخعي أيضا لا يرى بالإشعار، ولما روى الترمذي من حديث ابن عباس: أن النبي صلى الله عليه وسلم قلد نعلين، وأشعر الهدي في الشق الأيمن يدي الخليفة

وأما عنه الدم، قال: سمعت يوسف بن عيسى، يقول: سمعت وكيعا يقول حين روى هذا الحديث: لا تنظروا إلى قول أهل الرأي في هذا، فإن الإشعار سنة، وقولهم بدعة. قال: وسمعت أبا السائب يقول: كنا عند وكيع فقال لرجل ممن ينظر في الرأي: أشعر رسول الله صلى الله عليه وسلم، ويقول أبو حنيفة: هو مثله. قال الرجل: فإنه قد روي عن إبراهيم النخعي أنه قال: الإشعار مثله. قال: فرأيت وكيعا غضب غضبا شديدا، وقال: أقول لك: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم، وتقول: قال إبراهيم؟ ما أحقك بأن تحبس ثم لا تخرج حتى تنزع عن قولك هذا؟ انتهى. وقال الخطابي: لا أعلم أحدا يكره الإشعار إلا أبا حنيفة، قال: وخالفه أصحابه، وقالوا بقول عامة أهل العلم. قلت: الجواب عما نقله الترمذي عن وكيع، وعما قاله الخطابي، وعن قول كل من يتعقب على أبي حنيفة بمثل هذا يحصل مما قاله الطحاوي، وقد رأيت كل ما ذكره، وفيه أرجحية العصبية والخط على من لا يجوز الخط عليه، وحاشا من أهل الإنصاف أن يصدر منهم ما لا يليق ذكره في حق الأئمة الأجلاء على أن أبا حنيفة قال: لا أتبع الرأي والقياس إلا إذا لم أظفر بشيء من الكتاب أو السنة أو الصحابة، رضي الله تعالى عنهم، وهذا ابن عباس وعائشة، رضي الله تعالى عنهم، قد خير صاحب الهدي في الإشعار، وتركه على ما ذكرناه عن قريب، وهذا يشعر منهما أنهما كانا لا يريان الإشعار سنة ولا مستحبا.¹⁸¹¹

لَقَوْلِ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا: مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ شَاةٌ،¹⁸¹²

اتَّفَقَ مَنْ قَالَ بِالْإِشْعَارِ بِالْحَقِ الْبَقَرِ فِي ذَلِكَ بِالْبَلِّ إِلَّا سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ وَاتَّفَقُوا عَلَى أَنَّ الْغَنَمَ لَا تُشْعَرُ لِصُغْفَرِهَا وَلِكُونِ صُوفِهَا أَوْ شَعْرِهَا يَسْتُرُ مَوْضِعَ الْإِشْعَارِ¹⁸¹³

¹⁸¹⁰ Buhârî, *Sahîh*, 2, 169.

¹⁸¹¹ Aynî, *el-Umde*, X, 35.

¹⁸¹² Aynî, *a.g.e.*, X, 42.

¹⁸¹³ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 545.

9.7. Kurbanlık Hayvanın Değiştirilmemesi

٢٨٣٥ - عن سالم ، عن أبيه ، قال : أهدى عمر بن الخطاب بختيا ، فأعطى بها ثلاث مائة دينار ، فأتى النبي ﷺ ، فقال : يا رسول الله ! إني أهديت بختيا ، فأعطيت بها ثلاث مائة دينار ، فأبيعها واشترى بثمانها بدنا ؟ قال : « لا ، انحرها إياها »

6325 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، عَنِ الْجَاهِلِ بْنِ الْجَارُودِ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَهْدَى عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بُحْيَةً (2) ، أُعْطِيَ بِهَا ثَلَاثَ مِائَةِ دِينَارٍ، فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَهْدَيْتُ بُحْيَةً (3) لِي، أُعْطِيتُ بِهَا ثَلَاثَ مِائَةِ دِينَارٍ فَأَنْحَرْتُهَا، أَوْ أَشْتَرِي بِثَمَنِهَا بُدْنًا، قَالَ: " لَا، وَلَكِنْ أَنْحَرَهَا إِيَّاهَا " 1814

1756 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحِيمِ، قَالَ أَبُو دَاوُدَ: أَبُو عَبْدِ الرَّحِيمِ خَالِدُ بْنُ أَبِي يَزِيدَ، خَالَ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، رَوَى عَنْهُ حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَهْمِ بْنِ الْجَارُودِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَهْدَى عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بُحْيَةً فَأُعْطِيَ بِهَا ثَلَاثَ مِائَةِ دِينَارٍ، فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَهْدَيْتُ بُحْيَةً فَأُعْطِيتُ بِهَا ثَلَاثَ مِائَةِ دِينَارٍ، أَفَأَبِيعُهَا [ص: 147] وَأَشْتَرِي بِثَمَنِهَا بُدْنًا، قَالَ: « لَا أَنْحَرَهَا إِيَّاهَا » 1815

فَصَلَّ: وَإِذَا أُوجِبَ هَذَا فَلَهُ إِنْدَالُهُ بِخَيْرٍ مِنْهُ، وَبِيعُهُ لِيَشْتَرِيَ بِثَمَنِهِ خَيْرًا مِنْهُ. نَصَّ عَلَيْهِ أَحْمَدُ. وَهُوَ اخْتِيارُ أَكْثَرِ الْأَصْحَابِ، وَمَذْهَبُ أَبِي حَنِيفَةَ وَقَالَ أَبُو الْخَطَّابِ: يَزُولُ مِلْكُهُ عَنْهُ، وَلَيْسَ لَهُ بَيْعُهُ وَلَا إِنْدَالُهُ. وَهُوَ قَوْلُ مَالِكٍ، وَالشَّافِعِيِّ. 1816

9.8. Rasûlullâh (s.a.v.)'in Kıran Hacı Yaptığı, Kıran Haccının Temettu' ve İfrad Hacclarından Daha Faziletli Olması ve Mezheplere Göre Hangi Haccın Daha Faziletli Olduğu

٢٨٣٦ - عن عمر بن الخطاب ، قال : سمعت رسول الله ﷺ وهو بوادي العقيق يقول: « أتانى الليلة آت من ربي ، فقال : صل في هذا الوادي المبارك ، وقل : عمرة في حجة » رواية للبخارى « وقل : عمرة وحجة » وزاد في لفظ: يعني ذا الحليفة

¹⁸¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, X, 403.

¹⁸¹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 146.

¹⁸¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 463.

161 - حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، أَنَّ يَحْيَى بْنَ أَبِي كَثِيرٍ حَدَّثَهُ عَنْ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِالْعَقِيقِ يَقُولُ: " أَتَانِي اللَّيْلَةُ آتٍ مِنْ رَبِّي فَقَالَ: صَلِّ فِي هَذَا الْوَادِي الْمُبَارَكِ، وَقُلْ: عُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ ". قَالَ الْوَلِيدُ: يَعْنِي: ذَا الْحُلَيْفَةِ¹⁸¹⁷

1534 - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، وَبِشْرُ بْنُ بَكْرِ التَّبِيسِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنِي عِكْرِمَةُ، أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: إِنَّهُ سَمِعَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَادِي الْعَقِيقِ يَقُولُ: " أَتَانِي اللَّيْلَةُ آتٍ مِنْ رَبِّي، فَقَالَ: صَلِّ فِي هَذَا الْوَادِي الْمُبَارَكِ [ص:136]، وَقُلْ: عُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ "¹⁸¹⁸

2976 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ، ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ يَعْنِي دُحَيْمًا قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عِكْرِمَةُ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: وَهُوَ بِالْعَقِيقِ " أَتَانِي آتٍ مِنْ رَبِّي، فَقَالَ: صَلِّ فِي هَذَا الْوَادِي الْمُبَارَكِ، وَقُلْ: عُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ " وَاللَّفْظُ لِذُحَيْمٍ¹⁸¹⁹

1800 - حَدَّثَنَا الثَّقَلِيُّ، حَدَّثَنَا مَسْكِينٌ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " أَتَانِي اللَّيْلَةُ آتٍ مِنْ عِنْدِ رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ، قَالَ: وَهُوَ بِالْعَقِيقِ وَقَالَ: صَلِّ فِي هَذَا الْوَادِي الْمُبَارَكِ، وَقَالَ: عُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ ".¹⁸²⁰

1535 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، حَدَّثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ " رُبِّي وَهُوَ فِي مُعَرَّسٍ بِذِي الْحُلَيْفَةِ بِبَطْنِ الْوَادِي، قِيلَ لَهُ: إِنَّكَ بِبَطْحَاءَ مُبَارَكَةٍ "¹⁸²¹

٢٨٣٧ - عن أم سلمة : سمعت رسول الله ﷺ يقول : « أهلوا يا آل محمد بعمره في حجة »

¹⁸¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I, 300.

¹⁸¹⁸ Buhârî, *Sahih*, 2, 135.

¹⁸¹⁹ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 991.

¹⁸²⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 159.

¹⁸²¹ Buhârî, *Sahih*, 2, 136.

3722 - وَحَدَّثَنَا رَيْعُ الْمُؤَدَّنُ ، قَالَ: ثنا شُعَيْبٌ ، قَالَ: ثنا اللَّيْثُ ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ ، عَنْ أَسْلَمَ أَبِي عِمْرَانَ ، أَنَّهُ قَالَ: حَجَّجْتُ مَعَ مَوَالِيٍّ فَدَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، فَسَمِعْتُهَا تَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ «أَهْلُوا ، يَا آلَ مُحَمَّدٍ ، بِعُمْرَةٍ فِي حَجَّةٍ» وَهَذَا أَيْضًا مِثْلُ ذَلِكَ¹⁸²²

٢٨٣٨ - عن سراقه بن مالك ، قال : سمعت رسول الله ﷺ يقول : « دخلت العمرة في الحج إلى يوم القيامة » . قال : وقرن النبي ﷺ في حجة الوداع

17583 - حَدَّثَنِي مَكِّي بْنُ إِبْرَاهِيمَ ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ يَعْنِي ابْنَ يَزِيدَ ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الْمَلِكِ الزَّرَادِيَّ يَقُولُ: سَمِعْتُ النَّزَالَ بْنَ سَبْرَةَ (1) ، صَاحِبَ عَلِيٍّ ، يَقُولُ: سَمِعْتُ سُرَاقَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " دَخَلَتِ الْعُمْرَةُ فِي الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ " . قَالَ: وَقَرَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ¹⁸²³

٢٨٣٩ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : خرجنا مع رسول الله ﷺ ، فقال « من أراد منكم أن يهل بعمره فليفعل ، ومن أراد أن يهل بحج فليهل ، ومن أراد أن يهل بعمره فليهل »

1783 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُوَافِينَ لِهَلَالِ ذِي الْحِجَّةِ ، فَقَالَ لَنَا: «مَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يُهَلَ بِالْحَجِّ فَلْيُهَلِّ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُهَلَ بِعُمْرَةٍ، فَلْيُهَلِّ بِعُمْرَةٍ»¹⁸²⁴

114 - (1211) حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ ، عَنِ الزُّهْرِيِّ ، عَنْ عُرْوَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ: «مَنْ أَرَادَ مِنْكُمْ أَنْ يُهَلَ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ، فَلْيُفْعَلْ، وَمَنْ أَرَادَ أَنْ يُهَلَ بِحَجٍّ فَلْيُهَلِّ، وَمَنْ أَرَادَ أَنْ يُهَلَ بِعُمْرَةٍ، فَلْيُهَلِّ بِعُمْرَةٍ»¹⁸²⁵

٢٨٤٠ - ويزاد في الباب ما سيأتي في الباب الذي بعده عن علي - رضي الله عنه - : أنه جمع بين الحج والعمرة ، فطاف طوافين ، وسعى سعيين ، وحدث : أن رسول الله ﷺ فعل ذلك

¹⁸²² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 154.

¹⁸²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIX, 124.

¹⁸²⁴ Buhârî, *Sahîh*, 3, 4.

¹⁸²⁵ Müslim, *Sahîh*, 2, 871.

490 - حَدِيثُ صَبِيٍّ بَنِ مَعْبِدٍ لَمَّا طَافَ طَوَافِينَ وَسَعَى سَعِينَ قَالَ لَهُ عَمْرٌ هَدَيْتَ لِسَنَةَ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ َ لَمْ أَجِدْهُ هَكَذَا وَأَمَّا فِي السَّنَنِ وَابْنِ حَبَانَ وَمَسَانِيدِ أَحْمَدَ وَإِسْحَاقَ وَالطَّيَالِسِيِّ وَابْنِ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنِ الصَّبِيِّ بَنِ مَعْبِدٍ قَالَ أَهْلَلْتُ بِهَا مَعًا فَقَالَ عَمْرٌ هَدَيْتَ لِسَنَةَ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ َ وَمِنْهُمْ مَنْ طَوَّلَهُ وَفِي الْبَابِ عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ جَمَعَ بَيْنَ الْحُجِّ وَالْعُمْرَةِ فَطَافَ طَوَافِينَ وَسَعَى سَعِينَ وَحَدَّثَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ َ فَعَلَ ذَلِكَ أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ فِي مُسْنَدِ عَلِيٍّ وَرَوَاتِهِ مَوْثِقُونَ وَأَخْرَجَهُ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ مِنْ قَوْلِ عَلِيٍّ مَوْثُوفًا بِلَفْظِ الْأَمْرِ وَفِي إِسْنَادِهِ رَاوٍ مَجْهُولٌ¹⁸²⁶

٢٨٤١ - عن مجاهد : سئل ابن عمر كم اعتمر رسول الله ﷺ ؟ فقال : مرتين ،
فقالت عائشة : لقد علم ابن عمر أن رسول الله ﷺ اعتمر ثلاثا سوى التي قرن بحجته ،

1992 - حَدَّثَنَا الثَّقَلِيُّ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ كَمْ اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟، فَقَالَ: مَرَّتَيْنِ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: لَقَدْ عَلِمَ ابْنُ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ «اعْتَمَرَ ثَلَاثًا سِوَى الَّتِي قَرَنَهَا بِحُجَّةِ الْوَدَاعِ»¹⁸²⁷

٢٨٤٢ - عن جابر بن عبد الله : أن رسول الله ﷺ حج ثلاث حجج : حجتين قبل أن يهاجر ، وحجة بعد ما هاجر معها عمرة

815 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حَجَّ ثَلَاثَ حَجَجٍ، حَجَّتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُهَاجِرَ، وَحُجَّةً بَعْدَ مَا هَاجَرَ، وَمَعَهَا عُمْرَةٌ¹⁸²⁸

٢٨٤٣ - عن ابن عباس ، قال : اعتمر رسول الله ﷺ أربع عمر : عمرة الحديبية ،
والثانية حين تواطؤوا على عمرة من قابل ، والثالثة من الجعرانة ، والرابعة التي قرنها
مع حجته

¹⁸²⁶ Ibn Hacer, *ed-Dirâye*, II, 35.

¹⁸²⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 205.

¹⁸²⁸ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 171.

1993 - حَدَّثَنَا النُّفَيْلِيُّ، وَفُتَيْبَةُ، قَالَا: حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَطَّارُ [ص: 206]، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " اِعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ عُمَرِ: عُمْرَةَ الْحَدِيثِيَّةِ، وَالثَّانِيَةَ حِينَ تَوَاطَعُوا عَلَى عُمْرَةِ مَنْ قَابِلٍ، وَالثَّلَاثَةَ مِنَ الْجِعْرَانَةِ، وَالرَّابِعَةَ الَّتِي قَرَنَ مَعَ حَجَّتِهِ " ¹⁸²⁹

٢٨٤٤ - عن بكر بن عبد المزني ، عن أنس ، قال : سمعت رسول الله ﷺ يلبى بالحج والعمرة جميعا . قال بكر: فحدثت بذلك ابن عمر فقال : لبي بالحج وحده فلقيت أنسا فحدثته بقول ابن عمر ، فقال أنس : ما يعدوننا إلا صبيانا ، سمعت رسول الله ﷺ يقول: « لبيك عمرة وحجا »

4353 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ، حَدَّثَنَا بَكْرٌ، أَنَّهُ ذَكَرَ لِابْنِ عُمَرَ، أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهَلَ بِعُمْرَةٍ وَحَجَّةٍ، فَقَالَ: أَهَلَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَجِّ وَأَهْلَلْنَا بِهِ مَعَهُ، فَلَمَّا قَدَمْنَا مَكَّةَ قَالَ: «مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً»، وَكَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدْيٌ، فَقَدِمَ عَلَيْنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ مِنَ الْيَمَنِ حَاجًّا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَمَّ أَهْلَلْتُ؟، فَإِنَّ مَعَنَا أَهْلَكَ» قَالَ: أَهْلَلْتُ بِمَا أَهَلَ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَأَمْسِكُ فَإِنَّ مَعَنَا هَدْيًا» ¹⁸³⁰

185 - (1232) وَحَدَّثَنَا سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ بَكْرِ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يَلْبِي بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ جَمِيعًا» قَالَ بَكْرٌ: فَحَدَّثْتُ بِذَلِكَ ابْنَ عُمَرَ، فَقَالَ: «لَبَّى بِالْحَجِّ وَحْدَهُ» فَلَقِيتُ أَنَسًا فَحَدَّثْتُهُ بِقَوْلِ ابْنِ عُمَرَ، فَقَالَ أَنَسٌ: مَا تَعُدُّونَنَا إِلَّا صَبِيَانًا، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَبَيْكَ عُمْرَةٌ وَحَجًّا» ¹⁸³¹

٢٨٤٥ - عن ابن عمر ، عن حفصة- رضى الله عنها -زوج النبي ﷺ ، أنها قالت : يا رسول الله ! ما شأن الناس حلوا بعمرة ولم تحلل أنت من عمرتك ؟ قال : « إني لبدت رأسي ، وقلدت هديي ، فلا أحل حتى أنحر »

1566 - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا شَأْنُ النَّاسِ حَلُّوا بِعُمْرَةٍ، وَلَمْ تَحْلِلْ أَنْتَ مِنْ عُمْرَتِكَ؟ قَالَ: «إِنِّي لَبَدْتُ رَأْسِي، وَقُلَدْتُ هَدْيِي، فَلَا أَحِلُّ حَتَّى أَنْحُرَ» ¹⁸³²

¹⁸²⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 205.

¹⁸³⁰ Buhârî, *Sahîh*, 25 Hacc 59;

¹⁸³¹ Müslim, *Sahîh*, 2, 905.

¹⁸³² Buhârî, *Sahîh*, 2, 143.

176 - (1229) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ حَفْصَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا شَأْنُ النَّاسِ حَلُّوا وَلَمْ تَحْلِلْ أَنْتَ مِنْ عُمْرَتِكَ؟ قَالَ: «إِنِّي لَبَدْتُ رَأْسِي، وَقَلَّدْتُ هَدْيِي، فَلَا أَجِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ»¹⁸³³

٢٨٤٦ - ولفظ أحمد عن أنس : « ولكن سقت الهدى ، وقرنت بين الحج والعمرة .

12502 - حَدَّثَنَا، أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ أَوْ حَسَنُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي أَسْمَاءَ الصَّبَّاقِ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: خَرَجْنَا نَصْرُحُ بِالْحَجِّ، فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ، أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنْ نَجْعَلَهَا عُمْرَةً. وَقَالَ: " لَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ لَجَعَلْتُهَا عُمْرَةً، وَلَكِنْ سَقْتُ الْهَدْيَ وَقَرَنْتُ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ " 1834,,

٢٨٤٧ - أبو حنيفة ، عن حماد ، عن طاوس ، أنه قال : لو حججت ألف حجة لم ادع أن أقرن بين الحج والعمرة ، حتى إنا لندعوه الحج الأكبر ، ونرى أن حج من لم يقرن ليس بكامل

479 - قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ طَاوُسٍ، أَنَّهُ قَالَ: «لَوْ حَجَجْتُ أَلْفَ حَجَّةٍ لَمْ أَكُنْ لِأَدْعُ الْقِرَانَ، حَتَّى إِنْ كُنَّا لَنَدْعُوهُ الْحَجَّ الْأَكْبَرَ، وَالْحَجَّ الْأَصْغَرَ، وَنَرَى أَنَّ حَجَّ مَنْ لَمْ يَقْرَنْ لَيْسَ بِكَامِلٍ»¹⁸³⁵

وَأَعْلَمَ أَنَّهُ قَدْ اخْتَلَفَ فِي حَجِّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - هَلْ كَانَ قِرَانًا أَوْ مَتَمُّعًا أَوْ إِفْرَادًا، وَقَدْ اخْتَلَفَتْ الْأَحَادِيثُ فِي ذَلِكَ؛ فَرُوي أَنَّهُ حَجَّ قِرَانًا مِنْ جِهَةِ جَمَاعَةٍ مِنَ الصَّحَابَةِ: مِنْهُمْ ابْنُ عُمَرَ عِنْدَ الشَّيْخَيْنِ. وَعَنْهُ عِنْدَ مُسْلِمٍ وَعَائِشَةَ عِنْدَهُمَا أَيْضًا. وَعَنْهَا عِنْدَ أَبِي دَاوُدَ. وَعَنْهَا عِنْدَ مَالِكٍ فِي الْمُوطَأِ وَجَابِرٍ عِنْدَ التِّرْمِذِيِّ وَابْنِ عَبَّاسٍ عِنْدَ أَبِي دَاوُدَ وَعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عِنْدَ الْبُخَارِيِّ وَسَيَّاتِي وَالْبَرَاءُ بْنُ عَازِبٍ عِنْدَ أَبِي دَاوُدَ وَسَيَّاتِي، وَعَلِيٌّ عِنْدَ النَّسَائِيِّ وَعَنْهُ عِنْدَ الشَّيْخَيْنِ وَسَيَّاتِي وَعِمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ عِنْدَ مُسْلِمٍ وَأَبُو قَتَادَةَ عِنْدَ الدَّارِقُطِيِّ. قَالَ ابْنُ الْقَيْمِ: وَلَهُ طُرُقٌ صَحِيحَةٌ. وَسَرَّاقَةُ بْنُ مَالِكٍ عِنْدَ أَحْمَدَ وَسَيَّاتِي، وَرِجَالُ إِسْنَادِهِ ثِقَاتٌ، وَأَبُو طَلْحَةَ الْأَنْصَارِيُّ عِنْدَ أَحْمَدَ

¹⁸³³ Muslim, *Sahih*, 2, 902.

¹⁸³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, XIX, 483.

¹⁸³⁵ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, I, 99.

وَابْنِ مَاجَةَ، وَفِي إِسْنَادِهِ الْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ وَالْمُهَازِمِيُّ بْنُ زِيَادٍ الْبَاهِلِيُّ عِنْدَ أَحْمَدَ أَيْضًا وَابْنُ أَبِي أَوْفٍ عِنْدَ الْبَزَّازِ بِإِسْنَادٍ صَحِيحٍ. وَأَبُو سَعِيدٍ عِنْدَ الْبَزَّازِ. وَجَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عِنْدَ أَحْمَدَ وَفِيهِ الْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ. وَأُمُّ سَلَمَةَ عِنْدَ أَحْمَدَ أَيْضًا. وَحَفْصَةُ عِنْدَ الشَّيْخَيْنِ. وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عِنْدَ النَّسَائِيِّ وَالتِّرْمِذِيِّ وَصَحَّحَهُ وَأَنَسُ عِنْدَ الشَّيْخَيْنِ وَسَيِّئَاتِي.

وَأَمَّا حَجُّهُ تَمَتُّعًا فَرُوي عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عُمَرَ عِنْدَ الشَّيْخَيْنِ وَسَيِّئَاتِي، وَعَلِيٍّ وَعُثْمَانُ عِنْدَ مُسْلِمٍ وَأَحْمَدَ كَمَا فِي الْبَابِ. وَابْنُ عَبَّاسٍ عِنْدَ أَحْمَدَ وَالتِّرْمِذِيِّ كَمَا فِي الْبَابِ أَيْضًا وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ كَمَا سَيِّئَاتِي.¹⁸³⁶

9.9. Hacı ve Umreyi Ayrı Ayrı İki Seferde İhrâm'a Girerek Yapmanın Üstünlüğü

٢٨٤٨ - عن أبي نضرة ، قال : كان ابن عباس يأمر بالمتعة ، وكان ابن الزبير ينهى عنها قال : فذكرت ذلك لجابر بن عبد الله ، فقال : على يدى دار الحديث ، تمتعنا مع رسول الله ﷺ فلما قام عمر قال : إن الله كان يحل لرسوله ما شاء بما شاء ، وأن القرآن قد نزل منازل ، فأتوا الحج والعمرة لله كما أمركم الله ، وأبتوا نكاح هذه النساء ، فلن أوتى برجل نكح امرأة إلى أجل إلا رجتمه بالحجارة . وفى رواية فافصلوا حجكم من عمرتكم ، فإنه أتم لحجكم ، وأتم لعمرتكم

145 - (1217) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَأْمُرُ بِالْمُتْعَةِ، وَكَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ يَنْهَى عَنْهَا، قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِجَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، فَقَالَ: عَلَى يَدَيِّ دَارِ الْحَدِيثِ، «تَمَتَّعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»، فَلَمَّا قَامَ عُمَرُ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ كَانَ يُحِلُّ لِرَسُولِهِ مَا شَاءَ بِمَا شَاءَ، وَإِنَّ الْقُرْآنَ قَدْ نَزَلَ مَنَازِلَهُ، فَاتُّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ {البقرة: 196}، كَمَا أَمَرَكُمُ اللَّهُ، وَأَبْتُوا نِكَاحَ هَذِهِ النِّسَاءِ، فَلَنْ أُوتَى بِرَجُلٍ نَكَحَ امْرَأَةً إِلَى أَجَلٍ، إِلَّا رَجَمْتُهُ بِالْحِجَارَةِ¹⁸³⁷

٢٨٤٩ - عن عمر رضى الله عنه : أنه قال : إن أتم لحجكم وعمرتكم أن تنشئوا لكل منهما سفرا . وعن ابن مسعود نحوه

عَنْ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ أَمَّ حَجِّكُمْ وَعُمَرَتَكُمْ أَنْ تُنْشِئُوا لِكُلِّ مِنْهُمَا سَفَرًا وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ نَحْوَهُ أَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَغَيْرُهُ¹⁸³⁸

¹⁸³⁶ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, IV, 366.

¹⁸³⁷ Müslim, *Sahîh*, 2, 885.

¹⁸³⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 428.

٢٨٥٠ - عن عائشة رضي الله عنها في عمرتها : أن النبي ﷺ قال لها : « إنما أجرك وفي لفظ للبخاري : على قدر نفقتك أو نصبك »
في عمرتك على قدر نفقتك»

1787 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَعَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَا: قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَصُدُّرُ النَّاسُ بِنُسُكَيْنِ، وَأَصْدُرُ بِنُسُكٍ؟ فَقِيلَ لَهَا: «انْتَظِرِي، فَإِذَا طَهَّرْتَ، فَأَخْرَجِي إِلَى التَّنْعِيمِ، فَأَهْلِي ثُمَّ اثْنَيْنَا بِمَكَانٍ كَذَا، وَلَكِنَّهَا عَلَى قَدَرِ نَفَقَتِكَ أَوْ نَصَبِكَ»¹⁸³⁹

126 - (1211) وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، ح وَعَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَصُدُّرُ النَّاسُ بِنُسُكَيْنِ وَأَصْدُرُ بِنُسُكٍ وَاحِدٍ؟ قَالَ: «انْتَظِرِي، فَإِذَا طَهَّرْتَ فَأَخْرَجِي إِلَى التَّنْعِيمِ، فَأَهْلِي مِنْهُ، ثُمَّ الْقَيْنَا عِنْدَ كَذَا وَكَذَا - قَالَ أَطْنَهُ قَالَ غَدًا - وَلَكِنَّهَا عَلَى قَدَرِ نَصَبِكَ أَوْ - قَالَ - نَفَقَتِكَ»¹⁸⁴⁰

1733 - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَهْلٍ بْنُ حَمْدَوَيْهِ الْفَقِيه، بِخَارَى، ثنا صالح بن محمد بن حبيب الحافظ، ثنا سعيد بن سليمان، ثنا هشام، عن ابن عَوْنٍ، عن القاسم بن محمد، عن عائشة رضي الله عنها، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لها في عمرتها: «إنَّ لَكَ مِنَ الْأَجْرِ عَلَى قَدَرِ نَصَبِكَ وَنَفَقَتِكَ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ وَلَمْ يُخْرَجَاهُ، وَلَهُ شَاهِدٌ صَحِيحٌ¹⁸⁴¹

1787 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، وَعَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، قَالَا: قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَصُدُّرُ النَّاسُ بِنُسُكَيْنِ، وَأَصْدُرُ بِنُسُكٍ؟ فَقِيلَ لَهَا: «انْتَظِرِي، فَإِذَا طَهَّرْتَ، فَأَخْرَجِي إِلَى التَّنْعِيمِ، فَأَهْلِي ثُمَّ اثْنَيْنَا بِمَكَانٍ كَذَا، وَلَكِنَّهَا عَلَى قَدَرِ نَفَقَتِكَ أَوْ نَصَبِكَ»¹⁸⁴²

٢٨٥١ - عن سليم بن الأسود : أن أبا ذر كان يقول فيمن حج ثم فسخها بعمره :
لم يكن ذلك إلا للركب الذين كانوا مع رسول الله ﷺ .

1807 - حَدَّثَنَا هَنَادٌ يَعْنِي ابْنَ السَّرِيِّ، عَنِ ابْنِ أَبِي زَائِدَةَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ سُلَيْمِ بْنِ الْأَسْوَدِ، أَنَّ أَبَا ذَرٍّ، كَانَ يَقُولُ فِيْمَنْ حَجَّ، ثُمَّ فَسَخَهَا بِعُمْرَةٍ: «لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ إِلَّا لِلرَّكْبِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁸⁴³

¹⁸³⁹ Buhârî, *Sahîh*, 3, 5.

¹⁸⁴⁰ Muslim, *Sahîh*, 2, 876.

¹⁸⁴¹ Hâkim, *Müstedrek*, I, 644.

¹⁸⁴² Buhari, *Sahîh*, 25 hacc 8.

¹⁸⁴³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 161.

٢٨٥٢ - ولمسلم والنسائي وابن ماجه عن إبراهيم التيمي، عن أبيه، عن أبي ذر قال:
كانت المتعة في الحج لأصحاب رسول الله ﷺ خاصة .

160 - (1224) وَحَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَأَبُو كُرَيْبٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ
الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَتِ الْمُتَعَةُ فِي الْحَجِّ لِأَصْحَابِ
مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاصَّةً»¹⁸⁴⁴

2985 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي
ذَرٍّ، قَالَ: «كَانَتِ الْمُتَعَةُ فِي الْحَجِّ لِأَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاصَّةً»¹⁸⁴⁵

2810 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ
الْوَارِثِ بْنَ أَبِي حَنِيفَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيَّ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: «فِي مُتَعَةِ الْحَجِّ لَيْسَتْ
لَكُمْ، وَلَسْتُمْ مِنْهَا فِي شَيْءٍ، إِنَّمَا كَانَتْ رُحْصَةً لَنَا، أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

2811 - أَخْبَرَنَا بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: أَنْبَأَنَا عُثْرٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ
أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: «كَانَتِ الْمُتَعَةُ رُحْصَةً لَنَا»¹⁸⁴⁶

٢٨٥٣ - عن ربيعة بن أبي عبد الرحمن ، عن الحارث بن بلال، عن أبيه قال : قلت:

يا رسول الله! فسخ الحج لنا خاصة أم للناس عامة؟ قال: «لنا خاصة».

15853 - حَدَّثَنَا سُورِيُّ بْنُ التُّعْمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي رِبْعَةُ بْنُ أَبِي عَبْدِ
الرَّحْمَنِ، عَنْ الْحَارِثِ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَسَخِ الْحَجَّ لَنَا خَاصَّةً أَمْ لِلنَّاسِ عَامَّةً؟ قَالَ: "
بَلْ لَنَا خَاصَّةً»¹⁸⁴⁷

2984 - حَدَّثَنَا أَبُو مُصْعَبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَاوَزِيُّ، عَنْ رِبْعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ
الْحَارِثِ بْنِ بِلَالٍ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ فَسَخَ الْحَجَّ فِي الْعُمْرَةِ، لَنَا خَاصَّةً أَمْ
لِلنَّاسِ عَامَّةً؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «بَلْ لَنَا خَاصَّةً»¹⁸⁴⁸

¹⁸⁴⁴ Muslim, *Sahih*, 2, 897.

¹⁸⁴⁵ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 994.

¹⁸⁴⁶ Nesâi, *Sünen*, V, 179.

¹⁸⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XXV, 183.

¹⁸⁴⁸ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 994.

1808 - حَدَّثَنَا الثُّفَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنِي رَبِيعَةُ بْنُ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ بِلَالٍ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَسُخِ الْحَجُّ لَنَا خَاصَّةً أَوْ لِمَنْ بَعْدَنَا؟ قَالَ: «بَلْ لَكُمْ خَاصَّةً»¹⁸⁴⁹

٢٨٥٤ - عن إبراهيم التيمي ، عن أبيه ، قال : قال أبو ذر : لا تصلح المتعتان إلا لنا خاصة ، يعنى متعة النساء ، ومتعة الحج .

162 - (1224) وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ فَضِيلٍ، عَنْ زُبَيْدٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ أَبُو ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «لَا تَصْلُحُ الْمُتَعَتَانِ، إِلَّا لَنَا خَاصَّةً» يَعْنِي مُتَعَةَ النِّسَاءِ وَمُتَعَةَ الْحَجِّ¹⁸⁵⁰

٢٨٥٥ - عن أبي نضرة ، قال : كنت عند جابر بن عبد الله ، فأتاه آت فقال : ابن عباس وابن الزبير اختلفا في المتعتين ، فقال جابر : فعلناهما مع رسول الله ﷺ ، ثم نهانا عنهما عمر ، فلم نعد لهما

17 - (1405) حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ عُمَرَ الْبَكْرَاوِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ يَعْنِي ابْنَ زِيَادٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي نَضْرَةَ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، فَأَتَاهُ آتٍ، فَقَالَ: ابْنُ عَبَّاسٍ وَابْنُ الزُّبَيْرِ اخْتَلَفَا فِي الْمُتَعَتَيْنِ، فَقَالَ جَابِرٌ: «فَعَلْنَاهُمَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ نَهَانَا عَنْهُمَا عُمَرُ، فَلَمْ نَعُدْ لَهُمَا»¹⁸⁵¹

٢٨٥٦ - وعنه ، عن أبيه ، عن أبي ذر في متعة الحج : ليست لكم ، ولستم منها في شيء إنما كانت رخصة لنا - أصحاب رسول الله ﷺ .

2810 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الْوَارِثِ بْنَ أَبِي حَنْبَلَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيَّ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: «فِي مُتَعَةِ الْحَجِّ لَيْسَتْ لَكُمْ، وَلَسْتُمْ مِنْهَا فِي شَيْءٍ، إِنَّمَا كَانَتْ رُخْصَةً لَنَا، أَصْحَابَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁸⁵²

¹⁸⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 161.

¹⁸⁵⁰ Müslim, *Sahîh*, 2, 897.

¹⁸⁵¹ Müslim, *Sahîh*, 2, 1023

¹⁸⁵² Nesâî, *Sünen*, 5, 179.

٢٨٥٧ - وعنه ، عن أبيه ، قال : سئل عثمان عن متعة الحج ؟ فقال : كانت لنا ليست لكم

3900 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حُزَيْمَةَ ، قَالَ : ثنا الْحَجَّاجُ ، قَالَ : ثنا أَبُو عَوَانَةَ ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ إِسْحَاقَ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ : سِئِلَ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ مُتْعَةِ الْحَجِّ ، فَقَالَ : كَانَتْ لَنَا ، لَيْسَتْ لَكُمْ 1853

٢٨٥٨ - عن محمد بن نوفل : أن رجلا من أهل العراق قال له : سل لى عروة بن الزبير عن رجل أهل بالحج فإذا طاف بالبيت أيجل أم لا ؟ قال : فسألته ؟ فقال : لا يجل من أهل بالحج إلا بالحج ، فذكر الحديث وفيه : قد حج رسول الله ﷺ ، فأخبرتني عائشة أن أول شيء بدأ به حين قدم مكة أنه توضأ ، ثم طاف بالبيت ، ثم حج أبو بكر ، فكان أول شيء بدأ به الطواف بالبيت ، ثم لم تكن عمرة ، ثم عمر مثل ذلك ، ثم حج عثمان ، فرأيته أول شيء بدأ به الطواف بالبيت ، ثم لم تكن عمرة ، ثم معاوية ، وعبد الله بن عمر ، ثم حجبت مع أبي الزبير بن العوام ، فكان أول شيء بدأ به الطواف بالبيت ، ثم لم تكن عمرة ثم رأيت المهاجرين من الأنصار يفعلون ذلك ، ثم لم تكن عمرة ، ثم آخر من رأيت فعل ذلك ابن عمر ، ثم لم ينقضها بعمرة ، فهذا ابن عمر عندهم أفلا يسألونه ؟ ولا أحد ممن مضى ما كانوا يبدأون بشيء حين يضعون أقدامهم أول من الطواف بالبيت ، ثم لا يحلون ، وقد رأيت أمي وخالتي حين تقدمان لا تبدآن بشيء أول من الطواف بالبيت ، تطوفان به ، ثم لا تحلان

1641 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِيسَى ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ : أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ نَوْفَلٍ الْقُرَشِيِّ ، أَنَّهُ سَأَلَ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ فَقَالَ : قَدْ حَجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَخْبَرْتَنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا : « أَنَّهُ أَوَّلُ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ ، ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ ، ثُمَّ لَمْ تَكُنْ عُمْرَةً » ثُمَّ حَجَّ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَكَانَ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ ، ثُمَّ لَمْ تَكُنْ عُمْرَةً ثُمَّ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ حَجَّ عُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، فَرَأَيْنَهُ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ عُمْرَةً ثُمَّ مُعَاوِيَةُ ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ ، ثُمَّ حَجَّجْتُ مَعَ أَبِي الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فَكَانَ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ ، ثُمَّ لَمْ تَكُنْ عُمْرَةً ثُمَّ رَأَيْتُ الْمُهَاجِرِينَ

1853 Tahâvî, Şerhu Meâni'l-Âsâr, II, 195.

وَالْأَنْصَارَ يَفْعَلُونَ ذَلِكَ، ثُمَّ لَمْ تَكُنْ عُمْرَةً، ثُمَّ آخِرُ مَنْ رَأَيْتُ فَعَلَ ذَلِكَ ابْنُ عُمَرَ، ثُمَّ لَمْ يَنْقُضْهَا عُمْرَةً، وَهَذَا ابْنُ عُمَرَ عِنْدَهُمْ فَلَا يَسْأَلُونَهُ، وَلَا أَحَدٌ مِّنْ مَّضَى، مَا كَانُوا يَبْدَأُونَ بِشَيْءٍ حَتَّى يَضَعُوا أَقْدَامَهُمْ مِنَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ لَا يَحْلُونَ وَقَدْ رَأَيْتُ أُمِّي وَخَالَتِي حِينَ تَقْدَمَانِ، لَا تَبْتَدِئَانِ بِشَيْءٍ أَوَّلَ مِنَ الْبَيْتِ، تَطُوفَانِ بِهِ، ثُمَّ إِنَّهُمَا لَا تَحْلَانِ 1854

190 - (1235) حَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عُمَرُو وَهُوَ ابْنُ الْحَارِثِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ رَجُلًا مِّنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ قَالَ لَهُ: سَلْ لِي عُرْوَةَ بِنَ الرَّبِيعِ عَنْ رَجُلٍ يَهْلُ بِالْحَجِّ، فَإِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ أَيْحِلُّ أَمْ لَا؟ فَإِنْ قَالَ لَكَ: لَا يَحِلُّ، فَقُلْ لَهُ: إِنَّ رَجُلًا يَقُولُ ذَلِكَ، قَالَ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ: لَا يَحِلُّ مِّنْ أَهْلِ بِالْحَجِّ إِلَّا بِالْحَجِّ، قُلْتُ: فَإِنَّ رَجُلًا كَانَ يَقُولُ ذَلِكَ، قَالَ: بَشَسَ مَا قَالَ، فَتَصَدَّابِي الرَّجُلُ فَسَأَلَنِي فَحَدَّثْتُهُ، فَقَالَ: فَقُلْ لَهُ: فَإِنَّ رَجُلًا كَانَ يُخْبِرُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ فَعَلَ ذَلِكَ، وَمَا شَأْنُ أَسْمَاءَ وَالرَّبِيعِ قَدْ فَعَلَا ذَلِكَ، قَالَ: فَجِئْتُهُ فَذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ فَقُلْتُ: لَا أَدْرِي، قَالَ: فَمَا بَالُهُ لَا يَأْتِينِي بِنَفْسِهِ يَسْأَلُنِي؟ أَظَنَّهُ عِرَاقِيًّا، قُلْتُ: لَا أَدْرِي، قَالَ: فَإِنَّهُ قَدْ كَذَبَ، قَدْ حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتَنِي عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: «أَنَّ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ، ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ حَجَّ» أَبُو بَكْرٍ فَكَانَ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ لَمْ يَكُنْ غَيْرُهُ، ثُمَّ عُمَرُ مِثْلُ ذَلِكَ، ثُمَّ حَجَّ عُثْمَانُ فَرَأَيْتُهُ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ لَمْ يَكُنْ غَيْرُهُ، ثُمَّ مُعَاوِيَةُ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، ثُمَّ حَجَّجْتُ مَعَ أَبِي الرَّبِيعِ بَنِ الْعَوَامِ، فَكَانَ أَوَّلَ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ لَمْ يَكُنْ غَيْرُهُ، ثُمَّ رَأَيْتُ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارَ يَفْعَلُونَ ذَلِكَ، ثُمَّ لَمْ يَكُنْ غَيْرُهُ، ثُمَّ آخِرُ مَنْ رَأَيْتُ فَعَلَ ذَلِكَ ابْنُ عُمَرَ، ثُمَّ لَمْ يَنْقُضْهَا بِعُمْرَةٍ، وَهَذَا ابْنُ عُمَرَ عِنْدَهُمْ أَفَلَا يَسْأَلُونَهُ؟ وَلَا أَحَدٌ مِّنْ مَّضَى مَا كَانُوا يَبْدَأُونَ بِشَيْءٍ حَتَّى يَضَعُوا أَقْدَامَهُمْ أَوَّلَ مِنَ الطَّوَافِ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ لَا يَحْلُونَ، وَقَدْ رَأَيْتُ أُمِّي وَخَالَتِي حِينَ تَقْدَمَانِ لَا تَبْتَدِئَانِ بِشَيْءٍ أَوَّلَ مِنَ الْبَيْتِ تَطُوفَانِ بِهِ، ثُمَّ لَا تَحْلَانِ 1855

٢٨٥٩ - عن وبرة ، قال : كنت جالسا عند ابن عمر ، فجاءه رجل ، فقال : أياصلح بي أن أطوف بالبيت قبل أن أتى الموقف ؟ فقال : نعم ، فقال : فإن ابن عباس يقول : لا تطف بالبيت حتى تأتى الموقف ، فقال ابن عمر : فقد حج رسول الله ﷺ ، فطاف بالبيت قبل أن يأتى الموقف ، فيقول رسول الله ﷺ أحق أن تأخذ ، أو يقول ابن عباس إن كنت صادقا ؟

187 - (1233) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا عَبَّاسٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ وَبَرَةَ، قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ ابْنِ عُمَرَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَيُصْلِحُ لِي أَنْ أَطُوفَ بِالْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ آتِيَ الْمَوْقِفَ، فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ: فَإِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: لَا تَطُوفُ بِالْبَيْتِ حَتَّى تَأْتِيَ الْمَوْقِفَ، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: «فَقَدْ حَجَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

1854 Buhârî, *Sahîh*, 2, 157.

1855 Müslim, *Sahîh*, 2, 906.

فَطَافَ بِالْبَيْتِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَ الْمَوْقِفَ» فَيَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَقُّ أَنْ تَأْخُذَ، أَوْ يَقُولَ ابْنُ عَبَّاسٍ
إِنْ كُنْتَ صَادِقًا¹⁸⁵⁶

397 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا نَافِعٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، قَالَ: «افْصَلُوا بَيْنَ حَجَّكُمْ وَعُمْرَتِكُمْ، فَإِنَّهُ أَمُّ
الْحَجِّ أَخَذَكُمْ، وَأَمُّ لِعُمْرَتِهِ أَنْ يَغْتَمِرَ فِي غَيْرِ أَشْهُرِ الْحَجِّ»، قَالَ مُحَمَّدٌ: يَغْتَمِرُ الرَّجُلُ وَيَرْجِعُ إِلَى أَهْلِهِ ثُمَّ يَحْجُّ وَيَرْجِعُ إِلَى أَهْلِهِ فَيَكُونُ
ذَلِكَ فِي سَفَرَيْنِ أَفْضَلَ مِنَ الْقَرَانِ، وَلَكِنَّ الْقَرَانَ أَفْضَلُ مِنَ الْحَجِّ مُفْرَدًا، وَالْعُمْرَةُ مِنْ مَكَّةَ، وَمِنَ التَّمَتُّعِ، وَالْحَجُّ مِنْ مَكَّةَ، لِأَنَّهُ إِذَا
قَرَنَ كَانَتْ عُمْرَتُهُ، وَحَجَّتُهُ مِنْ بَلَدِهِ، وَإِذَا تَمَتَّعَ كَانَتْ حَجَّتُهُ مَكِّيَّةً، وَإِذَا أَفْرَدَ بِالْحَجِّ كَانَتْ عُمْرَتُهُ مَكِّيَّةً، فَالْقَرَانُ أَفْضَلُ، وَهُوَ قَوْلُ
أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ، وَالْعَامَّةُ مِنْ فُقَهَائِنَا¹⁸⁵⁷

1887 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ
عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، يَقُولُ: «فِيمَ الرَّمْلَانِ الْيَوْمَ وَالْكَشْفُ عَنِ الْمَنَاقِبِ وَقَدْ أَطَا اللَّهُ الْإِسْلَامَ، وَنَفَى الْكُفْرَ وَأَهْلَهُ مَعَ ذَلِكَ لَا نَدْعُ
شَيْئًا كُنَّا نَفْعَلُهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁸⁵⁸

قَالَ الْعُلَمَاءُ مَعْنَى هَذِهِ الرِّوَايَاتِ كُلِّهَا أَنَّ فَسْخَ الْحَجِّ إِلَى الْعُمْرَةِ كَانَ لِلصَّحَابَةِ فِي تِلْكَ السَّنَةِ وَهِيَ حَجَّةُ الْوَدَاعِ وَلَا يَجُوزُ بَعْدَ ذَلِكَ
وَلَيْسَ مَرَادُ أَبِي ذَرٍّ إِبْطَالُ التَّمَتُّعِ مُطْلَقًا بَلْ مُرَادُهُ فَسْخُ الْحَجِّ كَمَا ذَكَرْنَا وَحُكْمُهُ إِبْطَالُ مَا كَانَتْ عَلَيْهِ الْجَاهِلِيَّةُ مِنْ مَنَعِ الْعُمْرَةِ فِي
أَشْهُرِ الْحَجِّ¹⁸⁵⁹

ابْنِ عَبَّاسٍ فَإِنَّهُ أَخْرَجَ عَنْهُ مُسْلِمٌ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: " لَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ حَاجٌّ إِلَّا حَلَّ"¹⁸⁶⁰

وَقَالَ عَبْدُ الرَّازِقِ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ قَالَ: «قَالَ عُرْوَةُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: أَلَا تَتَّقِي اللَّهَ تُرَخِّصُ فِي الْمُتَمَتِّعِ؟ فَقَالَ
ابْنُ عَبَّاسٍ: سَلْ أَمْلَكَ يَا عُرَيْبَةُ. فَقَالَ عُرْوَةُ: أَمَّا أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ، فَلَمْ يَفْعَلَا، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَاللَّهِ مَا أَرَأَيْتُمْ
مُنْتَهَيْنَ حَتَّى يُعَذِّبَكُمْ اللَّهُ أُحَدِّثُكُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَتُحَدِّثُونَا عَنْ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ؟ فَقَالَ
عُرْوَةُ: هُمَا أَعْلَمُ بِسُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَتَّبِعْ لَهَا مِنْكَ»¹⁸⁶¹

9.10. Hacc-ı Kıran Yapan Kişinin İki Kez Tavaaf ve İki Kez Sa'y Yapması Gerektiği

٢٨٦٠ - عن علي رضي الله عنه : أنه جمع بين الحج والعمرة ، فطاف طوافين ،
وسعى سعيين ، وحدث : أن رسول الله ﷺ فعل ذلك

¹⁸⁵⁶ Muslim, *Sahih*, 2, 905.

¹⁸⁵⁷ Imam Muhammed, *Muvatta'*, VI, 397.

¹⁸⁵⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, II, 178.

¹⁸⁵⁹ Imam Nevevi, *Şerhu Sahih-i Muslim*, VIII, 203.

¹⁸⁶⁰ Şevkânî, *Neylû'l-Evtar*, IV, 383.

¹⁸⁶¹ İbnü'l-Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd*, II, 191.

490 - حَدِيثُ صَبِيٍّ بَنِ مَعْبِدٍ لَمَّا طَافَ طَوَافِينَ وَسَعَى سَعِيَيْنِ قَالَ لَهُ عَمْرٌ هَدَيْتَ لِسَنَةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ َ لَمْ أَجِدْهُ هَكَذَا وَأَمَّا فِي السَّنَتَيْنِ وَابْنِ حَبَانَ وَمَسَانِيدِ أَحْمَدَ وَإِسْحَاقَ وَالطَّيَالِسِيِّ وَابْنِ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنِ الصَّبِيِّ بَنِ مَعْبِدٍ قَالَ أَهَلَّتْ بِهَمَا مَعًا فَقَالَ عَمْرٌ هَدَيْتَ لِسَنَةِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ َ وَمِنْهُمْ مَنْ طَوَّلَهُ وَفِي الْبَابِ عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ جَمَعَ بَيْنَ الْحُجِّ وَالْعُمْرَةِ فَطَافَ طَوَافِينَ وَسَعَى سَعِيَيْنِ¹⁸⁶²

٢٨٦١ - عن حماد بن عبد الرحمن الأنصاري ، عن إبراهيم بن محمد بن الحنفية ، قال: طفت مع أبي وقد جمع الحج والعمرة ، فطاف لهما طوافين ، وسعى لهما سعينين ، وحدثني أن عليا رضي الله عنه فعل ذلك ، وحدثه : أن رسول الله ﷺ فعل ذلك .

عَنْ حَمَّادِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْصَارِيِّ (عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ ، قَالَ : طَفْتُ مَعَ أَبِي ، وَقَدْ جَمَعَ بَيْنَ الْحُجِّ وَالْعُمْرَةِ ، فَطَافَ لَهُمَا طَوَافِينَ ، وَسَعَى لَهُمَا سَعِيَيْنِ ، وَخَدَّثَنِي أَنَّ عَلِيًّا ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ ، فَعَلَ ذَلِكَ ، وَخَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَعَلَ ذَلِكَ .¹⁸⁶³

٢٨٦٢ - أخبرنا أبو حنيفة، ثنا منصور بن المعتمر، عن إبراهيم النخعي، عن أبي نصر السلمي ، عن علي بن أبي طالب ، قال : إذا أهلت بالحج والعمرة فطف لهما طوافين ، واسع لهما سعينين بالصفة والمروة ، قال منصور : فلقيت مجاهدا وهو يفتي بطواف واحد لمن قرن ، فحدثته بهذا الحديث ، فقال : لو كنت سمعته لم أفت إلا بطوافين ، وأما بعده فلا أفتي إلا بهما

2634 - نَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ صَاعِدٍ ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ زُبَيْرٍ ، نَا فَضِيلُ بْنُ عِيَّاضٍ ، عَنْ مَنْصُورٍ ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ أَوْ مَنْصُورٍ ، عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحَارِثِ ، عَنْ أَبِي نَصْرِ ، قَالَ : لَقِيتُ عَلِيًّا وَقَدْ أَهَلَّتْ بِالْحُجِّ وَأَهَّلَ هُوَ بِالْحُجِّ وَالْعُمْرَةِ ، فَقُلْتُ : هَلْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَفْعَلَ كَمَا فَعَلْتَ ؟ ، قَالَ : « ذَلِكَ لَوْ كُنْتُ بَدَأْتُ بِالْعُمْرَةِ » ، فَقُلْتُ : [ص: 309] كَيْفَ أَفْعَلُ إِذَا أَرَدْتُ ذَلِكَ ؟ ، قَالَ : « تَأْخُذُ إِدَاوَةً مِنْ مَاءٍ فَتُفِيضُهَا عَلَيْكَ ثُمَّ تَهْلُ بِهِمَا جَمِيعًا ، ثُمَّ تَطُوفُ لَهُمَا طَوَافَيْنِ وَتَسْعَى لَهُمَا سَعِيَيْنِ وَلَا يَحِلُّ لَكَ إِحْرَامٌ دُونَ يَوْمِ النَّحْرِ » . قَالَ مَنْصُورٌ : فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِمُجَاهِدٍ ، فَقَالَ : مَا كُنَّا نَفْعِي إِلَّا بِطَوَافٍ وَاحِدٍ فَأَمَّا الْآنَ فَلَا نَفْعَلُ¹⁸⁶⁴

¹⁸⁶² Ibn Hacer, *ed-Dirâye*, II, 35.

¹⁸⁶³ Ibn hacer, *Fethu 'l-Bârî*, IX, 280.

¹⁸⁶⁴ Dârekutnî, *Sünen*, III, 308.

٢- بابُ القرآنِ وفضلِ الإحرامِ

٣٢٢- محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة قال: حدثنا منصورُ بنُ المعتمر، عن إبراهيم النخعي، عن أبي نصرٍ السلمي، عن علي بن أبي طالب عليه السلام قال: إذا أهلت بالحج والعمرة فطُفَ لهما طوافين، واسعٌ لهما سعيين بالصفا والمروة. قال منصور: فلقيت مجاهداً وهو يفتي بطوافٍ واحدٍ لمن قرَنَ فحدثته بهذا الحديث، فقال: لو كنتُ سمعته^(١) لم أفتِ إلا بطوافين، وأما بعد اليوم فلا أفتي إلا بهما¹⁸⁶⁵

٢٨٦٣- حدثنا هشيم، عن منصور بن زاذان، عن الحكم، عن زياد بن مالك: أن علياً وابن مسعود رضي الله عنهما قالَا: القارن يطوف طوافين

14313 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ بْنُ بِشِيرٍ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ زَاذَانَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ زِيَادِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ عَلِيًّا، وَابْنَ مَسْعُودٍ قَالَا فِي الْقَارِنِ: «يَطُوفُ طَوَافَيْنِ»¹⁸⁶⁶

3941 - وَحَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَا: ثنا هُشَيْمٌ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ زَاذَانَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ زِيَادِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَعَبْدِ اللَّهِ، قَالَا الْقَارِنُ يَطُوفُ طَوَافَيْنِ¹⁸⁶⁷

3941 - وَحَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَا: ثنا هُشَيْمٌ، عَنْ مَنْصُورِ بْنِ زَاذَانَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ زِيَادِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَعَبْدِ اللَّهِ، قَالَا الْقَارِنُ يَطُوفُ طَوَافَيْنِ، وَيَسْعَى سَعْيَيْنِ فَهَذَا عَلِيٌّ وَعَبْدُ اللَّهِ¹⁸⁶⁸

٢٨٦٤- عن حماد بن سلمة، عن حماد بن أبي سليمان، عن إبراهيم النخعي: أن الصبي بن معبد قرن بين الحج والعمرة فطاف لهما طوافين، وسعى سعيين، ولم يحل بينهما وأهدى، وأخرجه بذلك عمر بن الخطاب، فقال: هديت لسنة نبيك ﷺ

¹⁸⁶⁵ Imam Muhammed, *el-Âsâr*, II, 322.

¹⁸⁶⁶ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 291

¹⁸⁶⁷ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 205.

¹⁸⁶⁸ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsar*, II, 205.

478 - قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: خَرَجَ زَيْدُ بْنُ صُوحَانَ الْعَبْدِيُّ وَسَلْمَانُ بْنُ رَبِيعَةَ الْبَاهِلِيُّ، وَالصُّبِيُّ بْنُ مَعْبُدٍ [ص: 99] التَّغْلِبِيُّ، يُرِيدُونَ الْحَجَّ فِي زَمَنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَهْلَ زَيْدٌ وَسَلْمَانُ بِالْحَجِّ وَخَدَهُ، وَأَهْلَ الصُّبِيُّ بِالْعُمْرَةِ وَالْحَجِّ، فَقَالَا لَهُ: وَيْحَكَ تَمَتَّعَ وَقَدْ نَهَى عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ الْمُتَمَتُّعِ؟ وَاللَّهِ لَأَنْتَ أَصْلُ مَنْ بَعِيرِكَ، فَقَالَ الصُّبِيُّ: نَقْدُمُ عَلَى عُمَرَ وَتَقْدُمُونَ. فَلَمَّا قَدِمَ الصُّبِيُّ مَكَّةَ طَافَ بِالْبَيْتِ لِعُمْرَتِهِ، وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ عَادَ وَهُوَ حَرَامٌ، لَمْ يَحِلَّ مِنْهُ شَيْءٌ، فَطَافَ بِالْبَيْتِ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِحَجَّتِهِ، ثُمَّ أَقَامَ حَرَامًا لَمْ يَحِلَّ مِنْهُ شَيْءٌ، حَتَّى أَتَى عَرَافَاتٍ فَفَرَعَ مِنْ حَجَّتِهِ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ أَهْرَاقَ دَمًا لِيَتَمَتَّعَهُ، فَلَمَّا صَدَرُوا، مَرُّوا بِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ زَيْدُ بْنُ صُوحَانَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، إِنَّكَ قَدْ نَهَيْتَ عَنِ الْمُتَمَتُّعِ، وَإِنَّ الصُّبِيَّ قَدْ تَمَتَّعَ. فَقَالَ: أَصْنَعْتَ يَا صُبِيٍّ مَاذَا؟ قَالَ: أَهْلَلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ بِالْعُمْرَةِ وَالْحَجِّ، فَلَمَّا قَدِمْتُ مَكَّةَ طُفْتُ بِالْبَيْتِ، وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةَ لِعُمْرَتِي، ثُمَّ عُدْتُ فَطُفْتُ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِحَجَّتِي، ثُمَّ أَقَمْتُ حَرَامًا حَتَّى كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ، فَأَهْرَقْتُ دَمًا لِمُنْعَتِي، ثُمَّ أَهْلَلْتُ. قَالَ: فَضَرَبَ عُمَرُ عَلَى ظَهْرِهِ، قَالَ: «هُدَيْتَ لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ»¹⁸⁶⁹

٢٨٦٥ - حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ صَاعِدٍ، ثنا محمد بن يحيى الأزدي، ثنا عبد الله بن داود، عن شعبة، عن حميد بن هلال، عن مطرف، عن عمران بن حصين: أن النبي ﷺ طاف طوافين وسعى سعيين

2632 - حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ صَاعِدٍ إِمْلَاءً، نا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الْأَزْدِيُّ، نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دَاوُدَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَلَالٍ، عَنْ مُطَرِّفٍ، [ص: 308] عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «طَافَ طَوَافَيْنِ وَسَعَى سَعَيْنِ».¹⁸⁷⁰

٢٨٦٦ - حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ الْحَكَمِ، عَنْ عَمْرٍو، عَنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: إِذَا قَرَنْتَ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَطُفْ طَوَافَيْنِ، وَاسْعَ سَعَيْنِ.

14314 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ حَجَّاجٍ، عَنْ حَكَمٍ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: «إِذَا قَرَنْتَ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فَطُفْ طَوَافَيْنِ، وَاسْعَ سَعَيْنِ»¹⁸⁷¹

¹⁸⁶⁹ Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, I, 98.

¹⁸⁷⁰ Dârekutnî, *Sünen*, III, 307.

¹⁸⁷¹ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 295.

9.11. Temettu' ve Kıran Hacclarının Mîkat Sınırları Dışında İkamet Edenler İçin Olduğu ve Hedy Kesmelerinin Gerekliği

٢٨٦٧ - عن ابن عباس رضي الله عنهما : أنه سئل عن متعة الحج ؟ فقال : أهل المهاجرون والأنصار وأزواج النبي ﷺ في حجة الوداع ، فأهللنا ، إلى أن قال بعد ذكر التمتع : فإذا فرغنا من المناسك جئنا ، فطفنا بالبيت وبالصفا والمروة ، فقد تم حجنا ، وعلينا الهدى ، كما قاله تعالى : ﴿ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ﴾ إلى أمصاركم ، الشاة تجزي ، فجمعوا نسكين في عام بين الحج والعمرة ، فإن الله تعالى أنزله في كتابه ، وسنة نبيه ﷺ ، وأباحه للناس غير أهل مكة ، قال الله : ﴿ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾ ، وأشهر الحج التي ذكرها الله تعالى : شوال ، وذو القعدة ، وذو الحجة ، فمن تمتع في هذه الأشهر فعليه دم أو صوم

1572 - وَقَالَ أَبُو كَامِلٍ فَضِيلُ بْنُ حُسَيْنٍ الْبَصْرِيُّ: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْشَرٍ الْبَرَاءُ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ مُتْعَةِ الْحَجِّ، فَقَالَ: أَهْلُ الْمُهَاجِرُونَ، وَالْأَنْصَارُ، وَأَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، وَأَهْلَلْنَا، فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اجْعَلُوا إِهْلَاكَكُمْ بِالْحَجِّ عُمْرَةً، إِلَّا مَنْ قَلَّدَ الْهَدْيَ» فَطَفْنَا بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّافَا وَالْمَرْوَةِ، وَأَتَيْنَا النِّسَاءَ، وَلَبَسْنَا الثِّيَابَ، وَقَالَ: «مَنْ قَلَّدَ الْهَدْيَ، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لَهُ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيَ مَحَلَّهُ» ثُمَّ أَمَرْنَا عَشِيَّةَ التَّرْوِيَةِ أَنْ نُحِلَّ بِالْحَجِّ، فَإِذَا فَرَغْنَا مِنَ الْمَنَاسِكِ، جِئْنَا فَطَفْنَا بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّافَا وَالْمَرْوَةِ، فَقَدْ تَمَّ حَجُّنَا وَعَلَيْنَا الْهَدْيُ، كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ، وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ} [البقرة: 196]:¹⁸⁷² إِلَى أَمْصَارِكُمْ، الشَّاةُ تَجْزِي، فَجَمَعُوا نُسَكَيْنِ فِي عَامٍ، بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْزَلَهُ فِي كِتَابِهِ، وَسَنَّهُ نَبِيُّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبَاحَهُ لِلنَّاسِ غَيْرِ أَهْلِ مَكَّةَ قَالَ اللَّهُ: {ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} [البقرة: 196] وَأَشْهُرُ الْحَجِّ الَّتِي ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ: شَوَّالٌ وَذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ، فَمَنْ تَمَتَّعَ فِي هَذِهِ الْأَشْهُرِ، فَعَلَيْهِ دَمٌ أَوْ صَوْمٌ¹⁸⁷³

٢٨٦٨ - حدثنا ابن بشار، ثنا عبد الرحمن، ثنا عبد الله بن المبارك، عن عبد الرحمن

¹⁸⁷² Bakara, 2/196.

¹⁸⁷³ Buhârî, *Sahih*, 2, 144.

ابن يزيد بن جابر ، عن مكحول : ﴿ ذلك لمن لم يكن أهله حاضري المسجد الحرام ﴾
قال : من كان دون المواقيت حدثنا المثنى ، ثنا سويد ، أخبرنا ابن المبارك بإسناده مثله
إلا أنه قال : ما كان دون المواقيت إلى مكة

كُرِّمَ مَنْ قَالَ ذَلِكَ حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، قَالَ: ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، قَالَ: ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ مَكْحُولٍ: " { ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ } [البقرة: 196] قَالَ: مَنْ كَانَ دُونَ الْمَوَاقِيتِ " حَدَّثَنَا الْمُتَنَّى، قَالَ: ثنا سُوَيْدٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، بِإِسْنَادِهِ مِثْلَهُ ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: مَا كَانَ دُونَ الْمَوَاقِيتِ إِلَى مَكَّةَ 1874

٢٨٦٩ - حدثنا الحسن بن يحيى ، قال : أخبرنا عبد الرزاق ، عن معمر ، عن رجل ، عن رجل ، عن عطاء قال : من كان أهله دون المواقيت فهو كأهل مكة لا يتمتع

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ رَجُلٍ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: «مَنْ كَانَ أَهْلُهُ مِنْ دُونَ الْمَوَاقِيتِ ، فَهُوَ كَأَهْلِ مَكَّةَ لَا يَتَمَتَّعُ» وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ عَنِ ذَلِكَ أَهْلُ الْحَرَمِ ، وَمَنْ قَرُبَ مَنْزِلُهُ مِنْهُ. 1875

٢٨٧٠ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن حماد ، عن إبراهيم ، في رجل من أهل مكة اعتمر في أشهر الحج ، ثم حج من عامه ذلك قال : ليس عليه هدى لمتعته وقال : وبه نأخذ ، وهو قول أبي حنيفة ، وذلك لقول الله تعالى : ﴿ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ﴾

٣٣٦ - محمد قال : أخبرنا أبو حنيفة ، عن حماد ، عن إبراهيم في رجل من أهل مكة اعتمر في أشهر الحج ، ثم حج من عامه ذلك ، قال : ليس عليه هدى بمتعته 1876

وقد اختلف العلماء في: {حاضري المسجد الحرام} من هم؟ فذهب طائفة إلى أنهم أهل الحرم، وبه قال داود، وقالت طائفة: من أهل مكة بعينها، زوي هذا عن نافع وعبد الرحمن بن هُرْمُزٍ الْأَعْرَجِ، وَهُوَ قَوْلُ مَالِكٍ: هم أهل مكة ذي طوى وشبهها، وأما أهل منى وعرفة والمناهل مثل: قديد ومِر الظهران، وَعُسْفَانَ فَعَلَيْهِمُ الدَّمُ. وَذهب أبو حنيفة إلى: أنهم أهل المواقيت، فمن دونهم إلى مكة، وَهُوَ قَوْلُ عَطَاءٍ وَمَكْحُولٍ، وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ بِالْعِرَاقِ، وَقَالَ الشَّافِعِيُّ أَيْضًا، وَأَحْمَدُ: مَنْ كَانَ مِنَ الْحَرَمِ عَلَى

1874 Taberi, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Ebû Ca'fer, *Câmi'u'l-beyân*, III, 440.

1875 Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, III, 440.

1876 Imam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 336.

مَسَافَةً لَا تَقْصُرُ فِي مِثْلِهَا الصَّلَاةُ فَهُوَ مِنْ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَعِنْدَ الشَّافِعِيِّ وَأَحْمَدَ وَمَالِكَ وَدَاوُدَ: أَنَّ الْمَكِّيَّ لَا يَكْرَهُ لَهُ التَّمَتُّعَ وَلَا الْقِرَانَ، وَإِنْ تَمَتَّعَ لَمْ يَلْزِمَهُ دَمٌ وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: يَكْرَهُ لَهُ التَّمَتُّعَ وَالْقِرَانَ، فَإِنْ تَمَتَّعَ أَوْ قَرَنَ فَعَلَيْهِ دَمٌ جَبْرًا، وَهَذَا فِي حَقِّ الْأَفْقِيِّ مُسْتَحْبَبٌ، وَيَلْزِمُهُ الدَّمُ شُكْرًا.¹⁸⁷⁷

9.12. Kıran veya Temettu' Hacı Yapan Bir Kimsenin Kurban Bulamazsa Son Günü Arefe Olmak Üzere Üç Gün Oruç Tutması Gerekir. Bu Orucu Tutmazsa Kurban Kesmesi Gerekir. Teşrik Günlerinin Orucu Yeterli Olmaz

٢٨٧١ - عن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه ، قال : أمرني النبي ﷺ أن أنادي أيام منى : إنها أيام أكل وشراب ، ولا صوم فيها ، يعني أيام التشريق .
ولفظ الطحاوي : إنها أيام أكل وشرب وبعل

1456 - حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الْمَدَنِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: " أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُنَادِيَ أَيَّامَ مِنًى: إِنَّهَا أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ، فَلَا صَوْمَ فِيهَا " يَعْنِي أَيَّامَ التَّشْرِيقِ¹⁸⁷⁸

4096 - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ ، قَالَ: ثنا سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ ، قَالَ: ثنا هُشَيْمٌ ، قَالَ: أنا ابْنُ أَبِي لَيْلَى ، عَنْ عَطَاءٍ ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَيَّامُ التَّشْرِيقِ ، أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى عَزَّ وَجَلَّ»¹⁸⁷⁹

4095 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ شَيْبَةَ ، قَالَ: ثنا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ ، قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الْمَدَنِيُّ ، قَالَ: ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أُنَادِيَ أَيَّامَ مِنًى ، أَنَّهَا أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَبُعَالٍ ، فَلَا صَوْمَ فِيهَا " يَعْنِي أَيَّامَ التَّشْرِيقِ¹⁸⁸⁰
15265 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: نا وَكِيعٌ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ مُنْذِرِ بْنِ جَهْمٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ خَلْدَةَ الْأَنْصَارِيِّ، عَنْ أُمِّهِ قَالَتْ: " بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا أَيَّامَ التَّشْرِيقِ يُنَادِي: «أَنَّهَا أَيَّامُ أَكْلٍ وَشُرْبٍ وَبُعَالٍ»¹⁸⁸¹

¹⁸⁷⁷ Aynî, *el-Umdetü'l-Kârî*, IX, 205.

¹⁸⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 62.

¹⁸⁷⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 244.

¹⁸⁸⁰ Tahâvî, *a.g.e.*, II, 244.

¹⁸⁸¹ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 394.

4116 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرَةَ ، قَالَ: ثنا حُسَيْنُ بْنُ مَهْدِيٍّ ، قَالَ: ثنا عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، قَالَ: أنا مَعْمَرٌ ، عَنِ الزُّهْرِيِّ ، عَنْ مَسْعُودِ بْنِ الْحَكَمِ الْأَنْصَارِيِّ ، عَنْ رَجُلٍ ، مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ خَدَافَةَ أَنْ يَرْكَبَ رَاحِلَتَهُ أَيَّامَ مَيٍّ ، فَيَصْبِيحَ فِي النَّاسِ: «أَلَا لَا يَصُومُونَ أَحَدٌ ، فَإِنَّهَا أَيَّامُ أَكْلِ وَشُرْبٍ» ، قَالَ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ عَلَى رَاحِلَتِهِ يُنَادِي بِذَلِكَ قَالُوا: فَلَمَّا ثَبَتَ بِهَذِهِ الْأَثَارِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّهْيُ عَنْ صِيَامِ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ، وَكَانَ نَهْيُهُ عَنْ ذَلِكَ مَيٍّ وَالْحَجَّاجُ مُقِيمُونَ بِهَا ، وَفِيهِمُ الْمُتَمَتِّعُونَ وَالْقَارِنُونَ ، وَلَمْ يَسْتَنْ مِنْهُمْ مُتَمَتِّعًا وَلَا قَارِنًا ، دَخَلَ الْمُتَمَتِّعُونَ وَالْقَارِنُونَ فِي ذَلِكَ النَّهْيِ أَيْضًا.¹⁸⁸²

قَالَ أَبُو بَكْرٍ وَأَيْضًا لَمَّا قَالَ [فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ] وَلَمْ يَكُنْ صَوْمُ هَذِهِ الْأَيَّامِ فِي الْحَجِّ لِأَنَّ الْحَجَّ فَانَتْ فِي هَذَا الْوَقْتِ لَمْ يَجَزْ أَنْ يَصُومَهَا فَإِنْ قِيلَ لَمَّا قَالَ [فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ] وَهَذِهِ مِنْ أَيَّامِ الْحَجِّ وَجَبَ أَنْ يَجُوزَ صَوْمُهَا فِيهَا قِيلَ لَهُ لَا يَجِبُ ذَلِكَ مِنْ وَجْهِ أَحَدٍ أَنْ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَوْمِ هَذِهِ الْأَيَّامِ قَاضٍ عَلَيْهِ وَمُخَصَّصٌ لَهُ كَمَا خَصَّ قَوْلُهُ تَعَالَى [فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ] نَهْيُهُ عَنْ صِيَامِ هَذِهِ الْأَيَّامِ وَالثَّانِي أَنَّهُ لَوْ كَانَ جَائِزًا

إِلَّا أَنَّهُ مِنْ أَيَّامِ الْحَجِّ لَوَجَبَ أَنْ يَكُونَ صَوْمُ يَوْمِ النَّحْرِ أَجُوزَ لِأَنَّهُ أَخَصُّ بِأَفْعَالِ الْحَجِّ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ وَالثَّالِثُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَصَّ يَوْمَ عَرَفَةَ بِالْحَجِّ بِقَوْلِهِ الْحَجُّ عَرَفَةَ فَقَوْلُهُ [فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ] يَفْتَضِي أَنْ يَكُونَ آخِرُهَا يَوْمَ عَرَفَةَ وَالرَّابِعُ أَنَّهُ رُوِيَ أَنَّ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرَ يَوْمَ عَرَفَةَ وَرُوِيَ أَنَّهُ يَوْمُ النَّحْرِ وَقَدْ اتَّفَقُوا أَنَّهُ لَا يَصُومُ يَوْمُ النَّحْرِ مَعَ أَنَّهُ يَوْمُ الْحَجِّ فَمَا لَمْ يُسَمَّ يَوْمُ الْحَجِّ مِنَ الْأَيَّامِ الْمَنْهِيَّةِ عَنْ صَوْمِهَا أُخْرَى أَنْ لَا يَصُومَ فِيهَا وَأَيْضًا فَإِنَّ الَّذِي يَبْقَى بَعْدَ يَوْمِ النَّحْرِ إِنَّمَا هُوَ مِنْ تَوَابِعِ الْحَجِّ وَهُوَ رُمِيَ الْجِمَارِ فَلَا اعْتِبَارَ بِهِ فِي ذَلِكَ فَلَيْسَ هُوَ إِذَا مِنْ أَيَّامِ الْحَجِّ فَلَا يَكُونُ صَوْمُهَا صَوْمًا فِي الْحَجِّ¹⁸⁸³

٢٨٧٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَزِيمَةَ، ثنا حجاج بن المنهال، ثنا حماد بن سلمة، أنا حجاج، عن عمرو بن شعيب، عن سعيد بن المسيب: أن رجلاً أتى عمر بن الخطاب يوم

النحر، فقال: يا أمير المؤمنين! إنني تمتعت ولم أهد ولم أصم في العشر، فقال: سل في قومك؟ ثم قال: يا معيقيب! أعطه شاة

4126 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خُزَيْمَةَ ، قَالَ: ثنا حَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ ، قَالَ: ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ ، قَالَ: أنا حَجَّاجٌ ،

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ ، أَنَّ رَجُلًا ، أَتَى عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَوْمَ النَّحْرِ ،

فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ ، إِنِّي تَمَتَّعْتُ ، وَلَمْ أُهْدِ ، وَلَمْ أَصُمْ فِي الْعَشْرِ . فَقَالَ: «سَلْ فِي قَوْمِكَ» ثُمَّ قَالَ: يَا

مُعَيَّقِبُ ، أَعْطِهِ شَاةً» أَفَلَا تَرَى أَنَّ عُمَرَ لَمْ يَقُلْ لَهُ: فَهَذِهِ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ ، فَصُمْهَا . فَدَلَّ تَرْكُهُ ذَلِكَ وَأَمْرُهُ إِيَّاهُ

¹⁸⁸² Tahâvî, a.g.e, II, 246.

¹⁸⁸³ Cessâs, Ahkâmu 'l-Kurân, I, 368.

بِالْهَدْيِ أَنْ أَيَّامَ الْحَجِّ عِنْدَهُ ، الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ التَّمَتُّعَ بِالصَّوْمِ فِيهَا ، هِيَ قَبْلَ يَوْمِ النَّحْرِ ، وَأَنَّ يَوْمَ النَّحْرِ ، وَمَا بَعْدَهُ مِنْ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ، لَيْسَ مِنْهَا ¹⁸⁸⁴

هَذَا وَأَمَّا مَا فِي الْبُخَارِيِّ عَنْ عَائِشَةَ وَابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّهُمَا قَالَا: لَمْ يُرَخَّصْ فِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ أَنْ يُصْمْنَ إِلَّا لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْهَدْيَ. قِيلَ: وَهَذَا شَبِيهٌ بِالْمُسْنَدِ قَالَ الشَّافِعِيُّ: وَبَلَغَنِي أَنَّ ابْنَ شِهَابٍ يَرْوِيهِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مُرْسَلًا.

وَأُخْرِجَ الْبُخَارِيُّ أَيْضًا مِنْ كَلَامِ ابْنِ عُمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّهُ قَالَ: الصَّوْمُ لِمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ إِلَى يَوْمِ عَرَفَةَ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا وَلَمْ يَصُمْ صَامَ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ. فَعَلَى أَصْلِنَا لَوْ صَحَّ رَفْعُهُ لَمْ يُعَارِضِ النَّهْيَ الْعَامَّ لَوْ وَازَنَهُ فَكَيْفَ وَذَلِكَ أَشْهَرُ؟ وَعَلَى أَصْلِهِمْ لَا يُخَصُّ مَا لَمْ يُجْزَمْ بِرَفْعِهِ وَصِحَّتِهِ، الْمُرْسَلُ عَنْهُمْ مِنْ قَبِيلِ الضَّعِيفِ لَوْ تَحَقَّقَ، فَكَيْفَ وَإِنَّمَا ذَكَرَهُ الشَّافِعِيُّ بَلَاغًا وَغَيْرُهُ مُوقُوفًا، وَلَوْ تَمَّ عَلَى أَصْلِهِمْ لَمْ يَلْزَمْنَا اعْتِبَارَهُ ¹⁸⁸⁵

1997 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عِيسَى بْنَ أَبِي لَيْلَى، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، وَعَنْ سَالِمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، قَالَا: «لَمْ يُرَخَّصْ فِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ أَنْ يُصْمْنَ، إِلَّا لِمَنْ لَمْ يَجِدِ الْهَدْيَ» ¹⁸⁸⁶

٢٨٧٣- عن كعب بن مالك: أن رسول الله ﷺ بعثه وأوس بن الحدثان أيام التشريق، فناديا: أنه لا يدخل الجنة إلا مؤمن، وأيام منى أيام أكل وشرب

145 - (1142) وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ ابْنِ كَعْبٍ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَهُ وَأَوْسَ بْنَ الْحَدَّثَانَ أَيَّامَ التَّشْرِيقِ، فَنَادَى «أَنَّهُ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا مُؤْمِنٌ وَأَيَّامٌ مِثْلُ أَيَّامِ أَكْلِ وَشَرَبٍ» ¹⁸⁸⁷

٢٨٧٤- عن عمرو بن العاص، أنه قال لابنه عبد الله في أيام التشريق: إنها الأيام التي نهى رسول الله ﷺ عن صومهن، وأمر بفطرهن،

¹⁸⁸⁴ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 248.

¹⁸⁸⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, II, 532,

¹⁸⁸⁶ Buhârî, *Sahîh*, 3, 43.

¹⁸⁸⁷ Müslim, *Sahîh*, 2, 800.

2418 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْهَادِ، عَنْ أَبِي مُرَّةٍ، مَوْلَى أُمِّ هَانِيٍّ، أَنَّهُ دَخَلَ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَلَى أَبِيهِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، فَقَرَّبَ إِلَيْهِمَا طَعَامًا، فَقَالَ: كُلْ، فَقَالَ: إِنِّي صَائِمٌ، فَقَالَ عَمْرٍو: كُلْ، «فَهَذِهِ الْأَيَّامُ الَّتِي كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا بِإِفْطَارِهَا، وَيَنْهَانَا عَنْ صِيَامِهَا»، قَالَ مَالِكٌ: «وَهِيَ أَيَّامُ التَّشْرِيقِ»¹⁸⁸⁸

٢٨٧٥- أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم، في الرجل يفوته صوم ثلاثة أيام في الحج، قال: عليه الهدى، لا بد منه ولو أن يبيع ثوبه. أخرجه محمد في "الآثار"
٣٣٨- محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم في الرجل يفوته صوم ثلاثة أيام في الحج قال: عليه الهدى، لا بد منه ولو أن يبيع ثوبه¹⁸⁸⁹

9.13. Temettu' Haccı Yapmanın Şekli, Temettu' Yapanın Hedy (Kurbanlık Hayvan) Götürmesinin Gerekliği ve Temettu' Yapıp da Kurbanlık Götüren Kişinin Kurban Bayramı Günü Kurbanını Kesinceye Kadar İhrâmdan Çıkamayacağı

٢٨٧٦- عن الزهري، عن سالم، عن أبيه، قال: تمتع رسول الله ﷺ في حجة الوداع بالعمرة إلى الحج وأهدى، فساق معه الهدى من ذى الحليفة، وبدأ رسول الله

¹⁸⁸⁸ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 320.

¹⁸⁸⁹ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 338.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْلَ بِالْعُمْرَةِ، ثُمَّ أَهْلَ بِالْحَجِّ، وَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، فَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدَى فَسَاقَ الْهَدْيِ، وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يَهْدِ، فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَالَ لِلنَّاسِ: «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدَى فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ مِنْ شَيْءٍ حَرَمَ مِنْهُ حَتَّى يَقْضَى حَجُّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى فَلْيَطِفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّافَا وَالْمَرْوَةِ، وَلْيَقْصِرْ وَلْيَحْلِلْ، ثُمَّ لِيَهْلِ بِالْحَجِّ وَلِيَهْدِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ، وَسَبْعَةٌ إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ». وَطَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ، فَاسْتَلَمَ الرُّكْنَ أَوَّلَ شَيْءٍ، ثُمَّ خَبَّ ثَلَاثَةَ أَشْوَاطٍ مِنَ السَّبْعِ، وَمَشَى أَرْبَعَةَ أَطْوَافٍ، ثُمَّ رَكَعَ حِينَ قَضَى طَوَافَهُ بِالْبَيْتِ عِنْدَ الْمَقَامِ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ فَانْصَرَفَ، فَأَتَى الصَّافَا فَطَافَ بِالصَّافَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعَةَ أَطْوَافٍ، ثُمَّ لَمْ يَتَحَلَّلْ مِنْ شَيْءٍ حَرَمَ مِنْهُ حَتَّى يَقْضَى حَجُّهُ، وَنَحَرَ هَدْيَهُ يَوْمَ النَّحْرِ، وَأَفَاضَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ حَلَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ حَرَمَ مِنْهُ، وَفَعَلَ مِثْلَ مَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْدَى فَسَاقَ الْهَدْيِ.

1691 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: تَمَتَّعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ وَأَهْدَى، فَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْيَ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ [ص: 168]، وَبَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْلًا بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أَهْلًا بِالْحَجِّ، فَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، فَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدَى، فَسَاقَ الْهَدْيَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يَهْدِ، فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَالَ: لِلنَّاسِ «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لَشَيْءٍ حَرَمَ مِنْهُ، حَتَّى يَقْضَى حَجُّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَلْيَطِفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّافَا وَالْمَرْوَةِ، وَلْيَقْصِرْ وَلْيَحْلِلْ، ثُمَّ لِيَهْلِ بِالْحَجِّ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا، فَلْيَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ». فَطَافَ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ، وَاسْتَلَمَ الرُّكْنَ أَوَّلَ شَيْءٍ، ثُمَّ خَبَّ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ وَمَشَى أَرْبَعًا، فَرَكَعَ حِينَ قَضَى طَوَافَهُ بِالْبَيْتِ عِنْدَ الْمَقَامِ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ فَانْصَرَفَ فَأَتَى الصَّافَا، فَطَافَ بِالصَّافَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعَةَ أَطْوَافٍ، ثُمَّ لَمْ يَحْلِلْ مِنْ شَيْءٍ حَرَمَ مِنْهُ حَتَّى يَقْضَى حَجُّهُ، وَنَحَرَ هَدْيَهُ يَوْمَ النَّحْرِ، وَأَفَاضَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ حَلَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ حَرَمَ مِنْهُ، وَفَعَلَ مِثْلَ مَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْدَى فَسَاقَ الْهَدْيِ مِنَ النَّاسِ،¹⁸⁹⁰

174 - (1227) حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ شُعَيْبٍ بْنُ اللَّيْثِ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي، حَدَّثَنِي عُقَيْلُ بْنُ خَالِدٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: تَمَتَّعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، وَأَهْدَى، فَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْيَ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ، وَبَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَهْلًا بِالْعُمْرَةِ، ثُمَّ أَهْلًا بِالْحَجِّ، وَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ، فَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدَى فَسَاقَ الْهَدْيَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يَهْدِ، فَلَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَالَ

¹⁸⁹⁰ Buhârî, *Sahîh*, 2, 167.

لِلنَّاسِ: «مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ مِنْ شَيْءٍ حَرُمٌ مِنْهُ حَتَّى يَقْضِيَ حَجَّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى، فَلْيُطْفِئِ بِالنَّبِيِّ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلْيَقْصِرْ وَلْيَحْلِلْ، ثُمَّ لِيَهْلِ بِالْحَجِّ وَلِيَهْدِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا، فَلْيَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةَ إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ» وَطَافَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ، فَاسْتَلَمَ الرُّكْنَ أَوَّلَ شَيْءٍ، ثُمَّ حَبَّ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ مِنَ السَّبْعِ، وَمَشَى أَرْبَعَةَ أَطْوَافٍ، ثُمَّ رَكَعَ، حِينَ قَضَى طَوَافَهُ بِالنَّبِيِّ عِنْدَ الْمَقَامِ رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ فَانْصَرَفَ، فَأَتَى الصَّفَا فَطَافَ بِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ سَبْعَةَ أَطْوَافٍ، ثُمَّ لَمْ يَحْلِلْ مِنْ شَيْءٍ حَرُمٌ مِنْهُ حَتَّى قَضَى حَجَّهُ، وَنَحَرَ هَدْيَهُ يَوْمَ النَّحْرِ، وَأَقَاصَ، فَطَافَ بِالنَّبِيِّ ثُمَّ حَلَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ حَرُمٌ مِنْهُ، وَفَعَلَ، مِثْلَ مَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَنْ أَهْدَى وَسَاقَ الْهَدْيَ مِنَ النَّاسِ¹⁸⁹¹

٢٨٧٧- وفي حديث جابر الطويل عند مسلم: حتى إذا كان آخر طوافه على المروة فقال: «لو أني استقبلت من أمري ما استدبرت لم أسق الهدى، وجعلتها عمرة. فمن كان منكم ليس معه هدى فليحل وليجعلها عمرة».

147 - (1218) ثُمَّ نَزَلَ إِلَى الْمَرْوَةِ، حَتَّى إِذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ فِي بَطْنِ الْوَادِي سَعَى، حَتَّى إِذَا صَعِدَتَا مَشَى، حَتَّى أَتَى الْمَرْوَةَ، فَفَعَلَ عَلَى الْمَرْوَةِ كَمَا فَعَلَ عَلَى الصَّفَا، حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرُ طَوَافِهِ عَلَى الْمَرْوَةِ، فَقَالَ: «لَوْ أَنِّي اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ لَمْ أَسْقِ الْهَدْيَ، وَجَعَلْتُهَا عُمْرَةً، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ لَيْسَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَحْلِلْ، وَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً»¹⁸⁹²

9.14. Temettu' Hacca ve Umreye Niyetlenenlerin Telbiye'yi Kesme Zamanı

٢٨٧٨- عن ابن أبي لیلی، عن عطاء، عن ابن عباس: أن النبي ﷺ كان يمسك عن التلبية في العمرة إذا استلم الحجر

919 - حَدَّثَنَا هَذَا، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ، يَرْفَعُ الْحَدِيثَ؛ أَنَّهُ كَانَ يُمَسِّكُ عَنِ التَّلْبِيَةِ فِي الْعُمْرَةِ إِذَا اسْتَلَمَ الْحَجَرَ.¹⁸⁹³

٢٨٧٩- عن ابن عباس رضي الله عنهما: أن النبي ﷺ قال: «يلبي المعتمر حتى يستلم الحجر».

¹⁸⁹¹ Muslim, *Sahih*, 2, 901.

¹⁸⁹² Muslim, *Sahih*, 2, 886.

¹⁸⁹³ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 253.

1817 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُلَبِّي الْمُعْتَمِرُ حَتَّى يَسْتَلِمَ الْحَجَرَ»¹⁸⁹⁴

٢٨٨٠ - حَدَّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَبَّى يَعْنِي فِي عِمْرَةِ الْقَضِيَّةِ حَتَّى اسْتَلَمَ الرُّكْنَ.

حَدَّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَبَّى - يَعْنِي فِي عِمْرَةِ الْقَضِيَّةِ - حَتَّى اسْتَلَمَ الرُّكْنَ، انْتَهَى.¹⁸⁹⁵

ولنا أن النبي عليه الصلاة والسلام في عمرة القضاء قطع التلبية حين استلم الحجر ولأن المقصود هو الطواف فيقطعها عند افتتاحه ولهذا يقطعها الحاج عند افتتاح الرمي قال: " ويقوم بمكة حالاً " لأنه حل من العمرة.¹⁸⁹⁶

9.15. Temettu' Yapan Kişi, Hacc Aylarında Umre Yaptıktan Sonra Aynı Sene Hacc Yaparsa Kolayına Gelen Kurban Kesmesi Gerekir. Temettu'a Niyetlenen Kişi Kurban Bulamazsa Umre İçin İhrâma Girdikten Sonra Hacc İçin Tavaf Yapmadan, Üç Gün Oruç Tutması Gerekir. Umre İhrâmına Girmeden Oruç Tutarsa Caiz Olmaz

٢٨٨١ - عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ: أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ مَتْعَةِ الْحَاجِّ، فَقَالَ: أَهْلُ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ، فَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَفِيهِ: فَجَمَعَهَا نَسَكِينَ فِي عَامٍ وَاحِدٍ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعِمْرَةِ، فَإِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَهُ فِي كِتَابِهِ، وَسَنَّهُ نَبِيهِ، وَأَبَاحَهُ لِلنَّاسِ غَيْرِ أَهْلِ مَكَّةَ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾. وَأَشْهَرُ الْحَجِّ الَّتِي ذَكَرَهُ اللَّهُ: شَوَالٌ، وَذُو الْقَعْدَةِ، وَذُو الْحِجَّةِ، فَمَنْ تَمَتَّعَ فِي هَذِهِ الْأَشْهُرِ فَعَلِيهِ دَمٌ أَوْ صَوْمٌ. عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعِمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ﴾ يَقُولُ: مَنْ أَحْرَمَ بِالْعِمْرَةِ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ

¹⁸⁹⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 163.

¹⁸⁹⁵ Zeylaî, *Nasbu'r-Râye*, III, 115.

¹⁸⁹⁶ Merginâni, *el-Hidâye*, I, 153.

1572 - وَقَالَ أَبُو كَامِلٍ فَضِيلُ بْنُ حُسَيْنٍ الْبَصْرِيُّ: حَدَّثَنَا أَبُو مَعْشَرٍ الْبَرَاءُ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ غِيَاثٍ، عَنْ عِكْرَمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ مُتْعَةِ الْحَجِّ، فَقَالَ: أَهْلُ الْمُهَاجِرُونَ، وَالْأَنْصَارُ، وَأَزْوَاجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ، وَأَهْلَلْنَا، فَلَمَّا قَدِمْنَا مَكَّةَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اجْعَلُوا إِهْلَاكَكُمْ بِالْحَجِّ عُمْرَةً، إِلَّا مَنْ قَلَدَ الْهَدْيَ» فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأَتَيْنَا النَّسَاءَ، وَلَبِسْنَا الْقِيَابَ، وَقَالَ: «مَنْ قَلَدَ الْهَدْيَ، فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لَهُ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ» ثُمَّ أَمَرْنَا عَشِيَّةَ التَّرْوِيَةِ أَنْ نُهْلَ بِالْحَجِّ، فَإِذَا فَرَعْنَا مِنَ الْمَنَاسِكِ، جِئْنَا فَطُفْنَا بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَقَدْ تَمَّ حَجُّنَا وَعَلَيْنَا الْهَدْيُ، كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: {فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ، وَسَبْعَةٌ إِذَا رَجَعْتُمْ} [البقرة: 196]: إِلَى أَمْصَارِكُمْ، الشَّاةُ تَجْزِي، فَجَمَعُوا نُسُكَيْنِ فِي عَامٍ، بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْزَلَهُ فِي كِتَابِهِ، وَسَنَّهُ نَبِيُّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبَاحَهُ لِلنَّاسِ غَيْرِ أَهْلِ مَكَّةَ قَالَ اللَّهُ: {ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ} [البقرة: 196] وَأَشْهُرُ الْحَجِّ الَّتِي ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ: شَوَالٌ وَذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ، فَمَنْ تَمَتَّعَ فِي هَذِهِ الْأَشْهُرِ، فَعَلَيْهِ دَمٌ أَوْ صَوْمٌ " وَالرَّفْتُ: الْجَمَاعُ، وَالْفُسُوقُ: الْمَعَاصِي، وَالْجِدَالُ: الْمِرَاءُ " 1897

٢٨٨٢- عن أبي جمرة قال: سألت ابن عباس عن المتعة، فأمرني بها، وسألته عن الهدى، فقال: فيها جزور، أو بقرة، أو شاة، أو شرك من دم.

1688 - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا النَّضْرُ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا أَبُو جَمْرَةَ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ الْمُتْعَةِ، فَأَمَرَنِي بِهَا، وَسَأَلْتُهُ عَنِ الْهَدْيِ، فَقَالَ: «فِيهَا جَزُورٌ أَوْ بَقَرَةٌ أَوْ شَاةٌ أَوْ شَرَكٌ فِي دَمٍ» 1898

٢٨٨٣- عن عبد الله بن دينار، عن ابن عمر، أنه كان يقول: من اعتمر في أشهر الحج: في شوال، أو ذي القعدة، أو ذي الحجة، قبل الحج، ثم أقام بمكة حتى يدركه الحج، فهو متمتع إن حج، وعليه ما استيسر من الهدى. فإن لم يجد فصيام ثلاثة أيام في الحج، وسبعة إذا رجع.

1252 - مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّهُ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ: مَنْ اعْتَمَرَ فِي شَوَالٍ، أَوْ ذِي الْقَعْدَةِ، أَوْ ذِي الْحِجَّةِ، ثُمَّ أَقَامَ بِمَكَّةَ حَتَّى يَدْرِكَهُ الْحَجُّ، فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ إِنْ حَجَّ. وَعَلَيْهِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ. 1899

٢٨٨٤- مالك، عن صدقة بن يسار، عن عبد الله بن عمر، أنه قال: والله لأن

1897 Buhârî, *Sahîh*, 2, 144.

1898 Buhârî, *Sahîh*, 2, 167.

1899 Imam Mâlik, *Muvatta'*, III, 500.

أعتمر قبل الحج وأهدى أحب إلى من أن أعتمر بعد الحج في ذى الحجة.

1248 - مَالِكٌ، عَنْ صَدَقَةَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّهُ قَالَ: وَاللَّهِ لَأَنْ أَعْتَمَرَ قَبْلَ الْحَجِّ، وَأُهْدِيَ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَعْتَمَرَ بَعْدَ الْحَجِّ فِي ذِي الْحِجَّةِ.¹⁹⁰⁰

٢٨٨٥- عن نافع: أنه خرج مع ابن عمر معتمرين في شوال، فأدركهما الحج وهما بمكة، فقال ابن عمر: من اعتمر معنا في شوال ثم حج فهو متمتع، عليه ما استيسر من الهدى. الحديث.

حَدَّثَنَا ابْنُ بَشَّارٍ، وَعَبْدُ الْحَمِيدُ بْنُ بَيَّانٍ، قَالَ ابْنُ بَشَّارٍ: حَدَّثَنَا، وَقَالَ عَبْدُ الْحَمِيدِ: أَخْبَرَنَا يَزِيدُ قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ " أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ ابْنِ عُمَرَ، مُعْتَمِرِينَ فِي شَوَّالٍ، فَأَدْرَكَهُمَا الْحَجُّ وَهُمَا بِمَكَّةَ، فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: «مَنْ أَعْتَمَرَ مَعَنَا فِي شَوَّالٍ ثُمَّ حَجَّ فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ، عَلَيْهِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ، وَسَبْعَةَ إِذَا رَجَعَ»¹⁹⁰¹

٢٨٨٦- حدثنا ابن حميد، ثنا هارون، عن عنبسة، عن ليث، عن عطاء، في رجل اعتمر في غير أشهر الحج، فساق هديا تطوعا، فقدم مكة في أشهر الحج، قال: إن لم يكن يريد الحج فلينحر هديه، ثم ليرجع إن شاء. فإن هو نحر الهدى وحل، ثم بدا له أن يقيم حتى يحج، فلينحر هديا آخر لتمتعه، فإن لم يجد فليصم.

3432 - حدثنا ابن حميد، قال: حدثنا هارون، عن عنبسة، عن ليث، عن عطاء في رجل اعتمر في غير أشهر الحج، فساق هديا تطوعا، فقدم مكة في أشهر الحج، قال: إن لم يكن يريد الحج، فلينحر هديه، ثم ليرجع إن شاء، فإن هو نحر الهدى وحل، ثم بدا له أن يقيم حتى يحج، فلينحر هديا آخر لتمتعه، فإن لم يجد فليصم.¹⁹⁰²

٢٨٨٧- أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم، في الرجل يقدم متمتعا في شهر رمضان فلا يطوف حتى يدخل شوال، قال: هو متمتع؛ لأنه طاف (لعمرته) في أشهر الحج.

٣٣٧- محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم في الرجل

¹⁹⁰⁰ Imam Mâlik, *Muvatta'*, III, 499.

¹⁹⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 416.

¹⁹⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 92.

يَقْدَمُ مَتَمَتْعًا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فَلَا يَطُوفُ حَتَّى يَدْخُلَ شَوَّالٌ، قَالَ: هُوَ مَتَمَتْعٌ،
لَأَنَّهُ طَافَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ 1903

قوله: "عن عبد الله بن دينار إلى آخر الباب"، دلالة الآثار على أن من شرط التمتع الاعتمار في أشهر الحج قبل الحج ثم الحج من عامه، وأن عليه الهدى، ظاهرة. ودل أثر ابن عمر بطريق صدقة بن يسار على أن الاعتمار في ذى الحجة بعد الفراغ من الحج ليس من المتعة في شيء، ودل أثر عطاء على أن مدار التمتع على حصول طواف العمرة في أشهر الحج، وإن كان قد أحرم بها قبلها، وهذا كله مذهب أبي حنيفة رحمه الله تعالى. 1904

3439 - حدثنا أبو كريب، قال: حدثنا إبراهيم بن إسماعيل بن نصر، عن ابن أبي حبيبة، عن داود بن حصين، عن عكرمة، عن ابن عباس أنه قال: الصيام للمتمتع ما بين إحرامه إلى يوم عرفة. 1905

وَأَمَّا السَّبْعَةُ، فَلَهَا أَيضًا وَفْتَانٌ، وَفْتُ اخْتِيَارٍ، وَوَفْتُ جَوَازٍ. أَمَّا وَفْتُ الْإِخْتِيَارِ، فَإِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ؛ لِمَا رَوَى ابْنُ عُثْمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: «فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا، فَلْيَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. وَأَمَّا وَفْتُ الْجَوَازِ، فَمُنْذُ تَمَاضِي أَيَّامِ التَّشْرِيقِ 1906

وَلَا تَنْهَمُ إِذَا أَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ مَنْ اعْتَمَرَ فِي غَيْرِ أَشْهُرِ الْحَجِّ، ثُمَّ حَجَّ مِنْ عَامِهِ ذَلِكَ، فَلَيْسَ بِمُتَمَتِّعٍ، 1907

وَلَا تَنْهَمُ إِذَا أَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ مَنْ اعْتَمَرَ فِي غَيْرِ أَشْهُرِ الْحَجِّ، ثُمَّ حَجَّ مِنْ عَامِهِ ذَلِكَ، فَلَيْسَ بِمُتَمَتِّعٍ، فَهَذَا أَوَّلَى مِنَ التَّبَاعُدِ بَيْنَهُمَا أَكْثَرُ. الثَّلَاثُ، أَنَّ لَا يُسَافِرُ بَيْنَ الْعُمْرَةِ وَالْحَجِّ سَفَرًا بَعِيدًا تُقْصَرُ فِي مِثْلِهِ الصَّلَاةُ. نَصَّ عَلَيْهِ. وَرَوَى ذَلِكَ عَنْ عَطَاءٍ، وَالْمُعِيزَةِ الْمَدِينِيَّةِ، وَإِسْحَاقَ. وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: إِنْ رَجَعَ إِلَى الْمَيْقَاتِ، فَلَا دَمَ عَلَيْهِ. وَقَالَ أَصْحَابُ الرَّأْيِ: إِنْ رَجَعَ إِلَى مِصْرِهِ، بَطَلَتْ مُتَعَتُهُ، وَإِلَّا فَلَا. وَقَالَ مَالِكٌ: إِنْ رَجَعَ إِلَى مِصْرِهِ، أَوْ إِلَى غَيْرِهِ أَبْعَدَ مِنْ مِصْرِهِ، بَطَلَتْ مُتَعَتُهُ، وَإِلَّا فَلَا. 1908

9.16. Temettu' Hacı Yapmak İsteyip de Kurbanlık Götürmeyen Kişi, Umre İhrâmından Çıktıktan Sonra Âilesinin Olduğu Yere Dönerse Temettu'u Bozulur. Aynı Yıl Geri Gelip Haccını Tamamlarsa Kendisine Kurban Gerekmez. Âilesinin Olduğu Yerden Başka Bir Yere Gidip, Aynı Yıl Hacc İçin İhrâma Giren ve Haccını Tamamlayan İse Temettu' Yapmış Olur

1903 İmam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 337.

1904 Tehânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 311, 312.

1905 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 94.

1906 İbn Kudame, *el-Muğnî*, III, 418.

1907 İbn Kudame, *el-Muğnî*, III, 413.

1908 İbn Kudame, *el-Muğnî*, III, 413.

٢٨٨٨ - أخبرنا مالك ، أخبرنا يحيى بن سعيد ، أنه سمع سعيد بن المسيب يقول : من اعتمر في شوال أو ذي القعدة أو ذي الحجة ثم أقام حتى يحج فهو متمتع ، قد وجب عليه ما استيسر من الهدى ، أو الصيام إن لم يجد هديا ، ومن رجع إلى أهله ثم حج فليس بمتمتع .

454 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّهُ سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ، يَقُولُ: مَنْ اعْتَمَرَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ فِي شَوَّالٍ، أَوْ فِي ذِي الْقَعْدَةِ، أَوْ فِي ذِي الْحِجَّةِ، ثُمَّ أَقَامَ حَتَّى يَحْجَّ فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ قَدْ وَجِبَ عَلَيْهِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ، أَوْ الصِّيَامِ إِنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا، وَمَنْ رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ، ثُمَّ حَجَّ، فَلَيْسَ بِمُتَمَتِّعٍ، قَالَ مُحَمَّدٌ: وَهَذَا كُلُّهُ تَأْخُذُ وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَالْعَامَّةِ مِنْ فُقَهَائِنَا رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى.¹⁹⁰⁹

٢٨٨٩ - عن ابن عمر ، قال : قال عمر : إذا اعتمر في أشهر الحج ثم أقام فهو متمتع فإن رجع فليس بمتمتع

13006 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْعُمَرِيِّ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ عُمَرُ: «إِذَا اعْتَمَرَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ، ثُمَّ أَقَامَ، فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ، فَإِنْ رَجَعَ فَلَيْسَ بِمُتَمَتِّعٍ»¹⁹¹⁰

٢٨٩٠ - عن عطاء ، قال : من اعتمر في أشهر الحج ، ثم رجع إلى بلده ، ثم حج

من عامه فليس بمتمتع ذاك من أقام ولم يرجع

13008 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: ثَنَا حَفْصٌ، عَنْ أَشْعَثَ، وَعَبْدِ الْمَلِكِ، عَنْ عَطَاءٍ قَالَ: «مَنْ اعْتَمَرَ فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى بَلَدِهِ، ثُمَّ حَجَّ مِنْ عَامِهِ، فَلَيْسَ بِمُتَمَتِّعٍ، إِنَّمَا الْمُتَمَتِّعُ مَنْ أَقَامَ وَلَمْ يَرْجِعْ»¹⁹¹¹

٢٨٩١ - أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم، في الرجل إذا أهل بالعمرة في غير أشهر الحج، ثم أقام حتى يحج أو رجع إلى أهله ثم حج: فليس بمتمتع، وإذا أهل بالعمرة في أشهر الحج، ثم رجع إلى أهله، ثم حج فليس بمتمتع، وإذا اعتمر في أشهر الحج، ثم أقام حتى يحج فهو متمتع،

¹⁹⁰⁹ Imam Muhammed, *Muvatta*’, I, 153.

¹⁹¹⁰ Ibn Ebû Seybe, *Musannef*, III, 156.

¹⁹¹¹ Ibn Ebû Seybe, *Musannef*, III, 156.

٣٣٥- محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة، عن حمادٍ، عن إبراهيم في الرجل إذا أوجع إلى أهله ثم حجَّ أهلًا بالعمرة في غير / أشهر الحجِّ ثم أقام حتى يحج، فليس بمتمتع، وإذا أهل بالعمرة في أشهر الحج، ثم رجع إلى أهله، ثم حجَّ فهو متمتع¹⁹¹²

فليس بمتمتع، وإذا اعتمر في أشهر الحجِّ ثم أقام حتى يحج

٢٨٩٢- عن زيد الثقفى رضى الله عنه : أنه سأل ابن عباس رضى الله عنهما فقال :
أتينا عمارا فقضيناها ، ثم زرنا القبر ، ثم حججنا ، فقال : أنتم متمتعون

وَحَدِيثُ زَيْدِ الثَّقَفِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّهُ سَأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - فَقَالَ: أَتَيْنَا عُمَارًا فَقَضَيْنَاهَا، ثُمَّ زُرْنَا الْقَبْرَ، ثُمَّ حَجَّجْنَا فَقَالَ: أَنْتُمْ مُتَمَتِّعُونَ وَالْأَصْلُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ - رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى - أَنَّهُ مَا لَمْ يَصِلْ إِلَى أَهْلِهِ فَهُوَ مُتَمَتِّعٌ كَمَنْ لَمْ يُجَاوِزِ الْمِيقَاتَ وَعِنْدَهُمَا مَنْ خَرَجَ مِنَ الْمِيقَاتِ فَهُوَ كَمَنْ وَصَلَ إِلَى أَهْلِهِ فِي أَنَّهُ لَا يَكُونُ مُتَمَتِّعًا بَعْدَ ذَلِكَ، فَإِنْ كَانَ لَهُ بِالْكُوفَةِ أَهْلٌ وَبِالْبَصْرَةِ أَهْلٌ فَرَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ بِالْبَصْرَةِ، ثُمَّ حَجَّ مِنْ عَامِهِ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ مُتَمَتِّعًا؛ لِأَنَّهُ أَلَمْ يَأْهْلِهِ بَيْنَ التُّسْكِينِ خِلَالَ¹⁹¹³

وَيَذُلُّ عَلَى صِحَّةِ الْقَوْلِ الْأَوَّلِ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَصَّ أَهْلَ مَكَّةَ بِأَنْ لَمْ يَجْعَلْ لَهُمْ مُتْعَةً وَجَعَلَهَا لِسَائِرِ أَهْلِ الْأَفَاقِ، وَكَانَ الْمَعْنَى فِيهِ إِنْ أَمَامَهُمْ بِأَهْلِيهِمْ بَعْدَ الْعُمْرَةِ مَعَ جَوَازِ الْإِحْلَالِ مِنْهَا، وَذَلِكَ مَوْجُودٌ فِي مَنْ رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ لِأَنَّهُ قَدْ حَصَلَ لَهُ الْإِمَامُ بِأَهْلِهِ بَعْدَ الْعُمْرَةِ فَكَانَ بِمَنْزِلَةِ أَهْلِ مَكَّةَ.¹⁹¹⁴

وَهَذَا يَقْتَضِي الْمَوَالَاةَ بَيْنَهُمَا، وَلَئِنْهُمْ إِذَا أَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ مَنْ اعْتَمَرَ فِي غَيْرِ أَشْهُرِ الْحَجِّ، ثُمَّ حَجَّ مِنْ عَامِهِ ذَلِكَ، فَلَيْسَ بِمُتَمَتِّعٍ، فَهَذَا أَوْلَى مِنَ التَّبَاعُدِ بَيْنَهُمَا أَكْثَرَ. الثَّالِثُ، أَنَّ لَا يُسَافِرُ بَيْنَ الْعُمْرَةِ وَالْحَجِّ سَفَرًا بَعِيدًا تُفْصِرُ فِي مِثْلِهِ الصَّلَاةُ. نَصَّ عَلَيْهِ.

وَرُويَ ذَلِكَ عَنْ عَطَاءٍ، وَالْمُغِيرَةِ الْمَدِينِيِّ، وَإِسْحَاقَ. وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: إِنْ رَجَعَ إِلَى الْمِيقَاتِ، فَلَا دَمَ عَلَيْهِ. وَقَالَ أَصْحَابُ الرَّأْيِ: إِنْ رَجَعَ إِلَى مِصْرِهِ، بَطَلَتْ مُتْعَتُهُ، وَإِلَّا فَلَا. وَقَالَ مَالِكٌ: إِنْ رَجَعَ إِلَى مِصْرِهِ، أَوْ إِلَى غَيْرِهِ أَبْعَدَ مِنْ مِصْرِهِ، بَطَلَتْ مُتْعَتُهُ، وَإِلَّا فَلَا.¹⁹¹⁵

¹⁹¹² Imam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 335.

¹⁹¹³ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 184.

¹⁹¹⁴ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 349.

¹⁹¹⁵ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 413.

9.17. Hacc Aylarının Hangileri Olduğu, Hacc Aylarından Önce Veya Sonra İhrâma Girmenin Mekruh Oluşu, Diğer Aylarda İhrâma Girmenin de Geçerli Olup/Olmadığı

٢٨٩٣ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : أنه قال : أشهر الحج : شوال، وذو القعدة،

وعشر من ذي الحجة

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَشْهُرُ الْحَجِّ: شَوَّالٌ، وَذُو الْقَعْدَةِ، وَعَشْرٌ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ¹⁹¹⁶

٢٨٩٤ - عن ابن عباس رضي الله عنهما، قال: من السنة ألا يحرم بالحج إلا في أشهر الحج.

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: " مِنْ السَّنَةِ: أَنْ لَا يُحْرَمَ بِالْحَجِّ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ " ¹⁹¹⁷

فَإِنَّ الْإِحْرَامَ بِالْحَجِّ قَبْلَ أَشْهُرِهِ مَكْرُوهٌ؛ لِكَوْنِهِ إِحْرَامًا بِهِ قَبْلَ وَقْتِهِ، فَأَشْبَهَ الْإِحْرَامَ بِهِ قَبْلَ مِيقَاتِهِ، وَلِأَنَّ فِي صِحَّتِهِ اخْتِلَافًا، فَإِنْ أُحْرِمَ بِهِ قَبْلَ أَشْهُرِهِ صَحَّ، وَإِذَا بَقِيَ عَلَى إِحْرَامِهِ إِلَى وَقْتِ الْحَجِّ، جَازَ. نَصَّ عَلَيْهِ أَحْمَدُ. وَهُوَ قَوْلُ التَّحَعُّيِّ، وَمَالِكٍ. وَالثَّوْرِيِّ، وَأَبِي حَنِيفَةَ، وَإِسْحَاقَ.

وَقَالَ عَطَاءٌ، وَطَاوُسٌ، وَمُجَاهِدٌ، وَالشَّافِعِيُّ: يَجْعَلُهُ عُمْرَةً؛¹⁹¹⁸

9.18. Kadın İhrâma Girdiğinde Âdet Olursa Yıkanır, İhrâma Girer ve Hacc Yapanın Yaptığını Yapar. Sadece Temizleninceye Kadar Kâ'be'yi Tavaf Edemez

٢٨٩٥ - عن عائشة رضي الله عنها ، قالت : خرجنا لا نرى إلا الحج ، فلما كنا

بسرف حضت، فدخل رسول الله ﷺ وأنا أبكي، فقال: «مالك؟ أنفست؟». قلت : نعم،

قال: «إن هذا أمر كتبه الله على بنات آدم، فاقضى ما يقضى الحج، غير ألا تطوفى بالبيت

حتى تطهري

¹⁹¹⁶ Buhârî, *Sahîh*, 2, 141.

¹⁹¹⁷ Buhârî, *Sahîh*, 2, 141.

¹⁹¹⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 256.

294 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْقَاسِمِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ بْنَ مُحَمَّدٍ [ص: 67]، يَقُولُ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ: خَرَجْنَا لَا نَرَى إِلَّا الْحَجَّ، فَلَمَّا كُنَّا بِسَرِفٍ حَضْتُ، فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبْكِي، قَالَ: «مَا لَكَ أَنْفِستِ؟». قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «إِنَّ هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَأَقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ» قَالَتْ: وَضَحَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقِ¹⁹¹⁹

٢٨٩٦ - عن وكيع ، ثنا سفيان ، عن جابر ، عن عبد الرحمن بن الأسود ، عن أبيه ، عن عائشة ، عن النبي صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلم ، قال : « الحائض

تقضي المناسك كلها إلا الطواف بالبيت »

25055 - حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ جَابِرٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " الْحَائِضُ تَقْضِي الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا إِلَّا الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ " ¹⁹²⁰

1651 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، قَالَ: ح وَ قَالَ لِي خَلِيفَةُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا حَبِيبُ الْمُعَلِّمِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أَهْلَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ وَأَصْحَابُهُ بِالْحَجِّ، وَلَيْسَ مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ هَدْيٌ غَيْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَطَلْحَةَ، وَقَدِمَ عَلَيَّ مِنَ الْيَمَنِ وَمَعَهُ هَدْيٌ [ص: 160]، فَقَالَ: أَهَلَلْتُ بِمَا أَهَلَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً، وَيَطُوفُوا ثُمَّ يَقْصِرُوا وَيَحْلُوا إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ الْهَدْيُ، فَقَالُوا: نَنْطَلِقُ إِلَى مَنَى وَذَكَرُ أَحَدِنَا يَقْطُرُ، فَبَلَغَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «لَوْ اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدْبَرْتُ مَا أَهْدَيْتُ، وَلَوْلَا أَنَّ مَعِيَ الْهَدْيَ لَا خَلَلْتُ»، وَحَاصَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَنَسَكَتِ الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا، غَيْرَ أَنَّهَا لَمْ تَطُفَ بِالْبَيْتِ، فَلَمَّا طَهَّرَتْ طَافَتْ بِالْبَيْتِ، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تَنْطَلِقُونَ بِحِجَّةٍ وَعُمْرَةٍ وَأَنْطَلِقُ بِحِجٍّ؟ فَأَمَرَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ أَنْ يَخْرُجَ مَعَهَا إِلَى التَّنْعِيمِ، فَأَعْتَمَرَتْ بَعْدَ الْحَجِّ ¹⁹²¹

136 - (1213) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ، جَمِيعًا عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ، - قَالَ قُتَيْبَةُ: حَدَّثَنَا، لَيْثٌ - عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: أَقْبَلْنَا مُهْلِينَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِجٍّ مُفْرَدٍ، وَأَقْبَلَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، بِعُمْرَةٍ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِسَرِفٍ عَرَكْتُ، حَتَّى إِذَا قَدِمْنَا طُفْنَا بِالْكَعْبَةِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَأَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَحِلَّ مِمَّا مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ، قَالَ فَقُلْنَا: حِلٌّ مَاذَا؟ قَالَ: «الْحِلُّ كُلُّهُ» فَوَاقَعْنَا النِّسَاءَ، وَطَيَّبْنَا بِالطِّيبِ، وَلَبِسْنَا ثِيَابَنَا، وَلَيْسَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ عَرَفَةَ إِلَّا أَرْبَعُ لَيَالٍ، ثُمَّ أَهَلَلْنَا يَوْمَ

¹⁹¹⁹ Buhârî, *Sahih*, 1, 66.

¹⁹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, XLI, 504.

¹⁹²¹ Buhârî, *Sahih*, 2, 159.

التَّوْبَةِ، ثُمَّ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَوَجَدَهَا تَبْكِي، فَقَالَ: «مَا شَأْنُكَ؟» قَالَتْ: شَأْنِي أَنِّي قَدْ حِصْتُ، وَقَدْ حَلَّ النَّاسُ، وَلَمْ أَحِلِّ، وَلَمْ أَطْفُ بِالْبَيْتِ وَالنَّاسُ يَذْهَبُونَ إِلَى الْحَجِّ الْآنَ، فَقَالَ: «إِنَّ هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَأَغْتَسِلِي، ثُمَّ أَهْلِي بِالْحَجِّ» فَفَعَلْتُ وَوَقَفْتُ الْمَوَاقِفَ، حَتَّى إِذَا طَهَّرْتُ طَافْتُ بِالْكَعْبَةِ وَالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ قَالَ: «قَدْ حَلَلْتَ مِنْ حَجِّكَ وَعُمْرَتِكَ جَمِيعًا» فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أَجِدُ فِي نَفْسِي أَنِّي لَمْ أَطْفُ بِالْبَيْتِ حَتَّى حَجَجْتُ، قَالَ: «فَاذْهَبِي بِهَا، يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ، فَأَعْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ» وَذَلِكَ لَيْلَةُ الْحُصْبَةِ¹⁹²²

9.19. Temettu' Yapmaya Niyet Eden Bir Kadın, Umre Tavafinı Yapmadan Âdet Olur da Arefe Gününe Kadar Temizlenmezse Umresini Bırakır, Temettu'u Geçersiz Olur ve Umreyi Bıraktığı İçin Kurban Kesmesi Gerekir

٢٨٩٧ - عن عروة بن الزبير، وعن عائشة رضى الله عنها زوج النبي ﷺ، قالت: خرجنا مع النبي ﷺ، فى حجة الوداع، فأهللنا بعمره، ثم قال النبي ﷺ: «من كان معه هدى، فليهل بالحج مع العمرة، ثم لا يحل حتى يحل منهما جميعا». فقدمت مكة وأنا حائض، ولم أطف بالبيت ولا بين الصفا والمروة، فشكوت ذلك إلى النبي ﷺ، فقال: «انقضى رأسك وامتشطى، وأهلى بالحج، ودعى العمرة»، ففعلت، فلما قضينا الحج أرسلنى النبي ﷺ مع عبد الرحمن بن أبى بكر إلى التنعيم، فاعتمرت، فقال: «هذه مكان عمرتك»

1556 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ، ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيُهِلَّ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ، ثُمَّ لَا يَحِلُّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا» فَقَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ، وَلَمْ أَطْفُ بِالْبَيْتِ، وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَشَكَوْتُ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «انْقُضِي رَأْسَكُمْ وَامْتَشِطِي وَأَهْلِي بِالْحَجِّ، وَدَعِي الْعُمْرَةَ»، فَفَعَلْتُ، فَلَمَّا قَضَيْنَا الْحَجَّ أَرْسَلَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ إِلَى التَّنْعِيمِ فَاعْتَمَرْتُ، فَقَالَ: «هَذِهِ مَكَانُ عُمْرَتِكَ»¹⁹²³

¹⁹²² Muslim, *Sahih*, 2, 821.

¹⁹²³ Buhârî, *Sahih*, 2, 140.

111 - (1211) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى التَّمِيمِيُّ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ، فَأَهْلَلْنَا بِعُمْرَةٍ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَانَ مَعَهُ هَذِي فَلْيُهِلَّ بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ، ثُمَّ لَا يَحِلُّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا» قَالَتْ: فَقَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ، لَمْ أَطْفِ بِالْبَيْتِ، وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَشَكُوتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «انْقُضِي رَأْسَكَ وَامْتَشِطِي وَأَهْلِي بِالْحَجِّ وَدَعِي الْعُمْرَةَ» قَالَتْ: فَقَعَلْتُ، فَلَمَّا قَضَيْنَا الْحَجَّ أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ إِلَى التَّنْعِيمِ، فَأَعْتَمَرْتُ، فَقَالَ: «هَذِهِ مَكَانُ عُمْرَتِكَ»¹⁹²⁴

٢٨٩٨ - عن حماد ، عن إبراهيم ، عن الأسود ، عن عائشة رضى الله عنها : أنها قدمت متمتعة وهي حائض ، فأمرها النبي ﷺ ، فرفضت عمرتها ، فاستأنفت الحج ، حتى إذا فرغت من حجها أمرها أن تصدر إلى التنعيم مع أخيها عبد الرحمن

494 - قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَدِمَتْ مُتَمَتِّعَةً وَهِيَ حَائِضٌ، فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَفَضَتْ عُمْرَتَهَا، وَاسْتَأْنَفَتْ الْحَجَّ، حَتَّى إِذَا فَرَّغَتْ مِنْ حَجِّهَا أَمَرَهَا أَنْ تَصُدِّرَ، قَالَتْ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، يَصُدِّرُ النَّاسُ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ وَأَصُدِّرُ أَنَا بِحَجَّةٍ؟ فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ: «انْطَلِقِي بِنَا إِلَى التَّنْعِيمِ، فَلْتُهِلَّ بِعُمْرَةٍ، ثُمَّ لَتَفْرُغِ مِنْهَا، ثُمَّ الْعَجَلْ عَلَيَّ، فَإِنِّي أَنْتَظِرُكَ بِبَطْنِ الْعَقْبَةِ»¹⁹²⁵

٢٨٩٩ - أبو حنيفة، عن الهيثم، عن رجل، عن عائشة رضى الله عنها: أن رسول الله ﷺ ذبح لرفضها العمرة بقرة . البخارى بسنده عن أبى حنيفة ، عن عبد الملك بن عمير ، عن ربيع بن حراش عن عائشة : أن النبي ﷺ أمرها لرفضها العمرة دما

(عن الهيثم، عن رجل، عن عائشة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ذبح لرفضها العمرة بقرة) وهذا زيادة خير منها، وإلا كان ذبح الشاة تكفيها¹⁹²⁶

¹⁹²⁴ Muslim, *Sahih*, 2, 822.

¹⁹²⁵ Imam Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, 1, 103.

¹⁹²⁶ Imam Ebû Hanîfe, *Mûsned*, I, 406.

(أبو حنيفة) (عن) عبد الملك بن عمير (عن) ربيع بن حراش (عن) عائشة رضي الله عنها! إن النبي صلى الله عليه وآله وسلم أمر لرفضها العمرة دما (أخرجـه) أبو محمد البخاري¹⁹²⁷

٢٩٠٠- وروى مسلم عن جابر : نحر رسول الله ﷺ عن عائشة بقرة يوم النحر.

357 - (1319) وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، ح وَحَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى الْأُمَوِيُّ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: «نَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ نِسَائِهِ» وَفِي حَدِيثِ ابْنِ بَكْرٍ عَنْ عَائِشَةَ بَقْرَةً فِي حَجَّتِهِ¹⁹²⁸

9.20. Mekkeliler ve Orada İkâmet Edip Onlar Gibi Olanlar Mina'da Namazlarını Kısaltmadan Kılarlar

٢٩٧٣ - أخبرنا سعيد بن عبيد الطائي ، عن علي بن ربيعة الوالبي ، قال : سألت عبد الله بن عمر إلى كم تقصر الصلاة ؟ فقال : أتعرف السويداء ؟ قال : قلت : لا ، ولكنني قد سمعت بها ، قال : هي ثلاث ليال قواصد ، فإذا خرجنا إليها قصرنا الصلاة .

192 - مُحَمَّدٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عُبَيْدٍ الطَّائِي، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رَبِيعَةَ الْوَالِبِيِّ [ص:502]، قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا إِلَى كَمْ تُقَصِّرُ الصَّلَاةَ؟ فَقَالَ: " أُنَعْرِفُ السُّوَيْدَاءَ؟ قَالَ: قُلْتُ لَا، وَلَكِنِّي قَدْ سَمِعْتُ بِهَا، قَالَ: هِيَ ثَلَاثُ لَيَالٍ قَوَاصِدُ، فَإِذَا خَرَجْنَا إِلَيْهَا قَصَرْنَا الصَّلَاةَ " قَالَ مُحَمَّدٌ: وَبِهِ نَأْخُذُ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ¹⁹²⁹

اتَّفَقَ الْعُلَمَاءُ عَلَى أَنَّ الْحَاجَّ الْقَادِمَ مَكَّةَ يَقْصِرُ الصَّلَاةَ بِهَا وَمَعْنَى، وَبِسَائِرِ الْمَشَاهِدِ لِأَنَّهُ عِنْدَهُمْ فِي سَفَرٍ، لِأَنَّ مَكَّةَ لَيْسَتْ دَارَ أَرْبَعَةٍ إِلَّا لِأَهْلِهَا أَوْ لِمَنْ أَرَادَ الْإِقَامَةَ بِهَا، وَكَانَ الْمُهَاجِرُونَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ تَرْكُ الْمَقَامِ بِهَا، فَلِذَلِكَ لَمْ يَنْوِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِقَامَةَ بِهَا وَلَا بِمَنَى، قَالَ: وَاخْتَلَفَ الْعُلَمَاءُ فِي صَلَاةِ الْمَكِّيِّ بِمَنَى، فَقَالَ مَالِكٌ: يَتِمُّ بِمَكَّةَ وَيَقْصُرُ بِمَنَى، وَكَذَلِكَ أَهْلُ مَنَى، يَتِمُّونَ بِمَنَى وَيَقْصِرُونَ بِمَكَّةَ، وَعَرَفَات. قَالَ: وَهَذِهِ الْمَوَاضِعُ مَخْصُوصَةٌ بِذَلِكَ لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا قَصَرَ بِعَرَفَةَ لَمْ يُخَيَّرْ مِنْ وَرَاءِهِ، وَلَا قَالَ لِأَهْلِ مَكَّةَ: أَتَمُّوا، وَهَذَا مُوَضِعُ بَيَانٍ. وَمَنْ رَوَى عَنْهُ أَنَّ الْمَكِّيَّ يَقْصِرُ بِمَنَى ابْنُ عُمَرَ وَسَالِمُ وَالْقَاسِمُ وَطَاوُوسُ، وَبِهِ قَالَ الْأَوْزَاعِيُّ

¹⁹²⁷ Imam Ebu Hanife, *el-Câmiu Mesânîdü'l-İmam*, I, 549.

¹⁹²⁸ Müslim, *Sahîh*, 2, 956.

¹⁹²⁹ Imam Muhammed, *el-Âsâr*, I, 500.

وإِسْحَاقَ، وَقَالُوا: إِنَّ الْقَصْرَ سَنَةُ الْمَوْضِعِ، وَإِنَّمَا يَتِمُّ بِنَى وَعُرْفَاتٍ مِنْ كَانَ مُقِيمًا فِيهَا. وَقَالَ أَكْثَرُ أَهْلِ الْعِلْمِ، مِنْهُمْ عَطَاءُ وَالزُّهْرِيُّ وَالتَّوْرِيُّ وَالْكُوفِيُّونَ وَأَبُو حَنِيفَةَ وَأَصْحَابُهُ وَالشَّافِعِيُّ وَأَحْمَدُ وَأَبُو ثَوْرٍ: لَا يَقْصِرُ الصَّلَاةَ أَهْلُ مَكَّةَ بِنَى وَعُرْفَاتٍ لِانْتِفَاءِ مَسَافَةِ الْقَصْرِ. وَقَالَ الطَّحَاوِيُّ: وَلَيْسَ الْحُجُّ مُوجِبًا لِلْقَصْرِ لِأَنَّ أَهْلَ مَنَى وَعُرْفَاتٍ إِذَا كَانُوا حُجَّاجًا أَتَمُّوا، وَلَيْسَ هُوَ مُتَعَلِّقًا بِالْمَوْضِعِ، وَإِنَّمَا هُوَ مُتَعَلِّقٌ بِالسَّفَرِ، وَأَهْلُ مَكَّةَ مُقِيمُونَ هُنَاكَ لَا يَقْصِرُونَ، وَلَمَّا كَانَ الْمُقِيمُ لَا يَقْصِرُ لَوْ خَرَجَ إِلَى مَنَى كَذَلِكَ الْحَاجُّ.¹⁹³⁰

9.21. Hacc Menâsikini Tamamlayan Kişinin Âilesinin Yanına Dönmekte Acele Etmesi Gerektiği ve Memleketine Yaklaştığında Söyleyeceği ve Karşılایانların Yapacağı Şeyler

٢٩٧٤ - عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مَرْفُوعًا: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ حَجَّهُ فَلْيُعْجِلِ الرِّحْلَةَ إِلَى أَهْلِهِ، فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لَأَجْرِهِ»

2790 - ثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَخْلَدٍ، نَا إِبرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الْعَتِيقِ، نَا أَبُو مَرْوَانَ الْعُثْمَانِيُّ، نَا أَبُو صَمْرَةَ اللَّيْثِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ حَجَّهُ فَلْيُعْجِلِ الرِّحْلَةَ إِلَى أَهْلِهِ فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لَأَجْرِهِ»¹⁹³¹

10363 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، ثنا أَبُو الطَّيِّبِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الدُّهْلِيُّ، ثنا جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ نَصْرِ الْحَافِظُ، ثنا أَبُو مَرْوَانَ مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعُثْمَانِيُّ، ثنا أَبُو صَمْرَةَ اللَّيْثِيُّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ حَجَّهُ فَلْيُعْجِلِ الرِّحْلَةَ إِلَى أَهْلِهِ، فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لَأَجْرِهِ"¹⁹³²

٢٩٧٥ - عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: أَقْبَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ أَنَا وَأَبُو طَلْحَةَ وَصَفِيَّةٌ رَدِيفَتُهُ عَلَى نَاقَتِهِ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِظَهْرِ الْمَدِينَةِ قَالَ: «آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ» فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ

429 - (1345) وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيَّةَ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: أَقْبَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَا وَأَبُو طَلْحَةَ، وَصَفِيَّةٌ رَدِيفَتُهُ عَلَى نَاقَتِهِ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِظَهْرِ الْمَدِينَةِ، قَالَ: «آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ»، فَلَمْ يَزَلْ يَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ،¹⁹³³

¹⁹³⁰ Aynî, *el-Umdetü'l-Kârî*, VII, 119.

¹⁹³¹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 375.

¹⁹³² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 424.

¹⁹³³ Müslim, *Sahîh*, 2, 980.

٢٩٧٦- عن ابن عباس رضى الله عنهما ، قال : كان ﷺ إذا قدم من سفر فرأى أهله

قال : « أوبا أوبا إلى ربنا توبا ، لا يغادر علينا حوبا »

2311 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَسمِعْتُهُ أَنَا (1) مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ إِلَى سَفَرٍ قَالَ: " اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الضُّبَّةِ فِي السَّفَرِ، وَالْكَاتِبَةِ فِي الْمُنْقَلَبِ، اللَّهُمَّ اطْوِ (2) لَنَا الْأَرْضَ، وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ " وَإِذَا أَرَادَ الرُّجُوعَ قَالَ: " آيُونَ، تَائِبُونَ، عَابِدُونَ، لِرَبِّنَا حَامِدُونَ " وَإِذَا دَخَلَ أَهْلُهُ قَالَ: " تَوْبًا تَوْبًا، لِرَبِّنَا أَوْبًا، لَا يُغَادِرُ عَلَيْنَا حَوْبًا ¹⁹³⁴

1795 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَلِيٍّ الْبَزَّازُ إِمْلَاءُ بَغْدَادَ، ثنا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ شَاكِرٍ، ثنا يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقٍ الْحَضْرَمِيُّ، ثنا زَائِدَةُ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَرَأَى أَهْلَهُ، قَالَ: «أُوبًا أُوبًا إِلَى رَبِّنَا تَوْبًا لَا يُغَادِرُ عَلَيْنَا حَوْبًا» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ بَيْنَ الشَّيْخَيْنِ لِأَنَّ الْبُخَارِيَّ تَفَرَّدَ بِالِاخْتِجَاجِ بِعِكْرِمَةَ، وَمُسْلِمٌ بِسِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ ¹⁹³⁵

٢٩٧٧- عن عائشة رضى الله عنها ، قالت : أقبلنا من مكة فى حج أو عمرة ، وأسيد بن حضير يسير بين يدي رسول الله ﷺ ، فتلقانا غلامان من الأنصار ، وكانوا يتلقون أهاليهم إذا قدموا

10375 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَاتِمِ الْمُزَكِّي ، بِمَرْوٍ ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوْحٍ الْمَدَائِنِيُّ ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ، قَالَتْ: " أَقْبَلْنَا مِنْ مَكَّةَ فِي حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ وَأُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ يَسِيرُ بَيْنَ يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَلَقَّانَا غِلْمَانٌ مِنَ الْأَنْصَارِ كَانُوا يَتَلَقَّوْنَ أَهْلِيهِمْ إِذَا قَدِمُوا ¹⁹³⁶

٢٩٧٨- عن ابن عمر مرفوعا : « إذا لقيت الحاج فسلم عليه وصافحه ، ومره أن يستغفر لك قبل أن يدخل بيته ، فإنه مغفور له »

¹⁹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 156.

¹⁹³⁵ Hâkim, *Müstedrek*, I, 663.

¹⁹³⁶ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 427.

5371 - حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَارِثِ الْحَارِثِيُّ، حَدَّثَنَا

مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْبَيْلَمَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِذَا لَقِيتَ الْحَاجَّ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَصَافِحْهُ، وَمُرَّهُ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لَكَ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بَيْتَهُ، فَإِنَّهُ مَغْفُورٌ لَهُ " ¹⁹³⁷

٢٩٧٩ - عن عمر رضى الله عنه ، قال : تلقوا الحاج والعمار والغزاة ، فليدعوا لكم قبل أن يتدنسوا

12651 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: ثنا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ: «الْقُوا الْحَاجَّ وَالْعُمَارَ وَالْغَزَاةَ، فَلْيَدْعُوا لَكُمْ قَبْلَ أَنْ يَتَدَنَسُوا» ¹⁹³⁸

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I. HACC VE UMREDE YASAKLARA UYMAMANIN CEZALARI

A. İHRÂM YASAKLARI ve AVLANMA CEZALARI

10.1. İhrâmlının Kına ve Safran Tıyb (Güzel Koku) Sürünmesi

٢٩٠١ - عن خولة بنت حكيم، عن أم سلمة، قالت: قال رسول الله ﷺ: « لا تطيبى وأنت محرمة، ولا تمسى الحناء، فإنه طيب »

1012 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ، ثنا أَبُو الْأَسْوَدِ، ثنا ابْنُ لَهْيَعَةَ، عَنْ بُكَيْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْأَشَجِّ، عَنْ خَوْلَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « لَا تُطِيبِي وَأَنْتِ مُحْرِمَةٌ، وَلَا تَمْسِي الْحِنَاءَ فَإِنَّهُ طِيبٌ » ¹⁹³⁹

9691 - وَرَوَيْنَا عَنْ عِكْرِمَةَ، أَنَّ عَائِشَةَ، وَأَزْوَاجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنَّ «يَخْتَضِبْنَ بِالْحِنَاءِ، وَهُنَّ مُحْرِمَاتٌ». ¹⁹⁴⁰

1789 - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا عَطَاءٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ - يَعْنِي -، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِالْجِعْرَانَةِ، وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ وَعَلَيْهِ أَثَرُ الْخُلُوقِ - أَوْ قَالَ: صُفْرَةٌ -، فَقَالَ: كَيْفَ تَأْمُرُنِي أَنْ أَصْنَعَ فِي عُمْرِي؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَرَّ بِثَوْبٍ، وَوَدِدْتُ أَنِّي قَدْ

¹⁹³⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IX, 272.

¹⁹³⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 121.

¹⁹³⁹ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XXIII, 418.

¹⁹⁴⁰ Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, VII, 168.

رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الْوَحْيُ، فَقَالَ عُمَرُ: تَعَالَ أَبَسْرُكَ أَنْ تَنْظُرَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَدْ أُنْزِلَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، فَرَفَعَ طَرَفَ الثَّوْبِ، فَتَنَظَّرْتُ إِلَيْهِ [ص:6] لَهُ غَطِيطٌ، - وَأَحْسِبُهُ قَالَ: كَغَطِيطِ الْبَكْرِ - فَلَمَّا سُرِّيَ عَنْهُ قَالَ: «أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ الْعُمْرَةِ اخْلَعْ عَنْكَ الْجَبَّةَ، وَأَغْسِلْ أَثَرِ الْخُلُوقِ عَنْكَ، وَأَتَّقِ الصُّفْرَةَ، وَاصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ»¹⁹⁴¹

7 - (1180) وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ وَهُوَ بِالْجِعْرَانَةِ، وَأَنَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعَلَيْهِ مَقْطَعَاتٌ - يَعْنِي جَبَّةً - وَهُوَ مُتَضَمِّخٌ بِالْخُلُوقِ، فَقَالَ: إِنِّي أَحْرَمْتُ بِالْعُمْرَةِ وَعَلَيَّ هَذَا، وَأَنَا مُتَضَمِّخٌ بِالْخُلُوقِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا كُنْتَ صَانِعًا فِي حَجِّكَ؟» قَالَ: أَنْزَعُ عَنِّي هَذِهِ الْقِيَابَ، وَأَغْسِلُ عَنِّي هَذَا الْخُلُوقَ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا كُنْتَ صَانِعًا فِي حَجِّكَ، فَاصْنَعُهُ فِي عُمْرَتِكَ»¹⁹⁴²

1539 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ: «كُنْتُ أُطِيبُ [ص:137] رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِإِحْرَامِهِ حِينَ يُحْرِمُ، وَلِحِلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ»¹⁹⁴³

31 - (1189) حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «طَبَّيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِزْمِهِ حِينَ أَحْرَمَ، وَلِحِلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ»¹⁹⁴⁴

10.2. İhrâma Girdikten Sonra Bir Özür Nedeniyle Başını Tıraş Edene Fidye Gerekir

٢٩٠٣ - عن كعب بن عجرة ، قال : وقف على رسول الله ﷺ بالحديبية ورأسى يتهافت قملا ، فقال : « يؤذيك هوامك ؟ » قلت : نعم ، قال : « فاحلق رأسك أو احلق » قال : في نزلت هذه الآية : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ ﴾ إلى آخرها فقال النبي ﷺ : « صم ثلاثة أيام ، أو تصدق بفرق بين ستة ، أو نسك مما تيسر » « أو أطعم ستة مساكين ، لكل مسكين نصف صاع » وفي رواية عند أحمد « والفرق ثلاث أصع » .

¹⁹⁴¹ Buhârî, *Sahîh*, 3, 5.

¹⁹⁴² Müslim, *Sahîh*, 2, 836.

¹⁹⁴³ Buhârî, *Sahîh*, 2, 136.

¹⁹⁴⁴ Müslim, *Sahîh*, 2, 846.

1815 - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سَيْفٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُجَاهِدٌ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَبِي لَيْلَى، أَنَّ كَعْبَ بْنَ عُجْرَةَ، حَدَّثَهُ قَالَ: وَقَفَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَدِيثِ وَرَأْسِي يَتَهَافَتُ قَمَلًا، فَقَالَ: «يُؤْذِيكَ هَوَائُكَ؟»، قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «فَاخْلُقْ رَأْسَكَ، أَوْ - قَالَ: اخْلُقْ -»، قَالَ: فِي نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ {فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ} [البقرة: 196] إِلَى آخِرِهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ تَصَدَّقْ بِفَرَقٍ بَيْنَ سِتَّةٍ، أَوْ انْسُكُ بِمَا تَيْسَّرُ»¹⁹⁴⁵

82 - (1201) وَحَدَّثَنَا ابْنُ عُثَيْمٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا سَيْفٌ، قَالَ: سَمِعْتُ مُجَاهِدًا، يَقُولُ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى، حَدَّثَنِي كَعْبُ بْنُ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَفَ عَلَيْهِ وَرَأْسُهُ يَتَهَافَتُ قَمَلًا، فَقَالَ: «أَيُّؤْذِيكَ هَوَائُكَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «فَاخْلُقْ رَأْسَكَ» قَالَ: فَفِي نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَعِدَّةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ} [البقرة: 196] فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ تَصَدَّقْ بِفَرَقٍ بَيْنَ سِتَّةٍ مَسَاكِينَ، أَوْ انْسُكُ مَا تَيْسَّرُ»¹⁹⁴⁶

1816 - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَصْبَهَانِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعْقِلٍ، قَالَ: جَلَسْتُ إِلَى كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَسَأَلْتُهُ عَنِ الْفِدْيَةِ، فَقَالَ: نَزَلَتْ فِي خَاصَّةٍ، وَهِيَ لَكُمْ عَامَّةٌ، حُمِلْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْقَمَلُ يَتَنَازَرُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَالَ: «مَا كُنْتُ أَرَى الْوَجَعَ بَلَغَ بِكَ مَا أَرَى - أَوْ مَا كُنْتُ أَرَى الْجَهْدَ بَلَغَ بِكَ مَا أَرَى - تَجِدُ شَاةً؟» فَقُلْتُ: لَا، فَقَالَ: «فَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعِمِ سِتَّةَ مَسَاكِينَ، لِكُلِّ مَسْكِينٍ نِصْفَ صَاعٍ»¹⁹⁴⁷

24089 - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، " كُنْتُ أَعْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ، وَكَانَ يَغْتَسِلُ مِنَ الْقَدَحِ وَهُوَ الْفَرَقُ " طريق سفيان بن عيينه، بهذا الإسناد. وزاد بعضهم قول سفيان: والفرق ثلاثة أصع.¹⁹⁴⁸

٢٩٠٤ - عن الشعبي ، عن ابن أبي ليلى ، عن كعب بن عجرة : أن النبي ﷺ قال له : « إن شئت فانسك نسيكة ، وإن شئت فصم ثلاثة أيام ، وإن شئت فأطعم » .
في آخر الحديث ، « أى ذلك فعلت أجزأك »
وفى رواية مالك فى « الموطأ

¹⁹⁴⁵ Buhârî, *Sahîh*, 3, 10.

¹⁹⁴⁶ Muslim, *Sahîh*, 2, 860.

¹⁹⁴⁷ Buhârî, *Sahîh*, 3, 10.

¹⁹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, XL, 108.

4190 - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَتَى عَلِيَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَمَنَ الْحَدِيثِيَّةِ، وَالْقَمْلُ يَتَنَازَرُ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَالَ: «أَيُّؤْذِيكَ هَوَامُ رَأْسِكَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «فَاخْلُقْ، وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ، أَوْ انْسُكْ نَسِيكَةً»¹⁹⁴⁹

83 - (1201) وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، وَأَيُّوبَ، وَحُمَيْدٍ، وَعَبْدُ الْكَرِيمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِهِ وَهُوَ بِالْحَدِيثِيَّةِ، قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ مَكَّةَ، وَهُوَ مُحْرَّمٌ، وَهُوَ يُوقَدُ تَحْتَ قَدْرِ، وَالْقَمْلُ يَتَهَاوَتْ عَلَى وَجْهِهِ، فَقَالَ: «أَيُّؤْذِيكَ هَوَامُكَ هَذِهِ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَاخْلُقْ رَأْسَكَ، وَأَطْعِمْ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةِ مَسَاكِينَ، - وَالْفَرَقُ ثَلَاثَةُ أَصْعٍ -، أَوْ صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ انْسُكْ نَسِيكَةً»¹⁹⁵⁰

1857 - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ دَاوُدَ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ: «إِنْ شِئْتَ فَاَنْسُكْ نَسِيكَةً، وَإِنْ شِئْتَ فَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، وَإِنْ شِئْتَ فَأَطْعِمْ ثَلَاثَةَ أَصْعٍ مِنْ تَمْرٍ لِسِتَّةِ مَسَاكِينَ»¹⁹⁵¹

237 - حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ بْنِ مَالِكِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُحْرَّمًا، فَأَذَاهُ الْقَمْلُ فِي رَأْسِهِ، فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَخْلُقَ رَأْسَهُ. وَقَالَ: «صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ. أَوْ أَطْعِمْ سِتَّةَ مَسَاكِينَ، مُدَيْنٍ مُدَيْنٍ لِكُلِّ إِنْسَانٍ. أَوْ انْسُكْ بِشَاةٍ. أَيْ ذَلِكَ فَعَلْتَ أَجْزَأَ عَنْكَ»¹⁹⁵²

10.3. Arafat'ta Vakfeden Önce Cinsel İlişkide Bulunmak Haccı Bozar, Kazası Gerekir ve Bunu Yapanın En Aşağısı Koyun Olmak Üzere Gücünün Yettiği Bir Kurban Kesmesi Gerekir

٢٩٠٥ - عن يزيد بن نعيم : أن رجلا من جذام جامع امرأته وهما محرمان ، فسألا النبي ﷺ فقال : « اقضيا نسككما ، واهديا هديا »

9778 - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحٍ ، أَنبَأَ أَبُو الْحُسَيْنِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الْفَسَوِيُّ الدَّوْدِيُّ ، ثنا أَبُو عَلِيٍّ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ اللُّؤْلُؤِيُّ ، ثنا أَبُو دَاوُدَ السِّجِسْتَانِيُّ ، ثنا أَبُو تَوْبَةَ ، ثنا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ سَلَامٍ ، عَنْ يَحْيَى ، قَالَ :

¹⁹⁴⁹ Buhârî, *Sahîh*, 5, 129.

¹⁹⁵⁰ Müslim, *Sahîh*, 2, 861.

¹⁹⁵¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 172.

¹⁹⁵² İmam Mâlik, *Muvatta'*, I, 417.

أَخْبَرَنِي يَزِيدُ بْنُ نَعِيمٍ ، أَوْ زَيْدُ بْنُ نَعِيمٍ - شَكَ أَبُو تَوَيْةٌ - أَنَّ رَجُلًا مِنْ جُدَامِ جَامِعِ امْرَأَتِهِ وَهِيَ مُحْرِمَانِ ، فَسَأَلَ الرَّجُلُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقَالَ لَهُمَا : " أَقْضِيَا نُسُكَكُمَا ، وَأَهْدِيَا هَذِيَا ¹⁹⁵³

٢٩٠٦ - عن عبيد الله بن عمر ، عن عمرو بن شعيب ، عن أبيه ، قال : أتى رجل عبد الله بن عمرو ، فسأله عن محرم وقع بامرأته ، فأشار له إلى عبد الله بن عمر ، فلم يعرفه الرجل ، قال : فذهبت معه ، فسأله عن محرم وقع بامرأته ، قال : بطل حجه ، قال : فيقعد ؟ قال : لا بل يخرج مع الناس ، فيصنع ما يصنعون ، فإذا أدركه قابل حج وأهدى و فرجعنا إلى عبد الله بن عمرو ، فأرسلنا إلى ابن عباس ، قال شعيب : فذهبت معه إلى ابن عباس ، فقال له مثل ذلك ، فقال الرجل لعبد الله بن عمرو : ما تقول أنت ؟ فقال مثل ما قالوا .

13085 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: ثنا ابْنُ ثَمَرٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: أَتَى رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ فَسَأَلَهُ عَنْ مُحْرِمٍ وَقَعَ بِامْرَأَتِهِ، فَسَأَلَهُ، فَأَشَارَ لَهُ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو، فَلَمْ يَعْرِفْهُ الرَّجُلُ، قَالَ شُعَيْبٌ: فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: «بَطَلَ حُجُّهُ»، قَالَ: فَيَقْعُدُ؟ قَالَ: «لَا بَلْ يَخْرُجُ مَعَ النَّاسِ، فَيَصْنَعُ مَا يَصْنَعُونَ، فَإِذَا أَدْرَكَهُ قَابِلٌ حَجٍّ وَأَهْدَى»، فَرَجَعَا إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فَأَخْبَرَاهُ، فَأَرْسَلَنَا إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ شُعَيْبٌ فَذَهَبْتُ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ مَعَهُ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ لَهُ مِثْلَ مَا قَالَ ابْنُ عُمَرَ فَرَجَعَ إِلَيْهِ، فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: مَا تَقُولُ أَنْتَ؟ فَقَالَ مِثْلَ مَا قَالَا ¹⁹⁵⁴

٢٩٠٧ - مالك أنه بلغه : أن عمر ، وعلي ، وأبا هريرة ، سئلوا عن رجل أصاب أهله وهو محرم ، بالحج ، فقالوا : ينفذان بوجوهما حتى يقضيا حجتهما ، ثم عليهما الحج من قابل والهدى ، قال على : فإذا أهلا بالحج من عام قابل تفرقا حتى يقضيا حجتهما

151 - حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَعَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَأَبَا هُرَيْرَةَ سُئِلُوا: عَنْ رَجُلٍ أَصَابَ أَهْلَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ بِالْحَجِّ؟ فَقَالُوا: «يَنْفُذَانِ يَمْضِيَانِ لَوْجْهَيْهِمَا [ص:382] حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا. ثُمَّ عَلَيْهِمَا حَجٌّ قَابِلٌ وَأَهْدَى»، قَالَ وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ: «وَإِذَا أَهَلًا بِالْحَجِّ مِنْ عَامٍ قَابِلٍ تَفَرَّقَا حَتَّى يَقْضِيَا حَجَّهُمَا» ¹⁹⁵⁵

¹⁹⁵³ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 272.

¹⁹⁵⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 164.

¹⁹⁵⁵ İmam Mâlik, *Muvatta'*, I, 381.

" وإن جامع في أحد السبيلين قبل الوقوف بعرفة فسد حجه وعليه شاة ويمضي في الحج كما يمضي من لم يفسده وعليه القضاء "1956

وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: إِنْ جَامَعَ قَبْلَ الْوُقُوفِ فَسَدَ حَجُّهُ، وَإِنْ جَامَعَ بَعْدَهُ لَمْ يَفْسُدْ؛ لِقَوْلِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «الْحُجُّ عَرَفَةٌ». وَلَئِنَّهُ مَعْنَى يَأْمَنُ بِهِ الْقَوَاتِ، فَأَمِنْ بِهِ الْفَسَادَ، كَالْتَحُلُّ 1957

13083 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنْ أَشْعَثَ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: «عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَدَنَةٌ، فَإِذَا حَجَّ مِنْ قَابِلٍ تَفَرَّقَا مِنَ الْمَكَانِ الَّذِي أَصَابَهُمَا» 1958

10.4. Arafat'ta Vakfe Yaptıktan Sonra Tıraş Olmadan Hanımıyla İlişkiye Girenin Bir Bedene (Büyükbaş Hayvan) Kesmesi Gerekir ve Hacı Tamamlanmış Olur

٢٩٠٨ - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ ، أَخْبَرَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ الْمَكِّيُّ ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى امْرَأَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ «فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْحَرَ بَدَنَةً» ، قَالَ مُحَمَّدٌ: وَهَذَا نَأْخُذُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ فَقَدْ أَذْرَكَ حَجَّهُ، فَمَنْ جَامَعَ بَعْدَ مَا يَقِفُ بِعَرَفَةَ لَمْ يَفْسُدْ حَجُّهُ، وَلَكِنْ عَلَيْهِ بَدَنَةٌ لِمَجَاعِهِ، وَحَجُّهُ تَامٌ، وَإِذَا جَامَعَ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ لَا يَفْسُدُ حَجُّهُ» ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ، وَالْعَامَّةِ مِنْ فُقَهَائِنَا 1959

513 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ الْمَكِّيُّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى امْرَأَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ «فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْحَرَ بَدَنَةً» ، قَالَ مُحَمَّدٌ: وَهَذَا نَأْخُذُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَةَ فَقَدْ أَذْرَكَ حَجَّهُ، فَمَنْ جَامَعَ بَعْدَ مَا يَقِفُ بِعَرَفَةَ لَمْ يَفْسُدْ حَجُّهُ، وَلَكِنْ عَلَيْهِ بَدَنَةٌ لِمَجَاعِهِ، وَحَجُّهُ تَامٌ، وَإِذَا جَامَعَ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ طَوَافَ الزِّيَارَةِ لَا يَفْسُدُ حَجُّهُ» ، وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ، وَالْعَامَّةِ مِنْ فُقَهَائِنَا 1959

155 - حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ الْمَكِّيِّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رَبَاحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ بِأَهْلِهِ وَهُوَ يَمِيٌّ قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ؟ «فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْحَرَ بَدَنَةً» 1960

1956 Merginânî, *el-Hidâye*, I, 160.

1957 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 308.

1958 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 164.

1959 İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 172.

1960 İmam Mâlik, *Muvatta'*, I, 384.

٢٩٠٩ - حدثنا أبو بكر بن عياش ، عن عبد العزيز بن ربيع ، عن عطاء ، قال :
سئل ابن عباس عن رجل قضى المناسك كلها ، غير أنه لم يزر البيت حتى وقع على
أمراته ؟ قال : عليه بدنة

14934 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَامٌ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، وَعَطَاءٍ، " فِي الرَّجُلِ يَقْضِي الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا إِلَّا الطَّوْفَ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ وَقَعَ عَلَى أَهْلِهِ قَالَا: عَلَيْهِ بَدَنَةٌ وَتَمَّ حَجُّهُ " 1961

٢٩١٠ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن عطاء بن أبي رباح ، عن ابن عباس ، قال : إذا
جامع بعد ما يفيض من عرفات فعليه بدنة ، ويقضى ما بقي من حجه وتم حجه ،

549 - قَالَ: ثنا يُونُسُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ فِي الرَّجُلِ يُجَامِعُ بَعْدَ مَا يَقِفُ بِعَرَفَاتٍ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ: «إِنَّ عَلَيْهِ بَدَنَةً، وَيُتَمُّ مَا بَقِيَ مِنْ حَجِّهِ، وَحَجُّهُ تَامٌ» 1962

٣٤٤ - محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة، عن عطاء بن أبي رباح، عن ابن
عباس رضي الله عنهما قال: إذا جامع بعد ما يفيض من عرفات فعليه بدنة،
ويقضي ما بقي من حجه، وتم حجه 1963

٦٥ - باب الرجل يجامع بعرفة قبل أن يفيض

٥١٣ - أخبرنا مالك ، أخبرنا ابو الزبير المكي ، عن عطاء بن أبي رباح ، عن ابن عباس : أنه
سئل عن رجل وقع على امراته قبل أن يفيض ، فأمره أن ينحر بدنة .

قال محمد : وبهذا نأخذ ، قال رسول الله ﷺ : من وقف بعرفة فقد أدرك الحج ، فمن جامع
بعد ما يقف بعرفة لم يفسد حجه ، ولكن عليه بدنة لجماعه ، وحجّه تام ، وإذا جامع قبل أن يطوف
طواف الزيارة لا يفسد حجه ، وهو قول أبي حنيفة ، والعمامة من فقهاءنا . 1964

9469 - وَأَخْبَرَنَا أَبُو زَكْرِيَّا بْنُ أَبِي إِسْحَاقَ ، أَنبَأَ عَبْدُ الْبَاقِي بْنُ قَانِعٍ ، بِبَغْدَادَ ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ مَالِكٍ الشَّعِيرِيُّ
أَبُو بَكْرٍ ، ثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي يُوبَ ، ثنا عُبَيْدَةُ بْنُ حُمَيْدٍ ، ثنا غُرُوةٌ ، يَغْنِي أبا فَرْوَةَ ، عَنِ الشَّعْبِيِّ ، عَنْ غُرُوةَ بْنِ

1961 Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 360.

1962 Imam Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, I, 118.

1963 Imam Muhammed, *el-Âsâr*, VII, 344.

1964 Imam Muhammed, *Muvatta*’, LXV, 513.

مُضَرَّسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَقُلْتُ: جِئْتُ مِنْ جَبَلٍ طَيِّبٍ أَتَعَبْتُ رَاحِلَتِي وَأَنْصَبْتُ نَفْسِي فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ قَالَ: " مَنْ وَقَفَ مَعَنَا بِعَرَفَةَ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ " 1965

10.5. Hanımını Şehvetle Öpen veya Dokunan ya da Ön ve Arkasının Dışındaki Bir Yerine Temas Eden Kişinin, Ceza Olarak Bir Koyun Kesmesi Gerekir. Boşalma Olsun Veya Olmasın Haccı Fasit Olmaz

٢٩١١ - أخبرنا أبو حنيفة عن عبد العزيز بن رفيع ، عن مجاهد ، عن ابن عباس : أن رجلا أتاه ، فقال : إني قبلت امرأتى وأنا محرم ، فحذفت بشهوتي ، فقال : إنك شبق ، أهرق دما ، وتم حجك

564 - قَالَ: حَدَّثَنَا يُوسُفُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رَفِيعٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنِّي قَبَلْتُ امْرَأَتِي وَأَنَا مُحْرِمٌ فَحَذَفْتُ بِشَهْوَتِي، قَالَ: «إِنَّكَ لَشَبِقٌ، أَهْرِقْ دَمًا، وَتَمَّ حَجُّكَ» 1966

٣٤٣ - مُحَمَّدٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو حَنِيفَةَ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا أَتَاهُ فَقَالَ: إِنِّي قَبَلْتُ امْرَأَتِي وَأَنَا مُحْرِمٌ فَحَذَفْتُ بِشَهْوَتِي؟ فَقَالَ: إِنَّكَ لَشَبِقٌ، أَهْرِقْ دَمًا، وَتَمَّ حَجُّكَ 1967

٢٩١٢ - عن عبد الرحمن بن الحارث : أن عمر بن عبد الله قبل عائشة بنت طلحة محرما فأجمع له على أن يهرق دما

قَالَ سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، وَعَطَاءٌ، وَابْنُ سِيرِينَ، وَالزُّهْرِيُّ، وَقَتَادَةُ، وَمَالِكٌ، وَالثَّوْرِيُّ، وَالشَّافِعِيُّ، وَأَبُو ثَوْرٍ، وَأَصْحَابُ الرَّأْيِ: عَلَيْهِ دَمٌ. وَرَوَى ذَلِكَ عَنْ الشَّعْبِيِّ، وَسَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ. وَرَوَى الْأَثَرُ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَبَلَ عَائِشَةَ بِنْتَ طَلْحَةَ مُحْرِمًا، فَسَأَلَ، فَأُجْمِعَ لَهُ عَلَى أَنْ يُهْرِيقَ دَمًا. وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ أَنْزَلَ؛ لِأَنَّهُ لَمْ يُذَكَّرْ. وَسَوَاءٌ أَمَذَى أَوْ لَمْ يَمِذْ 1968

٢٩١٣ - أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم، قال : من قبل وهو محرم فعليه

1965 Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 189.

1966 İmam Ebû Yûsuf, *el-Âsâr*, I, 122.

1967 İmam Muhammed, *el-Âsâr*, VII, 343.

1968 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 311.

دم . أخرجه محمد في « الآثار » وقال : وبه نأخذ إذا قبل بشهوة ، وهو قول أبي حنيفة وسنده صحيح

٣٤٦- محمد قال: أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم قال: مَنْ قَبَّلَ قال محمد: وبه نأخذ إذا قَبَّل بشهوة¹⁹⁶⁹ وهو محرم فعليه دم

أَجْمَعَ أَهْلُ الْعِلْمِ عَلَى أَنَّ الْحُجَّ لَا يَفْسُدُ بِإِثْنَانِ شَيْءٍ فِي حَالِ الْإِحْرَامِ إِلَّا الْجَمَاعَ.¹⁹⁷⁰

10.6. Ziyaret Tavafını Cünüp veya Abdestsiz Olarak Yapanın Tavafı İade Etmesi Gerekir. Şayet İade Etmezse Kurban Kesmesi Lazım Gelir

٢٩١٤- عن ابن عباس رضي الله عنهما مرفوعا : «الطواف بالبيت صلاة إلا أن الله أباح فيه الكلام ، فمن نطق فلا ينطق إلا بخير »

15423 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، وَرَوْحٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي حَسَنُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ رَجُلٍ قَدْ أَدْرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " إِنَّمَا الطَّوْفُ صَلَاةٌ، فَإِذَا طُفِئَتْ، فَأَقِلُّوا الْكَلَامَ " (1) قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَالَ أَبِي: وَمَنْ يَرْفَعُهُ مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ قُلْنَا: حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ: "الطواف بالبيت صلاة إلا أن الله أحل فيه المنطق، فمن نطق فلا ينطق إلا بخير".¹⁹⁷¹

960 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الطَّوْفُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلَاةِ، إِلَّا أَنْكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ، فَمَنْ تَكَلَّمَ فِيهِ فَلَا يَتَكَلَّمَنَّ إِلَّا بِخَيْرٍ.¹⁹⁷²

٢٩١٥- عن عائشة رضي الله عنها، قال لها النبي ﷺ لما طمئت بسرف : « افعل ما يفعل الحاج غير ألا تطوفى بالبيت حتى تطهري »

¹⁹⁶⁹ Imam Muhammed, *el-Âsâr*, VII, 346.

¹⁹⁷⁰ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 308.

¹⁹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, III, 414.

¹⁹⁷² Tirmizî, *Sünen*, 2, 285.

1650 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: قَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ، وَلَمْ أَطْفِ بِالْبَيْتِ وَلَا بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ قَالَتْ: فَشَكَّوْتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «أَفْعَلِي كَمَا يَفْعَلُ الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهُرِي»¹⁹⁷³

٢٩١٦ - حدثنا أبو عوانة ، عن أبي بشر ، عن عطاء ، قال : حاضت امرأة وهي تطوف مع عائشة أم المؤمنين ، فأتمت بها عائشة سنة طوافها

قَالَ الشَّيْخُ فِي "الإمام": رَوَى أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ شُعْبَةَ، قَالَ: سَأَلْتُ حَمَادًا، أَوْ مَنْصُورًا عَنْ الرَّجُلِ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ، فَلَمْ يَرِ بِهَ بَأْسًا، قَالَ: وَرَوَى سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ أَنَّ أَبَا عَوَانَةَ عَنْ ابْنِ بَشَرَ عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: حَاضَتْ امْرَأَةٌ، وَهِيَ تَطُوفُ مَعَ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، فَأَتَمَّتْ بِهَا عَائِشَةُ سَنَةً طَوَافِهَا.¹⁹⁷⁴

٢٩١٧ - حدثنا غندر ، حدثنا شعبة ، قال : سألت الحكم ، وحامدا ، ومنصورا وسليمان عن الرجل يطوف بالبيت على غير طهارة ، فلم يروا به بأسا . وروى عن عطاء : إذا طافت المرأة ثلاثة أطواف فصاعدا ثم حاضت أجزأ عنها

14352 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ قَالَ: سَأَلْتُ حَمَادًا، وَمَنْصُورًا، وَسُلَيْمَانَ، عَنْ الرَّجُلِ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ، «فَلَمْ يَرَوْا بِهِ بَأْسًا»¹⁹⁷⁵

وبعد القول بوجوب الطهارة للطواف فرق علماءنا بين المفروض والواجب والسنة منه وبين الحدث والجنابة ، فقالوا : لو طاف طواف الزيارة محدثا فعليه شاة ، وإن كان جنبا فعليه بدنة ، ومن طاف طواف القدوم محدثا أو جنبا فعليه صدقة ، ومن طاف طواف الصدر محدثا فعليه صدقة ، وإن جنبا شاة ، ومن طاف لعمرته وسعى محدثا أو جنبا فعليه شاة ، وكل ذلك إن لم يعده في وقته فيما هو موقت ، فإن أعاده فلا شيء عليه ، والإعاده واجبه عليه ما دام بمكة ، وبعد رجوعه إلى أهله أيضا في طواف الزيارة جنبا ، وإن لم يعد وبعث ببذنة أجزأتها وأثم ،¹⁹⁷⁶

¹⁹⁷³ Buhârî, *Sahîh*, 2, 159.

¹⁹⁷⁴ Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, III, 128.

¹⁹⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 295.

¹⁹⁷⁶ Tehânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VII, s. 3401.

" ولو طاف طواف الزيارة محدثا فعليه شاة " لأنه أدخل النقص في الركن فكان أفحش من الأول فيجبر بالدم " وإن كان جنباً فعليه بدنة " 1977

10.7. Haccın Vaciplerinden Birisini Terk eden veya Unutan ya da Vaktinden Önce veya Sonra Yapan Kişi Hakkında Mezheplerin Görüşleri

٢٩١٨ - عن مجاهد ، عن ابن عباس رضى الله عنهما : من قدم شيئاً من حجه أو أخره فليهرق لذلك دماً

14958 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا سَلَامٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُهَاجِرٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «مَنْ قَدَّمَ شَيْئًا مِنْ حَجِّهِ أَوْ أَخَّرَهُ، فَلْيُهْرِقْ لِذَلِكَ دَمًا» 1978

٢٩١٩ - مالك، حدثنا أيوب السخيتاني، عن سعيد بن جبیر، عن ابن عباس : أنه كان يقول: من نسي من نسكه شيئاً أو ترك فليهرق دماً. قال أيوب: لا أدري أقال : ترك أم نسي؟

240 - حَدَّثَنِي يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَيُّوبَ بْنِ أَبِي قَمِيصَةَ السَّخْتِيَانِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: «مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسُكِهِ شَيْئًا، أَوْ تَرَكَهُ فَلْيُهْرِقْ دَمًا». قَالَ أَيُّوبُ: لَا أَدْرِي قَالَ: تَرَكَ أَوْ نَسِيَ 1979

502 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ السَّخْتِيَانِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: «مَنْ نَسِيَ مِنْ نُسُكِهِ شَيْئًا، أَوْ تَرَكَ فَلْيُهْرِقْ دَمًا» ، قَالَ أَيُّوبُ: لَا أَدْرِي أقال تَرَكَ أَمْ نَسِيَ؟ قَالَ مُحَمَّدٌ: وَبِالْحَدِيثِ الَّذِي رَوَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَأْخُذُ أَنَّهُ قَالَ: لَا حَرَجَ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ، وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: لَا حَرَجَ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ، وَلَمْ يَرَ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ كَفَّارَةً إِلَّا فِي خَصْلَةٍ وَاحِدَةٍ، الْمُتَمَتِّعُ وَالْقَارِنُ إِذَا خَلَقَ قَبْلَ أَنْ يَذْبَحَ قَالَ: عَلَيْهِ دَمٌ، وَأَمَّا نَحْنُ، فَلَا نَرَى عَلَيْهِ شَيْئًا 1980

1977 Merginânî, el-Hidâye, I, 161.

1978 İbn Ebû Şeybe, Musannef, III, 362.

1979 İmam Mâlik, Muvatta', I, 419.

1980 İmam Muhammed, Muvatta', I, 168.

2015 - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ شَرِيكٍ، قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجًّا فَكَانَ النَّاسُ يَأْتُونَهُ، فَمَنْ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، سَعَيْتُ قَبْلَ أَنْ أَطُوفَ أَوْ قَدَمْتُ شَيْئًا أَوْ أَخَرْتُ شَيْئًا فَكَانَ يَقُولُ: «لَا حَرَجَ لَا حَرَجَ، إِلَّا عَلَى رَجُلٍ افْتَرَضَ عِرْضَ رَجُلٍ مُسْلِمٍ وَهُوَ ظَالِمٌ، فَذَلِكَ الَّذِي حَرَجَ وَهَلَكَ»¹⁹⁸¹

10.8. Avlanma İle İlgili Cezalar, İhrâmlının İhrâmda İken ve İhrâmlı Olan ya da Olmayan Kimse Tarafından Harem'de Öldürülmesi Helal Olan Hayvanlar

٢٩٢٠ - عن عائشة، قالت: أمر رسول الله ﷺ بقتل خمس فواسق في الحل والحرم: الغراب، والحدأة، والعقرب، والفأرة، والكلب العقور.

3314 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: "خَمْسٌ فَوَاسِقٌ يُقْتَلْنَ فِي الْحَرَمِ: الْفَأْرَةُ، وَالْعُقْرَبُ، وَالْحَدَّاءُ، وَالْغُرَابُ، وَالْكَلْبُ الْعُقُورُ"¹⁹⁸²

67 - (1198) وَحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ وَائِلِ بْنِ الْمُثَنَّى، وَابْنِ بَشَّارٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: "خَمْسٌ فَوَاسِقٌ يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ: الْحَيَّةُ، وَالْغُرَابُ، الْأَبْقَعُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعُقُورُ"¹⁹⁸³

3087 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَحُمَيْدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَحُمَيْدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَحُمَيْدُ بْنُ الْوَلِيدِ، قَالُوا حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: سَمِعْتُ قَتَادَةَ، يُحَدِّثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "خَمْسٌ فَوَاسِقٌ يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ: الْحَيَّةُ، وَالْغُرَابُ الْأَبْقَعُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعُقُورُ، وَالْحَدَّاءُ"¹⁹⁸⁴

1846 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ [ص: 170]، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يَقْتُلُ الْمُحْرِمُ مِنَ الدَّوَابِّ، فَقَالَ: "خَمْسٌ لَا جُنَاحَ فِي قَتْلِهِنَّ عَلَى مَنْ قَتَلَهُنَّ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ: الْعُقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْحَدَّاءُ، وَالْغُرَابُ، وَالْكَلْبُ الْعُقُورُ"¹⁹⁸⁵

¹⁹⁸¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 11 Hacc 87.

¹⁹⁸² Buhârî, *Sahih*, 4, 129.

¹⁹⁸³ Müslim, *Sahih*, 2, 856.

¹⁹⁸⁴ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1031.

¹⁹⁸⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 169.

2828 - أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " خَمْسٌ لَيْسَ عَلَى الْمُحْرِمِ فِي قَتْلِهِنَّ جُنَاحٌ: الْغُرَابُ، وَالْحِدَاةُ، وَالْعُقْرُبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ " 1986

٢٩٢١ - عن سعيد بن المسيب ، عن النبي ﷺ قال : « ويقتل المحرم الحية الذئب »

10043 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ ، أنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ ، أنا ابْنُ وَهْبٍ ، أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي بُرَيْدٍ ، وَيَزِيدُ بْنُ عِيَّاضٍ ، وَحَفْصُ بْنُ مَيْسَرَةَ ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ حَزْمَلَةَ الْأَسْلَمِيَّ ، أَخْبَرَهُمْ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ: " يَقْتُلُ الْمُحْرِمُ الْحَيَّةَ وَالذَّئْبَ " 1987

٢٩٢٢ - عن حجاج بن أرطاة ، عن وبرة ، عن ابن عمر ، قال : أمر رسول الله ﷺ بقتل الذئب للمحرم .

4851 - حَدَّثَنَا يَزِيدُ ، أَخْبَرَنَا حَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ ، عَنْ وَبَرَةَ ، سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ يَقُولُ: " أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِقَتْلِ الذَّئْبِ لِلْمُحْرِمِ " 1988

٢٩٢٣ - عن ابن عمر: أن رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم، قال: « خمس من الدواب ليس على المحرم في قتلهم جناح: الغراب، والحدأة، والعقرب، والفأرة، والكلب العقور ». رواه الجماعة إلا الترمذي وفي لفظ: «خمس لا جناح على من قتلهن في الحرم والإحرام: الفأرة، والعقرب، والغراب، والحداية، والكلب العقور.

68 - (1198) وَحَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ الرَّهْزَائِيُّ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ وَهُوَ ابْنُ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ غُرُورَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " خَمْسٌ فَوَاسِقُ، يُقْتَلْنَ فِي الْحَرَمِ: الْعُقْرُبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْحَدْيَا، وَالْغُرَابُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ " 1989

3088 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ ثُمَيْرٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ، لَا جُنَاحَ عَلَى مَنْ قَتَلَهُنَّ - أَوْ قَالَ فِي قَتْلِهِنَّ - وَهُوَ حَرَامٌ: الْعُقْرُبُ، وَالْغُرَابُ، وَالْحِدَاةُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ " 1990

1986 Nesâî, *Sünen*, 5, 187.

1987 Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 345.

1988 Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, VIII, 549.

1989 Müslim, *Sahîh*, 2, 857.

1990 Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1031.

1846 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ [ص: 170]، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمَّا يَقْتُلُ الْمُحْرَمُ مِنَ الدَّوَابِّ، فَقَالَ: " خَمْسٌ لَا جُنَاحَ فِي قَتْلِهِنَّ عَلَى مَنْ قَتَلَهُنَّ فِي الْحِلِّ وَالْحَرَمِ: الْعُقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْحِدَاةُ، وَالْغُرَابُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ " 1991

838 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَقْتُلُ الْمُحْرَمُ السَّبْعَ الْعَادِيَّ، وَالْكَلْبَ الْعَقُورَ، وَالْفَأْرَةَ، وَالْعُقْرَبَ، وَالْحِدَاةَ، 1992 وَالْغُرَابَ.

٢٩٢٤ - عن ابن مسعود رضى الله عنه : أن النبي ﷺ أمر محرمًا بقتل حية بمنى .

10046 - وَرَوَاهُ أَبُو كُرَيْبٍ ، عَنْ خَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ ، بِهَذَا الْإِسْنَادِ مُحْتَصَرًا " أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ مُحْرِمًا بِقَتْلِ حَيَّةٍ بِمَنَى " 1993

٢٩٢٥ - عن أبي سعيد عن النبي ﷺ ، قال : « يقتل المحرم السبع العادي ، والكلب العقور ، والفأرة ، والعقرب ، والحداة » .

3089 - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: «يَقْتُلُ الْمُحْرَمُ، الْحَيَّةَ، وَالْعُقْرَبَ، وَالسَّبْعَ الْعَادِيَّ، وَالْكَلْبَ الْعَقُورَ، وَالْفَأْرَةَ الْفَوْسِقَةَ» فَقِيلَ لَهُ: لِمَ قِيلَ لَهَا الْفَوْسِقَةُ؟ قَالَ: لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَيْقَظَ لَهَا، وَفَدَّ أَخَذَتِ الْفَتِيلَةَ، لِتُحْرَقَ بِهَا الْبَيْتُ 1994

1848 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي نُعْمٍ الْبَجَلِيُّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَمَّا يَقْتُلُ الْمُحْرَمُ؟ قَالَ: «الْحَيَّةُ، وَالْعُقْرَبُ، وَالْفَوْسِقَةُ، وَيَرْمِي الْغُرَابَ وَلَا يَقْتُلُهُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ، وَالْحِدَاةُ، وَالسَّبْعُ الْعَادِيَّ» 1995

838 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زِيَادٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَقْتُلُ الْمُحْرَمُ السَّبْعَ الْعَادِيَّ، وَالْكَلْبَ الْعَقُورَ، وَالْفَأْرَةَ، وَالْعُقْرَبَ، وَالْحِدَاةَ،

1991 Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 169.

1992 Tirmizî, *Sünen*, 2, 189.

1993 Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 345.

1994 İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1032.

1995 Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 169.

٢٩٢٦ - عن جابر بن عبد الله : أن رسول الله ﷺ سئل عن الضبع ، فقال : « هي من الصيد » ، وجعل فيها إذا أصابها المحرم كبشا .

851 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي عَمَّارٍ قَالَ: قُلْتُ لَجَابِرٍ: الضَّبُعُ أَصِيدٌ هِيَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: قُلْتُ: أَكُلُهَا؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: قُلْتُ: أَقَالَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ. 1997

2836 - أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي عَمَّارٍ، قَالَ: سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ الضَّبُعِ «فَأَمَرَنِي بِأَكْلِهَا» قُلْتُ: أَصِيدٌ هِيَ؟ قَالَ: «نَعَمْ» قُلْتُ: أَسَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «نَعَمْ» 1998

نَصَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَتْلِ خَمْسٍ مِنَ الدَّوَابِّ فِي الْحَرَمِ وَالْإِحْرَامِ، وَبَيْنَ الْخَمْسِ مَا هُنَّ، فَدَلَّ هَذَا أَنَّ حَكْمَ غَيْرِ هَذَا الْخَمْسِ غَيْرِ حَكْمِ الْخَمْسِ، وَإِلَّا لَمْ يَكُنْ لِلتَّنْصِيفِ عَلَى الْخَمْسِ فَائِدَةٌ 1999

خَصَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَشْيَاءَ الْمَذْكُورَةَ فِي الْحَبْرِ وَذَكَرَ مَعَهَا الْكَلْبَ الْعُقُورَ، فَكَانَ تَخْصِصُهُ لِهَذِهِ الْأَشْيَاءِ وَذِكْرُهُ لِلْكَلْبِ الْعُقُورِ دَلِيلًا عَلَى أَنَّ كُلَّ مَا ابْتَدَأَ الْإِنْسَانُ بِالْأَذَى مِنَ الصَّيْدِ فَمُبَاحٌ لِلْمُحْرِمِ قَتْلُهُ؛ لِأَنَّ الْأَشْيَاءَ الْمَذْكُورَةَ مِنْ شَأْنِهَا أَنْ تَبْتَدِيَ بِالْأَذَى، فَجَعَلَ حُكْمَهَا حُكْمَ حَالِهَا فِي الْأَغْلَبِ وَإِنْ كَانَتْ قَدْ لَا تَبْتَدِي فِي حَالٍ؛ لِأَنَّ الْأَحْكَامَ إِنَّمَا تَتَعَلَّقُ فِي الْأَشْيَاءِ بِالْأَعْمِ الْأَكْثَرِ، وَلَا حُكْمَ لِلشَّاذِ النَّادِرِ. ثُمَّ لَمَّا ذَكَرَ الْكَلْبَ الْعُقُورَ وَقِيلَ هُوَ الْأَسَدُ فَإِنَّمَا أَبَاحَ قَتْلَهُ إِذَا قَصَدَ بِالْعَقْرِ وَالْأَذَى، وَإِنْ كَانَ الذَّنْبُ فَذَلِكَ مِنْ شَأْنِهِ فِي الْأَغْلَبِ؛ فَمَا خَصَّهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ ذَلِكَ بِالْحَبْرِ وَقَامَتْ دَلَالَتُهُ فَهُوَ مَخْصُوصٌ مِنْ عُثُومِ الْآيَةِ، وَمَا لَمْ يَخْصَهُ وَلَمْ تَقُمْ دَلَالَةُ تَخْصِصِهِ فَهُوَ مَحْمُولٌ عَلَى عُمُومِهَا. وَيَدُلُّ عَلَيْهِ حَدِيثُ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "الضَّبُعُ صَيْدٌ وَفِيهِ كَبْشٌ إِذَا قَتَلَهُ الْمُحْرِمُ". وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ، وَالضَّبُعُ مِنْ ذِي النَّابِ مِنَ السَّبَاعِ وَجَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا كَبْشًا. 2000

1996 Tirmizî, *Sünen*, 2, 189.

1997 Tirmizî, *Sünen*, 2, 200.

1998 Nesâî, *Sünen*, 5, 191.

1999 Aynî, *el-Umde*, X, 182.

2000 Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, II, 587.

10.9. Haram Olması ve Cezayı Gerektirmesi Konularında Avın Yerini Söylemenin Avlanmak Gibi Olması

٢٩٢٧ - عن أبي قتادة في حديث طويل : أن رسول الله ﷺ خرج حاجاً ، فخرجوا معه ، فصرف طائفة منهم فيهم أبو قتادة ، فقال : خذوا ساحل البحر ، فلما انصرفوا أحرموا إلا أبا قتادة ، فبينما هم يسيرون إذ رأوا حمراً وحشية ، فحمل أبو قتادة على الحمير ، فعقر منها أتاناً فنزلوا ، فأكلوا من لحمها ، وقالوا : أتناكل لحم صيد ونحن محرمون ؟ فحملنا ما بقي من لحم الأتان ، فلما أتوا رسول الله ﷺ ذكروا ذلك له ، قال : « أأنتم أحد أمره أن يحمل عليها ، أو أشار إليها ؟ » قالوا : لا ، قال : « فكلوا ما بقي من لحمها »

1824 - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا عُثْمَانُ هُوَ ابْنُ مُوَهَّبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي قَتَادَةَ، أَنَّ أَبَاهُ، أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ حَاجًّا، فَخَرَجُوا مَعَهُ، فَصَرَفَ طَائِفَةً مِنْهُمْ فِيهِمْ أَبُو قَتَادَةَ، فَقَالَ: «خُذُوا سَاحِلَ الْبَحْرِ حَتَّى تَلْقَوْنِي» فَأَخَذُوا سَاحِلَ الْبَحْرِ، فَلَمَّا انْصَرَفُوا، أَحْرَمُوا كُلَّهُمْ إِلَّا أَبُو قَتَادَةَ لَمْ يُحْرَمْ، فَبَيْنَمَا هُمْ يَسِيرُونَ إِذْ رَأَوْا حُمْرَ وَحْشٍ، فَحَمَلَ أَبُو قَتَادَةَ عَلَى الْحُمْرِ فَعَقَرَ مِنْهَا أَتَانًا، فَنَزَلُوا فَأَكَلُوا مِنْ لَحْمِهَا، وَقَالُوا: أَأَتَاكُلُ لَحْمَ صَيْدٍ وَنَحْنُ مُحْرَمُونَ؟ فَحَمَلْنَا مَا بَقِيَ مِنَ لَحْمِ الْأَتَانِ، فَلَمَّا أَتَوْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا أَحْرَمْنَا، وَقَدْ كَانَ أَبُو قَتَادَةَ لَمْ يُحْرَمْ، فَرَأَيْنَا حُمْرَ وَحْشٍ فَحَمَلَ عَلَيْهَا أَبُو قَتَادَةَ، فَعَقَرَ مِنْهَا أَتَانًا، فَنَزَلْنَا، فَأَكَلْنَا مِنْ لَحْمِهَا، ثُمَّ قُلْنَا: أَأَتَاكُلُ لَحْمَ صَيْدٍ وَنَحْنُ مُحْرَمُونَ؟ فَحَمَلْنَا مَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِهَا، قَالَ: «أَمِنْكُمْ أَحَدٌ أَمْرُهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا، أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا». قَالُوا: لَا، قَالَ: «فَكُلُوا مَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِهَا»²⁰⁰¹

60 - (1196) حَدَّثَنِي أَبُو كَامِلٍ الْجَحْدَرِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُوَهَّبٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجًّا، وَخَرَجْنَا مَعَهُ، قَالَ: فَصَرَفَ مِنْ أَصْحَابِهِ فِيهِمْ أَبُو قَتَادَةَ، فَقَالَ: «خُذُوا سَاحِلَ الْبَحْرِ حَتَّى تَلْقَوْنِي» قَالَ: فَأَخَذُوا سَاحِلَ الْبَحْرِ، فَلَمَّا انْصَرَفُوا قَبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَحْرَمُوا كُلَّهُمْ، إِلَّا أَبَا قَتَادَةَ، فَإِنَّهُ لَمْ يُحْرَمْ، فَبَيْنَمَا هُمْ يَسِيرُونَ إِذْ رَأَوْا حُمْرَ وَحْشٍ، فَحَمَلَ عَلَيْهَا أَبُو قَتَادَةَ، فَعَقَرَ مِنْهَا أَتَانًا، فَنَزَلُوا فَأَكَلُوا مِنْ لَحْمِهَا، قَالَ فَقَالُوا: أَكَلْنَا لَحْمًا وَنَحْنُ مُحْرَمُونَ، قَالَ: فَحَمَلُوا مَا بَقِيَ مِنَ لَحْمِ الْأَتَانِ، فَلَمَّا أَتَوْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا أَحْرَمْنَا، وَكَانَ أَبُو قَتَادَةَ لَمْ يُحْرَمْ، فَرَأَيْنَا حُمْرَ وَحْشٍ، فَحَمَلَ عَلَيْهَا أَبُو قَتَادَةَ، فَعَقَرَ مِنْهَا أَتَانًا، فَنَزَلْنَا

²⁰⁰¹ Buhârî, *Sahîh*, 3, 13.

فَأَكَلْنَا مِنْ حَمِيمِهَا، فَقُلْنَا: نَأْكُلُ لَحْمَ صَيْدٍ وَنَحْنُ مُحْرِمُونَ، فَحَمَلْنَا مَا بَقِيَ مِنْ حَمِيمِهَا، فَقَالَ: «هَلْ مِنْكُمْ أَحَدٌ أَمَرَهُ أَوْ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ؟» قَالَ قَالُوا: لَا، قَالَ: «فَكُلُوا مَا بَقِيَ مِنْ حَمِيمِهَا»²⁰⁰²

2570 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ السَّلَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنْتُ يَوْمًا جَالِسًا مَعَ رَجَالٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَنْزِلٍ، فِي طَرِيقِ مَكَّةَ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَازِلٌ أَمَامَنَا وَالْقَوْمُ مُحْرِمُونَ، وَأَنَا غَيْرُ مُحْرِمٍ، فَأَبْصَرُوا حِمَارًا وَحَشِيًّا، وَأَنَا مَشْغُولٌ أَخْصِفُ نَعْلِي، فَلَمْ يُؤْذِنُونِي بِهِ، وَأَحْبُوا لَوْ أَبِي أَبْصَرْتُهُ، وَالتَفْتُ، فَأَبْصَرْتُهُ فَقُمْتُ إِلَى الْفَرَسِ، فَأَسْرَجْتُهُ، ثُمَّ رَكِبْتُ، وَنَسِيتُ السَّوْطَ وَالرُّمْحَ، فَقُلْتُ لَهُمْ: نَاوِلُونِي السَّوْطَ وَالرُّمْحَ، فَقَالُوا: لَا وَاللَّهِ، لَا نُعِينُكَ عَلَيْهِ بِشَيْءٍ، فَعَضِبْتُ، فَتَزَلْتُ، فَأَخَذْتُهُمَا، ثُمَّ رَكِبْتُ فَشَدَدْتُ عَلَى الْحِمَارِ فَعَقَرْتُهُ، ثُمَّ جِئْتُ بِهِ وَقَدْ مَاتَ، فَوَقَعُوا فِيهِ يَأْكُلُونَهُ، ثُمَّ إِنَّهُمْ شَكُّوا فِي أَكْلِهِمْ إِيَّاهُ وَهُمْ حُرْمٌ، فَرَحْنَا وَخَبَأْتُ الْعَضْدَ مَعِي، فَأَذْرَكْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: «مَعَكُمْ مِنْهُ شَيْءٌ؟»، فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَنَاوَلْتُهُ الْعَضْدَ، فَأَكَلَهَا حَتَّى نَفِدَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ،²⁰⁰³

٢٩٢٨ - عن عمر : أن رجلا قال له : إني أشرت إلى ظبي وأنا محرم ، فقتله صاحبي فقال عمر لعبد الرحمن بن عوف : ما ترى ؟ قال : شاة ، قال : وأنا أرى ذلك .

15520 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: نَا ابْنُ فَضِيلٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: أَتَى رَجُلًا ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ: إِنِّي أَشَرْتُ بِظَبْيٍ وَأَنَا مُحْرِمٌ، فَأَصِيدُ؟ قَالَ: «صَمِتْ»²⁰⁰⁴
وَلَا يُرَوَّى عَنْ أَحَدٍ مِنَ الصَّحَابَةِ خِلَافَهُ، فَصَارَ إِجْمَاعًا.²⁰⁰⁵

10.10. İhrâmın Kılavuzluk Etmemişse, Avı Göstermemişse ve Yardım da Etmemişse İhrâmlı Olmayan Birisinin Avladığından Yemesi Caizdir

٢٩٢٩ - عن أبي قتادة في حديث طويل : أنه اصطاد حمارا وحشيا وهو غير محرم وأصحابه محرمون ، فوقعوا فيه يأكلونه ، ثم إنهم شكوا في أكلهم إياه وهم حرم ، فرحنا وخبأت العضد معي ، فأدركنا رسول الله ﷺ ، فسألناه عن ذلك ، فقال : «هل معكم منه شيء ؟ » فقلت : نعم ، فناولته العضد ، فأكلها وهو محرم .

²⁰⁰² Muslim, *Sahih*, 2, 853.

²⁰⁰³ Buhârî, *Sahih*, 3, 154.

²⁰⁰⁴ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 416.

²⁰⁰⁵ Tehânevî, *İ'lâü's-Sünen*, VI, s. 3424.

مختصر ومسلم : « هل أشار إليه إنسان أو أمره بشيء ؟ » قالوا : لا ، قال : « فكلوه »

وللبخاري « هل منكم أحد أمره أن يحمل عليها ، أو أشار إليها ؟ » قالوا : لا ، قال : « فكلوا ما بقي من لحمها »

2570 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ السَّلَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنْتُ يَوْمًا جَالِسًا مَعَ رَجَالٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَنْزِلٍ، فِي طَرِيقِ مَكَّةَ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَازِلٌ أَمَامَنَا وَالْقَوْمُ مُحْرِمُونَ، وَأَنَا غَيْرُ مُحْرِمٍ، فَأَبْصَرُوا جِمَارًا وَخَشِيًا، وَأَنَا مَشْغُولٌ أَخْصِفُ نَعْلِي، فَلَمْ يُؤْذَنُوا لِي بِهِ، وَأَحْبَبُوا لَوْ أَنِّي أَبْصَرْتُهُ، وَالتَفْتُ، فَأَبْصَرْتُهُ فَقُمْتُ إِلَى الْفَرَسِ، فَأَسْرَجْتُهُ، ثُمَّ رَكِبْتُ، وَنَسِيتُ السَّوْطَ وَالرُّمَحَ، فَقُلْتُ لَهُمْ: نَاوِلُونِي السَّوْطَ وَالرُّمَحَ، فَقَالُوا: لَا وَاللَّهِ، لَا نُعِينُكَ عَلَيْهِ بِشَيْءٍ، فَعَضِبْتُ، فَنَزَلْتُ، فَأَخَذْتُهِمَا، ثُمَّ رَكِبْتُ فَشَدَدْتُ عَلَى الْحِمَارِ فَعَقَرْتُهُ، ثُمَّ جِئْتُ بِهِ وَقَدْ مَاتَ، فَوَقَعُوا فِيهِ يَأْكُلُونَهُ، ثُمَّ إِنَّهُمْ شَكُّوا فِي أَكْلِهِمْ إِيَّاهُ وَهُمْ حُرْمٌ، فَرَحْنَا وَخَبَأْتُ الْعَصَدَ مَعِي، فَأَذَرْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلْنَاهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: «مَعَكُمْ مِنْهُ شَيْءٌ؟»، فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَنَاقَلْتُهُ الْعَصَدَ، فَأَكَلَهَا حَتَّى نَفَدَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ، فَحَدَّثَنِي بِهِ زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ²⁰⁰⁶

٢٩٣٠ - عن عبد الرحمن بن عثمان بن عبد الله التيمي - هو ابن أخى طلحة - قال : كنا مع طلحة ونحن حرم ، فأهدى لنا طيراً وطلحة راقد ، فمنا من أكل ، ومنا من تورع فلم يأكل ، فلما استيقظ طلحة وفق من أكله ، قال : أكلناه مع رسول الله ﷺ .

1383 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ، قَالَ: كُنَّا مَعَ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَنَحْنُ حُرْمٌ، فَأُهْدِيَ لَنَا (1) طَيْرٌ وَطَلْحَةُ رَاقِدٌ، فَمِنَّا مَنْ أَكَلَ، وَمِنَّا مَنْ تَوَرَّعَ فَلَمْ يَأْكُلْ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ طَلْحَةُ وَفَّقَ مَنْ أَكَلَهُ، وَقَالَ: " أَكَلْنَاهُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " ²⁰⁰⁷

65 - (1197) حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عُثْمَانَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنَّا مَعَ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَنَحْنُ حُرْمٌ فَأُهْدِيَ لَهُ طَيْرٌ،

²⁰⁰⁶ Buhârî, *Sahîh*, 3, 154.

²⁰⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 7.

وَطَلْحَةُ رَافِدٌ، فَمِمَّا مِنْ أَكَلٍ، وَمِمَّا مِنْ تَوَرَّعٍ، فَلَمَّا اسْتَيْقِظَ طَلْحَةُ وَفَقَّ مِنْ أَكَلِهِ، وَقَالَ: «أَكَلْنَاهُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»²⁰⁰⁸

٢٩٣١ - عن عمير بن سلمة الضمري ، عن رجل من بهز : أنه خرج مع رسول الله يريد مكة ، حتى إذا كانوا في بعض وادي الروحاء وجد الناس حماراً وحشياً عقيراً ، فذكروا ذلك للنبي ﷺ ، فقال : « أقرؤه حتى يأتي صاحبه » ، فأتى البهزي وكان صاحبه ، فقال : يا رسول الله ! شأنكم هذا الحمار ، فأمر رسول الله ﷺ أبا بكر ، فقسمه في الرفاق وهم محرمون .

15744 - حَدَّثَنَا يُرِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيَّ، أَخْبَرَهُ أَنَّ عِيسَى بْنَ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ عُمَيْرَ بْنَ سَلَمَةَ الضَّمَرِيَّ، أَخْبَرَهُ عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَهْزٍ، أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرِيدُ مَكَّةَ، حَتَّى إِذَا كَانُوا فِي بَعْضِ وَادِي الرُّوْحَاءِ، وَجَدَ النَّاسُ حِمَارَ وَحْشٍ عَقِيرًا، فَذَكَرُوهُ (1) لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: " أَقْرُؤُهُ حَتَّى يَأْتِيَ صَاحِبُهُ " فَاتَى الْبَهْزِيُّ، وَكَانَ صَاحِبَهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، شَأْنُكُمْ بِهَذَا الْحِمَارِ؟ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا بَكْرٍ فَقَسَمَهُ فِي الرِّفَاقِ، وَهُمْ مُحْرَمُونَ²⁰⁰⁹

370 / 1281 - مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّهُ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّيْمِيَّ، عَنْ عِيسَى بْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عُمَيْرِ بْنِ سَلَمَةَ الضَّمَرِيَّ (1)، عَنِ الْبَهْزِيِّ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ يُرِيدُ مَكَّةَ، وَهُوَ مُحْرِمٌ. حَتَّى إِذَا كَانَ بِالرُّوْحَاءِ، إِذَا حِمَارٌ وَحْشِيٌّ عَقِيرٌ. فَذَكَرَ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: «دَعُوهُ. فَإِنَّهُ يُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ صَاحِبَهُ». فَجَاءَ الْبَهْزِيُّ، وَهُوَ صَاحِبُهُ، إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، شَأْنُكُمْ بِهَذَا الْحِمَارِ. فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبَا بَكْرٍ. فَقَسَمَهُ بَيْنَ الرِّفَاقِ²⁰¹⁰

٢٩٣٢ - مالك عن ابن شهاب ، عن سالم بن عبد الله أنه سمع أبا هريرة يحدث عبد الله بن عمر : أنه مر به قوم محرمون بالربذة ، فاستفتوه في لحم صيد ، وجدوا ناسا أحلة يأكلونه فأفتاهم بأكله ، قال : ثم قدمت المدينة على عمر بن الخطاب ، فسألته عن ذلك فقال: بم أفتيتهم ؟ قال: فقلت : أفتيتهم بأكله ، قال : فقال عمر : لو أفتيتهم بغير ذلك لأوجعتك .

²⁰⁰⁸ Muslim, *Sahih*, 2, 855.

²⁰⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, XXI, 25.

²⁰¹⁰ Imam Mâlik, *Muvatta'*, III, 510.

1283 - مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ؛ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ: أَنَّهُ مَرَّ بِهِ قَوْمٌ مُحْرَمُونَ بِالرَّبَذَةِ. فَاسْتَفْتَوْهُ فِي لَحْمِ صَيْدٍ، وَجَدُوا نَاسًا أَحَلَّهُ يَأْكُلُونَهُ. فَأَفْتَاهُمْ بِأَكْلِهِ. قَالَ: ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ. فَقَالَ: بِمِ افْتِيَتْهُمْ؟ قَالَ: فَقُلْتُ: (2) أَفْتَيْتُهُمْ بِأَكْلِهِ. قَالَ: فَقَالَ عُمَرُ: لَوْ أَفْتَيْتُهُمْ بِغَيْرِ ذَلِكَ، لَأَوْجَعْتُكَ.²⁰¹¹

3815 - حَدَّثَنَا ابْنُ مَرْزُوقٍ قَالَ: ثنا هَارُونُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ قَالَ: ثنا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ قَالَ: ثنا يَحْيَى بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ الشَّامِ اسْتَفْتَاهُ فِي لَحْمِ الصَّيْدِ وَهُوَ مُحْرِمٌ، فَأَمَرَهُ بِأَكْلِهِ قَالَ: فَلَقِيتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَأَخْبَرْتُهُ بِمَسْأَلَةِ الرَّجُلِ فَقَالَ: بِمِ افْتِيَتْهُ؟ فَقُلْتُ: بِأَكْلِهِ فَقَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَفْتَيْتُهُ بِغَيْرِ ذَلِكَ، لَعَلَّوْكَ بِالْدَّرَةِ إِنَّمَا نَهَيْتُ أَنْ تَصْطَادَهُ²⁰¹²

٢٩٣٣ - عن عبد الله بن شماس، يقول: أتيت عائشة فسألتها عن لحم الصيد، يصيده الحلال ثم يهديه للمحرم، فقالت: اختلف فيه أصحاب رسول الله ﷺ، فمنهم من حرمه، ومنهم من أحله، وما أرى بشيء منه بأساً.

3788 - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: ثنا عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الْوَارِثِ، قَالَ: ثنا شُعْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنِي شَيْخٌ كَخْبَرِ الشُّبُوحِ، يُقَالُ لَهُ غُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرَانَ الْفَرَجِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ شِمَاسٍ يَقُولُ: أَتَيْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَسَأَلْتُهَا عَنْ لَحْمِ الصَّيْدِ يَصِيدُهُ الْحَلَالُ ثُمَّ يَهْدِيهِ لِلْمُحْرِمِ فَقَالَتْ اخْتَلَفَ فِيهِ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَمِنْهُمْ مَنْ حَرَّمَهُ، وَمِنْهُمْ مَنْ أَحَلَّهُ، وَمَا أَرَى بِشَيْءٍ مِنْهُ بِأَسَا²⁰¹³

٢٩٣٤ - أخبرنا أبو حنيفة، قال: حدثنا هشام بن عروة، عن أبيه، عن جده الزبير ابن العوام، قال: كنا نحمل لحم الصيد صفيفاً، وننزود ونأكله ونحن محرمون مع رسول الله ﷺ.

٣٥٧ - محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة قال: حدثنا هشام بن عروة، عن أبيه، عن جده الزبير بن العوام ﷺ قال: كنا نحمل لحم الصيد صفيفاً وننزود ونأكله ونحن محرمون مع رسول الله ﷺ²⁰¹⁴

²⁰¹¹ Imam Mâlik, *Muvatta'*, III, 512.

²⁰¹² Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 174.

²⁰¹³ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 169.

²⁰¹⁴ Imam Muhammed, *el-Âsâr*, XI, 357.

٢٩٣٥ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن محمد بن المنكدر ، عن عثمان بن محمد ، عن طلحة بن عبيد الله ، قال : تذاكرنا لحم الصيد بصيده الحلال فيأكله المحرم والنبي ﷺ نائم ، فارتفعت أصواتنا ، فاستيقظ النبي ﷺ ، فقال : « فيم تتنازعون ؟ » فقلنا : في لحم بصيده الحلال فيأكله المحرم ، قال : فأمرنا بأكله .

٣٥٨ - محمدٌ قالَ : أخبرنا أبو حنيفة ، عن محمد بن المنكدر ، عن عثمان بن محمد ، عن طلحة بن عبيد الله ﷺ قالَ : تذاكرنا لحم الصيد يأكله المحرم ، والنبي ﷺ نائم ، فارتفعت أصواتنا ، فاستيقظ النبي ﷺ فقالَ : « فيم تنازعون ؟ » فقلنا : في لحم الصيد يأكله المحرم فأمرنا بأكله .
2015

٢٩٣٦ - أخبرنا أبو حنيفة ، قال : حدثنا الهيثم بن أبي الهيثم ، عن الصلت بن حنين عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما ، قال : أهدى له ظبيان وبيض نعام في الحرم ، فأبى أن يقبله وقال : هلا ذبحتهما قبل أن تجيء بهما ؟

٣٦٠ - محمدٌ قالَ : أخبرنا أبو حنيفة قالَ : حدثنا الهيثم بن أبي الهيثم ، عن الصلت بن حنين ، عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما قالَ : أهدى له ظبيان وبيض نعام في الحرم فأبى أن يقبله وقالَ : هلا ذبحتهما قبل أن تجيء بهما ؟
2016

٢٩٣٧ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن حماد ، عن إبراهيم ، قال : إذا أهلت بهما جميعا العمرة والحج فأصبحت صيدا فإن عليك جزاءين ، فإن أهلت بعمرة كان عليك جزاء ، وإن أهلت بحج كان عليك جزاء .

٣٥٤ - محمدٌ قالَ : أخبرنا أبو حنيفة ، عن حماد ، عن إبراهيم قالَ : إذا

2015 Imam Muhammed, *el-Âsâr*, XI, 358.

2016 Imam Muhammed, *el-Âsâr*, XI, 360.

أَهْلَلْتَ بِهِمَا جَمِيعاً الْعُمْرَةَ وَالْحَجَّ، فَأَصَبْتَ صَيْدًا، فَإِنَّ عَلَيْكَ جَزَاءَيْنِ، فَإِنْ أَهْلَلْتَ بِعُمْرَةٍ كَانَ عَلَيْكَ جَزَاءٌ، فَإِنْ أَهْلَلْتَ بِالْحَجِّ كَانَ عَلَيْكَ جَزَاءٌ²⁰¹⁷

٢٩٣٨ - أبو حنيفة ، عن حماد ، عن إبراهيم ، قال : إذا اشترك القوم المحرمين في صيد فعلى كل واحد منهم جزاؤه . قال محمد : وبه نأخذ ، وهو قول أبي حنيفة .

٣٥٩ - محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم قال: إذا اشترك القوم المحرمون في صيد فعلى كل واحد منهم جزاؤه²⁰¹⁸

10.11. İhrâmlı Kişinin Kestiği Murdardır. Ondan Hiç Kimsenin Yemesi Helâl Değildir

لِأَنَّ مَا ذَبَحَهُ الْمُحْرِمُ مِنَ الصَّيْدِ يَكُونُ مَيْتَةً²⁰¹⁹

10.12. İhrâmlı Kişinin Leş (Boğazlanmamış Hayvan) İle Av Etinden Birini Yemeğe Mecbur Kalırsa Av Etinden Yer

إِذَا اضْطُرَّ الْمُحْرِمُ، فَوَجَدَ صَيْدًا وَمَيْتَةً، أَكَلَ الْمَيْتَةَ. وَهَذَا قَالَ الْحَسَنُ، وَالثَّوْرِيُّ، وَمَالِكٌ. وَقَالَ الشَّافِعِيُّ، وَإِسْحَاقُ، وَابْنُ الْمُنْذِرِ: يَأْكُلُ الصَّيْدَ. وَهَذِهِ الْمَسْأَلَةُ مَبْنِيَّةٌ عَلَى أَنَّهُ إِذَا ذُبِحَ الصَّيْدُ كَانَ مَيْتَةً، فَبِسَاوِي الْمَيْتَةِ فِي التَّحْرِيمِ، وَتَمْتَارُ بِإِجَابِ الْجَزَاءِ، وَمَا يَتَعَلَّقُ بِهِ مِنْ هُنَاكَ حُرْمَةِ الْإِحْرَامِ، فَلِذَلِكَ كَانَ أَكْلُ الْمَيْتَةِ أَوَّلَى، إِلَّا أَنْ لَا تَطِيبَ نَفْسُهُ بِأَكْلِهَا، فَيَأْكُلُ الصَّيْدَ، كَمَا لَوْ لَمْ يَجِدْ غَيْرَهُ.²⁰²⁰

10.13. İhrâmlı Kişinin Avı Kasten, Hata ile veya Unutarak Öldürmesinin Hükümü

²⁰¹⁷ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, XI, 354.

²⁰¹⁸ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, XI, 359.

²⁰¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 420.

²⁰²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 293.

12562- حدثني المثنى قال، حدثنا عبد الله بن صالح قال، حدثني معاوية بن صالح، عن علي بن أبي طلحة، عن ابن عباس قوله: "يا أيها الذين آمنوا لا تقتلوا الصيد وأنتم حرم"، قال: إن قتله متعمداً أو ناسياً، حكم عليه²⁰²¹

10.14. "İçinizden Adâlet Sâhibi İki Kişi Hükmeder" Âyeti Hakkında

٢٩٣٩- عن محمد بن سيرين : أن رجلاً جاء إلى عمر بن الخطاب ، فقال : إني أجريت أنا وصاحب لي فرسين نستبق إلى ثغرة ثنية ، فأصبنا ظبياً ونحن محرمان ، فماذا ترى؟ فقال عمر لرجل بجنبه : تعال حتى نحكم أنا وأنت ، قال : فحكما عليه بعز ، فولى الرجل وهو يقول : هذا أمير المؤمنين لا يستطيع أن يحكم في ظبي حتى دعا رجلاً فحكم معه ، فسمع عمر قول الرجل ، فدعاه ، فسأله : هل تقرأ سورة المائدة؟ فقال : لا ، فقال : هل تعرف هذا الرجل الذي حكم معي ؟ فقال : لا ، فقال : لو أخبرتني أنك تقرأ سورة المائدة لأوجعتك ضرباً ، ثم قال : إن الله عز وجل يقول في كتابه : ﴿يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ﴾ ، وهذا عبد الرحمن بن عوف .

1563 - مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ قُرَيْبٍ (1)، عَنْ [ش: 130] مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ؛ أَنَّ رَجُلًا (2) جَاءَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَقَالَ: إِنِّي أَجْرَيْتُ أَنَا، وَصَاحِبٌ لِي فَرَسَيْنِ. نَسْتَبِقُ [إِلَى] ثُغْرَةٍ ثَنِيَّةٍ. فَأَصَبْنَا ظَبِيًّا وَنَحْنُ مُحْرَمَانِ. فَمَاذَا تَرَى؟ فَقَالَ عُمَرُ، لِرَجُلٍ إِلَى جَنْبِهِ: تَعَالَ حَتَّى أَحْكُمَ أَنَا، وَأَنْتَ. قَالَ: فَحَكَمَا عَلَيْهِ بِعَزٍّ. فَقَوْلَى الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ: هَذَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَحْكُمَ فِي ظَبِيٍّ، حَتَّى دَعَا رَجُلًا يَحْكُمُ مَعَهُ. فَسَمِعَ عُمَرُ بِنَ الْخَطَّابِ قَوْلَ الرَّجُلِ، فَدَعَاهُ، فَسَأَلَهُ: هَلْ تَقْرَأُ [ف: 139] سُورَةَ الْمَائِدَةِ؟ فَقَالَ: لَا. قَالَ: فَهَلْ تَعْرِفُ هَذَا الرَّجُلَ الَّذِي حَكَمَ مَعِي؟ فَقَالَ: لَا. فَقَالَ عُمَرُ: لَوْ أَخْبَرْتَنِي أَنَّكَ تَقْرَأُ سُورَةَ الْمَائِدَةِ، لَأَوْجَعْتُكَ ضَرْبًا. ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ: {يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ} [المائدة: 5: 95]²⁰²². وَهَذَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ.²⁰²³

والجزاء عند أبي حنيفة وأبي يوسف أن يقوم الصيد في المكان الذي قتل فيه أو في أقرب المواضع منه إذا كان في برية فيقومه ذوا عدل ثم هو مخبر في الفداء إن شاء ابتاع بها هديا وذبحه إن بلغت هديا وإن شاء اشترى بها طعاما وتصدق على كل مسكين نصف صاع من بر أو صاعا من تمر أو شعير وإن شاء صام²⁰²⁴

²⁰²¹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, X, XI.

²⁰²² Mâide, 5/95.

²⁰²³ İmam Mâlik, *Muvatta'*, III, 608.

²⁰²⁴ Merginânî, *el-Hidâye*, I, 165.

قَوْلُ مُحَمَّدٍ حَكَى الطَّحَاوِيُّ عَنْهُ أَنَّ الْخِيَارَ إِلَى الْحَكَمَيْنِ،²⁰²⁵

10.15. Deve Kuşu Yumurtasını Kıranın Onun Değerini Vermesi Gerekir. Âyet-i Kerîme'deki “ Öldürdüğü Hayvanın Dengi (Misli) Ona Cezadır” Cümlesindeki “Misli”den Maksat Mânevi Misli'dir ki O da O'nun Kıymetidir. Yaratılış Olarak Onun Benzeri Değildir

٢٩٤٠ - عن كعب بن عجرة : أن النبي ﷺ قضى في بيض نعامة أصابه المحرم بقيمته

8302 - عَنْ الْأَسْلَمِيِّ، عَنْ حُسَيْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

قَضَى فِي بَيْضِ النَّعَامِ يُصِيبُهُ الْمُحْرِمُ بِثَمَنِهِ»²⁰²⁶

وَيَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْمَثَلَ الْقِيَمَةُ دُونَ النَّظِيرِ أَنَّ جَمَاعَةً مِنَ الصَّحَابَةِ قَدْ رَوَوْا عَنْهُمْ: "فِي الْحَمَامَةِ شَاةٌ وَلَا تَشَابُهُ بَيْنَ الْحَمَامَةِ وَالشَّاةِ فِي الْمَنْظَرِ، فَعَلِمْنَا أَنَّهُمْ أَوْجَبُوهَا عَلَى وَجْهِ الْقِيَمَةِ.

فَإِنْ قِيلَ: رَوَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ جَعَلَ فِي الضَّبِّ كَبْشًا. قِيلَ لَهُ: لِأَنَّ تِلْكَ كَانَتْ قِيَمَتُهُ، وَلَا دَلَالَهَ فِيهِ عَلَى أَنَّهُ أَوْجَبَهُ مِنْ حَيْثُ كَانَ نَظِيرًا لَهُ.²⁰²⁷

٢٩٤٧ - عن مجاهد ، عن عبد الله ، قال : فى الضب يصيبه المحرم حفنة من طعام.

15615 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: نَا ابْنُ عُثَيْمٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، فِي الضَّبِّ يُصِيبُهُ الْمُحْرِمُ، جَفَنَةٌ مِنْ طَعَامٍ²⁰²⁸

٢٩٤٨ - عن طارق قال : خرجنا حجاجا ، فأوطأ رجل منا - يقال له : أربد - ضبا ، ففرز ظهره ، فأتى عمر ، فقال عمر : احكم يا أربد ، قال : أرى فيه جديا قد جمع الماء والشجر قال عمر : فذاك فيه .

²⁰²⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 73.

²⁰²⁶ Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 423,

²⁰²⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, II, 591.

²⁰²⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 424.

. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّمَا أَمَرْتُكَ أَنْ تَحْكُمَ فِيهِ، وَلَمْ أَمُرْكَ أَنْ تُزَكِّيَنِي، فَقَالَ أَرَيْدُ: أَرَى فِيهِ جَذِيًا قَدْ جَمَعَ
الْمَاءَ وَالشَّجَرَ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: فَذَلِكَ فِيهِ "2029

٢٩٤٩ - عن عمر رضي الله عنه : أنه قضى في الغزال بعنز ، وفي الأرنب بعناق ،
وفي اليربوع بجفرة .

1562 - مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ الْمَكِّيِّ؛ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَضَى [ص:608] فِي الصَّبْعِ بِكَبْشٍ. وَفِي الْغَزَالِ
بِعَنْزٍ. وَفِي الْأَرْنَبِ بِعَنَاقٍ. وَفِي الْيَرْبُوعِ بِجَفْرَةٍ. 2030

٢٩٥٠ - حدثنا محمد بن المنثني ، ثنا محمد بن جعفر ، ثنا شعبة ، عن حماد ،
سمعت إبراهيم يقول : في كل شيء من الصيد ثمنه . أخرجه الإمام ابن جرير الطبري
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: ثنا شُعْبَةُ، عَنْ حَمَّادٍ قَالَ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ يَقُولُ: «فِي كُلِّ
شَيْءٍ مِنَ الصَّيْدِ ثَمَنُهُ» 2031

10.16. Kişi Ceza Hedy'ini (Kurbanı) Harem'de Keser. Yemek Yedirme ve Oruç
Tutmayı İstedığı Yerde Yapar. Kişi Zengin Olsa Dahi Bu Üç Şeyden İstedliğini
Seçer

٢٩٥١ - حدثنا هناد ، ثنا ابن أبي عروبة ، عن أبي معشر ، عن إبراهيم ، قال : ما
كان من دم فبمكة ، وما كان من صدقة أو صوم حيث شاء .

ذَكَرُ مَنْ قَالَ ذَلِكَ حَدَّثَنَا هَنَادٌ، قَالَ: ثنا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ، قَالَ: ثنا ابْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ،
قَالَ

: «مَا كَانَ مِنْ دَمٍ فَبِمَكَّةَ، وَمَا كَانَ مِنْ صَدَقَةٍ أَوْ صَوْمٍ حَيْثُ شَاءَ» وَقَدْ خَالَفَ ذَلِكَ مُخَالِفُونَ فَقَالُوا: لَا يُجْزَى
الْهَدْيُ وَالْإِطْعَامُ إِلَّا بِمَكَّةَ، فَأَمَّا الصَّوْمُ فَإِنْ كَفَّرَ بِهِ يَصُومُ حَيْثُ شَاءَ مِنَ الْأَرْضِ 2032

2029 Şâfiî, *Müsned*, I, 134.

2030 İmam Mâlik, *Muvatta'*, III, 607.

2031 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII, 687.

2032 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VIII, 706.

٢٩٥٢ - حدثنا ابن وكيع ، وابن حميد ، قالا : ثنا جرير ، عن منصور ، عن الحكم ، عن قسم ، عن ابن عباس : « فجزاء مثل ما قتل من النعم ، فإن لم يجد نظركم ثمنه ، قال ابن حميد : كم قيمته فقوم عليه ثمنه طعاماً ، فصام مكان كل نصف صاع يوماً ، أو كفارة طعام مساكين ، أو عدل ذلك صياماً ، قال : إنما أريد الطعام بالصيام ، فإذا وجد الطعام وجد جزاؤه .

حَدَّثَنَا ابْنُ وَكَيْعٍ وَابْنُ حُمَيْدٍ، قَالَا: ثنا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنِ مِقْسَمٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: {فَجَزَاءٌ مِثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بِالْغَنَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا} [المائدة: 95]²⁰³³، قَالَ: «إِذَا أَصَابَ الْمُحْرِمُ الصَّيْدَ حُكِمَ عَلَيْهِ جَزَاؤُهُ مِنَ النَّعْمِ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ نَظَرَ كَمْ ثَمَنُهُ» قَالَ ابْنُ حُمَيْدٍ: "نَظَرَ كَمْ قِيمَتُهُ فَقَوِّمَ عَلَيْهِ ثَمَنُهُ طَعَامًا، فَصَامَ مَكَانَ كُلِّ نِصْفِ صَاعٍ يَوْمًا، أَوْ كَفَّارَةً طَعَامُ مَسَاكِينَ، أَوْ عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا. قَالَ: إِنَّمَا أُرِيدُ بِالطَّعَامِ الصَّيَّامَ، فَإِذَا وَجَدَ الطَّعَامَ وَجَدَ جَزَاءَهُ"²⁰³⁴

٢٩٥٣ - حدثنا هناد بن السري ، ثنا ابن أبي زائدة ، أخبرنا ابن جريج ، عن عطاء ، في قول الله تعالى : ﴿ فجزاء مثل ما قتل من النعم ﴾ ، قال : إن أصاب إنسان محرم نعمة فإن له إن كان ذا يسار أن يهدي ما شاء جزورا ، أو عدلها طعاما ، أو عدلها صياما ، قال : كل شيء في القرآن أو فليخر منه صاحبه من شاء .

12610 - حدثنا هناد بن السري قال، حدثنا ابن أبي زائدة قال، أخبرنا ابن جريج، عن عطاء، في قول الله تعالى ذكره: "فجزاء مثل ما قتل من النعم يحكم له ذوا عدل منكم هدياً بالغ الكعبة أو كفارة طعام مساكين أو عدل ذلك صياماً"، قال: إن أصاب إنسان محرم نعمة، فإن له= وإن كان ذا يسار أن يهدي ما شاء، جزورا، أو عدلها طعاماً، أو عدلها صياماً. قال: كل شيء في القرآن "أو" "أو"، فليخر منه صاحبه ما شاء.²⁰³⁵

إِنَّ قَاتِلَ الصَّيْدِ مُحَرَّرٌ فِي الْجَزَاءِ بِأَحَدِ هَذِهِ الثَّلَاثَةِ، بِأَيِّهَا شَاءَ كَفَّرَ، مُوسِرًا كَانَ أَوْ مُعْسِرًا. وَهَذَا قَالَ مَالِكٌ، وَالشَّافِعِيُّ، وَأَصْحَابُ الرَّأْيِ.²⁰³⁶

10.17. Çekirge Kara Avı Hükmündedir. Öldürenin Bir Avuç Buğday Veya Hurma Sadaka Vermesi Gerekir

²⁰³³ Mâide, 5/9.

²⁰³⁴ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VIII, 683.

²⁰³⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, VIII, 700.

²⁰³⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 448.

٢٩٥٥ - عن زيد بن أسلم : إن رجلا جاء إلى عمر بن الخطاب ، فقال : يا أمير المؤمنين أنى أصبت جرادات بسوطى وأنا محرم ، فقال له عمر : أطعم قبضة من طعام .

1572 - مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ؛ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَقَالَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنِّي أَصَبْتُ جَرَادَاتٍ بِسَوْطِي، وَأَنَا مُحْرِمٌ. [ص:612] فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أَطْعِمْ قَبْضَةً مِنْ طَعَامٍ.²⁰³⁷

٢٩٥٦ - عن يحيى بن سعيد : إن رجلا جاء إلى عمر بن الخطاب ، فسأله عن جرادة قتلها وهو محرم ؟ ، فقال عمر لكعب : تعال حتى نحكم ، فقال كعب : درهم ، فقال عمر : إنك لتجد الدراهم ، لثمرة خير من جرادة .

1573 - مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ؛ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، فَسَأَلَهُ عَنْ جَرَادَةٍ قَتَلَهَا، وَهُوَ مُحْرِمٌ. فَقَالَ عُمَرُ لِكَعْبٍ: تَعَالَ، حَتَّى نَحْكُمَ، فَقَالَ كَعْبٌ: دِرْهَمٌ. فَقَالَ عُمَرُ لِكَعْبٍ: إِنَّكَ لَتَجِدُ [ق: 69 - ب] الدَّرَاهِمَ، لَثَمَرَةٍ خَيْرٌ مِنْ جَرَادَةٍ.²⁰³⁸

٢٩٥٧ - عن ابن عباس : فى الجرادة قبضة من طعام ولتأخذن بقبضة جرادات .

وَلِلشَّافِعِيِّ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْجَرَادَةِ قَبْضَةٌ مِنْ طَعَامٍ وَلِتَأْخُذَنَّ بِقَبْضَةِ جَرَادَاتٍ²⁰³⁹

قَوْلُ الشَّافِعِيِّ. وَعَنْ أَحْمَدَ، يَتَصَدَّقُ بِثَمَرَةٍ عَنِ الْجَرَادَةِ. وَهَذَا يُرْوَى عَنْ عُمَرَ وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَبْضَةٌ مِنْ طَعَامٍ.²⁰⁴⁰

١٢ - باب المحرم يقتل قملة أو نحوها أو ينفث شعرا

٤١٥ - أخبرنا مالك ، عن نافع ، قال : المحرم لا يصلح له أن ينفث من شعره شيئا ، ولا يخلقه ، ولا يقصره ، إلا أن يصيبه أذى من رأسه ، فعليه فدية كما أمره الله تعالى ، ولا يحل له أن يقليم أظفاره ، ولا يقتل قملة ، ولا يطرحها من رأسه إلى الأرض ، ولا من جلده ، ولا من ثوبه ، ولا يقتل الصيد ، ولا يأمر به ، ولا يدل عليه . قال محمد : وبهذا نأخذ ، وهو قول أبى حنيفة .²⁰⁴¹

²⁰³⁷ Imam Mâlik, *Muvatta'*, III, 611.

²⁰³⁸ Imam Mâlik, *Muvatta'*, III, 612.

²⁰³⁹ Şâfiî, *el-Umm*, II, 601.

²⁰⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 441.

²⁰⁴¹ Imam Muhammed, *Muvatta'*, XII, 415.

10.18. İhrâma Giren Kişinin Elinde Bulunan Avı Bırakması Vaciptir. Evinde ve Yanındaki Kafeste Bulunan Avı Bırakması Gerekmez. Hareme Giren İçinde Hüküm Aynıdır

٢٩٥٨ - حدثنا أبو بكر بن عياش، عن زيد بن أبي بكر، عن عبد الله بن الحارث قال: كنا نحج ونترك عند أهلنا أشياء من الصيد ما نرسلها .

14864 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: «كُنَّا نَحْجُ وَنَتْرُكُ عِنْدَ أَهْلِنَا أَشْيَاءَ مِنَ الصَّيْدِ، مَا نُرْسِلُهَا»²⁰⁴²

٢٩٥٩ - حدثنا عبد السلام بن حرب ، عن ليث ، عن مجاهد : أن عليا رضي الله عنه رأى مع أصحابه داجنا من الصيد وهم محرمون ، فلم يأمرهم بإرساله

14862 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، أَنَّ عَلِيًّا «رَأَى مَعَ بَعْضِ أَصْحَابِهِ دَاجِنًا مِنَ الصَّيْدِ، وَهُمْ مُحْرَمُونَ، فَلَمْ يَأْمُرْهُمْ بِإِرْسَالِهِ»²⁰⁴³

٢٩٦٠ - حدثنا عارم ، ثنا حماد بن زيد ، عن هشام بن عروة ، قال : كان ابن الزبير بمكة وأصحاب النبي ﷺ يحملون الطير في الأقفاص .

383 - حَدَّثَنَا عَارِمٌ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ قَالَ: كَانَ ابْنُ الزُّبَيْرِ بِمَكَّةَ وَأَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُونَ الطَّيْرَ فِي الْأَقْفَاصِ²⁰⁴⁴

" ومن أحرَم وفي بيته أو في قفص معه صيد فليس عليه أن يرسله " وقال الشافعي رحمه الله يجب عليه أن يرسله لأنه متعرض للصيد بإمساكه في ملكه فصار كما إذا كان في يده.

ولنا أن الصحابة رضي الله عنهم كانوا يجرمون وفي بيوتهم صيود ودواجن ولم ينقل عنهم إرسالها وبذلك جرت العادة الفاشية وهي من إحدى الحجج ولأن الواجب ترك التعرض وهو ليس بمتعرض من جهته لأنه محفوظ

²⁰⁴² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 353.

²⁰⁴³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 353.

²⁰⁴⁴ Buhârî, *Sahih*, I, 139.

بالبيت والقفص لا به غير أنه في ملكه ولو أرسله في مفازة فهو على ملكه فلا معتبر ببقاء الملك وقيل إذا كان القفص في يده لزمه إرساله لكن على وجه لا يضيع.²⁰⁴⁵

وَقَالَ عَطَاءٌ: إِنَّ دَبْحَهُ، فَعَلَيْهِ الْجَزَاءُ. وَرَوَى ذَلِكَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ. وَمَنْ كَرِهَ إِدْخَالَ الصَّيِّدِ الْحَرَمِ، ابْنُ عُمَرَ، وَابْنُ عَبَّاسٍ، وَعَائِشَةُ، وَعَطَاءٌ، وَطَاوُسٌ، وَإِسْحَاقُ، وَأَصْحَابُ الرَّأْيِ. وَرَخَّصَ فِيهِ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، وَرُوِيَ عَنْهُ الْكَرَاهَةُ لَهُ. أَخْرَجَهُ سَعِيدٌ. وَأَصْحَابُ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَا يَرَوْنَ بِهِ بَأْسًا.²⁰⁴⁶

10.19. Harem Bölgesinde Kesilmesi, Koparılması Haram Olanlar İle İzin Verilen Şeyler

٢٩٦١ - عن أبي شريح العدوي ، أنه قال لعمر بن سعد - وهو يبعث البعوث إلى مكة: ائذن لي أيها الأمير ! احدثك قولاً قال به رسول الله ﷺ الغد من يوم الفتح ، فسمعتُه أذناني ، ووعاه قلبي ، وأبصرته عيناى حين تكلم به : إنه حمد الله وأثنى عليه ثم قال : « إن مكة حرمها الله ، ولم يحرمها الناس ، فلا يحل لامرئ يؤمن بالله واليوم الآخر أن يسفك بها دماً ولا يعضد بها شجرة ، فإن أحد ترخص لقتال رسول الله ﷺ فقولوا له : إن الله قد أذن لرسوله ﷺ ، ولم يأذن لكم ، وإنما أذن لي ساعة من نهار ، وقد عادت حرمتها اليوم كحرمتها بالأمس ، وليبلغ الشاهد الغائب » ،

1832 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي شَرِيحِ الْعَدَوِيِّ، أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرِو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَبْعَثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ: ائْذَنْ لِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ أَحْدِثْكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلْغَدِ مِنْ يَوْمِ الْفَتْحِ، فَسَمِعْتُهُ أَذْنَانِي، وَوَعَاهُ قَلْبِي، وَأَبْصَرْتُهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ، إِنَّهُ حَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: " إِنَّ مَكَّةَ حَرَمُهَا اللَّهُ وَلَمْ يَحْرَمْهَا النَّاسُ، فَلَا يَحِلُّ لِأَمْرِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا، وَلَا يَعْضُدَ بِهَا شَجَرَةً، فَإِنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ لِقِتَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُولُوا لَهُ: إِنَّ اللَّهَ أَذِنَ لِرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ، وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، وَقَدْ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ، وَلْيَبْلُغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ ²⁰⁴⁷

²⁰⁴⁵ Merginâni, *el-Hidâye*, I, 170.

²⁰⁴⁶ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 318.

²⁰⁴⁷ Buhârî, *Sahih*, 1, 14.

446 - (1354) حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ الْعَدَوِيِّ، أَنَّهُ قَالَ لِعَمْرٍو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَنْبَعُثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ: ائْذَنْ لِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ أُحَدِّثُكَ قَوْلًا قَامَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغَدَ مِنْ يَوْمِ الْفَتْحِ، سَمِعْتُهُ أُذْنًا، وَوَعَاهُ قَلْبِي، وَأَبْصَرْتُهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ، أَنَّهُ حَمَدَ اللَّهَ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: " إِنْ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ، فَلَا يَحِلُّ لِمَرِيٍّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا، وَلَا يَعْضِدَ بِهَا شَجَرَةً، فَإِنْ أَحَدٌ تَرَخَّصَ بِقِتَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا، فَقُولُوا لَهُ: إِنَّ اللَّهَ أَذِنَ لِرَسُولِهِ، وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ، وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، وَقَدْ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ، وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ "، فَقِيلَ لِأَبِي شُرَيْحٍ: مَا قَالَ لَكَ عَمْرٍو؟ قَالَ: أَنَا أَعْلَمُ بِذَلِكَ مِنْكَ يَا أَبَا شُرَيْحٍ، «إِنَّ الْحَرَّمَ لَا يُعِيدُ عَاصِيًا، وَلَا فَارًا بِدَمٍ، وَلَا فَارًا بِحَرْبَةٍ»²⁰⁴⁸

2876 - أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي شُرَيْحٍ، أَنَّهُ قَالَ: لِعَمْرٍو بْنِ سَعِيدٍ وَهُوَ يَنْبَعُثُ الْبُعُوثَ إِلَى مَكَّةَ ائْذَنْ لِي أَيُّهَا الْأَمِيرُ أُحَدِّثُكَ قَوْلًا، قَامَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغَدَ مِنْ يَوْمِ الْفَتْحِ سَمِعْتُهُ أُذْنًا وَوَعَاهُ قَلْبِي، وَأَبْصَرْتُهُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ بِهِ حَمْدَ اللَّهِ، وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: " إِنْ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ، وَلَا يَحِلُّ لِمَرِيٍّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا، وَلَا يَعْضِدَ بِهَا شَجَرًا، فَإِنْ تَرَخَّصَ أَحَدٌ لِقِتَالِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا فَقُولُوا لَهُ: إِنَّ اللَّهَ أَذِنَ لِرَسُولِهِ، وَلَمْ يَأْذَنْ لَكُمْ، وَإِنَّمَا أَذِنَ لِي فِيهَا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، وَقَدْ عَادَتْ حُرْمَتُهَا الْيَوْمَ كَحُرْمَتِهَا بِالْأَمْسِ، وَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ " ²⁰⁴⁹

٢٩٦٢ - عن أبي هريرة رضي الله عنه ، قال : لما فتح الله على رسوله مكة قام النبي ﷺ فيهم فحمد الله، وأثنى عليه، ثم قال : «إن الله حبس عن مكة الفيل، وسلط عليها رسوله والمؤمنين ، وأنها أحلت لي ساعة من نهار ، ثم بقيت حراما إلى يوم القيامة ، لا يعضد شجرها، ولا ينفر صيدها ، ولا يختلي خلاها ، ولا تحل ساقطتها إلا لمنشد » . فقال العباس : إلا الإذخر ، فإنه لقبورنا وبيوتنا ، فقال عليه الصلاة والسلام : « إلا الإذخر »

2434 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: لَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَامَ فِي النَّاسِ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ، وَسَلَّطَ عَلَيْهَا رَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ، فَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ [ص:126] لِأَحَدٍ كَانَ قَبْلِي، وَإِنَّهَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، وَإِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي، فَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا، وَلَا يُخْتَلَى شَوْكُهَا، وَلَا تَحِلُّ سَاقِطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ، وَمَنْ قَتَلَ لَهُ قَتِيلًا فَهُوَ بِخَيْرٍ

²⁰⁴⁸ Muslim, *Sahih*, 2, 987.

²⁰⁴⁹ Nesâi, *Sünen*, 5, 205.

النَّظَرَيْنِ، إِمَّا أَنْ يُفْدَى وَإِمَّا أَنْ يُقِيدَ»، فَقَالَ الْعَبَّاسُ: إِلَّا الْإِذْخِرَ، فَإِنَّا نَجْعَلُهُ لِقُبُورِنَا وَبُيُوتِنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِلَّا الْإِذْخِرَ»²⁰⁵⁰

447 - (1355) حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَعَبِيدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ، جَمِيعًا عَنِ الْوَلِيدِ، قَالَ زُهَيْرٌ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ هُوَ ابْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: لَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ، قَامَ فِي النَّاسِ، فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ. ثُمَّ قَالَ: " إِنَّ اللَّهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ، وَسَلَّطَ عَلَيْهَا رَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّهَا لَنْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ كَانَ قَبْلِي، وَإِنَّهَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، وَإِنَّهَا لَنْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ بَعْدِي، فَلَا يَنْفَرُ صَيْدُهَا، وَلَا يُحْتَلَى شَوْكُهَا، وَلَا تَحِلُّ سَاقِطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ، وَمَنْ قُتِلَ لَهُ قَتِيلٌ فَهُوَ بِخَيْرِ النَّظَرَيْنِ: إِمَّا أَنْ يُفْدَى، وَإِمَّا أَنْ يُقْتَلَ "، فَقَالَ الْعَبَّاسُ: إِلَّا الْإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَإِنَّا نَجْعَلُهُ فِي قُبُورِنَا وَبُيُوتِنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِلَّا الْإِذْخِرَ»²⁰⁵¹

3109 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبَانُ بْنُ صَالِحٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ بْنِ يَتَّاقٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ عَامَ الْفَتْحِ، فَقَالَ: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ، يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ، فَهِيَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، لَا يُعْصَدُ شَجَرُهَا، وَلَا يَنْفَرُ صَيْدُهَا، وَلَا يَأْخُذُ لُقْطَتُهَا إِلَّا مُنْشِدٌ» فَقَالَ الْعَبَّاسُ: إِلَّا الْإِذْخِرَ، فَإِنَّهُ لِلْبُيُوتِ وَالْقُبُورِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِلَّا الْإِذْخِرَ»²⁰⁵²

2017 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، حَدَّثَنِي يَحْيَى يَعْنِي ابْنَ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: لَمَّا فَتَحَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِمْ فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: " إِنَّ اللَّهَ حَبَسَ عَنْ مَكَّةَ الْفِيلَ وَسَلَّطَ عَلَيْهَا رَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّمَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ، ثُمَّ هِيَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ: لَا يُعْصَدُ شَجَرُهَا، وَلَا يَنْفَرُ صَيْدُهَا، وَلَا تَحِلُّ لُقْطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ "، فَقَالَ عَبَّاسٌ: - أَوْ قَالَ: - قَالَ الْعَبَّاسُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلَّا الْإِذْخِرَ فَإِنَّهُ لِقُبُورِنَا وَبُيُوتِنَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِلَّا الْإِذْخِرَ»²⁰⁵³.

2892 - أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «هَذِهِ مَكَّةُ، حَرَّمَهَا اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ، لَمْ تَحِلَّ لِأَحَدٍ قَبْلِي، وَلَا لِأَحَدٍ بَعْدِي، وَإِنَّمَا أُحِلَّتْ لِي سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ، وَهِيَ سَاعَتِي هَذِهِ حَرَامٌ بِحَرَامِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، لَا

²⁰⁵⁰ Buhârî, *Sahîh*, 3, 125.

²⁰⁵¹ Muslim, *Sahîh*, 2, 988.

²⁰⁵² Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1038.

²⁰⁵³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 212.

يُخْتَلَى خَلَاهَا، وَلَا يُعْضَدُ شَجَرُهَا، وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا، وَلَا تَحِلُّ لُقْطَتُهَا إِلَّا لِمُنْشِدٍ» فَقَامَ الْعَبَّاسُ وَكَانَ رَجُلًا مُجَرَّبًا، فَقَالَ: «إِلَّا الْإِذْخِرَ فَإِنَّهُ لِبُيُوتِنَا وَقُبُورِنَا، فَقَالَ: «إِلَّا الْإِذْخِرَ»²⁰⁵⁴

٢٩٦٣ - عن طاوس ، عن ابن عباس : أن رسول الله ﷺ قال يوم فتح مكة : « وإن هذا بلد حرمه الله يوم خلق السماوات والأرض ، وهو حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة وأنه لم يحل القتال فيه لأحد قبلي ، ولم يحل لي إلا ساعة من نهار ، فهو حرام بحرمة الله إلى يوم القيامة ، لا يعضد شوكه ، ولا ينفر صيده ولا يلتقط لقطته إلا من عرفها ولا يختلى خلاها » قال العباس : يا رسول الله ! إلا الإذخر ، فإنه لقينهم وليبوتهم ، فقال : « إلا الإذخر » .

2353 - حَدَّثَنَا عُبَيْدَةُ، حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ: " إِنَّ هَذَا الْبَلَدَ حَرَامٌ، حَرَّمَهُ اللَّهُ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ، فَهُوَ حَرَامٌ، حَرَّمَهُ اللَّهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، مَا أُحِلَّ لِأَحَدٍ فِيهِ الْقَتْلُ غَيْرِي، وَلَا يَحِلُّ لِأَحَدٍ بَعْدِي فِيهِ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ، وَمَا أُحِلَّ لِي فِيهِ إِلَّا سَاعَةٌ مِنَ النَّهَارِ، فَهُوَ حَرَامٌ حَرَّمَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى أَنْ تَقُومَ السَّاعَةُ، وَلَا يُعْضَدُ شَوْكُهُ، وَلَا يُخْتَلَى خَلَاهُ، وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهُ، وَلَا تُلْتَقَطُ لُقْطَتُهُ إِلَّا لِمُعَرِّفٍ "، قَالَ: فَقَالَ الْعَبَّاسُ: - وَكَانَ مِنْ أَهْلِ الْبَلَدِ، قَدْ عَلِمَ الَّذِي لَا بُدَّ لَهُمْ مِنْهُ - إِلَّا الْإِذْخِرَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَإِنَّهُ لَا بُدَّ لَهُمْ مِنْهُ، فَإِنَّهُ لِلْقُبُورِ وَالْبُيُوتِ، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِلَّا الْإِذْخِرَ " ²⁰⁵⁵

مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ فِي أَحَدِ قَوْلَيْهِمَا وَمَنْ تَبِعَهُمَا فِي ذَلِكَ فَقَالُوا لَا يَجُوزُ لِأَحَدٍ أَنْ يَدْخُلَ مَكَّةَ إِلَّا مُحَرِّمًا إِلَّا إِذَا كَانَ مِنْ يَكْثُرُ التَّكْرَارِ ²⁰⁵⁶

وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ لَا يُفْتَلُ فِي الْحَرَمِ حَتَّى يُخْرَجَ إِلَى الْحِلِّ بِاخْتِيَارِهِ لَكِنْ لَا يُجَالَسُ وَلَا يُكَلَّمُ وَيُوعَظُ وَيُذَكَّرُ حَتَّى يُخْرَجَ وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ يُخْرَجُ مُضْطَرًّا إِلَى الْحِلِّ وَفَعَلَهُ ابْنُ الزُّبَيْرِ وَرَوَى ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ مِنْ طَرِيقِ طَاوُسٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ مَنْ أَصَابَ حَدًّا ثُمَّ دَخَلَ الْحَرَمَ لَمْ يُجَالَسْ وَلَمْ يُبَايَعْ وَعَنْ مَالِكٍ وَالشَّافِعِيِّ يَجُوزُ إِقَامَةُ الْحَدِّ مُطْلَقًا فِيهَا لِأَنَّ الْعَاصِيَ هَتَكَ حُرْمَةَ نَفْسِهِ فَأَبْطَلَ ²⁰⁵⁷ وَرَوَى ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ مِنْ طَرِيقِ طَاوُسٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ مَنْ أَصَابَ حَدًّا ثُمَّ دَخَلَ الْحَرَمَ لَمْ يُجَالَسْ وَلَمْ يُبَايَعْ ²⁰⁵⁸

²⁰⁵⁴ Nesâi, *Sünen*, 5, 211.

²⁰⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 184.

²⁰⁵⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, IV, 48.

²⁰⁵⁷ İbn Hacer, *a.g.e*, IV, 47

²⁰⁵⁸ İbn Hacer, *a.g.e*, IV, 47.

وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: لَا جَزَاءَ فِيمَا يُنْبِتُ الْأَدْمِيُّونَ جَنْسَهُ، كَالْجُوزِ وَاللُّوزِ وَالنَّخْلِ وَنَحْوِهِ، وَلَا يَجِبُ فِيمَا يُنْبِتُهُ الْأَدْمِيُّ مِنْ غَيْرِهِ، كَالدَّوْحِ وَالسَّلَمِ وَالْعِصَاهِ؛ لِأَنَّ الْحَرَمَ يَخْتَصُّ تَحْرِيمُهُ مَا كَانَ وَحْشِيًّا مِنَ الصَّيْدِ، كَذَلِكَ الشَّجَرُ وَقَالَ الشَّافِعِيُّ: فِي شَجَرِ الْحَرَمِ الْجَزَاءُ بِكُلِّ حَالٍ، أَنْبَتَهُ الْأَدْمِيُّونَ، أَوْ نَبَتَ بِنَفْسِهِ²⁰⁵⁹

٢٩٦٤ - أخبرنا سعيد، عن ابن جريج، قال : سمعت عطاء، يقول : سئل ابن عباس رضي الله عنهما ، عن صيد الجراد من الحرم ، فقال : لا ، ونهى عنه ، قال : أما قلت له أو رجل من القوم : فإن قومك يأخذونه وهم محتبون (وفي لفظ :، منحنون) في المسجد ؟ فقال : لا يعلمون .

أَخْبَرَنَا سَعِيدٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَطَاءً، يَقُولُ: سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ صَيْدِ الْجَرَادِ، فِي الْحَرَمِ فَقَالَ: لَا، وَنَهَى عَنْهُ. قَالَ: أَمَا قُلْتَ لَهُ أَوْ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: فَإِنَّ قَوْمَكَ يَأْخُذُونَهُ وَهُمْ مُحْتَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ؟ فَقَالَ: لَا يَعْلَمُونَ أَخْبَرَنَا مُسْلِمٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، مِثْلَهُ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: مُنْحَنُونَ. قَالَ الشَّافِعِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: وَمُسْلِمٌ أَصَوَّبُهُمَا، رَوَى الْحَقَّاطُ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ: مُنْحَنُونَ²⁰⁶⁰

٢٩٦٥ - أخبرنا سعيد ، عن ابن جريج ، عن عطاء : أن عثمان بن عبيد الله بن حميد قتل ابن له حمامة ، فجاء ابن عباس ، فقال له ذلك ، فقال ابن عباس : تذبح شاة فتصدق بها ، قال ابن جريج : فقلت لعطاء : أ من حمامة مكة ؟ قال : نعم .

أَخْبَرَنَا سَعِيدٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حُمَيْدٍ، قَتَلَ ابْنَ لَهُ حَمَامَةً، فَجَاءَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ لَهُ ذَلِكَ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: " تَذْبَحُ شَاةً فَتَصَدَّقُ بِهَا قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: فَقُلْتُ لِعَطَاءٍ: أَمِنْ حَمَامٍ مَكَّةَ؟ قَالَ: نَعَمْ²⁰⁶¹

٢٩٦٦ - عن عطاء : أن رجلا أغلق بابه على حمامة وفرخيها ، ثم انطلق إلى عرفات ومنى ، فرجع وقد موت ، فأتى ابن عمر ، فجعل عليه ثلاثا من الغنم ، وحكى معه رجل آخر .

²⁰⁵⁹ Ibn Kudâme, el-Muğnî, III, 320.

²⁰⁶⁰ Şâfiî, Mûsne'd, I, 136.

²⁰⁶¹ Şâfiî, Mûsne'd, I, 135.

13212 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنْ أَبِي بَشْرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، وَيُوسُفَ بْنِ مَاهِكٍ، وَمَنْصُورٍ، عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّ رَجُلًا أَعْلَقَ بَابَهُ عَلَى حِمَامَةٍ، وَفَرَّخِيهَا، ثُمَّ انْطَلَقَ إِلَى عَرَافَاتٍ وَمِئَى، فَرَجَعَ وَقَدْ مَوْتَتْ، فَأَتَى ابْنَ عُمَرَ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، «فَجَعَلَ عَلَيْهِ ثَلَاثًا مِنَ الْغَنَمِ، وَحَكَمَ مَعَهُ رَجُلٌ»²⁰⁶²

10007 - وَفِيمَا أَجَارَ لِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ رَوَيْتُهُ عَنْهُ عَنْ أَبِي الْوَلِيدِ الْفَقِيهِ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ [ص: 337] سُفْيَانَ، ثنا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، ثنا هُشَيْمٌ، عَنْ أَبِي بَشْرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، وَيُوسُفَ بْنِ مَاهِكٍ، وَمَنْصُورٍ، عَنْ عَطَاءٍ، أَنَّ رَجُلًا أَعْلَقَ بَابَهُ عَلَى حِمَامَةٍ وَفَرَّخِيهَا ثُمَّ انْطَلَقَ إِلَى عَرَافَاتٍ وَمِئَى فَرَجَعَ وَقَدْ مَوْتَتْ فَأَتَى ابْنَ عُمَرَ فَذَكَرَ لَهُ ذَلِكَ فَجَعَلَ عَلَيْهِ ثَلَاثًا مِنَ الْغَنَمِ وَحَكَمَ مَعَهُ رَجُلٌ²⁰⁶³

٢٩٦٧ - عن عبد الله بن عمر العمرى ، عن أبيه ، قال : قدمنا ونحن غلمان مع حفص بن عاصم ، فأخذنا فرخا بمكة في منزلنا ، فلعبنا به حتى قتلناه ، فقالت له امرأته عائشة بنت مطيع بن الأسور ، فأمر بكبش ، فتصدق له .

14649 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَدِمْنَا وَنَحْنُ غِلْمَانٌ مَعَ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ، فَأَخَذْنَا فَرَّخًا بِمَكَّةَ فِي مَنْزِلِنَا، فَلَعِبْنَا بِهِ حَتَّى قَتَلْنَاهُ، فَقَالَتِ امْرَأَتُهُ عَائِشَةُ ابْنَةُ مُطِيعِ بْنِ الْأَسْوَدِ: «فَأَمَرَ بِكَبْشٍ»، فَذُبِحَ، فَتَصَدَّقَ بِهِ²⁰⁶⁴

٢٩٦٨ - مالك عن يحيى بن سعيد، عن سعيد بن المسيب، أنه كان يقول: في حمام إذا قتلن شاة .

13223 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ فِي حِمَامِ الْحَرَمِ: «إِذَا قُتِلَ بِمَكَّةَ فَفِيهِ شَاةٌ»²⁰⁶⁵

٢٩٦٩ - عن داود بن شابور ، عن مجاهد ، عن النبي ﷺ ، أنه قال : « في الدوحة الكبيرة إذا قطعت من أصلها بقرة » ،

²⁰⁶² Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 177.

²⁰⁶³ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 336.

²⁰⁶⁴ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 326.

²⁰⁶⁵ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 178.

وَأَمَّا الْمُبْهَمُ فَتَقَدَّمَ عَنْ عَطَاءٍ وَنَقَلَ الْمَاوَرِدِيُّ أَنَّ سُفْيَانَ بْنَ عُيَيْنَةَ رَوَى عَنْ دَاوُدَ بْنِ شَائِبٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، «عَنْ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَنَّهُ قَالَ: فِي الدَّوْحَةِ الْكَبِيرَةِ إِذَا قُطِعَتْ مِنْ أَصْلِهَا بَقْرَةٌ»²⁰⁶⁶

٢٩٧٠ - عن ابن الزبير : فى الشجرة النامية الكبيرة بقرة ،وفى الصغيرة شاة .

هَذَا الْأَثَرُ ذَكَرَهُ الشَّافِعِيُّ فَقَالَ (كَمَا نَقَلَهُ الْبَيْهَقِيُّ عَنْهُ) «مَنْ قَطَعَ مِنْ شَجَرِ الْحَرَمِ شَيْئًا جَزَاؤُهُ حَلَالًا كَانَ أَوْ حَرَمًا، فِي الشَّجَرَةِ الْكَبِيرَةِ بَقْرَةً، وَفِي الصَّغِيرَةِ شَاةً»²⁰⁶⁷

وَلِأَنَّهُ مُتَوَعَّدٌ مِنْ إِتْلَافِهِ حُرْمَةُ الْحَرَمِ، فَكَانَ مَضْمُونًا كَالصَّيْدِ، وَيُخَالَفُ الْمُحَرَّمَ، فَإِنَّهُ لَا يَمْتَنِعُ مِنْ قَطْعِ شَجَرِ الْحِلِّ، وَلَا زَرْعِ الْحَرَمِ. إِذَا ثَبَتَ هَذَا، فَإِنَّهُ يَضْمَنُ الشَّجَرَةَ الْكَبِيرَةَ بِبَقْرَةٍ، وَالصَّغِيرَةَ بِشَاةٍ، وَالْحَشِيشَ بِقِيمَتِهِ، وَالْعُصْنَ بِمَا نَقَصَ. وَهَذَا قَالَ الشَّافِعِيُّ. وَقَالَ أَصْحَابُ الرَّأْيِ: يَضْمَنُ الْكُلَّ بِقِيمَتِهِ؛²⁰⁶⁸

وَلَنَا، مَا رَوَى أَبُو هُشَيْمَةَ، قَالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، أَمَرَ بِشَجَرٍ كَانَ فِي الْمَسْجِدِ يَضْرُ بِأَهْلِ الطَّوَافِ، فَقُطِعَ، وَفَدَى. قَالَ: وَذَكَرَ الْبَقْرَةَ. رَوَاهُ حَنْبَلٌ فِي (الْمَنَاسِكِ)²⁰⁶⁹

٢٩٧٢ - أبو حنيفة عن حماد ، والهيثم ، عن نافع ، عن ابن عمر رضى الله عنهما ، أنه قال : إذا رمى الرجل فى الحرم فأصاب فى الحل فعليه الجزاء ، وإذا رمى فى الحل فى الحرم فعليه الجزاء .

1166 - وبه قال: أخبرنا عمر قال: أخبرنا عبيد الله بن محمد البغلاني قال: حدثنا محمد بن آدم قال: حدثنا الفضل بن موسى السيناني قال: حدثنا أبو حنيفة، عن الهيثم، عن نافع، عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: إذا رمى الرجل فأصاب في الحل فعليه الجزاء، وإذا رمى في الحل فأصاب في الحرم فعليه الجزاء.²⁰⁷⁰

²⁰⁶⁶ Ibn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, II, 545.

²⁰⁶⁷ Ibn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, I, 229.

²⁰⁶⁸ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 323.

²⁰⁶⁹ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 322.

²⁰⁷⁰ Ibn Hüsrev, *Müsnedü İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe Câmiu'l-Mesânîd*, II, 870.

B. İHSÂR VE FEVÂT (HACCDAN ENGELLENME VE KAÇIRMA)

10.20. İhsarın Sadece Düşman Engellemesiyle Olmadığı, Muhsara Haccını (Veya Umresini) Kaza Etmesinin ve Gücünün Yettiği Bir Kurban Kesmesinin Vacip Olduğu

٢٩٨٠ - عن الحجاج بن عمرو ، قال : سمعت رسول الله ﷺ يقول : « من كسر أو عرج فقد حل وعليه حجة أخرى » . قال عكرمة : فذكرت ذلك لابن عباس ، وأبى هريرة ، فقالا : صدق . وفي رواية لأبى داود « من عرج أو كسر أو مرض فذكر معناه ، وفي رواية لأحمد : « من حبس بكسر أو مرض » ،

15731 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ يَحْيَى الصَّوَّافَ (2) ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ عَمْرِو الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: وَإِسْمَاعِيلُ قَالَ: أَخْبَرَنِي الْحَجَّاجُ بْنُ أَبِي عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، أَنَّ عِكْرِمَةَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ حَدَّثَهُ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَجَّاجُ بْنُ عَمْرِو الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " مَنْ كَسَرَ أَوْ عَرَجَ فَقَدْ حَلَّ، وَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى " قَالَ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِابْنِ عَبَّاسٍ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ فَقَالَا: صَدَقَ، قَالَ إِسْمَاعِيلُ: فَحَدَّثْتُ بِهِ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَأَبَا هُرَيْرَةَ فَقَالَا: صَدَقَ²⁰⁷¹

3077 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، وَابْنُ عُثْمَانَ عَنْ حَجَّاجِ بْنِ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عِكْرِمَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَجَّاجُ بْنُ عَمْرِو الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: « مَنْ كَسَرَ، أَوْ عَرَجَ، فَقَدْ حَلَّ، وَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى » فَحَدَّثْتُ بِهِ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَأَبَا هُرَيْرَةَ فَقَالَا: صَدَقَ²⁰⁷²

1863 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْعَسْفَلَانِيُّ، وَسَلَمَةُ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ، عَنْ الْحَجَّاجِ بْنِ عَمْرِو، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ كَسَرَ أَوْ عَرَجَ أَوْ مَرَضَ فَذَكَرَ مَعْنَاهُ، قَالَ: سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا مَعْمَرُ²⁰⁷³

²⁰⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIV, 509.

²⁰⁷² İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1028.

²⁰⁷³ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 173.

940 - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَجَّاجُ الصَّوَّافِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَجَّاجُ بْنُ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كُسِرَ أَوْ عَرِجَ فَقَدْ حَلَّ وَعَلَيْهِ حَجَّةٌ أُخْرَى. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ، وَابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَا: صَدَقَ.²⁰⁷⁴

٢٩٨١ - حدثني المثنى، ثنا أبو صالح، ثنا معاوية، عن علي، عن ابن عباس، قوله: ﴿فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾ يقول: من أحرم بحج أو بعمره، ثم حبس عن البيت بمرض يجهد، أو عذر يحبسه، فعليه قضاؤها.

3234- حدثني المثنى، قال: حدثنا أبو صالح، قال: حدثني معاوية، عن علي عن ابن عباس قوله: "فإن أحصرتم فما استيسر من الهدي"²⁰⁷⁵، يقول: من أحرم بحج أو بعمره، ثم حبس عن البيت بمرض يجهد أو عذر يحبسه، فعليه قضاؤها.²⁰⁷⁶

٢٩٨٢ - حدثنا ابن مرزوق، ثنا بشر بن عمر، ثنا شعبة، عن الحكم، قال: سمعت إبراهيم يحدث عن عبد الرحمن بن يزيد، قال: أهل رجل من النخع بعمره، يقال له: عمير بن سعيد، فلدغ، فبينما هو صريع في الطريق إذ اطلع عليهم ركب فيهم ابن مسعود رضي الله عنه، فسأله، فقال: ابعثوا بالهدي، واجعلوا بينكم وبينه يوما أمانة، فإذا كان ذلك فليحل، قال الحكم: وقال عمار بن عمير: وكان حدثك به عن عبد الرحمن بن يزيد أن ابن مسعود قال: وعليه العمرة من قابل، قال شعبة: سمعت سليمان حدثه به مثل ما حدث به الحكم سواء.

4137 - حَدَّثَنَا ابْنُ مَرْزُوقٍ، قَالَ: ثنا بَشْرُ بْنُ عُمَرَ، قَالَ: ثنا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، قَالَ: سَمِعْتُ إِبْرَاهِيمَ، يُحَدِّثُ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: أَهْلَ رَجُلٍ مِنَ النَّخَعِ بِعُمَرَةٍ يُقَالُ لَهُ، عُمَيْرُ بْنُ سَعِيدٍ، فَلَدَغَ فَبَيْنَمَا هُوَ صَرِيعٌ فِي الطَّرِيقِ إِذْ طَلَعَ عَلَيْهِمْ رَكْبٌ فِيهِمْ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَسَأَلُوهُ. فَقَالَ: «ابْعَثُوا بِالْهَدْيِ، وَاجْعَلُوا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ يَوْمًا أَمَانَةً، فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ، فَلْيَحْلِلْ» قَالَ الْحَكَمُ: وَقَالَ عُمَارَةُ بْنُ عُمَيْرٍ، وَكَانَ حَدَّثَكَ بِهِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: وَعَلَيْهِ الْعُمْرَةُ مِنْ قَابِلٍ. قَالَ: شُعْبَةُ وَسَمِعْتُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَهُ بِهِ، مِثْلَ مَا حَدَّثَ الْحَكَمُ سَوَاءً.²⁰⁷⁷

²⁰⁷⁴ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 269.

²⁰⁷⁵ Bakara, 2/196

²⁰⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, III, 22.

²⁰⁷⁷ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 251.

٢٩٨٣ - روى الواقدي في المغازي عن جماعة من مشايخه قالوا : لما دخل هلال ذي القعدة سنة سبع أمر رسول الله ﷺ أصحابه أن يعتمروا قضاء عمرتهم التي صدوا عنها ، وأن لا يتخلف أحد ممن شهد الحديبية ، فلم يتخلف ممن شهدها إلا من قتل بخيبر أو مات ، وخرج معه ناس ممن لم يشهد الحديبية ، فكان عدة من معه من المسلمين ألفين .

لُتْ وَهَذَا مُعَايِرٌ لِمَا رَوَاهُ الْوَاقِدِيُّ فِي الْمَغَازِي عَنْ جَمَاعَةٍ مِنْ مَشَايِخِهِ قَالُوا: لَمَّا دَخَلَ هِلَالُ ذِي الْقَعْدَةِ سَنَةَ سَبْعٍ، أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَصْحَابَهُ أَنْ يَعْتَمِرُوا قَضَاءَ عُمْرَتِهِمُ الَّتِي صُدُّوا عَنْهَا، وَأَلَّا يَتَخَلَّفَ أَحَدٌ مِمَّنْ شَهِدَ الْحَدْيِيَّةَ، فَلَمْ يَتَخَلَّفْ أَحَدٌ مِمَّنْ شَهِدَهَا إِلَّا مَنْ قُتِلَ بِخَيْبَرَ أَوْ مَاتَ، وَخَرَجَ مَعَهُ نَاسٌ مِمَّنْ لَمْ يَشْهَدْ الْحَدْيِيَّةَ فَكَانَ عِدَّةٌ مِنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَلْفَيْنِ، وَالْوَاقِدِيُّ إِذَا لَمْ يَخْلَفِ الْأَخْبَارَ الصَّحِيحَةَ وَلَا غَيْرَهُ مِنْ أَهْلِ الْمَغَازِي، مَقْبُولٌ فِي الْمَغَازِي عِنْدَ أَصْحَابِنَا، وَاللَّهُ أَعْلَمُ.²⁰⁷⁸

٢٩٨٤ - عن ابن عمر ، أنه كان يقول : أليس حسبكم سنة رسول الله ﷺ ؟ إن حبس أحدكم عن الحج طاف بالبيت وبالصفا والمروة ثم يحل من كل شيء حتى يحج عاما قابلا فيهدى ، أو يصوم إن لم يجد هديا .

1810 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمٌ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: «أَلَيْسَ حَسْبُكُمْ سُنَّةُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ إِنْ حُبِسَ أَحَدُكُمْ عَنِ الْحَجِّ، طَافَ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ حَلَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، حَتَّى يَحُجَّ عَامًا قَابِلًا، فَيُهْدِيَ أَوْ يَصُومُ إِنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا»، وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ نَحْوَهُ²⁰⁷⁹

وَقَدْ اخْتَلَفَ السَّلَفُ فِي حُكْمِ الْمُخَصَرِ عَلَى ثَلَاثَةِ أَنْحَاءَ: رُوِيَ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ وَابْنِ عَبَّاسٍ: "الْعَدُوُّ وَالْمَرْضُ سَوَاءٌ يَبْعَثُ بَدْمٍ وَيَحِلُّ بِهِ إِذَا نَحَرَ فِي الْحَرَمِ" وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ وَمُحَمَّدٍ وَزُفَرٍ وَالثَّوْرِيِّ. وَالثَّانِي: قَوْلُ ابْنِ عُمَرَ: إِنَّ الْمَرِيضَ لَا يَحِلُّ وَلَا يَكُونُ مُخَصَّرًا إِلَّا بِالْعَدُوِّ وَهُوَ قَوْلُ مَالِكٍ وَاللَّيْثِ وَالشَّافِعِيِّ. وَالثَّلَاثُ: قَوْلُ ابْنِ الزُّبَيْرِ وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ: إِنَّ الْمَرَضَ وَالْعَدُوَّ سَوَاءٌ لَا يَحِلُّ إِلَّا بِالطَّوَافِ وَلَا نَعْلَمُ هُمَا مُوَافِقًا مِنْ فُقَهَاءِ الْأَمْصَارِ.²⁰⁸⁰

²⁰⁷⁸ Ibn Hacer, *Telhîsü'l-Habîr*, II, 554.

²⁰⁷⁹ Buhârî, *Sahîh*, 3, 9.

²⁰⁸⁰ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, I, 325.

وَاخْتَلَفُوا أَيْضًا فِيمَنْ أُخْصِرَ وَهُوَ مُحْرِمٌ بِحَجٍّ تَطَوُّعٍ أَوْ بِعُمْرَةٍ تَطَوُّعٍ، فَقَالَ أَصْحَابُنَا: عَلَيْهِ الْقَضَاءُ سَوَاءً كَانَ الْإِحْصَارُ بِمَرَضٍ أَوْ عَدُوٍّ إِذَا حَلَّ مِنْهُمَا بِالْهَدْيِ. وَأَمَّا مَالِكٌ وَالشَّافِعِيُّ فَلَا يَرَيَانِ الْإِحْصَارَ بِالْمَرَضِ وَيَقُولَانِ: إِنْ أُخْصِرَ بِعَدُوٍّ فَحَلَّ فَلَا قَضَاءَ عَلَيْهِ فِي الْحَجِّ وَلَا الْعُمْرَةِ. وَالذَّلِيلُ عَلَى وَجوبِ الْقَضَاءِ قَوْلُهُ تَعَالَى: {وَأَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ} وَذَلِكَ يَفْتَضِي الْإِجَابَ بِالْدُخُولِ، وَلَمَّا وَجِبَ بِالْدُخُولِ صَارَ بِمَنْزِلَةِ حُجَّةِ الْإِسْلَامِ وَالنَّذْرِ، فَيَلْزَمُهُ الْقَضَاءُ بِالخُرُوجِ مِنْهُ قَبْلَ إِمْتَامِهِ سَوَاءً كَانَ مَعْدُورًا فِيهِ أَوْ غَيْرَ مَعْدُورٍ لِأَنَّهُ مَا قَدْ وَجِبَ لَا يُسْقِطُهُ الْعُدْرُ، فَلَمَّا اتَّفَقُوا عَلَى وَجوبِ الْقَضَاءِ بِالْإِفْسَادِ وَجِبَ عَلَيْهِ مِثْلُهُ بِالْإِحْصَارِ. وَيَدُلُّ عَلَيْهِ مِنْ جِهَةِ السُّنَّةِ حَدِيثُ الْحَجَّاجِ بْنِ عَمْرٍو الْأَنْصَارِيِّ: "مَنْ كُسِرَ أَوْ عَرَجَ فَقَدْ حَلَّ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ" وَلَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَ حُجَّةِ الْإِسْلَامِ وَالتَّطَوُّعِ²⁰⁸¹

○

وَجِبَ أَنْ يَكُونَ بِمَنْزِلَتِهِ فِي حُكْمِهِ. أَلَا تَرَى أَنَّهُ مَتَى لَمْ يَتَعَدَّرْ وَصُولُهُ إِلَى الْبَيْتِ بِمَنْعِ الْعَدُوِّ لَمْ يَجْزِ لَهُ أَنْ يَحِلَّ؟ فَدَلَّ ذَلِكَ عَلَى أَنَّ الْمَعْنَى فِيهِ تَعَدُّرُ وَصُولِهِ إِلَى الْبَيْتِ. وَيَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ مُوَافَقَةُ مُخَالِفِينَا إِنَّا عَلَى أَنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا مَنَعَهَا زَوْجُهَا مِنْ حُجَّةِ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْإِحْرَامِ، جَازَ لَهَا الْإِحْلَالُ وَكَانَتْ بِمَنْزِلَةِ الْمُخْصَرِ مَعَ عَدَمِ الْعَدُوِّ وَكَذَلِكَ مَنْ حُبِسَ فِي دِينٍ أَوْ غَيْرِهِ فَتَعَدَّرَ عَلَيْهِ الْوُصُولُ إِلَى الْبَيْتِ كَانَ فِي حُكْمِ الْمُخْصَرِ؛ فَكَذَلِكَ الْمَرِيضُ.²⁰⁸²

10.21. İhsarın Sadece Hacc'da Değil, Umrede de Gerçekleşmesi

٢٩٨٥ - نافع أن عبد الله بن عبد الله، وسالم بن عبد الله، كلما عبد الله حين نزل الحجاج لقتال ابن الزبير، فقالا: لا يضررك أن لا تحج العام، فإننا نخشى أن يكون بين الناس قتال، ويحال بينك وبين البيت، قال: إن حيل بيني وبينه فعلت كما فعل رسول الله ﷺ وأنا معه حين حالت كفار قريش بينه وبين البيت، أشهدكم أنني قد أوجبت عمرة، فانطلق حتى أتى ذا الحليفة فلبى بالعمرة، ثم قال: إن خلى سبيلي قضيت عمرتي، وإن حيل بيني وبينه فعلت كما فعل رسول الله ﷺ وأنا معه، ثم تلا: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾، ثم سار حتى إذا كان بظهر البداء قال: ما أمرهما إلا واحد، إن حيل بيني وبين الحج، أشهدكم أنني قد أوجبت حجة مع عمرتي.

²⁰⁸¹ Cessâs, a.g.e, I, 338.

²⁰⁸² Cessâs, a.g.e, I, 327.

1807 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ أَسْمَاءَ، حَدَّثَنَا جُوَيْرِيَّةُ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ عُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، وَسَلَامَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَاهُ أَنَّهُمَا كَلَّمَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، لَيْلَى نَزَلَ الْجَيْشُ بِابْنِ الزُّبَيْرِ، فَقَالَا: لَا يَصْرُكَ أَنْ لَا تَحْجَّ الْعَامَ، وَإِنَّا نَخَافُ أَنْ يُحَالُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْبَيْتِ، فَقَالَ: «خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ص:9]، فَحَالَ كُفَارُ فَرِيْشٍ دُونَ الْبَيْتِ، فَتَحَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَدْيَهُ وَحَلَقَ رَأْسَهُ، وَأَشْهَدُكُمْ أَنِّي قَدْ أُوجِبْتُ الْعُمْرَةَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، أَنْطَلِقُ، فَإِنْ خُلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْبَيْتِ طُفْتُ، وَإِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مَعَهُ»، فَأَهْلَ بِالْعُمْرَةِ مِنْ ذِي الْحَلِيفَةِ، ثُمَّ سَارَ سَاعَةً، ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا شَأْنُهُمَا وَاحِدٌ، أَشْهَدُكُمْ أَنِّي قَدْ أُوجِبْتُ حَجَّةً مَعَ عُمْرَتِي، فَلَمْ يَحِلَّ مِنْهُمَا حَتَّى حَلَّ يَوْمَ النَّحْرِ، وَأَهْدَى، وَكَانَ يَقُولُ: لَا يَحِلُّ حَتَّى يَطُوفَ طَوَافًا وَاحِدًا يَوْمَ يَدْخُلُ مَكَّةَ،²⁰⁸³

181 - (1230) وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى وَهُوَ الْقَطَّانُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، وَسَلَامَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، كَلَّمَا عَبْدَ اللَّهِ حِينَ نَزَلَ الْحَجَّاجُ لِقِتَالِ ابْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَا: لَا يَصْرُكَ أَنْ لَا تَحْجَّ الْعَامَ، فَإِنَّا نَخْشَى أَنْ يَكُونَ بَيْنَ النَّاسِ قِتَالٌ يُحَالُ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْبَيْتِ، قَالَ: " فَإِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مَعَهُ، حِينَ خَالَتُ كُفَارُ فَرِيْشٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْبَيْتِ، أَشْهَدُكُمْ أَنِّي قَدْ أُوجِبْتُ عُمْرَةً، فَانْطَلَقَ حَتَّى أَتَى ذَا الْحَلِيفَةِ فَلَبَّى بِالْعُمْرَةِ، ثُمَّ قَالَ: إِنْ خُلِّيَ سَبِيلِي قَضَيْتُ عُمْرَتِي، وَإِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فَعَلْتُ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا مَعَهُ، ثُمَّ تَلَا: {لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ} [الأحزاب: 21]، ثُمَّ سَارَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِظَهْرِ الْبَيْدَاءِ قَالَ: مَا أَمْرُهُمَا إِلَّا وَاحِدٌ، إِنْ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْعُمْرَةِ حِيلَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْحَجِّ، أَشْهَدُكُمْ أَنِّي قَدْ أُوجِبْتُ حَجَّةً مَعَ عُمْرَةٍ²⁰⁸⁴

وَوَبَّتَ أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - أَمَرَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ حُصْرِهِ فِي الْحُدَيْبِيَّةِ أَنْ يَنْحَرُوا، وَيَحْلُقُوا، وَيَحْلُقُوا. وَسَوَاءٌ كَانَ الْإِحْرَامُ بِحَجٍّ أَوْ بِعُمْرَةٍ، أَوْ بِمَا، فِي قَوْلِ إِمَامِنَا، وَأَبِي حَنِيفَةَ، وَالشَّافِعِيِّ. وَحُكِيَ عَنْ مَالِكٍ أَنَّ الْمُعْتَمِرَ لَا يَنْحَلُّ؛ لِأَنَّهُ لَا يَخَافُ الْقَوَاتِ. وَلَيْسَ بِصَحِيحٍ؛ لِأَنَّ الْآيَةَ إِنَّمَا نَزَلَتْ فِي حُصْرِ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَصْحَابُهُ مُحْرَمِينَ بِعُمْرَةٍ،²⁰⁸⁵

10.22. Umre Yapmaktan Engellenen Kişinin Kazâ Olarak Umre, Haccdan Engelleneninın İse Hacc ve Umre Yapması Gerekir

²⁰⁸³ Buhârî, *Sahîh*, 3, 8.

²⁰⁸⁴ Müslim, *Sahîh*, 2, 903.

²⁰⁸⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 326.

٢٩٨٦ - حدثنا عبيد بن إسماعيل الهباري ، ثنا عبد الله بن نمير ، عن الأعمش ، عن إبراهيم ، عن علقمة : ﴿ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ ﴾ قال : إذا أهل الرجل بالحج فأحصر قال : يبعث بما استيسر من الهدى شاة ، قال : فإن عجل قبل أن يبلغ الهدى محله ، أو حلق رأسه ، أو مس طيبا ، أو تداوى ، كان عليه فدية من صيام ، أو صدقة ، أو نسك ، ﴿ فَإِذَا أَمِنْتُمْ ﴾ فإذا برأ فمضى من وجهة ذلك حتى أتى البيت حل من حجة بعمره ، وكان عليه الحج من قابل ، وإن هو رجع ولم يتم إلى البيت من وجهة ذلك ، فإن عليه حجة وعمره ودمما لتأخير العمرة ، فإن هو رجع متمتعا في أشهر الحج ، فإن عليه ما استيسر من الهدى شاة ، فمن لم يجد فصيام ثلاثه أيام في الحج ، وسبعة إذا رجع ، قال إبراهيم : فذكرت ذلك لسعيد بن جبير فقال : كذلك قال ابن عباس في ذلك كله ،

ذَكَرَ مَنْ قَالَ ذَلِكَ حَدَّثَنِي عُبيدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْهَبَارِيُّ، قَالَ: ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ} [البقرة: 196] ، قَالَ: " إِذَا أَهَلَ الرَّجُلُ بِالْحَجِّ فَأُحْصِرَ. قَالَ: يَبْعَثُ بِمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ شَاةً. قَالَ: فَإِنْ عَجَلَ قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ الْهَدْيَ مَحَلَّهُ ، وَحَلَقَ رَأْسَهُ ، أَوْ مَسَّ طَيْبًا ، أَوْ تَدَاوَى ، كَانَ عَلَيْهِ فِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ ، أَوْ صَدَقَةٍ ، أَوْ نُسْكَ. {فَإِذَا أَمِنْتُمْ} [البقرة: 196] : فَإِذَا بَرَأَ فَمَضَى مِنْ وَجْهِهِ ذَلِكَ حَتَّى أَتَى الْبَيْتَ حَلًّا مِنْ حَجِّهِ بِعُمْرَةٍ وَكَانَ عَلَيْهِ الْحُجُّ مِنْ قَابِلٍ. وَإِنْ هُوَ رَجَعَ وَلَمْ يَتِمَّ إِلَى الْبَيْتِ مِنْ وَجْهِهِ ذَلِكَ ، فَإِنَّ عَلَيْهِ حَجَّةً ، وَعُمْرَةً ، وَدَمًا لِتَأْخِيرِهِ الْعُمْرَةَ. فَإِنْ هُوَ رَجَعَ مُتَمَتِّعًا فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ ، فَإِنَّ عَلَيْهِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ شَاةً ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ، وَسَبْعَةٌ إِذَا رَجَعَ " قَالَ إِبْرَاهِيمُ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِسَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ ، فَقَالَ: كَذَلِكَ قَالَ [ص:414] ابْنُ عَبَّاسٍ فِي ذَلِكَ كُلِّهِ 2086

٢٩٨٧ - حدثنا يزيد بن سنان ، ثنا يحيى بن سعيد القطان ، عن الأعمش ، عن

2086 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, III, 413.

إبراهيم عن علقمة: ﴿وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ﴾، قال: إذا أحصر الرجل بعث بالهدي، ﴿وَلَا تَحْلُقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ﴾، فإن عجل فحلّق قبل أن يبلغ الهدى محله فعليه فدية من صيام أو صدقة، أو نسك، صيام ثلاثة أيام، أو تصدق على ستة مساكين، كل مسكين نصف صاع، والنسك شاة، فإذا أمن مما كان به ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ﴾ فإن مضى من وجهه ذلك فعليه حجة وإن أخر العمرة إلى قابل فعليه حجة وعمرة، ﴿فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ﴾ آخرها يوم عرفة، ﴿وَسَبْعَةٌ إِذَا رَجَعْتُمْ﴾، قال: فذكرت ذلك لسعيد بن جبیر، فقال: هذا قول ابن عباس، وعقد ثلاثين،

5914 - مَا قَدْ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ سَنَانٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الْقَطَّانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ: {وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ} [البقرة: 196] قَالَ: " إِذَا أُحْصِرَ الرَّجُلُ، بَعَثَ بِالْهَدْيِ " {وَلَا تَحْلُقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ} فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، فَإِنْ عَجَلَ فَحَلَّقَ قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ الْهَدْيَ مَحَلَّهُ، فَعَلَيْهِ فِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ: صِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ، أَوْ تَصَدَّقَ عَلَى سِتَّةِ مَسَاكِينَ، كُلُّ مِسْكِينٍ نِصْفُ صَاعٍ، وَالنُّسْكَ شَاةٌ، فَإِذَا أَمِنَ مِمَّا كَانَ بِهِ {فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ} [البقرة: 196]، فَإِنْ مَضَى فِي وَجْهِهِ ذَلِكَ، فَعَلَيْهِ حِجَّةٌ، وَإِنْ أَخَّرَ الْعُمْرَةَ إِلَى قَابِلٍ، فَعَلَيْهِ حِجَّةٌ وَعُمْرَةٌ {فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ} [البقرة: 196] آخِرُهَا يَوْمُ عَرَفَةَ. {وَسَبْعَةٌ إِذَا رَجَعْتُمْ} [البقرة: 196] " قَالَ إِبْرَاهِيمُ: فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِسَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فَقَالَ: هَذَا قَوْلُ ابْنِ عَبَّاسٍ، وَعَقَدَ ثَلَاثِينَ²⁰⁸⁷

1810 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمٌ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: «أَلَيْسَ حَسْبُكُمْ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ إِنْ حَبَسَ أَحَدُكُمْ عَنِ الْحَجِّ، طَافَ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّغَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ حَلَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، حَتَّى يَخْجَ عَامًا قَابِلًا، فَيُهْدِيَ أَوْ يَصُومُ إِنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا»،²⁰⁸⁸

10.23. Muhsarın Kâ'be'ye Gidemediği İçin, Engellendiği Yerde İhrâmdan Çıkmak İçin Tıraş Olmasının Gerekli Olup Olmadığı İle İlgili Hükümler

²⁰⁸⁷ Tahâvî, *Şerhu Müşkilü'l-Âsâr*, XV, 152.

²⁰⁸⁸ Buhârî, *Sahih*, 27 el-İhsâr 2.

٢٩٨٨ - عن المسور ومروان في حديث عمرة الحديبية والصلح : أن النبي ﷺ لما فرغ من قضية الكتاب قال لأصحابه : « قوموا فانحروا ثم احلقوا » ، قال : فوالله ما قام منهم رجل حتى قال ذلك ثلاث مرات ، فلما لم يقم منهم أحد دخل على أم سلمة ، فذكر لها ما لقي من الناس ، فقالت أم سلمة : يا نبي ﷺ ! أتحب ذاك ؟ اخرج ثم لا تكلم أحدا منهم كلمة حتى تنحر بدنك ، وتدعو حالقك فيحلقك ، فخرج فلم يكلم أحدا منهم حتى فعل ذلك ، نحر بدنه ، ودعا حالقه فحلقه ، فلما رأوا ذلك قاموا فنحروا ، وجعل بعضهم يحلق بعضا ، حتى كاد بعضهم يقتل بعضا غما .

18928 - قَالَ الزُّهْرِيُّ: قَالَ عُمَرُ: فَعَمِلْتُ لِدَلِّكَ أَعْمَالًا. قَالَ: فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ قَضِيَّةِ الْكِتَابِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ: " قُومُوا، فَانْحَرُوا، ثُمَّ احْلِقُوا " قَالَ: فَوَاللَّهِ مَا قَامَ مِنْهُمْ رَجُلٌ، حَتَّى قَالَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَلَمَّا لَمْ يَقُمْ مِنْهُمْ أَحَدٌ، قَامَ، فَدَخَلَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ، فَذَكَرَ لَهَا مَا لَقِيَ مِنَ النَّاسِ، فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتُحِبُّ ذَلِكَ؟ اخْرُجْ، ثُمَّ لَا تُكَلِّمَ أَحَدًا مِنْهُمْ كَلِمَةً حَتَّى تَنْحَرَ بَدَنَكَ، وَتَدْعُو خَالِقَكَ، فَيَحْلِقَكَ. فَقَامَ، فَخَرَجَ، فَلَمْ يَكَلِّمْ أَحَدًا مِنْهُمْ حَتَّى فَعَلَ ذَلِكَ: نَحَرَ هَدْيَهُ، وَدَعَا خَالِقَهُ. فَلَمَّا رَأَوْا ذَلِكَ قَامُوا، فَانْحَرُوا، وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَحْلِقُ بَعْضًا حَتَّى كَادَ بَعْضُهُمْ يَقْتُلُ بَعْضًا غَمًّا²⁰⁸⁹

٢٩٨٩ - عن المسور: أن النبي ﷺ نحر قبل أن يحلق ، وأمر أصحابه بذلك .

1811 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ غُرُورَةَ، عَنِ الْمِسْوَرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحَرَ قَبْلَ أَنْ يَحْلِقَ، وَأَمَرَ أَصْحَابَهُ بِذَلِكَ»²⁰⁹⁰

٢٩٩٠ - عن عائشة (أم المؤمنين رضى الله عنها) زوج النبي ﷺ في حديث طويل : فقدمت مكة وأنا حائض ، ولم أطف بالبيت ولا بين الصفا والمروة ، فشكوت ذلك إلى النبي ﷺ ، فقال : « انقضى رأسك وامتشطى ، وأهلى بالحج ، ودعى العمرة » . ففعلت فلما قضينا الحج أرسلني النبي ﷺ مع عبد الرحمن بن أبي بكر إلى التنعيم ، فاعتمرت ، فقال : « هذه مكان عمرتك »

1556 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ غُرُورَةَ بِنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَأَهْلَلْنَا

²⁰⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI, 251.

²⁰⁹⁰ Buhârî, *Sahih*, 3, 9.

بِعُمْرَةٍ، ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ كَانَ مَعَهُ هَذِي فَلْيُهْل بِالْحَجِّ مَعَ الْعُمْرَةِ، ثُمَّ لَا يَجَلَّ حَتَّى يَجَلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا» فَقَدِمْتُ مَكَّةَ وَأَنَا حَائِضٌ، وَلَمْ أَطْفُ بِالْبَيْتِ، وَلَا بَيْنَ الصَّافَا وَالْمَرْوَةِ، فَشَكَوْتُ ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «انْقُضِي رَأْسَكَ وَامْتَشِطِي وَأَهْلِي بِالْحَجِّ، وَدَعِي الْعُمْرَةَ»، فَفَعَلْتُ، فَلَمَّا قَضَيْنَا الْحَجَّ أَرْسَلَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ إِلَى التَّنْعِيمِ فَأَعْتَمَرْتُ، فَقَالَ: «هَذِهِ مَكَانٌ عُمْرَتُكَ»²⁰⁹¹

فَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ وَمُحَمَّدٌ: لَا حَلْقَ عَلَيْهِ.²⁰⁹²

10.24. Hem Muhsar Olan Hem de Olmayan İçin Hedy'in (Kurbanlık Hayvanın) Kurban Edileceği Yerin Hıll Bölgesi Değil, Harem Bölgesi Olduğu

٢٩٩١- عن عطاء بن أبي رباح، عن جابر قال: قال رسول الله ﷺ: «كل عرفة موقف وكل منى منحرج، وكل المزدلفة موقف، وكل فجاج مكة طريق ومنحرج»

3048 - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، وَعَمَرُو بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مِنَى كُلُّهَا مَنْحَرٌ، وَكُلُّ فَجَاجٍ مَكَّةَ، طَرِيقٌ وَمَنْحَرٌ، وَكُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ، وَكُلُّ الْمُزْدَلِفَةِ مَوْقِفٌ»²⁰⁹³

1937 - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «[ص:194] كُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ، وَكُلُّ مِنَى مَنْحَرٌ، وَكُلُّ الْمُزْدَلِفَةِ مَوْقِفٌ، وَكُلُّ فَجَاجٍ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنْحَرٌ»²⁰⁹⁴

٢٩٩٢- عن عمرو بن ميمون، قال: سمعت أبا حنيفة الحميري يحدث أبي ميمون ابن مهران، قال: خرجت معتمرا عام حاصر أهل الشام ابن الزبير بمكة، وبعث معي رجال من قومي بهدي، فلما انتهينا إلى أهل الشام منعونا أن ندخل الحرم فنحرت الهدى مكاني، ثم أحللت، ثم رجعت، فلما كان من العام المقبل خرجت لأقضي عمرتي، فأتيت ابن عباس فقال: أبدل الهدى، فإن رسول الله أمر أصحابه أن يبدلوا

²⁰⁹¹ Buhârî, *Sahîh*, 2, 140.

²⁰⁹² Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, I, 334.

²⁰⁹³ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1013.

²⁰⁹⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 193.

الهدى الذى نحرروا عام الحديبية فى عمرة القضاء .

1864 - حَدَّثَنَا النَّفِيلِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا حَاضِرٍ الْحَمِيرِيَّ، يُحَدِّثُ أَبِي مَيْمُونٍ بْنَ مِهْرَانَ، قَالَ: خَرَجْتُ مُعْتَمِرًا عَامَ حَاصِرِ أَهْلِ الشَّامِ ابْنَ الزُّبَيْرِ بِمَكَّةَ وَبِعَثَ مَعِيَ رِجَالٌ مِنْ قَوْمِي بِهَدْيٍ فَلَمَّا انْتَهَيْنَا إِلَى أَهْلِ الشَّامِ مَنَعُونَا أَنْ نَدْخُلَ الْحَرَمَ فَتَحَرَّثَ الْهَدْيُ مَكَانِي، ثُمَّ أَخْلَلْتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ خَرَجْتُ لِأَقْضِيَ عُمْرَتِي فَأَتَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: «أَبْدِلِ الْهَدْيَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ص:174] أَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يُبَدِّلُوا الْهَدْيَ الَّذِي تَحْرُوَا عَامَ الْحُدَيْبِيَّةِ فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ»²⁰⁹⁵

٢٩٩٣ - عن ابن عباس : وإذا كان معه هدى وهو محاصر نحر إن كان لا يستطيع أن يبعث ، وإن استطاع أن يبعث به لم يحل حتى يبلغ الهدى محله .

وَقَالَ رَوْحٌ: عَنْ شَيْلٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «إِنَّمَا الْبَدَلُ عَلَى مَنْ نَقَضَ حَجَّهُ بِالتَّلَذُّدِ، فَأَمَّا مَنْ حَبَسَهُ غُدْرٌ أَوْ غَيْرُ ذَلِكَ، فَإِنَّهُ يَحِلُّ وَلَا يَرْجِعُ، وَإِنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ وَهُوَ مُحْصَرٌ تَحْرَهُ، إِنْ كَانَ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَبْعَثَ بِهِ، وَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَبْعَثَ بِهِ لَمْ يَحِلَّ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ»²⁰⁹⁶

٢٩٩٤ - عن عبد الرحمن بن يزيد ، قال :أهل رجل منا بعمره فلدغ ، فطلع ركب فيهم عبد الله بن مسعود ، فسألوه ، فقال : يبعث بهدى ، واجعلوا بينكم وبينه يوما أمارة فإذا كان ذلك اليوم فليحل ، قال عمارة بن عمير : فكان حسبك به عن عبد الرحمن بن يزيد عن عبد الله ، وعليه العمرة من قابل .

3297 - حدثني محمد بن المثنى، قال: حدثنا محمد بن جعفر، قال: حدثنا شعبة، عن الحكم، قال: سمعت إبراهيم النخعي يحدث عن عبد الرحمن بن يزيد، قال: أهل رجل منا بعمره، فلدغ، فطلع ركب فيهم عبد الله بن مسعود، فسألوه، فقال: يبعث بهدي، واجعلوا بينكم وبينه يوما أمارا، فإذا كان ذلك اليوم فليحل = وقال عمارة بن عمير: فكان حسبك به عن عبد الرحمن بن يزيد، عن عبد الله = وعليه العمرة من قابل.²⁰⁹⁷

وَلَهُ تَحْرَهُ فِي مَوْضِعِ حَضْرِهِ، مِنْ حِلٍّ أَوْ حَرَمٍ. نَصَّ عَلَيْهِ أَحْمَدُ وَهُوَ قَوْلُ مَالِكٍ، وَالشَّافِعِيُّ، إِلَّا أَنْ يَكُونَ قَادِرًا عَلَى أَطْرَافِ الْحَرَمِ²⁰⁹⁸

²⁰⁹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 173.

²⁰⁹⁶ Buhârî, *Sahih*, 3, 9.

²⁰⁹⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, III, 42.

²⁰⁹⁸ Ibn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 327.

4087 - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ ، قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ رَاشِدٍ ، عَنْ إِسْرَائِيلَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَاهِرٍ ، عَنْ نَاجِيَةَ بْنِ جُنْدُبٍ الْأَسْلَمِيِّ ، عَنْ أَبِيهِ ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ صَدَّ الْهَدْيُ ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ابْنَعْتُ مَعِيَ بِالْهَدْيِ فَلَا تُخَرِّهُ فِي الْحَرَمِ. قَالَ: «وَكَيْفَ تَأْخُذُ بِهِ؟» قُلْتُ: أَخْذُ بِهِ فِي أَوْدِيَةِ ، لَا يَقْدِرُونَ عَلَيَّ فِيهَا، فَبَعَثَهُ مَعِيَ حَتَّى تَخْرُتَهُ فِي الْحَرَمِ " فَقَدْ دَلَّ هَذَا الْحَدِيثُ أَنَّ هَدْيَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ ، نُحِرَ فِي الْحَرَمِ. وَقَالَ آخَرُونَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحَدْيِيَّةِ ، وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى دُخُولِ الْحَرَمِ. قَالُوا: وَلَمْ يَكُنْ صَدًّا إِلَّا عَنِ الْبَيْتِ ، وَاحْتَجُّوا فِي ذَلِكَ²⁰⁹⁹

وَقَالَ رَوْحٌ: عَنْ شَيْلٍ، عَنْ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: «إِنَّمَا الْبَدَلُ عَلَى مَنْ نَقَضَ حَجَّهُ بِالتَّلَذُّدِ، فَأَمَّا مَنْ حَبَسَهُ غُدْرًا أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ، فَإِنَّهُ يَحِلُّ وَلَا يَرْجِعُ، وَإِنْ كَانَ مَعَهُ هَدْيٌ وَهُوَ مُخَصَّرَ نَحْرَهُ، إِنْ كَانَ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يَبْعَثَ بِهِ، وَإِنْ اسْتَطَاعَ أَنْ يَبْعَثَ بِهِ لَمْ يَحِلَّ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ» وَقَالَ مَالِكٌ وَغَيْرُهُ: يَنْحَرُ هَدْيُهُ وَيَحْلِقُ فِي أَيِّ مَوْضِعٍ كَانَ، وَلَا قِضَاءَ عَلَيْهِ، لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [ص:10] وَأَصْحَابُهُ بِالْحَدْيِيَّةِ نَحَرُوا وَحَلَقُوا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ قَبْلَ الطَّوَافِ، وَقَبْلَ أَنْ يَصِلَ الْهَدْيُ إِلَى الْبَيْتِ، ثُمَّ لَمْ يُذَكَّرْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَحَدًا أَنْ يَقْضُوا شَيْئًا، وَلَا يَعُودُوا لَهُ وَالْحَدْيِيَّةُ خَارِجٌ مِنَ الْحَرَمِ²¹⁰⁰

4088 - بِمَا حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي دَاوُدَ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ بْنُ بِشْرِ الْكُوفِيُّ قَالَ: ثنا يَحْيَى بْنُ زَائِدَةَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ ، عَنْ الزُّهْرِيِّ ، عَنْ عُرْوَةَ ، عَنْ الْمُسَوِّرِ ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ بِالْحَدْيِيَّةِ ، حَبَاؤُهُ فِي الْحِلِّ ، وَمُصَلَّاهُ فِي الْحَرَمِ» فَتَبَيَّنَ بِمَا ذَكَرْنَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، لَمْ يَكُنْ صَدًّا عَنِ الْحَرَمِ ، وَأَنَّهُ كَانَ يَصِلُ إِلَى بَعْضِهِ. وَلَا يَجُوزُ فِي قَوْلِ أَحَدٍ مِنَ الْعُلَمَاءِ ، لِمَنْ قَدَرَ عَلَى دُخُولِ شَيْءٍ مِنَ الْحَرَمِ ، أَنْ يَنْحَرُ هَدْيَهُ دُونَ الْحَرَمِ. فَلَمَّا تَبَيَّنَ بِالْحَدِيثِ الَّذِي ذَكَرْنَا ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، كَانَ يَصِلُ إِلَى بَعْضِ الْحَرَمِ اسْتَحَالَ أَنْ يَكُونَ نَحْرُ الْهَدْيِ فِي غَيْرِ الْحَرَمِ ، لِأَنَّ الَّذِي أَبَاحَ نَحْرَ الْهَدْيِ فِي غَيْرِ الْحَرَمِ ، إِنَّمَا يُبِيحُهُ فِي حَالِ الصَّدِّ ، عَنْ الْحَرَمِ فِي حَالِ الْقُدْرَةِ عَلَى دُخُولِهِ. فَانْتَفَى بِمَا ذَكَرْنَا أَنْ يَكُونَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَحْرَ الْهَدْيِ فِي غَيْرِ الْحَرَمِ ، وَهَذَا قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ ، وَأَبِي يُوسُفَ، وَمُحَمَّدٍ رَحِمَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى. وَقَدْ احْتَجَّ قَوْمٌ فِي تَجْوِيزِ نَحْرِ الْهَدْيِ فِي غَيْرِ الْحَرَمِ²¹⁰¹

10.25. Hacda ve Umrede Şart Koşmanın Hükümü

٢٩٩٥ - حدثني يونس قال : أخبرنا ابن وهب ، وأخبرني يونس : عن ابن شهاب عن سالم ، قال : كان عبد الله بن عمر ينكر الاشتراط في الحج ، ويقول : أليس حسبكم سنة رسول الله ﷺ ؟ إن حبس أحدكم عن الحج طاف بالبيت والصفة والمروة ، ثم حل من كل شيء حتى يحج عاما قابلا ، ويهدى أو يصوم إن لم يجد هديا .

²⁰⁹⁹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 242.

²¹⁰⁰ Buhârî, *Sahîh*, 3, 9.

²¹⁰¹ Tahâvî, a.g.e, II, 242.

1810 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمٌ، قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: «أَلَيْسَ حَسْبُكُمْ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ إِنْ حُسِبَ أَحَدُكُمْ عَنِ الْحَجِّ، طَافَ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، ثُمَّ حَلَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ، حَتَّى يَخُجَّ عَامًا قَابِلًا، فَيُهِدِي أَوْ يَصُومُ إِنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا»²¹⁰²

٢٩٩٦ - أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم في الرجل يشترط في الحج قال :

ليس شرطه بشيء .

٣٣٤ - محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة، عن حماد، عن إبراهيم في الرجل يشترط في الحج قال: ليس شرطه بشيء²¹⁰³

10102 - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ ، أَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ ، أَنَا الشَّافِعِيُّ ، أَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنْ هِشَامٍ ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ ، فَقَالَ : " أَمَا تُرِيدِينَ الْحَجَّ ؟ " فَقَالَتْ : إِنِّي شَاكِيَّةٌ ، فَقَالَ لَهَا : " حُجِّي وَاشْتَرِطِي أَنَّ مَحَلِّي حَيْثُ حَبَسْتِي "²¹⁰⁴

أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ ، عَنْ أَبِيهِ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِضُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ فَقَالَ : « أَمَا تُرِيدِينَ الْحَجَّ ؟ » فَقَالَتْ : إِنِّي شَاكِيَّةٌ ، فَقَالَ لَهَا : « حُجِّي وَاشْتَرِطِي أَنَّ مَحَلِّي حَيْثُ حَبَسْتِي »²¹⁰⁵

10.26. Haccı Kaçıran Kişinin Hükümü

٢٩٩٧ - عن يحيى بن عيسى النهشلى ، عن محمد بن أبى ليلى ، عن عطاء ، عن ابن عباس ، قال : قال رسول الله ﷺ : « من أدرك عرفات فوقف بها والمزدلفة فقد تم حجه ومن فاتته عرفات فقد فاتته الحج ، فليتحلل بعمره ، وعليه الحج من قابل » ،

2519 - نا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْبِقَطِينِيُّ ، نا مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ قُتَيْبَةَ ، نا مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرِو الْعَزْزِيُّ ، نا يَحْيَى بْنُ عِيسَى ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى ، عَنْ عَطَاءٍ ، [ص:264] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ

²¹⁰² Buhârî, *Sahîh*, 3, 9.

²¹⁰³ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, IV, 334.

²¹⁰⁴ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 361.

²¹⁰⁵ Şâfiî, *Müsned*, I, 123.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَدْرَكَ عَرَفَاتٍ فَوَقَّفَ بِهَا وَالْمُزْدَلِفَةَ فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ ، وَمَنْ فَاتَهُ عَرَفَاتُ فَقَدْ فَاتَهُ الْحَجُّ فَلْيَحِلَّ بِعُمْرَةٍ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ»²¹⁰⁶

٢٩٩٨ - عن ابن عمر : أن رسول الله ﷺ قال : « من وقف بعرفة بليل فقد أدرك الحج ومن فاتته عرفات بليل فقد فاتته الحج ، فليحلل بعمره ، وعليه الحج من قابل » .

2518 - نا إبراهيم بن حماد بن إسحاق ، نا أبو عون محمد بن عمرو بن عون ، نا داود بن جبير ، نا رحمه بن مضعب أبو هاشم الفراء الواسطي ، عن ابن أبي ليلى ، عن عطاء ، ونافع ، عن ابن عمر ، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، قال : « مَنْ وَقَفَ بِعَرَفَاتٍ بَلِيلٍ فَقَدْ أَدْرَكَ الْحَجَّ ، وَمَنْ فَاتَهُ عَرَفَاتُ بَلِيلٍ فَقَدْ فَاتَهُ الْحَجُّ فَلْيَحِلَّ بِعُمْرَةٍ وَعَلَيْهِ الْحَجُّ مِنْ قَابِلٍ » . رحمه بن مضعب ضعيف ، ولم يأت به غيره²¹⁰⁷

1428 - مالك ، عن يحيى بن سعيد : أنه قال : أخبرني سليمان بن يسار ، أن أبا أيوب الأنصاري خرج حاجاً . حتى إذا كان بالناذية من طريق مكة . أضلّ راحله . وإنه قدِمَ على عمر بن الخطاب يوم التخر . فذكر ذلك له . فقال عمر : اصنع ما يصنع المعتمر . ثم قد حلت . فإذا أدركك الحج قابلاً ، فأخرج ، وأهد ما استيسر من الهدى .²¹⁰⁸

روي عن الأسود - رحمه الله - أنه قال : سمعت عمر - رضي الله عنه - قال : من فاتته الحج يحل بعمره ، ولا دم عليه ، وعليه الحج من قابل . ثم لقيت زيد بن ثابت - رضي الله عنه - بعد ذلك بثلاثين سنة ، فقال مثل ذلك ، وعن عثمان - رضي الله عنه - مثله .²¹⁰⁹

10.27. Umre Yapmanın Mekruh Kabul Edildiği Günler

٢٩٩٩ - عن ابن عباس ، أن النبي ﷺ ، قال : « عمرة في رمضان تعدل حجة » . وأخرجه ابن حبان بلفظ : « عمرة في رمضان تعدل حجة معي » ،

2808 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُمَيَّرٍ ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَى ، عَنْ عَطَاءٍ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : " عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً " ²¹¹⁰

²¹⁰⁶ Dârekutnî, *Sünen*, III, 263.

²¹⁰⁷ Dârekutnî, *Sünen*, III, 263.

²¹⁰⁸ İmam Mâlik, *Muvatta'*, III, 562.

²¹⁰⁹ Aynî, *el-Binâye*, IV, 460.

²¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, V, 22.

1782 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يُخْبِرُنَا يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَرْأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، - سَمَّاها ابْنُ عَبَّاسٍ فَتَنَسَّيْتُ اسْمَهَا -: «مَا مَنَعَكَ أَنْ تَحْجِينَ مَعَنَا؟»، قَالَتْ: كَانَ لَنَا نَاضِحٌ، فَرَكِبَهُ أَبُو فَلَانٍ وَابْنُهُ، لَزَوْجَهَا وَابْنُهَا، وَتَرَكَ نَاضِحًا نَنْضَحُ عَلَيْهِ، قَالَ: «فَإِذَا كَانَ رَمَضَانُ اعْتَمِرِي فِيهِ، فَإِنَّ عُمْرَةً فِي رَمَضَانَ حَجَّةٌ»²¹¹¹

1863 - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، أَخْبَرَنَا حَبِيبُ الْمُعَلِّمِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا رَجَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حَجَّتِهِ قَالَ لَأُمِّ سِنَانِ الْأَنْصَارِيَّةِ: «مَا مَنَعَكَ مِنَ الْحَجِّ؟»، قَالَتْ: أَبُو فَلَانٍ، تَعْنِي زَوْجَهَا، كَانَ لَهُ نَاضِحَانِ حَجَّ عَلَى أَحَدِهِمَا، وَالْآخَرُ يَسْقِي أَرْضًا لَنَا، قَالَ: «فَإِنَّ عُمْرَةً فِي رَمَضَانَ تَقْضِي حَجَّةً أَوْ حَجَّةً مَعِي»²¹¹²

221 - (1256) وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ بْنُ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ، يُحَدِّثُنَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِمَرْأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ سَمَّاها ابْنُ عَبَّاسٍ فَتَنَسَّيْتُ اسْمَهَا «مَا مَنَعَكَ أَنْ تَحْجِيَ مَعَنَا؟» قَالَتْ: لَمْ يَكُنْ لَنَا إِلَّا نَاضِحَانِ فَحَجَّ أَبُو وَلَدَهَا وَابْنُهَا عَلَى نَاضِحٍ وَتَرَكَ لَنَا نَاضِحًا نَنْضَحُ عَلَيْهِ، قَالَ: «فَإِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فَاعْتَمِرِي، فَإِنَّ عُمْرَةً فِيهِ تَعْدِلُ حَجَّةً»²¹¹³

2991 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ بِيَانٍ، وَجَابِرٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ وَهْبِ بْنِ خَنْبَشٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ، تَعْدِلُ حَجَّةً»²¹¹⁴

939 - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ الزُّبَيْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ أُمِّ مَعْقِلٍ، عَنْ أُمِّ مَعْقِلٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً.²¹¹⁵

1990 - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، عَنْ عَامِرِ الْأَحْوَلِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْحَجَّ فَقَالَتْ: امْرَأَةٌ لَزَوْجَهَا أَحَجَّجَنِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى جَمَلِكَ، فَقَالَ: مَا عِنْدِي مَا أُحْجِّكَ عَلَيْهِ، قَالَتْ: أَحَجَّجَنِي عَلَى جَمَلِكَ فَلَانٍ، قَالَ: ذَاكَ حَبِيسٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ امْرَأَتِي تَفَرُّا عَلَيْكَ السَّلَامَ وَرَحْمَةَ اللَّهِ، وَإِنَّهَا سَأَلَتْنِي الْحَجَّ مَعَكَ، قَالَتْ: أَحَجَّجَنِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: مَا عِنْدِي مَا أُحْجِّكَ عَلَيْهِ، فَقَالَتْ: أَحَجَّجَنِي عَلَى جَمَلِكَ فَلَانٍ، فَقُلْتُ: ذَاكَ حَبِيسٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ: «أَمَا إِنَّكَ لَوْ أَحَجَّجْتَهَا عَلَيْهِ كَانَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؟»

²¹¹¹ Buhârî, *Sahih*, 3, 3.

²¹¹² Buhârî, *Sahih*, 3, 19.

²¹¹³ Muslim, *Sahih*, 2, 917.

²¹¹⁴ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 996.

²¹¹⁵ Tirmizî, *Sünen*, 2, 268.

قَالَ: وَإِنَّهَا أَمَرْتَنِي أَنْ أَسْأَلَكَ مَا يَغْدِلُ حَجَّةَ مَعَكَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَقْرَبُهَا السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتِهِ، وَأَخْبَرَهَا أَنَّهَا تَعْدِلُ حَجَّةَ مَعِيَ» - يَعْنِي عُمْرَةً فِي رَمَضَانَ ²¹¹⁶

3699 - أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ الصُّوفِيُّ بِبَغْدَادَ، حَدَّثَنَا سُريجُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْمَاعِيلَ الْمُؤَدَّبُ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: جَاءَتْ أُمُّ سَلِيمٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: حَجَّ أَبُو طَلْحَةَ وَابْنُهُ وَتَرَكَانِي، فَقَالَ: «يَا أُمُّ سَلِيمٍ عُمْرَةً فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً» ²¹¹⁷

أَعْلَمَهَا أَنَّ الْعُمْرَةَ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ الْحَجَّةَ فِي الثَّوَابِ لَا أَنَّهَا تَقُومُ مَقَامَهَا فِي إسْقَاطِ الْفَرَضِ لِلْإِجْمَاعِ عَلَى أَنَّ الْإِعْتِمَارَ لَا يُجْزِئُ عَنْ حَجِّ الْفَرَضِ ²¹¹⁸

٣٠٠٠ - عن قتادة سألت كم اعتمر النبي ﷺ؟ قال: أربع، عمرة الحديبية في ذي القعدة حيث صده المشركون، وعمرة من العام المقبل في ذي القعدة حيث صالحهم، وعمرة الجعرانة، وفي رواية قال: اعتمر أربع عمر في ذي القعدة إلا التي اعتمر مع حبيته،

1778 - حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، سَأَلْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، كَمْ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: " أَرْبَعُ: عُمْرَةُ الْحَدَيْبِيَّةِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ حَيْثُ صَدَّهُ الْمُشْرِكُونَ، وَعُمْرَةُ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ حَيْثُ صَالَحَهُمْ، وَعُمْرَةُ الْجِعْرَانَةِ إِذْ قَسَمَ غَنِيمَةً - أَرَاهُ - حُنَيْنٍ " قُلْتُ: كَمْ حَجَّ؟ قَالَ: «وَاحِدَةً» ²¹¹⁹

220 - (1255) وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَعُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ جَالِسٌ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ، وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ الصُّحَى فِي الْمَسْجِدِ، فَسَأَلْنَاهُ عَنْ صَلَاتِهِمْ؟ فَقَالَ: بِدْعَةٍ، فَقَالَ لَهُ عُرْوَةُ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ، كَمْ اعْتَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟، فَقَالَ: أَرْبَعُ عُمَرٍ ²¹²⁰

٣٠٠١ - عن عائشة: أن النبي ﷺ اعتمر عمرتين في ذي القعدة، وعمرة في شوال،

²¹¹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 205.

²¹¹⁷ Ibn Hibbân, *Sahih-i İbn Hibbân*, IX, 12.

²¹¹⁸ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 604.

²¹¹⁹ Buhârî, *Sahih*, 3, 3.

²¹²⁰ Müslim, *Sahih*, 2, 917.

1991 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ، حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «اعْتَمَرَ عُمَرَتَيْنِ عُمَرَةً فِي ذِي الْقَعْدَةِ، وَعُمَرَةً فِي شَوَّالٍ»²¹²¹

فَصَلَّى لَمْ يَعْتَمِرِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ كَمَا تَقَدَّمَ وَقَدْ ثَبَتَ فَضْلُ الْعُمْرَةِ فِي رَمَضَانَ بِحَدِيثِ الْبَابِ فَأَيُّهُمَا أَفْضَلُ الَّذِي يَظْهَرُ أَنَّ الْعُمْرَةَ فِي رَمَضَانَ لِعَبْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْضَلُ وَأَمَّا فِي حَقِّهِ فَمَا صَنَعَهُ هُوَ أَفْضَلُ لِأَنَّ فِعْلَهُ لِبَيَانِ جَوَازِ مَا كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَنْتَعُونَهُ فَأَرَادَ الرَّدَّ عَلَيْهِمْ بِالْقَوْلِ وَالْفِعْلِ وَهُوَ لَوْ كَانَ مَكْرُوهًا لِعَبْرِهِ لَكَانَ فِي حَقِّهِ أَفْضَلُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ وَقَالَ صَاحِبُ الْمُهَذَّبِ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَشْتَغِلُ فِي رَمَضَانَ مِنَ الْعِبَادَةِ بِمَا هُوَ أَهَمُّ مِنَ الْعُمْرَةِ وَخَشِيَ مِنَ الْمَشَقَّةِ عَلَى أُمَّتِهِ إِذْ لَوْ اعْتَمَرَ فِي رَمَضَانَ لَبَادَرُوا إِلَى ذَلِكَ مَعَ مَا هُمْ عَلَيْهِ مِنَ الْمَشَقَّةِ فِي الْجُمُعِ بَيْنَ الْعُمْرَةِ وَالصَّوْمِ وَقَدْ كَانَ يَتْرُكُ الْعَمَلَ وَهُوَ يُحِبُّ أَنْ يَعْمَلَ خَشْيَةً أَنْ يُفَرِّضَ عَلَى أُمَّتِهِ وَخَوْفًا مِنَ الْمَشَقَّةِ عَلَيْهِمْ²¹²²

٣٠٠٢ - عن شعبة ، عن يزيد الرشك ، عن معاذة عن عائشة رضى الله عنها ، قالت: حلت العمرة في السنة كلها إلا أربعة أيام : يوم عرفة ، ويوم النحر ، ويومان بعد ذلك .

8741 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو بَكْرِ بْنُ الْحَسَنِ الْقَاضِي ، قَالَا: ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ حَارِثٍ، ثنا عُبيدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، أَنَا سُفْيَانُ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ يَزِيدِ الرَّشَكِ، عَنْ مُعَاذَةَ الْعَدَوِيَّةِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: " حَلَّتِ الْعُمْرَةُ فِي السَّنَةِ كُلِّهَا إِلَّا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ: يَوْمَ عَرَفَةَ وَيَوْمَ النَّحْرِ وَيَوْمَانِ بَعْدَ ذَلِكَ " ²¹²³

٣٠٠٣ - أخبرنا أبو حنيفة ، عن يزيد بن عبد الرحمن ، عن عجوز من العتيك ، عن عائشة أم المؤمنين رضى الله عنها ، أنها قالت : لا بأس بالعمرة في أى السنة شئت ما خلا خمسة أيام : يوم عرفة ، ويوم النحر ، وأيام التشريق ،

٣٣٩ - محمدٌ قال: أخبرنا أبو حنيفة قال: حدَّثنا يزيدُ بنُ عبدِ الرحمن ، عن عجوزٍ من العتيك ، عن عائشة أم المؤمنين رضى الله عنها أنها قالت : لا بأس بالعمرة في أيِّ السَّنةِ شئتَ ما خلا خمسة أيامٍ: يومِ عرفة ، ويومِ النحر ، وأيامِ التشريقِ²¹²⁴

²¹²¹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 205.

²¹²² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 605.

²¹²³ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 565.

²¹²⁴ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, V, 339.

٣٠٠٤ - عن إسماعيل بن عياش عن إبراهيم ، ونافع عن طاوس قال البحر يعني ابن عباس : خمسة أيام : يوم عرفة ، ويوم النحر ، وثلاثة أيام التشريق ، اعتمر قبلها وبعدها ما شئت ،

وَرَوَى إِسْمَاعِيلُ بْنُ عِيَّاشٍ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ نَافِعٍ عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: قَالَ الْبَحْرُ - يَعْنِي ابْنَ عَبَّاسٍ - خَمْسَةُ أَيَّامٍ: يَوْمُ عَرَفَةَ، وَيَوْمُ النَّحْرِ، وَثَلَاثَةُ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ، اعْتَمَرَ قَبْلَهَا وَبَعْدَهَا مَا شِئْتَهُ، انْتَهَى. وَلَمْ يَعْزُذْ.²¹²⁵

1778 - حَدَّثَنَا حَسَّانُ بْنُ حَسَّانٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، سَأَلْتُ أَنَسًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، كَمْ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: " أَرْبَعٌ: عُمْرَةُ الْحَدَيْبِيَّةِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ حَيْثُ صَدَّهُ الْمُشْرِكُونَ، وَعُمْرَةٌ مِنَ الْعَامِ الْمُقْبِلِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ حَيْثُ صَاحَهُمْ، وَعُمْرَةُ الْجِعْرَانَةِ إِذْ قَسَمَ غَنِيمَةً - أَرَاهُ - حُنَيْنٍ " قُلْتُ: كَمْ حَجَّ؟ قَالَ: «وَاحِدَةً»²¹²⁶

وقال الشافعي - رضي الله عنه - : لا يكره في وقت من السنة، وقال مالك: تكره في أشهر الحج تعظيماً لأمر الحج. وقد اختلف السلف في العمرة في أشهر الحج، وكان عمر - رضي الله عنه - ينهى عنها، ويقول: الحج في الأشهر، والعمرة في غيرها أكمل لحجكم وعمرتكم.

والصحيح أن العمرة جائزة فيها بلا كراهة بدليل ما روى البخاري - رحمه الله - في " الصحيح " بإسناده «أن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - اعتمر أربع عمر في ذي القعدة».²¹²⁷

٣٠٠٥ - عن ابن مسعود مرفوعاً : « تابعوا بين الحج والعمرة ، فإن متابعة بينهما تنفي الذنوب والفقر كما ينفي الكير خبث الحديد ، وليس للحجة المبرورة ثواب إلا الجنة »

810 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، وَأَبُو سَعِيدٍ الْأَشْجُعُ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ قَيْسٍ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكَبِيرُ خَبَثَ الْحَدِيدِ، وَالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةِ، وَلَيْسَ لِلْحَجَّةِ الْمَبْرُورَةِ ثَوَابٌ إِلَّا الْجَنَّةُ.²¹²⁸

1765 - أَخْبَرَنَا أَبُو يَحْيَى أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ السَّمَرْقَنْدِيُّ، ثنا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ نَصْرِ، ثنا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَعَلِيُّ بْنُ خَشْرَمٍ، قَالَا: ثنا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَهُ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

²¹²⁵ Zeylâi, *Nasbu'r-Râye*, III, 147.

²¹²⁶ Buhâri, *Sahih*, 3, 3.

²¹²⁷ Aynî, *el-Binâye*, IV, 460.

²¹²⁸ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 167.

وَسَلَّمَ خَلَقَ رَأْسَهُ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ . قَالَ: فَكَانَ النَّاسُ يَخْلُقُونَ فِي الْحَجِّ، ثُمَّ يَعْتَمِرُونَ عِنْدَ النَّفَرِ وَيَقُولُونَ: بِمَا يَخْلُقُ هَذَا؟ فَيَقُولُ: أَمِيرُ الْمُؤَسَّى عَلَى رَأْسِكَ «هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ»²¹²⁹

فَالْحَاصِلُ أَنَّهُ أَعْلَمَهَا أَنَّ الْعُمْرَةَ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ الْحَجَّةَ فِي الثَّوَابِ لَا أَنَّهَا تَقُومُ مَقَامَهَا فِي إسْقَاطِ الْفَرَضِ لِلْإِجْمَاعِ عَلَى أَنَّ الْإِعْتِمَارَ لَا يُجْزِي عَنْ حَجِّ الْفَرَضِ²¹³⁰

10.28. Umre Yapmanın Hükümü

٣٠٠٦ - عن جابر رضي الله عنه : أن النبي ﷺ سئل عن العمرة أواجبه هي ؟ قال : « لا ، وأن تعتمروا هو أفضل . »

931 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى الصَّنَعَائِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْعُمْرَةِ أَوَاجِبَةٌ هِيَ؟ قَالَ: لَا، وَأَنْ تَعْتَمِرُوا هُوَ أَفْضَلُ.²¹³¹

931 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى الصَّنَعَائِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْعُمْرَةِ أَوَاجِبَةٌ هِيَ؟ قَالَ: لَا، وَأَنْ تَعْتَمِرُوا هُوَ أَفْضَلُ. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. وَهُوَ قَوْلُ بَعْضِ أَهْلِ الْعِلْمِ قَالُوا: الْعُمْرَةُ لَيْسَتْ بِوَاجِبَةٍ. وَكَانَ يُقَالُ: هُمَا حَجَّانِ الْحَجِّ الْأَكْبَرُ يَوْمَ النَّحْرِ، وَالْحَجُّ الْأَصْغَرُ الْعُمْرَةُ.²¹³²

٣٠٠٧ - وعنه أن رجلا قال: يا رسول الله! أخبرني عن العمرة أواجبه هي؟ قال: «لا

وأن تعتمر خير لك»

14397 - حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْعُمْرَةِ: أَوَاجِبَةٌ هِيَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا، وَأَنْ تَعْتَمِرَ خَيْرُكَ " ²¹³³

²¹²⁹ Hâkim, *Müstedrek*, I, 654.

²¹³⁰ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 604.

²¹³¹ Tirmîzi, *Sünen*, 2, 262.

²¹³² Tirmîzi, *Sünen*, 7 Hacc 88.

²¹³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XXII, 290.

14397 - حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ بْنُ أَرْطَاةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْعُمْرَةِ: أَوَاجِبَةٌ هِيَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " لَا، وَأَنْ تَعْتِمِرَ خَيْرٌ لَكَ " ²¹³⁴

حَدَّثَنِي الْمُثَنَّى، قَالَ: ثنا أَبُو صَالِحٍ، قَالَ: ثنا مُعَاوِيَةُ، عَنْ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: {وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ} [البقرة: 196] يَقُولُ «مَنْ أَحْرَمَ بِحَجٍّ، أَوْ عُمْرَةٍ فَلَيْسَ لَهُ أَنْ يُحِلَّ حَتَّى يُتِمَّهَا تَمَامَ الْحَجِّ يَوْمَ النَّحْرِ إِذَا رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ، وَزَارَ الْبَيْتَ فَقَدْ حَلَّ مِنْ إِحْرَامِهِ كُلِّهِ، وَتَمَامُ الْعُمْرَةِ إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا، وَالْمَرْوَةِ، فَقَدْ حَلَّ» ²¹³⁵

٣٠٠٨ - حدثنا بشر بن موسى ، ثنا جرير وأبو الأحوص ، عن معاوية بن إسحاق ، عن أبي صالح ، عن أبي هريرة ، قال : قال رسول الله ﷺ : «الحج جهاد ، والعمرة تطوع»

2989 - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى الْحُشَيْنِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمرُ بْنُ قَيْسٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي طَلْحَةُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ عَمِّهِ إِسْحَاقَ بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الْحَجُّ جِهَادٌ، وَالْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ» ²¹³⁶

٣٠١٠ - حدثنا ابن إدريس وأبو أسامة ، عن سعيد بن أبي معشر ، عن إبراهيم قال : قال عبد الله بن مسعود : الحج فريضة، والعمرة تطوع

13648 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ، وَأَبُو أُسَامَةَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي مَعْشَرٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: «الْحَجُّ فَرِيضَةٌ، وَالْعُمْرَةُ تَطَوُّعٌ» ²¹³⁷

وُجُوبُ الْعُمْرَةِ: اختلفَ الْعُلَمَاءُ فِي وُجُوبِ الْعُمْرَةِ، فَقَالَ الشَّافِعِيُّ: هِيَ وَاجِبَةٌ، وَيُؤْتَرُ ذَلِكَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ. وَقَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: هِيَ تَطَوُّعٌ، وَإِلَيْهِ مَالُ مَالِكٍ وَأَبُو حَنِيفَةَ. وَلَيْسَ فِي هَذِهِ الْآيَةِ حُجَّةٌ لِلْوُجُوبِ؛ لِأَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ إِنَّمَا فَرَضَهَا بِالْحَجِّ فِي وُجُوبِ الْإِثْمَامِ لَا فِي الْإِبْتِدَاءِ، فَإِنَّهُ ابْتَدَأَ بِإِجَابِ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ، فَقَالَ تَعَالَى: {وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ} [البقرة: 43]. وَابْتَدَأَ بِإِجَابِ الْحَجِّ فَقَالَ تَعَالَى: {وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا} [آل عمران: 97]. وَلَمَّا ذَكَرَ الْعُمْرَةَ أَمَرَ بِإِثْمَامِهَا لَا بِإِبْتِدَائِهَا، فَلَوْ حَجَّ عَشْرَ حَجَجٍ أَوْ اعْتَمَرَ عَشْرَ عُمَرٍ لَرَمَهُ الْإِثْمَامُ فِي جَمِيعِهَا، وَإِنَّمَا جَاءَتْ الْآيَةُ لِإِلْزَامِ الْإِثْمَامِ لَا لِإِلْزَامِ الْإِبْتِدَاءِ، وَقَدْ مَهَّدْنَا الْقَوْلَ فِيهَا فِي مَسَائِلِ الْخِلَافِ. ²¹³⁸

²¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 290.

²¹³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, III, 326.

²¹³⁶ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 995.

²¹³⁷ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 223.

وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: " لَيْسَ أَحَدٌ إِلَّا وَعَلَيْهِ حَجَّةٌ، وَعُمْرَةٌ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: " إِنَّهَا لَقَرِينَتُهَا فِي كِتَابِ اللَّهِ {وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ} [البقرة: 196] ²¹³⁹

10.29. Kendisi İçin Hacc Yapmamış Kişinin Başkasının Yerine Hacc Yapması

٣٠١١ - عن عبد الله بن الزبير قال : جاء رجل من خثعم إلى رسول الله ﷺ فقال :
 إن أبي أدركه الإسلام ، وهو شيخ كبير لا يستطيع ركوب الرحل والحج مكتوب عليه ،
 أفأحج عنه ؟ قال : « أنت أكبر ولده ؟ » قال : نعم ، قال : « أرايت لو كان على أبيك
 دين فقضيته عنه ، أكان يجزئ ذلك عنه ؟ » قال : نعم ، قال : « فأحجج عنه » .

16125 - حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: جَاءَ
 رَجُلٌ مِنْ خَثْعَمٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ أَبِي أَدْرَكَهُ الْإِسْلَامُ، وَهُوَ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَا يَسْتَطِيعُ
 رُكُوبَ الرَّحْلِ، وَالْحُجُّ مَكْتُوبٌ عَلَيْهِ، أَفَأَحُجُّ عَنْهُ؟ قَالَ: " أَنْتَ أَكْبَرُ وَلَدِهِ؟ " قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: " أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ
 عَلَى أَبِيكَ دَيْنٌ فَقَضَيْتَهُ عَنْهُ، أَكَانَ ذَلِكَ يُجْزِئُ عَنْهُ؟ " قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: " فَأَحُجِّجْ عَنْهُ " ²¹⁴⁰

2638 - أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَنْبَأَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ يُونُسَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَبْدِ
 اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ مِنْ خَثْعَمٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ أَبِي شَيْخٌ كَبِيرٌ، لَا
 يَسْتَطِيعُ الرُّكُوبَ، وَأَدْرَكَتْهُ فَرِيضَةُ اللَّهِ فِي الْحَجِّ، فَهَلْ يُجْزِئُ أَنْ أَحُجَّ عَنْهُ؟ قَالَ: « أَنْتَ أَكْبَرُ وَلَدِهِ؟ » قَالَ: نَعَمْ،
 قَالَ: « أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَيْهِ دَيْنٌ أَكُنْتَ تَقْضِيهِ؟ » قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: « فَحُجِّجْ عَنْهُ » ²¹⁴¹

٣٠١٢ - عن ابن عباس أن امرأة من جهينة جاءت إلى النبي ﷺ فقالت : إن أمي
 نذرت أن تحج فلم تحج حتى ماتت أفأحج عنها؟ قال : « نعم ، حجي عنها ، أرايت لو كان
 على أمك دين أكنت قاضيته ؟ اقصوا الله ، فالله أحق بالوفاء »

²¹³⁸ Ebûbekr el-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, I, 169,

²¹³⁹ Buhâri, *Sahîh*, 3, 2.

²¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XXVI, 47.

²¹⁴¹ Nesâî, *Sünen*, 5, 117.

2140 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، يُحَدِّثُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ امْرَأَةً نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ، فَمَاتَتْ، فَأَتَى أَخُوَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلَهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: " أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أَخِيكَ دَيْنٌ، أَكُنْتَ قَاضِيَهُ؟ " قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: " فَاقْضُوا اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، فَهُوَ أَحَقُّ بِالْوَفَاءِ " 2142.

1852 - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ امْرَأَةً مِنْ جُهَيْنَةَ، جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: إِنَّ أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ فَلَمْ تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ، أَفَأَحُجُّ عَنْهَا؟ قَالَ: «نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا، أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ؟ اقْضُوا اللَّهَ فَاللَّهُ أَحَقُّ بِالْوَفَاءِ» 2143.

2634 - أَخْبَرَنِي عُثْمَانُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَكِيمٍ الْأَوْدِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الرَّوَّاسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ السَّخْتِيَّانِيِّ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَبِيهَا، مَاتَ وَلَمْ يَحُجَّ؟ قَالَ: «حُجِّي عَنْ أَبِيكَ» 2144.

1811 - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الطَّالْقَابِيُّ، وَهَنَادُ بْنُ السَّرِيِّ الْمَعْنَى وَاحِدٌ - قَالَ إِسْحَاقُ: - حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ ابْنِ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عَزْرَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ رَجُلًا يَقُولُ: لَبَيْكَ عَنْ شُبْرُمَةَ، قَالَ: «مَنْ شُبْرُمَةُ؟» قَالَ: أَخِي - أَوْ قَرِيبِي - قَالَ: «حَجَجْتَ عَنْ نَفْسِكَ؟» قَالَ: لَا، قَالَ: «حُجَّ عَنْ نَفْسِكَ ثُمَّ حُجَّ عَنْ شُبْرُمَةَ» 2145.

«قَوْلُهُ لِلْخَنَعِيَّةِ: حُجِّي عَنْ أَبِيكَ» مِنْ غَيْرِ اسْتِحْبَابِهَا عَنْ حَجَّهَا لِنَفْسِهَا قَبْلَ ذَلِكَ. وَتَرَكُ الْإِسْتِفْصَالَ فِي وَقَائِعِ الْأَحْوَالِ يَنْزِلُ مَنْزِلَةً عُمُومِ الْخِطَابِ فَيُفِيدُ جَوَازَهُ عَنِ الْغَيْرِ مُطْلَقًا. وَحَدِيثُ شُبْرُمَةَ يُفِيدُ اسْتِحْبَابَ تَقْدِيمِ حَجَّةِ نَفْسِهِ وَبِذَلِكَ يَحْصُلُ الْجَمْعُ وَيُثْبِتُ أَوْلَوِيَّةَ تَقْدِيمِ الْفَرَضِ عَلَى النَّفْلِ مَعَ جَوَازِهِ. وَالَّذِي يَفْتَضِيهِ النَّظَرُ أَنَّ حَجَّ الصَّرُورَةِ عَنْ غَيْرِهِ إِنْ كَانَ بَعْدَ تَحْقِيقِ الْوُجُوبِ عَلَيْهِ مِلْكِ الرَّادِّ وَالرَّاحِلَةِ وَالصَّحَّةِ فَهُوَ مَكْرُوهٌ كَرَاهَةً تَحْرِيمٍ لِأَنَّهُ يَتَضَيَّقُ عَلَيْهِ وَالْحَالَةُ هَذِهِ فِي أَوَّلِ سَنَى الْإِمْكَانِ فَيَأْتُمُّ بِتَرْكِهِ، 2146.

أَوْ كَانَ صَرُورَةً أَنَّهُ يَجُوزُ فِي الْحَالَيْنِ جَمِيعًا إِلَّا أَنَّ الْأَفْضَلَ أَنْ يَكُونَ قَدْ حُجَّ عَنْ نَفْسِهِ. 2147.

10.30. Çocuk Yaşta Yapılan Hacc İle Farz Olan Hacc Eda Edilmiş Olmaz

2142 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 42.

2143 Buhârî, *Sahih*, 3, 18.

2144 Nesâî, *Sünen*, 5, 116.

2145 Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 162.

2146 İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, III, 160.

2147 Kâsânî, *el-Bedâi*, II, 213.

٣٠١٣ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ لقي ركبا بالروحاء فقال : « من القوم ؟ » قالوا : المسلمون من أنت؟ فقال : « رسول الله ﷺ » فرفعت إليه امرأة صبيا فقالت : ألهذا حج ؟ قال : « نعم ولك أجر » ،

1898 - حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ (2) عُقْبَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرُّوحَاءِ، فَلَقِيَ رَكْبًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ: « مَنْ الْقَوْمُ؟ » قَالُوا: الْمُسْلِمُونَ، قَالُوا: فَمَنْ أَنْتُمْ؟ قَالَ: « رَسُولُ اللَّهِ » فَفَزِعَتْ امْرَأَةٌ فَأَخَذَتْ بَعْضُ صَبِيٍّ، فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ مِحْفَتِهَا، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ لِهَذَا حَجٌّ؟ قَالَ: « نَعَمْ، وَلَكَ أَجْرٌ »²¹⁴⁸

409 - (1336) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَابْنُ أَبِي عُمَرَ، جَمِيعًا عَنْ ابْنِ عُيَيْنَةَ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقِيَ رَكْبًا بِالرُّوحَاءِ، فَقَالَ: « مَنْ الْقَوْمُ؟ » قَالُوا: الْمُسْلِمُونَ، فَقَالُوا: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: «رَسُولُ اللَّهِ»، فَفَزِعَتْ إِلَيْهِ امْرَأَةٌ صَبِيًّا، فَقَالَتْ: أَلِهَذَا حَجٌّ؟ قَالَ: «نَعَمْ، وَلَكَ أَجْرٌ»²¹⁴⁹

1736 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرُّوحَاءِ فَلَقِيَ رَكْبًا فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ، قَالَ: «مَنْ الْقَوْمُ؟»، فَقَالُوا: الْمُسْلِمُونَ، فَقَالُوا: فَمَنْ [ص:143] أَنْتُمْ؟، قَالُوا: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَفَزِعَتْ امْرَأَةٌ فَأَخَذَتْ بَعْضُ صَبِيٍّ فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ مِحْفَتِهَا، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ لِهَذَا حَجٌّ؟ قَالَ: «نَعَمْ، وَلَكَ أَجْرٌ»²¹⁵⁰

٣٠١٤ - عن السائب بن يزيد ، قال : حج بي مع رسول الله ﷺ في حجة الوداع وأنا ابن سبع سنين .

1858 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُونُسَ، عَنِ السَّائِبِ [ص:19] بْنِ يَزِيدَ، قَالَ: «حَجَّ بِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ سَبْعِ سِنِينَ»²¹⁵¹

926 - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُونُسَ، عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: حَجَّ بِي أَبِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَأَنَا ابْنُ سَبْعِ سِنِينَ.²¹⁵²

²¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 385.

²¹⁴⁹ Muslim, *Sahih*, 2, 974.

²¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 142.

²¹⁵¹ Buhârî, *Sahih*, 3, 18.

²¹⁵² Tirmîzi, *Sünen*, 2, 257.

٣٠١٥ - عن جابر قال : حججنا مع رسول الله ﷺ معنا النساء والصبيان ، فليينا عن الصبيان ورمينا عنهم .

13841 - أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ أَشْعَثَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: «حَجَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَمَعَنَا النِّسَاءُ وَالصَّبِيَّانُ، فَلَبَّيْنَا عَنِ الصَّبِيَّانِ، وَرَمَيْنَا عَنْهُمْ»²¹⁵³

3038 - حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، عَنْ أَشْعَثَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: «حَجَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَمَعَنَا النِّسَاءُ وَالصَّبِيَّانُ، فَلَبَّيْنَا عَنِ الصَّبِيَّانِ، وَرَمَيْنَا عَنْهُمْ»²¹⁵⁴

٣٠١٦ - عن ابن عباس مرفوعا قال : «أيا صبي حج ثم بلغ فعليه حجة الإسلام ، وأيا عبد حج ثم عتق فعليه حجة الإسلام » .

8613 - وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ الْمُفْرِيُّ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ إِسْحَاقَ، ثنا يُونُسُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْمِنْهَالِ، ثنا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، ثنا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ ثُمَّ بَلَغَ الْحِنْثَ فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى وَأَيُّمَا أَعْرَافٍ حَجَّ ثُمَّ هَاجَرَ فَعَلَيْهِ حَجَّةً أُخْرَى وَأَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ثُمَّ أُعْتِقَ فَعَلَيْهِ حَجَّةً أُخْرَى " ²¹⁵⁵

940 - حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الْحَسَنِ، عَنْ عَلِيٍّ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " رَفَعَ الْقَلَمَ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ الصَّغِيرِ حَتَّى يَبْلُغَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، ²¹⁵⁶

15978 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْخَافِطُ، ثنا أَبُو بَكْرٍ بْنُ إِسْحَاقَ، وَأَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ مُوسَى قَالَا: أَنبَأَ مُحَمَّدُ بْنُ أَيُّوبَ، أَنبَأَ أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ، وَمُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، قَالَا: ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ حَمَّادٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " رَفَعَ الْقَلَمَ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَعْتُوهِ حَتَّى يَفِيقَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ " ²¹⁵⁷

4145 - حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، قَالَ: ثنا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُقْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَبِيٍّ هَلْ لِهَذَا مِنْ حَجٍّ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَلَكَ أَجْرٌ " أَنَّ هَذَا الْحَدِيثَ إِنَّمَا فِيهِ أَنَّ

²¹⁵³ Ibn Ebû Şeybe, *Musannef*, III, 242.

²¹⁵⁴ Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 1010.

²¹⁵⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, IV, 533.

²¹⁵⁶ Ahmeb b. Hanbel, *Müsne'd*, II, 254.

²¹⁵⁷ Beyhakî, *Sünen*, VIII, 75.

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَ أَنَّ لِلصَّيِّ حَجًّا ، وَهَذَا بِمَا قَدْ أَجْمَعَ النَّاسُ جَمِيعًا عَلَيْهِ ، وَلَمْ يَخْتَلِفُوا أَنَّ لِلصَّيِّ حَجًّا ، كَمَا أَنَّ لَهُ صَلَاةً ، وَلَيْسَتْ تِلْكَ الصَّلَاةُ بِفَرِيضَةٍ عَلَيْهِ. فَكَذَلِكَ أَيْضًا قَدْ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ لَهُ حَجٌّ ، وَلَيْسَ ذَلِكَ الْحَجُّ بِفَرِيضَةٍ عَلَيْهِ ، وَإِنَّمَا هَذَا الْحَدِيثُ حُجَّةٌ عَلَى مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ لَا حَجَّ لِلصَّيِّ. فَأَمَّا مَنْ يَقُولُ: إِنَّ لَهُ حَجًّا ، وَإِنَّهُ غَيْرُ فَرِيضَةٍ ، فَلَمْ يَخَالَفْ شَيْئًا مِنْ هَذَا الْحَدِيثِ ، وَإِنَّمَا خَالَفَ تَأْوِيلَ مُخَالَفَةِ خَاصَّةٍ. وَهَذَا ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا هُوَ الَّذِي رَوَى هَذَا الْحَدِيثَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَدْ صَرَفَ هُوَ ، حَجَّ الصَّيِّ إِلَى غَيْرِ الْفَرِيضَةِ ، وَأَنَّهُ لَا يَجْزِيهِ بَعْدَ بُلُوغِهِ مِنْ حَجَّةِ الْإِسْلَامِ²¹⁵⁸

C. HEDY (KURBANLIK HAYVAN)

10.31. Hedy; Deveden, Sığırdan, Koyundan Ya da Bir Bedene (Büyükbaş Kurbanlık Hayvan)'ye Ortak Olmakla Olur

٣٠١٧ - عن أبي جمرة قال : سألت ابن عباس رضي الله عنهما عن المتعة فأمرني بها ، وسألته عن الهدى فقال : فيها جزور أو بقر أو شاة أو شرك في دم .

1688 - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، أَخْبَرَنَا النَّضْرُ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا أَبُو جَمْرَةَ، قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ الْمُتَعَةِ، فَأَمَرَنِي بِهَا، وَسَأَلْتُهُ عَنِ الْهَدْيِ، فَقَالَ: «فِيهَا جَزُورٌ أَوْ بَقَرَةٌ أَوْ شَاةٌ أَوْ شُرْكٌ فِي دَمٍ»،²¹⁵⁹

٣٠١٨ - عن ابن عباس : أن النبي ﷺ أتاه رجل فقال : إن على بدنة وأنا موسر ، ولا أجدها فأشترىها ؟ فأمره رسول الله ﷺ أن يبتاع سبع شياة فيذبحهن .

2851 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: قَالَ عَطَاءُ الْخُرَاسَانِيُّ: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَاهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: إِنَّ عَلَيَّ بَدَنَةً، وَأَنَا مُوسِرٌ بِهَا (2) ، وَلَا أَجِدُهَا فَأَشْتَرِيهَا؟ " فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبْتَاعَ سَبْعَ شِيَاهٍ، فَيَذْبَحَهُنَّ " ²¹⁶⁰

3136 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَعْمَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَكْرٍ الْبُرْسَانِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: قَالَ عَطَاءُ الْخُرَاسَانِيُّ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ: إِنَّ عَلَيَّ بَدَنَةً، وَأَنَا مُوسِرٌ بِهَا، وَلَا أَجِدُهَا، فَأَشْتَرِيهَا «فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَبْتَاعَ، سَبْعَ شِيَاهٍ، فَيَذْبَحَهُنَّ» ²¹⁶¹

²¹⁵⁸ Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 256.

²¹⁵⁹ Buhârî, *Sahîh*, 2, 167.

²¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 48.

²¹⁶¹ İbn Mâce, *Sünen*, 2, 1048.

٣٠١٩ - عن حذيفة قال : شرك رسول الله ﷺ في حجه بين المسلمين في البقرة عن سبعة .

23453 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ عُثَيْبَةَ، عَنْ الْمُغِيرَةِ بْنِ حَذَفٍ، عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: " شَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَّتِهِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْبَقَرَةِ عَنْ سَبْعَةٍ " ²¹⁶²

وَاتَّفَقَ مَنْ قَالَ بِالِاشْتِرَاكِ عَلَى أَنَّهُ لَا يَكُونُ فِي أَكْثَرِ مِنْ سَبْعَةٍ إِلَّا إِحْدَى الرَّوَائِثِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ فَقَالَ تُخْرِئُ عَنْ عَشْرَةٍ وَبِهِ قَالَ إِسْحَاقُ بْنُ رَاهَوَيْهَ وَبِهِ خُزَيْمَةُ مِنَ الشَّافِعِيَّةِ وَاحْتَجَّ لِدَلِيلٍ فِي صَحِيحِهِ وَقَوَاهُ وَاحْتَجَّ لَهُ بِنُحْمَةٍ بِحَدِيثِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ أَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَسَمَ فَعَدَلَ عَشْرًا مِنَ الْغَنَمِ بِيَعْرِ الْحَدِيثِ وَهُوَ فِي الصَّحِيحَيْنِ وَأَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ الشَّاةَ لَا يَصِحُّ الْإِشْتِرَاكِ فِيهِ ²¹⁶³

10.32. Temettu', Kıran ve Nafile Hedylerinin (Kurbanlık Hayvanlarının) Etlerinden Yemek Müstehâbdır. Av Cezası, Adak ve Fidyeye Kurbanlarının Eti Yenmez

٣٠٢٠ - عن جابر في حديثه الطويل : ثم انصرف إلى المنحر فنحر ثلاثا وستين بيده ثم أعطى عليا فنحر ما غبر ، وأشركه في هديه ، ثم أمر من كل بدنة ببضعة ، فجعلت في قدر فطبخت، فأكلا من لحمها وشربا من مرقها .

147 - (1218) ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمَنْحَرِ، فَنَحَرَ ثَلَاثًا وَسِتِّينَ بِيَدِهِ، ثُمَّ أُعْطِيَ عَلِيًّا، فَنَحَرَ مَا غَبَرَ، وَأَشْرَكَهُ فِي هَدْيِهِ، ثُمَّ أَمَرَ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ، فَجَعَلَتْ فِي قِدْرٍ، فَطَبَخَتْ، فَأَكَلَا مِنْ لَحْمِهَا وَشَرَبَا مِنْ مَرْقِهَا ²¹⁶⁴

٣٠٢١ - عن نافع، عن ابن عمر رضي الله عنهما: لا يؤكل من جزاء الصيد والنذر ،

ويؤكل مما سوى ذلك .

وَقَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ: أَخْبَرَنِي نَافِعٌ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: " لَا يُؤْكَلُ مِنْ جَزَاءِ الصَّيْدِ، وَالنَّذْرِ، وَيُؤْكَلُ مِمَّا سِوَى ذَلِكَ " ²¹⁶⁵

²¹⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVIII, 441.

²¹⁶³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 535.

²¹⁶⁴ Müslim, *Sahîh*, 2, 886.

²¹⁶⁵ Buhârî, *Sahîh*, 2, 172.

٣٠٢٢ - عن عطاء قال : يأكل ويطعم من المتعة .

وَقَالَ عَطَاءٌ: «يَأْكُلُ وَيُطْعِمُ مِنَ الْمُتَعَةِ»²¹⁶⁶

٣٠٢٤ - وروى عبد بن حميد من وجه آخر عنه : إن شاء أكل من الهدى والأضحية ، وإن شاء لم يأكل .

وَرَوَى عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ مِنْ وَجْهِ آخَرَ عَنْهُ إِنْ شَاءَ أَكَلَ مِنَ الْهَدْيِ وَالْأَضْحِيَةِ وَإِنْ شَاءَ لَمْ يَأْكُلْ²¹⁶⁷

عَنْ أَحْمَدَ وَهُوَ قَوْلُ مَالِكٍ وَرَادَ إِلَّا فِدْيَةَ الْأَذَى وَالرَّوَابِيَةَ الْآخَرَى عَنْ أَحْمَدَ وَلَا يُؤْكَلُ إِلَّا مِنْ هَدْيِ التَّطَوُّعِ وَالتَّمَتُّعِ وَالْقِرَانِ وَهُوَ قَوْلُ الْحَنَفِيَّةِ بِنَاءً عَلَى أَصْلِهِمْ أَنَّ دَمَ التَّمَتُّعِ وَالْقِرَانِ دَمٌ نُسْلِكُ لَا دَمٌ²¹⁶⁸

1709 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ عُمَرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا تَقُولُ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لِحُمْسٍ بَقِيْنَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، لَا نَرَى إِلَّا الْحُجَّ، فَلَمَّا دَنَوْنَا مِنْ مَكَّةَ «أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ إِذَا طَافَ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ أَنْ يَحِلَّ»، قَالَتْ: فَدَخَلَ عَلَيْنَا يَوْمَ النَّحْرِ بِلَحْمٍ بَقَرٍ، فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ قَالَ: نَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَزْوَاجِهِ،²¹⁶⁹

125 - (1211) وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنُ قَعْنَبٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ يَعْنِي ابْنَ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَى وَهُوَ ابْنُ سَعِيدٍ، عَنْ عُمَرَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، تَقُولُ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحُمْسٍ بَقِيْنَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ، وَلَا نَرَى إِلَّا أَنَّهُ الْحُجُّ حَتَّى إِذَا دَنَوْنَا مِنْ مَكَّةَ «أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ هَدْيٌ، إِذَا طَافَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، أَنْ يَحِلَّ»، قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: فَدَخَلَ عَلَيْنَا يَوْمَ النَّحْرِ بِلَحْمٍ بَقَرٍ، فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ فَقِيلَ: ذَبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَزْوَاجِهِ²¹⁷⁰

29 - (1972) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ نَهَى عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الصَّخَايَا بَعْدَ ثَلَاثٍ، ثُمَّ قَالَ بَعْدُ: «كُلُوا، وَتَزَوَّدُوا، وَادْخَرُوا»²¹⁷¹

²¹⁶⁶ Buhârî, *Sahîh*, 2, 172.

²¹⁶⁷ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 558.

²¹⁶⁸ Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 558.

²¹⁶⁹ Buhârî, *Sahîh*, 2, 171.

²¹⁷⁰ Müslim, *Sahîh*, 2, 876.

²¹⁷¹ Müslim, *Sahîh*, 3, 1562.

وَاخْتَلَفَ فِي مِقْدَارِ مَا يُؤْكَلُ مِنْهَا وَمَا يَتَصَدَّقُ، فَذَكَرَ عَلْقَمَةُ أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ، رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ، أَمَرَهُ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِثُلَاثِهِ وَيَأْكُلَ ثَلَاثَهُ وَيُهْدِيَ ثَلَاثَهُ، وَرَوَى عَنْ عَطَاءٍ. وَهُوَ قَوْلُ الشَّافِعِيِّ وَأَحْمَدَ وَإِسْحَاقَ. وَقَالَ الثَّوْرِيُّ: يَتَصَدَّقُ بِأَكْثَرِهِ. وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: مَا يَجِبُ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِأَقَلِّ مِنَ الثَّلَاثِ.²¹⁷²

10.33. Kurbanlık Hayvanların Kesilmesi

٣٠٢٥ - عن أنس في حديث : ونحر النبي ﷺ بيده سبع بدن قياما، وضحى بالمدينة كبشين أملحين أقرنين .

1712 - حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ بَكَّارٍ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، عَنْ أَنَسٍ، - وَذَكَرَ الْحَدِيثَ -، قَالَ: «وَنَحَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ سَبْعَ بَدَنٍ قِيَامًا، وَضَحَّى بِالْمَدِينَةِ كَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَنَيْنِ»²¹⁷³

٣٠٢٦ - عن جابر : أن النبي ﷺ وأصحابه كانوا ينحرون البدنة معقولة اليسرى قائمة على ما بقى من قوائمها .

1767 - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي الرُّيْثِ، عَنْ جَابِرٍ، وَأَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَابِطٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ كَانُوا «يَنْحَرُونَ الْبَدَنَةَ مَعْقُولَةً الْيُسْرَى قَائِمَةً عَلَى مَا بَقِيَ مِنْ قَوَائِمِهَا»²¹⁷⁴

٣٠٢٧ - عن زياد بن جبير قال : كنت مع ابن عمر بمنى، فمر برجل وهو ينحر بدنته وهى باركة فقال : ابعثها قياما مقيدة، سنة محمد ﷺ.

1713 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَتَى عَلَى رَجُلٍ قَدْ أَنَاخَ بَدَنَتَهُ يَنْحَرُهَا قَالَ: «ابْعَثْهَا قِيَامًا مُقَيَّدَةً سَنَةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»²¹⁷⁵

358 - (1320) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ زِيَادِ بْنِ جُبَيْرٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ، أَتَى عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يَنْحَرُ بَدَنَتَهُ بَارَكَةً، فَقَالَ: «ابْعَثْهَا قِيَامًا مُقَيَّدَةً، سَنَةَ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»²¹⁷⁶

²¹⁷² Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 57.

²¹⁷³ Buhârî, *Sahîh*, 2, 171.

²¹⁷⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 149.

²¹⁷⁵ Buhârî, *Sahîh*, 2, 171.

²¹⁷⁶ Müslim, *Sahîh*, 2, 956.

1768 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، أَخْبَرَنِي زَيْادُ بْنُ جُبَيْرٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ عَمِّي فَمَرَّ بِرَجُلٍ وَهُوَ يَنْحَرُ بَدَنَتَهُ وَهِيَ بَارِكَةٌ، فَقَالَ: «ابْعَثْنَهَا قِيَامًا مُقَيَّدَةً سُنَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»²¹⁷⁷

٣٠٢٨ - عن أنس قال : ضحى رسول الله ﷺ بكبشين أملحين أقرنين ، فرأيته واضعا قدميه على صفاحهما يسمى ويكبر فذبحهما بيده .

5564 - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُضْحِي بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَيْنِ، وَيَضَعُ رِجْلَهُ عَلَى صَفْحَتَيْهِمَا وَيَذْبَحُهُمَا بِيَدِهِ»²¹⁷⁸

18 - (1966) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: «ضَحَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِكَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ أَقْرَيْنِ»، قَالَ: «وَرَأَيْتُهُ يَذْبَحُهُمَا بِيَدِهِ»²¹⁷⁹

٣٠٢٩ - عن جابر في حديثه الطويل : ثم انصرف إلى المنحر فنحر ثلاثا وستين بيده ، ثم أعطى عليا فنحر ما غبر .

147(1218) ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمُنْحَرِ، فَنَحَرَ ثَلَاثًا وَسِتِينَ بِيَدِهِ، ثُمَّ أُعْطِيَ عَلِيًّا، فَنَحَرَ مَا غَبَرَ،²¹⁸⁰

٣٠٣٠ - عن أبي هريرة قال : ذبح رسول الله ﷺ عن اعتمر من نسائه في حجة الوداع بقرة بينهن .

1717 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحَافِظُ، أَنَّ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَحْمَدَ بْنَ شُعَيْبٍ الْفَقِيهَ بِمِصْرَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «ذَبَحَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمْرًا اعْتَمَرَ مِنْ نِسَائِهِ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ بَقْرَةً بَيْنَهُنَّ»²¹⁸¹ هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، وَلَمْ يُجَرِّجَاهُ

فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ إِلَّا بَقْرَةً وَرَوَى النَّسَائِيُّ أَيْضًا مِنْ طَرِيقِ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ ذَبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمْرًا اعْتَمَرَ مِنْ نِسَائِهِ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ بَقْرَةً بَيْنَهُنَّ²¹⁸²

4114 - أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: «ذَبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمْرًا اعْتَمَرَ مَعَهُ مِنْ نِسَائِهِ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ بَقْرَةً بَيْنَهُنَّ»²¹⁸³

²¹⁷⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 149.

²¹⁷⁸ Buhârî, *Sahîh*, 7, 102.

²¹⁷⁹ Müslim, *Sahîh*, 3, 1557.

²¹⁸⁰ Müslim, *Sahîh*, 2, 886.

²¹⁸¹ Hâkim, *Müstedrek*, I, 639.

²¹⁸² Ibn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 551.

" والأفضل في البدن النحر وفي البقر والغنم الذبح " ولا يذبح البقر والغنم قيام²¹⁸⁴

10.34. Hedylerin Derileri ve Örtüleri (Çulları)'nin Kasap Ücreti Olarak Verilmesi

٣٠٣١ - عن علي رضي الله تعالى عنه قال : أمرني رسول الله ﷺ أن أقوم على بدنة وأقسم جلودها وجلالها ، وأمرني ألا أعطي الجزار منها شيئا . وقال : نحن نعطيها عندنا

1716 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «بَعَثَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُمْتُ عَلَى الْبُذْنِ، فَأَمَرَنِي فَقَسَمْتُ حُومَهَا، ثُمَّ أَمَرَنِي فَقَسَمْتُ جِلْدَهَا وَجُلُودَهَا»، قَالَ سُفْيَانُ: وَحَدَّثَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَمَرَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «أَنْ أَقُومَ عَلَى الْبُذْنِ، وَلَا أُعْطِيَ عَلَيْهَا شَيْئًا فِي جِزَارَتِهَا»²¹⁸⁵

348 - (1317) حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: «أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقُومَ عَلَى بُذْنِهِ، وَأَنْ أَتَصَدَّقَ بِلَحْمِهَا وَجُلُودِهَا وَأَجْلَتِهَا، وَأَنْ لَا أُعْطِيَ الْجِزَارَ مِنْهَا»، قَالَ: «نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا»²¹⁸⁶

1769 - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ يَعْنِي ابْنَ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقُومَ عَلَى بُذْنِهِ وَأَقْسِمَ جُلُودَهَا وَجِلْدَهَا، وَأَمَرَنِي أَنْ لَا أُعْطِيَ الْجِزَارَ مِنْهَا شَيْئًا، وَقَالَ: «نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا»²¹⁸⁷

قَالَ ابْنُ خُزَيْمَةَ الْمُرَادُ بِقَوْلِهِ يَقْسِمُهَا كُلُّهَا عَلَى الْمَسَاكِينِ إِلَّا مَا أَمَرَ بِهِ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِيَضْعَةٍ فَطُبِخَتْ كَمَا فِي حَدِيثِ جَابِرٍ يَعْنِي الطَّوِيلَ عِنْدَ مُسْلِمٍ كَمَا تَقَدَّمَ التَّنْبِيهُ عَلَيْهِ قَالَ وَالنَّهْيُ عَنْ إِعْطَاءِ الْجِزَارِ الْمُرَادُ بِهِ أَنْ لَا يُعْطَى مِنْهَا عَنْ أَجْرَتِهِ وَكَذَا قَالَ الْبَغَوِيُّ فِي شَرْحِ السُّنَنِ قَالَ وَأَمَّا إِذَا أُعْطِيَ أَجْرَتَهُ كَامِلَةً ثُمَّ تَصَدَّقَ عَلَيْهِ إِذَا كَانَ فَقِيرًا كَمَا يَتَصَدَّقُ عَلَى الْفُقَرَاءِ فَلَا بَأْسَ بِذَلِكَ وَقَالَ غَيْرُهُ إِعْطَاءُ الْجِزَارِ عَلَى سَبِيلِ الْأُجْرَةِ مَمْنُوعٌ لِكَوْنِهِ مُعَاوَضَةً وَأَمَّا

²¹⁸³ Nesâî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 4, 205;

²¹⁸⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 182.

²¹⁸⁵ Buhârî, *Sahih*, 2, 172.

²¹⁸⁶ Müslim, *Sahih*, 2, 954.

²¹⁸⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 149.

إِعْطَاؤُهُ صَدَقَةً أَوْ هَدِيَّةً أَوْ زِيَادَةً عَلَى حَقِّهِ فَالْقِيَاسُ الْجَوَازُ وَلَكِنَّ إِطْلَاقَ الشَّارِعِ ذَلِكَ قَدْ يُفْهَمُ مِنْهُ مَنَعُ الصَّدَقَةِ لِئَلَّا تَقَعَ مُسَاحَاةٌ فِي الْأَجْرَةِ لِأَجْلِ مَا يَأْخُذُهُ ۖ فَيَرْجِعُ إِلَى الْمُعَاوَضَةِ²¹⁸⁸

10.35. Hedye (Kurbanlık Hayvana) Mecbur Kalınması Hâlinde Binmek Hakkında

٣٠٣٢ - عن أبي الزبير قال : سمعت جابر بن عبد الله سئل عن ركوب الهدى ، فقال سمعت رسول الله ﷺ يقول : « اركبها إذا ألجئت إليها حتى تجد ظهرا » .

14413 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَسْأَلُ عَنْ رُكُوبِ الْهَدْيِ، فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " ارْكَبْهَا بِالْمَعْرُوفِ إِذَا أُلْجِئْتَ إِلَيْهَا، حَتَّى تَجِدَ ظَهْرًا ۚ " 2189,,

٣٠٣٣ - أخبرنا مالك أخبرنا هشام بن عروة عن أبيه أنه قال : إذا اضطرتت إلى بدنتك فاركبها ركوبا غير قادح .

411 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّهُ قَالَ: إِذَا اضْطُرَرْتَ إِلَى بَدَنَتِكَ فَارْكَبْهَا رُكُوبًا غَيْرَ قَادِحٍ. 2190

دَلِيلٌ عَلَى رُكُوبِ الْبَدَنَةِ الْمُهِدَاةِ وَفِيهِ مَذَاهِبُ مَذْهَبِ الشَّافِعِيِّ أَنَّهُ يَرْكَبُهَا إِذَا اخْتَجَّ وَلَا يَرْكَبُهَا مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ وَإِنَّمَا يَرْكَبُهَا بِالْمَعْرُوفِ مِنْ غَيْرِ اضْطِرَارٍ وَهَذَا قَالَ ابْنُ الْمُنْذِرِ وَجَمَاعَةٌ وَهُوَ رَوَايَةٌ عَنْ مَالِكٍ وَقَالَ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَمَالِكٌ فِي الرِّوَايَةِ الْأُخْرَى وَأَحْمَدُ وَإِسْحَاقُ لَهُ رُكُوبُهَا مِنْ غَيْرِ حَاجَةٍ بَحِثْ لَا يَضُرُّهَا وَبِهِ قَالَ أَهْلُ الظَّاهِرِ وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ لَا يَرْكَبُهَا إِلَّا أَنْ لَا يَجِدَ مِنْهُ بُدًّا وَحَكَى الْقَاضِي عَنْ بَعْضِ الْعُلَمَاءِ أَنَّهُ أَوْجَبَ رُكُوبَهَا الْمُطْلَقَ لِأَمْرِ وَلَمْخَالَفَةَ مَا كَانَتْ الْجَاهِلِيَّةُ عَلَيْهِ مِنْ إِكْرَامِ الْبَحِيرَةِ وَالسَّائِبَةِ وَالْوَصِيلَةِ وَالْحَامِي وَإِهْمَالَهَا بِلا رُكُوبٍ دَلِيلُ الْجُمْهُورِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْدَى وَلَمْ يَرْكَبْ هَدْيَهُ وَلَمْ يَأْمُرِ النَّاسَ بِرُكُوبِ الْهَدَايَا وَدَلِيلُنَا عَلَى عُرْوَةَ وَمُؤَافِقِيهِ رَوَايَةُ جَابِرِ الْمَذْكُورَةُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ²¹⁹¹

10.36. Nafile ve Adak Olarak Gönderilen Hedy Yolda Ölürse Yerine Yenisini Göndermek Gerekip/Gerekmediği

٣٠٣٤ - عن ابن عمر (مرفوعا): «من أهدى تطوعا ثم ضلت فإن شاء أبدلها وإن

²¹⁸⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, III, 556.

²¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXII, 305.

²¹⁹⁰ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 142.

²¹⁹¹ Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim*, IX, 74.

شاء ترك، وإن كان فى نذر فليتبدل».

10258 - أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ يُونُسَ السُّوسِيُّ ، ثنا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ ، أنا الْعَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ بْنِ مَرْيَدٍ ، أَخْبَرَنِي أَبِي ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ ، ح قَالَ : وَثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ ، ثنا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ ، ثنا بَشْرُ بْنُ بَكْرِ ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرٍ ، حَدَّثَنِي نَافِعٌ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ : " مَنْ أَهْدَى تَطَوُّعًا ثُمَّ ضَلَّتْ فَإِنْ شَاءَ أَبَدَهَا ، وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ ، وَإِنْ كَانَتْ فِي نَذْرٍ فَلْيَبْدِلْ " وَرَوَاهُ الْقُرْفَسَانِيُّ ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ فَخَالَفَ الْجَمَاعَةَ فِي مَتْنِهِ ²¹⁹²

٣٠٣٥ - أخبرنا مالك ، أخبرنا نافع : أن ابن عمر أو عمر - شك محمد - كان يقول: من أهدى بدنة فضلت أو ماتت فإن كانت نذرا أبدلها ، وإن كانت تطوعا فإن شاء أبدلها ، وإن شاء تركها .

414 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ ، أَخْبَرَنَا نَافِعٌ ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ ، أَوْ عُمَرَ ، شَكَ مُحَمَّدٌ ، كَانَ يَقُولُ : «مَنْ أَهْدَى بَدَنَةً فَضَلَّتْ ، أَوْ مَاتَتْ ، فَإِنْ كَانَتْ نَذْرًا أَبَدَهَا ، وَإِنْ كَانَتْ تَطَوُّعًا ، فَإِنْ شَاءَ أَبَدَهَا ، وَإِنْ شَاءَ تَرَكَهَا» ، قَالَ مُحَمَّدٌ : وَهَذَا نَأْخُذُ ، وَمَنْ اضْطُرَّ إِلَى رُكُوبِ بَدَنَتِهِ فَلْيَرْكَبْهَا فَإِنْ نَقَصَهَا ذَلِكَ شَيْئًا تَصَدَّقَ بِمَا نَقَصَهَا وَهُوَ قَوْلُ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى ²¹⁹³

10.37. Telef Olmasından Korkulan Kurbanlık Hayvan Ne Yapılması Gerektiği

٣٠٣٦ - عن ابن عباس رضى الله عنهما : أن ذوبيا أبا قبيصة حدثه : أن رسول الله ﷺ كان يبعث معه بالبدن ثم يقول : « إذا عطب منها شيء فخشيت عليه موتا فأنجرها ، ثم اغمس نعلها فى دمها ثم اضرب به صفحتها ، ولا تطعمها أنت ولا أحد من أهل رفقتك »

378 - (1326) حَدَّثَنِي أَبُو غَسَّانَ الْمِسْمَعِيُّ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ ، عَنْ قَتَادَةَ ، عَنْ سِنَانِ بْنِ سَلَمَةَ ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ ذُؤَيْبًا أَبَا قَبِيصَةَ ، حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَبْعَثُ مَعَهُ بِالْبَدَنِ ثُمَّ يَقُولُ : «إِنْ عَطِبَ مِنْهَا شَيْءٌ ، فَخَشِيتَ عَلَيْهِ مَوْتًا فَأَنْجِرْهَا ، ثُمَّ اغْمِسْ نَعْلَهَا فِي دِمِهَا ، ثُمَّ اضْرِبْ بِهَا صَفْحَتَهَا ، وَلَا تَطْعَمْهَا أَنْتَ وَلَا أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ رِفْقَتِكَ» ²¹⁹⁴

²¹⁹² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 400.

²¹⁹³ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 143.

²¹⁹⁴ Müslim, *Sahîh*, 2, 963.

٣٠٣٧ - عن أبي قتادة مرفوعاً: «إن كان هدياً تطوعاً عطب فلا تأكل منه»

12279- إن كان هدياً تطوعاً عطب فلا تأكل منه. "ابن خزيمة عن أبي قتادة".²¹⁹⁵

٣٠٣٨ - عن أبي قتادة أيضاً مرفوعاً: «من ساق الهدى تطوعاً فعطب فلا يأكل منه، فإنه إن أكل منه كان عليه بدله، ولكن لينحرها ثم ليغمس نعلها في دمها ثم ليضرب جبينها، وإن كان هدياً واجباً فليأكل إن شاء فإنه لا بد من قضاءه».

10261 - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْإِسْفَرَايِينِيُّ ، ثنا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ حُزَيْمَةَ ، ثنا جَدِّي ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَرِيْعٍ ، ثنا زَيْدٌ يَعْنِي ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْبَكَّائِيَّ ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ وَهُوَ ابْنُ أَبِي لَيْلَى ، عَنْ عَطَاءٍ ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ سَاقَ هَدِيًّا تَطَوُّعًا فَعَطِبَ فَلَا يَأْكُلُ مِنْهُ فَإِنَّهُ إِنْ أَكَلَ مِنْهُ كَانَ عَلَيْهِ بَدْلُهُ ، وَلَكِنْ لِيَنْحَرَهَا ثُمَّ لِيَغْمِسَ نَعْلَهَا فِي دَمِهَا ، ثُمَّ لِيَضْرِبَ بِهَا جَنْبَهَا ، وَإِنْ كَانَ هَدِيًّا وَاجِبًا فَلْيَأْكُلْ إِنْ شَاءَ فَإِنَّهُ لَا بَدَّ مِنْ قَضَائِهِ " قَالَ أَبُو بَكْرٍ بْنُ حُزَيْمَةَ: هَذَا الْحَدِيثُ مُرْسَلٌ بَيْنَ أَبِي الْخَلِيلِ ، وَبَيْنَ أَبِي قَتَادَةَ رَجُلٍ²¹⁹⁶

يَأْكُلُونَ فَإِنْ أَكَلْتَ مِنْهُ شَيْئاً فَعَلَيْكَ مَكَانَ مَا أَكَلْتَ ، وَإِنْ شَتَّ صَنَعْتَ بِهِ وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ: فَإِنْ كَانَ وَاجِباً فَاصْنَعْ بِهِ مَا أَحْبَبْتَ ، وَعَلَيْكَ مَكَانُهُ ، وَإِنْ كَانَ تَطَوُّعاً فَتَصَدَّقْ بِهِ عَلَى الْفُقَرَاءِ ، فَإِنْ كَانَ ذَلِكَ فِي مَكَانٍ لَا يُوجَدُ فِيهِ الْفُقَرَاءُ فَانْحَرْهُ وَاغْمِسْ نَعْلَهُ فِي دَمِهِ ، ثُمَّ اضْرِبْ بِهِ صَفْحَتَهُ ، ثُمَّ خَلِّ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ مَا أَحْبَبْتَ ، وَعَلَيْكَ مَكَانُهُ.²¹⁹⁷

10.38. Yürüyerek Hacc Yapmayı Adayan Kişinin Yürümesi Gerekir. Bunu Yerine Getiremezse Bineğe Biner ve Ceza Olarak Kurban Keser

٣٠٣٩ - عن عكرمة عن ابن عباس: أن عقبة بن عامر سأل النبي ﷺ فقال: إن أخته نذرت أن تمشي إلى البيت وشكا إليه ضعفها، فقال النبي ﷺ: «إن الله غني عن نذر أختك، فلتركب ولتهد بدنة».

²¹⁹⁵ Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, V, 111.

²¹⁹⁶ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 400,.

²¹⁹⁷ İmam Muhammed, *el-Âsâr*, XII, 361.

2278 - حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، أَخْبَرَنَا قَتَادَةُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ، أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ أُخْتَهُ نَذَرَتْ أَنْ تَمْشِيَ إِلَى الْبَيْتِ، فَقَالَ: " إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، لَغَنِيٌّ عَنْ نَذْرِ أُخْتِكَ لِتُحْجَّ رَاكِبَةً وَلْتُهْدَى بَدَنَةً " ²¹⁹⁸

20115 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الصَّفَّارُ، ثنا إِسْمَاعِيلُ الْقَاضِي، ثنا هُدْبَةُ، ثنا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أُخْتَهُ نَذَرَتْ أَنْ تَمْشِيَ إِلَى الْبَيْتِ، فَقَالَ: " إِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْ نَذْرِ أُخْتِكَ، لِتُحْجَّ رَاكِبَةً وَتُهْدَى بَدَنَةً " كَذَا قَالَ: " وَتُهْدَى بَدَنَةً " وَرَوَاهُ أَبُو الْوَلِيدِ الطَّيَالِسِيُّ عَنْ هَمَّامٍ وَقَالَ فِي الْحَدِيثِ: " وَتُهْدَى هَدِيًّا " وَخَالَفَهُ هِشَامُ الدَّسْتَوَائِيُّ فَرَوَاهُ عَنْ قَتَادَةَ دُونَ ذِكْرِ الْهَدْيِ فِيهِ " ²¹⁹⁹

٣٠٤٠ - عن ابن عباس رضي الله عنهما قال : جاء رجل فقال : يا رسول الله ! إن أختي حلفت أن تمشي إلى البيت ، وأنه يشق عليها المشي ، فقال : « مرها فلتركب إذا لم تستطع أن تمشي فما أغنى الله أن يشق على أختك » .

7829 - حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّغَانِيُّ، ثنا يَعْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، ثنا أَبُو سَعْدٍ الْبُقَالُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ أُخْتِي حَلَفَتْ أَنْ تَمْشِيَ إِلَى الْبَيْتِ وَإِنَّهُ يَشْقُ عَلَيْهَا الْمَشْيُ، قَالَ: «مُرْهَا فَتَرْكَبْ إِذَا لَمْ تَسْتَطِعْ أَنْ تَمْشِيَ فَمَا أَغْنَى اللَّهُ أَنْ يَشْقَ عَلَى أُخْتِكَ» هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ الْإِسْنَادِ وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ ²²⁰⁰

٣٠٤١ - أخبرنا شعبة بن الحجاج عن الحكم بن عتبة عن إبراهيم النخعي عن علي ابن أبي طالب كرم الله وجهه أنه قال : من نذر أن يحج ماشيا ثم عجز فليركب وليحج ولينحر بدنة . وجاء عنه في حديث آخر : ويهدي هديا .

747 - أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ بْنُ الْحُجَّاجِ، عَنِ الْحَكَمِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ، أَنَّهُ قَالَ: مَنْ نَذَرَ أَنْ يَحْجَّ مَاشِيًّا، ثُمَّ عَجَزَ فَلْيَرْكَبْ، وَلْيَنْحَرْ بَدَنَةً وَجَاءَ عَنْهُ فِي حَدِيثٍ آخَرَ وَتُهْدَى هَدِيًّا ²²⁰¹

²¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 133.

²¹⁹⁹ Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, X, 136.

²²⁰⁰ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 335.

²²⁰¹ İmam Muhammed, *Muvatta'*, I, 262.

٣٠٤٢ - عن عطاء بن أبي رباح عن عبيد الله بن عباس قال : كانت الأنبياء يدخلون الحرم مشاة حفاة ، ويطوفون بالبيت ويقضون المناسك حفاة مشاة .

2939 - حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ صَبِيحٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُبَارَكُ بْنُ حَسَّانٍ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ أَبِي رِبَاحٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «كَانَتِ الْأَنْبِيَاءُ تَدْخُلُ الْحَرَمَ، مُشَاءً حَفَاءً، وَيَطُوفُونَ بِالْبَيْتِ، وَيَقْضُونَ الْمَنَاسِكَ، حَفَاءً مُشَاءً»²²⁰²

٣٠٤٣ - عن ابن عباس رضى الله عنهما، عن النبي ﷺ قال : « إن آدم أتى البيت ألف آتية لم يركب قط فيهن من الهند على رجليه ».

2792 - ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَزِيدَ بَعْبَادَانَ ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنِي الْقَاسِمُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، ثنا أَبُو حَازِمٍ، وَهُوَ نَبْتُكَ مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ آدَمَ أَتَى الْبَيْتَ أَلْفَ آتِيَةٍ لَمْ يَرْكَبْ قَطُّ فِيهِنَّ مِنَ الْهِنْدِ عَلَى رِجْلَيْهِ»²²⁰³

قَالَ: ثنا الْحُسَيْنُ، قَالَ: ثنا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْحُجَّاجِ بْنِ أَرْطَاةَ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: " مَا آسَى عَلَى شَيْءٍ فَاتَنِي إِلَّا أَنْ لَا أَكُونَ حَاجِجٌ مَاشِيًا، سَمِعْتُ اللَّهَ يَقُولُ: {يَأْتُوكَ رِجَالًا} [الحج: 27] " ²²⁰⁴

قَالَ أَبُو بَكْرٍ: قَوْلُهُ تَعَالَى: {يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ} يَقْتَضِي إِبَاحَةَ الْحُجِّ مَاشِيًا وَرَاكِبًا وَلَا دَلَالَهَ فِيهِ عَلَى الْأَفْضَلِ مِنْهُمَا،²²⁰⁵

وَلَقَدْ حَجَّ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ خَمْسًا وَعِشْرِينَ حَجَّةً مَاشِيًا مِنَ الْمَدِينَةِ إِلَى مَكَّةَ وَإِنَّ النَّجَاجِيَّ لَتَقَادُ مَعَهُ،²²⁰⁶

قال: " ومن جعل على نفسه أن يحج ماشيا فإنه لا يركب حتى يطوف طواف الزيارة " وفي الأصل خيره بين الركوب والمشي وهذا إشارة إلى الوجوب²²⁰⁷

746 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ أَدْنَةَ، أَنَّهُ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ جَدَّةٍ لِي عَلَيْهَا مَشْيٌ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ، حَتَّى إِذَا كُنَّا بِبَعْضِ الطَّرِيقِ عَجَزْتُ، فَأَرْسَلْتُ مَوْلىَ لَهَا إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ لِيَسْأَلَهُ، وَخَرَجْتُ مَعَ الْمَوْلى، فَسَأَلَهُ: فَقَالَ عَبْدُ

²²⁰² Ibn Mâce, *Sünen*, 2, 980.

²²⁰³ Ibn Huzeyme, Ebu Bekir Muhammed b. İshâk, *Sahih*, IV, 245.

²²⁰⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XVI, 518.

²²⁰⁵ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, III, 303.

²²⁰⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kurân*, III, 303

²²⁰⁷ Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 184.

اللَّهُ بْنُ عُمَرَ: مُرَهَا، فَلْتَرَكِبْ، ثُمَّ لَتَمَشِ مِنْ حَيْثُ عَجَزْتَ، قَالَ مُحَمَّدٌ: قَدْ قَالَ هَذَا قَوْمٌ، وَأَحَبُّ إِلَيْنَا مِنْ هَذَا الْقَوْلِ مَا رَوَى عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ²²⁰⁸

10.39. Ahkâm Açısından Medine'nin Haremi, Mekke'nin Haremi Gibi Değildir

٣٠٤٤ - عن سلمة بن الأكوع رضى الله عنه قال : كنت أرمى الوحش وأصيدها وأهدى لحمها إلى رسول الله ﷺ ، فقال رسول الله ﷺ : « أما لو كنت تصيدها بالعقيق لشيعتك إذا ذهبت وتلقيتك إذا جئت ، فإني أحب العقيق » .

6222 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُمَرَ بْنِ سَالِحٍ، حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَادٍ، ح وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَنَبْرِ الْمِصْرِيُّ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ الْحِزَامِيُّ، قَالَا: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ التَّيْمِيُّ، ثنا مُوسَى بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ خَالِدٍ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، قَالَ: كُنْتُ أُرْمِي الْوَحْشَ أَصِيدُهَا، وَأُهْدِي لِحُومِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَقَدَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «سَلَمَةُ أَيْنَ تَكُونُ؟»، فَقُلْتُ: نُبْعِدُ عَلَى الصَّيْدِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَإِنَّمَا أَصِيدُ بِصُدُورِ قَنَازٍ مِنْ نَحْوِ بَيْتٍ، فَقَالَ: «أَمَا لَوْ كُنْتَ تَصِيدُ بِالْعَقِيقِ لَسَبَقْتُكَ إِذَا ذَهَبْتَ، وَتَلَقَيْتُكَ إِذَا جِئْتَ، فَإِنِّي أَحَبُّ الْعَقِيقِ»²²⁰⁹

٣٠٤٥ - عن أنس قال : قال رسول الله ﷺ : « أحد جبل يحبنا ونحبه ، فإذا جئتموه فكلوا من شجره ولو من عظامه » .

1905 - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ نَافِعٍ قَالَ: نا أَبُو مُصْعَبٍ قَالَ: نا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّرَّاورِدِيُّ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَامِرٍ، عَنْ بَنَتِ نُبَيْطٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُحَدِّثُ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ، فَإِذَا جِئْتُمُوهُ فَكُلُوا مِنْ شَجَرِهِ، وَلَوْ مِنْ عِصَاهِهِ»²²¹⁰

6467 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَابِرٍ بْنُ الْبَحْتَرِيِّ، ثنا الْحُمَيْصِيُّ، ثنا بِشْرُ بْنُ شُعَيْبٍ بْنِ أَبِي حَمَزَةَ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنِ الزُّهْرِيِّ، أَخْبَرَنِي عُقْبَةُ بْنُ سُوَيْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أُحَدِّثُ جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ»²²¹¹

²²⁰⁸ Imam Muhammed, *Muvatta*’, I, 262.

²²⁰⁹ Taberânî, *Mucemu'l-kebir*, VII, 6.

²²¹⁰ Taberânî, *Mucemu'l-kebir*, II, 255.

²²¹¹ Taberânî, *Mucemu'l-kebir*, VII, 90.

٣٠٤٦ - وعنه كان النبي ﷺ أحسن الناس خلقا ، وكان لى أخ يقال له : عمير وهو فطيم ، كان إذا جاء قال : « يا أبا عمير ! ما فعل النغير ؟ » لنغر كان يلعب به .

333 - حَدَّثَنَا هَنَادٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ الضُّعَيْيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُخَالِطُنَا، حَتَّى كَانَ يَقُولُ لِأَخِي صَغِيرٍ: يَا أَبَا عُمَيْرٍ مَا فَعَلَ النُّغَيْرُ،²²¹²

٣٠٤٧ - عن أبي هريرة رضى الله عنه عن النبي ﷺ قال : « المدينة حرم ، فمن أحدث فيها حدثا ، أو آوى محدثا فعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين ، لا يقبل منه يوم القيامة عدل ولا صرف » .

1870 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ رِزْوَانَ، قَالَ: مَا عِنْدَنَا شَيْءٌ إِلَّا كِتَابُ اللَّهِ، وَهَذِهِ الصَّحِيفَةُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " الْمَدِينَةُ حَرَمٌ، مَا بَيْنَ عَائِرٍ إِلَى كَذَا، مَنْ أَحْدَثَ فِيهَا حَدَّثًا، أَوْ آوَى مُحْدِثًا، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلَا عَدْلٌ"²²¹³

469 - (1371) حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْمَدِينَةُ حَرَمٌ، فَمَنْ أَحْدَثَ فِيهَا حَدَّثًا، أَوْ آوَى مُحْدِثًا، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا يُقْبَلُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَدْلٌ، وَلَا صَرْفٌ»²²¹⁴

5114 - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ أَبِي يَعْقُوبَ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَنْ تَوَلَّى قَوْمًا بَغِيرَ إِذْنِ مَوْلَاهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ، لَا يُقْبَلُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَدْلٌ، وَلَا صَرْفٌ»²²¹⁵

٣٠٤٨ - عن عدى بن زيد قال : حمى رسول الله ﷺ كل ناحية من المدينة بريدا بريدا لا يخطب شجره ولا يعضد إلا ما يساق به الجمل .

2036 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ الْحُبَابِ، حَدَّثَهُمْ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ كِنَانَةَ، مَوْلَى عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: " حَمَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلَّ نَاحِيَةٍ مِنَ الْمَدِينَةِ بَرِيدًا بَرِيدًا: لَا يُحْبَطُ شَجَرُهُ، وَلَا يُعْصَدُ، إِلَّا مَا يُسَاقُ بِهِ الْجَمَلُ "²²¹⁶

²²¹² Tirmîzi, *Sünen*, 3, 425.

²²¹³ Buhârî, *Sahih*, 3, 20.

²²¹⁴ Muslim, *Sahih*, 2, 999.

²²¹⁵ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 4, 330.

²²¹⁶ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 217.

٣٠٤٩ - عن جابر بن عبد الله : أن رسول الله ﷺ قال : « لا يخط ولا يعضد حمى رسول الله ولكن يهش هشا رفيقا » ،

2039 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَفْصٍ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْقَطَّانُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَالِدٍ، أَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ الْحَارِثِ الْجُهَنِيُّ، أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَخْبُطُ وَلَا يُعْضَدُ حِمَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَكِنْ يَهْشُ هَشًا رَفِيقًا»²²¹⁷

٣٠٥٠ - عن عائشة رضى الله عنها قالت : كان لآل رسول الله ﷺ وحش فإذا خرج لعب واشتد وأقبل وأدبر ، فإذا أحس برسول الله ﷺ قد دخل ربض فلم يترمرم كراهة أن يؤذيه .

24818 - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: " كَانَ لِآلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحْشٌ، فَإِذَا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعِبَ وَاشْتَدَّ، وَأَقْبَلَ وَأَدْبَرَ، فَإِذَا أَحَسَّ (1) بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ دَخَلَ، رَبَضَ، فَلَمْ يَتَرَمَرَمْ مَا دَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْبَيْتِ، كَرَاهِيَةً أَنْ يُؤْذِيَهُ " ²²¹⁸

وَقَالَ الثَّوْرِيُّ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ وَأَبُو حَنِيفَةَ وَأَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ: لَيْسَ لِلْمَدِينَةِ حَرَمٌ كَمَا كَانَ لِمَكَّةَ، فَلَا يَمْنَعُ أَحَدٌ مِنْ أَخْذِ صَيْدِهَا وَقَطْعِ شَجَرِهَا، وَأَجَابُوا عَنْ الْحَدِيثِ الْمَذْكُورِ بِأَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا قَالَ ذَلِكَ لَا لِأَنَّهُ لَمَّا ذَكَرُوهُ مِنْ تَحْرِيمِ صَيْدِ الْمَدِينَةِ وَشَجَرِهَا بَلْ إِنَّمَا أَرَادَ بِذَلِكَ بَقَاءَ زِينَةِ الْمَدِينَةِ لَيْسَتْطَبِئُوهَا وَيَأْلَفُوهَا، كَمَا ذَكَرْنَا عَنْ قَرِيبٍ عَنْ ابْنِ نَافِعٍ: سُئِلَ مَالِكٌ عَنْ قَطْعِ سِدْرِ الْمَدِينَةِ إِلَى آخِرِهِ، وَذَلِكَ كَمَنْعِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هَدْمِ آطَامِ الْمَدِينَةِ. وَقَالَ: إِنَّهَا زِينَةُ الْمَدِينَةِ عَلَى مَا رَوَاهُ الطَّحَاوِيُّ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ عَنْ الْعَمْرِيِّ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: (هُوَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ آطَامِ الْمَدِينَةِ أَنْ تَهْدَمَ) . وَفِي رِوَايَةٍ: (لَا تَهْدَمُوا الْآطَامَ فَإِنَّهَا زِينَةُ الْمَدِينَةِ)²²¹⁹

²²¹⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 217.

²²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XLI, 320.

²²¹⁹ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, X, 229.

لَمَّا رَوَى الْإِمَامُ أَحْمَدُ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَمَّا حَرَّمَ الْمَدِينَةَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا أَصْحَابُ عَمَلٍ، وَأَصْحَابُ نَضْحٍ، وَإِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَرْضًا غَيْرَ أَرْضِنَا، فَرَخَّصْ لَنَا، فَقَالَ: الْقَائِمَتَانِ، وَالْوَسَادَةُ، وَالْعَارِضَةُ، وَالْمِسْنَدُ، فَأَمَّا غَيْرُ ذَلِكَ فَلَا يُعْصَدُ، وَلَا يُخْبَطُ مِنْهَا شَيْءٌ»²²²⁰

فَهَذَا بِالْمَدِينَةِ فِي مَوْضِعٍ قَدْ دَخَلَ فِيهَا حَرَمُ مِنْهَا، وَقَدْ كَانُوا يُوَوِّنُونَ فِيهِ الْوَحُوشَ وَيَتَخَذُونَهَا وَيَغْلِقُونَ دَوْنَهَا الْأَبْوَابَ، وَقَدْ دَلَّ هَذَا أَيْضًا عَلَى أَنَّ حَكْمَ الْمَدِينَةِ فِي ذَلِكَ بِخِلَافِ حَكْمِ²²²¹

9967 - أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَيُّوبَ اللَّخْمِيُّ، ثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمرَ، ثَنَا قَبِيصَةُ، ثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَرَّمَ مَكَّةَ وَإِنِّي حَرَّمْتُ الْمَدِينَةَ مَا بَيْنَ لَا بَتَيْهَا لَا يَقْطَعُ عِصَاهُهَا وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا " أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ فِي الصَّحِيحِ مِنْ حَدِيثِ سُفْيَانَ²²²²

D. HZ. MUHAMMED (s.a.v.)'i ZİYÂRET ETMENİN FAZİLET ve ÂDABI

10.40. Hacc Ve Umreden Önce/Sonra Rasûlullâh (s.a.v.)'in Kabrini Ziyaret

٣٠٥١ - عن موسى بن هلال العبدى عن عبيد الله بن عمر عن نافع عن ابن عمر رضی الله تعالی عنهما قال : قال رسول الله ﷺ : « من زار قبري وجبت له شفاعتي »

2695 - ثَنَا الْقَاضِي الْمَحَامِلِيُّ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَرَّاقُ، نَا مُوسَى بْنُ هَلَالٍ الْعَبْدِيُّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي»²²²³

3425 - حَدَّثَنَا أَبُو الْجُهْمِ الْأَزْرَقِيُّ بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا الْمُسْتَلِيمُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ الْحَجَّاجِ، عَنْ ثَابِتِ الْبُنَاتِيِّ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءُ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ» [حكم حسين سليم أسد]: إسناده صحيح²²²⁴

²²²⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 325.

²²²¹ Aynî, *a.g.e.*, X, 230.

²²²² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 325, 9967.

²²²³ Dârekutnî, *Sünen*, III, 334.

²²²⁴ Bezzâr, *Müsned*, VI, 147.

23585 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو، حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، قَالَ: أَقْبَلَ مَرْوَانُ يَوْمًا فَوَجَدَ رَجُلًا وَاضِعًا وَجْهَهُ عَلَى الْقَبْرِ، فَقَالَ: أَتَدْرِي مَا تَصْنَعُ؟ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ فَإِذَا هُوَ أَبُو أَيُّوبَ، فَقَالَ: نَعَمْ، جِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ آتِ الْحَجَرَ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " لَا تَبْكُوا عَلَى الدِّينِ إِذَا وَلِيَهُ أَهْلُهُ، وَلَكِنْ ابْكُوا عَلَيْهِ إِذَا وَلِيَهُ غَيْرُ أَهْلِهِ " ²²²⁵

8571 - حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثنا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَاتِمِ الدُّورِيِّ، ثنا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو الْعَقْدِيُّ، ثنا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، قَالَ: أَقْبَلَ مَرْوَانُ يَوْمًا فَوَجَدَ رَجُلًا وَاضِعًا وَجْهَهُ عَلَى الْقَبْرِ، فَأَخَذَ بِرَقَبَتِهِ وَقَالَ: أَتَدْرِي مَا تَصْنَعُ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ فَإِذَا هُوَ أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ: جِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ آتِ الْحَجَرَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: « لَا تَبْكُوا عَلَى الدِّينِ إِذَا وَلِيَهُ أَهْلُهُ، وَلَكِنْ ابْكُوا عَلَيْهِ إِذَا وَلِيَهُ غَيْرُ أَهْلِهِ » هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ ²²²⁶

وَقَدْ اخْتَلَفَتْ فِيهَا أَقْوَالُ أَهْلِ الْعِلْمِ، فَذَهَبَ الْجُمْهُورُ إِلَى أَنَّهَا مَنْدُوبَةٌ، وَذَهَبَ بَعْضُ الْمَالِكِيَّةِ وَبَعْضُ الظَّاهِرِيَّةِ إِلَى أَنَّهَا وَاجِبَةٌ وَقَالَتِ الْحَنْفِيَّةُ: إِنَّهَا قَرِيبَةٌ مِنَ الْوَاجِبَاتِ وَذَهَبَ ابْنُ تَيْمِيَّةَ الْحَنْبَلِيُّ حَفِيدُ الْمُصَنِّفِ الْمَعْرُوفِ بِشَيْخِ الْإِسْلَامِ إِلَى أَنَّهَا غَيْرُ مَشْرُوعَةٍ، وَتَبِعَهُ عَلَى ذَلِكَ بَعْضُ الْحَنَابِلَةِ وَرَوَى ذَلِكَ عَنْ مَالِكٍ وَالْجَوْنِيِّ وَالْقَاضِي عِيَّاضٍ كَمَا سَيَأْتِي

اِحْتِجَّ الْقَائِلُونَ بِأَنَّهَا مَنْدُوبَةٌ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: {وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ} [النساء: 64] الْآيَةَ، وَوَجْهُ الِاسْتِدْلَالِ بِمَا أَنَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - حَيٌّ فِي قَبْرِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ كَمَا فِي حَدِيثِ «الْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءٌ فِي قُبُورِهِمْ» ²²²⁷

وَأَخْرَجَ ابْنُ حَبَانَ فِي الضُّعَفَاءِ وَابْنُ عَدِي فِي الْكَامِلِ وَالِدَّارَقُطْنِي فِي الْعِلَلِ عَنْ ابْنِ عَمْرِو عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مِنْ حَجٍّ وَلَمْ يَزِرْنِي فَقَدْ جَفَانِي
وَأَخْرَجَ سَعِيدُ بْنُ مَنْصُورٍ وَأَبُو يَعْلَى وَالتَّبَرَانِيُّ وَابْنُ عَدِي وَالِدَّارَقُطْنِي وَالتَّبَيْهَقِيُّ فِي الشَّعْبِ وَابْنُ عَسَاكِرٍ عَنْ ابْنِ عَمْرِو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حَجٍّ فَرَارَ قَبْرِي بَعْدَ وَفَاتِي كَانَ كَمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي
وَأَخْرَجَ الْحَكِيمُ التِّرْمِذِيُّ وَالتَّبَرَانِيُّ وَابْنُ خُزَيْمَةَ وَابْنُ عَدِي وَالِدَّارَقُطْنِي وَالتَّبَيْهَقِيُّ عَنْ ابْنِ عَمْرِو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي
وَأَخْرَجَ التَّبَرَانِيُّ عَنْ ابْنِ عَمْرِو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ جَاءَنِي زَائِرًا لَمْ تَنْزِعْهُ حَاجَةٌ إِلَّا زِيَارَتِي
كَانَ حَقًّا عَلَيَّ أَنْ أَكُونَ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

²²²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXVIII, 558.

²²²⁶ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 560.

²²²⁷ Şevkânî, *Neylû 'l-Evtâr*, V, 113.

وَأَخْرَجَ الطَّبَالِسِيُّ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي الشَّعْبِ عَنْ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ زَارَ قَبْرِي كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا أَوْ شَهِيدًا وَمَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي الْآمَنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَخْرَجَ الْبَيْهَقِيُّ عَنْ حَاطِبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ زَارَنِي بَعْدَ مَوْتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي وَمَنْ مَاتَ بِأَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بَعَثَ اللَّهُ فِي الْآمَنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَخْرَجَ الْعُقَيْلِيُّ فِي الضُّعَفَاءِ وَالْبَيْهَقِيُّ فِي الشَّعْبِ عَنْ رَجُلٍ مِنْ آلِ الْخَطَّابِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ زَارَنِي مُتَعَمِّدًا كَانَ فِي جَوَارِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ سَكَنَ الْمَدِينَةَ وَصَبَرَ عَلَى بِلَائِهَا كُنْتُ لَهُ شَهِيدًا وَشَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي الْآمَنِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَخْرَجَ ابْنُ أَبِي الدُّنْيَا وَالْبَيْهَقِيُّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ زَارَنِي بِالْمَدِينَةِ مُحْتَسِبًا كُنْتُ لَهُ شَهِيدًا وَشَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ²²²⁸

مَنْ قَالَ بِالْمَشْرُوعِيَّةِ بِأَنَّهُ لَمْ يَزَلْ ذَا بُرِّ الْمُسْلِمِينَ الْقَاصِدِينَ لِلْحَجِّ فِي جَمِيعِ الْأَزْمَانِ عَلَى تَبَايُنِ الدِّيَارِ وَاخْتِلَافِ الْمَذَاهِبِ الْوُصُولَ إِلَى الْمَدِينَةِ الْمَشْرِفَةِ لِقَصْدِ زِيَارَتِهِ، وَيَعُدُّونَ ذَلِكَ مِنْ أَفْضَلِ الْأَعْمَالِ وَلَمْ يُنْقَلْ أَنَّ أَحَدًا أَنْكَرَ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ فَكَانَ²²²⁹

٣٠٥٢ - عن ابن عمر مرفوعاً قال ﷺ: «من جاءني زائراً لا يهيمه إلا زيارتي كان حقاً على أن أكون له شافعياً»

13149 - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَبَّادِيُّ الْبَصْرِيُّ، ثنا مُسْلِمُ بْنُ سَالِمٍ الْجَهَنِّيُّ، حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ سَالِمٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ جَاءَنِي زَائِرًا لَا يَعْلَمُهُ حَاجَةٌ إِلَّا زِيَارَتِي كَانَ حَقًّا عَلَيَّ أَنْ أَكُونَ لَهُ شَفِيعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ»²²³⁰

٣٠٥٣ - عن هارون بن قزعة عن رجل من آل حاطب عن حاطب رضى الله عنه قال : قال رسول الله ﷺ : « من زارني بعد موتى فكأنما زارنى فى حياتى ، ومن مات بأحد الحرمين بعث من الآمنين يوم القيامة » .

2694 - حَدَّثَنَا أَبُو عُبَيْدٍ ، وَالْقَاضِي أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ، وَابْنُ مُحَمَّدٍ ، قَالُوا: نا مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ الْبُسْرِيُّ ، نا وَكِيعٌ ، نا خَالِدُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ ، وَأَبُو عَوْنٍ ، [ص:334] عَنِ الشَّعْبِيِّ ، وَالْأَسْوَدِ بْنِ مَيْمُونٍ ، عَنْ هَارُونَ بْنِ أَبِي قَرْعَةَ ،

²²²⁸ Süyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, I, 569,

²²²⁹ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, V, 115.

²²³⁰ Taberânî, *Mucemu'l-kebîr*, XII, 291.

عَنْ رَجُلٍ مِنْ آلِ حَاطِبٍ ، عَنْ حَاطِبٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « مَنْ زَارَنِي بَعْدَ مَوْتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي ، وَمَنْ مَاتَ بِأَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بُعِثَ مِنَ الْأَمْنَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »²²³¹

٣٠٥٤ - عن سوار بن ميمون : حدثني رجل من آل عمر عن عمر رضي الله تعالى عنهما قال : سمعت رسول الله ﷺ يقول : « من زار قبري - أو قال : من زارني - كنت له شفيعا أو شهيدا ، ومن مات في أحد الحرمين بعثه الله عز وجل في الأمنين يوم القيامة »

10273 - أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ فُورَكٍ ، أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ ، ثنا يُونُسُ بْنُ حَبِيبٍ ، ثنا أَبُو دَاوُدَ ، ثنا سَوَّارُ بْنُ مَيْمُونٍ أَبُو الْجَرَّاحِ الْعَبْدِيُّ ، قَالَ : حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ آلِ عُمَرَ ، عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، يَقُولُ : « مَنْ زَارَ قَبْرِي » ، أَوْ قَالَ : « مَنْ زَارَنِي ، كُنْتُ لَهُ شَفِيعًا » أَوْ « شَهِيدًا ، وَمَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي الْأَمْنَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ »²²³²

13497 - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التُّسْتَرِيُّ ، ثنا أَبُو الرَّبِيعِ الرَّهْرَائِيُّ ، ثنا حَفْصُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ ، عَنْ لَيْثٍ ، عَنْ مُجَاهِدٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « مَنْ حَجَّ فَرَّارَ قَبْرِي بَعْدَ وَفَاتِي كَانَ كَمَنْ زَارَنِي فِي حَيَاتِي »²²³³

٣٠٥٥ - حدثنا محمد بن يعقوب ثنا عبد الله بن وهب عن رجل عن بكر بن عبد الله رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال : « من أتى المدينة زائرا لي وجبت له شفاعتي يوم القيامة ومن مات في أحد الحرمين بعث آمنا »

روى يحيى أيضا قال : حدثنا محمد بن يعقوب حدثنا عبد الله بن وهب عن رجل عن بكر بن عبد الله رضي الله تعالى عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال « من أتى المدينة زائرا لي وجبت له شفاعتي يوم القيامة ، ومن مات في أحد الحرمين بعث آمنا »²²³⁴

13497 - حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ إِسْحَاقَ التُّسْتَرِيُّ ، ثنا أَبُو الرَّبِيعِ الرَّهْرَائِيُّ ، ثنا حَفْصُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ ، عَنْ لَيْثٍ ، عَنْ مُجَاهِدٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : « مَنْ حَجَّ فَرَّارَ قَبْرِي بَعْدَ وَفَاتِي كَانَ كَمَنْ زَارَنِي فِي حَيَاتِي »²²³⁵

²²³¹ Dârekutnî, *Sünen*, III, 333.

²²³² Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 403.

²²³³ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 406.

²²³⁴ Semhûdî, *el-Vefâu'l-Vefâ*, IV, 177.

²²³⁵ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XII, 406.

٣٠٥٦ - عن أبي هريرة رضى الله عنه: أن رسول الله ﷺ قال: « ما من أحد يسلم على إلا رد الله على روحى حتى أرد عليه السلام » .

10815 - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا حَبِوَةُ، حَدَّثَنِي أَبُو صَخْرٍ، أَنَّ يَزِيدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُسَيْطٍ أَخْبَرَهُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ، إِلَّا رَدَّ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ " ²²³⁶

2041 - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، حَدَّثَنَا الْمُقْرِئُ، حَدَّثَنَا حَبِوَةُ، عَنْ أَبِي صَخْرٍ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُسَيْطٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إِلَّا رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ» ²²³⁷

وَقَالَ أَحْمَدُ، فِي رِوَايَةِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ قُسَيْطٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: «مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ عِنْدَ قَبْرِي، ²²³⁸

1481 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بِشْرَانَ، أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ الْبُخْتَرِيِّ، [ص: 141] حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الطَّبَالِسِيُّ، حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ بْنُ عَمْرٍو الْحَنْفِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، ح وَأَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ الْفَضْلِ الْقَطَّانُ، أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ الْأَدِمِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ بْنِ مُوسَى، حَدَّثَنَا الْأَصْمَعِيُّ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ السُّدِّيُّ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ صَلَّى عَلَيَّ عِنْدَ قَبْرِي وَكَلَّ بِهَا مَلَكٌ يَبْلُغَنِي، وَكُفِّي بِهَا أَمْرٌ دُنْيَا وَآخِرَتِهِ، وَكُنْتُ لَهُ شَهِيدًا أَوْ شَفِيعًا " هَذَا لَفْظُ حَدِيثِ الْأَصْمَعِيِّ، وَفِي رِوَايَةِ الْحَنْفِيِّ قَالَ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " مَنْ صَلَّى عَلَيَّ عِنْدَ قَبْرِي سَمِعْتُهُ، وَمَنْ صَلَّى عَلَيَّ نَائِيًا أَبْلَغْتُهُ " ²²³⁹

6888 - حَدَّثَنَا رَزَقُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ قَتَيْبَةَ، حَدَّثَنَا الْمُسْتَلِمُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ الْحَجَّاجِ، يَعْنِي: الصَّوَّافَ، عَنْ ثَابِتٍ، عَنْ أَنَسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْأَنْبِيَاءُ أَحْيَاءُ فِي قُبُورِهِمْ يُصَلُّونَ. ²²⁴⁰

1637 - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ سَوَادٍ الْمِصْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنْ عَمْرٍو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هَلَالٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَيْمَنَ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ نُسَيْبٍ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

²²³⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVI, 477.

²²³⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, 2, 218.

²²³⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 478.

²²³⁹ Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, III, 140.

²²⁴⁰ Bezzâr, *Müsned*, XIII, 299.

«أَكْثَرُوا الصَّلَاةَ عَلَيَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ؛ فَإِنَّهُ مَشْهُودٌ، تَشْهَدُهُ الْمَلَائِكَةُ، وَإِنْ أَحَدًا لَنْ يُصَلِّيَ عَلَيَّ، إِلَّا غُرِصْتُ عَلَيَّ صَلَاتُهُ، حَتَّى يَفْرُغَ مِنْهَا» قَالَ: قُلْتُ: وَبَعْدَ الْمَوْتِ؟ قَالَ: «وَبَعْدَ الْمَوْتِ، إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ، فَتَنِي اللَّهُ حَتَّى يُرَزَّقُ»²²⁴¹

٣٠٥٧ - عن عمر بن عبد العزيز رضى الله عنه : أنه كان يبرد البريد من الشام
يقول: سلم لي على رسول الله ﷺ .

وقد استفاد عن عمر بن عبد العزيز رضى الله تعالى عنه أنه كان يبرد البريد من الشام يقول: سلم لي على رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم، وذلك في زمن صدر التابعين.²²⁴²

٣٠٥٨ - عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه : أنه لما صالح أهل البيت المقدس
وقدم عليه كعب الأحبار وأسلم ، وفرح بإسلامه قال له : هل لك أن تسير معي إلى
المدينة ، وتزور قبر النبي ﷺ وتتمتع بزيارته ؟ فقال : نعم يا أمير المؤمنين ! أنا أفعل
ذلك ، ولما قدم عمر المدينة كان أول ما بدأ بالمسجد وسلم على رسول الله ﷺ .

في فتوح الشام أن عمر رضى الله عنه قال لكعب الأحبار بعد فتح بيت المقدس هل لك أن تسير معي إلى
المدينة وتزور قبر النبي صلى الله عليه وسلم فقال نعم يا أمير المؤمنين . ولما قدم عمر المدينة أول ما بدأ بالمسجد
وسلم على رسول الله صلى الله عليه وسلم وصح أن عمر كان إذا قدم من سفر أتى قبر النبي صلى الله عليه
وسلم فقال السلام عليك يا رسول الله السلام عليك يا أبا بكر الصديق السلام عليك يا أبتاه²²⁴³

قال النووي:

لا يجوز أن يطاف بقبره صلى الله تعالى عليه وسلم، ويكره إلصاق البطن والظهر بجدار القبر، قاله الحلبي وغيره،
قال: ويكره مسحه باليد وتقبيله، بل الأدب أن يبعد منه كما يبعد منه لو حضر في حياته، هذا هو الصواب،
وهو الذي قاله العلماء وأطبقوا عليه، ومن خطر بباله أن المسح باليد ونحوه أبلغ في البركة فهو من جهالته
وغفلته؛ لأن البركة إنما هي فيما وافق الشرع وأقوال العلماء، انتهى.²²⁴⁴

²²⁴¹ İbn Mâce, *Sünen*, 6 Cenâiz 65.

²²⁴² Semhûdî, *el-Vefâü'l-Vefâ*, IV, 183.

²²⁴³ Semhûdî, *el-Vefâü'l-Vefâ*, IV, 183.

²²⁴⁴ Semhûdî, *a.g.e*, IV, 215.

قال ابن جماعة: قال بعض العلماء: إنه من البدع، ويظن من لا علم له أنه من شعار التعظيم،²²⁴⁵

٣٠٥٩ - عن ابن عمر رضي الله عنهما : أنه كان إذا قدم من سفر أتى قبر النبي ﷺ فقال : السلام عليكم يا رسول الله ، السلام عليك يا أبا بكر ، السلام عليك يا أبتاه .

6724 - عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ قَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ أَتَى قَبْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أبا بَكْرٍ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَتَاهُ»²²⁴⁶

10271 - أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَلِيٍّ الْمُهَرِّجِيُّ ابْنُ أَبِي عَلِيٍّ السَّقَّاءِ بَنِي سَابُورَ وَأَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَلِيٍّ الْمُفَرِّئُ الْمُهَرِّجِيُّ بِمَا قَالَا: أَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ إِسْحَاقَ ، ثنا يُونُسُ بْنُ يَعْقُوبَ الْقَاضِي ، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ ، ثنا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ ، عَنْ أَيُّوبَ ، عَنْ نَافِعٍ أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ دَخَلَ الْمَسْجِدَ ، ثُمَّ أَتَى الْقَبْرَ ، فَقَالَ: " السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أبا بَكْرٍ ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَتَاهُ " ²²⁴⁷

٣٠٦٠ - أبو حنيفة عن نافع عن ابن عمر رضي الله تعالى عنهما قال : من السنة أن تأتي قبر النبي ﷺ من قبل القبلة وتجعل ظهرك إلى القبلة وتستقبل القبر بوجهك ثم تقول : السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته .

روى عن أبي حنيفة في مسنده عن ابن عمر رضي الله عنه قال من السنة أن تأتي قبر النبي صلى الله عليه وسلم من قبل القبلة وتجعل ظهرك إلى القبلة وتستقبل القبر بوجهك ثم تقول السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته²²⁴⁸

وأما زيارة رسول الله صلى الله عليه وسلم فينبغي أن تقف بين يديه كما وصفنا وتزوره ميتاً كما تزوره حياً ولا تقرب من قبره إلا كما كنت تقرب من شخصه الكريم لو كان حياً وكما كنت ترى الحرمة في أن لا تمس شخصه ولا تقبله بل تقف من بعد مائلاً بين يديه فكذلك فافعل فإنَّ الْمَسَّ وَالْتَقَابَ لِلْمَشَاهِدِ عَادَةُ النَّصَارَى وَالْيَهُودِ واعلم أنه عالم بحضورك وقيامك وزيارتك وأنه يبلغه سلامك وصلاتك فمثل صورته الكريمة في خيالك موضوعاً في اللحد بإزائك وأحضر عظيم رتبته في قلبك²²⁴⁹

²²⁴⁵ Semhūdī, *a.g.e.*, IV, 218.

²²⁴⁶ Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 576.

²²⁴⁷ Beyhakī, *Sünenü'l-Kübrâ*, V, 402.

²²⁴⁸ Semhūdī, *el-Vefâü'l-Vefâ*, IV, 198.

وأما الإجماع فقال عياض رحمه الله تعالى: زيارة قبره صلى الله عليه وسلم سنة بين المسلمين مجمع عليها، وفضيلة مرغوب فيها، انتهى. وأجمع العلماء على استحباب زيارة القبور للرجال كما حكاه النووي، بل قال بعض الظاهرية بوجوبها.

وقد اختلفوا في النساء، وقد امتاز القبر الشريف بالأدلة الخاصة به كما سبق، قال السبكي: ولهذا أقول: إنه لا فرق في زيارته صلى الله عليه وسلم بين الرجال والنساء،²²⁵⁰

وقال عياض في الشفاء بسند جيد عن ابن حميد أحد الرواة عن مالك فيما يظهر قال:

ناظر أبو جعفر أمير المؤمنين مالكا في مسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال مالك: يا أمير المؤمنين لا ترفع صوتك في هذا المسجد فإن الله تعالى أدب قوما فقال: لا ترفعوا أصواتكم فوق صوت النبي [الحجرات: 2] الآية، ومدح قوما فقال: إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ [الحجرات: 3] الآية، وذم قوما فقال: (إِنَّ الَّذِينَ ينادونك من وراء الحجرات) الآية، وإن حرمة ميتا كحرمة حيا، فاستكان لها أبو جعفر، فقال: يا أبا عبد الله أستقبل القبلة وأدعو أم أستقبل رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ فقال: لم تصرف وجهك عنه وهو وسيلتك ووسيلة أبيك آدم عليه السلام إلى الله يوم القيامة؟ بل استقبله واستشفع به، فيشفعك الله تعالى قال الله تعالى: وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ [النساء: 64] الآية فانظر هذا الكلام من مالك، وما اشتمل عليه من أمر الزيارة والتوسل بالنبي صلى الله عليه وسلم واستقباله عند الدعاء، وحسن الأدب التام معه.²²⁵¹

٣٠٦١ - أخبرنا مالك ، أخبرنا عبد الله بن دينار : أن ابن عمر كان إذا أراد سفرا أو قدم من سفر جاء قبر النبي ﷺ ، فصلى عليه ودعا ثم انصرف ، قال محمد : هكذا ينبغي أن يفعله إذا قدم المدينة ، يأتي قبر النبي ﷺ .

948 - أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ «كَانَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا، أَوْ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ جَاءَ قَبْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَصَلَّى عَلَيْهِ، وَدَعَا ثُمَّ انْصَرَفَ». قَالَ مُحَمَّدٌ: هَكَذَا يَنْبَغِي أَنْ يَفْعَلَهُ إِذَا قَدِمَ الْمَدِينَةَ يَأْتِي قَبْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ²²⁵²

وقال الكرمانى من الحنفية: إذا اختار الرجوع يستحب له أن يأتي القبر الشريف ويقول بعد السلام والدعاء: ودّعناك يا رسول الله غير مودّع ولا ساعين بفرقتك، نسألك أن تسأل الله تعالى أن لا يقطع آثارا من زيارة حرمك، وأن يعيدنا سالمين غانمين إلى أوطاننا،

²²⁴⁹ Imam-ı Gazâlî, *İhyâu Ulûmiddîn*, I, 271,

²²⁵⁰ Semhûdî, *el-Vefâû'l-Vefâ*, IV, 186.

²²⁵¹ Semhûdî, *a.g.e.*, IV, 196.

²²⁵² Imam Muhammed, *Muvatta'*, I, 334.

وأن يبارك لنا فيما وهب لنا، وأن يرزقنا الشكر على ذلك. اللهم لا تجعل هذا آخر العهد من زيارة قبر نبيك صلى الله تعالى عليه وسلم. قال: ثم يتوجه إلى الروضة، ويصلي ركعتين عند الخروج، ويسأل الله العود مع السلامة والعافية.²²⁵³

٣٠٦٢ - عن داود بن أبي صالح قال: أقبل مروان يوما فوجد رجلا واضعاً وجهه على القبر، فأخذ رقبته وقال: أتدري ما تصنع؟ قال: نعم، فأقبل عليه فإذا هو أبو أيوب الأنصاري رضي الله عنه، فقال: جئت رسول الله ﷺ ولم آت الحجر، سمعت رسول الله يقول: « لا تبكوا على الدين إذا وليه أهله، ولكن ابكوا عليه إذا وليه غير أهله ».

23585 - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو، حَدَّثَنَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، قَالَ: أَقْبَلَ مَرْوَانَ يَوْمًا فَوَجَدَ رَجُلًا وَاضِعًا وَجْهَهُ عَلَى الْقَبْرِ، فَقَالَ: أَتَدْرِي مَا تَصْنَعُ؟ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ فَإِذَا هُوَ أَبُو أَيُّوبَ، فَقَالَ: نَعَمْ، جِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ آتِ الْحَجَرَ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: " لَا تَبْكُوا عَلَى الدِّينِ إِذَا وَلِيَهُ أَهْلُهُ، وَلَكِنْ ابْكُوا عَلَيْهِ إِذَا وَلِيَهُ غَيْرُ أَهْلِهِ " ²²⁵⁴

8571 - حَدَّثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، ثَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ حَاتِمِ الدُّورِيِّ، ثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَرَ الْعَقْدِيُّ، ثَنَا كَثِيرُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، قَالَ: أَقْبَلَ مَرْوَانَ يَوْمًا فَوَجَدَ رَجُلًا وَاضِعًا وَجْهَهُ عَلَى الْقَبْرِ، فَأَخَذَ بِرَقَبَتِهِ وَقَالَ: أَتَدْرِي مَا تَصْنَعُ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ فَإِذَا هُوَ أَبُو أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَالَ: جِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ آتِ الْحَجَرَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: « لَا تَبْكُوا عَلَى الدِّينِ إِذَا وَلِيَهُ أَهْلُهُ، وَلَكِنْ ابْكُوا عَلَيْهِ إِذَا وَلِيَهُ غَيْرُ أَهْلِهِ » هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَلَمْ يُخْرِجَاهُ ²²⁵⁵

2695 - ثَنَا الْقَاضِي الْمَحَامِلِيُّ ، نَا غُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَرَّاقُ ، نَا مُوسَى بْنُ هِلَالٍ الْعُبَيْدِيُّ ، عَنْ غُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، عَنْ نَافِعٍ ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي» ²²⁵⁶

وثبت به أن حكم قوله تعالى : ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ

فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴾ ²²⁵⁷

²²⁵³ Semhûdî, *a.g.*, IV, 226.

²²⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, XXXVIII, 558.

²²⁵⁵ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 560.

²²⁵⁶ Dârekutnî, *Sünen*, III, 334.

²²⁵⁷ Nisâ, 4/64.

1973 - أَخْبَرَنِي خَلْفُ بْنُ قَاسِمٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ شَعْبَانَ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ سَعِيدٍ، ثنا عَلَانُ بْنُ الْمُغِيرَةِ، ثنا عَلِيُّ بْنُ مَعْبُدٍ بْنِ شَدَّادٍ، ثنا عَبِيدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ: كُنْتُ فِي مَجْلِسِ الْأَعْمَشِ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَسَأَلَهُ عَنْ مَسْأَلَةٍ فَلَمْ يُجِبْهُ فِيهَا، وَنَظَرَ فَإِذَا أَبُو حَنِيفَةَ فَقَالَ: «يَا نُعْمَانُ، قُلْ فِيهَا» قَالَ: الْقَوْلُ فِيهَا كَذَا، قَالَ: «مِنْ أَيْنَ؟» قَالَ: مِنْ حَدِيثِ كَذَا، أَنْتَ حَدَّثْتَنَاهُ، قَالَ: فَقَالَ الْأَعْمَشُ، «نَحْنُ الصَّيَادِلَةُ وَأَنْتُمْ الْأَطِبَاءُ»²²⁵⁸

²²⁵⁸ Ibn Abdilberr, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *Câmi' u Beyâni'l-İlm ve Fazlihî*, Dâru İbni'l-Cevziyye, ed Dammam 1414/1994, II, 1030.